

Aṣṭāṅgasaṅgraha

Vṛddhavāgbhaṭa

2011

This file is a result of SARIT (Search and Retrieval of Indic Texts). This revision, 2011-07-07, is due to Dominik Wujastyk. For more information about this document, please visit <http://sarit.indology.info/top.shtml>.

1 sūtrasthānam

prathamādhyāyaḥ

rāgādirogāḥ sahaajāḥ samūlā yenā 'śusarve jagato 'pyapāstāḥ |
tamekavaidyaṃ śirasā namāmi vaidyāgamajñāṃśca pitāmahādīn ||
athāta āyushkāmyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ iti ha smā+āhurātreyādayo ma-
harṣayaḥ ||

āyuh kāmayamānena dharmārthasukhasādhanaṃ |
āyurvedopadeśeṣu vidheyāḥ paramādaraḥ ||
āyurvedāmṛtaṃ sārvaṃ brahmā sanātanaṃ |
dadau dakṣāya so 'śvibhyāṃ tau śatakratave tataḥ ||
dharmārthakāmamokṣānāṃ vighnakāribhirāmayaḥ |
nareṣu pīḍyamāneṣu puraskṛtya punarvasum ||
dhanvantaribharadvājanimikāśyapakaśyapāḥ |
mahardhayo mahātmānastathā lambāyanādayaḥ ||
śatakratumupājagmuḥ śaraṇyamamareśvaram |
tāndrṣṭvaiva sahasrākṣo nijagāda yathāgamam ||
āyusaḥ pālanaṃ vedamupavedamatharvaṇaḥ |
kāyabālagrahordhvāṅgaśalyadamṣṭrājarāvṛṣaiḥ ||
gatamaṣṭāṅgatām puṇyaṃ bubudhe yaṃ pitāmahaḥ |
grhītvā te tamāmṛtāyaṃ prakāśya ca parasparam ||
āyayurmānuṣaṃ lokaṃ muditāḥ paramarṣayaḥ |
sthityarthamāyurvedasya te 'tha tantrāṇi cakrire ||
kṛtvā 'gniveśahārītabhedamāṇḍavyasuśrutān |
karālādīṃśca tacchīṣyān grāhayāmāsurādr̥tāḥ ||
svaṃ svaṃ tantraṃ tataste 'pi cakrustāni kṛtāni ca |
gurūn saṃśrāvayāmāsuḥ sarṣisaṅghānsumedhasaḥ ||
taiḥ praśastāni tānyeṣāṃ pratiṣṭhāṃ bhuvi lebhire |
teṣāmekaikamavyāpi samastavyādhisādhane ||
pratitantrābhīyoge tu puruṣāyusaṃkṣayaḥ |
bhavatyadhyayanenaiva yasmāt proktaḥ punaḥ punaḥ ||
tantrakāraiḥ sa eva 'rthaḥ kvacit kścidviśeṣataḥ |
te 'rthapratyāyanaparā vacane yacca nādr̥tāḥ ||
sarvatantrāṇyataḥ prāyaḥ saṃhṛtyā 'ṣṭāṅgasaṅgrahaḥ |
asthānavistarākṣepapunaruktādivarjitaḥ ||
hetuliṅgausadhaskandhatrayamātranibandhanaḥ |
vinigūḍhārthatatvānāṃ pradeśānāṃ prakāśakaḥ ||
svānyatantravirodhānāṃ bhūyiṣṭhaṃ vinivartakaḥ |
yugānurūpasandarbhō vibhāgena kariṣyate ||
nityopayogi durbodhaṃ sarvāṅgavyāpi bhāvataḥ |
saṅgrhītaṃ viśeṣeṇa yatra kāyacikitsitaṃ ||
na mātṛāmātramapyatra kiccidāgamavarjitaṃ |
te 'rthāḥsa granthabandhaśca saṅkṣepāya kramo 'nyathā ||

vāyuh pittaṃ kaphaśceti trayo doṣāḥ samāsataḥ |
 pratyekaṃ te tridhā vṛddhikṣayasāmyavibhedayaḥ | |
 utkr̥ṣṭamadyālpatayā tridhā vṛddhikṣayāvapi |
 vikṛtā 'vikṛtā dehaṃ ghnanti te varṭtayanti ca | |
 te vyāpino 'pi hr̥nnābhyoradhyordhvasaṃśrayāḥ |
 vayohorātribhuktānāṃ te 'ntamadyādīgāḥ kramāt | |
 tairbhavedviśamastikṣṇo mandaścāgniḥ samaiḥ samaḥ |
 koṣṭhaḥ krūro mṛdurmadhyo madhyaḥ syāttaiḥ samairapi | |
 śukrārtavasthairjanmādaḥ viṣeṇeva viśakrimeḥ |
 taiśca tisraḥ prakṛtayo hīnamadhyottamāḥ prṥthak | |
 samadhātuḥ samastāsu śreṣṭhā nindyā dvidoṣajāḥ |
 tatra rūkṣo laghu śītaḥ kharāḥ sūkṣmaścālo 'nilaḥ | |
 pittaṃ sasnehatikṣṇoṣṇaṃ laghu visraṃ saraṃ dravam |
 snigdhaḥ śīto gururmandāḥ ślakṣṇo mṛtsnaḥ sthiraḥ | |
 saṃsargaḥ sannipātaśca tadvitrikṣayakopataḥ |
 tau ṣoḍhā daśadhā cōktāvutkarṣādivikalpanāt | |
 rasāsṛṇmāmsamedosthimajjaśukrāṇi dhātavaḥ |
 sapta dūṣyā malā mūtraśakṛtsvedādayo 'pi ca | |
 rasādistheṣu doṣeṣu vyādhayaḥ sambhavanti ye |
 tajjānityupacāreṇa tānāhurghṛtadāhavat | |
 prīṇanaṃ jīvanaṃ lepaḥ sneho dhāraṇapūraṇa |
 garbhotpādaśca karmāṇi dhātūnāṃ kramaśo viduḥ | |
 śarīraṃ dhārayantye te dhātvāhāraśca sarvadā |
 vṛddhiḥ samānaiḥ sarveṣāṃ viparītairviparyayaḥ | |
 rasāḥ svādvamlalavaṇatiktoṣaṇakaṣāyakāḥ |
 ṣaḍ dravyamāśritāste ca yathāpūrvam balāvahāḥ | |
 tatrādya mārutam ghnanti trayastiktādayaḥ kapham |
 kaṣāyatiktamadhurāḥ pittamanye tu kurvate | |
 śamanaṃ kopanaṃ svasthahitaṃ dravyamiti tridhā |
 uṣṇaśītaguṇotkarṣāttatra vīryam dvidhā smṛtam | |
 tridhā vipāko dravyasya svādvamlakaṭukātmakeḥ |
 gurumandahimasnigdhaślakṣṇasāndramṛdusthirāḥ | |
 guṇāḥ sasūkṣmaviśadā viṃśatiḥ saviparyayaḥ |
 indriyārthā vyavāyī ca vikāṣī cāpare guṇāḥ | |
 vyavāyī dehamakhilam vyāpya pākāya kalpate |
 vikāṣī vikaṣaṇ dhātūn sandhibandhān vimuñcati | |
 saratikṣṇaprakarsau tu kaiścittau parikīrtitau |
 sattvam rajastamaśceti trayāḥ proktā mahāguṇāḥ | |
 kālārthakarmanāṃ yogo hīnamithyātimātrakaḥ |
 samyagyogaśca vijñeyo rogārogyaikaakāraṇam | |
 rogastu doṣavaiśamyam doṣasāmyamarogatā |
 nijāgantuvibhāgena rogāśca dvividhā matāḥ | |
 teṣāṃ kāyamanobhedādadhīṣṭhānamapi dvidhā |
 rajastamaśca manaso dvau ca doṣavudāhṛtau | |
 darśanasparśanapraśnaiḥ parikṣeta ca rogiṇam |
 rogaṃ nidānaprāgrūpalakṣaṇopaśayāptibhiḥ | |
 bhūmidehaprabhedena deśamāhuriha dvidhā |
 jāṅgalaṃ vātabhūyiṣṭhamānūpaṃ tu kapholbaṇam |
 sādihāraṇam samamalaṃ tridhā bhūdeśamādiśet |
 kṣaṇādivyārdhyavasthā ca kālo bhaiśajyayogakṛt | |
 śodhanaṃ śamanaṃ ceti samāsādausadham dvidhā |

śarīrajānām doṣāṇām krameṇa paramauśadham ||
 vastirvireko vamanam tathā tailam ghṛtam madhu |
 dhīdhairyātmādivijñānam manodoṣauśadham param ||
 tantrasyāśya param cāto vakṣyate 'dhyāyasaṅgrahaḥ |
 āyushkāmyaśiṣyārthadinartuvyādhyasambhavāḥ ||
 dravānnajñānasamrakṣāvīruddhānnānapānikāḥ |
 mātṛāśitaśadhaññānaśreṣṭhaśudhyādisaṅgrahāḥ ||
 mahākaśyavividhadravādirasabhedakāḥ |
 doṣādijñānatadbhedatatkriyā rogabheṣajam ||
 vdyaiśadhasnehanasvedaśudhyāsthāpananāvanam |
 dhūmagaṇḍūśadṛksekatrptiyantrajalaukasah ||
 sirāvidhiḥ śalyavidhiḥ śāstrakṣārāgnikarmakāḥ |
 catvāriṃśadime 'dhyāyah sūtram śārīramucyate ||
 putrārthagarbhāvakraṅticaryāvyāpaccharīrajāḥ |
 sirāmarmaprakṛtyākhyā vikṛtāṅgehitāmayāḥ ||
 sadūtā dvādaśādhyāyāḥ nidānam sārvaraugikam |
 jvarāśṛkṣvāsayaśmādimadādyarśotisāriṇām ||
 mūtrāghātapramehāṇām vidradhyādyudarasya ca |
 pāṇḍukuṣṭhānilārttānām vātāsrasya ca ṣoḍaśa ||
 cikitsājvarayorasrakāsayoḥ śvāsayaśmaṇoḥ |
 vama madātyaye 'rśassu viśi dvau dvau ca mūtrite ||
 vidradhau gulmajāṭharapāṇḍuśophavisarpiṣu |
 kuṣṭhaśvitrānilavyādhivātāsreṣu cikitsitam ||
 caturviśatiradhyāyāḥ kalpasiddhirataḥparam |
 kalpo vamervirekasya tatsiddhirbāstikalpanā ||
 kalpaśca siddhabastīnām siddhirbastyanuvāsayoḥ |
 dravyakalpo 'ṣṭamaḥ sthānamata uttaramuttaram ||
 bālopacaraṇe vyādhigrahaññānaniṣedhane |
 snāne pṛthaggrahe bhūte dvāvunmāde smṛtikṣaye ||
 vartmasandhigatau dvau dvau dṛktamoliṅganāśiṣu |
 sarvadṛkṣyandadṛkpāke karṇanāsāmukheṣu ca ||
 mūrdhni vṛaṇe tathā dvau dvau sadyobhaṅge bhagandare |
 granthiātau kṣudrarogeṣu guhyaroge pṛthagdvayam ||
 viṣe dvau bhujage kīṭe dvau ca lūtāsu mūṣike |
 viṣe viṣopayoge ca tathā 'dhyāyo rasāyane ||
 vājikaraṇamuddiśya pañcāśo 'ṣṭāṅgapūraṇaḥ |
 pañcāśadadhyāyāśataḥ ṣaḍbhiḥ sthānaiḥ samīritam ||
 iti prathamam 'dhyāyah
 dvitīyam 'dhyāyah
 athātaḥ śiṣyopanayanīyamadhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 gurubhakto 'bhiyukto 'tiyukto dhīsmṛtipāṭavaiḥ |
 ṛjvāsyanāsānayanastanusnigdhanakhacchaviḥ ||
 brahmacārī jitadvandvo dhīraḥ sucaritaḥ sthiraḥ |
 ṣaṇmāsānuṣitaḥ śaklo lajjāsaucakulānvitaḥ ||
 śiṣyo 'dhyāpyo gato yāvadantaḥ tantrārthakarmanām |
 nā 'kālavidyutstanite bhūkampe rāhudaśane ||
 pañcadaśyāmacandrāyām parokṣe vā guroḥ paṭhet |
 nāticchinnaḥ padam nātimandam nātyuccanīcakaiḥ ||
 hīnānyaveṣa ācāryam paryupāsita rājavat |
 śayita supta evāsminnuttiṣṭhetāśya pūrvataḥ ||

na brūyāt kevalaṃ nāma nā 'sādhvapi vināṭayet |
 abhedyo 'nuddhataḥ stabdhaḥ sūnṛtaḥ priyadarśanaḥ | |
 bahuśrutaḥ kālavedī jñātagrantho 'rthaśāstravit |
 anāthān rogiṇo yaśca putravat samupācaret | |
 guruṇā samanujñātaḥ sa bhiṣakchabdamaśnute |
 yastu kevalaśāstrajñāḥ karmasvapariniṣṭhitaḥ | |
 sa muhyatyāturaṃ prāpya prāpya bhīrurivāhavam |
 yaḥ punaḥ kurute karma dhārṣṭyācchāstravivarjjitaḥ | |
 sa satsu garhāmāpneti vadhaṃ carcchati rājataḥ |
 hetau liṅge praśamane rogāṇāmapunarbhavaḥ | |
 jñānaṃ caturvidhaṃ yasya sa rājārho bhiṣaktamaḥ |
 śāstraṃ śāstrāṇi salilaṃ guṇadoṣapravṛttaye | |
 pātrāpekṣiṇyataḥ prajñāṃ bāhuśrutyena br̥mhayet |
 pradīpabhūtaṃ śāstraṃ hi darśanaṃ vipulā matiḥ | |
 tābhyāṃ bhiṣak suyuktābhyāṃ cikitsannāparādhyati |
 āhūta eva yo yāti suveśaḥ sunimittataḥ | |
 gatvā 'turārthādanyatra na nidhatte manaḥ kvacit |
 vyādhīn parīkṣate samyagnidānādiviśeṣataḥ | |
 hrepaṇīyāṃ ca tadvārttāṃ na prakāśayate bahiḥ |
 sahasā na ca tasyāpi kriyākālamahāpayan | |
 jñāti copacaritaṃ sa vaidyaḥ siddhimaśnute |
 nādaditā 'miśaṃ strībhyastadadhyakṣe parāṇmukhe | |
 tābhiśca rahasi sthānaṃ parihāsaṃ ca varjayet |
 ārttaṃ ca nṛpasadvaidyairdviṣṭaṃ tadveṣiṇaṃ dviṣaṃ | |
 caṇḍaṃ śokāturaṃ bhīruṃ kṛtaghnaṃ vaidyamāninam |
 hīnopakaraṇaṃ vyagramavidheyaṃ gatāyusaṃ | |
 jijīviṣurvyādhito 'pi pūrvoktaguṇavarjitān |
 kriyāvikrayiṇo vaidyān mṛtyoragresarā hi te | |
 bhiṣagdravyāṇyupasthātā rogī pādacatuṣṭayam |
 cikitsitasya nirdiṣṭaṃ pratyekaṃ taccaturguṇam | |
 dakṣastīrthāttaśāstrārtho dṛṣṭakarmā śucirbhiṣak |
 bahukalpaṃ bahuguṇaṃ sampannaṃ योग्यामुषadham | |
 anuraktaḥ śucirdakṣo buddhimān paricārakaḥ |
 ādhyo rogī bhiṣagvaśyo jñāpakaḥ satvavānapi | |
 yadvaidye viguṇe pādā guṇavanto 'pyanarthakāḥ |
 sa pādahīnānapyārtān guṇavān yacca yāpayet | |
 cikitsāyāstamevātaḥ pradhānaṃ kāraṇaṃ viduḥ |
 sādhyo 'sādhyā iti vyādhirdvidhā tau tu punardvidhā | |
 susādhyāḥ kṛcchrasādhyāśca yāpyo yaścānupakramaḥ |
 sarvaūṣadhame dehe yūnaḥ puṃso jītātmanaḥ | |
 amarmago 'lpahetvagrārūparūpo 'nupadravaḥ |
 atulyadūṣyadeśartuprakṛtiḥ pādasampadi | |
 graheṣvanugūṇeṣvekaḍoṣamārgo navaḥ sukhaḥ |
 sukhasādhyāḥ sukhopāyāḥ kālenālpēna sādhyate | |
 kṛcchrairupāyaiḥ kṛcchrastu mahadbhiśca cireṇa ca |
 asādhyaliṅgasāṅkīrṇastathā śāstrādisādhanāḥ | |
 śeṣatvādāyusaḥ pathyairyāpyaḥ prāyo viparyaye |
 datvā 'lpaṃ sukhamalpena hetunā sa pratanyate | |
 yāti nāśeṣatāṃ rogaḥ karmaṇo niyatāyusaḥ |
 prapatanniva viṣkambhairdhāryate 'trāturo hitaiḥ | |
 paro 'sādhyāḥ kriyāḥ sarvāḥ pratyākhyeyo 'tivartate |

tasmādupekṣya evāsau sthito 'tyantaviparyaye ||
 bhramamohāratikaro dṛṣṭariṣṭo 'kṣanāśanaḥ |
 vyādhīn purā parīkṣyaivamārabheta tataḥ kriyām ||
 svārthavidyāyāsohānimanyathā dhruvamāpnuyāt |
 sādhyayorapi saṃyogo balinoryātyasādhyatām ||
 vidyādasādhyamevātaḥ sādhyāsādhyasamāgamam |
 nāsādhyah sādhyatām yāti sādhyo yātitvasādhyatām ||
 pādāpacārāddaivācca yāntyavasthāntaram gadāḥ |
 varamāśiṣaviṣaṃ dīptamagnimayo 'pi vā ||
 upayuñjīta na tvārttādāmiṣaṃ krpañājanāt |
 varo bhūtadayā dharma ityārtteṣu bhiṣagvarah ||
 varttate yastu siddhārthaḥ sa sarvamativarttate ||
 iti dvitīyo 'dhyāyah
 tṛtīyo 'dhyāyah
 athāto dinacaryāṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smā 'hurātreyaḥ maharṣayaḥ ||
 brāhme muhūrte uttiṣṭhejjīrṇājīrṇaṃ nirūpayan |
 rakṣārthamāyusaḥ svastho jātavegaḥ samutsrjet ||
 udaṇmukho mūtraśakṛddakṣiṇābhimukho niśi |
 vācam niyamaḥ prayataḥ saṃvītāṅgo 'vaguṇṭhitaḥ ||
 pravarttayet pracalitaṃ na tu yatnādudīrayet |
 nāmedhyamārgamṛtbhasmagosthānākīrṇagomaye ||
 purāntikāgnivalmīkaramyotkrṣṭacitidrume |
 na nārīpūjyagorkenduvāyavannāgnijalaṃ prati ||
 na cātiraṣṭṛya mahīm bhayāśaktyostu kāmataḥ |
 navegito 'nyakāryaḥ syānnājītvāsādhyamāmayam ||
 niḥśalyāduṣṭamṛtpiṇḍīparimṛṣṭamalāyanaḥ |
 abhyuddhṛtābhiḥ śucibhiradbhirmṛdbhiḥ sa yojayet ||
 lepagandhāpahaṃ śaucamanuṣṭatābindubhiḥ |
 sprṣṭvā dhātūn malānaśruvasākeśanakhāṃśyuctān ||
 snātṇvā bhoktumanā bhuktvā suptṇvā kṣutṇvā surārccane |
 rathyāmākramya cācāmedupaviṣṭa udaṇmukhaḥ ||
 prāṇmukho vā viviktastho na bahirjānu nānyadrk |
 ajalpannuttarāsaṅgī svacchairaṅguṣṭhamūlagaiḥ ||
 noddhṛtairnānato nordhvaṃ nāgnipakvairnna pūtibhiḥ |
 na phenabulbudakṣārairnaikahastārpitairjalaiḥ ||
 nādraikapāṇirnnāmedhyahastapādo na śabdavat |
 vaṭāsanārkaḥkadirakarañjakaravīrajam ||
 sarjārimeḍāpāmārgamālatīkakubhodbhavam |
 kaṣāyatiktakaṭukaṃ mūlamanyadapīdṛśam ||
 vijñātavṛkṣaṃ kṣuṇṇāgramṛjavagranthi subhūmijam |
 kanīnyagrasamasthaulyaṃ sukūrccaṃ dvādaśāṅgulam ||
 prātarbhuktvā ca yataṇvāgbhakṣayed dantadhāvanam |
 vāpyatrivargatritayakṣaudrāktena ca gharṣayet ||
 śanaistena tato dantān dantamāṃsānyabādhayan |
 likhedanusukhaṃ jihvāṃ jihvānirlekhanena ca ||
 tathāsyamalavairasyagandhā jihvāsyadantajāḥ |
 rucivaiśadyalaghutā na bhavanti bhavanti ca ||
 nādyādañjīrṇavamathuśvāsakāśavarārditī |
 tṛṣṇāsyapākahr̥nnetraśiraḥkarnāmayī ca tat ||
 naiva śleṣmātakāriṣṭabibhītadhavadhanvajān |

bilvavañculanirguṇḍīśigrutilvakatindukān | |
 kovidāraśamīpīlupippaleṅgudagulgulūn |
 pāribhadrakamamlīkāmocakyau śālmālīm śaṇam | |
 svādvamlalavaṇam śuṣkam suṣiram pūti picchilam |
 pālāśamāsanam dantadhāvanam pādūke tyajet | |
 dantān pūrvamadho gharṣet prātaḥ siñcecca locanam |
 toyapūrṇamukho grīṣmaśaradoḥ śītavārīṇā | |
 praṇamya devān vṛddhāṃśca maṅgalāṣṭaśatam śubham |
 śṛṇvan kāñcanavinyastam sarpiḥ paśyedanantaram | |
 sauvīramañjanam nityam hitamakṣṇostato bhajet |
 locane tena bhavato manojñe sūkṣmadarśane | |
 vyaktatrivarṇe vimale susnigdhaghanapakṣmaṇī |
 cakṣustejomayaṃ tasya viśeṣātccchelaśmato bhayam | |
 yojayetsaptarātre 'smāt srāvaṇātha rasāñjanam |
 aṇutailam tato nasyam tato gaṇḍūśadhāraṇam | |
 ghanonnatprasannatvakrakandhagrīvāsyavakṣasaḥ |
 sugandhivadanāḥ snigdhanisvanā vimalendriyāḥ | |
 nirvalīpalitavyaṅgā bhaveyurnasyaśīlināḥ |
 oṣṭhasphuṭanapāruṣyamukhaśoṣadvijāmayāḥ | |
 na syuḥ svaropaghātāśca snehagaṇḍūśadhāraṇāt |
 khadirakṣīrivṛkṣārīmedāmbukavalagrahaḥ | |
 arocakāsyavairasyamalapūtiprasekajit |
 sukhoṣṇodakagaṇḍūśairjāyate vaktralāghavam | |
 prāyogikam tato dhūmam gandhamālyādi cācaret |
 dhūmadasyordhvajatrūtthā na syurvātakaphāmayāḥ | |
 añjanotkleśitam nasyaiḥ kavalairnāvaneritam |
 dhūmena kavalotkliṣṭam kramādvātakapham jayet | |
 gandhamālyādikam vṛṣyamalakṣmīghnam prasāadhanam |
 vāso na dhārayejjīrṇam malinam raktamulbaṇam | |
 mālāyam na lambam na bahirna raktam jalajāddate |
 naiva cānyena vidhṛtam vastram puṣpamupānahau | |
 rucivaiśadyasaugandhyamicchanvaktreṇa dhārayet |
 jātīlavaṅgakarpūrakaṅkolakaṭukaiḥ saha | |
 tāmbūlīnām kisalāyam hṛdyaṃ pūgaphalānvitam |
 raktapittakṣatakṣīnarūkṣotkupitacakṣuṣām |
 viṣamūrcchāmadārtānāmapathyaṃ śoṣiṇām ca tat |
 pathyaṃ suptothite bhukte snāte vānte ca mānave | |
 dvipatramekam pūgam ca sacūrṇakhadiram ca tat |
 uttiṣṭheta tatotyarthamartheṣvarthānubandhiṣu | |
 ninditam dīrghamapyāyurasannihitasāadhanam |
 kṛṣiṃ vāñijyām gorakṣāmupāyairguṇinam nṛpam | |
 lokadvayāviruddhām ca dhanārthī saṃśrayet kriyām |
 muktavegaśca gamanasvapnāhārasabhāstriyaḥ | |
 pāṇinā 'labhya niṣkrāmedratnapūjyājyamaṅgalam |
 sātapatrapadatṛaṇo vicaredyugamātraddak | |
 niśi cātyayike kārye daṇḍī maulī sahāyavān |
 prāvṛtya paryaṭedrātrau na prāvṛtya śīro 'hani | |
 caityapūjyadhvajāśastaccāyābhasmatuṣāśucīn |
 nākrāmeccharkarāloṣṭabalīsnānabhuvō na ca | |
 madhyāhne sandhyayo rātrāvardharātre catuṣpatham |
 na seveta na śarvāryām vṛkṣacaityam na catvaram | |

sūnāṭavīśūnyagrhaśmaśānāni divā 'pi na |
 na humkuryācchavaṃ pūjyaṃ praśastānmaṅgalāni ca ||
 nāpasavyaṃ parikrāmennetarāṇyanudakṣiṇaṃ |
 catuṣpathaṃ namaskuryāt prajñātāmśca vanaspatīn ||
 na vyālavādhitāśastairnādāndakṣutpipāsitaīḥ |
 na cchinnaṃpucchairnaikākṣaigāpṛṣṭhena ca na vrajet ||
 nā 'tiprage 'tisāyaṃ vā na nabhomadhyage ravau |
 nāsannihitaṇīyo nātītūrṇaṃ na santatam ||
 na śatruṇā nāviditairnaiko nādhārmikāīḥ saha |
 dadyādvartmā 'rtavṛddhastrībhāricakradvijanmane ||
 srānabhojanapānāni vāhebhya na+ācāret puraḥ |
 nadīm tareṇa bāhubhyaṃ nāgniskandhamabhivrajat ||
 nā 'rohodviṣamaṃ śailaṃ nāvaṃ saṃśayitām tarum |
 nipātayenna loṣṭhena na phalena phalaṃ drumāt ||
 na vāryamāṇaḥ praviśennādvāreṇa nā ca+āsane |
 svayaṃ tiṣṭhet paraḡrhe yuktaniṃdraṃ na bodhayet ||
 na+ācāret pāṇivākpādaddaṇmeḍhredaracāpalam |
 triḥ pakṣasya kacaśmaśrunakharomāṇi vardhayet ||
 na svahastena dantairvā snānaṃ cānu samācāret |
 atha jātānnapāneccho mārutaḡhnaīḥ sugandhibhiḥ ||
 yathartusaṃsparśasukhaistailairabhyaṅgamācāret |
 abhyaṅgo vātahā puṣṭisvapnadārḍhyabr̥hatvakṛt ||
 dagdhabhagnaḡṣatarujāklamaśramajarāpahaḥ |
 rathākṣacarmaghaṭavat bhavantyabhyaṅgato guṇāḥ ||
 sparśane 'bhyādhiko vāyuḡsparśanaṃ ca tvagāśrayam |
 tvacyaśca paramabhyaṅgo yasmāttam śīlayedataḥ ||
 śiraḥ śravaṇapādeṣu tam viśeṣeṇa śīlayet |
 sa keśyaḥ śīlito mūrdhni kapālendiryatarpaṇaḥ ||
 hanumanyāśiraḥ karṇaśūlaghnaṃ karṇapūraṇam |
 pādābhyaṅgastu tatsṭhairyanidrāddaṣṭi prasādakṛt ||
 pādasuptiśramastambhasaṅkocaspḡṭanapraṇut |
 varjyobhyaṅgaḥ kaphagrastaktasaṃśuddhyajīrṇibhiḥ ||
 śarīrāyāsajananaṃ karma vyāyāma ucyate |
 lāghavaṃ karmasāmarthyam dīpto 'gnirmedasaḥ kṣayaḥ ||
 vibhaktaghanagātratvaṃ vyāyāmādupajāyate |
 vātapittamayī bālo vṛddho 'jīrṇī ca tam tyajet ||
 arddhaśaktyāniṣevyastu balibhiḥ snigdhabhojibhiḥ |
 śītakāle vasante ca mandameva tato 'nyadā ||
 tam kṛtvā 'nusukhaṃ dehaṃ marddayecca samantataḥ |
 tṛṣṇā kṣayaḥ pratamako raktapittaṃ śramaḥ klamaḥ ||
 ativyāyāmataḥ kāso jvaraścchardiśca jāyate |
 vyāyāmajāgarādhvāstrīhāsyabhāṣyādi sāhasam ||
 gajaṃ siṃha iva+ākarṣaṇa bhajannati vīnaśyati |
 udvarttanaṃ kaphaharaṃ medasaḥ pravilāyanam ||
 sthīrikaraṇamaṅgānām tvakprasādakaraṃ param |
 dīpanaṃ vṛṣyamāyusaṃ snānamūrjābalapradam ||
 kaṇḍūmalaśramasvedatandrātrīndāhapāpmajit |
 uṣṇāmbunā 'dhaḡkāyasya pariṣeko balāvahaḥ ||
 tenaiva tūttamāṅgasya balahṛt keśacakṣuṣām |
 nā 'nāplutya śiraḥ snāyāṇna jale 'lpe na śītale ||
 nodakāvatarāṇasvapnān nagno na ca+ācāret |

pañcapiṇḍānanuddhṛtya na snāyāt paravāriṇi | |
 nātmānamīkṣeta jale na taṭastho jalāśayam |
 na pratisphālayedambu pāṇinā caraṇena vā | |
 snātvā na mṛjyāt gātrāṇi dhunuyānna śiroruhān |
 nivasītā 'rdra eva+āśu soṣṇīṣe dhautavāsaśi | |
 na tvambaram pūrvadhṛtaṃ na ca tailavase spr̥ṣet |
 vāso 'nyadanyacchayane nirgame devatārccane | |
 snānamarditanetrāsyakarṇarogātisāriṣu |
 ādhmānapīnasājīrṇabhuktavatsu ca garhitam | |
 annapānavidhānena bhuñjītānnaṃ vinā 'tyayāt |
 abhinandya prasannātmā hutvā datvā ca śaktiṭaḥ | |
 pākaṃ sajalamekānte yathāsukhamitiśruvan |
 prayacchetsarvamuddiśya pācayennā 'nnamātmane | |
 nā 'nnamadyānmumūrṣūṇāṃ mṛtānāṃ duḥkhajīvināṃ |
 strījitaklībapatitakrūraduṣkṛtakāriṇāṃ | |
 gaṇārigaṇikāsatrādhūrttānnāpaṇikañca na |
 notsaṅge bhakṣayet bhakṣyān jalaṃ nāñjalinā pibet | |
 sarvañca tilasambaddhaṃ nā 'dyādaṣṭamite ravau |
 na bhuktamātra āsyenna niṣiddhaṃ bhajetsukhaṃ | |
 dharmottarābhīrarthyaḥ kathābhīrtriguṇātmabhiḥ |
 madhyaṃ dinasya gamayedīṣṭaśiṣṭasahāyavān | |
 na lokabhūpavidviṣṭairna saṅgaccheta nāstikaiḥ |
 kalivairarucirna syāt dhīraḥ sampadvipattiṣu | |
 śrutādanyatra santuṣṭastatraiva ca kutūhalī |
 kṣāntimān dakṣiṇo dakṣaḥ susamīkṣitakāryakṛt | |
 hrīmān dhīmān mahotsāhaḥ saṃvibhāgī priyātithiḥ |
 akṣudravṛttirgambhīraḥ sādhuṛāśritavatsalaḥ | |
 dātā pitṛbhyaḥ piṇḍasya yaṣṭā hotā kṛpātmakaḥ |
 anujñātā suvārtānāṃ dīnānāmanukampakaḥ | |
 āśvāsakārī bhītānāṃ kruddhānāmanunāyakaḥ |
 pūrvābhībhāṣī sumukhaḥ suśīlaḥ pūjyapūjakaḥ | |
 vittabandhuvayavidyāvṛttaiḥ pūjyā yathottaram |
 ātmadruhamamaryādaṃ mūḍhamujjhitasatpatham | |
 sutarāmanukampeta narakārciṣmadindhanam |
 dharmyamārthyaṃ priyaṃ tathyaṃ mitaṃ pathyaṃ vadedvacah | |
 nā+ātmānamavajānīyānna stūyānna ca pīḍayet |
 na hīnānavamanyet vṛttārthāṅgabalaśrutaiḥ | |
 nā 'runtudaḥ syānna krūro na tīkṣṇo no 'patāpavān |
 hetāvīrśyenna tu phale pāpaṃ pāpe 'pi nācaret | |
 parasya daṇḍaṃ nodyacchet kruddho nainaṃ nipātayet |
 anyatraputrācchiṣyādvā śāsanārthāddhitāśayaḥ | |
 nṛtyavāditragītādi nolbaṇāmācaret kriyām |
 prasiddhakeśavāgveṣaśamasāntvaparāyaṇaḥ | |
 ūrdhvaṃ nābheḥ śarīrasya spr̥ṣonnā 'dharavāsaśā |
 na kuryānmithunībhūya śaucaṃ prati vilambanam | |
 nā 'saṃvṛtamukho hāsyakṣavotgāravijṛmbhaṇam |
 pāṇidvayena yugapat kaṇḍūyennātmanaḥ śiraḥ | |
 vahenna bhāraṃ śirasā yugapaccāgnivāhiṇī |
 nāsikāṃ na vikuṣṇīyāddaśanānna vighaṭṭayet | |
 kuryādvilekhanacchedabhedāspṛṣṭanamardanam |
 pādaṃ pādena nā 'krāmenna kaṇḍūyenna śaucayet | |

na kām̐syabhājane tau ca nopaviṣṭaḥ prasādhayet |
 abhikṣṇaṃ nirmalān dadhyānnakhapādamalāśayān ||
 nā 'samiddhamupāsita hutāsaṃ naiva cāsuciḥ |
 nā 'nuvātaṃ na vivṛto na klānto nā 'nyamānasah | |
 dhamennā 'syena na skandennā 'dhaḥ kuryānna padataḥ |
 satataṃ na nirīkṣeta calasūksmāpriyāṇi ca ||
 nāpraśastaṃ na viṇmūtraṃ na darpaṇamamārjitam |
 udyantamastamāyāntaṃ tapantaṃ pratimāgatam ||
 uparaktaṃ ca bhāsvantaṃ vāsasā vā tirohitam |
 nā 'nyadapyatitejasvi na kruddhabhya gurormukham ||
 striyaṃ stravantīm nodakyāṃ na nagnāṃ nā 'nyasaṅgatām |
 na patnīm bhojanasvapnakṣutajṛmbhādurāsane ||
 śayita naikaśayane na cāsnīyāstayā saha |
 tāmanīrśyaṃśca gopāyet svairiṇīm nādhivāsayet ||
 nocchiṣṭastārakārāhutuhināśudivākarān |
 paśyenna yāyānna paṭhenna svapyānna spr̥sechiraḥ ||
 pāyayantīm carantīm vā nānyasmai gāṃ nivedayet |
 arkendupariveṣolkāśatakratudhanūṃṣi ca ||
 nānyaddevārcane karma kuryāddhāvenna varṣati |
 tithīm pakṣasya na brūyāt nakṣatrāṇi na nirdiśet ||
 na+ātmano janmalagnarkṣadhanasāraṃ gr̥he malam |
 prakāśayennāvamānaṃ na ca niḥsneataṃ prabhoḥ ||
 purovātātaparajastuṣārāparuṣānilān |
 anṛjuḥ kṣavathūdrākāśasvapnānnamaithunam ||
 saśabdamaṇinaṃ hastabhrūnetrotkṣepavāditām |
 kūlacchāyāṃ surāpānaṃ vyāladaṃṣṭriviṣāṇinaḥ ||
 hīnānāryātiniḥpūṇasevām vighrahamuttamaiḥ |
 sandhyāsvabhyaṃvāhārastrīsvapnādhyayanacintanam ||
 ārogyajīvitaiśvaryaṃvidyāsu sthīramānitām |
 toyāgni pūjyamadhyena yānaṃ dhūmaṃ śavāśrayam ||
 madyātisaktīm vistrāmbhasvātantrye strīṣu ca tyajet |
 naikāhamapyadhivasedvāstu tacchāstragarhitam ||
 na deśaṃ vyādhibahulaṃ nāvaidyaṃ nāpyanāyakam |
 nādharmijanabhūyiṣṭhaṃ nopasṛṣṭaṃ na parvatam ||
 vaset prājyāmbubhaiśajyasamit puṣpatṛṇendhane |
 subhikṣakṣemaramyānte paṇḍitairmaṇḍite pure ||
 narāmarāṇāṃ siddhānāṃ śāstrāṇāñcājugupsakaḥ |
 ādhārakastivargasya yathāyogyāṃ janasya ca ||
 daśa karmapatānrakṣan jayannabhyantarānarīn |
 hīṃsāsteyānyathākāmaṃ paśūnyaṃ paruṣānṛtam ||
 saṃbhinnalāpaṃ vyāpādamabhidhyāṃ dr̥gviparyayam |
 pāpaṃ karmetidaśadhā kāyavāṇmānasaistyayet ||
 paropaghātakriyāṃ varjayedārjanaṃ śriyaḥ |
 arthānāṃ dharmalabdhanāmadātā 'pihyasambhavāt ||
 svargāpavargavibhavanāyatnenādhitiṣṭhati |
 sāyaṃ bhuktvā laghu hitaṃ samāhitamanāḥ śuciḥ ||
 śāstāramanusasṃmṛtya svacaryāṃ cātha saṃviśet |
 deśe śucāvanākīrṇe dvitrāptaparicārakaḥ ||
 yuktupadhānaṃ svāstīrṇaṃ vistīrṇāviṣamaṃ sukham |
 jānutulyaṃ mṛdu śubhaṃ seveta śayanāsanam ||
 prāgdakṣiṇāśīrāḥ pādāvakurvāṇo gurūn prati |

pūrvāparadiśo bhāge dharmamevānucintayan | |
 ādadīta sadā dehādīttham sāramasārataḥ |
 bibhyat pratikṣaṇam mṛtyorayathātathaceṣṭitāt | |
 ārogyavibhavaprajñāvayodharmakriyāvataḥ |
 sukhamāyurhitam cokatam viparītam viparyaye | |
 sarvatejonidhānam hi nrpa ityucyate bhuvi |
 adūṣayanmanastasmāt bhaktimāmṣtamupācaret | |
 paryastikopāśrayakopahāsavivādaniṣṭhīvanajṛmbhaṇāni |
 sarvāḥ prakṛtyabhyadhikāśca ceṣṭāstatsannidhāne parivarjayettu | |
 satvādyavasthā vividhāśca tāstāḥ samyak samīkṣyā+ātmahitam vidadhyāt |
 anyo 'pi yaḥ kaścidihā 'sti mārgo hitopadeśeṣu bhajeta tam ca | |
 iti caritamupetaḥ sarvajīvopajīvyam prathitaprthugūṇaudho rakṣito devatābhiḥ |
 samadhikaśatajīvī nirvṛtaḥ puṇyakarmā vrajati sugatinimno dehabhede 'pi tuṣṭim | |
 iti tṛtīyo 'dhyāyaḥ
 caturtho 'dhyāyaḥ
 athāta ṛtucaryām vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 kālo hi nāma bhagavānanādinidhano yathopacitakarmānusārī |
 yadanurodhādādityādayaḥ khādayaśca mahābhūtaviśeṣāstathā tathā vipariṇamanto
 janmavatām janmamaraṇasyarturasavīryadopadehabalavyāpatsam padām ca kāraṇatvam
 patyayatām pratipadyante | |
 sa mātṛkāśṭhākālānāḍikāmuhūrtayāmāhorātrapakṣamāsartvayanavarṣabhedena
 dvādaśadhā vibhajyate | |
 tatṛkṣinimeṣo māntrā tāḥ pañcadaśa kāṣṭhā tāstrimśat kalā tāḥ sadaśabhāgā
 vimśatirnāḍikā nāḍikādvayam muhūrtaśca te tulyarātrindive rāśibhāge catvāraḥ pādonā
 yāmaḥ taiścaturbhiraho rātriśca pañcadaśāhorātrāḥ pakṣaḥ pakṣadvayam māsaḥ sa śuklāntaḥ
 tairmārgaśīrṣādibhirdviṣaṃkhyaiḥ kramāddhemantaśīśiravasantaḡrīsmavarṣaśaradākhyāḥ
 ṣaḍṛtavo bhavanti teṣu śīśirādayastrayo raverudagayanamādānaḥ śeṣa dakṣiṇāyanam
 visargaśca tāvādānavisargau varṣam | |
 tayorādānamāgneyam tasmin khalu kālasvabhāvamārgaparigrhīto 'tyarthopṇagabhasti-
 jālamaṇḍalo 'rkastatsaṃparkādvāyavaśca tīvrrūkṣāḥ somajam guṇamupaśoṣayanto jagataḥ
 snehamādadanā ṛtukrameṇo pajanitaraukṣyā rūkṣān rasāmstiktakaṣāyakaṭukānabhiprabal-
 ayanto nṛṇām daurbalyamāvahanti | |
 vasargastu saumyaḥ tasminnapi kalamārgameghavātavarṣābhihataprabhāve dakṣiṇāyan-
 age 'rke śaśini cāvyāhatabale śīśirābhirbhābhiḥ śaśvadāpyāyamāne māhendrasalila praśānta
 santāpe jagatyarūkṣā rasāḥ pravardhante 'mlalavaṇamadhurā yathākramam balaṃ copacīyate
 nṛṇāmiti | |
 bhavati cātra
 hemante śīśire cāgryam visargādānayorbalaṃ śaradvasantayormadhyam hīnam
 varṣānidāghayoh | |
 dhūmadhūmrarajomandāstuṣārāvilamaṇḍalāḥ |
 digādityā marucchaityāduttaro romaharṣaṇaḥ | |
 lodhrapriyaṅgupunnāgalavalyaḥ kusumojvalāḥ |
 drptā gajājamahiṣavājivāyasaśūkarāḥ | |
 himānīpaṭalacchannā līnamīnavihaṇgamāḥ |
 nadyaḥ sabāṣpāḥ soṣmāṇaḥ kūpāpaśca himāgame | |
 dehoṣmāṇo viśanto 'ntaḥ śīte śītānilāhatāḥ |
 jaṭhare piṇḍitoṣmāṇam prabalam kurvate 'nalam | |
 visarge balinām prāyaḥ svabhāvādiguruṣamam |
 bṛmhaṇānyannapānāni yojayettasya yuktaye | |
 anindhano 'nyathā sīdedatyudīrṇatayā 'thavā |

dhātūnapi pasedasya tatasteṣāṃ kṣayānmarut | |
 tejaḥ sahacaraḥ kupyecchītaḥ śīte viśeṣataḥ |
 ato hime bhajetsnigdhān svādvamlalavaṇānrasān | |
 bileśayaudakānūpaprasahānām bhṛtāni ca |
 māmśāni guḍapiṣṭotthamadyānyabhinavāni ca | |
 māṣekṣukṣīravikṛtivasātailanavaudanān |
 vyāyāmodvartanābhyaṅgasvedadhūmāñjanātapān | |
 sukhodakam śaucavidhau bhūmigarbhagrāhāni ca |
 sāṅgarayānām śayyām ca kuthakambalasaṃskṛtām | |
 kuṅkumenānuliptāṅgo guruṇā 'garuṇā 'pi vā |
 laghūṣṇaiḥ prāvṛtaḥ svapyāt kāle dhūpādhivāsitaḥ | |
 pīnāṅganāṅgasamśaṅganivāritahimānilaḥ |
 śīṣire śītamadhikam meghamāutavarṣajam | |
 raukṣyam ca+ādānjam tasmāt kāryaḥ pūrvo 'dhikam vidhiḥ |
 vasante dakṣiṇo vāyurātāmṛakiraṇo raviḥ | |
 navapravālatvakpatrāḥ pādapāḥ kakubho 'malāḥ |
 kiṃśukāśokacūtādivanarājivirājitāḥ | |
 kokilālikulālāpakalakolāhalākulāḥ |
 śīṣire sañcitaḥ śleṣmā dinakṛdbhābhīrīritaḥ | |
 tadā prabādhamāno 'gniṃ rogān prakurute bahūn |
 ato 'smimstīkṣṇavamanadhūmagaṇḍūṣanāvanam | |
 vyāyāmodvarttanakṣaudrayavagodhūmajāṅgalān |
 seveta suhṛdudyānayuvatiśca manoramāḥ | |
 snātaḥ svalaṅkṛtaḥ sragvī candanāgarurūṣitaḥ |
 vicitrāmātravinyastān sahakārotpalāṅkitān | |
 nigadāṃśca+āsavāriṣṭaśīdhumārdvīkamādhavān |
 kvathitam mustaśuṇṭhyambu sārāmbhaḥ kṣaudravāri vā | |
 guruśītadivāsvapnasnigdhāmlamadhurāmstyajet |
 grīṣme 'taśīpuṣpanibhastīkṣṇāmśurdāvadīpitāḥ | |
 diśo jvalanti bhūmiśca māruto naiṛtaḥ sukhaḥ |
 pavanātapasaṃsvedairjantavo jvaritā iva | |
 tāpārtatuṅgamātaṅgamahiṣaiḥ kaluṣīkṛtāḥ |
 divākarakarāṅgāranikarakṣapitāmbhasaḥ | |
 pravṛddharodhaso nadyaḥ cchāyāhīnā mahīruhāḥ |
 viśīrṇajīrṇaparnāśca śuṣkavalkalatāṅkitāḥ | |
 ādatte jagatastejastada+ādityo bhṛśam yataḥ |
 vyāyāmātapakaṭvamlalavaṇoṣṇam tyajedataḥ | |
 madyam na sevyam svalpam vā sevyam subahuvāri vā |
 anyathā śophaśaithilyadāhamohān karoti tat | |
 navamṛdbhājanasthāni hṛdyāni surabhīni ca |
 pānakāni samanthāni sitāḍhyāni himāni ca | |
 svādu śītam dravam cānnam jāṅgalānmṛgapakṣiṇaḥ |
 śālikṣīraghṛtadrākṣānālikerāmbuśarkarāḥ | |
 tālavṛntānilān hārān srajaḥ sakamalotpalāḥ |
 tanvīrmṛṇālavalayāḥ kāntāścandanarūṣitaḥ | |
 sarāṃsi vāpiḥ saritaḥ kānanāni himāni ca |
 surabhīni niṣeveta vāsāṃsi sulaghūni ca | |
 niṣpatadyantrasalile svapyāddhārāgrhe divā |
 rātrau ca+ākāśatalake sugandhikusumāstrīte | |
 karpūracandanārdrāṅgo viralānaṅgasaṅgamaḥ |
 varṣāsu vāruṇo vāyuh sarvasasyasamudgamaḥ | |

bhinnendranīlanīlābhavr̥ndamandāvilam nabhaḥ |
 dīrghikānavavāryaughamagnasopānapañktayaḥ | |
 vāridhārābhṛśāghātavikāsitasaroruhāḥ |
 saritaḥ sāgarākārā bhūrvyaktajalasthalā | |
 mandrastanitajīmūtaśikhidarduranādītā |
 indragopadhanuḥkhaṇḍavidyududyotadīpitā | |
 paritaḥ śyāmalatṛṇā silindrakutaḥjovalā |
 tadādānābale dehe mande 'gnau bādHITE punaḥ | |
 vr̥ṣṭibhūbāṣpatoyāmlapākaduṣṭaiścalādibhiḥ |
 bastikarma niṣeveta kṛtasamśodhanakramaḥ | |
 purāṇāśāligodhūmayavān yūṣarasaiḥ kṛtaiḥ |
 nigadam madirāriṣṭamārdvīkam svalpamambu vā | |
 divyam kvathitakūpottham cauṇḍam sārāsameva vā |
 vr̥ṣṭivātākuletvanhi bhojanam kledavātajit | |
 pariśuṣkam laghusnigdhamuṣpāmlalavaṇam bhajet |
 prāyo 'nnapānam sakṣaudram samskṛtam ca ghanodaye | |
 asarīsr̥pabhūbāṣpaśītamārutaśīkaram |
 sāgnyānam ca bhavanam nirdamśamaśakonduram | |
 pragharṣodvartanasnānadhūmagandhāgarupriyaḥ |
 yāyāt karenūmukhyābhiścitraragvastrabhūṣitaḥ | |
 nadījalodamanthāhaḥ svapnātidravamaithunam |
 tuṣārapādacaraṇavyāyāmārkakarāmstyajet | |
 śaradi vyoma śubhrābhram kiñcit pañkāñkitā mahī |
 prakāśakāśasaptāhvakumudā śālīśālīnī | |
 vikṣiptatikṣṇakiraṇo meghaughavigamādraviḥ |
 babhruvarṇo 'tivimalāḥ krauñcamālākulā diśaḥ | |
 kamalāntarasamlīnamīnahamsāmsaghaṭṭanaiḥ |
 taraṅgabhaṅgāni sarāṃsi vimalāni ca | |
 varṣāśītocitāṅgānam sahasaivārkarāśmibhiḥ |
 taptānām sañcitam pūrvaṁ tadā pittam prakupyati | |
 śastam tiktahaviḥpānam vireko 'srasrutiḥ sadā |
 śītam laghvannapānam ca kaṣāyasvādutiktakam | |
 śālīṣaṣṭikagodhūmayavamudgasitāmadhu |
 paṭolāmalakam drākṣā jāṅgalaṁ kṣudvatam bhṛśam | |
 divā divākarakarairniśākarakaraurnīśi |
 santaptam hlāditam toyamagastyenāviṣīkṛtam | |
 nirmalam śuci kālena pakvaṁ pāne 'mr̥topamam |
 haṃsaughapakṣavikṣepabhramatbhramarapañktiṣu | |
 susaroruhasevyāsu sarasiṣu plaveta ca |
 laghuśuddhāmbaraḥ sragvī śītośīravilepanaḥ | |
 seveta candrakiraṇān pradoṣe saudhamāśritaḥ |
 tṛptidadyātapakṣāravasātailapuroniḥ | |
 tikṣṇamadyadivāsvapnatuṣārāṃśca vivarjayet |
 nityam sarvarasābhyāsaḥ svasvādhikyamṛtāvṛtau | |
 rtvorantādisaptāhāvṛtusandhiriti smṛtaḥ |
 tatra pūrvo vidhistyājyaḥ sevānyo 'paraḥ kramāt | |
 asātmyajā hi rogāḥ syuḥ sahasā tyāgāśīlanāt |
 rtuṣvevamvidheṣveṣa vidhiḥ svāsthye ca dehinām | |
 nirdiśyate 'nyarūpeṣu viruddhājñāniko vidhiḥ |
 māsarāśisvarūpākhyamṛtoryallakṣaṇatrayam | |
 yathottarambhajeccaryām tatra tasya balāditi | |

iti caturtho 'dhyāyaḥ
 pañcamo 'dhyāyaḥ
 athāto rogānutpādanīyaṃ nāmādhyayaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 itihasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vegān nadhārayedvātaviṇmūtrakṣavatrṭkṣudhām |
 nidrākāśaśramaśvāsajṛmbhāśrucchardiretasām | |
 adhovātasya rodhena gulmodāvartarukklamāḥ |
 vātamūtraśakṛtsaṅgaddaṣṭyagnivadhahṛdgadāḥ | |
 śakṛtaḥ piṇḍikodveṣṭapraṭiśyāyaśirorujāḥ |
 ūrdhvavāyuh parīkarto hṛdayasyoparodhanam | |
 mukhena viṭpravṛttiśca pūrvoktāścāmayāḥ smṛtāḥ |
 aṅgabhaṅgāśmaribastimeḍhravaṃkṣaṇavedanāḥ | |
 mūtrasya rodhāt pūrve ca prāyo rogāḥ tadauśadham |
 vartyabhyāṅgavagāhāśca svedanaṃ bastikarma ca | |
 annapānaṃ ca viḍbhedi viḍrodhottheṣu yakṣmasu |
 mūtrajeṣu tu pāne ca prāgbhaktam śasyeta ghṛtam | |
 jīrṇāntikaṃ cottamayā mātrayā yojanādvayam |
 avapīḍakametacca saṃjñitam dhāraṇāt punaḥ | |
 udgārasyāruciḥ kampo vibandho hṛdayorasoh |
 ādhmānakāśahidhmāśca hidhmāvattatra bheṣajam | |
 śīrortīndriyadaurbalyamanyāstambhārditam kṣuteḥ |
 tīkṣṇadhūmāñjanāghrāṇanāvanārkaṇilokanaiḥ | |
 pravartayet kṣutim saktam svedābhyāṅgau ca śīlayet |
 yojyaṃ vātaghnamannaṃ ca ghṛtam cauttarabhaktikam | |
 śoṣāṅgasādabadhīryasammohabhramahṛdgadāḥ |
 tṛpṇāyā nigrāhāttatra śītaḥ sarvo vidhirhitāḥ | |
 aṅgabhaṅgāruciglānikārśyaśūlabhramāḥ kṣudhaḥ |
 tatra yojyaṃ laghu snigdhamuṣṇamalpaṃ ca bhojanam | |
 nidrāyā mohamūrdhākṣigauravālasajṛmbhikāḥ |
 aṅgamardaśca tatrestāḥ svapnaḥ saṃvāhanāni ca | |
 kāsasya rodhāttadvṛddhiḥ śvāsāruciḥṛdāmāyāḥ |
 śoṣo hidhmā ca kāryo 'tra kāsahā sutarām vidhiḥ | |
 gulmahṛdrogasammohāḥ śramaśvāsādvīdhāritāt |
 hitam viśramaṇam tatra vātaghnaśca kriyākramāḥ | |
 jṛmbhāyāḥ kṣavavadrogāḥ sarvaścānilajidvidhiḥ |
 pīnasākṣīśīroḥṛdruṇmanyāstambhārucibhramāḥ | |
 sagulmā bāṣpatastatra svapno madyaṃ priyāḥ kathāḥ |
 visarpakoṭhakuṣṭhākṣikaṇḍūpāṇḍvāmāyavarāḥ | |
 sakāśaśvasahrllāsavyaṅgaśvayathavo vameḥ |
 gaṇḍūśadhūmānāhāraṃ rukṣaṃ bhuktvā tadudvamaḥ | |
 vyāyāmaḥ srutirasasya śastaṃ cātra virecanam |
 sakṣāralavaṇam tailamabhyāṅgārthe ca śasyate | |
 śukrāttatsravaṇam guhyavedanāśvayathujvarāḥ |
 hṛdvyathā mūtrasaṅgāṅgabhaṅgavardhmāśmaṣaṇḍhatāḥ | |
 tāsracūḍasurāśalibastyabhyāṅgāvagāhanam |
 bastiśuddhikaraiḥ siddham bhajet kṣīraṃ priyāḥ striyaḥ | |
 tatra seveta sarvaṃ ca varjayedvegadhāriṇam |
 viḍvāminam parikṣitam kṣīnam tṛtchūlapīḍitam | |
 rogāḥ sarve 'pi jāyante vegodīraṇadhāraṇaiḥ |
 nirdiṣṭam sādhanam tatra bhūyiṣṭham ye tu tān prati | |
 tataścānekadhā prāyaḥ pavano yat prakupyati |

annapānausadham tasya yuñjītāto 'nulomanam | |
 kramādapāmapī maṇau paṅko 'vaśyaṃbhavatyataḥ |
 uttiṣṭheta yathākālaṃ malānāṃ śodhanam prati | |
 cayakāṣṭhāmupāruhya kurvate te hyupekṣitāḥ |
 prāyaśaḥ sucireṇāpi bheṣajadveṣiṇogadān | |
 atisthaulyāgnisadanamehakuṣṭhahṛtaujaśaḥ |
 srotorodhākṣavibhramśaśvāśaśvayathupāṇḍutāḥ | |
 āmorustambhajaṭharakṛcchrālasakadaṇḍakān |
 cchardigaṇḍakṛmigranthitandrāduḥsvapnadarśanam | |
 kaṇṭhāmāyān mūrddharuṃ prāṇāśaṃ buddhinidrayoḥ |
 tejovarṇabalānāṃ ca tṛpyato brṃhaṇairapi | |
 ucitairapi cāhāairyasmādasya vahanti na |
 doṣopalīptavadanā rasaṃ rasavahāḥ sirāḥ | |
 vamanādīnato yuñjyāt svasthasthaiva yathāvidhi |
 doṣāḥ kadācit kupyanti jītā laṅghanapācanaiḥ | |
 ye tu saṃśodhanaiḥ śuddhā na teṣāṃ punarudbhavaḥ |
 yathākramaṃ yathāyogamata ūrdhvaṃ prayojayet | |
 rasāyanāni siddhāni vṛṣayogāṃśca kālavit |
 bheṣajakṣapite pathyamāhāirbrṃhaṇam kramāt | |
 śālīsaṣṭikagodhūmamāṃsakṣīraghṛtādibhiḥ |
 hṛdyadīpanabhaiṣajyaśaṃyogādrucipaktidaiḥ | |
 sābhyaṅgodvartanasnānanirūhasnehabastibhiḥ |
 tathā sa labhate śarma sarvapāvakaṇṭhāṇi | |
 dhīvarṇendriyavaimalyaṃ vṛṣatāṃ dairghyamāyusaḥ |
 ye bhūtaviṣavāyavagnikṣatabhaṅgādisambhavāḥ | |
 kāmakrodhabhayādyāśca te syurāgantavo gadāḥ |
 tyāgaḥ prajñāparādhānāmindriyopāśamaḥ smṛtiḥ | |
 deśakālātmavijñānaṃ sadvṛttasyānuvartanam |
 atharvavihitā śāntiḥ pratikūlagrahārcanam | |
 bhūtādyasyarśanopāyo nirdiṣṭaśca pṛthak pṛthak |
 anutpatyai samāseṇa vidhīreṣa pradarśitaḥ | |
 nijāgantuvikārāṇāmutpannānāṃ ca śāntaye | |
 śītoḍbhavaṃ doṣacayaṃ vasante viśodhayan grīṣmajamabhrakāle |
 ghanātyaye vārṣikamāsu samyak prāpnoti rogānṛtūjān na jātu | |
 nityaṃ hitāhāravihārāsevī samīkṣyakārī viṣayeṣvasaktaḥ |
 dātā samaḥ satyaparaḥ kṣamāvānāptopasevī ca bhavatyarogaḥ | |
 artheṣvalabhyeṣvakṛtaprayatnaṃ kṛtādaraṃ nityamapāyavatsu |
 jīteṇdriyaṃ nānupatānti rogāstatkālayuktaṃ yadi nāsti daivam | |
 kāle 'nukūlo viṣayā manoḥjñā dharmyāḥ kriyāḥ karma sukhānubandhi |
 sattvaṃ vidheyaṃ viśadā ca buddhirbhavanti dhīrasya sadā sukhāya | |
 iti pañcamo 'dhyāyaḥ
 ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ
 athātodravadravavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 jīvanaṃ tarpaṇaṃ hṛdyaṃ hlādi buddhiprabodhanam |
 tanvavyaktarasam mṛṣṭam śītam śucyamṛtopamam | |
 sūryodhṛtapramuktatvāllaghu vātakamphāpaham |
 śaityaajīvanasaumyatvaiḥ pittaraktaviṣārtijit | |
 gaṅgāmbu nabhaso bhraṣṭam tvarkendumārutaiḥ |
 hitāhitatve tat bhūyo deśakālāvapekṣate | |
 yēnābhivṛṣṭamamalaṃ śālyannaṃ rājatasthitam |

aklinnamavivarṇaṃ vā tat peyaṃ gāṅgamanyathā | |
 sāmudraṃ tanna pātavyaṃ māsādāśvayujādvina |
 khātadhautāśilāpṛṣṭhavastrādibhyaścyutaṃ jalam | |
 hemamṛṇmayapātrasthamavipannaṃ sadā pibet |
 tadabhāve ca bhūmiṣṭhamāntarikṣānukāri yat | |
 śvete kaṣāyaṃ tatsvādu kṛṣṇe tiktam ca pāṇḍure |
 nīle kaṣāyamadhuraṃ deśe lavaṇamūṣare | |
 sakṣāraṃ kapile miśraṃ miśre 'thāmbuṅādhike |
 madhuraṃ lavaṇāmlaṃ tu bhavetbhūmiguṇādhike | |
 tejodhike tiktakaṭu kaṣāyaṃ pavanādhike |
 divyānukāri tvavyaktarasatvāt khaguṇādhike | |
 śucipṛthvasitaśvete deśe cārkanilāhatam |
 kaupasārasatāṭākacaṇḍaprāsraṇaudbhidaṃ | |
 vāpīnādītoyamiti tat punaḥ smṛtamaṣṭadhā |
 sakṣāraṃ pittakṛt kaupam dīpanānnativātalam | |
 sārasaṃ svādu laghu ca tāṭākam guru vātalam |
 caṇḍam tu pittalam doṣaharaṃ prāsraṇodakam | |
 audbhidaṃ svādu pittaghaṇam svādu vāpījalam gaghu |
 nādeyaṃ vātalam rūkṣaṃ kaṭukam ca tadādiśet | |
 dhanvānūpamahīdhrāṇāṃ sāmīpyāt gurulāghavam |
 paścimodadhiḡhā śīghravahā yāścāmalodakāḥ | |
 pathyāḥ samāsāttā nadyo viparītastato 'nyathā |
 upalāsphālanākṣepavicchedaiḥ kheditodakāḥ | |
 himavanmalayodbhūtāḥ pathyāstā eva ca sthitāḥ |
 krimiślīpadahrṭkaṇṭhaśīrorogāṃ prakurvate | |
 prācyāvantyaparāntotthā durnāmāni mahendrajāḥ |
 udaraślīpadātāṅkāṃ sahyavindhyabhavāḥ punaḥ | |
 kuṣṭhapāṇḍuśīrorogāṃ doṣaghaṇyāḥ pāriyātraajāḥ |
 balapauruṣakāriṇyāḥ sāgarāmbhastridoṣakṛt | |
 kīṭāhimūtraviṭkothatṛṇajālōtkarāvilam |
 paṅkapaṅkajaśaivālahatḥaparnādisamstṛtam | |
 sūryendupavanādrṣṭam juṣṭam ca kṣudrajantubhiḥ |
 abhivṛṣṭam vivarṇaṃ ca kaluṣaṃ sthūlaphenilam | |
 virasaṃ gandhavattaptaṃ dantagrāhyatīśaityataḥ |
 anārtavaṃ ca yaddivyaṃ mārtaṃ prathamam ca yat | |
 lūtādītantuvinmūtraviṣasaṃśleṣadūṣitam |
 tat kuryāt snānapānābhyāṃ tṛṣṇādhmānodarajvarāṃ | |
 kāsāgnisādābhiṣyandakaṇḍūgaṇḍādīkānataḥ |
 tadvarjayedabhavaḥ vā toyasyānyasya śasyate | |
 ghanavastraparisrāvaiḥ kṣudrajantvabhirakṣaṇam |
 vyāpannasyāsyā tapanamagnyarkāyasapiṇḍakaiḥ | |
 parṇīmūlabisagranthimuktākatakaśaivalaiḥ |
 vastragomedakābhyāṃ vā kārayettatprasādanam | |
 pāṭalākaravīradīkusumairgandhanāśanam |
 pānīyaṃ na tu pānīyaṃ pānīye 'nyapradeśaje | |
 ajīrṇe kvathitaṃ cā++āme pakve jīrṇe 'pi netarat |
 śīte vidhirayaṃ tapte tvajīrṇe śīśiraṃ tyajet | |
 pānīyaṃ prāṇināṃ prāṇā viśvameva ca tanmayam |
 ato 'tyantaniṣedhena na kvacidvāri vāryate | |
 āśyaśoṣāṅgasādādyā mṛtyurvā tadālābhataḥ |
 na hi toyādvinaḥ vṛttiḥ svasthasya vyādhitasya vā | |

kevalam sauṣadham pakvamāmamuṣṇam hitam ca tat |
 samīkṣya mātrayā yuktamamṛtam viṣamanyayā ||
 atiyogena salilam tṛṣyato 'pi prayojitam |
 prayāti śleṣmapittatvam jvaritasya viśeṣataḥ ||
 vardhayatyāmatṛṇnidrātandrādhmānāṅgagauravam |
 kāsāgnisādahrllāsaprasekaśvāsapīnasān ||
 pāke svādu himam vīrye taduṣṇamapi yojitam |
 tasmādayogapānena lāghavānna viyojayet ||
 āmaviṣṭabdhayoḥ koṣṇam niṣpipāso 'pyapaḥ pibet |
 yāvatyah kledayantyannamatikledo 'gnināśanaḥ ||
 vibaddhaḥ kaphavātābhyām muktāmāśayabandhanaḥ |
 pacyate kṣipramāhāraḥ koṣṇatoyadravīkṛtaḥ ||
 anavbasthitadoṣāgnervyādhikṣīṇabalasya ca |
 nālpamapyāmamudakam hitam taddhi tridoṣakṛt ||
 tejaśaḥ pratipakṣatvānmandāgnirvarjayejjalam |
 sarvameva tathā syandaplīhavidradhigulminaḥ ||
 pāṇḍūdarātisārārśograhāṇīśośaśophinaḥ |
 kāmamalpamaśaktau tu peyamauṣadhasamskṛtam ||
 ṛte śarannidāghābhyām pibetsvastho 'pi cālpaśaḥ |
 bhaktasyādaḥ jalam pītamagnisādam kṛśāṅgatām ||
 ante karoti sthūlatvamūrdhvaḥ cāmāśayāt kapham |
 madhye madhyāṅgatām sāmāyam dhātūnām jaraṇam sukham ||
 śītam madātyayaglānimūrchāchardīśramabhramān |
 tṛṣṇoṣṇadāhapittāśṛgviśāṇi ca nihanti tat ||
 kṣīṇapādatribhāgārdham deśartugurulāghavāt |
 kvathitam phenarahitamavegamamalam hitam ||
 hidhmādhmānānilaśleṣmatṛṭkāśvāsapīnase |
 pārśvaśūlāmamedassu sadyaḥśuddhau navajvare ||
 dīpanam pācanam kaṇṭhyam laghu bastiviśodhanam |
 pāṣāṇarūpyamṛddhemajatutāpārkatāpītam ||
 pānīyamuṣṇam śītam vā tridoṣagṇam tṛdaritijit |
 laghvarūkṣam klamaghnañca toyamkvathitaśītalam ||
 saṃsarge pittakaphayoḥ sannipāte ca śasyate |
 toyam vanhigunabhraṣṭam pāke 'mlam sarvadoṣakṛt ||
 bhavet paryuṣitam tacca toyam himakarodbhavam |
 atīśaitiyagurusthairyaṅghātaiḥ kaphavātakṛt ||
 candrakāntabhavam rakṣoṣiṣapittajvarāpaham |
 drṣṭimedhāvapusthairyakaram svādu himam laghu ||
 nālikerodakam snigdham svādu vṛṣyam himam laghu |
 tṛṣṇāpittānilaharam dīpanam bastiśodhanam |
 divyam vāri varam varṣe nādeyamavaram ||
 iti toyavargaḥ |
 svādupākaraśam snigdhamojasyam dhātuvardhanam |
 vātapittaharam vṛṣyam śleṣmalam guru śītalam ||
 prāyaḥ payaḥ atra gavyam tu jīvanīyam rasāyanam |
 kṣatakṣīṇahitam medhyam balyam stanyakaram saram ||
 śramabhramamadālakṣmīśvāsakāsātītṛṭkṣudhaḥ |
 jīrṇajvaram mūtrakṛcchram raktapittam ca nāśayet ||
 hitamatyagnyanidrebhyo garīyo māhiṣam himam |
 alpāmbupānavyāyāmakaṭutiktāśanairlaghu ||
 ājam śoṣajvaraśvāsarakṭapittātisārajit |

īśadrūkṣoṣṇalavaṇamauṣṭrakam dīpanam laghu ||
 śastam vātakaphānāhakrimīśophodarārśasām |
 mānuṣam vātapittāsṛgbhighātākṣirogajit ||
 tarpaṇāścyotanairnasyaiḥ ahr̥dyaṁ tūṣṇamāvikam |
 vātavyādhiharam hidhmāśvāsapittakaphapradam ||
 hastinyāḥ sthairyakṛt bādham uṣṇam tvaikaśapham laghu |
 śākhāvātaharam sām̐lavanaṁ jaḍatākaram ||
 payo 'bhiṣyandi gurvāmaṁ yuktyā śṛtamato 'nyathā |
 bhavet garīyo 'tīṣṭam dhāroṣṇamamṛtopamam ||
 piṇyākāmlāśinīnām tu gurvabhiṣyandi tat bhṛśam |
 aceṣṭayā ca prādoṣāt garīyaḥ smṛtamauṣasam ||
 vyākhyāstena laghimā ceṣṭāvatprakṛtiṣvapi |
 hrasveṣu cātidehebhyo mām̐seṣvapyevamādiṣet ||
 amlapākaraṣam grāhi gurūṣṇam dadhi vātajit |
 medaḥśukrabalaśleṣmapittaraktāgniśophakṛt ||
 rociṣṇu śastamarucau śītake viṣamajvare |
 pīnase mūtrakuchre ca rūkṣam tu grahaṇīgade ||
 naivādyānnīsi naivoṣṇam vasantoṣṇaśratsu na |
 nāmudgasūpaṁ nākṣaudram nāghṛtam nāsitopalam ||
 na cānāmalakam nāpi nityam no mandamanyathā |
 jvarāśrkpittavīśarpakuṣṭhapāṇḍvāmayapradam ||
 takram laghu kaṣāyāmlam dīpanam kaphavātajit |
 śophodarārśograhaṇīdoṣamūtragrahāruciḥ ||
 gulmaplīhaghṛtavypāpadgarapāṇḍvāmayān jayet |
 tadvanmastu saram srotaśśodhi viṣṭambhajillaghu ||
 śītam svādu kaṣāyāmlam navanītam navoddhṛtam |
 yakṣmārśorddītapittāsṛgvātajid grāhi dīpanam ||
 kṣīrodbhavam tu saṅgrāhi raktapittākṣirogajit |
 śastam dhīsmṛtmedhāgnibalāyuhśukracakṣuṣām ||
 bālavṛddhaprajākāntisaukumāryasvarārthinām |
 kṣataḥkṣīnaparīśarpaśastrāgniglapitātmanām ||
 vātapittaviṣonmādaśoṣālakṣmījvarāpaham |
 snehānāmuttamam śītam vayasah sthāpanam ghṛtam ||
 sahasravīryam vidhibhiḥ śṛtam karmasahasrakṛt |
 madāpasmāramūrchāyaśirahkarṇākṣiyonijān ||
 purāṇam jayati vyādhīn vṛṇaśodhanaropaṇam |
 pūrvoktāmścādhikān kuryāt guṇāmstadamṛtopamam ||
 tadvacca ghṛtamaṇḍo 'pi rukṣastīkṣṇastanuśca sah |
 kīlāṭadadhikūcīkātakrapīṇḍakamoraṭāḥ ||
 sakṣīraśākapīyūṣā rocanā vahnīsādanāḥ |
 śukranidrākaphakarā viṣṭambhigurudoṣalāḥ ||
 vidyāddadhighṛtādīnām guṇadoṣān yathā payah |
 gavye kṣīraghṛte śreṣṭhe nindite cāvisambhave ||
 iti kṣīravargah |
 ikṣoh saro guruḥ snigdho vṛṇhaṇaḥ kaphamūtrakṛt ||
 vṛṣyah śītaḥ pavanajit bhukte vātaprakopanaḥ |
 raktapittapraśamanaḥ svādupākaraso rasaḥ ||
 so 'gre salavaṇo dantapīḍitaḥ śarkarāsamaḥ |
 mūlāgrajantujagdhādipīḍanānmalasaṅkarāt ||
 kiñcit kālavidhṛtyā ca vikṛtiṁ yāti yāntrikaḥ |
 vidāhī guru viṣṭambhī tenāsautatra paṇḍrakah |

śaityaprasādamādhuryādvastamanuvāṃśikāḥ | |
 śātaparvakakāntāranāipālādyāstataḥ kramāt |
 sakṣārāḥ sakaṣāyāśca soṣṇāḥ kiñcidvidāhinaḥ | |
 phāṇitaṃ gurvabhiṣyandi cayakṛnmūtraśodhanam |
 nātiśleṣmakaro dhautāḥ sṛṣṭamūtraśakṛt guḍaḥ | |
 prabhūtakrimimajjāsṛṇbhedomāṃsakapho 'paraḥ |
 hr̥dyāḥ purāṇaḥ pathyaśca navaḥ śleṣmāgnisādakṛt | |
 vṛṣyāḥ kṣīṇakṣatahitā raktapittānilāpahāḥ |
 matsyaṇḍikākhaṇḍasitāḥ krameṇa guṇavattamāḥ | |
 tadguṇā tiktamadhurā kaṣāyā yāśasārkārā |
 tridoṣaghñī sitā kāśeṣudarbhacchadasambhavā | |
 dāhatṛtchardimūrcchāsṛktipattaghnāḥ sarvaśarkārāḥ |
 śarkarekṣuvikārāṇaṃ phāṇitaṃ ca varāvare | |
 cakṣuṣyaṃ cchedi tṛṣṭleṣmaviṣahidhmāsrappittanut |
 kuṣṭhamehakṛmicchardīśvāsakāsātisārajit | |
 vṛṇaśodhanasandhānaropaṇaṃ vātalaṃ madhu |
 rūkṣaṃ kaṣāyamadhuram tattulyā madhuśarkārā | |
 uṣṇamuṣṇārtamuṣṇe ca yuktaṃ coṣṇairnihan̥ti tat |
 viśānvayatvena viṣapūṣpebhyo 'pi yato madhu | |
 kurvate te svayaṃ yacca saviṣā bhramarādayaḥ |
 pracchardane nirūhe ca madhūṣṇaṃ na nivāryate | |
 alabdhapākamāśveva tayoryasmānnivartate |
 gururūkṣakaṣāyatvācchaityāccālpam hitam madhu | |
 na hi kaṣṭatamaṃ kiñcittadajīrṇādyato naram |
 upakramavirodhitvāt sadyo hanyādyathā viṣam | |
 nānādravyātmakatvācca yogavāhi param madhu |
 vṛṣyayogairato yuktaṃ vṛṣatāmanuvartate | |
 bhrāmaram pausṇikam kṣaudram mākṣikam ca yathottaram |
 varam jīrṇam ca teṣvantye dve eva hyupayojayet | |
 iti ikṣu vargaḥ |
 tailam svayonivattatra mukhyaṃ tīkṣṇam vyavāyi ca |
 tvagdoṣakṛdacaṣuṣyaṃ sūkṣmoṣṇam kaphakṛnna ca | |
 kṛśānāṃ br̥mhañyālaṃ sthūlānāṃ karśanāya ca |
 baddhaviṭkam krimighnaṃ ca saṃskārātsarvarogajit | |
 tailaprayogādajarā nirvikārā jitaśramāḥ |
 āsannatibalā yuddhe daityādhipatayaḥ purā | |
 satiktoṣaṇamairāṇḍam tailam svādu saram guru |
 vardhmagulmānilakaphānudaram viṣamajvaram | |
 rukchophau ca kaṭiguhyakoṣṭhapṛṣṭhāśrayau jayet |
 tīkṣṇoṣṇam picchilam viṣam raktairāṇḍodbhavam tvati | |
 umākusumbhajaṃ coṣṇam tvagdoṣakaphapittakṛt |
 dantīmūlakarakṣoghnakarañjāriṣṭaśigrujam | |
 suvarcaleḍgudīpīluśāṅkhinīnīpasambhavam |
 saralāgarudevāhvāśimśapāsārajanma ca | |
 tuvarāruṣkarottham ca tīkṣṇam kaṭvasrapittakṛt |
 arśahkuṣṭhakrimiśleṣmaśukramedonilāpaham | |
 karañjanimbaje tikte nātyuṣṇe tatra nirdīṣet |
 kaṣāyatiktakaṭukam sāralam vṛṇaṇodhanam | |
 bhr̥ṣoṣṇatīkṣṇakaṭuke tuvarāruṣkarodbhave |
 viśeṣāt krimikuṣṭhaghne tathordhvādhovirecane | |
 akṣātimuktakākṣoḍanālikeramadhūkajam |

trapusorvārukūṣmāṇḍaśleṣmātakapriyālaṃ | |
 vātapittaharaṃ keśyaṃ śleṣmalaṃ guru śītaṃ |
 pittaśleṣmapraśamaṃ śrīparṇīkiṃśukodbhavam | |
 tilatailaṃ varam teṣu kausumbhamavaram param |
 vasā majjā ca vātaghnau balapittakaphapradau | |
 māṃsānugasvarūpau ca vidyānmedopi tāviva |
 baulūkī saukarī pākahaṃsajā kukkuṭodbhavā | |
 vasā śreṣṭhā svavargeṣu kumbhīramahiṣodbhavā |
 kākamadgu vasā tadvat kāraṇḍotthā ca ninditā | |
 dīpanaṃ rocanaṃ madyaṃ tīkṣṇokṣṇaṃ tuṣṭipuṣṭidaṃ |
 satvādutiktakaṭukamamlapākaraṣaṃ saram | |
 sakaśāyaṃ svarārogyapratibhāvarṇakṛllaghu |
 naṣṭanidrātinidrebhyo hitaṃ pittāśradūṣaṇaṃ | |
 kṛśasthūlahitaṃ rūkṣaṃ sūkṣmaṃ srotoviśodhanaṃ |
 vātaśleṣmaharaṃ yuktyā pītaṃ viśavadanyathā | |
 guru taddoṣajanaṃ navaṃ jīrṇamato 'nyathā |
 peyaṃ noṣṇopacareṇa na viriktakṣudhāturaiḥ | |
 nātīkṣṇamṛdusvacchaghanaṃ vyāpannameva vā |
 gulmodarārśograhaṇīśoṣahr̥t snehanī guruḥ | |
 suranilaghni medosṛkṣṭanyamūtrakaphāvahā |
 tadguṇā vāruṇī hr̥dyā laghustīkṣṇā nihanti ca | |
 śūlakāsavamiśvāsavibandhādhmānapīnasān |
 śūlapravāhikāṭopatrīṣṇāśophārśasāṃ hitaḥ | |
 jagalaḥ pācano grāhī rūkṣastadvacca medakaḥ |
 bakkaso hr̥tasāratvādviṣṭambhī doṣakopanaḥ | |
 nātītivramadā laghvī pathyā baibhītakī surā |
 vraṇe pāṇḍvāmaye kuṣṭhe na cātyarthaṃ virudhyate | |
 viṣṭambhinī yavasurā gurvī rūkṣā tridoṣalā |
 kauhalī br̥mhaṇī gurvī śleṣmalastu madhūlakaḥ | |
 yathādravyaguṇo 'rīṣṭaḥ sarvamadyaguṇādhikaḥ |
 grahaṇīpāṇḍukuṣṭhārśaḥ śoṣaśophodarajvarān | |
 hanti gulmākrimiphīhaḥ kaśāyakaṭuvātalaḥ |
 mārdevikaṃ lekhaṇaṃ hr̥dyam nātyuṣṇaṃ madhuraṃ saram | |
 alpapittānilaṃ pāṇḍumehārśaḥkrimināśanaṃ |
 asmādalpāntaraguṇaṃ khārjūraṃ vātalaṃ guru | |
 śārkarāḥ surabhīḥ tvādurhr̥dyo nātimado maghuḥ |
 sṛṣṭamūtraśakṛdvāto gauḍastarpaṇadīpanaḥ | |
 vātapittakaraḥ śīdhuḥ snehaśleṣmavikārahā |
 medaḥśophodarārśoghnastatra pakvaraso varaḥ | |
 cchedi madhvāsavastīkṣṇo mehapīnasakāśajit |
 surāsavastīkṣṇamadaḥ svādustīkṣṇo 'nilāpahaḥ | |
 maireyo madhuro hr̥ṣyaḥ saraḥ santarpaṇo guruḥ |
 dhātakyabhiṣuto jīrṇo rūkṣo rocanadīpanaḥ | |
 drākṣāsavo madhusamaḥ paramaṃ sa tu dīpanaḥ |
 mārdevikasadr̥śaḥ prokto mārdevīkekṣurasāsavaḥ | |
 samāsādāsavo hr̥dyo vātalaḥ sauśadhānugaḥ |
 drākṣekṣumākṣikaṃ śālituttamā vrīhipaṇcamāḥ | |
 madyākaraḥ yattebhyo 'nyattanmadyapratirūpakam |
 guṇairiyathodbaṇairvidyānmadyamākarasaṅkarāt | |
 raktapittakaphotkledi śuktaṃ vātānulomanam |
 vidāhi bhṛṣatīkṣṇokṣṇaṃ hr̥dyam rucikaraṃ saram | |

dīpanaṃ śīśirasparśaṃ pāṇḍudrkkṛmināśanam |
 guḍekṣumadyamārdvikaśuktaṃ laghu yathottaram ||
 kandaṃūlaphalādyāṃśca tadvadvidyāttadāsutān |
 śāṇḍāki cā 'sutaṃ cānyat kālāmlaṃ rocanaṃ laghu ||
 dhānyāmlaṃ bhedi tikṣṇoṣṇaṃ pittakṛt sparśaśītaṃ |
 śramaklamaharaṃ rucyaṃ dīpanaṃ bastiśūlanut ||
 śastamāsthāpane hr̥dyaṃ laghu vātakaphāpaham |
 ebhireva guṇairyukte sauvīrakatuṣodake ||
 krimihṛdrogagulmārśaḥpāṇḍuroganibarhaṇe |
 te kramādvituṣairvidyātsatuṣaiśca yavaiḥ kṛte ||
 iti madyavargaḥ |
 mūtraṃ gojāvimahiṣīgajāśvoṣṭrakharodbhavam |
 pittalaṃ rūkṣatikṣṇoṣṇaṃ lavaṇānurasam kaṭu ||
 krimiśophodarānāhaśūlapāṇḍukaphānilān |
 gulmāruciviṣaśvitraḥkuṣṭhārśāṃsi jayellaghu ||
 virekāsthāpanālepasvedādiṣu ca pūjitam |
 dīpanaṃ pācanaṃ bhedi teṣu gomūtramuttamam ||
 śvāsakāsaharaṃ cchāgaṃ pūraṇāt karṇaśūlajit |
 dadyāt kṣāre kilāse ca gajavājisamudbhavam ||
 hantyunmādamapasmāraṃ krimīnmehaṇca rāsabham |
 kaṣāyatiktameteṣāṃ hidhmāśvāsaharaṃ śakṛt ||
 mārṅamojaḥkṣayaharaṃ vaiṣkīraṃ vātaroganut |
 prasahānāmapasmāramunmādaṇca niyacchatī ||
 mahāmṛgasamudbhūtaṃ kuṣṭhahṛjjalacāriṇām |
 netraroḡaharaṃ pittaṃ pravṛddhaṃ ca niyacchatī ||
 pittaṃ tiktaṃ viṣaharaṃ rocanā kaphavātajit |
 tiktā pāpmāharāmūtraṃ mānuṣam tu viṣāpaham ||
 toyakṣīrekṣutailānām varḡairmadyasya ca kramāt |
 iti dravaikadeśo 'yaṃ yathāsthūlamudāhṛtaḥ ||
 iti ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ
 saptaṃ 'dhyāyaḥ
 athāta annasvarūpavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 rakto mahān sakalamastūrṇakaḥ śakunāhṛtaḥ |
 śārāmukho dīrghaśūko lodhraśūkaḥ sugandhikaḥ ||
 puṇḍraḥ pāṇḍuḥ puṇḍarīkaḥ pramodo gaurāśārivaḥ |
 kāñcano mahiṣaḥ śūko dūṣakaḥ kusumāṇḍakaḥ ||
 lāṅgalā lohavālākhyāḥ kardamāḥ śītabhīrukāḥ |
 pataṅgāstapanīyāśca ye cānye śālayaḥ śubhāḥ ||
 svādūpākaraśaḥ snigdhā vṛṣyā baddhālpavarcasaḥ |
 kaṣāyānurasāḥ pathyā laghavo mūtralā himāḥ ||
 śūkaḥjeṣu varastatra raktastṛṣṇātridoṣahā |
 mahāmstaṃ cānu kalamastaṃ cāpyanu tataḥ pare ||
 yavakā hāyanāḥ pāmsuvāpyanaiśadhakādayaḥ |
 svādūṣṇā guravaḥ snigdhāḥ pāke 'mlāḥ śleṣmapittalāḥ ||
 sṛṣṭāmūtrapurīṣāśca pūrvam pūrvam ca ninditāḥ |
 snigdhā grāhī laghuḥ svādustridoṣaghnaḥ sthīro himāḥ ||
 ṣaṣṭiko vṛhiṣu śreṣṭho gaurāścāsitaḡaurataḥ |
 tataḥ kramānmahāvṛhikṛṣṇavṛhijatūmukhāḥ ||
 kukkuṭāṇḍakalābākṣapārāvatakasūkarāḥ |
 varakoddālakoḡjālacināśāradaḡadardurāḥ ||

gandhanāḥ kuruvindāśca guṇairalpāntarāḥ smṛtāḥ |
 svāduramlavipāko 'nyo vrīhiḥ pittakaro guruḥ | |
 bahumūtrapurīṣoṣmā tridoṣastveva pāṭalaḥ |
 kaṅgukodravajūrṇāhvagadīvaruṇapādikāḥ | |
 śyāmākatoyaśyāmākahastiśyāmākaśilbikāḥ |
 śīśiroddālanīvāraravārūkabarakaṭkaṭāḥ | |
 madhūlikāntanirgaṇḍīveṇuparnīpraśāntikāḥ |
 gavethukāṇḍalauhityatoyaparnīmukundarāḥ | |
 kaphapittaharā rūksāḥ kaśāyamadhurā himāḥ |
 vātālā baddhaviṇmūtrā laghavo lekhanātmakāḥ | |
 bhagnasandhānakṛttatra priyaṅgubṛmhaṇī guruḥ |
 koradūṣaḥ paraṃ grāī sparśe śīto viśāpahaḥ | |
 uddālakastu vīryoṣṇo nīvāraḥ śleṣmavardhanaḥ |
 śītavīryā viśeṣeṇa snigdā vṛṣyā madhūlikā | |
 rūkṣaḥ śīto guruḥ svāduḥ saro vidvātakṛdyavaḥ |
 vṛṣyaḥ sthairyakaro mūtramedaḥpittakaphān jayet | |
 pīnasaśvāsakāśorustambhakaṇṭhatvagāmayān |
 guṇairnyūnatarā jñeyā yavādanuyavāhvayāḥ | |
 ūṣṇāḥ sarā veṇuyavāḥ kaśāyā vātapittalāḥ |
 vṛṣyaḥ śīto guruḥ snigdho jīvano vātapittahā | |
 sandhānakarī madhuro godhūmaḥ sthairyakṛt saraḥ |
 pathyā nandīmukhī śītā kaśāyā madhurā laghuḥ | |
 iti śūkadhānyavargaḥ |
 śimbijā mudgamaṅgalyavanamudgamakuṣṭhakāḥ |
 masūrakaphalāḍhakyaścaṇakāścapṛthagvidhāḥ | |
 kaśāyasvādulaghavo vibandhādhmānakāriṇaḥ |
 rūkṣā baddhamalāḥ śītā vipāke kaṭukā hitāḥ | |
 pittaśṛkkaphamedassu sūpālepādiyojanāt |
 sūpyānāmuttamā mudgā laghīyāṃśo 'lpamārutāḥ | |
 haritāsteṣvapi varā makuṣṭhāḥ krimikāriṇaḥ |
 varṇyāḥ paraṃ pralepādyairmasūrā grāhiṇo bhṛśam | |
 rājamāṣo gururbhūriśakṛdrūkso 'tivātalaḥ |
 kaśāyasvādurūkṣoṣṇāḥ kulatthā raktapittalāḥ | |
 pīnasaśvāsakāśārśohidhmānāhakaphānilān |
 ghnanti śukrāśmarīm śukraṃ dṛṣṭim śophaṃ tathodaram | |
 grāhiṇo laghavastīkṣṇā vipāke 'mlā vidāhinaḥ |
 niṣpāvastu saro rūkṣaḥ kaśāyamadhuro guruḥ | |
 pāke 'mlo vātaviṣṭambhī stanyamūtrārapittakṛt |
 uṣṇo vidāhī dṛkcchukrakaphaśophaviśāpahaḥ | |
 māṣaḥ snigdho balaśleṣmamalapittakaraḥ saraḥ |
 gurūṣṇo 'nilahā svāduḥ śukravṛddhivirekakṛt | |
 phalāni guṇavadvidyāt kākāṇḍolātmaguptayoh |
 kuśāmraśimbī madhurā vātapittaharā himā | |
 madhurāḥ śītālā gurvyo balaghnyo rūkṣaṇātmikāḥ |
 snehāḍhyā balibhirbhojyā vividhāḥ śimbijātayaḥ | |
 snigdhoṣṇatikṭakaṭukaḥ kaśāyamadhurastilāḥ |
 medhyaḥ keśyo gururvarṇyāḥ sparśaśīto 'nilāpahaḥ | |
 alpamūtraḥ kaṭuḥ pāke medhāgnikaphapittakṛt |
 kṛṣṇaḥ praśastastamanu śuklastamanu cāruṇa | |
 snigdhomā svādutikṭoṣṇā kaphapittakarī guruḥ |
 dṛkcchukrahṛt kaṭuḥ pāke tadvat bījaṃ kusumbhajam | |

māṣo 'tra sarveṣvavaro yavakaḥ śūkajeṣu ca |
 navaṃ dhānyamabhiṣyandi sekyam kedārajaṃ ca yat | |
 laghu varṣoṣitaṃ dagdhabhūmijaṃ sthalasambhavam |
 śīghrajanma tathā sūpyaṃ nistuṣaṃ yuktibharjitaṃ | |
 iti śimbidhānyavargaḥ |
 maṇḍapeyāvilepīnāmodanasya ca lāghavam |
 yathāpūrvam śivastatra maṇḍo vātānulomanah | |
 tṛḍglānidoṣaśeṣaghnaḥ pācano dhātusāmyakṛt |
 srotomārdavakṛt svedī sandhuḥsayati cānalam | |
 kṣuttṛṣṇāglānidaurbalyakukṣirogajvarāpahā |
 malānulomanī pathyā peyā dīpanapācanī | |
 vilepī grāhinī hr̥dyā tṛṣṇāghnī dīpanī hitā |
 vraṇākṣirogasamśuddhadurbalasnehapāyitām | |
 sudhautaḥ prasrutaḥ svinnastyaktoṣmā caudano laghuḥ |
 yaścāgneyauṣadhakvāthasādhito bhr̥ṣṭataṇḍulaḥ | |
 viparīto guruḥ kṣīramāmsādyairyaśca sādhitah |
 iti dravyakriyāyogamānādyaiḥ sarvamādiśet | |
 śuṣyatām vyādhimuktānām śuddhānām śuddhikāṅkṣiṇām |
 kṛśākṣāmākṣatoraskakṣiṇadhātvidriyaujasām | |
 dr̥ṣṭīśravaṇavahnyāyurbalavarṇasvarārthinām |
 bhagnāviśliṣṭasandhīnām vraṇinām vātarogiṇām | |
 hr̥dyah pathyah param vṛṣyo bṛmhaṇah prīṇano rasah |
 maudgastu pathyah samśuddhavraṇakaṇṭhākṣirogiṇām | |
 vātānulomī kaulattho gulmatūnipratūnijit |
 prabhūtābhyantaramalo māśasūpaḥ param smṛtaḥ | |
 khalakāmbalikau hr̥dyau cchedinau svaṣadhānugau |
 piśitena rasastatra yūṣo dhānyaiḥ khalah phalaiḥ | |
 mūlaiśca tilakalkāmlaprāyah kāmbalikaḥ smṛtaḥ |
 jñeyah kṛtākṛtaste tu snehādiyutavarjitah | |
 alpamāmsādayah svacchā dakalāvaṇikah smṛtaḥ |
 vidyādyūṣe rase sūpe śāke caivottarottaram | |
 gauravam tanusāndrāmlasvāduṣeṣu pṛthak tathā |
 tilapiṇyākavikṛtiḥ śuṣkaśākam virūḍhakam | |
 cāṇḍākīvaṭakam dr̥ghnam doṣalam glapanam guru |
 parpatā laghavo rucyā laghīyān kṣāraparpatah | |
 hr̥dyā vṛṣyā rucikarā guruvo rāgaśāḍavah |
 prīṇanā bhramatṛtcharidimedamūrchāśramacchidaḥ | |
 tṛtcharidiśramanunmanthaḥ śītaḥ sadyobalapradah |
 pramehakṣayakuṣṭhāni na ca syurmanthapāyinaḥ | |
 rasālā bṛmhaṇī vṛṣyā snigdha balaya rucipradā |
 śramakṣuttṛtklamaharam pānakam prīṇanam guru | |
 viṣṭambhi mūtralam hr̥dyam yathādravyaguṇam ca tat |
 lājāstṛtchardyatīsāramehamedahkaphacchidaḥ | |
 kāsapittopāśamanā dīpanā laghavo himah |
 pṛthukā guravo balyah kaphaviṣṭambhakāriṇah | |
 dhāna viṣṭambhinī rūkṣā tarpaṇī lekhanī guruḥ |
 kaṇṭhanetramayakṣuttṛtśramachardivraṇāpahā | |
 saktavo laghavaḥ pānāt sadya eva balapradah |
 nicayāt kaṭhinā gurvī proktā piṇḍī mṛdurlaghuḥ | |
 saktūnām dravatāyogāllaghīasyavalehikā |
 śaṣkulīmodakādīnām vyākhyātaivam ca kalpanā | |

nodakāntaritānna dvirna niśāyāṃ na kevalān |
 na bhuktvā na dvijaiśchitvā saktūnadyānna vā bahūn | |
 karkandhubadaradīnām śramatṛṣṇāklamacchidaḥ |
 saktavo 'mlarasā hṛdyā yathādravyaguṇāśca te | |
 piṇyāko glapano rūkṣo viṣṭambhī dṛṣṭidūṣaṇaḥ |
 veśavāro guruḥ snigdho balopacayavardhanaḥ | |
 mudgadijāstu guravo yathādravyaguṇānugāḥ |
 kukūlakarparabhrāṣṭakandvaṅgāravipācitān |
 ekayonīn laghūnvidyādapūpānuttarottaram | |
 iti kṛtānnavargaḥ |
 harīṇaīnakuraṅgarśyagokarṇamṛgamāṭṛkāḥ |
 kālapucchakacāruṣkavarapotaśaśoraṇaḥ | |
 śvadamṣṭrāmaśarabhakohakārakaśambarāḥ |
 karālakṛtamālau ca pṛṣataśca mṛgāḥ smṛtāḥ | |
 lāvavātikavartīrarakṣatavartmakakarkarāḥ |
 kapiṇjalopacakrākhyaacorurubāhavaḥ | |
 vartako vartikā ceti tittiriḥ krakaraḥ śikhī |
 tāracūḍākhyavarakagonardagirivartikāḥ | |
 tathā śārapadendrāhvavāraṭāśceti viṣkirāḥ |
 śatapatro bhrūgarājāḥ koyaṣṭī jīvajīvakaḥ | |
 khañjarīṭakahārītadurnāmārikṛśāgrahāḥ |
 laṭvā laḍūṣo vaṭahā rokṣvelo ḍiṇḍimāṇavaḥ | |
 jaṭī dundubhipārkāralohaprṣṭhakuliṅgakāḥ |
 śārikāśukaśārṅgākhyacirīṭīkakuyaṣṭikāḥ | |
 mañjarīyakadātyūhagodhāputrapriyātmañjāḥ |
 kalaviṅkaḥ parabhr̥taḥ kapoto 'ṅāracūḍakaḥ | |
 pārāvataḥ pāṇavika ityuktāḥ pratudā dvijāḥ |
 śvetāḥ śyāmaścitrapṛṣṭhaḥ kālakaḥ kākulī mṛgaḥ | |
 bhekacillaṭakūcīkā godhāśalyakaśāṇḍakāḥ |
 vṛṣāhikadalīśvāvinnakulādyā bileśayāḥ | |
 gokharāśvataroṣṭrāśvadvipisimharkṣavānarāḥ |
 mārjāramūśikavyāghravṛkababhrutarakṣavaḥ | |
 lopākajambukaśyenacāśolūkaśvavāyasāḥ |
 śaśaghnībhasakuraragṛdhṛaveśyakuliṅgakāḥ | |
 dhūmikā madhuhā ceti prasahā mṛgapakṣiṇaḥ |
 mahiṣanyaṅkurohītavarāharuruvāraṇaḥ | |
 sṛmaraścamaraḥ khaḍgo gavayaśca mahāmṛgāḥ |
 haṃsasārasakādambabakakāraṇḍavaplavāḥ | |
 mṛṇālakaṇṭhacakraḥvabalākā raktaśīrṣakāḥ |
 utkrośapūṇḍarīkāḥśaśarārīmaṇituṇḍakāḥ | |
 kākātuṇḍaghanārāvamadgukrauñcāmbukukkuṭāḥ |
 nadyāsyomallikādyāśca pakṣiṇo jalacāriṇaḥ | |
 matsyā rohitapāṭhīnakūrmakumbhīrakarkaṭāḥ |
 śuktiśaṅkhodruśambūkaśapharīvartmicandrikāḥ | |
 bulūkīnakramakaraśīmśumāratimiṅgalāḥ |
 rājī cilicimādyāśca māṃsamityāhuraṣṭadhā | |
 yoniśvajāvī vyāmiśragocaravādaniścite |
 ādyāntyā jāṅgalānūpā madhyau sādharāṇau smṛtau | |
 vikīryādikriyāyogairbhakṣaṇādvīṣkirādayaḥ |
 tatra baddhamalā rucyā māṃsānāmuttamāḥ himāḥ | |
 kaśāyasvāduviśadā laghavo jāṅgalā hitāḥ |

pittottare vātamadhye sannipāte kaphānuge | |
 tāmro 'tra hariṇaḥ kṛṣṇastveṇo hṛdyastridoṣajit |
 laghīyān ṣaḍrasaścāsau grāhī rūkṣo himaḥ śaśaḥ | |
 kaṭupāko 'gnikṛt pathyaḥ sannipāte 'nilāvare |
 tadvallāvo 'pyarūkṣastuḥ kiñcidrūkṣaḥ kapiñjalaḥ | |
 pārāvataḥ kapotāścṛa tadvadvanyāḥ supūjitāḥ |
 īśaduṣṇagurusnigdḥā bṛmhaṇā vartakādayaḥ | |
 tittiristeṣvapi varo medhāgnibalaśukrakṛt |
 grāhī varṇyo 'nilodriktasannipātaharaḥ param | |
 dhanvānūpavicāritvāt snigdhoṣṇagurubṛmhaṇaḥ |
 nātipathyaḥ śikhī pathyaḥ śrotasvaravayodṛśām | |
 tadvacca kukkuṭo vṛṣyo grāmyastu śleṣmalo guruḥ |
 medhānalakaraḥ hṛdyāḥ karakaraḥ sopacakrakāḥ | |
 guruḥ salavaṇaḥ kāṇakapotaḥ sarvadoṣakṛt |
 gurūṣṇasnigdhamadhurā vargāścāto yathottaram | |
 mūtraśukrakṛto balyā vātaghnāḥ kaphapittalāḥ |
 śītā mahāmṛgāsteṣu kravādāḥ prasahāḥ punaḥ | |
 cakṣuṣyāḥ sṛṣṭaviṇmūtrā māṃsalāḥ kaṭupākinaḥ |
 jīrṇārśograhaṇidoṣaśoṣārtānām param hitāḥ | |
 godhā niyachati viṣaṃ mūṣikaḥ śukravardhanaḥ |
 śuṣkakāśaśramātyagniviṣamajvarapīnasān | |
 kāṛṣyakevalavātāmśca gomāṃsaṃ sanniyacchati |
 caṭakāḥ śleṣmalāḥ snigdḥā vātaghnāḥ śukralāḥ param | |
 gurūṣṇo mahiṣaḥ snigdhaḥ svapnadārḍhyabṛhatvakṛt |
 tadvadvarāhaḥ śramahā ruciśukrabalapradāḥ | |
 haṃsaḥ svarakaraḥ pittaraktajinmeduro himaḥ |
 kaphapittakarā matsyāḥ param pavananāśanāḥ | |
 pratiroto vicāritvādākāśāplavanena ca |
 rohitaḥ pravarasteṣāṃ param cilicimo 'varaḥ | |
 agocaravicāritvāt sarvadoṣakaro hi saḥ |
 kulīraḥ paramaṃ vṛṣyo bṛmhaṇaḥ prīṇano guruḥ | |
 nātiśītāgurusnigdhaṃ māṃsamājamadoṣalam |
 śārīradhātusāmānyādanabhiṣyandi bṛmhaṇam | |
 viparītamato jñeyamāvikam bṛmhaṇam tu tat |
 atimedyaṃ tyajenmāṃsaṃ hataṃ vyādhiviṣodakaiḥ | |
 svayaṃ mṛtaṃ dhūmapūrṇamagocarabhṛtaṃ kṛśam |
 sadyohataṃ vayasthaṃ ca śuddhaṃ surabhi śasyate | |
 eṇaḥ kuraṅgo hariṇaḥ śaśo lāvaḥ kapiñjalaḥ |
 tittirīḥ krakaro godhā śvāvidḡṛdhro mṛgādhipaḥ | |
 tathaiva śārikā nyaṅkurhaṃso rohitakacchapau |
 vartmī cāgryāḥ svavargeṣu pravarāsteṣvapi smṛtāḥ | |
 lāvaiṇagodhāḥ siṃhāśca nindito gauḥ sadarduraḥ |
 ṛśyaḥ kāṇakapotaśca śeṣamuktaṃ yathāyatham | |
 gurūṇyaṇḍāni bālānām kaśāyamadhuraṃ palam |
 vṛddhānām snāyubhūyiṣṭhamabalyaṃ gurudoṣalam | |
 puṃstriyoḥ pūrvapaścārdhe guruṇī garbhīṇī guruḥ |
 laghuryoṣiccatuṣpātsu vihaṅgeṣu punaḥ puṃān | |
 śīraskandhorupṛṣṭhasya kaṭyāḥ sakthyośca gauravam |
 tathāmapakvāśayoryathāpūrvam vinirdiśet | |
 śoṇitaprabhṛtīnām ca dhātūnāmuttarottaram |
 māṃsāt garīyo bṛṣaṇamedhṛavrkkayakṛtgudam | |

iti mām̐savargah |
 śākam pāthāśatīśrūṣāsuniṣaṇḍasatīnajam |
 tridoṣaghnam laghu grāhi sarājakṣavavāstukam ||
 suniṣaṇḍo 'gnikṛdvṛṣyasteṣu rājakṣavaḥ param |
 grahaṇyārśovikāraghno varccobhedī tu vāstukah ||
 hanti doṣatrayam kuṣṭham vṛṣyā soṣṇā rasāyanī |
 kākamācī sarā svaryā cāṅgeryamlā 'gnidīpanī ||
 grahaṇyārśo 'nilaśleṣmahitoṣṇā grāhiṇī laghuḥ |
 paṭolasaptalāriṣṭaśārṅgāsthāvalgujāmṛtāḥ ||
 vetrāgrabṛhatīvāsākuntalītilaparnīkāḥ |
 maṇḍūkaparnīkarkkoṭakāravellakaparpaṭāḥ ||
 nāḍikalāyagojihvāvārttākavanatiktakam |
 karīram kūlakam nandī kuvelā śakulādani ||
 kaṭhillam kembukam śītam sakoṣātakakarkkaśam |
 tiktam pāke kaṭu grāhi vāṭalam kaphapittajit ||
 hṛdyam paṭolam kriminut svādupākam rucipradam |
 pittalam dīpana bhedi vātaghnam br̥hatīdvayam ||
 vṛṣam tu vamikāsaghnam raktapittaharam param |
 kāravellam sakaṭukam dīpanam kaphapittajit ||
 vārttākam kaṭutiktoṣṇam madhuram kaphavātajit |
 sakṣāramagnijananam hṛdyam rucyamapittalam ||
 karīramādhmānakaram kaṣāyam svādutiktakam |
 koṣātakāvalgujakau bhedināvagnidīpanau ||
 śyāmāśālmalikāśmaryabhañjakīrṇakayūthikāḥ |
 vṛkṣādīnīkṣīravṛkṣabimbītanīkavṛkṣakāḥ ||
 lodhraḥ śaṇaḥ kacchudāraḥ saśelurvṛṣamuṣṭikā |
 bhallātakāḥ kovidāraḥ kamalotpalakimśukam ||
 paṭolādiguṇam svādu kaṣāyam pittajit param |
 baddhamūtrā sarā bhañjī karīram syādabhīrujam ||
 satiktam laghu cakṣuṣyam vṛṣyam doṣatrayapraṇut |
 taṇḍulīyo himo rūkṣaḥ svādupākaraso laghu ||
 madapittaviṣāraghno muñjātam vātapittajit |
 snigdham śītam guru svādu br̥mhaṇam śukrakṛt param ||
 pālakyā pichilā gurvī śleṣmalā bhedinī himā |
 madaghnyupodakā cuñcurgrāhī tau pūrvavattathā ||
 vidārī vātapittaghnī mūtralā svāduśītalā |
 jīvanī br̥mhaṇī kaṇṭhyā gurvīvṛṣyā rasāyanī ||
 cakṣuṣyā sarvadoṣaghnī jīvantī madhurā himā |
 śākānām pravara nyūnā dvitīyā kiñcīdeva tu ||
 vātapittaharā bhaṇḍī parvaṇī parvapūṣpikā |
 kūṣmāṇḍatumbakālīṅgakarkārūrvārutiṇḍīśam ||
 tathā trapusacīnakacirbhiṭam kaphavātakṛt |
 bhedi viṣṭambhyabhiṣyandi svādupākarasam guru ||
 vallīphalānām pravaram kūṣmāṇḍam vātapittajit |
 bastiśuddhikaram vṛṣam trapusam tvatimūtralam ||
 tumbam rūkṣataram grāhi kālīṅgorvārucirbhiṭam |
 bālam pittaharam śītam vidyāt pakvamato 'nyathā ||
 śīrṇavr̥ntam tu sakṣāram pittalam kaphavātajit |
 rocanam dīpanam hṛdyamaṣṭhīlānāhanullaghu ||
 mṛṇālabisaśālūkaśṛṅgāṭakakaśerukāḥ |
 nandīmāśakakelūṭakrauñcādanakalodyakam ||

satarūḍham kadambaṃ ca rūkṣaṃ grāhi himaṃ guru |
 kalambunālikāmāśakaṭhiñjarakutumbakam | |
 cillilāṭvākaṇiṣpāvakurūṭakagavedhukāḥ |
 yātukā sālakalyāṇī śrīparṇī pīluparṇikā | |
 kumārī jīvalonīkā yavaśākasuvarcalāḥ |
 kuṣmāṇḍanīlinī svarcā vṛkadhūmakalakṣmaṇā | |
 ālūpāni ca sarvāṇi tathā sūpyāni lakṣmaṇā |
 jīvantikaścuñcuparṇīprapunṇāṭakuberakam | |
 svādu rūkṣaṃ salavaṇaṃ vātaśleṣmakaram guru |
 śītalam sṛṣṭaviṇmūtram prāyo viṣṭabhya jīryati | |
 svinnam niṣpīḍitarasaṃ snehāḍhyam nātidoṣalam |
 laghupatrā tu yā cillī sā vāstukasamā matā | |
 takkārī varaṇaṃ svādu satikṭam kaphavātajit |
 varṣābhvau kālāśākam ca sakṣāram kaṭutiktakam | |
 dīpanam bhedanam hanti garaśophakaphānilān |
 dīpanāḥ kaphavātaghnāściribilvāṅkurāḥ sarāḥ | |
 laghuruṣṇā sarā tiktā sorupūkā ca lāṅgalī |
 vātalau kaṭutiktāmlau bhedināu tilavetasau | |
 tadvat pañcāṅgulo vaṃśakarīrāstu vidāhinaḥ |
 vātapittakarā rūkṣāḥ kaṭupākāḥ kaphāpahāḥ | |
 bilvarāsnābalāśākam vātaghnamatisārajit |
 vāyum vatsādanī hanyāt kapham gaṇḍīracitrakau | |
 pattūro dīpanastikṭaḥ plīhārśāḥkaphavātajit |
 krimikāsakaphotkledān kāsamardo jayet sarāḥ | |
 rūkṣoṣṇamamlam kausumbham guru pittakaram saram |
 sakṣāram madhuraṃ snigdhamuṣṇam guru ca sārṣapam | |
 śākānāmavaram baddhaviṇmūtram sarvadoṣakṛt |
 yadbālamavyaktarasam kiṃcitkṣāram satiktakam | |
 tanmūlakam doṣaharam laghu soṣṇam niyacchati |
 gulmakāsakṣayaśvāsavraṇanetragalāmayān | |
 svaragnisādodāvartapīnasāmśca mahat punaḥ |
 gurūṣṇakaṭukam svāduvipākam sarvadoṣakṛt | |
 gurvabhiṣyandi ca snigdhasiddham tadapi vātajit |
 vātaśleṣmaharam śuṣkam sarvamāmaṃ tu doṣalam | |
 kaṭuṣṇo vātakaphahā piṇḍāluḥ pittavardhanaḥ |
 kuṭheraśigrusurasasumukhāsuriḥhūstrṇāḥ | |
 dhānyatumburuśaileyayavānīśṛṅgiverakāḥ |
 parṇāso gr̥ñjano 'jājī jīrakam gajapippalī | |
 phaṇirjārjakajambīrakharāhvākālamālikāḥ |
 dīpyakaḥ kṣavakadvīpibastagandhādi baddhaviṭ | |
 rase pāke ca kaṭukam doṣotkleśakaram laghu |
 vidāhi rūkṣatikṣṇoṣṇam dṛkśukrakrimināśanam | |
 vargo haritakākhyo 'yamupadamśeṣu yuyjate |
 vāsano vyañjanānām ca hṛdyo dīpanarocanaḥ | |
 hidhmākāsaviṣaśvāsapārśvarukpūtīgandhahā |
 surasaḥ sumukhaḥ śophagandhahā dhānakā punaḥ | |
 kaṣāyatiktamadhurā mūtralā na ca pittakṛt |
 kharāhvā bastiśūlaghnī citrako dīpanaḥ param | |
 patre sakṣāramadhuro madhye madhurapicchilāḥ |
 tīkṣṇoṣṇo laśunaḥ kande kaṭupākarasaḥ sarāḥ | |
 hṛdyāḥ keśyo gururvṛṣyāḥ snigdho rocanadīpanaḥ |

bhagnasandhānakṛt balyo raktapittapradūṣaṇaḥ | |
 kilāsakuṣṭhagulmārśomehakraimikaphānilān |
 sahidhmāpīnasaśvāsakāsān hanti rasāyanam | |
 palāṇḍustadguṇairnyūno vipāke madhurastu saḥ |
 kaphaṃ karoti no pittaṃ kevalānilanāśanaḥ | |
 dīpanaḥ sūraṇo rucyaḥ kaphaghno viśado laghuḥ |
 viśeṣādarśasām pathyo bhūkandastvatidoṣalaḥ | |
 patre puṣpe phale kande ca gurutā kramāt |
 varā śākeṣu jīvantī sārṣapastvavarāḥ param | |
 iti śākavargaḥ
 drākṣā phalottamā vṛṣyā cakṣuṣyā sr̥ṣṭamūtraviṭ |
 svādupākarasā snigdḥā sakaṣāyā himā guruḥ | |
 nihantyanilapittāsratikṭāsyatvamadātyayān |
 tṛṣṇākāsajvaraśvāsavarabhedakṣataḥsayān | |
 udriktapittān jayati tridoṣān svādu dāḍimam |
 pittāvirodhi nātyuṣṇamamlam vātakaphāpaham | |
 sarvaṃ hṛdyaṃ laghu snigdhaṃ grāhi rocanadīpanam |
 mocakharjūrapanasaṇālikeraaparūṣakam | |
 āmrātātālakāśmaryarājādanamadhūkajam |
 sauvirabadarāṇkolaphalguśleṣmātakodbhavam | |
 vātāmābhīṣukākṣoḍamukūlakanikocakam |
 ūrumāṇaṃ priyālam ca bṛmhaṇaṃ guru śītaḥ | |
 dāhakṣataḥsayaharaṃ raktapittaprasādanam |
 svādupākarasām snigdhaṃ viṣṭambhi kaphaśukrakṛt | |
 nālikeraṃ guru snigdhaṃ pittagṇaṃ svādu śītaḥ |
 balamāmsakaraṃ hṛdyaṃ bṛmhaṇaṃ bastiśodhanam | |
 mocam svādurasam prokṭam kaṣāyaṃ nātiśītaḥ |
 raktapittaharaṃ vṛṣyaṃ rucyaṃ śleṣmakaraṃ guru | |
 snigdhaṃ svādu kaṣāyaṃ ca rājādanaphalaṃ guru |
 phalaṃ tu pittalaṃ tālaṃ saraṃ kāśmaryajaṃ himam | |
 śakṛnmūtravibandhagṇaṃ keśyaṃ medhyaṃ rasāyanam |
 madhūkajamahṛdyaṃ tu badaraṃ saraṇātmakam | |
 vātāmādyuṣṇavīryaṃ tu kaphapittakaraṃ saraṃ |
 paraṃ vātaharaṃ snigdhamaṇuṣṇaṃ tu priyālajam | |
 priyālamajjā madhuro vṛṣyaḥ pittānilāpahāḥ |
 kolamajjā guṇaistadvattṛtchardihkāsajicca saḥ | |
 tindukāśmantakāsīnaphalinībimbitodanam |
 ṭaṅkāśvakarṇabakulagāṅgerudhavadhanvanam | |
 śvetapākakapitthāni siñcatībhavyajāmbavam |
 kṣīrivṛkṣabhavaṃ bījaṃ pauṣkaraṃ kaphapittajit | |
 kaṣāyamadhuraṃ rūkṣaṃ śītaḥ guru lekhanam |
 vibandhādhmānajananaṃ stambhanaṃ vātakopanam | |
 kapitthamāmam kaṇṭhagṇaṃ kaṣāyāmlam tridoṣakṛt |
 pakvaṃ rucyaṃ kaṣāyāmlam svādu hidhmāvamipraṇut | |
 doṣagṇaṃ śāḍavāriṣṭarāgayuktiṣu pūjitam |
 viṣagṇamubhayaṃ grāhi kapitthānyevamādiśet | |
 bṛmhaṇaṃ vātapittagṇaṃ snigdhaṃ siñcatikāphalam |
 bhavyaṃ viśadamamlam ca jāmbavaṃ tvativātaḥ | |
 viṣṭambhakṛdakaṇṭhyaṃ ca sāmalaṃ tu kṣīrivṛkṣajam |
 pittaśleṣmagṇamamlam ca vātalaṃ cākṣakīphalam | |
 bālaṃ kaṣāyakaṭvamlam rūkṣaṃ vātāsrappittakṛt |

saṃpūrṇamāmramamlam tu raktapittakaphapradam ||
 svādu sāmamlam guru snigdham mārutaghnampittalam |
 hr̥dyam paryāgataṃ śleṣmamāṃsaśukrabalapradam ||
 sahakāraraso hr̥dyah surabhisnigdharocanaḥ |
 dīpanaḥ pittavātaghnaḥ śukraśoṇitaśuddhikṛt ||
 kaṣāyam rocanaṃ hr̥dyam vātalam lavalīphalam |
 gurvagnisādakṛdvilvaṃ doṣalam pūtimārutam ||
 pakvaṃ bālam punastikṣṇam pittalam laghu dīpanam |
 vātaśleṣmaghnamuṣṇam ca snigdham grāhyubhayaṃ param ||
 vṛkṣāmlam grāhi rūkṣoṣṇam laghu dīpanarocanam |
 vātaśleṣmaharam kiñcidūnam koṣāmlamjataḥ ||
 phalam karañjam viṣṭambhi pittaśleṣmāvirodhi ca |
 guruṣṇamadhuram rūkṣam keśaghnam ca śamīphalam ||
 kaṭupākaraṣam pīlu tīkṣṇoṣṇam bhedi pittalam |
 krimigulmodaragaraplīhārśaḥkaphavātajit ||
 satikṭam svādu yat pīlu nātyuṣṇam tattridoṣajit |
 nīpaṃ śatākṣikam prācīnāgaram tṛṇaśūlyajam ||
 asmādalpāntaraguṇamaingudam savikaṅkatam |
 tvaktiktakaṭukā snigdha mātuluṅgasya vātajit ||
 bṛmhaṇam madhuram māṃsam vātapittaharam guru |
 laghu tatkesaram kāsaśvāsahidhmāmadātyayān ||
 āśyaśoṣānilaśleṣmavibandhacchardyarocakān |
 gulmodarārśaśūlāni mandāgnitvaṃ ca nāsayet ||
 bhallātakasya tvaṇmāṃsam bṛmhaṇam svādu śītalam |
 tadasthyagnisamam medhyam kaphavātaharam param ||
 svādvamlam śītamūṣṇam ca dvidhā pārāvataṃ guru |
 rucyamatyagnisamanam rucyam madhuramārukam ||
 pakvamāśu jarāṃ yāti nātyuṣṇam guru doṣalam |
 drākṣāparūṣakam cārdramamlam pittakaphapradam ||
 gurūṣṇavīryam vātaghnam saram sakaramardakam |
 tathāmlam kolakarkandhulikucāmṛatakārukam ||
 airāvataṃ dantaśaṭham satrudam mṛgalaṇḍikam |
 nātipittakaram pakvaṃ śuṣkam ca karamardakam ||
 dīpanam bhedanamśuṣkamamlikāṅkolayoḥ phalam |
 tṛṣṇāśramaklamacchedi laghviṣṭam kaphavātayoḥ ||
 phalānāvaram tatra likucaṃ sarvadoṣakṛt |
 himāniloṣṇadurvātavyālālālādīdūṣitam ||
 jantujuṣṭam jale magnamabhūmijamanārtavam |
 anyadhānyayutaṃ hīnavīryam jīrṇatayā 'ti ca ||
 dhānyam tyajettathā śākam rūkṣasiddhamakomalam |
 asaṇjātarasaṃ tadvacchuṣkam cānyatra mūlakāt ||
 prāyeṇa phalamapyevaṃ tathāmam bilvavarjitam |
 iti phalavargaḥ ||
 śūkaśimbijapakvāṇnamāṃsaśākaphalāśrayaiḥ ||
 vargairannaikadeśo 'yam bhūyiṣṭhamupayogavān |
 nirdiṣṭo rasavīryādyairthayathāsvam karmasādhane ||
 na śakyam vistareṇāpi vaktum sarvaṃ tu sarvathā |
 hitāhitatve 'pyekāntaniyamo 'smādaniścitaḥ ||
 mātṛāyogakriyādeśakālāvasthādibhedataḥ |
 tatastato yato dṛṣṭāste te bhāvāstathā tathā ||
 mātṛayā sevitaṃ madyam hanti rogāstadudbhavān |

niṣevyamāṇaṃ tilāśo viṣamapyamṛtāyate | |
 hīnātimātramaśanaṃ marunnicayakopanam |
 bhajato viṣarūpatvaṃ tulyāṃśe madhusarpiṣi | |
 kṣāro 'mlarasasaṃyoge madhurībhavati kṣaṇāt |
 uttuṇḍakyāstindukena tiktatā madhurāyate | |
 hiṅgugairikasindhūttham gandhavarṇarasādhikam |
 pūgatāmbūlaśaṅkhebhyo varṇagandharasodbhavaḥ | |
 kodravo hantyaśrkpittam karotyeva vidāhibhiḥ |
 kuṣṭham tatkāryapi tilo hanti bhallātakaiḥ saha | |
 guḍaḥ kartāgnisādasya sa hinastyabhayādibhiḥ |
 tṛṣyatyagneḥ samadanaṃ sarpirapyupadiśyate | |
 jīvaniyamapi kṣīraṃ viṣaleśena mṛtyave |
 tulye api hato 'nyo 'nyam viṣe sthāvarajaṅgame | |
 saktavo vātālā rūkṣāḥ pītāste tarpayanti tu |
 vināpi copayogena maṇimantrādi kāryakṛt | |
 ādrakājīyate śuṇṭhī saṃskāreṇa laghīyasī |
 laghubhyo 'pi hi saktubhyo guravaḥ siddhāpiṇḍikāḥ | |
 bhrṣṭaḥ kṣuṇṇo 'pi pṛthuko raktaśālerlaghorguruḥ |
 śālīḥ piṣṭo garīyastvaṃ godhūmādapi gacchati | |
 laghu pittaharā lājā vrīhito gurupittalāt |
 saṅgrāhiṇo laghormudgāt kulmāśo bhedano guruḥ | |
 āmaṃ grāhitarāṃ takraṃ nāgarīkṛtamādrakam |
 guḍāttōyācca sutarāṃ mūtralaṃ guru pānakam | |
 garīyo guḍadadhyutthā rasālā cātisukralā |
 daṇḍābhīmathanāddadhno guruṇāscātisophadāt | |
 anuddhṛtasnehamapi takraṃ śophaharaṃ laghu |
 sarpiḥ snigdhataraṃ hanti nārditaṃ navanītavat | |
 cakṣuṣyo 'pi hi godhūmastailapakvastu dṛṣṭihā |
 mūlakam doṣajananaṃ siddham tu tadadoṣalam | |
 uṣṇam viṣībhavatyeva viṣaghnamapi mākṣikam |
 durbhājanasthā drākṣāmlā doṣalā ca prajāyate | |
 ślakṣṇaśuṣkaghano lepaścandanasyāpi dāhakṛt |
 tvaggatasyoṣmaṇo rodhācchītakṛttvanyathā 'guroḥ | |
 medhyastilāḥ sparśāśīto medhyam tailam khalo himaḥ |
 tasyaiva śleṣmakāritvaṃ na tailasya khalasya vā | |
 dadhni śvayathukāritvaṃ na takranavanītayoḥ |
 bhūmisātmyam dadhikṣīrakarīraṃ maruvāsiṣu | |
 kṣāraḥ prācyēṣu matsyāstu saindhavaṣvaśmakeṣu tu |
 tailāmlaḥ kandaṃ mūlāni malaye koṅkaṇe punaḥ | |
 peyāmantha udīcyēṣu godhūmo 'vantibhūmiṣu |
 bālīkā bālhavāścīnāḥ śūlikā yavanāḥ śakāḥ | |
 māmśagodhūmamārdvīkaśastravaiśvānarocitāḥ |
 dehasātmyam ghṛtaṃ kṣīraṃ madyam māsam ca kasyacit | |
 peyā yūṣo raso 'nyasya godhūmo 'nyasya śālayaḥ |
 ahitairapi teṣāṃ ca tairevopahitam hitam | |
 annapānausadham doṣamātrākālādyapekṣayā |
 sātmyam hyāśu balaṃ dhatte nātidoṣam ca bahvapi | |
 sraṃsanaṃ sat payo gavyam bhavati grāhi kasyacit |
 mando 'gnirbhavati prāyaḥ kaphavātottare hime | |
 viṣaghnenāpi payasā dehe 'hervarddhate viṣam |
 sthūlasthvirabālādaḥ vamanādi niśidhyate | |

takramāmam kapham koṣṭhe hanti kaṇṭhe karoti tu |
 vātahr̥ttve 'pi mṛdvīkākharjūram koṣṭhavātakṛt | |
 nātipathyaḥ śikhī pathyaḥ śrotrasvaravayodṛśām |
 dr̥ṣṭe sparśahimaṁ dravyaṁ śrotrasyoṣṇaṁ tu pūjitam | |
 payaḥ svādu saram śītaṁ viparītaṁ tato dadhi |
 kālena jāyate tasmāt kṣīravacca punarghṛtam | |
 payo dadhi ca vātaghnamajātaṁ vātalaṁ tu tat |
 takraṁ grāhi kaṣāyāmlamamlameva tu bhedanam | |
 dhātakīguḍatoyāni kāraṇaṁ madyaśuktayoḥ |
 śīte na tu tadādyante snigdhāmlalavaṇā hitāḥ | |
 udamanthadivāsvapnau grīṣmādanyatra garhitau |
 samayoge 'pi gharmādyā vātādicayahetavaḥ | |
 ṛtuṣvanyo raseṣvanyo raukṣye snehe bale kramaḥ |
 rasāyanaṁ kākamācī sadyaḥ paryuṣitā viṣam | |
 mūlakaṁ dosajidbālaṁ viparītaṁ tu kandavat |
 jvare peyā kaṣāyāśca sarpiḥ kṣīraṁ virecanam | |
 ṣaḍahaṁ ṣaḍahaṁ yuñjyādvīkṣya doṣabalābalaṁ |
 chardim̐hṛdrogagulmārte vamaṇaṁ ca cikitsite | |
 niṣiddhamapi nirdiṣṭaṁ bastirarśasakuṣṭhinoḥ |
 jvare tulyartudoṣatvaṁ pramehe tulyadūṣyatā | |
 raktagulme purāṇatvaṁ sukhasādhyatvahetavaḥ |
 āścyotanamabhiṣyande yuñjītordhvaṁ dinatrayāt | |
 añjanaṁ pakvadoṣasya pratiśyāye ca nāvanam |
 nātipravṛddhe timire sirāmokṣo vidhīyate | |
 duṣṭāsrasambhave 'piṣṭo nāsrāpitte sirāvyadhah |
 apathyaṁ pathyamapyannaṁ niśāyāṁ netraroginām | |
 ahitāḥ saktavaḥ śuṣkā hitāste tu pramehiṇaḥ |
 gulminaḥ ksīradadhyādi hapuṣādyairiyutaṁ hitam | |
 vātalaṁ vātakope 'pi varṣāsu madhu śasyate |
 tadeva madyaṁ madyasya viṣasya tu viṣāntaram | |
 ghṛtamānūpadeśotthaṁ hemante ca balādhikam |
 ālasyagaurave rūpaṁ vātaje 'pi jvare puraḥ | |
 svedairyāti śamaṁ dāhaḥ prāyo laśunapānajaḥ |
 divāsvapnājjarāṁ yāti bhuktamanyedyuradya na | |
 koṣṭhe ruddho 'gnikṛdvāyurmedasārśobhiragnihṛt |
 duṣpānaṁ durjaraṁ sarpirdīpanaṁ ca payo 'nyathā | |
 sarpādiśavakothebhyo vṛścikānām samudbhavaḥ |
 te taireva punardaṣṭāḥ sadyo jahati jīvitam | |
 svayameva viṣaṁ tīvraṁ tān punarnātibādhate |
 sarvāṅgavyāpi teṣāṁ ca śukravat saṁsṛtaṁ viṣam | |
 tanmāṁsamupayogāya māṁsavarge ca paṭhyate |
 chardighnī makṣikāviṭ ca makṣikaiva tu vāmayet | |
 kaphe laṅghanasādhye 'pi kartari jvaragulmayoḥ |
 tulye 'pi deśakālādaḥ laṅghanaṁ na samaṁ matam | |
 sarvathā doṣajittakraṁ grahaṇyām doṣakṛdvraṇe |
 pīnasaśvāsakāsādaḥ siddhameva praśasyate | |
 ityete 'nye ca bahavaḥ sūkṣmā durlabhahetukāḥ |
 dharmā vicitrā bhāveṣu kiñcittēṣāṁ nidarśitam | |
 diśānayā deśamapi svayamūheta buddhimān |
 na śāstramātraśaraṇo na cānālocitāgamaḥ | |
 iti mātrādiprakaraṇam |

ityannasvarūpavijñānīyo nāma saptamo 'dhyāyaḥ
 iti saptamo 'dhyāyaḥ ||
 athāṣṭamo 'dhyāyaḥ
 athāto 'nnarakṣāvidhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ
 ||
 īśvarāṇaṃ vasumatāṃ viśeṣeṇa tu bhūbhujāṃ prāyeṇa mitrebhya 'pyamitrā bhūyāṃso
 bhavanti |
 tatastatprayuktāḥ samāsannavartino 'nnapānādiṣu viṣaṃ prayacchanti |
 striyaśca tatprāṇidhiprayuktāḥ saubhāgyalobhena |
 tasmādrājā kulīnaṃ snigdhāmāptamāstikarmāyarmāyaparigrahaṃ dakṣaṃ dakṣiṇaṃ
 nibhṛtaṃ śucimanuddhatamanalasamavyasaninamanahaṅkṛtamakopanamasāhasikaṃ
 vākyārthāvabodhakuśalaṃ niṣṇātamaṣṭāṅge yathāmṛāyamāryuvede suvihitayogakṣemaṃ
 sannihitāgadādiyogaṃ sātmyajñaṃ ca prāṇācāryaṃ parigrhṇīyāt |
 tamarthamānābhyāṃ yathākālaṃ gurumiva śiṣayaḥ pitaramiva putraḥ pūjayet |
 pratikūlamapi tadvacaḥ sāmpratam matamiti pratimanyeta |
 na hi bhadro 'pi gajapatirniraṅkuśaḥ ślāghaṇīyo janasya |
 tasmāttadāyattamāhāravihāraṃ prati cātmānaṃ kuryāt |
 upāttamapi khalu jīvitamupāyabalena svayamadhitiṣṭhati ||
 api ca bahuparigrahaḥ narapatayaḥ |
 santi cāśukāriṇaḥ śūlasanyāsādayaḥ |
 pratikṣaṇaṃ pratyavekṣaṇīyāvasthāśca rogiṇo viśeṣeṇa rājānaḥ |
 te hi pramādaparigatā duḥkhāsahiṣṇavaśca svayamapyapathyarucayaḥ sannihitāhi-
 tapriyavacanaprāyapaparikākāśca tasmādbhiṣajo rājā rājagṛhāsanne niveśanaṃ kārayet |
 tathā hi sarvopakaraṇeṣu nrpatiśarīropayogiṣvaparoḥkṣavṛttirbhavati ||
 sa samyaksampannamannaṃ suparīkṣitaṃ viśuddhamagnyādiṣu prāgupanītaṃ śikhiṇā
 dr̥ṣṭamabhiproḥṣitaṃ prokṣāṇaiḥ puraḥsthito rājānaṃ hastabaddhaṣadhiratnaṃ bhojayet ||
 bhuñjānasya cāsyā dundubhīnagadapraliptān vādayet ||
 tatra saviṣamannaṃ srāvyamāṇamavisrāvyam bhavati
 cireṇa pacyate
 pakvaṃ ca sadyaḥ paryuṣitaṃ nirūṣma stabdhaṃ ca jāyate
 yathāsvavarṇagandharasairvyāpadyate
 praklidyate
 candrakācitaṃ ca bhavati ||
 vyañjanānāmāśu śuṣkatvaṃ bhavati |
 kvāthaḥ dhyāmatā śyāmatā hīnātiriktavikṛtānāṃ cātracchāyānāṃ darśana-
 madarśanameva vā
 phenapaṭalaśimantordhvavividharājītantubudbudaprādurbhāvo
 viśeṣeṇa lavaṇolbaṇeṣu phenamālā rasasya madhye nīlā rājīḥ
 payasastāmrā
 madyatoyayoh kālī
 dadhnaḥ śyāvā
 takrasya nīlapītā
 mastunaḥ kapotābhā
 dhānyāmlasya kṛṣṇā
 dravaṣadhasya kapilā
 ghṛtasya kapilābhā
 kṣaudrasya haritā
 tailasyāruṇā
 vasāgandhaśca ||
 phalānāmāmānāṃ pākāḥ
 pakvānāṃ prakothaḥ

davyāṇāmārdrāṇām sahasā mlānatvamutpakvabhāvaḥ
 śuṣkāṇām śyāvatā vaivarṇyaṃ vā
 kaṭhināṇām mṛdutā
 mṛdūnām kaṭhinatvaṃ
 mālyasya mlānatā gandhanāśaḥ sphuṭitāgratvaṃ
 āstaraṇapṛavarāṇāṇām dhyāmamaṇḍalatā tanturomapakṣmaśātanaṃ ca
 lohamaṇimayānām paṅkamalopadehaḥ
 sneharāgagauravaprabhāvarṇasparśanāśaśca ||
 viśadastu svadoṣaśaṅkayā trasto
 bhītaḥ
 svedavepathumān
 śuṣkaśyāvavaktraḥ
 samantāt sodvegaṃ vilakṣo 'bhivikṣate |
 yatra cānena viśaṃ prayuktaṃ tadviśeṣeṇa |
 tathā srastottariyaḥ stambhakuḍyādibhirātmānamantardhatte |
 skhalitagatirdīno lajjāvānasthānahāsī pṛṣṭo 'pyasambandhamuttaraṃ dadāti |
 naivavā vivakṣurmuhyati
 aṅgulīḥ sphoṭayati
 grīvāmālabhate
 śiraḥ kaṇḍūyati
 auṣṭhau pariledhi
 jṛmbhate
 bhuvam vilikhati
 kriyāsu tvarate
 viparītamācarati
 svabhūmau ca nāvatiṣṭhate ||
 nrpājñātvarayāpi kecidaparādhāntarādvā 'navasthitasattvāḥ samācarantyevam |
 tasmādagnyādīpvapi parīkṣeta |
 vahnistu saviṣamannaṃ prāpyaikāvarto rūkṣamandārcirindrāyudhavadanekavarṇajvālo
 bhṛṣaṃ caṭacaṭāyate |
 kuṇapagandhī dhūmaścāsyā mūrccāprasekaromaharṣaśirovedanāpīnasadrṣṭyākulatāṃ
 janayati ||
 tatra naladakuṣṭhalāmajjakaiḥ kṣaudradrutairnasyamañjanaṃ ca kuryāt |
 dhūmameva vāpāmārgaviḍaṅgabālādvayacitrakameṣaśṛṅgipuṣpasumanahḥkṣārakadrākṣāghṛtaguḍakṛtaṃ
 pibet ||
 snehalavaṇayogādapi cāgniritthaṃ syāt |
 ato vayobhiḥ parīkṣeta |
 tatra viśajuṣṭhāhārābhyavahārātkākāḥ kṣāmasvarā bhavanti |
 makṣikāḥ saviśāṇne na nilīyante |
 nilīnāśca vyāpadyante |
 drṣṭa eva cāsmimstu cakorasyākṣiṇī virajyete |
 kokilasya svaro vikṛtimeti |
 haṃsasya gatiḥ skhalati |
 kūjati bhṛṅgarājaḥ |
 mādyati krauñcaḥ |
 virauti kṛkavākuḥ |
 vikrośati śukaḥ śārikā ca |
 chardayati cāmīkaraḥ |
 anyato yāti kāraṇḍavaḥ |
 mriyate jīvañjīvako
 glāyati vā |

hr̥ṣṭaromā bhavati nakulaḥ |
 śakṛdvisrjati vānaraḥ |
 roditi pṛṣataḥ |
 hr̥ṣyati mayūraḥ |
 darśanādeva cāśya viṣaṃ mandatāmupaiti | |
 viṣadūṣitasya punarāhārasyoṣmā mayūraṅgāṭhābho 'bhyudeti |
 tadvāṣpeṇāpi dhūmavanmūrchādayaḥ |
 teṣāṃ tadvadeva sādhanam |
 hastena spr̥ṣṭamannaṃ viṣavaddāhaśophasvāpanakhaśātān karoti |
 tasya śyāmendragopasomotpalairlepaḥ | |
 abhyavahriyamāṇaṃ tvoṣṭhacimicimāntarvaktradāhajihvāmūlagaurava-
 hanustambhadantaharṣalālāḥ karoti rasāparijñānaṃ ca |
 tatra dhūmoktaṃ dantakāṣṭhoktaṃ ca karma |
 āmāśayagataṃ svedamadamūrchachardivaivarnyādhmānaromaharṣadāhārucidr̥ṣṭihṛ-
 dayoparodhān bindubhiścācayamaṅgānāṃ karoti | |
 tatra madamaphalālabubimbīkośātakīphalairdādhimadhuyuktamāśu vamaṇaṃ dadyāt
 niṣpāvāmbubhīrvā |
 tataḥ snigdhaśarīraṃ virecayāt |
 triphalātrikaṭunāgapuṣpamadhukabarhiṇaparnībr̥hatīdvayacūrṇaṃ siṃhavyāghravṛkatarakṣud-
 vīpimārjārasṛgālamrgagodhānāmanyatamapittarasasamyuktaṃ sakṣaudraṃ pānameṣa
 jīvano nāmāgadaḥ paraṃ sarvaviṣauśadham |
 tasmin jīrṇe śyāmāvyoṣātivīśāsiddhena payasā ghṛtena vopastambhitāṃ mudgayūṣeṇa
 kiṃcillavaṇena sasarpiṣkeṇa mṛdvodanaṃ bhojayet |
 madhukaśirīṣacandanaiścainamālimpet | |
 pakvāśayagataṃ tṛḍdāhamūrchhātīsārāṭopatandrendriyavikṛtibalabhraṃśakārśyapāṇḍutvodarāṇi
 janayati |
 tatra nīlinīphalayuktena sarpiṣā virecanaṃ samākṣikaṃ ca dūṣivīśarīm dadhnā pāyayet |
 dantakāṣṭhaprayukte tu viṣe kūrcakaviśaraṇamauśadhagandho rūkṣatā tāludan-
 tajihvoṣṭhamāṃśaśophaśca tatra pracchāya dhātakīpuṣpajāmbavāsthīharītakīcūrṇaiḥ
 sakṣaudraiḥ saptacchadakalkena vā pratisāraṇaṃ kuryāt |
 dāḍimakaramadarbhavyāmṛtākolaabadararasakṣaudrayuktaṃ gaṇḍūṣaṃ |
 anena jihvānirlekhanakavalagaṇḍūṣā vyākhyātāḥ | |
 añjanaprayukte 'śrudūṣīkopadeharāgavedanādr̥ṣṭivibhramā bhavantyāndhyaṃ ca |
 tatra sarpiṣpānaṃ yojyam |
 śṛtena payasā saptakṛtvāḥ pippalīrbhāvayet |
 tatastatkalkena sarpirvipakvaṃ netratarpaṇam |
 kapitthameśaśṛṅgībhallātākānāṃ puṣpairvaraṇaniryāsena vāñjanaṃ br̥hatīśirīṣabījapra-
 paṇḍarīkanāgabalācūrṇaṃ saptakṛtvo madhunā bhāvayet |
 tacca sroto 'ñjanasuvārṇacūrṇayuktamañjanaṃ deyam |
 nasyadhūmaprayukte śīrorukkāphāsrāvaḥ khebhyo rudhirāgamanamindriyavaikṛtaṃ ca
 |
 tatrātivīśāśvetākākamācīmadayantikākalkaḥ kṣīrasiddhaṃ sarpirnnasye pāne ca vidadhyāt
 | |
 abhyaṅgaprayukte tvagdāhasvedapākasphoṭāvadaraṇāni |
 tatra śītāmbupariṣiktasya candanatagarośīrakuṣṭhaveṇupatrikāmr̥tāsomavallīśvetāpad-
 makāleyakairanulepanam |
 etānyeva ca sakapittharasagomūtrāṇi pānam |
 girikarṇikāśvetamūlapriyaṅgusārivāmadhukasarpasugandhāmṛgorvārukatakamūlāni
 śelukvāthapiṣṭāni pralepaḥ |
 anenodvarttanagharṣaṇapariṣekānulepanabhūṣaṇayānaśayyāstaraṇavastrakavacapādukopānatpādapīṭhā
 vyākhyātāḥ | |

viśeṣatastvābharāṇakṛte vikāre 'śvagandhāpāmārgakiṇihīkhadiraśirīṣakalkairgopittayuk-
 taiḥ pradehaḥ |
 pādapīṭhakṛte śleṣmātakasarpasugandhāmraḥkalko madhuyuktaḥ |
 chatraprayukte vedanāspṛṣṭānām kṣiprapākānām pakvajāmbavaprakāśānām prādurbhā-
 vaḥ |
 tatra madhukapāṭalākaśerukalodhrāñjanakuṣṭhasarpasugandhākhadiraśirīṣakalkaiḥ sar-
 vagātrapradehaḥ |
 anena cāmaravyajane vyākhyāte | |
 śiro 'bhyaṅgaprayukte śirovedanā granthijanma keśacyavanaṃ ca |
 tatra śyāmāpālindītaṇḍulīyakacūrṇa ghr̥tarkṣapittaiḥ subhāvitayā kṛṣṇamṛdā pralepaḥ |
 gomayamālatīmūṣikakarṇyanyatamaraso vāgāradhūmo vā śleṣmātakatvakpāṭalāśirīṣamadhukaha-
 ridrādvayairajākṣīrāloḍitaiḥ pariṣekaḥ |
 anena śīraḥsnānodakakaṅkatasraguṣṇīṣā vyākhyātāḥ | |
 karnapūraṇaprayukte śophaśūlapākāḥ śrotravaiguṇyaṃ ca |
 tatra bahupatrāsvaraso ghr̥takṣaudrasamyuktaḥ pratipūraṇaṃ somavalkaraso vā suśītaḥ
 |
 mukhāleppaprayukte mukhaśyāvatā padmakaṇṭakā bhavantyabhyaṅgajāśca vikārāḥ |
 tatra madhukapayasyābandhujīvabhañjīpunarnavacandanaiḥ saghr̥tairlepo
 madhusarpiṣī pānam |
 saviṣapuṣpāghr̥nācchirovyathā sāśrunetratvaṃ gandhājñānaṃ ca |
 tatrānantarokto vidhirbāṣpoditaśceti | |
 bhavati cātra |
 phalamūlacchadādīnām dadyātprakṣālanodakam |
 bhājanavyañjanānām ca tathā kuryādatandritaḥ | |
 ghreyāṇi ghr̥rapayitvā tu spr̥śyān saṃspr̥śya tānapi |
 pratīvāpaṃ tato datvā pratikṣyaivaikaṇāḍīkām | |
 tato vijñāya śuddhiṃ ca bhājanasyodakasya ca |
 āhāramupayujñita yathāvadvasudhādhipaḥ | |
 mandam tīkṣṇaviṣābhyāsādviṣamutkṣīyate bhṛśam |
 tasmāttīkṣṇaviṣam haste badhnīyātkuśalo bhiṣak | |
 viṣasaṃdhāraṇam dhanyaṃ rakṣoghnaṃ prativardhanam |
 api ca sāpidhānaghaṭīmūṭaphalakasthāpitaūśadham | |
 prāgudicyordīśorguptam bheṣajāgāramiṣyate |
 uccaiḥ praśastadigdeśam bahuvātāyanaṃ mahat | |
 mahānaṣam suṣamṛṣṭam viśvāsyajanasevitam |
 saddvāssthādhiṣṭhitadvāram kakṣyāvatsuvitānakam | |
 sudhautadīṭhakumbhādi pariśuddhajalendhanam |
 svakarmakuśalā dakṣāḥ sūdāstatrāpramādināḥ | |
 kLptakeśanakhāḥ pitryā rājñāḥ kṛtyairasaṅgatāḥ |
 teṣāmadhipatirvipraḥ kulajāḥ suparīkṣitāḥ | |
 saṃvibhaktaśca bhaktaśca śucirvaidyavaśūnugaḥ |
 sarve 'pi bhūbhṛdāsannāḥ śastāḥ satatamīdrśāḥ | |
 mitho vighrahaṅghātarahitā bhūbhṛte hitāḥ |
 tān vaidyo guṇavāneko manasā pratijāgryāt | |
 bhūbhṛddehopakaraṇasaṃrakṣaṇasamudyataḥ | |
 athābhyamitraṃ vrajato jigīṣorvaidyaḥ susajjaūśadhaśastrayantraḥ |
 tuṅgadhvajākhyātanivāsabhūmiryuddhāgataṃ yodhajanaṃ cikitsat | |
 panthānamudakam chāyām bhaktaṃ yavasamindhanam |
 dūṣayantyarayo yasmāttān vidyācchodhayeta ca | |
 prasthānaṃ vā niveśam vā nāvijñāya prayojayet |
 bhūvāritṛṇakāṣṭhāsmamārgonmārgavanaspatīn | |

viṣeṇopahatā bhūmiḥ kvaciddagdheva lakṣyate |
 pramlānatṛṇagulmādimṛtakīṭasarīrpā | |
 viśīryante khuranakhā dāhakaṇḍūrujānvitāḥ |
 chardirmūrchā jvaro mohāḥ śiroduḥkhaṃ ca jāyate | |
 tatra saubhañjanānmūlaṃ somavallīmuśīrakam |
 mātuluṅgarasaṃ hiṅguṃ pāyayeddadhimātrayā | |
 mūtrāṇyajāviḥastibhyo māmśāni rudhirāṇi ca |
 sarvagandhaiḥ samaṃ yojya pacetpakve ca nikṣipet | |
 somarājīm sunandākhyāṃ saralaṃ gandhanākulīm |
 cāraṭīm trāyamāṇāṃ ca prokṣayetena tāṃ bhuvam | |
 saviṣaṃ virasaṃ toyam kavosṇaṃ rājibhiścitam |
 phenilaṃ guru vicchinnaṃ khagairanābhinanditam | |
 mṛtākulitamatsyaṃ ca sparśādrukśophakaṇḍumat |
 audanaḥ sādhitastena bhuktamātro 'pi dahyate | |
 vidagdhaḥ pacyate kṛcchrātpakvo mūrchājvarapradaḥ |
 darśayetsarvato nīlapītakarburalo hitam | |
 tatra śigrevādimagadaṃ bhūmidoṣoditam pibet |
 ajaśṛṅgīm viśālākhyāṃ viṣaghnīmuttamāraṇīm | |
 phaṇijjakaṃ prativiṣāṃ dagdhvā tadbhasma gālayet |
 bahuśo gālitaṃ tacca pācayettatra ca kṣipet | |
 kalkayitvā pratīvāpaṃ saralaṃ rajanīdvayam |
 elāmodīcyam mañjiṣṭhāṃ sunandāṃ bākucīpi | |
 pātyante bindavastasmādyatra tannirviṣībhavet |
 pātālāpāribhadrāśvakarṇaśamyākasiḍhrakān | |
 kalaśāntargatān dagdhvā prakṣipetsaviṣe 'mbhasi |
 śīte gharma himaścoṣṇe māruto viṣasaṃyutaḥ | |
 bhramamūrchādīkāri ca śigrvādistatra ceṣyate |
 devadārunatānantāmādhukārjunagairikam | |
 vajrakandaṃ latāṃ lodhnaṃ vikirecchlakṣṇacūrṇitam |
 vṛkṣāgreṣu patākāsu dūṣyeṣu sumahatsu ca | |
 sarvataścūrṇasaṃparkānnirviṣo jāyate 'nilaḥ |
 vikṛtā bhavati chāyā pādape viṣadūṣite | |
 nirgandhamatigandhaṃ vā tatpuṣpaṃ hṛcchirorujam |
 kuryāt phalapalāśādi kaṇḍūpākātisārakṛt | |
 bhūmimuddiśya yatproktaṃ tatsarvaṃ tatra ceṣyate |
 na ca kanyāmaviditāṃ saṃsprṣedaparīkṣitāṃ | |
 vividhān kurvate yogān kuśalāḥ khalu mānavāḥ |
 ājanmaviṣasaṃyogāt kanyā viṣamayīkr̥tā | |
 sparśocchvāsādibhirhanti tasyāstvetatparīkṣaṇam |
 taddhastakeśasaṃsparśānmlāyate puṣpapallavaiḥ | |
 śayyāyāṃ matkuṇairvastre yūkābhiḥ snānavāriṇi |
 jantubhirmriyate jñātvā tāmevaṃ dūratastyajet | |
 nāprokṣitaṃ nāviditaṃ bhiṣajā nānavekṣitaṃ |
 nāprāśitaṃ ca sūdādyaiḥ kiñcidapyāharennr̥paḥ | |
 dhanyaṃ sarvārthasiddhākhyam pāparakṣoviṣāpaham |
 paraṃ cakṣuṣyamāyūṣyam śatrughnaṃ vakṣyate 'ñjanam | |
 atha śuklapakṣe puṇye 'hani puṣyapunarvasuhastacitrāmṛgaśiraḥśravaṇarevatīśatab-
 hiṣakprājāpatyottarāṇāmanyatamena nakṣatreṇa yogamupagate bhagavatyausadhipatau
 praśaste muhūrte sindhusrotaḥsamutthaṃsnigdhaṃ saprabhaṃ gandhavarṇacchadairnīlot-
 palābhamañjanamāharet |
 tasyāṣṭau bhāgāḥ kanakarajatodumbarāṇāmekako bhāgaḥ |

tatsarvaṃ mūṣāyāṃ prakṣipyā balimaṅgalapūrvakamagnimupasāmādhāya
khadirakadaradhavyandanānāmanyatamadārubhigomayairvā prajvālayet |

tataścāryāvalokiteśvaramāryatārāṃ brahmadakṣāśvirudrendradityasomavaruṇavaiśvānaravāyuviṣṇujana
ndaścyavanavainateyānanyāṃśca yathāvidhyuktadevatāḥ sumano 'kṣatalājasvastikasamya-
vanistuṣayavasamskṛtaguḍaghr̥tamiśrapāyasairarcayitvāvṛddhavaidyabrahmaṇāṃśca
śuklavāsaso mahatībhirdakṣiṇābhīḥ pūjayitvā tasminnagnau tadañjanaṃ dhmātaṃ
dhmātamāvṛtya pṛthakpṛthañniṣecayet |

gośakṛdrasamūtraghr̥tadadhikṣaudravasāmajjaitailamadyasarvagandhāmbuśarkarodakekṣuraseṣu
tathā harītakyaṃalakabibhītakakāśmaryamṛdvīkāśṛṅgātakakaśerukoṭpalanalinasaugandhikamṛṇālikakvāthe
tathā lāvakapiñjalaiṇaśaśaharīnakulīraraseṣu tathā madhukacandanakālānusāryanaladapadmakośīramañjiṣṭh
nantāgairikakuṅkumodakeṣu |

tataḥ śukle vāsasi badhvā dvādaśarātra māntarikṣe 'mbhāsi vāsayet |

tataśchāyāyāṃ viśoṣya sphatikamuktāpravālākālanusāryāpratīvāpaṃ punarapi bali-
maṅgalapūrvakamahatavāsasā kanyayā dṛṣadi peṣayitvāsuvarṇarajatatāmraśaṅkhaśailadvi-
radaradanagavayaśṛṅgavaidūryasphaṭikameśaśṛṅgyasanasārānyatamaghaṭṭitāyāmañjanikāyāṃ
nidhāpayet |

atha pūrvavatpunarapi kṛtasvastyayanaṃ sāvitreṇa karmaṇā sarvavit dvijanmā vidhivat-
tadabhisamṣkuryāt |

tato gajaskandhamāropya pāṇḍuracchatracāmarabālavyajanairanugataṃ tathā
śaṅkhadundubhisvanairdvijātivaraprayuktaiśca vedavādamiśraiḥ puṇyāhaghoṣaiḥ
kṛtapuṣpopahāraṃ vaidyagr̥hānnāyakagr̥hamanupraveśayet |

anantaraṃ ca tena videhādhipopadiṣṭena sarvārtheṣu siddhenāñjanena yathoktānāmevāñ-
janabhājanadravyāṇāmanyatamayā śalākayā gobrāhmaṇapūjāpūrvakam śuciḥ saniyamo
bhūtvā dhāraṇīmimāṃ vidyāmadhīyānaḥ pūtaḥ pūrvamakṣi dakṣiṇamañjayet ||

atha mantraḥ namaścakṣuḥpariśodhanarājāya tathāgatāyarhate samyaksambuddhāya
tadyathā aum cakṣuḥ prajñācakṣurjñānacakṣurvijñānacakṣurviśodhaya svāhā ||

tataḥ paraṃ ca tāmeva dhāriṇīmanusmaran sāyamprātaḥ patyahametatparamaṃ
pavitramārogyakaramūrjaskaraṃ sarvaviṣaghnamañjanamaśvibhyāmindrasya vṛtravad-
hābhyudyatasya prākprakalpitaṃ |

tasmodatadrājñāṃ rājamahāmātrāṇāṃ ca mahīm vijagīṣamāñānāṃ ca brāh-
mañānāṃ ca vedādhyayanamanyadvā mahacchāstramavagāhamāñānāṃ prasannamanā
bhiṣakprakalpayediti |

bhavanti cātra ślokāḥ ||

atha yogāḥ pravakṣyante bṛhaspatikṛtāḥ śivāḥ |

yān sevamāno nṛpatiḥ śatrubhyo naiti pajcatām ||

bilvādḥakīyavakṣārāpāṭalībālhikoṣaṇāḥ |

śrīparṇīsallakīyuktā niṣkvāthaḥ prokṣaṇāḥ paraṃ ||

saviṣaṃ prokṣitaṃ tena sadyo bhavati nirviṣaṃ |

yavasendhanapānīyaśāstraśayyāsanodakam ||

kavacābharāṇacchatrabālavyajanaveśma ca |

śelupāṭalyativiśāśigrugopīpunarṇavam ||

samaṅgāvṛṣamūlatvakkapitthavṛṣaṇitam |

sahadantaśaṭhaṃ tadvat prokṣaṇaṃ viśanāśanam ||

lākṣāpriyaṅgumañjiṣṭhāsamaṅgālahareṇukāḥ |

yaṣṭyāhvamadhusaṃyuktā babrupittena kalkitāḥ ||

nikhanedgovīṣāṇasthāḥ saptarātraṃ mahītale |

tataḥ kṛtvā mañim hemnā baddhaṃ hastena dhārayet ||

samspṛṣṭaṃ saviṣaṃ tena sadyo bhavati nirviṣaṃ |

manohvāśamīpuṣpatvañniśāśvetasarṣapāḥ ||

kapitthakuṣṭhamañjiṣṭhāḥ pittena ślakṣṇakalkitāḥ |

śuno goḥkapilāyāśca saumyākhyo 'yaṃ varo 'gadaḥ ||

viṣajitparamaṃ kāryo maṇiratnaṃ ca pūrvavat |
 mūṣikājaruhā vāpi hastabaddhā viṣāpahāḥ | |
 hareṇumāṃsīmañjiṣṭhārajanīmadhukam madhu |
 akṣatvaksurasṃ lākṣā śvapittaṃ pūrvavanmaṇiḥ | |
 vāditrāṇi patākāśca piṣṭairobhiśca lekhitāḥ |
 śrutvā dṛṣṭvā samāghrāya sadyo bhavati nirviṣam | |
 tryūṣaṇaṃ pañcalavaṇaṃ mañjiṣṭhāṃ rajanīdvayam |
 sūkṣmailāṃ trivṛtāṃ patraṃ viḍaṅgānīndravāruṇīm | |
 madhukam ceti sakṣaudraṃ goviṣāṇe nidhāpayet |
 tasmāduṣṇāmbunā mātrāṃ prāgbhaktam viniyojayet | |
 viṣam bhuktaṃ jarāṃ yāti nirviṣe 'pi na doṣakṛt |
 jatasarjarasośīrasarṣapā patravālakaiḥ | |
 savellāruṣkarapuraiḥ kusumairarjunasya ca |
 dhūpo vāsagrhe hanti viṣam sthāvarajaṅgamam | |
 na tatra kīṭāḥ saviṣā nondurā na sarīrṣpāḥ |
 na kṛtyā karṣaṇā(kārmaṇā)dyāśca dhūpo 'yaṃ yatra dahyate | |
 śikhipiñchaṃ balākāsthi sarṣapāścandanam ghṛtam |
 dhūpo viṣaghnah śayanavasanaśanagehagaḥ | |
 viśālāvyoṣamañjiṣṭhāyaṣṭīlavanapañcakam |
 dviniśāpatravellailātrivṛccūrṇam samākṣikam | |
 goṣṛṅge nihitam yojyaṃ snānīye 'mbhasi bhūpateḥ |
 pūrvokatatryūṣaṇādīm ca snānīye 'mbhasi yojayet | |
 kvātho 'thavārkakusumaśvetāpāmārgasarsapaiḥ |
 sadadhyājyaḥ kṛto yuktaḥ katakānākulīdvayaiḥ | |
 kalko vā candanakṣīripalāśadrumavalkalaiḥ |
 mūrvailāvālusurasanākulītaṇḍulīyakaiḥ | |
 kvāthaḥ sarvodakārtheṣu kākamācīyutairhitaḥ |
 rocanāpatnanaipālīkuṅkumaistilakān vahan | |
 viṣairna bādhyate syācca nārīnaranṛpapriyaḥ |
 cūrṇairharidrāmañjiṣṭhākiṇihikaṇanimbajaiḥ | |
 digdham nirviṣatāmeti gātramityāha gautamaḥ |
 nasyapānāñjanālepairyuñjyāt sañjīvanātmakān | |
 agadān viṣabhuktasya tīkṣṇāni vamanāni ca |
 pippalīmadhukakṣaudraśarkarekṣurasaiḥ saha | |
 dviniśāpatravellailātrivṛccūrṇam samākṣikam |
 virecanaṃ sirāmokṣaṃ prāptaṃ visrāvaṇaṃ yadi | |
 hṛdayāvaraṇaṃ kāryaṃ prāgevaṃmitramadhyataḥ |
 pibedghṛtamajeyākhyamamṛtaṃ vāpyabhuktavān | |
 sarpiḥ kṣaudraṃ dadhi kṣīramantataḥ śītalam jalam |
 sitāmadhukapālindīkalkavanmāṃsamiṣyate | |
 godhāharinababhrūṇāṃ sakaṇāśuṇṭhipārṣatam |
 sanāgaram sātiviṣam śikhinaḥ sāsītōpalam | |
 suśītāḥ saghṛtāścaiṣāṃ yathāśvam kalpitā rasāḥ |
 viṣapītāya dadyācca śuddhāyordhvamadhastathā | |
 sūkṣmaṃ tāmraṇaḥ kāle sakṣaudraṃ hṛdviśodhanam |
 śuddhe hṛdi tataḥ śāṇaṃ hemacūrṇasya dāpayet | |
 na sajjate hemapāṅge padmapatre 'mbuvadviṣam |
 jāyate vipulaṃ cāyurgare 'pyeṣa vidhiḥ smṛtaḥ | |
 itthaṃ garaviṣādibhyo rakṣedvaidyō nareścaram |
 syāducchedastaducchedātprajānāṃ sarvakarmaṇām | |
 ājñādhairyakṣamātyāgā mānuṣatve 'pyamānuṣāḥ |

yadrājñāḥ karmabhistasmādārādhyo 'sāvatīndriyaiḥ | |
 yatra sākṣannṛpastatra vijñātaḥ praviśodbhiṣak |
 na sammato 'pyanucitaṃ yānasthānāsanam bhajet | |
 ucite purato rājñastiṣṭhedvākyam ca nākṣipet |
 ahīnakālam rājārtham svārtham priyahitaiḥ saha | |
 deśe kāle parārtham ca vadeddharmārthasamhitam |
 nānuśiṣyādapṛcchantam mahadetaddhi sāhasam | |
 nācaredahitenainam mūlacchedakaram hi tat |
 anukūlam hitam vācyamahitādvārayenmithaḥ | |
 udārāiḥ sāntvayan vākyairdoṣaścettadupekṣayā |
 tūṣṇīm vā prativākye syādvarjayedveṣyasaṅkathām | |
 vipaścidapyacittajñō bālīśo 'pi tu bhāvavit |
 atipriyo 'pi dveṣyo 'pi yātyāsu viparītatām | |
 nivedya rājñe kurvīta kāryāṇi sulaghūnyapi |
 na yāyāna ciraṃ tiṣṭhet kośasthānāvarodhayoḥ | |
 svalpe 'pi darśayettuṣṭim lābhe 'nuddhatamānasaḥ |
 mithaḥ kathanamanyena kaulīnam dvandvavāditām | |
 vastrādi rājñā sadṛśam rājalīlām ca varjayet |
 dattam yattu nṛpeṇava taddhāryam tuṣṭivṛddhaye | |
 hasitavye simatam kuryāt prabhorevānuvṛttitāḥ |
 ucyamāne 'valambeta paramarmāṇi mūkatām | |
 svamarmaṇi tu bādhiryam dhairyamādhuryasauṣṭhavān |
 atyāyāsena nātmānam kuryādatisamucchritam | |
 pāto yathā hi duḥkhāya nocchrāyaḥ sukhakṛttathā |
 āsannasevā nṛpateḥ krīḍāśastrāhipāvakaiḥ | |
 kauśalenātimahatā vinītaiḥ sā nirudhyate |
 prāpya duṣpnāpamaisvaryaṃ bahumānam ca bhūpateḥ | |
 yathopabhuñjīta ciraṃ tathā syādapramādavān |
 vidadhyātparitaḥ śayyām rakṣāmantrābhimantritām | |
 rātrau siddhārthakān bhūtimakṣatairanvitām śucinim |
 rakṣāśaktim tathocchīrṣe sayavāṅkurayāvākām | |
 sadūrvam pūrṇakalaśam sapuṣpaphalapallavam |
 upahāram ca sandhyāyām bhuktvā cānte nīśāsu ca | |
 etatsvastyayanaṃ karma kartavyam śucinā śuceḥ |
 āyusyam pauṣṭikam bhūtaviṣakārmaṇapāpmajit | |
 saṅkṣepa eṣa viṣapālanasādhanāya proktastu vistaravidhiḥ punaruttare tu |
 ālocya samyagakhilam matipūrvakārī yuñjīta tam parivikalpya vikāracihnam | |
 iti viṣagararakṣorakṣaṇāyopadeśam bhajati narapatiryo nityamevāpramattaḥ |
 nijapararipuṣṇṇadairapradhṛṣyo mahātmā janayati janatāyāḥ kṣemayogau cirāya | |
 iti aṣṭamo 'dhyāyaḥ |
 navamo 'dhyāyaḥ
 athāto viruddhānnavijñānīyamadhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 grāmyānūpaudakapiśītāni madhuguḍatilapayomāṣamūlakabisairvirūḍhadhānyaiśca
 naikadhyamadyāt |
 viśeṣataḥ payasā matsyān |
 ubhayaṃ hyetanmadhurarasaṇipākitvādabhiṣyandi śītoṣṇavīryatvāt parasparam virud-
 dham |
 teṣvapi viśeṣeṇa cilicimāḥ |
 sa punaḥ śakalī lohitanayanaḥ sarvato lohitarājirlohitaḥ prāyo bhūmau carati
 so 'tyābhiṣyanditamātvāt sutarām vyādhīnupajanayatyāmaviṣam ca | |

sarvaṃ cāmlaṃ payasaikadhyam viruddham |
 tata uttaraṃ vā viruddham phalaṅca kaṅguvarakamakusṭhavellakulatthamāṣaṇiṣpāvāśca
 |
 namūlakadiharitaṃ bhakṣayitvā payaḥ sevyam kuṣṭhābādhabhayāt |
 pauṣkaraṃ rauhiṇikaṃ jātukaṃ vā śākaṃ saha madhupyobhyāṃ nābhyavaharet |
 tābhyāṃ ca saha kapotān sarṣapatailabhṛṣṭān |
 tathā sarṣapatailabhṛṣṭānām matsyabadarāṇām badarāṇi śvāvidvarāhamāṃsaṃ caikad-
 hyam pittenāmamāṃsāni
 dadhnā kukkuṭaṃ pṛṣataṃ ca kusumbhaśākenairaurabhraṃ sauvīrakeṇa tilaśaṣkulīḥ
 kṣīreṇa lavaṇaṃ mūlakena māśasūpaṃ
 navaṇītena śākaṃ
 upodakāṃ maireyamārdvīkābhyāṃ
 pīlūni karīraiḥ
 bisairvirūḍhakāni
 dadhnā māśasūpena guḍena madhunā ghr̥tena vā lakucaphalaṃ
 dadhnā takreṇa guḍena vā kākamācīm
 tāmeva matsyapacane śṛṅgiverapacane vā bhājane siddhāmanyatra vā siddhām
 rātrimuṣitāṃ
 kāmasyabhājane daśarātroṣitaṃ sarpirmadyadadhimadhubhallātakeṣu coṣṇam | |
 takrasiddhakāmpillako viruddhaḥ |
 aṅgāśūlyo bhāsaḥ |
 surākṣsarāpāyasāścaikadhyam viruddhāḥ | |
 madhusarpirvasātailodakāni samadhṛtāni dviśastriśaḥ samastāni vā |
 madhughṛte bhinnāmśe divyodakānupāne |
 madhupuṣkarabījāṃ padmottarikāśākaṃ śārkarō mairayo madhu ca sahopayuktaṃ virud-
 dham |
 vātaṃ cātikopayati |
 hāridrakaḥ sarṣapatailabhṛṣṭo viruddhaḥ |
 pittaṃ cātikopayati |
 pāyaso manthānupāno viruddhaḥ |
 śleṣmāṇaṃ cātikopayati |
 upodakā tilakalkasiddhā heturatīsārasya |
 balākā vāruṇyā kulmāśaiśca viruddhā |
 saiva varāhavasayā paribhṛṣṭā sadyo vyāpādayati |
 godhālāvaṃtittirimayūrakapiṇjalāścairaṇḍadārvagnisiddhā eraṇḍatailasammūrchitāḥ |
 hāritamāṃsaṃ hāridraśūlakāvasaktaṃ hāridrāgniplusṭaṃ ca |
 tadeva bhasmapāṃsuparidhvastaṃ sakṣaudraṃ ca | |
 tathā matsyanistālitasnehasādhitāḥ pippalyaḥ |
 śītoṣṇaṃ navapurāṇamāmapakvaṃ ca naikamaikadhyamadyāt |
 salilāvagāhaḥ sahasoṣṇābhītaptasya tvagdr̥ṣṭyorupaghātāya |
 tṛṣṇābhīpravṛddhaye ca |
 tathaiva ca payaḥpānaṃ raktapittāya |
 śārīreṇāyastasya sahasābhyavahāraḥ chardiṣe gulmāya vā |
 vācā tvāyastasya svarasādāya |
 ityannapānadravya virodhaikadeśo bāhulyenopayogī kathitaḥ |
 bheṣajadravyāṇāṃ tu yathopadeśameva prayogo nyāyyataraḥ |
 tadvirodhaḥ punaratiprasaṅgabhayānnoktaḥ |
 na ca tadvijñānamekāntabhadraṃ | |
 apica |
 utkleśya doṣāṇa haret dravyaṃ yattatsamāsataḥ |
 viruddham taddhi dhātūnām pratyānīkatayā sthitaṃ | |

balinām mithoguṇānām viṣamatayā samatayāpyubhayathāpi |
 saṃskārādivaśena ca bhavati nisargādapi virodhaḥ | |
 kṣīraṃ kulatthaiḥ panasena matsyaistaptaṃ dadhi kṣaudraghrte samāṃśe |
 vāryūṣare rātriṣu saktavaśca toyāntarāste yavakāstathā ca | |
 kuśāgrīyadhiyāmetadudāharaṇamātrakam |
 upanītamalaṃ viddhān sarvatra kramate yataḥ | |
 visphoṭaśophamadavidradhigulmayakṣmatejobalasmṛtimatīndriyacittanāśān |
 kuryādviruddhamāśanaṃ jvaramastrapittamaṣṭau gadāṃśca mahato viṣavacca mṛtyum
 | |
 teṣvāśu kuryātsaṃsuddhiṃ śamaṃ vā tadvirodhibhiḥ |
 dravyaistaireva vā pūrvam śarīrasyābhisamskṛtim | |
 vyāyāmasnigdhadīptāgnivayasthabalaśālinām |
 virodhyapi na pīḍāyaisātmyamalpaṃ ca bhojanam | |
 doṣādivaiparītyena harate rogiṇām rujam |
 aikadhyam dadhidugdhādiyojanā na virudhyate | |
 yogādibhedādyadvā pathyānāmapyapathyatā |
 tadbhedāntaratastadvadvirodho 'pi nivarttate | |
 pādāṃśena tyajetsātmyamahitaṃ hitamācaret |
 ekāntaraṃ tataścordhvaṃ dvyantaraṃ tryantaraṃ tathā | |
 krameṇānena santyaktā doṣāḥ saṃvarddhitā guṇāḥ |
 prabhavanti na pīḍāyai prāpnuvanti sthirātmatām | |
 tritayaṃ catadupastambhanamāhāraḥ svapno 'brahmacaryaṃ ca |
 ebhīryuktīyuktairupastabdhamupastambhaiḥ śarīraṃ balavarṇopacayocitamanuvarttate
 yāvadāyuhṣaṃskāraḥ |
 tatra āhāra ukto vakṣyate ca | |
 lokādisargaprabhavā tamomūlā tamomayī |
 bāhulyāttamaso rātrau nidrā prāyeṇa jāyate | |
 śleṣmāvṛteṣu srotassu śramāduparateṣu ca |
 indriyeṣu svakarmabhyo nidrā viśati dehinam | |
 sarvendriyavyuparatau mano 'nuparataṃ yadā |
 viṣayebhyastadā svapnaṃ nānārūpaṃ prapaśyati | |
 nidrāyattaṃ sukhaṃ duḥkhaṃ puṣṭiḥ kārśyaṃ balābalaṃ |
 vṛṣatā klībatā jñānamajñānaṃ jīvitam na ca | |
 akāle 'tiprasaṅgācca na ca nidrā niṣevitā |
 sukhayuṣī parākuryāt kālarātririvāparā | |
 saiva yuktā punaryuṅkte nidrā dehaṃ sukhāyusā |
 yogābhiyogino buddhīrniर्मalā tapasā yathā | |
 rātrau jāgaraṇam rūkṣam snigdham pravapanaṃ divā |
 arūkṣamanabhiṣyandi tvāsīnapracalāyitam | |
 grīṣme vāyucayādānaraṃkṣyarātryalpabhāvataḥ |
 divāsvapno hito 'nyasmin kaphapittakaro hi saḥ | |
 muktivātibhāṣyayānādhvamadyastribhārakarmabhiḥ |
 krodhaśokabhayaīḥ klāntān śvāsahidhmātisāriṇaḥ | |
 vṛddhabālābalakṣīṇakṣatatrīcchūlapīḍitān |
 ajīrṇyabhihatonmattān divāsvapnocitānapi |
 dhātusāmyaṃ tathā hyeṣāṃ śleṣmā cāṅgāni puṣyati | |
 bahumedāḥkaphāḥ svapyuh snehanityāśca nāhani |
 viṣārttaḥ kaṇṭharogī ca naiva jātu niśāsvapi | |
 halīmakaśīrojādyastaimityagurugātrataḥ |
 jvarabhramamatibhramāśasrotorodhāgnimandatāḥ | |
 śophārocakahṛllāsapīnasārdhāvabhedakāḥ |

kaṇḍūrūkoṭhapiṭakākāsatandrāgalāmayāḥ | |
 viṣavegapravṛttiśca bhavedahitanidrayā |
 apacyamāno bāhulyāt srotāṃsyāvṛṇute kaphaḥ | |
 tataḥ srotassu ruddheṣu jāyate gātragaauravam |
 gurugātrasya cālasyamālasyaḍatinidratā | |
 virekaḥ kāyaśirasorvamanam raktamokṣaṇam |
 dhūmaḥ kṣūttṛḍvyathāharṣaśokamaithunabhīkrudhaḥ | |
 cintotkaṇṭhāsukhā śayyāsataudāryam tamojayāḥ |
 rūkṣānnaṃ cāhitāṃ nidrāṃ vārayanti prasaṅginīm | |
 eta eva ca vijñeyā nidrānāśasya hetavaḥ |
 kālaśīlakṣayo vyādhirvṛddhiścānilapittayoḥ | |
 nidrānāśādaṅgamarddaśirogaauravajṛmbhikāḥ |
 jādyaglanī bhramāpaktitandrārogāśca vātajāḥ | |
 kapho 'lpo vāyunoddhūto dhamanīḥ sanirudhya tu |
 kuryātsaṃjñāpahāṃ tandrāṃ dāruṇāṃ mohakariṇīm | |
 unmīlitavinirbhugne parivarttitatārake |
 bhavatastatra nayane srute lulitapakṣmaṇī | |
 arddhatrirātrātsā sādhyā na sā sādhyā tataḥ param |
 yathākālamato nidrāṃ rātrau seveta sātmyataḥ | |
 asātmyājñāgarādardham prātaḥ svapyādabhuktavān |
 śīlayenmandanidrastu kṣīramikṣurasam rasān | |
 ānūpaudakamāṃsānāṃ bhakṣyān gauḍikapaiṣṭikān |
 śālīnmadyāni māśāṃśca kīlātān māhiṣaṃ dadhi | |
 abhyaṅgodvarttanasnānamūrdhdaśravaṇapūraṇam |
 cakṣuṣastarpaṇam lepaḥ śirasas vadanasya ca | |
 pravāte surabhau deśe sukhāṃ śayyāṃ yathocite |
 saṃvāhanam sparśasukham cittajñairanuḥjīvibhiḥ | |
 sarpiḥ kṣīrānupānam ca jīvanīyaiḥ śṛtaṃ pibet |
 kāntābhūlatāśleṣo nirvṛtiḥ kṛtakṛtyatā | |
 mano 'nukūlā viśayāḥ kāmāṃ nidrāsukhapradāḥ |
 brahmacaryaratergramyasukhanisprhacetasaḥ | |
 nidrā santoṣatrṛptasya svam kalam nātivarttate |
 etānyeva ca bhūyiṣṭhaṃ nidrāluḥ parivarjayet | |
 kālasvabhāvāmayacittadehakhedaiḥ kaphāgantutamobhavā ca |
 nidrā bibhartti prathamā śarīram pāpmāntagā vyādhinimittamanyāḥ | |
 grāmyadharmapravṛttau tu rajasvalāmaniṣṭhāmaniṣṭhācārāmaśastāmatisthūlā-
 matikṛśāṃ garbhiṇīm sūtikāmanuttānāṃ vikṛtāṅgāṃ gaṇikāmaprajaṣaṃ duṣṭay-
 onimanyayonimanyastriyam viśeṣācca vayovarṇavṛddhāṃ sagotrāṃ gurumitra-
 bandhubhṛtyapatnīm varṇinīm tathā caityacatvaracatuṣpathopavanaśmaśānāghāta-
 salilauśadhadvijagurusuranṛpālayeṣvāhani gosarge madhyandine 'rddharātrau parveṣ-
 vanaṅge pipāsuraṇṛtasaṅkalpo vā na gacchet |
 na ca viparītavyavāye yojayet |
 viśeṣeṇa cātivyāyatāṃ garbhiṇīm navaprasūtāmṛtumatīm saṃvṛtayoniṃ ca |
 mūrdhābhīghātaṃ ca pariharet |
 na ca niṣekābhīmukham śukram dhārayediti |
 manāḥsarirasthitimātrameva vyavāyam seveta |
 na tatparaḥ syāditi | |
 bhavati cātra ślokaḥ |
 visrabdhahrṣto rahasi tatkāmastaruṇaḥ pumān |
 samasthitāṅgaḥ surabhirnuktamūtrādiravyathaḥ | |
 nānāśito nātyaśito vṛṣyāṇāṃ tarpitastryaham |

nārīm nārīrguṇairyuktām sahapūrvaguṇām vrajet | |
 dvyahādvasante tasyānte pakṣāttadvat ghanodaye seveta kāmataḥ kāmaṃ hemante śísire
 balī |

snānāṅgarāgavyajanendupādamāṃsāsavakṣīrarasān rasālām | |
 bhakṣyān sitāḍhyān salilam suśītam |
 seveta nidrām ca ratāntatāntaḥ | |
 strīsaṃsargaddhi sadyaḥ syāt klībatā balināmapi |
 evaṃ cāpyāyate śīghraṃ teṣāṃ śukraṃ ca dhāma ca | |
 dr̥ṣṭyāyurojaḥśukrānām kṣayaṃ meḍhrāśrayān gadān |
 vāyoḥ kopamadharmaṃ ca mūḍhaḥ prāpnotyato 'nyathā | |
 uttāno vegarodhī vā vṛddhimehāśmaśarkarāḥ |
 timirādigadotpattirmūrdhādyaḥananāddhruvam | |
 bhramaklamorudaurbalyabaladhātuvindriyakṣayaḥ |
 aparvamarāṇaṃ ca syādvīṣeṣeṇātimaithunāt | |
 naconaḥ ṣoḍaśādvārṣāt saptateḥ parato na ac |
 āyuṣkāmo naraḥ strībhiḥ saṃyogaṃ gantumarhati | |
 atibālo hyasaṃpūrṇasarvadhātuḥ striyaṃ vrajan |
 upatapyate sahasā taṭākamiva kājalām | |
 śuṣkaṃ rūkṣaṃ yathā kāṣṭhaṃ jantujagdhaṃ vijarjaram |
 spr̥ṣṭamāśu viśīryeta tathā vṛddhaḥ striyaṃ vrajan | |
 kāyasya tejaḥ paramaṃ hi śukramāhārasārādapi sārabhūtam |
 jītātmanā tat parirakṣaṇīyaṃ tato vapuḥ santatirapyudārā | |
 apramatto bhajedbhāvāṃstadātvasukhasaṃjñakān |
 sukhodarkeṣu sajjeta dehasyaitadalaṃ hitam | |
 prajñāparādho 'sātmyārthasaṃyogaḥ kālavaikṛtam |
 hite 'pi ratamāhāre yojayantyāmayairnaram | |
 nāpathyasevināṃ sadyaḥ prabādhante tadā malāḥ |
 prakopaṃ prativighnānti bhinnairdūṣyādibhiryadā | |
 na ca sarvopacāro 'pi sarvadā sarvadoṣakṛt |
 na hi sarvāṇyapathyāni tulyadoṣāni naiva ca | |
 sarve tulyabalā doṣā na sarvāṇi vapūṃṣi ca |
 vyādhikṣamatve śaktāni yato 'pathyaṃ tadeva tu | |
 gacchatyapathyatamatām tulyadoṣādivarddhitam |
 ta eva ca punarddoṣā hetubhirbahubhiścītāḥ | |
 mitho viruddhā balino dīrghakālānubandhinaḥ |
 sarve samaprakupitāḥ prāpyālpamapi kāraṇam | |
 prāṇāyatanamāśritya garbhīrāḥ sarvamārgagāḥ |
 dehe 'hitocite te syuścīrādapyāśukāriṇaḥ | |
 ahitānyapi cānyeṣāṃabhyāsādupaśerate |
 doṣāścaiṣāṃ kṣayaṃ yānti karmavātātāpādibhiḥ | |
 bhinnāhāravayaḥ sātmyaprakṛtīnāṃ samaṃ bhavet |
 eko vikṛtavāyyādiyugapatsevanāt gadaḥ | |
 vātādīnāṃ tu vikṛtīrvikṛtādgrahacārataḥ |
 bhaumāntariḥsadivyebhya utpātebhyaśca jāyate |
 sambhavaḥ punareteṣāṃ karmaṇaḥ sāmudāyikāt | |
 duṣṭo vāyurabhiṣyandī stimito 'tyuṣṇaśītalāḥ |
 kuṇḍalī bhairavaravaḥ paruṣo 'nārttavo balī | |
 anyonyavyāhatagatiḥ pāṃsubāspaviśānvitaḥ |
 rasavarṇādivikṛtamapakrāntavihaṅgamam | |
 ninditaprabhavaṃ toyamupakṣīṇajalāśayam |
 makṣikāmūṣikāvyālabahūtpātāpradūṣitaḥ | |

deśo 'pathyānnabahulo naṣṭadharmamahauṣadhiḥ |
 kālaśca viparīto 'tihināliṅgo yathāyatham | |
 ete duṣparihāratvādahitāyottarottaram |
 yeṣāmaniyataṃ karma tasmin kāle sudārune | |
 karma pañcavidhaṃ teṣāṃ yojyaṃ tadvadrasāyanam |
 śasyate dehavṛddhiśca bheṣajaiḥ pūrvamuddhṛtaiḥ | |
 brahmacaryaṃ dayā dānaṃ sadācāraratiḥ śamaḥ |
 saddharmaḥ satkathā pūjā devaṣṇāṃ jītātmanām | |
 deśānāmavipannānām sādḥūnām ca niṣevaṇam |
 daivavyapāśrayaṃ ceṣṭaṃ karma jīvitarakṣaṇam | |
 hemantādiṣu kurvīta svaṃ svaṃ cākālikeṣvapi |
 vidhiṃ tacchīlanaṃ yasmācchītādidvandvakāritam | |
 ṛtucaryādiśītoṣṇavṛṣṭidoṣapratikriyā |
 ata eva ca caryāyām hemantaśīṣire same | |
 sarvaprāṇabhṛtām nityamāyuryuktimapekṣate |
 daive puruṣakāre ca sthitaṃ tasya balābalaṃ | |
 anyajanmakṛta karma daivaṃ pauruṣamāihikam |
 vidyātte karmaṇī tredhā śreṣṭhamadhyāvaratvataḥ | |
 tayorudārayoryuktirdīrghasya susukhasya ca |
 niyatasyāyuso heturviparītasya cāparā | |
 madhyā madhyasya miśrasya saṅkīrṇā śruṇu cāparam |
 daivaṃ puruṣakāreṇa durbalaṃ hyupahanyate | |
 tathā daivena balinā pauruṣaṃ karma durbalaṃ |
 drṣṭvā yadeke manyante niyataṃ mānamāyusaḥ | |
 karma kiñcit kvacitkāle vipākaniyataṃ mahat |
 kiñcicca kālaniyataṃ pratyayaiḥ pratibodhyate | |
 evaṃ ca dvividho mṛtyuḥ kālākālavibhedataḥ |
 upadiṣṭastataścaīṣa hitāhitavidhikramaḥ | |
 ekottaraṃ mṛtyuśataṃ bruvate vedavādinah |
 tatraikaḥ kālasamṣuktaḥ śeṣāstvāgantavaḥ smṛtāḥ | |
 śyenādinā ca yāgena bhrātṛvyasya tathā ca taiḥ |
 dīrghaśravasasomādyairvihitaścātmano vadhaḥ | |
 āyusḥkāmasya tatprāptistatheṣṭyā mitravindayā |
 sarvasmādeva cātmānaṃ gopayedīdṛśī smṛtiḥ | |
 tathā maraṇamuddiṣṭaṃ saugatānām caturvidham |
 viṣamāparihāreṇa jāyate niyatāyusām | |
 dhruvaṃ rogitvamanyeṣām mṛtyureva tvaparvaṇi |
 akāṇḍe śastraghātādyaiḥ pratyakṣo mṛtyuranyathā | |
 udbhrāntacaṇḍamātaṅgaturaṅgādisamāgamam |
 āratiduṣṭavāyavādisāhasāhitabhōjanam | |
 varjayediti na brūyurmunayo divyacakṣuṣaḥ |
 daivavyapāśrayādīśca rasāyanavidhīstathā | |
 na vā te 'pi yathākāmamāyusaḥ sthitimāpnuyuḥ |
 ahisiṃhagajādibhyo viduṣām na bhayaṃ bhavet | |
 mithyāprākāradurgāṇi mithyāmāraṇarakṣaṇam |
 āyusḥkāmasya mithyaiva paradārādivarjanam | |
 mantradevatayāhūtā nācakṣīran mahāhayaḥ |
 viṣasuptaprabuddhasthā bhāvābhāvau tadāyusaḥ | |
 sanyāsarohiṇīkādigrastasya sahasā bhavet |
 upekṣayā na maraṇaṃ jīvitaṃ vā cikitsayā | |
 pratyahaṃ nṛsahasrasya yudve 'nyonyamabhighnataḥ |

sādhuṣṛṭṭasya cātulyā na bhavedāyusaḥ sthitiḥ | |
 nāyudhairdviṣamindrādyā nauṣadhairārtamaśvinau |
 upakrameranna bhavedakālamaraṇaṃ yadi | |
 ghaṭānāmāmapakvānāṃ pālanāparipālanaḥ |
 cirālpakālavarttitvaṃ citrasthānāṃ ca dr̥śyate | |
 ityatyantaprasiddhe 'pi siddhe sarvāgamairapi |
 dr̥ṣṭe 'pyakālamaraṇe vicikitsetkathaṃ budhaḥ | |
 guṇavadbhiṣagādīnāṃ sambhave sambhavettu yaḥ |
 mṛtyuṃ taṃ kālajaṃ prāhuritaraṃ tadviparyaye | |
 yathā ratho vāhyamāno nyāyena kramaśaḥ kṣayam |
 yāyādātmavatāmāyustathānyeṣāṃ viparyayaḥ | |
 śucitailadaśo dīpaḥ kīṭavātādyapīḍitaḥ |
 dīptimān varttate samyak yathaivāsnehasaṅkṣayāt | |
 sa evāto yathā ca syādviparīto viparyaye |
 hitāhitopacāreṇa tathaiva puruṣo dhruvam | |
 sarvamanyat parityajya śarīraṃ pālayedataḥ |
 tadabhāve hi bhāvānāṃ sarvābhāvaḥ śarīriṇām | |
 nagarī nagarasyeva rathasyeva rathī tathā |
 svaśarīrasya medhāvī kṛtyeṣvavahito bhavet | |
 āhārakalpanāhetūn svabhāvādīn viśeṣataḥ |
 samīkṣya hitamaśnīyāddeho hyāhārasambhavaḥ | |
 bhīlajjāyantraṇālobhaharṣaśokavaśaṃ gataḥ |
 na jātu dhārayedvegāṃstaddhi sarvāpadāspadam | |
 hitamabhyasyataḥ puṃso nākāle kāladaṃṣṭrayā |
 sañjāyate parāmarśo balotsāhendriyāyusaḥ | |
 ahitānyapi santyajya doṣamāpyāpnuyādyadi |
 tathāpyānṛṇyamāyāti sādḥūnāmātmavāniti | |
 yacca rogasamutthānaṃ na śakyamiha kenacit |
 parivartuṃ na tat prāpya śocitavyaṃ maṇiṣiṇā | |
 hitāhāravihārāṇāṃ sadācāraṇiṣevīṇām |
 lokadvayavyapekṣāṇāṃ jīvitam hyamṛtāyate | |
 gr̥dhnurgṛāmyasukhe vaśyaḥ kleśānāṃ hatasatpathaḥ |
 mūḍho jīvatyanarthāya durgatiṃ paribṛṇhayan | |
 viduṣāntaśśarīrasthānnityaṃ sannihitānarīn |
 jītvā varjyāni varjyāni ciraṃ jīvitumicchatā | |
 tadātve cānubandhe vā tasmāt karmāsubhodayam |
 smarannātreya vacaso na dhīmān kartumarhati | |
 iti navamo 'dhyāyaḥ | |
 atha daśamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'nnapānavidhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyaḥ dayo maharṣayaḥ | |
 vidhivihitamannapānamīṣṭendriyārthamāyatanamāyusaḥ bruvate |
 yadāyattāni hyojastejodhātvidriyabalatuṣṭipūṣṭipratibhārogyādīni |
 tadindhanā cāntarāgneḥ sthitiḥ |
 agnimūlaṃ ca dehadhāraṇamiti | |
 athātmavān svabhāvasaṃyogasaṃskāramātrādeśakālopayogavyavasthāḥ sap-
 tāhārakalpanāviśeṣāṇāṃ svāsthyāsvāsthyaphalānāṃ hetubhūtāḥ samīkṣya hitameva
 anurudhyeta |
 tatra svabhāvato divyodakaraktaśāliṣaṣṭikamudgainālāvādayo laghavaḥ |
 kṣīrekṣuvrīhimāśānūpāmiṣādayo gurava iti |
 te khalvapi saṃyogādiviśeṣairanyathātvam pratipadyante | |

tatra saṃyogo nāma dvayorbahūnām vādravyāṇām saṃhatībhāvaḥ |
 sa viśeṣamārabhate yannaikaikaśo dravyāṇi |
 saṃskārastu toyāgnisannikarṣaśaucamanthanadeśakālabhāvanābhājanādibhirupajanyate
 |
 mātṛā punaḥ piṇḍaparimāṇataḥ samudāyena pratidravyāpekṣayā cāhārarāśiḥ |
 deśo dravyasyopayoktuścotpatyavasthāne |
 tatra punarupayoktāsvasthātaturatvataḥ prakṛtibhedataśca parīkṣyaḥ ||
 kālāstu ṛtavyādhyapekṣo jīrṇājīrṇalakṣaṇaśca |
 ajīrṇe 'pi pūrvasyāhārasyāpariṇāto rasa uttareṇopasaṃsṛjyamānaḥ sarvān doṣān prako-
 payatyāśu |
 jīrṇe tu svasthānastheṣu doṣeṣu vātānulomyādutsṛṣṭeṣu mūtrapuriṣavegeṣu viśud-
 dheṣūdgārahṛdayasrotomukheṣu viśadakarāṇe laghuni śarīre 'gnāvudīrṇe jātāyā bub-
 huṣyāmabhyavahr̥tamannamapradūṣayaddoṣānāyurbalavarṇānabhivarddhayati |
 kevalamayameva kālo bhojanasya | |
 atītakālaṃ punastadvātaviṣṭabdhāṃ kṛcchrādvipacyate karṣayatyannaruciṃ ca punarupa-
 hanti |
 upayogavyavasthā tu nāsnāto na digvāsā naikavastradhṛk na malinavasano nāhutvā
 na japitvā nānirūpya devatābhyo na pitṛbhyo na datvāgramannamagnaye na gurubhyo
 nātithaye nābhyāgatebhyo na śvavayaḥśvapacebhyāḥ pratyavekṣya cāśritopāśītānapi
 tiraśco 'pi svaparigrhītān praśastadeśakālopakaraṇayuktaḥ sragvī vibhūṣitaḥ surandhirār-
 drapāṇipādaḥ suviśuddhavadano 'bhimatasahāyaḥ keśamakṣikādyanupajuṣṭamanindya-
 manindannaninditamapunarūṣṇīkṛtaṃ nātyuṣṇamanupadagdhāṃ susiddhamalolo
 nāsātmyaṃ nāviditaṃ nāviditāgamāṃ nātisāyaṃ nātiprage nākāśe nātape nāndhakāre
 nādho vṛkṣasya na śyyāsthononnamya pradeśinīm na pātre bhinne nāsaṃvṛte na
 maline bhāvadūṣite vā na cāsanasthite na hastasthe na haste prāṇmukhaḥ sumanāḥ
 śucibhaktākṣudhitānukūlajanopahitaṃ hitamannamaśrīyāt |
 na paryuṣitamanyatra māṃsopadaṃśabhakṣyebhyaḥ |
 nāśeṣamanyatra dadhimadhughṛtasalilasaktuśuktapāyasebhyo 'pi ca |
 snigdham laghūṣṇamavilambita manatidrutamajalpannahasaṃstanmanāḥ samīkṣya
 samyagātmānam ||
 snigdhalaghūṣṇāni hi vahnimaudaryamudīrayanti koṣṭhāṃ parīśodhayānti dhātūnna
 vikurvate kṣipraṃ jarayanti anilamanulomayanti |
 tathā snigdham dṛḍhīkarotīndriyāṇyupacinoti śarīramapacinoti jarasaṃ balamabhivard-
 dhayati varṇaprasādamabhinirvarttayati |
 laghu ca punaḥ svabhāvādibhirannamapratipīḍayaddoṣānavyathamānaṃ parīṇāmameti
 |
 vipannamapi cālpadoṣaṃ bhavati |
 uṣṇaṃ ca punarjanayati rucimupaśoṣayati śleṣmāṇam |
 vilambitaṃ tu bhuñjāno na trptimadhigacchati bahu ca bhuṅkte śītībhavati cānnajātaṃ
 viṣamapākaṃ ca bhavati |
 atidrutaṃ tu bhuñjānasya jalpato hasto 'nyamanaso vā bhavedutsnehanamavasādanam
 bhojanasyāpratiṣṭhānaṃ guṇadoṣāvibhāvanaṃ ca ||
 samīkṣya samyagātmānamiti mamedam sātmyamidamasātmyamiti nityamapramattaḥ
 pratyavekṣeta |
 tatra sātmyaṃ nāma sahātmanā bhavatyabhyastaṃ tadaucityādupaśeta ityeke |
 sātmyaviparītanupāśayādasātmyam |
 anye punaḥ prakṛtivayodeśartudoṣavyādhivaśena sātmyaṃ bahavidhamicchanti |
 te hyupaśayamātramaṅgīkṛtya viparītaguṇamapyupacāreṇa sātmyamācakṣate |
 tulyaguṇaṃ cānupaśayādasātmyam |
 sātmyaṃ tu pravarāvaramadhyavibhāgena trividham |
 tatra sarvarasaṃ pravaramekarasamavaraṃ madhyam tu madhyamameva |

teṣu pravaraṃ samadoṣasyopadiśantīti |
 itareṣāmapī krameṇa sātmyamapī cāhitaṃ pādena vā vivarjayedyuktaṃ prāk |
 tatra yadāhārājātaṃ samadhātūnanuvarttayati viśamāṃśca samīkaroti tatsamāsato hitam
 |
 viparītamahitam |
 tat punarmātrāyogādivaicitryādaniyatamapī yathopadeśaṃ yathābhūyiṣṭhaṃ ca śīlayet
 pariharecca | |
 tathā viśeṣataḥ samaśanamadhyāśanamamātraśanaṃ viśamāśanaṃ ca varjayet |
 tatra pathyāpathyemakatrabhuktaṃ samaśanam |
 bhuktasyopari bhuktaṃ madhyāśanam |
 amātrāśanaṃ punaḥ prthagevopadekṣyate |
 aprāptātītakālaṃ tu bhuktaṃ viśamāśanamiti |
 bhuñjānastu peyāyūśarasān vyañjanāni rājateṣu pātreṣu nidadhyāt |
 pariśuṣkapradigdhānatyuṣṇaṃ ca payaḥ sauvarṇeṣu |
 khalakhaṭvarakāmbalikān kāmśyeṣu |
 rāgaśāḍavasaṭṭakān vajravaiḍūrya vicitreṣu |
 ghṛtaṃ māyase payaḥ suśītaṃ tāmramaye pānīya pānakāni ca mṛddhemasphaṭīkakāca-
 mayeṣu audanaṃ ca vistīrṇe manorame sthāne |
 anyathā hi varṇagandharasānyatvādahitaṃ syāt | |
 api ca |
 dakṣiṇapārśve bhakṣyaṃ sthāpayet |
 savye peyaṃ lehyaṃ mukhodgharṣaṇapīṇḍīm ca madhye bhojyamiti |
 yathāgnisātmyaṃ tu prāk dravamupaśuṣkaṃ vāśnīyāt |
 prāgeva tu gurusvādusnigdhaṃ ca |
 madhye 'mlalavaṇaṃ |
 ante rūkṣaṃ dravamitararasayuktaṃ ca |
 tatra mandāgrerdravoṣṇena samuttejitoṣmaṇo 'nyadupayuktaṃ samyak pākameti | |
 anupāne tu salilameva śreṣṭhaṃ sarvarasayonitvātsarvabhūtasātmyatvājīvanādiguṇayo-
 gācca |
 tacchītaṃ dadhimadhuyavagodhūmamadyaviśeṣeṣu sarveṣu ca vidāhiṣu śarad grīṣmay-
 ośca |
 uṣṇaṃ piṣṭamayēṣvanyeṣu ca durjareṣu hemante ca |
 dravadravyavijñānīyaṃ cekṣeta |
 kṣīraṃ śālīṣaṣṭīkayoḥ tathāivopavāsādhvabhāṣyastrīvyāyāmaklāntabālavarḍdheṣu |
 māmśarasah śoṣādiṣu |
 vāte tvamlāni ca |
 pitte śarkarodakam |
 triphalodakam tu sakṣaudraṃ śleṣmaṇi prāthaścākṣigalarogeṣu |
 mastveva vā dadhni kūcikākīlāṭayośca |
 dhānyāmlaṃ mastu takraṃ vā śākāvarāṇneṣu |
 madyaṃ māmśeṣu phalāmlamambu vāsavāṃśca vividhān vibhajya prayojayet |
 viśeṣatastu madhvāsavān grāmyeṣu tīkṣṇān triphalāsavān vanyeṣu |
 nyagrodhādiphalāsavān viṣkireṣu arkaśeluśirīṣakapitthāsavān bileśayeṣu digdhahateṣu ca
 |
 amlaphalāsavān prasaheṣu kāśekṣupadmabījaśṛṅgātakakaśerukamṛdvīkākhadirāsavān
 kṣaudrayuktaṃ vā śītamudakamudaścidvā mahāmṛgeṣvaudakeṣu ca |
 surāṃ pratudeṣu tathā śramārtteṣu kṛṣeṣu ca |
 madhūdakaṃ sthūleṣu |
 madyaṃ madyamāmśasātmyeṣvalpāgniṣu |
 api ca |
 samāsenānnaviparītamavirodhi ca | |

anupānaṃ khalu tarpayati prīṇayatyūrjayati br̥ṃhayati dehasya paryāptimabhinirvar-
tayati bhuktamavasādayatyannasaṅghātaṃ bhinatti mārḍavamāpādayati kledayati sukha-
pariṇāmitāmāśuvyavāyitāṃ cāhārasyopajanayati |

varjyaṃ tūrdhvajatrugadaśvāsakāsaprasekahidhmāsvarabhedoraḥkṣatibhirgītabhāṣyaprasaktaiśca

teṣāṃ hi pradūṣyāmāśayamuraḥkaṇṭhasthitamāhārajaṃ snehamāsādyā tadabhiṣyandāg-
nisādacchardyaḍīnāmayān vidadhyāt |

pītvā ca bhāṣyageyādhvasvapnānna śīlayet |

pānaṃ ca praklinnadehamedahaṇṭhākṣirogavraṇina iti | |

tataḥ pāṇigatamannamanyenāpanīya dantāntarasthaṃ ca śanaiḥ śanaiḥ śodhanena viśod-
hya lepagandhasnehāpanodamācānto 'ṅgulyagragalitāmbupariṣiktanetrastāmbūlādikṛta
vadanavaiśadyo dhūmapānādihṛtordhvakaphavegaḥ padaśatamātraṃ gatvā vāmapārśvena
saṃviśet |

dravottarabhojanastu śayyāṃ nātiseveta |

yānaplavanavāhanāgnyātapāṃśca bhuktavān varjayet |

āhārapariṇāmakarāḥ punarime bhāvāḥ |

tadyathā ūsmā vāyuh snehaḥ kledaḥ kālaḥ samayogaśca |

tatrosmā pacati vāyurapakarṣati sneho mārḍavaṃ janayati klidaḥ śaithilyamāpādayati
kālaḥ sarvavapurvyāptimabhinirvarttayati |

samayogastveśāmannapariṇāmadhātusāmyakaraḥ sampadyate |

samayogasya tu punaḥ kāraṇānyucito hitaśca dehasaṃskāro 'bhyavahāraśceṣṭā śayanaṃ
saumanasyaṃ ca |

pariṇamatastvāhārasya guṇāḥ śarīraguṇabhāvamāpadyante yathāsvamaviruddhāḥ |

viruddhāstu vihatāśca virodhibhirvihanyuh śarīramiti |

bhavanti cātra | |

aukulābhyoṣapṛthukān supiṣṭakṛtataṇḍulān |

na jātubhuktavānadyānmātrayādyātsukāṅkṣitaḥ | |

śākāvarānnakaṭvamlakaṣāyalavaṇotkaṭam |

tyajedeharasāsātmyaṃ guru śuṣkaṃ ca bhojanam | |

vakṣyate yannidānādaḥ sarvadoṣaprakopaṇam |

atyabhiṣyandi viṣṭambhi vidāhi guru rūkṣaṇam | |

kīlāṭadadhikūcīkāmatsyaśuṣkāmamūlakam |

kṣārapiṣṭavirūḍhādyam tatsamastaṃ na śīlayet | |

śīlayecchālīgodhūmayavaṣaṣṭikajāṅgalam |

suniṣaṇṇakajīvantibālamūlakavāstukam | |

pathyāmalakamṛddhīkāpaṭolīmudgaśarkarāḥ |

ghṛtaṃdivyodakakṣīrakṣaudradāḍimasaindhavam | |

triphalāṃ madhusarpirbhyāṃ niśi netrabalāya ca |

svāsthyānuvṛttikṛdyacca rogochedakaram ca yat | |

svabhāvamātrāyogādiparasparaviparyayaiḥ |

bhojanāni virudhyante tāni vidvān vivarjayet | |

tyāgādviṣamaḥetūnāṃ samānāṃ copasevanāt |

viṣamā nānubadhnanti jāyante dhātavaḥ samāḥ | |

annena kukṣerdvāvaṃsau pānenaikaṃ prapūrayet |

āśrayaṃ pavanādīnāṃ caturthamavaśeṣayet | |

mandānalabalārogyanṛpeśvarasukhātmasu |

yojyaḥ kramo 'yaṃ satataṃ nāvaśyamitareṣu ca | |

karoti rūkṣaṃ balavarṇanāśaṃ tvagrūkṣatāṃ vātaśakṛnnirodham |

snigdham tvatisleṣmacayapraseka hṛdgauravālasyarucipraṇāśān | |

atyuṣṇamannaṃ madadāhatṛṣṇābalapraṇāśabhramaraktapittam |

śītaṃ tu sādārucivahnisādahr̥llāsaviṣṭambhanaromaharṣān | |

atisthiraṃ mūtraśakṛdvibandhamatṛptimavyāptimaśighrapaktim |
 atidravaṃ pīnasamehakāsasyandān karotyagnibalaṃ ca hanti ||
 atimadhuramanalaśamanaṃ bhuktamasātmyaṃ na puṣṭaye vapuṣaḥ |
 atilavaṇamacakṣuṣyaṃ tikṣṇātyamalaṃ jarā sāksāt ||
 tanumapi tanujāṃ rujāṃ tvanāpya vrajati naraḥ sa samāśatasya pāram ||
 iti daśamo 'dhyāyaḥ ||
 athaikādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto mātrāśītīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurāttreyādayo maharṣayaḥ ||
 mātrāśī syāt |
 mātrā punaragnibalāhāradravyāpekṣiṇī |
 kukṣerapratipīḍanamāhāreṇa hṛdayasyāsaṃrodhaḥ pārśvayoravipāṭanamanatigau-
 ravamudarasya prīṇanamindriyāṇāṃ kṣutpīpāsoparatīḥ sthānāsanaśayanagamanoच्च-
 sapraśvāsabhāṣyaśaṅkathāsu sukhānuyūtiḥ sāyaṃ prātaśca sukheṇa pariṇamanaṃ
 balavarṇopacayakarātvaṃ ceti mātrāyā lakṣaṇam ||
 tribhāgasauhityamarddhasauhityaṃ vā gurūṇāmupadiśyate |
 laghūnāmapi nātisauhityam |
 anilānalaguṇabahulāni hi laghūni tulyaguṇatvādagnisandhukṣaṇānyavidhinā cālpa-
 doṣāṇi |
 itarāṇi tu pṛthivīsalilaguṇabahulānyasāmānyādviparītānyanyatra vyāyāmāgnibalāt |
 amātrā punaraśanasya hīnatādhikyaṃ ca |
 tatra hīnamātramaśanaṃ balavarṇopacayamanobuddhīndriyopaghātakaraṃ vibandhakṛ-
 davṛṣyamanaūjasyaṃ sāravidhmāpanamalakṣmījānanamaśīteśca vātavikārāṇāmāyatanam |
 atimātraṃ punaḥ sarvadoṣaprakopanamāhuḥ |
 tena hi prapīḍyamānā vātādayo yugapatprakupitāḥ kuṁkṣyaikadeśasthāstadevāparipak-
 vamāviśya viṣṭambhayanto 'lasakamabhinirvartayanti |
 sahasā vādhārottaraḥbhyāṃ mārḡābhyāṃ pratyāvayanto viṣūcikāṃ ||
 api ca |
 prayāti nordhvaṃ nādhastādāhāro na ca pacyate |
 āmāśaye 'lasībhūtastena so 'lasakaḥ smṛtaḥ ||
 vividhairvedanodbhedairvāyavādvībhīṣakopataḥ |
 sūcībhiriva gātrāṇi vidhyatīti viṣūcikā ||
 tatra vātaḥ śūlānāhāṅgamardamukhaśoṣapralāpakampamūrccabhramajṛ-
 mbhodveṣṭanākṣipraveśaśirohṛdayātirusirā kuñcanastambhanāni karoti |
 pittaṃ punarjvarātisārāntardāhavaivarṇyaṭṛṣṇāmadabhramapralayāni |
 śleṣmā tu chardyarocakaprasekāṅgasādāvipākaśītajvaragātragaṇavāṇi viśeṣatastu dur-
 balasyālpavahnerbahuśleṣmaṇovātāmūtrapurīṣavegavidhāriṇo 'nnapānamanilaprapīḍitaṃ
 śleṣmaṇāvibaddhamārgamalasatvādabāhirmukhībhavat chardyatīsāravarjyāni yathoktāni
 śūlādīnyupajanayatyatimātrāṇi |
 so 'lasaḥ |
 atimātraduṣṭāstu doṣāḥ śarīraṃ daṇḍavat stambhayanti tatastamalasakamasādhyāṃ bru-
 vate ||
 viruddhādhyāśanājīrṇaśīlinaḥ punarāmadoṣamāmaṇyaṃmananti |
 viśasadrśaliṅgatvāt |
 tatparamasādhyānām |
 aśukāritayā viruddhopakramatvācca |
 na ca kevalaṃ mātrayaiva kṛtsnamāhārāphalamavāptuṃ śakyaṃ svabhāvādīnām bhin-
 naphalatvāt ||
 tathā hi |

gururūkṣaśuṣkaśītadviṣṭaviṣṭambhividāhayaśuciviruddhātyambupānadravamakāle kāle
vā kāmakrodhalobherṣyādvriśokodvegabhayaḥśudupataptena vā yadannapānamupayujyate
tadapyānameva pradūṣayati | |

tatra sādhyamānaṃ duṣṭamalāsibhūtamullikhet pāyayitvā salavaṇamuṣṇaṃ vāri |
tathātvacchardayantamatilīnadoṣaṃ kṛṣṇānāgadantikalkayuktaṃ pāyayet |
madanaphalakaṣāyaṃ vā pippalīsiddhārthakalkayuktaṃ |
dantīmāgadhiḥkāvacūrṇitaṃ vā koṣṭakīrasaṃ |
avasthāpekṣī vā vamanakalpoktāni tīkṣṇavamanāni |
tataḥ svedavarttipraṇidhānābhyāmupācaret | |
api ca |
sadyaḥ samyagviśuddhasya śāmyanti tadupadravāḥ |
śūle nirannakoṣṭhe 'dbhiḥ koṣṇābhiścūrṇitāḥ pibet | |
hiṅguprativiṣāvyoṣasauvarcalavacābhayaḥ |
athavā pippalīmūlaṃ trivṛtādārusaindhavam | |
śuṇṭhīḥ sakṣīralavaṇapippalīmaricāni ca |
pāṭhāmlavetasakṣārayavānīpauṣkarāni vā | |
dviruttaraṃ hiṅguvacāgnikuṣṭha suvarcikākṣārabiḍājamojaṃ |
śūlodarānāhaviṣūcikārśohṛdrogagulmordhvasamīraṇaghnaṃ | |
mustājamojaṃpūjīkavacāśuṇṭhyagnidhānyakaiḥ |
savālaśaṭhībīlvaiḥ kvāthaṃ tṛṭchūlavān pibet | |
rāśnākaṭphalaśaṅgranthābṛhatīdvayajōṅgakaiḥ |
guggulvativīṣākuṣṭhapatratryāghranakhāmbudaiḥ |
kuryācchuṣkaiḥ samūtrairvā lepodvarttanadhūpanaṃ | |
sarukcānaddhamudaramamlapiṣṭaiḥ pralepayet |
dāruhaīmavatikūṣṭhaśatāhvāhiṅgusaindhavaiḥ | |
yavacūrṇaśca sakṣāratakraḥ koṣṭhārtijit param |
yojayetsaindhavāntaiśca vartim viṇmūtrasaṅgrahe | |
nāmyamānāni cāṅgāni bhr̥śaṃ svinnāni veṣṭayet |
viṣūcyāmativṛddhāyāṃ pārṣṇyordāhaḥ praśasyate | |
dvikṣārājīrṇapiṇyākakuṣṭhāruṣkaracitrakaiḥ |
saśuktasaindhavaistailaṃ pakvamabhyañjane hitaṃ | |
succharditaviriktasya gātrāyāme 'tidāruṇe |
bhallātakamadhūcchiṣṭajīrṇapiṇyākanāgaraiḥ |
ghṛtatailaṃ pacetsāmlaistacca khallīghnamuttamaṃ | |
tvakpatrarāśnāgaruṣīgrukūṣṭhairamlapraṣṭaiḥ savacāśatāhvaiḥ |
udvarttanaṃ khalliviṣūcikāghnaṃ tailaṃ vipakvaṃ ca tadarthakāri | |
tadahaścopavāsyainaṃ viriktavadupācaret |
sāmānyeneti siddhoktā viṣūcyalasakakriyā | |
āmadoṣeṣu tvannakāle jīrṇāhāraṃ doṣopaliptāmāśayaṃ stimitagurukoṣṭhamanannāb-
hilāṣiṇamabhisamīkṣya pāyayeddoṣaśeṣapācanārthamauśadhaṃ vahnīsandhukṣaṇārthaṃ ca
|

ajīrṇāhāraṃ punarna pāyayet |
yata āmadoṣadurbalo hyagniryugapadāmadoṣamauśadhamāhārajātaṃ cāśaktaḥ paktum
| |

api caiśā vibhramo 'tibalatvāduparatānalabalamāturaṃ sahasaivātipātatyet |
āmadoṣajānāṃ punarvikārāṇāmapatarpaṇenaivopaśamo bhavati | |
tattu trividhaṃ |
laṅghanaṃ laṅghanaṃpācanamavasecanaṃ ca |
tatra laṅghanaṃalpadoṣāṇāṃ |
tena hyanilānalavṛdhyā vātātapaṇāpārīta ivālpāḥ salilāśayo 'lpadoṣaḥ praśoṣamāpadyate |

laṅghanapācanābhyāṃ madhyadoṣe vātātapābhyāṃ pāṃsubhasmāvākiraṇairiva cāna-
 timahān salilāśayaḥ |
 bahudoṣāṇāṃ punardoṣāvasecanameva kāryam |
 na hyasrāvite palvalodakauḥḥ śālyādipuṣṭirbhavati | |
 tasmātsantarpaṇanimittānāṃ nāntareṇāpatarpaṇamasti śāntiḥ |
 apatarpaṇanimittānāṃ ca nāntareṇa santarpaṇamiti |
 evamanyeṣāmapī vyādhīnāṃ yathāsvaṃ nidānaviparītamauśadhamevāvācārayet |
 sati tvaṇubandhe nidānaviparītamaṃ vyādhiviparītameva tadarthakāri vā |
 vimuktāmadoṣasya punaḥ paripakvāmadoṣaśeṣasya dīpte cāgnāvabhyaṅgāsthāpanānu-
 vāsanāṃ vividhasnehapānāṃ ca yuktyā prayojyam |
 prasamīkṣya doṣauśadhādīnāmavasthāntarāṇi |
 bhavanti cātra | |
 yaḥ śyāvadantauṣṭhanakho 'lpaśaṃjñāḥ chardyardito 'ntargatatāmranetraḥ |
 kṣāmasvaraḥ srastasaṃstasandhīryāyānnaro 'sau punarāgamāya | |
 vyoṣaṃ karaṇjasya phalaṃ haridre mūlaṃ samāvāpya ca mātuluṅgyāḥ |
 chayāviśuṣkā gulikāḥ kṛtāstā hanyurviśūcīm nayanāñjanena | |
 śīrīṣanaktāhvaphaṇijjabījatrāyantyapāmārgaphalaiśca varttiḥ |
 bastasya mūtreṇa viśūcikāghnī pralepadhūpāñjananasyayogaiḥ | |
 ajīrṇaṃ ca kaphādāmaṃ viṣṭabdhamaṇilādbhavet |
 vidagdhaṃ pittakopena triprakāramiti smṛtam | |
 tatrāme gurutotkledaḥ śopha gaṇḍākṣikūṭayoh |
 udgāraśca yathābhuktaṃavidagdhaḥ pravarttate | |
 viṣṭabdhe śūlamādhmānaṃ vividhā vātavedanāḥ |
 malavātāpravr̥ttiśca stambho moho 'ṅgapīḍanam | |
 vidagdhe bhramatr̥ṇmūrchāḥ pittacca vividhā rujāḥ |
 udgāraśca sādhumāmlaḥ svedo dāhaśca jāyate | |
 laṅghanam kāryamāme tu viṣṭabdhe svedanam bhr̥śam |
 vidagdhe vamanam yadvā yathāvastham hitam bhavet | |
 ragīyaso bhavellīnādāmādeva vilambikā |
 kaphavātānuviddhāmaliṅgā tatsamasādhana | |
 rasaśeṣe 'nnavidveṣo hṛdayāsuddhigaurave |
 tatrābhuktvā divasvapyāt kṣudvānadyāllaghuprati | |
 yāmaiścaturbhirdvābhyāṃ ca bhojyabhaiśajyayoh same |
 pāko 'gnauyuktayordrākca tikṣṇe mande punaścīrāt | |
 sabhaktamauśadham tasmānmandāgneravacārayet |
 pūrvāhṇe bhojanam sātmyam laghu dīpanabr̥mhaṇam | |
 prātarāṣe tvajīrṇe 'pi sāyamāśo na duṣyati |
 ajīrṇe sāyamāśe tu prātarāśo hi duṣyati | |
 divā prabodhyate 'rkeṇa hṛdayam puṇḍarīkavat |
 tasminvibuddhe srotāṃsi sphuṭatvam yānti sarvaśaḥ | |
 vyāyāmācca vicārācca vikṣiptatvācca cetasaḥ |
 na kledamupagacchanti divā tenāśya dhātavaḥ | |
 aklinneṣvannamāsiktamatyanta na duṣyati |
 avidagdheṣviva payassvanyatsaṃmiśritam payaḥ | |
 rātrau tu hṛdaye mlāne saṃvr̥teṣvayaneṣu ca |
 yānti koṣṭhe parikledam saṃvr̥te sarvadhātavaḥ | |
 klinneṣvanyadapakveṣu teṣvāsiktam praduṣyati |
 vidagdheṣu payassvanyāt payastapteṣvivāpitam |
 naiśe tasmādajīrṇe 'nne nānyadbhuñjīta bhojanam | |
 udgāraśuddhirutsāho vegotsargo yathocitaḥ |
 laghutā kṣutpipāsa ca jīrṇāhārasya lakṣaṇam | |

prāyaḥ prajñāparādhena rogagrāmaḥ prajāyate |
 nṛṇāmaśanalubdhānāṃ viśeṣeṇa viśūcikā ||
 doṣopanaddham yadi līnamannaṃ pittolbaṇarayāvṛṇuyānna vahnim |
 jāyeta duṣṭā tu tato budhukṣā yā mandabuddhīn viśavannihanti ||
 iti ekādaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha dvādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto dvividhauṣadhavijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 dvividhamauṣadhamūrjaskaraṃ rogaghnaṃ ca |
 ubhayamapi cobhayātmakam |
 bāhulyena tu nirdeśaḥ |
 tatorjaskaraṃ dvividham rasāyanaṃ vājīkaraṇam ca |
 rogaghnamapi dvividham |
 rogasya praśamanamapunarbhavakaraṃ ca |
 punaśca dvividham |
 dravyamadravyam ca |
 tatra dravyam trividham |
 bhaumamaudbhidaṃ jaṅgamamiti |
 teṣu vakṣyamāṇaṃ hemādi lavaṇāntaṃ prāyeṇa bhaumam |
 audbhidaṃ punarvanaspativānaspatyavīrudauṣadhibhedena caturvidhaṃ bhavati |
 tatra phalino vanaspatiḥ |
 puṣpaphalavān vānaspatyaḥ |
 vallīgulmavīrut |
 phalapākāntāścauṣadhya iti |
 jaṅgamodbhavaṃ madhughṛtādi jaṅgamadravyamāhuḥ ||
 adravyaṃ punarupavāśānilātapacchāyāmantrasāntvadānabhayottrāsasaṅkṣobhaṇaḥarṣaṇabhartsanahasa
 saṃvāhanādīni |
 punarapi ca trividhaṃ daivavyapāśrayaṃ yuktivyapāśrayaṃ satvāvajayaśceti |
 tatra daivavyapāśrayaṃ mantrauṣadhimaṇimaṅgalabalyupahārahomaniyamaprāyaścitto
 pavāśasvastyayanaprañidhānagamanādi |
 yuktivyapāśrayamāhārauṣadhayojanādi |
 satvāvajayaḥ punarahitānmanonigrahaḥ |
 punarapi ca trividham |
 apakarṣaṇaṃ prakṛtivyaghāto nidānatyāgaśca ||
 te punarapakarṣaṇādayo dvividhāḥ bāhyābhyantarabhedena |
 tatra bāhyamapakarṣaṇaṃ granthyarbudopapakṣmakrimiśalyādiṣu śāstrahastayantrādib-
 hiḥ |
 ābhyantaraṃ punarvamanavirecanādibhiḥ |
 prakṛtivyaghātaḥ saṃśamanam |
 tat bāhyamabhyāṅgasvedapradehapaṛiṣekopamardanādi |
 ābhyantaraṃ yadantaramanupraviśyāvīkṣobhayaddoṣān śamayati |
 nidānatyāgo yathādoṣaṃ śītoṣṇaśanavyāyāmādīnāṃ varjanaṃ snigdharukṣādyanab-
 hyavahāraśca |
 tatra śāstrādisādhye bheṣajamanukramate na tu bheṣajasādhye śāstrādi ||
 punarapi trividhaṃ hetuviparītaṃ vyādhiviparītamubhayārthakāri ca |
 tatra hetuviparītaṃ gurusnigdhaśītādiḥ vyādhau laghurūkṣoṣṇādi |
 tathetarasminnitarat |
 vyādhiviparītam |
 dvau mūlopakramau laṅghanabrṃhaṇe |
 pañca karmāṇi vamanādīni sadhūmadhūpāñjanādīni ca |
 tathā vimlāpanopanāhanapāṭanādīni ||

yacca doṣaśamanatve satyapi jvare viśeṣato hitaṃ mustā parpaṭakaṃ yavāgvaśca pramehe
 rajanī yavānnaṃ cetyādi |
 raktapitte cordhvāge virecanamadhoge vamanam |
 ubhayārthakāri punardaivavyapāśrayamauśadham |
 tathā chardiyāṃ chardanamatisāre virecanaṃ madātyayemadyapānaṃ tutthadagdhe
 'gnipratapanaṃ pitte 'ntarnnigūḍhe vimārgage vā svedaḥ kaṭvamlalavaṇatikṣṇoṣṇāb-
 hyavahāraśca bahiḥ pravarttanāya svamārgāpādanāya ca |
 śleṣmaṇi cāntarnnigūḍhe stabdhe bahiḥ śītopacārastatpīḍitasyoṣmaṇo 'ntaḥpraveśena
 kapho vilayatāmupayāti |
 evaṃvidhaṃ hyaviparītameva sat bheṣajaṃ hetuvyādhiviparītamārthaṃ karoti | |
 anauśadhaṃ punardvividhaṃ bādhanamanubādhanam ca |
 tatra sadyaḥ prāṇaharaṃ bādhanam |
 kālāntareṇānubādhanamiti |
 paraṃ cāto rasavīryādibhedena yathāsthūlamauśadhaikadeśa upadiśyate | |
 suvarṇaṃ br̥mhaṇaṃ snigdhaṃ madhuraṃ rasapākayoḥ |
 viśadoṣaharaṃ śītaṃ sakaṣāyaṃ rasāyanam | |
 rūpyaṃ snigdhaṃ kaṣāyāmla vipāke madhuraṃ rasam |
 vayasāḥ sthāpanaṃ śītaṃ lekhaṇaṃ vātapittajit | |
 tāmraṃ satiktamadhuraṃ kaṣāyaṃ lekhaṇaṃ laghu |
 kaṭupākaraṣaṃ śītaṃ roṣaṇaṃ kaphapittajit | |
 kasyaṃ kaṣāyānurasam viśadaṃ lekhaṇa laghu |
 dr̥ṣṭiprasādanaṃ rūkṣaṃ tiktam pitta kaphāpaham | |
 satiktalavaṇaṃ bhedi pāṇḍutvakṛmivātanut |
 lekhaṇaṃ pittalaṃ kiñcit trapu sīsaṃ ca tadguṇam | |
 cakṣuṣyaṃ kṛṣṇalohaṃ tu kaṣāyaṃ svādutiktakam |
 lekhaṇaṃ vātalaṃ śītaṃ kṛmikuṣṭhakaphapraṇut | |
 gātraśaithilyapālityapāṇḍughnaṃ śoṣaśophajit |
 tadvattikṣṇaṃ viśeṣeṇa tadvikāṣi sudurjaram | |
 padmarāgamahānīlapuṣparāgavidūrakāḥ |
 muktāvidrumavajrendravaiḍūryasphaṭikādikam | |
 maṇiratnaṃ saraṃ śītaṃ kaṣāyaṃ svādulekhaṇam |
 cakṣuṣyaṃ dhāraṇāttattu pāpmālakṣmīviśāpaham | |
 dhanyamāyusyaṃojasyaṃ harṣotsāhakaraṃ śivam |
 sakṣāra uṣṇavīryaśca kāco dr̥ṣṭikṛdāñjanāt | |
 śaṅkhodadhimalau śītau kaṣāyāvatilekhaṇau |
 tutthakaṃ kaṭu sakṣāraṃ kaṣāyaṃ viśadaṃ laghu | |
 lekhaṇaṃ bhedi cakṣuṣyaṃ kaṇḍūkr̥miviśāpaham |
 viśado gairikaḥ snigdhaḥ kaṣāyamadhuro himaḥ | |
 kaphaghnī tiktakaṭukā manohvā lekhaṇī sarā |
 snigdhaṃ kaṣāyakaṭukaṃ haritālaṃ viśapraṇut | |
 kaṣāyaṃ madhuraṃ śītaṃ lekhaṇaṃ snigdhamañjanam |
 raktapittaviśacchardihidhmāghnaṃ dr̥kprasādanaṃ | |
 sroto 'ñjanaṃ varaṃ tatra tataḥ sauvīrakāñjanam |
 kaphaghnāṃ tittakaṭukaṃ chedi soṣṇaṃ rasāñjanam | |
 svādu hidhmāpraśamanaṃ kāsamehakṣayāpaham |
 kaphaghnamuṣṇaṃ kaṭukaṃ śilājatu rasāyanam | |
 tiktam ca chedanaṃ yogavāhitvātsarvarogajit |
 viśeṣāt kṛchramehārśaḥpāṇḍuśophakaphāpaham | |
 kaṣāyā madhurā rūkṣā kāsaghnī vaṃśarocanā |
 tugākṣīrī kṣayaśvāsakāsaghnī madhurā himā | |
 viṣyandi lavaṇaṃ sarvaṃ sūkṣmaṃ sṛṣṭamalaṃ viduḥ |

vātaghnam pāki tikṣṇoṣṇam rocanam kaphapittakṛt ||
 saidhanvam tatra sasvādu vṛṣyam hṛdyam tridoṣanut |
 laghvanuṣṇam dṛṣaḥ pathyamavidāhyagnidīpanam ||
 laghu sauvarcalam hṛdyam sugandhyudgāraśodhanam |
 kaṭupākam vibandhagham dīpanīyam rucipradam ||
 ūrdhvādhaḥkaphavātānulomanam dīpanam viḍam |
 vibandhānāhaviṣṭambhaśūlagauravanāśanam ||
 vipāke svādu sāmudram guru śleṣmavivardhanam |
 satiktakaṭukakṣāram tikṣṇamutkleḍi caudbhidam ||
 kṛṣṇe sauvarcalaguṇā lavaṇe gandhavarjitāḥ |
 romakam laghu pāmsūttham sakṣāram śleṣmalam guru ||
 lavaṇānām prayoge tu saindhavādīn prayojayet |
 gulmahṛt grahaṇīpāṇḍupliḥānāhagalāmayān ||
 śvāsārśaḥkaphavātāmśca śamayedyavaśūkajaḥ |
 svarjikā tadguṇānnyūnā kṣāreṇa tu tato 'dhikā ||
 kṣāraḥ sarvaśca paramam tikṣṇoṣṇaḥ kṛmijillaghuḥ |
 pittāṣṛgdūṣaṇaḥ pākī chedyahṛdyo vidāraṇaḥ |
 apathyāḥ kaṭulāvaṇyācśukraujāḥkeśacakṣuṣām ||
 kaṣāyā madhurā pāke rūkṣā vilavaṇā laghuḥ |
 dīpanī pācanī medhyā vayasāḥ sthāpanī param ||
 uṣṇavīryā sarāyuṣyā buddhīndriyabalapradā |
 kuṣṭhavaivarnyavaisvaryapurāṇaviṣamajvarān ||
 śīro 'kṣipāṇḍuhṛdrogakāmalāgrahaṇīgadān |
 saśośaśophātisāramehamohavamikrimīn ||
 śvāsakāsaprasekārśaḥpliḥānāhagarodaram |
 vibandham srotasām gulmamūrustambhamarocakam ||
 harītakī jayedvyādhīmstāamstāmścakaphavātājān |
 tadvadāmalakam śītam mādhyat pittaḥ param ||
 kapham kaṭuvipākitvādamlatvānmārutam jayet |
 param ca kaṇṭhyam cakṣuṣyam hṛdyam dāhajvarāpaham ||
 akṣam tu tadguṇānnyūnam kaṣāyamadhuram himam |
 kāśaśvāsagalaśleṣmapittaśukraharam laghu ||
 param keśyastu tanmajjā śukraghnam ca tato 'ñjanam |
 iya rasāyanavarā triphalākṣyāmayāpahā |
 ropanī tvaggadakledamedomehakaphāsrajit ||
 sakesaram caturjātam tvakpatrailam trijātakam |
 pittaprakopi tiṣṇoṣṇam rūkṣam rocanadīpanam ||
 rase pāke ca kaṭukam kaphagham maricam laghu |
 śleṣmalā svādu śītādrā gurvīm snigdha ca pippalī ||
 sā śuṣkā viparītāḥsnigdha vṛṣyā rase kaṭuḥ |
 svādupākānilaśleṣmaśvāsakāśāpahā sarā ||
 na tāmātyupayujjita rasāyanavidhiṃ vinā |
 nāgaram dīpanam vṛṣyam grāhi hṛdyam vibandhanut ||
 rucya laghu svādupākam snigdhosṇam kaphavātājat |
 tadvadādrakametacca trayam trikaṭukam jayet ||
 sthaulyāgnisadanaśvāsakāśāślīpadapīnasān |
 cavikā pippalīmūlam maricālpāntaram guṇaiḥ ||
 citrako 'gnisamaḥ pāke śophārśaḥkṛmikūṣṭhahā |
 pañcakolakametacca maricena vinā smṛtam |
 gulmapliḥodarānāhaśūlaghnam dīpanam param ||
 bilvakāśmaryatarkārīpāṭalāṭuṇṭukairmahat |

jayet kaṣāyaṃ tiktoṣṇaṃ pañcamūlaṃ kaphānilau | |
 hrasvaṃ br̥hatyaṃśumatīdvayagokṣurakaiḥ smṛtam |
 svādupākaraṣaṃ nātiśītoṣṇaṃ sarvadoṣajit | |
 balāpunarnavairandaśūrpaparṇīdvayena ca |
 madhyamaṃ kaphavātaghnaṃ nātipittakaraṃ laghu | |
 abhīruvīrājīvantījīvakarṣabhakaiḥ smṛtam |
 jīvanākhyam tu cakṣuṣyaṃ vṛṣyaṃ pittānilāpaham | |
 tṛṇākhyam śaradarbheḥsuśālikāśaistu pittajit |
 ajaśṛṅgī haridrā ca vidārīśārīvāmṛtāḥ | |
 balyākhyam kaṇṭakākhyam tu śvadamṣṭrābhīrusairyakaiḥ |
 sahistṛākaramardīkaissarvadoṣahare ca te | |
 kāravīkuñcivājāṅkavarīdhānyatumbaru |
 annagandhaharam rucyaṃ dīpanam kaphavātajit | |
 vāspikā kaṭutiktoṣṇā kṛmīśleṣmaharā param |
 śulāṭopaharā rucyā dīpyakāḥ koṣṭhaśūlajit | |
 ahr̥dyāḥ sarṣapāḥ snigdḥā bāspikāvacca kīrttitāḥ |
 hiṅgu vātakaphānāhaśūlaghnaṃ pittakopanam | |
 kaṭupākaraṣaṃ rucyaṃ dīpanam pācanaṃ laghu |
 pittāsrakopi taccaiva śreṣṭhaṃ boṣkāṇadeśajam | |
 tato nyūnaguṇam tvanyaddravyavyaṇjanadhūpanam |
 śatāhvākuṣṭhatagarasuradāruhareṇavaḥ | |
 elailavālusaralatvagvyāghranakhacorakāḥ |
 laghūṣṇāḥ kaṭukāḥ pāke kaphavātanibarhaṇāḥ | |
 sairyakastiktamadhuraḥ snigdhoṣṇāḥ kaphavātajit |
 bastimūtravibandhaghno vṛṣyo gokṣurako himaḥ | |
 pācanaṃ kaphapittaghnaṃ tiktam śītam viśādvayam |
 kaphaghnaṃ tiktakaṭukaṃ mustam saṃgrāhi pācanam | |
 tiktāmṛtā tridoṣaghñī grāhiṇyūṣṇā rasāyanī |
 dīpanī jvaratṛḍḍāhakāmalāvātaraktanut | |
 tiktaśītau jvaraharau laghū bhūnimbaparpaṭau |
 nimbastikto himaḥ kuṣṭhakṛmīpittakaphāpahāḥ | |
 mahānimbaḥ param grāhī kaṣāyo rūkṣaśītalāḥ |
 gugguluḥ picchilāḥ sparśe viśado 'bhyavahārataḥ | |
 sasvādu sakaṭustiktaḥ sakaṣāyo rasāyanam |
 vṛṇyaḥ svaryaḥ kaṭuḥ pāke rukṣaḥ sūkṣmo 'gnidīpanaḥ | |
 kledamedonilaśleṣmagandaṃdamehāpacikrīmīn |
 piṭakāgranthīśophāṃśca hantyuṣṇāḥ sraṃsano laghuḥ | |
 śāṅkhapusṇī sarā tiktā medhyā kṛmiviśāpahā |
 kaṭutiktoṣṇamagaru snigdham vātakaphāpaham | |
 pittāsraviśatṛḍḍāhaklamaghnaṃ guru rūkṣaṇam |
 sarvaṃ satiktamadhuraṃ candanaṃ śīśiraṃ param | |
 laghu raktaṃ tathosīraṃ vālakaṃ pācanaṃ ca tat |
 jvarātisāravamathuraktapittakṣatāpaham | |
 madhukaṃ raktapittaghnaṃ vṛṇaśodhanaropaṇam |
 guru svādu himaṃ vṛṣyaṃ cakṣuṣyaṃ svaravarṇakṛt | |
 kaṭutikte niśe kuṣṭhamehapittakaphāpahe |
 pralepājīyataḥ kaṇḍūṃ śophaṃ duṣṭavṛṇaṃ viṣam | |
 prapaunḍarīkaṃ cakṣuṣyaṃ śīśiraṃ vṛṇaropaṇam |
 kaṣāyatiktamadhuraṃ raktapittaprasādanam | |
 balātrayaṃ svādu vṛṣyaṃ snigdham śītam balapradam |
 tatra nāgabalā balyā kṣatakṣīṇahitā guruḥ | |

tāmbulam kaṭu sakṣāram rucyamuṣṇam kaphapraṇut |
 bhedi sammohakṛt pūgam kaṣāyam svādu rocanam ||
 jātipatrī kaṭuphalam kaṅkolakalavaṅgakam |
 laghu tṛṣṇāpaham hr̥dyam vaktradaurgandhyanāśanam ||
 sasvādutiktatṛṣṇāghnaḥ karpūraśchedano himaḥ |
 latākastūrikā tadvanmukhaśoṣaharā param ||
 kaṣāyamadhuram śitam padmam pittakaphāsrajit |
 tadvat bakulapunnāgakumudotpalapāṭalam ||
 sacampakam tato nyūnam guṇaiḥ korāṇḍakimśukam |
 mālātimallikāpuṣpam tiktam jayati mārutam ||
 viṣapittakaphānnagam sinduvāram ca tadguṇam |
 kaphaghnām kaitakam tiktam śairīṣam viṣahārī ca ||
 vātalam puṣpamāgastyam kaṣāyam kaphapittajit |
 cātūrthikajvaraharam nāvanenopayojitam ||
 bandhūkam śleṣmalam grāhi tadvadeva ca yūthikā |
 kaphaghnamuṣṇavīryam ca kuṅkumam vṛṇaśodhanam |
 avalvedakajam bījam kaṭivātakaphapraṇut ||
 āsyā varṇaśleṣmamedahsaukumāryakṛdanyathā |
 ato 'dhvāgnibalāmyūṣi kuryāccaṅkramaṇam sukham ||
 mārutasyanulomyam ca khuḍastambhaśramāpaham |
 anvarthasaṃjñam pādatram baladr̥kśukravarddhanam ||
 varṇyam netrahitam chatram vātavarṣātapāpaham |
 pravāto raukṣyavaivarṇyastambhakṛddāhatṛḍbhramān ||
 śramāgnimūrcchāśca jayedapravāstastvato 'nyathā |
 prāgvāyuruṣṇo 'bhiṣyandī tvagdoṣārśoṣakrimīn ||
 sannipātajvaram śvāsamāmam vāyum ca kopayet |
 paścimaḥ śīśiro hanti mūrcchām dāham tṛṣam viṣam ||
 dakṣiṇo mārutaḥ śreṣṭho netryo 'ṅgabalavarddhanah |
 raktapittapraśamano na ca vātaprakopanaḥ ||
 uttaro mārutaḥ snigdho mṛdurmadhura eva ca |
 kaṣāyānurasah śīto doṣāṇāmaprakopanaḥ ||
 ātapo bhramatr̥tsvedadāhamūrcchāvivarṇatāḥ |
 kuryāt pittāsravahnīmśca chāyā caitānapohati |
 tamaḥ kaṣāyakaṭukam jyotsnā madhuraśītalā ||
 bhavati cātra |
 rasādibhedairiti bheṣajānā diṇmātramuktam na yato 'sti kiñcit |
 anauṣadham dravyamihāvabodho rūpasya teṣām vanagocarebhyah ||
 iti dvādaśo 'dhyāyah |
 atha trayodaśo 'dhyāyah
 athāto 'gryasaṅgrahaṇīyamadhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayah ||
 śreṣṭhamudakamāśvāsanastambhanakledanānām |
 snānam surā ca śramaharāṇām |
 kṣīram jīvanīyānām |
 māṃsam br̥mhaṇīyānām |
 rasaḥ prīṇanānām |
 lavaṇamannadravyarucikarāṇām |
 tindukamannadravyārucikarāṇām |
 amlam hr̥dyānām |
 kukkuṭo balyānām |
 tailam vātaśleṣmapraśamanānām |

sarpirvātapittaprasāmanānām |
 madhu śleṣmapittaprasāmanānām |
 svedo mārḍavakarāṇām |
 vyāyāmaḥ sthairyakarāṇām |
 kṣāraḥ puṁstvopaghātīnām |
 āmaḥ kapittḥamakaṇṭhyānām |
 āvikāḥ sarpirahr̥dyānām |
 mahiṣīkṣīraḥ svapnajanānām |
 mandakāḥ dadhyabhiṣyandakarāṇām |
 ikṣurmūtrajanānām |
 yavāḥ purīṣajanānām |
 jāmbavaḥ vātajanānām |
 kulattho 'mlapittajanānām |
 māsāḥ śaṣkulyo 'vikṣīraḥ ca pittaśleṣmajanānām |
 durālabhā pittaśleṣmopaśoṣaṇānām |
 upavāso jvaraharāṇām |
 vṛṣo raktapittaprasāmanānām |
 kaṇṭakārikā kāsaghnānām |
 lākṣā sadyahkṣataghnānām |
 nāgabalābhyāsaḥ kṣatakṣayaghnānām |
 puṣkaramūlaḥ hidhmāśvāsakāsapārśvaśūlāruciharāṇām |
 ajāpayah śoṣaghnastanyakararaktasaṅgrahaṇaprasāmanānām |
 mṛdbhr̥ṣṭaloṣṭaprasādaḥ charditr̥ṣṇātiyogaprasāmanānām |
 aruṣkaraścitrakamūlaḥ ca śuṣkārśahaprasāmanānām |
 kuṭajo raktarśahaprasāmanānām |
 lājāschardighnānām |
 yāvaśūkaḥ sraṁsanīyapācanīyārśoghnānām |
 takrābhyāso 'rśahśvayathugrahaṇīdoṣaghr̥tavyāpatprasāmanānām |
 kravyanmāṁsābhyāso 'rśahśoṣagrahaṇīdoṣaghnānām |
 mustaḥ saṅgrahaṇīyadīpanīyapācanīyānām |
 ativiśā saṅgrahaṇīyapācanīyasarvadoṣaharāṇām |
 bilvaḥ saṅgrahaṇīyadīpanīyavātakaphaprasāmanānām |
 udīcyāḥ nirvāpaṇadīpanīyachardyatīsāraharāṇām |
 kaṭvaṅgaḥ saṅgrahaṇīyadīpanīyānām |
 kuṭajatvak śleṣmapittaraktasaṅgrahaṇīyopaśoṣaṇīyānām |
 utpalakumudakiñjalko 'nantā ca saṅgrahaṇīyaraktapittaprasāmanānām |
 kāśmaryaphalaḥ raktasaṅgrahaṇīyaraktapittaprasāmanānām |
 gandhapriyaṅguḥ śoṇitapittātiyogaprasāmanānām |
 pṛṣṇiparnī raktasaṅgrahaṇīyadīpanīyapācanīyavātaharavṛṣyāṇām |
 sālaparnī vṛṣyasarvadoṣaharāṇām |
 balā saṅgrahaṇīyabalyavātaharāṇām |
 pippalīmūlaḥ dīpanīyapācanīyānāhaharāṇām citrakamūlaḥ dīpanīyapācanīyagu-
 daśophaśūlaharāṇām |
 gokṣurako mūtrakṛcchrānilaharāṇām |
 haridrā pramehaharāṇām |
 raktāvaseko vidradhivisarpapīṭakāgaṇḍamālāpaharāṇām |
 eraṇḍatālābhyāso vardhmagulmānilaśūlaharāṇām |
 laśuno gulmānilaharāṇām |
 hiṅguniryāsaḥ śchedanīyapācanīyānulomikavātakaphaprasāmanānām |
 amlavetaso bhedanīyadīpanīyānulomikavātakaphaprasāmanānām |
 uṣṭrīkṣīramudaraśvayathughnānām |

viṣādo rogavardddhanānām |
 harṣaḥ prīṇanānām |
 śokaḥ śoṣaṇānām |
 āśvāso balakarāṇām |
 nirvṛtiḥ puṣṭikarāṇām |
 puṣṭiḥ svapnakarāṇām |
 svapnaḥ tandrikarāṇām |
 sarvarasābhyāso balakarāṇām |
 ekarasābhyāso daurbalyārocakānyatamadoṣaprakopakarāṇām |
 garbhaśalyamāhāryāṇām |
 agnirāmastambhaśītaśūlodveṣṭakapraśamanānām |
 ajīrṇamuddhāryāṇām |
 bālo mṛdubheṣajārhanānām |
 vṛddho yāpyānām |
 garbhīṇī tikṣṇauśadhavyavāvyāyāmavarjanīyānām |
 saumanasyaṃ garbhadhāraṇānām |
 asaumanasyaṃ duḥkhajanānām |
 sannipāto duścikitsyānām |
 āmaviṣamacikitsyānām |
 jvaraḥ śīghrarogāṇām |
 kuṣṭhaṃ dīrgharogāṇām |
 rājyakṣmā rogasamūhānām |
 prameho 'nuṣaṅgiṇām |
 jalaukaso 'nuśastrāṇām |
 bastiryantrāṇām |
 himavānausadhabhūmīnām |
 soma auśadhīnām |
 marubhūmirārogyadeśānām |
 ānūpabhūmirahitadeśānām |
 nirdeśakāritvamāturaguṇānām |
 anirdeśakāritvamariṣṭānām |
 bhiṣakcikitsāṅgānām |
 siddhirvaidyāṅgānām |
 nāstiko varjyānām |
 laulyaṃ kleśakarāṇām |
 ātmavattopakāriṇām |
 śāstrasahitastarkaḥ sādhakānām |
 dr̥ṣṭakarmatā nissamśayakarāṇām |
 asamarthatā bhayaṃkarāṇām |
 tadvidyasambhāṣā buddhivardddhanānām |
 ācāryaḥ śāstrādhigamahetūnām |
 āyurvedo 'mṛtānām |
 sadvaidyadveṣaḥ prāṇatyāgahetūnām |
 sadvacanamanaṣṭheyānām |
 vāyuḥ prāṇasaṃjñāpradānahetūnām |
 sarvasanyāsaḥ sukhānāmiti |
 tatrodakāgnimṛdbhr̥ṣṭaloṣṭaprasādatakrābhyāsaraktāvasekairāṇḍatailābhyāsoṣṭrīkṣīramadanapha-
 lamadyākṣepaikaarasagarbhiṇīnāmekaikasmāt samudāyācca nirddhāraṇam |
 puṣkaramūlādīnām tu samudāyādeveti | |
 bhavati cātra |
 agryāṇām śatamuddiṣṭaṃ pañca pañcāśaduttaram |

alametadvijānīyāddhitāhitaviniścaye ||
 iti trayodaśo 'dhyāyaḥ |
 atha caturdaśo 'dhyāyaḥ |
 atha śodhanādigaṇasaṅgrahamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 madananīmūtakekṣvākukośātākīdvayaphalapuṣpapatrāṇi kuṭajakarañjatrāpusasarṣapapippa-
 liviḍaṅgailāpratyakpuṣpihareṇuprṭhvīkākustumbaruprapunnātānāṃ phalāni śāradāni ca
 hastiparṇyāḥ kovidārakarbudārāriṣṭaśvagandhānīpavidulabilvabimbībāndhujīvakaśvetāṣaṇapūspīsadāpūspī-
 kaṇṭhakapāṭhāpāṭalīśārṅgeṣṭāmadhukamūrvāsaptaparṇasomavalkadvīpiśigrusumanassaumanasyāyavānīvr̥ś-
 sahākṣudrasahekṣukāṇḍakālaktapippalīmūlacavikānaladośīrahṛīberamūlāni |
 śālmaliśelukābhadrapaṇyairāvaṇyāvarttakypodakoddāladhanvanarasā-
 ṇjanarājādanopacitrāgopaśrṅgāṭikāpicchāḥ |
 priyaṅgupūṣpaṃ |
 tālīsapatram |
 haridrāśrṅgaverakandau |
 madhuyaṣṭīdāruharidrāsāsau |
 tagaraguḍūcīmadhuphaṇitakṣīrakṣāralavaṇāni ceti vamanopayogīni ||
 trivṛcchāmādanāntīdravantiśaṅkhinīsaptaḷajagandhājāśrṅgīvacāgavākṣīchagalāntrīsuvarṇakṣīrīcitrakakīṇiḥ
 |
 tilvakaramyakakāmpilyakapāṭalītvaca |
 triphalāpīlupriyāḷakuvalabadarakarkandhukāśmaryaparūṣakadrākṣānīlinīklītanakodakīryā-
 viḍaṅgapūgapañcāṅgulaphalāni |
 caturaṅgulaphalapatrāṇi |
 pūṭikasya tvakphalapatrāṇi |
 mahāvṛkṣasaptacchadajyotiṣmatīkṣīrāṇi |
 kṣīramadyamastutakradhānyāmlamūtrāṇi ceti virecanopayogīni ||
 kośātākīdevadālīsaptaḷakāravollikāsvarasamarkakṣīramuṣṇodakam cetyubhayātmakāni |
 bastiṣu tu teṣu teṣvavasthāntareṣuyānyupayujyante dravyāṇi tānyasaṅkhyey-
 atvānnopadiśyante |
 rasaskandhebhya eva yathādoṣaṃ yathāvasthaṃ ca vibhajet |
 sarveṣu tu prāyo madanakuṭaja jīmūtakekṣvākukośātākīdvayatrāpūṃsāsīd-
 dhārthakaśatāhvāphalāni |
 balādaśamūlairaṇḍatrivṛdvacāyaṣṭyāhvakuṣṭharāśnāpunarnavakattṛṇamūlāni |
 saraladevadāruhapuṣhāhiṅgurasāñjanavyoṣapatrailāmṛtāyavakolakulatthagūḍalavaṇamastudhānyāmlam
 ceti nirūhopayogīni ||
 apāmārgaviḍaṅgamaricapippalīśīrīṣavilvājāyajamojavārtākaprṭhvīkailāhareṇuphalāni |
 tālīsatamālatarkārīharitakavargapatrāṇi |
 sarṣapāphalapatrāṇi |
 śīgruphalapatratvacaḥ |
 haridrāmūlakalaśunanāgarakandapatrāṇi |
 ativiśākandāḥ |
 kuṣṭhavacābhārṅgiśvetākīṇihīnāgadantījyotiṣmatīgavākṣīvayasthāvṛścikālībambīkarañjamūlāni
 |
 arkālarkapuṣpaṃmūlāni |
 lodhramadanasaptaparṇanimbapīlubijāni |
 muruṅgīmātuluṅgīlavaṅgapuṣpāni |
 agarusuradārusaralāsallakījīṅgiṇyasanarasāñjanahiṅgulākṣānīryāsāḥ |
 tamālasālatālamadhūkādārvīsārāḥ |
 tejasvinīmeṣaśrṅgīvarāṅgeṅgudībṛhatīdvayacocatvacaḥ |

rājādanamajjakaṣaudralavaṇāni madyāni gavādiśakṛdrasamūtrapittānyevamvidhāni
cendriyopāśayānyanyāpī tathā snehāḥ kṣīraṃ raktaṃ māṃsaraso dhānyarasastoyamiti
śīrovirecanopayogīni ||

madhukapadmakamañjiṣṭhāsārivāmustāpunnāganāgakesarailavālukasuvarnatvaktamālapṛthvīkāhareṇu
rāśvatthaplakṣalodhratvak padmotpalāni sarvagandhadravvyāni ca kuṣṭhatagaravarjyāni
prāyogikadhūmopayogīni agaruguggulusallakīśaileyakanaladahrīberahareṇūśīramustādhyāmakavarāṅgaśrī
majjayavatilamāśakuṅkumāni medomajjivasāsarpiṣi ca snaihikadhūmopayogīni |

śīrovirecanadravyāni gandhadravvyāni ca tikṣṇāni manohvā haritālaṃ ceti tikṣṇadhūmo-
payogīni ||

bhadradārakuṣṭhatagaravaruṇabalātibalārtagalakacchurāhlādinīkuberākṣivatsādinyarkā-
larkakatakabhārṅgīkārpaśīvr̥ścīkālipattūraprabhṛtīni vidāryādigaṇo vīratārādi str̥ṇākhyavar-
jyāni ṣaṭ pañcamūlāni ceti vātaśamanāni |

dūrvānantāmocarasaamañjiṣṭhāparipelavakālākāliyakakadalīkandalīpayasyātmaguptānālīkerakharjūrdr
balānāgapuṣpaśatāvāriśīta pākyodanapākītr̥ṇaśūlyāṃśumatīdvayāriṣṭakāriṣṭātārūṣaketkaṭarpriyaṅgudhātaki
tālasālasarjatiniśāśvakarṇagundrāvānīrapadmāpadmakapadmabījamṛṇālakumudanalinasaugandhikapuṇḍar
ṅgāṭakakaśerukakrauñcādanaprabhṛtīni anyāni ca śītavīryāni sārīvādīḥ padmakādīḥ
paṭolādirnyagrodhādīrdāhaharo mahākaśyāstr̥ṇapañcamūlaṃ ceti pittaśamanāni |

śītaśivaśatapuṣpāsaralāsuraḍārurāsneṅgu dīsātālāsumanahkākādanīlāṅgalīkāhastikarṇa-
muñjātālāmajjakaprabhṛtīnyanyāni ca rūkṣoṣṇavīryāṇyāragvadhādirasanādirarkādīḥ
surasādirmuṣkakādirvatsakādirmustādīḥ śītaghnaśca mahākaśyāyo vallīkaṇṭakapañcamūle ca
śleṣmaśamanānīti ||

bhavati cātra |

samīkṣya doṣadūṣyādīnamī vargāḥ suyojitāḥ |

sarvāmajayāyālaṃ jāyante niyatātmanām ||

iti caturdaśo 'dhyāyāḥ |

atha pañcadaśo 'dhyāyāḥ

athāto mahākaśyāsaṅgrahamadhyāyāṃ vyākhyāsyāmaḥ iti ha smāhurātreyādayo ma-
harṣayaḥ ||

ānantyādaūṣadhānāmāmāyānām cānantā eva kaśyāḥ |

ye tu sutarāmupayogavantaḥ prakarṣavartino vā te jīvanīyādisaṃjñāḥ |

pratyekam daśakaśyāsaṃyogāt pañcacatvāriṃśanmahākaśyā vaksyante |

tatpratipatyarthameva mandabuddhīnām |

buddhimatāmudāharaṇāmātrapadarśanārtham |

śakyam hi buddhimadbhiḥ svāduśītasnigdhdhānī jīvantyādiṣu sādāharaṇān guṇānālocya
kṣīreḥsudrākṣāḥsoḍaśādikandādiṣvapi tadguṇeṣu jīvanīyādītvamavadhārayitum |

yathoktānusaraṇameva tu śreyo mandabuddheriti |

vyastāśca te catvāri pañcāśadadhikāni tadabhidhānānyeva |

yadyapi tāni tānyeva dravyānīti dravyasaṅkaraḥ kaśyāṣu tathāpi na saṃjñāvirodhaḥ |

ekasyāpi bahukāryanirvartanāt |

tatra lavaṇavarjyā rasāḥ kalpanāyām kaśyā ityucayante |

tadyonitvāt |

lavaṇasya yato niryāsādikalpanānāmasambhavaḥ |

pṛthagupayogopakārahitatvācca nairathakyamiti ||

bhavati cātra |

jīvantīkākolyau dve mede mudgamāṣaparnyau ca |

ṛṣabhakajīvakamadhukam ceti gaṇo jīvanīyākhyāḥ ||

vātyā balā payasyākākolyāvīkṣuvājigandhe ca |

kṣīriṇīrājakṣavake bhāradvājī ca bṛmhañīyo 'yam ||

haimavati ciribilvam mustā kuṣṭham vacā haridre ca |

citrakakāṭukātiviṣā vargoyam lekhanīyākhyāḥ ||

arkairāṇḍau citrā citrakaciribilvaśaṅkhinīsaralā |

hemakṣīrī kaṭukā vahnimukhī bhedanīyo 'yam | |
 madhumadhukaprṣniparṇīkaṭphalalodhrapriyaṅgudhātakyah |
 ambaṣṭhakī samaṅgā mocarasaśceti sandhānaḥ | |
 hiṅgumaricāmlavetasa dīpyakabhallaṭakāsthisaṃyogāt |
 vargaḥ sapañcakolo nirdiṣṭo dīpanīyo 'yam | |
 aindryatirasā payasyā ṛṣyaproktā sthirā balātibalā |
 iti balyo daśako 'yaṃ hayagandhā rohiṇī ṛṣabhah | |
 candanatuṅgapayasyā sitālatāmadhukapadmakośarim |
 varṇyo gaṇoyamudito mañjiṣṭhāsārivāsahitaḥ | |
 haṃsapadībrhatīdvayamṛdvīkāsārivekṣumūlāni |
 kaidaryamadhukakṛṣṇāḥ savidāryaḥ kaṇṭhajananāni | |
 vṛkṣāmlabadaradāḍimakuvalāmrāmṛtālīkucakaramardam |
 hṛdyam samātuluṅgāmlavetasam viddhi vargamimam | |
 nāgaracavikācitrakaviḍaṅgamūrvāmṛtāvacāmustāḥ |
 sahapippalīpaṭolāstrptighno 'yaṃ gaṇaḥ prathitaḥ | |
 kuṭajaphalabilvacitrakamahauśadhapratiṣāvacācavikāḥ |
 dhanvayavāsam pathyā dāruharidrāgaṇo 'yamarśoghnaḥ | |
 khadirāmalakāruṣkaraniśābhayāsaptaparṇakaravīrāḥ |
 kuṣṭhāghnāścaturṅgulaviḍaṅgajātīpravālāśca | |
 naladakṛtamālacandanasarṣapaghananimbakuṭajamadhukāni |
 kaṇḍūṃ dāruharidrāsanaktamālāni nighnanti | |
 akṣivamaricakebukaviḍaṅgagaṇḍīrakiṇihinirguṇḍyaḥ |
 ghnanti krimīn śvadamṣṭrāviśākhuparṇyastathā na cirāt | |
 mañjiṣṭhāśleṣmātakarajanīsuvahāśīrīṣapālindyah |
 sailācandanakatkāḥ sasinduvārā viṣam ghnanti | |
 śālīkuśakāśaṣaṣṭikavīraṇadarbheksuvālikekṣūṇām |
 tadvad gundrotkaṭayormūlamalam stanyajananāya | |
 pāṭhānāgarasuratarughanāmṛtāsārivendrayavamūrvāḥ |
 kaṭukākīrātatiktaṃ vargo 'yaṃ stanyaśuddhikaraḥ | |
 medākākolīdvayavṛkṣaruhājīvakarṣabhakuliṅgāḥ |
 śukrajanano gaṇo 'yaṃ saha jaṭilāśūrpaparṇībhiḥ | |
 kuṣṭhailavālukakaṭphalakāṇḍekṣvikṣvabdhīphenakośīraiḥ |
 vasukekṣurakaiḥ śukraṃ śudhyet sakadambaniryāsaiḥ | |
 drākṣākākolīdvaya madhuparṇīmadhukajīvakavidāryaḥ |
 snehopagāḥ samedā jīvantiśālīparṇīkāḥ | |
 saubhañjanakapunarnavavṛścīvakulatthamāṣabadarāṇi |
 svedopagāni vidyāt sayavatilārkorupūgāni | |
 lājāmrbadaradāḍimayavaṣaṣṭīkamātuluṅgasevyāni |
 jambvāmrapallavāni ca vaminigrahaṇāni mṛtsā ca | |
 nāgaradhanvayavāśakavālakaparpaṭakacandanaguḍūcyah |
 bhūnimbaghanapaṭolī kustumbaryastrīṣam ghnanti | |
 brhatīdvayavṛkṣaruhāpuṣkaramūlābhayākaṇāśṛṅgyah |
 hidhmām nighnanti śaṭī durālabhā badarabījam ca | |
 śāmānantā padmā kaṭvaṅgaḥ padmakesaram lodhram |
 dhātakikusumasamaṅgāmocarasaṃrāsthi viḍgrahaṇam | |
 jambūsallakimadhukaṃ nīlotpalakacchurātīlāśryāhvam |
 bhrṣṭā ca mṛt payasyā saśālmālī viḍvirajanāni | |
 jambvāmrodumbaravaṭakapītanaplakṣapippalāśmantam |
 bhallātasomavalkaṃ mūtragrahaṇāy nirdiṣṭam | |
 kamalanalinakumuda madhukasaugandhikadhātakīlatākusumam mūtraṃ nayati virāgaṃ
 sotpalaśatapatrapuṇḍarīkaṃ ca | |

vṛkṣādaniśvadamṣṭrādarbhetkaṭavasukavaśirakuśakāśāḥ |
 mūtram virecayeyurgundrā pāṣāṇabhedaśca ||
 drākṣāmalakapunarṇabavṛścīvadurālabhābhayākṛṣṇāḥ |
 kāsaṃ ghnanti saśṛṅgī tāmalaḥ kaṇṭakārī ca ||
 caṇḍāmlavetasasaṭī tāmalaḥ śurasahiṅgujīvantyaḥ |
 puṣkaramūlailāguruvargo 'yaṃ śvāsaśamanāya ||
 drākṣāpīluparūṣakamañjiṣṭhāsārivāmṛtāpāthāḥ |
 triphalā ceti gaṇo 'yaṃ jvarasya śamanāy nirdiṣṭaḥ ||
 dāḍimaphalguparūṣakapriyālayavaṣaṭīkeṣubadarāṇi |
 śramaṇāśanāni vidyād drākṣākharjīrāsahitāni ||
 padmakalājośīram madhukotpalasārivāsītodīcyam |
 kāśmaryaphalam candanameṣa gaṇo dāhahā proktaḥ ||
 natanāgarāguruvacādhānyakabhūṭīkapippalīvyāghrayaḥ |
 śītaṃ śamayantyacirāt syonākaḥ sāgnimanthaśca ||
 tindukapriyālavījakasaptacchadakhadirakadarabadarāṇi |
 arimedavājīkarnau kakubhaścodardaśamanāni ||
 kākolyelā sevyam nidigdhike śālīpṛṣṇiparṇyau ca |
 ghnantyaṅgamardamacirācandanamadhukorubūkam ca ||
 dīpyakamaricājīgaṇḍīram sājagandhamatha śūlam |
 śamayati sapañcakolaṃ śophaṃ daśamūlamādyam ca ||
 madhumadhukalājagairīkaphalinīmocarasaṃrṭkapālāni |
 saṃsthāpayanti rudhiram rudhiram ca saśarkaram lodhram ||
 śailailavālukatphalamocarasaśokapadmakaśīrīṣam |
 sthāpayati vedanāmatha sahatuṅgakadambavidulaṃ ca ||
 kaīḍaryahiṅgucorakapalañkaśāśokaroḥṇivayasthāḥ |
 pūtyarimedo jaṭilāgolomivacāśca saṃjñādāḥ ||
 aindrī dūrvāmoghāviṣvakṣenā vyathā śivāriṣṭā |
 brāhmī savātyapuṣpī śatavīryā sthāpayed garbham ||
 amṛtā pathyā dhātṛī jīvanti śreyasī sthīrāyuktā |
 maṇḍūkapaṇyātirasā sthāpayati punarṇavā ca vayaḥ ||
 iti nānāvidhavyādhivighātārthamudāhṛtāḥ |
 yogā rogāturavaśāt kalpayettān yathāyatham ||
 iti pañcadaśo 'dhyāyaḥ |
 atha ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vividhadravyaḡaṇasaṅgrahamadyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 vidāripaṇcāḍgulavṛścīkālīvṛścīvadevāhvayaśūrpaparnyaḥ |
 kaṇḍūkarī jīvanahrasvasaṃjñe dve pañcake gopasutā tripādī ||
 vidāryādirayam hr̥dyo bṛmhaṇo vātapittahā |
 śoṣagulmāṅgamardordhvaśvāsakāśaharo gaṇaḥ ||
 sārivośīrakāśmaryamadhūkaśīśiradvayam |
 yaṣṭīparūṣakam hanti dāhapittāsratr̥dīvarān ||
 padmakapuṇḍrau vṛddhitugardhyaḥ śṛṅgyamṛtā daśa jīvanasaṃjñāḥ |
 stanyakarā ghnantīraṇapittam pṛiṇanabṛmhaṇajīvanavṛṣyāḥ ||
 parūṣakam varā drākṣā kaṭphalam katakāt phalam |
 rājāhvaṃ dāḍimam śākam tṛṇmūtrāmayavātajit |
 añjanam phalinī māṃsī padmotpalarasāñjanam |
 sailāmadhukanāgāhvaṃ viśāntardāhapittanut ||
 paṭolakaṭuroḥṇīcandanam madhusravaguḍūcipāṭhānvitam |
 nihanti kaphapittakuṣṭhajvarān viṣam vamiṃmarocakam kāmālām ||
 guḍūcipadmakāriṣṭadhānakā raktacandanam |

pittaśleṣmajvaracchardidāhatṛṣṇāghnamagnikṛt ||
 āragvadhendrayavapāṭalikākatiktānimbāmṛtāmadhurasāsruvavṛkṣapāṭhāḥ |
 bhūnimbasairyakapaṭolakarañjayugmasaptacchadāgnisuṣavīphalabāṇaghonṭāḥ ||
 āragvadhādirjayati chardikuṣṭhaviṣajvarān |
 kaphaṃ kaṇḍūṃ pramehaṃ ca duṣṭavraṇaviśodhanaḥ ||
 asanatinīśabhūrjaśvetavāhaprakīryāḥ khadirakadarabhaṇḍīśiṃśapāmeṣaśṛṅgyaḥ |
 trihimanatapalāśājōṅgakaḥ śākasālau dhavakabukakaliṅgacchāgākarnāśvakarnāḥ ||
 asanādirvijayate śvitrakuṣṭhakaphakrimīn |
 pāṇḍurogaṃ pramehaṃ ca medodoṣanibarhaṇaḥ ||
 varaṇasairyakayugmaśatāvarīdahanamoraṭabilvaviṣāṇikāḥ |
 dvibrhatīdvikarañjayādvayaṃ bahalapallavadarbharujākaraḥ ||
 varaṇādīḥ kaphaṃ medo mandāgnitvaṃ niyacchati |
 āḍhyavātaṃ śiraśśūlaṃ gulmaṃ cāntaḥ savidradhim ||
 ūśakastutthakaṃ hiṅgukāsīśadvayasaindhavam |
 saśilājatu kṛcchrāśmagulmamedāḥ kaphāpaham ||
 bhavanti cātra
 vīratarāṇikau nagagucchau moraṭaṭuṇṭukasairyakayugmam |
 mustakamañjarikarkaśapārthā mūtravirekakaro daśakaśca ||
 vargo vīratarādyo 'yaṃ hanti vātakṛtān gadān |
 aśmarīśarkarāmūtrakṛcchrāghātarujāpahaḥ ||
 lodhraśābarakalodhrapalāśājīṅgiṅīśaralakaṭphalayuktāḥ |
 kutsitāmbakadalīgataśokāḥ selavāluparipelavamocāḥ ||
 eṣa lodhrādiko nāma medaḥkaphaharogaṇaḥ |
 yonidoṣaharaḥ stambhī varṇyo viśavināśanaḥ ||
 arkālarkau nāgadantī viśalyā bhārṅgī rāsnā vṛścikālī prakīryā |
 pratyakpuṣpī pītatalodakīryāḥ śvetāyugmaṃ tāpasānāṃ ca vṛkṣaḥ ||
 ayamarkādiko vargaḥ kaphamedoviśāpahaḥ |
 kṛmikuṣṭhapraśamano viśeṣāt vraṇaśodhanaḥ ||
 surasayugaphaṇijam kālamālā viḍaṅgaṃ kharabukavṛśakarnīkaṭphalaṃ kāsamardaḥ |
 kṣavakasarasibhārṅgikārmukāḥ kākamācī kulahalaviśamuṣṭī bhūstrṇo bhūtakeśī ||
 surasādirgaṇaḥ śleṣmamedāḥkriminiśūdanaḥ |
 pratiśyāyāruciśvāsakāsaghno vraṇaśodhanaḥ ||
 muṣkakasnugvarādvīpīpalāśadhavaśiṃśapāḥ |
 gulmamehāśmarīpāṇḍumedo 'rśaḥkaphaśukrajit ||
 vatsako madhurasā trutīrvacā dīrghavrntaphalavellasarṣapāḥ |
 rohiṇīsthapanihimṅgubhārṅgayāḥ sūlaghātī daśakaṃ ghuṇapriyā ||
 vatsakādyo 'nilaśleṣmamedo 'rocakapīnasān |
 sūlārśojvaragulmāṃśca hanti dīpanapācanaḥ ||
 vacājaladadevāhvānāgarātiviśābhayāḥ |
 haridrādvayayaṣṭyāhvakalaśīkuṭajodbhavāḥ ||
 vacāharidrādigaṇāvāmātīsāranāśanau |
 medaḥkaphāḍhyapavanastanyadoṣanibarhaṇau ||
 priyaṅgupuṣpāñjanayugmapadmāḥ padmādrajo yojanavalayanantā |
 sāladrūmo mocarasaḥ samaṅgā punnāgaśītaṃ madanīyahetuḥ ||
 ambaṣṭhāmadhukanamaskarīnandīvṛkṣapalāśakacchurāḥ |
 lodhraṃ ghātakivilvapeśikā vaṭavaṅgaḥ kamalodbhavaṃ rajaḥ ||
 gaṇau priyaṅgvambaṣṭhādī pakvatīsāranāśanau |
 sandhānīyau hitau pitte vraṇānāmapī ropanau ||
 mustāvacāgnidvinīśādvitiktābhallātapāṭhātriphalāviśākhyāḥ |
 kuṣṭhaṃ truṭī haimavatī ca yonistanyāmayaghnā malapācanāśca ||
 nyagrodhapippalasadāphalalodhrayugmajambūdvayārjunakapītanāsomavalkāḥ |

plakṣāsraṇḍapriyālapalāśanandīkolīkadambaviralāmadhukam madhūkam | |
 nyagrodhādirgaṇo vṛṇyaḥ saṅgrāhī bhagnasādhanah medaḥpittāsratṛḍḍāhayonirogani-
 barhaṇah | |
 elāyugmaturuṣkakusṭhaphalinīmāṃsījaladhyāmakasprkkācorakacocapatratagarasthaṇeyajātirasāḥ
 |
 śuktivyāghranakhau surāhvamagaruḥśrīvāsakaḥkuṅkumam caṇḍāgugguludevadhū-
 pakhapurāḥpunnāganāgāhvayam | |
 elādiko vātakaphau viṣam ca viniyacchati |
 varṇaprasādanah kaṇḍūpiṭakākoṭhanāśanah | |
 śyāmādanādravantikramukakuṭharaṇāśaṅkhinīcarmasāhvāsvarṇakṣīrigavākṣīśikharirajanikā
 chinnarohā karaṇjah |
 bastāntrī vyādhighāto bahalabahurasastīkṣṇavṛkṣāt phalāni śyāmādyo hanti gulmaṃ viṣa-
 marucikaphau hṛdrujaṃ mūtrakṛchram | |
 pippalīpippalīmūlacavyacitrakaśṛṅgaveramaricahastipippalīhareṇukailājamojendrayavapāṭhājīrakasarṣaḥ
 stāmadhurasātīviṣāviḍaṅgāni kaṭurohiṇī ceti | |
 pippalyādiḥ kaphaharaḥ pratiśyāyānilāruciḥ |
 nihanyāddīpano gulmaśūlaghnaścāmapācanaḥ | |
 pañcaviṃśitarityuktā vargāsteṣu tvalābhataḥ |
 yuñjyāttadvidhamanyacca dravyaṃ jahyādayaugikam | |
 ete vargā doṣadūṣyādyapekṣya kalkakvāthasnehalehādiyuktāḥ |
 pāne nasye 'nvāsane 'ntarbahirvā lepābhyaṅgaigṛhṇanti rogān sukrṛchrān | |
 iti ṣoḍaśo 'dhyāyah |
 atha saptadaśo 'dhyāyah |
 athāto dravyādivijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 iha hi dravyaṃ pañcamahābhūtātmakam |
 tasyādhiṣṭhānaṃ pṛthivī yonirudakaṃ khānilānalasamavāyānnirvṛttiviśeṣau |
 utkarṣeṇa tu vyapadeśaḥ |
 tasmādbhūtasamavāyasambhavānnaikarasam dravyam |
 tataśca naikadoṣa vyādhayaḥ | |
 tatra vyakto rasaḥ |
 anurasastu rasenābhībhūtātvdavyakto vyakto vā kiñcidante |
 rasasya tu chedanopaśamane dve karmaṇī |
 hitāhitau prabhāvau |
 tadāśrayeṣu ca dravyasaṃjñakeṣu pṛthivyādiṣu guṇāḥ prakṛtīvikṛtīvicāradeśakālavaśādgurvā-
 dayo raseṣu sāhacaryādūpacaryante | |
 tatra dravyaṃ gurukaṭhinaviśadamandasāndrasthūlasthiragandhaguṇabahulaṃ
 pāṛthivaṃ upacayagauravaśāṅghātasthairyakaram | |
 dravasniḡdhaśītagurumandasāndrasaramṛdupicchilarasaguṇabahulamaudakaṃ
 upakledasnehabandhaviṣyandamārdavaprahādakaram | |
 tīkṣṇoṣṇarūkṣasūkṣmalaghuviśadarūpaguṇabahulamāgneyaṃ dāhapākaprakāśaprabhā-
 varṇakaram | |
 rūkṣasūkṣmalaghuviśadavikāṣivyavāyīśītakharasparśaguṇabahulaṃ vāyvyam
 raukṣyalāghavavaiśadyaglānīvicārakaram | |
 sūkṣmalaghuviśadaślakṣṇavyavāyīviviktaśabdaguṇabahulamākāśātmakam
 sauṣṛyalāghvakaram | |
 itthaṃ ca nānauśadhabhūtaṃ jagati kiñcid dravyamasti vividhārthaprayogavaśāt | |
 tatṛāgnīmārutātmakam prāyeṇordhvaabhāgikam |
 tayorhilāghvādūrdhvatitvāccāgneḥ plavanatvācca mārutasya | |
 bhūmyaudakātmakam tu prāyeṇādhabhāgikam |
 tayorhi gauravānimnatvācca toyasya | |

vyāmiśrātmakamubhayatobhāgam | |
 śamanam tu doṣaviparītaguṇamuktaṃ prāk |
 tatsaṅkare ca yato bāhulyena kāryakartṛtvam bhavati yadevādhikam tadeva
 tatkāryakaramiti vyapadeśaḥ |
 tathānilātmakam grāhi |
 analātmakam dīpanapācanam |
 ubhayātmakam lekhanam |
 bhūmyudakātmakam bṛmhaṇam | |
 tatra kaṭvamlalavaṇā vīryeṇa yathottaramuṣṇāḥ |
 tiktakaṣāyamadhurāḥ śītāḥ | |
 tiktakaṭukaṣāyā rūkṣā baddhaviṇmūtramārutāḥ |
 lavaṇāmlamadhurāḥsnigdhaḥsrṣṭaviṇmūtramārutāḥ | |
 lavaṇakaṣāyamadhurā guravaḥ |
 tadvadamlakaṭukatiktā laghavaḥ |
 anye punargurulaghusnigdharūkṣasādhāraṇam lavaṇamicchanti | |
 vīryam tu kecid gurulaghusnigdharūkṣatikṣṇamandaśītoṣṇabhedenāṣṭavidhamāhuḥ |
 apare punaḥ paṭhanti | |
 vīryam dravyasya tadjñeyam yadyogāt kriyate kriyā |
 nāvīryam kurute kiñcit sarvā vīryakṛtā hi sā | |
 tairapi caivamatiprakṛṣṭaśaktiyuktānāmaśeṣaudhaguṇasārabhūtānāmaṣṭānāmeva
 gurvādīnām vīryasaṃjñā viśiṣṭāmnāyavihitāpi laukikīti samudbhāvyate |
 tathā hi tayā rasavipākaguṇāntaravijayino bhūyāṃsaśca variṣṭhāśca guṇāḥ saṅgrhītāḥ |
 viśeṣavṛtyā ca tatra tatra dravyasvarūpakathane vyavahāraḥ pravṛttito bhavati |
 ata eva sarvāṭiśāyī dravyasvabhāvaḥ prabhāva ityāmnātāḥ |
 satyapi ca kriyānirvarttanāsāmānye tadviparītā rasādayo vīryākhyayā prabhāvasaṃjñayā
 vā na parāmrśyante | |
 anye tu gurvādīnāmagnīṣomātmakatvādādānavisargavibhāgena kālasya coṣṇaśītāt-
 makatvād dvividhamevāmananti |
 evaṃ cāhuḥ | |
 nānātmakamapi dravyamagnīṣomau mahābalau |
 vyaktāvyaktaṃ jagadiva nātikrāmati jātucit | |
 tatroṣṇam dahanapacanasvedanavilayanānilakaphaśamanāni karoti | |
 śītam hlādanastambhanajīvanaraktapittaprasādanādīni | |
 iti vīryamuktaṃ vipākastūcyate |
 vipākastu prāyaḥ svāduḥ svādulavaṇayoramlo 'mlasya kaṭuritareṣām |
 rasairasau tulyaphalaḥ | |
 dravyaguṇaviśeṣeṇa cāsyālpamadhyabhūyastvamupalakṣayet | |
 parāśarastu paṭhati |
 pākāstrayo rasānāmamlo 'mlam pacyate kaṭuḥ kaṭukam |
 catvāro 'nye madhuraṃ saṅkīrṇarasāstu saṅkīrṇam | |
 kaṭutiktakaṣāyāṇām kaṭuko yeṣām vipāka iti pakṣaḥ |
 teṣām pittavighāte tiktakaṣāyau katham bhavataḥ | |
 tatra yanmadhuraṃ rasavipākayoḥ śītavīryam ca dravyam yaccāmlam tayloruṣṇavīryam
 ca yadvā kaṭukam teṣām yathāsvam rasebhyaḥ prāyo guṇān doṣakopaśamanatvam ca vidyāt
 |
 tadyathā kṣīramadirāmaricādīnām | |
 rasādisaṅkareṇa tvanyathātvam |
 yathā madhu madhuraṃ śleṣmāṇam śamayati kaṭuvipākatayā |
 sakaṣāyatvādraukṣyācca vātam janayati śītavīryatvācca |
 tathā yavo 'pi |
 ānūpaudakapiśītam śītamapi pittam karotyūṣṇavīryatvāt |

tathā tailaṃ kaṭuvipākatayā ca vipākata eva baddhaviṇmūtram |
 amlaṃ kāñjikaṃ kaphaṃ jayati rūkṣoṣṇatvāt kapittamaṃ tu raukṣyāt pittaṃ tu śītavīryatvāt
 |
 āmalakaṃ pittaṃ śītavīryatvāt svādupākatayā ca kaphaṃ raukṣyāllāghavācca śaitya-
 raukṣyalāghavaistu na vātaṃ |
 lavaṇaṃ saindhavaṃ svādupākatayā pittaṃ jayati lāghavāt kaphaṃ jayati |
 kaṭukāpi śuṇṭhī snehausṇyasvādupākairvātaṃ kṣapayati pippalī ca |
 laśuno 'pi snehausṇyagauravaiḥ |
 palāṇḍuśca |
 sa tu snehagauravābhyāṃ janayati śleṣmāṇaṃ |
 vṛddhaṃ ca mūlakaṃ svādupākatayā |
 snigdhāni tiktāni vyāghrīśālyārkaṅgarūṇyusṇavīryatvāt pittaṃ janayanti |
 kaṣāyatiktāṃ mahat pañcamūlaṃ vātaṃ jayati na tu pittaṃ uṣṇavīryatvāt |
 kaṣāyaśca kulattho 'mlapākatayā cetyetannidarśanamātramuktam | |
 tasmāt |
 kiñcidrasena kurute karma pākena cāparam |
 dravyaṃ guṇena vīryeṇa prabhāveṇaiva kiñcana | |
 yadad dravye rasādīnāṃ balavattvena vartate |
 abhibhūyetaṃstataḥ kāraṇatvaṃ prapadyate | |
 viruddhaguṇasaṃyoge bhūyasālpāṃ hi jīyate | |
 rasaṃ vipākastau vīryaṃ prabhāvastānyapohati |
 balasāmye rasādīnāmiti naisargikaṃ balam | |
 viruddhā api cānyonyaṃ rasādyāḥ kāryasādhane |
 nāvaśyaṃ syurvighātāya guṇadoṣā mitho yathā | |
 rasavīryaprabhṛtayo bhūtotkarṣāpakarṣataḥ |
 ekarūpā virūpā vā dravyaṃ samadhiśerate | |
 mādhyasāityapaicchilyasnehagauravamandatāḥ |
 saha vṛttīyā sthitāḥ kṣīre natvānūpaudakāmiṣe | |
 guṇā dravyeṣu ye cōktāṣṭa eva tanudoṣayoḥ |
 sthitiṣṭhikṣayāstasmātteṣāṃ hi dravyahetukāḥ | |
 rasaṃ vidyānnipātena tenādhivasanena ca |
 vīryaṃ vipākaṃ dravyāṇāṃ karmaṇaḥ pariniṣṭhayā | |
 madhuraskandhanirdiṣṭaghr̥tatailaguḍādiṣu |
 guṇāsvādādibhedena rasaṣaṭkaṃ na yujyate | |
 astu bhedādasāṅkhyatvamaikyāṃ vāsvādalakṣaṇāt |
 bhūtotkarṣāpakarṣeṇa bhedo yo 'lpena kalpyate | |
 saṅkīrṇatvāt phale cāsau tulyatvānna vivakṣyate |
 gurvādīnāṃ viśeṣe 'pi svajāteranatikramāt | |
 saṅkhyābhedo yathā nāsti rasānāmapi sa kramaḥ |
 dr̥ṣṭaṃ mukhopalepādi yatsarveṣu ghr̥tādiṣu | |
 na ca taddāḍimādyeṣu ṣaḍevāto rasāḥ smṛtāḥ |
 ānantyaikatvayośca syānna vicitrārthatantraṇaṃ | |
 gurvāmaṇḍyā vīryamucyante śaktimanto 'nyathāguṇāḥ |
 parasāmarthyahīnatvāt guṇā evetare guṇāḥ | |
 yathārasaṃ jaguḥ pākān ṣaṭ kecittadasāṃpratam |
 yatsvādurvr̥hiramlatvaṃ na cāmlamapi dāḍimam | |
 yāti tailaṃ ca kaṭutāṃ kaṭukāpi na pippalī |
 yathārasatve pākānāṃ na syādevaṃ viparyayaḥ | |
 yasmādr̥ḍṣto yavaḥ syādurgururapyānilapradaḥ |
 dīpanaṃ śītamapyājyaṃ vasoṣṇāpyagnisādinī | |
 kaṭupāko 'pi pittaghno mudgo māṣastu pittalaḥ |

svādupāko 'pi calakṛt snigdhoṣṇaṃ guru phāṇitam | |
 rasaḥ svāduryathā caitattathānyeṣvapi dṛśyate |
 vātalaṃ kaphapittaghnamamlamapyākṣakīphalam | |
 kurute dadhi gurveva vahniṃ pāravataṃ na tu |
 kapitthaṃ dāḍimaṃ sāmllaṃ grāhi nāmalakīphalam | |
 kaṣāyā grāhiṇī śītā dhātakī na harītakī |
 apradhānāḥ pṛthak tasmādrasādyāḥ saṃśritāstute | |
 prabhāvaśca yato dravye dravyaṃ śreṣṭhamato matam |
 rasādisāmye yat karma viśiṣṭaṃ tat prabhāvajam | |
 dantī rasādyastaulyāpi citrakasya virecanī |
 madhukasya ca mṛdvīkā ghṛtaṃ kṣīrasya dīpanam | |
 kaṭupākaraśasnigdhagurutvaiḥ kaphavātajit |
 laśuno vātakaphakṛna tu taireva yadguṇaiḥ | |
 mitho viruddhān vātādīn lohitādyā jayanti yat |
 kurvanti yavakādyāśca tatprabhāvavijrmbhitam | |
 śīrīśādirviṣaṃ hanti svapnādyam tadvivṛddhaye |
 maṇimantrauśadhīnāṃ ca yat karmavividhātmakam | |
 śalyāharaṇapuñjanmarakṣāyurddhīvaśādikam |
 darśanādyairapi viṣaṃ yanniyacchati cāgadaḥ | |
 virecayati yad vṛṣyamāsu śukraṃ karoti vā |
 ūrdhvādhobhāgikaṃ yacca dravyaṃ yacchamanādi ca | |
 mātṛādi prāpya tattacca yat prapañcena varṇitam |
 tacca prabhāvajam sarvamato 'cintyaḥ sa ucyate | |
 rasena vīryeṇa guṇaiśca karma dravyaṃ vipākena ca yadvidadhyāt |
 sadyo 'nyathā tat kurute prabhāvāddhetoratastatra na gocaro 'sti | |
 iti saptadaśo 'dhyāyaḥ |
 atha aṣṭādaśo 'dhyāyaḥ
 athāto rasabhedīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 rasaḥ khalvāpyaḥ prāgavyaktaśca |
 sa ṣaḍṛtukatvāt kālasya mahābhūtaguṇairūnātiriktaiḥ saṃsrṣṭo viṣamaṃ vidagdhaḥ ṣoḍhā
 pṛthagvipariṇamate madhurādibhedena | |
 tatra bhūjalayorbāhulyānmadhuro rasaḥ |
 bhūtejasoramlaḥ |
 jalatejasorlavanaḥ |
 vāyvākāśayostiktaḥ |
 vāyutejasoḥ kaṭukaḥ |
 vāyūrvyoḥ kaṣāyaḥ | |
 teṣāṃ svādurāsvādyamāno mukhamupalimpatīndriyāṇi prasādayati |
 dehaṃ prahlādayati |
 ṣaṭpadapipīlikādīnāmapīṣṭatamaḥ |
 amlastu jihvāmudvejyatyuraḥkaṇṭhaṃ vidahati |
 mukhaṃ srāvayatyakṣibhruvaṃ saṅkocayati daśanān harṣayati romāṇi ca |
 lavaṇo mukhaṃ viśyandayati kaṇṭhakapolam vidahati annaṃ prarocayati |
 tikto viśadayati vadanam viśodhayati kaṇṭhaṃ pratihanti rasanām |
 kaṭuko bhr̥śamudvejyati jihvāgram cīmicimāyati kaṇṭhakapolam srāvayati
 mukhākṣināsikaṃ vidahati dehaṃ |
 kaṣāyastu jaḍayati jihvām badhnāti kaṇṭhaṃ pīḍayati hṛdayam | |
 tatra madhuro raso janmaprabhṛtisātmyāt sarvadhātuvivardhanaḥ āyusyo bālavṛd-
 dhakṣataksīṇabalavarṇendriyatvakkeśakaṇṭhahitaḥ pṛṇano bṛmhaṇo jīvanastarpaṇaḥ

sthairyasandhānaḥ stanyakaro vātapittaviśadāhamūrchātṛṣṇāpraśamanaḥ snigdhaḥ śīto
mṛdurguruśca ||

evaṃguṇo 'pi sa sadātyupayujyamānaḥ sthauḷyāgnisādagurutālasakātindriyāḥ |
śvāsapramehagalarogāvisamjñatāsyamādhuryalocanagalārbudagaṇḍamālāḥ ||
chardiyudardamūrdharukkāsapīnasakrimīn ślīpadajvarodaraśṭhīvanāni cāvaheṭ ||
amlo 'nilanibarhaṇo 'nulomanaḥ koṣṭhavidāhī raktapittakṛduṣṇavīryaḥ śītasparśobodhay-
atīndriyāni |

rocanāḥ pācano dīpano bṛmhaṇastarpaṇaḥ prīṇanaḥ kledano vyavāyī laghuḥ snigdho
hṛdyaśca ||

janayati śīthilatvaṃ sevitaḥ sotidehe kaphavilayanakaṇḍūpāṇḍutādr̥gviḡhātān |
kṣatavihitavisarpaṃ raktapittam pipāsāṃ śvayathumapi kṛśānāṃ taijasatvāt bhramam ca
||

lavaṇaḥ stambhabandhasaṅghātavidhmāpanaḥ sarvarasapratyanīko dīpano rocanāḥ pā-
canaḥ kledanaḥ śoṣaṇaḥ snehanaḥ svedano bhedanaḥ chedanaḥ saro vyavāyī vikāṣī harati
pavanaṃ viṣyandayati kapham viśodhayati srotāṃsi nātiguruḥ snigdhatīkṣṇoṣṇaśca ||

khalatīpalitatṛṣṇātāpamūrcchāvisarpaśvayathukīṭibhakoṣṭhākṣeparodhārapittam |
kṣataviṣamadvṛddhiṃ vātaraḥ karoti kṣapayati balabhojaḥ soti vā sevanena ||
tiktaḥ svayamarociṣṇurucivīśakṛmimūrcchotkledajvaradāhatṛakuṣṭhakaṇḍūharaḥ
kledamedovasāmajjaviṇmūtrapittaśleṣmopaśoṣaṇo dīpanaḥ pācano lekhaṇaḥ stanyakaṇṭhav-
iśodhanaḥ medhyo nātīrūkṣaḥ śīto laghuśca ||

dhātubalakṣyamūrcchāglānibhramavātarogaparūṣatvam |
kharaviśadaraukṣyabhāvaiḥ soti samāsevitaḥkuryāt ||

kaṭuko 'lasakaśvayathūdardasthauḷyābhiṣyandakṛmivaktrarogaviśakuṣṭhakaṇḍūprasādhano
vraṇāvasādanaḥ sneha kledaśoṣaṇo rocanāḥ pācano dīpano lekhaṇaḥ śodhanaḥ śoṣayatyān-
naṃ sphuṭayati dīndriyāni bhīnatti śoṇitasamghātaṃ chinnatti bandhān vivṛṇoti srotāṃsi
kṣapayati śleṣmāṇaṃ laghurūkṣatīkṣṇoṣṇaśca ||

kurute 'tiniṣovitaḥ sa tṛṣṇāmadamūrcchāvamimohadehasādān |

balasūkragalopaśoṣakampabhramatāpaglapanātīkarśanāni ||

karacaraṇapārśvapṛṣṭhaprabhṛtiṣvanilasayakopamatitīvram |

saṅkācatodabhedairvāvyagniguṇādhikatvena ||

kaṣāyo balāsaṃ sapittam saraktam nihantyaśu badhnāti varcotīrūkṣaḥ |

gurutvaksavarṇatvakṛt kledaśoṣī himaḥ prīṇano ropāṇo lekhaṇaśca ||

atyabhyāsāt so 'pi śukroparodham tṛṣṇādhmānastambhaviṣṭambhakārśyam |

srotobandham vātaviṇmūtrasaṅgam pakṣāghātākṣepakādīmśca kuryāt ||

atha madhuraskandho ghṛtamaḍhutailakṣīrameḍmajjekṣuvikṛtidrākṣāḥkṣoḍakharjūramocacapanasasiñ

gandhāśvadamṣṭrāmṛṇālikāpuṣkarabījaśṛṅgātakakaśerukatakakanakabimbīprapaunḍarīkaprabhṛtīni

jīvanīyo gaṇastṛiṇapañcamūlaṃ ca ||

amladravyaskandho dāḍimāmālakāmṛmṛtakośāmramātuluṅgavṛkṣāmlāmlīkāmlevatasakuvalalaku

|| lavaṇadravyaskandhaḥ saindhavādīni kṣārāntāni trapuṣisaprabhṛtīni ||

tiktadravyaskandho 'garutagarōśīravālakacandananaladakṛtamālanaktamālāpāmārgaharidrādvayamusta
vikaṅkatārkaḥkāmācīvacāvaraṇavatsakavaijayantīvetasasaptaparnasomavalkasumanahkāmśyalohaprabhṛtī
paṭolādiśca śākavargaḥ ||

kaṭukadravyaskandho maricahiṅgutejovātīhastipippalīviḍaṅgabhallātākā-
sthimūlakasarṣapalaśunapalāṇḍukaraṇjamaṇāśśīlādevadārūkuṣṭhailāsurasacorakahareṇukāmūtrapittaprab
kuṭherādiśca haritavargaḥ pañcakolaṃ ca ||

kaṣāyadravyaskandho harītakīpriyaṅgvanantākṣaudralodhrakatphaladhavadhanvanadhātṛiphaladhātākī
sasamaṅgāsomavalkasaptaparnasyandanāsanasallakīśālātālapriyālailāvāstukaparipelavajīṅgiṇībadarīkhadira
||

tatra prāyo madhuraṃ śleṣmalamanyatra purāṇāśāliyavagodhūmamudgamad-
huṣkararājāṅgalamāṃsāt |

prāyo 'mlaṃ pittalamanyatra dāḍimāmalakāt |
 prāyolavaṇamacakṣuṣyāmanyatra saindhavāt |
 prāyastiktakaṭukaṃ vātalamavṛṣyaṃ cānyatrāmṛtāpaṭolīnāgarapippalīlaśunāt |
 prāyaḥ kaṣāyaṃ śītaṃ stambhanaṃ cānyatra harītakyaḥ | |
 iti yathāsthūlaṃ nityopayogināṃ pradhānatamānāṃ copasaṅgrahaḥ | |
 ghr̥tāmalaḥ kasindhūttthapaṭolīnāgarābhayaḥ |
 śreṣṭhā yathāsvaṃ skandheṣu rasadeśastu vakṣyate | |
 atha yaḥ śīśirapavanadharānīdharavividhavanagahananadītaṭākapaḥvalodapāna-
 kamalakumudakuvalayāvakīrṇoramyāḥ sthiraśnigdhabhūmirbhūriharitātṛṇo 'tidūrav-
 istr̥tapatrātānapravālopaśamcchannapādapaḥ sasyasarīṣṛpakhagabahuḥ śleṣmapittaprāyo
 gurvaūśadhisalīḥ ślīpadagalarogāpācīm̐jvarādyaṃmayopadrutajanapadaḥ so 'nūpo
 madhurarasayoniḥ | |
 yastu viśamavipulasikatāsthālabahulo 'tidūrāvagāḍhāviraśasalīḥ kleśasahāro-
 gaśarīradīrghāyuhprāyo janapado 'nūparītaśca sa jāṅgalaḥ kaṭukarasayoniḥ |
 ata eva cānūpasādhāraṇo jāṅgalaśādhāraṇaśca vikalpyaḥ |
 tayorādyo lavaṇāmlayoryoniritaraścetarayoḥ |
 saṃyogāstveṣāṃ saptapañcāśadbhavanti |
 bhavanti cātra | |
 svādurdvikeṣu pañcāmlaścaturo lavaṇastrayam |
 dvau tiktaḥ kaṭukaścaikaṃ yāti pañcadaśaiva te | |
 trikeṣu madhuraḥ sāmāmlaścaturo lavaṇānvitaḥ |
 trīnyuktastiktakena dvau kaṭunaikaṃ niṣevate | |
 svādurdaśaivamamlaḥ ṣaṭ saṃyogān pūrvavatkrīyā |
 lavaṇastrīn bhajatyekaṃ tikta evaṃ tu viṃśatiḥ | |
 svāduścāmlaścatuṣkeṣu ṣaṭ trayam lavaṇānugaḥ |
 ekaṃ tiktayuto yāti daśaiva madhuro rasaḥ | |
 catvāro 'mlaḥ paṭuścaikaṃ bhedāḥ pañcadaśeti ca |
 ekaikasya parityāgāt saṃyogāḥ pañcake ca ṣaṭ | |
 ekaśca ṣaḍrasaḥ ṣaṭ ca pṛthagevaṃ triṣaṭtidhā |
 te rasānurasato rasabhedāstāratamyaparikalpanayā ca |
 sambhavanti gaṇanāṃ samatītā doṣabheṣajavaśādupayojyāḥ | |
 iti aṣṭadaśo 'dhyāyaḥ |
 atha ekonaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto doṣādivijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ |
 doṣadhātumalamūlo hi dehaḥ |
 tasmātteṣāṃ lakṣaṇamupadekṣyāmaḥ |
 tamucchvāsaniśvāsotsāhapraspandanendriyapāṭavavegapravartanādibhirvāyuranugrhnāti
 |
 paktyūṣmābhilāṣakṣutpipāsāprabhāprasādadarśanamedhāśauryamārdavādibhiḥ pittam
 |
 sthairyasnehasandhibandhavṛṣatākṣamādhīdhr̥tibalālaulyādibhiḥ śleṣmā | |
 tuṣṭiprīṇanaraktapuṣṭibhistu rasaḥ |
 jīvanavarṇaprasādanamāṃsapoṣaṇairasṛk |
 dehalepamalamedaḥpuṣṭibhirmāṃsam |
 netragātrasnigdhatāsnehadārḍhyāsthīpuṣṭibhirmedaḥ |
 dehordhvatādhāraṇamajjapoṣaṇābhyāmasthi |
 snehabalāsthīpūraṇaśukrapuṣṭibhirmajjā |
 harṣabalagarbhotpādanaiḥ śukram |
 avaṣṭambhānilānaladhāraṇaiḥ śakṛt |
 annakledanīrvāhaṇena mūtram |

kledatvaksneharomadhāraṇaiḥ sveda iti ||
 kārśyakārṣṇyagātrakampasphuraṇoṣṇakāmitāsaṃjñānidrānāśabalendriyopaghātāsthiśūlamajjāśoṣamalas
 inyabhayaśokapralāpādibhirvṛddho vāyuḥ pīḍayati |
 pīṭatvaggālānīndriyadaurbalyaujovisraṃsaśītābhilāśadāhatiktāsyatātṛṇmūrcchālpanidratākrodhādibhiḥ
 pittam |
 śvaityaśaityasthaulyālasyaauravāṅgasādasrotaḥpidhānamūrcchātandrānidrāśvāsakāsaprasekahṛ-
 llāsāgnisādasandhivīślēśādibhiḥ ślēṣmā ||
 prasekārocakāśyavairasyahṛllāsasrotorodhasvādudveṣāṅgamardādibhiranyaiśca
 ślēṣmavikāraprāyairasāḥ |
 kuṣṭhavisarpapīṭakāśṛgdarākṣimukhamedhṛagudadāhagulmavidradhiplihavyaṅgakāmalāgnināśatamahṛ-
 taraktapittādibhiranyaiśca pittavikāraprāyairasṛk |
 gaḷagaṇḍa gaṇḍamālārbudagranthitālujihvākaṇṭharogasphiggalausthabāhū-
 darorujāṅghāauravavṛddhibhiḥ ślēṣmaraktavikāraprāyairasā māṃsam |
 pramehapūrvārūpaiḥ sthaulyopadravaiścānyairapi ślēṣmaraktamāṃsavikāraprāyairmedaḥ
 |
 adhyasthibhiradhidantaiścāsthi |
 netrāṅgaraktagauravaiḥ parvasu ca sthūlamūlārurbhirmajjā |
 atistrīkāmatāśukrāśmarīsambhavābhyāṃ śukrādhikyam |
 kuṣṭhīśūlātopagauravaiḥ śakṛdādhikyam |
 bastitodādhmānairmūtrādhikyam |
 kaṇḍūdaurgandhyaiḥ svedaḥ |
 anye 'pi ca dūṣikādimalā bāhulyadravatākaṇḍūgauravaiḥ ||
 prasekārucihṛllāsasaṃjñāmohālpavākceṣṭatāpraḥśāṅgasādāgnivaiśamyādibhiḥ kṣīṇo
 vāyuḥ pīḍayati |
 stambhaśaityānīyatatodārocakāvīpākāṅgapāruṣyakampagauravanakhanayanaśauklyādibhiḥ
 pittam |
 bhramodveṣṭanānidrāṅgamardapariploṣatodadavadāhasphoṭanavepanadhūmayanasandhiśaithilyahṛ-
 dayadravaślēṣmāśayaśūnyatādibhiḥ ślēṣmā ||
 śabdāsahatvahrdayadravakampaśośaśūlāśūnyatāspandanaghaṭṭanairalpayāpi ca ceṣṭayā
 śramatarṣābhyāṃ rasāḥ |
 tvagraukṣyāmlaśītābhilāśasirāśaithilyairasṛk |
 sphiggāṇḍādiśuṣkatātodaraukṣyākṣagālānisandhisphoṭanadhamaṇīśaithilyairmāṃsam |
 plihavṛddhikaṭīsvāpasandhiśūnyatāṅgaraukṣyakārśyaśramaśośameduramāṃsābhilāśairmāṃsakṣayoktai
 medaḥ |
 dantanakharomakeśāśātanaraukṣyapāruṣyasandhiśaithilyāsthitodāsthibaddhamāṃsābhilāśairasthi
 |
 asthisauṣīryanistodadaurbalyabhramatamodarśanairmajjā |
 śramadaurbalyāśośatimiradarśanāṅgamardapāṇḍutāsadanaklaibyamuṣkatodamedhṛadadhūmayanaśīci
 niṣekeṇa saraktaniṣekeṇa vā śukram |
 saśabdasya vāyoh kuṣsau tiryagūrdhvaṃ ca bhramaṇenāntraveṣṭanena pārśvahr-
 dayapīḍānenālpatayā ca śakṛt |
 bastinistodamukhaśośakṛchrālpaivavāṇamūtratādibhiḥ sarudhirmūtratayā vā mūtram |
 stabdharomakūpatāromacyavanatvakparipāṭanasvāpapāruṣyasvedanāśaiḥ svedaḥ ||
 anye 'pi ca malā yathāyatham malāyanam śośaśūnyatvalāghavaiḥ |
 viparītaguṇakṣayavṛddhibhyāṃ ca vṛddhikṣayāvupalakṣayet |
 malānām tvatisaṅgotsargābhyāṃ ca vṛddhikṣayau |
 vṛddhestu malānām kṣayaḥ pīḍayati sutarāmanaucityāt ||
 tatrāsthani sthito vāyurasṛksvedayoḥ pittam |
 śeṣeṣu ślēṣmā |
 tasmādekavṛddhikṣayakāraṇatvameṣām |
 na tvevamasthivāyvoḥ |

sarvaiva hi vṛddhiḥ prāyo 'tisantarpananimittatvācchleṣmaṇānugatā |
 tadviparyayācca kṣayo vāyunā |
 tasmāllaṅghanabr̥mhaṇābhyām vṛddhikṣayajān vikārānupacaret |
 pavane tu br̥mhaṇalaṅghanābhyām |
 sarvatra ca dravyaguṇakarmaviparyayatulyabhāvenāviruddhena ||
 dhātavaḥ khalu śārīrāḥ samānaiḥ samānaguṇabhūyiṣṭhairvāhāravihārairabhyasyamā-
 nairvṛddhimāpnuvanti |
 hrāsaṃ tu viparītaiviparītaguṇabhūyiṣṭharvā |
 tathā hi dehadhātavo ye guravaste gurubhiraikyakāritayopacīyante |
 laghavastu laghubhistadviparītaistu pṛthaktvakāribhirapacīyante |
 tasmādanyebhyo dravyebhyo 'pi sutarāṃ raktamāpyāyyate raktena māmsaṃ māmsena
 medo medasāsthi taruṇāsthā majjā majñā śukraṃ śukreṇāmagarmeṇa garbhaḥ |
 yatra tvevaṃ lakṣaṇena sāmānyena sāmānyavatāmāhāravihārāṇāmasānnidhyaṃ syāt san-
 nihitānām cābhyavaharaṇamaśakyam viruddhatvād ghṛṇitvādaruceraṇasmādvā kāraṇān-
 tarāt |
 tatra samānaguṇabhūyiṣṭhānāmanyaprakṛtīnāmāhāravihārāṇāmabhyavahāraḥ śreyān ||
 tadyathā śukrakṣaye kṣīrasarpīṣorupayogo madhurasnigdhaśītānāmapareṣāṃ ca
 dravyāṇām |
 karmāpi yadyasya dhātoḥ samānakriyatayā vṛddhikaram tasya tasya vṛddhimabhilaṣatā
 tattadāsevyam |
 tathaiva catulyakriyatayā hrāsakaram tadarthineti |
 api ca |
 viśeṣato raktavṛddhijān raktanirharāṇaprasādanakāyavirecanena |
 māmsavṛddhijān saṃsodhanaśastrakṣārāgnikarmabhiḥ |
 medoḥ sṭhauyakārśyakriyākrameṇa |
 rasakṣayajān māmsarasamadyakṣīraiḥ |
 asthikṣayajān bastibhistiktopahitaiḥ ksīrabastibhiḥ |
 śakṛdvṛddhijānatīsāravindhānena |
 śakṛtkṣayajānyavamāśakulmāśājameṣamadhyādibhiḥ |
 mūtravṛddhikṣayajān mehakṛchracikitsayā |
 svedakṣayajānabhyāṅgavyāyāmamadyasvapnanivātaśaraṇasvedairiti |
 bhavati cātra ||
 ye pācakāṃśā dhātusthāsteṣāṃ māndyātitaikṣṇyataḥ |
 vṛddhiḥ kṣayaśca dhātūnām jāyate śṛṇu cāparam ||
 pāramparye 'pi dāvāgnestattat prāpyendhanam śikhā |
 vṛddhikṣayau yathā yāti tadvaddhātuparamparā ||
 dravyam tulyam viśiṣṭam hi svaṃ svaṃ vṛddhyai kṣayāya ca |
 pratyātmabījaniyataṃ bhr̥śamāsu prajāyate ||
 pūrvo dhātuḥ param kuryāt vṛddhaḥ kṣīṇaśca tadvidham |
 doṣa duṣṭa rasairdhātūn dūṣayantyubhaye malān ||
 adho dve sapta śīrasi khāni svedavahāni ca |
 malā malāyanāni syuryathāsvam teṣvato gadāḥ ||
 vakṣyante vātajāstatra nidāne vātaraugike |
 pittaṃ tvaci sthitaṃ kuryādvīphoṭakamasūrikāḥ ||
 rakte visarpaṃ dāham ca māmse māmṣpākakothanam |
 sadāhānmedasi granthīn svedātyudvamanam tṛṣam ||
 asthni dāham bhr̥śam majñi hāridranakhanetratām |
 pūtipītāvabhāsam ca śukraṃ śukrasamāśritam ||
 sirāgataṃ krodhanatām pralāpaṃ snāvagaṃ tṛṣam |
 koṣthagam madatṛddhān vyāpino 'nyāmścayakṣmaṇaḥ ||
 śleṣmā tvaci sthitaḥ kuryāt stambham śvetāvabhāsatām |

pāṇḍūvāmayam śoṇitago māṃsasamsthō 'rbudāpacīḥ | |
 ādracarmāvanaddhābhagātratām cātigauravam |
 medogaḥ sthūlatām mehamasthnām stabdhatvamasthigaḥ | |
 majjagaḥ śuklanetratvam śukrasthaḥ śukrasañcayam |
 vibandham gauravam cāti sirāsthaḥ stabdhagātratām | |
 snāyugaḥ sandhiśūlatvam koṣṭhago jaṭharonnatim |
 arocaḥvipākau ca tāṃstāṃśca kaphasambhavān | |
 viṇmūtrayoḥ sāsrayayostatra tatropadekṣyate |
 upatāpopaghātau tu svāśrayendriyagā malāḥ | |
 vyāyāmādūṣmaṇastaiḥkṣṇyādahitācaraṇādapi |
 koṣṭhācchākhāsthimarmāṇi drutatvānmārutasya ca | |
 doṣā yānti tathā tebhyaḥ srotomukhaviśodhanāt |
 vṛdhyābhiṣyandanātpākātkoṣṭham vāyośca nigrhāt | |
 tatrasthāśca vilamberan bhūyo hetupratīkṣiṇaḥ |
 te kālādibalaṃ labdhvā kupyantyanyāśrayeṣvapi | |
 tatrānyasthānasamstheṣu tadīyāmabaleṣu tu |
 kuryāccikitsām svāmeva balenānyābhibhāviṣu | |
 āgantum śamayeddōṣam sthāninam pratikṛtya vā |
 tejo yatsarvadhātūnāmojastat paramucyate |
 mṛdu somātmakam śuddham raktamīṣatsapītakam | |
 yatsāramādaḥ garbhasya yacca garbharasādrasāḥ |
 samvartamānam hṛdayam samāśrayati yatpurā | |
 yaccharīrasaḥ snehaḥ prāṇo yatra pratiṣṭhitaḥ |
 yasyānāśānnanāśo 'sti prīṇitā yena dehinaḥ | |
 hṛdayasthamapi vyāpi tat param jīvitāspadam |
 aujaḥ kṣīyata kopakṣuddhyānāśokaśramādibhiḥ | |
 bibheti durbalo 'bhīkṣṇam dhyāyati vyathitendriyaḥ |
 duścchāyo durmanā rūkṣo bhavet kṣāmaśca tatksaye | |
 jīvanīyauśadhakṣīrarasādyāstatra bheṣajam |
 aujovṛddhau hi dehasya tuṣṭipuṣṭibalodayaḥ | |
 yadannam dveṣṭi yadapi prārthayetāvirodhi tu |
 tattatyajan samaśnamśca tau tau vṛddhikṣayau jayet | |
 kurvate 'bhiruciṃ doṣā viparītasamānayoḥ |
 vṛddhāḥ kṣīṇāśca bhūyiṣṭham lakṣayantyabudhā na tat | |
 yathābalaṃ yathāsvam ca doṣā vṛddhā vitanvate |
 rūpāṇi jahati kṣīṇāḥ samāḥ svam karma kurvate | |
 ya eva dehasya samā vivṛdhyai ta eva doṣā viśamā vadhāya |
 yasmādataste hitacaryayaiva kṣayādvivṛddheriva rakṣaṇīyāḥ | |
 iti ekonaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha viṃśo 'dhyāyaḥ
 athāto doṣabhedīyam nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ |
 vāyvakāśadhātubhyām vāyuh |
 āgneyam pittaṃ |
 ambhaḥpṛthivībhyām śleṣmā |
 tatra pakvāśayaḥ kaṭiḥ sakthini pādāvasthi śrotram sparśanam ca vātasthānāni |
 atra ca pakvāśayo viśeṣeṇa |
 nābhirāmāśayaḥ svedo lasikā rudhiram cakṣuḥ sparśanam ca pittasthānāni |
 atra nābhirviśeṣeṇa |
 uraḥ kaṇṭhaḥ śiraḥ kloma parvāṇyāmāśayo raso medo ghrāṇam rasanam ca śleṣmas-
 thānāni |

atrāpyuro viśeṣeṇa |
 itthamadhomadhordhvasanniveśinā doṣatrayeṇa śarīramagāramiva sthūṇātrityena
 sthīrīkṛtam |
 ataśca doṣā dehasya sthīrīkaraṇāt sthūṇā ityucyante |
 dhāraṇāddhātavaḥ |
 malinīkaraṇādāhāramalatvācca malāḥ |
 dūṣaṇasvabhāvāddoṣā iti | |
 ta ete pratyekaṃ pañcadhā bhidyante |
 tadyathā prāṇodānavyānasamānāpānabhedairvāyuh |
 tatra prāṇo mūrddhanyavasthitaḥ kaṇṭhoroścāro buddhīndriyahrdayamanodhamanīdhāraṇaṣṭhīvanakṣav
 cchvāsānnapraveśādikriyāḥ |
 udāna urasyavasthitaḥ kaṇṭhanāsikānābhicaro vākpravṛttiprayatnorjābalavarṇasro-
 taḥprīṇanadhīdhr̥tismṛtīmanobodhanādikriyāḥ |
 vyāno hr̥dyavasthitaḥ kṛtsnadehacaraḥ śīghrataragatiḥ gatiprasāraṇākuñcanotkṣepā-
 vakṣepanibheṣonmeṣajṛmbhaṇānnāsvādanasrotovīśodhanasvedāśṛksrāvaṇādikriyo yonau ca
 śukrapratipādano vibhajya cānnasya kiṭṭāt sāraṃ tena kramaśo dhātūṃstarpayati |
 samāno 'ntaragnisamīpasthastatsandhukṣaṇaḥ pakvāmāśayadoṣamalaśukrārtavāmbuva-
 haḥ srotovicārī tadavalambanānnadhāraṇapācanavivecanakīṭṭādhonayanādikriyāḥ |
 apānastvapānasthito bastīroṇimedhhravṛṣaṇavaṅkṣaṇorucaroviṇmūtraśukrārtavagarb-
 haniṣkramaṇādikriyā iti | |
 pācakaraṇjakasādhakālocakabhṛājakatvabhedaīḥ pittaṃ |
 tatra yadāmāśayapakvāśayamadhyasthaṃ pañcamahābhūtātmakatve 'pi tejoguṇotkarṣāt
 kṣapitasomagūṇaṃ tataśca tyaktadravasvabhāvaṃ sahakārikāraṇairvāyukledādibhiranu-
 grahāddahanapacanādikriyayā labdhāgniśabdhaṃ pittamannaṃ pacati sārakīṭṭau vibhajati
 śeṣāṇi ca pittasthānāni tatrasthamevānugṛhṇāti tat pācakamityucyate |
 āmāśayasyaṃ tu rasasya rañjanādrañjakam |
 hr̥dayasthaṃ buddhimedhābhīmānotsāhairabhipretārthasāadhanātsādhakam |
 dr̥ṣṭisthaṃ rūpālocanādālocakam |
 tvaksthaṃ tvaco bhrājanāt bhrājakam |
 tadabhyāṅgapariṣekālepādīn pācayati chāyāśca prakāśayati | |
 avalambakledakabodhakatarpakaśleṣakatvabhedaīḥ śleṣmā |
 sa tūrasthaḥ svavīryeṇa trikasyānnavīryeṇa ca saha hr̥dayasya ca śeṣāṇaṃ ca śleṣmas-
 thānānāṃ tatrastha evodakakarmanāvalambanādavalambaka ityucyate |
 āmāśayasthito 'nnasaṅghātasya kledanāt kledakaḥ |
 rasanāsthaḥ samyagrasabodhanāt bodhakaḥ |
 śīrasthaścakṣurādīndriyatarpaṇāt tarpakaḥ |
 parvastho 'sthisandhiśleṣaṇāt śleṣaka iti | |
 evamamīṣu sthāneṣu bhūyiṣṭhamavikṛtāḥ sakalaśarīravīryāpino 'pi vātapittaśleṣmāṇo var-
 tante |
 teṣāṃ vṛddhiheturvakṣyate nidāneṣu |
 sāmānyataśca vṛddhikṣayalakṣaṇamuktaṃ pūrvādhyāye |
 vṛddhirhi dvedhā cayaprakopabhedena |
 tatroṣṇaguṇopahitā rukṣādayo vāyoḥ sañcayamāpādayanti |
 śītaguṇopahitāḥ prakopamuṣṇaguṇopahitāḥ snigdhdādayaḥ praśamam |
 śītaguṇopahitāstīkṣṇādayaḥ pittasya cayamuṣṇaguṇopahitāḥ kopam śītaguṇopahitā
 mandādayaḥ praśamam |
 śītaguṇopahitāḥ snigdhdādayaḥ kaphasya cayamuṣṇaguṇopahitāḥ kopam tathā tu rūkṣā-
 dayāḥ praśamam | |
 cayo vṛddhiḥ svadhāmnyeva pradveṣo vṛddhihetuṣu |
 viparītaguṇecchā ca kopastūnmārgagāmitā | |
 līṅgānāṃ darśanaṃ sveṣāmasvāsthyam rogasambhavaḥ |

svasthānasthasya samatā vikārāsambhavaḥ śamaḥ ||
 dehe 'kruddho 'nilavaśāt kṛtsne 'rddhe 'vayave 'pi vā |
 doṣo vikāraṃ kurute khe varṣamiva toyadaḥ ||
 atha prakupitā vātādayo nānāvidhairvikāraiḥ śarīramupatapanti |
 āviṣkṛtatamāstu vāyoraśītirvikārāḥ tadyathā |

nakhabhedo vipādikā pādaśūlaṃ pādabhraṃśaḥ suptapādatā vātakhudatā gulphagrahaḥ
 piṇḍikodveṣṭanaṃ grddhrasī jānubhedo jānuviśleṣaḥ ūrusāda ūrustambhaḥ paṅgutvaṃ
 gudabhraṃśo gudārtirvṛṣaṇākṣepo meḍhrastambho vaṅkṣaṇānāhaḥ śreṇibhedo viṇbheda
 udāvartaḥ khañjatvaṃ kubjatvaṃ vāmanatvaṃ trikagrahaḥ pṛsthagrahaḥ pārsvāvamarda
 udarāveṣṭo ḥṛnmoho ḥṛddravo vakṣodgharṣastathā vakṣoparodho vakṣastodo bāhuśoṣas-
 tathā grīvāstambho manyāstambhaḥ kaṇṭhoddhvaṃso hanustambhastālvoṣṭhabhedo
 dantabhedo dantaśaithilyaṃ mūkatvaṃ vākṣaṅgaḥ pralāpaḥ kaṣāyāmyatā mukhaśoṣo
 rasājñatvaṃ ghrāṇanāśaḥ karnaśūlamaśabdaśrutiruccaiḥśrutirbādhiryaṃ vartmastambho
 vartmasaṅkocastimiramakṣiśūlamakṣiviyudāso bhrūvyudāsaḥ śaṅkhabhedo lalāṭabhedaḥ
 śīrorukkeśabhūmiṣphuṭanamarditamekāṅgarogaḥ sarvāṅgaroga ākṣepako daṇḍakaḥ śramo
 bhramo vepathurjimbhā glānirviśādo raukṣyaṃ pāruṣyaṃ śyāvāruṇābhāsatvamasvapno
 'navasthitacittatā ca ||

pittavikārāḥ punaroṣaḥ ploṣo davo davathurvidāho 'ntardāhastvagdāho 'mśadāho dhū-
 mako 'mlaka ūśmādhikyamatisvedo 'ṅgagandho 'vayavasadanam śoṇitakledo māṃsakledas-
 vaṇmāṃsāvadaraṇaṃ carmadaraṇaṃ raktakoṭho raktavisphoṭo raktamaṇḍalāni raktapittam
 haritatvaṃ hāridratvaṃ nīlikā kakṣyā kāmālā tiktāsyatā lohitaḡandhāsyatā pūtimukhat-
 vaṃ tṛṣṇādhikyamatṛptirāsyapāko galapāko 'kṣipākāḥ pāyupāko meḍhrapāko jīvādānaṃ
 tamaḥpraveśo haritahāridranetramūtraśakṛttvaṃ ca ||

śleṣmavikārāstu tṛptistandrā nidrādhikyam staimityam gurugātratālasyaṃ mukhamād-
 huryam prasekaḥ śleṣmodgiraṇaṃ malādhikyam balāso ḥṛdayopalepaḥ kaṇṭhopalepo
 dhamanīpraticayo galagaṇḍo 'tisthaulyam śītāgnitvamudardaḥ śvetāvabhāsatā śvetane-
 tramūtraśakṛttvaṃ ca ||

tatra sarvāṅgīṇastīvraḥ santāpo dāhaḥ |
 svedāratimānoṣaḥ |
 prādeśikaḥ svedarahito 'gnyarciṣeva dāhaḥ ploṣaḥ |
 mukhoṣṭhatāluṣu dāho davaḥ |
 cakṣurādīndriyeṣu dāho davathuḥ |
 pāṇipādāṃsamūleṣu vividhaḥ santāpo vidāhaḥ |
 koṣṭhe dāho 'ntardāhaḥ |
 śīrogrīvakaṇṭhatāluṣu dhūmāyanaṃ dhūmakāḥ |
 sāntardāhahṛdayaśūlodgāro 'mlakaḥ |
 śoṇitasya kṛṣṇatādaurgandhyatanutvāni kledaḥ |
 māṃsasya tu kṛṣṇatā dairgandhyaṃ ca |
 bāhyatvaksamhatisācarmakothaḥ |
 koṣṭhagauravādāhārāsprhā tṛptiḥ |
 anye punarāhurannānabhinandatā tṛptiriva tṛptirarocakaḥ |
 nidrārttasyeva viśayāgrahaṇaṃ tandrā |
 staimityam tu pramīlaka ityanyaiḥ paṭhitam |
 upalepa ivopalepaḥ |
 tadatiśayaḥ praticayo 'tipūraṇam |
 agneratimandatā śāilyam |
 uraso 'bhiṣyanda udardaḥ |
 keśāñcicchītavopathurudardaḥ |
 anye punarāhuḥ ||
 śītapānīyasaṃsparśacchītakāle viśeṣataḥ |
 sarāgakaṇḍūḥ śophaḥ syādudardaḥ sa kaphodbhava iti ||

mahāvikārāstu yathāsvamevopadekṣyante |
 kṣudravikārāḥ punaryadevāṅgamāviśanti tadupapadameva nāma labhante |
 yathā nakhaśaṅkhalalāṭabhedāḥ sāntardāhakaṅṭhahṛdayopalepādayaḥ |
 teṣāṃ hi tathaiva svarūpamupadiṣṭaṃ bhavati | |
 sarveṣu teṣu teṣvanukteṣu cānyeṣvasaṅkhyeyatvādvikāreṣvimānyeva doṣāṇāmātma-
 līṅgāni sakalaśarīravypīṇyavyabhivārīni ca |
 tathā karmāṇyupakramaśca |
 tatrātmalīṅgānyauṣkāmīye nirdiṣṭāni | |
 karmāṇi tu vāyoḥ sraṃsavyāsaṅgasādhedatodaharṣatarṣavarttāṅgamardakampavyathaveṣṭabhaṅgaśūla-
 sauṣṛiyasaṅkocaspandanāni kaṣāyarasatvaṃ śyāvāruṇavarṇatā ca |
 pittasya dāhoṣmapākasvedakledakothasrāvarāgāḥ kaṭvamlarasatvaṃ śuklāruṇavar-
 jyavarṇatā ca |
 śleṣmaṇaḥ kaṇḍūsthairyagauravopadehasnehaśaityabandhacirakāritvāni madhu-
 ralavaṇarasatvaṃ śvetavarṇatā ceti | |
 kapilabalastveṣāṃ svalakṣaṇāni rasato nirdideśa |
 kaṭvamlalavaṇaṃ pittaṃ svādvamlalavaṇaḥ kaphaḥ |
 kaṣāyatiktakaṭuko vāyurdr̥ṣṭo 'numānataḥ | |
 suśrutaḥ punaḥ paṭhati |
 pittaṃ vidgdhamamlatāmupaiti śleṣmā lavaṇatām |
 tadevameṭāni vāyvādirūpakarmāṇyavahitaḥ samyagupalakṣayedāgamapratyakṣānumā-
 naiḥ |
 anantaraṃ ca deśakālamātrādīn pramāṇīkṛtyāśvevopakrameteti |
 bhavanti cātra | |
 vakṣyante 'taḥ paraṃ doṣaḥ vṛddhikṣayavibhedataḥ |
 pṛthak trīn viddhi saṃsargastridhā tatra tu tānnava | |
 trīneva samayā vṛddhyā ṣaḍekasyātiśāyane |
 trayodaśa samasteṣu ṣaḍ dvyekātiśāyena tu | |
 ekaṃ tulyādhikaiḥ ṣaṭ ca tāratamyavikalpanāt |
 pañcaviṃśatirityevaṃ vṛddhaiḥ kṣīṇaiśca tāvataḥ | |
 ekaikavṛddhisamatākṣayaiḥ ṣaṭ te punaśca ṣaṭ |
 ekakṣayadvandvavṛddhyā saviparyayayāpi te | |
 bhedaḥ dviṣaṣṭirnirdiṣṭāstriṣaṣṭiḥ svāthyakāraṇam |
 rogyavasthāsu yugapad vṛddhisāmyakṣayānugam | |
 ṣaṭkaṃ hi durbodhatarāṃ vikārairupadekṣyate |
 prakṛtisthaṃ yadā pittaṃ vṛddho vāyuḥ kaphakṣaye |
 sthānādādāya gātreṣu yatra yatra visarpati | |
 tadā bhedaśca dāhaśca tatra tatrānavasthitau |
 gātroddeśe tathā syātāṃ balahānīpariśramau | |
 prakutisthaṃ kaphaṃ kṣīṇe pitte vāyuryadā balī |
 karṣet kuryāt tadā śūlaṃ saśaityastambhagauravam | |
 prakṛtisthaṃ yadā vātaṃ pittaṃ vṛddhaṃ kaphakṣaye |
 saṃruṇaddhi tadā dāhaḥ śūlaṃ cāsyopajāyate | |
 prakṛtisthaṃ kaphaṃ vṛddhaṃ pittaṃ vāyukṣaye yadā |
 sannirundhyāttadā kuryāt satandrāgaurava jvaram | |
 prakṛtisthaṃ yadā vāyuṃ vṛddhaḥ pittakṣaye kaphaḥ |
 sannirundhyāttadā kuryācchītakam gauravam jvaram | |
 prakṛtisthaṃ yadā pittaṃ vṛddhaḥ śleṣmānilakṣaye |
 sannirundhyāttadā kuryānmandāgnitvaṃ śirograham | |
 nidrātandropalepāmśca hṛdrogaṃ gātragauravam |
 ṣṭhīvanam pittakaphayornakhādīnāṃ ca pītātām | |
 ye doṣavṛddhikṣayayorvikārāḥ kīrtitāḥ pṛthak |

śeṣeṣvapi tu tāneva kalpayettadyathāyatham | |
 saṃsargādrasarudhirādibhistathaiśaṃ doṣāṇaṃ kṣayasamatāvivṛddhibhedaiḥ |
 ānantyaṃ taratamayogataśca yātān jānīyādavahitamānasō yathāsvam | |
 iti viṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto doṣopakramaṇīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāma iti hasmāhurātreyo maharṣayaḥ |
 vātasyopakramaḥ snehaḥ svedo mṛdūni snigdhoṣṇamadhurāmlalavaṇāni saṃśod-
 hanānyabhyavahāryāṇi cābhyaṅgapūrvamupanāhanopaveṣṭanonmardanapariṣekāvagāhasaṃvāhana
 pīḍanāni vitrāsanavidhmāpanavismaraṇāni surāsavavidhānaṃ snehāścānekayonayo
 dīpanīyapācanīyavātaharavirecanīyadravyopahitāstathā śatapākasaḥrapākāḥ sarvaśaḥ
 prayogārthā bastayo bastiniyamo viśeṣatastailaṃ māmśaraso 'nuvāsanāni sukhaśīlātā
 strīsamparkavarjyaśca haimanto vidhiḥ | |

pittasya sarpiṣpānaṃ sarpiṣā snehanamadhodoṣaharaṇaṃ madhuratiktakaṣāyāṇā-
 mauṣadhābhyavahāryāṇāmupayogo mṛdusurabhiśītahṛdyānaṃ gandhānāmupasevā
 paramaśīśirasurabhisalilamajjanam |

mano 'nukūlasaṃsparśasukhānāṃ muktāmaṇivaidūryāśmagarbhaśaṅkhaśīlāpadmarāgacandra-
 kāntakāntatarataralāvalīnāṃ bhramaratrāsitasahasrapatrāsītōtpala kadalīdalanavamā-
 likākundamallikādivividhavarṇaprasūnaviracitānāṃ srajāṃ ca dhāraṇamurasā |

kṣaṇe kṣaṇe cāgryacandanapriyaṅgukāleyakamṛṇālakarpūrasugandhiśītas-
 vacchagandhavāribhiḥ sakamalakumudakuvalayairbhūmitalakavāṭavātāyana-
 harṃyabhittīnāmabhiproksaṇam |

śrutisukhamṛdumadhuramano 'nugānāṃ gītavāditrāṇāmabhyudayānāṃ ca śravaṇam |
 ayantraṇaiḥ samānaviṣayaveṣacaritairutsavotsavatarānyonyadarśanaiḥ suhṛdbhiḥ
 sahāsanam |

anṛtavacanavirahasvabhāvasurabhitaravadanakuḍmalānāṃ nātispaṣṭābhidhāyināmanu-
 pacāramadhurakomalollāpānāṃ priyāṇāmapatyakānāṃ sadayamāśleṣaḥ |

nirdayaṃ ca tanutaramṛdusurabhinivasanābhirmallikāmukulānukārimuktāphalaprāyālaṅkārabhiḥ
 sahacarīnīnādasāñjalpopajanitautsukyakalahāṃsānunāditanūpurarāśānākalāpaśīñjitānugamanasammugdha
 duvacanābhīrñijagghananibiḍakucayugalālaṅkārabhārodvahanaśramaśvasanakampitamadhyamukulitaloca
 kiñcidvigalitanavayauvanābhiḥ priyaṅgasaṅgamātrātīmātrasukhāsvādavisraṃsyamānāṃśukaikakālopajātav
 srastasvinnasarvāṅgadravīkṛtahimāṅgarāgābhiḥ samastadehahṛdayaprahlādakārīṇibhīrnilāsavatībhiḥscaturā
 ṅgabalamāṅgaistanubhirapi samudvahanātībhirāṅganābhirāśleṣaḥ |

sakalarajanīkarakaranīkarāvākīrṇaśīśīratarāṇi bhavanatalasalilapulināni |

atisitasikatopāstrītatalamanokakāyayantrapravṛttivamalasaliladhāraṃ dhārāgrham |

sāgarānukāritoyāśayopatīrasuniviṣṭakusumitabahuvīṭapapṛthutuṅgavidhataratātaruhatarunivahabahal
 ghavalaraktanīlanīrajarajovyāptasamastajalavipulasikatilatalopakalpitaṃ dolāyamāna-
 gaṇatithapṛthudṛtikalaśasaraṇakarakasravadudakapravāhāhitamṛtsaurabhabhūtalakaideśaṃ
 pralambamānāmrajambūkadambavidulaniculādikisalayamañjarīstabakapratyuptapaṭālikam
 muhurmuḥuḥ puruṣaprayatnapreritaghaṭamukhodgīrṇośīracandanānuviddhā-
 valagnapatitaśeṣa muktāphalāyamānājalavamuchrāyavistāravadanīśiddhadūravistrī-
 tāśītavātapraveśamatyarthasantatāmbuśītaśīkarābhiṣekapratihatasantāpadāhamohaśramaklamapipāsamatiśa
 himācalasparddhiśaityamambudharakālālīlāviḍambi kāyamānam |

praphullapadmōtpalapuṇḍarīkasaugandhikakokanadaśatapatrāparāgarāgā-
 nurañjitajalacaravīhagagaṇakalaninadaramyā dīrghikāḥ madhupānalobhanīlīyamānālikulacalitalatāpratāna
 nicayaśayanaracanāsavyāpāramṛdupavanānyupavanāni |

viśeṣatastu ghṛtaṃ payo virecanāni saumyāḥ sarve bhāvāḥ divāsvapnavarjyaśca graiṣmo
 vidhiḥ | |

śleṣmaṇaḥ punarvidhivihitāni tikṣṇāni saṃśodhanāni rūkṣaprāyānyab-
 hyavahāryāṇi kaṭutiktakaṣāyopahitāni tikṣṇāni dīrghakālasthitāni hṛdyāni
 madyāni dhāvanalaṅghanaplavanajāgaraṇāniyuddhayuddhavyavāyavyāyāmarū-
 kṣonmardanasnānocchādanāni |

viśeṣataḥ kṣaudraṃ yūṣo vamanāni sarvaśaścopavāsaḥ sadhūmagandūṣaḥ sukhapratīṣed-
 haḥ sukhārthameva vāsantiko vidhiriti |
 bhavanti cātra | |
 upakramaḥ pṛthagdoṣān yo 'yamuddiśya kīrtitaḥ |
 saṃsargasannipāteṣu taṃ yathāsvaṃ vikalpayet | |
 graiṣmaḥ prāyo marutpitta vāsantaḥ kaphamārute |
 maruto yogavāhitvāt kaphapitte tu śāradaḥ | |
 yojyāḥ paṭvamlamadhurā vāyau kruddhe rasāḥkramāt |
 pitta pīṭastataḥ svāduḥ kaṣāyaśca raso hitaḥ | |
 kaṭukaḥ prāk tatastiktaḥ kaṣāyo 'nte kaphāmāye | |
 cayaprakopapraśamā vāyorgriṣmādiṣu triṣu |
 varṣādiṣu tu pittasya śleṣmaṇeḥ śīśirādiṣu | |
 cīyate laghurūkṣābhiroṣadhībhiḥ samīraṇaḥ |
 tadvidhastadvidhe dehe kālasyauṣṇyānna kupyati | |
 adbhīramlavipākābhiroṣadhībhiḥ tādrīṣam |
 pittaṃ yāti cayaṃ kopaṃ na tu kālasya śaitiyataḥ | |
 cīyate snigdhaśītābhirudakauṣadhibhiḥ kaphaḥ |
 tulye 'pi kāle dehe ca skannatvānna prakupyati | |
 iti kālasyavabhāvo 'yam āhārādivaśāt punaḥ |
 cayādīn yānti sadyo 'pi doṣāḥ kāle 'pi vā na tu | |
 vyāpnoti sahasā dehamāpādatalamastakam |
 nivartate tu kupito malo 'lpālpam jalaughavat | |
 caya eva jayeddoṣam kupitaṃ tvavirodhayan |
 sarvakope balīyāṃsam śeṣadoṣāvirodhataḥ | |
 kramānmarutpittakaphān sarvatra sadṛśe bale |
 vātādīnāṃ yathāpūrvam yataḥ svābhāvikaṃ balam | |
 ūce parāśaro 'pyarthamamumeva pramāṇayan |
 yathopanyāsataḥ prāptamādaḥ doṣabhiṣagjitam | |
 netrībhaṅgena dṛṣṭo hi samaṃ sainyaparājayaḥ | |
 sthānataḥ kecīdicchanti prāk tāvacchleṣmaṇo vadham |
 śīrasyurasi kaṇṭhe ca pralīpte 'nnaruciḥ kutaḥ | |
 tadabhāve katham bhojyapānadravvyāvācāraṇam |
 asatyabhyavahāre ca kuto doṣavinigrahaḥ | |
 tasmādādaḥ kapho ghātyaḥ kāyadvārārgalo hi saḥ |
 madhyasthāyī yataḥ pittaṃ māsūkāri ca cintyate | |
 ato vātasakhasyāsyā kuryāttadanu nigrāham |
 ata eva ca pītādīḥkaphānto 'nyaiḥkramaḥsmṛtaḥ | |
 suśrutaśca na sarvatra matametāt bravīti tu |
 jayejjvare 'tisāreca kramāt pītākaphānilān | |
 prāyeṇa tāpātmatayā jvare tejo viśiṣyate |
 viśaśca saraṇam pītāttathā ca mṛdukoṣṭhatā | |
 tasyacānubalaḥśleṣmā gauravāpaktijāḍyakṛt |
 vāyuśca varddhate 'vaśyam yātsvahassu tayohkṣaye | |
 jvarātisārayostasmādeṣa doṣajaye kramaḥ | |
 kaphapītānilānanye kramādāhustayorapi |
 yasmādāmāśayotkleśāt bhūyiṣṭhaṃ tatsamudbhavaḥ | |
 kramēnādyena tatrāpi pravṛddhān svāśraye sthitān |
 svāśrayeṣu praduṣṭānāṃ sthitaiva hyāśūkāritā | |
 vijñāya karmabhiḥ svaiḥ svairdoṣodrekaṃ yathābalam |
 bheṣajam yojayettattat tantrīkuryānna tu kramam | |
 prayogaḥ śamayed vyādhiṃ yonyamanyamudīrayet |

nāsau viśuddhaḥ śuddhastu śamayedyo na kopayet | |
 kruddhaṃ malamalaṃ jetuṃ nālpabhāvādubhāvapi |
 doṣā doṣātmakatvācca na same 'pi parasparam | |
 śītaḍṛavāmlalavaṇakatvādiguṇatulyatā |
 ḍṛṣṭā mithaśca doṣeṣu nātonyonyaṃ jayanti te | |
 ārambhakaṃ virodhe 'pi mitho yadyat guṇatrayam |
 viśvasya ḍṛṣṭaṃ yugapadvyādhherdoṣatrayam tathā | |
 vāyurāmānvayaḥ sārtirādhmānakṛdasañcaraḥ |
 durgandhamasitaṃ pittaṃ kaṭukaṃ bahalaṃ guru | |
 āvilastantumāmstyānaḥ pralepī picchilaḥ kaphaḥ |
 viparyaye tu pakvatvaṃ tathā tāmraṃ samecakaṃ | |
 pīṭāṇca pittaṃ macchaṇca śleṣmācchaḥ piṇḍito 'thavā |
 viśadaśca saphenaśca dhavalo madhuro rase | |
 ūṣmaṇo 'lpabalatvena dhātumādyamapācitam |
 duṣṭamāmāśayagataṃ rasamāmaṃ pracakṣate | |
 anye doṣebhya evātiduṣṭebhyo 'nyonyamūrcchanāt |
 kodravebhyo viśasyeva vadantyāmasya sambhavam | |
 āmena tena samprkṛtā doṣā dūṣyāśca dūṣitāḥ |
 samā ityupadiśyante ye ca rogāstadudbhavāḥ | |
 sarvadehapravisṛtān sāmān doṣān na nirhareṭ |
 līnān dhātuṣvanutkliṣṭān phalādāmādrasāniva | |
 āśnayasya hi nāśāya te syurdurnirharatvataḥ |
 pācanairdīpanaiḥsrehaistān svedaiścapariṣṛtān | |
 śodhayecchodhanaiḥ kāle yathāsannaṃ yathābalaṃ |
 hantyaśūyuktaṃ vaktreṇa dravyamāmāśayānmalān | |
 ghrāṇena cordhvajatrūtthān pakvādhānāt gudena tu |
 utkliṣṭānadha ūrdhvaṃ vā na cāmān vahataḥ svayam | |
 dhārayedauśadhairdoṣān vidhṛtāste hi kurvate |
 rogānutpādanirdiṣṭhānatisthaulyādikān gadān | |
 pravṛttān prāgato doṣānupekṣeta hitāśinaḥ |
 vibaddhān pācanaistaistaiḥ pācayan nirhareta vā | |
 iti ekaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha dvāviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto rogabhedīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ |
 saptavidhāḥ khalu rogā bhavanti |
 saḥagarbhajātapīḍākālaprabhāvasvabhāvajāḥ |
 te tu pṛthagdvividhāḥ |
 tatra saḥajāḥ śukrārtavadoṣānvayāḥ |
 kuṣṭhārsomehādayāḥ |
 pitṛjā mātṛjāśca |
 garbhajā jananyabhivārāt kaubjapāṅgulyapaiggalyakilāsādayo 'nnarasajā dauhṛdavimā-
 nanajāśca |
 jātajāḥ svāpacārāt santarpaṇajā apatarpaṇajāśca |
 pīḍākṛtāḥ kṣatabhaṅgaprahārakrodhaśokabhayādayaḥ śārīramānasāśca |
 kālajāḥ śītādikṛtā jvarādayo vyāpannajā asaṃrakṣaṇajāśca |
 prabhāvajā devagurūllaṅghanaśāpārthavaṇādikṛtā jvarādayaḥ piśācādayaśca |
 svabhāvajāḥ kṣutpipāsājvarādayaḥ kālajā akālajāśca |
 tatra kālajā rakṣaṇakṛtāḥ |
 arakṣaṇajā akālajāḥ |
 ta ete samāsataḥ punardvividhā bhavanti |
 pratyutpannakarmajāḥ pūrvakarmajāśca |

tatra rogotpattim prati pratyutpannam karma yadanaenaiva śarīreṇa dṛṣṭamadrṣṭāñcod-
 diśyāptopadiṣṭānām vihitānām pratiśiddhānāmananuṣṭhānāmanuṣṭhānam vā |
 janmāntarātītena tu pūrvam |
 tattu punardaivākhya muktaṅca niyatānīyatabhedena prāk |
 tasmād dṛṣṭahetavaḥ pratyutpannakarmajāḥ |
 viparītā daivajanmānaḥ alpanidānā mahārujāścobhayātmakāḥ | |
 tatra yathāsvam pratipakṣaśīlanāt pūrveṣāṃ rogāṇāmupaśamaḥ |
 satyeva vipakṣaśīlane 'niṣṭakarmakṣayāt daivikānām |
 doṣakarmakṣayādanyeṣāṃ |
 anye punaḥ pratyutpannam karma parakṛtamapi varṇayanti |
 tacca parābhisamskāramācakṣate |
 evaṅcāhuḥ yadi svayaṃ kṛtādevakarmanāḥ kāryānirvṛtīḥ syāt |
 na dṛṣṭapuruṣāntarakṛtāt |
 kimiti vidvānapi parācaritayorupakārāpakārayoḥ sukhaduḥkhānurodhāttoṣaroṣau
 pratikartavyacittam vā pratipadyate |
 evamete vyādhayo dvividhāḥ santaḥ trividhā jāyante |
 tataśca doṣavanto bhūyaḥ saptavidhāḥ | |
 sakalo 'pi cāyam rogasamūhaḥ pratikāravānāyurvedavihitamupadeśamapekṣate |
 yasmānniyatahetuko 'pyāmayaḥ samyak bhiṣagādeśānuṣṭhānādupāttāyussamskārā-
 parikṣaye jātopi vā sahyavedanatām pratipadyate |
 anupakramyamānastu sarva eva prāyaśo bhīnatyakaṇḍe |
 svayamapi ca daivānnidānālpataḥ vā nivartamānaṣṣoḍaśaguṇasamudita kriyopalamb-
 hādāśutaramaparikliṣṭasya cāpagacchati |
 aniyataphaladāyini tu daive hitābhyāsaratasyā 'vakāśameva na labhate vyādhīḥ |
 tasmānna kasyāñcidavasthāyāmātmavān hitāhitayoḥ tulyadarśī syāt |
 trividhāśca punarvyādhayo mṛdumadhyādhimātrabhedena |
 tatrālpalakṣaṇā mṛdavo madhyalakṣaṇā madhyāḥ sampūrṇalakṣaṇāstvadhimātrāḥ |
 te punaḥ sukhasādhyādiviśeṣeṇa caturvidhāḥ prāgupadiṣṭāḥ |
 subahuśo 'pica bhīdyamānā vyādhayo nijāgantutām na vyabhicaranti | |
 tatra nijāstu doṣotthāḥ |
 teṣu pūrvam vātādayo vaiśamyamāpadyante tato vyathābhīnirvartate |
 bāhyahetujāstvāgantavaḥ teṣu prāhareṇa vyathā pūrvamupajāyate tato doṣavaiśamyam |
 doṣavaiśamyenaiva ca bahurūpā ruganubadhyate pravarddhate ca |
 evaṅca kṛtvā na doṣavyatirekeṇa rogānubandhaḥ kevalam paurvāparye viśeṣaḥ |
 tasmādekākārā evarogā ruksāmānyāt |
 asaṅkhyabhedā vā pratyekam samutthānasthānasamsthānavarṇanāmavedanāprabhāvo
 pakvamaviśeṣāt |
 yathāsthūlam yathāsvamevopadekṣyante |
 asaṅkhyeyatvācca doṣalingaireva rogānupakramam ca vibhajet | |
 doṣa eva hi sarvarogakakāraṇam |
 yathaiva śakuniḥ sarvataḥ paripatan divasaṃ svam cchāyām nātivartate |
 yathā vā kṛtsnam vikārajātam vaiśvarūpyeṇa vyavashtitam guṇatrayamapyatiricya na
 vartate |
 tathaivedamapi kṛtsnam vikārajātam doṣatrayamiti |
 yathā ca vidyudvarṣādayo nabhasi bhavanti na tvavaśyam nimittatastvavaśyamapi |
 taraṅgabudbudādayaścāmbhasi tathā doṣeṣu rogāḥ | |
 trividhantu nimittameśamasātmyendriyārthasamyogaḥ pajñāparādhāḥ pariṇāmaśca te
 punaḥ pratyekamatīyogāyogamithyāyogabhedāt tridhā bhīdyante |
 tatra yathāsvam cakṣurādīndriyāṇām rūpādibhirarthairatisaṃsargo 'tiyogaḥ |
 alpaśo naiva vā saṃsargastvayogaḥ |
 sūkṣmātidūrāntikasthātibhāsvatbharavāpriyavikṛtādidaśanam |

dviṣṭātyuccaparūṣabhīṣaṇādiśravaṇam |
 pūtyamedhyātitiṣṇograpratikūlādyāghrāṇam |
 svabhāvādibhirāhārakalpanāviśeṣāyatanairapathyānām rasānāmabhyavahārah tathā
 snānādīnām śītoṣṇādīnāṇca sprṣyānāmayaṭhāvadupasevanamaśucibhūtābhigāhātaviṣavātādisamsparsāśca
 bhithyāyogaḥ | |

kāyavānmanobhedena tu trividhamapyahitaṁ karma prajñāparādhaḥ |
 tatra kāyādikarmaṇo 'tipravṛttiratiyogaḥ |
 alpaśo naiva vā pravṛttirayogaḥ |
 vegodīraṇadhāraṇaviśamāṅgecaṣṭānaskhalanakaṇḍūyanaprahāraprāṇyāmādi |
 tathā kṣutpipāsārdhabhuktabhāṣaṇādi |
 bhayaśe kerṣyāmātsaryādi |
 daśavidham cākuśalam karma yathāsvaṁ mithyāyogaḥ |
 pariṇāmaḥ kāla ucyate |
 so 'pi śītoṣṇavarṣabhedāttridhā |
 tatrālitimātrasvalakṣaṇaḥ kālo 'tiyogaḥ |
 hīnasvalakṣaṇastvayogaḥ |
 viparīto mithyāyogaḥ |
 ta ete 'tiyogādayaḥ sāmānyato 'nupaśayalakṣaṇāḥ |
 sarvo vā prajñāparādha evāyaṁ yadeṣāmaṇvivarjanam |
 arthakarmakālāḥ punaḥsamyagyogenopaśayāt bhūyiṣṭhaṁ svāsthyahetavaḥ |
 tatrāpi rasavarjyā viśayā yathāyathamindriyaṁ bādhante 'nugṛhṇanti ca |
 śeṣa rasakarmakālāstu sarvaṁ dehaṁ |
 api ca | |
 sarvabhāvānām bhāvābhāvau nāntareṇa yogātiyogādīn vyavasyet |
 sarveṣāṁ punarvikārānām nidānadoṣadūṣyāviśeṣebhyo bhāvābhāvaviśeṣā bhavanti |
 yadā hyete trayo nidānādiviśeṣāt nānyonyamanubadhnantiśadvānubadhnantyabalā vā na
 tadāminirvarttante vyādharyāscarā dvābhinirvarttante tanavo vā bhavantyasampūrṇaliṅgā vā
 |

viparyaye tu viparītāḥ | |
 trayaśca rogāṇām mārṅā bāhyamadyābhyantarāḥ tatra bāhyo raktādidhātavastvak ca |
 sa punaḥ śākhākhyāḥ |
 tadāśrayāḥ gaṇḍapiṭakālajyapacīcarmakīlārbudādhimāmsamaśavyaṅgādayo bahirb-
 hāgāśca śophārśogulmavīsarapavidradhyādayaḥ |
 madhyo mūrddhahṛdayabastyādīni marmānyasthisandhayaḥ |
 tatropanivaddhāśca snāyusirākaṇḍarādayaḥ tadāśrayāḥ |
 pakṣavadhagrahāpatānakārditarājayaḥkṣmāsthisandhiśūlagudabhraṁśādayo mūrdd-
 dhādirogāśca |
 ābhyantaro mahāśrotaḥ śarīramadhyam mahānimnamāmapakvāśayāśrayaḥ koṣṭho 'ntar-
 iti paryāyāḥ tadāśrayā jvarātisārachardyalasakaviśūcikāśvāsakāśahidhmānāhodaraplīhādayo
 'ntarbhāgāśca visarpaśophārśovidradhigulmādayaḥ | |
 te ca rogāḥ svapradhānā bhavantyanyparivārā vā kramādanubandhyanubandhākhyāḥ |
 tatrādyāḥ svatantrāḥ spaṣṭākṛtayo yathāsvaṁ samutthānopaśayāśca |
 itare tu tadviparītāḥ tadvacca doṣā api |
 tatrānyaparivārā vyādhayo dvividhāḥ |
 purogāminonugāminaśca |
 teṣvādyāḥ pūrvarūpasamjñāḥ |
 upadravāstvitare |
 tānyathāyathameva vakṣyamānānupalakṣayet |
 pradhānapraśame ca praśamo bhavati teṣāmanupaśāmyato vā paścāttānupakramet |
 tvaritaṁ vā balavantamupadravaṁ pradhānāvirodhena |
 sa hi pīḍākarataro bhavati vyādhiparikliṣṭadehatvāt pramehapiṭakādivat |

tathānyaḥ pradhāna eva rogo 'nyasya pradhānasya hetuḥ bhavati |
 yathā jvaro raktapittasya raktapittaṃ vā jvarasya |
 tau śvāsasya |
 plihā jaṭharasya |
 tacchvayathoḥ |
 arśāṃsi gulmodarātīsāragrahaṇīnām |
 pratiśyāyaḥ kāsajvarayoḥ |
 tau kṣayasya |
 kṣayaḥ śoṣasya |
 ekaścāpacāro nimittamekasya vyādheḥ bahūnām ca tathā bahavaḥ tadvadekaṃ liṅgam |
 evameva praśame 'bhyupāyaḥ tathā sa evānyasya prakope |
 tasmāttānavahitaḥ samyagāgamādibhiḥ parīkṣeta | |
 tatrāgamato rogamevamevaṃ prakopaṇamevaṃ yonimevamadhiṣṭhānamevamāt-
 mānamevaṃ devanamevaṃ rūpaśabdagandharasasparśamevaṃ pūrvarūpamevamu-
 padravamevaṃ vṛddhisthānakṣayānvitamevamudarkamevaṃ nāmānam |
 tasminniyam pratīkārasya pravṛttiḥ anyathā nivṛttiḥ |
 pratyakṣatastvāturasya yathāsvamindriyairvarṇasaṃsthānapramāṇopacayachāyāviṇmū-
 tra charditādhikyamāntrakūjanamaṅgulyādiśusandhiṣu sphuṭanaṃ dehaśakṛdvarṇādīgand-
 haṃ suptaśītoṣṇastambhanasaṃspandaślakṣṇakharasparśaṅca |
 prakṛtivyakṛtiyuktamāsyarasantu praśnena tathā succhardanaducchardanatvaṃ
 mṛdukrūrakoṣṭhatāṃ svapnadarśanamabhiprāyaṃ janmāmayapravṛttinakṣatradviṣṭeṣṭa-
 sukhaduḥkhāni ca |
 tathā vayaḥ pratyakṣeṇa ca |
 anumānatastu yūkāpasarpaṇena śarīravairasyam |
 makṣikopasarpaṇena śarīramādhuryam |
 tathāgṇim jaraṇaśaktyā |
 balam vyāyāmaśaktyā |
 gūḍhaliṅgam vyādhimupaśayānupaśayataḥ |
 doṣapramāṇamapacāravīṣeṇāyusaḥ kṣayaṃ riṣṭaiḥ |
 prakṛti satvasārasātmyabalānanuśīlaneneti |
 bhavati cātra | |
 jñānabuddhipradīpena yo nāviśati yogivat |
 āturyāntarātmānaṃ na sa gorāṃścikitsati | |
 dvāvimau vyādhitau vyādhisvarūpasyāprakāśakau |
 tadyathaiko guruvyādhiḥ satvadehabalāśrayāt | |
 laghuvyādhivadābhāti laghuvyādhiratonyathā |
 bāhyāvayavamātreṇa tayormuhyati bālīśaḥ | |
 tatolpamalpavīryaṃ vā viparītamato 'thavā |
 pathyaṃviparyaye yuñjan prāṇān muṣṇāti rogiṇām | |
 jñānāmśena na hi jñānaṃ kṛtsne jñeye pravartate |
 bubhutseta bhiṣak tasmāt tatvaṃ tantrānuśīlanāt | |
 abhiyuktastu satataṃ sarvamālocya sarvathā |
 na jātu skhalati prājño viṣamepi kriyāpathe | |
 āganturanveti nijam vikāram nijastathāgantumatipravṛddhaḥ |
 tatrānubandhaṃ prakṛtiṅca samyak jñātvā tataḥ karma samārabheta | |
 iti dvāviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trayaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto bheṣajāvacaraṇīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 bheṣajamavacāryan prāgeva tāvadevamāturaṃ parīkṣeta |

kasminnayam deṣe jātaḥ saṃvṛddho vyādhito vā kasmiṃśca deṣe manuṣyāṇāmi-
damāhārajātamidam viharājātametāvat balamevāṃvidham satvamevaṃvidham sāt-
mamiyam bhaktirime vyādhayo hitamidamahitamidamiti |

prāgggrahaṇena kena vā nidānaviśeṣeṇāsyakupito doṣaḥ |

doṣasya hyekasyāpi bahavaḥ prakope hetavaḥ |

tasmādyathāśvalakṣaṇaiḥ karmabhiśca budhvā bhiṣakdoṣamevamavagamayet |

tadyathā |

kimāhāreṇa kupito vāyuh kiṃ viharēṇa tathā rūkṣeṇa laghunā śīṣireṇa vā sāhasena vegar-
odhena vā bhayena śokena veti |

tataśca tatpratipakṣamauśadham prayujyamānamāśu siddhaye sampadyate |

tatra madhurāmlalavaṇā rasāḥ kaṭutiktakaṣyāścetaretarapratipakṣāḥ |

tadanantaraṇcopalabheta |

mṛdumadhyātīmātravikalpanayā katham nidānamāsevitam

ekarūpasyāpi hi hetoḥ mṛdvādivibhāgena pṛthak samavetānāṇca doṣāṇāmāṃśāṃśabal-
avikalpaviśeṣāt vyādherbalābalaviśeṣaḥ |

tatrānekadoṣātmakeṣu vyādhiṣvanekaraseṣu ca bheṣajeṣu rasadoṣaprabhāvamekaikaśo
'bhisamīkṣya vyādhibheṣajaprabhāvatatvam vyavasyeta |

natvevaṃ sarvatra ||

na hi viṣamavikṛtisamavetānām nānātmakānām paraspāreṇopagr̥hītānāmupa-
hatānāñcānyaiśca vikalpanairvikalpitānāmavayavaprabhāvānumānena samudāyaprab-
hāvatatvamadhyavasitum śakyam |

tathāvidhe hi samudāye samudāyaprabhāvamevopalabhya vyādhyauśadhaprabhāvatat-
vamavagacchet |

tathā kasya dhāmādhiṣṭhāya vyādhirayamavashtita iti nirūpayet |

pravīṛto hi doṣaḥ svameva sthānamātāṅkāyādhitīṣṭhan mūrddhādīn vā dustaro bhavati |

tataśca sthānaviśeṣeṇa bheṣajaviśeṣaḥ paryeṣitavyaḥ | |

tataścaivamālocayet |

kasyāyamauśadhasya vyādhirāturo vā yogyaḥ |

kiyato vā |

doṣānurūpo hi bhaiṣajyavīryapramāṇavikalpo vyādhivyādhitalāpekṣo bhavati | |

sahasātibalāni saṃśodhanauśadhānyāgneyavāyavyānyatisaumyānyatimātrāṇi vā |

tathāgnikṣāraśastrakarmāṇyālpasatvamāturamalpalabam vātipāyayeyuḥ |

saṃśamanāni tu vyādhibalādadhikāni tamupaśamayya vyādhiṃ vyādhikṣapitadehe
śīghramanyamāvahanti |

śārīrabalādhikāni glānimūrcchāmadamohabalakṣayān |

agnibalādadhikāni glānimagnisādaśca ||

api ca |

atisthūlo 'tikṛśo durbalo durbaddhamāṃśaṇitāsthyamgāvayavo 'lpāgniralpāhāro 'sāt-
myāhāropacitaḥ sārarahito vā vyādhibalameva tāvadasamarthasoḍhum |

kiṃ punastathāvidho bheṣajamevaṃvegam |

tasmāttādr̥śamaviśādakairmṛdusukhairuttarottaragurubhiravibhramaiścopāca-
redauśadhairviśeṣādabalāḥ |

tāhyānavasthitamṛduviklavahr̥dayāḥ prāyaḥsukumārāḥ parāyattāśca |

tato 'pi viśeṣeṇa śīśavaḥ |

tathā balavati vyādhyāture 'lpabalamalpaṃ vā bheṣajamakiñcitkaram bhūya eva doṣa-
mutkleśya vyādhimudīrayet | |

yogyamapi cauśadhamevaṃ parīkṣeta |

idamevaṃrasavīryavipākamevaṃguṇamevaṃdravyamevaṃkarmaivaṃprabhāvamasmin
deṣe jātamasminnṛtāvevaṃgr̥hītamēvaṃnīhitamevaṃvihitamevaṃniśiddhamevaṃupasaṃskṛtamēvaṃsaṃyul-
mātrayaivaṃvidhasya puruṣasyaivaṃvidhe kāla etāvantam doṣamapakarṣatyupaśamayati
vā |

anyadapi caivaṃvidhaṃ bheṣajamabhūt tanmānena vā viśeṣeṇa prayuktamidamakaroṭ |
 sūkṣmāṇi hi doṣauśadhadūṣyadeśakālabalānalāhārarasasātmyasatvapraṁkṛtivyavasānavasthāntarāṇi
 |
 yānyanālocitāni nihanyurāturam |
 ālocyamānāni tu vipulabuddhimapi cikitsakamākulikuryuḥ |
 kiṃ punaralpabuddhim |
 tasmādabhikṣṇaśaḥ śāstrārthakarmānuśīlanena saṃskurvīta yajñām |
 api ca |
 santi vyādhayo ye śāstra utsargāpavādairupakramaṃ prati nirdiṣṭāḥ |
 tatra prājña eva doṣādigurulāghavena samyagadhyavasyedanyataraniṣṭhāyām | |
 kālāśca bheṣajasya yogyatāmādadhātī |
 sa kṣaṇalavamuhūrtādibhedenātūrāvasthayā ca dvidhoktaḥ prāgapi ca |
 śītoṣṇavarṣalakṣaṇastrividhaḥ kālāḥ |
 tatra śītoṣṇayorvṛṣṭiśītoṣcāntare sādharmaṇau vasantajaladātyāyu |
 grīṣmavarṣakālayostu prārambho vṛṣṭeḥ prāvṛṇīti vikāpyate |
 teṣu sādharmaṇeṣvahasu vamanādīnāṃ pravṛttirnivṛttiritareṣvayogātiyogabhayāt |
 sādharmaṇā hi mandaśītoṣṇavarṣatayā sukhatvāt bhavantyavikalpakāḥ śarīrauśadhānām |
 viparītāstvitare | |
 tathā hi śītakāle 'timātraśītopahitatvāccharīramatyarthasītavātaviṣṭabdhamatistabdhahugurudoṣaṃ
 bhavati |
 tadanu prāptaṇca bheṣajam saṃśodhanārthamuṣṇasvabhāvamapi śītopahatatvānman-
 davīryatām gatamayogāya jāyate |
 śarīraṇca vātaprāyopadravāya |
 tadvadvarṣāsvapi samantādatighanena bahalena ghanasampātenāvatate nab-
 hasi uparuddhatejaḥyasareṣu dinakarakareṣu jalapaṭalotplāvanoddāmakardamāyām
 bhūmāvatyarthopaklinnamavasannānalabalamādānadurbalam śarīram bhavati | |
 auśadhagrāmastu jaladodarapratatapramuktadhārāvapātasambhṛtāmbunivahopaplāvitamūlajālasāraṇi
 bahalakomalapallavopacitaskandhaśākhāḥ punariva bālatāmupagato 'lpavīryo bhavati |
 aparisaṃsthitatayā ca kṣitimalapnāyābhīramlavipākābhīḥ khagamṛgasarīṣpādīśavad-
 hātumūtrapurīṣasaṃsprṣṭābhīradbhīḥ salilāśīśirāśīkarānuviddhaśīśirapavanasampṛkṭena ca
 dhārādharoṣmaṇā komalatvādapariṇatasyāsyā sutarām vidāho janyate |
 tataścāsāvapathyatāmupagato dhruvamayogāya prathamasaṃgrhītamapicaūśadham toy-
 adatoyānugatamārutopahate jagatīti | |
 grīṣme punarādānopahatatvāccharīramuṣṇarūkṣavātātapādhmātamatīsvinna-
 matiśīthilamatiyālīnadoṣaṃ bhavati |
 bheṣajam punaranuṣṇamapi tapanakaranipātāduṣṇatīkṣṇatāmupagatamatiyogāy-
 opakalpate |
 śarīraṇca pipāsābhramaklamopadravāya |
 tasmātsādharmaṇeṣveva tadantarāleṣu vamanādīni yojayennacedātyayiko vyādhiḥ |
 ātyayike tu kṛtrimaguṇopadhānena yathartuguṇaviparītena saṃyogasaṃskārapramāṇavikalpāis-
 copapādyauśadhamevāvahito 'vacārayet | |
 ātūrāvasthāsu tu kalāḥ kālasaṃjñāḥ |
 tadyathāsyānavasthāyāmasyauśadhasya kālo 'kālo vā |
 nahyapṛāptātītakālamaūśadham yaugikam bhavati |
 tasyatvekādaśadhāvacāraṇam |
 tadyathā |
 abhaktaṃ prāgbhaktaṃ madhyabhaktamadhobhaktaṃ sabhaktaṃantarabhaktaṃ
 sāmudgaṃ muhurmuḥḥ sagraṣaṃ grāsāntarā niśi ca | |
 tatrābhaktaṃ nāma kevalamevauśadham nirannopayogādativīryam |
 kaphodrekavimuktāmāśayasrotāḥ prātarbalavānupayujīta |
 itarastu prāgbhaktādikamannasaṃsargeṇa hitaṃ nātiglānikaraṃ bhavati | |

prāgbhaktam nāma yadanantarabhaktam |
 tadapānānilavikṛtāvadhaḥ kāyasya ca balādhānārtham tadgateṣu ca vyādhiṣu praśa-
 manāya kṛṣīkaraṇārthaṇca yojyam ||
 madhyabhaktam madhye bhaktasya tat samānānilavikṛtau |
 koṣṭhagateṣu ca vyādhiṣu paittikeṣu ca ||
 adhobhaktam bhaktādanantaram |
 tattuvyānavikṛtau prātarāśāntamudānavikṛtau punaḥ sāyamāśāntam |
 pūrvakāyasya ca balādhānārtham tadgateṣu vyādhiṣu ca ślaiṣmikeṣu ca praśamāya
 sthūlikaraṇārthaṇca ||
 sabhaktam yadannena samaṁ sādhitam paścādvā samāloḍitam |
 tat bāleṣu sukumāreṣvauṣadhadveṣiṣvarucau sarvāṅgakeṣu ca rogeṣu ||
 antarābhaktam yat pūrvāhṇe bhakte jīrṇe madhyāhṇe bheṣajamupayujyate |
 tasmimśca jīrṇe punaraparāhṇe bhojanam |
 etena rātrirvyākhyātā |
 taddīptāgnervyānajeṣvāmāyeṣu ||
 sāmudgam yadādāvante ca bhuktasya |
 tattu laghvalpānnayuktam pācanāvalehacūrṇādi hidhmāyām kampākṣepayorūrdhvād-
 hassamśraye ca doṣe ||
 muhurmuhustu punaḥpunarbhukte yadabhukte vā |
 tacchavāsakāsahidhmātrīchardiṣu viṣanimitteṣu ca vikāreṣu ||
 sagrāsam yat grāsasampṛktam |
 grāsāntaram yat grāsayorgrāsayormadhye dvayamapyetat prāṇānilavikṛtau |
 tathā sagrāsam cūrṇalehavaṭakādīkamagnidīpanam vājīkaraṇāni copayuñjīta |
 grāsāntaram hṛdroge vamanam dhūmaṇca |
 jatrūrdhvāmāyeṣu niśāyām ||
 tatrādye kāle tṛṣitaḥ pītaśītāmburajīrṇī kṣudhitaḥ kṣāmaśca bheṣajam varjayet |
 śeṣeṣu vāhṛdyamasātmyamatitikṣṇoṣṇogragandham bhūrimātrañceti |
 bhavati cātra ślokaḥ ||
 rogamādaḥ parīkṣeta tadanantaramauśadham |
 tataḥ karma bhiṣak paścāt jñānapūrvam samācāret ||
 nivṛtto 'pi punarvyādhiralpenāyāti hetunā |
 dehe mārṅgīkṛte doṣaiḥ śeṣaḥ sūkṣma ivānalaḥ ||
 tasmāttamanubadhnīyāt prayogeṇānapāyinā |
 siddhānāmapi yogānām pūrveṣām dārḍhyamāvahan ||
 sātatyātsvādvabhāvādvā pathyam dveṣyatvamāgatam |
 kalpanāvidhibhistaistaiḥ priyatvam gamayet punaḥ ||
 manasorthānukūlyena tuṣṭirūrjā rucirbalam |
 sukhopabhogatā ca syāt vyādheścātaḥ parikṣayaḥ ||
 laulyādoṣakṣayādvvyādhivaiṣamyena ca yā ruciḥ |
 tāsu pathyopacārajño yogenādyam vikalpayet ||
 śītoṣṇavarṣānicitam caitraśrāvaṇakārtike |
 kramāt sādharmaṇe śleṣmavātapittam hareddrutam ||
 prāvṛṭṣaradvasantānām māseṣveteṣu vā haret |
 sādharmaṇeṣu vidhinā trimāsāntarītānmalān ||
 kṛsvā śītoṣṇavṛṣṭīnām pratikāram yathāyatham |
 prayojayet kriyām prāptām kriyākālam na hāpayet ||
 saptāhena guṇālābhe kritāmanyām prayojayet |
 pūrvasyām śāntavegāyām na kriyāsaṅkaro hitaḥ |
 guṇe 'lpepi tu tāmeva viśeṣotkarṣalabdhaḥ |
 bheṣajam nṛpaterhṛdyamalpalpātyayam śuciḥ |
 śuddhāgamam bahugūnam bahukṛtvaḥ prayojitam ||

ananyakāryo 'vahitaḥ tathā tanmantrissammataḥ |
 āsvāditaḥ paricaraiḥsvayañcānuprayojayet | |
 ucito yasya yo deśastajjaṃ tasyauśadhaṃ hitaṃ |
 deśe 'nyatrāpi vasatastattulyaguṇajanma ca | |
 vīryavadbhāvitam samyak svarasairasakṛllaghu |
 rasagandhādisampannaṃ kāle jīrṇe ca mātrayā |
 ekāgramanasā yuktaṃ bhaṣajyamamṛtāyate | |
 iti trayovimśo 'dhyāyaḥ | |
 atha caturvimśo 'dhyāyaḥ |
 athāto dvividhopakramaṇīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 upakramyasya hi dvitvād dvidhaivopakramo mataḥ |
 ekassantarpaṇastatra dvitīyaścāpatarpaṇaḥ |
 br̥mhaṇo laṅghanaśceti tatparyāyāvudāhṛtau | |
 br̥mhaṇam yat br̥hatvāya laṅghanaṃ lāghavāya yat |
 dehasyaṃ bhavataḥ prāyo bhaumāpamitaracca te | |
 snehanaṃ rūkṣaṇaṃ karma svedanaṃ stambhanañca yat |
 bhūtānāṃ tadapi dvaidhyāt dvitayaṃ nātivartate | |
 śodhanaṃ śamanañceti dvidhā tatrāpi laṅghanaṃ |
 yadīrayet bahirdoṣān pañcadhā śodhanañca tat | |
 nirūho vamaṇaṃ kāyaśiroreko 'sravisrutīḥ |
 na śodhayati yaddoṣān samānnodīrayatyapi | |
 samīkaroti viśamān śamanaṃ tacca sapta dhā |
 pācanaṃ dīpanaṃ kṣuttr̥dvīyāyāmātapamārutāḥ |
 br̥mhaṇam śamanantveva vāyoh pītānilasya ca | |
 br̥mhayed vyādhibhaiṣajyamadyastriśokakarśitān |
 bhārādhvoraḥkṣatakṣīṇarūkṣadurbalavātalān | |
 garbhīṇīsūtikābālavr̥ddhān grīṣme 'parānappi |
 māṃsakṣīrasitāsarpiṇmadhurasnigdhabastibhiḥ | |
 svapnaśayyāsukhābhyaṅgasnānanirvṛtihaṣṇaiḥ |
 mehāmadoṣātisnigdhajvarorustambhakuṣṭhinaḥ |
 visarpavidradhiplīhaśiraḥkaṇṭhākṣirogiṇaḥ | |
 sthūlāṃśca laṅghayennityaṃ śīśire tvaparānapi |
 tatra saṃśodhanaiḥ sthauilyabalapittakaphādhikān |
 āmadoṣajvaracchardiratisārahṛdāmayaḥ | |
 vibandhagauravodgārahṛllāsādibhirātūrān |
 madhyasthauilyādhikān prāyaḥ pūrvam pācanadīpanaiḥ | |
 ebhirevamayairārtān hīnasthauilyabalādhikān |
 kṣuttr̥ṣṇānigrahairdoṣaistvārtānmadhyabalairdṛdhān | |
 samīraṇātapāyāsaiḥ kimutālpabalairnarān |
 na br̥mhayellaṅghaṇīyān br̥mhyāṃstu mṛdu laṅghayet |
 yuktyā vā deśakālādibalatastānupācaret | |
 br̥mhite syāt balaṃ puṣṭistatsādhyāmayasaṃnīkṣayaḥ |
 vimalendriyatā sargo malānāṃ lāghavaṃ ruciḥ | |
 kṣuttr̥ṣahodayaśśuddhahṛdayodgārakaṇṭhatā |
 vyādhimārdavamutsāhastandrānāśaśca laṅghate | |
 anapekṣitamātrādisevite kurutastu te |
 atisthauilyātikārśyādīn vakṣyante te ca sauśadhāḥ |
 rūpaṃ taireva ca jñeyamatibṛmhitalaṅghate | |
 tatra śodhanamuddīśya sthauilyādyāḥ pragudāhṛtāḥ |
 gurvādivṛddhasaṃlīnaśleṣmamiśro 'nnajo rasaḥ | |

āma eva ślathīkurvan dhātūn shtaulyamupānayet |
 atisthaulyādatikṣuttrīprasvedaśvāsanidratāḥ | |
 āyāsākṣamatā jādyamalpāyurbalavegatā |
 daurgandhyam gadgadatvañca bhavenmedotipuṣṭitah | |
 srotastu medoruddheṣu vāyuh koṣṭhe viśeṣataḥ |
 caran prajvalayatyagnim kṣuttrīṣau stastato 'dhikam | |
 sthūlam koṭaravadvṛddhau dahato 'gnyanilau ca tam |
 svedavāhisirāmūlabhāvadvīṣyandanādapi |
 medasaḥ śleṣmayogacca bhavati svedabhūritā | |
 koṣṭha eva vipakve 'sya samruddhasrotaso rase |
 sarvatrālabdhavṛttitvāt prayo medaḥ pracīyate | |
 taccheṣo 'lparaso 'lpatvānnālam raktādipuṣṭaye |
 tulyepi vāyvādicaye prākcitam cīyatetarām |
 medastenāsamastena dhātūnām vidadhāti tat | |
 śvāsādīnacirāccānyān jvarodarabhagandarān |
 mehorustambhapiṭakāvidradhiprabhṛtīn gadān | |
 ayathopacayotsāhaścalasphigudarastanaḥ |
 atisthūlaḥ smṛto yojyam tatrānnaṁ mārutāpaham | |
 śleṣmamedoharam yacca kulatthā yavakā yavāḥ |
 jūrṇāśyāmākamudgādyāḥ pāne 'riṣṭam madhūdakam | |
 mastu takram ca tīkṣṇoṣṇam rūkṣam chedi ca bheṣajam |
 cintāvyavāyavyāyāmaśodhanāsvapanam bhajet | |
 dehāpekṣī tathā rūkṣam snānamudvartanādi ca |
 madhunā triphalām lihyāt guḍūcīmabhayām ghanam |
 rasāñjanasya mahataḥ pañcamūlasya gugguloḥ | |
 śilāhvasya prayogaśca sāgnimantharaso hitaḥ |
 viḍaṅgam nāgaram kṣārah kālaloharajo madhu | |
 yavāmalakacūrṇam ca yogo 'tisthaulyadoṣajit |
 madanam triphalā mustā saptāhvāriṣṭavatsakam | |
 sapāṭhāragvadham pītamatiḥṛṇhaṇarogajit |
 tadvadvatsakaśamyākadevadārūniśādvayam | |
 samustapāṭhākhadiratriphalānimbagokṣuram |
 madanādīni cālepaḥ snanādiṣvapi yojayet | |
 hiṅgugomedakavyoṣakuṣṭhakrauñcāsthigokṣuram |
 elāvṛkṣakaṣaḍgranthākharāśvopalabhedakam | |
 takreṇa dadhimaṇḍena pītam kolarasena vā |
 mūtrakṛchram kṛmīn meham sthūlatām ca vyapohati | |
 kṛmighnatrīphalam tailasaktutryūṣaṇadīpyakaiḥ |
 lohodakāpluto manthaḥ śasto bṛṇhaṇarogiṇām | |
 vyoṣakatvīvarāśigruviḍaṅgātiviśāsthirāḥ |
 hiṅgusaucarcalājāṇyavānīdhānyacitrakāḥ | |
 nīṣe bṛhatyau hapuṣā pāṭhā mūlam ca kembukāt |
 eṣām cūrṇam madhu ghṛtam tailam ca sadṛśāmsakam | |
 saktubhiḥ ṣoḍaśaguṇairyuktaṁ pītam nihanti tat |
 atisthaulyādikān sarvān rogānanyāmsca tadvidhān |
 hṛdrogakāmalāśvitrasvāsakāsagalagrahān | |
 buddhimedhāsmṛtikaram sannasyāgneśca dīpanam |
 yojyam tathā yathāvyādhi svedāśṛksrāvaṇānyapi | |
 atikārśyam bhramaḥ kāsastṛṣṇādhikyamarocakaḥ |
 snehāgninidrāḍṛkśrotraśukraujahkṣutsvarakṣayaḥ | |
 bastihṛnmūrdhahajāṅghorutrikapārśvarujā jvaraḥ |

pralāpordhvānilaglāniḥ charddiḥ parvāsthibhedanam ||
 varcomūtragrahādyāśca jāyante 'tivilaṅghanāt |
 atikārśyena nāyāsavarṣaśītoṣṇatrṭkṣudhaḥ ||
 tr̥ptivyādhyauśadhamanān saḥate 'lpabalatvataḥ |
 śvāsakāsakṣayaplīhagulmārśovahnimandataḥ ||
 kṛṣaṃ prāyaśca dhāvanti raktapittānilāmayāḥ |
 kārśyameva varam sthaulyānna hi sthūlasya bheṣajam |
 br̥mhaṇaṃ laṅghanaṃ nālamatimedo 'gnivātajit ||
 madhurasnigdhasauhityairyat saukhyena ca naśyati |
 kraśimā sthavamātyantaviparītanīṣevanaiḥ ||
 śuṣkasphigudaragrīvāḥ sthūlaparvā sirātataḥ |
 ucyate 'tikṛśastatnaprāgukto br̥mhaṇo vidhiḥ ||
 aśvagandhāvidāryādyā vṛṣyāścauśadhayo hitāḥ |
 acintayā harṣaṇena dhruvaṃ santarpaṇena ca ||
 svapnaprasaṅgācca kṛśo varāha iva puṣyati |
 laṅghanottheṣu rogeṣu śeṣeṣvapyupakalpayet |
 yattadātve samartham syādyaccābhyāsenā puṣṭaye ||
 sadyaḥ kṣiṇo yataḥ sadyo br̥mhaṇenopacīyate |
 ciraṃ krameṇa ca kṣiṇastadabhyāsenā tatra ca ||
 br̥mhaṇaṃ dehamātrāgnibalādīn vīkṣya yojayet |
 na hi māṃsasamaṃ kiñcidanyaddehabṛhattvakṛt |
 māṃsādamāṃsaṃ māṃsena sambhṛtatvādviśeṣataḥ ||
 kravyānmāṃsarasāṃstasmāddakalāvaṇikān laghūn |
 veśavārīkṛtaistadvajjāṅgalaiśca kṛtākṛtān |
 rasāṃstathā ca kṣīrādīn tarpaṇāṃstarpaṇān punaḥ ||
 yuñjyāt kṛśānāṃ jvariṇāṃ kāsīnāṃ mūtrakṛcchriṇāṃ |
 tr̥ṣyatāmūdhvavātānāṃ mūḍhamārutavarcasām ||
 samaiḥ kṛṣṇāsītātailakṣaudrādyaidravyaṃsatarpaṇaiḥ |
 manthastadvat sitākṣaudramadirāsaktuyojitaḥ ||
 phāṇitaṃ saktavaḥ sarpirdadhimāṇḍo 'mlakāñjikam |
 tarpaṇaṃ mūtrakṛcchraghnamudāvarrttaharaṃ param ||
 manthaḥ kharjūramṛdvīkāvr̥kṣāmlāmlīkadāḍimaiḥ |
 parūṣakaiḥ sāmālakaiḥ sadyastr̥ṣṇādirogajit ||
 svāduramlo jalakṛtaḥ sasneho rūkṣa eva vā |
 sadyaḥ santarpaṇo manthaḥ sthairyavarṇabalapradāḥ ||
 guru cātarpaṇaṃ sthūle viparītaṃ hitaṃ kṛśe |
 yavagodhūmamubhayostadyogyāhitakalpanam ||
 syaulyakārśye prakṛtyāpi syātāṃ tatrāpyayaṃ vidhiḥ |
 satataṃ vyādhitatayā sadā yojyo vibhajya ca ||
 mātṛādiyukte seveta yastu laṅghanaḥ br̥mhaṇe |
 samadhātvagnideho 'sau samasṃhanano bhavet ||
 dṛḍhendriyabalatvācca na dvandvairabhibhūyate |
 doṣagatyātiricyante grāhibhedyādibhedataḥ |
 upakramā na tu dvitvādbhinnā api gadā iva ||
 iti caturviṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atha pañcaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ snehavidhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 snehādiśūpayogāya tadvyāpacchamanāya ca |
 kuryāt prāgeva tadyogidravyasambhārasaṅgraham ||
 guruśītasarasnigdhamandasūkṣmamṛdudravam |

auṣadhaṃ snehanaṃ prāyo viparītaṃ virūkṣaṇaṃ | |
 sarpirmajjā vasā tailaṃ sneheṣu pravaraṃ matam |
 tatrāpi cottamaṃ sarpiḥ saṃskārasyānuvartanāt | |
 mādhyāyādavidāhitvājjanmādyeva ca śīlanāt |
 pittaghnāste yathāpūrvamitaragnā yathottaram |
 ghr̥tāttailaṃ guru vasā tailānmajjā tato 'pi ca |
 dvādhyāṃ tribhiścaturbhastairyamakastirvṛto mahān | |
 snehāśayā dadhikṣīraṃ māṃsāsthiphaladāru ca |
 svedyaśaṃsodhyamadyastrīvyāyāmāsaktacintakāḥ |
 vṛddhabālāvalakṣṣā rūkṣāḥ kṣīṇāsraṇetasāḥ | |
 vātārtasyandatimiradāruṇapratibodhinaḥ |
 snehyāḥ na tvatimandāgnitīkṣṇāgnisthūladurbalāḥ |
 ūrustambhātisārāmagalarogagarodaraiḥ | |
 mūrchārchadyaruciśleṣmatṛṣṇāmadyaiśca pīḍitāḥ |
 apaprasūtā yunkte ca nasye bastau virecane | |
 tatra dhīsmṛtimedhāgnikāṅkṣiṇāṃ śasyate ghr̥tam |
 granthināḍīkṛmīśleṣmamedomārutarogiṣu | |
 tailaṃ lāghavadārḍhyārthikrūrakoṣṭheṣu dehiṣu |
 vātātapādhvabhārastrīvyāyāmākṣiṇadhātuṣu | |
 rūkṣakleśākṣamātyagnivātāvṛtapatheṣu ca |
 śeṣau vasā tu sandhyasthimarmakoṣṭharujāsu ca | |
 tathādagdhāhatabhraṣṭayonikarṇāśīroruji |
 tailaṃ prāvṛṣi varṣānte sarpiranyau tu mādhave |
 sarvaṃ sarvasya ca snehaṃ yuñjyāt bhāsvati nirmale | |
 ṛtau sādharāṇe doṣasāmye 'nilakaphe kaphe |
 divā nīśyanile pitte saṃsarge pittavatyapi | |
 tvaramāṇe tu śīte 'pi divā tailaṃ ca yojayet |
 uṣṇe 'pi rātrau sarpiśca doṣādīnvīkṣya cānyathā | |
 nīśyaśnute vātakaphādrogānahani pittataḥ |
 yukyāvacārayet snehaṃ bhakṣyādyannena bastibhiḥ |
 nasyābhyañjanagaṇḍūṣamūrdhakarṇākṣitarpaṇaiḥ | |
 rasabhedaikakatvābhyāṃ catuṣṣaṣṭirvicāraṇāḥ |
 snehasyānyābhibhūtatvādalpatvācca kramātsmṛtāḥ | |
 yathoktahetvabhāvācca nācchapeyo vicāraṇā |
 snehasya kalpaḥ sa śreṣṭhaḥ snehakarmāśusādhanāt | |
 dvābhyāṃ caturbhiraṣṭābhiryāmairjīryanti yāḥ kramāt |
 hrasvamadhyottamā mātrāstāstābhyāśca hrāsīyasīm | |
 kalpayedvīkṣya doṣādīn prāgeva tu hrasīyasīm |
 ajñātaḥkoṣṭhe hi bahuh kuryāj्jīvitasaṃśayam | |
 tatra durbalamandāgnibālavṛddhasukhātmakaiḥ |
 apathyariktakoṣṭhatvajvarātisāraśātibhiḥ | |
 hrasvā peyā sukhā sā hi parihāre 'nuvartate |
 cirācca balyā na ruje vyāpannāpi prakalpate | |
 mehoruḥpiṭākakuṣṭhāvātāṣaṇitapīḍitaiḥ |
 madhyamā mṛdukoṣṭhaiśca snehanī syātsukhena sā | |
 na balakṣapaṇī mandavibhramśā śuddhaye 'pyalam |
 mahādohānalabalakṣutṛṭkleśasahiṣṇubhiḥ |
 gulmodāvartavīsarpadamśābhipīḍitaiḥ | |
 unmattaiḥ kṛcchramūtraiśca mahatī śīghrameva sā |
 sarvamārgānusāreṇa jayed vyādhīn suyojitā | |
 hyastena jīrṇa evāṇne snehocchaḥ śuddhaye bahuh |

śamanah kṣudvayo 'nanno madhyamātraśca śasyate ||
 br̥mhaṇo rasamadyādyaiḥ sabhaktō 'lpo hitaḥ sa ca |
 bālavar̥ddhapipāsāartasnehadvin̄madyaśīliṣu ||
 strīsnēhanityamandāgnisukhitakleśabhīruṣu |
 mṛdukoṣṭhālpadoṣeṣu kāle coṣṇe kṛṣeṣu ca ||
 snehaḥ prāgbhojanāt kuryādūrujaṅghākaṭibalam |
 vegānulomyamārogyamadhaḥkāyagadakṣayam ||
 madhye br̥hattvāgnibalasthiratākukṣirukṣamān |
 indriyasthiratāmūrdhvamūrdhvajatrugadakṣayam ||
 vāte salavaṇam sarpīḥ pitte kevalamiṣyate |
 vaidyo dadyāt bahukaphe kṣāratrikatukānvitam ||
 vāryuṣṇamacche 'nupibetsnehe tatsukhapaktaye |
 āsyopalepaśuddhyai ca tauvarāruṣkare na tu ||
 uṣṇopacāraḥ snehe syāduṣṇo hyuṣṇairvirudhyate |
 tato guruprāvaraṇo nivātaśayanasthitaḥ |
 jaraṇāntam pratikṣeta tṛṣyannuṣṇālpavāripaḥ ||
 śīrorugbhramaniṣṭhīvamūrcchāsādāratiklamaiḥ |
 jānīyād bheṣajam jīryajjīrṇam tacchāntilāghāvāt ||
 anulomanilasvāsthyakṣutṛṣṇodgāraśuddhibhiḥ |
 jīrṇājīrṇaviśāṅkāyām punaruṣṇodakam pibet |
 tenodgāraviśuddhiḥ stāttataśca laghutā ruciḥ ||
 bhojyo 'nnam mātrayā pāsyān śvaḥpiban pītavānapi |
 dravoṣṇamanabhiṣyandi nātisnigdhamasaṅkaram ||
 uṣṇodakopacārī syāt brahmacārī kṣapāśayaḥ |
 vyāyāmavegasaṃrodhaśokavarṣahimātapān ||
 pravātayānayanādhvabhāṣyātyāsanasaṃsthitīḥ |
 nīcātyuccopadhānāhassvapnadhūmarajāṃsi ca ||
 yānyahāni pibettāni tāvantyananyānyapi tyajet |
 sarvakarmasvayam prāyo vyādhikṣiṇeṣu ca kramaḥ ||
 upacārastu śamane kāryaḥ snehe viriktavat |
 snehasya pānāt pūrvaṃ ca dātavyam mṛdubheṣajam |
 uttejanam hutāśasya koṣṭhalāghavakāri ca ||
 tryahamaccham mṛdau koṣṭhe krūre saptadinam pibet |
 samyaksnigdho 'thavāyāvadataḥsātmībhavet param ||
 sātmībhūto hi kurute na malānāmudīraṇam |
 atiyogena vā vyādhīn yathāmbodhotiyojanāt ||
 vihatya setum mṛtkoṣṭhāt sravati kṣapayan mṛdam |
 sneho 'pyagniṃ tathā hatvā sravati kṣapayamstanum ||
 vātānulomyam dīpto 'gnirvarcaḥ snigdhamasaṃhatam |
 mṛdusnigdhāṅgatāglāniḥsnehodvego 'thalāghavam ||
 vimalendriyatā samyak snigdhe rūkṣe viparyayaḥ |
 pāṇḍvāmayāggasadanaghrāṇavaktragudasravāḥ |
 gudadāhāruciśchardimūrchātṛṣṇāpravāhikāḥ ||
 śuktodgārabhramaśvāsakāsāḥ snehātisevanāt |
 amātrayāhito 'kāle mithyāhāravihārataḥ |
 snehaḥ karoti śophārśastandrānidrāvisaṃjñatāḥ ||
 kaṇḍūkuṣṭhajvarotkleśaśūlānāhabalakṣayān |
 jāṭharendriyadaurbalyajāḍyāmastambhavāggrahān ||
 tāṃstān svadoṣahetūtthān pāṇḍvādīṃscātiyojanāt |
 kṣutṛṣṇoklekhanasvedarūkṣapānānnabheṣajam |
 takrārīṣṭakhaloddālayavaśyāmākakodravāḥ ||

pippalītriphalākṣaudrapathyāgomūtraguggulu |
 yathāsvaṃ pratirogaṃ ca snehavyāpadi sādhanam ||
 virūkṣaṇe laṅghanavat kṛtātīkṛtalakṣaṇam |
 snehena paittikasyāgniriyadā tivratarīkṛtaḥ |
 snehamāśu jarāṃ nītvā punarojo 'bhitaścaraṇaḥ ||
 udīrayet sopasargāṃ pipāsāmasya bādhikāṃ |
 so 'sūṃstyajedyadyudakaṃ na pibedāśu śītalam ||
 śītasekāvagāhān vā tatṭṛṣṇāpīḍito bhajet |
 snehāgninā dahyamānaḥ svaviṣeṇeva pannagaḥ ||
 ajīrṇe balavatyā tu śītairdihyācchiromukham |
 chardayet tādāśāntau ca pītvā śītodakaṃ punaḥ ||
 rūkṣāṇnamullikhedbhuktvā tādrīśyāṃ tu kaphānile |
 samadoṣaśca niḥśeṣaṃ snehamuṣṇāmbunoddharet ||
 tato doṣādibalataḥ pūrvoktaṃ ca vidhiṃ śrayet |
 na sarpiḥ kevalaṃ pitte peyaṃ sāme viśeṣataḥ |
 sarvaṃ hyanuvrajeddehaṃ hatvā saṃjñāṃ ca mārayet ||
 snigdhadravoṣṇadhanvottharasabhukṣvedamācāret |
 snigdhastryahaṃ sthitaḥ kuryādvirekaṃ vamaṇaṃ punaḥ ||
 ekāhaṃ dinamanyacca kaphamutkleśya tatkaraiḥ |
 tilamāśadadhikṣīraguḍamatsyarasādibhiḥ ||
 māsālā medurā bhūriśleṣmāṇo viṣamāgnayaḥ |
 snehocitāśca ye snehyāstān pūrvam rūkṣayettataḥ ||
 saṃsnehya śodhayedeṣaṃ snehavyāpanna jāyate |
 alaṃ malānīrayituṃ snehaścāśātmyatām gataḥ ||
 bālavrddhādiṣu snehāparihārāsahiṣṇuṣu |
 yogānimānanudvegān sadyaḥsnehān prayojayet ||
 prabhūtamāṃsaniṣkvāthān jāṅgalānūpajān rasān |
 snehabhrṣṭeṣu vā teṣu yavāgūṃ nātisaṃhatām ||
 tilacūrṇaṃ ca sasnehaṃ phāṇitaṃ kṛsarāṃ tathā |
 tilakāmbalikaṃ bhūrisnehaṃ sarpiṣmatīmapi ||
 peyāṃ sukhoṣṇā kṣaireyīm pātre vā sasiṭāghṛte |
 sarpirlavaṇayuktaṃ vā sadyodugdhaṃ tathā payaḥ ||
 peyāṃ ca pañcaprasṛtām snehaistaṇḍulapañcamaiḥ |
 pāyasaṃ māśamiśraṃ ca bahusnehasamūyutam |
 tailaśuṇṭhīguḍarasam jīrṇe māmśarasāśinaḥ ||
 snehaṃ vaikaṃ surācchena dadhno vā saguḍaṃ saram |
 vasāṃ varāhajāṃ sarpiḥ pippalīm lavaṇaṃ tilān ||
 pippalīm lavaṇaṃ snehāṃscaturo dadhimastukam |
 dadhnā siddhaṃ vyoṣagarbhaṃ dhātṛdrākṣārāse ghṛtam ||
 yavakolakuḥṭhāmbukṣārakṣīrasurādadhi |
 ghṛtaṃ ca siddhaṃ tulyāṃśaṃ sadyaḥsnehanamuttamam ||
 siddhāṃśca caturaḥ snehān badaratripthalārasaiḥ |
 yonīśukrāmayaharān sadyaḥsnehān prayojayet ||
 lavaṇopahitāḥ snehāḥ snehayantyacirānnaram |
 taddhi viśyandyarūkṣaṃ ca sūkṣmamūṣṇaṃ vyavāyi ca ||
 guḍānūpāmiśakṣīratilamāśasurādadhi |
 kuṣṭāśophaprameheṣu snehārthaṃ na prakalpayet ||
 triphalāpippalīpathyāguggulvādivipācitān |
 snehānyathāsvameteṣāṃ yojayedavikāriṇaḥ ||
 kṣīṇānāṃ tvāmāyairagnidehasandhukṣaṇakṣamān |
 dīptāntarāgniḥ parīśuddhakoṣṭhaḥ pratyagradhāturbalavarṇayuktaḥ |

dṛḍhendriyo mandajarah śatāyuh snehopasevī puruṣaḥ pradiṣṭaḥ ||
 iti pañcaviṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atha ṣaḍviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ svedavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 caturvidho 'gnisvedo bhavati tāpopanāhadravoṣmabhedena |
 tatra tāpasvedaḥ pāṇikāṃsyaphālavālukāvastraghaṭikādibhiḥ sāksādaghninā ca prayok-
 tavyaḥ ||
 upanāhasvedastu sarvagandhadhānyasarṣapakiṇvavacādevadārurāsnairāṇḍamūlamadhukaśatāhvāsuraḥ
 kpittasīraḥpādāmiṣaveśavāraiśca |
 tathā śleṣmasaṃsrṣṭe vāyau surasādibhiḥ |
 pittasaṃsrṣṭe ca padmakādibhiḥ |
 pṛthak sahitairvā |
 kṣīraśuktadhānyāmlalavaṇamastupragādhaiḥ susnigdhaiḥ sukhoṣṇaiḥ sāl-
 valābhidhānaistairbahuśaḥ pradihyoṣṇavīryāpūtiṣṭduromacarmabhistadabhāve
 ghanavātaharapatrāvika kauṣeyairupanaddhamaṅgamahasthitam vidāhaparihārārtham
 niśi muñcet |
 divā niśi baddham |
 doṣakālavalaśena vā ||
 dravasvedastu dvividhiḥ |
 pariṣeko 'vagāhaśca |
 tatra śigruvarāṇāmṛtakamūlakasarṣapasurasārjakavāsāvaṃśāsmantakāśokaśirīṣārkakaraṇjairāṇḍamālataiḥ
 salilasurākṣīraśuktādibhiḥ kvathitaiḥ pūrvoktaiśca yathādoṣaṃ pṛthak sahitairvā kumbhīr-
 varṣalikāḥ praṇālīrvā pūrayitvā vātahasiddhasnehābhyaktamanabhyaktam vopaviṣṭam
 kiliṇje vā śayānamekāṅge sarvāṅge vā vastrāvacchanne pariṣecayet |
 tairevādbhiḥ pūrṇe mahati kaṭāhe kuṇḍe droṇyāṃvāvagāhayet ||
 ūṣmasvedaḥ punaraṣṭadhā bhidyate |
 piṇḍaḥ saṃstaro nāḍī ghanāśma kumbhī kūpaḥ kuṭī jentākaśca |
 tatra mṛtkapālapāṣāṇaloṣṭalohapiṇḍānagnivarnān sandaṃśena gr̥hītvāmbhasyamle
 vā nimajjayet tairārdrāvakivastreṇa veṣṭitaiḥ śleṣmamedobhūyiṣṭham sarujamaṅgam
 granthimadvā svedayet |
 pāṃsusikatāgavādipurīṣadhānyabusapulākapaḥpalalairvāmlotkvathitaiḥ pūrvavadveṣṭitaiḥ
 |
 gavādiśakṛtārdreṇa piṇḍīkṛtenopanāhadravayotkārīkākr̥saramāṃsapīṇḍairvā vātaro-
 geṣviti piṇḍasvedaḥ |
 sa eva saṅkarākhyāḥ ||
 yathārhasvedadravyāṇi pihitamukhāyāmukhāyāṃ samyagupasvedya nivā-
 taśaraṇaśayanasthe kiliṇje prastīryāvika kauṣeyavātaharapatrānyatamottarapracchade
 rauravājīnaprāvārādibhiḥ svavacchannaṃ svedayediti saṃstarasvedaḥ ||
 pūrvavadevopasvedyokhāmukhe 'nyāmukha |
 nāḍīmūlacchidrapramāṇapārśvacchidrāmupasandhāyāvalipyā ca pārśvacchidrasthayā
 nāḍyā śaroṣikāvaṃśadalakiliṇjakaraṇjapatrānyatamakṛtayā gajāgrahastasaṃsthānyā
 vyāmadīrghayādhyarddhavyāmadīrghayā vā svāyāmacaturbhāgāṣṭabhāgapariṇāhamūlā-
 grasrotasā sarvatovātaharapatrasaṃvṛtachidrayā dvistrirvā vinamitayā sukhopaviṣṭasya
 svabhyaktaprāvṛteṅge bāṣpamupaharet |
 bāṣpo hyanṛjugāmī vihatacaṇḍavegastvacamavidahan sukhaṃ svedayatīti nāḍīsvedaḥ ||
 puruṣāyāmamātramadhikaṃ vā ghaṇaṃ samaṃ ca śilātalaṃ bhūpradeśaṃ vā
 vātaharadārudīptenāgninā sarvatastāpayitvāgnimaphyoṣṇodakāmlādibhirabhyukṣya
 yathoktapracchade saṃstaravatsvedayediti ghānāśmasvedaḥ ||
 pūrvavat svedadravyāṇi kumbhyāmutkvāthyāśliṣyopaviṣṭastadvadūṣmāṇaṃ gr̥hṇīyāt |

bhūmau vā tām nikhāya tadūrdhvamāsanam śayanam vā nātighanapracchadam paritaḥ
pralambamānakuthākambalagonikam nidhāya tatrasthasyośmānam gr̥hṇataḥ kumbhyāmag-
nivarṇānayogudānupalāṁśca śanairnimajjayediti kumbhīsvedaḥ | |

śayanasyādhovistāradviguṇakhāte kūpe vātaharadārukarīṣānyatarapūrṇadagghe
vigatadhūme svāstīrṇaśayanastham svedayediti kūpasvedaḥ | |

kuṭīm nātyuccavistārām vṛttāmacchidrāmupanāhakalkaghanapradigdhakudṛyām
sarvatovidhūmapradīptakhadirāṅgārapūrṇahasantikāsamūhaparivṛtām vidhāya tanmadhye
ca śayyām tatrastham svedayediti kuṭīsvedaḥ | |

atha jentākam cikīrṣurbhūmiṁ parīkṣeta |

pūrvasyāmuttarasyām vā diśi guṇavati praśastabhūmibhāge |

deśe kṛṣṇamṛttike vā |

suvarṇavarṇamṛttike parighāpuṣkariṇyādīnām jalāśayānāmanyatamasya kūle |

dakṣiṇe paścime vā sūtīrthe samasuvibhaktabhūmibhāge |

saptāṣṭau vāratnīrapakramyodakāt prāṇmukhamudānmukham vābhimukhatīrtham
kūṭāgāram kārayet |

utsedhavigistārataḥ paramaratnayāḥ ṣoḍaśa |

samantātsuvṛttam mṛtkarmasampannamanekavātāyanam |

asya ca kūṭāgārasyāntaḥ samantato bhittimaratnivistārocchrāyām piṇḍikām
kārayedākavātāt |

madhye cāsya kūṭāgārasya kiṣkumuktaṁ dvipurūṣapramāṇam mṛnnmayam kan-
dusamsthānambahusūkṣmacchidrāmaṅgārakoṣṭhakastambham sāpidhānam kārayet |

tam ca khādirāṇāmasvakarṇānām vā kāṣṭhānām pūrayitvā dīpayet |

sa yadā jānīyātsādhudagdhāni kāṣṭhāni vigatadhūmānyavataptam sarvamagninā tadag-
nigraham svedayogyena cośmaṇā yuktamiti |

tatrainam vātaharābhyāṅgābhyaktagātram vastrāvachchannam praveśayet |

anuśīṣyātsaumya praviśa kalyāṇāyārogyāya ca |

praviśya cainām piṇḍikāmāruhya śārśvāparapārśvābhyām yathāsukham śayīthāḥ |

na ca tvarayāsvedamūrchāparītenāpi piṇḍikaiśa vimoktavyāprāṇocchvāsāt |

bhraśyamāno hyataḥ piṇḍikāvākāśād dvāramanadhigacchan svedamūrccā parītatayā
sadyaḥ prāṇān jāhyāḥ |

tasmāt piṇḍikāmenām na kathaṅcana muñcethāḥ |

tvaṁ yadā jānīyā vigatābhiṣyandamātmānam samyak prasrutāsvedapicchaṁ sarvasroto
vimuktaṁ laghubhūtamapagatavibandhastambhasuptivedanāga ravamiti |

tataḥ piṇḍikānusāreṇa dvāram prapadyethāḥ |

niṣkrāmya ca cakṣuṣoḥ paripālanārthamatisvinno 'pi na sahasā śītodakamanupraviśethāḥ
|

samyak svinnastvapagatasantāpaklamo muhūrtāt sukhoṣṇena vāriṇā yathānyāyam par-
iṣikto 'śnīyāditi jentākasvedaḥ | |

teṣām viśeṣatastāpoṣmasvedau kaphe prayojayet |

upanāhamanile |

kiñcit pittasamsṛṣṭe 'nyatarasmin dravamiti | |

anāgneyam punarmedaḥkaphāvr̥te vāyau nivātasadanaguruprāvaraṇabahumadyapānavyāyāmakṣudā-
tapaniyuddhādhvabhārabharaṇāmarṣabhayaiḥ |

upanāham ca pittānvaye pūrvoktenaiva vidhināgnirahitamiti |

bhavati cātra | |

nivāte 'ntarbahihṣnigdho jīrṇānnaḥ svedamācaret |

vyādhivyādhitateśarttuvaśānmadhyavarāvaram | |

kaphārto rūkṣaṇam rūkṣo rūkṣasnigdham kaphānile |

āmāśayagate vāyau kaphe pakvāśayāśrite | |

rūkṣapūrvam tathā snehapūrvam sthānānurodhataḥ |

alpaṁ vañkṣaṇayoḥ svalpaṁ dṛṇbhūṣkahṛdaye na vā | |

padmotpalādibhiḥ saktupiṇḍyā vācchādya cakṣuṣī |
 śītairmuktāvalīpadmakumudotpalabhājanaiḥ | |
 muhuḥ karaiṣca toyardraiḥ svidyate hṛdayaṃ spr̥ṣet |
 śītaśūlakṣaye svinno jāte 'ṅgānāṃ ca mārḍave |
 syācchanairmṛditaḥ snāstataḥ snehavidhiṃ bhajet | |
 pittāsrakopatṛṇmūrcchāsvarāṅgasadanabhramāḥ |
 sandhipīḍājvaraśyāvaraktamaṇḍaladarśanam | |
 svedātiyogācchardīṣca tatra stambhanamauśadham |
 viśakṣārāgnyatīśārachardimehātureṣu ca | |
 svedanam guru tikṣṇoṣṇaṃ prāyaḥ stambhanamanyathā |
 dravasthirasarasnigdharūkṣasūkṣmaṃ ca bheṣajam | |
 svedanam stambhanam ślakṣṇarūkṣasūkṣmasaradravam |
 prāyastiktaṃ kaṣāyaṃ ca madhuraṃ ca samāsataḥ | |
 stammitaḥ syāt bale labdhe yathoktāmayasaṅkṣayāt |
 stambhatvaksnāyusaṅkocakampahr̥dvāgghanugrahaiḥ | |
 pādaus̥thatvakkariḥ śyāvairatistambhitamādiśet |
 na svedayedatisthūlarūkṣadurbalamūrcchatān |
 stambhanīyakṣataksīṇākṣāmamadyavikāriṇaḥ | |
 timirodaravīśarpakuṣṭhaśoṣāḍhyarogīṇaḥ |
 pītadugdhadadhisnehamadhūn kṛtavirecanān | |
 bhraṣṭadagdhagudaglānikrodhaśokabhayārditān |
 kṣutṛṣṇākamalāpāṇḍumehīṇaḥ pittapīḍitān | |
 garbhīṇīm puṣpitām sūtām mṛdu vātyayike gade |
 śvāsakāsapratīśyāyahidhmādhmānavibandhiṣu |
 svarabhedānilavyādhipakṣāghātāpatānake | |
 aṅgamardakaṭipārśvapṛṣṭhakukṣihanugrahe |
 mahattve muṣkayoḥ khalyāmāyāṃme vātakaṇṭake | |
 mūtrakrcchrār̥budagranthīśukrāghātāḍhyamārute |
 vepathuśvayathusvāpastambhajṛmbhāṅgagaurave | |
 karṇamanyāśīraḥkoṣṭhajaṅghāpādoruruḥṣu ca |
 svedaṃ yathāyathaṃ kuryāttadauśadhavibhāgataḥ | |
 svinno 'nnaṃ pathyamaśnīyāddoṣarogānurodhataḥ |
 tadahaḥ svinnasarvāṅgo vyāyāmaṃ sutarāṃ tyajet | |
 agnerdīptim mārḍavaṃ tvakprasādaṃ bhaktaśraddhāṃ srotasāṃ nirmalatvam |
 kuryāt svedo jāḍyatandrāpahāraṃ stabdhān sandhīmśceṣṭayatyāśu cāśya | |
 snehaklinnāḥ koṣṭhagā dhātugā vā srotolīnā ye ca śākhāsthisaṃsthāḥ |
 doṣāḥ svedaiste dravīkṛtya koṣṭhaṃ nītāḥ samyak śuddhibhīrṇirhriyante | |
 iti ṣaḍvīmśo 'dhyāyaḥ | |
 atha saptavīmśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vamanavirecanavidhiṃ nāmādhyayaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 doṣaharaṇamūrdhvhabhāgaṃ vamanākhyamadhobhāgaṃ virecanākhyamubhayaṃ vā
 malavirecanādvirecanamityucyate | |
 tatroṣṇatikṣṇasūkṣmavyavāyivikāṣīṇyausadhāni svavīryeṇa hṛdayamupetya saukṣmyāt
 vyavāyitvācca dhamanīranusṛtya snehena mṛdūkṛte 'ntaśśārīre svedoṣmaṇārdradāruvad-
 viṣyaṇṇe sthūlāṇusrotebhyaḥ sakalamapi doṣasaṅghātamauṣṇyāt punarviṣyandayanti |
 taikṣṇyādvikāṣitvācca vicchindayanti |
 sa viṣyaṇṇavicchinno doṣasaṅghātaḥ pāriplavaḥ snehāktabhājanastha ivodakāñjalirasaj-
 jannanupnasaraṇabhāvādāmāśayamanugamya udānapraṇunnaḥ agnivāyvātmakatvāt ūrdhv-
 abhāgaprabhāvāccausadhasyordhvaṃ pravartate |
 ślilapr̥thivyātmakatvādadhobhāgaprabhāvācca usadhasyādhah |

ubhayataścobhayaguṇātmaṭvādubhayabhāgaprabhāvācca ||
 tatrotkrṣṭe śleṣmaṇi pittasaṃsrṣṭe vā tatsthānagate vā pitte anile vā śleṣmottare ca va-
 manamācāret |
 pitte tu virekaṃ śleṣmasaṃsrṣṭe vā tatsthānagate vā śleṣmaṇi ||
 tatra vamanasādhyā viṣapītadaṣṭadigdhavidhviruddhājirṇānnavajvararājayakṣmātisārādhoraktapitta-
 llāsaviṣarpapramehakuṣṭhapāṇḍuvartmamukhaghrāṇakapālarogakarṇarodhaśophaṣṭanyadoṣādayo
 doṣabhedīyoktāśca śleṣmavyādhayo viśeṣeṇa |
 ete hi paraṃ vamanena nāsamupayānti salilāpagamanenāniṣpannaśālyādivat ||
 avāmyāstu garbhīṇisukumārānyakāryavyagrārūksarūksāśanaprāyātidīptāgnibhārā-
 dhvakarmanityaklāntakṣataḥkṣīṇātisthūlakṣāvṛddhabāladurbalaśramabhayaśokakrodhamadamūrchākṣutpi-
 pittavātāsthāpitānuvāsitasamvṛtakōṣṭhaduṣcharditahṛdrogodāvartamūtrāghātāgulmaplihodarāṣṭhīlārśaḥsva-
 bhramānilārtārditākṣepakākṣīṇirahṣāṅkhakarṇapārśvasūlino 'nāsthāpitakṛmīṇakoṣṭha iti |
 anyatrāmagarīvaśaviruddhābhyavahorabhyaḥ śīghrakāritvādeśam |
 tatra garbhīṇyā garbhavyāpadāmāgarbhābhramśācca dāruṇarogaprāptiḥ syāt |
 sukumārasya hṛdayavikarṣaṇādūrdhvamadho vā rudhirapravṛttiḥ |
 anyakāryavyagrasyauṣadham na pravartate |
 kṛcchreṇa vā pravartamānamayogadoṣān kuryāt |
 rūksasya vāyuraṅgagrahaṇam |
 rūksāśanaprāyasyaṃ vāyunā kṣapitadehatvād balakṣayaḥ syāt |
 tathātidīptāgneragnibalena bhārādhvakarmanityayānaklāntānāṃ cāyāsena kṣatasya
 bhūyaḥkṣaṇanādraktātipravṛttiḥ |
 kṣīṇādīnāmauṣadhabalākṣamatvāddehabaloparodho 'ntaḥkṣatabhayaṃ ca |
 prasaktacchardīyūrdhvaraktapittayorudāna utkṣīpya prāṇān haredraktam cātipravartayet
 |
 ūrdhvavātāsthāpitānuvāsītānāmūrdhvaṃ vātātipravṛttiḥ |
 samvṛtakōṣṭhasya duṣcharditasya vātimātrapravāhaṇādantaḥ koṣṭhasamutkliṣṭairdoṣairvisa-
 rpastambhajāḍyavaicityāni maraṇam vā |
 hṛdrogiṇo hṛdayoparodhaḥ |
 udāvartādibhirārtānāmarditādibhiḥca yathāyathamāmayapravṛddhirmaraṇam vā |
 kṛmīṇakoṣṭhasyāsthāpanenādhaḥpūrvamanirhr̥taiḥ kṛmibhiratibahutvādaśeṣānis-
 saraṇena hṛdayamatikarṣadbhiḥchardiṣo 'tipravṛttiḥ syāt ||
 garbhīṇyādicintāprasaktāntāścātra dhūmāntaiḥ prāyaḥ sarvakarmabhirvakṣyamāṇaḥ par-
 ihartavyāḥ |
 ajīrṇī tu sarvaireva ca vamanavarjjairāmadoṣabhayāt |
 navajvarasya doṣastambhabhayāditi ||
 atha virecanasādhyā jirṇajvarordhvaraktapittagulamavidradhiplīhārśobhagandarodarakṛmīṇakoṣṭhamūtrā-
 kṣīpākṣārāgnidagdhakuṣṭhāvraṇaśīraḥpakvāśayaśūlodāvartavibandhacchardivisphoṭādayo
 vāmyoktāśca viṣucikādayo doṣabhedīyoktāśca pittavyādhayaḥ |
 viśeṣeṇaite hi paraṃ virecanena nāsamupayāntyagnyapanayanenāgnigr̥hatāpavat ||
 avirecyāḥ punarnavajvarātisāryadhoraktapittakṣatagudalaṅghatarātrijāgaritāsthāpitālpāgnirājayakṣmama-
 tisnigdhārūksakrūrakoṣṭhāḥ tatra navajvarasyāvīpakvān doṣāṇa nirharet |
 vātameva ca kopayet |
 atisāryadhoraktapittayoratipravṛtṭyā hanyāt |
 kṣatagudasya gude prāṇoparodhakarīm rājayakṣmārtasya kṣīṇadhātutayā malabalattvam
 |
 tadabhāvāddehanāśaḥ syāt |
 madātyayārtasya madyakṣīṇe dehe vāyuh prāṇoparodhāya |
 ādhmātasya purīṣāśaye nicito vāyurvisarpan sahasā tivratarāmādhmānaṃ maraṇam vā
 janayet |
 śāśalyābhihatayoḥ kṣate vāyurāśrito jīvitam himsyāt |
 atisnigdhasyātiyogo bhavet |

krūrakoṣṭhasya uṣadhoddhatā doṣā hyapravartamānā hṛdayaśūlaparvabhedānā haccha-
rdimūrccākḷamān janayitvā prāṇān hanyuḥ |

garbhīṇyādīnāṃ pūrvoktadoṣaḥ syāt ||

atha sādharāṇe kāle samyaksnigdhasvinnamanupahatamānasamśvaḥ cchardayitavyamiti
grāmyānūpaudakaśṛtamāmsarasakṣīradadhīmāṣatīlapalalāśākādibhirdravaprāyaiḥ samutk-
leśitaśleṣmāṇaṃ sukhoṣitaṃ jīrṇāhāraṃ pūrvāhṇe snātānuliṭṭaṃ sragviṇamahatavāsasaṃ
devatāgnidvijaguruvṛddhavaidyānarcitavantam kṛtahomabalimaṅgalaprāyaścittasvasti-
vacanaṃ jānusamasamśṛtasopadhānopāśrayāsanopaviṣṭaṃ nirannabhīṣatsnigdhaṃ vā
yavāgū maṇḍena ghṛtamātrāṃ pītavantam bhīrukrīṣabālavṛddhasukumārān vā doṣānurod-
henākāṇṭhaṃ pītakṣīratakrayūṣekṣumāmsarasamadyatuṣodakayavāgūmaṇḍānyatamaṃ
nakṣatratiṭhikarāṇamuhūrtodaye praśaste yathāvyādhidōṣadūṣyādīvihitāmauśadhamātrāṃ
madhusaindhavayuktāṃ sukhoṣṇāṃ brāhmaṇaprayuktābhīrāśīrbhīrābhimantritāṃ

punaśca ||

brahmadakṣāśvirudrendrabhūcandrārkanīlānālāḥ |

rṣayaḥ sauśadhighrāmā bhūtasāṅghāśca pāntu vaḥ ||

rasāyanīmavarṣīṇāmamarāṇābhivāmṛtam |

sudhevottamanāgānāṃ bhaiṣajyabhidamastu te ||

aum nāmo bhagavate bhaiṣajyagurave vaidūryaprabharājāya tathāgatāyār hate samyak-
sambuddhāya |

tadyathā |

aum |

bhaiṣajye bhaiṣajye mahābhaiṣajye bhaiṣajyasamudgate svāhā |

ityevamabhimantryodagmukhaḥ prāṇmukhamāturaṃ pāyayet ||

tataḥ pītavānūrunyastabhujo vamanānugataṃ mānasognitaptaiḥ pāṇibhirupatapyamāno
muhūrtamanupālayet |

sa yadā jānīyāt svedaprādurbhāvena doṣaṃ pravilayamāpadyamānaṃ

romaharṣeṇa ca sthānebhyaḥ pravicalitaṃ

kuṣyādhmānena ca kuṣīmanuṣṛtaṃ ca kramāt hṛdayopamardahrllāsāsyasaṃsraṇaiś-
cordhvamabhimukhībhūtaṃ |

atha samupasthitānekapratiḡrāhaḥ pārśvalalāṭopagrahaṇe nābhiprapīḍane
prṣṭhapratilomonmardane ca pravṛttāvyapatrapaṇīyapuruṣo vivṛtoṣṭhatālukaṇṭho nātima-
hatā vyāyāmena vegānūḍīrayan nāpravṛttān na pravarttayan pravṛttāmścānupravartayan
suparilikhitanakhābhyāmāṅgulibhyāmutpalakumudairāṇḍanālairvā kaṇṭhamabhimṛśan
vamet |

nātyunnato nātvavanato na pārśvāpavṛtto vā |

tatrātyunnatasya prṣṭhahṛdayapīḍā bhavati |

atyavanatasya śīraḥkoṣṭhapīḍā |

pārśvāpavṛttasya pārśvakoṣṭhahṛdayordhvajatrūpīḍeti ||

evam kaṭutīkṣṇoṣṇaiḥ kaphe chardayet |

svādubhiḥ pittayukte |

amlaiḥ sasnehairanilasamśṛṣṭe |

yāvat kaphacchedaḥ kevalamauśadhapravṛttiḥ pittadarśanaṃ vā ||

hīnavegastu pippalyāmalakasarpakalkalavaṇoṣṇodakaiḥ punaḥpunaḥ pravartayet |

prabhūtavamanāsaḥṣṇurdvyahaṃ tryahaṃ vā viśramya |

asātmyabībhatsadurdarśadurgandhāni vamanāni vidadhyāt |

viparītāni tu virecanāni |

sarveṣu ca vamaṇeṣu saindhavaṃ madhu ca vidadhyātkaphavilayanavicchedanārtham |

vegāmścāsyā pratigrāhagatānāvekṣeta ||

tatrāpravṛttiḥ kevalasya vā bheṣajasya pravṛttirvibandho vā vegānāmayogalakṣaṇam |

tataścārocakagauravādhmānakaṇḍūṣphoṭakoṭhālasyaśūlapratīśyāyalomaharṣa-
prasekaśophaśītajvarādayaḥ ||

yogalakṣaṇaṃ punaḥ kālē kramāt kaphapittānilapravṛttirnātimahatī vyathā svayaṃ cā-
vasthānaṃ tataśca svasthatā manaḥprasādaḥ svaraviśuddhirarocakādivaiparītyaṃ ca ||

atīyoge tu phenilaraktacandrikodgamanam |

tataśca kṣāmatāsvarakṣayadāhakaṇṭhaśoṣabhramamohonmādamūrcchāśirahśūnyatāhr-
ddhūmayānagātraśūlasuptitrṣṇordhvānilaprapakarnaśūlārddivākṣaṅghanusamhananajihvāpraveśanir-
bhavanti |

jīvaśonitapravṛttyā maraṇaṃ vā |

eṣāṃ siddhiṣu sādhanam vakṣyate ||

yogena tu khalvenaṃ charditavantam suviśodhitapāṇipādamukhaṃ muhūrtamāśvāsya
dhūmatrayasyānyatamaṃ sāmartyataḥ pāyayitvā punarupasprṣṭodakaṃ sammānitasurab-
hitāmbūlam nivātāgāraśayyāsthitaṃ snehoktenācāraavidhinānuśīyāt ||

tatognibalamavekṣya kṣudham ca sāyāhne apare vāhni sukhodakapariṣiktaḥ purāṇānām
raktaśālitaṇḍulānām susiddhamannamasnehalavaṇakaṭukamalpasnehalavaṇakaṭukaṃ
vā dravaprāyamuṣṇodakānuprāyaṃ sāyaṃ prātarupabhuñjāno vidhimimamavekṣeta
peyādīnām ||

peyaṃ vilepīmakṛtaṃ kṛtaṃ ca yūṣaṃ rasaṃ trīnubhayaṃ tathaikam |

krameṇa seveta naro 'nnakālān pradhānamadhyāvaraśuddhiśuddhaḥ ||

yathānuragnistrīṇagomayādyaiḥ sandhukṣyamāṇo bhavati krameṇa |

mahān sthiraḥ sarvapacastathaiva śuddhasya peyādibhirantarāgniḥ ||

jaghanyamadhyappravare tu vegāścatvāra iṣṭā vamaṇe ṣaḍaṣṭau |

daśaiva te dvitriguṇā vireke prasthastathāsyād dvicaturguṇaśca ||

pittāvāsānaṃ vamaṇam virekādarddham kaphāntaṃ ca virekamāhuḥ |

dvitrān saviṭkānapanīya vegān meyaṃ vireke vamaṇe tu pītam ||

iti

atha vāmitavantam punarevaṃ snehasvedābhyāmupapādyāśvo virecayitavya iti sujara-
maśleṣmalam snigdham phalāmlamuṣṇamuṣṇodakānupānaṃ jāṅgalarasaudanam bhojayet |

tataḥ sukhoṣitaṃ pūrvoktena vidhinātīte śleṣmakāle nirannaṃ vibhajya koṣṭhaṃ
yathārhausadhamātrām pāyayet |

na tvakṛtavamanamanyatrātīkrūrakoṣṭhāt ||

akṛtavamanasya hi śleṣmaṇopahatamausadhamūrdhvaṃ pravartate |

urasi vāvaruddhamavatiṣṭhate |

tato nālam virekāya |

samyagviriktasyāpi cādhaḥsraṣṭaḥ śleṣmā grahaṇīm chādayitvā gauravamāpādayati |

pravāhikām vā |

na tveṣa doṣo 'tukrūrakoṣṭhasya vāyvātmakatvāt ||

śleṣmakāle tvakṛtavamanoktadoṣaḥ śūlādhmānagauravāṇi vā kṛtvā chardikṣiṇe
śleṣmaṇyaparāhṇe rātrau vā virecayet |

tenānnāvṛtamapi tulyam |

chardriṃ ca punastajjanayati |

aviriktasya tu śleṣmakāle ca vamaṇam nirannaṃ yojyam |

tathordhvaṃ sukheṇa nirharaṇāt ||

koṣṭhastu trividho bhavati |

mṛduḥ krūro madhyamaśca |

tatra bahupitto mṛduḥ |

sa viricyate kṣīreḥsurasāmlatakramastugūḍakṛsarasarpirnavamadyoṣṇo-
dakapīludrākṣāpūgaphalādibhirapi |

bahuvātaḥ krūraḥ |

sa durvirecyastriphalātilvakatrivṛnnīlinīphalādibhirapi |

bahuśleṣmāsamadoṣaśca madhyaḥ sa sādharāṇaḥ |

ye ca snihyantiyacchapānena prāyaśaḥ trisaptapañcarātrairiti ||

tatra kaṣāyamadhuradravyaiḥ pitte virecanam |

mūtrakatūṣṇaiḥ kaphe |
 snigdhoṣṇalavaṇairvāte |
 pītamātra eva cauṣadhe chardivighātāya śītāmbunā mukhamasya sahasā siñcet |
 tataścoṣṇodakena so 'ntarmukhaṃ viśodhyārdrasurabhimṛṇmātuluṅgajambīra-
 sumanaḥsaugandhikādiḥṛdyagandhānupajighret |
 nivātasukhaśayyāsthitaścāvibandhārthamalpālpamuṣṇodakamanukaṇṭhayaṃstanmanā
 vegāṇna dhārayan īrayamāṇāśca śayyāsanne pratigrāhe 'śītasprgviricyeta |
 yathā ca vamaṇe svedaprasekauṣadhakaphapittānilāḥ krameṇa pravartante tathā virecane
 vātamūtrapurīṣapittakaphāḥ |
 punaścānte vāyuh |
 doṣāṇaṃ hi dehe tathā sanniveśānmārgavaiparītyācca śodhanayoriti | |
 apravṛttau tu bheṣajottejanārthamuṣṇodakaṃ pāyayet |
 pāṇitāpaiśca jātharaṃ svedayet |
 pravṛtte ca dīptāgneḥ snigdhavapuṣā bahudoṣasyālpadoṣe naiva vā pravṛtte 'lpadoṣasyāpi
 jīrṇabhaiṣajyasyāhaḥśeṣaṃ balaṃ cāpekṣya bhūyo mātṛaṃ vidadhyāt |
 na tvajīrṇauṣadhasyātiyogabhayāt | |
 tadaharvā bhuktavato 'nyedyuradr̥dhasnehaṃ vā daśarātrādūrdhvamupaskṛtade-
 hamavahito bhūyaḥ pāyayet | |
 hṛibhaya lobhaiśca vegāghātaśīlāḥ prāyaśaḥ striyo rājasamīpasthā vaṇijaśca bhavanti |
 tasmādeve vegadhāraṇapravṛddhavātātṛvātsadātūrā durvirecyāśca |
 tān susnigdhaṇ śodhayet | |
 anyānapī cākālanirhāravihārāhārān |
 tataścaiṣāṃ sadātūratvādalpo 'pyāmāyo duḥsādhyo bhavati |
 teṣāṃ punaḥ kriyāvidhiḥ snehavyāpatsiddhāvupadekṣyate | |
 tatrasamyagvirekāt kuṣiḥṛdayāviśuddhirādhmānamaruciḥ prasekaḥ kaphapittotk-
 leśachardibhramāḥ kaṇḍū piṭakā vidāho gauravamagnisādastrandrā staimityaṃ pratiśyāyo
 vātaviṇmūtrasaṅgaśca |
 samyagvirekāt vyādhyupaśamo yathoktaviparyayaśca |
 ativirekāt tu kevalaṃ doṣarahitamudakaṃ raktaṃ vā medomāṃsadhāvanopamaṃ kṛṣṇaṃ
 vā pravartate |
 parikartikā hṛdayodveṣṭanaṃ gudanissaraṇaṃ nayanapraveśaḥ pipīlikāsañcāra ivāṅge va-
 manātiyogatulyatā ca | |
 samyagviriktaṃ cainaṃ vamanoktena dhūmavarjyena vidhinopapādayet |
 atha vomitavāniva krameṇānnānyupayujānaḥ prakṛtibhojanamāgacchediti |
 bhavati cātra | |
 jīrṇe 'nne vamaṇaṃ yojyaṃ kaphe jīrṇe virecanaṃ |
 mandavahnimasṃsuddhamakṣāmaṃ doṣadurbalam | |
 adr̥ṣṭajīrṇaṅgaṃ ca laṅghayet pītabheṣajam |
 snehasvedauṣadhotkleśasaṅgairiti na bādhyate | |
 saṃśodhanāsravisrāvasnehayojanalaṅghanaiḥ |
 yātyagnirmandatāṃ tasmāt kramaṃ peyādimācāret | |
 srutālpapittaśleṣmāṇaṃ madyapaṃ vātapaikkam |
 peyāṃ na pāyayetteṣāṃ tarpaṇādikramo hitaḥ | |
 apakvaṃ vamaṇaṃ doṣāṇaṃ pacyamāṇaṃ virecanaṃ |
 nirharedvamanasyātaḥ pākaṃ na pratipālayet | |
 ūrdhvādhorecanaṃ yuktaṃ vaiparītyena jāyate |
 yadā tadā chardayataḥ siñceduṣṇena vāriṇā |
 pādau śītena cordhvāṅgaṃ viparītaṃ virecane | |
 durbalo bahudoṣaśca doṣapākena yaḥ svayam |
 viricyate bhedanīyairbhojyaistamupapādayet | |
 durbalaḥ śodhitaḥ pūrvamalpadoṣaḥ kṛśo naraḥ |

aparījñātaakoṣṭhaśca pibenmr̥dvalpamauṣadham |
 varam tadasakṛt pītamanyathā saṁśayāvaham | |
 hared bahūṁscalān doṣānalpānalpān punaḥpunaḥ |
 durbalasya mr̥dudravayairalpān saṁśamaye ttutān |
 kleśayanti ciram te hi hanyurvainamanirhṛtāḥ | |
 mandāgniṁ krūrakoṣṭham ca sakṣāralavaṇairghṛtaiḥ |
 sandhukṣitāgniṁ vijitakaphavātaṁ ca śodhayet | |
 rūkṣabahvanilakrūrakoṣṭhavyāyāmaśīlinām |
 dīptāgnīnām ca bhaiṣajyamavirecyaiḥ jīryati | |
 tebhyo bastiṁ puro dadyāttataḥ snigdham virecanam |
 śakṛnnirhṛtya vā kiñcittikṣṇābhiḥ phalavarttibhiḥ |
 pravṛttam hi malam sigdho vireko nirharetsukham | |
 viśabhighātapiṭakākuṣṭhaśophavisarpiṇaḥ |
 kāmālāpāṇḍumehārtān nātisnigdhān viśodhayet | |
 sarvān snehavirekaiśca rūkṣaistu snehabhāvitān | |
 karmanām vamanādīnām punarapyantare 'ntare |
 snehasvedau prayuñjīta snehamante balāya ca | |
 ūśādibhīryathotkleśya hriyate vāsaso malaḥ |
 tathaiva vapuṣaḥ snehasvedamāṣatilādibhiḥ | |
 snehasvedāvanabhyasya kuryātsaṁśodhanam tu yaḥ |
 dāruśuṣkamivānāme śarīram tasya dīryate | |
 sukham kṣipram mahāvegamasaktam yat pravartate |
 nātiglānikaram nāpi hr̥di pāyau ca rukkaram | |
 antarāśayagam klinnam kṛtsnam doṣam nirasyati |
 virecanam nirūham vā tattikṣṇamiti nirdiśet | |
 jalāgnikīṭairaspr̥ṣtam deśakālaguṇānvitam |
 navam mātṛādhikam kiñcit tulyavīryaiḥ subhāvitam | |
 snehasvedopapannasya tikṣṇatvam yāti bheṣajam |
 ato viparyaye mandam mandatam ca prapadyate | |
 tikṣṇo madhyo mr̥durvyādhiḥ sarvamadhyālpalakṣaṇaḥ |
 balāpekṣam hitam teṣu tikṣṇam madhyam mr̥du kramāt | |
 apravartya malān dravyam sātmībhūtam hi jīryati |
 vamanam vā virekam vā tasmātsātmiam na yojayet | |
 vibhramśo viśavatsamyagyogo yasyāmṛtopamaḥ |
 kāle 'vaśyam prayojyam ca yasmādyatnena tat pibet | |
 buddhiprasādam balamindriyāṇām dhātushtiratvam jvalanasya dīptim |
 cirācca pākam vayasah karoti saṁśodhanam samyagupāsyamānam | |
 iti saptaviṁśo 'dhyāyaḥ | |
 athāṣṭaviṁśo 'dhyāyaḥ |
 athāto bastividhiṁ nāmādhyaḥ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 bastiranilapradhāneṣu doṣeṣu prayujyate |
 bastinā dīyate bastiṁ vā pūrvamanvetyato bastiḥ | |
 sa ca sarvopakramāṇām pradhānatamaḥ śighram bṛmhaṇādikāritvādvikṛtānilocched-
 itvācca | |
 anilo hi doṣāṇām netā |
 sarvaśarīraceṣṭaikakāraṇam |
 pañcātmatayā aṅgapratyaṅgavyāpī |
 vidhātā vividhabāhyādhyātmikabhāvānām sargasthitipralayānām hetuḥ mārgatraya-
 jānāmapī rogāṇāmiti | |

sukhatvādeva ca bastirbālavṛddhakṛśasthūlakṣiṇadhātuvindriyeṣu ca strīṣu cānilopasargā-
daprajāsu kṛcchraprajāsupadiśyate |

tathāgnibalavarṇamedhāsvarāyuhṣukhaprado vayahsthāpanaḥ paṅgūrustambhabhagnasaṅkucitānilādhm-
cakodāvartaparikartikādiṣu hita iti | |

sa tu bastistrividhaḥ |

āsthāpanamanuvāsanamuttarabastiśca |

tatrāsthāpanaṁ doṣadūṣyādyanusāreṇa nānādravyasaṃyogādinirvṛttam |

tasya bhedaḥ |

utkleśanaṁ saṃśodhanaṁ saṃśamanaṁ lekhanam br̥mhaṇam vājikaraṇam picchābastir-
mādhutailikamityādayaḥ |

mādhutailikasya paryāyāḥ yāpano yuktaratho doṣaharaḥ snigdhabasatiriti |

teṣāṃ nāmbhireva svarūpamākhyātam | |

tadvayahsthāpanāddoṣasthāpanādvāsthāpanamityucyate śarīrārohaṇāddoṣanirharaṇā-
dacintyaprabhāvatayā yasminnūhāsambhavānnirūha iti | |

anuvāsanam yathārhausadhasiddhaḥ snehanārthaḥ snehaḥ snehavidhau sa caturdhābhi-
hitaḥ |

tasya bhedo mātṛābastiḥ |

sa peyasnehahrasvamātṛātulyaḥ | |

sevyāḥ sadā ca mādhutailikavat |

bālavṛddhādhvabhārayānavyāyāmacintāstrīnityastrīnṛpeśvarasukumāradurbalānilabhagnālpāgnibhirniṣ-
sukho balyo varṇyaḥ sṛṣṭamalo doṣaghaṇśca tathāpi tau nājirṇe yojyau na ca divāsvapnaḥ
sevyāḥ |

yataśca so 'nmanuvāsannapi na duṣyatyanuvāsaramapi vā dīyata ityanuvāsanam | |

uttarabastirapi snehonuvāsanavacchodhanaṁ nirūhavadapi kecidāhuḥ sa nirūhāduttara-
muttareṇa vā mārgaṇa dīyata ityuttarabastiḥ | |

tatrāsthāpyā gulmaplīhānāhaśūlaśuddhātīsārājīrṇajvarapratiśyāyāḍhyarogahr-
dayakukṣipārśvagrahaparvābhitāpapārśvayoniśūlāṅgasuptiśoṣakampagauravātilāghavāntrakūjanavātavarco-
jaḥkṣayonmādetodoṣakrimiṇakoṣṭhaviṣamāgnisaśabdālpāpogragandhotthānādayo
doṣabhedīyoktāśca vātavyādhayo viśeṣeṇaite hi param bastinā nāsamupayānti mūlacchedena
vṛkṣavat | |

anāsthāpyāstvatīsnigdhotkliṣṭadoṣakṣatoraskātikṛśā nirannāḥ kṛtavamanavirecananasyaprasaktacchardin-
daśophakuṣṭhamadhumehārtāḥ |

garbhīṇī cāpravṛttāṣṭamamāsā |

tatrātīsnigdhotkliṣṭadoṣayordoṣānukleśyodaram mūrcchāṃ śvayathum vā nirūho janayet

|

kṣatoraskasyātikṛśasya ca kṣobhamāpanaḥ śarīramāśu pīdayet |

anirannasya vakṣyate |

kṛtavamanavirekayostu riktaṁ dehaṁ kṣataṁ kṣāra iva dahet |

snehabastistu sadyo 'gnimavasādyā śleṣmāmayāya syāt | |

kṛtanasyasyāmyavibhraṃśaṁ vīṛvtoḍhvasrotastayā kuryāt |

anuvāsanam tu doṣotkleśam |

prasaktacchardiyādīnāṁ vāyurnirūhamūrdhvaṁ nayet |

anuvāsanam ca |

arśasasyāvṛtamārgatvādanāgacchanbastiḥ prāṇān hiṃsyāt |

snehaḥ punararśāmsyabhiṣyandyādhmānāya syāt |

baddhodarādyādhmānāntānāṁ bhṛśataramādhmānānmṛtyuḥ |

alasa kṛtādīnāṁ cāmadoṣāt |

aroka kṛtādīnāṁ yathāsvamāmayavṛddhiḥ |

garbhīṇyāḥ pūrvokto doṣaḥ | |

ya evāsthāpyāsta evānuvāsyāḥ |

rūksātīdīptāgrayaḥ kevalānilārtāśca viśeṣeṇa |

ete paramanuvāsa nenāpyāyyante |
 mūlasekena vṛkṣavat |
 ya evānāsthāpyāsta evānanuvāsyāḥ |
 tathā nirannanavajvarapāṇḍurogakāmalāpramehapratiśyāyaplihakaphodarāḍhyavātavarcohedārtapīta-
 ṣṭhātisthūlaślīpadagalagaṇḍāpacikrimiṇakoṣṭhāḥ |
 tatratīsnigdhādīnām yathāsvamuktāḥ pṛthagdoṣāḥ |
 api ca ||
 abhukte riktakoṣṭhasya prayuktamanuvāsanam |
 saradūragasūkṣmatvaiḥ kṣipramūrdhvaṃ prapadyate ||
 tena vāyorjayo na syādvātasthāne hyatiṣṭhatā |
 kāyāgnerāśu nāśaśca viśeṣādanivartanāt ||
 snehaḥsadyośitāhāruddhe tvāmāśaye 'nilam |
 pakvasthaṃ hanti pakvasthaścyavate cānnapākataḥ ||
 nirūhaśca samīraśca tīkṣṇavegāvubhāvapi |
 tāvannamūrcchitau tīkṣṇāvadho 'nnena sahāgatau ||
 ūrdhvaṃ vā śakṛtā sārddhaṃ samsthitau koṣṭha eva vā |
 samalāhāraviṣṭabdhau haretāmāśu jīvitam ||
 bhuktavānanuvāsyō 'smānna nirūhyastu bhuktavān |
 pāṇḍurogārtādīnām doṣānutkleśya snehabastirudaram janayet |
 praiśyāyādīmatām bhūya eva doṣaṃ vardhayet ||
 tayostu netraṃ suvarṇādīdhatumaṇiśaṅkhaśṛṅgadantāsthiveṇūnalakhadirakadara-
 tiniśatīndukādīdārusāramayamṛjvakakaśaṃ gopucchākṛtigulikāmukhamūnavarṣavārṣikas-
 aptadvādaśaṣoḍaśavarṣāṇām viṃśatiprabhṛtiṣu ca kramāt pañcaṣaṣaptāṣṭanavadvādaśāṅgu-
 lapramāṇam |
 mūle 'gre cāturāṅguṣṭhakaniṣṭhikāpariṇāhamardhāggulāt prabhṛtyardhāṅgulaprayat-
 dhatryaṅgulaparyantapraveśamūlacchidram vanamudgamudgamāśakalāyaklinnakalāya-
 rkakandhuvāhyagrachidram mūlachidrapramāṇāṅgulairagre yathāsvam san-
 niviṣṭakarnīkaṃ karnīkāntaḥpratibaddhasūtrāntargṛhītāgrapidhānaghanacailavarti |
 mūle dvyaṅgulāntarāle karnīkādvayaṃ kārayet |
 varṣāntareṣu ca vayobalaśarīrāṇyavekṣya netrapramāṇamutkarṣayet ||
 tatojāvivarāhaharīnagomahiṣānyatamajaṃ snehamudgavimṛditam vigatacchidrasirā-
 granthiskandhaṃ nātivartulam mṛdu dṛḍhaṃ kaṣāyaraktaṃ sukhasamsthāpyauṣad-
 hapramāṇa nyubjaṃ vivṛtānanaṃ niveśya bastiṃ karnākayordṛḍhena sūtreṇa ghaṇaṃ samaṃ
 ca badhvā parivarttya punaścānyadvastimukhabandhanārthaṃ sūtramupadhāyānuguptaṃ
 nidhāpayet ||
 bastyabhāve plavanīcchāgalāṅkapādamaadhūcchiṣṭopadigdhaghanasūkṣmatāntavānyatamaṃ
 niveśayet ||
 āsthāpanamātrā tu prathame varṣe prakuñcaḥ |
 tataḥ paraṃ prativarṣaṃ prakuñcamabhivardhayedāṣaṭprasṛtāt |
 tataścordhvaṃ prasṛtābhivṛddhiḥ |
 prāptānatītaṣṭādaśasaptateṣu dvādaśa prasṛtāḥ |
 paraṃ cāto daśaiva |
 anye punardvādaśaprasṛtasyāpyaṣṭāvicchanti ||
 yathāsvamāsthāpanamātrā pādahīnā mādhutailike prayojyā |
 anuvāsane svevamevāsthāpanasya pāda iti ||
 athāsthāpanīyamāturaṃ snehasvedopapannaṃ kṛtavamanavirekamāsevitapeyādisaṃsar-
 gakramamupajātabalamanuvāsanārhaṃ pūrvamevānuvāsayet |
 śītavasantayordivā anyathā rātrāvavekṣya vā doṣādīn |
 anyathā hi shehoktāmāyaprādurbhāvaḥ ||
 dhanvantarīyāḥ punarāhaḥ |
 na rātrau praṇayedbastiṃ snehotkleśo hi rātrijaḥ |

ahni sthānasthite doṣe vahnaucannarasānvite ||
 sphuṭasrotomukhaṃ dehaṃ sneho yat parisarpati |
 alpapittakaphaṃ rūkṣaṃ bhr̥śaṃ vātarujārditam ||
 bhuktaṃ jīrṇāśanaṃ kāmaṃ rātrāvapyanuvāsayet |
 kevalānilanipīḍitaṃ tvaśuddhamapyanirūpitabalaṃ cāpyanuvāsayedātyayikatvāt vyād-
 heḥ |

tasya vidhirvamanādadhikataṃ kṛtamaṅgalamanusukhamabhyaktamuṣṇāmbusnātaṃ
 yuktasnehamucitāt pādahīnaṃ dravapūrvaṃ laghūṣṇaṃ sānupānamaśanamaśitavantam
 kṛtacaṅkramaṇamutsṛṣṭaviṇmūtramaśanārdrahastamaśaṅkanīyaparicāraṇaṃ nivāte veśmani
 pratata śayane nātyucchrite svāstṛte īśadunnamitapādadeśe vāmapāśvana prākśīrasaṃ
 saṃveśayet |

atisnigdhāśino hyubhayamārgasaṃsargāt sneho madamūrcchāgnisādahṛllāsān janayati |
 rūkṣāśino viṣṭambhaṃ balavarṇahāniṃ vā |
 alpamātradravāśino visṛṣṭaviṇmūtrasya cānāvṛtena tadāvṛtāt vyāpadam |
 ciramaśitavato vidāhābhimukhabhaktasya jvaraṃ kuryāt |
 yataśca vāmapārśvāśrayāṇi vahnigrahaṇīgudavalāmukhāni tāni tatpārśvāśāyino nimnāni
 bhavantyatastadauśadhamaskhalitamāpnoti praveśanirgamāviti |

saṃviṣṭaṃ cainamṛjsthitadehaṃ svabāhūpadhānaṃ prasāritavāmasakthimākuñcite-
 taraṃ tasyaiva copariprasāritadākṣaṇabāhuṃ kārayet ||

pūrvameva tu vaidyo varttyā supihitāgracchidraṃ netraṃ bhājanasyopari kṛtvā
 dakṣiṇapādāṅguṣṭhāṅgulibhyāṃ karṇikāyā upariṣṭānniṣpīḍyāvibandhāya śatāhvā-
 saindhavacūrṇāvacūrṇitaṃ prageva netrasparśāt pūrvavadābhimantritāṃ yathārhaṃ
 yathārhausadhāvīpakva sukhoṣṇaṃ bastau snehamāśicyāvalīkocchvāsaṃ nissāritavātabud-
 budamauśadhānte sūtreṇa dvistīrvā bastimukhamāveṣṭya dakṣiṇapāṇau netramuparidhāya
 tiṣṭhet |

tato ghṛtābhyakte pāyau vāmahastapradeśīnyābhyaktapraveśapradeśamapanītavartyuttānavāma-
 hastāṅguṣṭhodarapihitāgraṃ madhyamāpradeśīnyupagrhitakarṇikamṛjvanupṛṣṭhavaṃśa-
 manusukhamekamaṇā lāghavena niṣkampamadrutamavilambitaṃ netramākarnīkaṃ
 praveśayet |

āturo 'pi tadanulomayannavalambeta |

tataśca vaidyo bastimukhaṃ dakṣiṇahastāṅguṣṭhapradośīnibhyāmamuñcannetra-
 macālayan hastadvayenottānenaikagrahaṇenaivānilādhiṣṭhānabhūtaṃ kiñcidavaśeṣayan
 śanaiśśanairavegamanupīḍayet |

anyathā hi vyāpado bhavanti |

tāḥ sasādhanāḥ siddhiṣu vakṣyante ||

anye tu triṃśanmātrāḥ pīḍanakālamāhuḥ |

na ca bastau dīyamāne kṣavakāśahāsajṛmbhāspandanānyācāret |

viṇmūtrānilavege tu netramākṛṣya vegānte śeṣaṃ praṇayet |

ante cottānasya sthijau pāṇitalena tricaturo vārāṃstāḍayet |

tathā tatpārṣṇibhyām |

pādātāśca śayyāṃ trirutkṣipet |

sopadhānasya ca prasāritasarvāṅgasya pārṣṇike muṣṭinā hanyāt |

tathā pārṣṇyaṅgulipādatalapiṇḍikāḥ |

sarujaṃ cāṅgaṃ snehena pratilomaṃ vākśatamātraṃ śanairvimṛdnīyāt |

evamāśu sneho na nivartate |

samanugacchati cāsamantātsirāḥ |

tataḥ paraṃ tu snehoktamācārmanuvartate ||

dīptāniṃ ca sāyaṃ laghvannaṃ bhojayet |

naiva cānāgatasnehaṃ dvitīye 'hani |

na ca tamanuvāsayet |

āgamanakālastu paro yāmatrayam |

tataḥ paramanāgacchantamahorātramupekṣeta |
 tadāpyanivartamāne phalavartibhirlavaṇāranālaprāyairvā tīkṣṇabastibhiḥ śodhayet |
 snehavyāpatsiddhiṃ cāvekṣeta |
 atiraukṣyādanāgacchannacejjādyādyupadravāy syāt tathāpyupekṣyaḥ |
 śīghranivṛtte tu vinā malena kevale sneha snehamanyam punaryojayet |
 na hyasāvatiṣṭhan kāryakaro bhavati |
 sukhoṣitam cainam tathākṛtavamanavirekāsthāpanānyatamam prāyaḥ śuṇṭhīd-
 hānyakvāthamitaraccoṣṇodakam vā snehaśeṣajaraṇāya vātakaphopasāntaye ca pāyayet
 ||
 tato 'nnakāle yathoktamannamaśnīyāt |
 na cānuvāsitam peyām pāyayet |
 sā hi sasnehakoṣṭhamenamabhiṣyandayati |
 punaśca tṛtīye 'hanyanuvāsayet pañcame vā |
 yadā vā snehapaktiḥ syādataśca dāptāgnirūkṣavātolaṇavyāyāmanityān pratyaham |
 evamamunā krameṇa doṣādyanusāratastricaturaiḥ snehabastibhirupasnigdham śodha-
 nenāsthāpanena srotoviśuddhyarthamāsthāpayet |
 vātādhikyādasnigdham tu snehanena | |
 athainam tṛtīye pañcame vāhani kiñcidāvṛtte mādhyāhne kṛtamaṅgalasvastyayanamab-
 hyaktadeham sveditamutsṛṣṭamalamanāśitam nātikṣudhitamavekṣyāturamāryāvalokitam
 nāthamāryatārāmātmabhuvam dhātāramaśvināvindramātreyaṃ saptarṣīn kāsīrājāṃ
 videhapatiprabhṛtīnagniveśādīmśca tantrakārān dīpagandhaphalabalidhūrpairyajña
 iva prakalpitaḥbhāgān kṛtvauṣadhīvrddhavaidyadvijātīmśca sampūjya tadvidyasahito
 doṣauṣadhādibalena yathārhamupakalpavedvastim | |
 tatra viṃśatimātrāṇi palānyauṣadhānāṃ madanaphalāṣṭakam ca kvāthakalpena vipacet |
 kvāthāccaturthāmśam snehamanile ṣaṣṭhāmśam pitte svasthavṛtte cāṣṭamāmśam tu kaphe
 |
 sarvasya cāṣṭamāmśam kalkasya syādyāvātā nātyacchasāndratā bhevet |
 guḍasya palam yuktyā madhusaindhava yathāyogyam ca śeṣāṇi kalpayet | |
 sarvāṇi caikadhyamuṣṇodakakumbhībāṣpābhitaptāni khajamathitāni bastau prakṣipyānu-
 vāsanavannirūham praṇayet |
 nātyuṣṇāśitam nātimṛdutiṣṇam nātisnigdharūkṣam nātitanusāndram na hīnātimātram
 nālavaṇātīlavanam nātyamlam ca |
 tatra bāṣpamātrānūtāpādaṣṭhasya vidāho na bhavati |
 khajapramathanāttu kvāthasnehādayaḥ samyak samprayuktāḥ samyageva yogamārab-
 hante |
 anyathā punaḥ kvāthādīnāmulbaṇonyatamam yathāsvaṃ doṣamīrayet |
 atyuṣṇādīnām tu pṛthagvyāpadaḥ sādhanāni ca siddhiṣūttarakālamupadekṣyante | |
 api ca |
 tiryakpraṇīte hi na yāti dhārā gude vṛṇaḥ syāccalite ca netre |
 dattaḥ śanairnāśayameti bastiḥ kaṇṭham pradhāvedatipīḍitastu | |
 stambham vidhatte 'timṛdurhimaśca taptāmlatikṣṇo bhramadāhamohān |
 snigdho 'tijādyam pavanam tu rūkṣastanvalpamātrālavanastvayogam | |
 karoti mātṛābhyadhiko 'tiyogam kṣobha tu sāndraḥ sucireṇa caiti |
 dāhātīsārau lavaṇo 'ti kuryāttasmātsuyuktaṃ samameva dahyāt | |
 mātṛam tripalikam kuryāt snehamākṣikayoḥ pṛthak |
 karṣārdham māṇimanthasya svasthe kalkapaladvayam | |
 sarvadravāṇam śeṣāṇam palāni daśa kalpayet |
 mākṣikam lavaṇam sneham kalkam kvāthamiti kramāt | |
 āvapeta nirūhāṇāmeṣa samyojane vidhiḥ | |
 dattamātre tūttānaḥ sopadhāno nirūhavīryeṇa dehavyāptaye tanmanāsthiṣṭhet |
 udīrṇavegaścotkuṭiko visṛjet |

āgamanakālastu paro muhūrtaḥ |
 tadā hyanāgacchannāśu mr̥tyave syāt |
 atastatrānulomikaṃ snehakṣāramūtrāmlaṃ snigdhatikṣṇoṣṇamanyam prayojayet |
 phalavartisvedabhayottrāsādīmśca |
 bastivyāpatsiddhiṃ cāvekṣeta | |
 svayaṃ nivṛtte tu pūrvavad dvitīyaṃ tṛtīyaṃ caturthaṃ ca dadyādyāvadvā sunirūḍhaḥ
 syāt | |
 tatrādyo 'nilaṃ svamārgādapakarṣati |
 dvitīyaḥ pittam |
 tṛtīyaḥ śleṣmāṇamiti | |
 tasya hīnasamyagatiyogāstu viriktavat |
 samyañnirūḍhaṃ tu koṣṇasalilāvasiktaṃ tanunā jāṅgalarasena bhojayet |
 snātāśitasyāśya calā doṣaśeṣāḥ svasthānamāśrayante | |
 tataḥ punarvātārtamāturaṃ bṛmhaṇīyamanyam vā tadvidhamaśītānantaram sāyaṃ vā
 punaralpalaghvaśitaṃ yathāsvamalilādiṣu daśamūlādisādhiteṇa tailenānuvāsayet |
 tasya hīnasamyagatiyogāḥ snehapītavat | |
 viśeṣastu samyaganuvāsita kiñcitkālāṃ sthitvā snehaḥ sapuriṣonilānugataḥ pravartata iti
 |
 bhavati cātra | |
 evaṃ kaphe snehabastimekaṃ trīn vā prayojayet |
 pñca vā sapta vā pitte navaikādaśa vānile | |
 punastatopyayugmāmstu punarāsthāpanaṃ tataḥ |
 kaphapittānileśvannaṃ yūṣakṣīrarasaiḥ kramāt |
 vātaghnauśadhaniṣkvāthatrivṛtāsaindhavairiyutaḥ |
 bastireko 'nile snigdhaḥ svādvamloṣṇo rasānvitaḥ | |
 gyagrodhādigaṇakvāthapadmakādisitāyutau |
 pitte svāduhimau sājyakṣīrekṣurasamākṣikau | |
 āragvadhādinīṣkvāthavatsakādiutāstrayaḥ |
 rūkṣāḥ sakṣaudragomūtrāstikṣṇoṣṇakaṭukāḥ kaphe | |
 trayaśca sannipāte 'pi doṣān ghnanti yataḥ kramāt |
 nācāryacarakasyāto bastistribhyaḥ paraṃ mataḥ |
 na hi doṣaścaturtho 'sti punardīyeta yaṃ prati | |
 utkleśanaṃ śuddhikaraṃ doṣāṇāṃ śamanaṃ kramāt |
 tridhaiva kalpayedbastim�tanye 'pi pracakṣate |
 doṣauśadhātibalataḥ sarvameṭat pramāṇayet | |
 samyañnirūḍhalingaṃ tu nāsaṃbhāvya nivartayet | |
 prākṣneha ekaḥ pañcānte dvādaśāsthāpanāni ca |
 sāvāsanāni karmaivaṃ bastayastrīmśadīritāḥ | |
 kālāḥ pañcadaśaikotra prākṣneho 'nte trayastathā | |
 ṣaṭ pañca bastyantārātāḥ yogoṣṭau bastayo 'tra tu |
 trayo nirūhāḥ snehāśca snehāvādyantayorumau | |
 snehabastiṃ nirūhaṃ vā naikamevātiśīlayet |
 utkleśāgnivadhau snehānnirūhānmaruto bhayaṃ | |
 tasmānnirūḍhaḥ snehyaḥ syānnirūhyaścānuvāsitaḥ |
 snehaśodhanayuktyaivaṃ bastikarma tridoṣajit | |
 aṣṭādaśāṣṭādaśakān bastināṃ yo niṣevate |
 vidhinā nā yathoktena sa bhavedajaro 'rujaḥ | |
 sahasrāyuh śrutadharo vītapāpmāmaraprabhaḥ |
 vājisyado nāgabalaḥ sthirabuddhīndriyānalaḥ | |
 bastau rogeṣu nārīṇāṃ yonigarbhāśyeṣu ca |
 dvitrāsthāpanaśuddhebhya vidadyādvastimuttaram | |

āturāṅgulamānena tannetraṃ dvādaśāṅgulam |
 vṛttaṃ gopucchavanmūlamadhyayoḥ kṛtakarṇikam ||
 siddhārthakarpaveśāgraṃ ślakṣṇaṃ hemādisambhavam |
 kundāśvamārasumanahpuṣpavṛntopamaṃ dṛḍham ||
 tasya bastirmṛdulaghurmātrā śuktirvikalpya vā ||
 atha snātāsītasyāśya snehabstividhānataḥ |
 rjoḥ sukhopaviṣṭasya pīṭhe jānusame mṛdau ||
 hr̥ṣṭe medhṛe sthite carjju śanaiḥ srotoviśuddhaye |
 mālātipuṣpavṛntāgrapariṇāhāṃ ghanāmṛjum ||
 ślakṣṇaṃ śālākāṃ praṇayettayā śuddhe 'nusīvanīm |
 āmehanāntaṃ netraṃ ca niṣkampam gudavattataḥ ||
 pīḍite 'nugate snehe snehabastikramo hitaḥ |
 bastīnanena vidhinā dadyāt trīṃscaturo 'pi vā ||
 anuvāsanavaccheṣaṃ sarvamevāśya cintayet ||
 strīṇāmārtavakāle tu yonirgr̥hṇātyapāvṛteḥ |
 vidadhīta tadā tasmādanṛtāvapi cātyaye ||
 yonivibhramśaśūleṣu yonivyāpadyasṛgdare ||
 netraṃ daśāṅgulam mudgapraveśaṃ caturaṅgulam |
 apatyamārge yojyaṃ syāddvyaṅgulam mūtravartmani ||
 mūtrakṛcchraṇikāreṣu bālānāṃ śuktireva tu ||
 uttānāyāḥ śayānāyāḥ samyak saṅkocya sakthinī |
 ūrdhvajānvāstricaturānahorātreṇa yojayet ||
 bastīmstrirāmatrevaṃ tu snehamātrāṃ vivardhayet |
 tryahamevaṃ ca viśramya praṇidadhyāt punastryaham ||
 paksādvireko vamite tataḥ pakṣānnirūhaṇam |
 sadyo nirūḍhaścānvāśyaḥ saptarātrādvirocitaḥ ||
 yathā kusumbhādiyutāttoyādrāgaṃ haret paṭaḥ |
 tathā dravīkṛtāddehādbastirnirharate malān ||
 iti aṣṭaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 atha ekonatrimśo 'dhyāyaḥ |
 athāto nasyavidhīrnamādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 nāsāyāṃ praṇīyamānamauṣadhaṃ nasyam |
 nāvanaṃ nastakarmeti ca saṃjñāṃ labhate |
 nāsā hi śirasas dvāram |
 tatṛāvasacitamauṣadhaṃ srotāḥśṛṅgāṭakaṃ prāpya vyāpya ca mūrdhānaṃ netraśro-
 trakaṇṭhādisirāmukhāni ca muñjādiśīkāmivāsaktāmūrdhvajatrugatāṃ vaikārikīmaśeṣāmāśu
 doṣasaṃhatimuttamāṅgādapakarṣati ||
 tatttu trividhaṃ virecanaṃ bṛṃhaṇaṃ śamanaṃ ca |
 teṣāṃ virecanaṃ jatrūrdhvagauravaśophopadehakaṇḍūstambhābhiṣyandapākaprasekavairasyārocakasva-
 granthyarbudadadrukoṭhādiṣu śleṣmajeṣu tīkṣṇena snehena śirovirecanadravyairvā siddhena
 teṣāṃ vā kvāthacūrṇasvarasaistaireva vā yathārhadravaślakṣṇakalkitāloḍitairmadhusaindha-
 vāsavapittamūtrairiyathāsvaṃ copadiṣṭairyojyam ||
 tatra bhītaklībakṛśasukumāreṣu snehaḥ |
 galarogasannipātajvarātinidrāmanovikārakrimiviṣābhipannābhiṣyaṇṇasarpadaṣṭavisaṃjñeṣu
 śoṣāḥ |
 teṣveva bhūyasi doṣe śīghrakāriṇi ca cūrṇaḥ |
 sa hi nihito nāsāgra āvegakarataro bhavati ||
 bṛṃhaṇaṃ sūryāvartārdhāvabhedakakrimiśīrorogākṣisaṅkocaspandatimirakṛcchrāvabodhadantakarṇaśu-
 kanidrānāśādiṣvanilottheṣu snigdhamadhuradravyaistatsiddhairyathāyatham copadiṣṭaiḥ
 snehairniryāsairdhanvamāṃsarasaraktaiśca ||

śamanamakālavalīpalitakhalatidāruṇakaraktarājīvyāṅganīlikāraktapittādiṣu yathāsvamu-
padiṣṭaiḥ snehairbheṣajasvarasādibhiḥ kṣīrodakābhyāṃ vā samadoṣe vāṇutaileneti ||

tatra sneho mātṛābhedād dvidhā |

marśaḥ |

pratimarśāśca |

virecanaḥ śamano vā nāsayā praṇīyamānaḥ kalko 'vapīḍasaṃjño virecanacūrṇastu prad-
hamanākhyāḥ |

pariśeṣaṃ tu nāvanamavapīḍakasaṃjñam |

kalkīkṛtādaṣṭhādavapīḍitaḥ sruto raso 'vapīḍa ityapareṣāṃ |

tatra punastikṣṇe vaiśeṣikī śirovirecanasaṃjñā |

tathānye sarvameva virecanaṃ nasyamityāhuḥ |

sadyaḥ śleṣmavirecanasāmānyāt ||

athāṇutailasya vidhānamucyate |

āṇutailavidhānaṃ tu mañjiṣṭhāmadhukaprapauṇḍarīkajīvakarṣabhakakākolīdvayapayasyāsārivānantā-
nīlotpalāñjanarāsnāviḍaṅgataṇḍulamadhuparṇīśrāvaṇīmedākākanāsāsaralāsālabhadradārucandanaḥ
supiṣṭairāṣṭagaṇaṃ ṣaḍgaṇena payasā tailaṃ pacet |

ghṛtaṃ vā pittolbaṇeṣu doṣeṣu ||

athavā candanāgarupatradārvītvāṇmadhukabalādvayabilvotpalapadmakesaraprapauṇḍarīkaviḍaṅgośīra-
śatagaṇe divye 'mbhasi daśabhāgāvaśiṣṭaṃ kvāthayet tatastasya kvāthasya daśamāṃśena
samāṃśaṃ tailaṃ sādhayet |

daśame cātra pāke tailatulyamājamapi payo dadyāt |

etadapyaṇutailaṃ pūrvasmādvīṣeṣeṇendriyadārḍhyakaraṃ keśyaṃ tvacyaṃ kaṇṭhyaṃ
prīṇanaṃ br̥mhaṇaṃ doṣatrayaghaṇaṃ ca ||

anasyārḥastu bhuktabhaktasnehamadyagaratoyapītapātukāmaśīraḥ snātasnātukāmasirādivyadhasrutarak-
tavamanavirekabastikarmagarbhiṇīsūtikānavapratīśyāyāśvāsakāsino 'nārtavadurdineṣvapi
|

tatra bhuktabhaktasya nasyerito doṣa ūrdhvasrotāṃsyāvṛtya chardiśvāsakāsapratīśyāyān
janayet |

snehādīpītapātukāmānāmākṣināsāsyaśyandopahatitimiraśīrorogān |

śīraḥsnātasya śīro 'kṣikarṇaśūlakaṇṭharogapīnasahanumanyāstambhārditaśīraḥkampān |

snātukāmasya mūrdhastaimityajādyārucipīnasān |

srutaraktasya kṣāmatāmarucimagnisādaṃ ca |

mūtritocāritayorbhṛśataraṃ vegadhāraṇajān vikārān |

abhihatasya tivratarāṃ rujam |

kṛtavamanādīnāṃ śvāsakāsasvarendriyahānīśīrogauravakaṇḍūkr̥midoṣān |

garbhiṇyā bhaktadveṣajvaramūrcchārdhāvabhedaḥsyurapatyaṃ ca vyaṅgaṃ vikalen-
driyamunmādāspasmārayuktaṃ vā |

sūtikāyāḥ srutaraktoktān doṣān |

navapratīśyāyasya srotorodhādduṣṭapratīśyāyakeśāśātakṛmikaṇḍūvicarcikāḥ |

śvāsakāsinorvyādhivṛddhiḥ |

akāle durdine sahasaiva śaityācchirorugvepathustaimityatālunetrakaṇḍūpākamanyās-
tambhakaṇṭharogapratīśyāyārūṣikāḥ ||

teṣu yathāsvamāyatanaṃ doṣodrekaṃ cāpekṣya snehasvedaśorovaktralepasekatikṣṇa-
vapīḍadhūmagaṇḍūśādīnācāret |

vīṣeṣeṇa tu garbhiṇī rūkṣe nasyakarmaṇi varṣābhūkākolikapikacchubhiḥ śṛtaṃ payaḥ
pibet |

balāvidāryaṃśumatīmedābhīrvā |

ebhireva ca śṛtaṃ haviḥ vātahasiddhaśca snehaḥ śīrobastau karṇapūraṇe ca yojyaḥ |

sarvaṃ ca br̥mhaṇamannapānam |

bhuktabhaktādiṣvapi cātyayikavyādhyāturamapekṣeta ||

marśapramāṇaṃ tu pradeśīnyaṅgulīparvadvayānnimagneddhṛtādyāvat patati sa binduḥ
 |
 amī daśāṣṭau ṣaḍbindava uttamamadhyamakanīyasyo mātrāḥ |
 kvāthādīnāmaṣṭau ṣaṭ catvāraḥ |
 pradhamaṇasya tu ṣaḍaṅguladvimukhayā nāḍyāmukhānileritasya ākaṇṭhagaterdoṣānurod-
 hataśca punaḥpunaryojanamiti ||
 atha nasyārhaṃ naramavyāhatavegamaṃ dhautāntarbahirmukhaṃ snigdhasvinnaśirasam
 nātikṣudhitaṃ prāyogikadhūmapānaviśuddhasrotasaṃ svāstīrṇanivātaśayanasthuttā-
 naśīrṣamīśadunnatapādaṃ prasāritakaracaraṇaṃ jatrūrdhvaṃ pāṇitāpena punaḥ punaḥ
 svedayet |
 tataḥ kanakarajatatāmrānyatamaśuktisthitaṃ pradeyamauśadhatribhāgamuṣṇāmbuprat-
 aptaṃ kiñcit pralambitaśirasō vāmahastāṅguṣṭhakanīṣṭhikābhyāmākramya nayanaprac-
 chādanaṃ caturguṇaṃ vāso madhyamayā nāsāgramunnamayya pradeśīyanāmikābhyām
 caikaikaṃ nāsāpuṭaṃ paryāyeṇa pidhāyetaṣmin nāsāsrōtasi dakṣiṇahastena pranāḍyā
 picunā vānavacchinnaṃ māsiñcet ||
 vātapittakaphāmāyeṣu kramēṇāparāhṇamadyāhnapūrvāhṇeṣu |
 lālāsṛāvasuptapralāpadantakaṭakaṭāyanakrathanakṛcchroṃmilānapūtimukhakarmaṇādatṛṣṇārditaśīroroga-
 rātrau |
 svasthavṛtte tu śīte madhyāhne śaradvasantayoḥ prāhṇe grīṣme 'parāhṇe
 varṣāsvādityadarśane |
 pañcakarmāṇyācarato bastikarmottarakālameva ||
 na ca hīnādhikaṃ sakṛdeva sarvamatyuṣṇāśītamatyunnatāvanataśīrase saṅkucitagātrā-
 vayavāya deyam |
 tatra hīnaṃ doṣamutkleśya na nirharet |
 gauravārucikāsaprasekapīnasacchardikaṇṭharogān kuryāt |
 adhikamatīyogadoṣān |
 sakṛdeva sarvaṃ dattamutsnehanaśīrorogapratīśyāyaghrāṇakledānucchvāsoparodhaṃ ca
 |
 atyuṣṇaṃ dāhapākajvararakṭāgamaśīrorugdr̥ṣṭidaurbalyamūrcchābhramān |
 atīśītaṃ hīnadoṣān |
 atyunnataśīraso 'pi samyakśīro 'pratipadyamānaṃ tāneva |
 atyavanataśīraso 'tidūragamanānmūrchājāḍyakaṇḍūdāhajvarān |
 saṅkucitagātrasya samyagdhamaṇīravyāpnuvaddoṣotkleśaṃ vedanāṃ stambhaṃ vā |
 yadi ca nasye diyamāne bheṣajavegādasātmyatayā vā mūrcchā syāt tataḥ śīrovarjaṃ
 śītāmbhasā siñcet |
 na ca nasye niṣicyamāne kopahāsyavyāhāraspandanocchiṅkhanānyācaret |
 tathā hi śīrorukpratīśyāyakāsatimirakhalatīpalitavyaṅgatīlakālakamukhadūṣikāṇaṃ
 sambhavaḥ ||
 dattamātre tu nasye karṇalalāṭakeśabhūmigaṇḍamanyāskandhapāṇipā-
 datālānyanusukhaṃ mardayet |
 śanaiścocchiṅkhet |
 anabhyavaharamśca vāmadakṣiṇapārśvayorauśadhaṃ niṣṭhīvet |
 sakaphaṃ hi tadabhyavahr̥tamagnimavasādayet |
 doṣaṃ ca saṃvardhayet |
 ekaṇḍpārśvaniṣṭhīvanena sarvāḥ sirā bheṣajena samyagvyāpyante |
 punaḥ punaścainaṃ svedayedābheṣajadarśanānnochiṅkhenniṣṭhīveccātataścaivameva
 dviṭīyamaṇṣāmanuṣecayettathā trītiyaṃ doṣādibalena vā |
 virecane tvavapīḍe doṣabalamapekṣya paścāt snehamanuṣecayet |
 nivṛttanasyaṃ caivamunnidramuttānaṃ vāksātamātraṃ śāyayet |
 tataḥ punarapyutkliṣṭadoṣaśeṣopāśāntaye vairecanikaṃ yathārhaṃ vā dhūmaṃ pāyay-
 itvoṣṇodakagaṇḍūṣān dhārayet |

athāśya snehoktamācāramādiśet |
 atidravapānaṃ ca varjayet |
 punaśca tṛtīye 'hani nasyamavasecayet |
 hidhmāsvaropaghātamanyaśtambhāpatānakeṣu śīrasi cānilārtyādyabhibhūte pratyahaṃ
 sāyaṃprātarubhayakālaṃ vā |
 anena vidhinā pañca sapta nava vā dināni dadyādāsamyagyogādvā ||
 tatra samyaksnigdhe mūrdhani virikte vā sukhocchvāsaniśvāsakṣavathusvapnaprabodha-
 śirovadanendriyaviśuddhaya bhavanti |
 yathoktavyādhyupaśamaśca |
 ayogātiyogayostu yathāśvaṃ vātakaphavikārāstānyathāśvameva sādhayet |
 anyāṃśca pūrvoktān vikārān | |
 pratimarśastu kṣāmakṣatatrṣṇā mukhaśoṣavṛddhabālabhīrusukumāreṣvapyakālavarṣadurdineṣvapi
 ca yojyaḥ |
 na tu duṣṭapratīśyāyabahudoṣakrimiṇaśīromadyapītadurbalaśrotreṣu |
 eṣāṃ hyudīrṇadoṣatvāt tāvatā doṣotkleśo bhavati |
 tasya pañcadaśa kālāsteṣāṃ ca guṇāḥ |
 prātardatte bhuktavataścānte srotoviśuddhiḥ śīrolāghavaṃ manaḥprasādaśca bhavati |
 viṇmūtraśīrobhyaṅgāñjanakavalānte dṛṣṭiprasādaḥ |
 dantadhāvanānte dantadr̥ḍhatā saugandhyaṃ ca |
 adhvavyāyāmyavāyānte śramaklamasvedastambhanāśaḥ |
 divāsvapnānte nidrāśeṣagauravapraṇāśo manaḥprasādaśca |
 atihastānte 'nilaprasāmaḥ |
 charditānte srotolīnaśleṣmavyapohaḥ |
 dinānte srotoviśuddhiḥ sukhanidrāprabodhaśca bhavati |
 bhavati cātra | |
 pramāṇaṃ pratimarśasya bindudvitayamiṣyate |
 bindurvā yena cotkleśo nānutkliṣṭasya jāyate | |
 niṣṭhyūte yatra vā sneho na sākṣādupalakṣyate |
 na nasyamūnasaptābade nātītāśītivatsare | |
 na conāṣṭādaśe dhūmaḥ kavalo nonapañcame |
 na śuddhirūnadaśame na cātīkrāntasaptatau | |
 ājanmamaraṇaṃ śastaḥ pratimarśastu bastivat |
 marśavacca guṇān kuryāt sa hi nityopasevanāt | |
 na cātra yantraṇā nāpi vyāpadbhyo marśavadbhayam |
 tailameva ca nasyārthe nityābhyāsenā śasyate |
 śīrasaḥ śleṣmadhāmatvāt snehāḥ svasthasya netare | |
 āśukṛccirakāritvaṃ guṇotkr̥ṣṭāvkr̥ṣṭatā |
 marśe ca pratimarśe ca na viśeṣo bhavedyadi |
 ko marśaṃ saparīhāraṃ sāpadaṃ ca bhajettataḥ | |
 acchapānavicārākhyau kuṭivātātapasthiti |
 anvāsamātrābastī ca tadvadeva ca nirdiśet | |
 iti ekonatrimśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trimśo 'dhyāyaḥ |
 athāto dhūmapānavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 dhūmo hi śīro 'kṣikarṇaśūlābhiṣyandagauravārdhāvabhedakapīnasakāśaśvāsāsyavaira-
 syaprasekavaisvaryapūtighrānamukhahidhmāgalarogadantaśūladaurbalyārucihanumanyāgrahakrimikaṇḍū
 tavātakaphavyādhiprasāmāya prayujyate |
 tathā śiraḥkapālendriyamanobṛmhaṇaprasādanāya ca | |
 śītadravyanirvṛtto 'pyagnisaṃyogāduṣṇatayā pittaraktaviruddhaḥ |
 sa trividho bhavati |

śamano bṛmhaṇaḥ śodhanaśca |
 tathā kāsaghno vāmano vraṇadhūpanaśca |
 tatra śanamah prāyogiko madhyama iti paryāyaḥ |
 bṛmhaṇaḥ snehano mṛduriti |
 śodhano virecanastīkṣṇa iti ca ||
 adhūmārhaṣtu viriktadattabastirātrijāgaritābhihataśiromadhudadhidugdhamadyasnehayavāgū-
 viṣapayaḥpītamatsyāśītapāṇḍurogapramehodarādhmānordhvavātātīmiraroḥṇīkāraktapittino
 'tyuṣṇo 'nyepi ca |
 eṣāṃ hi bhramajvaraśiro 'bhitāpendriyopaghātātāluśoṣapākadhūmāyanaccha-
 rdimūrcharaktapittārditāni mṛtyum vā dhūmo janayati |
 atimātraścānyeṣāmapi ||
 tatra vātakaphānyatarasamsrṣṭaṃ pittamupalakṣya yathāsvaṃ sarpiḥkaśāyapā-
 nanasyāśyālepanāñjanapariṣekān snigdharūkṣaśītān prayuñjīta |
 etena sarvadhūmopaghātapatikārā vyākhyātāḥ ||
 viśeṣatastu sarvasrotogate dhūme bhavantyūśādhmānanetrarogaśvāsakā-
 sapīnasāṅgasvarasādāmlakāḥ |
 tatra ghṛtakṣīrekṣurasadrākṣāśarkaropayogastadvidhaireva vamanam |
 kaṭutiktairapi ca nasyagaṇḍūśāḥ ||
 pānakālāstavaṣṭau prāyogikasya niśāmūtraśakṛddantadhācanasvedanasyāhāraśastrakar-
 māntāḥ |
 ekādaśa mṛdoḥ |
 kṣutavyavāyahasitacirāsitaṣṭajṛmbhitamūtraśakṛddantadhāvanatarpaṇapuṭapākaśastrakarmāntāḥ
 |
 pañca tīkṣṇasya nasyāñjanacharditasnānāhassvapnāntāḥ |
 eṣu hi kālēṣu vātakaphotkleśo bhavati ||
 netraṃ tu bastinetradravyabhavaṃ gopucchākāramagramūlayoḥ kaniṣṭhikāṅguṣṭha-
 pariñāhaṃ rājamāśavāhidhūmavartipraveśacchidramṛju trikoṣaṃ ślakṣṇaṃ śīthilaśālākā-
 garbhaṃ śamanādiṣu kramādāturaṅgulamānena catvāriṃśaddvātriṃśaccaturviṃśatyaṅgu-
 laṃ kuryāt |
 kāsaghne vamaṇe ca daśāṅgulam |
 vraṇadhūpanārthe 'ṣṭāṅgulam kalāyaparimaṇḍalam kulatthavāhi srota iti |
 evaṃ hi dhūmo dūrāt pravṛtto netrasya parvacchedādūrdhvaṃ tanutayā ca śanaiḥ
 śliṣyannabādhako bhavati ||
 kāsaghnādiṣu tu netrābhāve nalavaṃśairāṇḍādīnāmanyatamā nāḍīm yojayet ||
 yathāsvaṃ ca dhūmadravyāṇāṃ kalkena ślakṣṇenākṣamātreṇa dvādaśāṅgulāmiṣīkā-
 mambhasyahorātroṣitāṃ kṛtvā lepayet |
 tatra ca navāṅgulagarbhāṃ pañcapralepāmaṅguṣṭhasthūlāṃ yavamadhyāṃ chāyāśuṣkāṃ
 vartim kṛtvā vigateṣīkāṃ ca snehāktāmaṅgāreṣu pradīpya netramūlacchidre ca nidhāya
 yathārhaṃ pānāyopanayet ||
 atha dhūmārhaḥ sumanā ṛjūpaviṣṭaḥ prākṛtocyāsāniśvāso vivṛtauṣṭhadaśano netra-
 graniviṣṭadrṣṭiḥ paryāyeṇaikaikaṃ nāsāpuṭaṃ pidhāyetareṇākṣipyā mukhenotsrjet |
 mukhena tu mukhenaiva |
 na nāsayā dṛgvighātabhayāt ||
 tatra prāyogikaṃ dvau dvau trīṃstrīṇ vāpānāṃ strīṃśca paryāyān |
 kaṇṭhādūrdhvamutkliṣṭe doṣe pūrvaṃ nāsayā tato mukhena |
 kaṇṭhe tu pūrvamāsyena |
 paraṃ cāhorātrasya dvīḥ pibet ||
 snehikaṃ trīṃstrīṃścaturaścaturō vāpānān yāvadbāsrapravṛttistathā sakṛdahorātrasya ||
 tīkṣṇaṃ nāsābhyāmeva caturaścaturaścāpānān yāvadvā srotolāghavam |
 tathā trīscaturvāhorātrasya |
 tatrākṣepavisargāvāpānamityāhuḥ ||

kāsaghnāṃ tu cūrṇaṃ guṭikāṃ vā nirdhūmadīptasthirāṅgārapūrṇe susasthite śārāve
prakṣipyānyena mūrdhni pravṛttacchidreṇa śārāvenāpidhāya nidhāya ca tatsrotasi netraṃ
kṛtvā mukhenaiva dhūmaṃ pibet |

urahrāptaṃ ca mukhenaivodvamet |

praśānte ca dhūme punaḥ kṣipet |

pibeccādoṣaśuddherlāghavādvā ||

tadvadvāmanamapi kṛsarāmanatighanāṃ pītvā pibet |

tadvacca vṛṇamapi dhūpayedvaiśadyāya kledavedanopaśamanāya ca ||

dhūmasyāyoge doṣotkleśādrogavṛddhiḥ |

atīyoge prāguktamiti |

bhavati cātra ||

hr̥tkaṇṭhendriyasaṃśuddhiḥ śirasō lāghavaṃ śamaḥ |

yatheritānāṃ rogānāṃ samyakpītasya lakṣaṇam ||

śamano vātakaphayoḥ saṃsarge svasthakarmani |

br̥mhaṇo mārute śasto dhūmaḥ saṃśodhanaḥ kaphe ||

iti triṃśo 'dhyāyaḥ ||

atha ekatriṃśo 'dhyāyaḥ |

athāto gaṇḍūśādividhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||

caturvidho bhavati gaṇḍūṣaḥ |

snaihikaḥ śamanaḥ śodhano ropāṇaśca |

teṣāṃdyāstrayaḥ krameṇa vātapittakaphāmayaghnāḥ |

ropāṇastvāsyavṛṇaghnāḥ |

śamanaḥ stambhanaḥ prasādano nirvāpaṇa iti paryāyāḥ ||

tatra svādvamlalavaṇoṣṇairauśadhaiḥ siddho yukto vā nātyuṣṇaḥ sneho māṃsarasasti-
lakalkodakaṃ kṣīraṃ vā snaihikaḥ |

tiktakaṣāyamadhuraśītaiḥ paṭolāriṣṭajambvāmramālatīpallavotpalamadhukakvāthā-
sitodakakṣaudrakṣīrekṣurasa ghr̥tādibhiḥ śamanaḥ |

kaṭvamlalavaṇoṣṇaiḥ śirovirecanadravyaiḥ śuktamadyadhānyāmlamūtrānyatamakalk-
itāloḍitaiḥ śodhanaḥ |

ropāṇastu kaṣāyamadhuraśītaiṛyathāsvaṃ copadiṣṭaiḥ ||

api ca |

dantaharṣe dantacāle mukharoge ca vātike |

sukhoṣṇamathavā śītaṃ tilakalkodakaṃ hitam ||

gaṇḍūśadhāraṇe nityaṃ tailaṃ māṃsaraso 'thavā |

ūśādāhānvite pāke kṣate cāgantusambhave ||

viṣe kṣārāgnidagdhe ca sarpirdhāryaṃ payo 'thavā |

vaiśadyaṃ janayatyāsye sandadhāti mukhe vṛṇān ||

dāhatṛṣṇāprāmanam madhugaṇḍūśadhāraṇam |

dhānyāmlamāsyavairasyamaladaurgandhyānāśnam ||

tadevālavaṇaṃ śītaṃ mukhaśoṣaharaṃ param |

āśu kṣārāmbugaṇḍūśo bhinatti śleṣmaṇaścayam ||

atha nivāte sātape sukhopaviṣṭastanmanāḥ svinnamṛditagalakapolalalāṭadeśo vara-
madhyāvarāṃ kramādvaktrārdhatribhāgacaturbhāgapūraṇīm dravamātrāṃ kalkaṃ vā
kolapramāṇaṃ kiñcidunnamitāsyo 'nabhyavaharan dhārayet |

kavale tu paryāyena kapolau kaṇṭhaṃ ca sañcārayet |

ayameva ca kavalagaṇḍūṣayorviśeṣaḥ ||

mukhe sañcāryate yā tu sā mātrā kavalāḥ smr̥taḥ |

asañcārā tu yā mātrā sa gaṇḍūṣaḥ prakīrtitaḥ ||

punaśca svedamardanānyācāret |

evamutkliṣṭaḥ kaphe vaktraṃ pratipadyate |

tāvacca dhāryo yāvat kaphapūrṇakapolatā sravadghrāṇanetratā bheṣajasya vānupahatiḥ
kaphena |

evam trīṇ pañca sapta vā gaṇḍūśān dhārayet |
yāvadvā samyagdhūmapīṭaliṅgotpattiḥ |
tasya svāsthyena yogaṃ jāḍyarasājñānāruciaprasekopalepairayogaṃ
mukhaśoṣapākaklamāruciḥṛdayadravasvarasādakarṇanādairatīyogamupalakṣayet |
teṣāṃ yathāsvaṃ pratikurvīta | |
pratisāraṇaṃ tu trividham |
gaṇḍūṣoditāṇaṃ dravyāṇāṃ |
rasakriyā kalkaścūrṇaśca |
tadabhiṣyandādhimanthagalaśuṇḍikādiṣu yuktyā prayojyam |
atipratisāraṇādūṣaploṣadāhakledaśoṣādayo bhavanti | |
mukhālepo 'pi trividho doṣaghno viṣaghno varṇyaśca |
tripramāṇaścaturbhāgatribhāgārdhāṅgulotsedhaḥ |
na cāliptamukho 'tibhāṣyahāsyakrodhaśokarodanakhādānāgnyātapadivāsvapnān seveta |
kaṇḍūtvakśoṣapīṇasadṛṣṭyupaghātābhayāt |
na ca śuṣyannupekṣitavyaḥ |
śuṣko hi chaviṃ dūṣayati |
tamārdayitvāpanayet |
ālepānte ca mukhamabhyajyāt | |
na tu yojyo rātrijāgaritānīrṇadattanasyāruciḥanugrahapratiśyāyinām |
samyakprayuktaścākālavalīpalitatimiravyaṅgaṭilakādīn praśamayati |
svasthasya tu dṛṣṭibalaṃ puṇḍrīkakāntavaktratāṃ ca karoti | |
mūrdhatailaṃ punaścaturdhā bhidyate |
abhyāṅgaḥ pariṣekaḥ picurbastiriti |
yathottaraṃ te balinaḥ teṣvabhyāṅgādayaḥ prasiddhasvarūpāḥ | |
śīrobastividhistu bastiṃ sumṛditaṃ dvimukhaṃ śīraḥpramāṇamākaraṇapraveśaṃ dvā-
daśāṅgulavistāraṃ kuryāt |

atha śuddhatanoh sāyaṃ rātrau vā svabhyaktasvinnasya jānusamasopāśrayāsanopaviṣṭasya
keśānte ślakṣṇaṃ tryaṅgulaṃ susūkṣmeṇa māśapiṣṭena sadyaḥ sukhāmbumṛḍitenobhayataḥ
pradigdhāṃ vastrapaṭṭāṃ badhnyāt |

tatastasyopari sandhāya bastimākaṇaṃ bastimūlaṃ ca dṛḍhamavalīkaṃ samañ-
cailavenīkayā badhvā punarmāśapiṣṭenāparisrāvi kṛtvā yathāvyādhdidoṣadūṣyahitaṃ
siddhamanyatamaṃ snehaṃ susukhoṣṇamāsecayedyaṅvat keśabhūmeruparyāṅgulaṃ |

tāvacca dhāryo yāvat kaṇamukhanāsāsrutirvedanopaśamo vā bhavati |

viśeṣato vātaṣu vikāreṣu daśamātrāsahasrāṇi |

pittaraktaṣeṣaṣṭau |

ṣaṭ kaphaṣeṣu |

sahasramarogakarmaṇi |

tato 'panīte snehe vimucya bastiṃ śīrasaḥ skandhagrīvāpṛṣṭhalalāṭādīnyanusukhaṃ mar-
dayet |

uṣṇāmbunā snātaṃ yathārhaṃ bhojayet |

snehoktaṃ cāsyācāramādiśet |

evam trīṇi pañca sapta vā dīnāni yojayediti |

bhavati cātra | |

tatrābhyāṅgaḥ prayoktavyo raukṣyakaṇḍūmalādiṣu |

arūṃṣikāśīrastodadāhapākavraṇeṣu tu | |

pariṣekaḥ picuḥ keśaśātasphuṭanadhūpane |

netrastambhe ca bastistu prasuptyarditajāgare |

nāsāśyaśoṣe timire śīroroge ca dāruṇe | |

kacaśātanāsitatvapiṇjaratvaṃ paripuṭanaṃ śīrasaḥ samīrarogān |

jayati janayatīndriyaprasādaṃ svarahanumūrdhabalaṃ ca mūrdhatailam ||
 dhārayet pūraṇaṃ karṇe karṇamūlaṃ vimardayan |
 rujaḥ syānmārdavaṃ yāvanmātrāśatamavedane ||
 yāvat paryeti hastāgraṃ dakṣiṇaṃ jānumaṇḍalam |
 nimeṣonmeṣakālena samaṃ mātṛā tu sā smṛtā ||
 iti ekatrimśo 'dhyāyaḥ ||
 atha dvātrimśo 'dhyāyaḥ |
 athāta āścyotanāñjanavidhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 āścyotanaṃ sarvākṣirogeṣvādya upakramaḥ |
 nānādravyakalpanayā ca rāgāśrugharṣarugdāhatodabhedapākaśophakaṇḍūghnam |
 avyaketesvevaṃguṇameva pakṣmaparihāreṇākṣikeśālepanam |
 tañca punarbiḍālakasaṃjñam ||
 tayorakālo rātriḥ |
 kālāstu sarvamaharvedanotpattirvā |
 nivātaśaraṇaśayanasthasya viśodhya netramapāṅge bhājanaṃ kṛtvā vāmahastenonmīlya
 dakṣiṇahastena śuktyavasaktayā picuvartyā daśadvādaśāṣṭau vā bindūn kanīnakadeśe
 dvyaṅgulādavasecayet |
 evamasya na bindupātenākṣitādanādrāgādayo jāyante |
 āścyotitaṃ ca mṛdunā cailena śodhayet |
 anyena coṣṇāmbuplutena vātakaphayoḥ svedayet |
 āścyotanaṃ ca tayoḥ koṣṇam |
 suśītaṃ pittaraktaviṣeṣu |
 tattū nātyarthaṃ tīkṣṇamuṣṇaṃ śītaṃ prabhūtamūnamaparīsrāvitaṃ vā yojayet |
 atitīkṣṇamuṣṇaṃ vā dāharāgapākadr̥ṣṭidaurbalyāni karoti |
 atīśītaṃ stambhāśrugharṣanistodān |
 atimātraṃ kaṣāyavartmatāsaṅkocaspurāṇonmīlanapravātāsahatvagharṣān |
 ūnapramāṇaṃ na rogaśāntim |
 aparīsrutamaśrugharṣavedanāḥ ||
 netre ca praṇihitamauśadhaṃ kośasandhisirāśṛṅgāṭakaghrāṇāśyasrotāṃsi gatvordhvaṃ
 pravṛttamapavartayati doṣam ||
 yadā cāścyotanena pittaśleṣmaṣṇitottheṣu nayanāmayeṣu saṃśodhanairviśuddhasya
 dūṣikāghanatvapaicchilyakaṇḍūdrekaśvayathumlānatārāgavicchaedaiḥ pakvaliṅgamu-
 palakṣitaṃ bhavati |
 tadā netramātrāśraye vyādhāvañjanaṃ prayojyam |
 na doṣavegodaye |
 na cānirhr̥tadoṣe |
 tatra hi doṣotkleśena rāgādivṛddhiḥ akṣipākatimirotpattiśca ||
 tattū lekhaṇaṃ ropāṇaṃ snehanaṃ prasādanamiti caturvidhaṃ bhavati |
 tatrāmlādibhī rasaiḥ pañcabhiḥ śuklārmādiṣu lekhaṇam ||
 tiktakaṣāyaiḥ sasnehairabhiṣyandeṣu ropāṇam ||
 sarpādivasādibhirvātātimirādiṣu snehanaṃ ||
 svāduśītaiḥ sasnehairabhiṣyandānte sūryoparāgāśanividyaṃ sampātābhūtāṃpiśācātyadb-
 hutadarśanādyupahatāyāṃ dr̥ṣṭau svasthavṛtte ca prasādanam ||
 prasādāna eva cūrṇastīkṣṇāñjanābhisantapte cakṣuṣi prayujyamānaḥ pratyañjanasaṃjñam
 labhate |
 ṣaḍvidhaṃ vā pratirasabhedādāñjanaṃ |
 dvividhameva vā tīkṣṇaṃ mṛdu ca ||
 kalpanā tu trividhā |
 piṇḍo rasakriyā cūrṇāśca |
 yathāpūrvam te balinastasmāt prabalamadhyābaleṣvāmayeṣukramāttān prayojayet |

tatra piṇḍo hareṇumāstrastīkṣṇasya |
 rasakriyā viḍaṅgamātrā |
 taddviguṇā mṛdoḥ |
 cūrṇo dviśalākāḥ |
 mṛdostriśalākāḥ | |
 pātre tu kuryāt sauvarṇe madhuram |
 rājate 'mlam |
 meṣaśṛṅgamaye lavaṇam |
 kāṁsye tiktam |
 vaidūryamaye 'śmamaye vā kaṭukam |
 tāmramaya āyase vā kaṣāyam |
 nalaplakṣapadmasphaṭikaśaṅkhādyanyatame śītam |
 evamavyāpannaguṇam bhavati |
 vartigharṣaṇārthā ca śilātīślakṣṇā nimnamadhyānudgāriṇī pañcāṅgulāyatā tryaṅgulav-
 istīrṇā | |
 śalākāḥ pañca kanakarajatatāmralohodbhavā aṅgulī ca |
 tatrādye prasādane 'ñjane snehane ca |
 madhyā lekthane |
 antye ropāṇe |
 mṛdutvādaṅgulyatra pradhānatamā |
 ataḥ saruje 'kṣṇi saiva prayojyā |
 śeṣā daśaṅgulā rājamāṣasthūlāḥ |
 suślakṣṇāstanumadhyā mukhayormukulākārāḥ kalāyaparimaṇḍalāśca | |
 athāñjanam nātiśitoṣṇābhavātāyām velāyāmubhayakālam ca yojyam |
 tathā satatam naiva vā | |
 saruje cākṣṇi prāk paścāditarasmin |
 anyathāñjanodvegasaṅkucite 'ntaḥ samyagauśadham nānupraviśet |
 tataivamatisītādiṣu ca yathāsvam doṣotkleśādvikāraparivṛddhiḥ | |
 na ca yojyam kruddhabhītaśaṅkitaśokitaśrāntāśitamātraviriktadhūmamadyapītadattanasyarātrijā-
 garitavegitaruditapipāsita jvaritaccharditārtatānetrābhīhataśīrorujārtaśīraḥsnātānuditādityeṣu
 |
 eṣvañjanādūṣmordhvagaḥ samrambhāśruvedanāvilatvoṣārāgadūṣikānistodakṛ-
 chronmīlanaśvayathuśukratimirādīn janayet | |
 atha samasukhopaviṣṭasyopaviṣṭo vāmāṅguṣṭhena vartmottaramutkṣipyā kṛṣṇabhā-
 gasyādhaḥkanīnakādapāṅgam yāvadañjanam nayedanalpamaprabhūtamānatitakṣṇimanacchamasāndramak-
 ṣṭyakampitamaghaṭṭitamānātrāntam ca |
 cūrṇe tu gatāgataṁ kuryāt |
 anyathā hi rāgāśruśukrādyutpattiḥ |
 tato 'ñjanānugamanāyānunmīlayan śanaiśśanairantaścakṣuḥ sañcārayet |
 evamakṣyanugacchati |
 vartmanī kiñciccālayet |
 na tu sahasonmeṣaṇaṇiṣpīḍanaprakṣālanāni kuryāt |
 bāṣpotkliṣṭadoṣastambhabhayāt |
 api ca | |
 apetauśadhasamrambham nirvṛtam nayanam yadā |
 vyādhidoṣartuyogyābhiradbhiḥ prakṣālayettadā | |
 sacailenātha nayanam savyāṅguṣṭhena dakṣiṇam |
 ūrdhvavartmani saṅgrhya śanaiḥ śodhyam samantataḥ | |
 dakṣiṇāṅguṣṭhakenaivam śodhyam savyam ca locanam |
 vartmapraptāñjanāddoṣo rogān kuryādato 'nyathā | |
 tīkṣṇāñjanānte cainam dhūmam pāyayet |

yasyāñjite kaṇḍūjādyopadehāḥ syuḥ |
 tasya tīkṣṇamañjanaṃ dhūmaṃ vā punaravacārayet |
 etadeva durviriktākṣīlakṣaṇaṃ sādhanam ca |
 ativirekāt santāpanistodaśūlastambhagharṣāśrudāruṇapratibodhakaṣāyavart-
 matāśīrorugdrṣṭidaurbalyāni |
 tatra śītamāścyotanaṃ pratyañjanaṃ vā |
 samyagvirekādyathāsvamāmayopaśamaḥ |
 sukhonmīlananimīlanavātātāpasahatvāni ceti |
 bhavati cātra | |
 ropañādiṣvapi tathā yogādīnanucintayet |
 doṣodayānusāreṇa pratikurvīta teṣu ca | |
 iti dvātriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trayatrimśo 'dhyāyaḥ |
 athāstarpaṇapuṭapākavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyaḍayo maharṣayaḥ | |
 yannayanaṃ paritāmyati parisuskaṃ rūkṣaṃ stabdhaṃ jihmaṃ nimnamāvilamavanad-
 dhaṃ śīrṇapakṣma tathā kṛcchronmīlasirotpātasirāharṣarjunaśuṣkatimirābhīṣyandādhimanthānyatovātavātā-
 pagatarāgāśrudūṣikāvedanaṃ tatra tarpaṇaṃ yojayet |
 na tvaśāntopadrave 'kṣṇi nātiśītoṣṇavarṣadurdine na nasyānarheṣu ca |
 tadvat puṭapākamapi | |
 atha divasasyāṣṭame bhāge gate śeṣe vā nivātātāparayodhūme kṛtanīlapītānyataraya-
 vanike veśmaṇi jīrṇabhaktasya sukhaśayanagatasya uttānasya mṛditamāṣaṇīṣṭakalkena
 netrakośād bahirdvyaṅgulocchrāyādhārau parimaṇḍalāvasambādau samāvāparisrāviṇau
 kṛtvā tatroṣṇodakapavilīnaṃ nimīlite netre yathāsvauṣadhavipakvaṃ kṣīraṃ sarpiḥ
 sarpirmaṇḍam vāvasecayet |
 yāvannimagnānyakṣipakṣmāṇi bhrūromāṇi ca |
 tataḥ śanairasyonmeṣamācarato mātṛaṃ gaṇayet |
 vartmajeṣu vikāreṣu śataṃ sandhijeṣu trīṇi śuklajeṣu pañca kṛṣṇajeṣu sapta drṣṭijeṣvaṣṭau
 sahasramadhimantheṣu |
 pratidoṣaṃ tu vāte sahasraṃ pitte ṣaṭ śatāni kaphe pañca svasthakarmaṇi ca | |
 tato 'syāpāṅgadeṣe śalākayā dvāraṃ kṛtvā snehaṃ bhājane srāvayet |
 ādhārau cāpanīya yavakalkenākṣikoṣau pramṛjya sneheritakaphopaśāntaye yathārhaṃ
 dhūmaṃ pāyayet |
 sukhodakaprakṣālitaṃ mukhaṃ cainaṃ yathāvyādhi bhojayet |
 ātapākāśabhāsvaddarśanāni ca pariharet | |
 anena vidhinā pratyahaṃ vāyāvekāntaraṃ raktapittayodrvyantaraṃ kaphe svasthe ca |
 yathādoṣotkarṣaṃ saṃsargasannipātayoḥ |
 evamekāhaṃ tryahaṃ pañcāhaṃ vā kuryādātṛptervā |
 tṛptātṛptātṛptatṛptalingāni tu kramāt svāsthyavātākaphavikārarādiṣet | |
 yadā tu samyagyogaprāptaṃ tarpaṇaṃ bhavati tadā tadvidheṣveva rogeṣu puṭapākaṃ
 vidadhyāt |
 sa trividhaḥ |
 snehano lekhanāḥ prasādanaśca | |
 tatra snehanamānūpasādhāraṇamāmsamedomajjavasābhīḥ tathā svādudravyaīśca
 kṣīrapīṣṭai rūkṣe 'kṣṇi prayojayet | |
 lekhanam jāṅgalamṛgapakṣimāmsayakṛdbhirmuktāpravālaśaṅkhatāmrāyassamudraphenakā-
 sīsasrotojasaindhavādibhiśca lekhanadravyairadhimastumadhupīṣṭaiḥ snigdhe | |
 prasādanīyaṃ tu jāṅgalamṛgapakṣiyakṛddhṛdayamajjavasābhirmadhuradravyaiśca strī-
 tanyakṣīrājyapīṣṭaiḥ |
 sa tu vātapittarakṭadṛṣṭidaurbalyavraṇanāśanaḥ kaphaviruddhaḥ | |

atha bilvamātram veśavārīkṛtam māmśapiṇḍam tanmātreṇaiva uṣadhapiṇḍena
saṃsṛjyairāṇḍavaṭotpalapatraiḥ snehanādiṣu kramādveṣṭayitvā kuśamuñjasūtrānyatamena
badhnīyāt |

mṛtpralepanam cātra dvyāṅgulotsedham kṛtvā dhavadhanvamadhūkanyagrodhakāśmaryarājā-
danārjunanaktamālapāṭalīnā manyatamaiḥ kṣāṭhaiḥ śakṛtā vā gomahiṣayoḥ pacet |
agnivaram cainamapanīya vigatamṛtsūtrapatram kṛtvā vastreṇa pīḍayet |
tena rasena sāyam tarpaṇavat pūrayennetre |
dhārayecca snehane śatadvayam mātṛānām lekhanē śatam prasādane trīṇi śatāni | |
tapraṇavadeva dhūmapānam prasādanavarjyam |
sukhoṣṇau ca pūrvau |
śītaḥ prasādanah |
puṭapākastvekāham dvyaham tryaham vā yojyah |
dviḡṇaśca tarpaṇapuṭapākayoḥ parihārah |
baddhākṣaiśca mālātīmālikākusumairnivaset |
tathā pakvātisāre 'pi puṭapākasyāyameva vidhiriti |
bhavati cātra ślokaḥ | |
seke 'ñjane tarpaṇe ca puṭapāke ca ye gadāḥ |
jāyeran vidhivibhramśādyathāsvam tām prasādhayet | |
iti trayastriṃśo 'dhyāyah | |
atha catustriṃśo 'dhyāyah |
athāto yantraśastravidhiṃ nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
manaḥśarīrābādhaakarāṇi śalyāni |
teṣāṃ nānāvidhānām śalyānām nānādeśaniviṣṭānāmāharaṇe 'bhyupāyo yantrāṇyarsobha-
gandarādiṣu śastrakṣārāgnyavacāraṇe śeṣāṅgarakṣaṇe ca |
tathā bastipraṇayanādau śṛṅgālābughaṭikādayo jāmbava uṣṭhādīni |
anyānyapi cānekarūpāṇyanekakarmāṇi svasthāturopakaraṇāni |
ataḥ karmavaśātteṣāmiyattāvadhāraṇamaśakyam | |
anye punarekottaram yantraśatamityācakṣate |
iha punaḥ samāsataḥ ṣoḍhā nirdiśyante |
tadyathā svastikasandaṃśatālanāḍīśalākākyānyanuyāntrāṇi ca | |
tatra svastikayantrāṇi kaṅkasimhagr̥dhṛakurarādivividhavyālamukhānyākārānugatābhidhānāni
prāyaśo lauhānyaṣṭādaśāṅgulāni |
masūrākāraprāntaiḥ kaṇṭhe kīliravabaddhāni mūle 'nkuśavadāvṛttavāraṅgānyasthiv-
inaṣṭaśalyoddharaṇārthāni |
teṣāṃ simhavyāghrabhujāṅgamakarādīmukhāni dṛśyavāraṅgeṣu śalyeṣu prayojayet |
itareṣu tu yathāyogam vraṇākārānurodhena kaṅkakākakurarādīmukhāni | |
sanibandhano niribandhanaśca ṣoḍaśāṅgulau sandaṃśau dvau bhavataḥ |
tau tvāṇmāmśasirāsnāyugataśalyoddharaṇārthamupadiśyete |
tathānyaḥ sandaṃśaḥ ṣaḍaṅgulo 'rdhāṅgulavistṛto vakradvibāhuraṅguṣṭhāṅguliprān-
tasamāgamākṛtiḥ sūkṣmaśalyākṣipakṣmavraṇādhimāmśāharaṇe | |
tadvacca mucuṭī |
sā tu sūkṣmadantarjurdvibhujā mūle rucakanaddhā valayapīḍanāt chinnārmaśeṣagamb-
hīravraṇādhimāmśāharaṇe | |
tālayantre api dve dvādaśāṅgule matsyagalatālakavadekatālakadvitālake karṇanāḍīśa-
lyāharaṇārthe | |
nāḍīyantrāṇi suśīrānyanekaprakārānyanekaprayojanānyenakatomukhānyekatomukhāni
ca bhavanti |
srotogataśalyadarśanārthamāharaṇārtham kriyāsaukaryārthamācūṣaṇārtham ceti |
tāni srotodvārapariṇāhāni tathāyogapradīrghāni ca kuryāt | |

kaṇṭhaśalyadarśanārthaṃ nāḍīm daśāṅgulāyatāṃ pañcāṅgulapariṇāhāṃ dvikarṇasya tu
 vāraṅgasya saṅgrahārthaṃ tricchidramukhāṃ nāḍīm tatpramāṇataḥ kuryāt |
 tathā catuṣkarṇasya pañcacchidramukhāṃ |
 śalyanirghātinīm tu padmakarṇikākāraśīrṣāṃ dvādaśāṅgulāṃ tryaṅgulasuṣīrāṃ ||
 ārśoyantraṃ trividham |
 tāmrāyohaimaṃ dāntaṃ śārṅgaṃ vārksaṃ vā gostonākāraṃ caturaṅgulāyatāṃ hastatalāy-
 atamekaṃ pañcāṅgulāni pariṇāhena pumsāṃ saṅgulāni strīṇāṃ |
 dvicchidraṃ darśanārthamekakchidraṃ karmaṇi |
 tathā hi sukheṇa darśanaṃ śāstrakṣārāgnyanatikramaśca |
 chidraṃ tu tryaṅgulāyatamaṅguṣṭhodaravistāraṃ |
 yadaṅgulamavaśiṣṭaṃ tasyādho 'rdhāṅgulamupari tathārdhāṅgulocchritodvṛttakarṇikam
 |
 tṛtīyaṃ tu tādrśameva śamyākhyāṃ pārśvacchidrarahitaṃ pīḍanārthaṃ |
 bhagandare tu chidrādūrdhvamoṣṭhamapanīya kurvīta |
 tadvacca ghrāṇārśo 'rbudayantraṃ nāḍyākāraṃ dvyaṅgulāyatamekakchidraṃ pradeśinī-
 pariṇāhāṃ ||
 tathāṅgulitrāṇakamaṅgulipraveśitaṃ kiñcitssthūlavṛttauṣṭhamūrdhavadhaśchidraṃ
 gostonākṛti caturaṅgulāṃ dāntaṃ śārṅgaṃ vārksaṃ vā |
 taddṛḍhena sūtreṇa maṇibandhapratibaddhamāsyavisrāvaṇe yojyam ||
 yonivraṇadarśane yantraṃ ṣoḍaśāṅgulam |
 madhye suṣīraṃ caturbhittaṃ catuṣśalākāṃ sañcāriṇyāmudrayordhvaṃ nibaddhamut-
 palamukulavaktraṃ mūle śalākākramaṇādūrdhvakāśi ca |
 nāḍivraṇaprakṣālanābhyañjanayantre ṣaḍaṅgule bastiyantrākāre mukhato 'karṇike mūla-
 mukhayoraṅguṣṭhakalāyapraveśasrotasī |
 dakodare nāḍīmubhayatodvārāṃ picchanāḍīm vā yuñjyāt |
 snehabastyuttarabastipradhamanadhūmamūtravṛddhiniruddhamaniprabhṛtiṣu yathās-
 vameva yantrāṇyuktāni ||
 śrṅgaṃ tu hrasvamadhyadīrghamaṣṭādaśadvādaśāṅgulāyatāṃ tryaṅgulapraveśa-
 mukhamagre sarṣapopalacchidraṃ tanucarmanaddhaṃ cūcukākāramukhaṃ ca |
 tadvātaviṣaraktāmbuduṣṭastanyacūṣaṇārthaṃ |
 śleṣmaraktacūṣaṇārthastvalābhuḥ |
 sa dvādaśāṅguladīrgho 'ṣṭādaśāṅgulapariṇāhastricaturaṅgulavṛttasamucchritamukhaḥ
 pariveṣṭitadīptakuśabalvajapicugarbhaśca prayojyaḥ |
 tadvadeva ca mānakarmābhyāṃ ghaṭī |
 sā tu gulmonnamanavilayanārthaṃ ca ||
 śalākāyantrāṇyapi nānakṛtīni nānārthāni yathāyogaṃ dairghyapariṇāhāni ca bhavanti |
 teṣāmeṣaṇakarmanī dve gaṇḍūpadamukhe |
 srotogataśalyāharaṇārthe 'ṣṭāṅgulanavāṅgule dve masūradalamukhe |
 ṣaṭ śaṅkavaḥ |
 teṣāṃ vyūhanakriyau dvādaśaṣoḍaśāṅgulau dvāvahiphaṇāmukhau |
 tathā cālanārthe daśadvādaśāṅgulau śarapuṅkhamukhau |
 āharaṇārthe baḍiśamukhau |
 tathā garbhaśaṅkuḥ śaṅkutulyo 'ṣṭādaśāṅgulaḥ praṇatāgro mūḍagarbhāharaṇe |
 tathā sarpaphaṇāvadevāgravakraṃ tadākhyamaśmaryāharaṇārthaṃ |
 tathā dantanirghātanaṃ caturaṅgulāṃ śarapuṅkhamukhaṃ sthūlavṛttapṛāntam ||
 ṣaṭ kārpaśakṛtoṣṇīṣāni vividhavraṇakledakṣārapramārjanakriyāsu |
 teṣāmapi dūrāsannaghrāṇavraṇopayoginī ṣaṭ saptaṅgule dve |
 pāyau daśadvādaśāṅgule |
 karṇaśodhanaṃ sruvamukhamaśvatthapatrāgram |
 tathā kṣārāgnikarmārthe jāmbavoṣṭhāni dvādaśaṣṭāṅgulāni kramādvyaṅgulāṅgulārd-
 dhāṅgulaphalāni ||

śalākāśca sthūlasūkṣmadīrghahrasvamadhyāḥ |
 āntravṛddhau tvardhenduvakrā madhyordhvanirgataśalākāḥ |
 dahane nāsārśo 'rbudayoḥ kolāsthidalamātramukhā vellitauṣṭhā |
 kṣāraviṣauśadhapraṇidhānāya ca darvyastisro 'ṣṭāṅgulā darvyākārāḥ kaniṣṭhikānāmikā-
 madhyamāṅgulinakhaparimāṇanimnamukhāstathāñjalisaṁsthānāḥ |
 uttarabastyāñjanādiṣu yathāyathamevopadiṣṭāni | |
 anuyantrāṇyayaskāntarajjucarmāntravastrāśmāmudgarapāṇipādatalāṅgulijihvādantamukhaśākhānakha-
 lāśvakālapākaharṣabhayāni | |
 etāni dehe sarvasmin dehasyāvayave 'pi vā |
 sandhau koṣṭhadhamanyāṃ ca yathāyogaṃ prayojayet | |
 yantrakarmāṇi tu nirghātanapūraṇabandhanavyūhanaparivartanacālanavi-
 varaṇapīḍanamārgaśodhanavikarṣaṇāharaṇavyathanonnamanavinamanabhañjanonmathanācūṣaṇaiṣaṇadār-
 bāhulyenacaturviṃśatirbhavanti | |
 vivartate sādhvavagāhate ca grāhyaṃ grhītvoiddharate ca yasmāt |
 yantreṣvataḥ kaṅkamukhaṃ pradhānaṃ sthāneṣu sarveṣvadhikāri yacca | |
 śastrāṇi tu ṣaḍviṃśatirbhavanti |
 tadyathā dantalekhanamaṇḍalāgravṛddhipatrotpalapatrādhyardhadhāramudrikākartarīsarapavaktrakarap-
 khaśalākāvetasapatrārākarnavyadhanasūcīsūcīkūrcaḥajaiṣiṇībaḍīśanakhaśastrāṇi ceti |
 prāyaśca tāni ṣaḍaṅgulāni sudhmātāvartitāyoghaṭitānyutpalapatranīlāni sugrahāṇi
 surūpāṇi sudhārāṇi susamāhitamukhāgrāṇyakarālāni pratyekaṃ ca prāyo dvitrāṇi
 svapramāṇārdhacaturthabhāgaphalāni |
 tāni vyādhidēśavaśāt prayuñjīta |
 teṣāṃ nāmabhirevākṛtayaḥ prāyeṇa yantravadvyākhyātāḥ | |
 tatra trayamādyam lekhane |
 vṛddhipatrādīni trīṇi pāṭane |
 catvāri bhedane |
 maṇḍalāgrādīnyaṣṭau chedane |
 kuśapatrādīni pañca pracchāne |
 kuṭhārikādīni ṣaṭ vyadhane |
 teṣāmārvrīhimukhe bhedane chedane ca |
 sūcyāḥ sīvane |
 sūcīkūrcaḥ kuṭṭane |
 khajo mathane |
 eṣiṇyeṣaṇe bhedane ca |
 baḍīśo grahaṇe |
 nakhaśastramuddharaṇe |
 chedyabhedyalekhyapracchāneṣu ca |
 iti dvīdaśāvidhe śastrakarmanyupayogaḥ | |
 viśeṣatastu dantalekhanam suprabandhavaccaturasramekadhāram dantaśarkarālekhane |
 maṇḍalāgram pradeśinyantarnakhavistṛtaphalam tallekhanacchedanayorvartmarogotsan-
 nadantamāṃsadurniviṣṭavraṇagalaśuṇḍikādiṣu prayojyam | |
 vṛddhipatram kṣurākāram tattūnnate gambhīre vā śvayathāvr̥jusūcyagramiṣṭam |
 viparīte tu prṣṭhato 'vanatadhāram | |
 aṅguḷiśastrakam mudrikānirgatamukham vṛddhipatramaṇḍalāgrādhyardhadhārāny-
 atamatulyārdhāṅgulāyatadhāram pradeśinīprathamaparvapramāṇārpaṇavṛttamudrikam
 dṛḍhasūtrapratibandham kaṇṭharogeṣu prayujyate | |
 kartarī tribhāgapāśā vraṇasnāyukeśasūtracchedanārthā |
 sarapavaktram vakramardhāṅgulaphalam ghrāṇakarnārśo 'rbudacchedanārtham |
 karapatram daśaṅgulam dvyaṅgulavistāram sūkṣmadantam kharadhāram sutsarunibad-
 dhamasthicchedanārtham |
 kuśapatrāṭīmukhe dvyaṅgulaphale |

antarmukhamardhacandrākāramadhyardhāṅgulaphalam ||
 kuṭhārikā prṭhudaṇḍā godantākārā ardhāṅgulaphalāsthyāśritasirāvyadhārthā |
 vrīhimukhamadhyardhāṅgulaphalam māmśalapradeśasirāvyadhārtham vardhmodarag-
 ulmavidradhyādivyadhanabhedanārtham ca |
 śalākobhayatomukhī kurabakamukulāgrā tāmramayī liṅganāśavyadhanārthā ||
 ārā caturasrārdhāṅgulavṛttamukhā tāvatpraveśā bahalakarnāpālīvyathārthā pakvā-
 maśophasandehabhedanārthā ca |
 karṇavyadhanam tryaṅgulāyatamaṅgulusuśiram ghanam yūthikāmukulāgram ||
 sūcyastisro vṛttā nigūḍhadṛḍhapāśāḥ |
 tatra māmśaleśvavakāśeṣu tryaṅgulā tryasrā |
 sandhyasthivraṇeṣvalpamāmśeṣu ca dvyaṅgulā vṛttā pakvāmāśayayormarmasu ca sār-
 dhavyaṅgulā dhanurvakrā vrīhimukhā ca ||
 sūcīkurco vṛttaikamūlo 'gre sunibaddhasaptāṣṭasūcikaḥ kuṣṭaśvitrayaṅgendraluptasup-
 tādiṣu |
 khajastvardhāṅgulāyatāṣṭakanṭakamukhastāmro lauho vā nāsābhyantragataṣoṇita-
 mokṣaṇārthāḥ |
 eṣaṇyā dve suślakṣṇasparśe tayorekāṣṭāṅgulā gatikoṭhaśalyasrāvavatsu vraṇeṣu suśirān-
 veṣaṇe |
 anyā sūcīsamsthānā kṣārāktasūtrapratibaddhā nāḍīnām bhagandaragatīnām ca bhedane |
 baḍīśo 'tyavanatamukhaḥ sūcītīkṣṇāgro grahaṇe galaśuṇḍikārmādeḥ |
 nakhaśastramaṣṭāṅgulamekato 'śvakarṇamukhamanyato vatsadantamukham sūkṣmaśa-
 lyod vṛtau ||
 aṇuśastrāṇi tu jalaukaḥkṣārāgnisūryakāntakācasphaṭikakurucindanakhaśākaśophālikādikharapatrasa-
 mudraphenaśuṣkagomayādīni |
 svabuddhyā ca vikalpya vividhāni yantraśastrāṇi tatkarmanī copakalpayet |
 hasta eva cātra pradhānatamastadadhīnatvādyantraśastrāṇām ||
 tatra dīrghahrasvasthūlatanuvakraviṣamagrāhyagrāhiśīthilatā ityaṣṭau yantradoṣāḥ |
 atrādyāḥ pañca kuṇṭhakhaṇḍakharadhārāścetyaṣṭāveva śastradoṣāḥ |
 anyatra karapatrāt ||
 tatra kṣāreṇa pāyitam śastram śaraśalyāsthicchedaneṣu udakena māmśacchedaneṣu |
 tailena pāṭanabhedaneṣu sirāvyadhasnāyucchedaneṣu ca prayuñjīta ||
 dhārā punaḥ chedanānām māsūrī lekhanānāmardhamāsūrī |
 vyadhanānām visrāvaṇānām ca kaiśikī ||
 teṣām chedanabhedanalekhanāni vṛntasādhāraṇe bhāge pradeśinīmadhyamāṅguṣṭhaiḥ
 susamāhito gṛhṇīyāt |
 vṛntāgre visrāvaṇāni pradeśinyaṅguṣṭhāṅgulībhīyām |
 hastatalapracchāditavṛntāgram vrīhimukham mukhe |
 mūleṣvāharaṇārthāni |
 pāśasyopari madhye laghusandamśam kartarīm ca |
 śeṣaṇyapi yathāyogam kriyāsaūkaryeṇa ||
 niśātāni tu teṣām suślakṣṇā śilā māśamudgaprabhā |
 dhārāsamsthāpanam ca śālmālīphalakam ||
 na cādhigataśāstropyakṛtayogyaḥ subahuśo vāpyadrṣṭakarmā śastrakarmāni pravartteta |
 sirāsnāyumarmādivyāptatvāddehasya |
 tasmāt saromacarmapuṣpaphalālābutrapusodakapaṇkapūrṇadṛtibastivardhmamāmśapeśikotpalanālādiṣu
 yathārhamāharaṇādiyogyām kuryāt |
 tathā ghaṭapārśvasrotasyambhobhiḥ pūrṇena netreṇa bastipīḍanayogyām mṛ-
 dumāmśakhaṇḍeṣvagnikṣārāvacaraṇayogyām |
 pustamayapuruṣāṅgapratyaṅgeṣu bandhanayogyām |
 api ca ||

yuktakārī bhiṣag bubhūṣuḥ puruṣaṃ saṃpūrṇagātramaviśahatamadīrghavyādhipīḍitaṃ
niṣkr̥ṣṭadr̥ṣṭāntramāvahantyāmāpagāyāṃ muñjabalbajaveṣṭitaṃ pañjarasthamaprakāṣe deśe
kothayet |

taṃ samyakprakuthitaṃ codghṛtyāyatadehaṃ kṛtvośīraveṇukūrcādīnāmanyatamena
śanaiśśanairavaghr̥ṣya tvaḡādīn sarvāneva bāhyābhyantarānaṅgasirāsnāyavādīnavaya-
vānācāryopadarśitenāgamena cakṣuṣā ca lakṣayet | |

iti śāstreṇa yaddr̥ṣṭaṃ dr̥ṣṭaṃ pratyakṣataśca yat |

samāgataṃ tadubhayaṃ bhūyo jñānaṃ vivardhayet | |

syānnavāṅgulavistāraḥ sugghano dvādaśāṅgulaḥ |

kṣaumatraproraṇakauśeyadukūlamṛducarmajaḥ | |

vinyastapāśaḥ susyūtaḥ sāntaroraṇāsthaśastrakaḥ |

śalākāpihitāśyaśca śastrakośaḥ susaṅcayaḥ | |

iti catustrimśo 'dhyāyaḥ |

atha pañcatrimśo 'dhyāyaḥ |

athāto jalaukovidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

nṛpādhyabhīrusukumārābālasthaviranārīṇāmasṛgvisrāvaṇāya jalaukaso yojayet | |

tāstu dvividhāḥ saviṣā nirviṣāśca |

tatra duṣṭāmbusarpamaṇḍūkamatsyādiśavakothamūtrapurīṣajā raktaśvetātīkṛṣṇatanusthūla-
capalapicchilāḥ sthūlamadhyaromaśāḥ śakrāyudhavadvicitrorrdhvarājicitā vā saviṣāḥ |

taddaṃśāddāhaśophapākakaṇḍūpīṭakāvisarpajvaramūrchaśvitrotpattiḥ |

tatra viṣapittaraktaḥarāṃ kriyāṃ kurvīta |

padmotpalasaugandhikādisugandhivimalavipulasalilaśaivālajāḥ śaivālaśyāvā nīlord-
hvarājayo vṛttāśca nirviṣāḥ | |

sarvāsāṃ ca paraṃ pramāṇamaṣṭādaśāṅgulāni |

tatra catuṣpañcaśāṅgulā nṛṣu yojayet |

gajavājiṣvaparaḥ |

tāsu sukumārāstanutvaco 'lpaśiraskā bṛhadadharakāyāśca striyaḥ |

viparītāḥ pumāṃso 'rdhacandrākṛtipurovṛttāśca |

tatra bahudoṣeṣu cirotthiteṣu cāmāyeṣu pumāṃso yojayitavyāḥ |

striyo viparīteṣu |

jalaukasastvārdracarmāhyupāyairghṛtvā surabhipaṅkagarbhe nave ghaṭe sthāpayet |

śṛṅgāṭakakaśerukaśālūkaśaivālamṛṇālavallūramṛtsnāpuṣkarabījacūrṇaṃ svāduśītaṃ
svacchaṃ ca toyamannapānārthe tābhyo dadyāt |

lālādīkothaparihārārthamevaṃ ca tryahāt tryahādūrdhvaṃ pūrvamannapānama-
panīyānyaddadyāt |

pañcāhācca tadvidha eva ghaṭāntare tāḥ saṅcārayet |

tāsāṃ tu duṣṭaśoṇitāsamyagvamanāt pratatapātanācca mūrccā bhavati |

tāsāmambhobhiḥ pūrṇabhājanasthānāmaceṣṭayāhārānabhilāṣeṇa ca jñātvā tā vivarjayet |

itarāstu haridrāsarṣapakalkāmbhasi muktapurīṣā avantisome takre vā punarāśvāsītā jale
sukhopaviṣṭasya saṃviṣṭasya vā mṛdgomayacūrṇābhyāmanusukhaṃ virūkṣya daṃśadeśaṃ
yojayet |

alagantiṣu kṣīraghṛtanavanītarudhirānyatamabindūn nyaset pracchedvā |

aśvakhuravacca vaktraṃ niveśyonnataskandhā daśanti |

yadā ca śīśuvacchvasantyo śīraḥspandormivegaiḥ pibanti tadārdravāśasāvacchādayet |

secayeccāmbhasālpāpam |

yathā ca haṃsaḥ kṣīrodakāt kṣīramādatte |

tadvadutkliṣṭe rakte jalaukāḥ prāḡ duṣṭamasṛk |

yadā ca taddaṃśe todaḥ kaṇḍūrvā tadā śuddharaktarakṣaṇārthamapanayet |

laulyācca daṃśamamuñcantiyāḥ kṣaudraṃ lavaṇacūrṇaṃ vā mukhe dadyāt | |

patitāṃ tu taṇḍulakaṇḍanopadigdhagātrāṃ tailalavaṇābhyaktamukhīm āpucchādā-
 mukhamanulomaṃ śanaiḥ pīḍayan samyagvāmayet |
 tataḥ pūrvavat sannidadhyāt |
 saptarātraṃ ca tāḥ punarṇa pātayet |
 aśuddhe tu rakte madhunā guḍena vā daṃśāt kiñcidavaghaṭṭayan srāvayet |
 srutaraktasya ca sadyo daṃśaṃ śītābhiradbhiḥ prakṣālya sarpiḥpicunāvaguṇṭhayet |
 sthitaraktaṃ cotkliṣṭaśoṇitaśeṣaprasādanāya kaṣāyamadhuraśīśiraiḥ saghṛtaiḥ pradehaiḥ
 pradihyāt ||
 tatra yogādīn sirāvyadhavadupalakṣayet |
 pratikurvīta ca |
 duṣṭaraktāpagamāt śvayathuśaithilyaṃ dāharāgaśūlopaśamaśca |
 raktapittena duṣṭamalābughaṭikābhyāṃ na nirharedagnisamyogādvātakaphābhyāṃ ca
 duṣṭaṃ nirharet |
 tathā kaphena na śṛṅgeṇa skannatvāt |
 vātapittābhyāṃ tu duṣṭaṃ nirharet |
 atha pracchādyāṅgaṃ tanuvastrapaṭalāvanaddhaprāntena śṛṅgeṇācūset |
 tathā pradīptāpicugarbhābhyāmālābughaṭikābhyāmiti |
 bhavanti cātra ślokaḥ ||
 gātraṃ badhvopariḍṛḍhaṃ rajjivā paṭṭena vā samam |
 snāyusandhyasthimarmāṇi tyajanpracchānamācāret ||
 adhodeśapraviṣṭaiḥ padairuparigāmibhiḥ |
 na gāḍhaghanatiryagbhirna pade padamācāret ||
 pracchānenaikadeśasthaṃ suptaṃ śṛṅgādibhirharet |
 grathitaṃ tu jalaukobhiraśṛgvyāpi sirāvyadhahiḥ ||
 pracchānaṃ piṇḍite vāsyādavagāḍhe jalaukaśaḥ |
 tvaksthe 'lābughaṭiśṛṅgaṃ siraiva vyāpake 'sṛji |
 vātādīdhāma vā śṛṅgajalauko 'lābubhiḥ kramāt ||
 srutāsṛjaḥ pradehādyāḥ śītaiḥ syādvāyukopataḥ |
 satodakaṇḍūḥ śophastaṃ sarpiṣoṣṇena secayet ||
 iti pañcatrimśo 'dhyāyaḥ |
 atha ṣaṭtrimśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sirāvyadhaavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 bahavo hi raktāvasedanopāyāḥ prāgabhihitasteṣāmanyēṣāṃ ca virekādināmupakramāṇāṃ
 tatsādhyeṣvāmāyeṣu sirāvyadhaḥ pradhānam |
 amunā hi te samūlāḥ śoṣamāyānti kedārasatubhedena śālyādaya iva |
 tathā ca ||
 sirāvyadhaścikitsārdhaṃ saṃpūrṇaṃ vā cikitsitam |
 śālyatantra smṛto yadvadbastiḥ kāyacikitsite ||
 yathā raktamadhiṣṭhānaṃ vikārāṇāṃ vikāriṇām |
 anyanna hi tathā dūṣyaṃ karmedaṃ prathamam tataḥ ||
 tatrāmbu śārīramāhārasārabhūtaṃ rasākhyamavikṛtamavikṛtena tejasā rañjitaṃ-
 dragopākāraṃ ca śāśaśoṇitaguñjāphalālaktapadmasuvarṇavarṇam dhautam ca virajyamā-
 nam madhuramīśallavaṇam snigdhamasaṃhatamaśitoṣṇam guru pittaikacayaprakopopaśa-
 mam saumyāgreyaṃ prakṛtyā raktamāhuḥ |
 tathā doṣam |
 dūṣyamiti kecit |
 ubhayātmakamanye ||
 taccaivaṃvidhameva vidhivadāhāravihārābhyāsādvīśuddham balavarṇasukhāyusaṃ
 yoniḥ |

itarathā punaḥ śaratkālasvabhāvādeva vā praduṣṭamabhiṣyandādhimanthaśuklārmatimirara-
ktarājīśirastodabhedadāhakaṇḍūkarnārogamukhapākāpūtighrāṇāsyopadehatvagulmaplīhavidradhivīsarpaj-
pittakuṣṭhapitākāślīpadopadaṃśaśaṅkhaśophavātaśoṇitaraktamehakṣudrarogāgnisvaranāśāṅgagau-
ravasādārocakāmlodgāralavaṇāsyatākrodhamohasvedamadamūrchāyasanyāsakampatandrādīnām
|

ye ca śītoṣṇasnigdharūkṣādyaiḥ sarvadoṣapratipakṣaiḥ samyagapyupakrāntāḥ sādhyā api
na sidhyanti |

te ca raktaprapakopajāḥ tasmātteṣvatyudriktaraktavisrāvaṇāya yathāsvaṃ sirāṃ vidhyet | |
na tu snehapītakṛtapañcakarmānyatamagarbhiṇīsūtikājīrṇakāmalāklibonaṣoḍaśātītasaptativarṣābhigātāt
sakāsodararaktapittārśaḥpāṇḍurogasarvāṅgaśophapīḍitānām |

na cāvyadhaṇīyāścāyantritānutthitāḥ sirāḥ na tiryanna cātīśītoṣṇavarṣavātābhreṣu |
tatra snehapītādiṣu samyagviddhā api sirā na sravantyatisravanti vā samyaksnigdhasvin-
nasya punardravibhūtā doṣāḥ śoṇitamanupraviṣṭāḥ samyak pracyavante |

na tveṣa niṣedho viśasaṃsrṣṭopasargātyayikavyādhiṣu |
pratirogam tu vyadham prati vibhāgaḥ | |
śironetrarogeṣu lālātyāmupanāsyāmapāṅgyām vā karṇarogeṣu paritāḥ karṇau |
nāsārogeṣu nāsāgre |

pratiśyāye tu nāsālalāṭasthāḥ |
mukharogeṣu jihvausṭhahanutālugaḥ |
jatrūrdhvaग्रन्थिषु grīvākarnāśaṅkhamūrdhagaḥ |
apasmāre hanusandhimadhyagaḥ |
unmādetūro 'pāṅgalalāṭagaḥ |
vidradhau pārśvāśūle ca pārśvakakṣāstanāntarasthāḥ |
caturthake skandhādhogatāmanyatarapārśvāśrayām |
tṛtīyake 'ṃsayorantare trikasandhimadhyagatām |
pravāhikāyām śūlinyām śroṇyāḥ samantāt dvyaṅgule |
nirvṛttopadaṃśaśukravyāpatsu meḍhre |
galagaṇḍaḥ ūrmūlasaṃśritām |
gr̥ddhrasyām jānusandheruparyadho vā caturaṅgule |
apacyāmindrabasteradhastāt dvyaṅgule |
kroṣṭukanīrṣe sakthivātarujāsu ca gulphasyopariṣṭāccaturaṅgule |
ślīpadeṣu yathāsvaṃ vakṣyate |

dāhaharṣacippavātaśoṇitavātakaṇṭakavidārikāpādadarīprabhṛtiṣu pādarogeṣu kṣipramar-
maṇa upariṣṭāt dvyaṅgule |

etenetarasakthibāhū vyākhyātau |
viśeṣatastu vāmabhāgābhyantarato bāhumadhye plīhodare |
evameva dakṣiṇe bāhau yakṛdākhye |
tathā kāśaśvāsayorapyādiśanti |
gr̥ddhrasyāmiva viśvācyām |
bāhuśoṣāpabāhukayorapyeke |

adr̥śyamānāsu tvetāsvativṛddhasya vyādheranyavyādhyuktānāmapi yathāsanmaṇḍ vyad-
haḥ | |

prāgeva copakalpayecchayanāsanodakumbhavastrapaṭṭādi |
tathā yathālābham ca tagarailāśītaśivakuṣṭhapāṭhāvidāṅgabhadradārutrikaṭukāgāradhūmaha-
ridrārkaṅkuranaktamālacūrṇamasṛksrāvaṇāya |

asṛk sthāpanāya ca loddhramadhukapriyaṅgupattaṅgagairikarasāñjanaśālma-
līśaṅkhayavagodhūmamāṣacūrṇam |

vaṭAaśvatthāśvakarnāpalāśabibhītakasarjārjunadhanvanadhātakīśālasārārīmedatindukatva-
gaṅkuraniryāsaśrīveṣṭakamṛtkapālamṛṇālāñjanacūrṇam |

kṣaumamaṣīlākṣāsamudraphenacūrṇam vā |
tathānyaccātisrutaraktavyāpatpratīkāropakaraṇam |

sajjopakaraṇo hi vidyo na mohamāpneti ||
 atha kṛtasvastayanamāturaṃ vyādhibalasātmyādyavekṣya snigdhaṃ jān-
 galarasaṃ yavāgūṃ vā pāyayitvā muhūrtamātramāśvāsitaṃ pūrvāhṇe 'parāhve
 vāṅgārātāpoṣṇabāṣpānyatareṇa svinnaṃ jānūcchrite mṛdāvāsane jānunihitakūrpam
 samasthitapādaṃ pratyādityamupaveśayet |
 keśānte ca plotacarmavalkalapaṭṭānyatamena badhnīyāt |
 tataścāyatena vastrāṅguṣṭhagarbheṇa muṣṭidvayenāturo yathāsvaṃ manye nipīḍayeddan-
 taiśca dantān |
 gaṇḍau cādhmāpayet |
 puruṣaścainaṃ prṣṭhata ūrdhvasthaḥ vastrakṛkāṭikāntaranyastayanvastraṃ prāṇanabād-
 hamāno yantrayedityeṣo 'ntarmukhavarjyānāṃ sirāṇāṃ vyadhane yantravidhiḥ |
 tataścāsyā vaidyo 'ṅguṣṭhaviṣṭabdhayā madhyamayāṅgulyā sirāṃ tāḍayet |
 utthitāñca spandamānāṃ sparśadāṃ vābhilakṣya vāmahastena kuṭhārikāmūrd-
 hvadaṇḍāṃ kṛtvā sirāmadhyenyasya lakṣayitvā ca tathaiva ca madhyamayāṅgulyā
 tāḍayedāṅguṣṭhodareṇa vā pīḍayet |
 gūḍabahalatvakpraticchannāyāmaṅguṣṭhapīḍanādunnamanamupalakṣayet |
 utkasanena krodhasamrambheṇa cāpūryante sirāḥ |
 aṅguṣṭhena tu nāsāgramunnamayya vrīhimukhenopanāsikāṃ vidhyet ||
 unnamitavidaṣṭāgrajihvasyādho jihvāyāḥ |
 vivṛtāsyasya tāluni dantamūle ca |
 grīvāsirāsu stanayorupari yantrayet |
 udarorasoh prasāritoraskasyonnamitaśirasah |
 bāhubhyāmavalambamānasya pārśvayoḥ |
 unnatameḍhrasya meḍhre |
 śronipṛṣṭhaskandheṣūnnamitapṛṣṭhasyāvākśirasa upaviṣṭasya |
 viśvācīgrdhrasyoranākuñcite kūrpāre jānuni ca sukhopaviṣṭasya gūḍhāṅguṣṭhabad-
 dhamuṣṭervyadhaṇīyapradeśasyopari caturaṅgule plotādyanyatamena ca badhvā hastasirāṃ
 |
 evamekapādaṃ susamsthitam sthāpayitvānyapādamīṣatsaṅkucitam tasyopari nidhāya
 jānusandheradhohastābhyāmāgulphaṃ nipīḍya pūrvavadbadvā pādasirāṃ vidhyet |
 tatra tatra ca taistairupāyairvikalpāya yantrayet ||
 tatra māṃsaleśvavakāśeṣu yavamātraṃ vrīhimukhena |
 ato 'nyathārdhayavamātraṃ vrīhimātraṃ vā |
 asthnāmuparikūṭhārikayārdhayavamātraṃ |
 sarvatra cānuttānāvagāḍhamṛjvasaṅkīrṇam marmādyanupaghātisirāmadhye śastramāśu
 pātayet ||
 ekaprahārābhihatā dhārayā yā sravedasṛk |
 muhūrtaruddhā tiṣṭhecca samyagviddheti tāṃ viduḥ ||
 alpakālaṃ vahatyalpaṃ durviddhā tailacūrṇanaiḥ |
 saśabdmatividdhā tu sravedduḥkhena dhāryate ||
 samyagviddhānāmapi ca sirāṇāmavahanakāraṇāni mūrchā bhayaṃ yantraśaithilya-
 matigāḍhatvatamatyāśitatā kṣāmatvaṃ kuṇṭhaśastravyadho mūtritoccāritatvaṃ duḥsvinnatā
 kaphāvṛtavraṇadvāratā ceti |
 athāpravṛttikāraṇam yathāsvamupalakṣya pratikuryāt |
 tagarādicūrṇena ca tailalavaṇapragāḍhena sirāmukhamavacūrṇayet |
 pṛṣṭhamadhye cāturaṃ pīḍayet |
 evaṃ sādhu vahati |
 samyak pravṛtte kaphānilopaśamanaraktāvicchedanārthaṣmuṇalavaṇatailabindubhiḥ
 sirāmukhaṃ siñcet ||
 agre sravati duṣṭāsraṃ kusumbhādiva pītikā |
 samyaksrutvā svayaṃ tiṣṭhecchuddhaṃ taditi nāharet ||

yasya tu sravati rakte mūrchā jāyate tasya vimucya yantram śītasalilārdrapāṇisparśena
vyajanavāyunā śrotrasukhena vacasā ca samāśvāsayanupaśamayya mūrchām punaḥ srā-
vayet |

punarmūrchatyaparedyustyahe 'pi vā |
param tu rudhirāvasedanapramāṇam prasthaḥ |
ato 'nyathā vyādhidehartubalamapekṣeta ||

tatra phenilamaruṇam śyāvamaccham rūkṣamaskandi kaṣāyānurasam lohagandhi vegas-
rāvi śītam ca raktaṁ vātāt |

gr̥hadhūmāñjanodakakṛṣṇam pītam haritam visram matsyagandhi kaṭutvānmakṣikāniṣṭa-
mauṣṇyādaskandi sacandrakam gomūtrābham ca pittāt |

kovidārapuṣpagairikodakāpāṇḍu śītam snigdham skandi ghanam picchilam tantumad
vraṇadvārāvasādi lavaṇarasam vasāgandhi ca kaphāt |

dvandvasaṅkīrṇam saṁsargāt |
kaṁsanīlamāvilam durgandham ca sannipātāt |
śuddhamuktaṁ prāk |

tataḥ srutaraktasya vyadhamanulomamaṅguṣṭhenoparudhya śanaiśśanairyantrama-
panīyāśvāsayet |

satailam ca plotam sirāmukhe datvā badhnīyāt |
saṁveśayecainam ||

atiṣṭhati tu rakte sirāmukham sandhātum pūrvoktaiścūrṇairavacūrṇyāṅgulyagreṇa
pīḍayet |

śālmalyupodakāpicchām vā vraṇamukhe datvā gāḍham badhnīyāt |
madhūcchiṣṭapraliptam vā paṭṭam |
śītāmbunāvasiñcet |

śītamadhurakaṣāyānnapānasekapradehapravātaveśmabhirvā skandanāyopacaret |
padmakādikvātham śarkarāmadhumadhuram kṣīramikṣurasameṇahar-
iṇājorabhramahiṣavarāhāṇāmanyatamasya sirām vidhvā rudhiramāmam ghṛtabhṛṣṭam
vā pānam dadyāt |

tenaiva vā darbhapādamṛditenānuvāsayet |
snigdhaiśca yūṣarasairbhojayet |
vyadhādanantaram vā punastāmeva sirām vidhyet |
sarvathā cānavatiṣṭhamāne pācanāya kṣāram dadyāt |
saṅkocayitum vā sirāmukham taptaśalākayā dahet |
na ca kṣānamapyupekṣeta |

kṣīṇaraktasya hi vāyurmarmāṇyupasaṅgrhya mūrchāsamjñānāśāsīraḥkampabhrama-
manyāstambhāpatānakahanubhramśahidhmāpāṇḍutvabādhiryadhātukṣayākṣepakādīn
karoti |

maraṇam vā ||
prāṇaḥ prāṇabhṛtām raktaṁ tatksayāt kṣīyate 'nalaḥ |
vardhanam cānilastasmādyuktyā br̥mhaṇamācaret ||
aśuddham tu raktamaparāhṇe 'nyedyurvā punaḥ srāvayet |

tato 'pi śeṣam sarvathā vāpyavisrāvyaraktasya śītasekapradehavirekopavāśasnidghamad-
hurānnapānaiḥ prasādayet |

māsamātram vā snehādibhirupacarya punarvidhyet |

durvyadhātivyadhakuṭītatiryagvyadhādervyadhadoṣādvāpado yāḥ syustā yathāsvam
sādhayediti |

bhavati cātra ||
unmārgagā yantranipīḍanena svasthānamāyānti punarna yāvat |
doṣāḥ pradusṭā rudhiram prapannāstāvaddhitāhāravihārabhāk syāt ||
nātyuṣṇaśītam laghu dīpanīyam rakte 'panīte hitamannapānam |
tadā śarīram hyanavasthitāṣṭagnirviśeṣāditi rakṣitavyaḥ ||

prasannavarṇendriyamindrithārthānicchantamavyāhatapakṛvegam |
 sukhānviṭaṃ puṣṭibalopapannaṃ viśuddharaktaṃ puruṣaṃ vadanti ||
 iti ṣaṭtriṃśo 'dhyāyaḥ |
 atha saptatrimśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śalyāharaṇavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 trividhā hi gatiḥ śalyānāmūrdhvamadhastiryak ca |
 sā punaḥ pratyekamṛjuvakrabhedena dvidividhā ||
 tatra dhyāmaṃ piṭakācitaṃ śophavedanāvantam muhurmuḥuḥ śoṇitāsrāviṇaṃ budbu-
 davadudgataṃ mṛdumāṃsaṃ ca vraṇaṃ saśalyaṃ vidyāt ||
 viśeṣatastu tvaggate śalye vivarṇaḥ śopho bhavatyāyataḥ kaṭhinaśca |
 māṃsagate śophābhivṛddhiḥ śalyamārgānupasaṃrohaḥ pīdanāsahiṣṇutā coṣaḥ pākaśca
 ||
 peśyantarasthe śophavarjyaṃ māṃsaprāptavat |
 sirāgate sirādhmānṃ sūlaṃ ca |
 snāvagate snāvajālāvakṣepaṇaṃ saṃrambhaścograruk ||
 srotogate srotasāṃ svakarmaguṇahāniḥ |
 dhamanīsthe sapheṇaṃ raktamūrayannanilaḥ saśabdo nīrgacchatyaṅgapīḍā hṛllāśca |
 asthigate vividhā vedanāḥ śophaśca ||
 sandhigate 'sthivacceṣṭoparodhaśca |
 asthisandhigate 'sthipūrṇatā saṅgharṣo balavāṃśca ||
 koṣthagate tvāṭopānāhau mūtrapurīṣāhāradarśanāni ca vraṇamukhādbhavanti |
 marmagate marmaviddhavat ||
 yathāyathaṃ copadiṣṭaiḥ parīsrāvaistvagādiṣu śalyamupalakṣayet |
 sūkṣmagatiṣu śalyeṣvetānyeva lakṣaṇānyavispaṣṭāni bhavanti ||
 śuddhadehānāmanulomasanniviṣṭānyuparuhyante |
 doṣaprakopavyāvāvyāyāmābhīghātebhyāśca pracalitāni punarābādhayanti ||
 tatra tvakpranaṣṭe snigdhasvinnāyāṃ mṛnmāṣayavagodhūmagomayacūrṇamarditāyāṃ
 tvaci yatra saṃrambho vedanā vā bhavati |
 yatra vā styānaṃ sarpiṇihitamāśu vilīyate |
 pralepo vā śuśyati |
 tatra śalyaṃ jānīyāt |
 māṃsapranaṣṭe snehādibhiḥ kriyābhirāturamupapādayet |
 karṣitasya ca śīthilībhūtanamanavabaddhaṃ kṣubhyamānaṃ yatra yatra saṃrambhaṃ
 vedanāṃ vā janayati tatra śalyaṃ ||
 evaṃ koṣṭhāstnipeśīvivareṣvapi ||
 sirāśrotodhamanīsnāvapraṇaṣṭe khaṇḍacakramaśvayuktaṃ rathamāropyāturaṃ viṣame
 'dhvani śīghraṃ nayet |
 tataḥ saṃrambhādibhirjānīyāt ||
 sandhipraṇaṣṭe snehasvedopapannaṃ sandhiṃ prasāraṇākuñcanabandhanapīḍanairupā-
 caran pūrvavadavagacchet |
 asthipraṇaṣṭe snigdhasvinnānyasthīni bandhanapīḍanābhyāṃ bhṛśamupacaramstad-
 vadupalakṣayet ||
 marmapraṇaṣṭe tvananyabhāvānmāṃsādibhyo marmaṇāmuktaṃ parīkṣaṇaṃ bhavati ||
 sāmānyalakṣaṇaṃ tūcchritahastiskandhāśvamādrurohaṇadrutayānalaṅghanaplavanavyāyāmairjambhod,
 kṣavathuṣṭhīvanahasanaṇapraṇāyāmairmalasūkrotsargairvā yatra saṃrambho vedanā vā
 bhavati |
 yatra vā svalpe 'pyāyāse svāpo gauravaṃ ghaṭṭanaṃ śopho vā syāttatra śalyamādiśet ||
 samāsataścaturvidhaṃ śalyaṃ bhavati |
 vṛttadvitricaturasrabhedena |
 tadadṛśyamānaṃ vṛttasaṃsthānādanumimīta ||

sarvaśalyānām mahatāmāharaṇe dvāvevopāyau pratilomo 'nulomaśca ||
 tatra pratilomamarvācīnamānayedanulomam parācīnam |
 tiryaggataṃ yataḥ sukhāhāryam bhavati |
 tataḥ chitvāpaharet ||
 pratilomamanuttuṇḍitaṃ chedanīyam pṛthumukhaṃ ca śalyam nirghāta-
 tathā kākṣyāvaṅkṣaṇoraḥparaśukāntarapatitāni ||
 naiva cāharedviśalyaghaṇam marmapraṇaṣṭam vāśophavedanam pākavirahitam ||
 atha hastaprāpyam śalyam hastenāharet |
 tadaśakyam yathāyatham yantreṇa |
 tathāpyaśakyam śastreṇa viśasya tato nirlohitam vraṇam kṛtvāgnighṛtamadhuprabhṛtib-
 hiḥ svedayitvāvadahya tarpayitvā sarpirmadhubhyām badhvācārikamādiśet |
 sirāsnāvalagnaṃ śalākāgreṇābhīmocyāharet |
 hṛdaye 'bhivartamānam śalyam śitajalādibhirudvejitasyāharet |
 yathāmārgam durāharamanyato 'pyevamāharet ||
 asthivivarapraṇaṣṭamasthividaṣṭam vāvagrhya padbhyām puruṣam yantreṇāpakarṣet |
 aśakyamevaṃ vā balavadbhiḥ sugṛhitasya yantreṇa grāhayitvā śalyavāraṅgam pratib-
 hujya vā dhanurguṇairekato badhvānyataśca pañcāṅgyā saṃnyatasyāśvasya vaktrakaṭake
 badhnīyāt |
 athainamevaṃ kaśayā tāḍayediyathonnamayañchiro vegena |
 śalyamuddharati ||
 dṛḍhām vā vṛkṣaśākhāmavanamya tamyām pūrvavad badhvoddharet ||
 durbalavāraṅgam tu kuśābhirbadhvā |
 śvayathugrastavāraṅgamutpīḍya śvayathum ||
 adeśottuṇḍitamāśmamudgaraprahāreṇa vicālya yathāmārgameva ||
 karṇavattu yantreṇa vimṛditakarṇam kṛtvā |
 nāḍīyantreṇa va bahumukhena yathāśvamupasaṅgrhya śalākāyantrenānyena vā pū-
 rvavadāharet |
 anulomamakarṇamanalpavraṇamukhamayaskāntena |
 pakvāśyagataṃ virecanena ||
 vātaviṇmūtragarbhasaṅgam pravāhaṇena duṣṭavātaviṣastanyādīnyāsyaviṣānacūṣaṇena
 ||
 kaṇṭhasrotogate tu śalye bisam saktam sūtram kaṇṭhe praveśayet |
 atha tadgrhītam vijñāya śalyam samameva sūtram bisam cākṣipet |
 bisābhāve mṛṇāle 'pyayameva vidhiḥ |
 jātuṣe tu kaṇṭhasakte kaṇṭhe nāḍīm praveśayettadā cāgnitaptam sūkṣmamukhīm śalākā-
 matha tam grhītaśalyām śītābhiradbhiḥ pariśicya sthirībhūtāmāharet |
 ajātuṣe 'pyevameva prataptam jatumadhūcchiṣṭānyatarapradigdhām śalākām |
 matsyakaṇṭakamanyadvā tādr̥gasthiśalyam kaṇṭhalagnaṃ sūtreṇa sūtraplotena vā veṣṭi-
 tayāṃgulyāpaharet |
 athavā keśoṇḍukam dṛḍhadīrghasūtrabaddham dravopahitam pāyayedvāmayecca |
 vamataśca śalyaikadeśasaktam sūtram sahasaivākṣipet |
 mṛdunā vā dantadhāvanakūrccenāpaharet |
 parato vā praṇudet |
 vāloṇḍuke vilagne tadvat kaṇṭakam ||
 kṣatakaṇṭhaśca triphalācūrṇam madhughṛtasitopetamanukaṇṭhayan lihyāt ||
 apām pūrṇam puruṣamavākcirasamavapīḍayeddhunuyādvāmayecca bhasmarāśau vā
 nikhanyādāmukhāt |
 anyathā hyunmārgagāmibhiradbhirādhmānakāśaśvāsapīnasendriyopaghātajvarādayaḥ
 śleṣmavikārā mṛtyuśca |
 tatra yathāśvam kaphe pratikuryāt |
 grāsaśalyamambunā praveśayet |

skandhe vā muṣṭinābhīhanyāt |
 tathā nirbhujya vartma vartmagatamapanīya coṣṇāmbubāṣpasvedaṃ samadhumad-
 hukakvāthena sarpiṣā ca pariṣekaṃ kuryāt |
 svayamapi śalyamaśrukṣavathukāsodgāramūtrapuriṣānilairnayanādibhyo 'ngāvayaveb-
 hyaḥ patati ||
 kīṭe karṇasrotaḥpraviṣṭe todo gauravaṃ bharabharāyamāṇaṃ ca bhavati spandamāne
 cāpyadhikaṃ vedanā |
 tatra salavaṇenāmbunā madhukayuktena madyena vā sukhoṣṇena pūraṇam |
 nirgate ca kīṭe tadutsarjanam |
 tatraiva tu mṛte pākakothakledā bhavanti |
 teṣu karṇasrāvoktaṃ kuryāt |
 pratīnāhoktaṃ ca |
 toyapūrṇaṃ karṇaṃ hastonmathitena tailāmbunā pūrayet |
 pārśvāvanataṃ vā kṛtvā hastenāhanyānnāḍyā vā cūṣayet |
 bhavanti cātra ślokaḥ ||
 jāuṣaṃ hemarūpyādīdhātujam ca cirasthitam |
 ūṣmaṇā prāyaśaḥ śalyaṃ dehajena vilīyate ||
 viśāṇaveṇudārvasthidantavālopalāni tu |
 śalyāni na viśīryante śarīre mṛṇmayāni ca ||
 viśāṇaveṇvayastāladāruśalyaṃ cirādapi |
 prāyo nirbhujyate taddhi pacatyāśu palāsrjī ||
 śalye māṃsāvagāḍhe cet sa deśo na vidahyate |
 tatastaṃ mardanasvedaśuddhikarśanabṛmhaṇaiḥ ||
 tīkṣṇopānāhapānānnaghanaśāstrapadāṅkanaiḥ |
 pācayitvā harecchalyaṃ pātanaīṣaṇapīḍanaiḥ ||
 śalyapradeśayantrāṇāmavekṣya bahurūpatām |
 taistairupāyairmatimān śalyaṃ vidyāttathāharet ||
 vṛṇe praśānte prānteṣu nātisparśāsahiṣṇuṣu |
 alpe śophe ca tāpe ca niḥśalyamiti nirdiśet ||
 kāya eva paraṃ śalyaṃ nijadoṣamalāvilaḥ |
 śalye śalyaṃ śarādyam tu viśeṣāttena cintyate ||
 iti saptatrimśo 'dhyāyaḥ ||
 athāṣṭatrimśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śastrakarmavidhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 dvividhe hi vyādhāvupāyāpekṣe nija gāgantau vā bheṣajaviṣayātīte śastrakarma prayujy-
 ate ||
 sa cāmayaḥ prāyeṇa śvayathupūrvako bhavatyataḥ śophāvasthasyaiva vā-
 tapittakapharaktaśaṃsargasannipātātmakatāmupalakṣya pākabhayādyathāsvamu-
 pavāsalepasekāśrīmokṣakaṣāyaghṛtapānaśodhanāni prayuñjīta ||
 tathāpyanupaśāmyati pravilayanam |
 avilīyamāne copanāhanam ||
 tatra śophasyāmalakṣaṇamalpatā cālpoṣmarujatvaṃ tvaksavarṇatā sthairyam ca ||
 pacyamānastu vivarṇo bastirivātataḥ |
 saṃrambhaśūlārāgadāhoṣārucitrṣṇājvarāratisparśāsahatvānidratāsamanvito viṣyandayati
 sarpiḥ śoṣayati pradehaṃ sarṣapakalkopalīpta iva cīmicimāyate pipīlikābhiriva saṃsarpyate
 pīḍyata iva pāṇinā ghaṭyata ivāṅgulyā tāḍyata iva daṇḍena tudyata iva sūcībhirbhidyata
 iva śaktibhiḥchidyata iva śastreṇa daśyata iva vṛścikairdahyata ivāgnikṣārābhyāṃ mathyata
 ivomulkena ||

pakve tu gatavegatvaṃ pramlānatā tvakśīthilatā valīprādurbhāvaḥ pāṇḍutā madhy-
onnatatāṅgulyavapiḍitamukte pratyunnamanam bastāvivodakasya pūyasya sañcaraṇam
kaṇḍūḥ saṃrambhaśūlādyupaśamaśca ||

śūlam narte 'nilāddāhaḥ pitācchophaḥ kaphodayāt |
rāgo raktācca pākāḥsyādato doṣaiḥ sāṇitaiḥ ||
pāke 'tivr̥tte suṣirastanutvagdoṣabhākṣitaḥ |
valībhirācitaḥ śyāvaḥ śīryamāntanūruhaḥ ||
kaphajeṣu tu śopheṣu keṣucit gambhīratvādraktameva vipacyate |
tataścāspaṣṭam pakvaliṅgam bhavati |
yatra hi tvakśāvarṇyam śītaśophatalparujatāśmavacca ghanatā |
na tatra mohamupeyāt |
taṃ raktapākamityācakṣate ||

athainaṃ samyakpakvamavadhārya bhīruvṛddhabāladurbalaklibakṣīnagarbhiṇīviśārdi-
taśastrakṣāmeṣu pākoddhatadoṣeṣu ca piṇḍiteṣu sandhimarmāśriteṣvalpeṣu vā śopheṣu
tīkṣṇoṣṇadravyairdāraṇam kurvīta |

itareṣu tu pāṇanam ||

āmapāṭane sirāsnāyuvyāpādanam śānitātīpravṛttirvedanātivṛddhiravadaraṇam kṣatavis-
arpo vā syāt |

bhavati cātra ||
piṣṭhan pakve punaḥ pūyaḥ sirāsnāyvasṛṇāmiṣam |
vivṛddho dahati kṣipram tṛṇolapamivānalaḥ ||
yaśchinattyamamajñānādyāśca pakvamupekṣate |
śvapacāviva vijñeyau tāvaniścitakāriṇau ||
prāk śastrādbhojayediṣṭam tīkṣṇam madyam ca pāyayet |
na mūrchatyannasamyogānmattaḥ śastram na budhyate ||
anyatra mūḍhagarbhodarāśmarīmukharogebyaḥ |

athopahr̥tayantraśastrakṣārāgnijāmbavausṭhpicuplotapatrasūtracarmapaṭṭamadhuhakaṣāyā-
lepakalkasekodakumbhaśītoṣṇodakakāṭāhavyajanādivraṇopayogisarvopakaraṇamāśritaśayanīyamupasthita-
lavadavalambakapuruṣamiṣṭe 'hanimuhūrte ca dadhyakṣatānnapānarukmaratnārcitavipram
praṇateṣṭadevatam kṛtamaṅgalaṃ bhuktavantamāturam prāṇmukhamupaveśya saṃveśya
vā yantrayitvā pratyānmukho vaidyo marmasirāsnāyusandhyasthidhamanīḥ pariharannanu-
lomam śastram nidadhyādāpūyadarśanāt |

sakṛdevāharecchastramāśu ca ||

mahatsvapi ca pākeṣu dvyaṅgulaṃ śastrapadamuktam |

dvyaṅgulāntaram tryaṅgulāntaram vābhisamīkṣya vivṛtte pradeśe vāmapradeśinyaiṣitvā
nātivivṛtte gambhīramāṃsale caiṣaṇyā |

viparīte karīrādīnālenātisaṃvṛte sūkaravālena vā ||

yato gatam gatim vidyādutsaṅgo yatra yatra ca |

tatra tatra vraṇam kuryāt suvibhaktaṃ nirāśayam |

āyataṃ ca viśālam ca yathā doṣo na tiṣṭhati ||

śauryamāśukriyā tīkṣṇam śastramasvedavepathū |

asammohaśca vaidyasya śastrakarmani śasyate ||

tatra bhrūgaṇḍalalāṭākṣikūṭauṣṭhadantaveṣṭamanyākaṇṭhajatrakakṣyākukṣivaṅkṣaṇeṣu
tiryakcheda iṣṭaḥ |

anyatra tu sirāsnāyūpaghāto 'tivedanā cirād vraṇasaṃroho māṃsaskandī ca tiryakchedāt
bhavanti ||

tataḥ śastramavacārya śītābhiradbhirāturamāśvāsya samantāt pratipīḍyāṅgulyā
vraṇamapi prakṣālya kaṣāyeṇa vraṇāt plotenāmbho 'panīya vedanārakṣoghnaireggulvagarusarjarasa-
vacāgaurasarṣapaṇḍulavaṇanimbapatraiḥ saghṛtairvraṇam dhūpayitvā yathāsva-
mauśadhena madhughṛtatilakalkaiśca digdhām vatiṃ praṇidhāya kalkena pūrayitvā

nātibhr̥ṣṭayavasaktubhirghṛtāktairbhājanānte 'mbhasā dakṣiṇāṅgulībhiḥ sumṛditairavac-
chādya ghanāṃ kabalikāṃ datvā savyadakṣiṇānyatarapārśve ṛjumanāviddhamasaṅkucitaṃ
mr̥dupaṭṭaṃ niveśya badhnīyāt | |

vātaśleṣmodbhavāṃstatra dvistrirvā veṣṭayed vraṇān |
sakraḍeva parikṣīpya pittaraktābhigātājān | |
śastrakṣatarujāyāṃ tu pratatāyāṃ yaṣṭimadhukasarpīsoṣṇena vraṇaṃ siñcet |
udakumbhāccāpo gr̥hītvā prokṣayan parito vikīrya parṇaśabaryādibhirasya rakṣāṃ kuryā-
drakṣo 'bhibhavanīṣedhārtham |

tebhyaśca balimupaharet |
dhārayecca śirasā | |
lakṣmīm guhāmatiguhāṃ jaṭilāṃ brahmacāriṇīm |
vacāṃ chatrāmaticchatrāṃ dūrvāṃ siddhārthakānapi | |
guggulvādhirevaṃ śayanāsanādi dvirahno dhūpayet |
tathā snehoktaṃ dinacaryoktaṃ cācāramanuvarteta | |
viśeṣataśca divāsvapnād vraṇe śophakaṇḍūrāgarukpūyavṛddhiḥ | |
strīṇāṃ tu smṛtiśaṃsparśadarśanaīscalite srute |
śukre vyavāyājān doṣānasam̐sarge 'pyavāpnuyāt | |
bhojayeccaināṃ yathāśātmyaṃ samātītaśāliṣaṣṭikayavagodhūmānyatamaṃ mudga-
masūrāḍhakīsatīnayūṣajāṅgalarasopetaṃ jīvantīsunīṣaṇṇakataṇḍulīyakavāstukavārtākapaṭolākāra-
vellakabālamūlaśāśākayuktaṃ dāḍimāmalakasaindhavasahitaṃ sarpiḥsnigdhaṃ laghvalpa-
muṣṇodakottaraṃ ca |

evamasya samyagaśītaṃ jarāmupaiti |
ajīrṇādānilādīnāṃ vibhramo balavān bhavet |
tataḥ śopharujāpāka dāhānāhānavāpnuyāt | |
navadhānyamāśakalāyakulatthanīṣpāvaśimbīśītāmbumadyekṣukṣīraṣṭatīlavikṛ-
tīśuṣkaśākapiśītaharitaśākāmlalavaṇakaṭukakṣārānūpāmiṣāṇi varjayet | |
vargo 'yaṃ navadhānyādirvraṇīnaḥ sarvadoṣakṛt |
madyaṃ tīkṣṇoṣṇarūkṣāmlamāśuvyāpādayed vraṇaṃ | |
bālośīraiśca vījyeta nacainaṃ parighaṭṭayet |
na tudennava kaṇḍūyecceṣṭamānaśca pālayet | |
snigdhaṃvṛddhadvijātīnāṃ kathāḥ śṛṇvanmanahpuriyāḥ |
āśāvān vyādhimokṣāya kṣipraṃ vraṇamapohati | |
punaśca tṛtīye 'hani pakṣālanādi pūrvavat vraṇakarma kuryāt |
dvitīye divase mokṣaṇādvigrathito vraṇaścīrāduparohatyugrarujaśca bhavati | |
na ca vikeśikāmauṣadhaṃ vātisnigdhārūkṣamatīślathamatigāḍhamaślakṣṇaṃ durnyas-
taṃ vā dadyāt |

atisnehāt kledaḥ |
atiraukṣyāt chedo vedanā ca |
atīślathatvādapariśuddhiḥ |
gāḍhatayā sam̐rambha aślakṣṇatvāddurnyāsācca vraṇavartmopagharṣaṇam | |
avaśyaṃ sāsāye vraṇe vikeśikāṃ dadyāt |
sam̐pūtimāṃsam̐ sotsaṅgaṃ sagatiṃ pūyagarbhiṇam |
vraṇaṃ śodhayate śīghraṃ sthitā hyantarvikeśikā | |
vyamlaṃ tu pāṭitaṃ śopham̐ pācanaiḥ samupācaret |
bhojanairupanāhaiśca nātivraṇavirodhibhiḥ | |
yastu sīvyo vraṇastatra calāsthīśalyapāṃsutṛṇaromaśuṣkaraktādīnapohya vicchin-
napravilambitaṃ māṃsaṃ sandhyasthīni ca yathāsthānaṃ samyak sthāpayitvā sthite rakte
yathārhaṃ sūcyopahr̥tēna snāyusūtravālānyatamena sīvyet |
śaṇāśmantakamūrvātasīnāṃ vā valkaīḥ | |
sīvanavikalpāstu samāśena catvāraḥ |
tadyathā goṣṭhaṇikātunnasīvanavellitakarajjugranthibandhanamiti |

teṣāṃ nāmbhirevākṛtīvibhāgaḥ |
 prahāravaśāccopayogaḥ |
 na cātisannikṛṣṭāṃ viprakṛṣṭāmatyālpabahugrāhiṇīm vā sūcīm pātayet |
 evaṃ samyakṣyūtamavekṣya madhughṛtayuktairāṇjanamadhukanimbaloḍhrapriyaṅgu-
 sallakīphalakṣaumamaśicūrṇairavakīrya pūrvavad bandhādi yojayet | |
 asīvyā vaṅkṣaṇavakṣaḥkakṣādiṣu pracaleṣvalpamāṃseṣu ca vāyunirvāmiṇo 'ntarlohitaśa-
 lyā viśāgnikṣārakṛtāśca vraṇāḥ | |
 sīvyāstu medassamutthitā bhinnalikhitāḥ kaphagranthirālpapālikaḥ karṇaḥ sady-
 ovraṇāśca |
 śirolalātākṣikūṭakarṇanāsāgaṇḍauṣṭhakṛkāṭikābhūdarasphikpāyuprajananamūṣkādiṣvacaleṣu
 māṃsavatsu ca pradeṣeṣu | |
 kośadāmotsaṅgasvastikānuvellitamuttolīmaṇḍalasthavikāyamakakhaṭvācīnavibandhavitānagoṣphaṇāḥ
 pañcāṅgī ceti pañcadaśa bandhaviśeṣāḥ |
 teṣāṃ nāmbhirevākṛtayaḥ prāyeṇa vyākhyātāḥ | |
 tatra kośamaṅgulīparvasu vidadhyāt |
 dāma sambādhe 'ṅge |
 utsaṅgaṃ vilambini |
 svastikaṃ sandhikūrcabhrūstanāntarakukṣyakṣikapolakarṇeṣu |
 anuvellitaṃ śākhāsu |
 muttolīṃ grīvāmedhrayoḥ |
 maṇḍalaṃ vṛtte 'ṅge |
 sthavikāmaṅguṣṭhāṅgulimeḍhrāgramūtravṛddhiṣu |
 yamaṃ yamalavraṇayoḥ |
 khaṭvāṃ hanuśaṅkhagaṇḍeṣu |
 cīnamapāṅgayoḥ |
 vibandhamudarorupṛṣṭheṣu |
 vitānaṃ mūrdhāḍau pṛthule 'ṅge |
 goṣphaṇaṃ nāsauṣṭhacibukasandhiṣu |
 pañcāṅgīm jatrūrdhvamiti |
 yo yasmin pradeṣe suniviṣṭo bhavati taṃ tasmin kurvīta |
 na tu vraṇasyopari na cābādhakaro yathā syāt | |
 bandhastviṣṭo 'nile duṣṭe duṣṭe bhagne vraṇeṣu ca |
 tatrāntayayordvidhā bandhaḥ savyadaḥkṣiṇabhedataḥ | |
 trividhastveva sarvatra gāḍhaślathasamatvataḥ |
 kaphavāte ghano gāḍhaḥ pittarakte tanuḥ ślathaḥ | |
 vātapitte samo bandhaḥ kaphapittavraṇeṣu ca |
 tathā sphikkakṣyāvāṅkṣaṇoruśirassu gāḍhaṃ badhrīyāt |
 śākhāvanakāṇṭhakarṇameḍhramuṣkapṛṣṭhapārśvodarorassu samam |
 akṣṇoḥ sandhiṣu ca śīthilam | |
 vātaśleṣmajeṣu śīthilasthāne samam |
 samasthāne gāḍham |
 gāḍhasthāne gāḍhataram |
 tathā śītavasantayostriyāḥ |
 pittarakteṣu tu gāḍhasthāne samam |
 samāsthāne śīthilam |
 śīthilasthāne naiva |
 tathā śaradgrīṣmayoḥ sāyaṃ prātaśca |
 abadhyamānaḥ punardamśamaśakatṛṇakāṣṭhapāṃsuśītavātātapādisamparkādvivid-
 hopadravopadruto duṣṭavraṇatāmupaiti |
 snehaścātra na ciraṃ tiṣṭhati |
 bheṣajamacirācchuṣyati |

kṛcchreṇa rohati |
 rūḍhe ca vaivarṇyaṃ bhavati |
 api ca ||
 cūrṇataṃ mathitaṃ bhagnaṃ viśliṣṭamatha pāṭitaṃ |
 asthisnāyusirācchinnamāśu bandhena rohati ||
 utthānaśayanādyāsu sarvehāsu na pīḍyate |
 udvṛttauṣṭhaḥ samutsanno viṣamaḥ kaṭhino 'tiruk ||
 samo mṛduraruk śīghraṃ vraṇaḥ śudhyati rohati |
 sthirāṇālpamāṃsānāṃ raukṣyādanuparohatām |
 pracchādyamauśadhaṃ patrairyathādoṣaṃ yathartu ca ||
 ajīrṇātaruṇācchidraih samantāt suniveśitaiḥ |
 dhautairakarkaśaiḥ kṣīrībhūrjārjunakadambajaiḥ ||
 kuṣṭhināmagnidagdhānāṃ piṭakāmadhumehinām |
 karṇikāśconduruviṣe kṣāradagdhā viṣānvitāḥ ||
 māṃsapāke na baddhavyā gudapāke ca dāruṇe |
 śīryamāṇāḥ sarugdāhāḥ śophāvasthāvisarpiṇaḥ ||
 arakṣayā vraṇe yasmin makṣikā nikṣipet krimīn |
 te bhakṣayantaḥ kurvanti rujāśophāsrasaṃsraṇān ||
 surasādiṃ prayuñjīta tatra dhāvanapūraṇe |
 saptaparnākarañjārkanimbarājādanatvacāḥ ||
 gomūtrakalkito lepāḥ sekāḥ kṣārāmbunā hitāḥ |
 pracchādyā māṃsapēśyā vā vraṇaṃ tānāśu nirharet ||
 utpadyamānāsu ca tāsu tāsavavasthāsu doṣādīnapekṣya yathāsvamupakramairupakramet

||
 na cainaṃ tvaramāṇaḥ sāntardoṣamupasaṃrohayet |
 sa hyalpenāpyavacāreṇāntarutsaṅgaṃ kṛtvā bhūyo vikurute |
 tasmātsuśuddhaṃ ropayet ||
 rūḍhe 'pyajīrṇavyāyāmayavāyādīnvivarjayet |
 māsān ṣaṭ sapta vā nṛṇāṃ vidhireṣa praśasyate ||
 itīdaṃ vraṇamāśritya diṇmātramupadarśitam |
 uttare vistarastasya vakṣyate sādhanam prati ||
 iti aṣṭatrimśo 'dhyāyaḥ ||
 athaikonaṭvārimśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kṣārapākavidhimadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||

kṣāro hi nānausadhasamavāyanirvṛtteḥ sarvarasādhiṣṭhānaṃ kaṭukalavaṇarasabhūy-
 iṣṭhastikṣṇoṣṇo dahanaḥ pācano vidāraṇo vilāyanaḥ śodhano ropāṇaḥ krimyāmamedoviṣā-
 pahaḥ sarvaśāstrānuśāstrāṇāṃ ca varīṣṭhaḥ chedanabhedanapāṭanalekhanakaraṇādyataśca
 sambādhāvakāśaṇṇaḥ duḥkhāvacāraṇīyaśastreṣu nāsārśo 'rbudādiṣu śastreṇa cāsidiḥyastu
 duṣṭavraṇeṣu bahuśaḥ prakopiṣu prayujyate |

sa dvividho bāhyābhyantaraprimārjanabhedena ||
 tatrārśo 'rbudabhagandaragranthidusṭavraṇanāḍīcarmakīlavartmamukharoga-
 kuṣṭhakilāsatilakālākādiṣu bahiḥ parimārjanena |
 antaḥparimārjanena tu gulmagarodarāgnisādamalasaṅgaśūlānāhāśmarīśarkarādiṣu sa
 yathāsvamevopadekṣyate ||

na tūbhayo 'pi yojyo bhīrudurbalakṣāmavātapittārditajvarātisārāpāṇḍuśirohrdayarogamehākṣipākātimirā-
 tavamanavirekartumatīgarbhīnyudvṛttaphalayonisarvāṅgaśūlaviṣamadyapīteṣu |

marmasirāsnāyusandhitaruṇāsthisevanīdhamanīgalanābhinakhāntaramuṣkāśephasrotassvalpamāṃseṣu
 ca deśeṣvakṣṇoścānyatra vartmarogāt |

tathā śītoṣṇavarṣadurdinapravāteṣu ca ||

atha bahiḥ parimārjanastrividho madhyo mṛdustikṣṇaśca |

tasya pākavidhiḥ śaradi śucirupoṣitaḥ śuklavāsāḥ praśaste 'hani praśastadeśajātaṁ madhyamavayasamanupahataṁ mahāntaṁ kālamuṣkakaṁ surāpalalasumano 'kṣatādibhiścaturdiśaṁ balim kṛtvā pradakṣiṇaṁ cābhyarcyainamadhivāsayet | |

daivatebhyo namastebhyo nivasantiha ye śritāḥ |

gantumarhantyaśaṅkrudhāstyaktvemaṁ vāsamavyayam | |

bheṣajārthaṁ grahīṣyāmi sarvapraṇabhṛtāmimam |

vṛkṣaṁ na lobhānna krodhād brāhmaṇārthe viśeṣataḥ | |

iti |

athāparedyustatra yadyadbhutaṁ vaikṛtaṁ vā kiñcinna paśyettato yugamātramārūḍhe savitari brāhmaṇān vācayitvā taṁ pādapaṁ pūrvāgramuttarāgram vā pātayet |

evam ca pāribhadrapalāśāśvakarṇarājāvṛkṣamahāvṛkṣavṛkṣakendravṛkṣāsphotasaptacchadanaktamālatilv

kajaṅghāpāmārgāgnimanthān vasante saṅgrhītāṁśca yavān saśūkanālāṁścatasraśca koṣātakīḥ savān samūlaphalapatraśākhān khaṇḍaśaḥ kalpayitvā nātisuṣkān śilātalasthān nivāte pṛthaṇ nicayikṛtya muṣkakanicaye ca sudhāśarkarāḥ prakṣipyā tilakuntalairādīpayet |

dagdhvā ca śānte 'gnau pṛthak sudhāśarkarābhasma kṛtvetarat sarvakṣāradroṇamadhikamuṣkakaṁ salilapalasahasreṇa gavādimūtrapalasahasreṇa cāloḍya mahatā vastreṇa parisrāvayet |

yāvadaccho raktastikṣṇaḥ picchilaśca jātastadā taṁ kṣāraṇiṣyandaṁ grhītvā bhasma vivarjayet |

tataḥ snehapākavidhinā pācayet |

pacyamāne ca tasmimstāḥ sudhābhasmaśarkarāḥ kṣīrabakaṁ śaṅkhanābhicāyase pātre 'gnivarnān kṛtvā tatḥkṣārācchakuḍavamātre nirvāpya tenaiva ca suślakṣṇaṁ piṣṭvā prativāpaṁ dadyāt |

tataśca sutarāṁ darvyāvaghaṭṭayan vipacet yāvacca sabāṣpairbudbudaiḥ samuttiṣṭhet sāndratayā ca darvipralepī syāttadainamavatāryāyoghaṭe yavaraśau suguptaṁ sthāpayet |

eṣa madhyamaḥ kṣāraḥ | |

mṛdau śarkarādīnnirvāpyāpanayenna tu piṣṭvā kṣipet |

tikṣṇe tu dantīcitrakalāṅgalikāpūtīkapravālatālapatrībīḍasvarjikākanakakṣīrīṅguvacātiviṣāḥ ślakṣṇacūrṇīkṛtā dagdhāśca śaṅkhaśuktīḥ pūrvavat prativāpaṁ dadyāt |

tāṁśca vyādhibalataḥ saptarātrādūrdhvaṁ prayuñjīta |

kṣīṇabale tu balādhānārthaṁ punaḥ kṣārajalamāvapet |

tatranātītikṣṇo nātimṛduḥ śvetaḥ ślakṣṇaḥ śīghraḥ picchilaḥ śikharī sukhanirvāpyo 'lparuganabhiṣyandī ceti daśa kṣārasya guṇāḥ |

daśaiva ca doṣāḥ |

tadyathā |

atyuṣṇo 'tīśīto 'tītikṣṇo 'timṛduratitanuratighano 'tipicchilovisarpī hīnauśadho hīnapākaśceti | |

tatra kṣārakarmaṇyupahāret picuvartīśālākādarvyāñjalikāghṛtamadhuśuktatuṣodakamastukṣīrodakaśītap

atha kṣārārhasyopaviṣṭasya saṁviṣṭasya vāptaparicārakagrhitasya vyādhiṁ chitvāvalikhya pracchāya vā picuplotānyatarāvaguṇṭhitayā śālākayā kṣāraṁ pātayet |

tato mātṛāśatamupekṣeta |

vartmaroge tu nirbhujya vartmanī picunā madhūcchiṣṭena vā kṣṇabhāgaṁ pracchādyapadmapatratanuḥ kṣārālepaḥ |

ghrāṇajeṣu tvarśo 'rbudeṣvādityābhimukhasyonnamayya nāsikāmupekṣyāśca pañcāśanmātrāḥ |

tadvacchrotrajeṣu |

gudārśassu pāṇinā yantradvāraṁ pidhāya dhārayenmātṛāśatameva |

tataḥ pramārjanena pramṛjya kṣāraṁ samyagdagdhamavekṣya nirvāpayetsarpirmadhubhyāṁ śuktatuṣodakamastukṣīrādibhiśca |

tataḥ paraṁ śītamadhuraiḥ saghṛtaiḥ pradihyāt |

abhiṣyandīni bhojyāni bhojyāni kledanāya ca |
 sthiramūlatvāttu yadi kṣāradagdham na viśīryate tato dhānyāmlabījamadhuṣaṭikāyuk-
 taistilairālepayetsuvarṇakṣīrīyutairvā trivṛdviḍaṅgasāravadbhīrvā |
 mālātivrṣāṅkolanimbāsphotaṭolīkaravīrapatrakvāthena vranaprakṣālanam |
 eṣāmeva ca kalkakvāthe siddham sarpistailam vā ropanam |
 nāgapuṣpamañjiṣṭhācandanatilaparnikāsu vā |
 yathāvyādhidoṣam ca vranamupakramet |
 tilāḥ sayaṣṭimadhukā ropaṇe cāsyā pūjitāḥ | |
 tatra pakvajāmbavasaṅkāśamavasannamīśadyathāsvavikāropaśāntau ca samyagdagdham
 bhavati |
 tadviparyayeṇa todakaṇḍūjādyādibhiṣcadurdagdham |
 tatra punaḥ pātayet |
 ūśādāharāgaśophajvarapākavisarpaśīrorogavātapittakopairatidagdham |
 api ca |
 netre 'tiyogādvartmanirbhedenendriyabhraṃśaḥ |
 ghrāṇe nāsavaṃsataruṇāsthidaraṇam saṅkoco gandhājñānam ca |
 tadvacchotrādiṣvapi ca yathāśvaṃ vyāpat |
 gude viṇmūtrarodho 'tisāraḥ puṃstvopaghāto gudavidaraṇacca mṛtyurvā sarvadā vā
 śophatodavedanāsrāvāḥ |
 śakṛnmūtravātavidhāraṇāśaktirvā |
 tamatipravṛttamāsu pūrvoktaireva nirvāpaṇaiḥ punaḥpunarnirvāpayet |
 ataśca dāhyamatipramāṇam na sakṛdeva dahediti |
 bhavati cātra | |
 amlo hi śītaḥ sparśena kṣāraṣṭenopasaṃhitāḥ |
 yātyāsu svādutāṃ tamādamlairnirvāpayettarāṃ | |
 jvarātisāratṛṇmohamūrchāḥṛdvedanārtibhiḥ | |
 kakṣam dahatyagniriva śarīram kṣāravibhramāḥ | |
 pāyayetātiyoge 'tastam śīghram saghṛtam dadhi |
 saguḍam vā dadhisaram tailam vā sasitopalam | |
 dhātṛīphalakapitthāmladāḍimasvarase ghṛtam |
 dviguṇe sādhitam pānasekaiḥ kṣārātirugdharam | |
 dāḍimāmalakāmṛtākapitthakaramardakān |
 āmrācca mātuluṅgācca rasam mṛdvagninā pacet | |
 tato 'tivrṛttakṣārāya dadyānmātrām yathābalaṃ |
 kṣāro nivartate tena prasādam tvak ca gacchati | |
 śoṇitātīpravṛttau tu bāhyāntaḥ śīśiro vidhiḥ | |
 iti ekonacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha catvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'gnikarmavidhimadhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 agniḥ kṣārādapi garīyānausadhaśastrakṣārairasiddhānām taddāhasiddherapunarb-
 havācca |
 tatrāgnikarma tvaci māmse sirāsnāyusandhyasthiṣu ca prayujyate |
 tatra maśatilakālākacarmakīlasarukstabdhapramlānāṅgābhiṣyandādhimanthaśīro-
 bhrūsaṅkhalalāṭarujārditeṣu sūryakāntapippalyajāśakṛdgodantaśaraśalākābhistvagdāho
 yathāśvamabhiṣyandādiṣu tu bhrūsaṅkhalalāṭadeṣeṣu |
 granthyarbudārśobhagandaragaṇḍamālāślīpadāntravṛddhiduṣṭavranagatināḍyavagādhapūyālasakeṣu
 jāmbavausṭhasūcīśalākāghṛtaguḍamadhūmadhūcchiṣṭatailavasāhematāmrāyorūpyakāṃsyairmāṃsadāhaḥ
 |
 sirāsnāyusandhyasthicchadeśoṇitātīpravṛttidantanāḍīślīṣṭavartmopapakṣmalagaṇaliṅganāśāsamyagvyad-
 jāmvaṇauṣṭhasūcīśalākāmadhūmadhūcchiṣṭAguḍasnehaiḥ sirādīdāhaḥ | |

na tu dahedbhinnakoṣṭhamantaśṣoṇitamanuddhṛtaśalyamanekavraṇapīḍitamuşṇe ca kāle
tathā kṣārānarhaṃ ca ātyayike tu vyādhau kṛtoṣṇapratīkāśya picchilamannamaśītavato
'gnikarma kuryāt | |

atha dāhārhamāturaṃ kṛtasvastyayanamupahṛtasarvopakaraṇaṃ prākṣi-
raḥsaṃviṣṭamāptāvalambitaṃ kṛtvā vaidyo nirdhūmabṛhatsthiraḍīptakhadirabadarā-
dyaṅgārayoghaṭanaprakāreṇa bhastrānilādhmātaivryajanena cordhvānirgacchajjvālatayāpā-
ditāpadyamānabhāsurāgnivarnairjāmbavauşṭhādibhirvyādhipradeśavaśādvalayārdhacandasvastikā-
ṣṭāpadabindurekhāpratisāraṇavikalpena muhurmuhrhitopahitābhirvāgbhiradbhiścāturamāśvāsayan
dahedā samyagdāhaliṅgotpatteḥ |

ucchūnasuṣirapralūnadantanāḍīsajantuduṣṭavraṇeṣu tu snehamadhūcchiṣṭamadhugudeḥ
pūrayitvā dahet |

samyagdagdhe ca madhusarpiṣi dadyācchītasnigdhāśca pradehān | |
samyagdagdhaliṅgaṃ punassaśabdaṃ dahanam durgandhitvaṃ tvaksaṅkocaśca
tvagdagdhe |

kapotavarṇatvamalpaśopharujatā śuṣkasaṅkucitavraṇatā ca māṃsadagdhe |
kṛṣṇonnatavraṇatvaṃ sthite ca rakte lasīkāsrutiḥ sirādagdhe |
kṛṣṇārūnakarkaśasthiravraṇatā snāyvādidagdhe ca |
durdagdhātidagdhayostu pramādadagdhavallakṣaṇam |
cikitsitaṃ ca | |
pramādadagdham punaścaturvidham bhavati |
tutthaṃ durdagdham samyagdagdhamatidagdham ca |
tatra yadvivarnaṃmūṣyate 'timātraṃ tattutthaṃ |
yatrottiṣṭhanti sphoṭāstivroṣādāharuja ścīrāccopaśāmyanti taddurdagdham |
pakvatālapthalavarnaṃ samasthitaṃ pūrvalakṣaṇayuktaṃ ca samyagdagdham |
atidagdhe tūgrarujatā dhūmāyanaṃ māṃsāvalambanaṃ sirādivyāpado gambhīravraṇatā
jvaradāhatṛṇmūrchācchardayaḥ śoṇitātipravṛttistannimittāścopadavāḥ kṛcchreṇa rohaṇam
rūḍhe ca vivarnaṇeteti |

snehadāhastu kaṣṭataro bhavati |
sa hi snehasya sūkṣmamārgānusāritvād dūramanupraviśatīti |
bhavati cātra | |
tutthasyagnipratapanaṃ kāryamuṣṇam ca bheṣajam |
styāne rakte himairnoṣmā niṣkrāmati yato bahiḥ | |
vedanā vardhate tena rudhiraṃ ca vidahyate |
uṣṇam niṣkrāmayat kuryādūṣmāṇam mandatāṃ rujāḥ | |
śītāmuṣṇam ca durdagdhe kriyāṃ kṛtvā tataḥ punaḥ |
ghṛtālepanasekāṃstu śītānevāvacārayet | |
samyagdagdhe tavakṣīrīplakṣacandanagairikaiḥ |
sāmṛtaiḥ saghṛtairlepāḥ kalkairvānūpamāṃsajaiḥ | |
śāntoṣmaṇi paraṃ kuryāt pittavidradhisādhanaṃ |
atidagdhe viśīrṇānimāṃsānyud vṛtya śītālān | |
kriyāṃ kuryāttataḥ paścācchālitaṇḍulakaṇḍanaiḥ |
tindukītvakkaṣāyairvā piṣṭaiḥ sājyaiḥ prelepayet | |
guḍūcyāśchādayet patrairathavaupodakairvraṇam |
bheṣajam cāśya kurvīta sarvaṃ pittavisarpavat | |
snehadagdhe bhṛśataraṃ rūkṣam tatra tu yojayet |
śastrakṣārāgnayo yasmanmṛtyoḥ paramamāyudham |
apramatto bhiṣak tasmāttān samyagavacārayet | |
iti tantrasya hṛdayaṃ sūtrasthānaṃ samāpyate |
atrārthāḥ sūtritāḥ sūkṣmāḥ pratanyante hi sarvataḥ | |
iti catvāriṃśo 'dhyāyaḥ | |
sūtrasthānaṃ samāptam | |

2 śārīrasthānam

athātaḥ putrakāmīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 atha khalu pumānekaviṃśativarṣaḥ kanyāmatulyagotrāṃ tulyābhijanā-
 masañcārirogakulaprasūtaṃ rūpaśīlalakṣaṇasampannāmanūnāvinaṣṭadantausthakarṇanāsā-
 nakhakeśastanīm mṛdumarogaprakṛtimakapilamapiṅgalāmahīnādhikāṅgīm
 dvādaśavarṣadeśīyāmarabhujagasaridacalavṛkṣapakṣinakṣatrāntyapreṣyabhīṣaṇakanāmānyanudvahanti
 vidhinodvahet ||
 tasyāṃ ṣoḍaśavarṣāyāṃ pañcaviṃśativarṣaḥ puruṣaḥ putrārthaṃ prayateta |
 tadā hi tau prāptavīryau vīryānvitamapatyaṃ janayataḥ |
 ūnapañcaviṃśativarṣeṇonaṣoḍaśavarṣāyāmāhito garbhaḥ kuṣistha eva vināśamāpnuyā-
 dalpāyurbalārogyavibhavo vā syādvikalendriyo vā |
 ṛtāvādye ca rātritrāye tathā duṣṭe śukrārtava iti ||
 tatrāhārasya samyakpariṇatasya kramānmajjānāmanuprāptasya sārāḥ śukrasamjñāṃ lab-
 hate |
 tattū kṣīra iva sarpirikṣurasa iva guḍaḥ śārīre śukradharāṃ kalāmāśrityāsrutaṃ sarvān-
 gavyāpitayā sthitam |
 viśeṣataśca majjamuṣkastaneṣu |
 harṣodīritaṃ tu saṃghaṭṭanena hṛdayāveśāt piṇḍībhūtaṃgādaṅgāt pravartate |
 tat saumyaṃ snigdhaṃ guru śuklaṃ madhugandhi madhuraṃ picchilaṃ bahu bahalaṃ
 ghṛtatailakṣaudrānyatamavarṇaṃ ca śukraṃ garbhādhānayaḥ bhavati ||
 tathā raktameva ca strīṇāṃ māse māse garbhakoṣṭhamanuprāpya tryaḥaṃ pravartamā-
 namārtavamityāhuḥ |
 atiprasaṅgenānṛtāvṛtau vā tadevāśrgdaraṃ pradaraṃ vyāpadaṃ ca raktayonisamjñāṃ
 labhate |
 tatsādhane raktapittacikitsitaṃ guhyarogapraṭiṣedhaṃ cekṣeta ||
 vātakaphāvṛtamārgāṇāṃ cāpravartamānaṃ pittalairupācaret |
 taddhi varddhamānamantarvartamānaṃ saśukramaśukraṃ vā jīvarahitaṃ vātālānyāse-
 vamānāyā yoṣito garbhalingāni darśayad gulmībhavati |
 tatra gulmacikitsitamīkṣeta ||
 kadācidvā garbha iva vātodaraṃ bhavati tadvātopaśamanairupaśāmyati ||
 tadeva kadācidārtavaṃ saumyairbr̥mhaṇātmabhirāhāravihārāiḥ stambhitamanu-
 padravamevodaraṃ garbhādhīṣṭhitamiva vardhayati |
 yena tāmagarbhāṃ garbhīṇīmāhuramūḍhāḥ |
 tato viparītairadṛcchayā vā pravṛtte rakte garbhaśarīramapaśyanto bhūtaḥṛtamityajñā
 vruvate |
 yasmātsambhavatyojaso 'paharaṇaṃ rakṣobhirna tu śārīrāpaharaṇamaniṣṭatvādaśaktervā
 |
 icchāśaktyorhi pravṛtterupalabdhiḥ |
 na ca dr̥śyate kasyacidamānuṣairdehāpahāraḥ ||
 yadi ca dr̥ṣṭamapi samullaṅghya kedicatīśaktiyuktā garbhasya śārīrākṣepe pravartante
 tadā kathamiva prāptāvasarāstajjananīmupekṣeran ||
 ārtavaṃ punaśśāsarudhīrālākṣārasopamaṃ dhautam ca virajyamānaṃ śuddhamāhuḥ ||
 yathā ca bālasya jīṛṇasya vā taroḥ puṣpaphalaṃ puṣpaphalasya vā tadvidhasya gandho
 nopalabhyate tathaiva nonaṣoḍaśātītāsaptītavarṣasya puṃsaḥ śukraromādayo yoṣitaśconad-
 vādaśātītapañcāśadvarṣāyā rajastanyādaya iti ||
 atha śuddhaśukrārtavamarogaṃ mitho 'nuraktaṃ mithunamupasnehya vidhivat saṃśod-
 hyāsthāpanānuvāsanābhyāmupācaret |
 viśeṣatastu ghṛtakṣīravadbhirmadhurauṣadhasaṃskārāiḥ puruṣaṃ |
 tailena nārīm pittalaiśca māṃsaiḥ |
 evaṃ hi samānaguṇatayā śukrārtavamāpyāyate ||

vātapittaśleṣmakūṇapagandhigranthipūyakṣīṇamūtrapurīṣaretāṃsi tvabījāni bhavanti |
 tatra tanu rūkṣaṃ phenilamaruṇamalpaṃ vicchinnaṃ sarujaṃ cirācca niṣicyeta vātena
 kiñcitpītamapicchilamānīlaṃ vā dahadiva pravartate pittena |
 majjopasaṃsr̥ṣṭaṃ prabhūtaṃ vibaddhaṃ cāmbhasi ca kiñcinmajjati śleṣmaṇā |
 kuṇapagandhyanalpaṃ raktena |
 granthibhūtaṃ vātaśleṣmabhyām |
 pūtipūyanibhaṃ pittaśleṣmabhyām |
 kṣīṇaṃ vātapittābhyām |
 taduktaṃ sasādhanaṃ prāk |
 mūtrapurīṣagandhi sannipātena | |
 ārtavamapi śukravaddoṣairupasr̥ṣṭamabījameva |
 tasya liṅgaṃ nāma ca pūrvavat |
 teṣu kuṇapagranthipūyakṣīṇaretāṃsi kṛcchrasādhyāni |
 mūtrapurīṣaśukrātavaṃ tvasādhyāṃ kuṇapagranthipūyārtavaṃ ca |
 tatrādyāṃstrīn śukrārtavadoṣānyathāsvaṃ doṣasāadhanena sādhayet |
 guhyayonirogapraṭiṣedhena cobhayān | |
 api ca vālike śukradoṣe vasukasaindhavaphalāmlasiddhaṃ yavakṣāraprativāpaṃ
 sarpiṣpānaṃ |
 bilvavidārīsiddhaṃ kṣīrayuktamāsthāpanam |
 madhukabhadrādārusiddhaṃ tailamanuvāsanam |
 kṣīrakulīrarasasiddhaṃ tailamuttarabastih |
 paittike kāṇḍekṣuśvadaṃstrāguḍūcisiddhaṃ mūrvāmadhūkaprativāpaṃ sarpiṣpānaṃ |
 trivṛccūrṇaḥ saghr̥to virekaḥ |
 payasyāśrīparṇīsiddhaṃ kṣīrayuktamāsthāpanam |
 madhukamudgaparṇīsiddhaṃ tailamanuvāsanamuttarabastīṣca |
 ślaiṣmike pāṣāṇabhedāśmantakāmālakakvāthasiddhaṃ pippalīmadhukacūrṇaprativā-
 paṃ sarpiṣpānaṃ |
 madanaphalakaṣāyo vamanam |
 dantīviḍaṅgacūrṇastailalīḍho virekaḥ |
 rājavṛkṣamadanaphalakaṣāyapragāḍhamāsthāpanam |
 madhukapippalīsiddhaṃ tailamanuvāsanamuttarabastīṣca | |
 vātaje puṣpadoṣe bhārṅgīmadhukabhadrādārusiddhaṃ sarpiṣpānaṃ |
 kāśmaryakṣudrasahāsiddhaṃ vā kṣīram |
 madhukasṛgālavinṇākalkaṃ payassarpissahitaṃ priyaṅgutīlakalkaṃ vā yonau dhārayet |
 saralamudgaparṇīkaṣāyaḥ prakṣālanam |
 pittaje kākolidvayavidārīmūlakvāthamutpalapadmakakvāthaṃ madhūkapuṣpakāś-
 maryaphalakvāthaṃ vā saśarkaraṃ pibet |
 śvetacandakvāthaṃ vā sakṣaudram |
 dhavadhātakīkalkaṃ vā ghr̥tena vā madhukamadhurasāmṛdvīkākalkam |
 śamyākagavākṣīkṣīram virekaḥ |
 candanapayasyākalkaṃ yonau dhārayet |
 gaurikāriṣṭakaṣāyaḥ prakṣālanam |
 ślaiṣmike kuṭajakaṭukāśvagandhākvāthaṃ pibet |
 samākṣikaṃ vā kṣīrivṛkṣapravālakvāthameteṣāmeva vā cūrṇaṃ madhughṛtābhyām lihyāt
 |
 madanaphalakaṣāyeṇa vamanam |
 tatkalkameva ca yonau dhārayet |
 lodhratindukakaṣāyaḥ prakṣālanam bastameṣamūtraṃ vā | |
 kuṇaparetasi dhātakīpuṣpakhadirārjunadāḍimaiḥ siddhamasanādibhirvā sarpiḥ pāyayet
 |
 granthiretasi pāṣāṇābhidā palāśabhasmanā vā |

pūyaretasi parūṣakādinyagrodhādibhyām |
 mūtrapuriṣaretasi vāyunātivikṛte hiṅgūśīracitrakairathavā citrakavitunnakapriyaṅguhiṅ-
 gusamaṅgāmṛṇālasiddhamelāmocacūṇapratīvāpam |
 tathā granthyārtave pāṭhātrikaṇṭakavṛkṣakavātham |
 kuṇapapūyārtave candanakvātham pibet |
 triphalākalkakvāthau cātra dhāraṇācamane ||
 sarveṣu ca śukrārtavadoṣeṣu strīpūṃsau snehādikarmabhirviśeṣeṇa cottarabastibhiḥ
 punaḥ punarupācaret |
 yathāsvaṃ ca yonau kalkaiḥ picubhiśca |
 ityevaṃ viśuddhaśukrārtavau pūrvoktaṃ vidhimāsevevām | |
 ṛtustu dṛṣṭārtavo dvādaśarātraṃ bhavati |
 ṣoḍaśarātramityanye |
 śuddhayonigarbhāśayārtavāyā māsamapi kecit |
 tadvadadrṣṭārtavo 'pyastītyapare | |
 kṣāmaprasannavadanām sphuracchroṇipayodharām |
 srāstākṣikukṣiṃ pūṃskāmām vidyādr̥tumatīṃ striyam | |
 padmaṃ saṃkocamāyāti dine 'tite yathā tathā |
 ṛtāvatite yoniḥsyācchukraṃnātaḥ pratīcchati | |
 masenopacitaṃ raktaṃ dhamanībhyāmṛtau punaḥ |
 īṣatkṛṣṇaṃ vigandhaṃ ca vāyuryonimukhānnudet | |
 tataḥ puṣpadarśane prathamadivasāt prabhṛti brahmacāriṇī snānādyalaṅkārahitā darb-
 hasaṃstaraśāyini trirātramāsita |
 parṇaśarāvakaratalānyatamena yāvakaṃ payasā siddhamalpaṃ karśanārthamaśnīyāt |
 tīkṣṇoṣṇāmlalavaṇāni ca varjayet | |
 caturthe 'hanyudvartitā śītasalilasnātānuliptālaṅkṛtāsuklamālyāmbarā kṛtamaṅgalas-
 vastyayanaivaṃvidhameva bhartāraṃ paśyedananyamanāḥ |
 tadā hi yādṛśameva paśyati cintayati vā tādṛśaṃ prasūta iti | |
 tataḥ snānāt punarapi guṇavatputrārthī trirātramupekṣeta |
 puṣpadarśanāt saptarātram |
 athāṣṭamyām daśamyām dvādaśyām vā rātrau putrakāmaḥ saṃvaset |
 paccamyām saptamyām navamyām vā duhitṛkāmaḥ |
 tāsūttarottaramāyurārogyaiśvaryaśaubhāgyabalavarṇendriyasampadapatyasya bhavati |
 ataḥ paraṃ tūttarottaramevāyurādīnām hrāsaḥ | |
 tatra yugmāsu rātriṣvalpībhavatyārtavamayugmāsvāpyāyyate |
 tasmāttāsu kramāt putrasya duhituśca janma |
 ata eva cānuparatārtavadarśanām putrārthī viprakṛṣṭeṣvapyahassu nopeyāt |
 yadi tvāhārānurodhādayugmāsu śukrasyādhikatā yugmāsu ca nyūnatā syāttataḥ pumān
 stryākṛtirdurbalo hīnāṅgo vā jāyate |
 strī ca puruṣākṛtirdurbalā hīnāṅgā vā |
 ekādaśītrayodaśyostu napuṃsakaṃ syāt | |
 athopādhyāyaḥ putrīyaṃ vidhānamācaret |
 śūdrāyāstu mantravarjitam |
 yādṛśaṃ ca putramāśāsita tadrūpavarṇacaritān janapadānanucintayeti strī vācyā |
 tajjanapadāhāravihāropacāraparicchadāmścānuvidaghīta | |
 karmānte ca pumān māsam brahmacārī sarpiḥ kṣīrābhyā śālyodanamabhiprāśya nātyāśi-
 taḥ sukhī sragvī sumanāḥ prīṇitāṅgaḥ śuklanivasano mauhūrtikānumate rātribhāge kalyāṇāni
 cintayānastadabhikāmaḥ svāstīrṇaṃ śayanaṃ dakṣiṇena pādena prāgarohet |
 tādvidhaiva ca pramadā karṇitāṅgī tailamāṣottarāhārā pūrvam vāmapādena puruṣasya
 dakṣiṇataḥ śayyāmadhirohet |
 tatra mantraṃ prayuñjīta |

āyurasi sarvataḥ pratiṣṭhāsi dhātā tvā dadhātu vidhātā tvā dadhātu brahmavarcasā bhaveti
 |
 brahmābṛhaspatirviṣṇussomassūryastathāśvinau |
 bhago 'tha mitrāvaruṇau vīraṃ dadhatu me sutamiti | |
 tataḥ parasparaṃ sāmabhirabhisāntvya saharṣamanukūlaṃ saṃviśetām |
 paryāpte caināṃ śītodakena sahasā pariśiñcet | |
 tatrātyāsitā kṣudhitā pipāsītā bhītā vīmanāḥ śokārtā kruddhātivedurānyakāmā
 'vyavāyakāmā vā na garbhaṃ dhatte viguṇaṃ vā |
 tathā puruṣo 'pi |
 na cāsauadhastiṣṭhet |
 tathā hi strīceṣṭaḥ pumān jāyate puṃśceṣṭā vā strī |
 na ca nyubjāṃ pārśvagatāṃ vā seveta |
 nyubjāyā vāto balavān sa yoniṃ pīḍayati |
 dakṣiṇapārśvagatāyāḥ śleṣmā pīḍitaścyutaḥ pidadhāti garbhāśayam |
 vāmapārśvagatāyāstadvat pittam vidahati raktaśukre |
 tasmāduṭṭānā bījaṃ gr̥hṇīyāt |
 tathā hi yathāsthānameva tiṣṭhanti doṣāḥ | |
 labdhagarbhāṃ caināṃ viditvā prāgyvaktībhāvādgarbhasya puṣye puṃsavanāni
 prayuñjīta |
 dvādaśārātramityanye |
 tatrāpi yugmadineṣviti kecit |
 pratyahamityapare | |
 tadyathā |
 lakṣmaṇavaṭaśṛṅgasahadevāviśvadevānāmanyatamaṃ kṣīre 'bhiṣutya trīṃścaturo vā
 bindūn dakṣiṇe nāsāpuṭe svayamāsiñcet picunā |
 vāme tu duhitṛkāmā |
 na caitān niṣṭhīvet |
 tathā puṣyodghṛtāyāḥ śvetabṛhatyā |
 mūlakalkādrasaṃ nāvayet |
 tadvaccotpalapatraṃ kumudapatra lakṣmaṇāmūlaṃ vaṭaśṛṅgāni cāṣṭau ca nāvayet | |
 śuklamālyāmbaṛadharā ca nārī puṣyodghṛtāyā lakṣmaṇāyā mūlakalkamudumbaramā-
 traṃ payasā pibet putrasyotpādanāya sthitaye ca |
 tadvadgauradaṇḍamapāmārgaṃ jīvakaṛṣabhakau śaṅkhaṣuṣpīmadhyadaṇḍam
 sahaḥcaram nagnajitamagnijivyāmaṣṭau vā vaṭaśṛṅgāni śālīpiṣṭasya ca pacyamānasy-
 oṣmāṇamāghrāya tadrasaṃ dehalyāṃ sthitā pūrvavannāvayet | |
 yaccānyadapi brāhmaṇā vṛddhastriyo vā brūyustacca kuryāt |
 tataḥ prajāsthāpanākhyā daśauśadhīḥ śirasā dakṣiṇena ca pāṇinā dhārayet |
 etābhiṣca siddhaṃ payo ghṛtaṃ vā pibet |
 etābhireva puṣye puṣye snāyāt sadā ca samālabheta |
 tathā sarvāsāṃ jīvanīyānāmauśadhīnāṃ sadopayogastairvidhānairiti garbhassthā-
 panāni | |
 saumyākṛtivanopacārāceṣṭāśca priyahitānuvartinaḥ paricārakāstathā bharteti |
 punaścaināṃ māsādupeyāt | |
 tatra śukre śukle ghṛtamaṇḍābhe vā garbhasya gauratvaṃ tailābhe kṛṣṇatvaṃ madhvābhe
 śyāmatvaṃ |
 tathā kṣīrādimadhurāṇāmupayogānmāturudakavihārācca gauratā tilānnavidāhinā kṛṣṇatā
 |
 vyāmiśrāṇāṃ śyāmatā |
 deśakulānuvṛttitāśca varṇabhedāḥ | |
 tathā tejodhātorudakākāśadhātusamparkādgauratā |
 bhūvāyusamparkāt kṛṣṇatā |

sarvadhātusāmye śyāmatā | |
 satvaviśeṣakarāṇi punarmātāpitṛsatvādayo 'ntarvatnyāḥ śrutayaścābhikṣṇaṃ svopacitaṃ
 ca karma bhavati |
 pūrvābhyāśceti | |
 bhavanti cātra |
 ghr̥takṣīrādinityāsu muditāsu kaphātmasu |
 ārtavaṃ tiṣṭhatti ciraṃ viparītāsvato 'nyathā | |
 nipātādeva gr̥hṇāti rāgaṃ vāso yathā 'malam |
 dhruvaṃ garbhaṃ tathā bījaṃ kṣetraṃ bījamupaskṛtaṃ | |
 aviruddhe dhruvaṃ daive kāle yuktasya karmaṇaḥ |
 siddhiḥ puṃsavanādyasmāt pūrvam vyakteḥ prayojayet | |
 jātāścaivaṃ rūpavanto māsattvāścirāyusaḥ |
 ṛṇānmocayitārāḥ syuḥ suputrāḥ putrināṃ matāḥ | |
 devatācāraśaucādiratā sūte mahāguṇam |
 dhāvatyevaṃ cācaritaṃ prāgjanmābhyāsayogataḥ | |
 yoṣito 'pi sravatyeva śukraṃ puṃsaḥ samāgame |
 garbhasya tanna kiñcittu karotīti na cintyate | |
 atha dvitīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto garbhāvakrāntiṃ śārīraṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 gate purāṇe rajasi nave 'vasthite śuddhe garbhasyāśaye mārge ca bījātmanā śukra-
 mavikṛtamavikṛtena vāyunā preritamanyaiśca mahābhūtairanugatamārtavenābhimūrcchita-
 manvākṣameva rāgādikleśavaśānuvartinā svakarmacoditena manojavena jīvenābhisaṃsr̥ṣṭam
 garbhāśayamupayāti | |
 kāryāṇā ca kāraṇānuvidhāyitvāttatsabhāgatāṃ pratipadyate |
 tata eva ca śukrasya bāhulyāt puṃnārtavasya bāhulyāt strī tayoh sāmyena napuṃsakam
 |
 śukrārtave 'nilena khaṇḍaśo bhinne yathāvibhāgamapatyānāmutpattiḥ |
 vikṛte viyonyākṛtīnāṃ ca | |
 atha nāryāḥ sadyoghr̥ītagarbhāyāśca liṅgaṃ yonyā bījagrahaṇaṃ tṛptirgarimā sphuraṇaṃ
 śukrārtavayoranubandhaśca |
 tathā praharṣo hṛllāsastandrāṅgasādaḥ praseko hṛdayavyathā glāniḥ pipāsā ca |
 krameṇa tu vyaktagarbhāyāḥ kuṣīmātragaauravaṃ kṣāmanetrasvaratā yoniromasaṃlu-
 lanaṃ nidrā jṛmbhaṇaṃ mūrcchā chardiraruciḥ pādaśopho 'mle 'bhilāṣasteṣu teṣu coccāvaceṣu
 bhāveṣviti | |
 tasyāśca rajovāhināṃ srotasāṃ vartmānyuparudhyante garbheṇa |
 tasmāttataḥ paramārtavaṃ na dṛśyate |
 tatastadadhaḥ pratihatamaparamaparaṃ copacīyamānamaparetyāhuḥ |
 jarāyurityanye sthite rakte romaṛājīḥ prādurbhavati | |
 jarāyuseṣaṃ cordhvamasṛk pratipadyate |
 tasmāt pīnakapolapayodharatā kṛṣṇauṣṭhacūcukatvaṃ ca |
 stanāśrayameva ca kaphoparañjitaṃ stanyatāmupagataṃ prasūtāyāḥ pū-
 narāhārarasenāpyāyate | |
 tatra prathame māse kalalaṃ jāyate |
 dvitīye ghaṇaḥ peśyārbudaṃ vā tebhyaḥ kramāt puṃstrīnapuṃsakāni |
 tṛtīye pañcadhā prarohati |
 tadyathā sakthiniḥ bāhū śīraśca |
 sakthyādiprarohaikakālameva ca sarvamaṅgāvayavavendriyāṇi yugapatsambhavantyanya-
 tra janmottarakālajebhyo dantādibhyaḥ |
 krameṇa tu sphuṭībhavanti |
 eṣā prakṛtiḥ |

vikṛtirato 'nyathā | |
 yathāsvaṃ ca garbhāsyapuṃstrīnapuṃsakānyatamaliṅgānurūpā bhāvā manasi śārīre ca
 santiṣṭhante |
 vaiśeṣikaliṅgasaṅkare tu yato bhūyastvaṃ tato 'ntarā bhāvāḥ | |
 tadyathā |
 klaibyaṃ bhīrutvamavaiśāradyaṃ moho 'navasthānamadhogurutvamasamhananam
 śaithilyaṃ mārdayaṃ garbhāśayabījabhāgastathāyuktāścāpare strīkarā bhāvāḥ |
 tato viparītāḥ puṃskarāḥ saṅkīrṇā napuṃsakarāḥ | |
 tadā cāsyā vedanā pravyaktā bhavati |
 tataśca tatprabhṛti spandate 'bhilāṣaṃ pañcendriyārtheṣu karoti | |
 mātṛjaṃ hyasya hṛdayaṃ tadrasahāriṇībhirddharmanībhirnmātṛhṛdayenābhisambaddhaṃ
 bhavati |
 tasmāttayostābhiḥ śraddhā sampadyate |
 tathā ca dvihṛdayāṃ nārīm dauhṛdinītyācakṣate |
 anye tu pakṣatrayāt prabhṛtyāpañcamānmāsāddauhṛdakālamāhuḥ | |
 prārthanāyāṃ ca tivrāyāṃ kāmamahitamapyasyai hitopasaṃhitāṃ dadyāt |
 dauhṛdavimānanāddhi vāyuh prakupito 'ntaśśārīramanucaran garbhāsyā vināśaṃ
 vairūpyaṃ vā kuryāt |
 labdhadauhṛdā tu vīryavantaṃ cirāyusaṃ ca putraṃ prasūte | |
 caturthe 'ṅgapratyaṅgavibhāgaḥ pravyakto garbhāśca sthīro bhavati |
 pañcame manaḥ pratibuddhataraṃ bhavati māmśaṣaṇitopacayaśca ṣaṣthe keśaro-
 manakhāsthīsnāyavādīnyabhividyaktāni balavarṇopacayaśca |
 saptame sarvāṅgasampūrṇatā | |
 aṣtame garbhāśca mātṛto garbhataśca mātā rasahāriṇībhirvāhinībhirmuḥarmuhurojaḥ
 parasparamādādāte tasmāttadā garbhiṇī muhurmuditā bhavati muhurglānā tathā garbhāḥ |
 evaṃ garbhāsyā janma vyāpattimattadā bhavati ojaso 'navasthitatvāt |
 tathā hyasya niṣkramaṇonmukhasyā parivartanādīnyanubhavata evaujasā viyogaḥ |
 yadyapi ca kiñcitkālamasyocchvasanaṃ syāttacchinnaśyevāṅgasyaujassaṃskārānuvṛttikṛ-
 tam |
 jananyāstu sthīraujaskatayaikadeśena rase saṅkrānte glānīreveti | |
 anye punarāhuḥ |
 nairṛtabhāgatvāttatra garbhāsyā maraṇam |
 tasmāt prasavapratīṣedhārthaṃ strī snātā śucirbrahmacāriṇī devatārādhanaparā syāt |
 māmśaudanabālīm cātra nirvapet |
 tasminnekadivasātīkrānte 'pi prasavakālamāhurāsaṃvatsarāt |
 ataḥ paraṃ vikārī bhavati | |
 garbhastu mātuḥ pṛsthābhimukho lalāṭe kṛtāñjaliḥ saṅkucitāṅgo garbhāṣṭhe dakṣiṇapārś-
 vamaśrityāvatiṣṭhate puṃmān |
 vāmaṃ strī madhyaṃ napuṃsakam |
 tatra sthitaśca garbho mātari svapantyaṃ prabuddhāyāṃ prabudhyate |
 paratantravṛtteśca garbhāsyā |
 niṣekāt prabhṛti garbhāśayopasnehopasvedau vartanam | |
 tato vyaktībhavadaṅgapratyaṅgasyāsyā nābhyāṃ pratibaddhānāḍī nāḍyāmaparā tasyāṃ
 mātṛhṛdayaṃ |
 tato mātṛhṛdayādāhāraso dhamanībhiḥ syandamāno 'parāmupaiti |
 tataḥ kramānnābhim |
 tataśca sa punargarbhāsyā pakvāśaye svakāyāgninā pacyamānaḥ prasādabāhulyād-
 dhātṛvādipuṣṭikaraḥ sampadyate tathāromakūpairupasneho rasa eva ca payobhūtaḥ | |
 ajātasya sāksādannapānānanupraveśadamalatvācca rasasya garbhāsyā sthūlamalāsamb-
 havaḥ evaṃ jaṭharastho garbho janmakāle tu prasūtimārutayogāt parivṛtyāvākśirā niṣkrā-
 matyanu cāparā cyutā mātṛhṛdayāt |

eṣā prakṛtiḥ |
 vikṛtirato 'nyathā | |
 tatra yā dakṣiṇaṃ pādaṃ pūrvamabhisarati dakṣiṇaśca bāhurbalavāṃstena ceṣṭate tat-
 stane ca prakṛt payo dṛśyate abhyunnatadakṣiṇakukṣiḥ parimaṇḍalagarbhā punnāmadarśanas-
 parśanapraśnadauḥṛdābhiratā punnāmadheyāṃśca svapnān paśyati prasannamukhavarnā
 tīkṣṇakṣudūrdhvaromarājiḥ puruṣānabhilāṣiṇī ca sā putraṃ prasūte tadviparyaye kanyāṃ
 saṅkare ca napuṃsakam |
 praśnakāle nārī yallīṅgamaṅgaṃ bāhyadravyaṃ vā parāmrśati tallīṅgamasyā garb-
 hamādiśet | |
 yadā tūnmārgago vāto garbhasya rasavāhīni srotāṃsi śoṣayati tadā vātarogī hīnāṅgo vā
 jāyate |
 bahūni vā varṣānyudare tiṣṭhati | |
 yadā strīpuṃsayoḥ samamevārtho niṣpadyate |
 bījaṃ vā tayoh samāṃśaṃ saṃmukhaṃ ca |
 yadā ca bījaṃ bhāge duṣyati tadā dviprakṛtirdviretā napuṃsakam bhavati | |
 yadā strī prathamam kṛtārthā bhavati tataḥ puruṣeṇa paścācchukramutsrṣṭam harṣā-
 navasthitacetasaḥ striyā vāto viguṇīkaroti puṃstvavāhīni srotāṃsi copahanti tadā vāten-
 driyaṃ bhavati |
 tanmaithune vātamevotsrjati | |
 yadā tu kārtsnyena nopahanti anupaghnanneva vā srotomukhaṃ pidhatte tadā
 saṃskāravāhyaṃ bhavati |
 tatra saṃskāro vājīkarā bastayo 'bhyavahāraścetoharṣaṇāni ca |
 tāni hi śukre balamādadhānāni srotāṃsyasyāpyāyayantīti | |
 yadālpabījo 'lpabalaḥ puṃānudvegah strīdveṣayukto 'nyakāmo vā nārī vā vyavāyapratighā-
 taṃ karoti tadavidhā vā nārī puṃsaḥ |
 tadā++āsekyam nāma bhavati |
 tacśukrāsavadāddhvajocchrāyaṃ labhate | |
 yadā punarubhāvapi bhavataḥ strīpuṃsau tadavidhau tadā vakradhvajo bhavati |
 tasya naiva dhvajaḥ stabhyate | |
 yadā pūtiyonyāḥ striyā garbho bhavati saugandhikākhyāḥ sa yonidhvajagandhena balaṃ
 labhate | |
 yadā tvīrṣyābhibhūtau mandaharṣau saṃsrjyete tadersyāratisaṃjñam |
 tasya paraṃ mithunībhūtaṃ dṛṣṭvā maithunapravṛttirbhavati | |
 yadā puruṣasya garbhasya vāyavagnidoṣād vṛṣaṇanāśastadā vātaṣaṇḍakākhyam bhavati |
 etāḥ karmavaicitryādaṣṭau ṣaṇḍayonayo 'saṅkīrṇāḥ kathitāḥ | |
 yadā tu striyāḥ śoṇitagarbhāśayau doṣāḥ kiñcit pradūṣayanti tadā yo garbho bhavati tasya
 garbhasya yasya yasya mātṛjasyāvayavasya bīje bījāṃśe vā doṣaḥ prakopamāpadyate taṃ
 tamavayavaṃ vikṛtirāviśati | |
 yadā hyasyāḥ śoṇitākhye bīje garbhāśayasthe nirvartakam bījaṃ pradūṣyati tadā vand-
 hyāṃ janayati |
 yadā tasyāvayavastadā pūtiprajām |
 tasyā jātaṃ jātaṃ mriyate | |
 yadā punaḥ so 'vayavaḥ strīkarāṇām ca śarīrasaṃśrayāṇāmadhogurutvādīnām nirvartakā
 ye bījāṃśasteṣāmekadeśaḥ |
 tadā stryākṛtiprāyāmastriyaṃ vārtam nāma janayati |
 tāṃ strīvyāpadamācākṣate | |
 evameva puṃso yadā śukrākhye bīje bījaṃ pradūṣyatītyādi yojayedvandhyaṃ pūtiprajaṃ
 tathā puruṣākṛtiprāyamaṃ puruṣaṃ tṛṇamukhinaṃ nāma janayatītyetena mātṛjānām pitṛjānām
 cāvayavānām vikṛtirvyākhyātā | |
 anena sātmyajānām rasajānām sattvajānām cāvayavānām vikṛtirvyākhyātā bhavati |

yasya yasyāṅgāvayavasya bīje bījāmśe vā upataptirbhavati tasya tasyāṅgāvayavasya vikṛtirupajāyate |

nopajāyate 'nutāpāt | |

yadā ca labdhagarbhā 'nvakṣameva vātalānyāsevate tadāsyā vāyuh prakupitaḥ śarīra-manusarpan garbhāśaye 'vatiṣṭhamāno garbhasya jaḍabadhīramūkaminmiṇagadgadakhañ-jakubjavāmanahīnāṅgādhikāṅgatvānyanyaṃ vā vātavikāraṃ karoti |

tathā vāyuvat pittamapi khalatipalitaśmaśruhinātātvañnakhakeśapaiṅgalyādīni |

śleṣmā tu kuṣṭhakilāśasadantattvādīni |

trivargo miśrānvikārān | |

api ca dṛṣṭibhāgamapratipannaṃ tejo jātyandhatvam |

tadeva vātānugataṃ vikṛtarūkṣāruṇākṣam |

pittānugataṃ piṅgākṣam |

śleṣmānugataṃ śuklākṣam |

raktānugataṃ raktākṣamiti | |

garbhasamānayogakṣemā hi garbhīnī bhavati |

tasmādviśeṣatastām priyahitābhyāṃ garbhopadhātakarebhyo rakṣet yathā yathā ca garbho vṛddhimāpnoti tathā tathā bhārāhārānādānādāhārarasāpahārācca striyā balakṣayaḥ |

tatrema garbhopaghātakarāḥ |

tadyathā vyavāyavyāyāmakarśanābhighātātīmātrasaṅkṣobhiyānayānarātrijāgaraṇadivāsvapnavegavidhā prapātāpriyāvalokanaśravaṇādayaḥ |

samāsataḥ sarvamatigurūṣṇatīkṣṇarūkṣamannapānaṃ dāruṇāśca ceṣṭāḥ | |

tathā devatārakṣo 'nupacayaparirakṣaṇārthaṃ na raktāni vāsāsi dhārayenna yānamadhi-rohenna madyamāṃsamasānīyāt |

yaccānyadapi vṛddhastriyo brūyuh |

pratattottānāsāyinyāḥ punargarbhasya nābhyāśrayā nādī kaṇṭhamanuveṣṭya vyāpattiṃ karoti |

vivṛtaśayā naktacāriṇī conmattaṃ janayati |

kalahaśīlāpasmāriṇam |

vyavāyaśīlā durvapuṣamahrīkaṃ straiṇam vā |

śokanīyā bhīrumapacitamalpāyusaṃ vā |

abhidhyāyīnī paropatāpinamīrṣyālum straiṇam vā |

stenā tvāyāsabahulamabhidrohiṇamakarmaśīlaṃ vā |

amarṣaṇā caṇḍamaupadhikaṃ vā |

svapnaśīlā nidrālumabudhamalpāgniṃ vā |

madyanīyā tṛṣṇālumalpasmṛtīmanavasthitaṃ vā |

godhāmāṃsanīyāśmarīṇam śanairmehinaṃ vā |

barāhamāṃsanīyā raktākṣam krathanamatiparuṣaromāṇam vā |

matsyamāṃsanīyā ciranimesaṃ stabdhākṣam vā |

madhuranīyā pramehiṇam mūkamatiṣṭhūlaṃ vā |

amlanīyā raktapittinaṃ tvagakṣirogiṇam vā |

lavaṇanīyā śīghravalīpalitaṃ khalatikaṃ vā |

tiktanīyā śoṣiṇamabalama pacitaṃ vā |

kaṭukanīyā durbalamalpaśukramanapatyaṃ vā |

kaśāyanīyā śyāmamānāhinamudāvartinaṃ vā |

yacca yacca yasya vyādhernidānaṃ tattadāsevamānāntarvatnī strī tattadvikārabahulama-patyam janayati |

etena pitṛjā api śukradoṣā vyākhyātāḥ | |

tasmāt prajāsampadamicchantaḥ sādhvātmānnasupācaretām |

viśeṣeṇa nārī |

vyādhīmścāsyā mṛdumadhuraśīśirasukhairauṣadhāhāravihārairupācaret |

na cāsyā vamanādīni prayojayet |

na raktāvasēcanam |
 kevalam tvaṣṭamamāsamupādāyāsthāpāmanuvāsanam vā |
 vamanādisādhyeṣu punarvikāreṣu mṛdubhistadarthakāribhirvopakramet pūrṇamiva
 tailapātramasaṃkṣobhayadgarbhīṇīmupācarediti |
 bhavanti cātra | |
 ityanātyayike vyādhaḥ vidhirātyīyake punaḥ |
 tīkṣṇairapi kriyāyogaiḥ striyaṃ yatnena pālayet | |
 strī hi mūlamapatyānām strī hi rakṣati rakṣitā |
 sarvāśramānām prathamam gṛhashtatvamaninditam | |
 jarāyuṇā mukhe channe kaṇṭhe ca kaphaveṣṭite |
 vāyormārganirodhācca na garbhasthaḥ praroditi | |
 atha tṛtīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto garbhopacaranīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 prathame māsi garbhīṇī kṣīramanupasaṃskṛtaṃ mātrāvacchītaṃ kāle kāle pivet |
 tasminnapi cādyam dvādaśarātraṃ kṣīrodbhavaṃ sarpiśśālīparṇīpalāsābhyām śṛtaṃ
 kanakarajatakavathitaṃ śītodakānupānaṃ pibet |
 svādu śītaṃ dravaprāyaṃ sātmyaṃ ca sāyaṃprātārāhārayet |
 na cābhyāṅgodvartanāni seveta |
 yathoktāni ca doṣakarāṇi pariharedāpañcamānmāsādvīśeṣeṇa | |
 dvitīye madhuraṣadhasiddham payaḥ pibet |
 tṛtīye tadeva sarpirmadhubhyām |
 caturthe 'kṣamātranavanītayuktam |
 pañcame kṣīrasarpiḥ |
 ṣaṣṭhe tadeva madhuraṣadhasiddham |
 saptame ca |
 tasmimstu garbhasya keśotpattyā māturvidāho bhavatīti striyo bhāṣante |
 neti bhagavānātreyāḥ |
 garbhotpīḍanāttu doṣā hṛdayaṃ prāpya vidahanti tataḥ kaṇḍūrajāyate kaṇḍvā kikkisam | |
 tatra kolodakena navanītasya madhuraṣadhasiddhasya pāṇitalamātramasyai dadyāt |
 candanamṛṇālakalkaiśca stanodaraṃ mṛdnīyāt |
 śīrīśadhātakīsarṣapamadhukacūrṇairvā |
 kuṭajārjakabījamustāharidrākalkairvā |
 nimbakolasurasamañjiṣṭhākalkairvā |
 śaśaharīnaprṣatarudhirayuktayā vā triphalayā |
 karavīrakarañjapatrakalkasiddhena ca tailenābhyāṅgaḥ |
 pariṣekaḥ punarmālatīmadhukasiddhenāmbhasā |
 kaṇḍūyanaṃ varjayet |
 tvagbhedavairūpyaparihārārthaṃ snānodvartanaṃ ca śīlayet |
 madhuraṃ cāhāramalpamalpasnehalavaṇamalpodaḥkānupānaṃ bhuñjīta | |
 aṣṭame kṣīrayavāgūṃ sarpiṣmatīm pibet |
 neti khaṇḍakāpyaḥ garbhasya pañgalyābādhabhayāt |
 astu pañgalyābādhasatthāpyevaṃ kurvīta |
 nīrujaṃ balavarṇasatvasaṃhananasampadupetaṃ jñātīnāmagragāṇyamaṃpatyaṃ janay-
 atīti bhagavānātreyāḥ | |
 badarodakena palalapayodadhimaṣṭutailalavaṇaphalaghṛtamadhuyuktenāsthāpayet |
 purāṇavidīśudhyartham madhukādimadhuraṣadhasiddhena ca tailenānuvāsayedanu-
 lomanāya vāyoḥ |
 anulome hi mārute sā sukhamanupadravā prasūte | |
 garbhīṇīm tu nyubjāmāsthāpayedanuvāsayedvā |
 tathāsyā vivṛtamārgatayā samyagaṣadhamanupraviśati | |

tata ūrdhvaṃ snigdhabhīryavāgūbhirjāṅgalarasaiścopācaredāprasavakālāditi bhagavān
dhanvantariḥ | |

navame tu tata evānuvāsanatailāt picuṃ yonaupraṇayedgarbhamārgāśayayoḥ
snehanārthamiti |

anena prathamamāsādārābhya krameṇa garbhīṇyāḥ prasavakāle garbhad-
hāriṇīkuṣikaṭipārsvapṛṣṭhaṃ mṛdu bhavati |

vāyuścānulomaḥ sampadyate |

mūtrapuriṣaṃ ca prakṛtibhūtaṃ jarāyuśca mārgaṃ pratipadyate |

putraṃ ceṣṭaṃ kalyamāyusmantam sukhinaṃ sukhena kāle balavatī prasūte | |

bilvakārpāsīpaphphaṇāpāṭalīpicumandāgnimanthamāsīvardhamānakapatrabhaṅgakvāthena
śītena sarvagandhodakena vā garbhīṇyāḥ pratyahaṃ snānamupadiśet | |

prāk caivāsyā navamānmāsādapahr̥tasthīśarkarākāpāle praśaste deśe vāstuvidyāpraśas-
taṃ sarvartusukhamupahr̥tasarvopakaraṇaṃ sannihitajvalanaṃ prāgdvāramudagdvāraṃ vā
sūtikāgāraṃ kārayet | |

tatrānukūleṣu nakṣatrādiṣu puṇyāhaśabdena gobrahmaṇavṛddhān natvā++āvartamānā
pradakṣiṇaṃ praviśya bahuśaḥ prasūtābhiranuraktābhiraviśādābhiḥ kleśakṣamābhiḥ parivṛtā
svastyayanaparānulomanairāhāravihārairanulomitavātāmūtrapuriṣā prasavakālamudikṣeta
|

svalpe 'pi ca viṇmūtravibandhe phalavartīḥ praṇidadyāt | |

tatrāsannaprasavāyāḥ klamo glānirmuktabandhane ivākṣiṇī niṣṭhīvikā mūtra-
puriṣabāhulyaṃ śīthilakuṣitādhogurutvamānābhihāṣo vedanodarahṛdayakaṭibasti-
vaṅkṣaṇeṣu todabhedaśūlasphuraṇasravaṇāni ca yonyāṃ bhavanti |

tadanantaramāvīnāṃ prādurbhāvo garbhodakapravāhaśca | |

athaināmupasthitagarbhāṃ kṛtakautukamaṅgalāṃ punnāmaphalahastāṃ svabhyaktā-
muṣṇodakapariṣiktāṃ saghṛtāṃ yavāgūṃ pāyayet |

tataḥ suraktārśabhacarmapracchade mṛduni bhūmiśayane śayānāmuttānāmābhugnasak-
thipṛṣṭhāmahatavāsaso 'śaṅkāniyāḥ priyadarśanāḥ pariṇatavayasāḥ prajānanakuśalāḥ pra-
galbhāḥ kṛttanakhāḥ striyāḥ sūtikāṃ sūnṛtābhirvāṇibhirāśvāsāyantiyaḥ paryupāsīran | |

athāsyai dadyāt kuṣṭhailālāṅgalīvacācavyacitrakaciribilvacūrṇamupāghrātum muhur-
muhuh |

tathā bhūrjapatraśiṃśapāsarjarasānyatamadhūmamantarāntarā ca pārsvapṛṣṭhakaṭiśak-
thideśān koṣṇena tailenābhyajyānusukhamasyā mṛdnīyāt | |

ekamavāk parivartate garbhaḥ |

tasya lakṣaṇaṃ |

vimucya hṛdayamudaramāviśati |

bastiśiro 'vagr̥hṇāti |

tvarayantyenāmāvyah |

na cedevaṃ parivartate tato muhurmuhr̥jmbhaṇaṃ caṅkramaṇaṃ ca kārayitavyānan-
taroktaṃ vidhim | |

anye tu musalenolūkhaṃ dhānyapūrṇamāhananīyamityāhuḥ |

tattu na samyak |

dāruṇavyāyāmavarjanaṃ hi garbhīṇyāḥ satatamupadiśyate |

viśeṣataśca prasavakāle pracalitasarvadhātudoṣāyāḥ saukumāryatvānnāryā
musalavyāyāmenerito vāyurantaraṃ labdhvā prāṇān himsyāditi | |

atha parivṛttagarbhāṃ paryāṅkamenāmāropya kuśalā strī pādato 'syā niṣaṇṇāyā yoniman-
ulomamanusukhamabhyajya sphijau pādābhyāṃ pīḍayet |

yoniṃ ca punaḥ punaḥ prasādhayet |

brūyācca subhage śanaiśśanaiḥ pravāhayasva suprasannaste mukhavarṇaḥ putraṃ janay-
iṣyatīti | |

anyā tu vāmakarṇe 'syā mantraṃ mimaṃ japet | |

kṣītirjalaṃ viyattejo vāyurviṣṇuḥ prajāpatiḥ |

sagarbhām tvām sadā pātu vaiśalyam vā dadhāt vapi | |
 prasūṣva tvamaviklīṣṭamaviklīṣṭā śubhānane |
 kṛtikeyadyutiṃ putram kṛtikeyādirakṣitamiti | |
 tathā---
 ihāmṛtañca somaśca citrabhānuśca bhāmini |
 uccaiśścavāśca turago mandire nivasantu te | |
 idamamṛtamaṣaṃ samudvṛtaṃ vai tava laghugarbhamimaṃ pramuñcatu strī |
 tadanalapavanārkavāsavāste saha lavaṇāmbudharairdisantu śāntimiti | |
 tathā parā 'nuśiṣyāt anāgatāyām vedanāyām mā pravāhiṣṭhāḥ |
 akālapravāhaṇam hi viṇmūtrādivegānāmivodīraṇamanarthakaramahitaṃ ca garbhasya
 śvāsakāśaśoṣakubjatādikāritvāt |
 tathā teṣāmeva vidhāraṇamiva vedanāyāmapravāhaṇamupaghātāya tato yathoktaṃ ku-
 ruṣva | |
 śanaiśśanaiśca pūrvam pravāhiṣṭhāḥ |
 nirgame bādhaṃ garbhasya yonimukhapratipattau bādhataramāprasavāditi |
 tasyāstu pravāhamānāyāḥ striyaḥ śabdaṃ kuryuḥ prajātā prajātā dhanyaṃ dhanyaṃ pu-
 tramiti |
 tathāsyā harṣeṇa prāṇā āpyāyante | |
 garbhasaṅge tu yoniṃ dhūpayet kṛṣṇasarpanirmokena |
 piṇḍitakena vā |
 badhnīyācca hiraṇyapuspīmūlam hastapāde dhārayecce suvarcalām viśalyām vā | |
 atha prasūtāyā na cedaparā patati tato dakṣiṇena pāṇinā nābherupariṣṭādbalavadupapīḍya
 anyena prṣṭhata upasaṅgrhya vidhunuyāt | |
 pārṣṇyā vā śroṇīmākoṭayet |
 sphijau vopasaṅgrhya supīḍitaṃ nipīdayet |
 veṇyāṅgulyā vā keśaveṣṭitayā ca kaṇṭhatālū parāmṛśet | |
 bhūrjapatrakācamāṇisarpanirmokaiśca yoniṃ dhūpayet |
 bhūrjaguggulubhyām vā |
 śālimūlasiddhena vā sarpiṣā yonimabhyajya kaṭukālābujālinīmibasarpanirmokairdhū-
 payet |
 anabhyaktam vā kaṭutailamiśraiḥ kalkikṛtairvā tailāktairālimpet |
 guḍanāgarakalkena vā |
 tadeva vā bhakṣayet |
 lāṅgalīmūlakalkena vā pāṇimudaram cālimpet |
 mahāvṛkṣakṣīram vā mūrdhanyanuṣecayet | |
 kuṣṭhatālisakalkam bilvabalvajayūṣamaireyāsavasurāmaṇḍānyatamena vyoṣatikṣṇoṣṇena
 vāmlena kulattharasena madhukapippalīsampākena vā pāyayet |
 pippalyelākolavibiḍacavyacitrakopakūñcikākalkam vā |
 kharasya vṛṣabhasya vā jīvato dakṣiṇam karṇamuddhṛtya bilvakulatthabalva-
 jayūṣādīnāmāplāvanānāmanyatame prakṣipyā muhūrtasthitamuddhṛtya tadāplāvanam
 pāyayet | |
 kuṣṭhailākalkam vā surayā |
 arkālarkakaśāyam vā prajātam suronmiśram |
 kuṣṭhalāṅgalikīmūlakakalkam vā madyamūtrānyatamena |
 vatsakādicūrṇam vā madyena |
 śatapuspākūṣṭhamadanahiṅgusiddhasya ca tailasya picum grāhayet |
 tataścaināmanuvāsanakāle 'nuvāsayet | |
 bilvabalvajayūṣādyāplāvanaiśca phalajīmūtakekṣvākudhāmārgavakuṭajārkakṛtavedhana-
 hastiparṇyabhīrūpahitairāsthāpayet |
 siddhārthakakuṣṭhalāṅgalikīmahāvṛkṣakṣīramiśreṇa vā surāmaṇḍena |
 śālmālīvṛntāni vā svinnānyāpothyā pañcamūlakaśāye vimardayet |

tena ca pūtena snehavatā phalādiyuktena | |
 yathoktāsthāpanadravyasiddhena kaṭutailottarabastiṃ dadyāt |
 śigrusumukhamaricājāṇīcitrakakalkakṣīragomūtrasiddhena vā kaṭutailenānuvāsayet |
 umāśālmālipicchayā vā saghṛtayā yoniṃ pūrayitvā vidhunuyāt |
 snigdhenā vā kṛttanakhena pāṇinā nālānusārato 'paharet | |
 prajātyāyāṃ cedbastimūrdhodareṣu śūlaṃ makkalākhyam syāttatra yavakṣāracūrṇam
 sarpiṣā sukhoṣṇodakena vā pibet |
 varaṇādiṃ vā sapañcakolamelāprativāpam | |
 athavā vīratarādimūṣarādiprativāpam |
 lavaṇacūrṇam vā vatsakādiniryūheṇa |
 vatsakādiṃ vā madirayā |
 aṃśumatīdvayakvāthena vā maricabhadradārūkalkam |
 bhāṇṅināgaradevadārūkalkam voṣṇāmbhasā |
 purāṇagudaṃ vā trikaṭutrijātakadhanikācūrṇasaṃsrṣṭam bhakṣayet | |
 tasyāścet svasthānato yonirbhraṣyet |
 tato yasya kasyacichonitenābhyajya yoniṃ yathāsthānam kuśalā strī niveśayet |
 niviṣṭam cāśokaroḥiṇībarhiṣośīrapriyaṅgudevadārūkalkavipakvena tailena bahuśaḥ sve-
 dayet pūrayet brūyācca gaccha subhage svasthānamiti | |
 tadvaccānyatamā strī jātamātrameva bālaṃ bālopacaraṇīyena vidhinopapādayet |
 tamupadekṣyate tūtāreṣu |
 atha sūtikāṃ balātailenābhyajyāt |
 bubhuṣitāṃ ca pañcakolacūrṇena yavānyupakuñcikācavyacitrakavyoṣasaind-
 havacūrṇena vā yuktāmahaḥpariṇāminīm yathāsātmyam snehamātram pāyayet |
 snehāyogyam vātaharauśadhakvātham hrasvapajcamūlakvātham vā | |
 pītavatyāśca yamakenābhyajya veṣṭayedudaram vastreṇa |
 tathā na vāyurudaravikṛtimutpādayedayedanavakāśatvāt |
 jīṇe tu snehe pūrvaiśadhaireva siddhām vidāryādiganakvāthena kṣīreṇa vā yavāgūṃ
 susvinnāṃ dravāṃ mātṛayā pāyayet |
 prāk snehayavāgūpānābhyām cobhayakālamuṣṇodakena pariṣecayet | |
 evaṃ trirātram pañcarātram saptarātram vānupālya tato yavakolakulatthayūṣeṇa laghunā
 cānnapānena |
 dvādaśārātrāt param jāṅgalarasādibhiḥśca kramādāpyāyayedagnibalādīnyapekṣya |
 kvathitaśītam ca toyam pāyayet |
 tathā jīvanīyabṛmhaṇīyamadhuravātaharasiddhairabhyāṅgodvartanapa-
 riṣekāvagāhairannapānaiśca hr̥dyairupācaret |
 evaṃ hi garbhavṛddhikṣapitaśīthilasarvaśārīradhātupravāhaṇavedanāk-
 ledaraktanissrutiviśeṣaśūnyaśārīrācca puarnavībhavati | |
 ata eva ca sūtikāyā vyādhiḥ kṛcchrasādhyo bhavatyasādhyo vā |
 tasmāttam yathoktena vidhinā prayatnenopacaret |
 evaṃ sādhyardhamāsamupasamskṛtā krameṇa vimuktāhāravihārayantraṇā vi-
 gatasūtikābhighānā syāt punarārtavadarśanādityeke | |
 ityādyam māsamādāya yāvadgarbhakṣamā punaḥ |
 strī syāttāvadvidhiḥ sarvaḥ sarvathā sādhu darśitaḥ | |
 atha caturtho 'dhyāyaḥ |
 athāto garbhavyāpadam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 strī cedāpannagarbhā parihāryānyāseveta |
 tataśca yasyā bastipārśvaśroṇiyonimukheṣu śūlaṃ puṣpadarśanam ca syāt |
 tam mṛdusukhaśīrāstaraṇaśayanasthāmīṣadavanataśīrasam śītapradehapariṣekādib-
 hirupācaret | |
 tadyathā |

sahasradhautena sarpiṣādhonābheḥ sarvataḥ pradihyāt |
 madhukasiddhasarpiṣā suśītena picumāplāvyā yonisaṁīpe sthāpayet |
 gavyena payasā madhukāmbunā nyagrodhādikaśāyeṇa vā pariṣecayet |
 paripītatatsvarasāni ca tailāni yonau nidhāpayet |
 tacchṛṅgasiddhasya vā kṣīrasarpiṣaḥ picum ||
 atisravati tu rakte tata evākṣamātram prāśayet |
 kevalādeva vā kṣīrasarpiṣaḥ |
 padmotpalakumudakiñjalkaṁ ca samadhuśarkaraṁ lehayet ||
 dhātakīgairikasasarjarasāñjanacūrṇaṁ vā madhunā |
 nyagrodhāditvakpravālakalkaṁ vā |
 śaśainahariṇarudhiraṁ vā sakṣaudraṁ pāyayet |
 ṛddhividārījīvantīrvā payasā |
 nīlotpalasitāpakvalosṭacandanādi vā taṇḍulaśālūkodumbaraśālātūnyagrodhaśṛṅgāni
 vā++ājena payasā ||
 kaśerukamṛṇālakaśṛṅgātakakāśmaryaparūṣakadrākṣāsārivāprapaunḍarīkānantotpalakadambabījakvāthe
 vā śarkarāmadhumadhureṇa śālicūrṇaṁ |
 jīvanīyāśṛtaṁ vā kṣīraṁ |
 balātibalāśāliṣaṣṭikekṣumūlakākoliśṛtena payasā samadhuśarkareṇa raktaśālyodanaṁ
 suśītaṁ bhojayet |
 śītavīryajāṅgalarasena vā |
 raktapittakriyāśca śodhanavarjyāḥ prayuñjīta |
 saumyāśca mano 'nukūlāḥ kathāḥ ||
 adṛṣṭaśonitāṁ tu madhukapayasyaśuradārubhiḥ siddhaṁ payaḥ pāyayet |
 tāmravalyaśmantakaśatāvarīpayasyābhīrvā |
 vidāryādigaṇena vā |
 śvadamṣṭrāsvarasakṣīrasiddhaṁ vā sarpiḥ |
 palāṇḍurasasiddhaṁ vā sakṣaudraṁ ||
 asampūrṇatrimāśyāstu puṣpadarśane garbhaḥ prāyo na tiṣṭhatyasañjātasāratvāt ||
 āmānvaye cordhvamapi viruddhopakramatvāt |
 tatra rūkṣaśītāni prayuñjīta ||
 tadyathā |
 prāgupavāsaṁ tato durālabhāmṛtośīraparpaṭakaghanacandanātiviśābalāka-
 ṭvaṅgadhānyākakvāthapānaṁ |
 tṛṇadhānyaśāliṣaṣṭikaṭṭvāpānaṁ ca mudgādiyūṣaiḥ |
 jīte tvāme snigdhaśītāni pūrvavat ||
 āmagarbhe tu patite madyānāmanyatamaṁ sāmāthyataḥ pāyayet |
 garbhakoṣṭhaviśudhyarthamārtivismarañārthaṁ ca |
 amadyapāṁ pācanīyadravyopahitābhiḥ snehalavaṇavarjyābhiḥ satilābhirud-
 dālakādiyavāgūbhīrupācaredyāvanto māsāstāvantyahānīti ||
 tataḥ prīṇanairbalānurakṣibhīrasnehairāhārairādoṣadhātukleḍāsuddheḥ |
 āmagarbhaśeṣeṇa hi punaḥpunarakuśalamanaṣajyeta |
 tasmāttikṣṇairanavaśeṣayannupācaret |
 tataḥ paraṁ snehapānairbastibhīrāhāraiśca dīpanīyapācanīyajīvanīyabrṁhaṇīyamadhu-
 ravātaharairiti ||
 yasyāḥ punarmahati jātasāre garbhe varjyānāmavarjanāt puṣpadarśanaṁ syādanyadvā
 yonisravaṇaṁ |
 tasyāstannimittaṁ vāyuḥ prakupitaḥ pittaśleṣmāṇau parigrhya garbhasya rasavahāṁ
 nāḍīm pratipīḍyāvatiṣṭhate |
 tato nāḍyāṁ doṣaiḥ kulyāyāmiva tṛṇapatrādibhiḥ praticchannāyāṁ rasasyāsamya-gva-
 hanādgarbho vṛddhimanāpnuvannupaviśatyupaśuṣyati vā ||

tatra yasyāḥ kādācitkārtavaparisrāvāvalpau ca dṛśyete satataṃ ca garbhaḥ prāptāt-
 parimāṇādaparihīyamāna eva sphurati |
 na ca kuṅṣīrvivardhate |
 tamupaviṣṭakamityācakṣate |
 yadā tu pratimāsamārtavaṃ pratyahaṃ vā parisravaṇaṃ nātyalpaṃ ca tathā parihīyamāṇo
 garbhaścīrāt kiñcit spandate |
 kuṅṣīśca vṛddho 'pi parihīyate |
 tadupaśuṣkakaṃ nāgodaraṃ ca ||
 tau tu mātūrāhārātejasālpenāpyāyāmanau yadā puṣṭau syātāṃ keśadaśanādiyuktau |
 tadā varṣagaṇairapi pramadā prasūyata eva ||
 tatra vātenopaviṣṭakopaśuṣkakayorvāyuh pratihanyate saśabdaṃ phenilaṃ vicchinnaṃ
 śakṛdupaveśyate mūtramuparudhyate kaṭiprṣṭhahṛdayeṣu vedanā jṛmbhā nidrānāśo
 'bhīkṣṇaṃ pratiśyāyaḥ śuṣkakāsaḥ sādaḥ kṣvedete iva karṇau tudyete iva śāṅkhau
 pipīlikābhīriva saṃsrjyate śārīraṃ parikṛntanniva vāyurbhramati kuṅṣau tama iva praveśyate
 duḥkhenānnasya jaraṇamaharahaḥ parihāṇiḥ sphuṭitavivarnaṇaparūṣatvaktvaṃ ca bhavati ||
 pittena tāmraharitamupaveśyate dhūmako 'mlakaśchardirmūrchā kuṅṣihṛdayadāhaḥ pī-
 taraktagomūtrābhanetramūtranakhatvaktvaṃ kālī durbalā nityaśūnā ca nārī bhavati ||
 śleṣmaṇā madhurāśyatvamutkleśaḥ śleṣmodvamanam bhaktadveṣaḥ śvetahastapādane-
 tratā kāsaḥ śvāsaśca ||
 tayorjīvanīyabr̥mhaṇīyamadhurauṣadhasiddhānāṃ saṃpiśāmupayogaḥ |
 tathā payasāṃ rasānāmāmagarbhāṇāṃ ca garbhavṛddhikaraḥ |
 tathā sambhojanametaireva ca ghṛtādibhiḥ |
 subhīkṣāyā abhīkṣṇaṃ yānavāhanāpavarjanabr̥mhaṇairupapādanam ||
 atha viśeṣeṇa vāte pūrvameva saindhabopahitaṃ kṣīrabastiṃ datvā śītodakasnātāṃ mṛdu
 śālyodanaṃ bhojayet |
 tato vidāryādigaṇasādhitena saṃpiśānuvāsayet |
 nivātaṃ ca seveta |
 pitte madhukavidārīniryūhasiddhaṃ payaḥ pibet |
 tisraḥ sthūlakukkuṭīrnisuṣamāśāḍhakam ca kṣīrodakenolūkhale saṅkṣudya tadrasena
 sarpiṣā ca tittirikapiñjalānyatarasam sāghayitvā pāyayedupaviṣṭakavivardhanārthamu-
 paśuṣkakabr̥mhaṇārthaṃ ca |
 ajāsaṃpiśā kṣīreṇa jīvanīyaiśca saṃskṛtāṃ yavāgūṃ pibet ||
 payasyākākolīdvayasuniṣaṇṇakakalkena payasā ca sarpirvipācayet |
 tat kāyaṃ kṣīrānupānamupayuñjīta |
 āmagarbharasena cāśnīyāt |
 tāneva ca tatra bhr̥ṣṭān bhakṣayet |
 jalacaramāṃsāni ca |
 kaphe tvānūpaudakapiśītopadaṃśāmacchasurāṃ trirātraṃ pañcarātraṃ saptarātraṃ vā
 pibet ||
 tilamudgamāśalavaṇābilvapātraīḥ pañcabhirghṛtapātraṃ saṃyojya svanuguptaṃ nidhā-
 payet |
 tataḥ prātaḥ piṇḍaṃ bilvamātraṃ śṛtaśītacchāgadugdhānupānaṃ vāśnīyāt |
 atraiva vā badaracūrṇapātramapi nidadhyāt |
 evamavṛddhau tīkṣṇairvirecayedaparāpātānīyaiśca pātayet ||
 yasyāḥ punarvātopasṛṣṭasrotasi līno garbhaḥ prasupto na spandate taṃ līnamityāhuḥ |
 tatra śyenotkrośagomatsyagodhāśīkhikukkuṭatittirīṇāmanyatamasya rasena bhūris-
 arpiṣkeṇa māśayūṣeṇa vā ghṛtādhyena raktaśālyodanaṃ bhojayet |
 saktūnvā tilamāśabilvaśalātuyuktān payasā pāyayet |
 medyamāṃsopadaṃśaṃ vā mārīvīkam |
 tailena cābhīkṣṇamudaravaṅkṣaṇorukaṭīpārśvapṛṣṭhānyabhyajyāt |
 muhurmuhuścaināṃ harṣayet |

pūrvoktaṃ cekṣeta |
 yasyāḥ punarudāvartavibandhaḥ syāttāṃ vātaḥasniḡdhānapānairupācāret | |
 aṣṭame tu māse madhukasiddhena tailenānuvāsāyet |
 tadasiddhau vīraṇaśālikuśakāśekṣubhālikāvetasaparivyādhamūlānāṃ bhūṭikānantākāś-
 maryaparūṣakamadhūkamadhukamṛdvīkānāṃ ca payasārdhodakenodgrhya rasam tena
 priyālabibhītakamajjatilakalkayuktenaṣallavaṇoṣṇena nirūhayet |
 vigatavibandhāṃ ca snātāśītāṃ sāyam tenaiva tailenānuvāsāyet | |
 udāvarto hi samupekṣitaḥ sahasā sagarbhāṃ garbhiṇīmatipātāyet | |
 yasyāḥ punaratimātradosopacayādyathoktairvā vyavāyādibhiranyairvā vyādhibhiḥ
 pūrvopacitena vā jananyapatyayoḥ karmaṇā bandhanānmucyate garbhaḥ phalamiva
 vṛntāt sa muktabandhano garbhaśāyāmātikramya yakṛtphlīhāntravivarairavasraṃsamānaḥ
 koṣṭhasaṅkṣobhamāpādayati |
 tataḥ koṣṭhasaṅkṣobhādvāyurapāno mūḍhaḥ kuṣibastipārśvodarayoniśūlānāhaviṇmū-
 trasaṅgānāpādyā garbham cyāvayati taruṇaṃ śoṇitabhāvena |
 so 'bhihitaḥ prāk | |
 vivṛddhe tu garbhe stabdham stimitaṃ śītamaśmagarbhāmivodaramābhāti |
 śūlamadhikamupajāyate na ca spandate garbho nāvyaḥ prādurbhavanti na sravati yoni-
 rakṣiṇī cāsyāḥ sraṃsyete tathā bhr̥ṣamaratiparītā vyathate 'nyathā ceṣṭate tāmyati bhr̥amy-
 ati rodityaharṇiśaṃ na svapiti pūtyucchavāsā kṛcchrācchravasityatikaṣṭaṃ prāṇiti jakṣitītye-
 vaṃvidhāṃ striyaṃ mṛtagarbhāṃ vidyāt | |
 taṃ tu garbham kadācidasamyagapatyapathamane kadhā pratipannaṃ viguṇeneva
 vāyunā śīḍitaṃ mohitaṃ ca mūḍha garbhāmityāhuḥ |
 viguṇānilapratipīḍanavaicitryādasaṅkhyagatiṃ ca | |
 samāsatastu trividhā ga....rdhva |
 tiryāṇ nyubjā ca |
 saṃsthānāni śunaraṣṭau |
 tānyatraivottaratra vakṣyante | |
 teṣu saṃveśvapi viparītendriyārthāmākṣepayoni bhraṃśasaṃvaraṇamakkalaśvās-
 abhramābhīpannāṃ śītagātrāṃ pūtyudgārāṃ ca varjayet | |
 na tu kṣaṇamapyupekṣeta garbhaśālyam |
 taddhi nirucchvāsīkṛtyāśu janānīm hanyāt | |
 sacetanaśca garbhaḥ śāstreṇa vidāryamāṇo viṣamamaṅgāni vikṣipet | |
 tasmāttatsaṅge sūtyaḥ prayateran pūrvoktāni ca mantrauṣadhāni prayuñjīta |
 trividhastu saṅgo bhavati |
 śīrasyaṃse jaghane vā | |
 mūḍhagarbhasya tu jarāyupātanasāmānyaṃ karmetyeke |
 mantrādikarmātharvavedavihitamityeke |
 dr̥ṣṭakarmaṇā śālyahartrā śālyāharaṇamityeke | |
 na tvataḥ kaṣṭatamamasti śāstrakarma |
 yato yoniyakṛtphlīhāntragarbhaśāyādīnāṃ madhye tānanupahīṃsatā sparśavatā śāstra-
 mavacāryamutkarṣaṇavyāvartamotkartacchedanabhedanapīḍanarjūkaraṇāni caikena pāṇinā
 kāryāni | |
 tasmādīśvaramāpr̥cchya paraṃ ca yatnamāsthāya tadvidyasahitastamupakramet |
 akriyāyāṃ dhruvaṃ maraṇam |
 upakrame saṃśayaḥ |
 tathodarāśmarīprabhṛtīnapi | |
 athottānāyā vyābhugnasakthyā vastracumbalonnamitakaṭipradeśāyāśca dhanvanāgavṛn-
 tikāśālmālipicchāghṛtairabhyajya hastaṃ yonim ca garbhāmāharet | |
 tatra sakthibhyāmāgatasyānulomamāñchanameva |
 ekasakthiprapannasyetarāṃ sakthiḥ prasārya |
 sphigdeśāgatasya sphigdeśaṃ pratiśidhyordhvamutkṣipyā sakthinī prasārya |

tiryagāgatasya parighasyevāparārdhamutkṣipyā pūrvārdhamapatyapathamṁ pratyār-
javamānīya |

pārśvāpavṛttaśirasō 'sam pratipīdyordhvamutkṣipyā śiropatyapathamānīya |

bāhudvayaprapannasyordhvamutpīdyāsau śiromūamānīya | |

yastvābhugnamadhyāḥ pāṇipādaśirobhiryonimṁ pratipadyate |

yaścābhugna evaikena pādena yonimṁ dvitīyena pāyum |

tau mūḍhau hastenāhartumaśakyāviti śāstramavacārayet | |

atha striyamāśvāsya maṇḍalāgrenāṅguliśastreṇa vā vidārya śiraḥ kapālānyāhr̥tya garb-
haśaṅkunā gr̥hītvā cibuke tālunyurasi kakṣyāyām vāpaharet |

abhinnāśirasam cākṣikūṭe vā |

tathāmsasaktasyāmsadeśe bāhumṁ chitvā dṛterivādhmātasya vātapūrṇamudaramavadārya
nirasyāntrāṇi śīthilībhūtamāharet |

jaghanasaktasya jaghanakapālāni dārayitveti | |

api ca yadyadvāyuvaśādaṅgamṁ sajjedgarbhasya khaṇḍaśaḥ |

tattacchitvā haretsamyagrakṣannārīm ca yatnataḥ | |

athāpatantīmaparām pātayet pūrvavadbhiṣak |

evam nirhṛtaśalyām tu siñceduṣṇena vāriṇā | |

dadyādabhyaktadehāyai yonau snehāpicum tataḥ |

yonirmṛdurbhavettena śūlam cāsyāḥ praśāmyati | |

dīpyakātivīśārāsnāhiṅgvelāpañcakolakāt |

cūrṇam snehena kalkam vā kvātham vā pāyayettataḥ | |

kaṭukātivīśāpāthāśakatvagdhīṅgutaijanīḥ |

tadvacca doṣasyandārtham vedanopaśamāya ca | |

trirātramevam saptāham snehameva tataḥ pibet |

sāyam pibedariṣṭam ca tathā sukṛtamāsavam | |

śīriśakakubhākvāthāpicūnyonau ca nikṣipet | |

upadravāśca ye 'nye syustānyathāsvamupācaret |

payo vātaharaiḥ siddham daśāham bhojane hitam | |

raso daśāham ca param laghupathyālpabhojanā | |

snehābhyāṅgaparā snehāna balātailādikān bhajet |

ūrdhvam caturbhyo māsebhyāḥ sā krameṇa sukhāni ca | |

atha balātailamupadekṣyāmāḥ |

balāmūlakaśāyasya bhāgāḥ ṣaṭ tāvanta eva payaso yavakolakulatthadaśamūlakaśāyasya

bhāgo bhāgaścaturdaśastailasya tatsarvamaikadhyamṁ kṛtvā ślakṣṇapiṣṭāni cāvāpya

kākolikṣīrakākolijivakarṣabhakamudgaparṇīmāṣaparṇī modāmahāmedākṣīraśuklāmadhukadevadārumañjiṣṭhā

garukālānusārīsaindhavāni śanairmṛdvagninā sādhayitvā subhājane 'nuguptamṁ nidad-

hyādeṣa bhagavato dhanvantarera bhimatāstailarājo rājñām rājamātrāṇām sūtikānām kṛśānām

śīsūnāmātītavayasām sukumārāṇām śūlinām mahāgrahagr̥hītānām dīrgharogakṣapitava-

puṣām marmavidhapatitābhihatabhagnaviśiṣṭadehānām daivopaghātābhiṣaptamanojvara-

parītānām pānanāvanābhyāṅgabastiṣu prayojyāḥ |

tena balapauruṣasmṛtimatimedhāgnivīryaujāmsi vivardhante pakṣāghātākṣepakārditādivividhāvāta-
vikāragulmahikkāśvāsakāsā nivartante |

aharahaścōpayujyamāne ṣaṇmāsādāntravṛddhiḥ praśāmyati ca vandhyā ca putram guṇa-
vantamicchayā labhata iti |

bhavanti cātra | |

bastidvāre vipannāyāḥ kukṣiḥ praspandate yadi |

janmakāle tataḥ śīghram pātayitvoddharecchiṣum | |

madhukamṁ śākabījām ca payasyā suradāru ca |

aśmantakaḥ kṛṣṇatīlāstāmravallī śatāvarī | |

vṛkṣādanī payasyā ca latā cotpalasāribā |

anantā sārivā rāsnā padmā ca madhuyaṣṭikā | |

bṛhatīdvayakāśmaryakṣīrīśṛṅgatvaco ghr̥tam |
 pṛśniparṇī balā śīgruḥ śvadamṣṭrā madhuparṇikā | |
 śṛṅgāṭakam bisam drākṣā kaśerumadhukam balā |
 saptaitān payasā yogānardhaślokasamāpanān | |
 kramāt saptasu māseṣu garbhe sravati yojayet |
 kapitthabilvabṛhatīpaṭolekṣunidigdhikāt | |
 mūlaiḥ śṛtam prayuñjīta kṣīram māse tathāṣṭame |
 namame sārivānantāpayasyāmadhuyaṣṭibhiḥ | |
 yojayeddaśame māsi siddham kṣīram payasyayā |
 athavā yaṣṭimadhukanāgarāmaradārubhiḥ | |
 atha pañcamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'ṅavibhāgam śārīram vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sakalamapi śārīramaṅgamyucyate tatra punaḥ ṣaḍaṅgam śirontarādhirdvau bāhū sak-
 thinī ca netranābhipāṇipādādīni tvasya pratyāṅgāni | |
 mahāguṇamayebhyaśca khapavanatejojalabhūmyākhyebhyo mahābhūtebhyaścetanād-
 hiṣṭhitebhyo 'bhinirvṛttiraṅgasya | |
 bhūtānāmeva ca dr̥ṣṭādr̥ṣṭavividhakarmavaśādane karūpātsanniveśaviśeṣādākṛtipramāṇasnehadīptisvarā-
 sārūpyamasārūpyam vā sūkṣmsthūlatāratamyabhedabhinnamatibahuprakāram niṣpadyate
 | |
 tatra sattvabahulamākāśam |
 rajobahulo vāyuh |
 ubhayabahulo 'gniḥ |
 sattvatamobahulamambu |
 tamobahulā bhūḥ |
 teṣāmapratighātaścalatvamauṣṇyam dravatā kāṭhinyamiti kramāllīṅgāni |
 viśeṣataśca śrotrādiṣvindriyeṣvavasthānam |
 śabdasparsārūparasagandhairekaikapravṛddhairanvayaḥ | |
 tatrākāśajāni śrotram śabdaḥ sarvasrotāṃsi viviktā ca |
 vāyaviyāni sparśanam sparśaḥ praśvāsocchvāsādiparispandanāni lāghavam ca |
 āgneyāni darśanam rūpaṃ pittamūṣmā pakṭiḥ santāpo medhā varṇo bhāstejaḥ śauryam ca
 |
 āmbhasāni rasanam rasaḥ svedakledavasārasāsr̥ksukramūtrādidrivasamūhaḥ śaityam
 snehaśca |
 pārthivāni ghrānam gandhaḥ keśanakhāsthyādīmūrtasamūho dhairyam sthairyam ca | |
 teṣu mātṛjāni mṛdūni tvagraktamāṃsamedomajjanābhiḥ dayāmāśayagarbhaśayayakṛt-
 plīhāklomāntragudādīni | |
 śiṭṛjāni sthirāni keśanakhāsthiśukrasirāsnāyavādīni | |
 ātmajāni nānāyonīṣūtpattirmanaścetanendriyāni prāṇāpānau dhāraṇamākṛtisvaravarṇav-
 iśeṣaḥ kāmakrodhalobhabhayaharṣadharmārdhamaśīlatāsmṛtibuddhīcchādveṣaprayatnāhaṅkārasukhaduḥk-
 ca | |
 sātmyajānyāyurārogyamanālasyalolupatvamindriyaprasādasvaravarṇaujaḥsampaṭpraśastatā
 praharṣabhūyastvam medhābalaṃ ca | |
 rasajāni kṛtsnasya dehasya sambhavo vṛttirvṛddhistṛptiralaulyam puṣṭirutsāhaśca | |
 śuddhasattvajāni śaucamāstikatvam kṛtjñatā dākṣiṇyam vyavasāyaḥ śauryam
 gāmbhīryam buddhirmedhā smṛtiḥ śuklavartmarucirbhāktirābhiṣaṅgābhāvasta-
 moguṇaviparyayaśca | |
 rājasāni durupacāratā 'nāryam śauryam mātṣaryamamitabhāṣitvamahaṅkāro lolupatvam
 dambho mānaḥ krodho harṣaḥ kāmāśca | |
 tāmasānyajñānam viśādaḥ pramādo nidrālasyam kṣuttṛṣṇā śoko mātṣaryam vipratipattiḥ
 parātisandhānam sattvagūṇavaiparītyam ca | |

tatra sattvaṃ manastasyoṣaplavo rajastamaścetyevaṃ bhūtātmakam dehamāhuḥ | |
 tasya punaḥ pravibhāgaḥ |
 tvacaḥ kalā doṣā dhātavo malā buddhīndriyāṇi tadadhiṣṭhitāni karmendriyāṇyatīn-
 driyamāśayaḥ prāṇāyatanāni kaṇḍarājālāni kūrcārajavassīvanyo 'sthisaṅghātāhsīmāntā
 asthīnyasthisandhayaḥ snāyūni peśyassirādhamanyassrotāmsyūṣmāṇo marmāṇi keśāś-
 maśnulomāni prakṛtīvīkṛtibhedāśca |
 tatrāsṛjaḥ pacyamānasya kṣīrasyeva santānikāḥ ṣaṭ tvaco bhavanti |
 tvakprasādādraktasya prasādaḥ | |
 tāsāmudakadharā cādyā |
 dvitīyā 'sṛgdharā |
 tṛtīyā sidhmakilāsādhiṣṭhānā |
 caturthī sarvakuṣṭhādhiṣṭhānā |
 pañcamī punaralajīvidradhyadhiṣṭhānā |
 ṣaṣṭhī tu prāṇadharā |
 yasyāṃ chinnāyāṃ tāmratyandhamiva ca tamaḥ praviśati yāṃ cādhiṣṭhāyārūpaṃṣi
 jāyante parvasu kṣṇaraktāni sthūlamūlāni duścikitsyatamāni | |
 anye sapta tvaco vadanti |
 tatra prathamā bhāsinī nāma yā varṇānāmavabhāsinī khādīnāṃca ṣaṇcānām chāyānām sā
 vrīheraṣṭādaśabhāgapramāṇā |
 dvitīyā lohinī nāma ṣoḍaśabhāgapramāṇā |
 tṛtīyā śvetā nāma dvādaśabhāgapramāṇā |
 caturthī tāmra nāmāṣṭabhāgapramāṇā |
 pañcamī vedinī nāma pañcabhāgapramāṇā |
 ṣaṣṭhī rohinī nāma vrīhipramāṇā |
 saptamī māmśadharā nāma vrīhidvayapramāṇā | |
 yastu dhātvāśayāntareṣu kledo 'vatiṣṭhate sa yathāśvamūṣmabhirvipakvaḥ snāyūśleṣma-
 jarāyucchannaḥ kṣṭha iva sāro dhātusāraśeṣo rasaśeṣolpatvāt kalāsaṃjñāḥ |
 tā dhātvāśayāntaramaryādāḥ sapta kalāḥ | |
 tāsāṃ prathamā māmśadharā nāma yasyāṃ māmse sirāsnāyudhamanīsrotasāṃ bhūmā-
 viva paṅkodakena bisamṇālānām pratānāni bhavanti | |
 dvitīyā raktadharā nāma māmśasyābhyantaratastasyāṃ śoṇitam viśeṣataśca sirā-
 plīhayakṛtsu bhavati |
 māmśacca kṣatāt kṣatajaṃ vṛkṣādīva kṣīriṇaḥ kṣīraṃ pravartate | |
 tṛtīyā medodharā nāma |
 medo hi tasyāmudare 'ṇvasthiṣu ca saraktaṃ bhavati |
 tadeva ca śīrasi kapālapracicchannaṃ mastiṣkākhyam mastuluṅgākhyam ca sthūlāsthiṣu
 ca majjā |
 caturthī śleṣmadharā nāma |
 tatstheṇa hi śleṣmaṇā śleṣitāḥ sarvasandhayaḥ dṛḍhā bhavanti sopāṅgā ivākṣāḥ |
 pañcamī purīṣadharā nāma |
 sā hyatrāmapakvāśayāśritā koṣṭhāntaruṇḍukasthaṃ malaṃ vibhajati | |
 ṣaṣṭhī pittadharā nāma pakvāmāśayamadhyasthā |
 sā hyantaragnerādhiṣṭhānatayāmāśayāt pakvāśayonmukhamannaṃ balena vidhārya pit-
 tatejasā śoṣayati pacati pakvaṃ ca vimuñcati doṣādhiṣṭhitā tu daurbalyādāmameva |
 tato 'sāvannasya grahaṇāt punargrahaṇīsaṃjñā |
 balaṃ ca tasyāḥ pittamevāgnyabhidhānamataḥ sāgninopastabdhopabṛmhitakayo-
 gākṣemā śārīraṃ vartayati | |
 saptamī śukradharā nāma dvyaṅgule dakṣiṇe pārṇve bastidvārasyādho mū-
 tramārgamāśritā sakalaśārīravypīnī śukraṃ pravartayati | |
 doṣā dhātavo malāśca prāguditāḥ |
 pañca buddhīndriyāṇi śrotraṃ sparśanaṃ darśanaṃ rasanam ghrāṇam ca |

teṣāṃ sabhāgatayā kramādviṣayāḥ śabdasparsārūparasagandhāḥ |
 pañcabuddhīndriyādhiṣṭhānāni karṇau tvagakṣiṇī jihvā nāsike ca ||
 pañca karmendriyāṇi vākpāyūpasthapāṇipādasamjñakāni |
 tānyapi ca vacanotsargaharṣādānagamanārthāni ||
 atīndriyaṃ tu manaḥ sarvārthairanvayāt tadyogena pañcendriyāṇāmarthapravṛtteḥ bud-
 dhikarmendriyobhayātmakatvācca ||
 saptāśayaḥ kramādasṛkkaphāmapittapakvavāyumuṭrādhārāḥ strīṇaṃ pittapakvāśayayor-
 madhye garbhāśayo 'ṣṭamaḥ |
 teṣu saptasu pratibaddhāni koṣṭhāṅgāni hṛdayayakṛtphuphphusonḍukavṛkkān-
 trādīni |
 tatra samānenādhmāyamānasya dehoṣmaṇā pacyamānasya śoṇitasyācchato jāyate yakṛt
 plīhā ca |
 raktaphenāt phuphphusam |
 raktakiṭṭāduṇḍukaḥ |
 raktamedahprasādād vṛkkau |
 raktamāṃsaprasādādāntrāṇi |
 tāni sārddhatrivyāmāni puṃsām |
 trivyāmāni srīṇām |
 raktasyānilayogāt kāliyam |
 hṛdayaṃ punaḥ śleṣmaraktaprasādāt sambhavati padmakōśasaṅkāśaṃ suṣīramadho-
 mukham |
 tadviśeṣeṇa cetanāyāḥ sthānaṃ sarvabhāvānāṃ ca cetanānugātānām |
 tasya vāmapārṇve plīhā phuphphusaśca dakṣiṇato yakṛt kloma ca ||
 tathā kapharaktavāhināṃ srotasāṃ mahābhūtānāṃ ca prasādādindriyāṇi |
 teṣvapi ca netre śleṣmaṇaḥ prasādācchuklamaṇḍalaṃ tat pitṛjam |
 asṛjaḥ kṛṣṇamaṇḍalaṃ tanmātrjam |
 madhye drṣṭīmaṇḍalaṃ tadubhayātmakam ||
 pakṣmavatmarśuklakṛṣṇadrṣṭyākhyāni pañca maṇḍalāni |
 tatsandhayaścatvāraḥ |
 dvau cāpāṅgakanīnayoḥ iti te ṣaṭ |
 ṣaṭ ca paṭalāni |
 dve vartmanī |
 bāhyaṃ cāsritamagnyambhasī |
 dvitīyaṃ māmśaṃ tṛtīyaṃ medaścaturthamasthi |
 teṣāṃ bahalatā drṣṭeḥ pañcamāmśena ||
 bandhanaguṇāstu catvāraḥ sirākaṇḍarāmedahkaphātmaḥ |
 śleṣmā tu paraṃ sarvasandhibandhanamityuktaṃ prāk |
 netrāśritaṃ tu tejo bāhyatejasā svayoninā yogācchastramivāśmanā karmaṇyaṃ bhavati |
 atiyogādupahanyate |
 tacca vaidyutavad baḍavāmukhavaccāmbhomadhyagamapi vīryotkarṣāttejastvaṃ na
 jahāti |
 māmśasṛkkaphaprasādāttu jihvā jāyate |
 māmśasṛkkaphamedahprasādād vṛṣaṇāviti ||
 daśa prāṇāyanāni mūrdhā jihvābandhanaṃ kaṇṭho hṛdayaṃ nābhīrbastirgudaḥ
 śukramojo raktaṃ ca |
 teṣāmādyāni sapta punarmahāmarmasamjñāni ||
 ṣoḍaśa kaṇḍarāḥ |
 tāsāṃ dve dve karacaraṇeṣu |
 catasraḥ pṛthaggrīvāpṛṣṭhayoḥ ||
 ṣoḍaśa jālāni teṣāṃ māmśasirāsnāyavasthijāni catvāryekaikatra gūlphe maṇibandhe ca pras-
 paragavākṣitāni tāni sthitāni ||

ṣaṭ kūrca hastapādagrīvāmedhreṣu | |
 catasro māṃsarajjavaḥ prṣṭhavaṃśamubhayataḥ peśinibandhanāryaṃ tāsāṃ dve bāhye |
 dve cābhyantarasthite | |
 sapta sīvanyaḥ |
 tāḥ pañca śirasi jihvāmehānāyorekaikā |
 parihāryāśca śastreṇa | |
 caturdaśāsthisāṅghātāḥ |
 teṣāmekaike gulphajānuvaṅkṣaṇamaṇibandhakūrparakakṣyāsu trikaśirasośca | |
 tadvat sīmāntāḥ |
 te tu pañca śirasītyaṣṭādaśa | |
 trīṇi ṣaṣṭyadhikānyasthiśatāni |
 teṣāṃ ca catvāriṃśacchatam śākhāsu |
 savimśaṃ śatamantarādhau |
 śatamūrdhvamiti |
 tatraikaikasmin sakthni pañca pādanakhāḥ pratyekamaṅglyāṃ trīṇyasthīni tāni pañcadaśa
 |
 pañcapādaśalākāḥ |
 tatpratibandhakamekam |
 dve dve kūrca gulphajāṅghāsvekaikaṃ pārṣṇijānūruṣu |
 sarvāṇi ca nakhāsthyādīni sakthivad bāhvośca | |
 caturviṃśatiḥ paraśukāḥ |
 tāvāntyeva sthālākānyarbudāni ca |
 triṃśat prṣṭhe |
 aṣṭāvurasi |
 ekaikaṃ bhāge trike |
 nitambayośca dve |
 tadvadaḥśakāṃśaṃsaphalakeṣu | |
 tathā gaṇḍakrṇaśāṅkheṣu jatrutālunośca |
 trayodaśa grīvāyām |
 catvāri kaṇṭhanāḍyām |
 dve hanubandhane |
 dvātriṃśaddantāḥ |
 tadvadulūkhālāni ca |
 trīṇi nāsāyām ṣaṭ śirasi | |
 tāni jānunitambāṃsagaṇḍatāluśāṅkhavaṅkṣaṇamadhyaśirassu kapālasaṃjñāni |
 daśanāstu rucakāḥ |
 ghrāṇakarṇagrīvāḥśikośeṣu taruṇāni |
 pāṇipādapārśvapṣṭheṣu valayāni |
 śeṣāṇi nalakānīti |
 nāmānugatākṛtīni pañcavidhānyasthīni |
 teṣu hi sirābhiḥ snāyubhiśca nibaddhāni māṃsāni | |
 daśottaraṃ śatadvayamasthisandhīnām |
 teṣāmaṣṭaṣṭiḥ śākhāsu |
 ekonaṣaṣṭirantarādhau |
 tryaśītirūrdhvam |
 tatraikaikasmin sakthni pādāṅgulau pratyekaṃ trayāḥ |
 dvāvaṅguṣṭhe |
 te caturdaśa |
 ekaiko gulphajānuvaṅkṣaṇeṣu | |
 trayāḥ kaṭīkapāleṣu caturviṃśatiḥ prṣṭhavaṃśe |
 tadvat pārśvayoḥ |

aṣṭāvurasi | |
 aṣṭau grīvāyām |
 trayah kaṇṭhanāḍyām |
 aṣṭadaśa kaṇṭhanāḍīnibaddhā hṛdayayakṛtklomanāḍīṣu |
 dvātriṃśaddantamūleṣu |
 ekaikaḥ kākalanāsāmūrdhasu |
 dvau dvau gaṇḍakarṇaśaṅkhavartmanetrahamanusandhiṣu |
 dvāvupariṣṭāt bhruvoḥ |
 pañca śiraḥkapāleṣu | |
 te 'ṅguligulphajānumaṇibandhakūrpāreṣu korasaṃjñāḥ |
 kakṣāvāṅkṣaṇadantamūleṣūlūkhalasaṃjñāḥ |
 aṃsapīṭhagudabhaganitambeṣu sāmudgāḥ |
 grīvāpṛṣṭhavaṃsayoḥ pratarāḥ |
 śiraḥkaṭīkapāleṣu tunnasevanīsaṃjñāḥ |
 hanūbhayato vāyasatuṇḍāḥ |
 kaṇṭhanetrahrdayayakṛtplīhaklomanāḍīṣu maṇḍalasaṃjñāḥ |
 śrotraśṛṅgāṭakeṣu śaṅkhāvartāḥ |
 ityasthisandhayo 'ṣṭavidhāḥ | |
 snāyupēśisīrāśritaistu sahasradvayaṃ na punaḥ śastrapraṇidhāne teṣu vācyamastīti
 pṛthaṅ nocyate | |
 nava snāyuśatāni |
 teṣāṃ ṣaṭ śatāni śākhāsu |
 triṃśacchataadvayamantarādhau |
 ūrdhvaṃ saptatiḥ |
 tatraikaikasmin sakthni pādāṅgulyāṃ pratyekam ṣaṭ ṣaṭ |
 tāni triṃśat |
 daśa daśa pādatalakūrcagulpheṣu |
 triṃśajjaṅghāyām |
 daśa jānuni |
 catvāriṃśadūrau |
 daśa vaṅkṣaṇe | |
 catvāriṃśat kaṭyām |
 viṃśatirmuṣkameḍhrabastyantreṣu |
 aśītiḥ pṛṣṭhe |
 ṣaṣṭiḥ prārśvayoḥ |
 aṣṭadaśorasi |
 catvāryakṣakayoḥ |
 aṣṭavaṃsayoḥ | |
 dve dve manyāvaṭunetrauṣṭhatāluṣu |
 triṃśad grīvāyām |
 trīṇi jatruṇi |
 catvāri hanvoḥ |
 pañca jihvāyām |
 dvādaśottarādhareṣu dantamāṃseṣu |
 ṣaṇmūrdhani | |
 tatra śākhāsu sandhiṣu ca pratānavanti |
 mahāsnāvāni tu vṛttāni tāni kaṇḍarāsaṃjñāni |
 bastyāmapakvāśayāntreṣu suśirāṇi |
 pārśvapṛṣṭhoraśśirassu pṛthūni | |
 snāvabandhanairhi sandhiṣu subaddhā tanurnauriva samyagīhate |
 tasmādashisīrādibhyo 'pi tāni yatnato rakṣet |

yaśca snāvāni bāhyānyabhyantarāṇi ca samyag jānāti sa gūḍhamapi śalyamāhartuṃ
 samartho bhavati | |
 pañca peśīśatāni |
 tāsāṃ catvāri śatāni śākhāsu |
 ṣaṣṭirantarādhau |
 catvāriṃśadūrdhvam |
 tatraikaikasmin sakthni pādāṅgulyāṃ pratyekaṃ tisraḥ |
 tāḥ pañcadaśa |
 daśa daśa prapade pādatale gulphe ca |
 tathā pādasyopari kūrce sanniviṣṭāḥ |
 viṃśatirjaṅghāyāṃ |
 pañca jānuni |
 viṃśatirūrau | |
 ekaikā meḍhrasevanyoḥ |
 dve vṛṣaṇayoḥ |
 daśa sphijoḥ |
 tisro gude tāstu valīsaṃjñāḥ |
 dve bastīśirasi |
 catasra udare |
 nābhyāmekā |
 hṛdyāmāśaye ca |
 ṣaṭ yakṛtplihoṇḍukeṣu |
 pṛṣṭhe pañcordhvasanniviṣṭāḥ |
 daśa dīrghāḥ pārśvayoḥ |
 daśa vakṣasi |
 tisro 'ṃsākṣakoparitaḥ | |
 daśa grīvāyāṃ |
 aṣṭau gaṇḍayoḥ |
 aṣṭau hanvoḥ |
 ekaikā galakākalajihvāmūrdhasu |
 dve dve tālulalāṭayoḥ |
 nāsauṣṭhakarṇeṣu ca | |
 strīṇāṃ tu viṃśatiradhikā |
 tatra daśa stanayoḥ |
 tāsāṃ yauvane parivṛddhirbhavati |
 daśa yonau |
 tāsāmabhyantarāśrite dve |
 mukhāśrite vṛtte dve |
 tisro garbhamārgāśrayāḥ |
 yasyāṃ garbhastīṣṭhati |
 yonistu śaṅkhanābhyākṛtistryāvartā |
 tasyāstṛtīya āvarte pittapakvāśayāntare garbhaśayyā |
 tasyāṃ śukrārtavapraveśinyastisraḥ peśyaḥ | |
 tābhirhi śārīre tanubahalasthūlāṇupṛthuvṛttahrasvadīrghasthiraṃṛduślakṣṇakarkaśābhiḥ
 sandhyasthisirāsnāvāni pracchāditāni | |
 sirādhamaṇīmukhānāṃ tvaṇuśo vibhajyamānānāmekonatriṃśacchatasahasrāṇi nava ca
 śatāni ṣaṭpañcāśāni bhavanti |
 tābhiridaṃ gavākṣitaṃ pinaddhamātataṃ ca | |
 tāvanti ca keśaśmaśrulomāni |
 tāsāṃ hi mukhāni tatpratibaddhānyatastāni tābhirāpyāyyante |
 taiśca tāḥ svedamabhivahanti |

tathābhyaṅgalepādivīryaṃ tvaci vipakvamantarnayanti sparśaṃ ca gr̥hṇanti | |
 srotāṃsi punarasaṅkhyeyānyeva |
 tathāpi tu sirādīni yathāsthūlaṃ yathopayogaṃ cānyatropadekṣyante |
 ityevaṃ parisaṅkhyātāḥ śarīre mūrtimantaḥ sthirā bhāvāḥ | |
 dravāstu yattadatiyogena cyavamānaṃ purīṣamanubadhnāti |
 tathā mūtraṃ rudhiramanyāṃścaśarīre dhātūn |
 yacca sarvaśarīragataṃ bāhyā tvagbibharti |
 yacca tvagantare vraṇagataṃ lasikāśabdavācyam |
 yaccoṣmānubaddhaṃ romaḥkūpebhyo 'bhiniṣpatatsvedavācyam |
 tadudakam | |
 tasyādyasya cāhārasārasya rasākhyasya raktasya śakṛtaḥ śleṣmaṇaḥ pittasya mūtrasya
 vasāyāḥ medaso majñāśca svena svenāñjalipramāṇena yathāpūrvamekādisaṅkhyāpravṛddhiḥ
 |
 arddhāñjaliḥ śukrasya |
 tāvadeva mastiṣkamojaśca |
 strīṇāṃ rajaso 'ñjalayaścatvāraḥ |
 stanyasya dvau |
 ubhayamapi caitadrasaprasādātmakamiti | |
 samadhātoḥ parimāṇamidam |
 ato vṛddhikṣayau yathāsvaṃ lakṣaṇairvibhāvayedaparāścāparisaṅkhyātānmūrtāmūrtān
 bhāvān |
 tadyathā |
 māṃsakarṇādimalān vāyubuddhismṛtyādīśca | |
 dhanvantarīyāḥ punaḥ paṭhanti |
 vilakṣaṇāni hi śarīrāṇi nityameva ca calā doṣadhātumalāḥ |
 tasmādudakādīnāmapi samatvaṃ māṃsādivat parimāṇato nirdeṣṭumaśakyam |
 kevalaṃ svāsthyamātreṇānumānato lakṣyediti | |
 sarva eva tvavayavāḥ paramāṇubhedenāti sauḥkṣmyādasaṅkhyeyatām yānti |
 teṣāṃ saṃyogavibhāge paramāṇūnāṃ karmaṇāprerito vāyuh kāraṇam | |
 tadetadaṅgamabhedenā bhedataśca gr̥hyamāṇaṃ bandhāya mokṣāya ca bhavatīti |
 bhavati cātra | |
 iti sarvāvayavaśo yo jānāti kalevaram |
 ahiteṣu sa mohena na kadācit pravartate | |
 atha ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ | |
 athātaḥ sirāvibhāgamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 daśa mūlasirā hṛdayapratibaddhāḥ sarvāṅgapratyaṅgeṣvojo nayanti |
 tatpratibaddhā hi śarīraceṣṭāḥ |
 tāstudvyaṅgulaṃ aṅgulaṃ mardhāṅgulaṃ yavaṃ yavārdham ca gatvā drumapatrase-
 vanīpratānavadbhidyaṃmānāḥ saptaśatāni bhavanti | |
 tāsāṃ catuṣṣatī śākhāsu |
 tatra ṣoḍaśāvyadhanīyāḥ |
 ṣaṭtriṃśaṃ śatamantarārdhau |
 tatra dvātriṃśat |
 catuṣṣaṣṭyadhikaṃ śatamūrdhvam |
 tatrāpi pañcāśat | |
 tāsāmekaikasmin sakthni śatam |
 tatra na vidhyejjālandharām |
 tisraścābhayantaragatāḥ | |
 dvātriṃśacchroṇyā gudameḍhrāśrayāḥ |
 tāsāṃ dve dve vaṅkṣaṇayoḥ kaṭikataruṇayoścetyaṣṭau śastrato rakṣet |

ṣoḍaśa pārśvayoḥ taylorūrdhvagāmekaikāṃ pārśvasandhisamjñām |
 caturviṃśatiḥ prṣṭhe |
 tāsām prṣṭhavaṃśamubhayato dve dve ūrdhvagāminyau tāścataśraḥ |
 caturviṃśatirudare |
 tāsām meḍhrasyopari romarājīmubhayato dve dve tā api cataśraḥ |
 catvāriṃśadvakṣasi |
 tāsām dve hr̥daye dve dve ca stanamūlastanarohiteṣu |
 ekaikāpastambhāpālāpeṣviti |
 tāścaturdaśa | |
 caturviṃśatigrīvāyām |
 tāsām catasro 'ṣṭau ca marmasamjñāḥ |
 dve kṛkāṭikayordve vidhurayoriti ṣoḍaśa śastreṇa na spr̥ṣet |
 hanvoḥ ṣoḍaśa tāsām sandhisambandhinyau dve |
 ṣoḍaśa jihvāyām |
 tāsāmadho dve rasavedinyau dve vākpravartinyau tāścataśraḥ |
 caturviṃśatirnāsāyām |
 tāsām dve gandhavedinyau tāsāmeva ca tālunyekāmiti tisraḥ |
 ṣaṭpañcāśannetrayoḥ |
 taylorunmeṣanimeṣakriye dve dve |
 dve cāpāṅgayoriti ṣaṭ |
 nāsānetragatāstu lalāṭe ṣaṣṭiḥ |
 tāsām keśāntānugatāścatasro dve cāvartayorekā ca sthapanyāmiti sapta |
 karṇayoḥ ṣoḍaśa |
 tāsām śabdavāhinyau dve |
 ta eva ca śaṅkhayostāsām śaṅkhasandhigate dve |
 dvādaśa mūrdhani |
 tāsāmutkṣepayordve sīmanteṣvekaikāmekāmadhipatāvityaṣṭau śastreṇa pariharet |
 tathā kṣudrikāḥ kuṭilāḥ saṅkīrṇā grathitāḥ sandhiṣu cāśastrakṛtyāḥ | |
 tāsām yathāsvaṃ turyāṃśavibhāgena pañcasaptatyadhikam śatamanilaraktam vahati |
 eṣa vibhāgaḥ pittaśleṣmaśuddharakteṣvapi |
 sthitā hyevaṃ dehamanugr̥hṇanti doṣāḥ |
 vyatyayena tu pīḍayanti | |
 tatra śyāvāruṇāḥ praspandinyaḥ sūkṣmāḥ kṣaṇapūrṇariktā vātaraktam vahanti |
 nīlapītāsītāḥ sparśoṣṇāḥ kṣiprasrāviṇyaḥ pittaraktam |
 gauryaḥ snigdhāḥ sthirāḥ śītāḥ kaṇḍūmatyaḥ kapharaktam |
 lakṣaṇasaṅkare saṃsargasannipātāraktam |
 samā gūḍhāḥ snigdhā rohiṇyaḥ śuddharaktamiti | |
 dhamanyastu caturviṃśatiḥ |
 tābhiḥ kāyo 'yamārāma iva jalahāriṇībhiḥ kedāra iva kulyābhirupasnihyati |
 tābhiḥcā nābhīścakranābhirārakairivāvṛtā |
 tasyā nābhyām viśeṣeṇa prāṇā vyavasthitāḥ |
 yataśca sāntaragnyadhiṣṭhānam | |
 tāsām khalu dhamanīnām daśordhvaṃ prasṛtā daśādhaścataśrastiryak |
 tatastābhiryathāsvaṃgāvayavā dhāryante āpyāyante ca | |
 tāsāmūrdhvaḡ hr̥dayamabhiprapannāḥ pratyekam tridhā jāyante |
 tatastrimśato madhye dve dve vātapittakapharaktarasān vahataḥ |
 aṣṭābhiḥ śabdarūparasagandhā gr̥hyante |
 dvābhyām dvābhyām bhāṣate ghoṣam karoti svapiti pratibudhyate ca |
 dve cāśnu vahataḥ |
 dve ca stanāśrite nāryāḥ stanyaṃ narasya śukram | |
 adhogamāḥ pakvāśayasthā evaṃ tridhā jāyante |

tatra daśādyāḥ pūrvavat |
 dve vahato 'nnaṃ mātṛāśrayeṇa |
 dve toyam |
 dve mūtram |
 dve śukraṃ vahato dve ca muñcataḥ |
 te eva nārīṇāmārtavam |
 dve varconirasinyau sthūlāntrapratibaddhe |
 evaṃ dvādaśa |
 śeṣastvaṣṭau dhamanyastiraścīnāḥ svedamabhitarpayanti ||
 tiryaggāminyaścatasro bhidyamānāḥ subahudhā bhavantītyuktaṃ prāk ||
 srotāṃsi puṃsāṃ nava |
 kaṇṇau netre nāsāpuṭau mukhaṃ pāyurmūtrapatho 'nyāni ca trīṇi strīṇāṃ stanau raktap-
 athaśca |
 tathāparāṇyantassrotāṃsi jīvitāyatanāni trayodaśa prāṇodakānnadhātumalānāmāyanāni
 ||
 tatra prāṇavāhināṃ hṛdayaṃ mūlaṃ mahāsrotaśca |
 tāni dhātukṣayaraukṣyapipāsāksudvyāyāmavegadhāraṇādibhirduṣyanti |
 tato 'tisṛṣṭaṃ pratibaddhamalpālpamabhīkṣṇaṃ vā saśabdaśūlamucchvasanam |
 tatra śvāsavat sādhanam ||
 udakavāhināṃ talu mūlaṃ kloma ca |
 tānyāmabhayaṭipānoṣṇa śuṣkānnakaṣāyatṛṇnigrahādibhirduṣyanti |
 tato 'titṛṣṇā mukhaśoṣaḥ kaṇṇakṣveḍanaṃ tamodarśanaṃ ca |
 tatra tṛṣṇoktamauśadham ||
 annavāhināmāmāśayo mūlaṃ vāmapārśvaṃ ca |
 teṣā duṣṭau sarvaṃ mātṛāśītiyoktamavagacchet ||
 rasavāhināṃ hṛdayaṃ mūlaṃ daśa dhamanyaśca |
 raktavāhināṃ yakṛt plīhā ca |
 māṃsavāhināṃ snāvāni tvak ca |
 bhedovāhināṃ vṛkkau māṃsaṃ ca |
 asthivāhinā jaghanaṃ medaśca |
 majjavāhināṃ parvānyasthīni ca |
 śukravāhināṃ stanau muṣkau majjā ca |
 mūtravāhināṃ bastirvaṅkṣaiṇā ca |
 śakṛdvāhināṃ pakvāśayaḥ sthūlāntraṃ ca |
 svedavāhināṃ medo romakūpāśca |
 teṣāṃ dūṣaṇaṃ vividhamahitāhāravihāramupadravān pṛthak pṛthak sādhanam doṣādivi-
 jñānīyādyathāsvaṃ vṛddhikṣayalakṣaṇena lakṣayet ||
 vyadhe tu srotasāṃ bhramamohakampapralāpādhmānaśūlārucitṛṭchardijvarātirudhiraśrutimūtrapuriṣaro-
 maraṇaṃ ca |
 tasmātsrotoviddham pratyākhyāyopācaret |
 uddhṛtaśalyaṃ ca sadyovraṇavidhānena ||
 tatra srotasāmeva viśeṣāḥ sirādhamaṇyaḥ |
 anye tvanyatvamicchanti sirādhamanīsrotasāṃ |
 kevalaṃ parasparasannikarṣāt sadṛśakarmatvāt sauḥkṣmyācca vibhaktakarmanāmapyavib-
 hāga iva lakṣyate ||
 apare punarāhuḥ |
 srotāṃsi sirādhamanyo rasavāhinyo nāḍyaḥ panthāno 'yanāni gārgāḥ śarīrac-
 chidrāṇi saṃvṛtāsaṃvṛtāni sthānānyāśayaḥ kṣayāniketāśceti śarīre dhātvavakāśānāṃ
 lakṣyālakṣyāṇāṃ nāmānīti ||
 te cāvakāśāḥ prakupitāḥ sthānasthānmārgasthāṃśca dhātūn prakopayanti |
 te 'pi kupitāstāni srotāṃsi |

srotāṃsi ca srotāṃsi |
 dhātavaśca dhātūn |
 teṣāṃ sarveṣāmeva dūṣayitāro duṣṭā doṣāḥ |
 te ca prāyaśo duṣyantyagnidoṣāt |
 tasmāttannimittānyāyurārogyabalopacayavarṇaujāṃsi |
 tatpratibaddhānyeva ca rañjakādīni bhūtāgnayo dhātvagnayaśca |
 tathānnamapi tainaiva pakvamamṛtatām yātyapakvaṃ ca viṣatām ||
 tatra pittaviśeṣaḥ pācakasaṃjño 'gniriti prāgabhihitaḥ |
 anye punarācakṣate doṣadhātumalasannipātajanito 'ntarūsmā yathānirdiṣṭādhiṣṭhānakar-
 māgniriti ||
 sa khalu vidhivadabhyavahr̥tamannajātam prāṇena vāyunā koṣṭhamākṛṣṭam dra-
 vairvibhinnasaṅghātam snehena mṛdūkṛtamabhisandhuksitaḥ samānenāmāśayastham
 sthālīsthamivāmbutaṇḍulamagnirantaragniḥ pacati ||
 tattu sarvarasamapi pacyamānamādao madhurībhūtam kapham phenībhūtamudīrayati |
 tato vidagdhamamlībhūtamāmāśayāt cyavamānamaccham pittam |
 prāpya ca pakvāśayaṃ kaṭukībhūtamanilam ||
 tataścaivaṃ viklinna āhāre pañca pañcātmakā mahābhūtāgnayo vāyunā vyastān yathās-
 vaṃ pañcaiva bhūtaguṇānāhārasthān pacanti |
 te pakvāḥ punaryathāsrameva dehāśritāṃśca svavikārabhūtān bhūtaguṇānāpyāyayanti
 ||
 evaṃ ca pakvādāhārādvividhauṣadhagarbhādiva snehādacchaḥ sārabhūto rasākhyāḥ
 kiṭṭākhyāśca malo 'bhinirvartate |
 tābhyāṃ ca sāmālābhyāṃ tadātmakānāmeva śarīraguṇānāṃ dhātvākhyānāṃ yathās-
 vaṃ srotāṃsi pāraparyeṇāvicchinnaśantānamāpūryante |
 srotobhyaśca yathāvivbhāgaṃ yathāyathameva dhātavaḥ puṣyanti |
 uttarottarānupraveśe 'pi ca pūrveṣāṃ srotasāṃ yathākālam samyagāhāropayogena pariṇā-
 mavatāpyāyyamānānāṃ nāpacayo bhavati |
 tataśca dhātvākhyāḥ prasādamalāḥ svaṃ svameva mānamanuvartante |
 yathāvayaśśarīram ||
 tatrāhārāso vyānīvakṣipto yathāsvaṃ saptasu dhātvagniṣu kramāt pacyamānaḥ
 svātmabhāvapracyutisamanantarameva prāptarakṭādīdhātusaṃjñakaḥ kālavadaskhalita-
 balapramāṇo dehamūjayitvā dhātūn dhātumalāṃca puṣṇāti ||
 athānnakiṭṭamaccham mūtram ghanam śakṛt |
 rasasya sāro raktaṃ malaḥ kapho lasikā ca |
 raktasya sāro māmśam kaṇḍarāssirāśca malaḥ pittam |
 māmśasya sāro medastvaco vasā ca kiṭṭam kaṇḍāksināsikāsyaromakūpaprajananamalāḥ |
 medasaḥ sāro 'sthisnāyusandhayaḥ kiṭṭam svedaḥ |
 asthnaḥ sāro majjā kiṭṭam keśaromanakhāḥ |
 majjīnastu sārāḥ śukraṃ malokṣivittvacāṃ snehaḥ |
 śukrasya sāramojaḥ |
 atyantaśuddhatayāsyā malābhāvaḥ |
 anye punarata eva tasya necchanti pākam |
 apare punaḥ śukrasāraṃ garbhamevāmananti ||
 vāyuh punaragnerāhārasya ca bahvalpatayā tasmāttasmānmūrcchanāviśeṣādamūrtaḥ śab-
 davānīśacchabdaḥ pracuro 'lpo vā pañcātmā koṣṭhe prādurbhavati |
 evaṃ ca kṛtvānnamayā eva dehe sarve bhāvāḥ |
 tenaiva cedamevaṃ cireṇa vyāptamantarabahiḥ śarīrayantramanavaratapravāheṇa
 svāsthyabalopacayayuktaṃ yāvatkarmopādānam yāpyate |
 anyathā tvannarasotkṣepaṇādvibaddhasrotasā vā yathāvanabhisandhīyamānadhā-
 tupravāhamantarā vyavacchidyate |
 vyādhibhājanam vā bhavati ||

anye tu varṇayanti |
 abhyavahr̥tmātrasyāhārasya kaṇṭhanāḍīpraluṭhitasya mahānimramavatīrṇasya yo ya
 evāṃśaḥ kāyāgnināvalīḍhaḥ pākamupanīyate tasya tasyaiva prasādākhyo rasaleśo 'bhinirvṛt-
 tisamanantaram samam samastadhātuṣu samvṛtāsamvṛtaiḥ praviṣṭo vivṛtamukheṣvāsanneṣu
 srotassu bhūyān prathamatarām cānveti paryāyeṇetareṣvapi |
 evamannarasa eva sāksātsarvadhātūn kenacideva kālabhedena puṣṇāti |
 na punardhātavo dhātvantaratām svarūpopamardena pratipadyanta iti | |
 agnistu balabhedena caturvidho bhavati |
 samo viṣamastikṣṇo mandśca |
 tatra samo yaḥ samyagevopayuktamannaṃ samyak pacati |
 viṣamo 'samyagapyupayuktaṃ pacati samyagapi ca na pacati |
 tikṣṇo 'samyagapyupayuktamāśu pacati |
 sa eva vardhamāno 'tyagnirbhavati |
 mandastu samyagapyupayuktamudaragauravādhmānavibandhātopāntrakūjanamukhaśoṣa-
 vāyustambhādīnyāmaliṅgāni darśayitvā cirāt pacati |
 bāhyenāpi ca jvālāṅgārātmakenāgninā naikākāraḥ sarvadā pāko bhavati |
 kimutāntarāśrayeṇoṣṇātmanā samenāpi |
 tasmāttam prayatnato rakṣet |
 tatra pravareṇa sātmyena samam yathāsvamapareṇetarān kramaśaḥ sātmyamāpādya
 pravareṇa paripālayeddoṣopakramaṇīyoktena ca vātādisādhanena grahaṇīrogavihitaiś-
 cauśadhavyāyāmayogairiti |
 bhavati cātra | |
 svadhātusamavarṇāni vṛttasthūlānyaṇūni ca |
 srotāṃsi dīrghānyākṛtyā pratānasadrśāni ca | |
 āhāraśca vihāraśca yaḥ syāddoṣaguṇaiḥ samaḥ |
 dhātubhirvigūṇo yaśca srotasāṃ sa pradūṣakaḥ | |
 atipravṛttiḥ saṅgo vā sirāṇāṃ granthayo 'pi vā |
 vimārgato vā gamanaṃ srotasāṃ duṣṭilakṣaṇam | |
 bisānāmiva sūkṣmāṇi dūraṃ viprasṛtāni ca |
 dvārāṇi srotasāṃ dehe raso yairupacīyate | |
 kecidāhurahorātrāt ṣaḍahādapare pare |
 māsāt prayāti śukratvamannaṃ pākakramādibhiḥ | |
 vṛṣyādīni prabhāveṇa sadyaḥ śukrādi kurvate |
 prāyaḥ karotyahorātrāt karmānyadapi bheṣajam | |
 kaphaḥ pittaṃ malaḥ kheṣu prasvedo nakharoma ca |
 sneho 'kṣitvagviśāmojo dhātūnāṃ kramaśo malāḥ | |
 samaḥ samāne sthānasthe viṣamo 'gnirvimārgage |
 pittaḥhimūrchite tikṣṇo mandosminkaphapīḍite | |
 śānte 'gnau mriyate yukte ciraṃ jīvatyanāmayaḥ |
 rogī syādvikṛte tasmāttam prayatnena pālayet | |
 atha saptamo 'dhyāyaḥ | |
 athāto marmavibhāgaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smahurātreyaḍayo maharṣayaḥ | |
 saptottaram marmasātam |
 tatra catuṣcatvāriṃśacchākhāsu |
 ṣaḍviṃśatirantarādhau |
 saptatṛiṃśadūrdhvam | |
 athaikasmin sakthni madhyamāṅgulimabhito madhye pādatalasya talahr̥dayaṃ nāma
 marma tatra viddhasya rujayā maraṇam |
 aṅguṣṭhāṅgulyormadhye kṣipraṃ tatrākṣepakena maraṇam |
 kṣiprasyopari dvyāṅgula ubhayataḥ kūrcaḥ |

tatra pādasya bhramaṇavepane bhavataḥ gulphasandheradhaḥ kūrcaśiraḥ |
 tatra rujāśophau |
 pādajaṅghayoḥ sandhāne gulphaḥ |
 tatra ruk stabdhasakthitā ṣaṇḍhatā vā |
 pārṣṇiprabhṛtidvādaśabhiraṅgulairjaṅghāmadye indrabastiḥ |
 tatra śoṇitkṣayānmarāṇam |
 jaṅghorvoḥ sandhāne jānu tatra khañjatā | |
 jānunastryaṅgulādūrdhvamubhayata āṇiḥ |
 tatra śophābhivṛddhiḥ stabdhasakthitā ca |
 ūrumadye urvī tatra raktakṣayātsakthiśoṣaḥ |
 urvyāstūrdhvamadho vaṅkṣaṇasandherūrumūle lohitākṣam |
 tatra raktakṣayāt pakṣāghātāḥ |
 vaṅkṣaṇavṛṣaṇamadye viṭapam |
 tatra ṣaṇḍhyamalpaśukratā vā |
 sakthivad bāhvoḥ |
 viśeṣastu gulpho maṇibandhaḥ tathā jānu kūrparam |
 tayorvyadhe kuṇitā |
 viṭapavacca kakṣākṣamadye kakṣādharāḥ tatra kuṇitvam | |
 vātavarconirasanaḥ sthūlāntrapratibaddho gudaḥ |
 tatra sadyomaraṇam |
 alpamāṃsaśoṇito 'bhyantarataḥ kaṭyāadhanurvakra ekadvāro 'dhomukho bastiḥ |
 tatrāpi sadyomaraṇamaśmarīvraṇādrte |
 tatrāpyubhayato viddhe na jīvati |
 ekato bhinne mūtrasrāvī vraṇo bhavati |
 sa tu yatnenopakrānto rohati |
 pakvāmāśayamadye nābhiḥ tatrāpi sadyomaraṇam | |
 koṣṭhavakṣasoḥ stanayośca madhye satvarajastamodhiṣṭhānamāmāśayadvāraṃ hṛdayam
 tatrāpi sadyomaraṇam |
 stanayoradhaṣṭādvyaṅgulamubhayataḥ stanamūle tayoh kaphapūrṇakoṣṭhasya
 marāṇam |
 stanacūcukayorūrdhvaṃ vdyāṅgulamubhayataḥ stanarohite |
 tayoh śoṇitapūrṇakoṣṭhasya marāṇam |
 ubhayatrorasornāḍyau vātavahe apastambhau tayoh śoṇitapūrṇakoṣṭhatayā kāśaśvāsāb-
 hyām ca marāṇam |
 aṃsakūtayoradhaḥ pārśvayoruparibhāgayorapālāpau tayoh pūyatvamāpannena raktena
 marāṇam | |
 prṣṭhavaṃśamubhayataḥ pratiśroṇīkarṇāvasthinī kaṭīkataruṇe |
 tayoh śoṇitakṣayāt pāṇḍurvivarṇo hīnarūpo mriyate |
 pārśvayorjaghanabahirbhāge prṣṭhavaṃśamubhayataḥ kukundarau |
 tayoh sparśājñānamadhaḥkāye ceṣṭānāśaśca |
 śroṇīkarṇayoruparyāśayacchādanau pārśvāntarapratibaddhau nitambau |
 tayoradhaḥkāye śopho daurbalyam marāṇam ca |
 adhaḥ pārśvāntarapratibaddhau jaghanapārśvamadye tiryagūrdhvaṃ ca pārśvasandhī |
 tayoh śoṇitapūrṇakoṣṭhatayā marāṇam | |
 stanamūlayorārjavenobhayataḥ prṣṭhavaṃśam br̥hatyau |
 tayoh śoṇitātipravṛttinimittairupadravairmarāṇam |
 prṣṭhavaṃśamubhayato bāhumūlasambaddhe aṃsaphalake |
 tayorbāhusvāpaśoṣau |
 grīvābāhuśiromadye 'sapīṭhaskandhabandhanāvamṣau |
 tayoh stabdhabāhutā | |
 kaṇṭhanāḍīmubhayataścatasro dhamanyaḥ |

tāsāṃ dve nīle dve manye |
 tāsū mūkatā svaravaikṛtyaṃ rasāgrāhitā vā bhavati |
 grīvāyāmubhayataḥ prṭhak catasraḥ sirāmāṭṛkāstāsū sadyomaraṇaṃ |
 śirogrīvayor sandhāne kukāṭike |
 tayoścalamūrdhatā |
 kaṇapṛṣṭhayoradhassaṃśrite vidhure |
 taylorbādhiryaṃ |
 ghrāṇamārgamubhayataḥ śrotramārgapratibaddhāvabhyantarataḥ phaṇau |
 tayorgandhājñānaṃ |
 bhruvoḥ pucchāntayoradhokṣṇorbāhyato 'pāṅgau taylorāndhyam |
 bhruvoḥ pucchāntayoruparyanukarṇaṃ lalāṭe śaṅkhau |
 tayoḥ sadyomaraṇaṃ |
 bhruvorupari nimnayorāvartau |
 taylorāndhyam |
 drṣṭyupaghāto vā | |
 śaṅkhayorupari keśānte utkṣepau |
 tayoḥ saśalyaḥ pākāt patitaśalyo vā jīvennoddhṛtaśalyaḥ |
 bhruvormadhye sthapanī |
 tatrotkṣepavat |
 pañca sandhayaḥ śirasi tiryagūrdhvaṃ ca sīmantā nāma |
 teṣūnmādabhramacittanāśairmaraṇaṃ |
 jihvāghrāṇākṣisīrotratarpaṇīnāṃ sirāṇāṃ tāluni sannipātaḥ |
 tāsāṃ mukhāni catvāri śṛṅgāṭakasaṃjñāni teṣu sadyomaraṇaṃ |
 mastakābhyantara upariṣṭātsirāsandhisannipāto romāvartaḥ so 'dhipatirnāma |
 tatrāpi sadyomaraṇaṃ bhavātīti | |
 sāmānyalakṣaṇaṃ punarmarmaṇaṃ pīḍite rujotpattirviśamaṃ ca spandanam |
 sāmānyenaiva ca | |
 dehaprāsuptirgurutā sammohaḥ śītakāmitā |
 svedo mūrchā vamiḥ śvāso marmaviddhasya lakṣaṇaṃ | |
 api ca maraṇakāritvānmarma |
 tat punarmāṃsasirāsnāvāsthisandhisannipātaḥ |
 tena tasmin pīḍyamāne viśeṣataḥ prāṇābādhah |
 bāhulyena tu nirdeśah |
 tasmānmāṃsadyāśrayato marmāṇi pañcadhā bhidyante | |
 tadyathā |
 talahrdayendrabastigudastanarohitānyekādaśa māṃsamarmāṇi |
 urvīlohitākhyanābhīrdayastanamūlāpastambhāpālāpapārśvasandhibṛhatīnīlāmanyāmāṭṛkāphaṇāpāṅga
 sirāmarmāṇi |
 kṣiprakūrcakūrcasīroviṭapakakṣādharāṇi bastyaṃsavidhurotkṣepāḥ saptaviṃśatiḥ snāva-
 marmāṇi |
 kaṭīkataruṇanītamāṃsaphalakaśaṅkhāstavaṣṭāvasthimarmāṇi |
 gulphamaṇibandhajānukūrparakukundarakṛkāṭikāvartasīmantādhipatayo viṃśatiḥ sand-
 himarmāṇi | |
 punaśca pañcadhā gudabastinābhīrdayamāṭṛkāśaṅkhaśṛṅgāṭakādhipataya ekonav-
 iṃśatiḥ sadyaḥprāṇaharāṇyāgneyatvāttesāṃ saptarātrābhyantaram kālāḥ | |
 talahrdayakṣiprendrabastivakṣomarmakaṭīkataruṇanītamapārśvasandhibṛhatīsīmantāstrayastrīṃśat
 kālāntaraprāṇaharāṇi saumyāgneyatvāttesāṃ pakṣābhyantaram kālāḥ |
 teṣvapi tu kṣiprāṇi kadācidāśu | |
 utkṣepau sthapanī ca trīṇi viśalyaghnāni vāyavyatvāt |
 śalyamukhāvaruddho hi yāvadatrayaṃ vāyustiṣṭhati tāvajjīvati | |

kūrcajānukūrparāṇyurvīlohitākhyaviṭapakakṣādharakukundarāṃsaphalakanīlāmanyākṛkāṭikāvidhuraph
 saumyatvāt |
 somo hi sthairyaśaityābhyām prāṇān dhārayati |
 tānyapi ca kadācidabhihatāni mārāyanti | |
 kurcaśirogulphamaṇibandhāstvaṣṭau rujākaraṇyagnivāyusomaguṇabāhulyāt |
 agnivāyū hi viśeṣeṇa rujākaraṇau |
 somastu prāṇānavalambata ityuktam | |
 anye tvāhuh |
 māṃsādīnām pañcānāmapi vivṛddhānām samavāyāt sadyaḥ prāṇaharāṇi |
 ekaikahīnānāmālpānām ca kramāditarāṇi svabhāvata eva ca | |
 anye vadanti |
 pratiniyatakarmāṇi candrasūryāyaskāntopalānāmivāmbuvahnikālalohasaṃśleṣāḥ tathā ca
 chinneṣu bahumarmasvapi pāṇipādeṣu svabhāvata eva na mṛtyuḥ | |
 apare punaratrāpi hetumāhuh |
 pāṇipādacchede hi sirāḥ saṅkocamāyānti |
 tatolpāsṛkpravṛtterjīvitam |
 marmavyadhe tvatiraktasrutito vāyuvaiṅkṛtena ca maraṇam |
 tasmānmarmābhihatasya tadaṅgamāsu sandhideśācchedanīyam |
 atihatānām tu marmāṇām yathāsvam pūrvam pūrvam ca karma iṣadante vā hatānām ut-
 tarottarameva | |
 punaśca pañcadhā bhidyante |
 tadyathā |
 urvyāḥ kūrcaśirāṃsi viṭape kākṣādhare ca dvādaśa svāṅgulonmitāni |
 gulphau maṇibandhau stanamūle ca ṣaṭ dvyāṅgulāni |
 jānūnī kūrpare ca catvāri tryaṅgulāni |
 kūrca gudo bastirṇābhīrḥṛdayam nīle manye mātṛkāḥ sīmāntāḥ śṛṅgāṭakāni caikonatrimṣat
 pāṇitalasammitāni |
 śeṣāṇi ṣaṭ pañcāśadaṅguladalapramāṇāni |
 anye punarāhuh |
 brīhipramāṇāni kṣiprāṇi |
 kalāyapramāṇāḥ stanarohitotkṣepāḥ |
 tathānye tilapramāṇānyapi marmāṇīcchanti |
 bhavanti cātra | |
 marmavyāpte 'pi dehe 'sminnāyurmarmāṇi rakṣati |
 āyusyāṇyeva seveta sadā tasmādvicakṣaṇaḥ | |
 marmābhighātaḥ svalpo 'pi prāyaśo bādhatetarām |
 rogā marmāśrayāstadvat prakāntā yatnatopi ca | |
 vikṣipyate bhṛśam sīdan sūnyo bhramati vepate |
 ūrdhvaṃ śvasiti kṛcchreṇa srastagātro muhurmuḥ | |
 hṛdayam dadyate cāsya naikasthāne 'vatiṣṭhate |
 marmopaghātānmaraṇametairliṅgaiḥ samaśnute | |
 amarmavidhō 'pi naraśchedabhedādipīḍitaḥ |
 atinissṛtaraktaśca sadyastyajati jīvitam | |
 ato 'nyathā jīvati tu viddhaḥ śaraśatairapi | |
 puṇyavānniyatāyusca na kathaṅcinna jīvati |
 tasmādā caramocchvāsāccikitsedeḥ yatnataḥ | |
 tadbandhumitrānumataḥ pratyākhyāyāturaṃ bhiṣak | |
 athāṣṭamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ prakṛtibheddīyaṃ śārīraṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sapta prakṛtayo doṣaiḥ pṛthak saṃsargeṇa sām्यena ca bhavanti |

tatra śukrārtavagarbhāśayakāleṣu mātuścāhāravihārayoreko 'neko vā yo doṣo bhavatyādhikyena tenāmarāṇādviśavalyāmivotpadyamānasya kṛmerviṣeṇa saviśakṛmeriva vṛścikāderāśīviśasyeva vā svaviṣeṇa prakṛtirjāyate | |

tasmāttanmayatayā śukrārtavayordehasya bhāvitatvāt prakṛtatvācca tāvatā tena doṣeṇa na vihaniyate |

tadguṇaireva cāśyaśarīramupaskriyate |

tataśca tadguṇapratipakṣaiḥ sahasā na bādhyate |

tasyāṃ tvavasthāyāṃ vikṛtimati doṣe ulbaṇenaiva garbhaḥ sambhavati |

sambhava eva vipadyate |

vikṛto vā bhavati | |

tathā ca kecidāhuḥ |

dvividhā vātādayaḥ prakṛtā vaikṛtāśca |

tatra prakṛtāḥ saptavidhāyāḥ prakṛterhetubhūtāḥ śarīraikajanmānaḥ |

te śarīradhāraṇāddhātusaṃjñāḥ |

doṣākhyānāṃ vikṛtānāṃ bījabhūtāḥ |

mumūrṣoḥ svarūpāccalanti |

sarveṣvapi ca dehe sannihiteṣu prakṛtāvulbaṇena vyapadeśaḥ | |

vaikṛtāstu garbhādabhinissṛtasyāhārarasasya malāḥ sambhavanti |

prakṛteṣvavarohanti |

te kālādivaśeṇa svapnamāṇavṛddhikṣayayogāddehamanugṛhṇanti dūṣayanti ca |

tadvadojo 'pi param hṛdayasthamaṣṭabindupramāṇamādhāraḥ prāsṛtikasya rasāt-makasyaujaśaḥ kṣayavṛddhibhājaḥ | |

atha svadoṣaguṇānurodhādvātaprakṛtistanurūksastabdhālpāṅgadantanakharomanetrasvaraḥ śītadviḍudvaddhapiṇḍikaḥ saśabdasandhigāmī śīghrārambhakṣobhagrahaṇavismaraṇaś-caladhṛtimatigatidṛṣṭisvabhāvasauhārdasteno 'nāryo matsaryajitendriyaḥ priyagāndharvetihāśahāsavilāsakalahamṛgayodyānayātraḥ snigdhoṣṇamadhurāmlalavaṇānapā-nakāṅkṣopāśayaśca bhavati | |

api ca |

alpavittabalajīvitānidraḥ kṣāmavāgdhamanisantatagātraḥ |

durbhago 'tibahubhugbahubhāṣī nāstikaḥ sphuṭitakeśakarāṅghriḥ | |

kiñcidunmiṣṭadurmukhasuptastrasyati krathati khādanti dantān |

śuṣkarūkṣaviśamāsu saritsu vyomni śaulaśikhareṣu ca yāti | |

pittaprakṛtiruṣṇagauragātrastāmranakhanayanajihvauṣṭhapāṇipādatalaḥ śīthilasandhibandhamāṃsaḥ karabhakapilaviralamṛdukeśaromā madhyabalāyuralpaśukravavyavāyāpatyaḥ śūro 'bhīmānī śīghravalīkhalatipalitapipluvyaṅgakṣutpipāso medhāvī durbhagaḥ svādutiktakaṣāyaśītābhiḥlāṣopāśayaśca bhavati | |

api ca |

dayitamālyavilepanamaṇḍanaḥ sucariṭaḥ śucirāśritavatsalaḥ |

vibhavasāhasabuddhibalānvito bhavati bhīṣu gatirdviśatāmapi | |

gharmadveṣī svedanaḥ pūtigandhirbhūryuccārakrodhapānāśanersyaḥ |

suptaḥ paśyet karṇikārān palāśān digdāholkāvidyudarkānālāṃśca | |

kaphaprakṛtistu dūrvendīvaraśarakāṇḍānyatamavarṇaḥ samasuvibhaktasnigdhassthira-sukumāraśliṣṭamāṃsasandhibandhaḥ paripūrṇacārugātro mahālalāṭorubāhurvyaktasitāsitaprasa-nnāyataviśālapakṣmalākṣaḥ siṃhamṛdaṅgaghanaghoṣaḥ kṣutpipāsoṣṇasaḥṣṇurbahvojobalaśukravavyavāyāpa-tyaściraśoṣamālyānulepano dṛḍhapracchannavairāḥ peśalaḥ satyavādī smṛtimān dhṛtimā-nalolupo bālye 'pyarodanaḥ kaṭutiktakaṣāyoṣṇarūkṣecchopāśayaśca bhavati | |

api ca |

alpavyāhārakrodhapānāśanehaḥ prājyāyurvitto dīrghadarśī vadānyaḥ |

śrāddho gambhīraḥ sthūlalakṣaḥ kṣāmāvnāryo nidrālurdīrdhasūtraḥ kṛtajñāḥ | |

rjurvipaścitsubhagaḥ salajjo bhakto gurūnāṃ dṛḍhasauhṛdayaḥ |

svapne sapadmān savihaṅgamālāṃstoyāśayān paśyati toyadāṃśca | |

ubhayalakṣaṇasaṅkare tu saṃsargaprakṛtiḥ |
 sarvaguṇasamuditaḥ samadoṣaprakṛtiḥ |
 tatṛādyāstrayo nityāturāḥ doṣānuśayitaprakṛtitvāt |
 viśeṣataśca dvandvaparakṛtayah |
 teṣu hi guṇamiśravikāraṁ kṣutpipāsādiṣvivārogyavyapadeśaḥ |
 tasmādviparītaguṇena vidhinā doṣopakramaṇīyoktena tānupācayet |
 samasarvarasena sātmyenāntyaṃ yathartuvihitena ca | |
 doṣavacca guṇairapi sattvādibhiḥ sapta prakṛtayo bhavanti |
 tāstadabhinirvṛttaireva yathoktaiḥ śaucādibhirjānīyāt | |
 tathā punaḥ sapta prakṛtayo jātikuladeśakālavayobalapratyātmasaṃśrayāḥ |
 dr̥śyante hi puruṣāṇāṃ jātyādinīyatāste te bhāvaviśeṣāḥ | |
 sattvādīnāṃ ca taratamayogāccharīraviśeṣebhyaścānyonyānuvidhāyitvācca bhedāśraya-
 masaṅkhyeyaṃ bhavati |
 śārīramapi sattvādīnanurudhyate |
 sattvādayo 'pi śārīram | |
 sattvādyasaṅkhyabhedāveśacca rūpasvaracaritānukaraṇamāpyanūkaśabdavācya-
 masaṅkhyabhedam bhavati |
 tadāveśastvanantarajanmābhyāsavāsanayā janyate |
 tasmādevamānuśatīryakpretanāraṇāṃ tattadviśeṣāṇāṃ ca yathāyathamevānūkaṃ pu-
 ruṣasyānvavekṣeta | |
 vyastrividham bālaṃ madhyaṃ vṛddham ca |
 tatṛāṣoḍaśādvārṣādbālaṃ |
 ā ṣaṣṭermadhyam |
 tato vṛddham |
 teṣvapi stanyāhārobhayavṛttī bālaṃ trividham |
 tasmin dehapramāṇavṛddhiḥ śleṣmodrekaśca |
 tena bālasya snehamārdavasaukumāryālpakrodhatvasaubhāgyāni bhavanti | |
 madhyamapi trividham yauvanam sampūrṇatvamāparihāniśca |
 tasmin pittodrekaḥ |
 tena dīptāgnitā prajñādhikyaparipākau vyavasāyaśca |
 tatṛātriṃśato yauvanamācatvāriṃśataḥ sarvadhātvinidriyabalavīryapauruṣasmarāṇava-
 canavijñānapraśrayaguṇasampūrṇatvamataḥ paramāparihāniḥ | |
 vṛddham tu śaśvat kṣīyamānadhātvinidriyādiguṇaṃ valīkhalatikāśaśca sagnisādādibhirab-
 hibhūyamānaṃ jīrṇam bhavanamivābhivṛṣṭamavasīdati |
 tasminmārutodrekaḥ tena ślathasāramāṃsasandhyasthitā tvakpāruṣyamavanāmaḥ
 kāyasya vepathuḥ kāśaḥ śvāsaḥ śleṣmaṅghānakodīraṇam dhātukṣayaśca | |
 anye punarāhaḥ |
 bālyam vṛddhiḥ prabhā medhāṃ tvakśukrākṣīśnutīndriyam |
 daśakeṣu kramādvyeti manassarvendriyāṇi ca | |
 evaṃ varṣatamāyusaḥ pramāṇamasmin kāle |
 santi punaḥ karmaviśeṣādūnādhikavarṣaśatajīvinō manuṣyāḥ |
 teṣāṃ yathoktaiḥ prakṛtīviśeṣairāyusaḥ pramāṇamupalabhya vyastridhā vibhajet | |
 api ca |
 varṣam varṣam kṣayam yāti nṛṇāṃ yāte śate śate |
 āyuso 'puṇyabāhulyādyadā yanmānamīṣyate | |
 balamapi trividham bhavati |
 sahaṇam kālakṛtam yuktikṛtam ca |
 tatra sahaṇam dehasattvayoḥ prakṛtam |
 kālakṛtamṛtūvibhāgajam vayahkṛtam ca |
 yuktikṛtam punarāhāravihārothamūrjaskarayogajam ca |
 tadvṛddhikarāstvime ca bhāvā bhavanti |

tadyathā |
 balavatpuruṣe deṣe janma tadvidhe ca kāle sukhaśca kālayogo bījakṣe-
 traguṇaśārīrāhārasattvasampattayaḥ svamāvo yauvanaṁ vyāyāmo harṣaśca ||
 tathā sārāṇyaṣṭau tvagraktamāmsamedo 'sthimajjaśukrasatvātmakānyuttarottaravarāṇi
 balamānajñānārthamupadiśyannte |
 api ca |
 na muhyeddehamātradarśanādeva bhiṣagayamupacayena māhāśārīratvādvā balavā-
 nayam kṛśatvādalpaśārīratvādvālpabala iti |
 taccobhayamapyanyathā dṛṣṭam gajasimhe ||
 tatra sarvaiḥ sārairupeto bhavatyatibalaḥ paramagauravayuktaḥ kleśakṣamaḥ
 sarvārambheṣvātmani pratyāśāvān kalyāṇābhīniveśi sthiraśārīraḥ susamāhitagatiḥ sānūnā-
 dasnigdhaḡambhīramahāśvaraḥ sukhaiśvaryavittopabhoga sammānabhānmandajarāmayaḥ
 prāyastulyaguṇavistīrṇāpatyo dīrghāyūśca |
 tadviparītaśvasāraḥ |
 madhyo madhyaguṇaḥ ||
 pramāṇam punaḥ svāṅgulaiḥ pādāṅguṣṭhapradeśinyau dvyaṅgulāyate tisro 'nyāḥ
 krameṇottarottaram pañcamabhāḡahīnāstannakhahīnā vā |
 caturaṅgulāyatāḥ pṛthak prapadapādatalapārṣṇayaḥ ṣaṭpañcaturaṅgulavistṛtāścatur-
 daśaivāyāmena pādaścaturdaśaiva pariṇāhena |
 tathā gulphau jaṅghāmadhyam ca |
 caturaṅgulotsedhaḥ pādaḥ |
 aṣṭādaśāyāmā jaṅghā ūruśca |
 caturaṅgulaṁ jānu |
 triṁśadaṅgulapariṇāha ūruḥ |
 ṣaḍāyāmena ||
 muṣkkameḍhrāvaṣṭapañcapariṇāhau |
 ṣoḍaśavistārā kaṭi pañcāśatpariṇāhā |
 daśāṅgulaṁ bastiśiraḥ |
 dvādaśāṅgulamudaram |
 daśavistāre dvādaśāyāme pārśve |
 dvādaśotsedham trikam |
 aṣṭādaśotsedham pṛṣṭham |
 dvādaśakam stanāntaram |
 dvyaṅgulaṁ stanaparyantam |
 caturviṁśatyāṅgulaviśālaṁ dvādaśotsedhamuraḥ |
 dvyaṅgulaṁ hṛdayam |
 aṣṭakau skandhe kakṣe ca |
 ṣaṭkāvamsau |
 ṣoḍaśakau prabāhū |
 pañcadaśakau prapāṇi |
 dvādaśāṅgulau pāṇi |
 tatrāpi pañcāṅgulā madhyamāṅguliḥ |
 tato 'rdhāṅgulahīne pradeśinyanāmike |
 sārḡhatryāṅgulau kaniṣṭhikāṅguṣṭhau |
 caturaṅgulotsedhā dvāvīṁśatipariṇāhā śīrodharā |
 dvādaśotsedham caturviṁśatipariṇāhamānanam ||
 pañcāṅgulamāsyam |
 caturaṅgulaṁ pṛthak cibukaṅguṣṭhanāsādrṣṭyantarakaṇḡalalāṭam |
 tribhāḡāṅgulavistārā nāsāpuṭamaryādā |
 dvyaṅgulāyatamaṅguṣṭhodaravistṛtaṁ netram |
 tatra śuklātṛtīyāṁśam kṛṣṇam |

kr̥ṣṇānnavamāṃśā masūradalamātrā dṛṣṭiḥ |
 ṣaḍaṅgulotsedhaṃ dvātriṃśatpariṇāhaṃ śira iti |
 sarvaṃ punaḥ śārīramaṅgulāni caturaśītiḥ |
 tadāyānavistārasamaṃ samamucyate |
 tatra yathoktaparimāṇamiṣṭamaniṣṭaṃ hīnamadhikaṃ vā |
 tathā hrasvadīrghagaurakṛṣṇaromāromasthūlakṛśaṃ ceti ||
 iṣṭaṃ punarmahāśārīradarśanavadanahanustanāgrapr̥ṣṭhasvaramupacitorusthikkaṭivakṣogrīvātālukamuḥ

|
 sūkṣmāsthidantanakhāṅguliparvakeśam |
 dīrghāṅgulisakthibāhūcchvāseksitanetrajiḥvam |
 vistīrṇāsyādharauṣṭhahijhvālālāṭakarnāpaṭhivakṣo 'lpamedhhragrīvakeśam |
 snigdhatvakkacakarajanayanasvanam |
 sthirendriyatvaṇnakhakeśapārśvam |
 gambhīranābhisandhisvaram |
 gūḍhajatrupr̥ṣṭhavaṃśadantamūlam |
 raktatālvoṣṭhanakhanetrāntamātāmrajiḥvāhastapādatalam |
 kr̥ṣṇakeśabhrūnetrapakṣmatārakam |
 śuklaśuklamaṇḍaladaśanacaritamunnatacittarakandhalālāṭodaramukhanakhapādam |
 nīcāirbaddhakarnāstananāsāgracaṅkramaṇam |
 ghanaskandhakandharādantāṅgultivaksauhārdam |
 tanunakhamadhyajiḥvam |
 vṛttasphiggrīvānakham |
 samapr̥ṣṭhadantalālāṭekṣitam |
 tathānupūrvavṛttāvūrū |
 dakṣiṇāvartanābhiḥ |
 prakṛṣṭāntaraustanau bhruvau ca |
 kūrmākṛtayo nakhāḥ pādau ca |
 rjvāsyam nāsāvaṃśaśca |
 anulbaṇe hanū veśaśca |
 ślakṣṇam tālu jihvā ca |
 nātisthūlakṛśāvoṣṭhau dehabandhaśca |
 saspandaṃ hṛdayaṃ śaṅkhau manye ca |
 soṣmatālupādodaraṃ niśvāsaśca |
 pr̥ṣṭhato 'vanatau romaśau ca karnau |
 iṣatpralambinyau bhruvau valinaṃ suśliṣṭasandhyardhacandrākṛtilālāṭamātapatropamaṃ
 śiraḥ |

naikamūlā mṛdavaḥ keśāḥ dṛḍhaṃ gūḍhaṃ sirāsthisandhi |
 prakṛtiyuktāni vātamūtrapurīṣaguhyāni |
 hasitaruditāni ca ceṣṭitāni |
 tathā snātānuliṭptamadhaḥprasṛtānupūrvyā śuśyadīṣṭaṃ śārīramiti bhavati cātra ||
 uttarottarasukṣetraṃ garbhīdbhavati nīrujam |
 āyāmajñānavijñānervardhamānaṃ śanaiśśubham ||
 iti sarvaguṇopete śārīre śaradāṃ śatam |
 āyuraisvayamiṣṭāśca sarve bhāvāḥ pratiṣṭhitāḥ ||
 anutsekamadainyaṃ ca sukhaṃ duḥkhaṃ ca sevate |
 satvavāṃstabhyamānastu rājaso naiva tāmasaḥ ||
 dānaśīladayāsatyabrahmacaryakṛtajñātāḥ |
 rasāyanāni maitrī ca puṇyāyurvṛddhikṛdgaṇaḥ ||
 atha navamo 'dhyāyaḥ |
 athāto vikṛtivyijñāniyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||

svasthānāmāturāṇām vā puruṣāṇām dehāntarābhiḥlāṣiṇāmauṣadhaviṣayamatitāḥ
 sakalaśarīravypino doṣā ghanā ghanā iva varṣamāyuṣaḥ kṣayaṃ sūcayanto 'kasmātsv-
 abhāvaviparyāsaṃ janayanti |
 tatsamāsato riṣṭamityāhuḥ | |
 tatra gaurāḥ śyāmāḥ kṛṣṇo gaurāśyāmāḥ kṛṣṇāśyāma iti dehaprakṛtivarṇāḥ | tadbhedāśca
 padmagaurādayaḥ |
 nīlāśyāmatāmrahāridraśuklādayastu vikṛtayaḥ |
 tatra prakṛtivilakṣyaṇau yugapadaṅge 'ngaikadeśe vā maraṇāya |
 etena glānyupacayaśokaharṣaraukṣyasnehādayastathā prakṛtibhedīyoktānām mahadu-
 pacayasūkṣmadīrghāṇām sarveṣāṃ ca doṣādibhāgena pratiniyatānām bhāvānāmnimittato
 'nyathātvamuktaṃ bhavati | |
 chāyāstu śarīre pañca |
 tatra khādamalakhaṅgākāśanīlanirmalā sasnehā saprabheva |
 vātāt pāmsubhasmarūkṣā rajo 'ruṇā śyāvā niṣprabhā svedamalagandhiḥ |
 tejaso hutahutāsanavidyuttaptatapanīyarakṭā dṛṣṭisukhā |
 ambhaso vaiḍūryendranīlavimalā ghanā susnigdā |
 bhuvo rucirābhā ghanā sthīrā snigdā śuddhā śyāmā śvetā ca |
 tāsāṃ vāyavyā vināśāya kleśāya cātimahate |
 śeṣāstu sukhodayaḥ | |
 sapta prabhā raktā pītā pāṇḍurā sitāsītā śyāvā haritā ca |
 tāḥ snigdā vikāśinyo 'malāḥ śubhāḥ |
 viparītāstvasubhāḥ | |
 tayorviśeṣāḥ |
 chāyāvarṇamākṛāmatyāsannā ca lakṣyate pañcabhūtātmikā ca |
 prabhā tu varṇaṃ prakāśayati viprakṛṣṭāllakṣyate tejaḥprabhavaiva ca | |
 yasya dṛṣṭau praticchāyāmayī kumārīkā na dṛṣyate sa parāsuḥ | |
 yasyātapādarśādiṣvakasmāt praticchāyā chinnā bhinnā hīnādhikākulā naṣṭā jihvā 'nyathā
 vā vikṛtā vā dṛṣyate |
 yasya lalāṭaṃ na svidyati yasya keśaromāṇyanabhyaktānyabhyaktavad dṛṣyante |
 nayane cātipraviṣṭe nirgate viṣṭe saṅkṣipte saṅkṣiptabhruṇī vinatabhruṇī jihmo viṣame
 vibhrāntadarśane hīnadarśane nakulābhe kapotābhe alātavarṇe nīlādivikṛtavarṇe aticale stab-
 dhasraste prasrute atyunmiṣṭe atinimiṣṭe lulitapakṣmaṇī vā |
 nāsikā vātivivṛtātisaṃvṛtā kuṭilā sphuṭitā pīṭakācitā śuṣkā vā sa gatāyuh | |
 yasyādhodharauṣṭho yātyuttarauṣṭhaścordhvamubhau vā pakvajambūnīlau |
 dantā vātirūkṣāstāmrāḥ śyāmāḥ paṅkitāḥ puṣpitāḥ saṣarkarā vā sahasā vā patanti |
 jihvā vā jihmāstabdā suptāvaliptā gurvī śyāvā śūnā śuṣkā visarpiṇī kaṇṭakāciteva vā |
 yasya gaṇḍalalāṭahanubandhāni sthānāccyutānīva srastāni |
 yasya na dhatte śīraḥ śīrodharāṃ pṛṣṭhaṃ vā svabhāram |
 hanū vā vṛṣaṇāvato viparyayo vā |
 yasya mūtramatyusṇam |
 yasya viśadoṣādvīnā svebhyaḥ saromakūpebhyo raktaṃ pravartate |
 yasyānimittamaṅgānyatilaghūnyatigurūṇī vā syuḥ samumūrṣuḥ | |
 yasyaiko 'neko vā svaro gadgado vyaktaḥ kṣāmo dīno vā sahasā lakṣyate |
 yo vā vivakṣurmuyati |
 yasyā vā vadato bhṛṣāmūrdhvamuro rujati |
 yasyocchvāso 'tidīrgho 'tīhrasvaḥ pūṭigandhiḥ sugandhirvā |
 yasyāṅgulaya āyamyamānā na sphuṭeyuh |
 yasyānyo 'nyo 'pi kṣutagatamūtraṇādiṣu svabhāvātītaḥ śabdaḥ |
 yasyeṣṭo 'niṣṭo vā mālyaphalacandanakuṇapādigandho dehamukhamalavraṇavastrādiṣu
 |
 yasya śarīraṃ vairasyātsaurasyādvātyarthaṃ yūkāmākṣikādayastyajanti bhajanti vā |

yasya satatoṣmasvaṅgāvayaveṣu śautyaṃ śīteṣu vā kumudotpalānukāryatiśaitiyama-
 tisvedo 'tistambho vigatamāṃsaṣoṇiteṣviva ca sraṃsaḥ |
 yasya ca yogotiyogo vā śarīre yugapanmahābhūtānāṃ dr̥śyate |
 sarve te kālapakvā iti |
 bhavati cātra | |
 yasyāpūrvāssirālekhā bālendvākṛtayo 'pi vā |
 lalāte bastiśīrṣe vā ṣaṇmāsānna sa jīvati | |
 padminīpatravattoyaṃ śarīre yasya dehinaḥ |
 plavate plavamānasya ṣaṇmāsaṃ tasya jīvitam | |
 haritābhāḥ sirā yasya romaḥkūpāśca saṃvṛtāḥ |
 so 'mlābhilāṣī puruṣaḥ pittānmaraṇamaśnute | |
 yasya gomayacūrṇābhaṃ cūrṇaṃ mūrdhni mukhe 'pi vā |
 sasnehaṃ mūrdhni dhūmo vā māsāntaṃ tasya jīvitam | |
 mūrdhni bhruvorvā kurvanti sīmāntāvartakā navāḥ |
 mṛtyuṃ svasthasya ṣaḍrātrātrirātrādāturasya tu | |
 yasya snātānuliptasya pūrvam śuṣyaturo bhṛśam |
 ārdreṣu sarvagātreṣu so 'rdhamāsaṃ na jīvati | |
 urasyūṣmā bhavedyasya jaṭhare cātīśītātā |
 bhinnam puriṣaṃ tṛṣṇā ca yathā pretastathaiva saḥ | |
 mūtraṃ puriṣaṃ niṣṭhyūtaṃ śukraṃ cāpsu nimajjati |
 niṣṭhyūtaṃ bahurvarṇaṃ vā yasya māsātsa naśyati | |
 svarasya durbalībhāvaṃ hāniṃ vā balavarṇayoḥ |
 rogavṛddhimayuktyā ca dr̥ṣṭvā maraṇamādiśet | |
 apasvaram bhāsamānaṃ prāptaṃ maraṇamātmanaḥ |
 śrotāraṃ cāśya śabdasya dūrataḥ parivarjayet | |
 ūrdhvaśvāsaṃ gatoṣmānaṃ śūlopaḥatavaṅkṣaṇam |
 śarma cānadhigacchantam buddhimān parivarjayet | |
 yo jātaśītapitakaḥ śītāṅgo vā vidahyate |
 uṣṇadveṣī ca śītārtaḥ sa pretādhipagocaraḥ | |
 yasya rajjurivacchāyā kaṇṭhe saktopalakṣyate |
 avāśyaṃ kṛṣyate jantuḥ so 'cirādyamakiṅkaraḥ | |
 atha daśamo 'dhyāyaḥ |
 athāto vikṛtebhāvijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 ghanībhūtamivākāśamākāśamiva yo ghanam |
 amūrtāmiva mūrtaṃ ca mūrtaṃ vāmūrtavat sthitam | |
 tejasvyatejastadvacca śuklaṃ kṛṣṇamasacca sat |
 anetrarogaścandraṃ ca bahurūpamalāñchanam | |
 jāgradrakṣāṃsi gandharvavan pretānanyāṃśca tadvidhān |
 rūpaṃ vyākṛti tadvacca yaḥ paśyati sa naśyati | |
 saptarṣiṇāṃ samīpasthāṃ yo na paśyatyarundhatīm |
 dhruvamākāśagaṅgāṃ vā na sa paśyati tāṃ samām | |
 meghatoyaughanirghoṣavīṇāpaṇavaveṇujān |
 śṛṇotyanyāṃśca yaḥ śabdānasato na sato 'pi vā | |
 niṣpīḍya kaṇau śṛṇuyānna yo dhukadhukāśvanam |
 tadvadgandharasasparśānmanyate yo viparyayāt | |
 sarvaśo vā na yo yaśca dīpagandhaṃ na jighrati |
 vidhinā yasya doṣāya svāsthyāyāvidhinā rasāḥ | |
 yaḥ pāṃsuneva kīrṇāṅgo yo 'ṅge ghātaṃ na vetti vā | |
 antareṇa tapastivraṃ yogaṃ vā vidhipūrvakam |
 jānātyatīndriyaṃ yaśca teṣāṃ maraṇamādiśet | |

jihvā śyāvā mukhaṃ pūti savyamakṣi nimajjati |
 svagā vā mūrdhni līyante yasya taṃ parivarjayet ||
 nikaṣanniva yaḥ pādaucyutāṃsaḥ parisarpati |
 hīyate balataḥ śaśvadyo 'nnamaśnan hitaṃ bahu ||
 yolpāśi bahuviṇmūtro bahvāśi cālpamūtraviṭ |
 yo vālpāśi kapheṇārto dīrghaṃ śvasiti ceṣṭate ||
 dīrghamucchvasya yo hrasvaṃ niśvasya paritāmyati |
 hrasvaṃ ca yaḥ praśvasiti vyāviddhaṃ spandate bhṛśam ||
 śiro vikṣipate kṛcchrādyoñcayitvā prapāṇikau |
 yo lalāṭātssrutasvedaḥ ślathasandhānabandhanaḥ ||
 utthāpyamānaḥ sammuhyedyo balī durbalo 'pi vā |
 utthāna eva svapiti yaḥ pādaḥ vikaroti ca ||
 śayanāsanakuḍyādeḥ yo 'sadeva jighṛkṣati |
 ahāsyahāsī sammudyan yo leḍhi daśanacchadau ||
 uttaroṣṭhaṃ parilihaṇ phūtkārāṃśca karoti yaḥ |
 yamabhidravati chāyā kṛṣṇā pītāruṇāpi vā ||
 bhiṣagbheṣajapānānnagurumitrādviśaśca ye |
 vaśagāḥ sarva evaite vijñeyāḥ samavartinaḥ ||
 grīvālālāṭaḥṛdayaṃ yasya svidyati śītaḥ |
 uṣṇo 'paraḥ pradeśaśca śaraṇaṃ tasya devatāḥ ||
 yo 'ñujyotiraneḥkāgro duśchāyo durmanāḥ sadā |
 baliṃ balibhujo yasya praṇītaṃ nopabhuñjate ||
 nirnimittaṃ ca yo medhāṃ śobhāmupacayaṃ śriyam |
 prāpnotyato vā vibhramśaṃ sa prāpnoti yamakṣayam ||
 guṇadoṣamayī yasya svasthasya vyādhitasya vā |
 yātyanyathātvaṃ prakṛtiḥ ṣaṇmāsānn sa jīvati ||
 bhaktiḥ śīlaṃ smṛtistyāgo buddhirbalamahetukam |
 ṣaḍetāni nivartante ṣaḍbhir māsaḥ mariṣyataḥ ||
 mattavadgativākkampamohā māsaṇmariṣyataḥ |
 naśyatyajānan ṣaḍahāt keśaluñcanavedanām ||
 na yāti yasya cāharaḥ kaṇṭhaṃ kaṇṭhāmayādrte |
 preṣyāḥ pratīpatāṃ yānti pretākṛtirudīryate ||
 yasya nidrā bhavennityā naiva vā na sa jīvati |
 vaktramāpūryate 'śrūṇāṃ svidyataścaraṇau bhṛśam ||
 cakṣuścākulatāṃ yāti yamarājyaṃ gamiṣyataḥ |
 yaiḥ purā ramate bhāvairaratistairna jīvati ||
 kathayenna ca pṛṣṭo 'pi duḥśravaṃ maraṇaṃ bhiṣak |
 gatāsorbandhumitrāṇāṃ na cecchetaṃ cikitsitum ||
 yamadūtapiśācādyairyat parāsurupāsyate |
 ghnadbhirauṣadhavīryāṇi tasmātaṃ parivarjayet ||
 ariṣṭaṃ nāsti maraṇaṃ drṣṭarīṣṭaṃ ca jīvitam |
 ariṣṭe riṣṭavijñānaṃ na ca riṣṭe 'pyanaipuṇāt ||
 carakasyeti vacanaṃ suśrutena tu paṭhyate |
 dhruvaṃ hi riṣṭe maraṇaṃ brāhmaṇaistat kilāmalaiḥ ||
 rasāyanatapodānataṭparaiśca nivāryate |
 kṛṣṇātreḥ dvidhā riṣṭaṃ sthīrāsthīravibhedataḥ ||
 doṣāṇāmapi bāhulyādriṣṭābhāsaḥ samudbhavet |
 taddoṣāṇāṃ śame śāmyetsthāyavaśyaṃ tu mṛtyave ||
 āyurvedaphalaṃ kṛtsnaṃ yadāyurjñe pratiṣṭitam |
 riṣṭajñānādr̥tastasmātsarvadaiva bhavedbhiṣak ||
 athaikādaśo 'dhyāyaḥ |

athāto vikṛtavyādhivijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarvairiyathāsvaṃ hetuprāgrūparūpairatimātrairyasya vyādhirutpadyate |
 vyādhitasya vā yasyāśu mukhe pīpluvyaṅgalekhātīlakālākāḥ |
 karajaradaneṣu vā puṣpānyudare vā nānāvāṇḥ sirāḥ |
 yasya śuṣyato netropadeho vartmanāsikānyataraśvayathurvartmasraṃso vā |
 yasya kṣīṇasya kṣuttrṣṇā vā hṛdyairbahubhirapyannapānairna sāmyati |
 yasya sapphenamasṛk prasicyate |
 kukṣīśūlaṃ ca |
 uraso vā |
 yasya śleṣmā nīlapītalohito bahuśaśca |
 yasya balavān grīvāvamardo jihvāśoṣaḥ kaṇṭhāsyagudapākaśca |
 yasyāmāśayotthā parikartikātitrṣṇā śakṛdbhedaśca |
 yasya pakvāśayotthā parikartikātitrṣṇātimātraśca gudagrahaḥ |
 yasyāmapakvāśayānyataramāśritya samjñāṃ ca hatvā vāyuḥ kaṇṭhe ghurghurakaṃ karoti |

yasya kṣīṇasya trṣṇābhivṛddhirhṛdi śūlaṃ ca |
 tathā hidhmāraktātīsārau vādhmānātīsārau vā bhṛśaṃ satṛṣṇau |
 saparāsuriti bhavati cātra | |
 jvaro nihanti balavān gambhīro dairgharātrikaḥ |
 sapralāpabhramaśvāsaḥ kṣīṇaṃ śūnaṃ hatānalam | |
 akṣāmaṃ saktavacanaṃ raktākṣaṃ hṛdi śūlinam |
 saśuṣkakāśaḥpūrvāhṇe yo 'parāhṇe 'pi vā bhavet | |
 balamāṃsavihīnasya śleṣmakāśasamanvitaḥ |
 raktapittaṃ bhṛśaṃ raktaṃ kṛṣṇamindradhanuṣprabham | |
 tāmrahāridraharitaṃ rūpaṃ raktaṃ pradārśayet |
 romaḥkūpapravīṛtaṃ kaṇṭhāsyahṛdaye sajat | |
 vāsaso 'rañjanaṃ pūti vegavaccātibhūri ca |
 vṛddhaṃ pāṇḍujvaracchardikāśaśophātīsārīṇam | |
 kāśaśvāsau jvaraccharditrṣṇātīsāśophinam |
 yakṣmā pārśvarujānāharaktacchardyaṃ satāpitam | |
 chardirvegavati mūtraśakṛdgandhiḥ sacandrikā |
 sāsravīṭpūyarukkāśaśvāsavatyanuṣaṅgiṇī | |
 trṣṇānyarogakṣapitaṃ bahirjihvaṃ vicetanam |
 madātyayo 'tīṣṭārtam kṣīṇaṃ tailaprabhānanam | |
 arśāṃsi pāṇipannābhigudamuṣkāśaśophinam |
 hṛtpārśvāṅgarujācchardipāyupākajvarātūram | |
 atīsāro yakṛtpiṇḍamāṃsadhāvanamecakaiḥ |
 tulyastailaghṛtakṣīradadhimajjivasāsavaiḥ | |
 mastuluṅgamaṣīpūyaveśavārāmbumākṣikaiḥ |
 atiraktāsitasnigdhapūtyacchaghanavedanaḥ | |
 karburam prasravan dhatūn niṣpurīṣo 'thavātiviṭ |
 tantumān makṣikākrānto rājīmāṃścandrakairyutaḥ | |
 śīrṇapāyuvālim muktanālam parvāsthīśūlinam |
 srastapāyūṃ balakṣīṇamannamevopaveśayet | |
 satṛṭkāśajvaracchardidāhānāhapravāhikaḥ |
 aśmarī śūnavṛṣaṇaṃ baddhamūtraṃ rujārditam | |
 mehastrḍḍāhapīṭakāmāṃsakothātīsārīṇam |
 pīṭakā marmahrṭprṣṭhastanāṃsagudamūrdhdhagā | |
 parvapādakarasthā vā mandotsāhaṃ pramehiṇam |
 sarvaṃ ca māṃsasaṅkothadāhatṛṣṇāmadaajvaraiḥ | |

visarpamarmasamrodhahidhmāśvāsabhramaklamaiḥ |
 gulmaḥ pṛthuparīṇāho ghaṇaḥ kūrma ivonnataḥ | |
 sirānaddho jvaracchardihidhmādhmānarujānvitaḥ |
 kāsapīnasahrīllāśaśvāsātisāraśophavān | |
 viṇmūtrasaṅgrahaśvāśaśophahidhmājvarabhramaiḥ |
 mūrcchāchardiyatisāraiśca jaṭharam hanti durbalam | |
 śūnākṣam kuṭilopasthamupaklinnatanutvacam |
 virecanahr̥tānāhamānahyantaṁ punaḥpunaḥ | |
 pāṇḍurogaḥ śvayathumān pītākṣinakhadarśanam |
 tandrādāhārucicchardimūrcchādhmānātisāravān | |
 anekopadravayutaḥ pādābhyām prasṛto naram |
 nārīm śopho mukhāddhanti kukṣiguhyādubhāvapi | |
 rājīcitaḥ sravaṁśchardijvaraśvāsātisāriṇam | |
 jvarātisārau śophānte śvayathurvā tayoh kṣaye |
 durbalasya viśeṣeṇa jāyante 'ntāya dehinaḥ | |
 śvayathuryasya pādasthaḥ parisraste ca piṇḍike |
 sīdataḥ sakthinī caiva taṁ bhiṣak parivarjayet | |
 ānanaṁ hastapādaṁ ca viśeṣādyasya śuśyataḥ |
 śūyete vā vinā dehātsa māsādyāti pañcatām | |
 udarī yaśca śophī vā svaṁ na paśyati mehanam |
 yasya vā jaṭharonnāmāt paridhānaṁ na tiṣṭhati | |
 visarpaḥ kāsavaivarṇyajvaramūrcchāṅgabhaṅgavān |
 bhramāśyaśophahr̥llāsadehasādātisāravān | |
 kuṣṭhaṁ viśīryamānāṅgaṁ raktanetraṁ hataśvaram |
 mandāgniṁ jantubhirjuṣṭaṁ hanti tṛṣṇātisāriṇam | |
 vāyuh suptatvacam bhugnaṁ kampaśopharujāturam | |
 vātāśraṁ mohamūrccāyamadāśvapnajvarānvitam |
 śirograhāruciśvāsasaṅkocaspṇakothavat | |
 śirorogāruciśvāsamohaviḍbhedaṭṭṭbhramaiḥ |
 ghnanti sarvāmayāḥ kṣīṇasvaradhātubalānalam | |
 vātavyādhirapasmārī kuṣṭhī raktyudarī kṣayī |
 gūlmī mehī ca tān kṣīṇān vikāre 'lpe 'pi varjayet | |
 balamāṁsakṣayastīvro rogavṛddhirarocakaḥ |
 yasyāturasya lakṣyante trīn pakṣāṇna sa jīvati | |
 vātāṣṭhīlātisaṁvṛddhā tiṣṭhanti dāruṇā hr̥di |
 tṛṣṇayānuparītasya sadyo muṣṇāti jīvitam | |
 śaithilyaṁ piṇḍike vāyurnītvā nāsām ca jihmatām |
 kṣīṇasyāyamaṇya manye vā sadyo muṣṇāti jīvitam | |
 nābhīgudāntaram gatvā vaṅkṣaṇau vā samāśrayan |
 gr̥hītvā pāyuhṛdaye kṣīṇadehasya vā balī | |
 malān vastīśironābhiṁ vibadhya janayan rujaṁ |
 kurvan vaṅkṣaṇayoḥ śūlaṁ tṛṣṇāṁ bhinnapurīṣatām | |
 śvāsaṁ vā janayan vāyurgr̥hītvā gudavaṅkṣaṇau |
 vitatya parśukāgrāṇi gr̥hītvoraśca mārutaḥ | |
 stimitasyātātākṣasya sadyo muṣṇāti jīvitam | |
 sahasā jvarasantāpastṛṣṇāmūrccābalakṣayaḥ |
 viśleṣaṇaṁ ca sandhīnāṁ mumūrṣorupajāyate | |
 gosarge vadanādyasya svedaḥ pracyavate bhṛśam |
 lepajvaropataptasya durlabhaṁ tasya jīvitam | |
 pravālagulikābhāsā yasya gātre masūrīkāḥ |
 utpadyāśu vinaśyanti na cirātsa vinaśyati | |

masūravidalaprakhyāstathā vidumasannibhāḥ |
 antarvagrāḥ kiṇābhāśca visphoṭā dehanāśanāḥ ||
 kāmālākṣṇormukhaṃ pūrṇaṃ śaṅkhayormuktamāṃsatā |
 santrāśaśoṣatāṅge ca yasya taṃ parivarjayet | |
 akasmādanudhāvacca vighrṣṭaṃ tvaksamāśrayam |
 candanośīramadirākūṇapadhvāṅkṣagandhayaḥ ||
 śaivālakukkūṭaśikhākūṅkumālamaṣīprabhāḥ |
 antardāhā nirūṣmāṇaḥ prāṇanāśakarā vraṇāḥ ||
 yo vātajo na sūlāya syānna dāhāya pittajaḥ |
 kaphajo na ca pūyāya marmajaśca ruje na yaḥ ||
 acūrṇaścūrṇakīrṇābho yatrākasmācca dṛśyate |
 rūpaṃ śaktidhvajādīnāṃ sarvāṃstān varjayed vraṇān ||
 viṇmūtramārutavahaṃ kṛmiṇaṃ ca bhagandaram ||
 ghattāyan jānūnā jānu pādāvuyamya pātayan |
 yo 'pāsyati muhurvaktramāturo na sa jīvati ||
 dantaiśchindan nakhāgrāṇi taiśca keśāṃstrīṇāni vā |
 bhūmiṃ kāṣṭhena vilikhan loṣṭaṃ loṣṭena tāḍayan ||
 hrṣṭaromā sāndramūtraḥ śuṣkakāśi jvarī ca yaḥ |
 muhurhasan muhuḥ kṣaveḍan śayyāṃ pādena hanti yaḥ ||
 muhuśchidrāṇi vimṛśannāturo na sa jīvati ||
 ūrdhvaśvāsaṃ gatoṣmāṇaṃ sūlopaḥatavaṅkṣaṇam |
 śarma cānadhigacchantam buddhimān parivarjayet ||
 vikārā yasya varddhante prakṛtiḥ parihīyate |
 sahasā sahasā tasya mṛtyurharati jīvitam ||
 yamuddiśyāturaṃ vaidyaḥ sampādayitumaūśadham |
 yatamāno na śaknoti durlabhaṃ tasya jīvitam ||
 vijñātaṃ bahuśaḥ siddham vidhivaccāvacāritam |
 na sidhyatyauśadham yasya nāsti tasya cikitsitam ||
 bhavedyasyauśadhe 'nne vā kalpyamāne viparyayaḥ |
 akasmādvārṇagandhādeḥ svastho 'pi na sa jīvati ||
 nivāte sendhanaṃ yasya jyotiścāpyupaśāmyati ||
 āturyaḥ gr̥he yasya bhidyante vā patanti vā |
 atimātramamatrāṇi durlabhaṃ tasya jīvitam ||
 yaṃ naraṃ sahasā rogo durbalaṃ parimuñcati |
 saṃśayaprāptamātreyo jīvitam tasya manyate ||
 atha dvādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto dūtādivijñānīyamadhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ ||
 nirdiṣṭaṃ riṣṭamāturāśrayam |
 dūtasyāpi tu jātiveśabhāśāceṣṭitadeśakālā vaidyasya ca tatsaṅgamasāṅkalpaprasthā-
 naprayāṇapraveśā grahacāro 'pūrvasambhavaḥ svapnadarśanāni ca rogiṇaḥ śubhāśubhaṃ
 sūcayanti ||
 tatrāturādvarṇottamo 'nyāśramaḥ pāṣaṇḍaḥ ṣaṇḍo muṇḍī jaṭilaḥ strī vyādhito
 'neko 'jīrṇavivarṇamalinacchinnārdraikavasaṇaḥ paṅkatailadigdho raktamālyānulepano
 vikṛtāṅgarūpakarmā kharoṣṭramahiṣavāhano viklabhaḥ śvasan rudan niṣṭurāmaṅgalābhidhāyī
 dūrādāhvayamānastrīṇaloṣṭatuṣāṅgārabhasmatuṣāsīsāsthikeśāśirolālātanāsikāsyadantajihvāgrīvānakhānāmīl
 ṣṭhakaṭīmehanaṅgāṅgāpālāpalalopalamusalaśūrpopānaṃmārjanīśastravastrāntadaśākārpāsabhagnacyutaspa
 pādābhyāṃ bhuvam muñcan vilikhan gr̥hītvā pakvaṃ phalaprasāraṃ vā tadvidhamanyadvā
 vikāratulyaguṇe ca deśe kāle vā dūto vaidyamupasarpannaśubhaḥ ||
 tadyathā |
 ghr̥todakādidravasamapi sthamātīśītastabdhāḥ pratyūṣasi śleṣmāmaye 'śubhaḥ |
 pittāmaye tu śubhaḥ |

tathā setubhaṅge chardimehātisārādiṣvaśubhaḥ setubandhe tu śubhaḥ |

tathā madhyāhno bhayasandhyārdharātricaturthiṣaṣṭhīnavamīparvadineṣu grahoparā-
gotpāadarśanabhraṇīkṛttikārdrāśleṣāmaghāmūlapūrvāsu cāśubho yaśca vaidyaṃ suptaṃ
nagnaṃ ca bhūmau śayānamabhyaktaṃ muktakeśaṃ dakṣiṇābhīmukhaṃ viklavaṃ
chindantaṃ bhindantamagnipitṛkāryapravaṇamaśastaṃ cintayantaṃ kathayantaṃ
vopatiṣṭhati |

yo vā diśaṃ yāmyāṃ pratikṛtāñjalirviśamaikapādaṣṭhaḥ |

yasmin vyādhitāśrayaṃ kathayati dūte bhiṣagaśubhamindriyārthamupalakṣayet
saṅkalpayedvā taṃ ca nānuyāyāt |

ato 'nyathā punaḥ karuṇāpeśalena manasā saumanasyavatā mātāpitṛsamenāturasyātyan-
tamārogyamāśasamānena prayātavyaṃ | |

prasthānagamanapraveśeṣu dadhimadhughṛtalājapušpākṣatodumbarāśvatthamuktā-
mañichatradūrvāṅkurādarśakanyādhvajasyandanāṣṭāpadākṣā nṛpaśrītarurbhadrapīṭhāni
sasyāni matsyā hayā haṃsacāṣau vṛṣaḥ keśarī dakṣiṇāvartaśaṅkhābjasiddhārthakārocanāḥ
svastikastoraṇaṃ kīcakāveṇavo varavadhūrmadasiktagaṇḍo gajastoyalambo 'mbudaḥ
pūrṇakumbho haridrātririndraḥ phalānyārdramāṃsaṃ sitaṃ cāmaraṃ gauḥ savatsāṅganā
putrīnī mānuṣaṃ vardhamānaṃ sahasraṃ bhūmirabhyudvṛtā siddhamannaṃ varāhaśca
toyotthitāstriṇayanamadhusūdanaskandapadmāsanāḥ lokapālāḥ surāḥ khaṃ diśo 'gñiḥ
sarāṃsi sravantyaḥ samudrā makhā māruto jyotiṣaṃ dharmasāstrāṇi tīrthāni kāvyāṃ
dharmārthakāmāmṛtaṃ vālakhilyādayo vedavākyaṃ nidhiḥ kaustubhaḥ kāñcanaṃ
mañibhadraḥ sumeruḥ priyaṅguḥ pradīpo vacāmodakau ditiraditirarundhatī rddhiḥ
sāvitryumākāśagaṅgā śacī devasenā svadhā śāntīlakṣmīḥ sarasvatyapatyaṃ kṣamā
svastiśabdo vaṣaṭkāra aumkārapuṇyāhadharmakriyāścaitadaṣṭottaraṃ maṅgalānāṃ śataṃ
darśanāt sparśanāt kīrtanāccāśubhāni vyapohyārthasiddhiṃ diśantyuttamāṃ |

api ca | |

punnāmānaḥ pakṣiṇo vāmāḥ śivāḥ |

śivā śyāmā piṅgalā kokilārālā cucchundarī sūkarī gṛhagodhikaikaśaphāśca strīnāmāno
dakṣiṇāḥ |

śikhī caṇakaśyenagajājakaṇṇapayaśca |

praveśe tu viparītāḥ |

sarvatra ca dakṣiṇādvāmagamanamiṣṭaṃ śvasṛgālayoḥ |

viparītaṃ mṛgavihaṅgayoḥ |

sarvathāpi darśanaṃ bharadvājacāṣabhāsanakulānām | |

śaśasarpājāvigoḍhājāvikasūkarāṇāṃ tu kīrtanamiṣṭaṃ |

na darśanaṃ virutaṃ vā |

viparītamṛkṣavānarayoḥ |

sarpamapi tvaniṣṭaṃ saraṭakukkuṭabidālōlūkānām |

tathā granthiyarbudādiṣu chedaśabdo iṣṭo gulmodarādiṣu bhedaśabdo 'tīsāraraktapittādiṣu
ruddhaśabdo 'śmaryudarādiṣu pravartanaśabdo iti |

evamanye 'pi dhvanayo yojyāḥ |

sarvatraiva ca sthirasthāvaravardhamānatrātācaladhruvakṣemaśivādayaḥ śabdā
dhanyavāditrasvarāśca śreṣṭhāḥ | |

kṣatahatapatitākrośaprahāracchedabhedadāhahāhāpratiṣedhādiśabdāḥ cikitsāpratiṣed-
hāya | |

dīptāyāṃ ca diśi krūrāḥ pakṣimṛgadhvanayo vṛkṣe vā rūkṣaśuṣke savallīkaṇṭake |

tadvidhe vā deśe | |

darśanaṃ ca tṛṇapalalakāṣṭhabhāraṅkarparakaloṣṭādīnāṃ kaṇṭakordhvpādayānaśayanāsanādibhagnopas-
mbhamadyavasātailatilagarbhiṇīścapākavyasanimṛtānāṃ ca |

praveśe cāturaḡrhat pūrvoktamāṅgalyanirgamaḥ |

praviṣṭasya tu bhiṣajaḥ na satkāro lābhatuṣṭistutayaścāśubhāḥ | |

āturasya vakrānuvaktā grahā garhitasthānasthāḥ |

ketuśanirāhubhirjanmarkṣābhibhavo gr̥hadāraśayanāsanavāhanamañiratinopakaraṇeṣu
vā garhitalakṣaṇaprādurbhāvaścikitsāpratīṣedhāya ||

svapnastu svayamanyena vā dr̥ṣṭaḥ śubhāśubhahetuḥ saptavidho dr̥ṣṭaḥ śruto 'nubhūtaḥ
prārthitaḥ saṅkalpito bhāviko doṣajaśca |

tatrādyāḥ pañcavidho 'phalaḥ |

tathā yathāsvaprakṛtirvismṛto divātihrasvo 'tidorgho nātiśuptadr̥ṣṭaśca ||

pūrvarātre 'lpaṁ cirācca phalaṁ karoti |

gosarge mahatsadyaśca |

nidrayā ca punaranupahataḥ pratīpairvā vacobhirdānayanamānīyamādibhirvā ||

tatra yaḥ pretaiḥ saha madyaṁ piban śunākṛṣyate |

sa hanyate jvareṇa |

yo lākṣāraktābhamambaram paśyati yo vā raktadehamālyavastro hasannāryā hriyate sa
raktapittena |

yo yāmyām diśaṁ kharoṣṭramahiṣavarāhānyatamena sa yakṣmaṇā |

yasya kaṇṭakinī latā vaṁśastālo vā hr̥di jāyate sa gulmena |

yasya śirasi sa śīrorogeṇa vā śīracchedanena |

yasya nagnasyājyāvasiktasyāgnimanarciṣaṁ juhvato jāyante padmānyurasi sa kuṣṭhena |

yaścāṇḍalaiḥ saha snehaṁ pibati sa prameheṇa |

yo mattaḥ so 'pasmāreṇa |

yaścandrasūryayoruparāgaṁ paśyati tasya netraroga upajāyate |

yastayoh patanaṁ tasya netravināśaḥ ||

yaḥ śaṣkulīrapūrānvābhyavahr̥tya pratibuddhaśchardayati yasya śirasi latādayo
jāyante vayāmsi ca nilīyante mauḍyaṁ vā bhavati yo gr̥dhrotlūkakākādyaiḥ pre-
tapiśācarakṣodraṇḍāndhrastrīcāṇḍālādyairvā parivāryate dakṣiṇābhīmukhaṁ vā striyā
nṛtyannākṛṣyate antāvasāyibhirvā svayaṁ vā digvāsā yāti śūnyāṭavīm vā kapirathena
pretaiḥ pravrajitairvā pariṣvajyate nagno vā raktāṁ srajaṁ dhārayati paṅkadigdho hasati
nṛtyati vā vetravaṁśakaṇṭakatṛṇagahane saṁsṛjyate patati vā pāṁsūpadhānāyām bhuvi
valmīkabhasmaśmaśānaśvabhrāyataneṣu paṅkakūpakaluṣodakeṣu vā majjati srotasā vā
hriyate raktakusumavanām bhūmiṁ guhāmandhakārācitām pāpakarmālayaṁ saṁbādhaṁ
jananīm vā praviśati matsyena vā grasyate |

śmaśrukarma ca yo gātravṛddhiṁ vivāhaṁ cānubhavati śailaprāsādāgrātpatatyārohati
vā yūpapuṣpādyaśālmalikovidārakimśukapāribhadrakānyo vā parājīyate badhyate charday-
ati viricyate hr̥ṣyati labhate vā hiraṇyalohalavaṇatailapiṇyākakārpāsānaśnāti pakvānnaṁ pi-
bati madyaṁ snehaṁ vābhyajyati nirbhartsyate vā kupitaiḥ pitṛbhiḥ candrārkatārādīpade-
vatānetradarśanānyanupatato naśyato vā paśyati vakraṁ vā bāhumaṅgaṁ vā vibhidya mā-
naṁ puruṣān vā nagnān kaṣāyavāsaso 'saumyān daṇḍapāsahastān kṛṣṇānraktākṣān striyaṁ
vā kṛṣṇaśukladarśanām dīrghakeśastanīm kālārātrirūpām te vyādhitāḥ pañcatāmāpnuvanti
svasthāstu jīvitasandehamiti |

bhavanti cātra ||

manovahānām pūrṇatvāt srotasām prabalairmalaiḥ |

dr̥śyante dāruṇāḥ svapnā vināśābhīmukhātmabhiḥ ||

akalyāṇamapi svapnaṁ dr̥ṣṭvā tatraiva yaḥ punaḥ |

paśyet saumyaṁ śubhaṁ tasya śubhameva phalaṁ bhavet ||

devān dvijān govṛṣabhān jīvataḥ suhr̥do nṛpān |

sādhūnyaśasvino vahnimiddhaṁ svacchān jalāśayān ||

kanyāḥ kumārakān gaurān śuklavastrān sutejasah |

narāśanaṁ dīptatanuṁ samantādrudhirokṣitam ||

yaḥ paśyellabhate yo vā chatrādarśaviśāmiṣaṁ |

śuklāḥ sumanaso vastramamedhyālepanaṁ phalaṁ ||

śailaprāsādasaphalavṛkṣasiṁhanaradvipān |

ārohet go 'śvayānaṁ ca tarennadahradodadhīn ||

pūrvottareṇa gamanamagamyāgamanam mṛtiḥ |
 sambādhānissṛtiḥ sparśāstārakācalabhāsvatām ||
 rodanam patitotthānam dviṣatām cāvamardanam |
 yasya syādāyurārogyam vittam sa bahuśo 'śnute ||
 pitṛdevadvijātīnām kruddhabhītakṛṣātmanām |
 malināambarapuṣpāṇām darśanam na praśasyate ||
 teṣāmeva tu tuṣṭānām śuddhapuṣpāmbārātmanām |
 darśanam śasyate svapne taiśca sambhāṣaṇam śubham ||
 dṛṣṭvā svapnān dāruṇān śobhanān vā |
 prātaḥ snātaḥ sarṣapānagnivarṇān |
 hutvā sāvitryā sarpiṣāktāmstilānvā |
 pūtaḥ pāpaimucyate vyādhībhiśca ||
 maṅgalācārasampannaparivārastathāturaḥ |
 śraddadhāno 'nukūlaśca prabhūta dravyasaṅgrahaḥ ||
 sattvalakṣaṇasaṃyogo bhaktirvaidyadvijātiṣu |
 cikitsāyāmanirvedastadārogyasya lakṣaṇam ||
 ityatra janmamaraṇam yataḥ samyagudāhṛtam |
 śārīrasya tataḥ sthānam śārīramidamucyate ||
 iti dvādaśo 'dhyāyaḥ ||

3 nidānasthānam

athātaḥ sarvaroganidānam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 iha kṛtayuge vigatāragadveṣādīdvandvā jitalobhakrodhaśramaklamāsyabhayā niṣpari-
 grahāḥ puruṣa babhūvuḥ |
 teṣāṃ puṇyabalena pṛthivyādīnām sarvaguṇasamudāyādacintyarasa vīryādisamuditāni
 sasyānyoṣadhayaścāsan |
 te tāni jitendriyatvāt kāle mātrayā copayuñjānāḥ satyārjavānṛṣaṃsyādiguṇayogācca
 surasadrṣatejaso rūpākṛtipramāṇaprasādupacayasamhananasattvasārasampannā dīrghāyuso
 nīrujaśca babhūvuḥ ||
 bhraśyanti tu kṛtayuge yugasvabhāvāt krameṇa parihīyamāṇasarvaguṇeṣu pṛthivyādiṣu
 śārīreṣu ca dharmātikramāt puruṣeṣvavaśyambhāvino nirapekṣarūkṣābhīrupekṣitā devatāb-
 hirjvarādayaḥ prādurabhūvanniti sarvarogāṇām sāmānyataḥ sambhavaḥ | |
 jvarastu sthānuśāpāt prācetasatvamupāgatasya prajāpateḥ kratau bhāgamaparikalpay-
 atastadvināśārtham pūrvajanmāvamānitayā rudrāṇyā preritasya paśupaterdivyamabdas-
 hasram parirakṣitavataḥ krodhamaticirakālasambhṛto vratānte roṣāgniḥ kiṅkararūpeṇa kila
 piṇḍitamūrtirvīrabhadranāmā bhasmapraharaṇastriśirokṣibāhupādaḥ piṅgalalocano darṣṭrī
 śaṅkukarṇaḥ kṛṣṇatanuruttamāṅgānniścacāra |
 sa devīvinirmityā saha bhadrakālyā pratiromakūpamabhiniḥṣṭairvividhaviḥkṛtākṛtib-
 hiranantairbhayānakavākyakriyāvapurbbhīranucaraiḥ parivṛtaścaturyugāntakarakālāmbho-
 dasahasraninado 'nunādayan rodasī jvālāgarbheṇa parītaḥ kalakalārāveṇa mahābhūtasam-
 plavakāriṇā vidhāya dānavavadhamaśvamedhādharavidhvamsanam ca prāṇjalirvijñā-
 payāmāsa śivam |
 śivībhūto 'si devadeva
 devaiḥ pitāmahaprabhṛtibhirjagataḥ pitṛa ca dhātrābhiṣṭūyamānaḥ |
 sampratyaḥ kim karavāṇīti |
 tam sūlī krodhamādideśa |
 yasmāt tridaśairapyajayya matkrodha vratavighnam cikīrṣudatyasainyam dakṣo dakṣa-
 havyam ca tvayā jīrṇamato jagato 'sya sasthāvarasya jvarayitā jvaro bhavān bhavatu |

tvam hi sargharogāṇaṃ prathamāḥ pravaro janmamaraṇeṣu tamomayatayā mahāmohaḥ
prāḡjanmano vismārayitāpacārāntareṣu coṣmāyamānatvāt santāpātmā dvayeṣvapi dhruvo
jvaro bhaveti |

so 'yamevamumāpatinānugr̥hīto nānānāmabhiḥ sarvato 'nubhuvi vicarati |

tadyathā |

pākalo gajeṣvabhitāpo vājiṣvalarkaḥ kakkureṣvindrado jalajeṣu jyotiroṣadhīṣu cūrṇako
dhānyeṣvapsu nīlikā bhūmāvūṣaro manuṣyeṣu jvara iti | |

tatsahajāścārocakāṅgamardaśirovyathābhramaklamaglānitr̥ṣṇāsantāpādayaḥ |

tatsantāpācca raktapittam |

tatraiva ca yajñe krodhabhayābhībhūtānāṃ parito vidravatāṃ laṅghanaplavanādyairde-
havikṣobhaṇairgulmavidradhivṛddhijaṭharādayo

haviḥprāśānmehakuṣṭhārśaśophātisārādayo

bhayottrāsaśokāśucisaṃsparsairunmādāpasmāragrahādayo

rohinyatiprasaṅgāccheṣaduhitrasambhogakṛtācca prajāpatikrodhānnakṣatrarājasya
rājayakṣmā tatsahodbhavāśca kāśāśvāsādayaḥ |

so 'pi hi na vinā jvareṇānubadhnātīti sakalo 'pi rogagrāmo jvarapūrvako jvaraśabdavāc-
yō | |

jvarastamo vikāra ātāṅkaḥ pāpmā gado vyādhirābādho duḥkhamāmāyo yakṣmā roga
ityanarthāntaram |

tatra rujaṭīti rogaḥ |

tasyopalabdhirnidānapūrvarūparūpopaśayasamprāptibhiḥ | |

tatra nidānaṃ vāyvādiprakopaḥ |

tasya punarahitāhāravihārāsevā |

nidānaparyāyāstu heturnimittamāyatanam kārakaḥ kartā kāraṇam pratyayaḥ samutthā-
nam mūlam yoniriti | |

pūrvarūpaṃ nāma yena bhāvivyādhiviśeṣo vijñāyate na tu doṣaviśeṣaḥ |

taddhyutpatsyamānasya vyādheralpatvādvayaktaṃ rūpam | |

spaṣṭam punā rūpam |

tasya śabdāntarāṇi liṅgamākṛtirlakṣaṇam cihnam saṃsthānam vyañjanamiti | |

upaśayo hetuvyādhiviparītairviparītārthakāribhiścacauśadhāhāravihārāiḥ sukhānuband-
haḥ |

sa hi vyādhisātmyasaṃjñāḥ |

tadviparīto 'nupaśayaḥ |

etena deśakālau vyākhyātau | |

samprāptiḥ punarevaṃduṣṭo doṣastena caivamārabdho vyādhistatparyāyā jātirā-
gatirvirvṛtṭirniṣpattiriti | |

sā saṅkhyāvikalpaprādhānyabalakālaviśeṣairbhidyate |

tatra saṅkhyā tāvadaṣṭau jvarāstrividham raktapittam pañca kāsā iti |

vikalpaḥ samavetānāṃ doṣāṇāmaṃśāṃśakalpanā |

prādhānyam vyādhināmanubandhyānubandhakabhedāttaratamayogādvā doṣāṇām |

balābalaviśeṣo hetvādikārtsnyāvayavavibhāvanayā |

kālaviśeṣaḥ punardoṣāṇāmṛtvahorātryāhārasamayaniyataḥ prakopa iti |

etāvataiva samāsataḥ kathito nidānārthaḥ |

vistareṇa tu yathāsvam pratirogamupadekṣyate | |

atha tiktakaṭukaśāyarūkṣaḥ salaghuṣītaviṣṭambhivirūdhakatṛṇadhānyakalāyacaṇakakarīratumbakālīṅgacirbh-
vatindukahīnaśuṣkapramitatṛṣitāśanakṣudhitāmbupānāśr̥kṣayavirecanādikarmātiyogavegavidhāraṇodīraṇa-
ddhanigrahātīkharacāpakarṣaṇātyuccaviṣamalaṅghanādhvādhyayanadhāvanasalilatarāṇābhighātadamyago-
kāṣṭhotkṣepavikṣepabhramaṇacālanagāḍhocchādanaparāghātānādisāhasabhayaśokotkaṇṭhādibhiratisevitair-
ca vāyuh prakopamāpadyate | |

kaṭvamlalavaṇakṣāroṣṇatikṣṇavidāhiśuktaśāṇḍākīmadyamūtramastudadhidhānyāmlatailakulatthamāṣar
gnirajodhūmakrodherṣyājīrṇamaithunopagamanādibhirvarṣāṣaranmadhyandinā-
rdharātrāhāraavidāhakāleṣu ca pittaṃ | |

madhurāmlalavaṇasniḡdhaguruṣītapicchilābhiṣyandi navānnapiṣṭapṛthukasthūlabhakṣyaśaṣkulyāmakṣīr
kīlāṭamoraṭakūcīkātakrapīṇḍakapīyusekṣurasaphāṇitagudānūpapiṣitamocakharjūrabhavyanārikelanīśā-
mbupānātyambupānātisanarpaṇabhuktamātrādivāsvapnakālātīsvapnakāyavāṇmano
vyāpārānārambhānupadhānaśayanāvaśyāyaharṣacchīrdavighātavirecanādyayogādibhiḥ
śīśiravasantapūrvāhṇapradoṣabhuktamātreṣu ca śleṣmā | |

dvayasamṣargāt saṃsargah |

sarveṣāṃ tu miśrībhāvāttathādhyaśanasamaśanaviṣamāśanaviruddhāśanasāṅkīrṇāśanavyāpannāmbuma
padasātmyauṣadhigandhāghrāṇaviṣapīAkāviṣagarābhyavahārānārtavadurdinagrahapīḍāgrahāveśapurovāt
virecanādīmithyāyogebyah pāpānāṃ ca karmaṇāmabhyāsāt pūrvakṛtānāṃ ca parīṇāmāt
strīṇāṃ viṣamaprasavāt prasūtānāṃ ca mithyopacārāt sannipātaḥ | |

iti sāmānyataḥ sarveṣu rogeṣu doṣaprapkopaheturukta iti |

bhavanti cātra | |

pratirogamiti kruddhā rogādhiṣṭhānagāminīḥ |

rasāyanīḥ prapadyāśu doṣā dehe vikurvate | |

ādhānajanmanidhanapratyarākhyavipatkare |

nakṣatre vyādhirutpannaḥ kleśāya maraṇāya vā | |

jvarastu jātaḥ ṣaḍrātrādaśvinīṣu nivartate |

bharaṇīṣu tu pañcāhāt saptāhāt kṛttikāsu tu | |

trīḥ saptarātrādathavā rohiṇyāmaṣṭarātrataḥ |

ekādaśādvā divasānmṛge ṣaṇṇavarātrayoh | |

pañcāhānmṛtyurārdrāyāṃ tripakṣe saṃśayo 'thavā |

punarvasau pravṛttastu jvaro 'paiti trayodaśāt | |

divasāt saptaviṃśādvā dvyahāt saptāhato 'thavā |

puṣye śleṣāsu maraṇaṃ cireṇāpi maghāsu tu | |

avaśyaṃ svāsthyamāpnoti dvādaśāhānmṛto na cet |

phālgunyoḥ pūrvayormṛtyuranyathośca dine 'ṣṭame | |

navme 'gnyekaviṃśe vā jvaraḥ saumyatvamṛcchati |

hastena saptame śāntīscitrāyāmaṣṭame 'thavā | |

punaścitrāgame svātau daśāhādatha vā tribhiḥ |

pakṣairmṛtyuṃ viśākhāsu dvāviṃśe 'hani nirdīśet | |

navame 'hni na cecchāntirmaitre mṛtyustataḥ param |

jyeṣṭhāyāṃ pañcame mṛtyurūrdhvaṃ vā dvādaśāt sukham | |

svāsthyam daśāhānmūle tu trisaptāhe 'tha vā gate |

pūrvāṣādhāsu navame tato 'nyāsu tu māsataḥ | |

aṣṭābhīrathavā māsairnavbhīrvā bhavecchivam |

ājyeṣṭhāhāddhaniṣṭhāsu dvādaśādvārūṇeṣu tu | |

ṣaḍahe dvādaśāhe vā mṛtyurbhādrapadaṣu tu |

uttarāsu trisaptāhāt praśamo revatiṣu ca | |

catūrātre 'ṣṭarātre vā kṣemamityāha gautamaḥ | |

iti prathamā 'dhyāyāḥ | |

atha dvitīyā 'dhyāyāḥ |

athāto jvaranidānaṃ vyākhyāsyāmāḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

aṣṭābhiḥ kāraṇairjvaraḥ sañjāyate manuṣyāṇāṃ pṛthagdoṣaiḥ saṃsrṣṭaiḥ sannipatitairā-
gantunā ca | |

tatra yathoktaiḥ prakopaṇaviṣeṣaiḥ prakupitā doṣāḥ praviśyāmāśayamūṣmaṇā
miśrībhūyāmanugamya rasasvedavāhīni srotāṃsi pidhāya pittaṃ tu dravatvāttap-
tamiva jalamanalamupahatya sarve 'pi ca doṣāḥ paktāraṃ svasthānādbahirnirasya

saha tena sakalamapi śarīramabhisarpantaḥ tatsamparkāllabdhabalena svenoṣmaṇā nitarāṃ dehoṣmānamedhayanto 'ntassrotomukhapidhānāt stambhamādadhānā bahirapi svedamapaharantaḥ sarvendriyāṇi copatāpayanto jvaramabhinirvartayanti ||

tasyemāṇi pūrvarūpāṇi mukhavairasyamannānabhilāṣo gurugātratvamālasyamalpa-prāṇatā gatiskhalanam nidrādhikyamaratirasūyā hitopadeśeṣu pradveṣo bāleṣu madhureṣu ca bhakṣyeṣvamlalavaṇakaṭukābhinandanamavipāke 'ṅgamardaścakṣuṣorākulatvaṃ sāsṛutā jṛmbhā vināmaḥ klamo romaharṣaḥ śabdānalāmbuśītavātacchāyātapeṣvakasmādicchādveṣau ca |

tadanantaram vyaktībhāvo jvarasyeti |
bhavati cātra ||
āgamāpagamakṣobhamṛdutā vedanoṣmaṇām |
vaiṣamyam tatra tatrāṅge tāstāḥ syurvedanāścalāḥ ||
pādayoḥ suptatā stambhaḥ piṇḍikodveṣtanam klamaḥ |
viśleṣa iva sandhīnām sāda ūrvoḥ kaṭīgrahaḥ ||
prṣṭham kṣodamivāpnoti niṣpīḍyata ivodaram |
bhidyanta iva cāsthīni pārśvagāni viśeṣataḥ ||
hṛdayasya grahastodaḥ prājaneneva vakṣasaḥ |
skandhayormathanam bāhvorbhedāḥ pīḍanamamṣayoḥ ||
aśaktirbhakṣaṇe hanvorjṛmbhaṇam karṇayoḥ svanaḥ |
nistodaḥśaṅkhayormūrdhni vedanā virasāsyatā ||
kaṣāyāsyatvamathavā malānāmapravartanam |
rūkṣāruṇatvagāsyākṣinakhāmūtrapurīṣatā ||
prasekārocakāśraddhāvīpākāsvedajāgarāḥ |
kaṇṭhauṣṭhāśoṣastrīṣuṣkau chardikāsau viśāditā ||
harṣo romāṅgadanteṣu vepathuḥ kṣavathorgrahaḥ |
bhramaḥ pralāpo gharmecchā vināmaścānilajvare ||
yugapadvyāptiraṅgānām pralāpaḥ kaṭuvaktratā |
nāsāsyapākaḥ śītecchā bhramo mūrchā mado 'ratīḥ ||
viṭsraṃsaḥ pittavamanam raktaṣṭhīvanamamlakaḥ |
raktakoṭhodgamaḥ pītaharitatvaṃ tvagādiṣu ||
svedo niśvāsavaigandhyamatitrṣṇā ca pittaje ||
viśeṣādarucirjāḍyam srotorodho 'lpavegatā |
praseko mukhamādhuryam hṛllepaśvāsapīnasāḥ ||
hṛllāśchardanam kāsāḥ stambhaḥ śvaityam tvagādiṣu ||
aṅgeṣu śītapītakāstandrodardaḥ kaphodbhave ||
kāle yathāsvam sarveṣāṃ pravṛttirvṛddhireva vā |
nidānoktānupaśayo viparītopaśāyitā ||
yathāsvam liṅgaśmārgaḥ jvaraḥ saṃsargajo 'pi ca ||
śīro 'rtimūrchāvamidāhamohakaṇṭhāśoṣāratiparvabhedāḥ |
unnidratātrḍbhramaromaharṣā jṛmbhātivāktvaṃ ca calāt sapittāt ||
tāpahānyaruciparvaśīrorukpīnasaśvasanakāsavibandhāḥ |
śītajāḍyatimirabhramatandrāḥ śleṣmavātajanitajvaraliṅgam ||
śītastambhasvedadāhavyavasthā trṣṇā kāsāḥ śleṣmapittapravṛttiḥ |
mohastandrā liptatiktāsyatā ca jñeyam rūpaṃ śleṣmapittajvarasya ||
sarvajo lakṣaṇaiḥ sarvairvāho 'tra ca muhurmuḥuḥ |
tadvacchītam mahānidrā divā jāgaraṇam niśi ||
sādā vā naiva vā nidrā muḥuḥ svedo 'ti naiva vā |
gītanartanahāsyādivikṛteḥpravartanam ||
sasrutī kaluṣe rakte bhugne lulitapakṣmaṇī |
akṣiṇī piṇḍikāpārśvamūrdhaparvāsthirugbhramaḥ ||
satvanau sarujau karṇau kaṇṭhaḥ śūkairivāvṛtaḥ |

paridagdā kharā jhivā gurusrastāṅgasandhitā | |
 raktapittakaphaṣṭhīvo lolanam śirasō 'titṛṭ |
 koṭhānām śyāvaraktānām maṇḍalānām ca darśanam | |
 hr̥dvyathā malasam̐sarīṅgaḥ pravṛttirvālpāso 'ti vā |
 snigdhasyātā balabhramśaḥ svarasādaḥ pralāpitā | |
 doṣapākaścirāttandrā pratataṁ kaṇṭhakūjanam |
 sannipātamabhinyāsam tam brūyācca hr̥taujasam | |
 vāyunā kapharuddhena pittamantaḥ prapīḍitam |
 vyavāyitvācca saukṣmyācca bahirmargam pravartate | |
 tena hāridranetratvam sannipātodbhavē jvare |
 doṣe vibaddhe naṣṭe 'gnau sarvasampūrṇalakṣaṇaḥ | |
 asādhyāḥ so 'nyathā kṛcchro bhavedvaikalyado 'pi vā | |
 anyacca sannipātottho yatra pittam pṛthaksthitam |
 tvaci koṣṭhe 'thavā dāham vidadhāti puro 'nu vā | |
 tadadvātākaphau sītām dāhādirḍustarastayoḥ | |
 sītādaḥ tatra pittena kaphe syanditaśoṣite |
 sīte śānte 'mlako mūrccā madastr̥ṣṇā ca jāyate | |
 dāhādaḥ punarante syustandrāṣṭhivavamiklamāḥ | |
 āganturabhighātābhiṣaṅgaśāpābhicārataḥ |
 caturdhātra kṣatacchedadāhādyairabhighātajaḥ | |
 śramācca tasmin pavanaḥ prāyo raktaṁ pradūṣayan |
 savyathāśophavaivarnyam sarujam kurute jvaram | |
 grahāveśauśadhivīṣakrodhabhīśokakāmajaḥ |
 abhiṣaṅgād graheṇāsminnakasmāddhāsarodane | |
 auśadhīgandhaje mūrccā śīroruk śvayathuḥ kṣavaḥ |
 viṣānmūrccātisārāsyasyāvatādāhahṛdgadāḥ |
 krodhāt kampaḥ śīroruk ca pralāpo bhayaśokaje |
 kāmānmoho 'rucirdāhodrīnidrādhadhṛtikṣayaḥ | |
 grahādaḥ sannipātasya bhayādaḥ marutastraye |
 kopaḥ krodhe tu pittasya yau tu śāpābhicārajau |
 sannipātajvarau ghorau tāvasahyatamau matau | |
 tatrābhicārikairmantrairhūyamānasya tapyate |
 pūrvam cetastato dehastato visphoṭatṛḍbhramaiḥ | |
 sadāhamūrchargrastasya pratyaham vardhate jvaraḥ |
 iti jvaro 'ṣṭadhā dr̥ṣṭaḥ samāsāddvividhastu saḥ | |
 śārīro mānasaḥsaumyastīkṣṇo 'ntarabhirāśrayaḥ |
 prākṛto vaikṛtaḥsādhyo 'sādhyasāmo nirāmakaḥ | |
 pūrvam śārīre śārīre tāpo manasi mānase |
 pavane yogavāhitvācchītam śleṣmayute bhavet | |
 dāhaḥ pittayute mīśram mīśre antaḥ saṁśraye punaḥ |
 jvaredhikaṁ vikārāḥ syurantaḥkṣobho malagrahaḥ | |
 bahireva bahirvege tāpo 'pi ca susādhyatā | |
 varṣāśaradvasanteṣu vātādyaiḥ prākṛtaḥ kramāt |
 vaikṛto 'nyaḥsaduḥ sādhyāḥ prāyaśca prākṛto 'nilāt | |
 ekamārgakriyārambhavyativṛttermahātyayāt | |
 varṣāsu māruto duṣṭaḥ pittaśleṣmānvito jvaram |
 kuryāt pittam ca śaradi tasya cānubalaḥ kaphaḥ | |
 tatprakṛtyā visargācca tatra nānaśanādbhayam |
 kapho vasante tamapi bātapittam bhavedanu | |
 balavatsvalpadoṣeṣu jvaraḥ sādhyo 'nupadravaḥ |
 sarvathā vikṛtijñāne prāgasādhyā udāhṛtaḥ | |

jvaropadravatīkṣṇatvamaglānirbahumūtratā |
 na pravṛttirna vidjīrṇā na kṣutsāmajvarākṛtiḥ | |
 jvarego 'dhikam trṣṇā pralāpaḥ śvasanam bhramaḥ |
 malapravṛttirutkleśaḥ pacyamānasya lakṣaṇam | |
 jīrṇatāmaviparyāsāt saptarātram ca laṅghanāt | |
 jvaraḥ pañcavidhaḥ prokto malakālabalābalāt |
 prāyaḥ sa sannipātena bhūyasā tvapadiśyate | |
 santataḥ satato 'nyedyustrītyakacaturthakau | |
 dhātumūtraśakṛdvāhisrotasām vyāpino malāḥ |
 tāpayantastanuṃ sarvām tulyadūṣyādivardhitāḥ | |
 balino guravaḥ stabdhā viśeṣeṇa rasāśritāḥ |
 santataṃ niṣpratidvandā jvaram kuryuḥ sudussaham | |
 malāñjvaroṣmā dhātūn vā sa śīghram kṣapayastataḥ |
 sarvākāram rasādīnām śudhyāśudhyāpi vā kramāt | |
 vātapittakapheḥ sapta daśa dvādaśavāsarān |
 prāyo 'nuyāti maryādām mokṣāya ca vadhāya ca | |
 ityagniveśasya matam hārītasya punaḥ smṛtiḥ | |
 dviguṇā saptamī yāvannavamyekādaśī tathā |
 eṣā tridoṣamaryādā mokṣāya ca vadhāya ca | |
 śudhyaśuddhau jvaraḥ kālam dīrghamapyanuvartate | |
 kṛśnām vyādhimuktānām mithyāhārādisevinām |
 alpo 'pi doṣo dūṣyāderlabdhvānyatamato balam | |
 sapratyanīko viṣamaṃ kuryādvṛddhikṣayānvitāḥ | |
 sūkṣmasūkṣmatarāsyēṣu dūradūratareṣu ca |
 doṣo raktādīmārgēṣu śanairalpaścireṇa yat | |
 yāti deham ca nāśeṣam bhūyiṣṭham bheṣaje 'pi ca |
 kramo 'yam tena vicchinnaśantāpo lakṣyate jvaraḥ | |
 viṣamo viṣamārambhakriyākālo 'nuṣaṅgavān | |
 yathottaram mandagatirmandasaktiryathā yathā |
 kālenāpnoti sadṛśān sa rasādīṃstathā tathā | |
 doṣo jvarayati kruddhaścirācciratareṇa ca | |
 bhūmau sthitam jalaiḥ siktam kālameva pratīkṣate |
 aṅkurāya yathā bījam doṣabījam ruje tathā | |
 vegaṃ kṛtvā viṣam yadvadāśaye liyate 'balam |
 kupyatāptabalam bhūyaḥ kāle doṣaviṣam tathā | |
 evaṃ jvarāḥ pravartante viṣamāḥ satatādayaḥ | |
 doṣaḥ pravartate teṣāṃ sve kāle jvarayan balī |
 nivartate punaścaiṣa pratyānīkabalābalaḥ | |
 kṣīṇe doṣe jvaraḥ sūkṣmo rasādiṣveva liyate |
 līnatvāt kārśyavaivarṇyajādyādīnādadhātī saḥ | |
 atilīno 'timandatvāt bhavatyahni na pañcame | |
 doṣo raktāśrayaḥ prāyaḥ karoti satataṃ jvaram | |
 ahorātrasya sa dviḥ syātsakṛdanyedyurāśritāḥ | |
 tasminmāṃsavaḥ nāḍīrmedonāḍīstrītyake |
 grāhī pittānilānmūrdhnastrikasya kaphapittataḥ | |
 sa pṛṣṭhasyānilakaphāt sa caikāhāntaraḥ smṛtaḥ | |
 caturthako male medomajjāsthyanyatamasthite |
 majjastha evetyapare prabhāvaṃ sa tu darśayet | |
 dvidhā kaphena jaṅghābhyām prathamam śirasas 'nilāt |
 gambhīradhātucāritvāt sanipātena sambhavāt | |
 tulyocchrāyācca doṣānām duścikitsyaścaturthakaḥ | |

asthimajjomayagate caturthakaviparyayaḥ |
 tridhā dvyahaṃ jvarayati dinamekaṃ tu muñcati ||
 balābalena doṣāṇāmannaceṣṭādijanmanā |
 jvaraḥ syānmanasastadvatkarmaṇasca tadā tadā ||
 utkleśo gauravaṃ dainyaṃ bhaṅgo 'ṅgānāṃ vijṛmbhaṇam |
 arocako vamiḥ sādah sarvasmin rasage jvare ||
 raktaniṣṭhīvanam tṛṣṇā raktoṣṇapitakodgamah |
 dāharāgabhrāmamadapralāpā raktasaṃśrite ||
 tṛḍ glāniḥ sṛṣṭavarcastvamantardāho bhrāmastamaḥ |
 daurgandhyaṃ gātravikṣepo māṃsasthe medasi sthite ||
 svedo 'titṛṣṇā vamanam svagandhasyāsahiṣṇutā |
 pralāpo glānirarucirasthisthe tvasthibhedanam ||
 doṣapravṛttirūrdhvādhaḥ śvāsāṅgakṣepakūjanam |
 antardāho bahiḥśaityaṃ śvāso hidhmā ca majjage ||
 tamaso darśanam marmacchedanam stabdhamedhṛatā |
 śukrapravṛttirmṛtyuśca jāyate śukrasaṃśraye ||
 uttarottaradussādhyāḥ pañcātrāntyau tu varjayet |
 pralimpanniva gātrāṇi śleṣmaṇā gauraveṇa ca ||
 mandajvaraḥ pralepastu saśītaḥ syātpralepakah |
 nityam mandajvaro rūkṣaḥ śītaḥ kṛcchreṇa sidhyati ||
 stabdhāṅgaḥ śleṣmabhūyiṣṭho bhavedvātabalāsakah |
 haridrābhekavarṇābhastadvarṇam yaḥ pramehati ||
 sa vai hāridrako nāma jvarabhedo 'ntakaḥ smṛtaḥ |
 kaphavātau samau yasya hīnapittasya dehinaḥ ||
 tīkṣṇo vā yadi vā mando jāyate rātrikojvaraḥ |
 divākarāpītabale vyāyāmācca viśoṣite ||
 śarīre niyataṃ vātājvaraḥ syāt pūrvarātrikah |
 āmāśaye yadā duṣṭe śleṣmapitte vyavasthite ||
 tadārdham śītalam dehe swardhajcoṣṇam prajāyate |
 kāye pittaṃ yadā duṣṭam śleṣmā cānte vyavasthitaḥ ||
 uṣṇatvaṃ tena dehasya śītatvaṃ karapādayoḥ |
 dhātūn prakṣobhayan doṣo mokṣakāle vilīyate |
 tato naraḥ śvasan svidyan kūjan vamaṭi ceṣṭate ||
 vepate pralapatyusṇaiḥ śītaiścāṅgairhataprabhaḥ |
 viṣaṃjño jvaravegārtah sakrodha iva vīkṣate ||
 sadoṣaśabdaṇca śakṛd dravaṃ sṛjati vegavat |
 deho laghurvyapagataklamamamohatāpaḥ pāko mukhe karaṇasauṣṭhavamavyathatvam |
 svedaḥ kṣavaḥ prakṛtiyogi mano 'nnalipsā kaṇḍūśca mūrdhni vigatajvaralakṣaṇāni ||
 iti dvitīyo 'dhyāyaḥ ||
 atha tṛtīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto raktapittakāsanidānam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 bhr̥ṣoṣṇatīkṣṇakaṭvamlalavaṇātividāhibhiḥ |
 kodravoddālakaiścānnaistadyuktairatisevitaiḥ ||
 kupitaṃ pittalaiḥ pittaṃ dravaṃ raktaṃ ca mūrchite |
 te mithastulyarūpatvamāgamya vyāpnutastanum ||
 pittaṃ raktasya vikṛteḥ saṃsargād dūṣaṇādapi |
 gandhavarnānuvṛtteśca raktena vyapadiśyate ||
 prabhavatyasṛjaḥ sthānāt plīhato yakṛtaśca tat |
 śirogurutvamaruciḥ sītecchā dhūmako 'mlakaḥ |
 chardiścharditabaibhatsyaṃ kāśaśvāsau bhrāmah klamaḥ ||

lohalohitamatsyāmagandhāsyatvaṃ svarakṣayaḥ |
 raktahāridraharitavarṇatā nayanādiṣu ||
 nīllohitapītānāṃ varṇānāmavivecanam |
 svapne tadvarṇadarśitvaṃ bhavatyasmin bhaviṣyati ||
 ūrdhvaṃ nāsākṣikarṇāsyairmedhrayonigudairadhaḥ |
 kupitaṃ romakūpaiśca samastaistat pravartate ||
 ūrdhvaṃ sādhyam kaphādyasmāttadvirecanasādhanam |
 bahvaūśadham ca pittasya vireko hi varauśadham ||
 anubandhī kapho yaśca tatra tasyāpi śuddhikṛt |
 kaṣāyāḥ svādavo 'pyasya viśuddhaśleṣmaṇo hitāḥ ||
 kimu tiktāḥ kaṣāyā vā ye nisargāt kaphāpahāḥ ||
 adho yāpyam calādyasmāttat pracchardanasādhanam |
 svalpauśadham ca pittasya vamanam na varauśadham ||
 anubandhī calo yaśca śāntayepi na tasya tat |
 kaṣāyāśca hitāstasya madhurā eva kevalam ||
 kaphamārutasamśṛṣṭamasādhyamubhayāyanam |
 aśakyaprātilomyatvādabhāvādaūśadhasya ca ||
 na hi samśodhanam kiñcidastyasya pratilomanam |
 śodhanam pratilomanam ca raktapitte bhiṣagjitam ||
 evamevopaśamanam sarvaśo nāsyā vidyate |
 samśṛṣṭeṣu hi doṣeṣu sarvajicchamanam hitam ||
 tatra doṣānugamanam sirāśra eva lakṣayet |
 upadravāṃśca vikṛtijñānataḥ teṣu cādhikam ||
 āśukārī yataḥ kāsastamevātaḥ pravakṣyate ||
 pañca kāsāḥ vātapittaśleṣmakṣatakṣayaiḥ |
 kṣayāyopekṣitāḥ sarve balinaścottarottaram ||
 teṣāṃ bhaviṣyatām rūpaṃ kaṇṭhe kaṇḍūrarocakaḥ |
 śūkapūrnābhakaṇṭhatvamasvāsthyam hṛdayasya ca ||
 kaṣāyavijjalāsātmyakaṭvamlalavaṇoṣaṇaiḥ |
 rūkṣaśītagurusnigdhoklediparyuṣitāśanaiḥ ||
 dhāraṇodīraṇāyāsarātryahaḥsvapnajāgaraiḥ |
 anyaiśca tadvidhairdhātukṣayāvaraṇakāribhiḥ ||
 kruddhaḥ pratihato 'pāne yadāpānaḥ prapadyate |
 ūrdhvaṃ rasasya sa sthāne tiṣṭhannurasi pīdyate ||
 udānena samjastatra kaṇṭhe cānuprapūrya ca |
 vāhinīrgalamūrdhasthāstato 'ṅgānyutkṣipanniva ||
 kṣipannivākṣiṇī prṣṭhamuraḥpārśve ca pīḍayan |
 vivṛtatvānmukhenaiti bhinnakāṃsyopamadhvaniḥ ||
 yasmāttasmātsa varṇaijobalamāṃsakṣayāvahaḥ ||
 hetubhedāt pratīghātabhedo vāyoh samrahasaḥ |
 yadrujāśabdavaishamyam kāsānām jāyate tataḥ ||
 kupito vātalairvāyuh śuṣkoraḥkaṇṭhavaktratām |
 hṛtpārśvorahśirahśūlam mohakṣobhasvarakṣayān ||
 karoti śuṣkakāsam ca mahāveguruḥjāsvanam |
 so 'ṅgharṣī kapham śuṣkam kṛcchrānmuktvālpātām vrajet ||
 pittāt pītākṣikaphatā tiktāsyatvaṃ jvaro bhramah |
 pittāśrgvamanam tṛṣṇā vaisvaryam dhūmakō madaḥ ||
 pratataṃ kāsavegena jyotiṣāmiva darśanam |
 kaphāduro 'lparuṇmūrdhahṛdayam stimitam guru ||
 kaṇṭhopalepaḥ sadanam pīnasacchardyarocakāḥ |
 romaharṣo ghanasnigdhaśvetaśleṣmapravartanam ||

yuddhādyaiḥ sāhasaistaiḥ sevita-rayathābalam |
 urasyantaḥkṣate vāyuh pittenānugato balī ||
 kupitaḥ kurute kāsaṁ kaphaṁ tena sāṣṇitam |
 pītaṁ śyāvaṁ ca śuṣkaṁ ca grathitaṁ kuthitaṁ bahu ||
 śthīvet kaṇṭhena rujatā vibhīnneneva corasā |
 sūcibhiriva tīkṣṇābhīstudyamānena sūlinā ||
 parvabheda-jvaraśvāsatrṣṇāvaisvaryakampavān |
 pārāvata ivākūjan pārśvaśūlī tato 'sya ca ||
 kramādvīryaṁ ruciḥ paktirbalaṁ varṇaśca hīyate |
 pakṣīnasya sāsṛṇmūtratvaṁ syācca prṣṭhakaṭīgrahaḥ ||
 vāyupradhānāḥ kupitā dhātavo rājayaḥkṣmīṇaḥ |
 kurvanti yakṣmāyatanaiḥ kāsaṁ śthīvet kaphaṁ tataḥ ||
 pūtipūtopamaṁ pītaṁ visraṁ haritalohitaṁ |
 lupyeta iva pārśve ca hṛdayaṁ patatīva ca ||
 akasmāduṣṇāśītecchā bahvāśitvaṁ balakṣayaḥ |
 snigdhaprasanavaktratvaṁ śrīmaddaśananetratā ||
 tato 'syakṣayarūpāṇi sarvāṇyāvīrbhavanti ca ||
 ityeṣa kṣayajaḥ kāsaḥ kṣīṇānāṁ dehanāśanaḥ |
 yāpyo vā balināṁ tadvat kṣatajo 'bhīnavau tu tau ||
 sidhyetāmapi sānāthyāt sādhyā doṣaiḥ prthak trayāḥ |
 mīśrā yāpyā dvayātsarve jarasā sthavīrasya ca ||
 kāsācchvāsakṣayachardisvarasādādayo gadāḥ |
 bhavantiyupēkṣayā yasmāttasmātaṁ tvarayā jayet ||
 iti tṛtīyo 'dhyāyāḥ ||
 atha caturtho 'dhyāyāḥ |
 athātaḥ śvāsahidhmānidānaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 kāsavṛdhyaḥ bhavecchrūvāsaḥ pūrvairvā doṣakopanaiḥ |
 āmātisāravamathuviṣapāṇḍujvarairapi ||
 rajodhūmānilairmarmaghātādatihimāmbunā |
 kṣudrakastamakaśchinno mahānūrdhvaśca pañcamāḥ ||
 kaphoparuddhagamaṇaḥ pavano viṣvagāsthitaḥ |
 prāṇodakāṇnavāhīni duṣṭaḥ srotāṁsi dūṣayan ||
 urasthaḥ kurute śvāsamāmāśayasamudbhavam |
 prāgrūpaṁ tasya hṛtpārśvaśūlaṁ prāṇavilomatā |
 ānāhaḥ śāṅkhabhedaśca tatrāyāsātibhojanaiḥ ||
 preritaḥ prerayet kṣudraṁ svayaṁsaṁśamaṇaṁ marut ||
 pratilomaṁ sirā gacchannudīrya pavanaḥ kaphaṁ |
 parigrhya śirogrīvamuraḥpārśve ca pīḍayan ||
 kāsaṁ ghurghurakaṁ mohamaruciṁ pīnaṁ trṣaṁ |
 karoti tivravegaṁ ca śvāsaṁ prāṇopatāpinam ||
 pratāmyettasya vegena niṣṭhyūtānte kṣaṇaṁ sukhī |
 kṛcchrācchayānaḥ śvasiti niṣṇaḥ svāsthyamṛcchati ||
 ucchritākṣo lalāṭena svidyatā bhṛśamartimān |
 viśuṣkāyo muhuḥ śvāsī kāṅkṣatyūṣṇaṁ savepathuḥ ||
 meghāmbuṣītaprāgvātaiḥ śleṣmalaiśca vivardhate |
 sa yāpyastamakaḥ sādhyo navo vā balino bhavet ||
 jvaramūrchāyutaḥ śītaiḥ śāmyet pratamakastu saḥ ||
 chinnācchvasiti vicchinnaṁ marmacchedaruḥjārditaḥ |
 sasvedamūrchāḥ sānāho bastidāhanirodhavān ||
 adhodṛgviplutākṣaśca muhyan raktaikalocanaḥ |

śuṣkāsyah pralapandīno naṣṭacchāyo vicetanaḥ | |
 mahatā mahatā dīno nādena śvasiti krathan |
 uddhūyamānaḥ samrabdho mattarṣabha ivānīsam | |
 praṇaṣṭajñānavijñāno vibhrāntanayanānanaḥ |
 vakṣaḥ samākṣipan baddhamūtravarcā viśīrṇavāk | |
 śuṣkakaṇṭho muhurmuhyan kaṇṇaśaṅkhaśiro 'tiruk | |
 dīrghamūrdhvaḥ śvasityūrdhvāna ca pratyāharatyadhaḥ |
 śleṣmāvṛtamukhasrotāḥ kruddhagandhavahārditaḥ | |
 marmasu chidyamāneṣu paridevī niruddhavāk | |
 ete sidhyeyuravyaktā vyaktāḥ prāṇaharā dhruvam | |
 śvāsaikahetuprāgrūpasāṅkhyāgrakṛtisaṁśrayāḥ |
 hidhmā bhaktodbhavā kṣudrā yamalā mahatīti ca | |
 gambhīrā ca maruttatra tvarayāyuktisevitaiḥ |
 rūkṣatīkṣṇakharāsātmyairannapānaiḥ prapīḍitaḥ | |
 karoti hidhmāmarujāṁ mandaśabdāṁ kṣavānugām |
 śamaṁ sātmyānnapānena yā prayāti ca sānnajā | |
 āyāsāt pavanaḥ kruddhaḥ kṣudrāṁ hidhmāṁ pravartayet |
 jatrumūlapravisṛtāmalpavegāṁ mṛdum ca sā | |
 vṛddhimāyāsyato yāti bhuktaṁtre ca mārḍavam | |
 cireṇa yamalairvegairāhāre yā pravartate |
 pariṇāmonmukhe vṛddhiṁ pariṇāme ca gacchati | |
 kampayantī śirogrīvāmādhmātasyātītrṣyataḥ |
 pralāpacchardyatīsāranetraviplutijṛmbhīṇaḥ | |
 yamalā veginī hidhmā pariṇāmavati ca sā | |
 dhvastabhrūsaṅkhyayugmasya sāsra viplutacakṣuṣaḥ |
 stambhayantī tanuṁ vācam smṛtiṁ saṁjñāṁ ca muṣṇatī | |
 rundhatī mārgamannasya kurvatī marmaghaṭṭanam |
 prṣṭhato namanāṁ śoṣaṁ mahāhidhmā pravartate | |
 mahāmūlā mahāśabdā mahāvegā mahābalā |
 śakvāśayādvā nābhervā pūrvavadyā pravartate | |
 tadrūpā sā muhuḥ kuryāt jṛmbhāmaṅgaprasāraṇam |
 gambhīreṇānunādane gambhīrā tāsu sādhayet |
 ādye dve varjayedantye sarvaliṅgāṁ ca veginīm | |
 sarvāśca sañcitāmasya sthavirasya vyavāyinaḥ |
 vyādhibhiḥ kṣīnadehasya bhaktacchedakṣatasya vā | |
 sarve 'pi rogā nāśāya natvevaṁ śīghrakāriṇaḥ |
 hidhmāśvāsau yathā tau hi mṛtyukāle kṛtālayau | |
 iti caturtho 'dhyāyaḥ |
 atha pañcama 'dhyāyaḥ |
 athāto rājayaḥsmādinidānaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 anekarogānugato bahurogapurogamaḥ |
 rājayaḥsmā kṣayaḥ śoṣo rogarāḍīti ca smṛtaḥ | |
 nakṣatrāṇāṁ dvijānāṁ ca rājño 'bhūdyadayaṁ purā |
 yacca rājā ca yakṣmā ca rājayaḥsmā tato mataḥ | |
 dehausadhakṣayaḥkṛteḥ kṣayaḥstatsambhavācca saḥ |
 rasādiśoṣaṇācchoṣo rogarāt teṣu rājanāt | |
 sāhasaṁ vegasaṁrodhaḥ śukraujaḥsnehasaṅkṣayaḥ |
 annapānavidhityāgaścatvārastasya hetavaḥ | |
 tairudīrṇo 'nilaḥ pittaṁ kaphaṁ codīrya sarvataḥ |
 śarīrasandhīnāviśya tān sirāśca prapīḍayan | |

mukhāni srotasāṃ rudhvā tathaivātivivṛtya vā |
 sarpannūrdhvamadhastiryagyathāsvaṃ janayet gadān | |
 rūpaṃ bhaviṣyatastasya pratiśyāyo bhr̥śaṃ kṣavaḥ |
 praseko mukhamādhuryṃ sadanaṃ vahnidehayoḥ | |
 sthālyamatrānnapānādaḥ śucāvapyasucīkṣaṇam |
 makṣikāṭṭṇakeśādipātaḥ prāyo 'nnapānayoḥ | |
 hṛllāsaśchardiraruciraśnato 'pi balakṣayaḥ |
 pāṇyoravekṣā pādasya śopho 'kṣṇoratiśuklatā | |
 bāhvoḥ pramāṇajijñāsā kāye baibhatsyadarśanam |
 strīmadyamāṃsapriyatā ghr̥ṇitvaṃ mūrdhaguṇṭhanam | |
 nakhakeśātivrddhiśca svapne cābhibhavo bhavet |
 pataṅgakṛkalāsāhikapiśvāpadapakṣibhiḥ | |
 keśāsthituṣabhasmādirāśau samadhirohaṇam |
 śūnyānāṃ grāmadesānāṃ darśanam śuśyato 'mbhasaḥ | |
 jyotirgiriṇāṃ patatāṃ jvalatāṃ ca mahīruhām | |
 pīnasaśvāsakāsāṃsamūrdhasvararūjo 'rucih |
 ūrdhvaṃ viṭsraṃsasamaśośāvadhaścharidistu koṣṭhage | |
 tiryaksthe pārśvarukdoṣe sandhige bhavati jvaraḥ |
 rūpāṇyekādaśaitāni jāyante rājayaḥkṣmīṇaḥ | |
 teṣāṃupadravān vidyāt kaṇṭhoddhvaṃsamurorujam |
 jṛmbhāṅgamardaniṣṭhivavahnisādāsyapūtītāḥ | |
 tatra vātācchiraḥpārśvaśūlamāṃsāṅgamardanam |
 kaṇṭhoddhvaṃsaḥ svarabhraṃsaḥ pittāt pādāsyapāṇiṣu | |
 dāhotisāro 'sr̥kchardirmukhagandho jvaro madaḥ |
 kaphādarocakaśchardih kāso mūrdhāṅgagauravam | |
 prasekaḥ pīnasaḥ śvāsaḥ svarasādo 'lpavahnitā | |
 doṣairmandānalatvena sopalepaiḥ kapholbaṇaiḥ |
 srotomukheṣu ruddheṣu dhātūṣmasvalpakeṣu ca | |
 vidahyamānaḥ svasthāne rasastāṃstānupadravān |
 kuryādagacchan māṃsādīnasṛk cordhvaṃ pradhāvati | |
 pacyate koṣṭha evāṇnamannapaktraiva cāśya yat |
 prāyo 'smānmalatāṃ yātaṃ naivālaṃ dhātupuṣṭaye | |
 raso 'pyasya na raktāya māṃsāya kuta eva tu |
 avaṣṭabdhāḥ sa śakṛtā kevalaṃ vartate kṣayī | |
 liṅgeṣvalpeṣvapi kṣīṇaṃ vyādhyauṣadhabalākṣamaṃ |
 varjayet sādhyadeva sarveṣvapi tato 'nyathā | |
 doṣairvyastaiḥ samastaiśca kṣayāt ṣaṣṭhaśca medasā |
 svarasādo bhavettatra kṣāmo rūkṣaścalaḥ svaraḥ | |
 śūkapūṇṇābhakaṇṭhatvaṃ snigdhoṣṇopaśayo 'nilāt |
 pittāttālugaḥ dāhaḥ śoṣa uktāvasūyanam | |
 limpanniva kaphāt kaṇṭhaṃ madaḥ khurakhurāyate |
 svaro vibaddhaḥ sarvaistu sarvaliṅgaḥ kṣayāt kaṣet | |
 dhūmayatīva cātyarthaṃ medasā śleṣmalakṣaṇaḥ |
 kṛcchralakṣyākṣaraścātra sarvairantyāṃ ca varjayet | |
 arocako bhaveddoṣairjihvāhrdayasaṃśrayaiḥ |
 sannipātena manasaḥ santāpena ca pañcamāḥ | |
 kaṣāyatiktamadhuraṃ vātādiṣu mukhaṃ kramāt |
 sarvotthe virasaṃ śokakrodhādiṣu yathāmalam | |
 chardirdoṣaiḥ pṛthak sarvairdviṣṭairarthaiśca pañcamī |
 udāno vikṛto doṣān yūsarvāsvarpdhvamasyati | |
 tāsūtkleśāyalāvaṇyaprasekārucayo 'gragāḥ |

nābhiṃ prṣṭhaṃ rujaṃ vāyuh pārsvecāhāramutkṣipet ||
 tato vicchinnaṃalpāṃ kaṣāyaṃ phenilāṃ vameṣaṃ |
 śābdodgārayutaṃ kṛṣṇamacchaṃ kṛcchreṇa vegavat ||
 kāsāśyaśoṣaṃ mūrdhasvarapīḍāklamānvitāḥ |
 pittāt kṣārodakanibhaṃ dhūmraṃ haritapītakaṃ ||
 sāsrṅgamaṃ kaṭuṣaṃ ca tṛṇmūrchādāhatāpavān |
 kaphāt snigdhaṃ ghaṇaṃ śvetaṃ śleṣmatantugavākṣitam ||
 madhuraṃ lavaṇaṃ bhūriprasaktaṃ lomaharṣaṇaṃ |
 mukhaśvayathumādhuryatandrāhṛllāsakāsavān ||
 sarvaliṅgā malaiḥ sarvai riṣṭoktā yāca tāṃ tyajet |
 pūtyamedhyāśucidviṣṭadarśanaśravaṇādibhiḥ ||
 tapte citte hṛdi kliṣṭe chardirdviṣṭārthayogajā ||
 vātādīneva vimṛśet kṛmitṛṣṇāmadauḥrde |
 śūlavapathuḥṛllāsairviśeṣāt kṛmijāṃ vadet ||
 kṛmihṛdrogaliggaiśca smṛtāḥ pañca tu hṛdgadāḥ |
 teṣāṃ gulmanidānoktaiḥ samutthānaiśca sambhavaḥ ||
 vātena śūlyate 'tyarthaṃ tudyete sphuṭatīva ca |
 bhidyate śuśyati stabdhaṃ hṛdayaṃ śūnyatā dravaḥ ||
 akasmāddīnatā śoko bhayaṃ śābdāsahiṣṇutā |
 vepathurveṣṭanaṃ mohaḥ śvāsarodho 'lpanidratā ||
 pittātṛṣṇā bhramo mūrcchā svedo 'mlakaḥklamah |
 chardanaṃ cāmlapittasya dhūmakaḥ pītātā jvaraḥ ||
 śleṣmaṇā hṛdayaṃ stabdhaṃ bhāri kaṃsāśmagarbhat |
 kāsāgnisādaniṣṭhivānidrālasyārucijvarāḥ ||
 sarvaliṅgaśtribhirdoṣaiḥ kṛmibhiḥ śyāvanetratā |
 tamaḥpraveśo hṛllāsaḥ śoṣaḥ kaṇḍūḥ kaphasrutīḥ ||
 hṛdayaṃ pratatañcātra krakaceneva dāryate |
 cikitsedāmayāṃ ghorāṃ taṃ śīghraṃ śīghrakāriṇaṃ ||
 vātāt pittāt kaphāt tṛṣṇā sannipātādrasakṣayāt |
 ṣaṣṭhī syādupasargācca vātapitte tu kāraṇaṃ ||
 sarvāsu tatprakopo hi saumyadhātupraśoṣaṇāt |
 sarvadehabhramotkampatāpatṛḍāhamohakṛt ||
 jihvāmūlagalaklomātālutoyavahāḥ sirāḥ |
 saṃśoṣa tṛṣṇā jāyante tāsāṃ sāmānyalakṣaṇaṃ ||
 mukhaśoṣo jalātrptirannadveṣaḥ svarakṣayaḥ |
 kaṇṭhausṭhahjihvākārkaśyaṃ jihvāniṣkramaṇaṃ klamaḥ ||
 pralāpaścittavibhramśastrḍgrahoktāstathāmayāḥ ||
 mārutāt kṣāmātā dainyaṃ śaṅkhatodaḥ śīrobhramaḥ |
 gandhājñānāsyavairasyaśrutinidrābalakṣayāḥ ||
 śītāmbupānādvṛddhiśca pittānmūrchāsyatikṭatā |
 rakṭeṣaṇatvaṃ pratataṃ śoṣo dāho 'tidhūmakaḥ ||
 kapho ruṇaddhi kupitastoyavāhiṣu mārutaṃ |
 srotassu sakaphastena paṅkavacchoṣyate tataḥ ||
 śūkairivācitatāḥ kaṇṭho nidrā madhuravakṛtatā |
 ādhmānaṃ śirasas jādyaṃ staimityacchardyarocakāḥ |
 ālasyamavipākaśca sarvaiḥ syāt sarvalakṣaṇā ||
 āmodbhavā ca bhaktasya saṃrodhādvātapittajā |
 uṣṇaklāntasya sahasā śītāmbho bhajatastrṣaṃ ||
 ūsmā ruddho gataḥ koṣṭhaṃ yāṃ kuryāt pittajaiva sā |
 yā ca pānātipānotthā tikṣṇāgreḥsnehajā ca yā ||
 snigdhaḥgurvamlavaṇabhojanena kaphodbhavā |

tṛṣṇā rasakṣayoktena lakṣaṇena kṣayātmikā | |
 śoṣamehajvarādyanyadīrgharogopasargataḥ |
 yā tṛṣṇā jāyate tīvrā sopasargātmikā smṛtā | |
 iti pañcamo 'dhyāyāḥ | |
 atha ṣaṣṭho 'dhyāyāḥ |
 athāto madātyayanidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 tīkṣṇokṣṇarūksasūkṣmāmlaṃ vyavāyyāśukaraṃ laghu |
 vikāśi viśadaṃ madyamojaso 'smādviparyayaḥ | |
 tīkṣṇādayo viṣe 'pyuktāścittopaplāvino guṇāḥ |
 jīvitāntāya jāyante viṣe tūtkaṣavṛttitāḥ | |
 tīkṣṇādibhirguṇairmadyaṃ mandādīnojaso guṇān |
 daśabhirdaśa saṅkṣobhya ceto nayati vikriyām | |
 ādye made dvitīye tu pramādāyatane sthitāḥ |
 durvikalpahato mūḍhaḥ sukhamityavabudhyate | |
 madhyamottamayoh sandhiṃ prāpya rājasatāmasaḥ |
 niraṅkuśa iva vyālo na kiñcinnācarejjaḍaḥ | |
 iyaṃ bhūmiravadyānāṃ dauśśīlyasyedamāspadam |
 eko 'yaṃ bahumārgāyā durgaterdeśikaḥ param | |
 niśceṣṭaḥ śavavacchete tṛtīye tu made sthitāḥ |
 maraṇādapi pāpātmā gataḥ pāpatarāṃ daśām | |
 dharmādharmaṃ sukhaṃ duḥkhamarthānārtha hitāhitam |
 yadāśakto na jānāti kathaṃ tacchīlayedbudhaḥ | |
 madye moho bhayaṃ śokaḥ krodho mṛtyuśca saṃśritāḥ |
 sonmādamadamūrcchāyāḥ sāpasmārāpatānakāḥ | |
 yatraikaḥ smṛtīvibhramśastatra sarvamasādhū yat |
 ayuktiyuktamannaṃ hi vyādhaye maraṇāya vā |
 madyaṃ trivargadhīdhairyalajjāderapi nāśanam | |
 nātimādyanti balinaḥ kṛtāhārā mahāśanāḥ |
 snigdhaḥ satvavayoyuktā madyanītyāstadanvayāḥ |
 medaḥkaphādhikā mandavātapittā dr̥dhāgnayaḥ | |
 viparyaye 'timādyanti visrabdhāḥ kupitāśca ye |
 madyena cāmlarūkṣeṇa sājīrṇe bahunāti ca | |
 vātāt pittāt kaphāt sarvaiścatvāraḥ syurmadātyayāḥ |
 sarve 'pi sarvairjāyante vyapadeśastu bhūyasā | |
 sāmānyaṃ lakṣaṇaṃ teṣāṃ pramoho hṛdayavyathā |
 viḍbhedaḥ satataṃ tṛṣṇā saumyāgneyo jvaro 'rucīḥ | |
 śīraḥpārśvāsthīrukkampo marmabhedastrīkagrahaḥ |
 urovibandhastimirāṃ kāśaśvāsaprajāgarāḥ | |
 svedo 'timātraṃ viṣṭambhaḥ śvayathuścittavibhramaḥ |
 pralāpaśchardirutkleśo bhramo duḥsvapnadarśanam | |
 viśeṣājāgaraśvāsakampamūrdharujo 'nilāt |
 svapne bhramatyutpatati pretaiśca saha bhāṣate | |
 pittāddāhajvarasvedamohātīsārātṛḍbhramāḥ |
 deho haritahāridro raktanetrakapolatā |
 śleṣmaṇā chardihṛllāsanidrodardāṅgagauravam | |
 sarvaje sarvaliṅgatvam muktvā madyaṃ pibettu yaḥ |
 sahasānucitaṃ cānyattasya dhvaṃsakavikṣayau | |
 bhavetām mārutāt kaṣṭau durbalasya viśeṣataḥ |
 dhvaṃsake śleṣmaniṣṭhīvaḥ kaṇṭhaśoṣo 'tinidratā | |
 śabdāsahatvaṃ tandrā ca vikṣaye 'ṅgaśīro 'tiruk |

hr̥tkañtharodhaḥ sammohaḥ kāsastṛṣṇā vamiṛjvaraḥ | |
 nivṛtto yastu madyebhyo jitātmā buddhipūrvakṛt |
 vikāraiḥ spūśyate jātu na sa śārīramānasaiḥ | |
 rajomohāhitāhāraparasya syustrayo gadāḥ |
 rasāsṛkcetanāvāhisrotorodhasamudbhavāḥ |
 madamūrcchāyasanyāsā yathottarabalottarāḥ | |
 mado 'tra doṣaiḥ sarvaiśca raktamadyaviṣairapi |
 saktānalpadrutābhāṣaścalaskhalitaceṣṭitaḥ | |
 rūkṣāśyāvāruṇatanurmade vātodbhave bhavet |
 pittena krodhano raktapītābhaḥ kalahapriyaḥ | |
 svalpasambaddhavāk pāṇḍuḥ kaphād dhyānaparo 'lasaḥ |
 sarvātmā sannipātena raktāt stabdhāṅgadṛṣṭitā | |
 pittaliṅgaṃ ca madyena vikṛtehāsvarāṅgatā |
 viṣātkampo 'tinidrā ca sarvebhyo 'bhyadhikaśca saḥ |
 lakṣayellakṣaṇotkarṣādvātādīn śonitādiṣu | |
 aruṇaṃ nilakṛṣṇaṃ vā khaṃ paśyan praviśettamaḥ |
 śīghraṃ ca pratibudhyeta hr̥tpīḍā vepathurbhramaḥ | |
 kārśyaṃ śyāvāruṇā chāyā mūrcchāye mārutātmake |
 pittena raktaṃ pītaṃ vā nabhaḥ paśyan viśettamaḥ | |
 vibudhyeta ca sasvedo dāhatṛṭṭāpapīḍitaḥ |
 bhinnaviṇṇilapītābho raktapītākulekṣaṇaḥ | |
 kaphena meghasaṅkśāsaṃ paśyannākāśamāviśet |
 tamaściraśca budhyeta sahr̥llāsaprasekavān | |
 gurubhiḥ stamitairāṅgairādracarmāvanaddhavat |
 sarvākṛtistribhirdoṣairapasmāra ivāparaḥ | |
 pātayatyāśu niśceṣṭaṃ vinā bībhatsaceṣṭitaiḥ | |
 doṣeṣu madamūrcchāyāḥ kṛtavegeṣu dehinām |
 svayamevopaśāmyanti sannyāso nauṣadhairvinā | |
 vāgdehamanasāṃ ceṣṭāmākṣipyātibalā malāḥ |
 sannyāsaṃ sannipatitāḥ prāṇāyatanasaṃśrayāḥ | |
 kurvanti tena puruṣaḥ kāṣṭhabhūto mṛtopamaḥ |
 mriyeta śīghraṃ śīghraṃ ceccikitsā na prayujyate | |
 agādhe grāhabahule salilaugha ivātaṭe |
 sannyāse vinimajjantaṃ naramāśu nivartayet | |
 madamānaroṣatoṣaprabhṛtibhiraribhirnijaiḥ pariṣvaṅgaḥ |
 yuktāyuktaṃ ca samaṃ yuktiviyuktena madyena | |
 balakāladeśasātmyaprakṛtisahāyāmayavayāṃsi |
 pravibhajya tadanurūpaṃ yadi pibati tataḥ pibatyamṛtaṃ | |
 iti ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ | |
 atha saptamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'rśasaṃ nidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 arivadviśasantīyarsāṃsi tāni punarbahuprakārāṇi subahūpadravāṇi ca pāyumedhṛādis-
 aṃśrayā māṃsakīlāḥ |
 samāsatastu dvividhānyarsāṃsi sahaajāni janmottarakālaajāni ca |
 punaśca dvividhāni śuṣkāṇyārdrāṇi ca |
 sarveṣāṃ punaradhiṣṭānaṃ medo māṃsaṃ tvak ca |
 sthūlāntrapratibaddho 'rdhapañcāṅgulo hi gudaḥ |
 tasmin pūrva muktā valīsaṃjñāstisraḥ peśyo 'dhyardhāṅgulāḥ |
 tāḥ pravāhiṇī visarjanī saṃvaraṇī ca |
 romāntādadhyardhayaṃ gudausṭhamāhuḥ |

prathamā tu gudausṭhādaṅgulamātro ||
 tatra sahajānām gudavalībījopataptirāyatanam |
 tasyā dvividho hetuḥ mātāpitrorapacāro daivam ca |
 tābhyām sannipātaprakopah |
 tasmāttānyasādhyāni |
 etena kulajāḥ sarve vikārā vyākhyātāḥ ||
 viśeṣatastu sahajāni durdarśanaparuṣapāṇḍūpacitadāruṇānyantarmukhāni bahū-
 padravopadrutāni bhavati ||
 athetarāṇi ṣaḍvidhāni pṛthagdoṣaiḥ saṃsr̥ṣṭaiḥ sannipatitaiḥ śoṇitena ca |
 tatra vātaśleṣmottarāṇi śuṣkāṇi raktapittottarāṇyārdrāṇi ||
 doṣaparakopahetustu prāguktaḥ |
 sa yadā malopacayamādadhāti punaścotkaṭakaviṣamakāthināsanasevanā-
 dudbhrāntayānoṣṭrādīprayānādativyavāyadbāstinetrāsamyakpraṇidhānādīnā gu-
 dakṣaṇanādabhikṣṇam śītāmbusaṃsparśāccailaloṣṭatrṇādisaṅgharṣāt pratatātipravāhaṇād-
 vātamūtrapurīṣavegodīraṇadhāraṇāt strīṇām camagarbhabhramśādgarbhotpīḍanād-
 viṣamaprasūterevaṃvidhaścāparaḥ kupito vāyurapānastam malamupacitamad-
 hogatamāsādyā gudavalīṣvādhatte |
 tatastāsvabhiṣyaṇṇāsvarśāmsi sambhavanti ||
 teṣām pūrvarūpāṇi kṛcchrāt paktirāntrakūjanamudgārabāhulyamamlako 'nnāśrad-
 dhāviṣṭambhośmagarbhbābhanābhitvamātopo 'dhastāt kṛcchreṇa saśabdasya ca vāyoh
 pravṛttirbahumūtratvamalpapurīṣatā gudaparikartanam sakthiradanamakṣoḇh śvayathu-
 ravimalendriyatvamālasyam tandrā kārśyam daurbalyamāśāṅkā grahaṇīdoṣaśophodara-
 pāṇḍurogagulmeṣu |
 jāteṣu caitāni liṅgāni pravayaktatarāṇi bhavanti ||
 taiḥ khalvadhomaṅgoparodhād vāyurapāno nivartamānaḥ samānavyānodānaprāṇān pit-
 taśleṣmāṇau ca prakopayannana lamupamṛdnāti ||
 atha sarva evārśaso bhavatyatikṛśo vivarṇaḥ kṣāmo dīnaḥ pracuravibad-
 dhavātamūtrapurīṣo 'śmarīśarkarāvānaniyatavibaddhamuktāmapakvabhinnaśu-
 ṣkavarcāstathāntarāśvetapāṇḍuharitaṇītaraktāruṇatanusāndrīpacchilopaveśī nāb-
 hivaṅkṣaṇoddeśapracuraparikartikānvitāḥ sagudaśūlapravāhikāpraharṣapramoho
 'lpaśukraprajo 'lpabhuk sirāsantatagātraḥ krodhano durupacāraḥ krodhano duru-
 pacāraḥ kāśaśvāsapīnasatr̥ṣṇārocakapāṇīpāḍavadanākṣikūṭaścayathukṣavathuvepa-
 thuvamathuparītaśtaimirikaḥ śīraḥśūlī kṣāmabhinnaśvaraḥ karṇarogī sajvaraḥ sāṅgamardah
 sarvaparvāsthīśūlo 'ntarāntarā hṛdayakukṣipārśvapṛṣṭhabastitrikagrahopataptaḥ pradhyanā-
 paraḥ paramalasaśca ||
 tatra vātolbaṇāni śuṣkamlānakaṭhinaparuṣarūkṣaśyāvāruṇāni tikṣṇasphuṭitamukhāni
 viṣamamadhyāni kadamba puṣpatuṇḍikerīkarkandhusiddhārthavimbīkharjūrāpha-
 lapramāṇāni vakrāṇi mitho visadṛśāni kaṭipārśvādiṣvadhikavedanāni saśūlodāvartakarāṇi
 gulmāṣṭhīlāplīhodarāṇi cāsyā tannimittānyeva |
 kṛṣṇatvaṅnakhānayanavanadanamalāśca bhavanti ||
 pittolbaṇāni nīlāgrāṇi raktapītakṛṣṇāni mṛduśīthilāni sparśāsahāni visragandhīni tanūni
 tanuraktasrāvīṇi dāhapākavanti jvaramohārucikarāṇi yakṛtprakāśāni śukajihvājālaukāvak-
 trasadṛśāni yavamadhyāni praklinnāni bhinnapītavarcāmsi hāridratvaṅnakhādīkarāṇi ca ||
 śleṣmolbaṇāni mahāmūlāni sthiraśnigdhapāṇḍuvṛttopacitāni gurustabdhāślakṣṇapic-
 chilāni suptasuptāni sparśakṣamāṇi karīrapanasāsthigostanākārāṇyatimātrotthā-
 napravāhikāvaṅkṣaṇānāhanābhiparikartikāhṛllāsaprasake kāśaśvāsapīnasārucicchardikṛ-
 chramūtrapramehaśītajvaraśophaśīrogauravendriyopalepāgnimārdavaklaibyāmaṇīkārāprabalāni
 na bhidyante na sravanti kaṇḍūbahulāni saśleṣmavasāprakāśātimāloṇipaveśīni śuklatvaṅ-
 nakhādi karāṇica |
 lakṣaṇasaṅkarāt saṃsargasannipātājāni vibhajet ||

raktolbaṇāni tu vaṭaprarohavidrumakākanandikāphalābhāni pittalakṣaṇāni ca tathā
 gāḍhapurīṣapratipīḍitānyatyarthaṃ duṣṭamuṣṇamasṛk sahasā visṛjanti |
 tasyātipravṛttau raktakṣayopadravā bhavantīti |
 bhavati cātra ślokaḥ | |
 mudgakodravajūrṇāhvakarīracaṇakādibhiḥ |
 rūkṣaiḥ saṅgrāhibhīrvāyuḥ sve sthāne kupito balī | |
 adhovahāni srotāṃsi saṃsruḍhyādhaḥ praśoṣayan |
 purīṣaṃ vātaviṇmūtrasaṅgaṃ kurvīta dāruṇam | |
 tena tivraruḍjā koṣṭhapṛṣṭhahṛtpārśvagā bhavet |
 ādhmānamudarāveṣṭo hṛllāsaḥ parikartanam | |
 bastau ca sutarāṃ śūlaṃ gaṇḍe śvayathusambhavaḥ |
 pavanasyordhvagāmitvaṃ tataśchardyarucijvarāḥ | |
 hṛdrogagrahaṇīdoṣamūtrasaṅgapravāhikāḥ |
 bādhīryatimiraśvāsaśīrorukkāsapīnasāḥ | |
 manovikārastrṣṇāsrāpittagulmodarādayaḥ |
 te te ca vātajā rogā jāyante bhṛśadāruṇāḥ | |
 durnāmnāmityudāvartaḥ paramo 'yamupadravaḥ |
 vātābhibhūtakoṣṭhānāṃ tairvināpi sa jāyate | |
 sahajāni tridoṣāṇi yāni cābhyantare balau |
 sthitāni tānyasādhyāni yāpyantegnibalādibhiḥ | |
 dvandvajāni dvitīyāyāṃ balau yānyāśritāni ca |
 kṛcchrasādhyāni tānyāhuḥ pariṣaṃvatsarāṇi ca | |
 bāhyāyāṃ tu balau jātānyekadoṣolbaṇāni ca |
 arśāṃsi sukhasādhyāni nacirotpatitāni ca | |
 medhrādiṣvapi vakṣyante yathāsvaṃ nābhijāni tu |
 gaṇḍūpadāsyarūpāṇi picchilāni mṛdūni ca | |
 vyāno gṛhītvā śleṣmāṇaṃ karotyarśastvaco bahiḥ |
 kilopamaṃ sthirakharaṃ carmakīlaṃ tu taṃ viduḥ | |
 vātena todapāruṣyaṃ pittādasitaraktatā |
 śleṣmaṇā snigdhatā tasya grathitatvaṃ savarṇatā | |
 arśasāṃ praśame yatnamāśu kurvīta buddhimān |
 tānyāśu hi gudaṃ badhvā kuryurbaddhagudodaram | |
 iti saptamo 'dhyāyaḥ | |
 athāṣṭamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'tisāragrahaṇīdoṣanidānaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 atīsāraḥ sa sutarāṃ jāyate 'tyambupānataḥ | |
 kṛśāśuṣkāmiṣāsātmyatilapiṣṭavirūḍhakaḥ |
 madyarūkṣātīmātrānnairarśobhiḥ snehavibhramāt | |
 kṛmibhyo vegarodhācca tadvidhaiḥ kupito 'nilaḥ |
 visraṃsayatyadhobdhātum hatvā tenaiva cānalam | |
 vyāpadyānuśakṛt koṣṭhaṃ purīṣaṃ dravatāṃ nayan |
 prakalpate 'tisārāya lakṣaṇaṃ tasya bhāvinaḥ | |
 todo hṛdgudakoṣṭheṣu gātrasādo malagrahaḥ |
 ādhyānamavipākaśca tatra vātena vijjalam | |
 alpālpaṃ śabdaśūlādhyāṃ vibaddhamupaveśyate |
 rūkṣaṃ sapheṇamacchaṃ ca grathitaṃ vā muhurmuḥ | |
 tathā dagdhaguḍābhāsaṃ sapicchāparikartikam |
 śuṣkāśyo bhraṣṭapāyūśca hr̥ṣṭaromā viniṣṭanan | |
 pittena pītamasitaṃ hāridraṃ śādvalaprabham |
 saraktamatidurgandhaṃ tṛṇmūrcchāsvedadāhavan | |

saśūlah pāyusantāpapākavān śleṣmaṇā ghanam |
 picchilaṃ tantumacchvetam snigdhamāmaṃ kaphānvitam | |
 abhīkṣṇam guru durgandham vibaddhamanubaddharuk |
 nidrāluralaso 'nnadviḍalpālpam sapravāhikam | |
 saromaharṣaḥ sotkleśo gurubastigudodaraḥ |
 kṛte 'pyakṛtasamjñāśca sarvātmā sarvalakṣaṇaḥ | |
 bhayena kṣobhite citte sapitto drāvayecchakṛt |
 vāyustato 'tisāryeta kṣipramuṣṇam dravam plavam | |
 vātapittasamaṃ liṅgairāhustadvacca śokataḥ |
 atisāraḥ samāsenā dvedhā sāmo nirāmakaḥ | |
 sāsṛṇnirasrastatrādye gauravādapsu majjati |
 śakṛddurgandhamāṭopaviṣṭambhārtiprasekinaḥ | |
 viparīto nirāmastu kaphāt pakvo 'pi majjati | |
 atisāreṣu yo nātiyatnavān grahaṇīgadaḥ |
 tasya syādaghnividhvamsakarairanyasya sevitaiḥ | |
 sāmam śakṛnirāmam vā jīrṇe yenātisāryate |
 so 'tisāro 'tisaraṇādāsukārī svabhāvataḥ | |
 sāmam sānnamajīrṇe 'nne jīrṇe pakvam tu naiva vā |
 akasmādvā muhurbaddhamakasmācchithilaṃ muhuḥ | |
 cirakṛdgrahaṇīdoṣaḥ sañcayāccopaveśayet | |
 sa caturdhā pṛthagdoṣaiḥ sannipātācca jāyate |
 prāgrūpaṃ tasya sadanam cirāt pacanamamlakaḥ | |
 praseko vaktravairasyamarucistṛṭ klamo bhramaḥ |
 ānaddhodaratā chardiḥkarṇakṣvedāntrakūjanam | |
 sāmānyalakṣaṇam kārśyam dhūmakastamako jvaraḥ |
 mūrchā śīrorugviṣṭambhaḥ śvayathuḥ karapādayoḥ | |
 tatṛṇilāttāluśoṣastimiraṃ karṇayoḥ svanaḥ |
 pārśvoruvaṅkṣaṇagrīvārujābhīkṣṇam viṣūcikā | |
 raseṣu grddhiḥ sarveṣu kṣutṛṣṇā parikartikā |
 jīrṇe jīryati cādhmānam bhukte svāsthyam samaśnute | |
 vātahṛdrogagulmārśaḥ plīhapāṇḍutvaśāṅkitaḥ |
 cirādduḥkham dravam śuṣkaḥ tanvāmam śabdaphenavat | |
 punaḥpunaḥ sṛjedvarcaḥ pāyurukśvāsakāsavān |
 pittena nīlam pītābham pītābhaḥ sṛjati dravam | |
 pūtyamlodgārahṛtkāṇṭhadāhārucitṛḍarditaḥ |
 śleṣmaṇā pacyate duḥkhamannaṃ chardirarocakaḥ | |
 āsyopadehaniṣṭhīvakāsahṛllāsapīnasāḥ |
 hṛdayam manyate styānamudaram stimitam guru | |
 udgāro duṣṭamadhuraḥ sadanam strīṣvahasānam |
 bhinnāmasleṣmasamśṛṣṭaguruvarcāḥpravartanam | |
 akṛśasyāpi daurbalyam sarvaje sarvasaṅkaraḥ | |
 sirāvibhāge ye caktā viṣamādyāstrayo 'gnayaḥ |
 te 'pi syurgrahaṇīdoṣāḥ samastu svāsthyakāraṇam | |
 vātavyādhyāśmarīkuṣṭhamehodarabhagandarāḥ |
 arśāsi grahaṇītyaṣṭau mahārogāḥ sudustarāḥ | |
 iti aṣṭamo 'dhyāyaḥ | |
 atha navamo 'dhyāyaḥ |
 athāto mūtraghātānidānam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 viṃśatirmūtrāghātā bhavanti |
 tadyathā |

vātapittakaphasannipātakṛcchrāṇi |
 vātapittaśleṣmaśukrāśmaryaḥ |
 vātabastyāṣṭhīlākunḍalikāmūtrātītajatharotsaṅgagranthīśukraviḍvighātoṣṇavātamūtrakṣayāvasādāśceti
 ||
 tatra vātabastyādayo nava vātolbaṇāḥ |
 tato dvau vātapittolbaṇau |
 antyaḥ kaphapittolbaṇāḥ | |
 sarveṣāṃ punarmūtrarogāṇāmadhiṣṭhānaṃ bastiḥ |
 sa marmasvabhīhitaḥ prāk |
 sa cādhomukho 'pi mūtravahāsu nāḍīṣu sūkṣmamukhasahasranīṣyandena
 mūtrākhyenāvīratam navo ghaṭa ivāpsu nimagnamukhopi pārśvebhyo 'mbhasāpūryate
 taireva ca srotobhīrvātādayo 'pi duṣṭāḥ praviśya bastim yathāsvamāghātān pramehāṃśca
 janayanti | |
 tatrālpaśo muhurmuhrubastimeḍhravaṅkṣaṇeṣu tīvraśūlaḥ kṛcchrānmūtrayati vātakṛc-
 chre |
 sadāhaṃ sarujaṃ raktaṃ pītaṃ kṛṣṇaṃ vā pittakṛcchre |
 bastimeḍhrayorgauravaṃ śopho mūtraṃ ca sapicchaṃ mehati kaphakṛcchre |
 sarvalakṣaṇasannipātena sannipātakṛcchre |
 sa ca kṛcchratamaḥ | |
 yadā tu vāyurbastimukhamāvṛtya sapittaṃ sakaphaṃ saśukraṃ vā mūtraṃ pariśoṣayati
 tadā krameṇa goriva pittādrocanā maṇikasyeva svacchādapi jalāt paṅkastadvadaśmaryab-
 hinīrvartate |
 sarvā ca sā śleṣmāśrayā |
 athāsyāḥ pūrvarūpāṇi jvaro bastyādhmānamarucirmūtrakṛcchraṃ bastiśi-
 ro-muṣkaśephasāṃ devanā bastagandhitvaṃ mūtrasyeti | |
 sāmānyalingāni tu nābhibastimevanīṣu mehatastayā mārganīrodhane vedanā mūtrad-
 hārāsaṅgastadvapāye ca gomedakaprakāśamanāvilamasitaṃ susukhaṃ mūtraṃ visṛjati |
 tatsaṅkṣobhaṇācca sarudhiraṃ |
 dhāvanalaṅghanādibhiścāsyā vividhā vedanā bhavanti |
 yathaiva ca pakvāśayāt srastena śakṛtādhiṣṭhite bastau mūtraṃ na pravartate tahāśmaryāpi
 ||
 tatra vāyunā bastisevanīmehaneṣu tīvravedanārdito dantān khādāti nābhiṃ prapīḍayati
 meḍhram mṛdnāti |
 muhurmuhrupathumān kṛcchrātsavātaṃ śakṛdvimuñcati |
 viśīrṇadhāraṃ ca mūtrayatyāśmarī cāsyā śyāvā paruṣā viṣamā kadambapuṣpavat
 kaṇṭakācitā bhavati |
 pittena pacyamāna iva dahyate bastiḥ |
 āśmarī ca raktaḥ pītāvabhāsā kṛṣṇā bhallātakāsthisaṃsthānā |
 śleṣmaṇā bhidyate nistudyata iva guruḥ śītaśca bastiraśmarī ca śvetā mahatī
 kukkuṭāṇḍapratimā madhuvarṇā vā bhavati |
 prāyeṇaitāstisro 'śmaryo bālānāṃ jāyante |
 teṣāmeva cālpabastitvādalpamāṃsopacayatvācca sukhagrahaṇāharaṇā bhavanti | |
 mahatāṃ tu śukrāśmarī śukranimittā bhavati |
 maithunavighātācchukramupasthitamanirasyamānaṃ vimārgagamanilo vighṛhya vṛṣaṇay-
 orantare saṃharati saṃhṛtyopaśoṣayati tataḥ śuṣkamaśmarī bhavati |
 sā śukramārgamāvṛṇoti mūtrakṛcchraṃ bastivedanāṃ vṛṣaṇayośca śvayathumāpādayati
 |
 utpannamātrāyāṃ ca śukraṃ nireti |
 prapīḍitamātre ca tasminnevāvākāśe vilīyate iti | |
 āśmaryeva tu vāyunāṇuśo vibhinnā śarkaretyucyate |
 anulome ca mārute sā sikateva mūtreṇa saha cyavate | |

vāyustu mūtravegarodhādbastimukhamāvṛṇoti |
 tato mūtrasaṅgaṃ vedanāṃ kaṇḍūṃ ca karoti |
 kadācicca bastiṃ svasthānāt pracyāvya garbhamivodvṛttaṃ sthūlaṃ pariplutaṃ ca kurute
 |
 tatra śūlaspandanadāhodveṣṭanāni binduśaśca mūtrasravaṇam |
 pīḍite ca bastau dhārayā pravṛttirayaṃ dvividho 'pi vātabastiḥ kṛcchrasādhyah taylorapi
 dvitīyo 'nilaprabalaḥ kṛcchrasādhyataraḥ | |
 bastiṇmārgāntare vāyurghanonnataṃ tīvrarujamacalamaṣṭhīlābhaṃ granthiṃ karoti |
 tenānilaviṇmūtrasaṅgo bhavatyādhmānaṃ ca |
 sā vātāṣṭhīlā |
 vīguṇo vāyuh bastau kuṇḍalībhūtaśtīvraśūlastambhagauravānvito mūtramāvidhyālpāśo
 vā pravartayan bhramati sā vāta kuṇḍalikā |
 mūtramativelaṃ vidhārya vimucyamānaṃ na pravartate vāhamānasya tu kṛcchrādalpaṃ
 pravartate tanmūtrātītam | |
 mūtrarodhādapāno vāyurnābheradhastāttīvrarujamādhmānaṃ malasaṅgaṃ ca kurvan-
 nudaramabhipūrayet tanmūtrajāṭharam |
 mārutenākṣiptaṃ chidravaiguṇyena vā mūtrayato mūtramalpaṃ bastau nāle maṇau vā
 sthitvā taccheṣagurumeḍhrasya sarujamarujaṃ vā śanaiḥ sravet sa mūtrotsaṅgaḥ |
 bastidvāre 'lpo vṛttaḥ śīghrasambhavo 'śmarītulyaliṅgo mūtragranthiḥ | |
 mūtritasya vyavāyagamanādvātoddhataṃ svasthānāccyutaṃ śukraṃ mehato mūtrasya
 prāk paścādvā bhasmodakasaṅkāśaṃ pravartate tanmūtraśukraṃ |
 vāyunā pīḍitaṃ śakṛnmūtrasrotaḥ prapadyate tato viṭgandhi viṭsaṃsrṣṭaṃ ca kṛcchānmū-
 trayati sa viḍvighātaḥ |
 atyadhvātapoṣṇabhojanādibhiḥ pittaṃ pravṛddhamanileritaṃ bastimeḍhragudadāhaṃ
 kurvaddharitahāridraktaṃ saraktaṃ vā mūtraṃ kṛchrāt pravartayet sa tūṣṇavātaḥ |
 vātapittaṃ bastimāśritya mūtraṃ saśūladāhaṃ kṣapayati sa mūtrakṣayaḥ |
 pittaṃ śleṣmobhayamapi vā vātena bastau saṃhanyate tato mūtraṃ sadāhaṃ saraktaṃ
 pītaṃ śvetaṃ sāndraṃ kṛcchrapravṛtti śuṣkaṃ ca śaṅkharocanānyataracūrṇavarṇaṃ sar-
 vavarṇayuktaṃ vā bhavati |
 sa mūtrāvasādaḥ | |
 iti vistarataḥ proktā rogā mūtrāpravṛttijāḥ |
 nidānalakṣaṇairūrdhvaṃ vakṣyante 'tipravṛttijāḥ | |
 iti navamo 'dhyāyaḥ | |
 atha daśamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pramehanidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 viṃśatiḥ pramehā bhavanti |
 tadyathā |
 kaphādudakekṣusāndrasurāpiṣṭaśukrasikatāśītaśanairlālāpramehāḥ daśa |
 pittāt kṣāraśālanīlahāridramāñjiṣṭhaśoṇitamehāḥ ṣaṭ |
 vātādvāsāmajjahastimadhumehāścatvāra iti | |
 teṣāṃ yatkiñcidāhāravihārajātaṃ śleṣmamedomūtrajananaṃ sa hetuḥ |
 tatra vātapittamedahkledamāṃsaśukrarasairanvito bastigataḥ śleṣmā pramehān janayati |
 taiḥ kaphaśoṇitābhyāṃ ca yuktaṃ pittaṃ |
 tairvasālasīkāmajjaujobhiśca vāyuh | |
 trayāṇāmapi doṣāṇāṃ śleṣmā prameheṣu prāk prakopamāpadyate śleṣmādhiṣṭhānatvān-
 mūtrasya |
 tadvṛddhermeda eva ca tena prathamam dūṣyate 'tyantasabhāgatvāt |
 tadanantaram dehakledādayaḥ |
 tataḥ śleṣmādikṣaye pittaṃ prabalībhavacchoṇitamapi dūṣayati |

tatkṣaye 'pi vāyurvasādīn dhātūn śarīrasya paramasārabhūtān bastimākṛṣya mūtreṇa saha
visṛjati | |

tasmāt kaphapittavātajāḥ krameṇa sādhyayāpyāsādhyāḥ |
tathā pittajāḥ saṃsṛṣṭadoṣamedahsthānatvādviruddhopakramatvācca |
vātajāḥ punaḥ kṣīṇeṣu dhātuṣu mahātyayatayā viruddhopakramatvācca |
medasi tu nātiduṣṭe pittajā api sādhyatām gaccheyuḥ | |
dhātusamparkāt punaḥ sarvameheṣu mūtramāvilāṃ bhūri ca bhavati |
doṣāṇām dūṣyāṇām cotkrṣṭāpakṛṣṭasamyogena mūtravarṇarasasparśagandhaviśeṣād-
varṇānāmiva śuklakṛṣṇādīnām śabalakalmāṣādayaḥ pramehāṇām prabhedā bhavanti | |
teṣāṃ pūrvarūpānyativṛddhirnakhādīnām jaṭilībhāvaśca keśāṇām mādhyamāsyasya
tālukaṇṭhaśoṣaḥ |

pipāsā malādhikyaṃ bahihkāye kāyachidreṣu ca śītecchā snehaḥ svedaḥ suptatā cāṅgeṣu
pāṇipādadaḥhotimādhuryāt pipīlikopasarpaṇaṃ visragandhatā ca mūtraśarīrayoḥ śuklatā ca
mūtre śvāsānidrātandrālasyaaprakārśaśca | |

tatra śītaṃ śvetamagandhamacchamudakamivodakamehī mehati |
ikṣurasamivātimadhuraṃ śītamīṣatpicchilāvilāmikṣumehī |
paryuṣitaṃ sāndrībhavat sāndramehī |
surātulyamupari prasannamadhahsāndraṃ surāmeḥ |
hrṣṭaromā piṣṭamiva sāndraṃ sitaṃ ca piṣṭamehī |
śukrābhaṃ śukramīśraṃ vā śukramehī |
sarujāṃ sasikataṃ sikatāmeḥ |
prāyo madhuramatiśītaṃ śītamehī |
mandammandam śanaiḥśanaiḥ śanairmeḥ |
picchilaṃ tantubaddhamiva lālāmeḥ |
varṇagandharasasparśaiḥ srutakṣāropamaṃ kṣāramehī |
uṣṇaṃ maṣīkālaṃ kālamehī |
saphenamacchamamlaṃ cāṣapatranīlaṃ nīlamehī |
kaṭukaṃ sadāhaṃ haridrāyuktamiva hāridramehī |
visraṃ mañjiṣṭhodakavarṇamiva mañjiṣṭhāmeḥ |
visramuṣṇaṃ salavaṇaṃ śoṇitasāṅkāśaṃ śoṇitamehī |
vasāmiśraṃ vasāṃ vā vasāmeḥ |
majjamiśraṃ majjānaṃ vā majjamehī |
salasīkaṃ madhuramavegaṃ lasīkayaiva ca vibaddhamanubaddhamajasraṃ matta iva
hastī sravati hastimehī | |

aujaḥ snigdhamadhuraṃ tadrauṣyādvāyauḥ kaṣāyatvenopasṛjati tena kaṣāyamad-
hurānuyātaṃ madhviva mehati madhumehī |

sa tu dvidhā kaiścidiṣyate |
dhātukṣayeṇānilakopāddoṣāvaraṇena vā |
tadāvṛto hi vāyurāhāraprasādamādāya muhurmuhuranimittaṃ doṣalingāni vṛddhikṣayau
cāvirbhāvayan kṛcchrasādhyāṃ madhumehaṃ pravartayati |
sarva eva copekṣyamāṇā madhumehatvamāyānti |
tasmātsarve 'pi madhumehaśabdenocyante |
yataḥ sarveṣvapi prāṇmadhiviva madhuraṃ mehati madhurarasaścāsyā deho bhavatīti | |
tatra pratiśyāyaḥ śarīraśaithilyamarocakāvīpākau prasekakchardirnidrā kāsaśca śleṣma-
jānāmupadravā bhavanti |

vṛṣṇāvadaraṇaṃ bastirmeḍhratodo 'mlakaḥ pipāsā jvaro dāho mūrccātisāraḥ pāṇḍuro-
gaśca pittajānām |

hrdgraho laulyamanidratā kampaḥ sūlaṃ baddhapuriṣatvaṃ śoṣaḥ kāsaḥ śvāsaśca vāta-
jānām | |

athaivamasya medaḥkledādibhirabhiṣyaṇṇadahesya doṣairanugata dhātōḥ pramehāb-
 hivṛddhau māṃsalesvavakāśeṣu sandhimarmasu ca pradeśaviśeṣāśrayatvāt prāṇāpahāriṇyo
 bhūyaḥ kaṣṭatamopadravā daśa piṭakā jāyante |
 sutarāṃ cādhaḥkāye |
 tadabhimukhā hi pramehiṇāṃ doṣāḥ |
 tadyathā |
 śarāvikā kacchapikā jālinī putriṇī vidārikā sarṣapikā masūrikālajī vinatā vidradhiśca | |
 tatra śyāvā kledavedanāyuktā nimnamadhyonnatauṣṭhā śarāvasaṃsthānapramāṇā
 śarāvikā |
 mahāmūlāvagādhārtitodā ślakṣṇā kacchapapṛṣṭhanibhā kacchapikā |
 mahāśayārtitodā stabdhā snigdhasrāviṇī sūkṣmacchidrā māṃsasirājālāvṛtā jālinī |
 mahatī piṭakābhīralpābhīracitā putriṇī |
 kaṃṭhinā vidārikandavadvṛttā vidārikā |
 śīghrapākā mahāvedanā sarṣapākṛtipramāṇā tadvidhābhiśca piṭakābhiścītā sarṣapikā |
 masūrākāra pramāṇā masūrikā |
 tvacamutthāna eva dahantī sphoṭairāvṛtā visarpantī raktā kṛṣṇātītṛṇmohajvarakarī dāhab-
 hūyiṣṭhātikaṣṭhā cālajī |
 mahatī nīlāvagādhārujākledā pṛṣṭhodarānyatarādhiṣṭhānā vinatā vinatā |
 vidradhistu vakṣyate pṛthageva | |
 tāsāmādyāḥ pañcātibalaśleṣmamedāḥsambhavena mūlavvyādhyekarūpatvāttadvṛd-
 dhikāritayā duḥsahāḥ |
 na tvitarāḥ pittolbaṇatayālpakaphamedobhāvāt |
 pramehavaśacca piṭakāsu yathāśvaṃ doṣodreko bhavatīti |
 bhavati cātra ślokaḥ | |
 prameheṇa vināpyetā jāyante duṣṭamedasaḥ |
 tāvacca nopalakṣyante yāvadvastuparigrahaḥ | |
 hāridravarṇaṃ raktaṃ vā mehaprāgrūpavarjitam |
 yo mūtrayenna taṃ mehaṃ raktapittaṃ tu taṃ viduḥ | |
 drṣṭvā pramehaṃ madhuraṃ sapicchaṃ madhūpamaṃ syāt dvividho vicāraḥ |
 sampūraṇacchralesmasamudbhavaḥ syāt kṣīṇeṣu doṣoṣvanilātmako vā | |
 sapūrvarūpāḥ kaphapittamehāḥ krameṇa ye vātakṛtāśca mehāḥ |
 sādhyā na te pittakṛtāstu yāpyāḥ sādhyāstu medo yadi nātiduṣṭam | |
 iti daśamo 'dhyāyaḥ | |
 athaikādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vidradhivṛddhigulmanidānaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 bhuktaiḥ śaryuṣītāsyuṣṇarūksaśuṣkavidāhibhiḥ |
 jihmaśayyāvicesṭābhistaistaiścāsṛkpradūṣaṇaiḥ | |
 duṣṭatvaṇmāṃsamedosthisnāvāsṛkkaṇḍarāśrayaḥ |
 yaḥ śopho bahirantarvā mahāmūlo mahārujaḥ | |
 vṛttaḥ syādāyato yo vā smṛtaḥ ṣoḍhā sa vidradhiḥ |
 doṣaiḥ pṛthak samuditaiḥ śoṇitena kṣatena ca | |
 bāhyo 'tra tatra tatrāṅge dāruṇo grathitonnataḥ |
 āntaro dāruṇataro gambhīro gulmavadghanaḥ | |
 valmīkavat samucchṛyī śīghraghātyagniśastravat |
 nābhibastiyakṛtṭlīhāklomahrṭkuṣīvaṇkṣaṇe | |
 syādvṛkkayorapāne vā vātāttrātītīvraruk |
 śyāvāruṇaścirothānapāko viṣamasamsthitiḥ | |
 vyadhacchedabhramānāhaspandasarpaṇaśabdavān |
 raktatāmṛsitaḥ pittāttrṇmohajvaradāhavan | |
 kṣiprotthānaprapākaśca pāṇḍuḥ kaṇḍūyutaḥ kaphāt |

sotkleśāśītakastambhajṛmbhārocakagauravaḥ ||
 cirotthānavidāhaśac saṅkīrṇaḥ sannipātataḥ |
 sāmārthyāccātra vibhajedbāhyābhyantaralakṣaṇam ||
 kṛṣṇasphoṭāvṛtaḥ śyāvastivradāharujājvaraḥ |
 pittaliṅgo 'srjā bāhyaḥ strīṇāmeva tathāntaraḥ ||
 śastrādyairabhighātena kṣate vāpathyakāriṇaḥ |
 kṣatośmā vāyuvikṣiptaḥ saraktaḥ pittamīrayan ||
 pittāsṛglakṣaṇam kuryādvidradhiṃ bhūryapadravam |
 teṣūpadravabhedaśca smṛto 'dhiṣṭhānabhedataḥ ||
 nābhyāṃ hidhmā bhavedbastau mūtram kṛcchreṇa pūti ca |
 śvāso yakṛti rodhastu plihanyucchūvāsasyatṛṭpunah ||
 galagrahaśca klomni syāt sarvāṅgapragraho hṛdi |
 pramehastamakaḥ kāso hṛdayoddhaṭanam vyathā ||
 kuṣipārśvāntarāṃsārthiḥ kuṣāvāṭopajanma ca |
 sakthnorgraho vaṅkṣaṇayorvṛkkayoḥ kaṭiprṣṭhayoḥ ||
 pārśvayośca vyathā pāyau pavanasya nirodhanam |
 āmapakvavidagdhataḥ teṣāṃ śophavadādiśet ||
 nābherūrdhvaḥ mukhāt pakvāḥ prasravantyadhare gudāt |
 gudāsyānnābhijo vidyāddoṣaḥ kledācca vidradhau ||
 yathāsvaḥ vṛṇavattatra vivarjyaḥ sannipātajaḥ |
 pakvo hṛnnābhibastistho bhinnō 'ntarbahireva vā ||
 pakvaścāntaḥsṛavan vaktrāt kṣīṇasyopadravānvitaḥ ||
 evameva stanasirā vivṛtāḥ prāpya yoṣitām |
 sūtānāṃ garbhiṇīnāṃ vā sambhaveccchravayathurghanah ||
 nāḍīnāṃ sūkṣmavaktratvāt kanyānāṃ tu na jāyate ||
 kruddho ruddhagatirvāyuh śophaśūlakaraścan |
 muṣkau vaṅkṣaṇataḥ prāpya phalakośābhivāhinīḥ ||
 prapīḍya dhamanīrvṛddhiṃ karoti phalakośayoḥ |
 doṣāsramedomūtrāntraiḥ sa vṛddhiḥ saptadhā gadaḥ ||
 mūtrāntrajāvapyanilāddhetubhedastu kevalam |
 vātapūrṇadṛtisparśo rūkṣo vātādaheturuk ||
 pakvodumbarasaṅkāśaḥ pittāddāhoṣmapākavān |
 kaphācchīto guruḥ snigdhaḥ paṇḍumānkaṭhinolparuk ||
 kṛṣṇasphoṭāvṛtaḥ pittavṛddhiliṅgaśca raktataḥ |
 kaphavanmedasā vṛddhirmṛdustālaphalopamaḥ ||
 mūtradhāraṇaśīlasya mūtrajaḥ sa tu gacchataḥ |
 ambhobhiḥ pūrṇadṛtivatkṣobhaṃ yāti saruṇmṛduḥ ||
 mūtrakṛcchramadhaḥ syācca valayaḥ phalakośayoḥ |
 vātakopibhirāhāraiḥ śītatoyāvagāhanaiḥ ||
 dhāraṇeraṇabhārādhvaṃviṣamāṅgapravavrtanaiḥ |
 kṣobhanaiḥ kṣubhito 'nyaiśca kṣudrāntrāvayavaḥ yadā ||
 pavano viguṇīkṛtya svaniveśādadhō nayet |
 kuryādvāṅkṣaṇasandhistho granthyābhaṃ śvayathuṃ tadā ||
 upekṣamāṇasya ca muṣkavṛddhimādhmānarukstambhavatīm sa vāyuh |
 prapīḍito 'ntaḥ svanavān prayāti pradhṃāpayannoti punaśca muktaḥ ||
 āntravṛddhiraśādhya 'yaṃ vātavṛddhisamākṛtiḥ |
 rūkṣakṛṣṇārūṇasirātantujālagavākṣitaḥ ||
 gulmo 'ṣṭadhā pṛthagdoṣaiḥ saṃsṛṣṭairnicayaṃ gataiḥ |
 ārtavasya ca doṣeṇa nārīnāṃ jāyate 'ṣṭamaḥ ||
 atha yo jvarātisārādibhirvamanādibhirvā karmabhiḥ karṣito vātālānyāhārayatyāhārāb-
 hilāṣī vā śītamudakaḥ pibatyanpanānānantaraṃ vā laṅghanaplavanavyavāyayānānādīn

dehavikṣobhinaḥ sevate 'nudīrṇāṃ vā chirdimudīrayatyudīrṇāṃ vā vātādīn niśvāsocchvāsau vā nigrhṇātyasnehapūrvam vā vamanavirecane karoti tathā śodhita eva vātividāhino 'bhiṣyandino vā niṣevate tasya yathāsvam vātapradhānāḥ kupitā doṣāḥ pṛthak saṃsṛṣṭāḥ samastāḥ saraktā vā mahāsroto 'nupraviśyāvṛtyordhvamadhaśca mārgamavaśyaṃ śūlamupajanayanto gulmamabhinirvartayanti |

yataśca tasmin śūlaviddha iva vyathate tīvravedanārditaḥ kṛcchrocchvāsastasmācchūlami-tyucyate ||

tatrātikarśanāt kaphapittābhyāṃ vā mārganirodhāllabdhāśrayo vāyurutpluto raukṣyāt kaṭhinībhūtaḥ svāśraye svatantraḥ paratanthro vā pittaśleṣmāśraye sparśopalabhyaḥ piṇḍi-
tatvādamūrto 'pi mūrtatāmivopagato granthirūpeṇāvatiṣṭhamāno gulmasaṃjñāṃ labhate |

tasya pañca sthānāni bastirṇābhiḥ pārśve hṛdayaṃ ca |

athāśya pūrvarūpāṇi sadanamagnīśarīrayoraruciḥ sauhityāsaḥṣṇutā kukṣiśūlamādhmā-
namudgiraṇaṃ bahuśo vidagdhe 'nne chardirāṭopo malasya prādurbhāvo 'pravṛttiśca ||

tatra vātāt sūcyeva ca śāṅkuneva ca vyadho manyāśiraḥśāṅkhaśūlajvarāṅgamardaplīhāṭopāntrakūjodāvar-
dhamukhaśoṣastabdhagātrataḥ vāyukāleṣūpadravavṛddhirviṣamāgnitā kṛṣṇāruṇaparūṣat-
vaṇnakhāditvaṃ gulmaścāśya calatvādvāyoraniyatasthānasaṃsthānodayapralayāl-
pamahārujaḥ pipīlikāparigata iva todasphuraṇabahulo vistārayatīva svadeśe carma kadācit
kadācitsaṅkocayatīva harṣayati romāṇi vedanātipravṛttau tu sarvasminnapi dehe prāyo
bastyāśrayaśca bhavati ||

pittāddāho dhūmako 'mlakastrṣṇā jvaraḥ svedo vidbhedo mūrcchā śītopaśayatā hari-
tahāridratvagāditvaṃ gulmaścāśya taptāyaḥpiṇḍa iva tamavakāśaṃ dahati dūyate dhūmāy-
ata ūṣmāyate śīthila iva vraṇa ivāsparśasaho nirlomā prāyo nābhyāśrayaśca ||

kaphāt staimityamarocakāvīpākau hṛdayopalepaḥ śītajvarastrīptiḥ sadanaṃ kāso hṛllāsaḥ
pīnasonidrālasyaṃ nakhādīśuklatā gulmaśca suptasthiragurukaṭhino 'vagāḍho 'lparuk prāyo
hṛtpārśvāśrayaśca |

saṃsṛṣṭalīṅgaḥ saṃsargāt |

sa trividhaḥ |

sarvalīṅganīcaye nicayagulmaḥ so 'sādhyah ||

raktaḡulmastu garbhakoṣṭhārtavāgamanavaiśeṣyāt pāratantryādavaiśāradyādu-
pacārānurodhācca striyā eva bhavati ||

tatra yadāśāvṛtumatī navaprasūtā yonirogiṇī vā vātālānyāseveta tadāśyā vāyuḥ prakupito
yonyā mukhamanupraviśyārtavamaparūṇaddhi |

taduparudhyamānaṃ māse māse kukṣimabhinirvartayati garbhālīṅgāni ca hṛllāsatandrāṅ-
gasādadauhṛdastanyadarśanādīni |

vāyusaṃsargāt punaḥ pittaikaprapakatayā ca vātapittagulmarūpāṇi kramācchūlastamb-
hadāhātīsārādīni garbhāśaye ca sutarāṃ śūlaṃ tayā yonyā daurgandhyamāsrāvaṃ ca karoti
|

gulmaśca na garbha ivāṅgaiḥ piṇḍita iva tu cireṇa saśūlaṃ spandate |

gulma eva varddhate na kukṣiḥ ||

svadoṣādhiṣṭhānaśca sarvo bhavati gulmaḥ |

tasmāccireṇa naiva vā pākameti |

bhṛśaduṣṭarakṭāśrayattvāttu vidradhiḥ śīghrapāko bhavatīti |

bhavati cātra ||

gulme 'ntarāśraye bastikukṣihṛtplīhavedanāḥ |

agnivarṇabalabhraṃśo vegānāṃ cāpravartanam ||

ato viparyayo bāhye koṣṭhāṅgeṣu tu nātiruk |

vaivarṇyamavakāśasya bahirunnatatādhikam ||

sāṭopamatyugraruḡamādhmānamudare bhṛśam |

ūrdhvādhovātarodhena tamānāhaṃ pracakṣate ||

ghano 'ṣṭhīlopamo granthiraṣṭhīlordhvaṃ samunnataḥ |

ānāhālīṅgastiryak tu pratyaṣṭhīlā tadākṛtiḥ ||

pakvāśayāt gudopasthaṃ vāyustīvrarujaścaraṇaḥ |
 tūnī pratūnī tu bhavetsa evāto viparyaye ||
 iti ekādaśo 'dhyāyāḥ | |
 atha dvādaśo 'dhyāyāḥ |
 athāta udaranidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 rogāḥ sarve 'pi mande 'gnau sutarāmudarāṇi tu |
 ajīrṇānmalinaīścānnairjāyante malasañcayāt | |
 ūrdhvādho dhātavo rudhvā vāhinīrambuvāhinīḥ |
 prāṇāgnyapānān sandūṣya kuryustvañmāṃsasandhigāḥ | |
 ādhmāpya kukṣimudaraṃ aṣṭadhā tacca bhidyate | |
 pṛthagdoṣaiḥ samastaiśca plīhabaddhakṣatodakaiḥ |
 tenārtāḥ śuṣkatālvoṣṭhāḥ śūnapādakarodarāḥ | |
 naṣṭaceṣṭābalāhārāḥ kṛśāḥ pradhmmātakukṣayaḥ |
 syuḥ pretarūpāḥ puruṣā bhāvinastasya lakṣaṇam | |
 kṣunnāśo 'nnaṃ cirātsarvaṃ savidāhaṃ ca pacyate |
 jīrṇājīrṇaṃ na jānāti sauhityaṃ sahate na ca | |
 kṣīyate balataḥ śaśvacchvasityalpe 'pi ceṣṭite |
 vṛddhirviśo 'pravṛttiśca kiñcicchophaśca pādayoḥ | |
 rugbastisandhau tatatā laghvalpābhajanairapi |
 rājījanma valīnāśo jaṭhare jaṭhareṣu tu | |
 sarveṣu tandrā sadanaṃ malasaṅgo 'lpavahnitā |
 dāhaḥ śvayathurādhmānamante salilasambhavaḥ | |
 sarvaṃ tvatoyamaruṇamaśophaṃ nātibhārikam |
 gavākṣitaṃ sirājālaḥ sadā guḍugudāyate | |
 nābhimantraṃ ca viṣṭabhya vegam kṛtvā praṇaśyati |
 māruto hṛtkaṭīnābhipāyuvāṅkṣaṇavedanaḥ | |
 saśabdo nīscaredvāyurviḍ baddhā mūtrmalpakam |
 nātimando 'nalo laulyaṃ na ca syādvirasaṃ mukham | |
 tatra vātodare śophaḥ pāṇipānmuṣkasandhiṣu |
 kukṣipārśvodarakaṭīpṛṣṭharuk parvabhedanam | |
 śuṣkakāśo 'ṅgamardo 'dhogurutā malasaṅgrahaḥ |
 śyāvāruṇatvagāditvamakasmāddhrāsavṛddhimat | |
 satodabhedamudaraṃ tanukṛṣṇasirātataṃ |
 ādhmātadr̥tivacchabdamāhaṃtaṃ prakaroti ca | |
 vāyuścātra sarukśabdo vicaretsarvatogatiḥ |
 pittodare jvaro mūrccā dāhastr̥ṭ kaṭukāsyatā | |
 bhramo 'tisāraḥ pītatvaṃ tvagādāvudaraṃ harit |
 pītātāmrāsirānaddhaṃ sasvedaṃ soṣma dahyate | |
 dhūmāyati mṛdusparśam kṣiprapākaṃ pradūyate |
 śleṣmodare 'ṅgasadanaṃ svāpaḥ śvayathugauravam | |
 nidrotkleśāruciśvāsakāśaśuklatvagādītā |
 udaraṃ stimitaṃ snigdhaṃ śuklarājītataṃ mahat | |
 cirābhivṛddhi kaṭhinaṃ śītasparśam guru sthiram |
 tridoṣakopanaistaistaiḥstrīdattaiśca rajomalaiḥ | |
 garadūṣīviśādyaiśca saraktāḥ sañcitā malāḥ |
 koṣṭhaṃ prāpya vikurvāṇāḥ śophamūrccābhramānvitam | |
 kuryustrilingamudaraṃ śīghrapākaṃ sudāruṇam |
 bād hate tacca sutarāṃ śītavātābhradarśane | |
 atyāśītasya saṅkṣobhādyānayanādiceṣṭitaiḥ |
 ativyavāyabhārādhvagamānavyādhikarśanaiḥ | |

vāmapārśvāsritāḥ plihā cyutaḥ sthānādvivarddhate |
 śoṇitaṃ vā rasādibhyo vivṛddhaṃ taṃ vivarddhayet ||
 so 'ṣṭhīlevātikāṭhinaḥ pronnataḥ kūrmaprṣṭhavat |
 krameṇa vardhamānaśca kuṣṣāvudaramāvahet ||
 śvāsakāsapipāsāsyavairasyādhmānarugjvaraiḥ |
 pāṇḍutvamūrcchācchardībhirdāhamohaiśca saṃyutam ||
 aruṇābhaṃ vivarṇaṃ vā nīlahāridrarājimat |
 udāvartaruḥjānāhairmohatṛḍḍahanajvaraiḥ ||
 gauravārucikāṭhinyairvidyāttatra malān kramāt |
 plīhavaddakṣiṇāt pārśvāt kuryādyakṛdapi cyutam ||
 pakṣmavālaiḥ sahānnena bhuktairbaddhāyane gude |
 durnāmabhirudāvartairannairvāntropalepibhiḥ ||
 varcaḥ pittakaphān rudhvā karoti kupito 'nilaḥ |
 apāno jaṭharaṃ tena syurdāhajvaratṛṭkṣavāḥ ||
 kāsaśvāsorusadanaṃ śirohṛnnābhipāyuruk
 malasaṅgo 'rucicchardirudaraṃ mūḍhamārutam ||
 sthiraṃ nīlāruṇasirārājīnaddhamarāji vā |
 nābherupari ca prāyo gopucchākṛti jāyate ||
 asthyādiśalyaiḥ sānnaiśca bhuktairatyaśanena vā |
 bhidyate pacyate cāntraṃ tacchidraiśca sravan bahiḥ ||
 āma eva gudādeti tatolpālpaṃ saviḍrasaḥ |
 tulyaḥ kuṇapagandhena picchilaḥ pītalohitaḥ ||
 śeṣaścāpūrya jaṭharaṃ jaṭharaṃ ghoramāvahet |
 vardhate tadadhonābherāśu caiti jalātmatām ||
 udriktadoṣarūpaṃ ca vyāptaṃ ca śvāsatrṭbhramaiḥ |
 chidrodaramidaṃ prāhuḥ parisrāvīti cāpare ||
 pravṛttasnehapānādeḥ sahasāmāmbupāyinaḥ |
 atyambupānānmandāgreḥ kṣiṇasyātikṛśasya vā ||
 rudhvāmbumārgānanilaḥ kaphaśca jalamūrcchitaḥ |
 varddhayetām tadevāmbu tatsthānādudarāśritau ||
 tataḥ syādudaraṃ tṛṣṇāgudasrutirujānvitam |
 kāsaśvāsāruciyaṃ nāvaṇasirātataṃ ||
 toyapūrṇadṛtisparśaśabdaprakṣobhavepathu |
 dakodaraṃ mahat snigdhaṃ sthiraṃāvṛttanābhi tat ||
 upekṣayā ca sarveṣu doṣāḥ svasthānataścyutāḥ |
 pākāddravā dravīkuryuḥ sandhisrotomukhānyapi ||
 svedaśca bāhyasrotassu vihatastiryagāsthitaḥ |
 tadevodakamāpyāyā picchām kuryāttadā bhavet ||
 gurūdaraṃ sthiraṃ vṛttamāhataṃ ca na śabdavat |
 mṛdu vyapetarājīkaṃ nābhyām sprṣṭaṃ ca sarpati ||
 tadanūdakajanmāsmiṇ kuṣṣivṛddhistato 'dhikam |
 sirāntarddhānamudakajaṭharoktaṃ ca lakṣaṇam ||
 vātapittakaphaplihasannipātadakodaram |
 kṛcchraṃ yathottaraṃ pakṣāt paraṃ prāyo 'pare hataḥ ||
 sarvaṃ ca jātasalilaṃ riṣṭhoktopadravānvitam |
 janmanāivodaraṃ sarvaṃ prāyaḥ kṛcchrataṃ matam ||
 balinastadajātāmbu yatnasādhyam navotthitam |
 iti dvādaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha trayodaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pāṇḍuśophavisarpanidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||

pittapradhānāḥ kupitā yathoktaiḥ kopanairmalāḥ |
 tatrānilena balinā kṣiptaṁ pittaṁ hṛdi sthitam ||
 dhamanīlena samprāpya vyāpnuvatsakalām tanum |
 śleṣmatvagraktamāmsāni pradūṣyāntaramāśritam ||
 tvañmāmsayostat kurute tvaci varṇānpṛthagvidhān |
 pāṇḍuhāridraharitān pāṇḍutvaṁ teṣu cādhikam ||
 yato 'taḥ pāṇḍurityuktaḥ sa rogaḥ tena gauravam |
 dhātūnām syācca śaithilyamojasaśca guṇakṣayaḥ ||
 tato 'lparaktamedasko niḥsāraḥ syācchlathendriyaḥ |
 mṛdyamānairivāṅgairnā dravatā hṛdayena ca ||
 sūnākṣikūṭavadanaḥ kopanaḥ ṣṭhīvanolpavāk |
 annadviṣīśīradveṣī śīrṇaromā hatānalaḥ ||
 sannasakthī jvarī śvāsī karṇakṣveḍī śramī bhramī |
 sa pañcadhā pṛthagdoṣaiḥ samastairmṛttikādanāt ||
 prāgrūpamasya hṛdayaspandanaṁ rūkṣatā tvaci |
 aruciḥ pītamūtratvaṁ svedābhāvo 'lpavāhniṭā ||
 sādāḥ śramo 'nilāttatra gātraruktodakampanam |
 kṛṣṇarūkṣāruṇasirānakhaviṇmūtranetratā ||
 śophānāḥāsyaavairasyaviṣoṣāḥ pārśvamūrdharuk |
 pittāddharitapītābhasirāditvaṁ jvarastamaḥ ||
 tṛṭṣvedamūrccā śīteccā daurgandhyaṁ kaṭuvaktratā |
 varcobhedo 'mlako dāhaḥ kaphācchuklasirāditā ||
 tandrā lavaṇavaktratvaṁ romaharṣaḥ svarakṣayaḥ |
 kāśaśchardīśca nicayānmiśraliṅgo 'tidussahaḥ ||
 mṛt kaṣāyānilaṁ pittaṁūsarā madhurā kapham |
 dūṣayitvā rasādīṃśca raukṣyādbhuktaṁ virūkṣya ca ||
 srotāṃsyapakvaivāpūrya kuryādrudhvā ca pūrvavat |
 pāṇḍurogaṁ tataḥ sūnanābhipādāsyamehanaḥ ||
 puriṣaṁ kṛmivanmuñcedbhinnaṁ sāsṛkkaphaṁ naraḥ |
 yaḥ pāṇḍurogī seveta pittalaṁ tasya kāmālām ||
 koṣṭhaśākhāśrayaṁ pittaṁ dagdhvāsṛṇmāmsamāvahet |
 hāridranetramūtratvañnakhavaktraśakṛttayā ||
 dāhāvīpākatrṣṇāvān bhekābho durbalendriyaḥ |
 bhavet pittolbaṇasyāsau pāṇḍurogādrte 'pi ca ||
 upekṣayā ca śophāḍhyā sā kṛchrā kumbhakāmālā |
 haritaśyāvapītatvaṁ pāṇḍuroge yadā bhavet ||
 vātapittādbhramastrṣṇā strīsvaharṣo mṛdujvaraḥ |
 tandrābalānalabhraṃśo loḍharaṁ taṁ halīmakam ||
 alasaṁ ceti śamsanti teṣāṁ pūrvamupadravāḥ |
 śophapradhānāḥ kathitāḥ sa evāto nigadyate ||
 pittaraktaḥkaphān vāyurduṣṭo duṣṭān bahiḥsirāḥ |
 nītvā ruddhagatistairhi kuryāt tvañmāmsasaṃśrayam ||
 utsedhaṁ saṃhataṁ śophaṁ tamāhurnicayādataḥ |
 sarvam hetuviśeṣaistu rūpabhedānnavātmakam ||
 doṣaiḥ pṛthagdvayaiḥ sarvairabhighātādviśādapi |
 dvidhā vā nijamāgantum sarvāṅgaikāṅgajaṁ ca tam ||
 pṛthūnnatagrathitatāviśeṣaiśca tridhā viduḥ |
 sāmānyahetuḥ śophānāṁ doṣajānāṁ viśeṣataḥ ||
 vyādhikarmopavāsādikṣiṇasya bhajato drutam |
 atimātramathānyasya gurvamlasnigdhaśītaḥ |
 lavaṇakṣāratīkṣṇoṣṇaśākāmbusvapnajāgaram ||

mṛdgrāmyamāmsavallūramajīrṇaśramamaithunam |
 padātermārgagamanam yānena kṣobhiṇāpi vā | |
 śvāsakāsātisārārsojaṭharapradarajvarāḥ |
 viṣūcyalasakacchardigarbhavīsarpapāṇḍavaḥ | |
 anye ca mithyopakrāntāstairdoṣā vakṣasi sthitāḥ |
 ūrdhvaṃ śophamadho bastau madhye kurvanti madhyagāḥ | |
 sarvāṅgāḥ sarvagataṃ pratyāṅgeṣu tadāśrayāḥ |
 tatpūrvarūpaṃ davathuḥ sirāyāmo 'ṅgagauravam | |
 vātācchophaścalo rūkṣaḥ khararomāruṇāsitaḥ |
 saṅkocaspandaharṣārtitodabhedaprasuptimān | |
 kṣiprotthānaśamaḥ śīghramunnamet pīḍitastanuḥ |
 snigdhoṣṇamardanaiḥ śāmyedrātrāvalpo divā mahān | |
 tvakca sarṣapalipteva tasmimścimicimāyate |
 pītaraktāsītābhāsaḥ pittādātāmraromakṛt | |
 śīghrānusārapraśamo madhye prāgjāyate tanoh |
 satṛḍḍāhajvarasvedadavakledamadabhramaḥ | |
 śītābhilāṣī vidbhedī gandhī sparśāsaho mṛduḥ |
 kaṇḍūmān pāṇḍuromatvakkāṭhinaḥ śītaḥ guruh | |
 snigdhāḥ ślakṣṇāḥ sthira styāno nidrācchardyaṅnisādakṛt |
 ākrānto nonnamet kṛcchraśamajanmā niśābalaḥ | |
 sravennāṣṛk cirāt picchām kuśāśastrādivikṣataḥ |
 sparśoṣṇakāṅkṣī ca kaphādyathāsvaṃ dvandvajāstrayaḥ | |
 saṅkarāddhetuliṅgānām nicayānnicayātmakaḥ |
 abhighātena śastrādicchedabhedakṣatādibhiḥ | |
 himānilodadhyanilairbhallātakapikacchujaiḥ |
 rasaiśśūkaiścasamsparsācchravayathuḥ syādvisarpavān | |
 bhr̥ṣoṣmā lohitābhāsaḥ prāyaśaḥ pittalakṣaṇaḥ | |
 viṣajaḥ saviṣaprāṇiparisarpaṇamūtraṇāt |
 daṃṣṭrādantanakhāpātādaviṣaprāṇināmapi | |
 viṇmūtraśukropahatamalavadvastrasaṅkarāt |
 viṣavṛkṣānilasparśādgārayogāvacūrṇanāt | |
 mṛduścalo 'valambī ca śīghradāharujākaraḥ |
 navo 'nupadravaḥ śophaḥ sādhyo 'sādhyāḥ pureritaḥ | |
 syādvisarpo 'bhighātāntairdoṣairdūṣyaiśca śophavat |
 tryadhiṣṭhānam ca taṃ prāhurbāhyāntarubhayāśrayāt | |
 yathottaram ca duḥsādhyāstatra doṣā yathāyatham |
 prakopaṇaiḥ prakupitā viśeṣeṇa vidāhibhiḥ | |
 dehe śīghraṃ visarpanti te 'ntarantaḥsthitā bahiḥ |
 bahiḥsthā dvitaye dvisthāḥ vidyāttatrāntarāśrayam | |
 marmopatāpātsammohādayanānām vighaṭṭanāt |
 tṛṣṇātiyogādvegānām viṣamaṃ ca pravartanāt | |
 āśu cāgnibalabhramśādato bāhyaṃ viparyayāt |
 tatra vātāt parīsarpo vātajvarasamavyathaḥ | |
 śophasphuraṇanistodabhedāyāmārtiharṣavān |
 pittāddrutagatiḥ pittajvaraliṅgo 'tilohitaḥ | |
 kaphātkāṇḍūyutaḥ snigdhāḥ kaphajvarasamānaruk |
 svadoṣaliṅgaiściyante sarve sphoṭairupekṣitāḥ | |
 te pakvabhinnāḥ svaṃ svaṃ ca bibhrati vṛṇalakṣaṇam |
 vātapittājjvaracchardimūrchātisāratṛḍḍbhramaiḥ | |
 astibhedāṅgisadanatamakārocakairiyutaḥ |
 karoti sarvamaṅgaṃ ca dīptāṅgārāvākīrṇavat | |

yaṃ yaṃ deśaṃ visarpaśca visarpati bhavetsa saḥ |
 śāntāṅgārāsito nīlo rakto vāsu ca cīyate ||
 agnidagdha iva sphoṭaiḥ śīghragatvāddrutañca saḥ |
 marmānusārī vīsarpaḥ syādvāto 'tibalastataḥ ||
 vyathetāṅgaṃ haretsaṃjñāṃ nidrāṃ ca śvāsamīrayet |
 hidhmām ca sa gato 'vasthāmīdṛśīm labhate na nā ||
 kvaciccharmāratigrasto bhūmiśayyāsanādiṣu |
 ceṣṭamānastataḥ kliṣṭo manodehaśramodbhavām ||
 duṣprabodho 'śnute nidrāṃ so 'gnivīsarpa ucyate ||
 kaphena ruddhaḥ pavano bhitvā taṃ bahudhā kapham |
 raktaṃ vā vṛddharaktasya tvaksirāsnāvamāṃsagam ||
 dūṣayitvā ca dīrghāṇuvṛttasthūlakharātmanām |
 granthīnām kurute mālām raktānām tivrarugjvarām ||
 śvāsakāsātīsārāsyāśoṣahidhmāvamibhramaiḥ |
 mohavaivarṇyamūrcchāṅgabhaṅgāgnisadanairyutām ||
 ityayaṃ granthivīsarpaḥ kaphamārutakopajaḥ ||
 kaphapittāt jvaraḥ stambho tandrānidrāśirorujaḥ |
 aṅgāvasādavikṣepapralāpārocakabhramāḥ ||
 mūrchāgniḥānirbhedo 'sthānām pipāsendriyagauravam |
 āmopaveśanaṃ lepaḥ srotasām sa ca sarpati ||
 prāyeṇāmāśaye gr̥hṇannekadeśaṅca nātiruk |
 pīṭakairavakīrṇo 'tipītalohitapāṇḍuraiḥ ||
 mecakābho 'sitaḥsnigdho malinaḥsophavān guruḥ |
 gambhīrapākaḥ prājyoṣmā spr̥ṣṭaḥ klinno 'vadīryāte ||
 paṅkavacchīrṇamāṃsaśca spaṣṭasnāyusirāgaṇaḥ |
 śavagandhī ca vīsarpaḥ kardamākhyamuśanti tam ||
 sarvajo lakṣaṇaiḥ sarvaiḥ sarvadhātvaḥhidarpaṇaḥ |
 bāhyahetoḥ kṣatāt kruddhaḥ saraktaṃ pittamīrayan ||
 visarpaṃ mārutaḥ kuryāt kulatthasadr̥śaiścitam |
 sphoṭaiḥ śopahavararujādāhāḍhyaṃ śyāvalohitam ||
 asādhyau kṣatasarvotthau sarve cākrāntamarmakāḥ ||
 śīrṇasnāyusirāmāṃsāḥ praklinnāḥ śavagandhayaḥ ||
 iti trayodaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha caturdaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kuṣṭhaśvitrakṛminidānaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 mithyāhāravihāreṇa viśeṣeṇa virodhinā |
 sādhunindāvadhānyasvaharaṇādyaiśca sevitaḥ ||
 pāpmabhiḥ karmabhiḥ sadyaḥ prāktanairveritā malāḥ |
 sirāḥ prapadya tiryaggāstvaglasikāsr̥gāmiṣam ||
 dūṣayantaḥ ślathīkr̥tya nīscarantastato bahiḥ |
 tvacaḥ kurvanti vaivarṇyaṃ duṣṭāḥ kuṣṭhamuśanti tat ||
 kālenopekṣitaṃ yasmāt sarvaṃ kuṣṇāti tadvapuḥ |
 prapadya dhātūnvīpyāntaḥ sarvānsaṅkledyacāvahet ||
 sasvedakledasaṅkothān kṛmīn sūkṣmān sudāruṇān |
 lomatvaksnāyudhamanītaruṇāsthīni yaiḥ kramāt ||
 bhakṣayet śvitramasmācca kuṣṭhabāhyamudāhṛtam |
 kuṣṭhāni saptadhā doṣaiḥ pṛthaṇmīsrāiḥ samāgataiḥ ||
 sarveṣvapi tridoṣeṣu vyapadeśo 'dhikatvataḥ |
 vātena kuṣṭhaṃ kāpālaṃ pittādaudumbaram kaphāt ||
 maṇḍalākhyam vicarcī ca ṛsyākhyam vātāpittajam |

carmaikakuṣṭhakiṭibhasidhmālasavipādikāḥ | |
 vātaśleṣmodbhavāḥ śleṣmapittāddadruśatāruṣī |
 puṇḍarīkaṃ savisphoṭaṃ pāmā carmadalaṃ tathā | |
 sarvaiḥ syāt kākāṇaṃ pūrvāṃ trikaṃ dadru sakākāṇaṃ |
 puṇḍarīkarṣyajihve ca mahākuṣṭhāni sapta tu | |
 atiślakṣṇakharasparśasvedāsvedavivarṇatāḥ |
 dāhaḥ kaṇḍūstvaci svāpastodaḥ koṭhonnatiḥśramaḥ | |
 vranānāmadhikaṃ śūlaṃ śīghnotpattiściraṣṭhitiḥ |
 rūḍhānāmapi rūkṣatvaṃ nimitte 'lpe 'pi kothanam | |
 romaharṣo 'srjaḥ kārṣṇyaṃ kuṣṭhalakṣaṇamagrajam |
 kṛṣṇāruṇakapālābhaṃ rūkṣaṃ suptaṃ kharaṃ tanu | |
 viṣṭṛtāsamaparyantaṃ hṛṣṭairlomabhiścitaṃ |
 todāḍhyamalpakaṇḍūkaṃ kāpālaṃ śīghrasarpi ca | |
 pakvodumbaratāmratvagromagaurasirācitam |
 bahalaṃ bahulakledaṃ raktaṃ dāharujākaram | |
 āśūttānāvadarānakṛmi vidyādudumbaram | |
 sthiraṃ styānaṃ guru snigdhaṃ śvetaraktamanāśugam |
 anyonyāsaktamutsannaṃ bahukaṇḍūsrutikrimi | |
 ślakṣṇapītābhaparyantaṃ maṇḍalaṃ parimaṇḍalam |
 sakaṇḍūpītakā śyāvā lasikāḍhyā vicarcikā | |
 paruṣaṃ tanuraktāntamantaḥśyāvaṃ samunnatam |
 satodadāharukkledaṃ karkaśaiḥ pītakaiścitaṃ | |
 rṣyajihvākṛti proktamṛṣyajihvaṃ bahukrimi |
 hasticarmakharasparśaṃ camakākhyam mahāśrayam | |
 asvedaṃ matsyaśakalasannibhaṃ kiṭibhaṃ punaḥ |
 rūkṣaṃ kiṇakharasparśaṃ kaṇḍūmat paruṣāsitam | |
 sidhma rūkṣaṃ bahiḥsnigdhamantarghrṣṭaṃ rajaḥ kiret |
 ślakṣṇasparśaṃ tanuśvetatāmraṃ daugdhikapuṣpavat | |
 prāyeṇa cordhvakāye syādgāṇḍaiḥ kaṇḍūyutaiścitaṃ |
 raktairalasakaṃ pāṇipādadāryo vipādikāḥ | |
 tīvrārtyo mandakaṇḍvaśca sarāgapītakācitāḥ |
 dīrghapratānā dūrvāvadatasīkusumacchaviḥ | |
 utsannamaṇḍalā dadruḥ kaṇḍūmatyanuṣaṅgiṇī |
 sthūlamūlaṃ sadāhārti raktaśyāvaṃ bahuvraṇam | |
 śatāruḥ kledajantvāḍhyaṃ prāyaśaḥ parvajanma ca |
 raktāntamantarāpāṇḍukaṇḍudāharujānvitam | |
 sotsedhamācitam raktaiḥ padmapatramivāmśubhiḥ |
 ghanabhūrilasīkārṣṭkprāyamāśu vibhedi ca | |
 puṇḍarīkaṃ tanutvagbhiścitaṃ sphoṭaiḥ sitāruṇaiḥ |
 visphoṭaṃ pītakāḥ pāmākaṇḍūkledarujādhikāḥ | |
 sūkṣmāḥ śyāvāruṇā bahūvyāḥ prāyaḥ sphikpāṇikūrpāre |
 sasphoṭamasparśasahaṃ kaṇḍūṣātodadāhavat | |
 raktaṃ dalaccarmadalaṃ kākāṇaṃ tīvrādāharuk |
 pūrvāṃ raktaṃ ca kṛṣṇaṃ ca kākāṇantīphalopamam | |
 kuṣṭhaliṅgairyutaṃ sarvairnaikavarṇaṃ tato bhavet |
 doṣabhedīyavihitairādiśelliṅgakarmabhiḥ | |
 kuṣṭheṣu doṣolbaṇatāṃ sarvadoṣolbaṇaṃ tyajet |
 riṣṭhoktaṃ yacca yaccāsthimajjaśukrasamāśrayam | |
 yāpyaṃ medogataṃ kṛcchraṃ pittadvandvāsramāṃsagam |
 akṛcchraṃ kaphavātāḍhyaṃ tvaksthamekamalaṃ ca yat | |
 tatra tvaci sthite kuṣṭhe todavaivarṇyarūkṣatāḥ |

svedasvāpaśvayathavaḥ śoṇite piśite punaḥ | |
 pāṇipādāśritāḥ sphoṭāḥ kledaḥ sandhiṣu cādhikam |
 kaunyaṃ gatikṣayo 'ṅgānāṃ dalanaṃ syācca medasi | |
 nāsābhaṅgo 'sthimajjasthe netrarāgaḥ svarakṣayaḥ |
 kṣate ca kṛmayāḥ śukre svadārāpatyabādhanam | |
 yathāpūrvam ca sarvāṇi syurlīṅgānyasrgādiṣu |
 kuṣṭhaikasambhavam śvitram kilāsam cāruṇam ca tat | |
 nirdiṣṭamaparīsrāvi tridhātūdbhavasamśrayam | |
 vātādrūksāruṇam pittātāmram kamalapatravat |
 sadāham romavidhvamsi kaphācchvetam ghanam guru | |
 sakaṇḍu ca kramādraktamāṃsamedassu cādiśet |
 varṇenaivedrṅgubhayam kṛcchram taccottarottaram | |
 aśuklaromābahulamasamśṛṣṭam mitho navam |
 anagnidagdham sādhyam śvitram varjyamato 'nyathā | |
 guhyapāṇitalauṣṭheṣu jātamapyacirantanam |
 sparśaikāhāraśayyādisevanāt prāyaśo gadāḥ | |
 sarve sañcāriṇo netratvagvikārā viśeṣataḥ |
 kṛmayastu dvidhā proktā bāhyābhyantarabhedataḥ | |
 bahirmalakaphāsrṅgvidjanmabhedāccaturvidhāḥ |
 nāmato viṃśatividhā bāhyāstatrāmṛjodbhavāḥ | |
 tilapramāṇasamsthānavarṇāḥ keśāmbārāśrayāḥ |
 bahupādāśca sūkṣmāśca yūkā likṣāśca nāmataḥ | |
 dvidhā te koṭhapīṭakākaṇḍūgaṇḍān prakurvate |
 kuṣṭhaikahetavo 'ntarjāḥ śleṣmajāsteṣu cādhikam | |
 madhurāṇmaguḍakṣīradadhisaktunavodanaiḥ |
 śakṛjā bahuviddhānyaparnaśākaukulādibhiḥ | |
 kaphādāmāśaye jātā vṛddhāḥ sarpanti sarvataḥ |
 pṛthuvraddhnanibhāḥ kecit kecit gaṇḍūpadopamāḥ | |
 rūḍhadhānyāṅkurākārāstanudīrghāstathāṇavaḥ |
 śvetāstāmṛvabhāsāśca nāmataḥ saptadhā tu te | |
 antrādā udarāveṣṭā hṛdayādā mahāruhāḥ |
 curavo darbhakusumāḥ sugandhāste tu kurvate | |
 hṛllāsamāsyasravaṇamavipākamarocakam |
 mūrchācchardijvarānāhakārśyakṣavathupīnasān | |
 raktavāhisirāsthānā raktajā jantavo 'ṇavaḥ |
 apādā vṛttatāmṛāśca saukṣmyāt kecidadarśanāḥ | |
 keśādā lomavidhvamsā lomadvīpā udumbarāḥ |
 ṣaṭ te kuṣṭhaikakarmāṇaḥ sahasaurasamātaraḥ | |
 pakvāśaye purīṣotthā jāyante 'dhovisarpīṇaḥ |
 vṛddhāste syurbhaveyuśca te yadāmāśayonmukhāḥ | |
 tadāsyodgārāniśvāsā vidgandhānuvidhāyinaḥ |
 pṛthuvṛttatanusthūlāḥ śyāvapītasitāsītāḥ | |
 te pañca nāmnā kṛmayāḥ kakerukamakerukāḥ |
 sausrādāḥ salūnākhyā lelihā janayanti ca | |
 vidbhedaśūlaviṣṭambhakārśyapāruṣyapāṇḍutāḥ |
 romaharṣāgnisadanagudakaṇḍūrvinirgamāt | |
 iti caturdaśo 'dhyāyḥ | |
 atha pañcadaśo 'dhyāyāḥ |
 athāto vātavyādhinidānam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarvārthānarthakaraṇe viśvasyāsyai kakāraṇam |

aduṣṭaduṣṭaḥ pavanaḥ śarīrasya viśeṣataḥ ||
 sa viśvakarmā viśvātmā viśvarūpaḥ prajāpatiḥ |
 sraṣṭā dhātā vibhurviṣṇuḥ saṃhartā mṛtyurantakaḥ ||
 tadaduṣṭau prayatnena yatitavyamataḥ sadā |
 tasyoktaṃ doṣavijñāne karma prakṛtavaikṛtam ||
 samāsādvyaśato doṣabhedīye nāma dhāma ca |
 pratyekaṃ pañcadhā cāro vyāpāraśceha vaikṛtam ||
 tasyocyate vibhāgena sanidānaṃ salakṣaṇam |
 asaṅkhyamapi saṅkhyāyai yadaśītyā pureritam ||
 dhātukṣayakarairvāyuḥ kupyatyatiniṣovitaiḥ |
 caran srotaḥsu rikteṣu bhṛṣaṃ tānyeva pūrayan ||
 tebhya 'nyadoṣapūrṇebhyaḥ prāpya vāvaraṇaṃ balī |
 tatra pakvāśayaṃ kruddhaḥ śūlānāhāntrakujaṇam ||
 malarodhāśmavardhmārśastrikapṛṣṭhakaṭīgraham |
 karotyadharakāye ca tāṃstān kṛcchrānupadravān ||
 āmāśaye tṛḍvamathuśvāsakāśaviṣūcikāḥ |
 kaṇṭhōparodhamudgārān vyādhīnūrdhvaṃ ca nābhitaḥ ||
 śrotrādiṣvīndriyavadhaṃ tvaci sphuṭanarūkṣate |
 rakte tīvrāṃ rujāṃ svāpaṃ tāpaṃ rāgaṃ vivarṇatām ||
 aruṃṣyannasya viṣṭambhamaruciṃ kṛṣatāṃ bhramam |
 māmśamedogato granthīmstodāḍhyān karkaśān bhramam ||
 gurvaṅgaṃ cātīruk stabdhaṃ muṣṭidaṇḍahatopamam |
 asthistaḥ sakthisandhyasthiśūlaṃ tīvrāṃ balakṣayaṃ ||
 majjastho 'sthiṣu sauśiryamasvapnaṃ santataṃ rujam |
 śukrasya śīghramutsargaṃ saṅgaṃ vikṛtimeva vā ||
 tadvadgarbhasya śukrasthaḥ sirāsvādhmānariktate |
 tatsthaḥ snāvasthitaḥ kuryātgrḍhrasyāyāmakubjatāḥ ||
 vātapūrṇadṛtisparśaṃ śophaṃ sandhigato 'nilaḥ |
 prasāraṇākuñcanayoḥ pravṛttiṃ ca savedanām ||
 sarvāṅgaśaṃśrayastodabhedasphuraṇabhañjanam |
 stambhanākṣepaṇasvāpasandhyākuñcanakampanam ||
 yadā tu dhamanīḥ sarvāḥ kruddho 'bhyeti muhurmuḥuḥ |
 tadāṅgamākṣipatyēṣa vyādhīrākṣepakaḥ smṛtaḥ ||
 adhaḥpratihatō vāyurvrajannūrdhvaṃ hṛdāśritāḥ |
 nāḍīḥ praviśya hṛdayaṃ śiraḥ śaṅkhau ca pīḍayan ||
 ākṣipet parito gātraṃ dhanurvaccāsyā nāmayet |
 kṛcchrāduccvasiti stabdhasrastamīlitadṛk tataḥ ||
 kapota iva kūjeca nissamjñāḥ so 'patantrakaḥ ||
 sa eva cāpatānākhyo mukte tu marutā hṛdi |
 aśnuvīta muḥuḥ svāsthyaṃ muhurasvāsthyaṃāvṛte ||
 garbhapātasamutpannaḥ śoṇitātisravotthitaḥ |
 abhighātasamutthaśca duścikitsyatamo hi saḥ ||
 manye saṃstabhya vāto 'ntarāyacchan dhamanīryadā |
 vyāpnoti sakalaṃ dehaṃ jatrurāyamyate tadā ||
 antardhanurivāṅgaṃ ca vegaiḥ stambhaṃ ca netrayoḥ |
 karoti jṛmbhāṃ daśanaṃ daśanānām kaphodvamam ||
 pārśvayorvedanām vākyahanupṛṣṭhaśirograhat |
 antarāyāma ityeṣa bāhyāyāmaśca tadvidhaḥ ||
 dehasyabahirāyāmāt pṛṣṭhato hriyate śiraḥ |
 uraścetkṣipyate tatra kandharā cāvamṛdyate ||
 danteṣvāsyē ca vaivarnyaṃ prasvedaḥ stabdhagātrātā |

bāhyāyāmaṃ dhanuṣkampam bruvate veginam ca tam | |
 vṛṇam marmāśritam prāpya samīraṇasamīraṇāt |
 vyāyacchanti tanuṃ doṣāḥ sarvāmāpādamastakam | |
 tṛṣyataḥ pāṇḍugātrasya vṛṇāyāmaḥ sa varjitaḥ |
 gate vege bhavet svāsthyam sarveṣvākṣepakeṣu tu | |
 jihvātilekhanācchuṣkabhakṣaṇādabhighātataḥ |
 kupito hanumūlasthaḥ sraṃsayitvānilo hanū | |
 karoti vivṛtāsyatvamathavā saṃvṛtāsyatām |
 hanusraṃsaḥ sa tena syāt kṛcchrāccarvaṇabhāṣaṇam | |
 vāgvāhinīrīsaṃsthō jihvām stambhayate 'nilaḥ |
 jihvāstambhaḥ sa tenānnapānavākyeṣvanīśatā | |
 śīrasā bhārabharaṇādatihāsyaprabhāṣaṇāt |
 uttrāsavakraṣavathukharakārmukakarṣaṇāt | |
 viṣamādupadhānācca kaṭhinānām ca carvaṇāt |
 vāyurvivṛddhastaiśca vātairūrdhvamāsthitaḥ | |
 vakṛīkaroti vaktrārdhamuktaṃ hasitamīkṣitam |
 tato 'sya kampate murdhā vākṣaṅgaḥ stabdhanetratā | |
 dantacālaḥ svarabhraṃśaḥ śrutihāniḥ kṣavagrahaḥ |
 gandhājñānam smṛtermoṣastrāsaḥ suptasya jāyate | |
 niṣṭhīvaḥ pārśvato yāyādekasyākṣṇornimīlanam |
 jatrorūrdhavam rujāstīvrāḥ śarīrārdhe 'dhare 'pi vā | |
 tamāhurarditaṃ kecidekāyāmamathāpare |
 raktamāśritya pavanaḥ kuryānmūrdhadharāḥ sirāḥ | |
 rūkṣāḥ savedanāḥ kṛṣṇāḥ so 'sādhyāḥ syāt sirāgrahaḥ |
 gr̥hītvārdham tanorvāyuh sirāḥ snāyūrviśoṣya ca | |
 pakṣamanyataram hanti sandhibandhān vimokṣayan |
 kṛtsno 'rdhakāyastasya syādakarmaṇyo vicetanaḥ | |
 ekāṅgarogaṃ taṃ kecidanye pakṣavadham viduḥ |
 sarvāṅgarogaṃ tadvacca sarvakāyāśrite 'nile | |
 śuddhavātahataḥ pakṣaḥ kṛcchrāsādhyatamo mataḥ |
 kṛcchrastvanyena saṃsṛṣṭo vivarjyaḥ kṣatahetukaḥ | |
 āmabaddhāyanaḥ kuryāt saṃstabhyāṅgaṃ kaphānvitaḥ |
 asādhyam hatasarveham daṇḍavaddaṇḍakam marut | |
 aṃsamūlasthito vāyuh sirāḥ saṅkocya tatragāḥ |
 bāhupraspanditaharam janayatyapavāhukam | |
 talaṃ pratyaṅgulīnām yā kaṇḍarā bāhupṛṣṭhataḥ |
 bāhuceṣṭāpaharaṇī viśvācī nāma sā smṛtā | |
 vāyuhkatyām sthitaḥ sakthnaḥ kaṇḍarāmākṣipedyadā |
 tadā khañjo bhavejjantuḥ paṅguḥ sakthnordvayorapi | |
 kampate gamanārambhe khañjanniva ca yāti yaḥ |
 kalāyakhañjaṃ taṃ vidyānmuktasandhiprabandhanam | |
 śītoṣṇadravasamśuṣkagurusnigdhairniṣevitaiḥ |
 jīrṇājīrṇe tathāyāsasaṅkṣobhasvapnajāgaraiḥ | |
 saśleṣmamedahpavanamāmamatyarthasañcitam |
 abhibhūyetaram doṣamurū cet pratipadyate | |
 sakthyāsthanaḥ prapūryāntaḥ śleṣmaṇā stimitena tat |
 tadā stabhnāti tenorū stabdhau śītāvacetanau | |
 parakīyāviva gurū syātāmatibhṛśavyathau |
 dhyānāṅgamardastaimityatandrācchardyarucijvaraiḥ | |
 saṃyutaḥ pādasadanakṛcchroddharaṇasuptibhiḥ |
 tamūrustambhamityāhurādhyavātamathāpare | |

vātaṣoṇitajaḥ śopha jānumadhye mahārujaḥ |
 jñeyaḥ kroṣṭukaṇīrṣastu sthūlaḥ kroṣṭukaśīrṣavat ||
 ruk pāde viṣamanyaste śramādvā jāyate yadā |
 vātena gulphamāśritya tamāhurvātakaṇṭakam | |
 pārṣṇi pratyāṅgulīnām yā kaṇḍarā mārutārditā |
 sakthyutkṣepaṃ nigrhṇāti gr̥dhrasīm tām pracakṣate ||
 viśvācī gr̥ddhrasī cuktā khallī tivrarujaṇvitā |
 hr̥ṣyete caraṇau yasya bhvetām ca prasuptavat ||
 pādaharṣaḥ sa vijñeyaḥ kapamārutakopajaḥ |
 pādayoḥ kurute dāham pītāsṛkasaḥ hito 'nilaḥ | |
 viśeṣataścaṅkramite pādādāham tamādiśet | |
 iti pañcadaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vātaṣoṇitanidānam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vidāhyannaṃ viruddhaṃ ca tattaccāsr̥kpradūṣaṇam |
 bhajatām vidhihīnaṃ ca svapnajāgaramaithunam | |
 prāyeṇa sukumāraṇāmacaṅkramaṇaśīlinām |
 abhigāhātadaśuddheśca nṛṇāmasṛji dūṣite | |
 vātalaiḥ śītalairvāyurvṛddhaḥ kruddho vimārgagaḥ |
 tādr̥śenāsr̥jā ruddhaḥ prāktadeva pradūṣayet | |
 āḍhyarogaṃ kuḍaṃ vātabalāsaṃ vātaṣoṇitam |
 tadāhurnāmabhistacca pūrvam pādau pradhāvati | |
 viśeṣādyānāyānādyaiḥ pralambau tasya lakṣaṇam |
 bhaviṣyataḥ kuṣṭhasamaṃ tathā sādāḥ ślathāṅgatā ||
 jānujaṅghorukaṭyaṃsahastapādāṅgasandhiṣu |
 kaṇḍūspḥuraṇanistodabhedagauravasuptatāḥ | |
 bhūtvā bhūtvā praṇaśyanti muhurāvīrbhavanti ca |
 pādayormūlamāsthāya kadāciddhastayorapi | |
 ākhoriva viṣaṃ kruddhaṃ kṛtsnaṃ dehaṃ pradhāvati |
 tvaṇmāṃsāśrayamuttānaṃ tat pūrvam jāyate tataḥ | |
 kālāntareṇa gambhīraṃ sarvān dhātūnābhidravat |
 kaṇḍvādisaṃyutottāne tvak tāmraśyāvalohitā | |
 sāyāmā bhṛśadāhoṣā gambhīre 'dhikapūrvaruk |
 śvayathurgrathitaḥ pākī sandhyasthimajjasu | |
 bhīndanniva caratyantarvakraīkuvaśca vegavān |
 karoti khañjaṃ paṅguṃ vā śarīre sarvataścaran | |
 vāte 'dhike 'dhikaṃ tatra śūlasphuraṇatodanam |
 śophasya raukṣyakṛṣṇatvaśyāvatāvṛddhihānayaḥ | |
 dhamanyaṅgulisandhīnām saṅkoco 'ṅagraho 'tiruk |
 śītaḍveśānupaśayau stambhavepathusuptayaḥ | |
 rakte śopha 'tiruk todastāmraścimicimāyate |
 snigdhārūkṣaiḥ śamaṃ naiti kaṇḍūkledasamanvitaḥ | |
 pitte vidāhaḥsammoḥaḥ svedo mūrchā madaḥ satṛṭ |
 sparśākṣamatvaṃ rugrāgaḥ śophaḥ pāko bhṛśoṣmatā ||
 kaphe staimityagurutāsuptisnigdhatvaśītataḥ |
 kaṇḍūrmandā ca rugdvandvasarvaliṅgaṃ ca saṅkare ||
 ekadoṣānugaṃ sādhyam navaṃ yāpyam dvidoṣajam |
 tridoṣajam tyajet srāvi stabdhamarbudakāri ca | |
 raktamārgaṃ nihantyaśu śākhāsandhiṣu mārutaḥ |
 niviśyānyonyamāvārya vedanābhirharatyasūn | |

vāyau pañcātmake prāṇo raukṣyavyāyāmalaṅghanaiḥ |
 atyāhārābhighātādhvavegodīraṇadhāraṇaiḥ | |
 kupitaścakṣurādīnāmupaghātam pravartayet |
 pīnasārditatṛṭkāśvāsādīmścāmayānbahūn | |
 udānaḥ kṣavathūdgaracchardinidrāvidhāraṇaiḥ |
 gurubhārātiruditahāsyādyairvikṛto gadān | |
 kaṇṭharodhamanobhramśacchardyarocakapanisān |
 kuryācca galagaṇḍādīntāmtānjatrūrdhvasaṁśrayān | |
 vyāno 'tigamanasthānakṛīḍāviśamaceṣṭitaiḥ |
 virodhirūkṣabhīharṣaviśādādyaiśca dūṣitaiḥ | |
 puṁstvotsāhabalabhramśaśophacittotplavajvarān |
 sarvāṅgaroganistodaromaharṣāṅgasuptatāḥ | |
 kuṣṭham visarpamanyāṁśca kuryātsarvāṅgagān gadān |
 samāno viśamājīrṇaśītasāṅkīrṇabhojanaiḥ | |
 karotyakālaśayanajāgarādyaiśca dūṣitaiḥ |
 śūlagulmagrahaṇyādīn pakvāmāśyajān gadān | |
 apāno rūkṣagurvannavegāghātātivāhanaiḥ |
 yānayānāsanasthānacaṅkramaiścātisevitaiḥ | |
 kupitaiḥ kurute rogāṅkṛcchrānpakvāśyāśrayān |
 mūtraśukrapradoṣārśogudabhramśādikān bahūn | |
 sarvaṁ ca mārutaṁ sāmam tandrāstaimityagauravaiḥ |
 snigdhatvārocakālasyaśaityaśophāgnihānibhiḥ | |
 kaṭurūkṣābhilāṣeṇa tadvidhopaśayena ca |
 yuktaṁ vidyānnirāmaṁ tu tandrādīnāṁ viparyayāt | |
 vāyorāvaraṇam cāto bahubhedam pravakṣyate |
 liṅgam pittāvṛte dāhastrṣṇā śūlam bhramastamaḥ | |
 kaṭukoṣṇāmlalavaṇairvidāhaḥ śītakamatā |
 śaityagauravaśūlāni kaṭvādyupaśayo 'dhikam | |
 laṅghanāyāsarūkṣoṣṇakāmatā ca kaphāvṛte |
 raktāvṛte sadāhārtistvaṇmāṁsāntarajā bhr̥śam | |
 bhavacca rāgī śvayathurjāyante maṇḍalāni ca |
 māṁsena kaṭhinaḥ śopho vivarṇaḥ piṭakāstathā | |
 harṣaḥ pipīlikānāṁ ca sañcāra iva jāyate |
 calaḥ snigdho mṛduḥ śītaḥ śopho gātreṣvarocakaḥ | |
 āḍhyavāta iti jñeyaḥ sa kṛcchro medasāvṛte |
 sparśamasthyāvṛte 'tyuṣṇam pīḍanam cābhinandati | |
 sūcyeva tudyate 'tyarthamaṅgam sīdati śūlyate |
 majjāvṛte vinamanam jṛmbhaṇam pariveṣṭanam | |
 śūlam ca pīḍyamāne ca pāṇibhyāṁ labhate sukham |
 śukrāvṛte 'tivedo vā na vā niṣphalatāpi vā | |
 bhukte kuṣsau rujā jīrṇe śāmyatyannāvṛte 'nile |
 mūtrāpravṛttirādhmānam bastermūtrāvṛte bhavet | |
 vidāvṛte vibandho 'dhaḥ sve sthāne parikṛntati | |
 vrajatyāśu jarāṁ sneho bhukte cānahyate naraḥ |
 śakṛtpīḍitamannena duḥkham śuṣkam cirātsrjet | |
 sarvadhātāvṛte vāyau śronivaṅkṣaṇaprṣṭharuk |
 vilomo māruto 'svāsthyaṁ hṛdayam pīḍyate 'tica | |
 bhramo mūrchā rujā dāhaḥ pittena prāṇa āvṛte |
 vidagdhe 'nne ca vamanamudāne vibhramādayaḥ | |
 dāho 'ntarūjābhramśaśca dāho vyāne tu sarvagaḥ |
 klamo 'ṅgaceṣṭāsaṅgaśca santāpaḥ sahavedanaḥ | |

samāna uṣmopahatiratisvedo 'ratiḥ satṛṭ |
 dāhaśca syādapāne tu male hāridravarṇatā ||
 rujo 'tivṛddhistāpaśca yonimehanapāyūṣu ||
 śleṣmaṇā tvāvarṭe prāṇe sādastandrārucirvamiḥ |
 ṣṭhīvanakṣavathūdgaraniśvāsocchvāsasaṅgrahaḥ ||
 udāne gurugātratvamarucirvākṣvaragrahaḥ |
 balavarṇapraṇāśaśca vyāne parvāsthivāggrahaḥ ||
 gurutāṅgeṣu sarveṣu skhalitaṃ ca gatau bhr̥ṣam |
 samāne 'tiḥmāṅgatvamasvedo mandavahnitā ||
 apāne sakaphaṃ mūtraśakṛtoḥ syāt pravartanam |
 iti dvāviṃśatividhaṃ vāyorāvaraṇaṃ viduḥ ||
 prāṇādayastathānyonyamāvṛṇvanti yathākramam |
 sarvepi viṃśatividhaṃ vidyādāvaraṇaṃ ca tat ||
 niśvāsocchvāvāsasaṃrodhaḥpratiśyāyaḥśirograhaḥ |
 hṛdrogo mukhaśośaśca prāṇenodāna āvṛte ||
 udānenāvṛte prāṇe varṇaujobalasaṅkṣayaḥ |
 diśānayā ca vibhajet sarvamāvaraṇaṃ bhiṣak ||
 sthānānyavekṣya vātānāṃ vṛddhiṃ hāniṃ ca karmaṇām |
 prāṇādīnāṃ ca pañcānāṃ miśramāvaraṇaṃ mithaḥ ||
 pittādibhirdvādaśabhirmiśrāṇāṃ miśritaiśca taiḥ |
 miśraiḥ pittādibhistadvanmiśraṇābhiranekadhā ||
 tāratamyavikalpācca yātyāvṛtiraśankhyatām |
 tāṃ lakṣayedavahito yathāsvaṃ lakṣaṇodayāt ||
 śanaiśśanaiścopaśayād gūḍhāmapi muhurmuḥuḥ |
 viśeṣājīvitam prāṇa udāno balamucyate ||
 syāttayoh pīdanāddhānirāyūṣaśca balasya ca ||
 āvṛtā vāyavo 'jñātā jñātā vā vatsaram sthitāḥ |
 prayatnenāpi duḥśādhyā bhavedyurvānupakramāḥ ||
 vidradhiplīhahṛdrogagulmāgnisadanādayaḥ |
 bhavantyupadravāsteṣāmāvṛtānāmupekṣaṇāt ||
 iti ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ ||
 ||
 nidānasthānaṃ tṛtīyaṃ samāptam ||

4 cikitsāsthānam

athāto jvaracikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 āmāśayastho hatvāgniṃ sāmō mārgān pidhāya yat |
 vidadhāti jvaraṃ doṣastasmāt kurvīta laṅghanam ||
 prāgrūpeṣu jvarādu vā balaṃ yatnena pālayan |
 balādhiṣṭhānamārogyamārogyārthaḥ kriyākramaḥ ||
 laṅghanaiḥ kṣapite doṣe dīpte 'gnau lāghave sati |
 svāsthyam kṣuttr̥ṇ ruciḥ paktirbalemaśca jāyate ||
 tatrotkr̥ṣṭe samutkliṣṭe kaphaprāye cale male |
 sahr̥llāsaprasekānnadveśakāśaviṣūcike ||
 sadyobhuktasya sañjāte jvare sāmē viśeṣataḥ |
 vamaṇaṃ vamanārhasya śastaṃ kuryāttadanyathā ||
 śvāsātisārasanmohahṛdrogaviṣamajvarān ||
 pippalībhiryutām gālām kaliṅgairmadhukena vā |
 pītvoṣṇatoyena vamenmadhbambu lavaṇāmbu vā ||
 paṭolanimbakarkoṭavetrapatrajalāni vā |

peyāṃ maṇḍaṃ rasaṃ cekṣormadyaṃ kalpoditāni vā | |
 vamanāni prayuñjīta balakālavibhāgavit |
 kṛte 'kṛte vā vamaṇe jvarī kuryādviśoṣaṇam | |
 doṣāṇāṃ samudīrṇānāṃ pācanāya śamāya ca |
 āmena bhasmanevāgnau channe 'nnaṃ na vipacyate | |
 tasmādādoṣapacanājīvaritānupavāsayet |
 tṛṣṇagalpālpamuṣṇāmbu pibedvātakaphajvare | |
 tat kaphaṃ vilayaṃ nītvā tṛṣṇāmāśu nivartayet |
 udīrya cāgniṃ srotāṃsi mṛdūkrītya viśodhayet | |
 līnapittānilasvedaśakṛnmūtrānulomanam |
 nidrājānyāruciḥaram prāṇānāmavalambanam | |
 viparītamataḥ śītaṃ doṣasaṅghātavardhanam | |
 uṣṇamevaṃguṇatve 'pi yuñjyānnaikāntapittale |
 udriktapitte davathudāhamohātisāriṇi | |
 viṣamadyotthite grīṣme kṣataksīṇe 'srāpittini |
 ghanacandanaśuñṭhyambuparpaṭośīrasādhitam | |
 śītaṃ tebhyo hitaṃ toyaṃ pācanaṃ tṛdīvarāpaham |
 ūṣmā pittādrte nāsti jvaro nāstyūṣmaṇā vinā | |
 tasmāt pittaviruddhāni tyajet pittādhike 'dhikam |
 snānābhyāṅgrādehāmśca pariśeṣaṃ ca laṅghanam | |
 ajīrṇa iva śūlaghnaṃ sāme tivraruji jvare |
 na pibedauśadhaṃ taddhi bhūya evāmamāvahet | |
 āmābhibhūtakoṣṭhasya kṣīraṃ viṣamaheriva |
 sodardapīnasaśvāse jaṅghāparvāsthīśūlini |
 vātaśleṣmātmake svedaḥ praśastaḥ sa pravartayet | |
 svedamūtraśakṛdvātān kuryādagneśca pāṭavam |
 snehoktamācāraavidhiṃ sarvataścānupālayet | |
 laṅghanam svedanam kālo yavāgvastiktako rasaḥ |
 malānāṃ pācanāni syuryathāvasthaṃ krameṇa vā | |
 śuddhavātakṣayāgantujīrṇajvariṣu laṅghanam |
 neṣyate teṣu hi hitaṃ śamanaṃ yanna karśanam | |
 tatrasāmajvarākṛtyā jānīyādaviśoṣitam |
 dvidhidhopakramajñānamavekṣeta ca laṅghane | |
 yuktaṃ laṅghitaliggaistu taṃ peyābhirupācaret |
 yathāsvauśadhasiddhābhirmaṇḍapūrvābhirāditaḥ | |
 ṣaḍahaṃ vā mṛdutvaṃ vā jvaro yāvadvāpnuyāt |
 tasyāgnirdīpyate tābhiḥ samidbhiriva pāvakaḥ | |
 tāśca bheṣajasaṃyogāllaghutvāccāgnidīpanāḥ |
 vātamūtrapurīṣānāṃ doṣāṇāṃ cānulomakāḥ | |
 svedanāya dravoṣṇatvānmṛdutvātṛtṛpraśāntaye |
 āhārabhāvāt prāṇāya saratvāllāghavāya ca | |
 jvaraghnā jvarasātmyatvāt tasmāt peyābhirāditaḥ |
 upakramejjvarān sarvānrte madyasamutthitāt | |
 prāglājapeyāṃ sujarāṃ saśuñṭhīdhānyapippalīm |
 sasaindhavāṃ tathāmlārthī taṃ pibet sahadāḍimām | |
 sṛṣṭavidbahupitto vā saśuñṭhīmākṣikāṃ himām |
 bastipārśvaśīraḥśūlī vyāghrīgokṣurasādhitam | |
 pṛśni parṇībalābilvanāgarotpaladhānyakaiḥ |
 siddhāṃ jvarātisāryamlāṃ peyāṃ dīpanapācanīm | |
 hrasvenapañcamūlena hikkārukśvāsakāsavān |
 pañcamūlena mahatā kaphārto yavasādhitam | |

vibaddhavarcaḥ sayavāṃ pippalyāmalakaiḥ kṛtām |
 yavāgūṃ sarpiṣā bhr̥ṣṭām maladoṣānulomanīm | |
 cavikāpippalīmūladrākṣāmalakanāgaraiḥ |
 koṣṭhe vibaddhe saruji pibettu parikartini | |
 kolavṛkṣāmlakalaśīdhāvanīśrīphalaiḥ kṛtām |
 asvedanidrastr̥ṣṇārtāḥ sitāmalakanāgaraiḥ | |
 sitābadaramṛdvīkāsārivām mustacandanaiḥ |
 tr̥ṣṇācchardiparīdāhajvaraghnīm kṣaudrasaṃyutām | |
 kuryāt peyaśadhaireva rasayūśādikānapi |
 madyodbhave madyanītye pittasthānagate kaphe | |
 gr̥īṣme tayorvādhikayostr̥ṣṇācchardidāhapīḍite |
 ūrdhvaṃ pravṛtte rakte ca peyām necchanti teṣu tu | |
 drākṣādādimakāśmaryapathyā pīluparūṣakaiḥ |
 samadhūkaiḥ sabadaraiḥ sakṣaudrān sasitopalān | |
 jvaraghnaistoyamṛditairadbhirvā lājatarpaṇān |
 pibet susūkṣmarajasastato jīrṇe tu tarpaṇe | |
 yavāgvām vaudanaṃ kṣudvānaśnīyādbhr̥ṣṭataṇḍulam |
 dakalāvaṇikairyūṣaiḥ rasairvā mudgalāvajaiḥ | |
 ityayaṃ śaḍaho neyo balaṃ doṣaṃ ca rakṣatā |
 tataḥ pakveṣu doṣeṣu laṅghanādyaiḥ praśasyate | |
 kaṣāyo doṣaśeṣasya pācanaḥ śamano 'thavā |
 tiktāḥ pitte viśeṣeṇa prayojyaḥ kaṭukaḥ kaphe | |
 pittaśleṣmāharatve 'pi kaṣāyaḥ sa na śasyate |
 navajvare malastambhāt kaṣāyo viṣamajvarān | |
 kurute 'rucirhlāsaḥidhmādhmānādikānapi |
 na cyavante na pacyante kaṣāyastambhitā malāḥ | |
 tiryagatā vimārgā vā vardhayantyapi ca jvaram |
 baddhāmakaphavātātāvācchūlānāhādikānapi | |
 saptāhādaśadham kṛmīdāhuranye daśāhataḥ |
 kecillaghvannabhuktasya yojyamāmolbaṇe na tu | |
 tīvrajvaraparītasya doṣavegodaye yataḥ |
 doṣe 'thavātinicite tandrāstaimityakārīṇi | |
 apacyamānaṃ bhaiṣajyaṃ bhūyo jvalayati jvaram |
 yadā jvaro mṛdurdeho laghuḥ pracalitā malāḥ | |
 acirajvaritasyāpi yojayedbheṣajam tadā |
 mustayā parpaṭam yuktam śuṇṭhyā duṣparśayāpi vā | |
 pākyam śītaḥkaṣāyam vā pāṭhośīram savālakam |
 pibettadvacca bhūnimbaguḍūcīmustanāgaram | |
 yathāyogamime yojyāḥ kaṣāyā doṣapācanāḥ |
 jvarārocakatr̥ṣṇāsyavairasyāpaktināśanāḥ | |
 pāṭhendrayavabhūnimbamustaparpaṭakāmṛtāḥ |
 jayantyāmamatīsāram jvaram ca samahauśadhāḥ | |
 durālabhāmṛtām mustanāgaram vātaje jvare |
 athavā pippalīmūlaguḍūcīviśvabheṣajam | |
 kanīyaḥ pañcamūlam ca pitte kṣaudrasamanvitāḥ |
 kaliṅgamustakaṭukā mustāparpaṭakam tathā | |
 sadhanvayāsabhūnimbam vatsakādyo gaṇaḥ kaphe |
 athavā vṛṣagāṅgeyī śr̥ṅgevaradurālabhāḥ | |
 rugvibandhānilaśleṣmayukte dīpanapācanam |
 abhayāpippalīmūlaśamyākakaṭukāgghanam | |
 kaliṅgakāḥ paṭolasya patraṃ kaṭukaroḥiṇī |

paṭolaṃ sārīvā mustā pāṭhā kaṭukarohiṇī | |
 paṭolanimbatriphalāmṛdvikāmustavatsakāḥ |
 kirātatikṭamamṛtā candanāṃ viśvabheṣajam | |
 dhātṛī mustāmṛtākṣaudramardhaślokaśāpanāḥ |
 pañcaite santatādīnāṃ pañcānāṃ śamanā matāḥ | |
 paṭolendrayavāriṣṭabhadramustāmṛtādvayam |
 sārīvādvitayam pāṭhā trāyanti kaṭurohiṇī | |
 paṭolāriṣṭamṛdvikāśamyākatriphalāvṛṣam |
 candanośīradhānyābdaguḍūcīviśvabheṣajam | |
 devadārūsthirāśuṇṭhīvāsādhātṛīharītakīḥ |
 pañca pañca jvarān ghnanti yogā madhusitotkatāḥ | |
 saguḍāḥ sārīvādrākṣāśatāhvākaṇareṇukāḥ |
 kāśmaryasārīvādrākṣātrāyamāṇāmṛtāguḍāḥ | |
 śatapuṣpāvacaḥkuṣṭhadevadāruhareṇukāḥ |
 śarkarāmadhusaṃyuktāḥ samāṃśimustadhānyakāḥ | |
 kṛṣṇāpunarnavādrākṣāśatāhvāguḍasārīvāḥ |
 śālīparṇībalādrākṣāsārīvācchinnaśambhavāḥ | |
 āragvadho balā rāsnā kāśmaryam madhukam guḍāḥ |
 śatāvarīcchinnaśambhavāśvaraso vā guḍānvitāḥ | |
 sakṛṣṇājīrakasītānāgaraścāmṛtārasaḥ |
 vātajvaram jayanyūsu kevalo vāmṛtārasaḥ | |
 bhārṅgīsaralagāṅgeyīdārūkuṣṭhailavālūkam |
 koṣṇam ghṛtaguḍopetaṃ pibedvā vātaje jvare | |
 paṭolādiguḍūcyādī sūtroktau pittaje jvare |
 añjanādiḥ sakāśmaryaḥ sārīvādiḥ saśarkaraḥ | |
 sitāmadhukakāśmaryaśītośāriparūṣakam |
 guḍūcīsārīvāloddhṛakamalotpalaśarkarāḥ | |
 drākṣābhayātiktāghanaśamyākaphalaparpaṭam |
 śyāmāparpaṭaduḥsparsātiktātiktasītāvṛṣāḥ | |
 śarkarātiktakaṭukātrāyamāṇābibhītakam |
 guḍūcyāmalakairyuktaḥ kevalo vāpi parpaṭaḥ | |
 kaśāyo vā himastiktādrākṣāmadhukanimbajāḥ |
 pittajvaraghnī kaṭukā ślakṣṇāpiṣṭā saśarkarā | |
 kaphaje 'tiviśośīrapaṭolamaricakṣapāḥ |
 samūrvendrayavadvīpikuṣṭhanimbavacāguḍāḥ | |
 saptacchadāmṛtānimbasphūrjātaṃ mākṣikānvitam |
 niśātrikaṭukam tiktānāgapuṣpakaliṅgakāḥ | |
 sārīvātiviśākūṣṭhaduḥsparsāmustaguggulūḥ |
 parūṣam triphalā tiktā bījāṃ vṛṣakajam ghanam | |
 nāgaratriphalāmustāmūrvāpāṭhāḥ samākṣikāḥ |
 saṃsargasannipāteṣu miśrānetān vikalpayet | |
 gokaṇṭakabalādarbhāḥ sasītā vātāpittaje |
 drākṣāmalakabhūnimbāḥ saguḍūcīśaṭhīgūḍāḥ | |
 trāyanti sārīvādrākṣā kāśmaryacchinnaśāguḍāḥ |
 drākṣāmasūratrāyanti guḍūcīsārīvābalāḥ | |
 drākṣāmadhūkamadhukaloddhṛakāśmaryasārīvāḥ |
 mustāmalakaddrīberapadmakesarapadmakam | |
 mṛṇālacandanośīranīlotpalaparūṣakam |
 phāṇṭo himo vā drākṣādirjātikusumavāsitaḥ | |
 yukto madhusitālājairjayatyanilapittajam |
 jvaram madātyayam chardi mūrcham dāham śramam bhramam |

ūrdhvagaṃ raktapittaṃ ca pipāsāṃ kāmālāmapī ||
 kaphavāte vacātiktāpāṭhāragvadhavatsakāḥ ||
 pippalīcūrṇayukto vā kvāthaśchinnodbhavodbhavaḥ |
 vyāghrīśuṇṭhyamṛtākṛtvāthaḥ pippalīcūrṇasaṃyutaḥ ||
 vātaśleṣmajvaraśvāsakāśapīnasaśūlajit |
 pathyā kustumbarīmustāśuṇṭhīkattṛṇaparpaṭam ||
 sakatphalavacābhārṅgīdevāhvam madhuhiṅumat |
 kaphavātajvaraśṭhīvakuṣīhrtpārśvavedanāḥ ||
 kaṇṭhāmayaśyaśvayathukāśaśvāsānniyacchati ||
 āragvadhādiḥ sakṣaudraḥ kaphapittajvaram jayet |
 tathā tiktāvṛṣośīratrāyantītriphalāmṛtāḥ |
 paṭolātiviṣānimbamūrvādhanvayavāsākāḥ ||
 vṛṣapuṣpacchadarasaḥ śarkarāmākṣikānvitāḥ |
 pittaśleṣmajvaram hanti sāsṛkpittaṃ sakāmalam ||
 anantāviśvabhaisajyakaṭukātoyatoyadāḥ |
 jvaratṛḍbhramasammohadhūmakāmlakanāśanāḥ ||
 sannipātajvare vyāghnīdevadārūniśādvayam |
 paṭolapatranimbavak triphalākāṭukāyutam ||
 mustāparpaṭakam pathyā mṛdvīkā kaṭurohiṇī |
 trāyantīkaṇatanmūladrākṣāpathyāmadhūlikāḥ ||
 triphalośīraśaḍgranthāyaṣṭīmadhubalāghanāḥ |
 nāgaram pauṣkaram mūlam guḍūcī kaṇṭakārikā ||
 sakāśaśvāsapārśvārtau vātaśleṣmottare jvare |
 madhūkapuṣpamṛdvīkā trāyamāṇā parūṣakam ||
 sośīratiktātriphalākāśmaryam kalpayeddhimam |
 kaṣāyam taṃ piban kālē jvarān sarvānapohati ||
 jātyāmalakamustāni tadvaddhanvayavāsakam |
 baddhaviṭ kaṭukādrākṣātrāyantītriphalāguḍān ||
 jīrṇauśadho 'nnaṃ peyādyamācarecchleṣmavānna tu |
 peyā kapham vardhayati paṇkam pāṃsuṣu vṛṣṭivat ||
 śleṣmābhiṣyaṇṇadehānāmataḥ prāgapi yojayet |
 yūṣān kulatthacaṇakakalāyādikṛtān laghūn |
 rūkṣāṃstiktarasopetān hr̥dyān rucikarān paṭūn ||
 raktādyāḥ śālayo jīrṇāḥ ṣaṣṭikāśca jvare hitāḥ |
 śleṣmottare vītatuṣāstathā vāṭyakṛtā yavāḥ ||
 odanastaiḥ sruto dvistriḥ prayoktavyo yathāyatham |
 doṣadūṣyādibalato jvaraghnakvāthasādhitaḥ ||
 mudgādyairlaghubhīryūṣāḥ kulatthaiśca jvarāpahāḥ |
 kāravellakakarkoṭabālamūlakaparpaṭaiḥ |
 vārtākanimbakusumapaṭolaphalapallavaiḥ ||
 atyantālaghubhirmāṃsairjāṅgalaiśca hitā rasāḥ |
 vyāghrīparūṣatarkārīdrākṣāmalakadāḍimaiḥ ||
 saṃskṛtāḥ pippalīśuṇṭhīdhānyajīrakasaindhavaiḥ |
 sitāmadhubhyāṃ prāyeṇa saṃyutā vā kṛtākṛtāḥ ||
 anamlatakrasiddhāni rucyāni vyañjanāni ca |
 acchānyanālasampannānyanupāne 'pi yojayet |
 tāni kvathitaśītaṃ ca vāri madyam ca sātmyataḥ ||
 kaṣāyapānapathyānnairdaśāha iti laṅghate |
 sarpirdadyāt kaphe mande vātapittottare jvare |
 pakveṣu doṣeṣvamṛtaṃ tadviṣopamamanyathā ||
 daśāhe syādatīte 'pi jvaropadravavṛddhikṛt |

laṅghanādikramam tatra kuryādā kaphasaṅkṣayāt | |
 sajvaram jvaramuktaṁ vā dinānte bhojayellaghu |
 śleṣmakṣayavivṛddhoṣmā balavānanalastadā | |
 yathocite 'thavā kāle doṣasātmyānurodhataḥ |
 prāgalpavahnirbhuñjāno na hyajirṇena pīdyate | |
 iti prathamam 'dhyāyāḥ | |
 atha dvitīyam 'dhyāyāḥ |
 athāto jirṇajvaracikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 dehadhātvalatvena jvaro jirṇo 'nuvartate | |
 rūkṣam hi tejo jvarakṛttejasā rūkṣitasya ca |
 vamanasvedakālāmbukaṣāyālaghubhojanaiḥ | |
 yaḥ syādatibalo dhātuḥ saha cārī sadāgatiḥ |
 tasya saṁśamanam sarpirdīptasyevāmbu veśmanah | |
 vātapittajitāmagnyaṁ saṁskāraṇānurudhyate |
 sutarāṁ taddhyato dadyādyaṥasvauṣadhasādhitam | |
 viparītam jvaroṣmānam jayet pittaṁ ca śaitiyataḥ |
 snehādvātam ghr̥tam tulyam yogasaṁskārataḥ kapham | |
 pūrve kaṣāyāḥ saghr̥tāḥ sarve yojyā yathāmalam |
 triphalāpicumandatvaṇmadhukam bṛhatīdvayam |
 samasūradalam kvāthaḥ saghr̥to jvarakāśahā | |
 nidigdhikātamalaphitrāyamāṇākālīṅgakaiḥ |
 kṛṣṇāṁśumatyativīṣākāṭukāsevyacandanaiḥ | |
 dhātrībīlvaḥ ṇadrākṣāsārīvābhiṣca sādhitam |
 hanti sadyo ghr̥tam jirṇajvaram kāsam halīmakam |
 aruciṁ viṣamam vahnim yakṣmānam ca navotthitam | |
 vāsāguḍūcītriphalātrāyamāṇāyavāsakāt |
 kvāthe kṣīre ca vipacet jvaraghnam kalkitairghṛtam |
 pippalīmustamṛdvīkacandanotpalanāgairah | |
 balādurālabhāmūstātrāyatīnimbarpaṭam |
 pañcamūladvayam yacca kvāthayitvā ghr̥tam pacet |
 sakṣīram kalkitairdrākṣāmedāmālakapaṇṣkaraiḥ | |
 śāthītāmālakīyuktaistacca jvaraharam param |
 kṣayakāśasīrahpaṇṣvahr̥cchūlāṁśābhītāpanut | |
 kulatthakolatriphalādaśamūlayavān pacet |
 dvipalān saliladroṇe pūte piṣṭvāksakān kṣipet | |
 pañcakolakasaptāhvayasthānimbatumburūn |
 śāthīpuṣkaramūlārkaṁulaprativīṣāvacaḥ | |
 kirātātiktakam mustam karkaṭākhyam durālabhām |
 naktamālamubhe pāthe kaṭukāśigrutejanīḥ | |
 somavalkadvirajanīkaṇṭakīkaṇṭakārikāḥ |
 paṭolahīṅgugojihvākebukam madanājjhaṭā | |
 lavaṇāni palāṁśāni kṣārānardhapalonmitān |
 prastham cājyasya tatsiddham dīpanam kaphavātajit | |
 hr̥tphlīhagrahaṇīgulmakāśasvāsārśasām hitam |
 dīrghajvarābhībūtānām jvariṇāmamṛtopamam | |
 māñjiṣṭhātivīṣāpathyāvacānāgararohiṇīḥ |
 devadāru haridrām ca droṇe 'pām pālīkām pacet |
 kvāthe 'smin sādhyate piṣṭairghṛtaprastham picūnmitaiḥ | |
 śṛṅgaverakaṇāhiṅgudvikṣārapaṭupañcakaiḥ |
 tatkapahāvṛtasarvotthajvariṇāmamṛtopamam | |

vardhmahidhmāruciśvāsakāsapāṇḍuvikāriṇām |
 galagraha (granthi) pramehārśaḥ plīhāpsmāśophinām |
 udāvartaparītānām mandāgnikṛmikoṣṭhinām | |
 guḍūcyā rasakalkābhyām triphalāyā vṛṣasya ca |
 mṛdvīkāyā balāyāśca siddhāḥ snehā jvaracchidaḥ | |
 jīrṇe ghr̥te ca bhuñjīta mudumāṃsarasaudanam |
 balam hyalam doṣaharam param tacca balapradam | |
 kaphapittaharā mudgakāravellādiḥ rasāḥ |
 prāyeṇa tasmānna hitā jīrṇe vātottare jvare |
 śūlodāvartaviṣṭambhajanā jvaravardhanāḥ | |
 na śāmyatyevamapi cejjvaraḥ kurvīta śodhanam |
 śodhanārhasya vamanam prāguktaṃ tasya yojayet |
 āmāśayagate doṣe balinaḥ pālayan balam | |
 santarpaṇotthe vamanam pippalīlavanāmbunā |
 śarkarāmākṣikāmbhobhirdāhatṛṣṇolbaṇe jvare | |
 pakve tu śīthile doṣe jvare vā viśamadyaje |
 modakam triphalāśyāmātrivṛtpippalikesaraiḥ | |
 sasiṭmadhubhirdadyādvyoṣādyam vā virecanam |
 drākṣādhātṛirasam tadvatsadrākṣam vā harītakīm |
 rasamāmalakānām vā ghr̥tabhr̥ṣṭam jvarāpaham | |
 lihyādvā trivṛtaścūrnam kṛṣṇātriphalayostathā |
 sarpirmadhubhyām triphalam pibedrākṣārasena vā | |
 āragvadham vā payasā mṛdvīkānām rasena vā |
 triphalam trāyamānām vā payasā jvaritaḥ pibet | |
 saghr̥tam triphalākvātham sarpiṣā vā vinā śṛtam |
 payo 'nupānamuṣṇam vā mṛdvīkāśvarasam pibet |
 viriktānām ca saṃsargī maṇḍapūrvā yathākramam | |
 cyavamānam jvarotkliṣṭamupekṣeta malam sadā |
 pakvo 'pi hi vikurvīta doṣaḥ koṣṭhe kṛtāspadaḥ | |
 atipravartamānam vā pācayan saṅgraham nayet | |
 āmasaṅgrahaṇe doṣā doṣopakrama īritāḥ | |
 pāyayeddoṣaharaṇam mohādāmajvare tu yaḥ |
 prasuptam kṛṣṇasarpam sa karāgreṇa parāmṛśet | |
 jvarakṣīṇasya na hitam vamanam na virecanam |
 kāmam tu payasā tasya nirūhairvā harenmalān | |
 kṣīrocitasya prakṣīṇaśleṣmaṇo dāhatṛivataḥ |
 kṣīram pītānilārtasya pathyamapyatisāriṇaḥ | |
 tadvapurlaṅghanottaptam pluṣtam vanamivāgninā |
 divyāmbu jīvayettasya jvaram cāśu niyacchati | |
 saṃskṛtam śītamūṣṇam vā tasmāddhāroṣṇameva vā |
 vibhajya kāle yuñjīta jvariṇam hantya 'nyathā | |
 payaḥ saśuñṭhīkharjūramṛdvīkāśarkarāghṛtam |
 śṛtaśītam madhuyutam tṛḍdāhajvaranāśanam | |
 tadvadrākṣābalāyaṣṭisāribākaṇacandanaiḥ |
 caturguṇenāmbhasā vā pippalyā vā śṛtam pibet | |
 kāsācchvāsācchiraśśūlān pārśvaśūlāccirajvarāt |
 mucyate jvaritaḥ pītvā pañcamūlīśṛtam payaḥ | |
 śṛtamareṇḍamūlena bālavilvena vā jvarāt |
 dhāroṣṇam vā payaḥ pītvā vibaddhānilavarcasaḥ |
 saraktapicchātisṛteḥ satṛṣṭūlapravāhikāt | |
 siddham śuñṭhībalāvyāghnīgokaṇṭakaguḍaiḥ payaḥ |

śophamūtraśakṛdvātavibandhajvarakāsajit | |
 vṛścīvabilvavarṣābhūsādhitaṃ jvaraśophanut |
 śiṃśipāsārasiddhaṃ ca kṣīramāśu jvarāpaham | |
 nirūhastu balam vahnim vijvaratvaṃ mudam rucim |
 doṣe yuktaḥ karotyāśu pakve pakvāśayaṃ gate | |
 pittaṃ vā kaphapittaṃ vā pakvāśayaḥ gate | |
 sraṃsanam trīnapi malān bastiḥ pakvāśayāśrayān | |
 prakṣīṇakaphapittasya trikapṛṣṭhakaṭiḥ |
 dīptāgnerbaddhaśakṛtaḥ prayuñjītānuvāsanam | |
 paṭolanimbacchadanakaṭukācaturaṅgulaiḥ |
 sthirābalāgokṣurakamadanośīravālakaiḥ | |
 payasyardhodake kvāthaṃ kṣīraśeṣaṃ vimiśritam |
 kalkitairmustamadanakṣṇāmadhukavatsakaiḥ |
 bastiṃ madhughṛtābhyāṃ ca pīḍayejjvaranāśanam | |
 catasraḥ parṇinīryaṣṭīphalośīranṛpadrumān |
 kvāthayet kalkayedyaṣṭīśatāhvāphalinīphalam |
 mustaṃ ca bastiḥ saguḍakṣaudrasarpirjvarāpaham | |
 trāyamāṇāmṛtāyaṣṭīmadanāṃśumatīdvayaiḥ |
 sabalācandanavṛṣairjāṅgalaiśca mṛgadvijaiḥ | |
 kvāthe krte kṣipet piṣṭvā phalayaṣṭīkaṇāghanam |
 sa sadyo jvarahā bastiḥ sājyakṣaudro 'lpasaindhavaḥ | |
 āmrādīnāṃ tvacaṃ śankhaṃ candanaṃ madhukotpalam |
 svarṇagaurikamāñjiṣṭhāmṛṇālāñjanapadmakam | |
 kṣīreṇa kalkitaṃ bastiṃ śītaṃ samadhuśarkaram |
 dāhajvaraharam dadyātsiddhaṃ taiścānuvāsanam | |
 jīvantīm madanaṃ medam pippalīm madhukaṃ vacām |
 rddhiṃ rāsnāṃ bilvaṃ śatapuspām śatāvarīm | |
 piṣṭvā kṣīraṃ jalaṃ sarpistailaṃ caikatra sādhitam |
 jvare 'nuvāsanam kuryāttathā snehaṃ yathāmalam | |
 candanāgarukāśmaryapaṭolamadanotpalaiḥ |
 paṭolāriṣṭamadanaguḍūcīmadhukairapi |
 ye ca siddhiṣu vakṣyante bastayo jvaranāśanāḥ | |
 śīroruggauravaśleṣmaharamindriyabodhanam |
 jīrṇajvare rucikaraṃ dadyānnasyaṃ virecanam |
 snaihikaṃ sūnyaśirasō dāhārte pittanāśanam | |
 dhūmagaṇḍūśakavalān yathādoṣaṃ ca kalpayet |
 pratiśyāyāsyavairasyaśīraḥ kaṇṭhāmāyāpahān | |
 arucau mātuluṅgasya kesaraṃ sājyasaindhavam |
 dhātrīdrākṣāsītānāṃ vā kalkamāsyena dhārayet | |
 yathopaśayasaṃsparśān śītoṣṇadravyakalpitān |
 abhyaṅgālepasekādin jvare jīrṇe tvagāśrite |
 kuryādañjanadhūpāṃśca tathaivāgantuje 'pi tāt | |
 dāhe sahasradhautena sarpiṣābhyaṅgamācāret | |
 sūtroktaiśca gaṇaistairmadhurāmlakaśāyakaiḥ |
 dūrvādibhirvā pittaḥ pittaḥ śodhanādigaṇoditaiḥ | |
 śītavīryairhimasparśaiḥ kvāthakalkikṛtaiḥ pacet |
 tailaṃ sakṣīramabhyaṅgātsadyo dāhajvarāpaham | |
 candanaṃ madhukaṃ kālā drākṣā madhurasā niśā |
 tatsiddhaṃ pūrvavattailaṃ dāhajvaraharam param | |
 śīro gātraṃ ca taireva nātipiṣṭaiḥ pralepayet |
 tatkvāthena pariṣekamavagāhaṃ ca yojayet |

tathāranālasalilakṣīraśuktaghr̥tādibhiḥ | |
 kapitthamātulūṅgāmlavidārīlodhradāḍimaiḥ |
 badarīpallavotthena phenenāriṣṭakasya vā | |
 karpūrapadmakośīrakāliyāmbukucandanaiḥ |
 tuṅgapriyaṅguśaivālakamalotpalakardamaiḥ | |
 vetrāgralodhrapuṇḍrāhvairāranālena kalkitaiḥ |
 lepā vyastaiḥ samastairvā dāhagnā varṇakāriṇaḥ | |
 dhātṛitvakpatranaladaśaṅkhavyāghranakhotpalaiḥ |
 candanāñjanamustaiśca savṛkṣāmlāmlavetasaiḥ | |
 sajīvakaiḥ samadhukaiḥ sapalāśaiḥ sadāḍimaiḥ |
 bījapūrarakṣaudraśuktayuktaiḥ pralepitaiḥ | |
 śīrasyaṅge ca tṛṭchardidāhamohaśīrorujaḥ |
 naśyanti gaṇḍāḥ piṭakāḥ pralāpaśca jvarārtijah | |
 gaurāmalakakalkaśca sāmīlaḥ sājyaśca tadguṇaḥ |
 madhūkamadhukodīcyanīlotpalamadhūlikāḥ | |
 jayanti madhusarpirbhyāṃ līḍhā dāhajvarabhramān |
 kāsāśṛkpittavīsarpaśvāsahidhmāvamīrapi | |
 vāmyaṃ ca vāmayedāśu śītena madhuvāriṇā |
 yo varṇitaiḥ pittaharo doṣopakramaṇe kramaḥ |
 taṃ ca śīlayataḥ śīghraṃ sadāho naśyati jvaraḥ | |
 vallakīmadhuraṃ gītaṃ candrikā harmyamastakam |
 haranti dāhaṃ hārāśca haricandanaśītalāḥ | |
 dāhaṃ mandāniloddhūtāḥ kulyāḥ salilamālināḥ |
 calatpravālāṅgulibhistarjayanti mahādrumāḥ | |
 vācaḥ śīśūnāmavyaktā yoṣito madanāturāḥ |
 dāhaṃ nirbhatsayantyāśu sajjanānāṃ ca sūnṛtāḥ | |
 rucibhedānurodhena nānāśaktisamanvitāḥ |
 dāhaśītajvaraharaḥ kāntākāntāṅgasaṅgamaḥ |
 dāhaśītavayupaśame tāstato 'panayet punaḥ | |
 vīryoṣṇairuṣṇasaṃsparśaistagarāgarukuṅkumaiḥ |
 kuṣṭhasthaṇḍeyaśaileyasaralāmaradārūbhiḥ | |
 nakharāśnāpuravacāṇḍalaudvayacorakaiḥ |
 pṛthvīkāśīgrusurasahiṃsrādhyāmakasarṣapaiḥ | |
 daśamūlamṛtairāṇḍadvayapattūrarohiṣaiḥ |
 tamālapatrapūtīkasallakīdhānyadīpyakaiḥ | |
 misimāṣakulatthāgni prakīryānākulīdvayaiḥ |
 anyaiśca tadvidhairdravyaiḥ śīte tailaṃ jvare pacet | |
 kvathitaiḥ kalphitairyuktaiḥ surāsauvīrakādibhiḥ |
 tenābhyajyāt sukhoṣṇena taiḥ supīṣṭaiśca lepayet | |
 kavosṇaiṣṭaiḥ parīṣekamavagāhaṃ ca yojayet |
 kevalairapi tadvacca śuktagomūtramastubhiḥ | |
 kuṅkumāgarukastūrīnakhailāsurasadārūbhiḥ |
 śaileyacaṇḍātvaṇmustarāśnākapivacāmayaiḥ | |
 pṛthak pradehāḥ sarvairvā śītaghnā dṛḍhakalkitāḥ |
 yavacūrṇaṃ ghr̥tābhyaktaṃ pacet kṣīre caturguṇe | |
 darvīpralepanaṃ lepaṃ jvarārtasya prayojayet |
 āragvadhādivargaṃ ca pānābhyañjanalepane | |
 dhūpānagarujānye ca vakṣyante viṣamajvare |
 agnyanagnikṛtān svedān svedi bheṣajabhajanam | |
 saṃsargabalayoge ca vātaśleṣmanibarhaṇam |
 garbhabhūveśmaśayanaṃ kuthakambalarallakān | |

nirdhūmadīptairāṅgāirhasantiśca hasantikāḥ |
 madyaṃ satryūṣaṇaṃ takraṃ kulatthavṛīhikodravān ||
 saṃśīlayedvepathumān yaccānyadapi pittalam |
 ajāyāḥ saguḍaṃ kalkaṃ saguḍaṃ vāmṛtārasaṃ ||
 rasaṃ vārtākaphalajaṃ pibedvā madhusaṃyutam |
 madhukāgarukauntīnāṃ kalko vyāghranakhasya ca ||
 madyena pītaḥ sakṣaudrastivraṣītajvarāpahaḥ |
 dayitāḥ stanaśālinyaḥ pīnā vibhramabhūṣaṇāḥ ||
 yauvanāsavamattāśca tamāliṅgeyuraṅganāḥ |
 vītaśītaṃ ca vijñāya tāstato 'panayet punaḥ ||
 ānāhe kālavit kuryāt kriyāmalasakoditām |
 pippalīpippalīmūlayavānīcitrasādhitām ||
 yavāgūṃ pāyayeccainamanilasyānulomanīm |
 sopadravo 'pi cedevaṃ jvaraḥ śīto na śāmyati ||
 atyudīrṇe 'nilakaphe svasthāne pittadhāni vā |
 takrānupānaṃ trapusaṃ bhakṣayitvānalaṃ bhajet ||
 ā ssvedasambhavāttiṣṭhet prāvṛtastadvadātape |
 tato vimṛditasnāto yuktāśī syādgate jvaro ||
 śamaṃ tau pittavṛdhyai va prapadyete svadhāma ca |
 nivartate tataḥ śīghraṃ vātaśleṣmodbhavo jvaraḥ ||
 svarjjikākuṣṭhamañjiṣṭhālākṣāmūrvānīśauśadhaiḥ |
 satakraṃ sādhitāṃ tailamabhyaṅgāddāhaśītajit ||
 vamanaiśca virekaiśca bastibhiśca yathākramam |
 jvarānupacaredhīmān kaphapittānilodbhavān ||
 saṃsrṣṭaiḥ sannipatitairēkānekolbaṇaiḥ samaiḥ |
 jvarān doṣakramāpekṣī yathoktairauśadhairjayet ||
 vardhanenaikadosasya kṣapaṇenocchritasya vā |
 kaphasthānānupūrvyā vā sannipātajvaraṃ jayet ||
 nidrānivāraṇopāyaḥ sanyāsābhīhito hitaḥ |
 sannipāte viśeṣeṇa dāruṇo 'yamupadravaḥ ||
 sannipātajvarasyānte karṇamūle sudāruṇaḥ |
 śophaḥ sañjāyate tena kaścideva vimucyate ||
 raktāvasecanaiḥ śīghraṃ sarpiṣpānaiśca taṃ jayet |
 pradehaiḥ kaphapittaghnaīrnāvanaiḥ kavalagrahaiḥ ||
 śītoṣṇasnigdhārūkṣādyairjvaro yasya na śāmyati |
 śākhānusārī tasyāśu muñcedbāhvāḥkramātsirām ||
 ayameva vidhiḥ kāryo viṣame 'pi yathāyatham |
 jvare vibhajya vātādīnyaścānantaramucyate ||
 paṭolakaṭukāmustāprāṇadāmadhukaiḥ kṛtāḥ |
 tricaṭuṣpañcaśaḥ kvāthā viṣamajvaranāśanāḥ ||
 yojayettriphalāṃ pathyā guḍūcīm pippalīm pṛthak |
 taistairvidhānaiḥ saguḍaṃ bhallātakamathāpi vā ||
 laṅghanaṃ br̥mhaṇaṃ vāpi jvarāgamanavāsare |
 prātaḥ satailaṃ laśunaṃ prāgbhaktaṃ vā tathā ghṛtaṃ ||
 jīrṇaṃ tadvaddadhi payastakraṃ sarpiśca ṣaṭpalam |
 kalyāṇakaṃ pañcagavyaṃ tiktākhyam vṛṣasādhitam ||
 pañcagavyasya mahato vidhinā pañcamāhiṣam |
 pañcājam caturauṣṭraṃ ca siddham siddham ghṛtaṃ tathā ||
 kaṭurohiṇimañjiṣṭhāvṛṣagranthikacitrakaiḥ |
 pāṭhāsvaguptādviniśaiḥ pañcagavyasya pañcasu ||
 prastheṣu saṃyutaiḥ sevyam viṣamajvarajit param |

vāksvarasmṛtimedhāgnibalārogyavṛṣatvakṛt | |
 kolāgnimanthatriphalākṣvāthe dadhnā ghr̥taṃ pacet |
 tilvakāvāpametacca viṣamajvaranāśanam | |
 śṛtakṣīraghr̥takṣaudrasitākṛṣṇāḥ svajāhatāḥ |
 viṣamajvarahṛdrogakṣatakāśakṣayāpahāḥ | |
 surām tīkṣṇam ca yanmadyma śikhittiridakṣajam |
 māṃsam medhyoṣṇavīryam ca sahānnena prakāmataḥ | |
 sevitvā tadahaḥ svapyādathavā punarullikhet |
 sarpiṣo mahatīm mātrām pītvā vā chardayet punaḥ | |
 nīlinīmajagandhām ca trivṛtām kaṭurohiṇīm |
 pibejjvarasyāgamane snehasvedopapāditaḥ | |
 āsthāpanam vā tadahardadyātsvinnasya yāpanam |
 payasā vṛpadaṃśasya śakṛdvā tadahaḥ pibet | |
 mastunā vā vṛṣaśakṛt surayā vātha saindhavam |
 manohvā saindhavam kṛṣṇā tailena nayanāñjanam | |
 yojyā hīṅgusamā vyāghrīvasā nasye sasaindhavā |
 purāṇasarpiḥ saṃhasya vasā tadvat sasaindhavā | |
 palaṅkaśā nimbapatraṃ vacā kuṣṭhaṃ harītakī |
 sarṣapāḥ sayavāḥ sarpirdhūpo vidvā bīḍālajā | |
 puradhyāmavacāsarjanimbārkāgarudārubhiḥ |
 dhūpo jvareṣu sarveṣu kāryo 'yamaparājitaḥ | |
 sahadevāvacābhadrānākulibhiḥprajayet |
 dhūpanodvartanālepān sarvajvaranibarhaṇān | |
 dhūmanasyāñjanottāsā ye cōktāścittavaikṛte |
 davāśrayam ca bhaiṣajyam jvarān sarvānapohati |
 viśeṣādviṣamān prāyaste hyāgantvanubandhajāḥ | |
 yathāsvam ca sirām vidhyedaśāntau viṣamajvare | |
 rasasaṃsthe tu sarvasmin kuryādvamanalaṅghane |
 sekasaṃśamanāleparaktamokṣānaśṛksthite | |
 tīkṣṇān virekān māṃsasthe medoghnām medasi sthite |
 asthisthe vātaśamanamabhyaṅgasvedamardanam |
 jvare vātartīśamanam viśeṣādbastikarma ca | |
 kevalānilavīsarpavisphoṭābhīhatajvare |
 sarpiṣpānahimālepasekamāṃsarasāśanam | |
 kuryādyathāsvamuktaṃ ca raktamokṣādisāadhanam |
 grahotthe bhūtavidyoktaṃ maṇimantrādisāadhanam |
 auśadhīgandhaje pittaśamanam viśajidriṣe | |
 iṣṭairarthairmanojñaiśca yathādosāśamena ca |
 hitāhitavivekaiśca jvaram krodhādijam jayet | |
 krodhajo yāti kāmēna śāntīm krodhena kāmajaḥ |
 bhayaśokodbhavau tābhyām bhīśokābhyām tathetarau |
 śāpātharvaṇamantrotthe vidhirdaivavyapāśrayaḥ | |
 te jvarāḥ kevalāhpūrva vyāpyante 'nantaram malaiḥ |
 tasmāddoṣānusāreṇa teṣvāhārādi kalpayet |
 na hi jvaro 'nubadhnāti mārutādyairvinākṛtaḥ | |
 kathāstrivargasamyuktā ruṇnidrādivinodinīḥ |
 śastā vicitrāḥ śṛṇuyāṇna pretavyādhitāśrayāḥ | |
 jvarakālasamṛtiṃ cāśya hāribhirviṣayairharet |
 tyajedābalalābhācca vyāyāmasnānamaitunam | |
 gurvasātmyam vidāhyannam yaccānyajjvarakāraṇam |
 na vijvaro 'pi sahasā sarvānnīno bhavet tathā | |

sadyaḥ prāṇaharo yasmāttasmāttasya viśeṣataḥ |
 tasyāṃ tasyāṃavasthāyāṃ kuryāttattadhiṣajitam ||
 manobhirāmā viśayā vacanaṃ hlādi dakṣiṇam |
 karuṇārdraṃ manaḥ śuddhaṃ sarvajvaraniṣūdanam ||
 mātaraṃ pitaraṃ devān vaidyān viprān haraṃ harim |
 pūjayeccḥilayeddānadamasatyadayārjavān |
 dhārayecca sadā mantramaṇiratnamahauṣadhīḥ ||
 āryāvalokitaṃ parṇaśabarīmaparājitaṃ |
 praṇamedāryatārāṃ ca sarvajvaranivṛttaye ||
 japaṃstathā gatoṣṇīṣaṃ sarvavyādhicikitsitam |
 āgantudoṣasahajaiḥ sarvarogairvimucyate ||
 iti dvitīyo 'dhyāyaḥ ||
 atha tṛtīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto raktapittacikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 ūrdhvagaṃ balino 'vegamekadoṣānugaṃ navam |
 raktapittaṃ sukhe kāle sādhayennirupadravam ||
 adhogaṃ yāpayedraktaṃ yacca doṣadvayānugaṃ |
 śāntaṃ śāntaṃ punaḥ kupyanmārgānmārgāntaraṇca yat ||
 atipravṛttaṃ mandāgnostridoṣaṃ dvipathaṃ tyajet |
 jñātvā nidānamayanaṃ malāvanubalau balam ||
 deśakālādyavasthāṃ ca raktapitte prayojayet |
 laṅghanaṃ bṛmhaṇaṃ cātau śodhanaṃ śamanaṃ tathā ||
 santarpaṇotthaṃ balino bahudoṣasya sādhayet |
 ūrdhvaḥbāgaṃ virekeṇa vamanena tvadhogataṃ |
 śamanairbṛmhaṇaiścānyallaṅghyabṛmhyānavekṣya ca ||
 ūrdhvaṃ pravṛtte śamanau rasau tiktakaṣāyakau |
 upavāsaśca niḥśuṇṭhīṣaḍaṅgodakapāyinaḥ ||
 adhoge raktapitte tu bṛmhaṇo madhuro rasaḥ |
 ūrdhvage tarpaṇaṃ yojyaṃ peyā pūrvamadhogate ||
 aśnato balino 'śuddhaṃ na dhāryaṃ taddhi rogakṛt |
 dhārayedanyathā śīghramagnivacchīghrakāri tat ||
 trivṛtātriphalādhātrītrāyantyāragvadhābhayāḥ |
 gavākṣīkṣurasakṣīradrākṣākṣaudrasitotkataḥ |
 yathāsvaṃ kalpavihitā virekārthaṃ prayojayet ||
 trivṛcchyāmākaṣāyeṇa kalkena ca saśarkaram |
 sādhyedvidhivallehaṃ lihyāt pāṇitalaṃ tataḥ ||
 triphalā trivṛtā śyāmā pippalī śarkarā madhu |
 modakaḥ sannipātordhvaraktapittajvarāpahaḥ ||
 trivṛtsamasitā tadvat pippalīpādasamyutā |
 vamaṇaṃ phalasaṃyuktaṃ tarpaṇaṃ sasitāmadhu ||
 sasitaṃ vā jalaṃ kṣaudrayuktaṃ vā madhukodakam |
 phalendrayavagāṅgeyīmadhukaṃ vā samākṣikam ||
 kṣīraṃ vā rasamikṣorvā śuddhasyānantaro vidhiḥ |
 yathāsvaṃ manthapeyādiḥ prayojyo rakṣatā balam ||
 mantho jvarokto drākṣādiḥ pittaghñairvā phalaḥ kṛtaḥ |
 madhukharjūramṛdvīkāparūṣakasitāmbhasā ||
 mantho vā pañcasāreṇa saghṛtairlājasaktubhiḥ |
 dāḍimāmalakāmlo vā mandāgnyamlābhilāṣiṇaḥ ||
 kamalotpalakiṇjalkapṛṣniparnīpriyaṅgukāḥ |
 uśīraṃ śābaram lodhraṃ śṛṅgaveraṃ kucandanam ||

hrīberaṃ dhātākīpuspaṃ bilvamadhyam durālabhā |
 ardhārdhairvihitāḥ peyā vakṣyante pādayaugikāḥ | |
 bhūnimbasevyajaladāścandanāmbupriyaṅgavaḥ |
 śālīparṇyā yutā mudgāḥ pṛśniparṇyā masūrakāḥ | |
 tuvaryo vātibalayā balayā vā hareṇavaḥ |
 tatkaṣāye hitāḥ peyā māṃsapeyāstathā rasāḥ | |
 anamlāḥ kiñcidamlā vā saghṛtakṣaudraśarkarāḥ |
 śūkaśimbībhavam dhānyam śakam māṃsam ca śasyate | |
 annasvarūpavijñāne yaduktaṃ laghu śītaḥ |
 pūrvoktamambu pāṇiyam pañcamūlena vā śṛtam | |
 laghunā śṛtaśītam vā madhvambho vā phalāmbu vā |
 padmakādyañjanādiṃ ca sārivādiṃ ca kalpayet | |
 annapāṇe gaṇam tadvaddaśakam dāhanāśanam |
 kaphānuge yūṣasākam mārutānugate rasah | |
 abhīroṇkurairlāvāḥ sahamudgāḥ paṭolajaiḥ |
 makuṣṭhādhanvayāsotthairasrapitte param matāḥ | |
 śasāḥ savāstukaḥ śasto vibandhe tittiriḥ punaḥ |
 udumbarasya niryūhe sādrito mārute 'dhike | |
 plakṣasya barhiṇastadvannyagrodhasya ca kukkuṭaḥ |
 bisotpalamṛṇālānām vartakakrakarau hitau | |
 vartikāmbhojanālānāmasvatthasya kapiñjalaḥ |
 yatkiñcidraktapittasya nidānam tacca varjayet | |
 vāsārasena phalinīmṛllothrāñjanamākṣikam |
 pittāśṛk śamayet pītam niryāso vātarūṣakāt | |
 śarkarāmadhusamṣyuktaḥ kevalo vā śṛto 'pi vā |
 vṛṣaḥ sadyo jayatyasram sa hyasya paramauśadham | |
 vāsārasena bhūnimbakaṭukāśarkarāḥ pibet |
 tenaiva vā kṣaudrayutam padmakesarapadmakam | |
 salodhranāgakusumaśāḍvalotpalavāstukam |
 lihyādvā madhusarpirbhyām gavāśvaśakṛto rasam | |
 pathyārajanyahiṃsrā vā palāṇḍum tadvadeva vā |
 phalinīlodhrakhadiraśālmakovidārajam | |
 śīriṣaśelukakubhīsinduvārātimuktajam |
 palāśayūthikāśigrumadhūkāsanajanma ca | |
 madhunā cūrṇitam puṣpamekatra pṛthageva vā |
 puṣpairebhīrvipakvaṃ ca sakṣaudraṃ māhiṣam ghṛtam | |
 lihyāt kṣaudreṇa pathyām vā kiñjalkam kamalasya vā |
 lājāḥ śṛṅgātakam mustam kharjūram kṛṣṇamṛttikām | |
 kṣīrivṛkṣāṅkurān drākṣām tavakṣīrīm sitopalām |
 gairikam madhukam lodhraṃ śaṅkham śambūkamañjanam | |
 taṇḍulīyakamūlam vā bījam vā vāstukodbhavam |
 paṭolamālatīnimbacandanadvayapadmakam | |
 lodhro vṛṣastanḍulīyaḥ kṛṣṇā mṛṇmadayantikā |
 śatāvarī gopakanyākākolyau madhuyaṣṭikā | |
 raktapittaharāḥ kvāthāstrayaḥ samadhuśarkarāḥ |
 sakṣaudraṃ grathite rakte lihyāt pārāvātācchakṛt | |
 atinīsutarakto vā kṣaudreṇa rudhiraṃ pibet |
 jāṅgalaṃ bhakṣayedvājam māsam pittayutam yakṛt | |
 lodhrakālīyakośīraphalinīśaṅkhagairikam |
 paṭolapatram duṣpārśā samaṅgā sārivālatā | |
 tvagjambuvetasāśvatthahayāhvodumbarārjunāt |

kirātatiktakramukamustakapthalapadmakam | |
 prapaṇḍarikaddriberakamalotpalaparpaṭam |
 candanena pṛthagyuṭtam samastam vā saśarkaram | |
 phāṇṭikṛtam śṛtam śītam cūrṇam vā taṇḍulāmbhasā |
 pītamāśu jayatyasram tṛḍḍāhatamakānapi | |
 candanośirajaladalājamudgakaṇāyavaiḥ |
 balājale paryuṣitaiḥ kaṣāyo raktapittahā | |
 prasādaścandanāmbhojasevyamṛdbhrṣṭaloṣṭajaḥ |
 suśītaḥ sasiṭākṣaudraḥ śoṇitātipravṛttijit | |
 tadvadacchaḥ sitālodhramadhukośīracandanāt |
 mṛcchāyāmāsārivāmustādhātakīyaṣṭikānvitāt | |
 vaiḍūryamuktāmṛcchaṅkhagairikāmalakodakam |
 madhūdakam rasam cekṣoḥ piben jayati śoṇitam | |
 āpoṭhya vā nave kumbhe plāvayedikṣugaṇḍikāḥ |
 sthitam tat guptamākāśe rātriṃ prātaḥ srutam jalam | |
 madhumadvikacāmbhojakṛtotsamam ca tadguṇam |
 trapusimūlakalkam vā sakṣaudram taṇḍulāmbunā | |
 pibet karaṇjabījam vā tenakṣaudrasitāyutam |
 lodhracandanayaṣṭyāhvam tena yaṣṭyāhvameva vā | |
 nīlotpalam sitā yaṣṭī madhukam padmakesaram |
 chinnotdbhavā ca śīto 'yam kaṣāyo raktapittajit | |
 ye ca pittajvare proktaḥ kaṣāyāstāmśca yojayet |
 kaṣāyairvividhairebhirdopte 'gnau vijite kaphe | |
 raktapittam na cecchāmyettatra vātolbaṇe payaḥ |
 yuñjyājchāgam śṛtam tadvat gavyam pañcagūṇe 'mbhasi | |
 pañcamūlena laghunā śṛtam vā sasiṭamadhu |
 jīvakarṣabhakadrākṣābalāgokṣuranāgaraiḥ | |
 pṛthak pṛthak śṛtam śītam saghṛtam sitayāthavā |
 kṣīreṇa vamanīpuṣpam madhukam madhuśarkarām | |
 gokaṇṭakābhīruśṛtam parṇinībhistathā payaḥ |
 hantyaśu raktaṃ sarujam viśeṣānmūtramārgagam | |
 viṇmārgage viśeṣeṇa hitam mocarasena tu |
 vaṭaprarohaiḥ śuṅgairvā śuṇṭhyudīcyotpalairapi | |
 raktātisārādurnāmacikitsām cātra kalpayet |
 pītvā kaṣāyān payasā bhuñjīta payasaiva tu |
 kaṣāyayogairebhirvā vipakvam pāyayet ghṛtam | |
 samūlamastakam kṣuṇṇam vṛṣamaṣṭagūṇe 'mbhasi |
 paktvāṣṭāmśāvaśeṣeṇa ghṛtam tena vipācayet | |
 tatpuṣpagarbham tacchītam sakṣaudram pittāśoṇitam |
 pittagulmajvaraśvāsakāsahṛdrogakāmalāḥ | |
 timirabhramavīsarpasvarasādāmśca nāśayet |
 palāśavṛntasvarase tadgarbham ca ghṛtam pacet | |
 sakṣaudram tacca raktaghnam tadvadvatsakasādhitam |
 lodhrotpalasamaṅgābhistathaiva trāyamāṇayā | |
 lājagodhūmamadhukasitācūrṇam payodravam |
 ghṛtenotkarikām kṛtvā khādet pittāsravāriṇīm | |
 rakte sapicche sakaphe grāthite kaṇṭhamārgage |
 lihyānmākṣikasarpirbhyām kṣāramutpalanālajam | |
 mṛṇālāmbhojakiñjamlkaśyāmāsanamadhūkajam |
 tadvat pṛthak pṛthak kṣāram ghṛtam kṣīreṇa sādhayet | |
 piṣṭairabhīrukākoliṃmedāvṛkṣāmladāḍimaiḥ |

phalapūrakamūlena vidāryā madhukena ca | |
 tadvibandhajvarānāhaśūlakāsārapittajit |
 pañcabhiḥ pañcamūlaiśca siddhamādyastadarthakṛt | |
 gudāgame viśeṣeṇa śoṇite bastiriṣyate |
 madhukāñjanamāñjiṣṭhāmṛṇālotpalagairikaiḥ | |
 suvarṇalodhrakālīyasamaṅgāmbujacandanaiḥ |
 saugandhikasitāśaṅkhaiḥ piṣṭairmadhughṛtānvitaiḥ | |
 kṣīreṇāsthāpayedenam snātam ca śiśirāmbhasā |
 kṣīreṇaivāśayecchālīstato madhukasarpīṣā | |
 kāle 'nuvāsayedevamatisāre 'pi dustare |
 jīrṇe 'sr̥kprabale kuryādvireke cātiyogini | |
 vidāryādigaṇeneṣṭam śṛtam vāsthāpane payaḥ |
 sakṣaudraśarkarāsarpiḥ sarpiścaivānuvāsane | |
 mūtrāśayastham śamayedraktamuttarabastibhiḥ |
 īdṛśaireva tadvacca pradare 'pi vidhiḥ smṛtaḥ | |
 chedabhedādibhiścātipravṛtte śuddhaśoṇite |
 viśeṣāt pradarasyoktam yonirogeṣu caiśadham | |
 ghrāṇage rudhire śuddhe nāvanam cānuṣecayet |
 kaṣāyayogān pūrvektān kṣīrekṣvādirasāplutān | |
 kṣīrādīn sasitam toyam kevalam vā hitam jalam |
 raso dāḍimapuṣpāṇāmāmrāsthnaḥ śāḍvalasya ca | |
 kalpayecchītavargam ca pradehābhyañjanādiṣu |
 yacca pittajvare proktam bahirantaśca bheṣajam |
 raktapitte hitam tacca kṣatakṣīṇe hitam ca yat | |
 iti tṛtīyo 'dhyāyaḥ | |
 caturtho 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kāsacikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 kevalānilajam kāsam snehairādāvupācaret |
 vātaghnasiddhaiḥ snigdhaiśca peyāyūśarasādibhiḥ | |
 lehairdhūmaistatahābhyaṅgasvedasekāvagāhanaiḥ |
 bastibhirbaddhavidvātām sapittam tvaurdhvbhaktikaiḥ | |
 guḍūcikaṇṭakārībhyaṃ pṛthak triṃśatpalādrase |
 prasthaḥ siddho ghṛtādvātākāsanudvahnidīpanaḥ | |
 kṣārārāsnāvacāhiṅgupāṭhāyaṣṭyāhvadhānyakaiḥ |
 dviśāṇaiḥ sarpiṣaḥ prastham pañcakolayutaiḥ pacet | |
 daśamūlasya niryūhe pītam maṇḍānupāyinā |
 sakāśaśvāsahr̥tpārśvagrahaṇīrogagulmanut | |
 kāśmaryatriphalāvyoṣaśaṭhīdrākṣāparūṣakam |
 dve pāṭhe devadārṇvṛddhisvaguṇtāgnikagokṣuram | |
 vyāghnītāmalakīmedākākanāsāśatāvarīḥ |
 vidārī ca ghṛtaprasthaḥ karṣāṃśaistairvipācitah | |
 kṣīreṇa ca jayatyāśu jvarakāsahalīmakān |
 gulmāruciyaḥ kṛtīlīhaśirohṛtpārśvavedanāḥ | |
 kāmālārsonilāṣṭhīlākṣataśophakṣayāmśca saḥ |
 drone 'pām sādhyedrāsnādaśamūlaśatāvarīḥ |
 palonmitā dvikuḍavaṃ kulattham badaram yavam | |
 tulārdham cājamāṃsasya tena sādhyam ghṛtāḍhakam |
 samakṣīram palāṃśaiśca jīvanīyaiḥ samīkṣya tat | |
 prayuktaṃ vātarogeṣu pānanāvanabastibhiḥ |
 pañcakāsān śīraḥkampam yonivaṅkṣaṇavedanām |

sarvāṅgaikāṅgarogāṃśca saplīhordhvānilān jayet | |
 vidāryādigaṇakvāthakalkasiddham ca kāsajit |
 aśokabījakṣavakajantughnāñjanapadmakaiḥ | |
 sabidaīśca ghṛtaṃ siddham taccūrṇaṃ vā ghṛtāplutam |
 lihyāt payaścānupibedājaṃ kāsābhipīḍitaḥ | |
 viḍaṅgaṃ nāgaram rāsnāṃ pippalī hiṅgu saindhavam |
 bhāṅgarkṣīraśca taccūrṇaṃ pibedvā ghṛtamātrayā |
 sakaphe 'nilaje kāse śvāsahidhmāhatāgniṣu | |
 durālabhāṃ śṛṅgaveraṃ śāṭhīm rāsnāṃ sitopalām |
 lihyāt karkaṭaśṛṅgīm ca kāse tailena vātaje | |
 duṣparśāṃ pippalīm mustaṃ bhārṅgīm karkaṭakīm śāṭhīm |
 purāṇaguḍatailābhyāṃ cūrṇitānyavalehayet | |
 tadvat sakṛṣṇāṃ śuṅṭhīm ca sabhārṅgīm tadvadeva ca |
 pibet kṛṣṇāṃ ca koṣṇena salilena sasaindhavām | |
 mustunā sasiṭāṃ śuṅṭhīm dadhnā vā kaṇareṇukāḥ |
 pibet badaramajño vā madirādadhimaṣṭubhiḥ |
 athavā pippalīkalkaṃ ghṛtabhr̥ṣṭaṃ sasaindhavam | |
 kāsī sapīṇaso dhūmaṃ snaihikaṃ vidhinā pibet |
 hidhmaśvāsoktadhūmāṃśca kṣīramāṃsarasāsānaḥ | |
 grāmyānūpaudakaiḥ śāliyavagodhūmaṣaṣṭikān |
 rasairmāṣātmaguptānāṃ yūṣairvā bhojayeddhitān | |
 yavānīpippalībilvamadhyanāgaracitrakaiḥ |
 rāsnājīpṛthakparṇīpalāśaśāṭhipauṣkaraiḥ | |
 siddhāṃ snigdhāmlalavaṇāṃ peyāmanilaje pibet |
 kaṭīhr̥tpārśvakoṣṭhārtiśvāsahidhmāpraṇāśinīm | |
 daśamūlarase tadvat pañcakolaguḍānvitām |
 pibet samatīlāṃ peyāṃ kṣaireyīm vā sasaindhavām |
 mātṣyakaukkuṭavārāhairmāṃsairvā sājyasaindhavām | |
 vāstuko vāyasīśakaṃ kāsaghnaḥ suniṣaṇṇakaḥ |
 kaṇṭakāryāḥ phalaṃ patraṃ bālaṃ śuṣkaṃ ca mūlakam | |
 snehāstailādayo bhakṣyāḥ kṣīreḥkṣurasagaudīkāḥ |
 dadhimastvāranālāmlaphalāmbumadirāḥ pibet | |
 pittakāse tu sakaphe vamaṇaṃ sarpiṣā hitam |
 tathā madanakāśmaryamadhukakvathitairjalaiḥ |
 phalayaṣṭyāḥvakalkairvā vidārīkṣurasāplutaiḥ | |
 pittakāse tanukaphe trivṛtāṃ madhuraiṛyutām |
 yuñjyādvirekāya yutāṃ ghanaśleṣmaṇi tiktakaiḥ | |
 hr̥tadoṣo himaṃ snigdhaṃ svādu saṃsarjanaṃ bhajet |
 ghane kaphe tu śīśiraṃ rūkṣaṃ tiktopasaṃhitam | |
 pippalīmustayaṣṭyāḥvadrākṣāmūrvāmahaṣadham |
 lākāmṛtāphaladrākṣātvakkṣīrīpippalīsītāḥ | |
 duṣparśākarkaṭīśuṅṭhīśāṭhīdrākṣāsītābalāḥ |
 nidigdhikāmūlaphalaṃ vaṭabījaṃ rasāñjanam | |
 kharjūraṃ pippalī vāṃśī śvadaṃṣṭrā ceti pañca te |
 ghṛtakṣaudrayutā lehāḥ ślokārdhaiḥ pittakāsinām |
 payo 'nupānāṃ śṛṅgīm vā lihyātsājyasitāmadhu | |
 lehāḥ paitte sitādhātṛīkṣaudradrākṣāhimotpalaiḥ |
 sakaphe sābdamaricaḥ saghṛtaḥ sānile hitaḥ | |
 mṛdvīkārḍhaśataṃ triṃśat pippalīḥ śarkarāpalam |
 lehayenmadhunā gurvā kṣīrapasya śakṛdrasam | |
 tvagelāvyoṣamṛdvīkāpippalīmūlapauṣkaraiḥ |

lājamustaśaṭhīrāsnādhātṛīphalabibhītakaiḥ |
 śarkarākṣaudrasarpirbhirleho hṛdrogakāśahā ||
 pippalyāmalakadrākṣālājālākṣāsītōpalāḥ |
 sañcūrṇya paktvā payasā lihyāt kṣaudrāṣṭabhāgikāḥ ||
 vidārīkṣumṛṇālānām rasān kṣīraṃ sītōpalām |
 pibet kṣaudreṇa saṃyojya pittakāsamapohati ||
 madhurairjāṅgalarasairyavaśyāmākakodravāḥ |
 mudgādiyūṣaiḥ śākaiśca tiktakairmātrayā hitāḥ ||
 ghanaśleṣmaṇi lehāśca tiktakā madhusaṃyutāḥ |
 śālayaḥ syustanukaphe ṣaṣṭikāśca rasādibhiḥ |
 śarkarāmbho 'nupānārthaṃ drākṣekṣusvarasaḥ payaḥ ||
 kākōlībr̥hatīmedādvayaiḥ savṛṣanāgaraiḥ |
 pittakāse rasakṣīrapeyāyūṣān prakalpayet ||
 drākṣām kaṇām pañcamūlaṃ tṛṇākhyam ca pacejjale |
 tena kṣīraṃ śītaṃ śītaṃ pibet samadhuśarkaram ||
 sādhitām tena peyām vā suśītām madhunānvitām |
 śaṭhīddrīberabr̥hatīśarkarāviśvabheṣajam |
 piṣṭvā rasam pibet pūtaṃ vastreṇa ghṛtamūrchitam ||
 mahiṣyajāvīgokṣīradhātṛīphalarasaiḥ samaiḥ |
 sarpiḥ siddham pibet tadvanmadhureṇa gaṇena vā ||
 kvāthīkr̥tenekṣurase kṣīrayuktena sādhitam |
 saśarkaram pibet prātarlihyādvā mākṣikānvitam ||
 kṣīrivṛkṣāḍkurakvāthe pakvam kṣīrasamaṃ ghṛtam |
 pāyayet pittakāsārtam madhunā vāvalehayet ||
 medām vidārīm kākōlīm svayaṃguptāphalaṃ balām |
 śarkarām jīvakaṃ mudgamāṣaparnyau durālabhām ||
 kalkīkr̥tya pacet sarpiḥ kṣīreṇāṣṭagaṇena tat |
 pānabhojanaleheṣu prayuktaṃ pittakāsajit ||
 lihyādvā cūrṇameteṣām kaṣāyamathavā pibet |
 kaphakāśī pibedādaḥ surakāṣṭhāt pradīpitāt ||
 snehaṃ parisrutaṃ vyoṣayavakṣārāvacūrṇitam |
 snigdham virecayedūrdhvamadho mūrdhni ca yuktitaḥ ||
 tīkṣṇairvirekairbalinaṃ saṃsargīm cāśya yojayet |
 yavamudgakulatthānnairuṣṇarūkṣaiḥ kaṭūtkāṭaiḥ ||
 kāsamardakavārtākavyāghnīkṣārakaṇānvitaiḥ |
 dhānvabailarasaiḥsnehaustilasarsapanimbajaiḥ ||
 daśamūlāmbu gharmāmbu madya madhvambu vā pibet |
 mūlaiḥ pauṣkaraśamyākapaṭolairanvitam niśām ||
 pibedvāri sahaṣaudraṃ kāleṣvannasya vā triṣu |
 pippalīpippalīmūlaṃ śṛṅgaveram bibhītakam ||
 devadārvabhayā mustaṃ pippalīviśvabheṣajam |
 guḍūcī pippalībhāṇrgīśṛṅgīkarkāṭakasya ca ||
 vyoṣadāruciḍaṅgāni triphalāśarkarābalāḥ |
 nidigdhiḥkāyā mūlatvaṇmaricaiḥ saha yojitā ||
 śikhikukkuṭapiñchānām maṣī kṣāro yavodbhavaḥ |
 viśālā pippalīmūlaṃ trivṛtā ca madhudravāḥ ||
 kaphakāśaharā lehāḥ sapta ślokaṛdhayojitāḥ |
 madhunā maricaṃ lihyānmadhunaiva ca joṅgakam ||
 pṛthagrasāmśca madhunā vyāghrīvārtākabhṛṅgajān |
 kāsaghnasyāśvaśakṛtaḥ surasasyāśitasya ca ||
 devadāruśaṭhīrāsnākarkāṭākhyādurālabhāḥ |

pippalī nāgaram mustaṁ pathyādhātrīsitopalāḥ | |
 madhutailayutāvetau lehau vātānuge kaphe |
 viḍaṅgaṁ saindhavaṁ hiṅgu kuṣṭhaṁ vyoṣaṁ manaḥśilām | |
 kāse śvāse ca hidhmāyāṁ lihyāt kṣaudraghṛtāplutam |
 guḍakṣāroṣaṇakaṇādāḍimaṁ śvāsakāsajit |
 kramātpaladvayārdhākṣakarṣārdhākṣapalonmitam | |
 dve pale dāḍimādaṣṭAu guḍādvyoṣāt palatrayam |
 rocanaṁ dīpanaṁ svaryaṁ pīnasaśvāsakāsajit | |
 pāṭhāṣuṇṭhīsaṭhīmūrvāgavākṣīpippalīghanam |
 piṣṭvā gharmāmbunā hiṅgusaindhavābhyāṁ yutaṁ pibet |
 tadvanmustāsaṭhīṣuṇṭhīnāgarātiviṣabhayāḥ | |
 pibejvaroktaṁ pathyādi saśṛṅgīkaṁ ca pācanaṁ |
 athavā dīpyakatrivṛdvīśālāghanapauṣkaram | |
 sakaṇaṁ kvathitaṁ mūtre kaphakāsī jale 'pi vā |
 tailabhrṣṭaṁ ca vaidehīkalkākṣaṁ sasiṭopalam | |
 pāyayet kaphakāsaghaṇaṁ kulatthasalilāplutam |
 sauvarcalābhayādhātrīpippalīkṣāranāgaram | |
 cūrṇitaṁ sarpiṣā vātakaphakāsaharam pibet |
 daṣamūlāḍhake prasthaṁ ghṛtasyākṣasamaiḥ pacet | |
 puṣkarāhvaṣaṭhīvilvasurasavyoṣahiṅgubhiḥ |
 peyānupānaṁ tat sarvavātaśleṣmāmayāpaham | |
 nirguṇḍīpatraniryāsasādhitaṁ kāsajidghṛtam |
 ghṛtaṁ rase viḍaṅgānāṁ vyoṣagarbhaṁ ca sādhitam | |
 punarnavsitāṭikāsurasakāsamardāmṛtā |
 paṭolabrhatīphaṇījjakarasaiḥ payahsaṁyutaiḥ |
 ghṛtaṁ trikaṭunā ca siddhamupayujya sañjāyate |
 na kāsaviṣamajvarakṣayagudāṅkurebhyo bhayam | |
 samūlaphalapatrāyāḥ kaṇṭakāryā rasāḍhake |
 ghṛtaprasthaṁ balāvyoṣaviḍaṅgaṣaṭhidāḍimaiḥ | |
 sauvarcalayavakṣāramūlāmālakapauṣkaraiḥ |
 vṛścīvabrhatīpathyāyavānīcitrakardhibhiḥ | |
 mṛdvīkācavyavarṣābhūdurālbhāmlavetasaiḥ |
 śṛṅgītāmālakībhāṅgīrāsnāgokṣurakaiḥ pacet | |
 kalkaistat sarvakāseṣu śvāsahidhmāsu ceṣyate | |
 kaṇṭakāryāstulāṁ kṣuṇṇāṁ paktvā drone 'mbhasaḥ pacet |
 tenāḍhakena kvāthasya ghṛtaprasyaṁ picūnmitaiḥ | |
 rāsnāduṣparśaṅgranthāpippalīdvayacitrakaiḥ |
 sauvarcalayavakṣāraḥṣṇāmūlaiśca tajjayet | |
 kāsāśvāsakaphaṣṭhīvahidhmārocakapīnasān |
 pacedvyāghnītulāṁ kṣuṇṇāṁ vahe 'pāmāḍhakasthite | |
 kṣīpet pūte tu sañcūrṇya vyoṣarāsnāmṛtāgnikān |
 śṛṅgīrbhāṅgīghanagranthidhanvayāsān palārdhakān | |
 sarpiṣaḥ ṣoḍaśapalaṁ catvāriṁśatpalāni ca |
 matsyaṇḍikāyāḥ śuddhāyāḥ punaśca tadadhiśrayet | |
 darvīlepini sīte ca prthak dvikuḍavaṁ kṣīpet |
 pippalīnāṁ tavakṣīryā māḥṣikasyānavasya ca | |
 leho 'yaṁ gulmahṛdrogadurnāmaśvāsakāsajit |
 triphalāpippalīpāṭhāsārivābrhatīdvayam |
 maricaṁ padmakam mustamuśīram cākṣasammitam | |
 paktvā jalāḍhake pādaśeṣe kṣīrapalāṣṭakam |
 datvā guḍasya ca palaṁ pacedādarvīlepanāt | |

lehaḥ kapholbaṇaṃ kāsaṃ sarvameva niyacchati |
 sādhitam kṣīramebhirvā tilakṣaudrayutam pibet ||
 śamanaṃ ca pibeddhūmaṃ śodhanaṃ bahale kaphe ||
 manaḥśilālamadhukamāṃsīmuste 'ṅgudītvacaḥ |
 dhūmaṃ kāsaghnavidhinā pītvā kṣīraṃ pibedanu ||
 niṣṭhyūtānte guḍayutam koṣṇaṃ dhūmo nihanti saḥ |
 vātaśleṣmottarān kāsānacireṇa cirantanān ||
 prapaunḍarīkaṃ madhukaṃ śārṅgeṣṭālaṃ manaḥśilām |
 maricaṃ pippalīm drākṣāmelām surasamañjarīm ||
 kṛtvā vartim pibeddhūmaṃ kṣaumacailānuvartinī |
 ghṛtāktāmanu ca kṣīraṃ pibet tadvat guḍāmbu vā ||
 nepālītālamaricalākṣāñjanakuṭannaṭaiḥ |
 uśīrarohiṣaphaladrāmīlīvaṃśalekhanaiḥ ||
 pūrvakalpena dhūmo 'yaṃ sānupāno vidhīyate |
 kārpāsasthyaśvagandhā ca dhūmaḥ kāsavināśanaḥ |
 kośātākīphalānmadhyaiḥ pibedvā samanaḥśilaiḥ ||
 tamakaḥ kaphakāse tu syāccet pittānubandhajaḥ |
 pittakāsakriyāṃ tatra yathāvasthaṃ prayojayat ||
 kaphānubandhe pavane kuryāt kaphaharāṃ kriyām |
 pittānubandhayorvātakaphayoḥ pittanāśinīm ||
 vātaśleṣmātmake śuṣke snigdhamārdre virūkṣaṇam |
 kāse karma sapitte tu kaphaje tiktasaṃyutam ||
 iti caturtho 'dhyāyaḥ ||
 atha pañcamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kṣatakṣayakāsacikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 urasyantaḥkṣate sadyo lākṣaṃ kṣaudrayutam pibet |
 kṣīraṇe śālīn jīrṇe 'dyāt kṣīreṇaiva saśarkarān ||
 pārśvabastisarukcālpapittāgnistām surāyutam |
 bhinnaviṭ tu samustātivīṣāpāṭhām savatsakām ||
 lākṣaṃ sarpirmadhūcchiṣṭam jīvanīyagaṇam sitām |
 tvakkṣīrīm samitam kṣīre paktvā dīptānalaḥ pibet ||
 ikṣvālīkābisagranthipadmakesaracandranaiḥ |
 śṛtaṃ payo madhuyutam sandhānārthaṃ pibet kṣatī ||
 yavānām cūrṇamāmānām kṣīrasiddham ghṛtānvitam |
 jvaradāhe sitākṣaudrasaktūn vā payasā pibet ||
 kāsavāṃstu pibetsarpirmadhurausadhasādhitam |
 guḍodakaṃ vā kvathitam sakṣaudramaricaṃ himam ||
 cūrṇamāmalakānām vā kṣīre pakvam ghṛtānvitam |
 rasāyanavidhānena pippalīrvā prayojayet ||
 kāsī parvāsthīśūlī ca lihyātsaghr̥tamākṣikāḥ |
 madhūkamadhukadrākṣātvakkṣīrīpippalībalāḥ ||
 trijātamardhakarṣāṃśaṃ pippalyardhapalaṃ sitā |
 drākṣā madhūkam kharjūram palāṃśaṃ ślakṣṇacūrṇitam ||
 madhunā guṭīkā ghnanti tā vṛṣyāḥ pittaśoṇitam |
 kāsāśvāsārucicchārdimūrchāhidhmāmadabhramān ||
 kṣatakṣayasvarabhramāṃsāplīhaśoṣādhyaṃārutān |
 raktaniṣṭhīvahṛtpārśvarukpipāsājvarānapi ||
 rakte 'tivr̥ddhe cchāgaṃ vā jāṅgalaṃ vā pibedasṛk |
 varṣābhūśarkarāraktaśālitaṇḍulajaṃ rajaḥ ||
 raktaṣṭhīvī pibet siddham drākṣārasapayoghṛtaiḥ |

madhūkamadhukakṣīrasiddham vā taṇḍulīyakam | |
 yathāsvam mārḡavisṛte rakte kuryācca bheṣajam |
 pippalīmadhukam piṣṭam kārṣikam sasitopalam | |
 prāsthikam gavyamājam ca kṣīramikṣurasam tathā |
 yavagodhūmamṛdvīkēcūrṇamāmālakādrasah | |
 tailam ca prasṛtāmśāni tat sarvam mṛdunāgninā |
 pacelleho ghṛtakṣaudrayutaḥ sa kṣatakāsanut | |
 śvāsahṛdrogakāsaghno hito vṛddhālparetasām |
 mūḍhavātastvajāmedaḥ surābhṛṣṭam sasaindhavam | |
 kṣāmaḥ kṣīṇaḥ kṣatorasko mandanidro 'gnidīptimān |
 śatakṣīrasarenādyāt saghṛtakṣaudraśarkaram | |
 śarkarāyavagodhūmam jīvakaṛṣabhakau madhu |
 ghṛtakṣīrānupānam vā lihyāt kṣīṇaḥ kṣatī kṛśaḥ | |
 kravyātpiṣitaniryūham ghṛtabhṛṣṭam pibecca saḥ |
 pippalīkṣaudrasamyuktaḥ māmśaṣoṇitavardhanam | |
 nyagrodhodumbarāśvatthaplakṣasālapriyaṅgubhiḥ |
 tālamastakajamvūtvakprijālaisca sapadmakaiḥ | |
 sāsṣvakarnaiḥ śṛtāt kṣīrādadyājñātena sarpiṣā |
 śālyodanam kṣatoraskaḥ kṣīṇaśukrabalendriyaḥ | |
 vātapittārdite 'bhyaṅgo gātrabhede ghṛtairmataḥ |
 tailaiścānilarogaghnaḥ pīḍite mātariśvanā | |
 hṛtpārśvārtiṣu pānam syāt jīvanīyasya sarpiṣaḥ |
 kuryādvā vātarogaghnam pittaraktavirodhi yat | |
 yaṣṭyāhvanāgabalayoh kvāthe kṣīrasamam ghṛtam |
 payasyāpippalīvāmśīkalkasiddham kṣate hitam | |
 ghṛtam vāṣṭaguṇe kṣīre kolalākṣarasānvitam |
 kalkaiḥ kaṭvaṅgadārvītvagvatsakatvakdalairghṛtam | |
 jīvanīyo gaṇaḥ śuṇṭhī varī vīrāpunarnavau |
 balābhārṅgīsvaguptardhiśaṭhītāmālakīkaṇaḥ | |
 śṛṅgāṭakam payasyā ca pañcamūlam ca yalladhu |
 drākṣākṣoḍādi ca phalam madhurasnigdhabrṃhaṇam | |
 taiḥ pacet sarpiṣaḥ prastham kārṣāmśaiḥ ślakṣṇakalkitaiḥ |
 kṣīradhātṛividārīkṣucchāgamāmśarasānvitam | |
 prasthārdham madhunaḥ śīte śarkarārdhatulārajaḥ |
 palārdhikam ca maricatvagelāpatrakesaram | |
 vinīya cūrṇitam tasmāllihmānmātrām yathānalām |
 amṛtaprāśamityetannarāṇāmamṛtam ghṛtam | |
 sudhāmṛtarasam prāśyam kṣīramāmśarasāśinā |
 naṣṭaśukrakṣatakṣīnadurbalavyādhikarśītān | |
 strīprasaktān kṛśān varṇasvarahīnāmśca brṃhayet |
 kāsahidhmājvaraśvāsadāhatṛṣṇārapittanut |
 putradaḥ chardimūrchāhṛdyonimūtrāmāyāpaham | |
 śvadamṣṭrośīramañjiṣṭhābalākāśmaryakattṛṇam |
 darbhamūlam pṛthakparṇīm palāśarṣabhakau sthirām | |
 pālikāni pacetteṣām rase kṣīracaturguṇe |
 kalkaiḥ svaguptājīvantīmedarṣabhakajīvakaiḥ | |
 śatāvaryṛddhimṛdvīkāśarkarāśrāvaṇībisaiḥ |
 prasthaḥ siddho ghṛtādvātapittahṛdrogaśūlanut | |
 mūtrakṛcchrapramehārśaḥ kāśaśoṣakṣayāpaham |
 dhanuḥstrīmadyabhārādhvakhinnānam balamāmśadaḥ | |
 madhukāṣṭapaladrākṣāprasthakvāthe paced ghṛtam |

pippalyaṣṭapale kalke prasthaṃ siddhe ca śītale ||
 prthagāṣṭapalaṃ kṣaudraśarkarābhyāṃ ca miśrayet |
 samasaktu kṣatakṣīṇaraktagulmeṣu taddhitam ||
 dhātrīphalavidārikṣujīvanīyarasāt ghṛtāt |
 gavyājayośca payasoḥ prasthaṃ prasthaṃ vipācayet ||
 siddhaśīte sitākṣaudradviprasthaṃ vinayettataḥ |
 yakṣmāpasmārapittāsrkkāsamehakṣayāpaham |
 vayaḥsthāpanamāyusyaṃ māṃsaśukrabalapradam ||
 ghṛtaṃ tu pitte 'bhyadhike lihyādvate 'dhike pibet |
 līdhaṃ nirvāpayet pittamalpatvāddhanti nānalam |
 ākrāmatyanilaṃ pītamūṣmāṇaṃ niruṇāddhi ca ||
 kṣāmakṣīṇakṛśāṅgānāmetānyeva ghṛtāni tu |
 tvakṣīrīpippalīlājacūrṇaiḥ styānāni yojayet ||
 sarpirguḍān samadhvaṃśān kṛtvā dadyāt payonu ca |
 retovīryaṃ balaṃ puṣṭiṃ tairāśutaramāpnuyāt ||
 balā vidārī hrasvaṃ ca pañcamūlaṃ punarnavam |
 pañcānāṃ kṣīrivṛkṣāṇāṃ śuṅgā muṣṭyaṃśakāstathā ||
 eṣāṃ kaṣāye dvikṣīre vidāryājarasāṃśake |
 jīvanīyaiḥ pacet piṣṭairakṣamātrirghṛtādhakam ||
 sitāpalāni pūte ca śīte dvātriṃśadāvapet |
 godhūmapippalīvāṃśicūrṇaṃ śṛṅgātakasya ca ||
 samākṣikaṃ kauḍavikaṃ tatsarvaṃ khajamūrcchitam |
 styānaṃ sarpirguḍān kṛtvā bhūrjapatreṇa veṣṭayet ||
 tān jagdhvā pālīkān kṣīraṃ madyaṃtvanupibet kaphe |
 śoṣe kāse kṣate kṣīṇe śramastrībhārakarśite ||
 raktaniṣṭhīvane tāpe pīnase corasi sthite |
 śastāḥ pārśvaśīraḥśūle bhede ca svaravarṇayoh ||
 sarśakarāśṛte kṣīraghṛtatailādhakatraye |
 cūrṇīkṛtāḥ kṣīpet pakvasāndre daśapalāḥ prthak ||
 drākṣātmaguptāvarśābhūsamaṅgābhīrupippalīḥ |
 tadvadvidāryāmalake prasthārdhaṃ viśvabheṣajam ||
 kṣāmaḥ kṣīṇaḥ kṣataḥ śuṣyaṃstānkhādet pālīkairguḍaiḥ |
 tathā sadyo rasādīnāṃ vṛdhyaḥ puṣṭiṃ samaśnute ||
 gokṣīrārdhādhakam sarpiḥ prasthamikṣurasādhakam |
 rasādvidāryāḥ kuḍavaṃ rasāt prasthaṃ ca taittirāt ||
 dadyāt sidhyati tasmimstu piṣṭānikṣurasairimān |
 madhūkaṣuṣpaṃ kuḍavaṃ kuḍavaṃ ca priyālataḥ ||
 paladvayaṃ tavakṣīryāḥ kharjūrāṇi ca viṃśatiḥ |
 prthagvibhītakānmajñāḥ pippalyāśca caturthikām ||
 triṃśatpalāni khaṇḍācca madhukāt pāṇimānikām |
 tathārdhapalikānyatra jīvanīyāni dāpayet ||
 siddhe dvikuḍavaṃ kṣaudrācchīte datvā ca modakān |
 kārayenmaricājīpalacūrṇāvacūrṇitān ||
 vātāsrkpittarogeṣu kṣatakāśakṣayeṣu ca |
 kṣīṇaujaḥsvaraśukreṣu yonidoṣeṣu saṃsrave |
 mṛtaprajāsu vandhyāsu hitaṃ garbhasya ca srutau ||
 vītatvagāsthikūṣmāṇḍatulāṃ svinnāṃ punaḥ pacet ||
 ghaṭṭayan sarpiṣaḥ prasthe kṣaudravarṇe 'tra ca kṣīpet |
 svaṇḍācchataṃ kaṇāśuṇṭhyordvipalaṃ jīrakādapi ||
 trijātadhānyamaricaṃ prthagardhapalāṃśakam |
 avatārītaśīte ca datvā kṣaudraṃ ghṛtārdhikam ||

svajenāmathya ca sthāpyaṃ tannihantyupayojitam |
 kāsahidhmājvaraśvāsarakpittakṣataksayān ||
 uraḥsandhānajananaṃ medhāsmṛtibalapradam |
 aśvibhyāṃnirmitaṃ hr̥dyam kūśmāṇḍakarasāyanam ||
 pivennāgabalāmūlasyārdhakarṣābhivardhitam |
 palam kṣīrayutaṃ māsam kṣīravṛttiranannabhuk ||
 eṣa prayogaḥ puṣṭyāyurbalavarṇakaraḥ param |
 maṇḍūkaparṇyāḥ kalpo 'yam yaṣṭyā vittaauśadhasya ca ||
 pādaśeṣam jaladroṇe pacennāgabalātulām |
 tena kvāthena tulyāṃśam ghṛtaṃ kṣīram ca sādhayet ||
 palārdhikaiścātibalābalāyaṣṭīpunarnavaiḥ |
 prapaunḍarikakāśmaryapriyālakapikacchubhiḥ ||
 aśvagandhāsītābhīrumedāyugmatrikaṇṭakaiḥ |
 kākolīkṣīrakākolīkṣīraśuklādvijīrakaiḥ ||
 mṛṇālabisakharjūraśṛṅgāṭakakaśerukaiḥ |
 etannāgabalāsarpīḥ pitaraktaṃ kṣataksayam ||
 jayetṛḍbhramadāhāmśca balapuṣṭikaram param |
 varṇyamāyuyamojasyam valīpalitanāśanam |
 upayujya tu ṣaṇmāsād vṛddho 'pi taruṇāyate ||
 śarkarā pippalīcūrṇaiḥ sarpiṣā māḥṣikeṇa ca |
 saṃyutaṃ vā śṛtaṃ kṣīram pibet kāsajvarāpaham ||
 phalāmlam sarpiṣā bhr̥ṣṭam vidārīkṣurase kṛtam |
 strīṣu kṣīṇaḥ pibedyūṣam jīvanam br̥mhaṇam param ||
 saktūnām vastrapūtānām mantham kṣaudraghr̥tāvitam |
 yavānnasātmyo dīptāgniḥ kṣataksīṇaḥ pibennaraḥ ||
 jīvanīyopasiddham vā jāṅgalam ghṛtabharjitam |
 rasam prayojayet kṣīṇe vyañjanārtham saśarkaram ||
 gomahiṣyaśvanāgājaiḥ kṣīrairmāmsasaistathā |
 yavānnaṃ bhojayeddyūṣaiḥ phalāmlairvā ghṛtāplutaiḥ ||
 dīpte 'gnau vidhīreṣa syānmande dīpanapācanaḥ |
 yakṣmoktaḥ kṣatinām śasto grāhī śakṛti tu drave ||
 daśamūlam svayamguptam śamkhapuṣpīm śaṭhīm balām |
 hastipippalyapāmārgapippalīmūlacitrakān ||
 bhārṇḡī puṣkaramūlam ca dvīpalāmśānyavāḍhakam |
 harītakīśatam caikaṃ jalapañcāḍhake pacet ||
 yavasvede kaṣāyam tam pūtam taccābhayāśatam |
 pacedguḍatūlām datvā kuḍavam ca pṛthagghṛtāt ||
 tailāt sapippalīcūrṇāt siddhaśīte ca māḥṣikāt |
 lehāddve cābhaye nityamataḥ khādedrasāyanāt ||
 tadvalīpalitam hanyādvarṇāyurbalavardhanam |
 pañcakāsān kṣayam śvāsam sahidhmaṃ viṣamajvaram ||
 mehaḡmagrahaṇyārśohṛdrogarucipīnasān |
 agastyavihitam dhanyamidam śreṣṭham rasāyanam ||
 daśamūlam balām mūrvām haridre pippalīdvayam |
 pāthāśvagandhāpāmārgasvaguṇtātivīśāmṛtāḥ ||
 bālabilvam trivṛddantīmūlam patram ca citrakāt |
 payasyām kuṭajam hīmsrām puṣpam sāram ca bījakāt ||
 bolasthavirabhallātavikaṇṭakāśatāvarīḥ |
 pūtikarañjaśamyākacandralekhāsahācaram ||
 saubhāñjanakanimbatvagikṣuram ca palāṃśakam |
 pathyāsahasram saśatam yavānām cāḍhakadvayam ||

pacedaṣṭagaṇe toyē yavasvede 'vatārayet |
 pūte kṣipet sapathye ca tatra jīṇaguḍāttulām | |
 tailājyadhātīrasataḥ prasthaṃ prasthaṃ tataḥ punaḥ |
 adhīśrayenmr̥dāvagnau darvīlepe 'vatārya ca | |
 śīte prasthadvayaṃ kṣaudrāt pippalīkuḍavaṃ kṣipet |
 cūrṇīkṛtāttrijātācca tripalaṃ nikhanettataḥ | |
 dhānye purāṇakumbhasthaṃ māsam khādecca pūrvavat |
 rasāyanaṃ vasiṣṭhoktametat pūrvaguṇādhikam |
 svasthānāṃ niṣparīhāraṃ sarvartuṣu ca śasyate | |
 pālīkaṃ saindhavaṃ śuṇṭhī dve ca sauvarcalāt pale |
 kuḍavāṃśāni vṛkṣāmlaṃ dāḍimaṃ patramārjakāt | |
 ekaikā maricājyordhānyakādve caturthike |
 śarkarāyāḥ palānyatra daśa dve ca pradāpayet | |
 kṛtvā cūrṇamato mātrāmannapāṇeṣu dāpayet |
 rucyaṃ taddīpanaṃ balyaṃ pārśvartīśvāsakāsanut | |
 ekāṃ ṣoḍaśīkāṃ dhānyād dve dve cājājidīpyakāt |
 tābhyāṃ dāḍimavṛkṣāmla dvirdvissauvarcalāt pale | |
 śuṇṭhyāḥ karṣaṃ dadhitthasya madhyāt pañcapalāni ca |
 taccūna ṣoḍaśapalāni śarkarāyā vimiśrayet | |
 ṣāḍavoyaṃ pradayaḥ syādannapāṇeṣu pūrvavat |
 vidhīṣca yakṣmapittāsravihitaḥ śasyate kṣate | |
 nivṛtte kṣatadoṣe tu kaphe vṛddha uraḥ śiraḥ |
 dālyete kāsino yasya sa nā dhūmānimānpibet | |
 dvimedādvibalāyaṣṭīkalkaiḥ kṣaume subhāvite |
 vartim kṛtvā pibeddhūmaṃ jīvanīyaghr̥tānupaḥ | |
 manaḥśilā balā sājagandhā tvakṣīrināgaraiḥ |
 tadvadevānupānaṃ tu śarkarekṣuguḍodakam | |
 piṣṭvā manaḥśilāṃ tulyāmārdrayā vaṭaśuṅgayā |
 sasarpīṣkaṃ pibeddhūmaṃ tittiripratibhojanaḥ | |
 kṣayaje bṛmhaṇaṃ pūrvaṃ kuryādagneśca vardhanam |
 bahudoṣāya sasnehaṃ mṛdu dadyādvirecanam | |
 śamyākena trivṛtayā mṛdvīkārasayuktayā |
 tilvakasya kaṣāyeṇa vidārīśvarasena ca |
 sarpiḥ siddhaṃ pibedyuktyā kṣīnadeho viśodhanam | |
 pitte kaphe dhātuṣu ca kṣīṇeṣu kṣayakāśavān |
 ghr̥taṃ karkaṭakīkṣīradvibalāsādhitaṃ pibet | |
 vidārībhīḥ kadambairvā tālasasyaiśca sādhitam |
 ghr̥taṃ payāśca mūtrasya vaivarṇye kṛcchranirgame | |
 śūne savedane medhṛe pāyau saśroṇivāṅkṣaṇe |
 ghr̥tamaṇḍena laghunānuvāsyō miśrakeṇa vā | |
 jāṅgalaiḥ pratibhuktasya vartakādyā bileśayāḥ |
 kramaśaḥ prasahāstadvat prayojyāḥ piśitāśinaḥ | |
 auṣṇyāt pramāthibhāvācca srotobhyaścyāvayanti te |
 kaphaṃ śuddhaiśca taiḥ puṣṭim kuryāt samyagvahan rasaḥ | |
 cavikātriphalābhārṅgīdaśamūlaiḥ sacitrakaiḥ |
 kulatthapippalīmūlapāṭhākolaṇavairjale | |
 śṛtairnāgaradusparśāpippalīśaṭhipauṣkaraiḥ |
 piṣṭaiḥ karkaṭaśṛṅgyā ca samaiḥ sarpirvipācayet | |
 siddhe 'smiṃścūrṇitau kṣārau dvau pañca lavaṇāni ca |
 datvā yuktyā pibenmātrāṃ kṣayakāsanipīḍitaḥ | |
 kāsamardābhayāmustāpāṭhākāṭphalanāgaraiḥ |

pippalyā kaṭurohiṇyā kāśmaryā surasena ca | |
 akṣamātraighṛtaprasthaṃ kṣīradrākṣārasādhake |
 pacecchoṣajvaraplihasarvakāsaharaṃ śivam | |
 vṛṣavyāghrīguḍūcīnāṃ patramūlaphalāṅkurāt |
 rasakalkairghṛtaṃ pakvaṃ hanti kāsajvarāruciḥ | |
 dviguṇe dāḍimarase siddhaṃ vā vyoṣasamyutam |
 pibeduparibhaktasya yavakṣārayutam naraḥ | |
 pippalīnuḍasiddhaṃ vā chāgaksīrayutam ghṛtaṃ |
 etānyagnivṛdhyartham śarpīṣi kṣayakāsinām |
 syurdoṣabaddhakaṇṭhoroḥsrotasāṃ ca viśuddhaye | |
 śvāvidāṃ sūcayo dagdhāḥ saghṛtakṣaudraśarkarāḥ |
 śvāsakāsaharā barhipāḍau vā kṣaudrasarpiṣā | |
 eraṇḍapatrakṣāraṃ vā vyoṣatailaguḍānvitam |
 lehayet kṣāramevaṃ vā surasairaṇḍapatrajam | |
 lihyāttryūṣaṇacūrṇam vā purāṇaguḍasarpīṣā |
 citrakatriphalājī karkaṭākhyā kaṭutrikam |
 drākṣāṃ ca kṣaudrasarpirbhyāṃ lihyādadyādgūḍena vā | |
 pāṭhāmadhukajīvanatītvaḥkṣīritriphalāghanam |
 śāṭhīdvibrhatīdrākṣāpippalyelāvitunnakam | |
 sārīvāpuṣkarajaṭākarkaṭākhyārasāñjanam |
 punarnavāloharajastrāyamāṇāyavānikā | |
 ṛddhistāmālakī bhārṅgī viḍaṅgaṃ dhanvayāsakam |
 kṣāracitrakacavyāmlavetasavyoṣadāru ca |
 sarvakāsāṃ jayellīḍhaṃ taccūrṇam madhusarpiṣā | |
 padmakam triphalā vyoṣam viḍaṅgaṃ devadāru ca |
 balārāsṇā ca taccūrṇam samastasamaśarkaram | |
 svādenmadhughṛtābhyāṃ vā lihyāt kāsaharaṃ param |
 tadvanmāricacūrṇam vā saghṛtakṣaudraśarkaram | |
 pathyāśuṇṭhīghanagudairguṭikāṃ dhārayenmukhe |
 sarveṣu kāsāśvāseṣu kevalam vā bibhītakam | |
 kalke tilvakapatrāṇāṃ ghṛtabhrṣṭe saśarkare |
 peyotkāryathavā ccharditṛṭkāsāmātisārajit | |
 gaurasarṣapagaṇḍīraviḍaṅgavyoṣacitrakāṇ |
 sābhayāṇ sādhyettōye yavāgūstena cāmbhasā | |
 sasarpirlavaṇā kāse hidhmāśvāse sapīnase |
 pāṇḍvāmāye kṣaye śophe karnaśūle ca śasyate | |
 kaṇṭakārīrase siddho mudgayūṣaḥ susaṃskṛtaḥ |
 sagaurāmalakaḥ sāmāḥ sarvakāsabhiṣajitam | |
 vātaghnaūśadhaniḥkvāthe kṣīraṃ yūṣāṇ rasānapi |
 vaiṣkīrāṇ prātudāṇ bailāṇ dāpayet kṣayakāsine | |
 kṣatakāse ca ye dhūmāḥ sānupāṇā nidarśitāḥ |
 kṣayakāse 'pi te yojyā vakṣyate yacca yakṣmaṇi | |
 bṛmhaṇam dīpanam cāgneḥ srotasāṃ ca viśodhanam |
 vyatyāsāt kṣayakāsibhyo balyam sarvaṃ praśasyate | |
 sannipātodbhavo ghorāḥ kṣayakāso yatastataḥ |
 yathādoṣabalam tasya sannipātahitam hitam | |
 iti pañcamo 'dhyāyaḥ | |
 atha ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śvāsahidhmācikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 śvāsahidhmā yatastulyahetvādyāḥ sādhanam tataḥ |

tulyameva tadārtam ca pūrvam svedairupācaret ||
 snigdhairlavanātailāktam srotassu grathitaḥ kaphaḥ |
 tairlīno 'pi vilīnosya koṣṭham prāptaḥ sunirharaḥ ||
 bhavet kheṣu mṛdutvam ca mārute cānulomatā |
 svinnam ca bhojayedannam snigdhāmānūpajai rasaiḥ ||
 dadhyuttareṇa vā dadyāttato 'smai vamanam mṛdu |
 viśeṣāt kāsavamathuhrdgrahasvarasādine ||
 pippalīsaindhavakṣaudrayuktaḥ vātāvirodhi yat |
 nirhr̥te sukhamāproti sakaphe duṣṭavigrahe ||
 srotaḥsu ca viśuddheṣu caratyavihato 'nilaḥ |
 dhmānodāvartatamake mātuluṅgāmlavetasaiḥ ||
 hiṅgupīlubiḍayuktamannam syādanulomanam |
 sasaidhavam phalāmlam vā koṣṇam dadyādvirecanam ||
 ete hi kaphasaṃruddhagatiprāṇaprakopajāḥ |
 tasmāttanmārgaśudhyarthamūrdhavadhaḥ śodhanam hitam ||
 udīryate bhr̥ṣataram mārgarodhādvahajalam |
 yathā tathānilastasya mārgamasmaḍviśodhayet ||
 aśāntau kṛtasamśuddherdhūmairlīnam malam haret |
 haridrāpatrameraṇmūlam lākṣam manahśilām ||
 sadevadārvalam māmsim piṣṭvā vartim prakalpayet |
 tām ghṛtāktām pibeddhūmam yavān vā ghṛtasamyutān ||
 madhūcchiṣṭam sarjarasam ghṛtam vā guruvāguru |
 candanamvājaśṛṅgam vā bālānvā snāva vā gavām ||
 r̥ṣyagodhakuraṅgainacarmaśṛṅgakhurāṇi vā |
 guggulum vā manohvām vā sālaniryāsameva vā ||
 sallakim guggulum loham padmakam ca ghṛtāplutam ||
 avāsyam svedanīyānāmasvedyānāmapi kṣaṇam |
 svedayet sasiṭākṣīrasukhoṣṇasnehasecanaiḥ ||
 utkārikopanāhaiśca svedādhyāyoktabheṣajaiḥ |
 uraḥ kaṇṭham ca mṛdubhiḥ sāme tvāmaavidhim caret ||
 atiyogoddhataḥ vātam dṛṣṭvā pavanānāsanaiḥ |
 snigdhai rasādyairnātyuṣṇairabhyaṅgaiśca śamam nayet ||
 anutkliṣṭakaphāsvinnadurbalānām hi śodhanāt |
 vāyurlabdhāspado marma saṃśoṣyāsu haredasūn ||
 kaṣāyalehasnehādyaisteṣām saṃśamayedataḥ |
 kṣṇakṣatātisārāṣṛkṣpittadāhānubandhajān ||
 madhurasnigdhaśītādyairhidhmāśvāsānupācaret |
 kulatthadaśamūlānām kvāthe syurjāṅgalā rasāḥ |
 yūṣāśca śigruvārtākakāsaghnavr̥ṣamūlakaiḥ ||
 pallavairnimbakulakabṛhatīmātuluṅgajaiḥ |
 vyāghrīdurālabhāśṛṅgībilvamadhyatrikaṇṭakaiḥ ||
 sāmṛtāgnikulatthaiśca yūṣaḥ syāt kvathitairjalai |
 tadvadrāsnābṛhatyādibalāmudgaiḥ sacitrakaiḥ ||
 peyā ca citrakājīśṛṅgisauvarcalairhitā |
 daśamūlena vā kāsaśvāsahidhmārujāpahā ||
 daśamūlaśāthīrāsnābhārṅgībilvardhipauṣkaraiḥ |
 kulīraśṛṅgīcapalātāmalakyaṃmṛtauśadhaiḥ ||
 pibet kaṣāyam jīrṇe 'smin peyām tairevasādhitam |
 śālīṣaṣṭikagodhūmayavamudgakulatthabhuk ||
 kāsahṛdgrahapārśvārtihidhmāśvāsapraśāntaye |
 saktūnvārkaṅkurakṣīrabhāvitānām samākṣikān |

yavānām daśamūlādiniḥkvāthalulitān pibet | |
 anne ca yojayet kṣārahiṇvājyabidaḍḍimān |
 sapauṣkaraśaṭhīvyoṣamātuluṅgāmlavetasān | |
 daśamūlasya vā kvāthamathavā devadāruṇaḥ |
 pibedvā vāruṇimaṇḍaṁ hidhmāśvāsī pipāsitaḥ | |
 pippalīpippalīmūlapathyājantughnacitrakaiḥ |
 kalkitairlepite rūdhe nikṣipet ghr̥tabhājane | |
 takraṁ māsasthitaṁ taddhi dīpanaṁ śvāsakāsajit |
 pāṭhām madhurasām dāru saralaṁ ca niśi sthitam | |
 surāmaṇḍe 'lpalavaṇaṁ pibet prasṛtasammitam |
 śirīṣakundakadalīkusumaṁ pippalīyutam | |
 taṇḍulāmbuplutaṁ hidhmāśvāsakāsaharaṁ param |
 āraṇālena piṣṭvā vā mātuluṅgarasānvitān | |
 hiṅgusauvarcalakaṇāṅkolamudgān jalena vā |
 koṣṇena bhārṅgīm śuṇṭhīm ca kṣāraṁ vā maricānvitam | |
 svakvāthapiṣṭām lulitām bāṣpikām pāyayeta vā |
 svarasaṁ saptaṭapaṇasya puṣpāṇām vā śirīṣataḥ | |
 hidhvāśvāse madhukaṇāyuktaṁ pittakaphānuge |
 utkārikā tugākṛṣṇāmadhūlīguḍanāgaraiḥ | |
 pittānubandhe yoktavyā pavane tvaṇubandhini |
 śvāviṭchaśāmiṣakaṇāghṛtaśalyakaśoṇitaiḥ | |
 suvarcalārasavyoṣasarpirbhiḥ sahitaṁ payaḥ |
 anuśālyodanaṁ peyaṁ vātapitte 'nubandhini | |
 caturguṇāmbusiddhaṁ vā chāgaṁ saguḍanāgaram |
 pippalīmūlamadhukaguḍagośvaśakṛdrasān |
 hidhmābhiṣyandakāsaghnān lihyānmadhughṛtānvitān | |
 gogajāśvavarāhoṣṭrakharameśājaviḍrasān | |
 samadhvaikaikaśo lihyādbahuśleṣmāthavā pibet |
 catuṣpāccarmaromasthikhuraśṛṅgodbhavām maśīm | |
 tathaiva vājigandhāyā lihyācchvāsī kapholbaṇaḥ |
 kṣāraṁ vā triphalāpāṭhābṛhatīphalamūlajam | |
 muktāpravālavaidūryaśaṅkhasaugandhikāñjanam |
 masāragallasphaṭikakācailālavanaḍavayam | |
 apāmārgaphalaṁ tāmramayo rūpyaṁ śaṇāt phalam |
 jyotīrasena talliḥyādayo vaikaṁ madhudravam | |
 śaṭhīpauṣkaradhātīrvā pauṣkaraṁ vā kaṇānvitam |
 gairikāñjanakṛṣṇā vā svarasaṁ vā kapitthajam | |
 rasena vā kapitthasya dhātīrśaindhavapippalīḥ |
 ghr̥takṣaudreṇa vā pathyā viḍaṅgoṣaṇapippalīḥ | |
 lihyādvā pippalīdrākṣāpathyāśṛṅgīdurālabhāḥ |
 ghr̥tamākṣikatailairvā tryūṣaṇaṁ kṣārasaṁyutam |
 pippalīkṣaudrayuktau vā rasau dhātīrkapitthayoh | |
 sitopalātāmālakī drākṣā gośvaśakṛdrasam |
 kolalājamadhudrākṣāpippalīnāgarāṇi vā | |
 guḍatailaniśādrākṣākaṇārāsnoṣaṇāni vā |
 pibedrasāmbumadyādyairlehaṣadharajāmsi vā | |
 jīvaṇtīmustasurasatvagelādvayapauṣkaram |
 caṇḍātāmālakīlohabhārṅgīnāgaravālakam | |
 karkaṭākhyāśaṭhīkṛṣṇānāgakesaracorakam |
 upayuktaṁ yathākāmaṁ cūrṇaṁ dviguṇaśarkaram | |
 pārśvarugjvarakāsaghnaṁ hidhmāśvāsaharaṁ param |

jīvantī corakaḥ śṛṅgī pauṣkaraṃ surasaḥ śaṭhī ||
 pippalītvagbīḍakṣāraśuṇṭhihiṇvamlavetasam |
 elātāmalakībhārṅgīvrkṣāmlaṃ ceti cūrṇitam ||
 rasena mātuluṅgasya madyena haviṣāthavā |
 līḍhaṃ prayuktamanne vā kevalaṃ copayojitam ||
 hidhmāśvāsavibandhārśaḥkāsahr̥tpārśvasūlanut |
 śaṭhītāmalakībhārṅgīcaṇḍāvalakapauṣkaram ||
 śarkarāṣṭagaṇaṃ cūrṇaṃ hidhmāśvāsaharaṃ param |
 tulyaṃ guḍaṃ nāgaraṃ ca bhakṣayennāvayeta vā ||
 laśunasya palāṇḍorvā mūlaṃ gr̥ñjanakasya vā |
 candanādvā rasaṃ dadyānnārīkṣīreṇa nāvanam ||
 saśarkarāṃ pippalī vā madhukaṃ vā madhudravam |
 stanyena makṣikāviṣṭhāmalaktakarasena vā ||
 sasaindhavaṃ ghṛtācchaṃ vā siddhaṃ stanyena vā ghṛtaṃ |
 kalkitairmadhuradravyaistat pibennāvayeta vā ||
 sakṛduṣṇaṃ sakṛcchītaṃ vyatyāsāt sasitaṃ madhu |
 tadvat payastahāsiddhamadhobhāgausadhairghṛtaṃ ||
 kaṇāsauvarcalakṣāravayasthāhidgucorakaiḥ |
 sakāyasthairghṛtaṃ mastu daśamūlarase pacet ||
 tat pibejjīvanīyairvā lihyāt samadhu sādhitam |
 tejovatyabhayā kuṣṭhaṃ pippalī kaṭurohiṇī ||
 pūkīkaṃ pauṣkaraṃ mūlaṃ palāśāscitrakaḥ śaṭhī |
 paṭudvayaṃ tāmalaḥ jīvantī bailvapeśikā ||
 vacāpatraṃ ca tālīsaṃ karṣāṃśaistairviṃpācayet |
 hiṅgupādairghṛtaprasthaṃ pītamāśu nihanti tat ||
 śvāsānilārśograhaṇīhidhmāhṛtpārśvavedanāḥ |
 siddhaṃ vā puramañjiṣṭhālākṣāsarjarasaiḥ pibet ||
 sapadmakamanohvālairghṛtaprasthaṃ picūnmitaiḥ |
 vatsakādipratīvāpaṃ siddhaṃ vā prathame gaṇe ||
 sapañcalavaṇaṃ sarpiḥ śvāsakāsānapohati |
 himsṛāviḍaṅgapūtīkatrikāṭutriphalāgnikaiḥ ||
 kolamātrairghṛtaprasthaṃ pācayet salilāḍhake |
 kṣīraprasthadvayopetaṃ tat kāśāśvāsapīnasān ||
 arśāṃsyarocakaṃ gulmaṃ kṣayaṃ hidhmām ca nāsayet |
 saindhavārdhāmśayuktaṃ vā purāṇaṃ pāyayedghṛtaṃ |
 dhānvantaraṃ vṛṣaghṛtaṃ dādḥikaṃ tryūṣaṇādi vā ||
 śītāmbusekaḥ sahasā trāsavikṣepabhīśucaḥ |
 harṣersyocchvāsarodhāśca hitaṃ kīṭaiśca daṃśanam ||
 yat kiñcit kaphavātaghnamuṣṇaṃ vātānulomanam |
 tat sevyam prāyaśo yacca sutarāṃ mārutāpaham ||
 vātakṛdvā kaphaharaṃ kaphakṛdvānilāpaham |
 kāryaṃ naikāntikaṃ tābhyām prāyaḥ śreyo 'nilāpaham ||
 sarveṣāṃ br̥mhaṇe hyalpaḥ śakyaśca prāyaśo bhavet |
 nātyarthaṃ śamane 'pāyo bhr̥śośakyaśca karśane ||
 śamanairbr̥mhaṇaiścāto bhūyiṣṭhaṃ tānupācayet |
 kāśāśvāsakṣayacchardihidhmāścānyonyabheṣajaiḥ ||
 iti ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ ||
 atha aṣṭamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ chardihṛdrogaṭṛṣṇācīkītsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 āmāsayotkleśabhavāḥ prāyaśchardyo hitaṃ tataḥ |

laṅghanam prāgrte vāyoḥ vamanam tatra yojayet ||
 balino bahudoṣasya vamaṭaḥ pratataḥ bahu |
 tato virekam kramaśo hr̥dyam madyaiḥ phalāmbubhiḥ ||
 kṣīrairvā saha sa hyūrdhvaḥ gatam doṣam nayatyadhah |
 śamanam cauśadham rūkṣadurbalasya tadeva tu ||
 pariśuṣkam priyam sātmyamannaḥ laghu ca śasyate |
 upavāsastathā yūṣā rasāḥ kām̐balikāḥ khalāḥ ||
 śākāni lehā bhojyāni rāgaśāḍavapānakāḥ |
 bhakṣyāḥ śuṣkā vicitrāśca phalāni snānagharṣaṇam ||
 gandhāḥ sugandhayo gandhaphalapuṣpāṇna pāṇajāḥ |
 bhukṭamātrasya sahasā mukhe śītāmbusecanam ||
 hanti mārutajām chārdim sarpīḥ pītam sasaindhavam |
 kiñciduṣṇam viśeṣeṇa sakāśahr̥dayadravām ||
 vyoṣatrilavaṇādhyam vā siddham vā dāḍimāmbunā |
 saśunṭhīdadhidhānyena pītam tulyāmbu vā payah ||
 vyaktasaindhavasarpirvā phalāmlo vaiṣkiro rasah |
 snigdham ca bhojanam śunṭhīdadhidāḍimasādhitam |
 koṣṇam salavaṇam cātra hitam snehavirecanam ||
 pittajāyām virekātha drākṣekṣusvarasaistrivṛt |
 sarpirvā tailvakam yojyam vṛddham ca śleṣmadhāmagam ||
 ūrdhvameva haret pītam svādutiktairviśuddhimān |
 pibenmantham yavāgūḥ vā lājaiḥ samadhuśarkaraiḥ |
 gudgajāṅgalajairadyādvyañjanaiḥ śālīṣaṣṭikam ||
 mṛdbhr̥ṣṭaloṣṭaprabhavam suśītam salilam pibet |
 mudgośīraṇādhānyaiḥ saha vā samsthitam niśām |
 drākṣārasam rasañcekṣorguḍūcyambu payo 'pi ||
 jambvāmrapallavośīravaṭāśvatthāṅkurodbhavaḥ |
 kvāthaḥ kṣaudrayutaḥ pītaḥ śīto vā viniyacchati ||
 chardim jvaramatisāram murchām tṛṣṇām ca durjayām |
 dhātrīrasena śītam vā pibenmudgadalāmbu vā ||
 kolamajjāsītālājamakṣikāviṭkaṇāñjanam |
 kolāsthimajjāsrotojalājotpalarajāṃsi vā ||
 lihyāt kṣaudreṇa pathyām vā drākṣām vā badarāṇi vā |
 pibecchītāmbunā śālīsvaṇagairikajam rajah |
 piṣṭam vā candanadrākṣāmāṃsīsevyāmbugairikam ||
 śālitaṇḍulatoyena pibedvā sāsītāmadhu |
 madhūkamadhukadrākṣākamalāmalakāmbudam ||
 sasārīvāparūśakṣam mūrvām vā mākṣikāṇvitām |
 madhukam sātmaguptam vā śītam dhātrīrasena vā ||
 kaphajāyām vamenimbakṣṇāpiṇḍītasarṣapaiḥ |
 yuktena koṣṇatoyena durbalam copavāsayet ||
 āragvadhāderniryūham śītam kṣaudrayutam pibet |
 triphalākaṇacavyādvā peyām patraiḥ karañjajaiḥ ||
 manthānyavairvā bahuśāśchardighnausadhabhāvitaiḥ |
 kaphaghnammannaḥ hr̥dyam ca rāgāḥ sārjakabhūstr̥ṇāḥ ||
 līḍham manaśśīlākṣṇāmaricam bījapūrakāt |
 svarasena kapitthācca sakṣaudreṇa vamiḥ jayet ||
 samustām madhunā śṛṅgīm kolāmlam vā sajāmbavam |
 tadvadviḍaṅgatriphalākṛmighnaparipelavam ||
 tadvaddurālabhām khādet kapittham tryūṣaṇena vā |
 anukūlopacāreṇa yāti dviṣṭārthajā śamam ||

kṛmijā kṛmihṛdrogagaditaiśca bhiṣagjitaiḥ |
 yathāsvaṃ pariśiṣṭāśca tatkr̥tāśca tathāmayāḥ ||
 tvaramāṇo jayecchardim̐ prasaktāmanubandhinīm |
 koṣṭhāśrayamahāmarmapīḍākaratarā hi sā | |
 nacānnena vinā kāyastanmayo vartate 'pi ca |
 dhātukṣayo 'tivamathau samīraṇasamīraṇāt | |
 niyataṃ jāyate tasmāddrutam̐ tatra prayojayet |
 pracchardanātiyogoktam̐ kramam̐ stambhanabṛmhaṇam̐ | |
 sarpirguḍān rasān kṣīram̐ ghṛtam̐ kalyāṇajīvanam̐ |
 dhānvantaram̐ tryūṣaṇam̐ vā doṣadehānurodhataḥ | |
 hṛdrogacikitsitam̐ |
 hṛdroge vātaje tailam̐ mastusauvīratakravat |
 pibet sukhoṣṇam̐ sabiḍam̐ gulmānāhārtijicca tat | |
 talam̐ ca lavaṇaiḥ siddham̐ samūtrāmlam̐ tathāguṇam̐ |
 bilvam̐ rāsnām̐ yavān kolam̐ devadāru punarnavam̐ | |
 kulatthān pañcamūlam̐ ca paktvā tasmin jale pacet |
 tailam̐ tannāvane pāne bastau ca viniyojayet | |
 śuṇṭhīvayasthālavanakāyasthāhiṅgupauṣkaraiḥ |
 pathyayā ca śṛtam̐ pārśvahṛdrujāgulmajidghṛtam̐ | |
 sauvarcalasya dvipale pathyāpañcāsadanvite |
 ghṛtasya sādhitam̐ prasthā hṛdrogaśvāsagulanut | |
 dāḍimam̐ kṛṣṇalavanam̐ hiṅguśuṇṭhyamlavetasam̐ |
 apatantrakahṛdrogaśvāsaghnām̐ cūrṇamuttamam̐ | |
 puṣkarāhvaśaṭhiśuṇṭhībījapūrajaṭābhayāḥ |
 pītāḥ kalkikṛtāḥ kṣāraghṛtāmlalavanairiyutāḥ |
 vikartikāśūlaharā kvāthaḥ koṣṇāśca tadguṇaḥ | |
 yavānilavanakṣāravacājījyausadhaiḥ kṛtaḥ |
 sapīṭadārubījāhvapalāśaśaṭhipauṣkaraiḥ | |
 pañcakolaśaṭhipathyāguḍabījāhvapauṣkaram̐ |
 vāruṇikalkitam̐ bhr̥ṣṭam̐ yamake lavaṇānvitam̐ | |
 hṛtpārśvayoniśūleṣu khādet gulmodareṣu ca |
 snigdhāśceha hitāḥ svedāḥ saṃskṛtāni ghṛtāni ca | |
 laghunā pañcamūlena śuṇṭhyā vā sādhitam̐ jalam̐ |
 vāruṇīdadhimaṇḍam̐ vā dhānyāmlam̐ vā pibetṛṣi | |
 sāyāmastambhaśūlāme hṛdi mārutadūṣite |
 kriyaśā sadravāyāmapamohe tu hitā rasāḥ | |
 snehādhyāstittirikrauñcaśikhivartakadaḥṣajāḥ |
 balātailam̐ sahr̥drogī pibedvā sukumārakam̐ | |
 yaṣṭyāhvaśatapākam̐ vā mahāsneham̐ tathottamam̐ |
 rāsnājīvakajīvantībalāvyāghrīpunarnavaiḥ | |
 bhārṇgīsthīrāvacāvyoṣairmahāsneham̐ vipācayet |
 dadhipādam̐ tathāmlaiśca lābhataḥ sa niṣevitaḥ |
 tarpaṇo bṛmhaṇo balyo vātahṛdroganāśanaḥ | |
 tryūṣaṇatriphalāpāṭhamadhūkam̐ madhukam̐ cutī |
 pañcamūlam̐ laghu bale mede ṛddiḥ śatāvarī | |
 kaṇḍūkarī tāmalaḥ jīvakam̐ cākṣasaṃmitaiḥ |
 taiḥ pacet sarpiṣaḥ prastham̐ dadhnaḥ prasthena māhiṣāt | |
 yuktam̐ siddham̐ ca madhunā tannihanti niṣevitam̐ |
 hṛtpāṇḍugrahaṇīdoṣakāśaśvāsahalīmakān̐ | |
 dīpte 'gnau sadravāyāme hṛdroge vātike hitam̐ |
 kṣīram̐ dadhi guḍaḥ sarpiraudakānūpamāmiṣam̐ | |

ghṛtānyeva ca varjyāni hradrogeṣu caturṣvapi |
 śeṣeṣu stambhajāḍyāmasaṃyukte 'pi ca vātike |
 kaphānubandhe tasmimstu rūkṣoṣṇāmācaret kriyām | |
 paitte drākṣekṣuniryāsasitākṣādraparūṣakaiḥ |
 yukto vireko hṛdyaḥ syāt kramaḥ śuddhe ca pittahā | |
 kṣatapittajvaroktaṃ ca bāhyāntaḥparimārjanam |
 kaṭvīmadhukakalkaṃ ca pibet sasitamambhasā | |
 śreyasīśarkarādrākṣājīvakarṣabhakotpalaiḥ |
 balākharjūrakākolīmedāyugmaśca sādhitam | |
 sakṣīraṃ māhiṣaṃ sarpiḥ pittahṛdroganāśanam |
 prapaunḍarikamadhukabisagranthikaśerukāḥ | |
 saśuṇṭhīśaivalāstābhiḥ sakṣīraṃ vipacet ghṛtam |
 śītaṃ samadhu tacceṣṭaṃ svāduvargakṛtaṃ ca yat |
 bastiṃ ca dadyāt sakṣaudraṃ tailaṃ madhukasādhitam | |
 kaphodbhave vameṣvinnāḥ picumandavacāmbhasā |
 kulatthadhanvottharasatīkṣṇamadyayavāśanaḥ | |
 pibeccūrṇaṃ vacāhiṅgulavaṇadvayanāgarāt |
 sailā yavānakakaṇā yavakṣārāt sukhāmbunā | |
 phaladhānyāmlakaulatthayūṣamūtrāsavaistathā |
 puṣkarāhvābhayaśuṇṭhīśaṭhīrāsnāvacākaṇāt |
 kvāthaṃ tathābhayaśuṇṭhīmādrīpītadrukātphalāt | |
 kvāthe rauhitakāśvatthakhadīrodumbarārjune |
 sapalāśavaṭe vyoṣatrivṛccūrṇānṛvite kṛtaḥ | |
 sukhodakānupānaḥ syāllehaḥ kaphavikārahā |
 śleṣmagulmoditājyāni kṣārāṃśca vividhān pibet | |
 prayojayecchilāhṛaṃ vā brāhmaṃ cātra rasāyanam |
 tathāmalakalehaṃ vā prāśaṃ vāgastyanirmitam | |
 syācchūlaṃ yasya bhukte 'ti jīryatyalpam jarāṃ gate |
 śāmyet sakuṣṭhakṛmijillavaṇadvayatilvakaiḥ | |
 sadevadārvatīviśaiścūrṇamuṣṇāmbunā pibet |
 yasya jīrṇe 'dhikaṃ snehaiḥ sa virecyāḥ phalaiḥpunāḥ | |
 jīryatyanne tathā mūlaistīkṣṇaiḥ śūle sadādhike |
 prāyo 'nilo ruddhagatiḥ kupyatyāmāśaye yataḥ | |
 tasyānulomanam kāryam śuddhilaṅghanapācanaiḥ |
 kṛmighnamauśadham sarvaṃ kṛmije hṛdayāmaye | |
 tṛṣṇācikitsitam |
 tṛṣṇāsu vātapittaghno vidhiḥ prāyeṇa śasyate |
 sarvāsu śīto bāhyāntastathā śamanaśodhanaḥ | |
 divyāmbu śītaṃ sakṣaudraṃ tadvadbhaumaṃ ca tadguṇam |
 nirvāpitaṃ taptaloṣṭakapālasikatādibhiḥ | |
 saśarkaraṃ vā kvathitaṃ pañcamūlena vā jalam |
 darbhapūrveṇa manthaśca praśasto lājasaktubhiḥ | |
 vātyaścāmayavaiḥ śītaḥ śarkarāmākṣikānvitāḥ |
 yavāgūḥ śālibhistadvat kodravaiśca cirantanaiḥ | |
 śītena śītavīryaiśca dravyaiḥ siddhena bhojanam |
 himāmbupariśiktasya payasā sasiṭamadhu | |
 rasaiścānamlalavaṇairjāṅgalairghṛtabharjitaiḥ |
 mudgādīnāṃ tathā yūṣairjīvanīyarasānvitaiḥ | |
 nasyam kṣīraghṛtaṃ siddham śītairīkṣostathā rasaḥ |
 nārīkṣireṇa vā ghrṣṭamuṣṭrāsthī sasiṭam hitam | |
 nirvāpaṇāśca gaṇḍūṣāḥ sūtrasthānoditā hitāḥ |

dāhajvaroktā lepādyā nirīhatvaṃ manoratiḥ | |
 mahāsariddhradādīnāṃ darśanasmaranādi ca |
 tṛṣṇāyāṃ pavanotthāyāṃ saguḍaṃ dadhi śasyate |
 rasāśca br̥mhaṇāḥ śītā vidāryādigaṇāmbu ca | |
 pittajāyāṃ sitāyuktaḥ pakvodumbarajo rasaḥ |
 tatkvātho vā himastadvatsārivādigaṇāmbu vā | |
 tadvidhaiśca gaṇaḥ śītakaṣāyān sasiṭāmadhūn |
 madhurairauśadhaistadvat kṣīrivṛkṣaiśca kalpitān | |
 bijapūrakamṛdvikāvaṭavetasapallavān |
 mūlāni kuśakāśānāṃ yaṣṭyāhvaṃ ca jale śṛtam | |
 apākaśarkarācchinnaruhāloddhrāñjanāmbu vā |
 kārpaśīphalakalkaṃ vā sasiṭakṣīrabhojanaḥ | |
 jvaroditaṃ vā drākṣādipañcasārāmbu vā pibet | |
 kaphodbhavāyāṃ vamaṇaṃ nimbaprasavavāriṇā |
 bilvāḍhakīpañcakoladarbhapañcakasādhitaṃ | |
 jalaṃ pibedrajanyā vā siddhaṃ sakṣaudraśarkaram |
 mudgayūṣaṃ ca savyoṣapaṭolīnimbapallavam |
 yavānnaṃ tīkṣṇakavalanasyalehāṃśca śīlayet | |
 sarvairāmācca taddhantrī kriyeṣṭā vamaṇaṃ tathā |
 tryūṣaṇāruṣkaravacāphalāmloṣṇāmbumastubhiḥ | |
 annātyayānmaṇḍamuṣṇaṃ himaṃ manthaṃ ca kālavit |
 tṛṣi śramānmāṃsarasaṃ manthaṃ vā sasiṭaṃ pibet | |
 ātapāt sasiṭaṃ manthaṃ yavakolajasaktubhiḥ |
 sarvāṇyaṅgāni limpecca tilapiṇyākakāñjikaiḥ | |
 śītasnānācca madyāmbu pibettṛḍvān guḍāmbu vā |
 madyādardhajalaṃ madyaṃ snāto 'mlalavaṇairyutam | |
 snehatīkṣṇatarāgnistu svabhāvaśīśiraṃ jalaṃ |
 snehāduṣṇāmbvajīrṇāttu jīrṇānmaṇḍaṃ pipāsitaḥ | |
 pibet snigdhanātrṣito himaspardhi guḍodakam |
 gurvādyannena tṛṣitaḥ pītvoṣṇāmbu tadullikhet | |
 kṣayajāyāṃ kṣayahitaṃ sarvaṃ br̥mhaṇamauśadham |
 kṛśadurbalarūkṣāṇāṃ kṣīraṃ chāgo raso 'thavā |
 kṣīraṃ ca sordhvavātāyāṃ kṣayakāśaharaiḥ śṛtam | |
 rogopasargajātāyāṃ dhānyāmbu sasiṭāmdhu |
 pāṇe praśastaṃ sarvā ca kriyā rogādyapekṣayā | |
 tṛṣṇak pūrvāmayakṣīṇo na labheta jalaṃ yadi |
 maraṇaṃ dīrgharogaṃ vā prāpnuyāt tvaritaṃ tataḥ | |
 sātmyānnapānabhausaṃjayaistrṣṇāṃ tasya jayetpuraḥ |
 tasyāṃ jjitāyāmanyō 'pi vyādhiḥ śakyaścikitsitum | |
 | |
 iti aṣṭamo 'dhyāyaḥ | |
 atha navamo 'dhyāyaḥ |
 athāto madātyayacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 yaṃ doṣamadhikaṃ paśyettasyādau pratikārayet |
 kaphasthānānupūrvyā vā tulyadoṣe madātyaye |
 pittamārutaparyantaḥ prāyeṇa hi madātyayaḥ | |
 hīnamithyātipītena yo vyādhirupajāyate |
 samapītena tenaiva sa madyenopaśāmyati | |
 madyasya viśasādr̥śyādvīṣaṃ tūtkarṣavṛttibhiḥ |
 tīkṣṇādibhirguṇairyogādvīṣāntaramapekṣate | |

tīkṣṇoṣṇenātimātrena pītenāmlavidāhinā |
 madyenānnarasakledo vidagdhaḥ kṣāratām gataḥ | |
 yān kuryānmadatṛṇmohajvarāntardāhavibhramān |
 madyotkliṣṭena doṣeṇa ruddhaḥ srotassu mārutaḥ | |
 sutivṛā devanā yāśca śirasyasthiṣu sandhiṣu |
 jīrṇāmamadyadoṣasya prakāṅkṣālāghave sati |
 yaugikaṁ vidhivadyukaṁ madyameva nihanti tāt | |
 kṣāro hi yāti mādhyamā śīghramamlopaśamhitāḥ |
 madyamamleṣu ca śreṣṭhaṁ doṣaviṣyandanādalam | |
 tīkṣṇoṣṇādyaiḥ purāproktairdīpanādyaiḥ |
 sātmyatvācca tadevāsya dhātusāmyakaram param | |
 saptāhamaṣṭarātram vā kuryāt pānātyayaūśadham |
 jīryatyetāvātā pānam kālena vipathāśritam | |
 param tato 'nubadhnāti yo rogastasya bheṣajam |
 yathāyatham prayuñjīta kṛtapānātyayaūśadham | |
 tatra vātolbaṇe madyam dadyāt piṣṭakṛtam yutam |
 bījapūrakavṛkṣāmlakoladāḍimadīpyakaiḥ | |
 yavānīhapuṣājājīvyoṣatrilavaṇārdrakaiḥ |
 śūlyairmāmsairharitakaiḥ snehavadbhiḥ saktubhiḥ | |
 uṣṇasnigdhāmlalavaṇā medyamāmsarasā hitāḥ |
 āmrāmṛatakapeśibhiḥ saṁskṛtā rāgaśāḍavāḥ | |
 godhūmamāṣavikṛtīrmṛducitrā mukhapriyāḥ |
 ārdikārdrakakulmāśasuktamāmsādigarbhiniḥ | |
 surabhirlavaṇā śītā nigadā vācchavāruṇī |
 svaraso dāḍimāt kvāthaḥ pañcamūlāt kanīyasaḥ | |
 śuṇṭhīdhānyāttathā mastu śuktāmbhocchāmlakāñjikam |
 abhyaṅgodvartanasnānamuṣṇam prāvaraṇam ghanam | |
 ghanaścāgarujo dhūpaḥ pañkaścāgarukuṅkumāt |
 kucoruśroṇiśālīnyo yauvanoṣṇāṅgayaṣṭayaḥ |
 harṣeṇāliṅgane yuktāḥ priyāḥ saṁvāhaneṣu ca | |
 pittolbaṇe bahujalam śārkaram madhu vā yutam |
 rasairdāḍimakharjūrabhavyadrākṣāparūśajaiḥ | |
 suśītam sasitāsaktu yojyam tādṛk ca pānakam |
 svāduvargakasāyairvā yuktaṁ madyam samākṣikam | |
 śāliṣaṣṭikamaśnīyācchaśājainakapiñjalaiḥ |
 satīnamudgāmalakapaṭolīdāḍimairapi | |
 kaphapittaṁ samutkliṣṭamullikhetṭṛdvidāhavān |
 pītvāmbu śītam madyam vā bhūrīkṣurasasaṁyutam | |
 drākṣārasam vā saṁsargī tarpaṇādīḥ param hitām |
 tathāgnirdīpyate tasya doṣaśeṣānnapācakaḥ | |
 kāse saraktaniṣṭhīve pārśvastanarujāsu ca |
 tṛṣṇāyām savidāhāyām sotkleṣe hṛdayorasi | |
 guḍūcībhadramustānām paṭolasyāthavā rasam |
 sanāgaram yojayeta tittiripratibhojanam | |
 tṛṣyate cātibalavadvātapitte samuddhate |
 dadyādrākṣārasam pānam śītam doṣānulomanam | |
 jīrṇe 'dyānmadhurāmlena chāgamāmsarasena ca |
 tṛṣyalpaśaḥ pibenmadyam madam rakṣaṇ bahūdakam | |
 mustadāḍimalājāmbu jalam vā parṇinīśṛtam |
 pāṭalyutpalakandairvā svabhāvādeva vā himam | |
 madyātipānādabdhātau kṣīṇe tejasi coddhate |

yaḥ śuṣkagalatālvoṣṭho jihvām niṣkṛṣya ceṣṭate ||
 pāyayet kāmato 'mbhastam niśīthapavanāhatam |
 koladāḍimavṛkṣāmlacukrikācutrikārasaḥ |
 pañcāmlako mukhālepaḥ sadyastrṣṇām niyacchati ||
 tvacam prāptaśca pānoṣmā pittaraktābhimūrchitaḥ |
 dāham prakurute ghoram vihvalo yena muhyati ||
 trṣṇādāhaparitasya tasya dāhajvarāpaham |
 vidhim yathoktam yuñjīta bāhyāntaḥ parimārjanam ||
 prabhātamārutoddhūtāḥ prāleyajalavarṣiṇaḥ |
 smaryamānā api ghnanti dāham malayapādapāḥ ||
 muktākalāpāḥ śaśiraśmiśubhrā mṛṇālapadmotpalapatraramyāḥ |
 sekāvagāhāḥ sajalā jalārdrā vātāḥ suśītā maṇayo mahārḥāḥ ||
 aliñjarāḥ padmapuṭāpidhānāḥ pravālarṇā himavāripūrṇāḥ |
 parisravanto dr̥tayo mahāntaḥ putrāḥ priyā darpaṇamaṇḍalāni ||
 nāryaśca netrotpalakārṇapūrā madhyam vayah kiñcidiva spr̥śantyāḥ |
 mano 'nukūlā haricandanārdrāstr̥ḍdāhamūrchādavathūn jayanti ||
 karenūkābhiḥ parivāritena vikṣobhaṇam vāraṇayūthapena |
 āsphālanam śīkaravarṣaṇam ca sindhoḥ smaran dāhatṣoragamyāḥ ||
 sariddhradānām himavaddarīnām candrodayānām kamalākarāṇām |
 manoramānyāpi kathāpravṛttā dāham ca trṣṇām ca nihanti sadyāḥ ||
 lājotpalōśīrakucandanāmbu śītābhidhānam madhuśarkarāḍhyam |
 madyodbhavām pittakṛtām ca trṣṇām sadāhaśoṣām vinihanti pītam ||
 priyaṅgupatraplavalodhrasevyaddrīberakāleyakanāgapuṣpaiḥ |
 śītāmbuṣṭairnavakarparasthaistr̥ḍdāhahā sarvaśarīralepaḥ ||
 aśāmyatyathavā dāhe rasaistr̥ptasya jāṅgalaiḥ |
 śākhāśrayām yathānyāyām rohiṇīm vyadhayetsirām ||
 jallekhanopavāsābhyām vijayeta kapholbaṇam |
 trṣṭito 'mbu pibet siddham mustayā parpaṭena vā ||
 sthirāśuñṭhībalodīcyadusparśānyatamena vā |
 siddhametacca sarveṣu pānadoṣeṣu śasyate ||
 nirāmaṁ kṣudhitam kālē pāyayet bahumāḁṣikam |
 śārkaṇam madhu vā jīrṇamariṣṭam sīdhumeva vā |
 rūkṣatarpaṇasaṁyuktaṁ yavānīnāgarānvitam ||
 yūṣeṇa yavagodhūmaṁ tanunālpēna bhojayet |
 uṣṇāmlakaṭutiktēna kaulatthenālpasarpīṣā ||
 śuṣkamūlakajaiśchāgai rasairvā dhanvacārīṇām |
 sāmlavetasavṛkṣāmlapaṭolīvyoṣadāḍimaiḥ ||
 prabhūtaśuñṭhīmaricaharītārdrakapeśikam |
 bījapūrarasādyamlam bhr̥ṣṭam nīrasavartitam ||
 karīrakaramardādirociṣṇubahusālanam |
 pravayaktāṣṭāṅgalavaṇam vikalpitanimardakam |
 yathāgni bhakṣayanmāṁsam mādham nigadam pibet ||
 sitāsauvarcalājājīntiṇīkāmlavetasam |
 tvagelāmaricārdhāmśamaṣṭāṅgalavaṇam hitam |
 srotoviśudhyagnikaram kaphaprāye madātyaye ||
 kaṭuskandhayutām śvetām mṛdvīkām niṣkulīkṛtām |
 rasena mātuluṅgasya kalakayeddāḍimasya vā |
 tayā kṣaudrayuto rāgāḥ kṛto rocanadīpanaḥ ||
 sauvarcalailāmaricadīpyakājāji cocavat |
 kārvyāḥ kalpayadevam sūktaṁ matsyaṇḍikānvitam ||
 dhānyasauvarcalājājīkāravīmaricānvitān |

saguḍān madhuyuktena vyaktāmlān maricotkaṭān | |
 rūkṣoṣṇodvartanodgharṣasṇānabhojanalaṅghanaiḥ |
 sakāmābhiḥ saha strībhiryuktyā jāgaraṇena ca |
 madātyayaḥ kaphaprāyaḥ śīghraṃ samupaśāmyati | |
 yadidaṃ karma nirdiṣṭaṃ pṛthagdoṣabalaṃ prati |
 sannipāte daśavidhe taccheṣe 'pi vikalpayet | |
 tvannāgapuṣpamagadhāmaricājājidhānyakaiḥ |
 parūṣakamadhūkailāsurāhvaiśca sitānvitaiḥ | |
 sakapittharasaṃ hṛdyaṃ pānakaṃ śaśibodhitam |
 madātyayeṣu sarveṣu peyaṃ rucyagnidīpanam | |
 tadvaddāḍimamṛdvīkākaṇākāśmaryadārubhiḥ |
 sabījapūrakarasaibīḍasauvarcalānvitam | |
 phalairvā vividhairamlaiḥ satrivṛccūrṇaśarkaram |
 kacchudārāṅkuradrākṣāvarṣābhūjīrakadvayam | |
 madhūkayaṣṭītvakṛṣṇākesaram ślakṣṇacūrṇitam |
 pibedāloḍya dugdhena sūkṣmatāntavagālitaṃ | |
 nākṣobhya hi mano madyaṃ śarīramavihanya vā |
 kuryānmadātyayaṃ tasmādiṣyate harṣaṇī kriyā | |
 sevyāḥ sarvendriyasukhā dharmakalpadrumāṅkurāḥ |
 viṣayātīṣayāḥ pañca śarāḥ kusumadhanvanaḥ | |
 saṃsuddhiśamanādyeṣu madadoṣaḥ kṛteṣvapi |
 na cecchāmyet kaphe kṣīṇe jāte daurbalyalāghave | |
 tasya madyavidagdhasya vātapittādhikasya ca |
 grīṣmopataptasya taroryathā varṣaṃ tathā payaḥ | |
 madyakṣīṇasya hi kṣīraṃ kṣīṇamāśveva puṣyati |
 ojaṣṭulyaṃ guṇaiḥ sarvairviparītaṃ ca madyataḥ | |
 payasā vihate roge bale jāte nivartayet |
 kṣīraprayogaṃ madyaṃ ca krameṇālpālpamācāret | |
 na vikṣayadhvaṃsakotthaiḥ sprṣyetopadravairyathā |
 tayostu syāt ghṛtaṃ kṣīraṃ bastayo br̥mhaṇāḥ śivāḥ |
 abhyaṅgodvartanasṇānānyannapānaṃ ca vātajit | |
 yuktamadyasya madyottho na vyādhirupajāyate |
 ato 'sya vakṣyate yogo yaḥ sukhāyaiva kevalam | |
 āśvinaṃ yā mahattejo balaṃ sārasvataṃ ca yā |
 dadhātyaindraṃ ca yā vīryaṃ prabhāvaṃ vaiṣṇavaṃ ca yā | |
 astrāṃ makaraketoryā puruṣārtho balasya yā |
 sautrāmaṇyāṃ dvijamukhe hutāśe hūyate ca yā | |
 yā sarvausadhisampūrṇānmathyamānātsurāsuraiḥ |
 mahodadheḥ samudbhūtā śrīśaśāṅkāmr̥taiḥ saha | |
 madhumādhavamaireyasīdhugauḍāsavādibhiḥ |
 madaśāktimanujjhaṇtī yā rūpairbahubhiḥ sthitā | |
 yāmāsvādya vilāsinyo yathārthaṃ nāma bibhrati |
 kulāṅganāpi yāṃ pītvā nayatyuddhatamānasā | |
 anaṅgāliṅgitairāṅgaiḥ kvāpi ceto munerapi |
 taraṅgabhaṅgabhrukuṭītarjanairmāninīmanaḥ | |
 ekaṃ prasādyā kurute yā dvayorapi nirvṛtim |
 yathākāmabhaṭātvāptiparihṛṣṭāpsasrogaṇe | |
 tṛṇavat puruṣā yuddhe yāmāsvādya jahatyasūn |
 yāṃ śīlayitvāpi ciraṃ bahudhā bahuvigrahāṃ | |
 nityaṃ harṣātivegena tat pūrvamiva sevate |
 śokodvegāratibhayairyāṃ dṛṣṭvā nābhibhūyate | |

goṣṭhīmahotsavodyānaṃ na yasyāḥ śobhate vinā |
 smṛtvā smṛtvā ca bahuśo viyuktaḥ śocate yayā ||
 aprasannāpi yā prītyai prasannā svarga eva yā |
 apīndraṃ manyate dussthaṃ hr̥dyasthitayā yayā ||
 anirdeśyasukhāsvādā svasaṃvedyaiva yā param |
 iti citrāsvavasthāsu priyāmanukaroti yā ||
 priyātipriyatāṃ yāti yat priyasya viśeṣataḥ |
 yā prītiryā ratirvāgyā yā puṣṭiriti ca stutā ||
 vedadānavagandharvayakṣarākṣasamānuṣaiḥ |
 pānapravṛttau satyāṃ tu tāṃ surāṃ vidhinā pibet ||
 sambhavanti na te rogā medonilakaphodbhavāḥ |
 vidhiyuktādṛte madyādye na sidhyanti dāruṇāḥ ||
 asti dehasya sāvasthā yasyāṃ pānaṃ nivāryate |
 anyatra madyānnigadādvividhaṃ sadhasambhṛtāt ||
 ānūpaṃ jāṅgalaṃ māṃsaṃ vidhināpyupakalpitaṃ |
 madyaṃ sahāyamaprāpya samyak pariṇāmet katham ||
 sutīkṣṇamārutavyādhighātino laśunasya ca |
 madyamāṃsaviyuktasya prayoge syāt kiyān guṇaḥ ||
 nigūḍhaśalyāharaṇe śastrakṣārāgnikarmaṇi |
 pītamadyo viśahate sukhaṃ vaidyavikatthanāṃ ||
 analottejanaṃ rucyaṃ śokaśramavināśanam |
 na cātaḥ paramastyanyadārogyabalapuṣṭikṛt ||
 rakṣatā jīvitāṃ tasmāt peyamātmavatā sadā |
 āśritopāśritahitaṃ paramaṃ dharmasādhanaṃ ||
 srātaḥ praṇamya suraviṣṇurūnyathāsavaṃ vṛttiṃ vidhāya ca samastaparigrahasya |
 āpānabhūmimatha gandhajālabhiṣikṭāmāhāramaṇḍapasamīpagatāṃ śrayeta ||
 svāstrīte 'tha śayane kamanīye mitrabhṛtyaramaṇīsamavetaḥ |
 svaṃ yaśaḥ kathakacāraṇasaṅghairuddhataṃ nīśamayannatilokaṃ ||
 vilāsinīnāṃ ca vilāśaśobhi gītaṃ sanṛttaṃ kalatūryaghoṣaiḥ |
 kāñcīkalāpaīścalakiñkīṇīkaiḥ krīḍāvihaṅgaiśca kṛtānūnādam ||
 maṇikanakasamutthairāvareyairvicitraiḥ sajalavividhabhāktikṣaumastraṇvṛtāṅgaiḥ |
 api munijanacittakṣobhasampādanībhiṣcakitahariṇalolaprekṣaṇībhiḥ praiyābhiḥ ||
 stanānitambakṛtādātigaauravādalaśamākulamīśvarasaṃśrayāt |
 iti gataṃ dadhatībhiraśamsthitaṃ taruṇacittavilobhanakārmaṇam ||
 yauvanāśavamattābhīrvilāśadhiṣṭhitātmābhiḥ |
 sañcāryamāṇaṃ yugapattanvaṅgībhīritastataḥ ||
 tālavṛntanalinīdalānilaiḥ śītalīkṛtamatīva śītalaiḥ |
 darśane 'pi vidadhadvaśānugaṃ svāditāṃ kimuta cittajanmanaḥ ||
 cūtarasendumṛgaiḥ kṛtavāsaṃ mallikayojjvalayā ca sanāthaṃ |
 sphatīkaśuktigataṃ sataṅgaṃ kāntamaṇāṅgamivodvahaṅgaṃ ||
 tālīsādyāṃ cūrṇamelādikaṃ vā hr̥dyāṃ prāśya prāgvayassthāpanaṃ vā |
 tatprārthibhyo bhūmibhāge sumṛṣṭe toyonmīśraṃ dāpayitvā tataśca ||
 dhṛtimān smṛtimān nityamanūnādhikamācāraṇaḥ |
 ucitenopacāreṇa sarvamevopalālayan ||
 jītavikasitāsitasarojanayanasaṅkrāntivārdhitaśrīkam |
 kāntāmukhamiva saurabhahṛtamadhupagaṇaṃ pibenmadyam ||
 pītvaivaṃ caṣakatrayaṃ parijanaṃ sammānya sarvaṃ tato |
 gatvāhārabhuvam purāḥ subhiṣajo bhuñjīta bhūyo 'tra ca |
 māṃsāpūpaghṛtādrakādīharitairiyuktaṃ sasauvarcalairdvistrirvā cālpaṃeva vanitāsaṃ-
 valganārthaṃ pibet ||

rahasi dayitāmaṅke kṛtvā bhujāntarapīḍanāt pulakitatanuṃ jātasvedāṃ sakampapayod-
harāṃ |

yadi sarabhasaṃ sīdhovāraṃ na pāyayate kṛtī kimanubhavati kleśaprāyaṃ tadā
gr̥hatantratām | |

varatanuvaktrasaṅgatisugandhitaraṃ sarakāṃ drutamiva padmarāgamaṇimāsavarūpad-
haram |

bhavati ratiśrameṇa ca madaḥ pibato 'lpamapi kṣayamata ojaṣaḥ pariharaṇ sa śayīta param
| |

itthaṃ yuktyā pibanmadyaṃ na trivargādvihiyate |
asārasaṃsārasukhaṃ paramaṃ cādhigacchati | |
aiśvaryasyopabhogo 'yaṃ spṛhaṇīyaḥ surairapi |
anyathā hi vipatsu syāt paścāttāpendhanaṃ dhanam | |
upabhogena rahito bhogavāniti nindyate |
nirmito 'tikadaryo 'yaṃ vidhinā nidhipālakaḥ | |
tasmādvyaavasthayā pānaṃ pānasya satataṃ hitam |
jitvāviśayalubdhānāmindriyāṇāṃ svatantratām | |
vidhirvasumatāmeṣa bhaviṣyadvasavastu ye |
yathopapatti tairmadyaṃ pātavyaṃ mātrayā hitam | |
yāvaddr̥ṣṭerna sambhrāntiryāvanna kṣobhyate manaḥ |
tāvadeva virantavyaṃ madyādātmavatā sadā | |
abhyaṅgodvartanasnānavāsadhūpānulepanaiḥ |
snigdhoṣṇairbhāvitaścānnaiḥ pānaṃ vātottaraḥ pibet | |
śītopacāirvividhairmādhurasnigdhāśītalaiḥ |
paittiko bhāvitaścānnaiḥ pibanmadya na sīdati | |
upacārairaśīśirairyavagodhūmabhuk pibet |
ślaiṣmiko dhanvajairmāṃsairmadyaṃ māricikaiḥ saha | |
tatra vāte hitaṃ madyaṃ prāyaḥ paiṣṭikagauḍima |
pitte sāmbo madhu kaphe mārdrvīkāriṣṭamādhavam | |
prāk pibechlaiṣmiko madyaṃ bhuktasyopari paittikaḥ | |
vātikastu pibenmadhye samadoṣo yathecchati | |
madeṣu vātapittaghaṇaṃ prāyo mūrchāsu ceṣyate |
sarvatrāpi viśeṣeṇa pittamevopalakṣayet | |
śītāḥ pradehā maṇayaḥ sekā vyajanaṃmārutāḥ |
sitādr̥kṣekṣukharjūrakāśmaryasvarasāḥ payaḥ | |
siddhā madhuravargeṇa rasā yūṣāḥ sadāḍimāḥ |
ṣaṣṭikāḥ śālayo mudgā yavāḥ sarpiśca jīvanam | |
kalyāṇakaṃ pañcagavyaṃ ṣaṭpalaṃ payasāgnikaṃ |
pippalyo vā śilāhvaṃ vā rasāyanavidhānataḥ |
triphalā vā prayoktavyā saghṛtakṣaudraśarkarā | |
prasaktavegeṣu hitaṃ mukhanāsāvarodhanam |
pibedvā mānuṣīkṣīraṃ tena dadyācca nāvanam | |
mr̥ṇālabisakṛṣṇā vā lihyāt kṣaudreṇa sābhayāḥ |
durālabhāṃ vā mustāṃ vā śītena salilena vā | |
pibenmaricakolasthimajjośīrāhikesaram |
dhātṛīphalarase siddhaṃ pathyākvāthēna vā ghṛtam | |
kuryāt kriyāṃ jvaroktāṃ ca yathādoṣabalodayam |
pañca karmāṇi śastāni tathā raktāvasēcanam | |
satvasyālabanaṃ jñānamagṛddhirviśayeṣu ca | |
madeṣvatipravṛddheṣu mūrchāyeṣu ca yojayet |
tīkṣṇaṃ saṃnyāsavihitam viśaghaṇaṃ viśajeṣu ca | |
āśu prayojyaṃ saṃnyāse sutīkṣṇaṃ nasyamañjanam |

dhūmaṃ pradhamaṇaṃ todaḥ sūcibhiṣca nakhāntare ||
 keśānāṃ luñcanaṃ dāho daśanavṛścikāḥ |
 kaṭvamlagāṇaṃ vaktre kapikacchvāvagharaṇaṃ ||
 utthito labdhasaṃjñāśca laśunasvarasaṃ pibet |
 khādetsavyoṣalavaṇaṃ bījapūrakakesaram |
 laghvannaṃ kaṭutikṣṇamadyāt srotoviśuddhaye ||
 vismāpanaiḥ saṃsmaraṇaḥ priyaśravaṇadarśanaḥ |
 paṭubhīrgītavādītraśabdairvyāyāmaśīlanaiḥ ||
 sraṃsanollekhanairdhūmaiḥ śoṇitasyāvasecanaiḥ |
 upācārettaṃ pratatamanubandhabhayāt punaḥ |
 tasya saṃrakṣitavyaṃ ca manaḥ pralayaḥetutaḥ ||
 ||
 iti navamo 'dhyāyaḥ ||
 atha daśamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'rśasa cikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 atha khalu balavantamarśobhirupadrutaṃ yathārhasnehopasnigdhasvinna-
 manilavedanāvṛddhiśamanārthaṃ snigdhamuṣṇamalpamannaṃ dravaprāyaṃ bhuktavan-
 taṃ śuciṃ kṛtasvastyaṇaṃ bhuktaviṇmūtramavyathaṃ same śucau vivikte deśe sādharmaṇe
 vyabhre kāle śayyāyāṃ same phalake vā pratyādityagudamanyasyotsaṅge niṣaṇṇapūr-
 vakāyaṃ uttānamunnatakaṭīdeśaṃ yantraṇaśāṭakena parikṣiptagrīvāsakthisandhima-
 lajjārhairāptaparicāraḥkaiḥ superigrhītaṃ kṛtvā tato 'sma ghṛtābhyaktagudāya ghṛtābhyaktaṃ
 yantramṛjvanusukhaṃ śanaiḥ pāyau praṇidadhyaḥ |
 pravāhaṇapraṇiṣṭaṃ cārśo 'bhivikṣyapicuplotakayoranyatareṇāvagunṭhitayā śālākayot-
 pīḍya yathoktavidhināgnikṣārābhyāmupācāret samyānnirvāpayecca ||
 mahānti prāṇavataśchitvā dahet |
 chatrākārānyūrdhvavisṛtāni kṣārasūtreṇa badhvā ||
 tato yantramapanīyotthāpyāturaṃ svabhyaktagudajaghanavaṅkṣaṇaṃ yathākālamuṣṇo-
 dakakoṣṭhe 'vagāhayet |
 tato nivātamagāraṃ praveśyācārikamupadiśet ||
 sāvāśeṣaṃ punardāhayet |
 evaṃ saptarātrāsaptarātrādekaikamupakramet |
 bahuṣu tu prāgdakṣiṇaṃ tato vāmaṃ vāmāt pṛṣṭhāgrajam |
 ekāhāntu sarvāṇi dahato 'tiyogokto deśaḥ |
 tatra śuṣkāṇyagninā kṣāreṇa vā sādhayet |
 kṣāreṇaiva mṛdunārdraṇi |
 eṣa sarvapradeśeṣvarśasāṃ dahanavikalpaḥ |
 tṛtīye tu gudavalau pratyākhyāyopacarenna vetyeke ||
 atha samyagdagdhe vātānulomyamannābhīruciragnerdīptirlāghavamindriyaprasādo
 yathoktopadravanivṛttirbalavarṇopapattīśca |
 asamyagdāhe tu kṣārāgnikarmaṇorvidhimīkṣet ||
 bastivedanāyāṃ kuṣṭhaśatapuṣpādevadārusurabhipunarnavāgarukalkena nābheradhaḥ
 sarvamālimpet |
 mūtrapuriṣapratighāte varaṇāmbusairaṇḍapunarnavāśvadaṃṣṭrāsuraḥbhī-
 suṣavīkaṣāyaṃ sukhoṣṇaṃ svabhyaktapṛṣṭhakaṭīvaṅkṣaṇagudasya pariṣeke 'vāhe vā
 yojayet |
 kṣīraṃ sasnehaṃ tailameva vā |
 dagdheṣu cārśaḥsu śakṛcchaithilyārthaṃ trivṛdvāstukopodakācuñjcuparṇīśākayuktaman-
 namaśnīyāt ||
 anilānalarakṣaṇottejanārthaṃ dehapuṣṭaye ca snehādīn samyagāsevet |
 saṃśodhanāḥ pralepādyāḥ kaṣāyāstailayuktayaḥ |

vraṇādhikāramālocya yoktavā hatnāmasu ||
 athānavacāraṇīyaśāstrakṣārāgnervātakapholbaṇāni doṣasampūrṇatvānnirgatāni sastamb-
 hakaṇḍūśophaśūlāni kṣārācittrakakuṣṭhabilvamūlakasiddhena tailena vā kṣṇāhibiḍālaustṛa-
 jalaukaḥsūkaravasābhīrvābhīyajya |
 piṇḍena svedayeddravasvedena vā |
 dhūpayecca saghr̥taśamīpatrārkaṃmūlāmānuṣakeśāhinirmokabīḍālacarmabhiḥ |
 kuñjaravarāhavarṣaśakṛtsaktusarjarasairvā |
 surasābr̥hatīpippalyaśvagandhābhīrvā saghr̥tābhiḥ |
 ariṣṭaśīgrupatrakulatthavacābhīrvā |
 pradīhyācca snuhīkṣīrayuktena haridrācūrṇena |
 gomūtrapīṣṭhairvā kukkuṭaśakṛnnīśāpippalīguṇjāmūlaiḥ |
 gopittapīṣṭābhīrvā dantīcitrakasuvarcikābhiḥ |
 sudhākṣīrapīṣṭhairvā guḍakṣṇāsaindhavakuṣṭhaśīrīṣabījaiḥ |
 tadvacca gajāsthītutthabhallātakalāṅgalīkulīraśṛṅgīvacābhayāhīmḡgukuṣṭhabilvaśīgrumūlakabīja-
 nimbāśvamārapatrapīlumūlaiḥ bastamūtrapīṣṭhairvā sudhākāṇḍārkaḥkṣīratumbaprasavakaraṇ-
 jaiḥ |
 pippalyādībhīrvānuvāsanadravyaiḥ |
 ebhīrhi pradīgdhānya śārṃsi duṣṭamasṛksaṇcitam picchām ca vimucya praśāmyanti |
 ebhiṣca tailānyabhyaṅgārthamupakalpayet ||
 tathā kāsīsasaindhavālapippalīkuṣṭhaśūṇṭhīvidāṅgavidārīlāṅgalīkaravīrārdrakasvarṇakṣīrīdantīcitrakāla-
 caturguṇamūtravīpakvamāpradūṣayat gudamabhyaṅgāt kṣāravadarśāṃsi śātayati |
 tailābhyaktaṃ vā pāyupradeśam pakveṣṭakāśakalaistīkṣṇakoṭībhīragnīvarṇairmahīṣīmū-
 tranīrvāpitairniṣpīḍayan dvikālam saptadināni svedayet |
 anantām ca yathoktenāvagāhareṇa |
 tato gate saptarātre pūṭīkaraṇjapallavakalkena sasaindhavena snuhī payasā vartim kṛtvā
 nātīśuṣkāṃ gude vidadhyāt |
 kṛtaviṇmūtram cāvagāhe sthāpayet |
 prātaḥ sāyam caiśa vidhīḥ pratyahamekāntaram vā yāvattirītram |
 tato devadālīkṣārāharītakīḥ śīlayet |
 evamarśāṃsi śīryante ||
 atha harītakīpākavidhīḥ |
 sajālamūlam jīmūtakamantardhūmam dahet tasyabhasmanorddhāḍhakam gomūtrapā-
 tradvayenaikaviṃśatikṛtvo gālayet |
 tatastena kṣāramūtreṇa kuṭajacitrakavyādhīghātacūrṇāprasṛtatrayānvitena pathyāśatad-
 vayamāghaṇībhāvāt pacet |
 avatīrṇam ca tamavaleham vyoṣarajaḥprasṛtayuktaṃ ghṛtabhāvite bhājane nidadhyāt |
 sa lehaḥ sāvalehavijayādvayopayogamabhyasyamāno gudajajaṭharajaghanavaṅkṣaṇāśūla-
 garānāhagulmapāṇḍurogāśmarīśarkarāśvāsakāsān niyacchati |
 sadā ca patrabhaṅgodakena koṣṇenāmbunā vā śaucamācaret |
 apravartamānam ca rudhiramucchūnakaṭhineṣvarśaḥsu jalaukābhiḥ sūcīkūrcena vā
 pravartayet ||
 agnisāde gudaśophaśūlārtau ca hīṅvardhakarṣam sauvarcalayavakṣārendrayava-
 pippalīnām pr̥thak karṣam mūrvārdhapalam pāṭhāpalam śūṇṭhīdvīpalam caikatra
 cūrṇitamūṣṇāmbusarpirmadyādyairupayojyam |
 trilavaṇādicūrṇam vā |
 hīṅgvatīviṣākuṣṭhasvarjīkāṣārābīḍalavaṇāni vā dvīguṇottarāni prathojayet |
 prāṇadām vā takrānupānam saguḍam |
 prātaḥ prāgbhaktam vā niranno vā takramaharahastasmīn jīrṇe takre sāyam takrapeyām
 sasaindhavām pibet |
 takreṇaiva vā lājasaktūnavalihyāt |
 pīlūni vā takrānupānāni prātaḥ pakṣam pakṣārdham vā prayojayet |

kaṭukikāmūlakalkaṃ vā prāstakreṇa | |
 śuñṭhīcitrakapunarnavākvāthasiddhaṃ vā kṣīraṃ |
 gomūtraparisrute vā bahukṛtvo jīmūtakakṣāra uṣītā harītakīḥ |
 gomūtrārdhadroṇasiddhaṃ vā kṣaudravadabhayāśataṃ |
 vāsiṣṭhaharītajīrvā |
 bhallātakāni vā rasāyanopadeśena punarnavāmalaṃbusāṃ vā śophoktavidhinā guḍār-
 drakaṃ vā | |
 sakutumanthaṃ vā bhallātakacūrṇayuktaṃ nātilavaṇaṃ takreṇa |
 takreṇa vāśādhakārtikamārgaśīrṣāṇāṃ māsānāmanyatamasmin puṣyayoge samuddhṛtaṃ
 citrakamathavā mastuyūṣakṣīraghṛtatailādyanyatamena | |
 citrakamūlakvāthaṃ vā lehatāṃ gataṃ samadhuguḍaṃ takrāśī śīlayet |
 kalaśe vāntācitrakamūlatvakkalkalīptaśuṣke jātaṃ dadhi kālaśeyaṃ vā pānabhojaneṣu |
 evaṃ bhārṅgyāsphtaguḍūcīpañcakoleṣu takrakalpaḥ | |
 ghṛtaghaṭe vā hapuṣopakuñcikādhānakājamodājājiśaṭhīkārāvīyavānīcitraka-
 pippalīdvayapippalīmūlacūrṇāsutaṃ jātaṃ takraṃ |
 takrameva vātimandavahniḥ saptāhasasnehamamlamanamlaṃ vā sānmanannam vā
 śīlayet | |
 tatastakrasiddhāni kramaśo 'rśoghnaḥsudhīpanīyadravyadhānyapiśītaśākopakalpitāni
 peyāyūṣarasavyaṇjanāni |
 takraṃ hi paramauśadhamanilakaphārtināṃ viśeṣājjaṭharāśritānāṃ |
 tatrāpi viśeṣeṇa durnāmrām |
 na hi tadvihatānyarśāṃsi punaḥ prarohanti |
 bhūmāvapi tanniṣicyamānamaharahaḥ samūlamucchinatti tṛṇajālamapsvapi ca śaivālam
 |
 tadviśodhiteṣu punardehasrotaḥsūpacīyamāno 'nnarasah puṣṭibalavarṇaujasāmāsu vṛd-
 dhaye sampadyate | |
 madyapaśca seveta cavyacitrakājācīcūrṇānuviddhaṃ śīdhuṃ gaḍaṃ vā |
 sauvarcalahapuṣānvitāṃ vā surāṃ | |
 abhayāpalāṣṭakaṃ dviguṇāmālakamindravāruṇīpalapañcakaṃ ca dviguṇakapitthamad-
 hyaṃ loddhṛvādaṅgailavālukaḥpippalīmaricāni dvīpalāṃśāni jarjaritānyudakabhāre vipācyā
 pādaśeṣaṃ rasaṃ pūtaśītaṃ guḍatulādvayena dhātakīpalāṣṭakena saṃyojya ghṛtabhājane 'rd-
 hamāsaṣṭhaṃ prātarannakāle vopayujjīta |
 ayamabhayāriṣṭo 'rśograhāṇīpāṇḍuḥdrogākāmalāyakṣmaviṣamajvaraplihaḥgulmodaraśvayathukuṣṭhakra-
 'gnirucivarṇakaraśca | |
 dantīcitrakatriphalādaśamūlāni pālikānyudakadroṇe sādhayitvā pādaśeṣe pūtaśīte tasmin
 guḍatulārdhaṃ dhātakīkuḍavaṃ ca prakṣīpya ghṛtabhājane māsamuṣito dantyarīṣṭaḥ samā-
 naḥ pūrveṇa |
 durālabhāyāḥ prasthamabhayāmālakavṛṣapāṭhācitrakadantīmahaśadhīnāṃ pratyekaṃ
 dvīpalamambhasāṃ droṇe pūrvavat siddhaṃ pūtaśītaṃ śarkarātulayonmīśraṃ madhughṛ-
 tapriyaṅgupippalīcavikākalīpteghṛtakumbhe pakṣaṃ nidhāpayet |
 ayaṃ durālabhāriṣṭaḥ samānaḥ pūrveṇa | |
 navāmālakapalaśataṃ pippalīnāgapuṣpakūḍavadvayaṃ pālikāni cavyacitrakakramukalodhrapāṭhāmaricā-
 lukaḥpippalīmūlānyardhapalāṃśikāni dārvīśatāhvendrāhvāsārivādvayamustakuṣṭhānyaikad-
 hyaṃ ca jaladroṇadvaye 'rdhāvaśeṣaṃ sādhayet |
 sa rasaḥ pūtaśītaḥ samadrākṣāsvarasaḥ sitāpalaśatatadvayena kṣaudrārdhaprasthena pṛthak
 kārṣikeṇa ca tvagelālodhrakuṭannaṭāmbusevyakramukakesaracūrṇena yukto guḍaśarkarā-
 dhūpīte ghṛtabhāṇḍe prakṣīpya pakṣamupekṣito 'yamāmālakāriṣṭaḥ samānaḥ pūrveṇa |
 akālavalīpalitakhalatīśamanaśca | |
 guggulupalacatuṣṭayamāmālakaprasthaṃ dhātakīprasthamabhayāśatamakṣaśataṇca
 guḍapalaśatatadvayaṃ pālikāni pañcakolājamojacaturjātakakāṭphalamustamaricāni daśapa-

likāni ca khaṇḍadrākṣādādimāni sarvamaikadhyamambhasāplāvyaḷoḍya ca purāṇe jatusrte
droṇakṣame bhājane nikṣipya sthāpayet |

gandhavarṇarasopapannaṃ cāsavamabhisamīkṣya taṃ kumbhamikṣurasasya pūrayet |

eṣa ṣaṇmāsasthito guggulvāsavaḥ samānaḥ pūrveṇa | |

amadyapo vā pibecca śṛtaśītamalpamudakaṃ śṛtaṃ dhānyanāgarābhyām |

laghunā pañcamūlena vā |

pañcakolakājājīkāravīgajaśauṇḍibilvaśalāṭupāṭhātumburudhānyakairvā | |

ebhiśca phalāmlān yamakasnigdhān peyāyūṣarasādīn kuryāt |

ebhireva ghṛtaṃ sādhayet |

pibedvā mastu dhānyāmlaṃ madhuśuktodakaṃ vā | |

pūṭikarañjatvakpalaśatadvayaṃ śuṣkamudakadroṇe kvāthayet |

pādaśeṣe ca tasmin pūtaśīte guḍapalānyaśītiṃ vyoṣārdhapasthacūrṇaṃ ca datvā yavapalle
ghṛtakumbhasthaṃ māsam nidhāpayet |

etat karañjaśukramabhyasyamānamalamanalajanāmarśogulmānāhaplīhagarodaraghaṇaṃ
ca |

pīlutulāṃ tulyaguḍāṃ mastunastakrasya vā droṇe 'bhiṣuṇuyāt |

tatra pālīkānāmbhayātiviśāpāṭhāmustakaṭukādevadāruhiṃsrājīrakāruṣkaracavyājamodailācitrakagajapi

līvyoṣaḷiḍaṅgaśatāhvāhareṇucirabilvatvakuṣṭhakuṭajabījatrivṛtippalīmūlopakuñcikānāṃ

cūrṇaṃ kṣiptvā pūrvavannidhāpayet tadadhikagaṇaṃ pūrvasmāt | |

sutakṣitānāmīkṣugaṇḍīkānāṃ droṇamudakadroṇena ghṛtabhāvite bhājane 'bhiṣuṇuyāt |

āvapeccātra jarjarīkṛtā yavānīyavānakakustumbarīpṛthavīkāḥ pṛthak kuḍavāṃśāstathā
dvīpalonmitāstejovatīpañcakolakājājīrakadvayakāravīḥ kṣaudrakakuḍavaṃ ca prakṣipya tato
daśarātreṇa sañjātāt tasmānmātrāṃ sauvarcalārdrakabhūstrīṇaiḥ surabhīkṛtāṃ bhuñjānaḥ pi-
bet |

punaḥ punaścātra pānīyaṃ prakṣipedīkṣugaṇḍīkāḍīkāṇca sambhāram |

tat gaṇḍīrākhyam kāñjikaṃ paraṃ rucikaramagnidīpanamarśograhaṇīvikārodara-
garakṛmīgulmamadātyayapāṇḍurogaghaṇaṃ | |

rūkṣakoṣṭhaścārśaso nāgarakṣārakṣṇājājīdhānyakāravīgarbhaṃ phalāmlaṃ saphaṇitaṃ
sarpiḥ pibet |

gulmuktāni vā ghṛtāni |

kiṃśukakṣārodakena vā vipakvaṃ vyoṣagarbhaṃ |

pāṭhāmaricapañcakolakakṣārāyavānīkustumbaruharītakībilvaviḍaṅgasaindhavagarbhaṃ
caturguṇena dadhnā vipakvaṃ sarpiḥ pravāhikāgudabhraṃśapicchāsṛavānāhag-
ulmapāyupārśvavaṅkṣaṇavedanāgrahaṇīdoṣahṛdrogamūtrakṛcchraghaṇaṃ | |

pippalīpāṭhānāgaragokṣurakāṇāṃ tripalīkānāṃ niryūhe gaṇḍīramaricapañcakolakān-
yardhapalīkāni kalkīkṛtya ṣaḍguṇena dadhnā catvāriṃśat ghṛtapalāni tulyacāṅgerīrasāni
pācayet | tat sarpiḥ samānaṃ pūrveṇa |

śophodaravāsakāsahidhmāghnaṃ ca | |

baddhavaracāṃsi cārśāṃsyudāvartavadupācaret |

bhinnavarcāṃsi cārśāṃsyatisāravat |

atipravṛttaraktāni raktapittātīsāravat | |

aśuddhaṃ ca kālābalāpekṣī sravadrudhiramupekṣeta |

ubhau ca tatṛānubadhyete śleṣmānilo vā |

tatra pittaśleṣmolbaṇaṃ pācanadīpanadravyairupekṣayā ca saṃśodhya śamayet |

pittānilolbaṇamantarabahirūrdhvamadhaśca yathāgnisnehaiḥ |

kevalapittolbaṇamuṣṇakāle viśeṣataśca durbalasya stambhanaiḥ | |

atha śleṣmolbaṇe kuṭajatvagviśvabheṣajakvāthaṃ pibet |

taṇḍulodakena vā kuṭajatvakphalātiviśārasāñjanāni sakṣaudrāni |

kuṭajatvakpalaśatamārdraṃ divyāmbunā kvāthayet |

muktarase ca pūte tasmin pālīkān suślakṣṇapiṣṭān priyaṅgusamaṅgāmocarāsān kuṭajabī-
jatripalaṃ ca prakṣipya mṛdvagninā punaḥ sādhayedādarvīlepāt |

ayamavalehaśchāgalikṣireṇa peyāmaṇḍena vā sahājakṣīrabhujah prayukto raktajān-
 yarśāmsyatisāraṃ kaphapittañcordhvamadho vā pravṛttamapaharati |
 kuṭajatvakpalaśatamudakadroṇe 'ṣṭabhāgaśeṣaṃ sādhayet |
 parisrāvya tadudakam kalkikṛtairvyoṣarasāñjanamocarasamustādhātākīphalabilvaśalātudāḍimaśalā-
 ṭutvaksamaṅgālodhradvayaiḥ palāṃśaiḥ palaiśca kuṭajatvaco daśabhistathā viṃśatyā
 ghṛtasya guḍasya ca triṃśatā saṃsrṣṭamadhiśrayet |
 athāvalehatam gatamavatāritam saptāhamardhamāsaṃ māsam vā dhānyamadhye sugup-
 tam nihitamupayuktamāśu sarvārśograhaṇīdoṣaśvāsakāsānapohati | |
 mocarasasamaṅgātilodhracandanānilotpalāni vā chāgapayasā pibet |
 śūle tu bilvayavānīnāgararasāñjanadurālabhāvatsakabījānāmanyatamenāpi yuktam
 pāṭhācūrnam śṛtena koṣṇenāmbhasā takreṇa vā |
 śūle raktātipravṛttau ca lodhradhātākīkuṭajatvagindrayava kesaranīlotpalakalkasiddham
 sarpirdugdhikānidigdhikākalkasiddham vā | |
 vātolbaṇe tu rakte balātibalābilvatrīphalāhastipippalīnyagrodhakarañja-
 patramadhukatindukotpalaiḥ kārṣikairghṛtaprasthamajākṣīre daśaguṇe pacet |
 tat param raktārśoghnam |
 pāṭhālodhrahīberotpalacavyacandanasamaṅgātiviśābilvadhātākīmadhu-
 kadevadārūdārvītvaṇmustāmāmsīnāgarayavakṣārācitkakalkena cāṅgerīsvarasena ca
 sādhitam sarpirdroṣatrayaghnamarśo 'tisārapravāhikābastyānāhagudabhramśāpicchāsru-
 grahaṇīpāṇḍvāmayaivaramūtrakṛcchrārocakadurnāmaśūleṣu yojyam |
 balādārvyavākpuṣpīgokṣurakapṛṣṇiparśīnāmaśvatthodumbaranyagrodhaplakṣabadarīvetasapravālānām
 ca dvīpalonmitānām kaśāyeṇa jīvantīkaṭukāpañcakolendrayavadevadāruśālmalīpuṣpavīracandanāñjanakaṭp-
 bilvakamalotpalakiñjalkānām cārdhakarṣonmitānām kalkena cāṅgerīsuniṣaṇṇakasvaras-
 aprasthābhyām ca ghṛtaprastham pācayet |
 tat samānam pūrveṇa | |
 raktastambhanāya ca śītābhyāṅgapradehasekāvagāhādīn prayuñjīta |
 tadaśāntau yathoditāni ghṛtāni kavosṇānyavapīḍakayojanayā pāyayet |
 kavosṇāneva ca ghṛtāitalakṣīrarasakānathavā snigdhoṣṇairmāmsarasairbhojayitvā ghṛta-
 maṇḍena koṣṇenānuvāsayet |
 śītavīryadravyasiddhena vā yathāsvam snehena |
 śālmalīpuṣpayavāsakuśakāśamūlanyagrodhodumbarāśvatthaśṛṅgān dvīpalāśān
 kṣīraprasthena triguṇodakena sādhayitvā kṣīrāvaśeṣamavatārayet |
 sa niryūhaḥ śālmalīniryāsasamaṅgācandanotpalendrayavapriyaṅgupadmakesarakalkagarbho
 ghṛtakṣaudraśarkaropetaḥ picchābastirgudabhramśāpravāhikāraktasrutijvaraghaṇaḥ | |
 apica
 lājaiḥ peyā pītā cukrikākesarotpalaiḥ siddhā |
 hantyaśu raktarogaṃ tathā balāpṛṣṇiparṇibhyām | |
 hrīberabilvanāgaraniryūhe sādhitam sanavanītām |
 vṛkṣāmladāḍimāmlāmamlīkāmlām sakolāmlām | |
 gr̥ñjanakasurasasiddham dadyādyamakena bharjitam peyam |
 raktātīsāragrahaṇīpravāhikāśophanigrahaṇīm | |
 kāśmaryāmalakānām sakacchurāṇām khalān phalāmlāmśca |
 gr̥ñjanakaśālmalīnām dugdhikācukrikāṇām ca | |
 nyagrodhaśṛṅgikānām khalāmstathā kocidārapuṣpāṇām |
 dadhnaḥ sareṇa siddhān dadyādrakte pravṛtte 'ti | |
 siddham palāṇḍuśakam takreṇopodakam sabadarām ca |
 rudhīrasrutau pradadyānmasūrasūpaṃ satakrāmlam | |
 payasā śṛtena yūṣaiḥ satīnamudgāḍhakīmasūrāṇām |
 bhojanamadyādamlaiḥ śālīśyāmākakodravajam | |
 śāśaharīṇalāvamāmsaiḥ sakapīñjalaiṇeyakaiḥ susiddhaiśca |
 śālīnadyānmadhurairamlairīṣatsamaricairvā | |

dakṣaśikhitittirirasaurdvikakullopākajaiśca madhurāmlaiḥ |
 adyādrasairativaheṣvarśaḥsvanilolbaṇaśārīraḥ | |
 chagalīpayah prayuktaṁ nihantiraktaṁ savāstukarasaśca |
 dhanvavihagamṛgāṇāṁ raso niramlaḥ kadamlo vā | |
 rasakhalaśākayavāgūghṛtayuktaḥ kevalo 'thavā jayati |
 raktamativartamānaṁ vātaṁ ca palāṇḍurupayuktaḥ |
 chāgāntarādhitaruṇaṁ sarudhiramupasādhitaṁ bahupalāṇḍu | |
 vyatyāsānmadhurāmaṁ viśoṇitasāṅkṣaye yojyam |
 navanītatilābhyāsāt kesaranavanītaśarkarābhyāsāt |
 dadhisaramathitābhyāsāt gudajāḥ śāmyanti raktavahāḥ | |
 navanītaghṛtaṁ chāgaṁ sapayomāṁsaṁ saśaṣṭikāḥ śālīḥ |
 taruṇaśca surāmaṇḍastaruṇīva surā jayatyasram | |
 prāyeṇa vātabahulānyarśāṁsi bhavantyatisrute rakte |
 drṣṭe 'pi hi kaphapitte tasmādanilo 'dhikaṁ jeyaḥ | |
 drṣṭvā śoṇitapittaṁ prabalaṁ kaphavātarūpamalpaṁ ca |
 śītāḥ kriyāḥ prayojyā yatheritāḥ pittarogeṣu | |
 udāvarte tu doṣavilayanāya śītajvaraghnatailābhyaktasvinnasya śyāmātrivṛt-
 palīnikumbhanīlinīcūrṇaṁ gomūtraparipītaṁ dviguṇalavaṇaguḍena karāṅguṣṭhākārāṁ
 vartiṁ kṛtvā ghṛtābhyaktaḥ gude vātaviṇmūtrānulomanārthaṁ nidadhyāt |
 pippalīmadanaphalasārṣapāgārādhūmairvā samūtraguḍaiḥ |
 tumbīkaraghāṭakaṇāsiddhārthakasaindhavajīmūtakairvā |
 eṭeśāmeva vā cūrṇaṁ nāḍyā pradhameṭ |
 tadvigḥāte tvānulomikausadhatailamūtrāmlalavaṇakṣārayuktaṁ sutikṣṇamāsthāpanaṁ
 dadyāt | |
 triphalātrikaṭutrilavaṇadantīcitrakabhallaṭakāṇi jarjaritāṇi sasnehamūtrāṇi śarāvad-
 vayakoṣṭhe mṛtpralīpte gomayāgninā vipacet |
 sa kalyāṇakākhyāḥ kṣāraḥ kṣīramāṁsarasāśinā ghṛtena pīto 'nnapāne vā
 praṇīto 'rśogulmapāṇḍuḥdrogodāvartagrahaṇīmūtravibandhāśmarīkṛmīśvay-
 athuhidhmāśvāsakāśaśūlānāhaplīhamehāpahaḥ |
 vairecanikamūlaphalāṇi sahiṁsrārkaṁmūladaśamūlaguḍādvīpidvipunarnavāṇi sarvaiśca
 tulyāṇi pañcalavaṇāṇi kṣāraḥ pūrvavat kṛtaḥ kāṅkāyanokto 'dhikaguṇaḥ pūrvasmāt |
 hiṅgupāthātryūṣaṇatrichalākāṭabhīlīvamadhyāyorajaḥ kaṭukāpañcakolakamustakuṣṭhakṣāradvayamuṣṭ-
 modendrayavaguḍūcīdevadārūṇi kārṣikāṇipṛthak palāṁśāṇi pañcalavaṇānyaikad-
 hyamāpoṭhya ghṛtatailakuḍavena dadhikuḍavena ca saṁyojya kalyāṇakavidhinā dagdho
 mahākṣārastattulyaḥ |
 sarvagaraviṣanibarhaṇaśca |
 prāgbhaktaṁ vā vitaret ghṛtaguḍayavakṣārāṇi | |
 dāḍimarasaṁ vā sayavānīpāthāmahauśadhalavaṇaguḍatakram |
 yamakasnehabhṛṣṭāṇi vā saktuyuktāṇi karaṇjaprasavāṇi |
 dadhidāḍimāmlabadaratintīṇikamātuluṅgalavaṇasurāṇi yamakasamskṛtāṇi |
 trivṛddantīguḍacitrakacāṅgeribālamūlakaloṇīkāsuvarcālopodakācuṇīcuparṇīvīrāvāstukapallavāṁstathā
 dakṣaśikhiśvāviṅgodhāmārjaroṣṭralopākakūrmaśalyakamāṁsāṇi māṁsarasāṇi yavaprāyaṁ
 cāṇaṁ bhojanārthe |
 pānārthe tu sapippalīcūrṇaṁ gauḍamacchasurāṇi salavaṇānāsavāṁśca dīpanīyavāta-
 harānāranālamastu vā saṁskṛtaṁ | |
 anubandhe tu bhūyo madirāmastumūtrayuktaṁ virekam |
 sapippalīm vā ghṛtabhṛṣṭāṇi saguḍāṇi harītakīm sakumbhanikumbhāṇi vā |
 dvividhopakramaṇīyoditāṇi vā tarpaṇaprayogāṇi |
 trivṛccūrṇaṁ vā triphalārasānuviddham |
 abhayāmalakaviḍaṅgāṇi vā samatrivṛtāṇi saguḍāṇi māṇibhadrakākhyāṇi |
 mīśrakasnehaṁ sukumārakaṁ nīlinīghṛtaṁ vā kalpoditāṇi vā virecanānyavacārayet |

gudāśraye hi doṣe 'pahṛte vyādhayo 'pi tājāḥ praśāmyanti | |
 rūkṣatayā ca viḍvātavibndhena śūlodāvartasambhavaḥ tasmāttatrāśutaraṃ snehanamanu-
 vāsanam vidadhyāt |
 pippalīmadanabilvavacāmādhukaśatapuspāśaṭhīkuṣṭhapuṣkaramūladvīpidevadārubhiḥ
 ślakṣṇapiṣṭairdiviḡṇapayastailaṃ siddhamarśogudabhraṃśayoniśūlavaṅkṣaṇānāhagu-
 daśophothhānapravāhikapicchāsrāvorukaṭipṛṣṭhadaurbalyavaivarnyamūtrakṛcchraṇiṣūdanam
 vātamūtraśakṛtpittaśleṣmānulomakaram ca |
 vātānulomye hi sati dhruvamanalo yāti dīptimarśāṃsi cātaḥ saṅkocamiti |
 bhavanti cātra | |
 arśāṃsi śastrakṣārāgnilepābhyaṅairupācaret |
 drśyānyadrśyāni punaḥ sadāntaḥparimārjanaiḥ | |
 alpakālotthiteṣvalpaliṅgadoṣeṣu cauṣadham |
 nātyucchriteṣu mṛduṣu kṣāro 'srasrutimatsu ca | |
 ucchriteṣvalpamūleṣu śastaṃ śastraṃ kunāmasu |
 yukteṣu sthairyakāṭhinyakārkaṣyaiḥ śastrapāvakau | |
 yojyau mahatsu vā kṣāraḥ pāṭayitvā vikuṭya vā |
 sūcīkūrcena tadvacca baḍiśaṃ teṣu śastrakam | |
 atisthūlātidiṅghe tu yantrake marmaghaṭṭanam |
 aṇucchidre mahadrūpamekadeśe 'vaśiṣyate | |
 aticchidre 'dhikaṃ rūpādavatīrṇam pravāhaṇāt |
 sthūlāntramati hiṃsyācca yathoktaṃ yojayedataḥ | |
 śuṣkeṣu bhallātakamagryamuktaṃ bhaiṣajyamārdreṣu tu vatsakatvak |
 sarveṣu sarvartuṣu kālāśeya marśaḥsu balyaṃ ca malāpahaṃ ca | |
 bhittvā vibandhānanulomanāya yanmārutasyāgnibalāya yacca |
 tadannapānausadhamarśasena sevyam vivarjyam viparītamasmāt | |
 arśo 'tisāragrahaṇīvikārāḥ prāyeṇa cānyonyanidānabhūtāḥ |
 sanne 'nale santi na santi dīpte rakṣedatasteṣu viśeṣato 'gnim | |
 | |
 iti daśamo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'tisāracikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 prāyeṇātisāro hyagnimupahatya prāgāmādhīṣṭhāno bhavati |
 tasmādanilajamapyāmapācanārthamādao laṅghanenopakrameta |
 tatra śūlānāhaprasekārtam lavaṇāmbunoṣṇena vāmayet |
 na tu sāme pūrvam saṅgrāhi prayuñjīta vibaddhe vā male |
 stimitādhmātagurusarujakoṣṭhaḥ prāṇadāmuṣṇāmbunopayūñjīta |
 savyoṣṇām vā dhānyāmlakvathitām vā |
 anyadvā sraṃsanadīpanamausadham | |
 apica
 viśuddhasrotaso hyasya doṣaśeṣe pravāhite |
 sukham saṅgrahaṇam kartum pācanaiḥ stambhnena vā | |
 madhyadoṣastu viśoṣayan māgadhināgaravacābhūtikadhanikāharītākīnām kvātham pibet
 |
 jalajaladabilvapeśikāśuñṭhīdhānyakānām vā |
 ubhayamapi caitat pramathyākhyam |
 vacādivargaṃ kvathitaṃ cūrṇitaṃ vā |
 tadvadvacābhayāviḍaṅgapāṭhāśuñṭhībīḍalavaṇāni vā |
 mustapippalīndrayavapāṭhātejovatīrvā |
 viḍaṅgābhayākaṇalavaṇapañcakāni vā |
 pippalīndrayavapāṭhāśuñṭhīrvā |

sarakte tu pravṛtta āme gajapippalīm madhuśarkarāmadhurām | |
 alpadoṣaṃ punarupavāsayet |
 pānaṃ tvatisāriṇombu vacātiviśābhyām kvathitam |
 śuṇṭhyativiśābhyām mustaparpatakābhyām nāgaradhānyakābhyām vā |
 kṣudvatastu laghupañcamūlapañcakolahastipippalībalābilvapāṭhāhiṅgudhānyakajīrakaśaṭhīga-
 ndhapalāśahapuṣyavānītintiṇīkadāḍimabiḍasaindhavairannapānaṃ yavāgvādi kalpayet | |
 bilvaśalāṭuharītakīpippalīmūlaimūḍhavātasya |
 aṃśumatīdvayabalābilvaśalāṭubhiḥ pittolbaṇasya |
 pibecca trṣitaḥ paṭapūtaṃ takram |
 madhusurādhānyāmlayavāgūmaṇḍānyatamaṃ vā |
 eṣa kramo 'nilakaphagho dīpanapācano rocanaḥ saṅgrāhī balyaśca | |
 pakvadoṣo 'pi tu yo 'tisāryate bahuśo 'nilena vibaddhaṃ sapicchaṃ saphenaṃ saśūla-
 parikartikaṃ saromaharṣaṃ niṣpurīṣaṃ ca tāṃ pravāhikāṃ bimbisīmiti cācakṣate |
 tatrodāvartopadiṣṭāṃstenaiva vidhinā saṃskṛtāṃśchāgapiśitarasān dadyāt | |
 yūṣāṃśca varcaḥkṣaye trṣyato yavamudgamāṣatilakṛtān |
 samena vā tilabālabilvayoḥ kalkena dadhisarasnehayuktaṃ khalakam |
 citrakaśṛṅgaverapūtīkarañjabilvājamodairvā takradāḍimatailāḍhyaṃ saindhavopetama-
 jitākhyam |
 śaṭhītintiṇīkabiḍadāḍimakṣārapañcakolamaricatriphalādhātakīdhanikāpāṭhājamodājājīraka-
 pitthajambvāmṛāsthībhīrvā tulyabhāgaiḥ ṣaḍguṇābilvamadhyaigudāmodgarasasnehadad-
 hisiddho 'parājītākhyāḥ khalako dīpanaḥ pācano rucyo grāhī bimbisināśanaḥ | |
 dadhisaraṃ vā saguḍadāḍimaṃ yamakabhrṣṭam |
 yamakabhrṣṭān vā saśuṇṭhīcūrṇān saktūn |
 māśān vā susiddhān ghṛtamaṇḍopasecṇān maricopadaṃśān |
 chāgameṣayorvāntarādhiraṣaṃ dāḍimāmlaṃ dhānyanāgaropetaṃ snehavipakvaṃ vyañ-
 janaṃ pānaṃ ca |
 tadvat surāṃ yamakasnigdhāṃ pibedvā |
 śuṇṭhībadaṛacūrṇaṃ dadhighṛtatailakṣaudraphāṇitopetaṃ | |
 hiṅgudāḍimamahauṣadhopakulyācūrṇaṃ vā ghṛtakṣīroṣṇāmbumadyānyatamena |
 lihyādvā lodhrabilvaśalāṭugudāṃstrikaṭukotkaṭāṃstailena |
 aśvatthavātapotakvāthasiddhaṃ vā śālyodanaṃ ghṛtatailakṣaudrayuktaṃ dadhnā kha-
 jāhatadadhisarānupānamaśnīyāt | |
 api ca
 dīpanaṃ rocanaṃ rucyaṃ dadhi vātaharaṃ param |
 baddhaviḍvā haratyasmāt cirothāmapī bimbisīm | |
 trṣṇolbaṇastu saraktapicchopaveśī pānānavirato dhāroṣṇaṃ kṣīramākāṅkṣaṃ pibet |
 śṛtaṃ vā gandharvahastamūlenāthavā bilvaśalāṭubhiḥ |
 tadeva vālpatrṣṇaḥ saguḍatailam |
 śṛtena vā payasā maricakalkaṃ dviguṇātilakalkayuktaṃ |
 kṣīreṇaiva vā pippalīm |
 vyoṣasiddhena vā payasānnāni bhuñjīta | |
 śūlādhikye tu daśamūlakvathitena payasā sakṣaudreṇāsthāpanaṃ dadyāt |
 athavā picchābastimanuvāsaṇaṃ ca vātaghnaṃ vā pittaghnaṃ vā | |
 gudabhraṃśe śūle cāmlabadaṛacāṅgerīrasadadhikṣāraṇāgarakalkena śṛtamamlam
 sarpīrnirāmamāturaṃ pāyayet |
 maricapañcakolājājīdhanikābiḍadāḍimagarbhaṃ vā pūrvavadamlam |
 anuvāsayedvā daśamūlasiddhena snehena |
 pippalyādinā vā | |
 gudam cābhyaṅgapūrvam svedena mṛdubhūtaṃ praveśayet |
 sacchidreṇa cāśya carmaṇā goṣphaṇābandhaṃ kuryāt |
 mūṣakamanāntraṃ kṛtvā mahāpañcamūlakaṣāyaṃ ca kṣīre vipacet |

tena payasā vātaharakalkaprativāpaṃ tailaṃ pācayet tadabhyañjanena pānena ca sukṛ-
 chramapi gudabhraṃśaṃ sādhayati ||
 pittātisāramapi sāmamādaṃ tīkṣṇavarjyairauśadhairvātātisāravat pācayet |
 tṛṣṇāyāṃ sasārivābhūnimbaṃ jvaravihitamambhaḥ ṣaḍaṅgamavacārayet |
 upoṣitasya cānnakāle 'bhīrudṛsvapañcamūlabalādvayaśūrparṇyādimṛdumadhuratik-
 tadīpanadravyaniryūhayujtān kālavinmaṇḍapeyāsaktuyūṣarasādīnīṣadamlānanamlān vā
 kavosṇān suśītān vā sakṣaudrān ||
 anubandhe tu mūrvātiviṣendrayavaharidrārasāñjanāni kvathitāni pibet |
 kevalaṃ vā vṛkṣakabījāṃ |
 pāṭhāguḍūcikaṭukākīratatiktāni vā |
 haridrādigaṇaṃ vā |
 vatsakabījātiviṣābilvāmbumustāni vā |
 taṇḍulodakena vātiviṣāvṛkṣakatvakphalāni sakṣaudrāṇi |
 candanośīraśuṇṭhīlodhranīlotpalāni vā |
 nāgarotpaladhātakīpuṣpadāḍimatvaco vā |
 kamalotpalalodhramocarasasamaṅgātīlān vā |
 madhukaśṛṅgaveradīrghavṛntatvaco vā |
 madhuyuktāni śarkarāpadmakaśaramustāpayasyācandanāni vā |
 śālmalīvṛntakṛtaṃ vā śītakaśāyaṃ madhumadhukopetaṃ ||
 madhukapriyaṅgukaṭvaṅgatvagdāḍimāṅkurakalkena vā dadhiyutāṃ yavāgūṃ khalakaṃ
 vā |
 bilvakapitthajambbāmraśtibhīrvā |
 madhuyuktān vā lodhrāmbaṣṭhāpriyaṅgvādigaṇān kvāthādiṣu pṛthak kalpitān |
 śyāmādimahākaśāyaṃ vā ||
 śūlārtastu rūkṣakoṣṭho ghṛtaṃ sakṣāraṃ pibet |
 kṣīraṃ vā bṛhatībalāṃśumatīkacchurāmūlasiddhaṃ madhukakaṭvaṅgājamodaśarkarā-
 vacūrṇitaṃ satailakṣaudraṃ |
 kṣīrameva vā dhāroṣṇaṃ ||
 balavān vibaddhamalo virekārthaṃ triphalācūrṇayuktaṃ vā palāśaphalakvāthasiddhaṃ
 vā payaḥ pītvā paya eva kavosṇamanupibet |
 evameva ca trāyamāṇayā śṛtaṃ |
 tato nissṛte śakṛti purāṇe 'tisāraḥ śāntimeti ||
 srutadoṣasya ca saṃsarjanakāle śūlaṃ cedanuvarteta tato bilvamadhukaśatāhvādvaya-
 garbhaṃ sakṣīraṃ tailacaturguṇaṃ sarpīrvipācyānuvāsaṇaṃ dadyāt |
 tataḥ samyakkr̥tāyāmapī saṃsargyāmātisārānubandhe picchābastayo yojyāḥ |
 śālmalīvṛntānyādradarbhairveṣṭayitvā kṛṣṇamṛdāvalīpya gomayāgninā svedayet |
 śuṣkāyāṃ mṛdi svinnāni jñātvā vṛntānyulūkhale samāpethya teṣāṃ muṣṭisaṃmitaṃ
 piṇḍaṃ kṣīraprasthe vimardayet |
 tatastena payasā pūtena saghṛtatailena madhumadhukakalkayuktenāsthāpayet |
 pratyāgate ca snātaḥ payasā kacchurāśṛtena jāṅgalarasairvāśnīyāt |
 eṣa picchābastiḥ pittaraktātisāragrahaṇīgulmaśoṣajvarān virecanāsthāpanātiyogaṃ ca śa-
 mayati ||
 cirothitaṃ tvātisāramavedanaṃ pakvamāpyaśāmyantaṃ puṭapākairupācayet |
 aralukatvakkalkaṃ kāśmaryapatrapracchannaṃ puṭapākavidhinā pācayet tadrasaṃ suśī-
 taṃ madhuyutaṃ pibet |
 vāḍaditvakprarohakalkamāpyevaṃ kalpayet |
 athavā tittirimapanītantrapicchaṃ nyagrodhādervalkalasya prarohāṇaṃ vā kalkena
 pūrayitvā pūrvavat puṭapākaṃ kuryāt |
 tataḥ tasmādrasamādāya sitākṣaudrayuktaṃ pāyayet anena sarve jāṅgalasatvā vyākhyātāḥ
 ||

yastu pittātisārī pittalānyāseveta tasya pittamativṛddhaṃ raktātisāraṃ tṛḍdāhamohaj-
varaśūlapāyupākāṃśca karoti |

tatra kṣīramājaṃ nyagrodhādiprasavaśṛtaṃ sitāmadhuyuktamāhāre gudaprakṣālāne ca
vidadhyāt |

tadvidhaṃ vā sarpiḥ sapayaskaṃ pibet |

kṣīrotthaṃ vā sarpiḥ kṣīrānupānaṃ kapiñjalarasāśī kṣīrāśī vā lihyāt | |

sallakīpriyaṅgutiniśaśālmāliplakṣatvaksamsṛṣṭaṃ siddhaṃ vā sakṣaudraṃ kṣīraṃ pibet |

yaṣṭīlodhrasārivābhīrvā śṛtaṃ samadhusitaṃ |

tadvat kṣṇatīlasamaṅgotpalayaṣṭīmādhubhiḥ |

śaśakapiñjalapārāvataṇḍulīyakamudgakāśmaryabījādirasāṃśca seveta |

ghṛtabhṛṣṭaṃ vā raktaṃ vā mārṅgaṃ vā |

pūrvoktān vā puṭapākān madhukakṣṇamṛttikāśaṅkhakalkaṃ vā sarudhiraṃ pibet taṇḍu-
lodakena |

tena vā samākṣikaṃ phalinīkalkaṃ |

athavā sasiṭākṣaudraṃ candanaṃ | |

ete hi prayogāḥ tṛṣṇādiprasāmanā raktātiyogaghnaśca |

vātottarastu śatāvarīghṛtaṃ lihyāt |

saśarkaraṃ vā navanītaṃ |

picchilasvarasasādhitaṃ vā sarpiḥ |

lākṣāpippalīśṛṅgaverakaṭukendrayavadārvītvagbhīrghṛtaṃ siddhaṃ peyāmaṇḍena pīta-
mātisāraṃ tridoṣamāpi vārayati | |

yadā punarvāyunā viṭ baddhaṃ saṣoṇitamalpālpam saphenaṃ kṛcchrādupaveśyate tadā
pūrvoktaṃ picchābastiṃ dadyāt |

madhuraūśadhasiddhena ca sarpiṣānuvāsayet |

prāyeṇa hi durbalagudā gudāśrayāmayino bhavanti |

viśeṣataścirakālātisāriṇaḥ |

atisārātipravṛttau svasthānabalavṛddho vāyuḥ pittamanubalamavāpya durjayataro bha-
vati tasmātteṣāmbhīkṣṇamanuvāsanam prayuñjīta |

gudadāhe punaḥ paṭolamadhukamadhūkakṣīrivṛkṣādikaṣāyeṇa saghṛtaśarkarākṣaudreṇa
kṣīreṇa vā gudaṃ tadāśannāṃśca pradeśān siñcet |

śatadhautādibhīrghṛtaiśca picūnabhyaṅgāṃśca dadyāt |

paṭolādīnāmeva ca kalkena saghṛtena pradīhyāt |

taccūrṇaurdhātākīlodhramāśacūrṇena ca pāyudvāramavacūrṇayet |

evameva ca śūle vātaharatailapradehairupācaret |

yaḥ punarevamāpi pittalānyāseveta sa śīghraṃ gudavalīṣu pakvāsu vyāpadyate | |

śleṣmātisāraṃ tu prāgeva nitarāmāmapācanārthaṃ laṅghanena sādhayet |

anubandhe ca pibet kaṣāyaṃ mustābhayāśuṇṭhībīlvaśalātūnām |

vacāviḍaṅgabhūtikadhanikādevadārūṇām vā |

pāṭhātīviśākuṣṭhacavyakaṭurohiṇīnām vā citrakapippalīdvayapippalīmūlānām vā |

sukhāmbunā vā hīṅgvādyamalasaṅkṛtaṃ |

pathyāśaīdhavaśuṇṭhīcūrṇam va |

lihyādvā trikaṭucūrṇam kṣaudraśarkaropetaṃ |

kapitthaṃ kṣaudreṇa vā |

kaṭphalaṃ vā pippalīrvā |

pūrvavacca sarvaṃ vātapittāmaraktasamsargamapekṣya yathāyathamupakalpayet |

saśūlapravāhikasya ca nirāmasya vāte 'dhike vacābīlvapippalīkuṣṭhaśatāhvākalkayuk-
taṃ salavaṇam picchābastimanuvāsanam ca koṣṇena bīlvataīlena bahuśovacādigarbheṇa vā
taileneti |

bhavati cātra | |

svasthāne māruto 'vaśyaṃ vardhate kaphasaṅkṣayāt |

sa vṛddhaḥ sahasā hanyāttasmāttaṃ tvarayā jayet | |

bhīśokābhyāmapī marucchīghraṃ kupyatyatastayoh |
 kāryā kriyā vātaḥarā harṣaṇāśvāsanāni ca ||
 yasyocārādvinaṃ mūtraṃ pavano vā pravartate |
 dīptāgnerlaghukoṣṭhasya śāntastasyodarāmayaḥ ||
 āmasya pāko malaśaṅgraho 'nu na śaṅgrāhe ruggudanābhijanmā |
 vilaṅghanairgrāhibhirīraṇaghnaīḥ krameṇa taistairvidhibhirvidheyaḥ ||
 na riktakoṣṭhasya purīṣabandho na rūkṣakukṣeḥ suhitasya cāti |
 pittāsrato 'nyatra na cātīśītairatyūṣṇatikṣṇairna kadācīdeva ||
 khalarasadādhikā yamakadāḍimasārakṛtā |
 dadhi saguḍaṃ payo 'sitatīlāśca sujarjaritāḥ |
 salavaṇamārutaghnagaṇasādhitatāilamalaṃ |
 ghṛtaṃ vā pravāhaṇakṛtāṃ vijayeta rujām ||
 ||
 iti ekādaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha dvādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto grahaṇīdoṣacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 grahaṇīsamāśritaṃ doṣamādāveva yathāśvamajīrṇānusārato mātṛāśītyoktavidhā-
 nenopakrameta |
 athātīsāraavidhinā ca |
 āmapācanārthaṃ pibenmustātivīṣāviśvabheṣajakvāthaṃ |
 taccūrṇaṃ vā sukhodakena
 tena vā śuṇṭhīm |
 tadvadvacādivargaṃ sasaindhavam |
 vvāruṇīmaṇḍena vā gulmavidhyuktaṃ trilavaṇādi cūrṇaṃ ||
 sapravāhe vā varcasi cūrṇīkṛtān biḍalavaṇayuktān bilvamadhanāgaracitrakān
 dāḍimāmbhasā sakaphe vā |
 atimātra āmaśūle 'lasakoktaṃ hiṅgvādimuṣṇāmbhasā pibet |
 chardiśūlānāhānugranthiṣu tu maricājājisauvarcalābhayaḥ |
 sapittakaphe cāme kaṭukendrayavapāthāpippalīmūlavacābhayānāgarāṇi kvathitāni
 cūrṇitāni vā ||
 bhojanakāle ca pañcakolaparighṛitaṃ paṭulaghudīpanīyaṃ peyādikamupakalpayet |
 peyāṃ vā nāgarātivīṣābhyāṃ takradāḍimavṛkṣāmlāmlām pāne ca takramastvāra nāla-
 madirāriṣṭānātīsāranirdiṣṭaṃ cāmbu |
 yavānīpathyāmalakamaricāni tripalikāni lavaṇapañcakaṃ ca palāṃśakamekataścūrṇay-
 itvā kaṃṣe sadyomathitasyāsunuyāt |
 tato vyaktāmlakaṭukaṃ jātaṃ pibet |
 eṣa takrāriṣṭaḥ paramagnidīpano 'rsogulmajaṭharaśvayathukṛmipramehaharaḥ ||
 api ca
 grahaṇīdoṣiṇāṃ takraṃ dīpanagrāhi lāghavāt |
 pathyaṃ madhurapākitvānna ca pittapradūṣaṇaṃ ||
 kaṣāyoṣṇavikāśītvādbhūkṣatvācca kaphe hitaṃ |
 vāte svādvamlasāndratvāt sadyaskamavidāhi tat ||
 tasmāttakraprayogā ye jaṭharāṇāṃ tathārśasām |
 vihitā grahaṇīdoṣe sarvaśastān prayojayet ||
 dāḍimakapitthavṛkṣāmlāmlīkānāṃ pṛthak pṛthak kuḍavaṃ lavaṇapañcakakuḍavaṃ
 tryūṣaṇatripalaṃ śarkarāpalāṣṭakaṃ caikadhyāṃ cūrṇitamannapāne praṇītamajīrṇāru-
 ciśvāsakāsaplīhagulmagrahaṇīhṛtpāṇḍurogaghnaṃ |
 paripakvāmaṃ ca mārutagrahaṇīrogiṇamagnisandhukṣaṇārthaṃ sarpiḥ pāyayet |
 dvipaṇcamūlapañcakolasaralasuradārusurabhigajapippalīśaṇabijayavakolakuḭatthānmastunāranālena
 vā pācayet |

tena pādāvaśeṣeṇa pañcalavaṇadvikṣārāmlabadarayuktaṃ sarpirvipakvamathavā
saindhavavyoṣakṣāradvayapañcamūlābhayārāsnājāṅgranthikaśaṭhīviḍaṅgagarbhamārdrakamātuluṅgakolān
uvīrakatuṣodakāranālopetam paramagnidīpanamagnighṛtākhyam ||

athavā cavyacitrakapāṭhātejavatīpippalīmūlāni kuḍavonmitāni mustadvikuḍavamāspshotajātīnimbasapta
kakarkoṭakapaṭolapallavānām ca muṣṭim muṣṭimantarnakhamudakadroṇe paktvā
pādāvaśeṣamavatārayet |

ardhapalonmitām cātra kalkitām dadyādativiśām kṣṇāsārivābhadrāśca dvipalāmśam
saindhavam biḍam yavakṣāram ca māgadhiḥkāyāścātuṣpalam pātram ca ghṛtasya etada-
gastyanirmitamalamanalajanānam ||

uddīpate tu kiñcidanale vibaddhamalamāsthāpayet |

tato jite mātariśvani srastadoṣameraṇḍatailena tilvakasarpīṣā vā kṣāravatā mīśrakasnehena
vā virecayet |

kṛtasamśargakramam ca baddhavaracasamanuvāsayedvātaharadīpanīyāmladravyasiddhena
tailena |

tataḥ punarapi laghvannabhojanaḥ sarpireva yathāgnibalamalpaśo 'vacārayet |

agnighṛtam ca chardivibandhaśūlaśvāsakāśinaḥ sabījapūrakarasaṃ |

abhyaṅgārtham ca tailamagnighṛtauśadhāiḥ sādhayet |

anilakaphasamsarge tu cūrṇameśāmauśadhānāmuṣṇodakena pibet ||

pittaduṣṭāyām tu grahaṇyām svasthānagatamutkliṣṭam dravamanalīnarvāpanam
pittamāsthāpanena vamanena vā nirharet |

tiktalaghudravyaiśca kṛtasamśarjanasya doṣaśeṣaśamanārtham madhunāvalehya-
muṣṇāmbunā vā pātum praṇayet |

mūrvākīrātatatiktaparpaṭakavacācandanamustatrikaṭukatrāyamāṇyavānīkalīṅgatvakphalakaṭurohiṇīde-
padmakōśīrāṣṭapaṭolapatrātīviśāsaurāṣṭrītvagelāmadhu śigrubījacūrṇam |

ayam hi grahaṇīdoṣaśūlātīsārapāṇḍuḥdrogagulmajvarapramehakāmalā-
mukharogārocakanibarhaṇaḥ ||

bhūnimbatrīkaṭukakaṭukāmustendrayavāḥ samāścitrakabhāgau dvau kuṭajatvagbhāgāśca
śoḍaśa sarvamekatra cūrṇitam saguḍaśītodakam pītam samānam pūrveṇa |

nāgararasāñjanātīviśādhātākīghanapāṭhākālīṅgatvagbījabīlvakaṭukāḥ sakṣaudrās-
taṇḍulāmbupītāḥ pittagrahaṇīvikāram raktātīsāramarsāṃsi sapravāhikam gudaśūlam ca
vyapohanti |

tataścaivam śamitapittodrekasyāgneḥ sthīrikaraṇāya sarpiḥ pūrvoktamūrvādikvāthena
sārivāspshotasaptaparṇātarūṣakendrayavavīrābhūnimbadhānyanyagrodhāśvatthodumbaraplakṣopa-
kulyānīlotpalagarbhasiddham pānāya prayuñjīta kuṣṭhoktam vā tiktakam ||

śleṣmaduṣṭāyām punargrahaṇyām māgadhiḥkāmīdhārthakalkatīkṣṇena madanapha-
lakaṣāyeṇa punaḥpunarvāmayet |

abdhāturhi pravṛddhastejo nirvāpayati |

tataḥ kṛtapeyādikramasya lavaṇakṣārāmlakaṭukotkātairiyathoktairannapā-
naśadhairanalamuttejayet |

mañjiṣṭhācitrakāruṣkarakṛmighnamadhūkapuṣpāṇi kramād dvikuḍavārd-
hāḍhakāḍhakārdhadroṇadroṇāmśānyapām droṇatraye kvāthayet |

droṇaśeṣaśca pūtaśītāḥ sa niryūho madhudviprasthavāmścandanośīrasūkṣmailāgarurūṣi-
tam jatusr̥tam ghṛtakumbhamadhyuṣito māsamāsavaḥ |

sarvadoṣagho 'gnījanano br̥mhaṇaḥ śoṣakuṣṭhakilāsapramehānāhagulmapāṇḍuḥdroga-
jīca ||

madhūkapuṣpāṇām svaraso 'rdhāvaśeṣakvāthitāḥ kṣaudrapādayuktaḥ sarvathā samānaḥ
pūrveṇa |

anena drākṣekṣukāśmaryaphalasvarasāsavā vyākhyātāḥ ||

daśamūlavīrājanītriphalājīvakarṣabhakāṇām pṛthak pṛthak pañcapalān bhāgānapām
vahe paktvā pādaśeṣe rase śītībhūte guḍatulādvayam dadyādardhakuḍavam ca mākṣikāt-

tatpramāṇāṃśca cūrṇitān mustapriyaṅgumañjiṣṭhāmadhukaviḍaṅgaplavaśābaralodhrān eṣo
'rdhamāsasthito mūlāsavo 'yaṃ samānaḥ pūrveṇa |

mahāvṛkṣakaṇḍacatuṣpalaṃ dviguṇārkaṇḍaṃ lavaṇatrayatripalaṃ pak-
vavārtākakuḍavaṃ citrakamūlapaladvayaṃ cāntardhūmaṃ dagdhvā vārtākarasena guṭikāḥ
kuryāt |

tā bhojanottaraṃ bhakṣitā grahaṇī durnāmaṣiṣūcikālasakakāśaśvāsapīnasapliḥapāṇḍuś-
vayathumehārocakagulmaharāḥ | |

daśamūlārkaṇḍadantitrivṛccitrakāśphotapāṭhārāśnāsnuhīkāṇḍānāṃ pṛthagdaśapalān
bhāgān kapālodare dagdhvā kṣāramudakadroṇaiścaturbhiḥ kvāthayet |

pādāvaśeṣaṃ ca pūtaṃ punaḥpādāvaśeṣameva kvathitāvātāritam guḍapalaśatonmiśra-
madhiśrayet |

ghanibhavati ca tasmin suślakṣṇarajasāṃ vṛścikālīdvayayāvaśūkānāṃ triṃśat palānyā-
vapet |

triṃśadeva vacābhayāvyoṣacitrakāṇāṃ |

dvipalaṃ ca pṛthak pṛthak hiṅgvamlavetasayoḥ |

tato 'kṣamātrā guṭikāḥ kṛtvā yathābalaṃmupayuktāḥ samānaḥ pūrvābhiradhikā vā |

arśovihitāṃśca kṣāratakrāriṣṭān ghṛtānyannapānaṃ ca seveta |

ṣaṭpalaṃ bhallātakaghṛtaṃ dhānvataraṃ ca |

sannipāte tu pañca karmāṇi kuryādyaṭhāvasthaṃ vā grahaṇīcikitsitamiti |

bhavati cātra | |

praseke ślaiṣmike 'lpāgnerdīpanaṃ rūkṣatiktakam |

yojyaṃ kṛśasya vyatyāsāt snigdharūkṣaṃ kaphodaye | |

kṣīṇakṣāmaśarīrasya dīpanaṃ snehasaṃyutam |

dīpanaṃ bahupittasya tiktam madhurakairyutam | |

sneho 'mlalavaṇairyukto bahuvātasya śasyate |

snehaveva paraṃ vidyāddurbalānaladīpanam | |

nālaṃ snehasamiddhasya śamāyānnaṃ sugurvapi |

malamāmaṃ kaphe kṣīṇe mandāgniryo 'tisāryate | |

sa pibet sarpiṣo mātrāṃ dīpanīyauṣadhairiyutām |

prasanno mārgamāpannaḥ svaṃ samāno 'nilastayā |

agneḥ samīpacāritvādāśu prakurute balam | |

purīṣaṃ yastu kṛcchreṇa kaṭhinatvādvimuñcati |

sa ghṛtaṃ lavaṇairyuktaṃ naro 'nnāvagrahaṃ pibet | |

rauḁyānmande 'nale sarpistalaṃ vā dīpanaiḥ pibet |

kṣāracūrṇāsavāriṣṭān mande snehātipānataḥ | |

udāvartāttu yoktavyā nirūhasnehabastayaḥ |

doṣātivr̥dhyaṃ mande 'gnau saṃśuddho 'nnavidhiṃ caret | |

vyādhimuktasya mande 'gnau sarpireva tu dīpanam |

adhvopavāśakṣāmatvairyaṅvāgvā pāyayet ghṛtam |

annāvapīḍitaṃ balyaṃ dīpanaṃ bṛmhaṇaṃ ca tat | |

dīrghakālaprasaṅgāttu kṣāmakṣīṇakṛśān narān |

prasahānāṃ rasaiḥ sāmairbhojayet piśitāśinām | |

laghūṣṇakaṭuśodhitvairdīpayantyāśu te 'nalam |

māṃsopacitamāṃsatvāt paraṃ ca balavardhanāḥ | |

snehāsavasurāriṣṭacūrṇakvāthahitāśanaiḥ |

samyak prayuktairdehasya balamagneśca vardhate | |

dīpto yathaiva sthāśnuśca bāhyo 'gniḥ sārādārubhiḥ |

sasnehairjāyate tadvadāhāraiḥ koṣṭhago 'nalaḥ | |

nābhajanena kāyāgnirdīpyate nātibhojanāt |

yathā nirindhano vahniralpo vātīndhanāvṛtaḥ | |

yadā kṣīṇe kaphe pittaṃ sve sthāne pavanānugam |

pravṛddham vardhayatyagniṃ tadāsau sānilo 'nalah | |
 paktvānnamāsu dhātūṃśca sarvānojaśca saṅkṣipan |
 mārayet syāt sa nā svastho bhukte jīrṇe tu tāmyati |
 tṛṭkāsadāhamūrchādya vyādhayo 'tyagnisambhavāḥ | |
 tamatyagniṃ gurusnigdhamandasāndrahimasthiraiḥ |
 annapānairnayecchāntiṃ dīptamagnimivāmbubhiḥ | |
 muhurmuhurajīṇāpi bhojyānyasyopahārayet |
 nirindhano 'ntaraṃ labdhvā yathainaṃ na vipādayet | |
 kṛsarāṃ pāyasaṃ snigdham paiṣṭikaṃ guḍavaikṛtam |
 aśnīyādaudakānūpapiśītāni bhṛtāni ca | |
 matsyān viśeṣataḥ ślakṣṇān sthiratoyacarāśca ye |
 āvikaṃ subhṛtaṃ māṃsamadyādatyagnivāraṇam | |
 payaḥ sahamadhūcchiṣṭaṃ ghṛtaṃ vā tṛṣitaḥ pibet |
 godhūmacūrṇaṃ payasā bahusarpīḥplutaṃ pibet | |
 ānūparasayuktān vā snehāṃstailavivarjitān |
 śyāmātrivṛdvipakvaṃ vā payo dadyādvirecanam | |
 asakṛt pittaharaṇaṃ payasā pratibhojanam |
 yatkiñcidguru medhyaṃ ca śleṣmakāri ca bhojanam |
 sarvaṃ tadatyagnihitaṃ bhuktvā ca svapanaṃ divā | |
 āhāramagniḥ pacati doṣānāhāraavarjitaḥ |
 dhātūn kṣīṇeṣu doṣeṣu jīvitaṃ dhātusaṅkṣaye | |
 agnimūlaṃ balaṃ puṃsāṃ balamūlaṃ hi jīvitaṃ |
 eṣa sārāścikitsāyā yadagneḥ parirakṣaṇam | |
 | |
 iti dvādaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trayodaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto mūtrāghātacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vātānmūtrakṛcchre vātaharatailābhyaktagātrasyādhonābheḥ sarvamaṅgaṃ piṇḍena sekā-
 vagāhaiśca vātaghnaḥ kumbhīsvedena ca svedayet | |
 daśamūlabalairāṇḍamūlapunarnavāśatāvarivṛścīvapattūrapāṣāṇabhedakakolakulatthayavakvāthena
 tatalkena ca tailaṃ sarpiḥ sūrakarkṣavasālavanāpañcakopetaṃ siddhaṃ pānāya dadyāt |
 etānyeva cauṣadhānyannapāne piṇḍopānāhasvedayośca tailaphalasnehāmlayuktāni
 kalpayet |
 prasannāṃ ca sauvarcalāḍhyāṃ pibet | |
 pittaje śītasekāvagāhapradehān prayuñjīta |
 tṛṇapañcamūlaśvadaṃṣṭrābhīruvidārīkaśerukakvāthaṃ śītaṃ samadhu śarkaraṃ pibet |
 tadvacca kāṇḍekṣurakamūlaṃ |
 kamalotpālavidārīśṛṅgāṭakāni |
 drākṣārasena vā trapusakusumbhorvārūbījavarṣakakuṅkumakalkaṃ sarvamūtrāghātagh-
 nam |
 madhukadārivyurvārūbījāni vā taṇḍuladhāvanena |
 samākṣikāṃ vā dārvīmāmalakarasena |
 mṛdvīkākalkaṃ vā paryuṣitāmbhasā | |
 kaphaje yathāsvaṃ svedo vamaṇaṃ kaṭutikṣṇoṣṇakṣāramannapānaṃ yavānnaṃ takraṃ
 ca |
 pibecca madyena sūkṣmailāmāmalakarasena vā madhuyutāṃ vā kadalīrasena
 kaiḍaryakarasena vā śitivāraḥkajāṃ vā takreṇa |
 pravālacūrṇaṃ vā taṇḍulāmbunā |
 dhavakuṭajakarañjāmṛtākebukailāragvadhasaptacchadakovāthaṃ vā śītaṃ sakṣaudram |
 tatsiddhāṃ vā yavāgūṃ |

kaṇṭakārikāsvarasaṃ vā samākṣikam |
 vyoṣailāgokṣurakasārasāsthīni vā madhumūtrayuktāni |
 pāṭalikṣāraṃ vā bahukṛtvaḥ parisrutam tailayuktam |
 tilapāṭalipāribhadrāyāvaśūkakṣārodakānuviddhāṃ vā tvageloṣakacūrṇayuktam prasan-
 nām |
 tilādīnām vā pṛthak kṣāraṃ guḍopadaṃśamaśnīyāt |
 tīkṣṇoṣṇadravyasiddham ca tailam pānābhyaṅgārthe ||
 sannipātātmake vātādīnām sthānānupūrvyā yathāsannaṃ pratikurvīta |
 yatholbaṇam vā sarveṣu samasthiteṣu vā samasitam yavakṣāraṃ bhakṣayet |
 api ca ||
 elāśmabhedakaśilājatupippalīnām cūrṇāni taṇḍulajalālulitāni pitvā |
 tadvadguḍena sahitānyupayujya māsamāsannaṃṛtyurapi jīvati mūtrakṛcchrī | |
 elopakulyāmadhukāśmabhedakauntīśvadaṃṣṭrāvṛṣakorupūgaiḥ |
 kvātham pibeccharkarayāvagāḍham kṛcchre sadāhe saruje bibandhe | |
 harītakīgokṣurarājavṛkṣapāṣāṇabhiddhanvayavāsakānām |
 kvātham pibedaśmajatupradhānam sarśakare sāsamarimūtrakṛcchre | |
 aśmaryāmaciroththitāyām vātabastyādiṣu ca yathādoṣamidamevācaret | |
 pāṣāṇabhedakavasukavasirāśmantakaśatāvāriśvadaṃṣṭrābṛhatīdvayakapotavaṅkābalātibalākacchurośīra-
 sarpirūṣakādīpratīvāpaṃ vipācyā pītamāṣu vātāśmarīm bhinatti |
 ebhireva ca dravyaiḥ kaṣāyakṣārānnapānāni kalpayet | |
 siṃhīvyāghnīgokṣurakekṣurakorubūkamūlakalko 'madhureṇa dadhnā pītaḥ sapgāhādaś-
 marīm bhinatti |
 śiḡrumūlakalkena dadhilavaṇayamakasiddho yūṣaḥ | |
 vīratarādīgundretkaṭapattūravārāhīpāthāpāṭalīśirīṣaśālīmūlavīdārīdvipunarnavakvāthe
 trapusakusumbhairvārukarkarubījamadhukaśilājatupratīvāpaṃ sarpirvipācyā pītamāṣu
 pītāśmarīm bhinatti |
 pūrvavacca kaṣāyādīnebhiḥ kalpayet | |
 varaṇādibhadradārvādiguggulvelādīdvayakuṣṭhamaricacitrakamustāsurasāhvayaiḥ
 kalkīkṛtaiḥ sādhitamūṣakādīpratīvāpaṃ sarpiḥ śleṣmāśmarīm bhinatti |
 iti samānam pūrveṇa | |
 mastunā bahuṣaḥ pāṭalībhasma gālayitvā bhasma visarjayet |
 tatastanmastu gṛhītvā kulatthaiḥ saha kvāthayet |
 tam kvātham gokṣurakamūlailātrapusakuraṇṭakabījapāṣāṇabhedakacūrṇam kṣaudreṇa
 līḍhvānupibet |
 tathā śīghramevāśmarī bhidyate cyavate ca | |
 aśmarībheṣajānām gṛhṭāktānāmantardhūmam dagdhānām kṣāraṃ grāmya-
 paśuśakṛtkṣāraṃ ca gomūtreṇa bahukṛtvo gālayitvā tamacchamagnau sādhayet |
 ghanībhavati ca tasmīṃstryūṣaṇoṣakādicūrṇam dadyāddarvīpralepaṃ cāvatārayet |
 eṣa kṣīrāśinaḥ kṣārāvaleho 'śmarīm bhinatti pātayati ca śarkarām | |
 tilakadalīyavāpāmārgapalāśakṣāro 'vimūtreṇa pītaḥ samānaḥ pūrveṇa |
 ketakapatrakvāthena hiṅgukrauñcāsthikṣārayuktaḥ pāṭalīkaravīrakṣāraśca |
 krauñcoṣṭragardabhāsthīśvadaṃṣṭrākadambamūlatālapatrikājamodanāgaracūrṇaśca
 surāmaṇḍoṣṇodakānyataraprayuktaḥ | |
 picukāṅkolaśākatakendīvaraphalakvāthaśca sukhoṣṇo guḍayuktaḥ |
 nṛtyakuṇḍakabījacūrṇaśca samākṣiko 'vikṣīrayuktaḥ | |
 kapotavaṅkāmmūlam ca surayā |
 tatsiddham vā payo 'śmarīvedanārtaḥ pibet |
 siddham vābhayāsthībhiḥ punarnavena vā | |
 śeṣeṣevam mūtrāghāteṣvata eva cikitsām vibhajet | |
 drasvapañcamūlena dviguṇatrikaṇṭakena sādhitam toyam payo vā kevalam gṛhṭamīśram
 vā pibet sarvamūtrāghātagnam | |

gokṣurakakaṇṭakārikākṛtām vā saphāṇitām yavāgūm |
 tāmracūḍarasasiddhām vā |
 vīratarādikvāthena vā |
 tena vā tadbhāvitām śilājatu |
 vājirāsabhānyataraśakṛdrasam vā |
 durālabhāsvarasam vā |
 kakubhakaṣāyam vā |
 mūrvābhayamustadevadārumadhukakalkam vā |
 vāruṇikṣīroṣṇodakānyatamena |
 triphalākalkam vā sasaindhavam sukhāmbhasā |
 kevalameva vā bibhītaka bījam surayā |
 vihagapiśitopadaṁśam vā nigadamadirāmaṇḍam mārdrvīkamāsavān vā vividhān pibet |
 pītamadyaśca śīghravegena vājinā rathena vā yāyāt |
 evamaśmarī śarkarā capracyavate |
 sarveṣu ca mūtrāghāteṣu viśeṣato 'śmarīśarkarāsu vīratarādiḥ sarvathā prayojyaḥ |
 tilvakaghṛtaṁ ca virekārtham |
 bastikarma cābhikṣṇam viśeṣeṇottarabastiḥ | |
 tatra śyāmādirardhārdhavihito gomūtrasiddho nirūhaḥ |
 bilvādimūlaiśca surāsauvīrakādisiddhaistrīnapaṇcamūlaśvadaṁṣṭrāśṛtakṣīravāmśca
 trapusairvārukaśatāhvābījakaṣabhakayavānīkalkitaḥ |
 pītadārusiddham tailamanuvāsanam | |
 śatāvarīgokṣurakabṛhatīdvayapunarnavośīramadhukadvisārivāśreyasīlodhratrīnapaṇcamūlakaṣāye
 kṣīracaturguṇam balāvṛkṣakakharāhvopakuṇcikāvatsakatrapusorvārubījaśitivārakamadhukaṣaḍgranthāśatā
 damadanahapuṣākalkagarbham tailamuttarabastiḥ |
 tadviśuddhasrotasā ca punaḥ śukrāśmaryām śukrāśayaśodhanārtham balatthena puṁsā
 vṛṣyāna māṁsānām kukkuṭamāṁsasya ca trīptenānukūlāḥ prakarṣeṇa priyāḥ pramadā
 yathākālamāsevyā iti | |
 kriyābhirābhiḥ siddhābhirnacecchāntistato bhiṣak |
 iti rājānamāpṛcchya śāstraṁ sādhvavacārayet | |
 akriyāyām dhruvo mṛtyuḥ kriyāyām saṁśayo bhavet |
 nīścitasyāpi vaidyasya bahuśaḥ siddhakarmaṇaḥ | |
 athāturaṁ upasniḡdhamapakṛṣṭadoṣamīśatkarśitamabhyakta svinnaśarīramabhuk-
 tavantaṁ kṛtamaṅgalasvastivācanamupakalpitasambhāramāśvāsyā tato balavanta-
 maviklavamājānusame phalake prāgupaveśya puruṣam tasyotsaṅge suniṣaṣṇapūrvakāyamut-
 tānam vastracumbalopaviṣṭam saṅkucitajānukūrpāramitareṇa puṁsā sahabaddham sūtraiḥ
 śāṭakena vā tato 'syasvabhyaktaṁ nābhipradeśam vāmapārśve vimṛdya muṣṭināvapiḍayet |
 adhonābheryāvadaśmaryadhaḥ pratipannā tatastailābhyakte kṛttanakhe vāma-
 hastapradeśinīmadhyame pāyau praṇidhāyānusevanyāsādyā ca prayatnabalābhyāmaśmarīm
 meḍhragudayorantaramānīya nirvalīkamanāyatamaviṣamaṁ ca bastim sanniveśya
 bhṛṣamutpīḍayedaṅgulībhyām yāvat granthirivonnataṁ śalyam bhavati |
 tataḥ sevanyāḥ savye pārśve sevanīm yavamātraṁ muktvā nidadhyācchastramaś-
 marīpramāṇena |
 dakṣiṇato vā kriyāsaṅkaryahetorityeke |
 yathā na vibhidhyate vicūrṇyate vā tathā prayateta |
 taccūrṇamalpamapyavasthitaṁ punaḥ parivṛddhimeti |
 tasmāt samagrāmagravakreṇādādīta | |
 strīṇām tu bastiḥ pārśvagato garbhāśayasannikṛṣṭaḥ |
 tasmāttāsāmutsaṅgavadadhaḥ śāstraṁ pātayet |
 ato 'nyathā khalvāsām mūtrasrāvī vraṇo bhavati puruṣasya ca mūtraprasekakṣaṇanāt |
 aśmarīnimittamekato bhinnō bastiḥ sidhyati |
 kriyābhyāśacchāstravīhitacchedādīnaṣpandaparivṛddhatvācca śalyasyeti |

na tu dvidhā bhinnabastiraśmarīmānamapi | |
 uddhṛtaśalyaṃ tūṣṇodakadroṇyāmavagāhya svedayet |
 tathā bastirasrjā nāpūryate |
 pūrṇe tu kṣīrivṛkṣakaśāyaṃ puṣpanetreṇa vidadhyāt |
 sa hi tathā bastigatamaśmaricūrṇaṃ raktaṃ ca nirharati |
 mūtraviśuddhyarthaṃ ca guḍasauhityaṃ kārayet | |
 utthāpya cainaṃ madhughṛtābhyaktavraṇaṃ mūtraviśodhanadravyasiddhāmuṣṇāṃ
 yavāgūṃ saghṛtāṃ pāyayedubhayakālāṃ trirātraṃ |
 trirātrādūrdhvaṃ guḍapragāḍena payasā mṛdumodanamalpaṃ bhojayedādaśarātrāt |
 ata ūrdhvaṃ phalāmlairjāṅgalarasaiḥ |
 vraṇaṃ ca kṣīrivṛkṣakaśāyeṇa prakṣālya lodhramadhukamañjiṣṭhāprapaunḍarikakalkena
 lepayet |
 dvādaśarātraṃ cainaṃapramattaḥ svedayet |
 eteṣveva ca haridrādiyukteṣu tailaṃ vipakvaṃ vraṇābhyañjanam |
 saptarātrācca svamārgamapratipadyamāne mūtre yathoktamagninā vraṇaṃ dahet |
 svamārgapratipanne cottarabastyāsthāpanānuvāsanairmadhuraprāyairupācaret | |
 yadr̥cchayā mūtramārgapratipannāmantarāśaktāṃ śukrāśmarīm śarkarāṃ vā srotasāpa-
 haret |
 vidārya vā nāḍiṃ baḍīsenoddharet |
 rūḍhavraṇaśca varṣamaṅganāśca naganāgarathadrumāt nārohet |
 nāpsu plaveta bhuñjīta vā gurūṇi | |
 karmaṇi tu mūtravaḥśukravahamuṣkasrotomūtraprasekasevanīyonigudabastayo 'ṣṭau
 parihartavyāḥ |
 tatra mūtravahacchedāt mūtrapūrṇabastermaraṇam |
 śukravahacchedānmaraṇaṃ klaibyaṃ vā |
 muṣkasrotasorupaghātāt dhvajabhaṅgaḥ |
 mūtraprasekakchedānmūtrasravaṇam |
 sevanīyonicchedanādrujāprādurbhāvaḥ |
 gudabastividdhasya sadyomaraṇamuktaṃ prāgiti | |
 bhavati cātra |
 marmāṇyamūnyavijñāya srotojāni śarīriṇām |
 śastrapāṇirdhruvaṃ hanti sāhasāt kevalo yathā iti | |
 | |
 iti tryodaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha caturdaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pramehacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 prāyeṇa hi pramehiṇo 'bhiṣyaṇṇadehatvādupahatāgnerbhakṣyādipañcavidhamapyannamupayuktaṃ
 mūtrāya medase ca vipariṇamate |
 tasmādasya tejodhātuvṛddhaye kledamedāḥ praśamanāya ca balinaḥ saṃśodhanāni
 prayuñjīta |
 durbalasya tu saṃśamanāni |
 sarvasya ca baddhamūtrāṇyamedaskarāṇyabr̥mhaṇānyagnidīpanāni balajananāni cān-
 napānāni |
 balaṃ hi vidhinopacitamaseṣāmayakṣayāya sampravartate | |
 atha saṃśodhanārhaṃ pramehiṇamādaveva bibhītakasarṣapeṅgudīkarañja-
 nimbanikumbhānyatamatailena trikaṇṭakādīnā vā yathāsvaṃ siddhena snehena
 priyaṇvādiśṛtena vā haviṣā snehayitvā kalpavihitaiḥ prayogairvāmayedvirecayecca | |
 tato jātabalaṃ mustāmaradārunāgaraprativāpena surasādikaśāyeṇāsthāpayet |
 pittottaraṃ tu nyagrodhādikaśāyeṇa |
 tataśca jāṅgalarasaiḥ krameṇa santarpayet |

atyapatarpaṇena hi pramehiṇo viśeṣeṇa mūtrakṛcchrabastimedhṛaśūlagul-
mātikārśyabhramādīnām sambhavaḥ |

tato 'nubandharakṣaṇārthaṃ śamanārhasya ca śamanānyavacārayet ||

prātaḥ sarvaprameheṣu haridrāṃ madhunā yuktāmāmalakarasena pibet |

athavā sālasaptaparṇakuṭajakapitthakampillakabibhītakarohitakakusumāni taccūrṇaṃ vā
kṣaudreṇa lihyāt |

harītakīcūrṇaṃ vā |

pibedvā triphalāmustādevadāruharidrākvāthaṃ |

asanacitrakatriphalādārvīkālīṅgakānām vā sakṣaudraṃ |

tadvad guḍūcyā vā svarasamāmalakānām vā ||

viśeṣatastu kaphameheṣu kaṭphalamustālodhrābhayānām samākṣikaṃ kaṣāyaṃ |

tagaraviḍaṅgadviharidrānām vā |

candanāgarukuṣṭhadevadārūnām vā |

pāṭhāgnimanthacavikātriphalānām vā |

pittaprameheṣu tu lodhrasevyārjunacandanānām |

nimbāmṛtāmālakapaṭolīnām vā |

śirīṣasarjārjunakesarānām vā |

phalinīkamalotpalaḥśukānām vā |

kuṭajotpalakaṭaṅkaṭerīnām vā ||

teṣvapi ca viśeṣeṇa pibedudakamehādiṣu kramāt kaṣāyaṃ pārijātasya vaijayantyāḥ
saptacchadasyāriṣṭasya niśāyāḥ kakubhacandayościtrakasya pāṭhājōṅgakayoḥ khadirasya
triphalāragvadhayośca madhuyutam |

pibecca sikatāmehe hiṅgupravālakailālavaṇāni madyena mūtreṇa kṣārodakena vā |

kṣāramehādiṣu triphalāyā asanādeḥ nyagrodhādeḥ śamyākasya candanamañjiṣṭhayoḥ
guḍūcītindukāsthikāśmaryakharjūrānām ca madhuyuktam |

śoṇitamehe madayantīpatrakalkaṃ ca sakṣaudraṃ śītāmbunā ||

vātayeṣvapi yāpanārthaṃ kaphapittolbaṇeṣu pibet kaṣāyaṃ |

tatra vasāmehe 'gnimanthasya |

majjamehe 'mṛtacitrakayoḥ |

kuṣṭhakuṭajapāṭhākaṭurohiṇīkalkamiśram hastamehe hastisūkarakharoṣṭrāsthikṣāram |

madhumehe kadambarakhadirapurakaṣāyaṃ ||

kaphānugateṣu tu vasādimeheṣu yathāsvakaṣāyeṇa sādhitāni tailāni |

pittānugateṣu ca ghṛtāni yamakaṃ vā prayuñjīta ||

etena śeṣeṣvapi meheṣu snehavikalpa ukto veditavyaḥ ||

tathā kaṣāyasamprkṛtaiḥ snehaiḥ kaphapittamūtramedasāmanilasya copaśamo bhavati ||

trikaṇṭakātivīṣābhallātakalodhravacāpicumandaghananiśājamodārjunāśmantakapaṭolasomavalkama-
ñjiṣṭhāpadmakacandanāgarubhiśca sneho vipakvaḥ sarvamehaghnaḥ |

daśamūlaharītakīdevadārukarañjadvayadvivarṣābhūdantībhūkadambabhallātakaśāthīpuṣka-
ramūlārkaṃmūlasnuhīmūlavaraṇamūlapippalīmūlāni pratyekaśo daśapalonmitāni yavako-
lakulatthaprasthatrayaṃ cāṣṭaguṇe 'mbhasi sādhayitvā pādaśeṣaṃ kaṣāyamavatārayet |

tena vacāviḍaṅgakampillakabhāllātakabhāṇṅīrohiṣacavikāpippalīdvayatrivṛ-
nniculaviśvabheṣajapratīvāpaṃ ghṛtaprasthaṃ vipacet |

etaddhānvantaraṃ sarpiḥ sarvamehapiṭakākuṣṭhaviṣāśophārśogulmavidradhiplīha-
jaṭharaśvāsakāsavardhmapāṇḍurogavātāśoṇitonmādāpasmāraharam ||

āhāraṃ ca yavavikṛtiprāyaṃ madhvāmālakopetamāhārayet |

yathāyathaṃ pramehaghnausadhaniryūhaiḥ subahuśo yavān bhāvayitvā saktumanthāpū-
padhānālājāvātyādīn vividhāṃśca laghūn bhakṣyānupakalpayet |

tadvacca godhūmān |

gavāśvakharajaṭharasthitaiśca yavairvaṃśayavairvā |

yavo hi baddhamūtro medaḥpittakaphaharaḥ sthairyakaraśca |

tathā śāliṣaṣṭikatṛṇadhānyāni mudgādayastiktāni śākāni jāṅgalāni ca piśitāni sūlyāni par-
iśuṣkāni pradigdhāni bhr̥ṣṭacaṇakopadaṃsāni vividhāsavānupānānyupayujīta ||

lodhramūrvāśathīviḍaṅgatṛiphalāpuṣkaramūlacātūrjātakakramukacavikāyavānīśyāmābhārṅgīdvivīśālāb-
citrakapippalīmūlakaṭurohīṇikuṣṭhapāṭhendrayavātiviṣāplavanakhamaricāni
karṣāṃsānyapāṃ kalaśe 'dhiśṛtya turyaśeṣe rase pūte jatuśṛtapurāṇaghṛtabhājanasthe
'rdhabhāgena madhu nidhāya pakṣamupekṣito 'yaṃ lodhrāsavaḥ sarvapramehakuṣṭhak-
ilāsasthaulyārucakakṛmipāṇḍuśophārśograhaṇīdoṣānnihanti ||

daśamūladantītrivṛcchyāmāśreyasīcitrakapunarnavasudhādhavaikaiśikāṇḍīraguḍūcīnām
pṛthak pañcaviṃśatipalān bhāgāmstriphalāḍhakaṃ ca saliladroṇairdaśabhiḥ pādaśeṣaṃ
niryūhamavatārayet |

tasmin pūtaśīte śucibhājanasthe purāṇaguḍatulādvayaṃ gomūtrāḍhakamayorajord-
hāḍhakaṃ māgadhikāprasthaṃ kuṭajārjunakuṣṭhakṛmighnavacācitrakapalāni ca dvādaśa
pratīvāpaṃ datvā māsam sthāpayet |

eṣa daśamūlāriṣṭaḥ samānaḥ pūrveṇa ||

asanādidravyaṇi pṛthak viṃśatipalānyambhasāṃ ghaṭāṣṭakena kvāthayet |

caturthasthitam ca parisrutam suśitam guḍapalaśatadvayena madhvardhāḍhakena
ślakṣṇapiṣṭena ca pṛthak palāṃsena vatsakādinā saṃyojya sakṣaudreṇa pippalīcūrṇenān-
taḥpralīpte jatusṛte ghṛtakumbhe āvāpya yavaplle nidhāpayet |

tatra ca tanūni khadirāṅgāraprataptāni trīṃscaturo vā māsānayaṃ vivṛto lohāriṣṭaḥ pūr-
vasmādadhikaguṇaḥ |

śīghumadhumādhavānapi ca nigadān pibet ||

nivṛttamadyastu sārōdakaṃ darbhāmbho madhukapitthatindukamaricānuviddhāni pā-
nakāni rāgaśāḍavāṃśca sārṣapikānyanupānāni ca tadvidhāni |

uṣṭrāśvatarakharapurīṣacūrṇānuviddham cāsmāi dadyādaśanam ||

mustāmṛtāṇḍīradviharidrādvīsārīvādvīdarbhavarṣābhūtrikaṇṭakavyoṣaphalgurohiṣapallavaśyāmāsura-
rṅgīnidigdhikāḍantīcitrakakaṭukairāṇḍamūlāni samāṃśānyaikadhyam cūrṇayitvā tac-
cūrṇādayaścūrṇam dviguṇam ślakṣṇamāvāpya madyānupānam madhunāvalihyāt pibedvā
sukhodakena triphalāmbhasā vā |

tena mehaplīhahalīmakapāṇḍurogaśvayathudurnāmagulmodarāṇi śīghramupaśāmyanti

|

dvividhopakramaṇīyoktāmścātisthaulyādigadayogāṃśca śīlayet |

pravṛddhamedāḥ pragāḍhavyāyāmodvartanasnānavilepanāni ca rūkṣābhirausaḍhūbhiḥ

||

adhanastu chatrapādatravirahito munivṛttīrojanāśatamadhikaṃ vā gacchet |

śyāmākanīvārāmatindukakapitthāśmantakaphalamūlāhāro vā mṛgaiḥ saha vaset |

gobhīrvā saha tanmūtraśakṛdvṛttiḥ paribhramet |

taḍāgāni vā khanet |

kṛśaṃ tvaviruddhairbṛṃhayet ||

śārāvikādyāstu apakvāḥ śophavadupācaret |

pakvāśca vraṇavat |

pūrvarūpeṣveva tu tāsāṃ pāne vanaspatikaśāyaṃ bastamūtraṃ copadiśanti |

tīkṣṇaṃ ca saṃśodhanaṃ |

durvirecyā hi mehino bhavanti medobhivyāptadehatvāt |

tailaṃ ca vraṇaropaṇārthamelāḍau kurvīta |

āragvadhādeḥ kaśāyamudvartane |

asanādeḥ pariṣecane |

vatsakādeḥ pānabhojaneṣu ||

pāṭhācitrakaśārṅgeṣṭākṣudravṛhatīsārīvāsomavalkasaptaparnāragvadhakuṭajamūlacūrṇam
madhunālihyānnavāyasaṃ vā |

asanādivargasya kaṣāyaṃ pādaśeṣaṃ parigrhya parisrāvya ca punaḥ priyaṅvā-
malakalodhradantikṛṣṇāyastāmracūrṇāvāpaṃ darvīpralepinamavatārayet taṃ yathābala-
mavalihyāt |

yathāsvaṃ ca pramehaghnausadhaniryūhairbhāvitaśilājatutulopayuktā sarvamehān
sapiṭakānapakarṣatīti | |

bhavati cātra

māgadhimadhukam ledhram kuṣṭhamelāhareṇavaḥ |

samaṅgā dhātakīpuṣpaṃ sārivā rajanīdvayam | |

priyaṅgavaḥ sarjarasaḥ padmakam padmakesaram |

mātuluṅgasya patrāṇi madhūcchiṣṭam sasaindhavam | |

taistailam siddhamabhyaṅgācchodhayedropayeta ca |

duṣṭāruḥpiṭakāgaṇḍagaṇḍamālābhagandarān | |

piṭakāḥ sādhayecchighnam tā hyasūn ghnanti mehinaḥ |

anuśeṣānapi bhiṣagyathābalamupadravān | |

sarvajatvānmahāmarmasamśrayādanuṣaṅgataṃ |

subahūpadravatvācca prameho dāruṇe gadaḥ | |

| |

iti caturdaśo 'dhyāyaḥ | |

atha pañcadaśo 'dhyāyaḥ |

athāto vidradhivṛddhicikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

sarvameva vidradhimāmaṃ śophavidhinā yathādoṣamupācaret |

pratataṃ ca śoṇitamapaharet |

pākābhimukham copanāhya pakvam pāṭayitvā vraṇavaccikitset | |

ābhyantare tu vidradhau varaṇādikvāthamūṣakādipratīvāpaṃ pibet |

ābhyāmeva ca vargābhyāṃ virecanadravyaiśca pānāy sarpiḥ prakalpayet |

āsthāpanamanuvāsanam ca |

madhuśigrum ca pānabhojanalepaneṣu |

śilāhvayaṃ vā kalpavidhānenopayujjīta |

guggulum vā yathādoṣaṃ ca sarvaśo gulmavadupakramet | |

triphalāpicumandamadhukakāṭukāpaṭolāni śāṇāṃśāni |

trivṛttrāyamāṇayoḥ karṣam |

masūrapalaṃ caikadhyamaṣṭaguṇe 'mbhasi sādhayitvā pūtaṃ rasaṃ ghṛtamūrchitaṃ pi-
bet |

tena vidradhigulmajvaradāhaśūlatṛṣṇāhṛdrogabhramāratimūrchāraktapittakāmālakuṣṭhavisarpāḥ
praśāmyanti | |

trāyamāṇāprasthakvāthe mustakaṭukātāmalaḥkītrāyamāṇācandanadurālabhājīvantivīrot-
palaiḥ pālikairghṛtaprasthaṃ kṣīrāmalaḥkarasaprasthadvayopetaṃ vipakvam samānam
pūrveṇa | |

drākṣāmadhūkakarjūrābhīruvidārīparūṣakatriphalākvāthe kṣīreḥkṣudhātrīs-
varasasametamabhayāgarbham sarpirvipācayet |

tacchītaṃ madhuśarkarāpādayuktaṃ samānam pūrveṇa |

bhr̥ṣaṃ ca śṛṅgādibhiḥ śoṇitamavasecayediyathāsannam |

bāhumadhye vā sirāṃ vyadhet |

pacyamānam ca koṣṭhagataṃ bahirunnatamupanāhayet | |

tatraiva ca piṇḍite śūle tatpārśvapīdanena labdhāsuptau śāstrakarmavidhinirdiṣṭaiśca cih-
naiḥ pakvamupalakṣya bhittvā vraṇavat sādhayet | |

ābhiantara eva ca pakvamūrdhvamadho vā pravṛttaṃ pūyamupadravān parirakṣan up-
ekṣeta daśāhamātram | |

asamyagvahati vā klede tannirvāhaṇārthamamlasurāsavamaireyoṣṇodakānyatamena
varaṇādiṃ madhuśigrum vā pibet |

tanmūlairvā kṛtām yavāgūṃ yavakolakulatthayūṣeṇa cāsnīyāt |
 ūrdhvaṃ ca daśāhātilvakaghr̥tena trāyamāṇā ghr̥tena vā yathābalaṃ śodhayet | |
 viśuddhaśca tiktakamalpamalpaṃ sarpirmadhunopetamupayuñjīta |
 yathā ca nopaiti pākam tathā prayatitavyam |
 śīghraavidāhitvāttasya vidradhiriti saṃjñā |
 pakve tu punardaivikī siddhirāśukāritaraśca sarvāmayebhyo vidradhiḥ |
 sati ca pramehe pramehacikitsitamīkṣeta | |
 stanavidradhimapi vraṇavidhānenopacaret |
 pacyamānaṃ yatheṣṭabhojanena pācayet |
 na punarupanāhayet |
 upanaddho hi stano mṛdumāṃsatayā śīghrameva pakvaḥ saṅkothamavāpyāvādīryeta |
 pakvaṃ ca stanavidradhiṃ stanyavāhinīḥ sirāḥ sacūcukaṃ ca kṛṣṇamaṇḍalaṃ pariharan
 śastreṇopakrameta |
 sarvāsu cāmaavidagdhapakvavraṇāvasthāsu stanaṃ nirduhīta |
 dantādividradhīnāmapi yathāsvameva vakṣyate lakṣaṇaṃ sādhanam ca | |
 | |
 iti vidradhicikitsā | |
 vṛddhau tu mārutaje trivṛtā snigdhamāturaṃ svinnaṃ ca miśrakasukumārakatil-
 vakairaṇḍakośāmraphalasnehānāmanyatamena virecayet |
 tato 'nilaghnakvāthakalkairnirūhayet nirūḍhaṃ ca mām̐sarasenāsitaṃ yaṣṭimad-
 hukatailenānuvāsayet |
 svedapralepopanāhāṃśca prayuñjīta |
 pakvaṃ ca bhitvā vraṇamiva cikitsat | |
 pittavṛddhiṃ pittaśophavat |
 pakvaṃ ca pittavraṇavat | |
 kaphavṛddhimapi kaphaśophavat |
 pibecca pītadārukaśāyaṃ mūtreṇa |
 kaphagranthivacca sarvaṃ vimlāpanavarjyamācaret |
 pakvaṃ ca pāṭitaṃ śleṣmavraṇavat |
 raktajaṃ pittavṛddhivat |
 pratataṃ cātra raktamapaharet | |
 medovṛddhiṃ gavādikarīṣatuṣaḥkīṇvasurasādibhiruṣṇarūkṣairmūtrayuktaiḥ svedayitvā
 punastadvidhaireva sukhoṣṇaiḥ sotsedhaṃ lepayet |
 tadvacchirovirekadravvairvā |
 svinnaṃ caivaṃ phalasevanīm pariharan vṛddhipatreṇa vidāryāpanīyamedah kāsīsa-
 saindhavamākṣikāiḥ pratisārya sīvyet |
 tataḥ sumanogranthimānaḥśilailābhallātakaistailamabhyaṅgārthaṃ kuryāt |
 āvraṇasandhānācca snehasvedau | |
 mūtravṛddhiṃ snigdhaiḥ svedayitvā vastrapaṭṭena veṣṭayet |
 tato 'dhastāt sevanyā dakodaravadvrihimukhena bhitvā nāḍyā srāvayet |
 tataḥ sthagikābandhaṃ kuryāt |
 vraṇe ca śodhanaropaṇāni | |
 āntravṛddhiṃ phalakośamasamprāptaṃ vātavṛddhivadupacaret |
 punarnavaśatapalaṃ daśapalāni ca pṛthak daśamūlapayasyāśvagandhāśatāvaryer-
 aṇḍamūlānyapāṃ vahe 'ṣṭāmśāvaśeṣaṃ sādhayet |
 pūtaśīte ca tasmin niryūhe triṃśadguḍapālānyeraṇḍatāilaprasthaṃ ghr̥tadviprasthaṃ
 kṣīradviprasthaṃ kalkikṛtāni ca dvipalikāni drākṣānāgarapippalīpippalīmūlayavānīyavakṣārācitrakamadhu-
 kasaindhavānyāvāpyaikadhyam vipacet |
 etat sarvayantraṇāsvaparikleśena mukumārākhyam sukumārāṇāmīśvarāṇām
 nārīṇām kṣīṇaretasāmaprajānāmalpāgnīnām viśamāgnīnām ca kāmātonnapāne
 vā prayuktamalakṣmīghnaṃ kāntikaraṃ balyam bṛmhaṇam vayasthāpanam

vardhmavidradhiplīhagulmodāvartaśophodarārśomeḍhrayonirogeṣu mahāvātavyādhiṣu
ca paramamauśadham |

gandharvahastamūlatulām yavāḍhakam nāgarārdhakuḍavam ca saliladrone pādaśeṣam
vipacet |

tena dviguṇakṣīreṇairaṇḍatailaprastham sādhayet |

kalkapiṣṭam cātra dadyāt punargandharvahastamūlakuḍavam śuṇṭhīpalam ca |

etat gandharvahastatailam tulyam pūrveṇa |

bhavati cātra | |

yāyādvardhma na cecchātiṃ sneharekānuvāsanaḥ |

bastikarma puraḥ kṛtvā vaṅkṣaṇastham tato dahet |

agninā mārgarodhārtham maruto 'rdhenduvakrayā | |

aṅguṣṭhasyopari snāva pītam tantusamam ca yat |

utkṣipyā sūcyā tattiryak dahecchitvā yato gadaḥ | |

tato 'nyapārśve 'nye tvāhurdahedvānāmikāṅguleḥ | |

gulme 'nyairvātakaphaje plīhni cāyam vidhiḥ smṛtaḥ |

kaniṣṭhikānāmikayorviśvabhyām tu yato gadaḥ | |

| |

iti pañcadaśo 'dhyāyaḥ | |

atha ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ |

athāto gulmacikitsitam vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

gulmo hi vātādr̥te na sambhavati |

tasmātteṣu sarveṣvapi prathamam snehasvedau vātahaharau |

snehopasamhitam mṛdu virecanam tadvidhāṃśca bahuśo bastīnamlalavaṇamadhurāṃśca
rasān yuktyāvacarayet |

mārute hi vijite 'lpenāpi yatnena śakyo 'nyo 'pi doṣo gulmeṣu niyantum | |

atha vātottare rūkṣam baddhamarucchakṛtamāturam tivrarujaṃnīlavyādhivihitamany-
atama tailam pāyayet |

athavā viḍaṅgapañcakolamaricatripthalādhānyakagarbham sapayassarpirvipakvam |

anenaiva vā kalkena daśamūlakvāthopahitam |

rājayakṣmavihitam vā ṣaṭpalam |

hiṅgudhānakāmlavetasasauvarcalailābidaśaṭhīdāḍimayavakṣāratrikaṭukājagandhājamodājāḍipuṣkara-
mūlavacācitrasurasairvā dadhisṃyuktam | |

hapuṣāmaricabāṣvikaśāindhavadīpyakājāḍipañcakolakaiḥ kolamūlakadāḍimarasadad-
hikṣīravat sarpiḥ siddham siddham śūlavibandhahidhmādhmānaplīhahṛdrogagra-
haṇīhatanāmakṛmivardhmapāṇḍukṣayaśvāsakāsayonirogodarajvarārocakeṣu |

śuṇṭhīpalam pippalīpalamadhyardham dhānakākuḍavam dāḍimadvikuḍavam
ghṛtapalāni viṃśatiḥ kṣīram caikadhyam vipacet |

etatsarpiḥ samānam pūrveṇa | |

laśunasya vigatatvacastulām pratyekam pañcapalikam ca mahāpañcamūlamaṣṭaguṇe 'mb-
hasi sādhayet |

tena kvāthena tadardhāṃśaiśca pṛthak surādadhimastudhānyāmladāḍimarasaiḥ
yavānīdīpyakāmlavetasahiṅgucavikaśāindhavatriyūṣaṇatriphalāmaradārubhiścārdhapalikaiḥ
prasthonmitam ghṛtam śṛtam pītam samānam pūrveṇa | |

varṣābhūdvyadaśamūlāśvagandhāsuśavīchinnaruhābhārṅgīrāsnaṇḍabālākālāśaṭhīpuṣkaramūlagan-
dvipalāṃśān prastham prastham ca yavamāṣakolakulatthānam jaladrone pādāvaśiṣṭam
vipacet |

tena pṛthak samam mātuluṅgadāḍimāmrātakarasaśuktatuṣodakāranālam ghṛtaprastham
dadhyāḍhakopetam vacākāravīśatāhvādvikṣāratriphalāvatatrikaṭukarāsnākumbhanikumbhayavānīyavānakahir-
kasurasāgajapippalīgarbham sādhayet |

dādhikākhyametāt sarpiḥ samānam pūrveṇa |

mūtraghātonmādāpasmāravātavyādhiharam ca |
 pibedvā vyoṣaḍgranthākṛmighnakaṭukācitrakasauvarcalābhayāyavakṣārairdaśaṃśakṣīrasaṃyuktam
 sādhitam sarpiḥ |
 kṣīrāyogyāya ca surāmadirāmastudadhisaradāḍimarāsānāmanyatamaṃ vidadhyāt | |
 abhyaṅgapūrvam cainaṃ sadā svedayet |
 snehasvedau hi samyak prayuktau srotasāṃ mārḍavamupajanayyānilam jivā bhitvā ca
 vibandhamāśu gulmamaṇḍapaṇḍasataḥ | |
 tatra hr̥dayaje viśeṣeṇa snehapānamicchanti |
 bastije bastimubhayam nābhipārśvāśraye |
 vibaddhānilavarcasaśca dīptāgneḥ snigdhoṣṇāni br̥mhaṇāni cānnapānāni punaḥpunaśca
 snehapānanirūhānuvāsanāni kaphapittānurakṣiṇāyojyāni | |
 anyathā kapho vivṛddhastandrāgauravāruciḥṛllāsāgnisādān kuryāt |
 tamullikhet |
 tatkr̥teṣu ca śūlānāhavibandheṣvanantaroktānām ghṛtānāmauṣadhaiścūrṇaguṭikākvāthān
 koladāḍimamātuluṅgasurāmaṇḍatakramastudhānyāmloṣṇodakānāmanyatamena
 prakalpayet |
 api ca | |
 trilavaṇahapuṣājamodājagandhāvacaḥhiṅgupāṭhopakuñcīśaṭhījīrakājājikustumbarībā-
 ṣṭhikākarāvītumburusvarjikā yāvaśūko jaṭāpauṣkarī dāḍimam tintinīkam viḍaṅgāni bhārṅgī
 varo vetasāmlō miśirmaricagajakaṇābhayāpañcakolāni kumbho nikumbho viśālā yavānī
 surāhvam ca tatsarvamekatra cūrṇikṛtam bijapūrādrasenāsakṛt bhāvitam yaḥ pibet
 prātārāhārakāle 'thavā māsamātram hitāśī naraḥ sādaram |
 plutamaśīśiravāriṇā jīrṇamadyena mūtreṇa takreṇa kolāmbhasā mastunā peyayā
 sarpiṣauṣtreṇa dugdhena kaulatthayūṣeṇa vā kṣāraniścyotato yena vā dāḍimādvārasenāt-
 mavānebhirevaṣadhaiḥ sādhitam vā ghṛtam hr̥dayagudakaṭīyakṛtphlīhaguhyāśritam
 tasya śūlam praṇāsyet tathā gulmaviṣṭambhadurnāmakṛcchrodarādhmānahidhmāviband-
 hāḥ savardhmāruciśvāsakāsāḥ prapaktum ca śakto bhavet pāvakaḥ prāśyamānāni
 pāśānacūrṇānyapi | |
 abhayāpaladvayamamlavetasapaladvayam pālikān vacāviśvabheṣajatrivṛddantīc-
 itrakaśaṭhīpuṣkarajaṭāyāvaśūkān kārṣikān maricājājisaindhavopakuñcikāśītivāraka-
 yavānīdhātākīpuṣpaviḍaṅgān hiṅgutrikarṣam ca cūrṇitam pūrvavadbhāvitam pītam ca
 samānam tena | |
 yavānīśatapūṣpānāgakesaravacāmustavvyoṣapāṭhāguggulutrivṛtāgajapippalītālīsailāpāmārgadravantīnidi
 bhāgo bhāgaścāmlavetasasya tatsūkṣmarajikṛtam mātuluṅgadāḍimabadararasaśīd-
 husuroṣṇasālilānyatamena pītam śūlagulmavardhmānāhodarakoṣṭhastaimityārśośmarīmūtragrahakaṭīpṛ-
 ṣṭhagrahonmādāpasmāraskannaśukratāgnisādānapanayati | |
 tilakuntalapalāśasarṣapayavanālamūlakabījānāmantardhūmadagdhānām kṣāram
 gojāvimaḥiṣikharahastimūtrairbahukṛtvo gālayet |
 tatastadacchaṃ śuṅṭhīsaindhavakuṣṭhakṛmighnacūrṇaprativāpamadhiṣṛtya lehībhūtamā-
 dadīta |
 tattailayuktam samānam pūrveṇa | |
 mahauṣadhadēvadārudantītrivṛtpāṭhākṣāradvayatriphalopakuñcikācavikādvīpippalīdvayapippalīmūlasa
 kuṣṭhakaṭurohiṇīnāmardhapalikān bhāgān palam palam ca pañcānām lavaṇānāmekatra
 cūrṇayitvā dadhnā trivṛtena cāplāvya kalāśodare 'ntardhūmam pācayet |
 agnivarṇam ca kalāśamapanīya kṣāramādadīta |
 eṣa kṣārāgado bhelavihitāḥ samānaḥ pūrveṇa sarpamūṣikadaṣṭAgarāpasmāronmādāś-
 marīyonīśukradoṣāṃśca sādhayati | |
 pittam ca vivṛddhamantaḥ santāpam janayet |
 tatrairaṇḍatailam sapayaskam virecanārtham pibet |
 sakaphastu vāruṇīmaṇḍamiśram |
 atyudrikṭapittastriphalām trāyamānām vā kṣīreṇa pibet |

viriktasyāpi santāpānuvṛttau raktamavasecayet | |
 viḍvibandhe codāvartakramaṃ kuryāt |
 luñcitatilapaladvayaṃ śuñthyardhapalaṃ ca piṣṭaṃ guḍapalopetamuṣṇena payasā pibet
 |
 tadvātagulmodāvartayoniśūlānapohati tathākṣīraśṛtena mahāpañcamūlena śilāhvayaṃ |
 laśunaṃ tu kṣīrasiddhaṃ pītvā gulmodāvartagr̥dhrasīhṛdrogavidradhīśoṣaviṣamajvarān
 jayati | |
 br̥hatīdvayabilvagokṣurakairaṇḍamātuluṅgīmūlapāṣāṇabhedakvāthaḥ sayāvaśūko
 gulmaśūlaharaḥ |
 māṣaparnīmudgaparnīśahadevāddrasvapañcamūlairaṇḍekṣuvālikāniryūho
 yavakṣāropetaḥ sarvagulmakōṣṭhaśūlaghnaḥ |
 devadārunāgarairaṇḍapuṣkaramūlānāṃ kvāthaḥ sarvagulmaśūlaghnaḥ |
 puṣkaramūladurālabhāyavaśuñthīnāṃ vā |
 tailāranālamūtramadirāyāvaśūkāścaikatra pītā gulmodarānāhaplīhaharāḥ |
 svedāmśca vividhān punaḥpunaryojayet | |
 sraṃsanārthī nīlinīphalacūrṇayuktāni pūrvoktāni havīm̐ṣi pibet |
 athavā rāmaṭhasyaiko bhāgaḥ saindhavasya trayo navairaṇḍatailasya saptavīm̐satirlašu-
 nasvarasasya tadaikadhyam̐ kṛtvā pītamudaragaragulmavardhmaplīhaśūlaharam |
 nīlinībalāvyāghnīkaṭukāphalātālapatrikārāśnākṛmighnāni pālikānyapāmāḍhake sādhy-
 itvāṣṭabhāgāvaśīṣṭamavatārayet |
 tena snuhīkṣīrapalapratīvāpaṃ dadhisamaṃ sarpiḥprasthaṃ pacet |
 tatpeyāmaṇḍena saha rasāśinā nīlinīghṛtaṃ palamātrayā pītaṃ gulmaplīhakuṣṭhaśvitra-
 jaṭharavyaṅgaśophajvarapāṇḍurogonmādāpasmārānapakarṣati |
 durvirecyo hi sarva eva gulmī mārutābhibhūtakoṣṭhatvāt |
 tasmātsusnigdhamenaṃ snehavirekairvā śodhayet | |
 pittagulme tu snigdhoṣṇena jāte sraṃsanārthaṃ madhunā kampillakamavalihyāt |
 drākṣābhayārasaṃ vā saguḍaṃ pibet |
 kalpoditāni vā virecanāni prayuñjīta | |
 rūkṣoṣṇasamudbhūte punaḥ saṃśamanārthaṃ tiktakaṃ vāsāghṛtaṃ vā pibet |
 athavā tṛṇapañcamūlakvāthena jīvanīyakalkena ca siddhaṃ sarpiḥ |
 tathā nyagrodhādigaṇena tṛṇapañcamūlādibhirvā pṛthak sādhitam̐ kṣīram | |
 rūkṣoṣṇaje 'pi cātyayike sāmānyato vā samutpanne vidradhivihitānāṃ triphalādikvātha-
 trāyamāṇāghṛtadrākṣāghṛtānāmanyatamaṃ pibet |
 kṣīraṃ vā trāyamāṇāśṛtaṃ koṣṇam̐ pītvā kṣīrameva sukhoṣṇamanupibet | |
 pakvāśayasthe vā gulme kṣīrabastibhiḥ satiktaiḥ saṃśodhayet |
 śītadravyasiddhaisca snehairabhyañjayet |
 maṇikanakarajatatāmraḥbhājanāni ca śīśiravāripūrṇāni gulmadeśasyopari dhārayenmuktā-
 valīśca suśītāḥ |
 evamasiddhau vidāhapūrvarūpeṣu cāśṛk srāvayet |
 srutaraktaṃ ca jāṅgalarasairlabdhabalamartiśeṣanāśāya punaḥ sarpirabhyāsayet | |
 vidradhivacca vidahyamānamupanāhayet |
 paryāgatamāpa tadvadupalakṣya tathaiva sarvathopacaret | |
 śleṣmagulminam̐ prāgeva vidhivadvāmayedavāmyamupavāsayet |
 laṅghitasyoṣṇakaṭutiktadīpanam̐ saṃsargamācaret |
 tathā svedān vātagulmuktāni ca ghṛtādīni dviguṇahiṅguṣārāmlavetasāni | |
 daśamūlakvāthe vyoṣadāḍimahiṅguyavakṣārabiḍasaindhavayuktaṃ sarpiḥ siddhaṃ śleṣ-
 magulmaghnam |
 bhallātakapaladvayaṃ laghupañcamūlaṃ ca pālikamudakāḍhake prasthāvaśeṣaṃ pā-
 cayet |
 tasmin kṣīraprasthe ca sarpiḥprasthaṃ hiṅguviḍaṅgaśaṭhībīḍasaindhavakṣārārāśnānāgarapippa-
 liṣaḍgranthāmadhukacitrakaiḥ kāṣikairvipacet |

etad bhallātakaghr̥taṃ kaphagulmaplīhakāśaśvāsagrahaṇīpāṇḍurogaghn̥am |
 ṣaṭpalaṃ vā dviguṇakṣāraṃ kṣīrarahitaṃ mastudadhikāñjikādrakarasādhakadvay-
 opetaṃ sādhayitvā prayuñjīta |
 hiṅguharitakīpuṣkaramūlaśuṇṭhīsaindhavabidaśyāmāyavakṣāratumburucūrṇo
 yavakvāthāplutaḥ sarpirbhr̥ṣṭo bhakṣitaḥ sūlagulmakāṭhi nyaghn̥aḥ | |
 tato 'sya sarvamaṅgaṃ gulmaṃ ca sādhmānaṃ savibandhaṃ kaṭhinamunnataṃ
 gūḍhamāṃsaṃ sthiraṃ mahāvastuṃ ca bahudhā bahuśaśca svedayet |
 snigdhasvinnaśarīrasya śīthilatāṃ gate gulme yathoktāṃ ghaṭikāṃ lāgayet |
 tayā saṅgr̥hīte ca gulme ghaṭīmapanayet bhindyādvā | |
 tato hr̥dayamāntraṃ ca varjayan gulmaṃ vimārgājpadaḍarśānyatamena vastrāntaritaṃ
 prapīḍayet pramṛjyāt |
 tataḥ sālvalādibhiḥ sukhoṣṇairlepayitvā lohapātraīḥ svedayet |
 evamamunā krameṇa sthānādapasṛte śīthilībhūte ca gulme virekāṃ snehavato dāśamū-
 likāśca bsthīn vidadhyāt |
 nīlinīghṛtamenam dviguṇapramāṇaṃ pāyayet |
 udaroktāni ca sarpīmṣi | |
 triphalākumbhanikumbhadaśamūlānāṃ ṣoḍaśāmśāvaśiṣṭaṃ kvāthaṃ ghr̥tamēr-
 aṇḍatailaṃ kṣīraṃ caikataḥ sādhayet |
 ayaṃ miśrakasnehaḥ kaphagulmavātaviḍvibandhodāvartapliḥodarayoniśūlānyapakarṣati
 | |
 pippalyāmalakadrākṣāśyāmādyaiḥ pālikaireraṇḍatailahaviṣoḥ prasthau ṣaḍguṇe payasi
 pacedayaṃ miśrakasneho gulmināṃ sraṃsano vṛddhividradhigulmavātavyādhiṣu ca para-
 mamṛtaṃ | |
 dantyāḥ palāni pañcaviṃśatistāvantyeva citrakasya tāvatya eva haritakyāḥ sarvameka-
 tra salilakalaśe 'ṣṭāmśāvaśiṣṭaṃ sādhayitvā pūte ca tasmin rase tāsca haritakīḥ pañcavi-
 ṃśatiṃ guḍapalāni tailārdhakuḍavaṃ cūrṇikṛtaṃ trivṛtākuḍavamardhapalonmitāṃ māgā-
 hikāṃ mahauśadhaṃ ca prakṣipet |
 tato mṛdvagninā lehībhūte 'vatārite śīte ca tailasamaṃ madhu karṣāmśaṃ ca caturjā-
 takacūrṇaṃ miśrayet |
 etā dantīharitakyāḥ sāvalehāḥ pañcaviṃśatyahobhirbhakṣyamāṇā gulmārśaḥśvay-
 athukuṣṭhakāmālārocakagrahaṇīpāṇḍuhṛdrogotkleśapliḥodaraviṣamajvarānapohanti |
 hr̥dyaṃ sukhaṃ ca virecanaṃ | |
 guḍākṣīrabhāvitāṃ vā trivṛtācūrṇaṃ sarpirmadhubhyāmavalihyāt |
 gugguluṃ vā gomūtreṇa pibet |
 tena vā śyāmātrivṛtkuṣṭhadantīguggulukṣāraharitakīḥ pīlurasam vā samad-
 husarpirlavaṇam | |
 mūtrabastikṣārāmśca tāmstāmstatra tatroktān kṣīrarasasnigdhaḥhāro dvyahamekāhaṃ vā
 viśrāmya prayuñjīta |
 kṣāro hi śleśmāṇaṃ snigdhassthiraṃ madhuraṃmāśayāt chindan kṣarayati | |
 kapharuddhamārgaśudhyarthaṃ vividhāmśca cūrṇalavaṇatakrāriṣṭāsavānavacārayet |
 pippalīpippalīmūlasaindhavājīcitrakacūrṇayuktāṃ ca jīrṇasurām |
 api ca | |
 vamanairlaṅghanaiḥ svedaiḥ sarpiṣpānaurvirecanaiḥ |
 bastibhirguṭikācūrṇakṣārāriṣṭāsavairapi | |
 ślāiśmikaḥ kṛtamūlatvādyadi gulmo na śāmyati |
 tasya dāhaṃ hr̥te rakte kuryādante śarādibhiḥ | |
 atha vastrāntaritaṃ saparyantaṃ gulmanicayaṃ pradīptena śaralohāgnimanthatin-
 dukakāṣṭhānāmanyatamena nābhibastihṛdayāntraromarājīḥ pariharan nātigāḍhaṃ parāmṛset
 |
 tataḥ kaṣāyasvāduśītairagnivegamupaśamayya varṇopakramaṃ kurvīta | |
 vyāmiśradoṣe tu vyāmiśramidameva yathoktaṃ vidadhyāt | |

raktagulme punaratītaprasavakālāyā yoṣitaḥ snehasvedapūrvakam snehavirecanam vitaret |

palāśakṣārodakasiddham ca yamakam |

gulmabhedanāya tīkṣṇoṣṇam ca vidhim | |

evamabhidyamāne yonau yonivirecanārtham kṣāreṇa mahāvṛkṣakṣīreṇa vā yuktaṃ palalam |

tābhyām vā bhāvitān kaṭukamatsyāmstatpittabhāvitān vā varāhapittabhāvitān vā nak-takānūrdhvādhobhāgikadravyabhāvitān vā |

saguḍakṣāram kiṇvaṃ vā |

bastim ca sakṣārakṣīramūtraṃ dāśamūlikamuttarabastim ca yojayet | |

pravṛttaṃ tu raktaṃ rasaudanāśinyā upekṣeta |

atipravṛttaṃ tu raktaṃ raktapittopakrameṇa sādhayet | |

sarveṣu cānnapānasvarūpajño gulmeṣvāhāramagnibalāpekṣī prayuñjīta | |

ānāhādiṣvapyāmasuddhavātodāvartānurodhena gulmavat pratikuryāditi |

bhavati cātra | |

mande 'gnau vardhate gulmaḥ pradīpte tu praśāmyati |

śamaprapakopau doṣāṇām sarveṣām yattadāśrayau | |

| |

iti ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ | |

atha saptadaśo 'dhyāyaḥ |

athāt udaracikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

sarvamevodaramatimātradoṣasañcayānubandhena srotomukhanirodhādvākulānilatayā yat prajāyate tasmādabhiḥkṣṇamudari virecanānyupayuñjīta |

mūtrakṣīrānyatarayuktameraṇḍatailamaharaharmāsamekaṃ dvau vā kṣīrāhāro vā gavyaṃ vā māhiṣaṃ vā mūtraṃ |

uṣṭrīkṣīravṛttirvā syāt | |

śophaśūlānāhatṛṇmūrccāparīto viśeṣeṇa payo 'nupānaṃ gomūtreṇa prāṇadām pibet |

pippalīsahasraṃ vā snuhīkṣīrabhāvitāṃ seveta |

tadbhāvitena vā kṣṇābhayācūrṇena kāsaram |

saindhavājamodayuktaṃ vā naimbaṃ tailam |

athavārdrakarasānuviddham |

siddham vā | |

harītakīcūrṇaprasthayuktaṃ mādhaḥkaṃ ghṛtasyāṅgāreṣvabhivilāpya khajenābhimathya suguptaṃ yavapalle māsaṃ sthāpayet |

tataścod vṛtya parisrāvya harītakīkvāthāmladadhipratīvāpaṃ vipācayet | |

athavā gavye payasi mahāvṛkṣakṣīramāvāpya vipācyā śītībhūtamabhimathya taṃ navanī-taṃ mahāvṛkṣakṣīreṇaiva saha sādhayet | |

athavā cavikācitrakadantyativīṣākuṣṭhasārivāvidāṅgatriphalākāṭurohiṇīdviharidrāśāṅkhinītrivṛddīpyakā rājāvṛkṣaphalamajjādvipalaṃ mahāvṛkṣakṣīradvipalaṃ gomūtrakṣīraghṛtatrikuḍavaṃ caikadhyam pācayet |

vidradhyaṣṭhīlānāhakuṣṭhonmādāpasmārānnighnanti | |

yāvaśūkaṇḍakolakaṣāṭpalena vā mastudaśamūlakvāthādhakadvayena ca siddham sarpiḥprastaṃ prayojayet | |

yavakolakulatthapañcamūlakaṣāyeṇa vā surāsauvīrakayuktaṃ sarpiḥ | |

sarpiṣpānasraste ca doṣe balavān virecanārtham mūtrāsavāriṣṭasurāḥ snuhīkṣīrayuktāḥ śīlayet |

virecanadravyakaṣāyaṃ nāgaradevadārupragāḍham |

trilavaṇādicūrṇam vā dvitriguṇānulomanadravyam | |

paṭolamūlarajanīvidāṅgatriphalāḥ karṣāmsāḥ |

kampillakanīlinīphalatrivṛtānām kramād dvitricaturbhiḥ karṣairyuktāścūrṇayitvā
mūtreṇa pibet |

jīrṇe ca peyāmaṇḍapo rasāśī vā syāt |

tataḥ ṣaḍrātraṃ savyoṣeṇa payasāśnīyāt |

tataḥ saptame 'hani punaścūrṇaṃ pibet |

anena vidhinā cūrṇamidamudarāṇi jātodakānyapi nibarhayati |

gulmabhedanāni ca prayuñjīta ||

vamanavirecanaśirovirecanavatsakādivacāharidrādivargadravyāṇi pṛthakpālikāni
sūkṣmakalkikṛtāni lavaṇāni ca vajravṛkṣakṣīraprasthaṃ ca prakṣīpya mūtragaṇe mṛdvagninā
ghaṭṭayan pācayet |

avidagdhakalkaṃ ca tatsiddhamavatārya śītībhūtamāṅguṣṭhamātrāṃ guṭikāṃ vartayitvā
yathābalaṃ tricator māsānupayojayet |

eṣā mūtravartirmahārogaśvāsakāsapīnasaprasekaśvayathugulmapāṇḍukṛmikoṣṭhārocakāvipākodāvartes
paramamagadam | |

kṛtavirecanaśca kṣāmadeho 'ntarāntarā kṣīramauṣṭraṃ gavyamājaṃ vā vyoṣayuktaṃ
śīlayet |

doṣaśeṣavijayāya ca śīlayeccavikānāgaraṃ kṣīreṇa piṣṭam |

suradārucitrakaṃ vā suraṅgāṃ vā punarṇavaṃ vā triphalādanīrahītaniryūhaṃ vā
vyoṣakṣāropetaṃ tat snuhīkṣīraghṛtayuktaṃ | |

purāṇamannaṃ takramariṣṭāṃśca tāmṣtān kṣīraṃ ca dantīcitrakaviḍaṅga-
cavikātrikaṭukopetaṃ |

tulyārdrakarasaṃ vā kṣīraṃ śīlayet |

pippalīvardhamānāṃ vā seveta |

śīlājatu vā kṣīrāśī gugguḷaṃ vā |

punaḥ punaśca snehayedvirecayecca |

ātyayikāṃstu snehavirekairevopakrameta |

salilaṃ tu varjayet |

ānāhodāvartayoryathāsvaṃ pratikurvīta ||

vātakṛteṣu pārśvaśūlopastambahṛdgraheṣu bilvakṣārāmbhasā tailaṃ pācayet |

syonākāgnimanthatilakuntalakadalyapāmārgānyatamakṣāreṇa vā vipakvaṃ tailaṃ | |

kaphe pitte vā vātenāvṛte tābhyāṃ vā vāte balavān vātagulmokatkrameṇairāṇḍatailaṃ
pibet | |

limpecca jaṭharamudariṇāṃ śīgrupalāśārkaśvakarṇagajapippalīdevadārubhirmū-
trapiṣṭaiḥ sukhoṣṇaiḥ |

vṛścikālīkuṣṭhaṣaḍgranthādvipunarnavadhānyanāgarapañcamūlakvāthairmūtraiśca
pariṣecayet |

pratatameva ca svedayet | |

viriktasya cāsyā sadā mlānamudaraṃ sālvalādibhirupanaddhaṃ ghanena vāsasā veṣṭayet
|

evamenamanavakāśo vāyurna punarādhmāpayati |

tathāpi punaḥ suviriktasyādhmāne 'mlalavaṇān susnigdhan nirūhān dadyāt |

sopastambhe tu vāyau tikṣṇoṣṇān | |

atha vātodariṇaṃ vidāryādisiddhena sarpiṣopasnehya sveditāṅgaṃ tilvakaghṛtena bahuśo
'nulomayet |

kṛtāyāṃ ca saṃsargyāṃ balārthaṃ kṣīramavacārayet |

nivartayecca prāgutkleśāt krameṇa |

tato yūṣarasādibhirmandāmlalavaṇaiḥ samiddhānalamudāvartinaṃ punaḥ
snigdhasvinnamāsthāpayedvidāryādikvāthena citrāphalatailapragāḍhena tikṣṇoṣṇādhob-
hāgikadravyayuktena vā dāśamūlikena | |

dīptāgniṃ ca baddhamalamasthisandhitrikapārśvādiśūlasphuraṇākṣepayuktaṃ
rūkṣamanuvāsayedvātaharāmlasiddhābhyāṃ tilorubūkatailābhyāṃ |

bhojayeccainam jāṅgalarasena vidāryādiśṛtena vā payasā | |
 saralamadhuśigrumūlakabījasnehāśca pānābhyañjanena śūlaghnāḥ |
 svedayeccābhīkṣṇam jaṭharam | |
 avirecyasya tu payaḥsarpīryūśarasabastyabhyaṅgasamabhaktauṣadhaiḥ saṁśamayet | |
 pittodariṇam madhuravipakvena sarpiṣopasnehya śyāmātrivṛttriphalāvīpakvenānu-
 lomyainam madhughṛtasitāḍhyena nyagrodhādīniryūheṇāsthāpayedanuvāsayecca | |
 durbalam tu prāgevānuvāsyā kṣīrabastibhiḥ śodhayet | |
 sañjātabalāgñim ca snigdham punaḥkṣīreṇa satrivṛtkakenorubūkaśṛtena vā |
 sātalātrāyamānābhyām vāragvandhena vā saśleṣmaṇi pitte samūtreṇa savāte tiktagṛtān-
 vitena payasā punaḥpunarvirecayet bastikarma cācaret | |
 ebhireva kṣīrairvidāryādiśṛtena vā bhojayet |
 pāyasena copanāhayedudaram | |
 śleṣmodariṇam vatsakādisiddhena sarpiṣopasnehya snuhīkṣīravīpakvenānu-
 lomya kaṭukṣārayuktaiḥ kaphaharairāhārāiḥ saṁsarjya trikaṭumūtratailapragāḍhena
 muṣkakādīkvāthenāsthāpayedanuvāsayecca |
 kulatthayūṣeṇa vyoṣavatā kṣīreṇa vā bhojayet |
 styānakaphodaram kṣāramariṣṭāśca tikṣṇān pāyayet |
 satataṁ ca svedayet |
 kiṇvasarṣapamūlakabījakalkairjaṭharamupanāhayet | |
 sānnipātikamudaram pratyākhyāya cikitsset |
 sarvamevetyeke sarvasya sarvātmakatvāt kṛcchratatmatvācca |
 doṣodrekatastu pratikurvīta | |
 saptalāśaṅkhinīniryāsasiddhena ca sarpiṣā virecayenmāsamardhamāsaṁ vā |
 mahāvṛkṣakṣīramūtrasiddhena vā | |
 athāvājagandhāśṛṅgīdantīdravantisvādukaṇṭakapūnarnavājharasīvr̥ścikālīmūṣikaparṇīmahāśahākṣudra-
 madanaphalailākuṣṭhakuṭīlarāśnākalkagomūtrasaṁsṛṣṭena saindhavalavaṇitenas-
 nigdhenāsthāpayet | |
 tathā cānupaśāmyati nicayātmake sarvatra ca jaṭhare jñātīnāśrāvya madyenāśvamāra-
 aguñjākākādanīmūlakalkam pāyayet |
 pānabhojaneṣu vā viṣaṁ nikṣipet |
 ikṣugaṇḍikāṁ vā bhakṣayet kṛṣṇasarpeṇa daṁśayitvā vallīphalāni vā mūlakam vā | |
 evaṁ hyasya doṣasaṅghātaḥ sthīro līna unmārgago viṣeṇāśu pramāthinā vibhinno bahiḥ
 pravartate |
 tenāgadatāṁ vrajati |
 bhavāntaram vā | |
 hṛtadoṣam ca śītāmbupariṣiktaṁ kṣīrayavāgūṁ pāyayet |
 tatastrivṛdvāstukamaṇḍūkaparṇīkāśākayavaśākānāmanya tamam svarasasādhita-
 manamlalavaṇasneham svinnāssvinnamanannabhuñmāsamekamaśnīyāt |
 tatsvarasameva ca tṛṣitaḥ pibet |
 tataḥ śākairnirhṛte doṣe parato durbalāya kārabham kṣīram prayuñjīta | |
 plīhodare yathādoṣamupasnigdhasvinnasya dadhnā bhuktavato vāmabāhau sirāṁ vid-
 hyet |
 rudhirasyandanārtham ca pāṇinā plīhānam vimardayet |
 punaśca snehapītam viśuddhadeham samudraśuktikṣāram payasā pāyayet hiṅgu suvar-
 cikāṁ vā |
 palāśakṣārodakena vā yavakṣāram | |
 pārijātakekṣvākvapāmārgakṣāram vā tailasaṁsṛṣṭam |
 saubhañjanakaniryūham vā pippalīcitrakasaindhavacūrṇayuktam |
 amlasrutam vā bīḍamāgadhikāḍhyam pūtikarañjakṣāram |
 agnisāde tu trilavaṇādīm kṣārānariṣṭāśca pibet |
 gṛtām ṣaṭpalam mahāṣaṭpalam rohītaḥṣaṭpalam vā | |

rohītakatvakpalāni pañcaviṃśatiṃ kolaprasthadvayaṃ ca toye kvāthayet tena kvāthena
tathā pālikaiḥ pañcakolakaistaiḥ sarvaiśca tulyayā rohītakatvacā kalkikṛtairghṛtaprasthaṃ
sādhayet |

tat paraṃ plīhahitam ||

rohītakalatāḥ khaṇḍaśaḥ kalpitāḥ harītakīśca toye gomūtre vā saptarātramāsunuyāt |

sa rasaḥ plīhagulmodarakṛmimihakāmalārśāṃsi sādhayati |

evamanupaśāmyatyapṛāptapicchodake vātakapholbaṇe gulmavidhināgnikarma kuryāt

||

pittolbaṇe tu jīvanīyaghṛtakṣīrabastivirecanāni prayuñjīta |

punaḥpunaśca rudhiramavasecayet |

yakṛdākhye 'pyayameva kriyāvibhāgaḥ ||

baddhodare svinnāya satailalavaṇamūtraṃ tīkṣṇaṃ nirūhamanuvāsanam ca dadyāt |

sraṃsanāni cānnānyudāvartaharāṇi ca tīkṣṇaṃ ca virecanam yacca kiñcidvātaghnam ||

chidrodare svedavarjyaṃ kaphodaravadācayet |

dakodaretu pūrvamudakadoṣaharaṇārthaṃ rūkṣatīkṣṇauśadhān samūtrān-
niryūhacūrṇakṣārān kaphaghnāni dīpanīyāni cānnapānāni yojayet ||

evamasiddhau baddhacchidradakodareṣvaśmaryāmiva suhṛdāṃ prakāśya śāstra-
mavacārayet |

tatra baddhacchidrodarayoh snigdhasvinnasyādho nābheścaturaṅgulāni vāmato
'pahāyodaram pāṭayitvā caturaṅgulapramāṇamāntrāni niṣkāśya nirīkṣya baddhagudo-
darasyāntrapratirodhakaram bālaṃ malopalepamaśmānam cāpaharet |

parisrāviṇi śalyamuddhrtyāntraparisrāvam viśodhya tacchidraṃ markoṭakairdaṃśayet |

lagneṣu ca śirassu kāyamapanayet |

tato madhughṛtābhyāmabhyajyāntrāni yathāsthānam sthāpayitvā bāhyaṃ vraṇamu-
darasya sīvyet |

yaṣṭimadhukamīśrayā ca kṛṣṇamṛdā vraṇamabhilipya badhnīyāt |

atha nivātamāgāraṃ praveśya kṣīravṛttiṃ snehadroṇyām vāsayet ||

dakodare savaṣu ca jātodakeṣu jaṭhareṣu vātaharatailābhyaktasyoṣṇodakasvinnasyāptaiḥ
parigrhītasyākakṣyātāḥ paṭaveṣṭitodarasyādho nābhervāmataścaturaṅgulamapahāya
vrīhimukhenāṅguṣṭhodaramātramavagāḍhaṃ vidhvā nāḍīm nidhāya doṣodakamard-
hamātramavasiñcet |

tatonāḍīmuddhrtya tailalavaṇenābhyajya vraṇam bandhanenopacaret ||

sahasā sarvasnim visrāvite tṛṣṇā jvaro 'ṅgamardo 'tisāraḥ śvāsaḥ kāsaḥ pādadaḥ vā jāyate

|

pūryate ca sutarām |

atastrītyacaturthapañcamasaṣṭhāṣṭamadvādaśaṣoḍaśarātrāṇāmanyatamamantaram kṛtvā
doṣodakamalpaśo visrāvayet |

nisrute ca doṣodake vimṛdyodaramāvīkakauśeyacarmanāmanyatareṇa gāḍhataram
veṣṭayet |

tathā nādhmāpayati vāyuh |

laṅghayitvā ca yavāgūmalpasnehalavaṇam mātrayā pāyayet |

tataḥ paraṃ ṣaṇmāsān kṣīravṛttirbhavet |

tato māsatrayaṃ kṣīrapeyām pibet |

anyacca māsatrayaṃ malpalavaṇamalpakṣīraṃ śyāmākam koradūṣam vā bhuñjītetī |

bhavati cātra ||

prayato vatsareṇaivaṃ vijayeta jalodaram |

varjyeṣu yantrito diṣṭe nātyadiṣṭe jitendriyaḥ ||

sarvamevodaram prāyo doṣasaṅghātaṃ yataḥ |

ato vātādiśamanī kriyā sarvatra śasyate ||

vahnirmandatvamāyāti doṣaiḥ kuṣṣau prapūrite |

tasmāt bhojyāni yojyāni dīpanāni laghūni ca ||

sapañcamūlānyalpāmlapaṭusnehakaṭūni ca |
 bhāvitānām gavām mūtre ṣaṭkīkānām ca taṇḍulaiḥ ||
 yavāgūṃ payasā siddhām prakāmaṃ bhojayennaram |
 pībedikṣurasam cānu jaṭharānām nivṛttaye ||
 svaṃ svaṃ sthānaṃ vrajantyeṣām vātapittakaphāstathā |
 atyarthoṣṇāmlalavaṇaṃ rūkṣaṃ grāhi himaṃ guru ||
 guḍaṃ tilakṛtaṃ śākaṃ vāri pānāvagāhayoh |
 āyāsādhvadivāsvapnayānāni ca tyajet ||
 nātyacchasāndramadhuraṃ pāna takraṃ praśasyate |
 sakaṇālavaṇaṃ vāte pitte soṣaṇaśarkaram ||
 yavanīśaindhavājāīmādhuvyoṣaiḥ kaphodare |
 tryūṣaṇakṣāralavaṇaiḥ saṃyuktaṃ nicayodare ||
 madhutailavacāśuṇṭhīśatāhvākuṣṭhasaindhavaiḥ |
 plihni baddhe tu hapuṣyāvānīpaṭvajājibhiḥ ||
 sakṛṣṇāmākṣikaṃ chidre vyoṣavatsalilodare |
 gauravārocakānāhamandavahnyatisāriṇām |
 takraṃ vātakaphārtānāmamṛtatvāya kalpate ||
 prayogānām ca sarveśāmanu kṣīraṃ prayojayet |
 sthairyakṛt sarvadhātūnām balyaṃ doṣānubandhahṛt |
 bheṣajāpacitāṅgānām kṣīramevāmṛtāyate ||
 ||
 iti saptadaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha aṣṭadaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pāṇḍurogacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 pāṇḍvāmayinamādaḥ kalyāṇakapañcagavyatiktakānāmanyatamaṃ sarpiḥ pāyayet |
 dāḍimasārataḥ kuḍavaṃ dhānyakārdhakūḍavaṃ pippalyaṣṭamikāṃ śuṇṭhīci-
 trakayośca palam palamekataḥ kalkikṛtya toyāḍhake viṃśatipalam ghṛtasya siddham
 hṛtpāṇḍurogagulmapliḥhārśaḥśvāsakāsamūdhavātavātakaphārtiharamagnidīpanam vand-
 hyānām sammatam duḥkhaprasavinīnām ca ||
 durālabhācandanapaṭolatrayāmānāguḍūcikīratatiktaroḥiṇīghananiśādvayendrayavadevadārurparpaṭakāja-
 kārṣikāiḥ kṣīrāḍhake ghṛtaprastham sādhyet |
 pāṇḍurogakāmalāraktapittajvaradāhāsr̥gdaravisphoṭaśvayathubhagandarārṇogham ||
 snigdham cainaṃ tīkṣṇīrvāmayet |
 punaśca snigdham mūtrayuktaṃ gavyaṃ māhiṣaṃ vārdhamāsaṃ payaḥ pāyayet |
 māgadhiśāṣṭam vā |
 mūtrasiddhām vā triphalām |
 saptāham mūtreṇa vā harītakīḥ kalkitāḥ |
 svarṇakṣīrībhadradrārūnāgaraśyāmātrivṛnnmūlāni tenaiva vā kvathitāni |
 ebhīrvā śṛtaṃ payaḥ ||
 vatsakabījaviśālākuṣṭhakaṭukādārumustānām samā bhāgāḥ mūrvābhāgadvayamativiśāb-
 hāgārdham ca cūrṇitaṃ sukhāmbunā pītvā kṣaudramanulihyāt |
 etat pāṇḍukāmalājvrārucigulmānāhamavātaraktapittakāśvāsānapohati ||
 trikaṭukakālatilalohairvā māṁśikadhātutulyaīrmāṁśikeṇavaṭakāvyoṣakāgnividaṅgabhāgā
 nava nava cāyasacūrṇabhāgā madhughṛtābhyām takreṇoṣṇodakena vopayuktā hṛtpāṇḍuro-
 gakāmalākuṣṭhārśaḥśophodaraplīhamehaharāḥ ||
 māṁśikadhātucavikādārudārūvītvaḡgranthikān triphalādīni ca nava vicūrṇya cūrṇādv-
 dviguṇam ca suślakṣṇam pṛthaṇmaṇḍūram tato gomūtram sarvato 'ṣṭaguṇam paktvā
 tasmimstat kṣīpet |
 anantaram ca vaṭakān kuryāt |

te takrānupānamabhyastāḥ paramauśadham pāṇḍvāmayinām śophārsāḥkuṣṭhakā-
malāmehaplīhāḍhyavātakaphārtānām ca ||

śīlājatutāpyarūpyāyomalāḥ pṛthak pañcapalikāstriphalādayaśca vigataghanāḥ palāṃśāḥ
ślakṣṇarajasāḥ sitopalāpalāṣṭakayuktāḥ kṣaudradrutā yogarājāḥ |

kulatthādiyūśāsinā yathāgnyabhyavahr̥taḥ samānaḥ pūrveṇa |

yakṣmaviṣaviṣajvarakāśaśvāsāpasmāraharaśca ||

triphalākuṭajaphalaghanapaṭolapicumandamahauśadhakaśāyairmāsamardhamāsaṃ vā
bhāvitānyaṣṭau śīlāhvayapalāni samasitānyupakulyātugākṣīrīdhātrīphalakarkatākaśr̥ṅgyaḥ
pṛthak palāṃśāḥ nidigdhikāphalamūlayoḥ palāṃ trijātakatrikarṣaṃ ca kṣaudratripalayuktān
vaṭakān vartayet |

te dāḍimāmbukṣīrarasasalilasurāsavānyatamānupānā vajrābhīdhānā vajramivānantarok-
tān rogān dārayanti |

hr̥drogagalarogagarodarāsr̥gdarabhagandaragulmavardhmaśukramūtradoṣāṃśca ||

drākṣāpippalīprasthadvayaṃ śarkarārdhatulāṃ tavaḥkṣīrīnāgaramadhukāni ca dvipalikāni
cūrṇayitvāmālakarasadrone prakṣīpya mṛdvagninā pacet |

lehūbhūte śīte ca tasmin madhuprasthamāvapet |

trisugandhikasya karṣatrayaṃ ca cūrṇīkṛtya darvyā parighaṭya jātipuṣpādivāsīte mṛdb-
hāṇḍe nidadhyāt |

ayaṃ drākṣāleha upayujyamānaḥ pāṇḍvāmayahr̥drogakāmalāhalīmākajvaragulmoda-
raśophodāvartādīnaparānapi virekasādhyān vyādhīn prasahya vāyurivābhrāṇyapaharati
||

bhojanaṃ tu sātmyataḥ śāliyavagodhūmamudgajāṅgalamāṃsāni payo ghṛtaṃ
vṛṣapaṭolavetarparpaṭaśākaṃ drākṣādāḍimakharjūrāmālakarasāni |

pānāmanupañcamūlasiddham vāri vātādhike |

ghanadr̥iberaśuṇṭhīsādhitaṃ pittottare |

śleṣmaṇyariṣṭasīdhumārdvikāsavāḥ |

sarvatra vā takraṃ ||

bījakasārāprastham |

varāyāḥ palāni pañcaviṃśatiḥ |

pañca drākṣāyā balāyāḥ sapta jaladrone paktvā pādaśeṣaṃ tebhyo rasamādāya pūtaśīte
'smin śarkarātulāṃ madhuprastham karṣāṃsāni ca cūrṇitāni vyoṣavyāghranakhośīrakramu-
kailāvālukakuṣṭhamadhukāni nikṣīpya ghṛtabhājane sarvamaikadhyāṃ yavapalle grīṣme
daśarātraṃ viṃśatirātraṃ śīte sthāpayet |

ayaṃ bījakasārāriṣṭaḥ pāṇḍukāmalāmehahr̥drogavātaśoṇitaviṣamajvarārocakakāśaśvāsān
nibarhati ||

gaṇḍīrataroḥ samūlapuṣpaśākhasya tulāmāharet |

ardhatulāṃ daśamūlasya triphalāyāḥ pṛthagardhaprastha kuṭajatvacāśca |

kuḍavāṃśān mustāruṣkarakṛmighnendrayavān |

pālikān pāṭhādantīmādhurasārāśnāśaṭhīcitrakān |

mṛdvīkārdhaprastham ca ṣoḍaśaguṇe pādaśeṣamambhasi vipācyā rasamādādīta |

taṃ pūtaśītaṃ sitopalātulādvayena lohacūrṇāprasthena ca yuktaṃ māgadhikārdhapras-
thena ślakṣṇapiṣṭhena granthikapalenārdhapalikaiśca maricaviḍaṅgailavālukaiḥ pralipte ghṛ-
takumbhe nidhāpayet |

māsamātraṃ sthito 'yaṃ gaṇḍīrāriṣṭo 'dhikaguṇaḥ pūrvasmāt |

granthyarbudakṛmiharaśca ||

athavā cavyakuṣṭhacitrakapralipte bhājane mastudroṇaṃ guḍatulāṃ pippalīprastha-
trayaṃ triphalāprasthatrayaṃ viḍaṅgaprasthatrayaṃ kuḍavāṃśāṃśca marica-
parūṣakadrākṣākāśmaryaphalendrayavān dvipalikāni ca dantīcitrakabhallātakāni cūrṇitāni
prakṣīpet |

tato yavapallastham pakṣamupekṣya yathābalaṃ pibet |

eṣa mastvariṣṭaḥ pāṇdurogamehasthaulyamedorśograhaṇīplīhaśophodarabhagandara-
haraḥ |

paramaṁ cāgnidīpana iti | |

bhavati cātra |

pāṇdurogaprasāntyartham vihitam yaccikitsitam |

vikalpyametadviduṣā pṛthagdoṣabalaṁ prati | |

snehaprāyaṁ pavanaje tiktaśītam tu pattike |

ślaiṣmike kaṭurūkṣoṣṇam vimiśram sānnipātike | |

mṛdam nirghātayet kāyāttikṣṇaiḥ saṁśodhanaiḥ puraḥ |

balādhānāni sarpiṁṣi śuddhe koṣṭhe tu yojayet | |

vyoṣabilvadvirajanūtriphalādvipunarnavam |

mustānyayorajaḥ pāṭhā viḍaṅgam devadāru ca | |

vṛścikālī ca bhāṅgī ca sakṣīraistaiḥ śṛtam ghṛtam |

sarvān prasamayatyāśu vikārān mṛttikākṛtān |

tadvat kesarayaṣṭyāhvapippalikṣīraśādvalaiḥ | |

mṛddveṣaṇāya tallaulye vitaredbhāvitāṁ mṛdam |

viḍaṅgenātivīṣayā pāṭhayā nimbapallavaiḥ | |

vārtakaiḥ kaṭurohiṇyā kauṭajairmūrvayāthavā |

mṛdbhedābhinnadoṣānugamādyojyaṁ ca bheṣajam | |

kāmalāyāṁ tu pittagṇam pāṇdurogāvirodhi yat |

pathyāśatarase pathyāvṛntārdhaśatakalkitaḥ |

prasthaḥ siddho ghṛtād gulmakāmalāpāṇdurogajit | |

dantīcatuṣpalarase piṣṭairdantīśalāṭubhiḥ |

ghṛtaprasthaḥ śṛtastadvat plīhāśvayathujicca saḥ | |

purāṇasarpiṣaḥ prastho drākṣārdhaprasthasādhitaḥ |

kāmalāgulmapāṇḍvartijvaramehodarāpahaḥ | |

haridrātriphalānilbabalāmadhukasādhitam |

sakṣīram māhiṣam sarpiḥ kāmalāharamuttamam | |

gomūtre dviguṇe dārvīkalkārdhapalasādhitaḥ |

dārvīpañcapalakvāthe kalke kālīyake paraḥ | |

māhiṣātsarpiṣaḥ prasthaḥ pūrvaḥ pūrve paraḥ pare |

siddham kālīyakakvāthe saniṣam cottare hitam | |

āragvadham rasenekṣorvidāryāmalakasya vā |

satryūṣaṇam bilvamātram pāyayet kāmalāpaham | |

pibennikumbhakalkam vā dviguḍam śītavāriṇā |

kumbhasya cūrṇam sakṣaudram traiphalena rasena vā |

saśarkarāṁ tribhāṇḍīm vā gavākṣīm vā prayojayet | |

triphalāyā guḍūcyā vā dārvyā nimbasya vā rasam |

prātaḥ prātarmadhuyutam kāmalārtāya yojayet | |

tilapiṣṭanibham yastu kāmalāvān sṛjenmalam |

kapharuddhapatham tasya pittam kaphaharairjayet | |

rūkṣaśītagurusvāduvyāyāmacalanigrahaiḥ |

kaphasammūrchito vāyuryadā pittam bahiḥ kṣipet | |

hāridranetramūtratvakśvetavarcāstadā naraḥ |

bhavetsāṭopaviṣṭambho guruṇā hṛdayena ca | |

daurbalyālpāgnipārśvārtihidhmāśvāsārucijvaraiḥ |

kraṇēṇalpe 'nuṣajyeta pitte śākhāsamāśrite | |

rasaistam rūkṣakaṭvamlaiḥ śikhittiridakṣajaiḥ |

śuṣkamūlakajairyūṣaiḥ kulatthotthaiśca bhojayet | |

bhr̥śāmlatīkṣṇakaṭukalavṇoṣṇam ca śasyate |

sabījapūrakarasam lihyādvyoṣam tathāśayam | |

svaṃ pittameti tenāśya śakṛdapyānurajyate |
 vāyuśca yāti praśamaṃ sahātopādyupadravaiḥ |
 nivṛttopadravasyāśya kāryaḥ kāmāliko vidhiḥ | |
 gomūtreṇa pibet kumbhakāmalāyāṃ śilājatu |
 māsaṃ māṅśikadhātuṃ vā kiṭṭaṃ vātha hiraṇyajaṃ | |
 guḍūcīśvarasakṣīrasādhitena halīmakī |
 mahiṣṭhaviṣā snigdhaḥ pibeddhātrīrasena tu | |
 trivṛtāṃ tadvirikto 'dyāt svādu pittānilāpaham |
 drākṣālehaṃ ca pūrvoktaṃ sarpīṃṣi madhurāṇi ca | |
 yāpanān kṣīrabastīmśca śīlayetsānuvāsanān |
 mārīvīkāriṣṭayogāṃśca pibedyuktyāgnivṛddhaye | |
 kāsikaṃ cābhayālehaṃ pippalīṃ madhukaṃ balāṃ |
 payasā ca prayuñjīta yathādoṣaṃ yathābalaṃ |
 pāṇḍurogeṣu kuśalaḥ śophoktaṃ ca kriyākramam | |
 | |
 iti aṣṭādaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekonaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śvayathucikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 śvayathuṣu doṣajeṣu sarveṣu sarvasareṣvāmānubaddheṣu laṅghana pācanaśodhanānyā-
 dau yojayet |
 snehajeṣu virūkṣaṇānyausadhāni virūkṣaṇottheṣu snehanāni |
 tatrāmajeṣu laṅghitavato laghvannamaśitasya bhadradārunāgaramaricapratiṣṭhāvidān-
 gendrayavānuṣṇāmbunā |
 nāgaradevadārūpathyāvarṣābhvo vā |
 pañcakolākājājinidigdhikāmustapāṭhārajanīrvā |
 mūtravartim vā navāyasaṃ vā |
 gurubhinnaṇapūrīṣastu takraṃ savyoṣasauvarcalakṣaudram |
 guḍaharītakīm vā śīlayet | |
 itarastrivṛttryūṣaṇakāṭurohiṇyayaścūrṇāni triphalākvāthena |
 vyoṣayavakṣārāyorajāṃsi vā |
 bibhītakakalkaṃ vā taṇḍulāmbunā |
 gugguḷuṃ vā gomūtreṇa |
 harītakīm vā |
 tulyaguḍāṃ vā śuṇṭhīm punarnavakaśāyānupānāṃ |
 ādrakaṃ vā tulyaguḍamardhapalābhivṛddhaṃ pañcapalaprakarṣaṃ prayuñjīta |
 māsamayaṃ prayogaḥ śophaśoṣārśaḥ śvāsakāsaprasekapīnasālasakāgnisādagulmodaraprāmehapāṇḍukā-
 |
 ādrakarasam vā śālikṣīrāhāraḥ pibet | |
 nivṛttāmadoṣaḥ śṛtāni payāṃsi sarpīṃṣi ca |
 trikaṭukairāṇḍaśyāmāmūlaiḥ siddhaṃ kṣīram |
 mahauśadhamuruṅgīmūlābhyāṃ vā |
 varṣābhūmayūrakapañcakolairvā |
 kumbhanikumbhavyoṣāgnikairvā karabhīkṣīravṛttirvā syāt gomūtraṃ mahāṣīmūtraṃ vā
 sakṣīraṃ kṣīrāśanaḥ pibet | |
 dāḍimayavānīyavānakadhanikāpāṭhāmlavetasamaricapañcakolābilvaphalayāvaśūkānakṣamātrān
 salilāḍhake vipācyā tatkaśāyeṇa ghṛtaprasthaṃ sādhayecchophārśogulmamehāgnisādaharam
 |
 arśovihitavidhinā citrakadadhno navanītamādadīta |
 taccitrakamūlagarbhaṃ sacitrakakalkakatakasiddhaṃ samānaṃ pūrveṇa | |

yathādoṣocchrayaṃ ca dhānvantaraṃ kalyāṇakaṃ pañcagavyaṃ tiktam mahātiktamu-
 daroktāni vā tilvakacaturthāni ghṛtāni pāyayet ||
 daśamūlakvāthakaṃse pathyāśataṃ guḍatulonmiśramādhiśrayet |
 lehūbhūte tatra trikaṭukatrijātakayavakṣārācūrṇaṃ prakṣipet kṣaudrārdhaprasthaṃ ca |
 etā daśamūlaharītakyō 'tipravṛddhamapi śvayathumudarārocakāvīpākāpāṇḍurogagulmamehaśvāsakāsa-
 vātāmlapittamūtraśukradoṣāṃśca nighnanti ||
 śathīpuṣkaramūlakāravīcitrakājājījīvantībilvamadhyayavakṣārāvṛkṣāmlairdaśamūlena ca
 parigrhītāni ghṛtatailabhṛṣṭāni peyādīnyannānyalpasnehalavaṇānyupakalpayet |
 sparśasukhāṃścābhyaṅgapradehasekān ||
 śaileyasthaṇḍeyakaśrīveṣṭakāgarudevadāruhareṇukākuṣṭhadhyāmakapadmakamāṃsīmāgadhi-kāvanyad-
 kapalāśāmbudāmbupriyaṅguṣpṛkkanakhaiḥ ślakṣṇapīṣṭaistailamabhyāṅgaṃ pacet |
 taiśca pradehaṃ kuryāt |
 sarśapasauvarcalasaindhavaśārṇgeṣṭābhiśca |
 kevalairvākṣamajjābhiḥ ||
 viśeṣataścaikāṅgajeṣu punarnavahimśrakoṣātakīkaravīrakimśukātiviṣardhivṛddhimūṣikaparṇīhastikarṇa-
 triphalādevadārulodhratālaparṇīdaśapatrikājāyanti bhiḥ pralepaḥ ||
 mūlakatoyena kavosṇena vṛkṣakārkanaktamālanimbavarṣābhūkvāthena vā snānam ||
 athānilaje śvayathau trivṛtameraṇḍatailam vārdhamāsaṃ māsam vā pibet |
 eraṇḍatailameva ca vidvātsaṅge prāgbhaktaṃ payasā rasairvā |
 vātaharābhyaṅgasvedopanāhāṃśca kuryāt |
 viśeṣeṇa caikāṅgaje mātuluṅgāgnimanthaśuṇṭhī devadāruhimśrāpralepaḥ ||
 pittaje nyagrodhādisiddhaṃ sarpiḥ pibet |
 tiktakaṃ vā |
 mūrcharatitrḍdāheṣu kṣīram |
 tadeva tu sraṃsanārthī mūtrayuktaḥ |
 abhayāmaradārumadhukakaṭukādānticandananiculapaṭolamūrvādārvītrāyamāṇopakulyāvisālākavāthaḥ
 sasarpirupayuktaḥ śvayathuviṣavīsarapajvaradāhapipāsāntaḥsantāpasannipātānupāśamayati
 |
 ghṛtakṣīrakṣīrivṛkṣavetasamañjiṣṭhāmṛṇālacandanādibhiḥ śītavīryaiḥ kalpayedab-
 hyaṅgādīn ||
 kaphotthe tvāragvadhādisādhitaṃ tailaṃ pibet |
 kṣāramūtratakrāsavāriṣṭāṃśca |
 bhallātakacitrakavyoṣaḍaṅgabṛhatīphalāni pṛthak prasthāṃśānyacchadhānyāmladroṇe
 gomayāgninā tribhāgaśeṣamavatārayet |
 tatpūtaśītaṃ mastukalaśena sitopalātulayā ca yukta magnikamāgadhi-kākalalīpte dṛḍhe
 bhāṇḍe samāvāpya vaihāyase suguptaṃ sthāpayet |
 tato daśāsthito 'yamupayukto bhallātakāriṣṭaḥ śophodarārśobhagandaragra-
 haṇīkṛmikuṣṭhamehakārśyakikkasān satvaramapanayati ||
 triphalāmaricadrākṣāpippalikāśmaryaphalānāṃ pratyekaṃ śataṃ guḍatulāmu-
 dakadroṇaṃ ca madhuliptabhājanasthaṃ saptāhamuṣṇe kālē dvisaptāhaṃ śīte dhārayet
 |
 ayamaṣṭaśatariṣṭaḥ samānaḥ pūrveṇa |
 purāṇapīṇyākakṛṣṇāśīgrutvagatasīśikatā mūtrapīṣṭāḥ sukhoṣṇāḥ pralepe dadyāt |
 ekrāṅgaje tu kālāsaralājaśrṅgyajagandhāśvagandhaikaiśikāḥ |
 śuṇṭhīkulatthataṛkārikuṣṭhārjakacitrakajalamūtrāni snāne |
 caṇḍāgaruṇī vilepane ||
 saṃsargasannipātayoryathādoṣodayamidameva sādhanam |
 ekadeśāśraye ca śvayathau yathāsannaṃ vamanādīni raktāvasēcanaṃ ca kurvīteti |
 bhavati cātra ||
 prāyo 'bhigātādanilāḥ saraktaḥ śophaṃ sarāgaṃ prakaroti tatra |
 visarpanunmārutaraktanucca kāryaṃ viśaghnāṃ viśaje ca karma ||

grāmyābjānūpaṃ piśitamabalaṃ śuṣkaśākaṃ tilānnaṃ |
 gauḍaṃ piṣṭānnaṃ dadhisalavaṇaṃ picchilaṃ madyamamlam |
 dhānā vallūraṃ samaśanamatho gurvāsātmyaṃ vidāhi |
 svapnaṃ cārātrau śvayathugadavān varjayanmaithunaṃ ca | |
 | |
 iti ekonaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha viṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto visarpacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 pūrvarūpeṣveva sarvavisarpāṇāṃ laṅghanaṃ rūkṣaṇaṃ sirāmokṣaṇamullekhanam vire-
 canaṃ ca kuryāt |
 na tu kadācidapi snehanam | |
 nirāmeṣu kṣīṇakapheṣu ca śītavīryāṇi sarpīṃṣi tiktakatrāyamāṇāghṛtādīni pāne dadyāt |
 tatra madanendrayavapaṭolapicumandamadhukekṣurasān vamaṇe 'vacārayet |
 drākṣātrivṛttriphalātrāyamāṇā virecane | |
 mustadevadārūkuṣṭhaśatāhvāvārāhīdhānyākakṣṇagandhāvaṃśārtagalān lepasekeṣvani-
 laje hrasvavaḍhravallīkaṇṭakapañcamūlāni ca | |
 pitte tu kamalotpalaśaivālapanākadūrvāmṛṇāśṛṅgātakakaśerukaśarkarā-
 drīberakucandanamuktāmaṇigairikapayasyāprapaunḍarīkamadhukapadmakaghṛtakṣīrāṇi
 nyagrodhādīni ca | |
 śleṣmaṇyajagandhāśvagandhāsaralakālakaiśikāgaruvocarāśnāvacaśītaśivendravallīgomūtrāṇi
 varāṇādīni ca saṃsarge yathādoṣabalaṃ vikalpayet | |
 tatra kaphasthānāśrite sāme pittasthānagate ca rūkṣā viśītāḥ pralepapariṣekāḥ | |
 pitte tanavaḥ suśītāḥ saghṛtā vastrāntarītāḥ kṣaṇe kṣaṇe cāpanīyānye prayojyāḥ | |
 dvandvajeṣu yathāyatham doṣāṃścikitset |
 viśeṣeṇāgnivisarpe mahātiktakaṃ pibet |
 granthivisarpe raktapittasaṃsargamavekṣya prāglaṅghanaḍīni virecanāntāni śamanāni ca
 yojayet |
 tato vātaśleṣmaharaṃ karma | |
 śūle ca tadā snigdhamloṣṇābhīrutkārikābhīrgranthīnāmupanāhanam |
 vātakaphavisarpoktaiśca lepastaireva vā siddhena tailena toyena vā pariṣekaḥ |
 limpedvā śuṣkamūlakasya kalkena naktamālatvaco vā |
 bibhītakena vā vijayākṣaṇāgabalāgnimanthabhūrjagranthivaṃśapatrāṇāṃ vā | |
 dantīcitrakamūlatvakkāśīśārkasnuhīkṣīrabhallātakāsthībhīruṣṇairlepaḥ śīlāmapi bhinatti
 |
 dīrghakālaprasakte tu granthau triphalāṃ prayuñjīta |
 madhupippalīrvā |
 mustāsaktubhallātakāni vā |
 sīghumadhuśarkarāni vā |
 mātuluṅgarasānuviddhāṃ madīrāṃ vā |
 girijatuṃ vā gulmabhedanaṃ vā |
 taptalohopalādīpīdanam vā |
 jātrūrdhvagate tīkṣṇadhūmavamanāni ca | |
 tathāpyabhede kṣāreṇāgninā vā dahet |
 pātayitvā vā śastreṇa pariśodhayet |
 vidagdham vā raktamapanīyāpanīya punaḥpunaḥ svedayet |
 evaṃ paryāyeṇa raktapitte vātaśleṣmaṇi cottīṣṭheta | |
 sarvasmin visarpe paryāgate vidārīte ca vṛṇavat |
 tailam ca dārvīviḍaṅgakampillakaiḥ granthivraṇasādhanaṃ sādhayet | |
 kardamake śīghrataraṃ sutarāṃ ca vamanādīni kṛtvā punarjalaaukobhīrasṛgavasecayet |
 aśṛkprakledāddhi tvaṇmāṃsasirāśnāvāsankledo bhavati |

pibecca kaṣāyaṃ ghanapaṭolapicumandānām |
 mustośīrāmalakasārivāṇām |
 candanotpalayoḥ |
 paṭolādivargasya vā |
 ghṛtamiśraṃ vā dārvītvaktiktāpaṭolayaṣṭyāhvāriṣṭamasūratrīphalātrāyamāṇānām | |
 virekārthaṃ ca trivṛccūrṇaṃ sarpiṣā payasā drākṣārasena gharmāmbhasā vā pāyayet |
 trāyamāṇāśṛtaṃ pittodvṛtto kṣīramiti |
 bhavati cātra | |
 śreṣṭhāsrutirevātra visarpo hyasṛgāśrayaḥ |
 yacca nāsāvasaṃsrṣṭo raktapittena jāyate | |
 na ghṛtaṃ bahudoṣāya deyaṃ yanna virecanam |
 tena doṣo hyupastabdhastvagraktapiśitaṃ pacet | |
 | |
 iti viṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kuṣṭhacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 pūrvarūpeṣveva kuṣṭhinaṃ snehapānenopakrameta |
 tatra vātottare meṣaśṛṅgīsārṅgeṣṭairāṇḍaguḍūcīdvipaṇcamūlasiddhaṃ tailaṃ ghṛtaṃ vā
 pānābhyāṅgayorvidadhyāt | |
 pittottare dhavāśvakarṇakakubhavacāpunarnavapalāśapicumandamadhukalodhrasamaṅgāsiddhaṃ
 sarpiḥ |
 athavā paṭolapicumandadārvīdurālabhātiktarohiṇīpāṭhāparpaṭakatrāyamāṇānām pālikān
 bhāgān jalādḥkadvaye 'ṣṭabhāgaśeṣaṃ kvāthayet |
 tena kārṣikāiscandanopakulyāmustātrāyantīndrayavabhūnimbaiḥ kalkitaiḥ sapiṣo dvā-
 daśapalaṃ sādhyet |
 etattiktakaṃ sarpiḥ kuṣṭhavisarpavisphoṭagaṇḍagaṇḍamālāśvayathupiṭakāraktapittadurnāmavātaśoṇitak
 darajvaragaravidradhigrahaṇīhṛdrogānapaharati | |
 saptacchadakaṭukātiviśāśamyākāpāṭhāmustatṛīphalośīrapaṭolaparpaṭakapippa-
 līdvayadvirajanīdvisārivā candanadurālabhāpadmakavacāśatāvarīviśālākūṭajabījavṛ-
 ṣamūrvāguḍūcībhūnimbatrāyamāṇāmadhukagarbhaṃ dviguṇāmalkarasamaṣṭaguṇāmbu
 sarpirvipakvaṃ mahātiktakākhyāṃ ghṛtamadhikaguṇaṃ pūrvasmāt |
 guggulupaṇcatiktaṃ vā pibet | |
 kaphottare śālapriyāśāmyākāriṣṭasaptaparnacitrakamaricavacākuṣṭhaiḥ sādhitam |
 athavā br̥hatīdvayakākamācīsukanāsākvāthe maricaviḍaṅgaśigrujātīdevadāru-
 kṣavakaharidrābhayākalkena vājimūtreṇa ca siddhaṃ sarpiḥ | |
 sarveṣu ca bhallātakatuvarakasiddhārthakānyatamatailam |
 bhallātakapathyākrmighnasiddhaṃ vā haviḥ | |
 tataḥ snigdhasya yathādoṣaṃ yathāsannaṃ ca saṃśodhanāni prayuñjīta |
 sirāṃ ca balāpekṣī vidhyedekāṃ dve tisaścatasraḥ pañca vā |
 antarāntarā ca punaḥpunaḥ snehaṃ pibet |
 durbalaṃ hi śūnyakoṣṭhaṃ kuṣṭhinaṃ vāyurabhibhavati |
 vmane tvasya madhukakūṭajabījanimbapaṭolapallavāni vidadhyāt |
 kumbhanikumbhatrīphalā virecane māṇibhadravaṭakāṃśca | |
 paṭolaviśālayormūlaṃ trīphalā ca pṛthak trībhāgonatṛīśāṇaḥ kaṭukātrāyamāṇe śāṇāṃśe
 śuṇṭhyāstribhāgonāḥ śāṇaḥ tadetat palamaikadhyāṃ salile vipācyā pāyayet |
 ūrdhvādhoviriktaśca jīrṇe jāṅgalarasenāśnīyāt |
 evametat śaḍrātraprayogāt paraṃ pittakaphaśophakuṣṭhaduṣṭanāḍīvraṇārśobhagandara-
 grahaṇīpāṇḍuhalīmakakāmālāviṣamajvarahṛdbastivedanāghnam | |
 ubhayānulomanam vā brāhmīsvarasasādhitam sarpiḥ pibet |

āvartakītulām salilārmaṇe 'ṣtāmśaśiṣṭām vipācyā tena niryūheṇa tanmūlaisca ghr-
taprasthaṃ sādhaṃ |

tato mātrāmekāhāntaraṃ pibet |

ūrdhvādho viricyamānastr̥ṣitaḥ |

śītalavaṇamāraṇām jīṇasnehaśca tenaiva kodravaudanamaśnīyāt |

anena kuṣṭhaśvitṛpaciḥbhagandaraṇāḍīvraṇākhuviṣāṇi sidhyanti |

medhyaṃ caitat pūṃsavanaṃ ca ||

dārvīpaṭolabr̥hatīsevyamadananimbakṛtamālaghanendrayavaiḥ sasnehairāsthāpanam |

ebhireva ca vipakvaḥ sneho 'nuvāsanārhasyānuvāsanam |

dantīmaricaphaṇījjakārdrakakaraṇājbījapippalīviḍaṅgasaindhavairūrdhvajatrugate

kuṣṭhe kṛmiṣu ca śīrovirekaḥ |

sūtrasthānokto vairecanikadhūmaśca ||

tataḥ sarvato viśuddhasyāntarbahīḥ śamanāni prayuñjīta ||

khadirakadaratinīśāsanaśīrīṣaśiṃśapāśākasaṛjārjunajambūkaravīradhavāmalakīmuṣkakākṣikabadarīvañjī-
karaṇjakadambamadhūkasārān sārdrān kṛtamālaniculapaṭolāṅkolabalābilvakuṭaja-
kaṭabhīpāribhadrāsahacaragṛdhranakhīvaraṇavardhamānārkasaukṣmāṇjanātarūṣakaśatāvarīśvadamṣṭrāhimān-
ca śakalayitvā pṛthak triṃśatpalikāni saṅkṣudya mahati kaṭāhe 'ṣtaguṇenāmbhasā kvāthayet
|

aṣṭabhāgaśeṣaṃ niryūhamavatārya parisrāvyā ca tasmin sarpiṣaḥ palaśatatrayaṃ
vipacedīśadavaśeṣakaṣāye ca vidalīkṛtāruṣkarasahasratrayamatrāvāpya punaḥ pācayed-
vigatasvarasānyaruṣkarāṇyapāsyā tasmin snehe sucūrṇitāni prakṣipet |

vyādhigātavyoṣanākulīmārkavārkakākādanītagarakaṭukākuṣṭhabilvahiṅguviḍaṅgacitrakā-
tviṣāmustendrayavendravarūñrūpya malaloharajolohakāntarasāñjanābhraśukanāsādevadālītriphalālāṅgalī-
koṣātakīprapunnātasomaparṇīnalikādvayapaṭolījātīpallavatāpyakāravellīkūlikākandakasaptacchadaśārṇgeṣṭ-
vajrakandaharidrādvayalavaṇapañcakāni pratyekaṃ tripalikāni śṛṅgīviṣapalaṃ caikaṃ tato
darvyā samantādāghaṭya suguptaṃ bhūmau dhānye vā māsaṃ nikhanet ||

atha kṛtasamśuddhisvastyaṇaḥ kuṣṭhī prātastato mātrāmupayuñjīta |

jīṇe ca yatheṣṭamāhāraṃ tenāsyā pūrvamaṅgāni tudyante bhidyante śūyante sphuranti
spṛuṇanti ca |

tataḥ saptarātrāt punaḥ svasthībhavanti |

api ca ||

yogarājamavalīhya samastaṃ saṃjñayaiva kathitottamaśaktim |

hanti kuṣṭhamatīpātītagātraṃ snāyujālapariśeṣamaśeṣaṃ ||

śvāsāgnisādārucikāsayakṣmagulmāḍhyavātagrahaṇīpramehān |

śophaṃ kṛmīn pāṇḍugadaṃ jvarāṃśca nivartayatyēsa rasāyanāgryaḥ ||

triphalādaśamūlamūrvāmustasaptacchadaḍarunimbatvaggavākṣicitrakamañjiṣṭhāvyoṣacūrṇaṃ
navaguṇaiḥ saktubhīryuktaṃ sakṣaudraṃ śīlayet ||

athavā kṣuṇṇānyavān nistuṣān rātrau gomūtraparyuṣītānahani kiliñje śoṣayedevaṃ sap-
tāhaṃ bhāvayecchoṣayecca |

tatastān saktūn kṛtvā bhallātakaprapunnāṭāvalgujacitrakaviḍaṅgamustacūrṇacaturbhā-
gayuktānasanādikaṣāyeṇa pāyayet ||

evamasanādīkvāthapītānāmāragvadhādikaṣāyapītāna vā gojīṇakānāṃ vā yavānāṃ
saktūnaruṣkarāgnimanthacūrṇamiśrān khadirāsanasāraroḥitakaguḍcūcīnāmanyatamasya
kaṣāyeṇa dāḍīmāmlavetasāmlena saindhavalavaṇena sitāmadhumadhureṇāloḍya pāyayet |

ēsa sarvamanthakalpaḥ |

yāvākāṃśca bhakṣyānapūpapūrṇakośaśaṅkulī prabhṛtīn kuryāt |

yavavacca godhūmaiḥ ||

surāṃ kalpayet palāśakṣārabhāvitaśālitaṇḍulapiṣṭena kṣārodakenaiva sveditena
priyaṅgugajapippalīcitrakakebukailāvālukaparipeḷavalodhramaricaviḍaṅgacūrṇamiśreṇa
nave caināṃ bhājane jatusr̥te kṣaudrapippalīlīpte sthāpayet |

tato gandharasopapannāṃ kuṣṭhine pātum dadyāt ||

khadiraśiṃśapāsāramuttamakāraṇīm brahmīm kośavatīm ca kaśāyakalpena vipacet |
 tena kvāthēna taṇḍulān bhāvayet |
 piṣṭam ca svedayet |
 abhiṣuṇuyācca pūrvavat ||
 trivṛcchyāmāgnimanthasaptalākebukaśaṅkhinītilvakatriphalāpalāśaśiṃśapānām
 rasamādāya palāśadroṇyāmabhyāsica ya khadirāṅgārataptamayaḥpiṇḍamekaviṃśativārān-
 nirvāpya tatastaṃ rasamāsica sthālyām gomayāgninā sādhayet |
 sidhyati cāvapet |
 pippalīcūrṇasya bhāgaṃ dvau madhunastāvadghṛtasya tataścaturbhāgāvaśiṣṭe 'vatīrṇe
 bhūyo 'gnitaptamayaḥpiṇḍam tasmin prakṣipet praśāntam ca lohapātre suguptam nidadhyāt
 |
 iyamayaskṛtiḥ dussādhamapi kuṣṭham meham vā sādhayati |
 sthūlam karṣayati śophamupahanti sannamagnimuddharati |
 viśeṣeṇa rājyakṣmiṇāmupadiśyate |
 varṣaśatāyūścaināmupayujya puruṣo bhavati ||
 asanādikvāthamāsica palāśadroṇyamayoghanaistaptaiḥ saṃyojya nirvāpya ca
 kṛtasaṃskāre kalaśe prakṣipyā vatsakādiṃ prativāpya kṣaudraṃ ca suguptam māsaṃ
 nidhāyopayujjīta ||
 evaṃ nyagrodhādiśvāragvadhādiṣu cāyaskṛtiṃ vidadhyāt |
 khadirasuradārūkvāthaprastham kṣaudraprastham matsyaṇḍikāpprastham lohacūrṇārd-
 haprastham triphalācaturjātakamaricāni ca kārṣikāni prakṣipyāyase bhāṇḍe māsasthitam
 tadupayojayet ||
 rasāyanaprayogeṇa ca lohatulām tuvarakāsthīni bhallātakānyalambuṣāmavalgujaṃ gug-
 gulumarśovihitavidhānena vā citrakamiti ||
 bhavati cātra |
 kilāsakuṣṭhagrahaṇīpramehasthūlatvadurnāmabhagandareṣu |
 pāṇḍutvaśūnatvakaphāmayeṣu manthādiyogān vidadhīta dhīmān ||
 śālayo yavagodhūmakoradūśāḥ priyaṅgavaḥ |
 mudgā masūrāstuvārī tiktaśākāni jāṅgalam ||
 triphalāruṣkarāriṣṭakṣaudrayojitabhāvitam |
 dhātṛīkhadiranimbāmburasam mudgapāṭolajam ||
 madyānyaūśadhagarbhāni mathitam cendurājimat |
 annapānam hitam kuṣṭhe na tvamlalavaṇoṣaṇam |
 dadhidugdhaguḍānūpatilamāśāṃstyajettarām ||
 tulārdham nimbapañcāṅgyāstathā khadirasārataḥ |
 haritakīdalatulām bhallātakatulām daśa ||
 kṛṣṇāviḍaṅgakuḍavāvaikadhyam vipacejjale |
 kaśāyam taṃ parisrāvyā nidadhyāttāmrahājane ||
 ṣaṇmāsataḥ pibet kuṣṭhakṛmimēhairvimucyate |
 nimbāriṣṭa iti khyāto varuṇenaiṣa nirmitaḥ ||
 viḍaṅgasārāmalakābhayānām palam palam trīṇi palāni kumbhāt |
 guḍasya ca dvādaśa māsameṣa jītātmanā hantuyupayujyamānaḥ ||
 kuṣṭhaścitraśvāsakāsodarārsomehaplīhagranthirugjantugulmān |
 siddham yogam prāha yakṣo mumuṣṣorbhikṣoḥ prāṇān māṇibhadraḥ kilemam ||
 kaṭukāpāṭolamūlottamāvacānimbarātrimañjiṣṭhānām |
 saṃśīlitaḥkaśāyastvagāmayān śleṣmapittabahulān hanti ||
 vātottarāṃstu sarpirvipācitam kvathitakalkitaiśca kaṭukādyaiḥ |
 khadirāriṣṭaguḍūcisuratarudārvīśca kalpayet pṛthagevam ||
 śītaḥ kaśāyaḥ khadirasya pītaḥ sakṣaudratārksyo harati prasahya |
 tvakkaṇṭharogāpacigulmamehān balāhakān vāyuriva pracandah ||
 sarpirmadhubhyām triphalārasena viḍaṅgakalkena ca samprayuktaḥ |

kuṣṭham kaṣāyaḥ khadirasya hanti tiṣṭhan kaṣāyaṃ manasīva dharmah ||
 khadirasya lūnaśiraso mūle khāṭasya madhyamaṃ mūlam |
 chitvādho 'yaḥkumbhaṃ rāsasaṃgrahaṇāya nidadhīta ||
 liptāt kṛṣṇamṛdendhanaiśca nicitādāḍipitādvahninā |
 tasmādyasācyavate rasaḥ sa sahitaḥ kṣaudrāyadhātīrasaiḥ |
 pītaḥ kuṣṭhabhagandarāsurapacīmeḥārapāṇḍūn jayet |
 prasthastasya jarāṃ ca bhojyamiha tu tyājyaṃ ca bhallātavat ||
 yojya khadiravannimbaśiṃśapāragvadhāsanam |
 rohatikaṃ surāhvam ca dhadirodakapāyinaḥ ||
 dārvī rasāñjanam vā gomūtreṇa prabādhate kuṣṭham |
 abhayā prayojitā vā māsaṃ savyoṣagudatāilā ||
 darvikaliṅgakaṭukāṭiviśāgnipāṭhāmūtreṇa sūkṣmarajaso dharaṇapramāṇāḥ |
 pītā jayanti gudajodaragulmakuṣṭhakoṣṭhānilāḍhyapavanagrahaṇīpramehān ||
 lākṣādantīmadhurasavarādvīpīpāṭhāvidāṅgapratyakpuṣpītrikaṭurajanīsaptaparnātarūṣam
 ||
 raktā nimbaṃ suratarukṛtaṃ pañcamūlyau ca cūrṇam pītvā māsaṃ jayati hitabhug-
 gavyamūtreṇa kuṣṭham ||
 daśapalamariṣṭapallavakusumajaṭātvakphalaṃ yathākālam |
 prayāharet samastaṃ kṛtamālatarośca tattadvat ||
 sañcūrṇyāsanakhadirakvāthenāplāvya śoṣayedanile |
 citrakaghanabhallātakagokṣurakamahauśadhatriphalāḥ ||
 lohaviḍaṅgāvalgujasitopalāḥ palasamā rajīkṛtya |
 saptāhamekatastadrasena bhṛṅgyāstato bhāvyam ||
 atha pītamakṣamātraṃ ghṛteṇa dugdhena koṣṇasalilairvā |
 acirāt karoti vahnim matim smṛtim pāṭavam medhām ||
 kṛmikuṣṭhagaṇḍapāṇḍupramehavaktrāmāyārucicchardīḥ |
 apacībhagandarasthaulyaduṣṭanāḍīvraṇavyaṅgān ||
 kaphapittajān vikārān viśeṣataḥ suviśamān nivartayati |
 varṣādvīṣagarakṛtyā nityābhyāsenā khalatipalitāni ||
 trikaṭūttamātilāruṣkarājyamākṣikasitopalāvihitā |
 guṭikā rasāyanam syāt kuṣṭhajicca viśyā ca saptasamā ||
 candraśakalāgnirajanīviḍaṅgatuvārāsthyaṛuṣkaratriphalābhiḥ |
 vaṭakā guḍāṃśaklīptāḥ samastakuṣṭhāni nāśayantyabhyastāḥ ||
 viḍaṅgabhallātakabākucīnām sadvīpivārāhiharītakīnām |
 salāṅgalīkṛṣṇatikopakulyā guḍena piṇḍī vinihanti kuṣṭham ||
 pathyākaliṅgakaṭalāśaphalendurājībhallātakāsthicaturaṅgulacitrakārkaiḥ |
 sāvartakīkṛmiharaiḥ kramavardhitāṃśaiḥ mūtreṇa tulyatuvarairvaṭakā gadaghnāḥ ||
 śaśāṅkalekhā saviḍaṅgasārā sapippalikā sahutāśamūlā |
 sāyomalā sāmalaḥ satailā kuṣṭhāni kṛcchrāṇi nihanti līḍhā ||
 bhūnimbanimbatriphalāpadmakāṭiviśākaṇāḥ |
 mūrvāpaṭolīdviniśāpāṭhāṭiktendravāruṇīḥ ||
 sakaliṅgavacāstulyā dviguṇāśca yathottaram |
 lihyāddantītrivṛḍbrāhmīscūrṇitā madhusarpiṣā ||
 kuṣṭhamehaprasuptīnām paramaṃ syāttadauśadham |
 varākaṇāviḍaṅgān vā lihyāttailājyamākṣikaiḥ ||
 khadiraśakalacūrṇam kṣaudrasarpirvimiśram |
 sagirijatuviḍaṅgam mātrayā sevamānaḥ |
 laghumitahitabhojī brahmacārī jītātmā |
 śvayathukīṭibhakoṭhaśvitṛakuṣṭhāni hanyāt ||
 khadirāsanāsārasya tulāṃ droṇe 'mbhasaḥ kṣipet |
 aṣṭame 'hani tattoyam pacedādarvilepanāt ||

triphalārdhatulācūrṇaṃ tatpādena tu bākucīm |
 tadardhaṃ dvīpino mūlaṃ tadvadbrāhmīm samārkavām | |
 lohakrimighnadviprasthaṃ kṣiptvā tadvataḥkīṛtaṃ |
 kuṣṭhamehagrahaṇyaśobhagandariṣu pūjitaṃ | |
 lāṅgalītriphalaḥlohaḥcūrṇaṃ daśapalaṃ pṛthak |
 guṭīkātriśataṃ ṣaṣṭiṃ kuryādbhr̥ṅgarasāplutaṃ | |
 chāyāśuṣkāṃ ca tatrārdhaguṭīkāṃ bhakṣayet puraḥ |
 jīrṇe rasena rūkṣeṇa peyāpūrvam ca bhojayet | |
 yantrito brahmacaryādyaiḥ krameṇa guṭīkāmapī |
 khādet parastānmāsasya bhavet kāmacaraḥ kramāt | |
 evaṃ sarvāṇi kuṣṭhāni jayatyatibalānyapi |
 dhīmedhāsmṛtiyuktaśca nīrugjīvet samāḥ śataṃ | |
 vāsāmṛtānimbavarāpaṭolavyāghrīkarañjodakakalkapakvam |
 sarpirviṃsarpajvarakāmalāsraḥkuṣṭhāpahaṃ vajrakamāmananti | |
 triphalātrikaṭudvikaṇṭakārīkaṭukākumbhanikumbharājavr̥kṣaiḥ |
 savacātiviśāgnikaiḥ sapāṭhaiḥ picubhāgairnavavajradugdhamuṣṭyā | |
 piṣṭaiḥ siddhaṃ sarpiṣaḥ prasthamebhiḥ krūre koṣṭhe snehanaṃ recanaṃ ca |
 kuṣṭhaśvitraplīhavaradhāsmāgulmān hanyāt kṛcchrāmstanmahāvajrakākhyam | |
 yaterlelītakavasā kṣaudrajaṭīrasānvitā |
 kuṣṭhaghñī samasarpirvā sagāyatrīyanodakā | |
 mūtre vinītā triphalārāse vā siddhā ghr̥te vāmbhasi kevale vā |
 rasāyanaṃ pathyabhujo haridrā nihanti pāṇḍvāmayakuṣṭhamehān | |
 pibedamṛtavalā vā svarasaṃ yantrapīḍitaṃ |
 medhyaṃ tat kuṣṭhamehārśaśchardivātāsranāśanam | |
 sthirakaṭhinamaṇḍalānām kuṣṭhānām poṭṭalairhitaḥ svedaḥ |
 svinnotsannaṃ vilikhet kuṣṭhaṃ tīkṣṇena śastreṇa | |
 rudhirāgamārthamathavāśr̥ṅgālābūbhirapaharedraktam |
 pracchedalpaṃ kuṣṭhaṃ nirecayedvā jalaukobhiḥ | |
 ye lepāḥ kuṣṭhānām yujyante nirhṛtāsradoṣāṇām |
 saṃśodhitāśayānām sadyaḥ siddhirbhavati teṣām | |
 yeṣu na śastraṃ kramate sparśendriyanāśaneṣu kuṣṭheṣu |
 teṣu nipātyaḥ kṣāro raktaṃ doṣaṃ ca visrāvya | |
 lepo 'tikaṭhinaparūṣe supte kuṣṭhe sthire purāṇe ca |
 pītāgadasya kāryo viśaiḥ samantrāgadaicānu | |
 stabdhāni suptasuptānyasvedanakaṇḍulāni kuṣṭhāni |
 kūrcairdantītrivṛtākaravīrakarañjakuṭajānām | |
 jātyarkanimbajairvā patraiḥ śastraiḥ samudraphenena |
 ghr̥ṣṭāni gomayairvā tataḥ pradehaiḥ pradehyāni | |
 āragvadhāḥ saidagajaḥ karañjo vāsā guḍūcī madanaṃ haridre |
 śr̥yāhvaḥ surāhvaḥ khadiro dhavaśca nimbo viḍaṅgaḥ karavīrakaśca | |
 granthiśca bhūrjo laśunaḥ śirīṣaḥ salomaśo guggulukṛṣṇagandhe |
 phaṇijjako vatsakasaptaparnāpīlūni kuṣṭhaṃ sumanaḥpravālāḥ | |
 vacāhareṇustrivṛtā nīkumbho bhallātakaṃ gairikamañjanaṃ ca |
 manaḥśilāle gr̥hadhūma elā kāsīsalodhrārjunamustasarjāḥ | |
 ityardharūpairvihitāḥ ṣaḍete gopittapītāḥ punareva piṣṭāḥ |
 siddhāḥ paraṃ sarṣapatailayuktāścūrṇāḥ pradehā bahuśāḥ prayojyāḥ | |
 kuṣṭhāni kṛcchrāṇi navaṃ kilāsaṃ surendraluptaṃ kiṭibhaṃ sadadrum |
 bhagandarārśāmsyapacīm sapāmām hanyuḥ prayuktānacirānnarāṇām | |
 nimbaṃ haridre surasaṃ paṭolaṃ kuṣṭhāśvagandhe suradāruśigru |
 sasarpapaṃ tumburudhānyavanyaṃ caṇḍām ca cūrṇāni samāni kuryāt | |
 taistakrapīṣṭaiḥ prathamam śarīraṃ tailāktamudvartayitum yateta |

tathāsyā kaṇḍūhpiṭakāḥ sakoṭhāḥ kuṣṭhāni śophāśca śamaṃ vrajanti ||
 mustāmṛtāsaṅgakaṭaṅkaṭerikāsīsakampillakakuṣṭhalodhrāḥ |
 gandhopalaḥ sarjarasaṃ viḍaṅgaṃ manaḥśilāle karavīrakatvak ||
 tailaktagātrasya kṛtāni cūrṇānyetāni dadyādavacūrṇanārtham |
 dadruḥsakaṇḍūḥ kiṭibhāni pāmā vicarcikā ceti tathā na santi ||
 kāṇḍe mahāvṛkṣabhava nilīnaḥ svinnaḥ kukūle puṭapākayuktyā |
 vicarcikāṃ sarṣapakalkapiṇḍo nihanti lajjāmiva rāgavegaḥ | |
 manaḥśilāle maricāni tailamārkaṃ payaḥ kuṣṭhaharaḥ pradehaḥ |
 tathā karaṇjaprapunāṭabijaṃ kuṣṭhānvitaṃ gosalilena piṣṭam ||
 guggulumaricaviḍaṅgaiḥ sarṣapakāsīsasarjarasamustaiḥ |
 śrīveṣṭakālagandhairmanaḥśilākuṣṭhakampillaiḥ | |
 ubhayaharidrāsahitaiścātrikatailena miśritairebhiḥ |
 dinakarakarābhitaptaiḥ kuṣṭhaṃ ghrṣṭam ca naṣṭam ca ||
 maricaṃ tamālapatraṃ kuṣṭhaṃ samanaḥśilaṃ sakāsīsam |
 tailena yuktamuṣitaṃ saptāhaṃ bhājane tāmre ||
 tenāliptaṃ sidhma saptāhāt gharmasevino 'paiti |
 māsānnavaṃ kilāsaṃ snānena vinā viśuddhasya ||
 mayūraḥ jarjaritaṃ samūlaṃ dagdhvā parisrāvya ca saptakṛtvāḥ |
 tenāmbhasā kaṅguṇikothatailaṃ siddhaṃ paraṃ sidhmaṇibarhaṇāya ||
 jīvaṇṭi mañjiṣṭhā dārvī kāmpillakaṃ payastuttham |
 eṣa ghr̥tatailapākaḥ siddhaḥ siddhe ca sarjarasaḥ ||
 deyaḥ samadhūcchiṣṭo vipādikā tena naśyati hyaktā |
 carmaṇikuṣṭhakiṭibhaṃ kuṣṭhaṃ sāmyatyalasakaṃ ca ||
 saptaparnakaraṇjārkaṃ mālātīkaravīrajaṃ |
 mūlaṃ snuḥśirīṣābhyāṃ citrakāśphotayorapi ||
 karaṇjabijadviniśāvyoṣaḍagajasarṣapāḥ |
 varā vellaṃ ca taistailaṃ sagomūtrairvipācitam ||
 kuṣṭhaduṣṭavraṇagranthigaṇḍamālābhagandarān |
 viśeṣādvātakaphajān hantyaabhyaṅgena vajrakam ||
 eraṇḍatārksyaghananīpakadambabhāṅgīkampillavellaphalinīsuraḥvāruṇībhiḥ |
 nirguṇḍyaruṣkarasurāhvasuvarṇadugdhāśrīveṣṭaguggulūśilāharitālaviśvaiḥ ||
 tulyasugarkadugdhaṃ siddhaṃ tailaṃ smṛtaṃ mahāvajram |
 atīṣayitavajrakaguṇaṃ śvitrārśogranthimālāghnam ||
 kanakakṣīrī śailā bhāṅgī dantyāḥ phalāni mūlaṃ ca |
 jātīpravālasarṣapalaśunaviḍaṅgaṃ karaṇjatvak ||
 saptacchadārkapallavamūlatvaṇṇimbacitrakāśphotam |
 guṇjairāṇḍakabṛhatīmūlatvakṣurasārjakaphalāni ||
 kuṣṭhaṃ pāṭhā mustā ṣaḍgranthātumburutvaco mūrvā |
 eḍagajakūṭajaśigrutryūṣaṇabhallātakakṣavakāḥ ||
 haritālamavākpuṣpī tutthaṃ kampillako 'mṛtāsaṅgaḥ |
 saurāṣṭrī kāsīsaṃ dārvītvak svarjikālavanaṃ ||
 etaistailaṃ tailaṃ kaṭutailaṃ vā caturguṇe mūtre |
 karavīramūlapallavatoye ca vipācitam jayati ||
 kaṭukālābunyastaṃ jityābhyaṅgena vātakaphakuṣṭham |
 maṇḍaladadrūkoṣṭhakṛmipāmāvicarcikāḥ sutarām ||
 sikhakatutthakaguggulusindūrarasāñjanaiḥ kaṭukatailam |
 pāmākiṭibhavicarciṣu sādhitamabhyaṅjane śreṣṭham ||
 śaileyakampillakapaṭṭikāḥvasurāṣṭrajāsarjarasopalāni |
 śilā ca cūrṇo navanītayuktaṃ kuṣṭhe sṛavatyabhyadhikaṃ praśastaḥ ||
 eḍagajakūṣṭhasaindhavasiddhārthaviḍaṅgākāñjikairliptaṃ |
 kṛmipāmāsiddhmadrūmaṇḍalakūṣṭhaṃ śamaṃ yāti ||

lākṣāvyoṣaṃ prāpunāṭaṃ ca bījaṃ saśrīveṣṭāḥ kuṣṭhasiddhārthakāśca |
 takronmiśraḥ syāddharidrā ca lepo dadrūṣūkto mūlakotthaṃ ca bījaṃ | |
 dūrvābhayāsaindhavacakramarda kuṣṭherakāḥ kāñjikatakrapīṣṭāḥ |
 tribhiḥ pralepairapi baddhamūlāṃ dadrūṃ ca kaṇḍūṃ ca vināśayanti | |
 manaḥśilātvakuṭajaṃ sakuṣṭhaṃ salomaśaḥ saidagajaḥ karañjaḥ |
 granthīśca bhaurjaḥ karavīramūlāṃ cūrṇāni sādhyāni tuṣodakena | |
 palāśanirdāharasena vāpi karṣonmitānyādhaka sammitena |
 darvīpralepaṃ pravadanti lepametat paraṃ kuṣṭhaniṣūdanāya | |
 elācitrakanimbavṛṣakaṃ kuruvindanāgarārkaṃ ca |
 cūrṇīkṛtamaṣṭāhaṃ bhāvayitavyaṃ palāśasya | |
 kṣāreṇa gavāṃ mūtrasrutena tenāśya maṇḍalānyāsu |
 bhidyante dīryanti ca liptānyarkābhitaptāni | |
 māmsī maricaṃ lavaṇaṃ rajanī tagaraṃ sudhā grhāddhūmaḥ |
 mūtraṃ pittaṃ kṣāraḥ pālāśaḥ kuṣṭhanullepaḥ | |
 mustaṃ triphalā madanaṃ karañja āragvadhāḥ kaliṅgayavāḥ |
 sasaptāhvakuṣṭhaphalinīdārvyāḥsiddhārthakaṃ snānam | |
 eṣa kaṣāyo vamaṇaṃ virecanaṃ varṇadastathodgharṣaḥ |
 tvagdoṣakuṣṭhaśophaprabādhanāḥ pāṇḍurogaghnaḥ | |
 karavīranimbakuṭajacchamyākāccitrakācca mūlānām |
 mūtre darvīlepaḥ kvātho lepena kuṣṭhaghnaḥ | |
 śvetakaravīramūlāṃ kuṭajakarañjāt phalaṃ tvaco dārvyāḥ |
 sumanaḥpravālayukto lepaḥ kuṣṭhāpahāḥ siddhaḥ | |
 śairīṣī tvak puṣpaṃ kārpāsyaḥ rājavṛkṣapatrāṇi |
 piṣṭā ca kākamācī caturvidhaḥ kuṣṭhahā lepaḥ | |
 dārvināsāñjanasya ca nimbapaṭolasya khadirasārasya |
 āragvadhavṛkṣakayostriphalāyāḥ saptaparṇasya | |
 iti ṣaṭ kaṣāyayogāḥ kuṣṭhaghnaḥ saptamaśca tiniśasya |
 snāne pāne ca hitāstathāṣṭamaścāśvamārasya | |
 ālepanaṃ pragharṣaṇamavacūrṇanameta eva ca kaṣāyāḥ |
 tailaghrītapākayogaiśceṣyante kuṣṭhaśāntyartham | |
 sarṣapakarañjakośātakāni tailānyatheṅgudīnām ca |
 kuṣṭheṣu hitānyāhustailaṃ śreṣṭhaṃ ca khadirasārasya | |
 śītāḥ pradehasekāstiktaṃ sarpiḥ sirāvirekaśca |
 viśaraṇadāhaclede visphoṭe carmadalane ca | |
 śīrṇanakharamamāmsaḥ kṛmimānannāmbhasī tyajet kuṣṭhī |
 sadhyodugdhaṃ dugdhaṃ ṣaṇmāsān kārabhaṃ bhajetsamadhu | |
 eḍagajaḥ saviḍaṅgo mūlānyāragvadhāsyā kuṣṭhānām |
 uddālanaṃ ca dantā gośvavarāhoṣṭradantāśca | |
 rajanīdvayaṃ kṛmighnaṃ prapūnāṭaṃ rājavṛkṣamūlāṃ ca |
 kuṣṭhotpāṇanamagryaṃ sapippalīpākalaṃ yojyam | |
 śvitṛāṇāṃ saviśeṣaṃ yuktavyaṃ sarvato viśuddhānām |
 utsanneṣu ca lepāḥ savarṇakaraṇāstathābhyaṅgāḥ | |
 pakṣāt pakṣāt chardanānyabhyupeyānmāsānmāsācchodhanaṃ cāpyadhastāt |
 śuddhirmūrdhnaḥsyātrirātrātrirātrāt ṣaṣṭhe ṣaṣṭhe māsyasṛīmokṣaṇaṃ ca | |
 yo durvānto durvirikto 'thavā syāt kuṣṭhī doṣairuddhatairvyāpyate 'sau |
 nissandehaṃ yātyasādhyatvamevaṃ tasmāt kṛtsnānnirharedasya doṣān | |
 vratadamayamasevātyāgaśīlābhiyogo dvijagurusurapūjā sarvasattveṣu maitrī |
 jinajinasutatārābhāskarārādhanāni prakāṭitamalapāpaṃ kuṣṭhamunmūlayanti | |
 | |
 iti ekaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha dvāviṃśo 'dhyāyaḥ |

athātaḥ śvitrakṛmicikitsitaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 kuṣṭhādapi bībhatsaṁ yacchīghrataraṁ ca yātyasādhyatvam |
 śvitramatastaśchāntyai yateta dīpte yathā bhavane | |
 madayantyāḥ savāyasyāḥ surabhyāragvadhasya ca |
 śataṁ palānāṁ pratyekaṁ varāyāstvēdhakatrayam | |
 vyāghrīvahnikaḥ potāvatsakakhadirārkamūladantyaṁ indryaḥ |
 sanīśādvayā daśapalā kvāthe 'mīśāṁ kṣipet piṣṭvā | |
 bījaṁ karañjeṅgudaśigrunimbānnīlīm sanīlotpalacandralekhām |
 śyāmāṁ kirātaṁ kaṭukatrayaṁ ca pañcādhakaṁ tatra ca pañcagavyāt | |
 śamayatyacireṇa ghṛtaṁ mṛduhutavahasādhitaṁ mahānīlam |
 na kilāsameva kevalamapacīkṛmikāsakuṣṭhamabhyastam | |
 unmādāpasmārāvarśovidradhiśīrorogān |
 galagaṇḍagulmagaṇḍānarbudāśophaḥpramehagalarogān | |
 savīsarpaśoṣapavanavyādhīnviśamajvarān hanyāt | |
 saṁśodhanaṁ viśeṣāt pītasnehasya yojayedanu ca |
 śvitre sraṁsanamagryaṁ malayūrasa īṣyate saguḍaḥ | |
 taṁ pītvābhyaktatanuryathābalaṁ sūryapādasantāpam |
 seveta viriktaśca tryahaṁ pipāsuh pibet peyām | |
 śvitre 'ṅge ye sphoṭā jāyante kaṇṭakena tān bhindyāt |
 sphoṭeṣu nissṛteṣu prātaḥ prātaḥ pibet pakṣam | |
 malayūmasanaṁ priyaṅguṁ śatapušpāṁ cāmbhasā samutkvāthya |
 pālāśaṁ vā kṣāraṁ yathābalaṁ phāṇitopetam | |
 vituṣāvalgujabajāccūrṇaṁ govāribhāvitādvahuśaḥ |
 mūlakvāhena pibet kalitarukṛtamālamadanaphalgūnām | |
 pīte kilāśī tilatailadigdho dine dine syādravipādasevī |
 jīrṇe ca takrāplutakodravāśī sphoṭodbhavāyāiṣa vidhistrirātram | |
 vidhvānyedyuh sphoṭakān kaṇṭakaistān bastāmbhobhirghṛṣṭayā śuktavartyā |
 limpet kāmāṁ lepanādvedanāyām lepo yojyaḥ śaṅkhanābhirjalena | |
 vyoṣasarsapanīśāgrhadhūmairvāśūkapaṭucitrakayuktaiḥ |
 kolatulyaguṭikārdhaviṣāṁśā śvitraḥ kuṣṭhaśamano varalepaḥ | |
 gavyaṁ mūtraṁ citrakavyoṣayuktaṁ sarpiḥkumbhe saṁsthitam kṣaudramīśram |
 pakṣādūrdhvaṁ śvitranā peyametāt kāryaṁ cāsmāi kuṣṭhadṛṣṭam vidhānam | |
 mārkaṁvathavā khāded bhr̥ṣṭam tailena lohapātrastham |
 bījakaśṛtaṁ ca dugdham tadanupibecśvitranāśāya | |
 pūtikārkavyādhīghātasnuhīnā mūtraiḥ piṣṭāḥ pallavā jātijāśca |
 ghnantyālepācśvitradurnāmadadrūn pāmākoṭhān duṣṭanāḍivraṇāṁśca | |
 dvaipyam dagdham carma mātāṅgajaṁ vā śvitre lepastailayukto variṣṭhaḥ |
 pūtikīto rājavṛkṣodbhavana kṣāreṇāḁktaḥ śvitrameko 'pi hanti | |
 rātrau gomūtre vāsītān jarjarāṅgānahnichhāyāyām śoṣayet sphoṭahetūn |
 evaṁ vārāmstrīn bhāvayecślakṣṇapiṣṭaiḥ snuhyāḥ kṣīreṇa śvitranāśāya lepaḥ | |
 akṣatāladrutālepaḥ kṛṣṇasarpodbhavāmaśī |
 śikhipittaṁ tathā dagdham dr̥iberam vā tadāplutam | |
 upoṣitāyānnakālāmstrīn śvetakṛkavākave |
 yaṣṭyāhvakuṣṭhaīdagajabījacūrṇaṁ ghṛtānvitam | |
 dadyāttasya purīṣeṇa śvitramuddālya lepayet |
 māsam hantyaśu tacśvitram viśeṣādguyasamśrayam | |
 lepaḥ paṭuvellaśilā kāsīsam rocanā kanakapuṣpī |
 gopittayuktamathavā capalāñjanayugmaloharajaḥ | |
 kākodumbarikā vā sāvalgujacitrakā sagomūtrā |
 kadālīkṣārayutaṁ vā kharāsthi dagdham sagorudhiram | |

nīlotpalam sakuṣṭham sasaindhavam hastimūtrapīṣṭam vā |
 hastimadādhyuṣito vā mālasyāḥ kṣāraśakṣārah | |
 siddhārthakābhṛatyau karaṇjakośātakīphalam guṇjā |
 śukanāsā sagavākṣī svarṇakṣīrīnikumbhaśca | |
 lāṅgalikī hayamārastilvakabhallaṭakāśvamūtrī ca |
 mustā snuhī sahiṃsrā suvarṇaśakalā phalopetā | |
 mūlakabījam vyoṣam pīluviḍaṅgāni karṇikāraśca |
 picumandajātīkīsalayabākucikātutthakuṣṭhāni | |
 kaṭurohiṇīmanohvātriphalā ca sukalkitā gavām mṛtre |
 gajahayakharamūtrāṇām pātrātritayam snugarkadugdābhyām | |
 dvau kuḍavāviha dadyāt sarṣapatailācca cāturthīm |
 darvīlepaṃ siddhā rasakriyā mūtrikā nāma | |
 śvitram ghrīṣṭam liptaṃ trīnālepāmstayā na laṅghayati |
 maśatīlakacarmakīlagranthyarbudasarvakūṣṭhaghñī | |
 kuḍavo 'valgujabījāddharitālacaturthabhāgasammiśrah |
 mūtreṇa gavām piṣṭaḥ savarṇakaraṇaḥ param śvitre | |
 kṣāre sudagdhe gajaliṇḍaje vā gajasya mūtreṇa parisrute ca |
 droṇapramāṇe daśabhāgayuktaṃ datvā pacedbījamavalgujānām | |
 śvitram jayeccikānatām gatena tena pralīptaṃ bahuśaḥ praghrīṣṭam |
 kuṣṭham maśam vā tilakālakaṃ vā yadvā vraṇe syādadhimāṃsajātam | |
 bhallaṭakadvīpisudhārkamūlaguṇjāphalātryūṣaṇaśaṅkhacūrṇam |
 tuttham sakuṣṭham lavaṇāni pañca kṣāradvayam lāṅgalikām ca paktvā | |
 snugarkadugdhe tadvidadhīta lepam |
 kuṣṭhe kilāse tilakālakesu maśeṣu durnāmasu carmakīle | |
 śudhyā śonitamokṣairvirūkṣaṇairbhakṣaṇaiśca saktūnām |
 śvitram kasyacideva praśāmyati kṣīṇapāpasya | |
 kṛmicikitsitam |
 snigdhasvinne guḍakṣīramatsyādyaiḥ kṛmiṇodare |
 utkleśitakrimikaphe śarbarīm tām sukhoṣite | |
 surasādigaṇam mūtre kvāthayitvārdhavarīṇi |
 tam kaśāyam kaṇāgālākṛmijitkalkayojitam |
 sataīlasvarjikākṣāram yuñjyādbastiṃ tato 'hani | |
 tasminneva nirūḍham tam pāyayeta virecanam |
 trivṛtkalkam phalakaṇākaśāyāloḍitam tataḥ |
 ūrdhvādhahśodhite kuryāt pañcakolayutam kramam | |
 kaṭutiktakaśāyāṇām kaśāyaiḥ pariṣecanam |
 kāle viḍaṅgataīlena tatastamanuvāsayet | |
 śīrorogaṇiṣedhoktamācarenmūrdhageṣvanu |
 udriktatiktakaṭukamalpasneham ca bhojanam | |
 viḍaṅgakṛṣṇāmaricapippalīmūlaśīgrubhiḥ |
 pibet sasvarjikākṣārairyavāgūṃ takrasādhitām | |
 rasam śīrīśakiṇihīpāribhadrakakembukāt |
 palāśabījapattūrapūtīkādvā pṛthak pibet |
 sakṣaudram surasādīn vā lihyāt kṣaudrayutān pṛthak | |
 śatakr̥tvo 'śvaviṭcūrṇam viḍaṅgakvāthabhāvitam |
 kṛmimānmadhunā lihyāt bhāvitam vā varārasaiḥ |
 śīrogaṇeṣu krimiṣu cūrṇam pradhamaṇam ca tat | |
 ākhukarṇikīsalayaiḥ supiṣṭaiḥ piṣṭamīśritaiḥ |
 paktvā pūpalikām khādet dhānyāmlam ca pibedanu | |
 sapañcakolalavaṇamasāndram takrameva vā |
 nīpamārkavanirguṇḍīpallaveṣvapyayam vidhiḥ | |

viḍaṅgacūrṇamiśrairvā piṣṭairbhakṣyān prakalpayet |
 viḍaṅgataṇḍulairyuktamardhāṃśairātape sthitam | |
 dinamāruṣkaraṃ tailaṃ pāne bastau ca yojayet |
 surāhvasaralasnehaṃ pṛthagevaṃ ca kalpayet | |
 tilvakoddālakapale trivṛcchyāme tadardhataḥ |
 dantīdravantyāvardhena tadardhe cavyacitrakau | |
 piṣṭvā viḍaṅgayūṣeṇa tena bhāvitapīḍitāt |
 tailaprasthaṃ tilātsādhyāṃ krimighnadviguṇe rase |
 tacchodhanaṃ pibet kāle vidadyāccānuvāsanam | |
 kośātakīkarañjomāsarṣapasnehakalpanam |
 kṛtvā tenaiva vidhinā pāyayedudarakrimim | |
 purīṣajeṣu sutarāṃ dadyādbastivirecane |
 śirovirekaṃ vamaṇaṃ śamaṇaṃ kaphajanmasu | |
 raktajānāṃ pratikāraṃ kuryāt kuṣṭhacikitsitam |
 indraluptavidhiścātra vidheyo romabhōjiṣu | |
 kṣīrāṇi māmśāni ghṛtaṃ guḍaṃ ca dadhīni śākāni ca paṇavanti |
 samāsato 'mlānmadhurānrasāṃśca krimīn jighāṃsuḥ parivarjayecce | |
 | |
 iti dvāviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trayaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vātavyādhicikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarveṣu kevalānilavikāreṣvantarbahih snehasvedau sālvalenopanāho nivātaṃ sthānaṃ
 prāvaraṇāni daśamūlakvāthasiddhā mahāsnehapragādhāḥ snigdhā dadhyamlā nāgarapip-
 palitīkṣṇā grāmyānūpaudakaśīraḥpiṣitarasāḥ payāṃsi yūṣāḥ prīṇanāni cānnāni |
 taireva ca māmśairmahāsnehasaṃsrṣṭaistadaktānāmabhīkṣṇaṃ piṇḍādisvedāḥ | |
 api ca |
 kolakulatthāmarataruyavamisimāṣātasīvacākuṣṭham |
 rāsnātailaphalāni ca vātajidutkārīkāmloṣṇā | |
 biḍālanakuloṣṭrasṛgālādicarmabhirbandhaḥ |
 snigdhā bastayo nāvanāni ca prayojyāni |
 doṣopakramaṇīyaṃ cekṣeta | |
 snigdhasvinnasya hi todabhedāyāmaśūlādayo vātavikārāḥ śīghramupaśāmyanti |
 snehaśca dhātūn puṣṇāti balaṃ ca dehe janayati |
 tasmāt punaḥ punaḥ snehasvedau śīlayet |
 tanmṛdūkrte ca koṣṭhe nāvatiṣṭhantyanilāmayāḥ | |
 yadi tu sadoṣatvānna nivartante tataḥ sarvaśarīrage 'pi vāyau viśeṣataḥ pakvāśayāśrite
 mṛdusnehavirecanaṃ tilvakasarpīḥ sātālāghṛtamairaṇḍatailaṃ vā kṣīreṇa dadyāt |
 evaṃ hi viśuddhasrotaso 'nāvṛtaḥ pavano vicarannāśu śāntimeti | |
 api ca |
 snigdhāmlalavaṇoṣṇādyairāhārairhi malaścitaḥ |
 sroto badhvānilaṃ rundhyāttasmāttamanulomayet | |
 atha durbale virecye nirūhaṃ pācanīyadīpanīyadravyayuktamevaṃvidhaṃ ca bhojyam |
 bhojyayuktaṃ vā sraṃsanamavacārayet |
 viśuddhasya ca samiddhe 'grāvasakṛt snehasvedau svādvamlalavaṇaṃ cānnapānam |
 evamapyanivṛttāvavapīḍakasnehān bastikarma ca prayojayet | |
 āmāśayagate kṛtavamanasya ṣaḍḍharaṇaṃ cūrṇaṃ parataśca yathārhaṃ snehādīn |
 nābhideśamāśrite bilvaśalātubhiḥ siddhān matsyān |
 aśeṣakoṣṭhāśrite punararśograhāṇīvihitamāmamalapācanaṃ kṣāropayogānantargul-
 mopakramaṃ ca prayuñjīta |
 hṛdayasthe aṃśumatyā śṛtaṃ payaḥ | |

śrotrādigate śirogate ca viśeṣeṇa snaihikaṃ nasyaṃ dhūmaṃ śirobastimardanālepanāny-
 athāsvaṃ ca srotasāṃ prīṇanam ||
 tvaci sthite 'bhyaṅgasvedanivātāni |
 rakte śītapradehavirekarakātamokṣāḥ |
 māmśamedasorvirekāsthāpanaśamanāni |
 asthimajjñorantarbahihśnehāḥ |
 śukraprāpte harṣāḥ śukralaṃ cānnapānam |
 vibaddhe tu śukre virecanam |
 tato 'nubandhe 'nantaroktāṃ kriyāṃ kuryāt putrakāmīyaṃ cekṣeta ||
 śuśyati tu garbhe bāleṣu ca yaṣṭimadhukakāśmaryaphalasārivāśarkarāśṛtaṃ payo dadyāt
 |
 māmśādamāmśarasāṃśca br̥mhañīyasnehayuktān ||
 sirāsnāvasandhiprāpte 'bhyaṅgamardanasvedopanāhabandhāgnikarmāṇi |
 saṅkoce māśasaindhavasādhitaṃ tailamabhyaṅgaḥ |
 svāpe bahuśo raktāvasacanam |
 na tvaṅgamlānu śoṣabhayāt |
 srutaraktasya tailalavaṇāgārādhūmaiḥ pradehaḥ ||
 athāpatānakinamasrastākṣamastabdhālāṅgulamavedanamasvedanamapralāpinama-
 khaṭvāghātinamabahirāyāminam copakrameta ||
 tatra prāgeva snigdhasvinnāṅgaṃ vyoṣaṇāṅgaśvetamaricairanyaiśca tīkṣṇaiḥ śirovire-
 canaiḥ srotoviśuddhaye kṛtanasyamanantaram cainaṃ vidāryādikvāthamāmśarasakṣīradad-
 hivipakvaṃ sarpiracchaṃ pāyayet |
 tathā nātimātramanilaḥ prasarati ||
 tato bhadradārvādivargaṃ vātaghnamāhṛtya sayavakolakulatthaṃ sānūpamāmśaṃ ca
 niṣkvāthya tatkaṣāyeṇāmlakṣīravatā madhuravargaprativāpaṃ mahāsnehaṃ vipacet |
 tamapatānakinamabhyaṅgapariṣekāvagāhapānabhojanānuvāsanaśāneṣu vidadhyāt ||
 balīyasi ca vāte sukhoṣṇakarīṣapūrṇe kūpe nikhanyādāmukham |
 taptāyāṃ vā rathakāraculyāṃ śīlāyāṃ vā surāpariṣiktāyāṃ śāyayet palālāvacchannam |
 svedayedvā piṇḍena |
 mūlakorubūkasphūrjātakārkasaptalāśaṅkhinīsvarasasiddhaṃ vā talamabhyaṅgādiṣu yo-
 jyam abhuktavatā caitat pītamamladadhimaricavacāyuktamākṣepakamapahanti ||
 tilapīḍanopakaraṇadravyāṇyālpakālatailaparipītānyavakṣudya mahati kaṭāhe pānīyenā-
 plāvya kvāthayedāsnehopagamāt |
 tatastat snehamambhasa upariṣṭāt pāṇīsarāvayoranyatareṇādāya vātaghnausadhadat-
 taprativāpaṃ snehapākakalpena pacet |
 etadaṇutailaṃ sarvavātavikāraharam |
 aṇutailadravyebhyo niṣapadyata ityaṇutailam ||
 vegāntareṣu ca tīkṣṇānyavapīḍāni pradhamaṇāni vāsakṛddadyāt |
 tathāsya śleṣmāpagamanena śvasanavimokṣāt saṃjñā punaḥ punarnoparudhyate |
 kukkuṭakulīraśiṃśumāravarāhavasāḥ pāyayet |
 yavakolakulatthamūlakadadhighṛtatailasiddhāṃ ca yavāgūm
 sarvākāraṃ ca gatavegāḥ snehavirecanāsthāpanānuvāsanaṇi seveta ||
 trivṛḍṇtisuvārṇakṣīrīśaṅkhinīvidāṅgatriphalānāmākṣasamāḥ kalkāḥ bilvamātrakaṃ
 tilvakamūlānāṃ triphalārasadadhipātre dve ghṛtapātramakaṃ sarvamaikadhyam
 pratisaṃsṛjya vipacedettilvakasarpīḥ snehavirecanamanilarogeṣu |
 tilvakavidhireva cāśokaramyakayordraṣṭavyaḥ |
 śuddhavātapatānakavidhānametat |
 saṃsṛṣṭe yathāsaṃsargam ||
 sakaphe tu vāte tulburuphalābhayāhiṅgupuṣkaramūlalavaṇatrayacūrṇam yavakvāthena
 kṛtpārśvārtiharam pibet |
 hiṅgunāgaradāḍimāmlavetasasauvarcalacūrṇam vā |

mustapippalīnāgarātivīṣābibhītakabhārṅgīcūrṇaṃ vā madyenoṣṇāmbunā vā-
 patantrakakāsaḥṛdrogaharam |
 sauvarcalābhayāvyoṣasiddhaṃ sarpiḥ |
 rāsnāmlavetasasaindhavavacāharātākalkaśca ghṛtabhr̥ṣṭo bhakṣitaḥ ||
 śuṇṭhīcitrakabhārṅgīśukanāsāniculamahāvallībhṛtīdvayakākamācīpunarnavairakṣamātraighṛtaprastha
 sādhayet |
 tat pītaṃ paramapatantrakaśvāsahidhmāhṛdrogaghnam |
 pathyāśatārdhakalkena vā sauvarcalapaladvayayuktaṃ caturguṇakṣīraṃ ghṛtaprasthaṃ
 vipācayet tadapatantrakaghnam |
 na cāśya śodhanārthaṃ bastayastīkṣṇāḥ prayoktavyāḥ |
 hṛdrogacikitsitaṃ cekṣate ||
 antarbahirāyāmāvekāyāmavat sādhayet |
 tailadroṇyāṃ cātra śayanam |
 antarāyāmaścaitayorghoratarāḥ api ca ||
 vivarṇadantavadanaḥ srastāṅgo naṣṭacetanaḥ |
 prasvidyaṃśca dhanuṣkampī daśarātraṃ na jīvati ||
 vegeśvato 'nyathā jīvenmandeṣu vinato jaḍaḥ |
 khañjaḥ kuñiḥ pakṣahataḥ paṅgulo vikalothavā ||
 hanustambhamapyarditavaccikitset |
 svedayitvā ca hanū stabdhau srastau svasthānamānīya pāṇibhyāṃ pīdayet |
 vivṛtāsyē cibukaṃ connāmayet |
 saṃvṛtāsyē ca nāmayet ||
 jihvāstambhe sāmānyokto vidhirekāyāme ca |
 tathā mahātr̥ṇapañcamūlavīdāryādijīvanīyāni medyamāṃsānyaudakakandāmśca
 dviguṇodake kṣīraśeṣaṃ niṣkvāthya parisrāvya tailaprasthenonmīśraṃ punaradhiśrayet
 |
 kṣīrānugame cāvatārya śītaṃ manthayet |
 tataḥ snehamādāya pūrvavadvipacet |
 etat kṣīratailaṃ pānābhyaṅgādiṣu vidheyam |
 tailavihīnamidameva kṣīraghṛtamakṣitarpaṇam ||
 tilvakaphalasiddhakṣīradadhṇā ca saha māmśasaraśān kalpayet |
 yathoktāśca yavāgūḥ snigdhāśca nasyadhūmakavalagrahāḥ prayojyāḥ |
 kṛṣṇabhūmikedāraṃ rohiṇīkāṣṭhairsnātīśuṣkairdāhayet |
 upalipya ca gomayena punaḥ khadirakāṣṭhairsnātīśuṣkairdāghvā tadbhasmāpanīya tatra śītībhūte
 tailaṃ niṣecayet |
 uṣitaṃ ca niśāṃ khānayet |
 tāmanugatatailaṃ mṛttikāmādāya pañcamūlena saha kvāthayet |
 tamapi kvāthaṃ parisrutamaṣṭaguṇena payasā tailāvaśeṣaṃ pācayet |
 etadapyaṇutailaṃ nāvanāt sarvavātavyādhiharam ||
 tadvacca pañcamūlakāṣṭhairsnātīśuṣkairdāghvā bhasmāpanīya vīdāryādisiddhena tailena śataśo
 niṣicya pūrvavanmṛdamādāyoṣṇodakavati kaṭāhe 'bhyāsicya tailaṃ pāṇinā picunā vā grhītṛvā
 vātaharauśadhakvāthamāmśasaraśakṣīrāmlabhāgasahasreṇa sahasrapākam sādhayedyāvātā
 kālena śaknuyāt paktuṃ pratīvāpaścātra haimavatā dakṣiṇāpathagā cāśvagandhā vātagnāni
 ca dravyāni |
 sidhyati cāsmiṇ śāṅkhamādhmāpayet |
 dundubhīn vādayet |
 brāhmaṇānadhyāpayet bhojayecca |
 chatraṃ dhārayet |
 bālavyajanaiśca vījayet |
 tatsiddhaṃ nasyapānābhyaṅgabastiṣu prayuñjīta |
 etatsahasrapākamanivāryavīryaṃ tailamevaṃ bhāgaśatapakvaṃ śatapākam |

abhikṣṇaṃ ca svedayet |
 tataḥ snigdhasvinnasya ślakṣṇasya mṛdunaścarmaṇo vāsaso vā caturaṅgulavistṛtābhiḥ
 paṭṭikābhirvakṛībhūtapradeśānavagr̥hṇan sarvato veṣṭayet badhnīyāt |
 niśi badhvā divā muñceddivā vā jiśi |
 mokṣānte cotkārikābhiḥ susnigdhābhirvātaghnaprakṛptābhiḥ svedayet |
 avyathaṃ ca pratilomaṃ pramāṛjayannṛju kurvaṃśca punarbadhnīyāt |
 evaṃ saptarātram |
 saśophe tu vamanamācāret |
 sadāharāge balavataḥ sirāvyadham |
 ghṛtakṣīrabastisekān vātapittaghnakriyāṃ ca | |
 ekāṅgarogīnamamlānagātraṃ snehasvedopapannaṃ mṛdunā saṃśodhanena saṃśod-
 hyānuvāsyāsthāpya cākṣepakavidhānenopacāret |
 viśeṣato balātailamanuvāsanārthe |
 doṣasaṃsarge yathāsaṃsargam |
 kukkuṭiṃ vā rasāyanavidhānenopayujjīta |
 apabāhuke nācanamūrdhvaḥbhaktaṃ ca nirāme snehapānam |
 viśvabhīprabhṛtiṣu pādadhānteṣu yathoktāṃ sirāṃ vidhvā vātavyādhivadupācāret | |
 ūrustambhe tu snehāṣṭksrāvavamanāvirecanabastikarmāṇi pariharet |
 āmaśleṣmabhyāṃ saha teṣāṃ virodhāt |
 ūrulīnānāṃ vāyunā stabdhānāṃ ca vamanādibhirūrdhvaṃ netumambhasāmiva nimnāt
 sthalamaśakyatvāt |
 tatastatra tu bahuśaḥ śamanaśoṣaṇāni yuktyāveksya yujjīta |
 rūkṣopacārān yavaśyāmākakodravoddālakamalavaṇamalpatailasiddham śākaṃ
 kṣārāriṣṭamadhūdakāni ca śīlayet | |
 sa saindhavaṃ vacādiṃ haridrādiṃ vatsakādiṃ vā |
 ṣaḍdharāṇaṃ vā haritakiḥ pippalīrvā |
 śārngeṣṭāmadanadantīvatsakaṃ vā |
 svādukaṇṭakāragvadhādārvīmarubakapāṭhākarañjakūlakacūrṇaṃ vā sakṣaudraṃ mas-
 tunā pibet |
 citrakadevadārukuṣṭhapāṭhātiktakarohiṇīrvā madhunā lihyāt |
 triphalāpippalīmustacavikākaṭurohiṇīrvā |
 svedāṃśca rūkṣān kuryāt | |
 atyapatṛptaṃ tu rūkṣaṃ kṣāmamanidraṃ jāṅgalarasaiḥ śālibhiḥca tarpayet |
 sarṣapatailaṃ vā saralakuṣṭhaśrīveṣṭakasuradārūnāgakesarājagandhāsiddham sakṣau-
 draṃ pibet |
 sasaindhavapalaṃ śuṇṭhīcitrakapippalīmūlānāṃ pṛthak dvipalaṃ daśa bhallātakāsthīni
 kalkīkr̥tyaikadhyamāranālāḍhakena saha tailapraṣthaṃ pacet |
 tatsarvavātavikāreṣu pathyaṃ viśeṣādūrustambhārsogṛdhrasīghnamapatyadaṃ ca |
 bahirapi śleṣmakṣapaṇāya kṣaudrasarṣapakarañjaphalavalāmīkamṛdgomūtraīruṣṇair-
 lepayet |
 saubhāñjanatarkārīdvayasalarjūnakarañjāḍhakīgokṣurakairleponmardanasekān kuryāt
 |
 vyāyāmaiśca vividharmedaḥ kṣapayet |
 sthalānyullaṅkṣayet |
 pratisrotaḥ saritamavyālāṃ taret |
 evamūrustambho hi śuṣkeśleṣmaṇi praśāmyatīti | |
 bhavati cātra |
 sahacaraṃ suradāru sanāgaram kvathitamambhasi tailavimīśritam |
 pavanapīḍitadehagatiḥ piban drutavilambitago bhavaticchayā | |
 rāsnāmahaṣadhadvīppippalīśaṭhipauṣkaram |
 piṣṭvā vipācayetsarpīrvātarogaharaṃ param | |

nimbāmṛtāvṛṣapaṭolanidigdhikānām bhāgān pṛthagdaśapalān vipacedghaṭe 'pām |
 aṣṭāṁśaśeṣitarasena punaśca tena prasthaṁ ghṛtasya vipacet picubhāgakalkaiḥ | |
 pāthāviḍaṅgasuradārugaḥpakulyādvikṣāranāgaraniśāmisicavyakuṣṭhaiḥ |
 tejovatīmaricavatsakadīpyakāgniṛohiṇyaruṣkaravacākaṇamūlayuktaiḥ | |
 mañjiṣṭhayātiviṣayā viṣayā yavānyā saṁsuddhaguggulupalairapi pañcasaṅkhyaiḥ |
 tat sevitaṁ vidhamati prabalaṁ samīraṁ sandhyasthimajjagatamapyatha kuṣṭhamīdṛk | |
 nāḍivraṇārbudabhagandaragaṇḍamālā jatrūrdhvasarvagadagulmagudotthamehān |
 yakṣmāruciśvasanapīnasakāśaśoṣahrtpāṇḍurogamadavidradhivātaraktam | |
 droṇe 'mbhasaḥ pacedbhāgān daśamūlāccatuṣpalān |
 yavakolakulatthānām bhāgaiḥ prasthonmitaiḥ saha | |
 pādaśeṣe rase piṣṭairjīvanīyaiḥ saśarkaraiḥ |
 tadvatkharijūrakāśmaryadrākṣābadaraphalgubhiḥ | |
 sakṣīraiḥ sarpiṣaḥ prasthaḥ siddhaḥ kevalavātanut |
 yojyo niratyayaḥ pānanasyābhyañjanabastiṣu | |
 balābilvaśṛte kṣīre ghṛtamaṇḍaṁ vipācayet |
 tasya śukṭiḥ prakuñco vā nasyaṁ vāte śirogate | |
 tadvatsiddhā vasā nakramatsyakūrmabulūkajā |
 pratyagrā vidhinānena nasyapāneṣu yojayet | |
 jīrṇaṁ piṇyākaṁ pañcamūlaṁ pṛthak ca kvāthaṁ kvāthābhyāmekatastailamābhyām
 kṣīrādaṣṭāṁśaṁ pācayetena pānādvātā naśyeyuḥ śleṣmayuktā viśeṣāt | |
 samūlaśākhasya sahācarasya tulāṁ sametāṁ daśamūlataśca |
 abhīrumūlācca tulārdhametadaṣṭāṁśaśeṣaṁ vipacedvahe 'pām | |
 tatra sevyanakhakuṣṭhahimailāsprkṣapriyaṅgunalikāmbuśilājaiḥ |
 lohitānaladalohasurāhvaiḥ kopanāmiśituruṣkanataiśca | |
 tulyakṣīraṁ pālīkaistailapātraṁ siddhaṁ kṛcchrān śīlitaṁ hanti vātān |
 kampākṣepastambhaśoṣādiyuktān gulmonmāḍau pīnasānyonirogān | |
 ketakimūlabalātibalānām yadbahalena rasena vipakvam |
 tailamanalpatuṣodakayuktaṁ mārutamasthigataṁ tadapohet | |
 tulāṁ laśunakandasya tulārdhaṁ jāṅgalāt palāt |
 daśamūlācca vipacedbhāgān pañcapalān pṛthak | |
 toyārmaṇeṇa pādasthe samaṁ tailaṁ payo dadhi |
 tatra dadyāt palāṁśāṁśca rāsnāmadhukajīvakān | |
 miśisthirāmahāmedācapalātiviśābalāḥ |
 kākolī pauṣkaraṁ mūlamaśvagandhāṁ ca sādhitam | |
 tatparaṁ vātarogaghnaṁ gulmānāhṛtiśūlanut |
 bhagnajarjaritāṅgānām pathyamagneśca dīpanam | |
 samūlājālāṁ vipacet prasāriṇīm tulongmitāṁ pādadhṛte ghaṭe 'mbhasaḥ |
 pṛthak satailaṁ dadhi tatsamaṁ kṣipet samaṁ ca tābhyām vijayām tataḥ pacet | |
 prasāriṇījīvakasindhujanmayaṣṭyāhvarāsnāgnikayāvaśūkaiḥ |
 sagraṇthikākhyairdvipalaiḥ supiṣṭaiḥ bhallātākānām daśakaistribhīśca | |
 śuṇṭhīpalatrayayutairvinihanti pānanasyādibhistadakhilān maruto vikārān
 kuṣṭhapramehahatanāmamanovikāraśvāsāsthibhaṅgaḥjaṭharakrimibījadoṣān | |
 pacet sahācaratulāṁ jaladroṇacatuṣṭaye |
 droṇaśeṣe samakṣīre tatra tailāḍhakaṁ pacet | |
 sahācarasya mūlānām kalkitairdaśābhiḥ palaiḥ |
 athavā nataṣaḍgranthāsthirākuṣṭhasurāhvayāt | |
 sailānaladaśauleyaśatāhvāraktacandanāt |
 siddhe 'smin śarkarācūrṇādaṣṭādaśapalaṁ kṣipet | |
 bheḍasya saṁmataṁ tailaṁ tat kṛcchrānanilāmayān |
 vātakuṇḍalikonmāḍabhūtāpasmāravardhma ca |
 gulmahṛdrogadurnāmayonirogāṁśca nāśayet | |

śvadamṣṭrakakaṣāyasya prasthau dvau payasā samau |
 ṣaṭpalaṃ śrīṅgaverasya guḍasya ca palāṣṭakam |
 tailaprasthaṃ vipakvaṃ taddadyāt sarvānilārṭiṣu ||
 balāśataṃ chinnaruhāpādaṃ rāsnāṣṭabhāgikam |
 jalāḍhakaśate paktvā śatabhāgāthite rase ||
 dadhimastvikṣuniryāsaśuktaistailāḍhakam samaiḥ |
 pacetsājapayordhāmśaṃ kalkairebhiḥ palonmitaiḥ ||
 ṣaṭhīsaraladārvelāmañjiṣṭhāgarucandanaiḥ |
 padmakātibalāmustāsūpyaparnīhareṇubhiḥ ||
 yaṣṭhyāhvasurasavyāghranakharṣabhakajīvakaiḥ |
 palāśarasakastūrīnalikājāṭikośakaiḥ ||
 sprṅkākuṅkumaśaileyajāṭikaṭuphalāmbubhiḥ |
 tvakkundurukakarpūraturuṣkaśrīnivāsakaiḥ ||
 lavaṅganakhakamkolakuṣṭhamāmsīpriyaṅgubhiḥ |
 sthaṇeyatagaradhyāmavacāmadanakaplavaiḥ ||
 sanāgakesaraiḥ siddhe dadyāccātrāvatārite |
 patrakalkam tataḥ pūtaṃ vidhinā tat prayojitam ||
 śvāsam kāsam jvaṛam mūrcham chardim ṭṣṇam kṣataṃ kṣayam |
 plīhaśoṣāvapasmāramalakṣmīm ca praṇāśayet |
 balātailamidaṃ śreṣṭhaṃ vātavyādhivināśanam ||
 amṛtāyāstulāḥ pañca pacettoyavahadvaye |
 pādaśeṣe samakṣīraṃ tailasya dvyāḍhakam pacet ||
 elāmāmsīnatośīrasārīvākuṣṭhacandanaiḥ |
 śatapuspābalāmedāmahāmedardhijīvakaiḥ ||
 kākolikṣīrakākolīśrāvaṇyatibalānakhaiḥ |
 mahāśrāvaṇijīvantīvidārikapikacchubhiḥ ||
 śatāvarītāmalakīkarkaṭāhvāhareṇubhiḥ |
 vacāgokṣurakairaṇḍārāsnākālāsahācaraiḥ ||
 vīrāmahailarṣabhakatridaśāhvaiśca kārṣikaiḥ |
 mañjiṣṭhāyāstrikarṣeṇa madhukāṣṭapalena ca ||
 kalkaistatṣīṇavīryāgnibalasammūḍhacetasaḥ |
 unmādāratyapasmārairārtāmśca prakṛtiṃ nayet ||
 vātavyādhīharam śreṣṭhaṃ tailāgryamamṛtāhvayam |
 rāsnāsahasraniryūhe tailadroṇam vipācayet |
 gandhairhaimavataiḥ piṣṭairelādyaiścānilārtinut |
 eṣa kalpo 'śvagandhāyā balātibalayorapi ||
 kvāthakalkapayobhīrvā balādīnām pṛthak pacet |
 yavakolakulatthānām matsyānām śigrubilvayoḥ ||
 rasena mūlakānām ca tailam dadhipayonvitam |
 sādhayettat paraṃ sarvapavanavyādhībheṣajam ||
 yacca śītajvare tailamagarvādyamudāhṛtam |
 sahasraśataśaḥ paktvā siddham vātāmayāpaham ||
 phalatrikasya prasthaṃ syāt kulattham kuḍavadvayam |
 kṛṣṇagandhātvaḡāḍhakyoh pṛthak pañcapalāni tu ||
 rāsnācitrakayordve dve daśamūlāt palam palam |
 jaladroṇe pacet pādaśeṣe prasthonmitam pṛthak ||
 surāranāladadhyamlasauvīrakatuṣodakam |
 koladāḍimavṛkṣāmlarasam kṣīraṃ vasam navam ||
 majjānam tailamājyam ca jīvanīyapalāni ṣaṭ |
 kalkamekatra tat siddham siddham śuddhānilāmaye ||
 sirāparvāsthige vāte sarvāṅgaikāṅgarogiṣu |

vepanākṣepaśūleṣu tamabhyaṅgaṃ prayojayet ||
 ānūpajāṅgalotthānāmasthīni vipacejjale |
 tatsnehaṃ daśamūlasya kaṣāyeṇa punaḥ pacet ||
 jīvakarṣabhakāspṛṣṭavidārīkapikacchubhiḥ |
 vātaghnairdīpanīyaiśca kalkairdvikṣīrabhāgikāiḥ ||
 sirāparvāsthikoṣṭhasthaṃ pānādyairhanti taccalam |
 kṣīṇaujomajjaśukrāṇāmetat syādamṛtopamam | |
 pāne nasye 'nvāsane 'bhyañjane ca snehāḥ kāle samyagete prayuktāḥ |
 duṣṭān vātānāśu śāntiṃ nayeyurvandhyā narīḥ putrabhājaśca kuryuḥ ||
 snehasvedairdrutaḥ śleṣmā yadā pakvāśaye sthitaḥ |
 pittaṃ vā darśayedrūpaṃ bastibhistam vinirjayet ||
 ||
 iti trayaviṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atah caturviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vātaśoṇitacikitsitaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 vātaśoṇitinaḥ snigdhasya dāharāgaruktodeṣu jalaukobhiḥ kaṇḍūpatāpasvā-
 pacimicimāyaneṣu śṛṅgatumbairdaśāddeśāntaraṃ sañcarat sirayā pracchānena vā
 duṣṭamasrgasakṛdalpamavasecayet ||
 asṛkkṣaye hi gambhīraśophastambhakampaglāni saṅgocādayaḥ syuḥ |
 sirāvyadhoktāśca mūrchādayaḥ |
 naiva ca srāvayedaṅgaglānau rūkṣe vātottaraṃ ca raktam |
 tataśca punaḥ snehayuktāni rūkṣāṇi vā virecanāni bastikarma cāsakṛt prayojayet ||
 atha vātaprabale purāṇaghṛtaṃ pibecchatāvarīghṛtaṃ vā ||
 daśamūlapunarnavadvayairāṇḍamudgaparṇīmāṣaparnīmahāmedāśatāvarīrāsnāvākpuṣpīśāṅkhapuṣpība-
 dvipalāṃśāḥ pṛthak jaladrona vipācayet |
 pādaśeṣe ca tattulyāni pṛthak chāgamāṃsāmalakekṣurasaghr̥takṣīrāni samyojya kalkaṃ ca
 pippalimaricakāśmaryaphalotpaladvimedādviśrāvaṇivīrāpunarnavanāgarasamaṅgātugākṣīrīkṣīrakākolidrāk-
 ṅgātakanikocakabhavyorumāṇakharjūravātāmamuñjātābhiṣukāṇaṃ punaḥ pacet |
 etajjīvanīyākhyam sarpirvātavikārān viśeṣataśca pāṇḍurogajvarāpasmārabhagandaraśvāsakāśahidhmāsva-
 tplīhamūtrasaṅgāśmarivātaśoṇitasarvāṅgaikāṅgarogānapaharati |
 balyaṃ varṇyaṃ vṛṣyaṃ cakṣuṣyaṃ putradaṃ ca |
 tailasātmyo vā kṣīrasitopetaṃ tailaṃ pibet ||
 athavā śatāvarīmayūrakakṣīravīdārībālādvayatṛṇapañcamūlakvāthe padmakādigarbhaṃ
 sādhitam |
 balātailaṃ vā vātavyādhyuktam |
 śatapākam vā |
 vātahasiddhena payasāmlairvā sparśasukhaṃ pariṣekaṃ kurvīta ||
 pratyekaśo yavagodhūmatilamudgamāṣeṣu kākolījīvakarṣabhakabalātibalātibalāśṛgālavinnāmeṣaśṛṅgīpri-
 śerukalkamiśreṣūpanāhārthaṃ sarpiṣṭailavasāmajjadugdhasiddhān pañca pāyasānu-
 pakalpayet |
 snaihikaphalamajjotkārīkāṃ vā |
 bilvapeśīkātagaradevadārusralarāsnāhareṇukuṣṭhaśatapuṣpābhirvā dadhimastuyuktāb-
 hirupanāhaḥ ||
 yavamadhukairāṇḍabījapunarnavairdhānyāmbuṣṭaiḥ pralepaḥ |
 mātuluṅgāmlavetasasaindhavaghṛtamiśraṃ vā śīgrumūlam |
 sahacarajīvanīmūlaṃ vā |
 rāsnāmadhukaguḍūcībālādvayajīvakarṣabhakalkakṣīrasiddhaṃ sasikṭhakaṃ sarpirab-
 hyaṅgaḥ ||
 pittaprabale drākṣārevataphalapayasyāmadhukacandanakāśmaryakaṣāyaṃ śarkarāmad-
 humadhuraṃ pāyayet |

śatāvarīpaṭolatripthalāguḍūcikaṭukākaśāyaṃ vā |
 svādutiktavargasiddhaṃ ca sarpiḥ kṣīraṃ ca |
 rāsnābhīrudaśamūlabalāsiddhaṃ vā |
 dhāroṣṇaṃ vā |
 virekārthe trivṛccūrṇayuktaṃ vā |
 kṣīrāhāro vā kṣīreṇairāṇḍatailaṃ bahuśaḥ pibet |
 amṛtāragvadhātarūṣakakaśāyeṇa vā |
 kṣīrabastīn vā saghṛtān dadyāt | |
 śītaiśca candanapadmakabisamṛṇālādibhiḥ śṛtena kṣīreṇa pariṣekaḥ |
 kṣīrekṣurasamadhuśarkarātaṇḍulodakena vā |
 drākṣāmadvakakāśmaryayutena vā |
 dhānyāmlena vā jīvanīyasiddhena vā sarpiṣā śatadhautena vā | |
 masūrośīraprapauṇḍarīkadārvīmadvakamakāñjiṣṭhācandanotpalapadmakairakāsaktubhiḥ
 saghṛtakṣīraśarkaraiḥ predahe dāharāgarugvisarpaśophaharaḥ |
 godhūmacūrṇo vā chāgakṣīrasaṃyukto lepaḥ |
 tilāśca payasā piṣṭāḥ bhrṣṭāḥ kapāle punaḥ payasi prakṣipyā nirvāpitāḥ | |
 rakṭaprabale 'pyevaṃ bahuśaśca śoṇitamavasecayet | |
 śleṣmaprabale dhātṛnīśāmustākaśāyaṃ madhumadthurapibet |
 tripthalākaśāyaṃ vā |
 madhukaśṛṅgiverābhayākāṭurohiṇīniryūhaṃ vā |
 yathārhasnehapītaṃ ca mṛdu vāmavedvirūkṣayecca |
 na cātisekalepān dadyāt | |
 nimbasarṣapāśvagandhākṣāratilaiḥ koṣṇairlepaḥ |
 vacāgāradhūmadviniśākuṣṭhaśatapuṣpābhīrvā |
 punarnavena vā saghṛtena |
 tilasarṣapātasīyavacūrṇo vā |
 śleṣmātakakapitthamadvakāgrumīśraḥ kṣāramūtrapiṣṭaḥ kaṭukaskandhasiddhaiḥ kṣāro-
 dakatailaṃ mūtraiḥ sekaḥ | |
 saṃsarge mīśraṃ yathodrekaṃ vā pratikuryāt |
 sarveṣu ca yathāyathaṃ guḍūcīm guḍaharītakīm pippalīvardhamānaṃ vā śīlayed-
 bastikarma cābhīkṣṇamiti |
 bhavati cātra | |
 bāhyamālepanābhyaṅgapariṣekāvagāhanaiḥ |
 virekāsthāpanasnehapānairāntaramācaret | |
 sarpistailavasāmajjapānābhyañjanabastibhiḥ |
 lepopanāhasekaiśca koṣṇairvātottaraṃ jayet | |
 virecanairghṛtakṣīrapānasecanabastibhiḥ |
 pittarakṭottaraṃ vātaraṅgaṃ lepaiśca śītalaiḥ | |
 vamaṇaṃ mṛdu nātyarthaṃ snehasekādilāṅghanaṃ |
 koṣṇā lepāśca śasyante vātaraṅge kaphottare | |
 vātāśleṣmottare śītaiḥ pralīpte vātāśoṇite |
 vidāhaśopharukkaṇḍūvivṛddhiḥ stambhanādbhavet | |
 pittarakṭottare vātaraṅge lepādayo himāḥ |
 uṣṇaiḥ ploṣoṣarugrāgasvedāvadaraṇodbhavaḥ | |
 madhuyaṣṭyāḥ palaśatāt kaśāye pādaśeṣite |
 tailāḍhakaṃ samakṣīraṃ pacet kalkaiḥ palonmitaiḥ | |
 śatapuṣpāvarīmūrvāpayasyābhīrucandanaiḥ |
 sthīrāhaṃsapadīmāṃsīdvimedāmadhuparṇibhiḥ | |
 kākolīkṣīrakākolītāmalakyardhipadmakaiḥ |
 jīvantījīvakarṣabhatvakpatranakhavālakaiḥ | |
 prapaṇḍarīkamāñjiṣṭhāsārivaindrīvitunnakaiḥ |

catuṣprayogaṃ vātāsṛkpittadāhajvarārtinut | |
 madhuyaṣṭyāḥ palaṃ datvā tailapraṣṭhaṃ caturguṇe |
 kṣīre pacecchataṃ vārāṃstadevaṃ madhukācchate | |
 siddhaṃ yojyaṃ tṛḍunmādaśvāsakāsavisarpiṣu |
 hr̥tpāṇḍurogavātāsṛkpittādiṣu ca pūrvavat | |
 kupite mārgasaṃrodhānmedaso vā kaphasya vā |
 ativr̥ddhyānile śastaṃ nādao snehanabr̥mhaṇam | |
 kṛtvā tatrāḍhyavātokaṃ vātaśonitikaṃ tataḥ |
 bheṣajaṃ snehanaṃ kuryādyaḥ raktaprasādanam | |
 gambhīre raktamākrāntaṃ syācedvātena varjayet |
 raktapittātivr̥ddhyā tu pākamāṣu nigacchati | |
 bhinnaṃ sravati tadraktaṃ vidagdhaṃ pūyameva vā |
 tayościkitsāṃ vraṇavat bhedaśodhanaropaṇīm | |
 kuryādupadravāṇāṃ ca tasmāttasmāccikitsitāt |
 prāṇādikope yugapadyathoddiṣṭaṃ yathāmayam |
 yathāsannaṃ ca bhaiṣajyaṃ vikalpyaṃ syādyathābalaṃ | |
 nīte nirāmatāṃ sāme svedalaṅghanapācanaiḥ |
 rūkṣaiścālepasekādyaiḥ kuryāt kevalavātanut | |
 vāyau pittāvṛte śītāmuṣṇāṃ ca bahuśaḥ kriyām |
 vyatyāsādyojayetsarpirjīvanīyaṃ ca pāyayet | |
 dhanvamāṃsaṃ yavaḥ śālvirekaḥ kṣīravānmr̥duḥ |
 sakṣīrā bastayaḥ kṣīraṃ pañcamūlabalāśṛtaṃ | |
 kāle 'nuvāsanaṃ tailairmadhuraṣadhasādhitaiḥ |
 yaṣṭimadhubalātailaghṛtakṣīraiśca secanam |
 pañcamūlakaṣāyeṇa vāriṇā śītalena vā | |
 kaphāvṛte yavānnāni jāṅgalā mṛgapakṣiṇaḥ |
 svedāstīkṣṇā nirūhāśca vamaṇaṃ savirecanam | |
 purāṇasarpistailaṃ ca tilasarṣapajaṃ hitam |
 saṃsr̥ṣṭe kaphapittābhyāṃ pittamādao vinirjayet | |
 kārayedraktasaṃsr̥ṣṭe vātaśonitikīm kriyām |
 svedābhyāṅarasāḥ kṣīraṃ sneho māṃsāvṛte hitam | |
 pramehamedovātaghnamāḍhyavāte bhiṣagjitam |
 mahāsneho 'sthimajjasthe pūrvokaṃ retasāvṛte | |
 annāvṛte pācanīyaṃ vamaṇaṃ dīpanaṃ laghu |
 mūtrāvṛte mūtralāni svedāscottarabastayaḥ |
 eraṇḍatailaṃ varcasthe bastisnehāśca bhedināḥ | |
 kaphapittāviruddhaṃ yadyacca vātānulomanam |
 sarvasthānāvṛtepyāṣu tatkāryaṃ mātariśvani | |
 anabhiṣyandi ca snigdhaṃ srotasāṃ śuddhikāraṇam |
 yāpanā bastayaḥ prāyo madhurāḥ sānuvāsanaḥ | |
 prasamīkṣya balādhikyaṃ mṛdu kāryaṃ virecanam |
 rasāyanānāṃ sarveṣāṃupayogaḥ praśasyate | |
 śilāhvasya viśeṣeṇa payasā śuddhagugguloḥ |
 leho vā bhārgavastadvadekādaśasitāśataḥ | |
 apāne tvāvṛte sarvaṃ dīpanaṃ grāhi bheṣajam |
 vātānulomanam kāryaṃ mūtrāsayaviśodhanam | |
 iti saṅkṣepataḥ proktaṃāvṛtānāṃ cikitsitam |
 prāṇādyānāṃ bhiṣak kuryādvitarkya svayameva tat | |
 udānaṃ yojayedūrdhvamapānaṃ cānulomayet |
 samānaṃ śamayodvidvāṃstridhā vyānaṃ ca yojayet | |
 prāṇo rakṣyaścaturbhyo 'pi tatsthitau dehasaṃsthitīḥ |

svaṃ svaṃ sthānaṃ nayedevaṃ vṛtān vātān vimārgagān | |
 sarvaṃ cāvaraṇaṃ pittaraktaśaṃsargavarjitam |
 rasāyanavidhānena laghuno hanti ślītaḥ | |
 pittāvṛte pittaharaṃ marutaścānulomanam |
 raktāvṛte 'pi tad vacca kṛdoḥkṛtaṃ yacca bheṣajam |
 pittaraktañilahitaṃ vividhaṃ ca rasāyanam | |
 yathānidānaṃ nirdiṣṭamiti samyakcikitsitam |
 āyurvedaphalaṃ sthānametatsadyo 'rtināśanāt | |
 cikitsitaṃ hitaṃ pathyaṃ prāyaścittaṃ bhiṣagjitam |
 bheṣajam śamanaṃ śastaṃ paryāyaiḥ smṛtamauśadham | |
 | |
 iti caturviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 Aṣ Ci.16.14: bhelavihita
 Aṣ Ci.23.60: bheḍasya saṃmata

5 kalpasthānam

atha prathamo 'dhyāyaḥ |
 athāto vamanakalpaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vamanadravyāṇāṃ madanañīmūtakekṣvākudvikoṣātakīkuṭajaphalāni śreṣṭhāni teṣvapi
 madanaphalam | |
 doṣādūṣyādīvaśāccaiṣāmetatkalpanānāṃ ca prādhānyam | |
 doṣādīnāmeva cātibahvavasthābhedād vamanādiṣu kalpanānāṃ vyāpadāṃ sādhanānāṃ
 ca yadaśaṅkhyeyatvamato buddhimatāṃ vikalpamārgapradarśanārthamudāharaṇamātraṃ
 kalpasiddhisthānamupadekṣyate | |
 atha vasantagrīṣmayorantare praśaste 'hani muhūrte ca nātiharitapāṇḍūni
 madanaphalānyādāya tāni pramṛjya kuśamūṭake badhvā gomayenālipyā
 yavabusamāśaśālīvrīhikulatthamudgānyatamarāśāvaṣṭarātramūṣitānyuddhṛtyātape śoṣayet
 |
 suśuṣkāṇāṃ pippalīrud vṛtya dadhighṛtamadhupalalamṛditāḥ punaḥ śoṣayitvā navaṃ
 kalaśamarajaskamākaṇṭhaṃ pūrayitvā suguptaṃ nidhāpayet | |
 tataḥ prayogakāle tāsāṃ phalapippalīnāmantarnakhamuṣṭiṃ yāvadvā sādhu
 manyeta tāvajjarjārīkrtya yaṣṭimadhukakaṣāye kovidārakacchudāranīpavidulabim-
 biśaṇapūṣpīsadāpūṣpīpratyakpūṣpyanyatamakaṣāye vā rātrimūṣitaṃ vimṛditaṃ pūtaṃ
 sūtroktavidhinā pāyayet |
 śleṣmajvaragulmapratīśyāyāntarvidradhiṣu viśeṣeṇa punaḥ punarāpittāgamanāt |
 tena sādhu vamaṭi | |
 phalapippalīnāṃ cūrṇaṃ vā svakvāthabhāvitam tribhāgatṛiphalācūrṇaṃ kovidārā-
 diniryūheṇa balavatkaḥprasekākāpacyarbudagrathijvarodarārocaḥ pibet | |
 phalamajjacūrṇaṃ vā jīmūtādiniryūheṇa pitte kaphasthānagate | |
 phalamajjasiddhaṃ vā payastasminneva vā yavāgūmadhobhāge raktapitte hrddāhe ca | |
 tasya vā payasaḥ śītasya santānikāñjalim pitte prakupite urasi kaṇṭhe hrdaye ca
 tanukaphopadigdhe | |
 tajaṃ vā dadhi dadhyuttaraṃ vā kaphacchardiprasekatamakeṣu |
 tasmādvā payaso navañītamutpannaṃ phalādiṣaṭkakvāthasiddhaṃ kaphābhībhibhūte 'gnau
 śuṣyaccharīre ca | |
 phalamajjacūrṇamiśreṇa vāragvadhādi dravyāṇāṃ ghoṇṭanimbabāṇavarjānāṃ
 sasomavalkapañcakolakānāmanyatamasya niryūheṇa sādhitam lehamupayujjita | |
 phalamajjacūrṇamiśreṇa vā reṇukailāśatāhvākustumburutagarakṣṭhatvakcorakamarubakāgaruguggulu-
 dvāviṃśateranyatamasya kaṣāyeṇa sādhitāmutkārikāṃ modakaṃ vā bhakṣayet | |

phalapippalīsvarasakaṣāyaparipīṭairvā tilaśālitaṇḍulapiṣṭaistatkaṣāyopasrṣṭaiḥ surasā-
didravānyatamaniryūhopasrṣṭairvā śaṣkulīrapūpānanyān vā bhakṣyān sādhayitvā
bhakṣayet | |

phalapippalīnām vā bhallātakavidhisrutam svarasamādarvīpralepāt paktvā lehayet |
annapāneṣu vā tam lehamavacārayet |
tatkaṣāyaireva cānnapānāni kalpayet | |

phalamajjakvātham vā vatsakādiprativāpam nimbarūpikānyatarakaṣāyopasarjanam san-
tarpaṇotthasarvaslēṣmavyādhiharam | |

phalapippalīnām vā phalādiniryūheṇaikaviṃśatikṛtvāḥ subhāvitānām kusumara-
jaḥsadr̥śena cūrṇenāvacūrṇayet sarasi saroruham bṛhatsāyāhne tadrātrimuṣitam prabhāte
punaravacūrṇitamud vṛtya haridrākṣsarākṣariyavāgūnāmanya tamam saindhavaguḍaphāṇi-
topetamākaṇṭham pītavānupajighret |

sukumāraḥ samucitasurabhīrgandhasampadutkliṣṭakaphapitto bheṣajadveṣī ca tathā hi
sukhena chardayati | |

etena sarvamālyagandhaprāvaraṇapaṭā vyākhyātāḥ |
evameva ca phalābhāve madanapuṣpāni śalaṭūni ca kalpayet |
iti phalavidhānamuktam | |

evam ca jīmūtādīnapi kalpayet |
viśeṣatastu jvaraśvāsahidhmādiṣu jīmūtakam | |
tatra puṣpeṣu kṣīram |

phaleṣu kṣīrapeyām |
lomaśeṣu santānikām |

nirlomakeṣu dadhi dadhyuttaram vā |
haritapāṇḍuṣu kṣīram dadhyamlam vā |

tatkaṣāyasamsrṣṭām paryāgatānām jīmūtakaphalānām śuṣkāṇām cūrṇam payasā
vātapitte pibet | |

dvitrāṇi vāpothyāragvadhādīnām navānāmanyatamasya paṭolyā vā niryūheṇāsutāni
mathitvā pittaślēṣmaje jvare |

jīmūtacūrṇam kalkam vā śītāmbunā pittaje |
tadevoṣṇena vātakaphaje kaphaje vā | |

jīvakarṣabhakekṣuśatāvarīṇāmanyatamasya svarasena vātapittaje |
athavā pūrvavat siddham ghṛtam | |

ikṣvākustu viśeṣeṇa kāsaśvāsajvaracchardiviśaślēṣmarogeṣūpayojyaḥ |
tasyāpuṣpaphalasya pravālaiḥ śṛtam kṣīramudrikṭapitte kaphajvare | |

puṣpādiṣu ca sutarām jīmūtavat prayogāḥ |

ikṣvākuphalasvarasam vā triguṇakṣīrasādhitamurasthite kaphe pīnase svarasāde vā va-
manārthi pibet |

jīrṇe vā samudvṛtabīje kṣīram prakṣipet |
tatra jātam dadhi ślēṣmakāsaśvāsacchardiṣu | |

ikṣvākubījāni vā chāgakṣīrabhāvitāni viśagulmodaragaragaṇḍagrānthyarbudaślīpadeṣu
ikṣvākuphalamadhyam vā mastunā kuṣṭhaviṣapāṇḍvāmayeṣu |

tadvipakvam vā takram samadhusaindhavam |
tadeva vā madhyam saguḍapalalam bhakṣayet | |

ikṣvākuphalatailam vā pibet |

tatphalasvarasabhāvitairvā saktubhirmantham ślēṣmajvarakāsakaṇṭharogārocakeṣu |
ikṣvākukalkam vā māmsarasena vātakaphagulmaprasaktajvareṣu | |

bilvamūladviprasthakvāthena vā tumbībījāni kvāthayet tatastasmin tribhāgena ghṛtam |
ghṛtasamāni ca piṣṭvā tumbībījāni |

tadardhāmśāni ca pratyekam jīmūtamahājālinīvatsakakṛtavedhanāni |

kvāthatulyamāvapet trikaṭukam |

punaradhiśritya leham sādhayettamavalihya pramathyāmanupibet | |

ayameva ca kalpaḥ kāśmaryādiṣu caturṣu mahāpañcamūlāṅgeṣu prthak prthagukto veditavyaḥ ||

dhāmārgavo viśeṣeṇa garagulmodarakāsakaphasañcayottharogeṣu sthireṣu guruṣu ca śleṣmāśayasthe vātaśleṣmaṇi ca kaṇṭhāśraye prakalpyaḥ |

jīvanīyānyatamacūrṇasaṃyuktān samadhuśarkarāṃstatkaṣāyairlehaṇ pittopasarjane śleṣmaṇi vidadhyāt ||

sumanaḥsaumanasyāyanīharidrācorakahaimavatīmahāsahākṣudrasahāvṛ-
ścīvabimbīpunarnavakāsamardānyatamakaṣāyeṇa vā dhāmārgavaphalamekaṃ dve vā manovikāreṣu ||

kṛtavedhanamatyarthakaṭutikṣṇoṣṇaṃ sutarāṃ garodaragulmaplihapāṇḍurogaśvayathuṣu kalpayet ||

kuṭajaphalaṃ punaḥ sukumāreṣūlbaṇāsrappittakapheṣu vātaśonitavisarpajvarakuṣṭhādiṣu ca yojayet |

kuṭajaphalacūrṇānyarkakṣīreṇa saptāhaṃ bhāvayitvā jīvakakaṣāyeṇa pibet |
phalajīmūtakakṣvākujīvantīmūlānyatamakaṣāyeṇa vā sarṣapamadhūkālavanānyatamāmbhasā vā kuṭajaphalacūrṇaṃ kṛsarayā vā vamanāya kalpayediti |

bhavati cātra ||

vamanānāṃ digityeṣā sutarāmupayoginām |

bījenānena matimānanyānapi ca kalpayediti ||

||

iti prathamo 'dhyāyaḥ ||

atha dvitīyo 'dhyāyaḥ |

athāto virecanakalpaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||

virecanadravyāṇāṃ mūleṣu trivṛt |

tvakṣu tilvakaḥ |

kṣīreṣu snuhī |

phaleṣu haritakī pradhānāni |

trivṛtāyāḥ khalu dvividhaṃ mūlamaruṇaṃ śyāvaṃ ca |

tatrāruṇaṃ kaṣāyamadhuraṃ vipāke kaṭukaṃ rūkṣaṃ śleṣmapittaharaṃ kalpanāṃviśeṣāt punaḥ sarvavyādhipraśamanam |

sukhavirecanatvāt śīśusthavirasukumāraṃrdukoṣṭheṣu praśastaṃ trivṛcchabdavācyaṃ ca ||

itaradapi tasmāt guṇaiḥ kiñcidūnaṃ tikṣṇaṃ kaṇṭhahṛdayakarṣaṇaṃ mūrchāsammohakṛdāśu doṣaharatvāt bahudoṣakleśakṣamakrūrakoṣṭheṣu praśastaṃ śyāmāśabdavācyaṃ ca ||

atha tayormūlamatiryagvisṛtaṃ gambhīrānugataṃ ślakṣṇamāharet |

tatastvacaṃ śoṣayitvā samyak suguptaṃ sthāpayet ||

taccūrṇaṃ śuṇṭhīsaindhavayuktamamlairmāṃsarasena vā pibedvātāmayeṣu |

kṣīrakṣaudradrākṣekṣukāśmaryasvarasasarpiḥsvādudrav yakvāthaiḥ saśarkaraṃ pittottheṣu |

mūtraksaudradrākṣāriṣṭapīlurasatriphalāpañcakolakvāthairvyoṣacūrṇānuviddhaṃ kaphaṣeṣu ||

ebhireva ca dravyairyathāsvaṃ ghrītaśarkarādrākṣekṣurasatugākṣīrīmadhurāṇi mātuluṅgadādimāmalakakolakaramardakapittharasatakrāmlāni saindhavalavanāni vyoṣatikṣṇāni vividhaveśavāraparipūrītāni sahakārarasatrijātanāgakesarakarpūrasurabhīṇi lehaguṭikāmodakabhakṣyabhojyānyupakalpayediti |

bhavati cātra ||

trivṛtkalkakaṣāyeṇa sādhitāḥ sasito himaḥ |

madhutrijātasamukto leho hṛdyaṃ virecanam ||

ajagandhā tugākṣīrī vidārī śarkarā trivṛt |

cūrṇitaṃ madhusarpirbhyāṃ liḍhvā sādhu viricyate |
 sannipātajvarastambhapipāsādāhapīḍitaḥ ||
 limpedantastriṇṭayā dvidhākṛtveṣuganḍikāṃ |
 ekikṛtya ca tatsvinnaṃ puṭapākena bhakṣayet ||
 tvagelābhyāṃ samā nīlī taistriṇṭtaśca śarkarā |
 cūrṇaṃ phalarasakṣaudrasaktubhistarpaṇaṃ pibet ||
 vātapittakaphottheṣu rogeṣvalpānaleṣu ca |
 nareṣu sukumāreṣu nirapāyaṃ virecanam ||
 viḍaṅgataṇḍulavarāyāvaśūkakaṇāstrivṛt |
 sarvato 'rdhena talliḍhaṃ madhvājyena guḍena vā ||
 gulmaṃ plihodaraṃ kāsaṃ halīmakamarocakam |
 kaphavātakṛtāmścānyān parimārṣṭigadān bahūn ||
 viḍaṅgapippalīmūlatriphalādhānyacitrakān |
 maricendrayavājājīpippalīhastipippalīḥ ||
 dīpyakaṃ pañcalavaṇaṃ cūrṇitaṃ kārṣikaṃ pṛthak |
 tilatailatrivṛccūrṇabhāgau cāṣṭapalonmitau ||
 dhātṛiphalarasaprasthāṃstrīn guḍārdhatulānvitān |
 paktvā mṛdvagninā khādetato mātṛāmayantraṇaḥ ||
 kuṣṭhārśaḥkāmālāgulmamehodarabhagandarān |
 grahaṇīpāṇḍurogāṃśca hanti pumsavanaśca saḥ ||
 guḍaḥ kalyāṇako nāma sarvartuṣu ca yaugikaḥ |
 vyoṣatrijātakāmbhodakṛmighnāmālakāstrivṛt ||
 sarvaiḥ samā samasitā kṣaudreṇa guṭikāḥ kṛtāḥ |
 mūtrakṛcchrajvaracchardikāśaśoṣabhramakṣaye |
 tāpe pāṇḍvāmāye 'lpegtau śastāḥ sarvaviṣeṣu ca ||
 triṇṭā kauṭajaṃ bījaṃ pippalī viśvabheṣajam |
 kṣaudradrākṣārasopetaṃ varṣākāle virecanam ||
 triṇṭdurālabhāmūstāśarkarodīcyacandanam |
 drākṣāmbunā sayasṭyāhvasātalaṃ jaladātyaye ||
 triṇṭtām citrakam pāṭhāmājīṃ saralaṃ vacām |
 svarṇakṣīrīṃ ca hemante cūrṇamuṣṇāmbunā pibet ||
 triṇṭtā śarkarātulyā grīṣmakāle virecanam ||
 triṇṭtrāyantihapuṣāsātālākaṭurohiṇīḥ |
 svarṇakṣīrīṃ ca saṃcūrṇya gomūtre bhāvayettryaham |
 eṣa sarvartuko yogaḥ snigdhānām maladoṣahr̥t ||
 śyāmātrivṛddurālabhāhastipippalivatsakam |
 nīlīnīkaṭukāmūstāśreṣṭhāyuktaṃ sucūrṇitam |
 rasājyoṣṇāmbubhiḥ śastaṃ rūkṣāṇāmapi sarvadā ||
 tryūṣaṇaṃ triphalā hiṅgu kārṣikaṃ triṇṭtāpalam |
 sauvarcalārdhakarṣaṃ ca palārdhaṃ cāmlavetasāt ||
 taccūrṇaṃ śarkarātulyaṃ maṇḍenāmlena vā pibet |
 gulmapārśvārtinut siddhaṃ jīrṇe cāsmīnrasaudanam ||
 triṇṭtātriphalāḍantīsātālāvyoṣasaindhavaiḥ |
 prakalpya cūrṇaṃ saptāhaṃ bhāvyaṃāmālakādrase |
 tadyojyaṃ tarpaṇe yūṣe piśite rāgayuktiṣu ||
 tulyāmlaṃ triṇṭtākalkasiddhaṃ gulmaharaṃ ghṛtaṃ |
 śyāmātrivṛtkaṣāyeṇa siddhaṃ sarpiḥ payo 'pi vā ||
 triṇṭmuṣṭīmstu sanakhānaṣṭau droṇe 'mbhasaḥ pacet |
 pādaśeṣaṃ kaṣāyaṃ taṃ pūtaṃ guḍatūlāyutam ||
 snigdhe sthāpyaṃ ghaṭe kṣaudrapippalīphalacitrakaiḥ |
 lipte māse gate pītaṃ pāṇḍuśvayathugulmajit ||

surā vā trivṛtāpādākaṇvā tatkvāthasaṃyutā |
 yavaiḥ śyāmātrivṛtkvāthasvinnaiḥ kulmāṣamambhasā |
 āsutam ṣaḍaḥam palle jātām sauṇṛakam pibet | |
 bhr̥ṣṭānvā satuṣāṇśuṣkānyavāmstaccūr̥ṇasaṃyutān |
 āsutānambhasā tadvat pibejjātām tuṣodakam | |
 jvarahṛdrogavātāsṛgudāvartādirogiṣu |
 rājavr̥kṣo 'dhikam pathyo mṛdurmadhuraśītalāḥ | |
 bāle vṛddhe kṣate kṣiṇe sukumāre ca mānave |
 yojyo mṛdvanapāyitvādviśeṣāccaturaṅgulaḥ | |
 phalakāle pariṇatam phalam tasya samāharet |
 teṣām guṇavatām bhāram sikatāsu vinikṣipet | |
 saptarātrātsamuddhṛtya śoṣayedātape tataḥ |
 tatomajjānamuddhṛtya śucau pātre nidhāpayet | |
 drākṣārasena tam dadyāddāhodāvartapīḍite |
 caturvarṣe sukham bāle yāvaddvādaśavārṣike | |
 caturaṅgulamajño vā kaṣāyam pāyayeddhimam |
 dadhimaṇḍasurāmaṇḍadhātrīphalarasaiḥ pṛthak |
 sauṇṛakeṇa vā yuktaṁ kalkena traivṛtena vā | |
 caturaṅgulasiddhādvā kṣīrādyadudiyāt ghṛtam |
 majjakalkena dhātrīṇām rase tatsādhitaṁ pibet | |
 tadeva daśamūlasya kulatthānām yavasya ca |
 kaṣāye sādhitam sāpāḥkalkaiḥśyāmādibhiḥ pibet | |
 dantikaṣāye tanmajjño guḍam jīrṇam ca nikṣipet |
 tamariṣṭam sthitaṁ māsam pāyayet pakṣameva vā | |
 tvacam tilvakamūlasya tyaktābhyantaravalkalam |
 viśoṣya cūrṇayitvā ca dvau bhāgau gālayettataḥ | |
 lodhrasyaiva kaṣāyeṇa tṛtīyam tena bhāvayet |
 kaṣāye daśamūlasya tam bhāgam bhāvitaṁ punaḥ | |
 śuṣkacūrṇam punaḥ kṛtvā tataḥ pāṇitalam pibet |
 mastumūtrasurāmaṇḍakoladhātrīphalāmbubhiḥ | |
 meṣāsr̥ṅgyabhayākṛṣṇācitrakaiḥ kvathite jale |
 marujāḥ sunuyāttaccajātām sauṇṛakam yadā |
 bhavedaṅjalīnātasya lodhrakalkam pibettadā | |
 surām lodhrakaṣāyeṇa jātām pakṣasthitām pibet |
 tilvakasya kaṣāyeṇa kalkena ca saśarkaraḥ |
 saghṛtaḥ sādhitō lehaḥ sa ca śreṣṭham virecanam | |
 sudhā bhinatti doṣāṇām mahāntamapi sañcayam |
 āśveva kaṣṭavibhramśā naiva tām kalpayedataḥ | |
 mṛdukoṣṭhe 'bale bāle sthavire dīrgharogini |
 kalpyā gulmodaragaratvagrogamadhumehiṣu |
 pāṇḍau dūṣiṣe śophe doṣavibhrāntacetasi | |
 sā śreṣṭhā kaṇṭakaistīkṣṇairbahubhiśca samācitā |
 dvivarṣām vā trivarṣām vā śīśirānte viśeṣataḥ | |
 tām pātayitvā śastreṇa kṣīramuddhārayettataḥ |
 bilvādīnām bṛhatyorvā kvāthena samamekaśaḥ | |
 miśrayitvā sudhākṣīram tato 'ṅgāreṣu śoṣayet |
 pibet kṛtvā tu guṭikām mastumūtrasurādibhiḥ | |
 trivṛtādīnna varām svarṇakṣīrīm sasātalām |
 saptāham snukpayāḥpītānrasenājyena vā pibet |
 tadvadvyoṣottamākumbhanikumbhāgnīn guḍāmbunā | |
 adyātccchāmātrivṛtkvātham snukkṣīraghṛtaphāṇitaiḥ |

kāsārirasayūṣādyairyuktaṃ vā snukpayah pibet ||
 nikumbhakumbhaśamyākaśaṅkhinīsaptalārajaḥ |
 rātrau mūtre divā gharṃ saptāhaṃ sthāpayediti ||
 snukṣīre 'pi tatastena mālyam vāso 'vacūrṇitam |
 ājighnan prāvṛṇānaśca mṛdukoṣṭho viricyate ||
 nātisuṣkaṃ phalaṃ grāhyam śaṅkhinyā nistuṣīkṛtam |
 saptalāyāstathā mūlam te tu tikṣṇavikāṣiṇi |
 śleṣmāmayodaragaraśvayathvādiṣu kalpayet ||
 akṣamātraṃ tayoh piṇḍam madirālavanānvitam |
 hr̥droge vātakaphaje tadvadgulme 'pi yojayet ||
 śaṅkhinīcūrṇabhāgau dvau tilakalkasya cāparaḥ |
 harītakīkaṣāyeṇa tatailaṃ pīḍitaṃ pibet |
 atasīsarṣapairāṇḍakarañjeṣvapyayam vidhiḥ ||
 dantidantasthirasthūlam mūlam dantīdravantijam |
 ātāmraśyāvaticṣṇoṣṇamāśukāri vikāṣi ca ||
 guruprakopivātasya pītaśleṣmavilāyanam |
 tatṣaudrapippalīliptaṃ svedayenmṛtkuśāntare |
 śoṣayecātape 'gnyarkau hato hyasya vikāṣitām ||
 tat pibenmastumadirātakrapīlurasāsavaiḥ |
 abhiṣyaṇṇatanurgulmī pramehī jaṭharī garī |
 gomṛgājarasaiḥ pāṇḍuḥ kṛmikoṣṭhī bhagandarī ||
 siddham tat kvāthakalkābhyām daśamūlarasena ca |
 visarpāvidradhyalajīkakṣyādāhān jayet ghṛtam ||
 tailam tu gulmamehārśovibandhakaphamārutān |
 mahāsnehaḥ śakṛcchukravātasaṅgānilavyathāḥ ||
 dantīyā rase 'jaśrṅgyāśca guḍakṣaudraghṛtānvitāḥ |
 lehaḥ siddho virekārthe dāhasantāpamehanut |
 vātatarṣe jvare paitte syātsa evājagandhayā ||
 dantīdravantyormūlāni paceddhātrīrase tataḥ |
 trīnamśān phāṇitāt dvau ca bhṛṣṭastaile ghṛte 'thavā ||
 śyāmādikalkayukto 'yam lehaḥ siddham virecanam |
 pathyākṣadaśamūlānām tadvallehāḥ pṛthagrasaiḥ ||
 tayorbiḍasamaṃ cūrṇam tadrāsenaiva bhāvitam |
 vibaddhaviśi vātottthe gulme cāmlayutaṃ hitam |
 mudrgādisiddhaistanmūlairyūṣādīmśca prakalpayet ||
 dantīdravantīmaricasvarṇakṣīriyavāsakam |
 saśuṇṭhyagnikapṛthvīkam cūrṇitam sapta vāsarān ||
 mūtrabhāvitamājyena vibejjīrṇe ca tarpaṇam |
 sarvadā sarvarogeṣu bāle vṛddhe ca taddhitam ||
 durbhuktājīrṇapāṃśvārtirgulmaplīhodareṣu ca |
 gaṇḍamālāsu vāte ca pāṇḍuroge ca śasyate ||
 guḍasyāṣṭapale pathyā viṃśatiḥ syāt palam palam |
 dantīcitrayoh karṣau pippalītrivṛtordaśa ||
 prakalpya modakānekam daśame daśame 'hani |
 uṣṇāmbho 'nupiban khādettān sarvān vidhināmunā ||
 ete niṣparihārāḥ syuḥ sarvavyādhinibarhaṇāḥ |
 viśeṣādgrahaṇīpāṇḍukaṇḍūkoṭhārśasam hitāḥ |
 virecane mukhyatamā navaite trivṛtādayaḥ ||
 harītakīmapi trivṛddhidhānenopakalpayet |
 viśeṣāt grahaṇīśophapāṇḍumehodarāpahām ||
 pibet pathyām sasindhūthaviḍaṅgoṣaṇanāgarām |

mūtreṇa vatsakādvā niryūheṇa harītakīm | |
 pathyānāgaracūrṇaṃ vā saṃyutaṃ nīlinīphalaiḥ |
 guḍena bhakṣayettoyaṃ kavosṇaṃ ca pibedanu | |
 pathyātrivṛdbhyāṃ guṭikāḥ kār्या drākṣārasāplutāḥ |
 māsapramāṇastāḥ śuṣkā lihyādyakṣmī ghṛtadrutāḥ |
 pathyātrivṛtpaṭuṣṇāmbu sarvatreṣṭaṃ virecanam | |
 snukṣīrabhāvite pathyācūrṇe kurvīta modakān |
 kolāsthimātrān śuṣkāṃśca navaṇītena lehayet |
 gulmodarayakṛtplihaśūlānāhavibandhinaḥ | |
 lihyāderañdatailena kuṣṭhaṃ trikaṭukānvitam |
 sukhodakaṃ cānupibetsukhametadvirecanam | |
 alpasyāpi mahārthatvaṃ prabhūtasylpakarmatām |
 kuryāt saṃśleṣaviśleṣakālasaṃskārayuktibhiḥ | |
 tvakkesarāmrātakadāḍimailāsītopalāmākṣikamātugūṅgaiḥ |
 madyena tastaiśca mano 'nukūlairyuktāni deyaṇi virecanāni | |
 | |
 iti dvitīyo 'dhyāyaḥ | |
 atha tṛtīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto vamanavirecanavyāpatsiddhiṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 atikṣudhitenātimṛdukoṣṭhenālpasleṣmaṇā durvarena hīnamātramātimātraṃ tīkṣṇa-
 matiśītamājirṇe vā pītaṃ vamanamadho gacchati |
 tatrepitānavāptirdoṣotkleśāśca |
 taṃ punarāśu snehayitvā yaugikairmātrākālādyapekṣaṃ vāmayet |
 vyāpatkarāṇi ca pūrvoktamatikramaṃ smaraṇa parihaṛet | |
 ajīrṇinaḥ śleṣmavato 'tyuṣṇatīkṣṇalavaṇamatimātramahṛdyaṃ vā virecanamanyadvā
 bheṣajamūrdhvaṃ pravartate |
 tatra pūrvoktā vyāpatsādhanaṃ ca |
 tata ūrdhvamapyuttiṣṭhati hṛdyalehavaṭakavarjyamauśadhaṃ na tṛtīyamavacārayet | |
 krūrakoṣṭhasyātītīkṣṇāgreralpamalpavīryaṃ vā bheṣajamūrdhvaḥbhāgikamadhobhāgikaṃ
 vā bhaktavadupaiti pākam |
 tatra samudīrṇā doṣā yathākālamanirhriyamāṇā vibhramaṃ kurvanti |
 taṃ snigdhaḥkoṣṭhamanalpamamandaṃ cauśadhaṃ pāyayet | |
 kaṣāyamalpamapratyagraṃ rūkṣaṃ vā bheṣajamasnigdhasvinnena vā pītaṃ śītopacāreṇa
 vā stabdhaṃ doṣavigrathitamayogī bhavati |
 tatra vamaṇe bhūyo vāmayet |
 virecane snigdhasvinnaṃ punarvirecayet |
 utkliṣṭabhūridoṣaṃ vā tṛtīye 'hani |
 ubhayaśca saṃśodhanayorlavaṇatailābhyaktaṃ piṇḍaprastarābhyāṃ svedayet | |
 snigdhasvinnasya ca vamanamakṛtvā virecanaṃ pītavataḥ sāmasya vā mṛdu vā virikta-
 syādhobhāgetyarthagurustabdhodaratā śūlo vātamūtrapurīṣasaṅgaśca bhavati |
 tamapyayoginaṃ samūtraistīkṣṇairāsthāpya jāṅgalarasaiśca bhojayitvā phaladārūpip-
 palīsiddhena tailenānuvāsyā vātaharaiśca snehairūpasnehya punastīkṣṇairvirecayet | |
 kapholbaṇasyātīsnigdhasya guruḥkoṣṭhasya mandāgnervā mṛdupraṇītamauśadhaṃ bhr̥śa-
 mutkleśya doṣān jāḍyatandrādaurbalyāṅgasādān janayati |
 tacchīghramullikhet |
 laṅghanena ca sandhukṣītāgniṃ punaḥsnigdhaṃ tīkṣṇaṣṇairviśodhayet | |
 saśeṣānnāya vātasleṣmavate rūkṣāya sodāvantāya mandāgnaye vā śītaṃ rūkṣaṃ vā datta-
 mauśadhaṃ bhr̥śamādhmānaṃ karoti |
 tatra malasaṅgāt samunnahyatyudaramantaḥśūlaṃ dṛtivat pārśvayorāpūrṇatā
 śiraḥpr̥ṣṭharujā śvāsakāsau pāyubastinistodaśca bhavati |

tamudāvartānāharābhyaṅgasvedavartidīpanacūrṇabastikriyābhirupacaret | |
 kṣāmeṇālpabalena mṛdukoṣṭhāgninā rūkṣeṇāsniḡdhena vā svinnena sāmēna vā
 balavadauśadhamupayuktaṁ sapittamanilaṁ pradūṣya parikartikāmāpādayati |
 tatra nābhibastigudamedhṛe sadāhaparikartanamanilasaṅgo viṣṭambhaśca | |
 taṁ kṛṣṇatila madhukamadhuyuktaiḥ picchābastibhirāsthāpayet |
 kṣīrivṛkṣaśṛtakṣīreṇa vā |
 śītāmbupariṣiktaṁ cainaṁ payasā bhuktavantam ghṛtamaṇḍena yaṣṭimadhukatailena
 vānuvāsayet |
 kṣāmasya ca madhuro br̥mhaṇaśca sarvo vidhiriṣṭaḥ | |
 sāmē laṅghanadīpanam ca laghurūkṣoṣṇam cānnapānam |
 nirāmībhūte 'nubandhe laghu kṣāramlam |
 savāte dadhisārāmlam dāḍimatvacā yuktaṁ bhojane pāne ca prayuñjīta sadāḍimarasaṁ ca
 sarpiḥ pibeduṣṇāmbunā vā tiladevadārukalkam | |
 krūrakoṣṭhasya bahudoṣasyālpamalpaguṇam mṛdusniḡdham vā śodhanamavacārita-
 mutkleśya doṣān na nirharati |
 alpālpaṁ ca pittakaphasaṁsrṣṭam parisravati |
 viṣṭambhagauravaśophakaṇḍūpāṇḍutāṅgasādagulmaśūlāni cāpādayati | |
 taṁ tiniśadhavāścvakarnāpalāśabalāniryūhairmadhuyuktairāsthāpayet |
 upaśāntaparisarvaṁ ca punarupasniḡdham tīkṣṇaiḥ śodhayet |
 śuddhe ca dīpanāmścūrṇāsavāriṣṭādīn yojayet | |
 pītauśadho yadā vegamudīrayati nigṛhṇāti vā |
 tadā pravāhikāsyā jāyate |
 tasyām sadāhaśūlam sapicchaṁ śvetaṁ kṛṣṇam raktaṁ vā bhṛśam pravāhamāṇaḥ
 kaphamupaviśati |
 taṁ parisravavidhinopacaret | |
 pītauśadhasya bheṣajodgāracchardyaḍīnām nigrahādvātādayaḥ kupitā hṛdayamupasṛtya
 hṛdgṛhaṁ ghoramāvahanti |
 tataḥ pradhānamarmopatāpādvedanābhiratyarthamāturaḥ pīdyate |
 mohahidhmākāsalālāpārśvaśūlayuto vepathumān naṣṭasaṁjño dantān kaṭakaṭāpayatyud-
 vṛttākṣo jihvām khādati |
 taṁ hṛdayopasaraṇamāhuḥ | |
 tasmai bhiṣak śīghramamuhyannabhyaṅgapūrvam dhānyasvedena parisvedya tīkṣṇa-
 mavapīḍam dadyāt |
 yaṣṭimadhukamīśreṇa taṇḍulāmbunā vamanam |
 kaṭubhīrvā kaphottarāya |
 tato doṣaśeṣam pācanīyaiḥ pācayediyathādoṣocchrayam ca bastīn vitaret | |
 asniḡdhasvinnenābrahmacariṇā vegadhāriṇā mṛdukoṣṭhena suḡmāreṇa vā rūkṣa-
 mauśadhamatimātraṁ prayuktamativirekādvāyuyam kopayati |
 tena sarvāṅgapragraho bhavati |
 tasya viśeṣāt pārśvapṛṣṭhaśroṇimanyāmamasu śūlamūrccābhramakalpastambho nistodo
 bheda udveṣṭanam saṁjñānāśaśca syāt |
 tamabhyajya dhānyaiḥ svedayitvā yaṣṭimadhukavipakvena tailenānuvāsayet |
 vātaharam cānnapānam | |
 sniḡdhasvinnasyātimṛdukoṣṭhasya kṣudhitasya vā tīkṣṇamatibhūri vā prayuktamauśad-
 ham sarvaśo nirhṛtya malān dhātūnapi dravīkṛtya visrāvayedatiyogena |
 taṁ śatadhautaghṛtenābhyajya kaṣāyasvāduśītaiḥ pradehapariṣekāvagāhānnapānaiḥ
 śarkarāmadhumadbhiśca lahaḥ stambhayet | |
 candanāñjanośīracchāgāśṛkśītodakairlājasaktūn pāyayet |
 picchābastimścasmai dadyānmadhuravargasiddham ca kṣīrasarpiḥ sarpirmaṇḍo
 'nuvāsanam |
 raktapittavidhānam ca kuryāt | |

viśeṣeṇa vamanātiyoge saghṛtatasitākṣaudraṃ phalarasairmanthaṃ pibet |
 kṣīrivr̥kṣaśuṅgasiddhāṃ vā samākṣikāṃ peyāṃ kṣīraṃ vā saṃgrāhidravayasiddhaṃ ca
 kṣīraṃ bhojane 'vacārayet | |
 sodgārāyāṃ ca chadyāṃ dhanikāmadhūkamadhurasāmūstāñjanāni madhunā lihyāt |
 vākṣaṅge hanusaṅge 'nilārtau ca ghṛtamāṃsarasasiddhāmalpataṇḍulāṃ peyāṃ pibet |
 snehasvedau cāvacārayet | |
 jihvāpraveśe snigdhamlavanān kavalagaṇḍūśān hr̥dyāṃścājamāṃsarasān |
 purataścāsyā phalānyamlāni khādayet | |
 nirgatāṃ tu jihvāṃ tiladrākṣākalkalīptāṃ vyoṣalavanacūrṇapraghr̥ṣtāṃ vā praveśayet |
 akṣiṇī vyāvṛtte ghṛtābhyakte pīḍayedvisamjñāṃ sāmaveṇugītaśabdān śrāvayet | |
 virecanātiyoge taṇḍulāmbhasā madhumiśreṇa vameṭ priyañvādiṃ ca taṇḍulodakena
 pībedrodhrarasāñjanadāḍimatvaco vā |
 somavalkalaṭṭphalotpalasamaṅgāpadmakesarāṇi vā |
 kṣaudraśarkarāmadhukauḍumbaratvaco vā |
 raktātisārakriyāṃ ca kurvīta | |
 gudam niḥśṛtamabhyajya svedayitvā kaśāyaiścāstambhayitvā praveśayet |
 pūrvavacca vākṣaṅgādīn sādhyet | |
 ubhayatra ca jīvaraktapittayorjñānārthaṃ rakte śuklaṃ picu plotam vā kṣipet |
 tasminnāvāne koṣṇāmbukṣālitaśuddhe jīvaraktam |
 vivarṇe tu raktapittam vidyāt |
 annam vā tadvimiśram śune kākāya vā dadyāt |
 tasmin bhukte jīvam vadedabhukte pittam | |
 āmarāṇacca tasya tṛṇmūrchāmadārtasya kriyāṃ pittaghnīmatiyogoktāṃ ca kuryāt |
 eṇādirudhiram vātisrutaraktoktavidhinā sakṣaudraṃ śīghramupayauñjīta |
 taddhi sadyo jīvamabhisandadhāti |
 śyāmākāśmaryamadhukadūrvośīrairvā śṛtam payo ghṛtamaṇḍāñjanayuktam śītam bastau
 niṣecayet | |
 śeṣeṣvapi cāsamyakprayuktavamanavirecanopadraveṣu yathāmayam doṣādīnapekṣya
 pratikuryādbastivyāpatsiddhiṃ cekṣeta | |
 evamubhayatobhāge 'pi śodhane yathāvasthamuttiṣṭheta |
 yā tu virecane parikartikā tadvamane kaṇṭhakṣaṇanam |
 yadadhaḥparisravaḥ sa kaphapraseko yadadhaḥpravāhaṇam sa śuṣkodgāra iti |
 bhavati cātra | |
 atimātramakāle 'lpaṃ tulyavīyarahāvitam |
 asamyaksaṃskṛtam jīrṇam vyāpadyetauśadham dhruvam | |
 chardanam na tu duśchada durvirecyam na recanam |
 pāyavedauśadham bhūyastannihanti tathā hi tau | |
 yasyordhvaṃ kaphasaṃsr̥ṣṭam pītam yātyānulomikam |
 vamiṭam kavalaiḥ śuddham laṅghitam pāyayettu tam | |
 vibaddhe 'lpe cirāddoṣe sravatyuṣṇam pībejjalam |
 tenādhmānam vamiṣṭṛṣṇā vibandhaścāśu sāmyati | |
 bheṣajam doṣaruddham cennodhva nādhāḥ pravartate |
 sodgāram sāṅgāśulam vā svedaṃ tatrāvacārayet | |
 sampagviriktasyodgāre bheṣajam kṣipramullikhet |
 ajīrṇamapravṛttaṃ tu suśītaiḥ stambhayedbhiṣak | |
 kadācicchleṣmaṇā ruddham tiṣṭhatyurasi bheṣajam |
 kṣiṇe śleṣmaṇi sāyāhne rātrau vā tat pravartate | |
 ruḁsānāhārayorjīrṇe tiṣṭhatyūrdhvaṃ gate 'pi vā |
 vāyunā bheṣaje tvanyat sasnehalavaṇam pibet | |
 tṛṇmohabhramamūrchādyāḥ syurjīryati ca bheṣaje |
 pittaghnāṃ svādu śītam ca bheṣajam tatra śasyate | |

lālāhṛllāsaviṣṭambharomaharṣāḥ kaphāvr̥te |
 bheṣajam̐ tatra tikṣṇoṣṇam̐ kaṭvādi kaphanuḍḍhitam̐ ||
 pratikūlā gatih̐ pāko grathitatvam̐ sagauravam̐ |
 doṣotkleśo bhr̥śādhmānam̐ parikartaḥ parisravaḥ ||
 pravāhikā hṛdgrahaṇam̐ sarvagātraparigrahaḥ |
 saha dhātusravaṇaitā dvādaśoktāḥ sasāadhanāḥ |
 vyāpado vidhivibhram̐śāt dvividhe 'pi virecane ||
 utpadyamānāsu ca tāsū tāsū vyāpatsu saṁśodhanavibhrameṇa |
 diśānayaivāśu yateta siddhyai jyotirhi śāstraṁ nayadurnayānām̐ ||
 ||
 iti tr̥tīyo 'dhyāyaḥ ||
 atha caturtho 'dhyāyaḥ |
 athāto bastikalpaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 balām̐ guḍūcīm̐ triphalām̐ sarāsnām̐ dvipaṅcamūlam̐ ca palonmitāni |
 aṣṭau phalānyardhatulām̐ ca mām̐sāt chāgāt pacedapsu caturthaśeṣam̐ ||
 pūto yavānīphalabilvakusṭhavadacāśātāhvāghanapippalīnām̐ |
 kalkairguḍakṣaudraghr̥taḥ satailairyuktaḥ sukhoṣṇo lavaṇānvitaśca ||
 bastih̐ paraṁ sarvagadapramāthīsvasthe hito jīvanabṛm̐haṇaśca |
 bastau ca yasmin̐ paṭhito na kalkaḥ sarvatra dadyādāmumeva tatra ||
 dvipaṅcamūlasya raso 'mlyuktaḥ sacchāgamām̐sasya sapūrvapeṣyaḥ |
 trisnehayuktaḥ pravaro nirūhaḥ sarvānilavyādhiharaḥ pradīṣṭaḥ ||
 balāpaṭolīlaghupaṅcamūlatrāyāntakairāṇḍayavāt susiddhāt |
 prastho rasācchāgarasārdhayuktaḥ sādhyāḥ punaḥ prasthasamaḥ sa yāvat ||
 priyaṅgukṛṣṇāghanakalkayuktaḥ satailasarpirmadhusaindhavaśca |
 syāddīpano mām̐sabalapradaśca cakṣurbalam̐ copadadhātī sadyaḥ ||
 eraṇḍamūlāttripalam̐ palāśattathā palām̐sam̐ laghupaṅcamūlam̐ |
 rāsnābalāchinnaruhāśvagandhāpunarnavāragvadhadevadāru ||
 phalāni cāṣṭau salilāḍhakābhyām̐ vipācayedaṣṭamaśeṣite 'smin̐ |
 vacāśātāhvāhupuṣapriyaṅguyaṣṭīkaṇāvatsakabījamustam̐ ||
 dadyāt supīṣṭam̐ sahatārṁkṣyaśailamakṣapramāṇam̐ lavaṇām̐śayuktam̐ |
 samākṣikastailayutaḥ samūtro bastirjayellekhanadīpano 'sau ||
 jaṅghorupādatrikapṛṣṭhakoṣṭhahṛdguhyaśūlam̐ gurutām̐ vibandham̐ |
 gulmāśmavardhmagrahaṇīgudothām̐stām̐stām̐sca rogān̐ kaphavātajātān̐ ||
 catuṣpale tailaghr̥tasya bhr̥ṣṭaḥ chāgācchatārdho dadhidāḍimāmlaḥ |
 rasaḥ sapeṣyo balavaṇamām̐saretognitaimiryāśīrorujīṣṭaḥ ||
 yaṣṭyāhvayasyāṣṭapalena siddham̐ payaḥ śātāhvāphalapippalībhiḥ |
 yuktaṁ sasarpirmadhuvātaraktavisarpavaisvaryahito nirūhaḥ ||
 yaṣṭhyāhvalodhrābhayacandanaiśca śṛtaṁ payo 'gryam̐ kamalotpalaishca |
 saśarkarākṣaudraghr̥tam̐ suśītam̐ pittāmayān̐ hanti sajīvanīyam̐ ||
 gopāṅganācandanaśītapākīdrākṣardhikāśmaryamadhūkasevyaiḥ |
 payaḥ śṛtaṁ śrāvaṇimudgaparnībalāsvaguptāmadhuyaṣṭīkalkaiḥ ||
 godhūmacūrṇaiśca picupramāṇairikṣovidāryāśca rasena yuktaṁ |
 tailena yaṣṭīmadhusādhitena sitopalākṣaudraghr̥taiśca śītaḥ ||
 bastih̐ praśastaḥ sasamastadehadāhe saśūle 'vayavāśrite vā |
 gulmātisārabhramamūtrakṛcchraḥkṣiṇe kṣataujobalasaṅkṣaye ca ||
 kośātākāragvadhadevadārumūrvāśvadam̐ṣṭrākuṭajārkapāṭhāḥ |
 paktvā kulatthān̐ bṛhatīm̐ ca toye rasasya tasya prasṛtā daśa syuḥ ||
 tān̐ sarṣapailāmadanaiḥ sakuṣṭhairakṣapramāṇaiḥ prasṛtaiśca yuktān̐ |
 kṣaudrasya tailasya phalāhvayasya kṣārasya tailasya ca sārṣapasya ||
 dadyānnirūham̐ kapharogitāya mandāgnaye cāśanavidviṣe ca ||

punarnavairāṇḍavṛṣāśmabhedavṛścīvabhūtīkabalāpalāsān |
 dvipaṇcamūlaṃ ca palāṃśakāni kṣuṇṇāni dhautāni phalāni cāṣṭau | |
 bilvaṃ yavāṅkolakulatthadhānyaphāni ca syuḥ prasṛtonmitāni |
 payo jaladvyāḍhakasādhitaṃ tat kṣīrāvaśiṣṭaṃ śucivastrapūtāni | |
 vacāśatāhvāmaradārūkuṣṭhayaṣṭyāhvasiddhārthakapippalīnāni |
 kalkairiyavānyā madanaiśca yuktaṃ nātyuṣṇāṣitaṃ guḍasaindhavāktam | |
 kṣaudrasya tailasya ca sarpiṣaśca navasya yuktaṃ prasṛtitrayeṇa |
 dadyānnirūhaṃ vidhinā vidhijñāḥ sasarvasaṃsargakṛtāmayaḥ | |
 ardhārdhavihitān bastīnataścitrān pravakṣyate |
 kośātākīdvayekṣvākuphalajīmūtavatsakāḥ | |
 śyāmātrivṛtayormūlaṃ tathā dantīdravantijam |
 prakīryā codakīryā ca kṣīriṇī nīlīphalam | |
 saptaṇḍāśākhinīlodhram phalaṃ kampillakasya ca |
 svakalkasaindhavayutāḥ pakvāśayaviśodhanāḥ | |
 ghātakīpuṣpatarkārījīvantīmūlavatsakāḥ |
 pragrahaḥ khadirāḥ kuṣṭhaṃ śamī piṇḍītako yavāḥ | |
 priyaṅgurarkamūlī ca taruṇjātiyūthikāḥ |
 vaṭadyāḥ kiṃśukaṃ lodhramiti saṅgrāhikā matāḥ | |
 grāhī priyaṅgvambaṣṭhādīkvāthakalkaiḥ krameṇa ca |
 ūśakādipratīvāpo lekhanastriphalārasaḥ |
 madhurakvāthakalkena sarasāyena bṛmhaṇaḥ | |
 badaryairāvaṇīśeluśālmalīdhanvanāṅkurāḥ |
 samākṣikāḥ kṣīrayutāḥ sāsrjāḥ picchilāḥ smṛtāḥ | |
 kolaṅkatakakāṇḍekṣudarbhapoṭekṣupālibhiḥ |
 dāhaghnaḥ saghṛtakṣīro dvitīyaścandanādibhiḥ | |
 muṣṭiḥ śālmalivṛntānāṃ kṣīrasiddho ghṛtānvitāḥ |
 hitāḥ pravāhaṇe tadvadvṛntaiḥ śālmalakasya ca | |
 karbudārāḍhakīnīpavidulaiḥ kṣīrasādhitaiḥ |
 parikarte tathā vṛntaiḥ śrīparṇīkovidārajaiḥ | |
 parisrave payāḥ siddhaṃ savṛścīvapunarnavam |
 ākhukarnīkayā tadvattaṇḍulīyakayuktayā | |
 aśvāvarohakaḥ kākanāsārājakaśerukāḥ |
 siddhāḥ kṣīre 'tiyoge syuḥ kṣaudrāñjanaghṛtairyutāḥ |
 nyagrodhādyaiścaturbhiśca vidhināparaḥ | |
 bṛhatī kṣīrakākolī pṛṣṇiparnī śatāvārī |
 kāśmaryabadarīmūrvāstathośīrapriyaṅgavaḥ | |
 jīvādāne śṛtau kṣīre dvau ghṛtāñjanasaṃyutau |
 bastī pradeyau bhiṣajā śītau samadhuśakarau |
 govyajāmahiṣīkṣīrairjīvanīyayutairapi | |
 śaśainadakṣamārjāramahiṣāvyaśaṇitaiḥ |
 sadyaskairmṛditairbastirjīvādāne praśasyate | |
 athenān sukumārāṇāṃ nirūhān snehanān mṛdūn |
 karmaṇā viplutānāṃ ca vakṣyāmi prasṛtaiḥ pṛthak | |
 kṣīrāt dvau prasṛtau kāryai madhutailaghṛtātrayaḥ |
 khajena mathito bastirvātaghno balavarṇakṛt | |
 ekaikaḥ prasṛtastailaprasannākṣaudrasarpiṣāṃ |
 bilvādīmūlakvāthāt dvau kaulatthāddvau sa vātajit | |
 paṭolanimbapūtīkarāśnāsaptacchadāmbhasaḥ |
 prasṛtaḥ pṛthagājyācca bastiḥ sarṣapakalkavān |
 sapañcatikto 'bhiṣyandakṛmikuṣṭhapramehahā | |
 viḍaṅgatriphalāśīgruphalamustākḥukarnījāt |

kaṣāyāt prasṛtāḥ pañca tailādeko vimathya tāt |
 nirūhaḥ kṛmihā vellapippalīkalkayoḥ | |
 payasyekṣusthirārāsnāvidārīkṣaudrasarpiṣām |
 ekaikaḥ prasṛto bastiḥ kṛṣṇākalko vṛṣatvakṛt | |
 catvārastailagomūtradhimaṇḍāmlakāñjikāt |
 prasṛtāḥ sarṣapaiḥ piṣṭairviṭsaṅgānāhabhedanaḥ | |
 śvadamṣṭrāśmabhideraṇḍakvāthatailasurāsavāt |
 prasṛtāḥ pañca capalākauntīyaṣṭyāhvakalkavān |
 bastiḥ kavosṇaḥ sāhāne mūtrakṛcchre varo mataḥ | |
 mṛdubastijaḍībhūte tīkṣṇo 'nyo bastiriṣyate |
 tīkṣṇairvikarṣite snigdho madhuraḥ śīśiro mṛduḥ | |
 tīkṣṇatvaṃ mūtrabilvāgnilavaṇakṣārasarṣapaiḥ |
 prāptakālaṃ vidhātavyaṃ kṣīrāḥyādyāistu mārḍavam | |
 balakāladoṣarogaprakṛtīḥ pravibhajya yojito bastiḥ |
 svaḥ svairauṣadhavargaiḥ svān svān rogān nivatayati | |
 uṣṇārtānām śītān śītārtānā tathā sukhoṣṇāṃśca |
 tadyogyauṣadhayuktān bastīn santarkya yuñjīta | |
 bastīnna br̥mhaṇīyān dadyādvīyādhiṣu viśodhanīyeṣu |
 medasvino viśodhyā ye ca narāḥ kuṣṭhamehārtāḥ | |
 na kṣīṇakṣatadurbalamūrchitakṛṣāśuṣkāśuddhadehānām |
 dadyādvīśodhanīyān doṣanibaddhāyuso ya ca | |
 | |
 iti caturtho 'dhyāyaḥ | |
 atha pañcamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ siddhabastikalpaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ |
 siddhabastīn prayuñjīta sarvadā sarvadehinām |
 nirvyāpado bahuphalān balapuṣṭikarān sukhān | |
 madhutaile same karṣaḥ sandhavāt dvipacurmisiḥ |
 eraṇḍamūlakvāthena nirūho mādhutailikaḥ |
 rasāyanam̐ pramehārśaḥ kṛmīgulmāntravṛddhinut | |
 sayaṣṭimadhukaścaīṣa cakṣuṣyo raktapittajit |
 yāpano ghanakalkena madhutailarasāḥyavān | |
 pāyujānūruvṛṣaṇabastimehanaśūlajit |
 prasṛtāmṣairghṛtakṣaudravasātailaiḥ praklpayet |
 yāpanam̐ saindhavārdhākṣahapuṣārdhapalānvitam | |
 eraṇḍamūlaniṣkvātho madhutaileṃ sasaidhavam |
 eṣa yuktaratho bastiḥ savacāpippalīphalaḥ | |
 sakvātho madhuṣaḍgranthāśatāhvāhiṅgusaindhavaḥ |
 suradāru ca rāsnā ca bastirdoṣaharaḥ śivaḥ | |
 pañcamūlasya niṣkvāthastailam̐ māgadhikā madhu |
 sasaindhavaḥ samadhukaḥ siddhabastiriti smṛtaḥ | |
 dvipañcamūlatriphalāphalabilvāni pācayet |
 gomūtre tena piṣṭaiśca pāṭhātoyadavatsakaiḥ | |
 saphalaiḥ kṣaudratailābhyām̐ kṣāreṇa lavaṇena ca |
 yukto bastiḥ kaphavyādhipāṇḍurogaviṣūciṣu |
 śukrānilavibandheṣu bastyātope ca pūjitaḥ | |
 mustāpāṭhāmṛtairāṇḍabalārāsnāpunarnavam |
 mañjiṣṭhāragvadhoṣīratrāyamāṇākṣaroḥiṇīḥ | |
 kaniyāḥ pañcamūlam̐ ca pālikam̐ madanāṣṭakam |
 jalāḍhake pacettacca pādaśeṣam̐ parisrutam | |

kṣīradviprasthasaṃyuktaṃ kṣīraśeṣaṃ punaḥ pacet |
 sapādajāṅgalarasaḥ sasarpirmadhusaindhavaḥ ||
 piṣṭairyasṭimisiśyāmākaliṅgakarasañjanaiḥ |
 bastiḥ sukhoṣṇo māṃsāgnibalaśukravivardhanaḥ ||
 vātāsrñmohamehārśogulmaviṇmūtrasaṅgraham |
 viṣamajvaravīsarparavardhmādhmānapravāhikāḥ ||
 vaṅkṣaṇorukaṭīkukṣimanyāśrotraśirorujāḥ |
 hanyādasṛgdaronmādaśophakāsāśmakunḍalān |
 cakṣuṣyaḥ putrado rājā yāpanānāṃ rasāyanam ||
 pṛthak palāṃsaṃ vipacet pañcamūlamagokṣuram |
 kṣīrādhake caturthasthaṃ piṣṭairyasṭyādibhīryutam ||
 kṣaudratalājyasindhūtthayuktaṃ bastiḥ supūjitaḥ |
 viśeṣādbālavarḍdhastrīsukumārasukhātmanām ||
 tadvat sahācarabalāsārivādarbhasādhitam |
 kṣīraṃ bastistathābhīrugudūcībhṛhatīdvayaiḥ |
 siddhaṃ payo māgadhikāyaṣṭimadhukakalkavat ||
 pañcamūlaṃ bhṛhatyādi pratidravyaṃ palonmitam |
 dvipalaṃ śāligodhūmayavamāsaṃ sayasṭikam ||
 taiḥ siddhaṃ chāgalaṃ kṣīraṃ kukkuṭāṇḍarasaḥ sitā |
 sājyakṣaudradvilavaṇastairbastiḥ śukrakṛtparam |
 kalpo 'yaṃ śikhigonardamatsyādyāṇḍaraseṣvapi ||
 rasaḥ kulīramāṃsasya caṭakāṇḍarasānvitaḥ |
 saśarkarāghṛtamadhurbastirvṛṣyatamo mataḥ ||
 bastasūkarajairmuṣkaiḥ kulīracaṭakāmiṣaiḥ |
 siddhaṃ payo bastaśukramuccaṭekṣurakaṃ madhu ||
 tairghṛtāḍhyo 'lpalavaṇo bastirvṛṣyatamaḥ param |
 siddhena payasā bhojyamātmaguptoccaṭekṣuraiḥ ||
 ato daśadaśāhena yastu bastīn niṣevate |
 vājīva puṣṭaḥ savṛṣo gacchati pramadāśatam |
 ete mākṣikasāmyuktāḥ kurvantyativṛṣaṃ naram ||
 nātiyogaṃ na cāyogaṃ stāmbhinaste ca kurvate ||
 nirūhā lekhanāḥ prāyo bṛmhaṇāḥ snehabastayaḥ |
 yāpaneṣūbhayaṃ tasmānneṣṭaṃ teṣvanuvāsanam ||
 mṛdutvānna nivartante yasya tvete prayojitāḥ |
 samūtrairbastibhistīkṣanairāsthāpyaḥ kṣiprameva saḥ ||
 śophāgnināśapāṇḍutvaśūlārśaḥparikartikāḥ |
 syurjvarāścātisārāśca yāpanātyarthasevanāt ||
 ariṣṭakṣāraśīdhvādyāistatreṣṭā dīpanī kriyā |
 yuktyā tasmānniṣeveta yāpanān na prasaṅgataḥ ||
 mṛdvalpauṣadhasaṃyogāt pādahīnapramāṇataḥ |
 alpakālopayogācca teṣu niṣparihāratā ||
 dravyeṣu yāpanīyeṣu siddhān snehān pṛthak pṛthak |
 bastīn sarveṣu vā yuñjyāt parihāravivarjitān ||
 sahācarābhīrubalārāśnāgokṣurakāt pṛthak |
 tulāṃ jaladroṇaśate pacet droṇāvaśeṣite ||
 pūtaśīte bisadrākṣātavakṣīrīnidigdhikāḥ |
 mahāsaḥkṣudrasahāyaṣṭimadhumadhūlikāḥ ||
 jīvakarṣabhakodīcyamṛṇālotpalacandanam |
 kharjūratālamajjātmaguptāmālakīkaṇāḥ ||
 paṭolamedātvakpatraśītapākyodanāhvayāḥ |
 kalkīkrītya kṣipettasmin pṛthak ca prasthasammitam ||

rasam varāhamahiṣabastamuṣkodbhavam tathā |
 śikhikukkuṭaḥamsāṇḍasambhavam tailasarpīṣī | |
 dhātrīvidārīsvarasam gavyakṣīrāḍhakadvayam |
 brahmabherīmṛdaṅgādininādaiḥ sādhitam ca tat | |
 sitacchatratrakṛtacchāyam sitavastrāvaguṇṭhitam |
 āropitam gajaskandhe pūjayitvā vṛṣadhvajam | |
 kṛtvā svastyayanam dadyāt snehabastimayantraṇam |
 prāptastenātivṛṣatām śramayedvanitāśatam | |
 nirvalīpalitaḥ kāntaściraḥjīvī bhavet sa ca |
 naṣṭaśukrakṣatakṣīṇaviṣamajvariṇām hitaḥ |
 vyāpannārtavaśukrāṇām putradātā rasāyanam | |
 evam ca bastayo 'nye 'pi kalpyāḥ pākyaśca naikaśaḥ |
 śatam vārāṇ sahasram vā pācayet sambhave sati | |
 doṣaghnāḥ saparīhārā vakṣyante snehabastayaḥ | |
 daśamūlam balām rāsnāmaśvagandhām punarnavām |
 guḍūcyairāṇḍapūtīkabhārṅgīvṛṣakarohiṣam | |
 śatāvarīm saḥacaram kākanāsām palāmśakam |
 yavamāśātasīkolakulatthān prasṛtonmitān | |
 vahe vipācyā toyasya droṇaśeṣeṇa tena ca |
 pacettailāḍhakam peṣyairjīvanīyaiḥ palonmitaiḥ | |
 anuvāsanamityetat sarvavātavikāranut |
 anūpānām vasā tadvajjīvanīyopasādhitā | |
 śatāhvāyavabilvāmlaistailam siddham samīraṇe |
 saindhavenāgnivraṇena taptam cānilajiddhṛtam | |
 jīvantīm madanam medām śrāvaṇīm madhukam balām |
 śatāhvarṣabhakau kṛṣṇām kākanāsām śatāvarīm | |
 svaguptām kṣīrakākolīm karkaṭākhyām śaṭhīm vacām |
 piṣṭvā tailam ghr̥tam kṣīre sādhayeta caturguṇe | |
 bṛmhaṇam vātapittaghnām balaśukrāgnivardhanam |
 rajahśukrāmayaharam putrīyam cānuva sanam | |
 śīśirasparśavīryaiśca piṣṭaiḥ kṣīre caturguṇe |
 tailapādam ghr̥tam siddham pittaghnamanuvāsanam | |
 saindhavam madanam kuṣṭham śatāhvā niculo vacā |
 drīberam madhukam bhārṅgī devadārusakaṭphalam | |
 nāgaram puṣkaram medā cavikā citrakaḥ śaṭhī |
 viḍaṅgātiviṣe śyāmā hareṇurnīlinī sthirā | |
 bilvājamodacapalā dantī rāsnā ca taiḥ smaiḥ |
 sādhyameraṇḍatailam vā tailam vā kapharoganut | |
 vardhmodāvartagulmārśaḥplīhamehāḍhyamārutān |
 ānāhamaśmarīm cāśu hanyāttadanuvāsanam | |
 sādhitam pañcamūlena tailam bilvādināthavā |
 anvāsanam śleṣmaharam dravyairvā kaphaghātibhiḥ |
 phalairaṣṭaguṇe cāmle siddhamanvāsanam kaphe | |
 śūlānāhe tu tadyukto nirūhaḥ paṭumūtravān |
 pṛcchati sma munimityatha dhīmānagniveśa iha kintu phalānām |
 bastikarmaṇi hitam satatam syāt tam punarvasuriti praśāsā | |
 iha kuṣṭhahitā garāgarī hitamīkṣvākuphalam pramehiṇām |
 kuṭajasya phalam hṛdāmāye pravaram kośaphalam tu pāṇḍuṣu | |
 udare kṛtavedhanam hitam madanam sarvagadāvirodhi ca |
 madhuram sakaṣāyatiktakam tadarūṣam sakaṭūṣnapicchilam | |
 kaphapittahṛdāśukāri yannirapāyam pavanānulomi ca |

pravaram tadataḥ phalādiṣu smṛtamāsthāpanayojanāsviti ||
 atha munivṛṣabhe nigadya vākyam sthitavati vijñāpayāmbabhūva bhūyaḥ |
 idamatigahanam sahānyaśiṣyairavanigato 'ñjalimagrato nidhāya ||
 citrakarmaguṇakṛdguruṇokto bastirūrdhvamatha caiti na nābheḥ |
 śiḡhnamāpatati cānu sa dehāt sarvataḥ kathamapohati doṣān ||
 ūce gurustimitamārutavaśyametat dehasya yadbahirupāsritamantare vā |
 duṣṭasya tasya janayannanulomatām tu bastirhinasti viṣamānapi rogapūgān ||
 śākhāgatāḥ koṣṭhagatāśca rogā marmordhvasarvāvayavāṅgajāśca |
 ye santi teṣāṃ na tu kaścidanyo vāyoḥ param janmani heturasti ||
 viśleṣmapittādimalācayānām vikṣepasamhārakaro hi vāyuḥ |
 tasyātivṛddhasya śamāya nānyadbasteḥ samam bheṣajamasti yasmāt ||
 śāmyanti yatnena jite 'nile ca tadīritāḥ pittakaphādayo 'pi |
 tasmāccikitsārdhamiti bruvanti sarvām cikitsāmapi basteḥ ||
 yacca pakvāśastho 'pi doṣānāpādamastakam |
 vīryeṇa bastirādatte khaṣṭho 'rko bhūrasāniva ||
 yattatrauṣadhavīryam hi tadapānena vāyunā |
 paryāptamacirādeva samānaḥ pratipadyate ||
 samānādduttaramcaivam vyānādyāḥ pavanāḥ kramāt |
 te tṛptāḥ prakṛtiṃ yātāḥ śārīrānugrahe sthitāḥ ||
 prasahya pittaśleṣmāṇau yathāsthānam niveśya ca |
 santarpayanti paritāḥ svān svān bhūtaguṇāmstanau ||
 vyānastiryagapāno 'dhaḥ prāṇaścordhvaṃ prakarṣati |
 yathāsvameva nāḍībhīrharīṇībhīrivodakam ||
 evam vātaiḥ sirābhiśca vapurbastiḥ suyojitaḥ |
 vyāpnuvat prasabham hanti sakṛchrānapi yakṣmaṇaḥ ||
 bastistasmāt sarvakarmapradhānam sarvātārṇkān hanti niḥśeṣataśca |
 srotāṃsyantaḥ śodhayitvā ca kuryādojastejaḥ śukramedhāgnikīptim ||
 ||
 iti pañcamo 'dhyāyaḥ ||
 atha ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ |
 athāto bastivyāpatsiddhiṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 vibandhagauravādhmānaśīrorugvāhanordhvagāḥ |
 kuṁkūṣīṣūlāṅgarugghidhmāhṛtpīḍākartanasravāḥ |
 ayogādātiyogācca basteḥ syuḥ ṣaṭṣaḍāpadaḥ ||
 asnigdhasvinnadehasya gurukoṣṭhasya yojitaḥ |
 śīto 'lpaśnehalavaṇadravyamātro ghano 'pi vā ||
 bastiḥ saṅkṣobhya tam doṣam durbalatvādanirharan |
 karoti vātaviṇmūtravibandhamatidāruṇam ||
 nābhibastirunām dāham hr̥llepam śvayathum gude |
 kaṇḍūṃ gaṇḍāni vaivarṇyamaratim vahnimārdavam ||
 kvāthadvayaṃ prāgvihitam madhyedoṣe 'tisāriṇi |
 uṣṇasya tasmādekasya tatra pānam praśasyate |
 phalavartyastathā svedāḥ kālāṃ jñātvā virecanam ||
 bilvamūlatrivṛddāruyavakolakulatthavān |
 surāviṇmūtravān bastiḥ saprākpeṣyastamānayet ||
 saśeṣāme nirūheṇa mṛdunā doṣa īritaḥ |
 mūrchatyānilam mārgam ruṇaddhyagniṃ hinasti ca ||
 gauravaklamahṛcchūladāhasammohaveṣṭanam |
 tataḥ kuryādupacaretam rūkṣasvedapācanaiḥ ||
 pippalīkattṛṇośīradārumūrvāśṛtam jalam |

pibet sauvarcalonmiśraṃ dīpanaṃ hṛdviśodhanaṃ | |
 vacānāgaraśaṭhyo vā dadhimaṇḍena mūrchitāḥ |
 peyāḥ prasannayā vā syurariṣṭenāsavena vā | |
 dārutrikaṭukaṃ pathyāṃ palāśaṃ citrakāṃ śaṭhīm |
 piṣṭvā kuṣṭhaṃ ca mūtreṇa pibet kṣārāṃśca dīpanān |
 bastimasya vidaddhyācca samūtraṃ dāśamūlikam | |
 yukto 'lpavīryo doṣādhye rūkṣe krūrāśaye 'thavā |
 bastirdoṣāvṛto rūddhamārgo rundhyāt samīraṇam | |
 savimārgo 'nilaḥ kuryādādhmānaṃ marmapīḍanam |
 vidāhaṃ gudakoṣṭhasya muṣkavaṅkṣaṇavedanām |
 rūṇaddhi hṛdayaṃ śūlairaścetaśca dhāvati | |
 svabhyaktasvinnagātrasya tatra vartim prajayet |
 bilvādīśca nirūhaḥ syāt pīlusarṣapamūtravān |
 saralāmaradārubhyāṃ sādhitam cānuvāsanam | |
 bahudoṣe 'bale krūrakoṣṭhe bastistanurmṛduḥ |
 śīto 'lpaścāvṛto doṣaiḥ pratihanti samīraṇam | |
 ūrdhvaṃ so 'nusaran dehaṃ kuryādvāyuh śīrorujam |
 grīvāstambhaṃ pratiśyāyaṃ bādhiryaṃ drṣṭivibhramam | |
 tamuṣṇatailalavaṇapradigdhaṃ svinnamarditam |
 tīkṣṇairdhūmaiḥ pradhamaṇairnasyairāsyavirecanaiḥ |
 virekairbastibhiścāśu yojyedānulomikaiḥ | |
 snigdhasvinne mahādoṣe bastirmṛdvalpabheṣajaḥ |
 utkleśyālpam hareddoṣaṃ janayecca pravāhikām | |
 śophaṃ bastāvapāne ca sadanaṃ corujaṅkṣayoḥ |
 vibaddhamāruto janturabhīkṣṇaṃ sa pravāhate | |
 svedābhyāṅganirūhāṃśca śodhanīyānulomikān |
 vidaddhyāllāṅkṣayitvā ca vṛttim tasya viriktavat | |
 kurvato vegasaṃrodhaṃ pīḍito vātimātrayā |
 asnigdhalavaṇoṣṇo vā bastiralpo 'lpabheṣajaḥ | |
 mṛdurvā mārutenordhvaṃ vikṣipto mukhanāsikāt |
 nireti mūrchāhṛllāsaṭṛḍḍhādīn pravartayan | |
 mūrchāvikāraṃ drṣṭvāśya siñcechhītāmbunā mukham |
 vījedāklamanāśācca prāṇāyāmaṃ ca kārayet | |
 pṛṣṭhapārśvodaraṃ mṛdyāt karairuṣṇairadhomukham |
 keśeśūtkṣipyā dhunvīta bhāyayedvyāladaṃṣṭribhiḥ |
 śaṣṭroḥkārājapuruṣairbastireti tathā hyadhaḥ | |
 pāṇivastrairgalāpīḍaṃ kuryānna mriyate yathā |
 prāṇodānanirodhāddhi suprasiddhatarāyanaḥ |
 apānaḥ pavano bastim tamāśvevāpakarṣati | |
 kuṣṭhakramukakalkaṃ ca pāyayedamlasaṃyutam |
 auṣṇyāttaiḥsarṇyāt saratvācca bastimtasosyānulomayet |
 gomūtreṇa trivṛtpathyākalkaṃ vādhonulomanam | |
 pakvāśayasthite svinne nirūho dāśamūlikāḥ |
 yavakolakulatthaiśca vidheyo mūtrasādhitaiḥ | |
 bastirgomūtrasiddhairvā sāmṛtāvaṃśapallavaiḥ |
 pūṭikarañjatvakpatraśaṭhīdevāhvarohiṣaiḥ |
 satailagudaśindhūttho virekauṣadhakalkavān | |
 bilvādipaṇcamūlena siddho bastiruraṣṭhite |
 śīrasthe nāvanaṃ dhūmaḥ pracchādyam sarṣapaiḥ śīraḥ | |
 bastiratyuṣṇatīkṣṇāmlaghano 'ti sveditasya vā |
 alpadoṣe mṛdau koṣṭhe prayukto vā punaḥ punaḥ | |

atiyogatvamāpannaḥ kuṣṣiśūlakaro bhavet |
 virecanātiyogena sa tulyākṛtisādhanaḥ | |
 prśniparnīm sthirām padmaṁ kāśmaryaṁ madhukotpale |
 piṣṭvā drākṣām madhūkām ca kṣīre taṇḍuladhāvane | |
 drākṣāyāḥ pakkaloṣṭasya prasāde madhukasya vā |
 vinīya saghṛtaṁ bastiṁ yuñjyāddāhe 'tiyogaje | |
 snehasvedairasampādyā gurutikṣṇo 'timātrakaḥ |
 duḥsthitāya praṇihito bastirduḥśodhitāya vā | |
 atipravṛtto marutaṁ kopayet sa vimārgagaḥ |
 karotyāṅgarujām jṛmbhām stambhaṁ bhedaṁ ca parvaṇām | |
 taṁ tailalavaṇābhyaktaṁ sveditaṁ prastarādibhiḥ |
 bilvakolayavairaṇḍavaṣārbhūbhṛhatīdvayaḥ | |
 āsthāpayet sasindhūtthairjāṅgalairāśitaṁ rasaiḥ |
 tailenānilajiddravavyavipakvenānuvāsayet | |
 mṛdukoṣṭhe 'bale bastiratitīkṣṇo 'tinirharan |
 kuryāddhidhmām hitaṁ tatra hidhmāghnaṁ bṛmhaṇaṁ ca yat | |
 balābṛhatyādivarākāśmaryaphalasaindhavaiḥ |
 saprasannāranālāmlaistailaṁ paktvānuvāsayet | |
 uṣṇāmbunākṣaṁ pippalyā dadyāllavaṇasaṁyutam |
 dhūmaleharasakṣīrasvedāmścānnaṁ ca vātajit | |
 atitīkṣṇaḥ savāto vā na vā samyakprapīḍitaḥ |
 ghaṭṭayeddhṛdayaṁ bastistatra kāśakuśotkaṭaiḥ | |
 syāt sāmīlavanaṣkandhakarīrabadarīnaiḥ |
 śṛtairbastirhitaḥ siddho vātaghnaiścānuvāsanam | |
 mṛdukoṣṭhālpadoṣasya rūkṣatīkṣṇatimātrakaḥ |
 hṛtvā bastirmalāñchīghraṁ vātapitte prakopayet | |
 nābhibastigudāmste hi kṛntato 'sya muhurmuḥuḥ |
 vivarṇālpālpamutthānaṁ bastinirlekhanādbhavet | |
 svāduśītauśadhaistatra payasyekṣvādibhiḥ śṛtaḥ |
 yaṣṭyāhvatilakalkena bastiḥsyāt kṣīrabhojinaḥ | |
 sasarjarasayaṣṭyāhvam jīṅgaṇīkardamāñjanam |
 vinīya dugdhe bastiḥ syādvvyaktāmlarasabhojinaḥ |
 picchilaśca hito bastiḥ snehaśca madhuraiḥ śṛtaḥ | |
 bastiḥkṣārāmlatīkṣṇoṣṇalavanaḥ paittikasya vā |
 gudaṁ likhan dahan kṣiṇvan karotyasraparisravam | |
 sa vidagdhaṁ sravatyasraṁ varṇaiḥ pittaṁ ca bhūribhiḥ |
 bahuśaścātiyogena moham gacchati cāsakṛt | |
 tatrārdraiḥ sāmīlīpatraiḥ kṣuṇairājaṁ payaḥ śṛtam |
 pūtaṁ ghṛtānviṭtaṁ bastiṁ dadyādanyāmśca picchilān | |
 vaṭāḍipallaveṣvevaṁ kalpo yavatileṣu ca |
 suvarcalopodakayoḥ kacchudāre ca śasyate | |
 gude ca śītamadhurān kuryāt sekapralepanān |
 raktapittātisāraghnī kriyā cātra praśasyate | |
 dāhādiṣu trivṛtkalkaṁ mṛdvīkāvāriṇā pibet |
 taddhi pittaśakṛdvātān hatvā dāhādikān jayet | |
 viśuddhaśca pibecchītāṁ yavāgūṁ śarkarāyutām |
 yuñjyādvātiviriktasya kṣiṇaviṭkasya bhojanam |
 māṣayūṣeṇa kulmāśān pānaṁ dadhyathavā surām | |
 āmaṁ yaḥ kuṇapaṁ rugvānupaveśyeta sāruciḥ |
 sa ghanātiviśākuṣṭhanatadāruvacāḥ pibet | |
 śakṛdvātamasṛk pittaṁ kaphaṁ vā yo 'tisāryate |

pakvaṃ tatra svavargīyo bastiḥ śeṣṭhaṃ bhiṣagjitam | |
 ṣaṇṇāmeṣāṃ dviṣaṃsargātrimśadbhedā bhavanti tu |
 kevalaiḥ sahaṣātrimśadvidyāt sopadravāṃśca tāt | |
 śūlapravāhikādhmānaparikartārucijvarān |
 tṛṇmohadāhamūrchādīmścaiṣāṃ vidyādupadravān | |
 tatrāme 'ntarapānaṃ tu kaṭvamlalavaṇairiyutam |
 pācanaṃ śasyate bastirāme hi pratiṣidhyate | |
 vātaghnagrāhivargīyo bastiḥ śakṛti śasyate |
 svādvamlo vyaktalavaṇaḥ snehabastiḥ samīraṇe | |
 rakte raktena pitte tu kaṣāyasvādutiktakaḥ |
 sāryamāṇe kaphe bastiḥ kaṣāyakaṭutiktakaḥ | |
 śakṛtā vāyunā vāme tena varcasi vānile |
 saṃsrṣṭe 'ntarapānaṃ syāt kaṭvamlalavaṇairiyutam | |
 pittenāme 'srjā tadvat tayorāmena vā punaḥ |
 saṃsrṣṭayorbhavet pānaṃ sakaṭusvādutiktakam | |
 tathāme kaphasaṃsrṣṭe kaṣāyakaṭutiktakam |
 āmena tu kaphe yukte kaṣāyalavaṇoṣaṇam | |
 vātena viśi pitte vā viṭpittāstraistathānile |
 syāt kaṣāyāmlamadhuraḥ saṃsrṣṭe bastiruttamaḥ |
 bastirvātena rakte tu kāryaḥ svādvamlatiktakaḥ | |
 śakṛcchoṇitayoḥ pittaśakṛtorasrapittayoḥ |
 bastiranyonyasaṃsarge kaṣāyasvādutiktakaḥ | |
 kaphena viśi pitte vā kaphe viṭpittayoḥ |
 kaṭutiktakaṣāyaḥ syāt saṃsrṣṭe bastiruttamaḥ | |
 madhuṛoṣaṇatiktastu rakte kaphavimūrchite |
 mārute kaphasaṃsrṣṭe kaṭvamlalavaṇo bhavet |
 syādbastiḥ kaṭutiktāmlaḥ saṃsrṣṭe vāyunā kaphe | |
 tricatuhpañcaśadyogānevameva vikalpayet |
 yuktiścaiṣātisāroktā sarvarogeṣvapi smṛtā | |
 yugapat ṣaḍrasaṃ ṣaṇṇāṃ saṃsarge pācanaṃ bhavet |
 nirāmāṇāṃ tu pañcānāṃ bastiḥ ṣaḍsiko hitaḥ | |
 udumbaraśalāṭūni jambvāmrodumbaratvacāḥ |
 śaṅkhaṃ sarjarasaṃ lākṣāṃ kattṛṇaṃ ca palāṃśikam | |
 piṣṭvā taiḥ sarpiṣaḥ prasthaṃ kṣīradvigūṇitaṃ pacet |
 atisāreṣu sarveṣu peyametadyathābalaṃ | |
 kacchurādhātakībilvasamaṅgāraktamūlibhiḥ |
 masūrāśvatthaśuṅgaiśca yavāgūḥ syājale śṛtaiḥ | |
 bālodumbarakaṭvaṅgasamaggāplakṣapallavaiḥ |
 masūrādhātakīpuṣpabalābhiśca tathā bhavet | |
 nānāprakārā jāyante vyāpado bastivibhramāt |
 yathāyathaṃ yathāvasthaṃ tāsāṃ kurvīta sādhanam | |
 | |
 iti ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ | |
 atha saptamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ snehādivyāpatsiddhiṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 snehabastau maruṭpittakaphātyāśāvidāvṛte |
 abhukte śūnapāyvāmadatte 'ṣṭau vyāpadaḥ smṛtāḥ | |
 śīto 'lpo vādhike vāte pittetyuṣṇaḥ kaphe mṛduḥ |
 atibhukte gururvarcaḥsaṅcaye 'lpabalastathā |
 dattastairāvṛtaḥ sneho nāyātyabhibhavādapi | |

stambhorusadanādhmānajvaraśūlāṅgamardanaḥ |
 pārśvarugveṣṭanairvidyādvāyunā snehamāvṛtam ||
 snigdhāmlalavaṇoṣṇaistam rāsnāpītadrutailikāḥ |
 sauṇīrakasurākolakulatthayavasādhitāḥ ||
 nirūhairnirharet samyak samūtraiḥ pāñcamūlikāḥ |
 tābhyāmeva ca tailābhyām sāyam bhukte 'nuvāsayet ||
 tṛḍdāharāgasammohavaivarnyatamakajvaraiḥ |
 vidyāt pittāvṛtam svādutiktaistam bastibhirharet ||
 tandrāśītajvarāsyaprasekārucigauravaiḥ |
 samūrchāglānibhirvidyācchleṣmaṇā snehamāvṛtam ||
 kaṣāyatiktakaṭukaiḥ surāmūtropasādhitāḥ |
 phalatailayutaiḥ samlairbastibhistam vinirharet ||
 chardimūrchāruciglāniśūlanidrāṅgamardanaḥ |
 āmalīṅgaiḥ sadāhaistam vidyādatyaśanāvṛtam ||
 kaṭūnām lavaṇānām ca kvāthaiścūrṇaiśca pācanam |
 mṛdurvirekaḥ sarvaṃ ca tatrāmavihitam hitam ||
 viṇmūtrānilasaṅgārtigurutvādhmānahṛdggrahaiḥ |
 sneham viḍāvṛtam jñātvā snehasvedaiḥ sabastibhiḥ ||
 śyāmābilvādisiddhaiśca nirūhaiḥ sānuvāsanaḥ |
 nirharedvidhinā samyagudāvartahareṇa ca ||
 abhukte śūnapāyorvā peyāmātrāśitasya vā |
 gude praṇihitāḥ sneho vegāddhāvatyanāvṛtaḥ |
 ūrdhvakāyaṃ tataḥ kaṇṭhādūrdhvebhyaḥ khebhya etyapi ||
 mūtraśyāmātrivṛtsiddho yavakolakulatthavān |
 tatsiddhatailo deyaḥ syānnirūhaḥ sānuvāsanaḥ ||
 kaṇṭhādāgacchataḥ stambhakaṇṭhagrahavirecanaḥ |
 chardighnībhiḥ kriyābhiśca tasya kuryānnivartanam ||
 nāpakvaṃ praṇayet sneham gudam sa hyupalimpati |
 tataḥ kuryāt saruṇmohakaṇḍūsophān kriyātra ca |
 tīkṣṇo bastistathā tailamarkapatrarase śṛtam ||
 hrasvaṃ dīrghaṃ tanu sthūlaṃ jīrṇaṃ śīthilabandhanam |
 pārśvacchidraṃ tathā vakramaṣṭau netrāṇi varjayet ||
 aprāptyatigatikṣobhakarṣaṇanasravāḥ |
 guḍapīḍā gātirjihmā teṣāṃ doṣā yathākramam ||
 māṃsalasniḡdhaviṣamajālavatsthūlavātalaḥ |
 chinnaḥ klinnaśca tānaṣṭau bastīn karmasu varjayet ||
 gativaiśamyadaurgandhyajihmatvasrutidurgrahāḥ |
 phenilacyutyadhāryatvaṃ basteḥ syurbastidoṣataḥ ||
 uccakairatyavākśīrṣaṃ nyubjaṃ saṅkucitaṃ sthitam |
 uttānaṃ dakṣiṇaṃ pārśvaṃ sapta śayyāḥ parityajet ||
 mūtrāghāto 'tisamprāptiraprāptiḥ sādhunāgatīḥ |
 āśvāgatirmarutkopastṛptiḥ pakvāśayasya ca |
 taddoṣāḥ syurvidhātavyaṃ yathaupayikamatra ca ||
 savātātīdrutotkṣiptatiryagulluptakampitāḥ |
 atimandakabāhyātivegadoṣāḥ praṇetrtaḥ ||
 anucchravāsyā tu baddhe vā datte niḥśeṣa eva vā |
 praviśya kṣubhito vāyuḥ śūlatodakaro bhavet |
 tatrābhyāṅgo gude svedo vātaghnānyaśanāni ca ||
 drutaṃ praṇīte niṣkṛṣṭe sahasotkṣipta eva vā |
 syāt kaṭigudajaṅkṣorubastistambhārtibhedanam ||
 bhojanaṃ tatra vātaghnaṃ svedābhyāṅgāḥ sabastayaḥ ||

nirūhabasternaivānyat pathyaṃ sthvirabālayoḥ |
 balāṅgavardhanaṃ śīghramāḍṛto yojayedataḥ | |
 | |
 iti saptamo 'dhyāyaḥ | |
 atha aṣṭamo 'dhyāyaḥ |
 athāto bheṣajakalpaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 jāṅgale sādharmaṇe vā deṣe yathākālaṃ śīśirātapapavanasalilasevite same śucau
 pradakṣiṇodake śmaśānacaityadevayajanāgārasabhāśvabhṛārāmavalīmīkoṣaravirahite
 kuśaroḥiṣāstīrṇe snigdhaḥkṛṣṇasuvārṇamadhurasurabhimṛttike mṛdāvaphālakṛṣṇenupa-
 hatenyaairbalvattarairdrumairbheṣajāni praśasyanta iti sāmānyato bhūmiparīkṣā | |
 viśeṣatastvasmavati sthirā gurvī śyāmā kṛṣṇā sthūlatṛṇavṛkṣasasyapṛāyā svaguṇabhūy-
 iṣṭhā |
 snigdha śītalāsannodakā snigdhatṛṇasasyakomalavṛkṣapṛāyā śuklācāmbuḡuṇabhūyiṣṭhā
 |
 nānāvārṇalaghvalpapuṣpavatī praviralapāṇḍuvṛkṣapraroḥāgniguṇabhūyiṣṭhā |
 rūkṣā rāsabhabhasmavarṇā rūkṣatanukoṭaravṛkṣapṛāyālpasaprarohānilaguṇabhūyiṣṭhā
 |
 mṛdvī samā śvabhṛatvyavyaktarasajalā mahāparvatavṛkṣā śyāmā cākāśaguṇabhūyiṣṭhā
 |
 tatrāmbupṛthivīguṇabhūyiṣṭhāsu bhūmiṣu jātāni virecanāni bṛmhaṇāni ca śasyante |
 analānilākāśaguṇabhūyiṣṭhāsu vamanāni |
 sarvaguṇayuktāsūbhayatobhāgāni |
 ākāśaguṇabhūyiṣṭhāsu śamanāni |
 evaṃ balavattamāni bhavanti | |
 tatra yāni kālajānyupagatasampūṇapramāṇarasavīryagandhāni kālātapāgnisaililapavanaśastraja-
 ntubhīranupahatagandhavarṇarasasparśaprabhāvānyavagāḍhamūlānyudīcyāṃ diśi sthitāni
 |
 teṣāṃ śākhāpalāśamaciraprārūḍhaṃ varṣāvasantayorgrāhyam |
 grīṣme mūlāni śīśire vā śīrṇaprārūḍhaparṇānām |
 śaradi tvakkandakṣīrāṇi |
 hemante sārāṇi |
 yathartu puṣpaphalam | |
 anye punarāhuḥ saumyānyaauśadhāni saumyeṣvṛtuṣvāgneyānyāgneyeṣu |
 evamavyāpannānyāpūrṇatatararasavīryāṇi ca bhavanti | |
 atha maṅgalācāraḥ kalyāṇavṛttaḥ śuciḥ śuklavāsāḥ sampūjya ca devatāmaśvinau gobrāh-
 maṇāṃśca kṛtopavāsaḥ prāṇmukha udaṇmukho vā grhṇīyāt |
 grhītvā cānurūpaguṇavadbhājanasamsthānyagāreṣu pūrvottaradvāreṣu nivātapravā-
 taikadeṣeṣu nityapuṣpopahārabalikarmavatsvagnisaililopasvedadhūmarajomūṣika-
 catuṣpadāmanabhigamanīyāni svavacchannāni śikyeṣvāsajya sthāpayet | |
 tāni sakṣīrānyupakalpayet |
 tadasampattāvanatikrāntavatsarāṇi |
 purāṇāni tu pippalīviḍaṅgaguḍamadhughṛtāni | |
 api ca |
 kṣīraṃ bāṣkayaṇaṃ grāhyaṃ viṇmūtraṃ tacca nīrujām |
 vayobalavatām dhātupicchaśṛṅgakhurādikam | |
 pañcavidhastu bheṣajānām kaṣāyakalpaḥ |
 niryāsaḥ kalko niryūhaḥ śītaḥ phāṇṭaśca |
 te yathāpūrvam balinaḥ | |
 tatra sadyaḥsamuddhṛtaprakṣālitakṣuṇṇasya tāntavaniṣpīḍitasya svaraso niryāsaḥ |
 upaladaśanādipiṣṭastu kalkaḥ |

śuṣkapiṣṭhaḥ sūkṣmatāntavapaṭacyutaścūrṇaḥ |
 tasya samastadravyāparityāgādāplutopayogācca kalkādabhedah |
 kvātho niryūhaḥ | |
 tatra bhedyānyausadhānyaṇuśo bhedayitvā chedayitvā chedayāni prakṣālyodakena śu-
 caurūṣkāyāmadhaḥpraliptāyām tāmṛāyomṛṇmayānyatamāyām sthālyām samāvāpya bah-
 valpapānīyagrāhitāmausadhānāmākalayya yāvatā muktarasatā syāt tāvadudakamāsecayec-
 choṣayecca |
 athāgnāvadhiśritya mahatyāsane sukhopaviṣṭhaḥ sarvataḥ satatamavalokayan darvyā-
 vaghaṭṭayan mṛdunā paritaḥ samupagacchatānalena sādhayet |
 avatārya ca parisrutam yathārhasparśam prayuñjita | |
 kṣīrādisahitam ca dravyam na samyaṇmuktarasam bhavatīti vārikvāthapūrvakam
 kṣīrādyaistadupadeśe anupadagdham kvāthayet | |
 śītasalilāplutastu niśāparyuṣitapūtaḥ śītaḥ |
 uṣṇāmbhasi kṣuñṇābhiṣutapūtaḥ phāṇṭaḥ | |
 tatra samyagrasavīryādīnyausadhasya samikṣya vyādhyātūrādibalataśca niryāsādīnām
 kalpanām mātrām ca saṁśrayet | |
 tathā ca kecidāhuḥ |
 mātrāyā na vyavasthāsti vyādhiṁ koṣṭham balaṁ vayah |
 ālocya deśakālau ca yojyā tadvacca kalpanā | |
 ityāmetadupadiṣṭam buddhimatām jñānaprabodhāya |
 yathā tu sarvabhiśajo vijñāsyanti tathopadekṣyate |
 niryāsasya madhyamā mātrā catuṣpalam |
 kalkacūrṇayoḥ karṣaḥ palatrayam tadāloḍane | |
 niryūhe bheṣajapalamudakārdhaprasthe 'dhiśritya pādaśeṣitamavatārayet | |
 śītapḥaṇṭayorauśadhapalam ṣaṭcaturbhirambupalairāsutamiti | |
 snehapāke tvanirdiṣṭapramāṇe samuditasya dravasya pādena sneho yojyastatpādena
 kalkaḥ | |
 anye punaḥ paṭhanti |
 snehapāke tvamānoktau caturguṇavivardhitam |
 kalkasnehadravam yojyamadhīte śaunakaḥ punaḥ | |
 snehe sidhyati śuddhāmbuniṣkvāthasvarasaiḥ kramāt |
 kalkasya yojayedamśam caturtham ṣaṣṭhamaṣṭamam | |
 pañcaprabhṛti tu dravam pṛthak snehasamamevāvapet |
 anirūpitakalpanam ca bhaiṣajyam kalkīkuryāt |
 athaikadhyam pratisaṁsrjyādhiśritya ca niryūhavatsādhayet | |
 tatra yadā viramati śabdaḥ prasādamāpadyate sneho yathāsvaṁ varṇagandharasotpattirb-
 haiṣajyamaṅgulibhyām mṛdyamānamanatimṛdvanatidāruṇamaṅguligrāhi ca syāt |
 sa kālastasyāvataranāya | |
 api ca |
 ghṛtasya phenopaśamastailasya tu tadudbhavaḥ |
 lehasya tantumattāpsu majjanam saraṇam na ca | |
 athāvatārya śītībhūtamahatena vāsasā paripūya śucau dṛḍhe kalaśe samāsicyāpidhā-
 nena pidhāya śuklena vastrapaṭṭenāvacchādyā sūtreṇa subaddham svanuguptam śucau deśe
 susthitam sthāpayet | |
 parimāṇam punaḥ ṣaḍvaṁśyo marīciḥ |
 tāḥ ṣaṭsarṣapaḥ |
 te 'ṣṭau taṇḍulaḥ |
 tau dhānyamāṣaḥ |
 tau yavaḥ |
 ataḥ param caturguṇavṛdhyāṇḍikāmāśakaśāṇakarṣapalakūḍavaprasthāḍhakadroṇavahāḥ
 kalpyante |

dharaṇaṃ tu palasya daśamo bhāgaḥ |
 māśakasya paryāyo hemo dhānakaśca |
 śāṇadvayasya paryāyo draṅkṣaṇaḥ kolo vaṭakaśra |
 karṣasya suvarṇamakṣaṃ picurbiḍālapadakaṃ pāṇitalaṃ tindukaṃ kavalagrahaḥ
 ṣoḍaśikā ca |
 karṣadvayasya śuktiraṣṭamikā ca |
 palasya muṣṭiḥ prakūñcaścaturthikā bilvamāmraṃ ca |
 paladvayasya prasṛto 'ṣṭamānaṃ ca |
 kuḍavasyāñjaliḥ |
 kuḍavadvayasya mānikā |
 āḍhakasya pātraṃ kaṃsaśca |
 droṇasya nalvaṇārmaṇonmānaghaṭakumbhakalaśāḥ |
 droṇadvayasya śūrpah |
 tulā punaḥ palaśataṃ tāni viṃśatirbhāra iti |
 bhavati cātra | |
 śuṣkameyeṣidaṃ mānaṃ dviguṇaṃ tu dravārdrayoḥ | |
 peṣaṇāloḍane vāri snehapāke ca nirdrave | |
 kalpayetsadṛśān bhāgān pramāṇaṃ yatra noditam | |
 anirdiṣṭāprasiddheṣu mūlaṃ grāhyaṃ tvagādiṣu | |
 snehapākastridhā mandaścikkaṇaḥ kharacikkaṇaḥ |
 mandaḥ kalkasame kiṭṭe cikkaṇo madanopame | |
 kiñcit sīdati kṛṣṇe ca vartyamāne tu paścimaḥ |
 dagdho 'taurdhvaṃ niṣkāryaḥ syādāmastvagnisādakṛt |
 mṛdurnasye kharo 'bhyaṅge pāne bastau ca cikkaṇaḥ | |
 himavadvindhyaśailābhyāṃ prāyo vyāptā vasundharā |
 saumyaṃ pathyaṃ ca tatrādyamāgneyaṃ vaindhyamausadham | |
 samāptamidaṃ kalpasthānam |
 paribhāṣā
 paribhāṣāḥ pravakṣyante cikitsāyāṃ susaṃśritāḥ |
 dravyāṇi ṣoḍaśaguṇe salile kvāthayet bhiṣak | |
 caturthaśeṣaḥ pūtaṣṭu kaṣāyo grāhya iṣyate |
 atha kvāthyeṣu teṣūktam toyādanyat drava bhavet | |
 taccāmbuvat prayoktavyaṃ tat ṣoḍaśaguṇaṃ tataḥ |
 dravaṃ yattatra paṭhitaṃ kṣīraṃ vā dadhimastu vā | |
 mūtraṃ takraṃ surāmaṇḍaṃ yadi vāpyamlakāñjikam |
 jalavat ṣoḍaśaguṇaṃ tat syāt pādāvaśeṣitam | |
 anirdiṣṭe pramāṇe tu kvāthyānāṃ ca dravasya ca |
 kaṣāyapākakalpo 'yaṃ kṛṣṇātreyaṇa varṇitaḥ | |
 kartavyaṃ sati nirdeśe yathānirdiṣṭameva hi |
 asyāstu paribhāṣāyāḥ ṣaḍaṅgādāvasambhavāt | |
 tatra prasiddhimāśritya bheṣajeṣu jaleṣu ca |
 tathā vidheyā bhāgāḥ syurvyādhyādisadṛśā yathā | |
 tasmā dardhapalaṃ vāpi karṣannayamathāpi vā |
 dravyāṇāṃ syāt palaṃ vāpi dviprasthamudakasya tu | |
 tatodhikaṃ vā kartavyamūhāpohaviśāradaḥ |
 hīnaṃ vāpi tataḥ kāryamevaṃ yūṣe ca pānake | |
 māmśaudanāsavāriṣṭapeyāsu ca vitarkayet |
 snehādisādhanaḥ yoko niryūho yatra tatra hi | |
 tatrāpi ṣoḍaśaguṇaḥ pakṣoyam parigrhyate |
 dravyaṃ snehasamaṃ kvāthyamatra pakṣe prayujyate | |
 kaṣāya eva cettatra dravārthaṃ kevalo bhavet |

tathānyadapi tatroktaṃ dravaṃ kṣīrādikaṃ bhavet | |
 tatonurūpaṃ saṅkhyāya dravyaṃ toyena sādhaṃ |
 dravyaṃ snehasamaṃ kvāthyamanyatrāpi drave sati | |
 na tatra yujyate tasmādanurūpeṇa kalpayet |
 anyetu bhiṣajaprahūḥ kvāthyānyaṣṭagaṇe 'mbhasi | |
 kvāthyam tu bhavati snehādatra dviguṇamauśadham |
 kaṣāyeṇaiva cet sādhyah satyanyasmin drave tathā | |
 sādhyedanurūpeṇa kecidevaṃ pracakṣate |
 caturguṇena toyena kvāthayedauśadhāni tu | |
 ṛṣiṇāṃ suśrutādīnāṃ sarveṣāṃ matamīdṛśam |
 etāvāṃstu viśeṣo 'tra śeṣamātrāpi pūrvavat | |
 kvāthyam tu bheṣajam snehādatra pakṣe caturguṇam |
 palavyapekṣayā dravyādatha toyam caturguṇam | |
 prasthavyapekṣayā dravyādyadā toyam caturguṇam |
 kriyate dviguṇam kvāthyam tataḥ snehāt prayujyate | |
 dravāṇāṃ dviguṇam prastham śuṣkāt prasthādyato mataḥ |
 prasiddhistu cikitsāyāṃ dvidhā hi bhiṣajāmiha | |
 palavyapekṣayāpyasti tathā prasthavyapekṣayā |
 suśrutasya tu yaḥ pūrvamupanyastaścirantaḥ |
 pāṭhaḥ palavyapekṣayāṃ jñāpakam tadudāhṛtam | |
 ityevaṃ trividhaḥ proktaḥ kaṣāyagrahaṇam prati |
 evamanyatra sarveṣāṃ kalkāt snehaścaturguṇaḥ | |
 caturguṇam dravaṃ snehādyatra yat paṭhyate dravaṃ |
 anukte tu drave deyaṃ jalameva caturguṇam | |
 kalkakalpastu carake kaṣāyāṇāṃ na kīrtitaḥ | |
 snehapākavidhistūkta evaṃ dṛḍhabalena tu |
 carako 'rdhahrte śāstre brahmabhūyam gato yataḥ | |
 kaṣāyasya tu peyasya yadi vā kalkacūrṇayoḥ |
 mātṛā dṛḍhabalenāpi tatreti paribhāṣitā | |
 carakoktairmayā vākyairanumānāt prasādhitā |
 anuktāpi yathā mātṛā pañcādvakṣyāmyaham tathā | |
 eṣāṃ kaṣāyakalpānāṃ pravibhāgo vidhīyate |
 kaṣāyakalpe trividhe yaścaturguṇitodakaḥ | |
 kaṣāyakalpaḥ sneheṣu sādhyeṣveva samāśritaḥ |
 vaidyair prāyeṇa na tathā yaḥ ṣoḍaśaguṇodakaḥ | |
 caturguṇodake pakṣe snehāddravyam caturguṇam |
 aṣṭāviṃśam palaśataṃ kvāthyadravyasya jāyate | |
 snehaprasthe vipaktavye śuṣkam tacca bhavedyadi |
 ārdram ceduddhṛtaṃ sadyastataḥ palaśatadvayam | |
 snehaprasthe bhavetsādhye ṣaṭpañcāśat palādhikam |
 evaṃ bahutvāt dravyasya yaścaturguṇitodakaḥ | |
 sakalpo 'bhimatatastra snehaḥ syādvīryavattaraḥ |
 sahasrapākāḥ snehāstu śatapākāśca kīrtitaḥ | |
 subhāvitam svalpamapi dravyam tadbahukarmakṛt |
 tasmādbahutaram dravyam yatra pakṣe prayujyate | |
 snehapākeṣu saḥ śreyānityeṣa tu mayāśritaḥ |
 snehapākavidhāveva prayogastasya yujyate | |
 pācanāḥ śamanīyāśca ye kaṣāyā jvarādiṣu |
 udīritāḥ punasteṣu kaṣāyeṣūpakalpyate | |
 caturguṇādaka peyam kaṣāyasya palam bhavet |
 tasmāddravyapalam vaidyāḥ pācaneṣu prayuñjate | |

mātṛāṃ tu vaidyāḥ kvāthasya pāyayanti catuṣpalām |
 kriyamāṇaḥ prasiddho 'yaṃ pāraṃparyāgato vidhiḥ | |
 vādhitum śakyate naiva jñāpakam cātra vidyate |
 palam vatsakabījasya śrapayitvā rasam pibet | |
 ācāryacarakeṇaivamatisāre tu bhāṣitam |
 paṭolādye kaṣāye ca kvāthyadravyapalam kṛtam | |
 caturguṇena toyena paceddravyapale sati |
 caturbhāgāvaśeṣam tu peyaṃ kvāthapalam bhavet | |
 śāstre kuṣṭhe ca mātṛā sā mahatī samprakāśitā |
 catuṣpalā kaṣāyasya mātṛā yā bhiṣajām matā | |
 pale caturguṇajale sā mātṛā na prasidhyati |
 evaṃ sati ca sādhyam syādbheṣajānām catuṣpalam | |
 catuṣpalasya dravyasya kvathitasya caturguṇe |
 toye caturthaśeṣasya peyaḥ kvāthaścatuṣpalah | |
 bhaṭṭāraharicandreṇa kharaṇāde prakīrtitā |
 pātavyā ṣaṭpalā mātṛā tasya dravyapālāni ṣaṭ | |
 kvāthāni samprayuḥyante jalam dravyāccaturguṇam |
 paṭolādye ca tenāpi kvāthyadravyapalam kṛtam | |
 kharaṇādakṛtā mātṛā peyā tenaiva ṣaṭpalā |
 parasparaviruddham tattasyāpyetat prayujyate | |
 aprasiddho vidhiścāyam kaṣāyasya jvarādiṣu |
 na ṣaṭpalāni kvāthyante na ca toyam caturguṇam | |
 caturguṇodakā tasmāt paribhāṣā na yujyate |
 jvarādīnām kaṣāyeṣu sneheṣveva hi sā matā | |
 kṛṣṇātreyamuniproktā yā ṣoḍaśaguṇodakā |
 jvarādiṣu kaṣāyānām grahaṇam kriyate tayā | |
 caturguṇodakā yāpi paribhāṣopadiśyate |
 tatrāpi hi viśeṣo 'yamanyaḥ kaiścidupāśritaḥ | |
 sneheṣu palanirdeśo yeṣu na vidyate |
 prasthavyapekṣayā cātra saṅkhyeyamudakaūśadham | |
 palavyapekṣayā cāpi samācāro dvidhā api |
 pūrvam prasthavyapekṣā yā proktā vijñāpake sati | |
 dravyānām palanirdeśo yatrokto miśrake tathā |
 palavyapekṣayaivātra toyamevaṃ caturguṇam | |
 pradeśāntaranirdeśāccarake 'pyanumīyate |
 kaṣāyamātṛā pātavyā yadyapyaparibhāṣitā | |
 svarṇakṣīryādike yoge pāṇḍurogacikitsite |
 pātavyā kathitā mātṛā gomūtreṇa catuṣpalā | |
 rohiṇīkaṭukādīnām pittagulmacikitsite |
 ghṛtam muktavā kaṣāyasya proktā mātṛā catuṣpalā | |
 ato 'numānāccarake siddhā mātṛā catuṣpalā |
 dravyānām ca palam kvāthyam paṭolādye prakīrtitam | |
 palam vatsakabījasya nirdiṣṭam cātisārike |
 tat ṣoḍaśaguṇe toye yadi na kvāthyate tataḥ | |
 caturguṇodake toye peyaṃ kvāthapalam bhavet |
 ityetat ṣoḍaśaguṇam toyam yatra prayujyate | |
 eṣaiva carakasyāpi paribhāṣānumīyate |
 pātavyeṣu kaṣāyeṣu mustaparpaṭakādiṣu | |
 viśeṣaḥ kathyate 'nyo 'pi māne śuṣkadravāśraye |
 śuṣkadravāśrayam mānam nirdiśya yadudāhṛtam | |
 draveṣu dviguṇam mānam sadyaścaivoddhṛteṣu ca |

dviguṇaṃ mānamityetadārabhya kuḍavāditi | |
 śuṣkāṇāṃ ca dravāṇāṃ ca samaṃ tu kuḍavādadhaḥ |
 tulāyāmapī naiveṣṭā dviguṇā mānakalpanā | |
 tulāpalaśataṃ caiva tacchruṣkadravayormatam |
 palaṃ caturguṇaṃ ceṣṭaṃ prasiddhajñāpakādikam | |
 sahācaratulāyāstu rase tailādḍhakam pacet |
 yaduktam śatamevātra palānāṃ parigrhyate | |
 catuḥsuvarṇametacca palaṃ nāṣṭasuvarṇakam |
 dravyasya dviguṇatve syāt palamaṣṭasuvarṇakam | |
 naivāñjalau na prasṛte na pale na palādadhaḥ |
 dravāṇāmauśadhānāṃ hi dviguṇaṃ mānamīṣyate | |
 dviguṇatve draveṣu syāt palamaṣṭasuvarṇakam |
 tenaiśaṃ dviguṇatvena kriyāmārgo virudhyate | |
 kuḍavādīyāsu samjñāsu dravāṇāṃ dviguṇo vidhiḥ |
 vidyate jñāpakam cātra carakācāryadarśitam | |
 spaṣṭārthameva paṭhitamidam kuṣṭhacikitsite |
 salilādḍhake 'ṣṭabhāge śeṣe pūto raso grāhyaḥ | |
 te ca kaṣāyāṣṭapale catuṣpalaṃ sarpiṣaśca paktavyam |
 yāvatsyādaṣṭapalaṃ śeṣaṃ peyaṃ tataḥ koṣṇamiti | |
 aṣṭabhāgāvaśeṣe tu palānāmaṣṭakadvayam |
 palasya dviguṇe māne kriyamāṇe na yujyate | |
 dviguṇe hi pale tat syādekameva palāṣṭakam |
 catuṣpalaṃ ca dātavyam yat proktaṃ saha sarpiṣā | |
 palasya dviguṇe māne tadapyāṣṭapalaṃ bhavet |
 catuḥsuvarṇaṃ hi palaṃ śuṣkāṇāmīṣyate yataḥ | |
 dviguṇatvāt dravāṇāṃ hi tat syādaṣṭasuvarṇakam |
 nirūhamātrānirdeśa evaṃ sati ca bādhyate | |
 prasṛtārdham samārabhya dvādaśa prasṛtāḥ param |
 eṣā mātṛā dviguṇitā dviguṇe prasṛte bhavet | |
 nirūhamātrā śāstroktā dvādaśaprasṛtāstathā |
 catvāriṃśat palāni syuraṣṭābhīradhikāni ca | |
 vyādhyādiṣu tu madhyeṣu kvāthasyāñjalirīṣyate |
 atra suśrutānidaśe kvātho 'yaṃ dviguṇo bhavet | |
 svarasāt kvāthitācchītāt kaṣāyāt ṣaṭpalaṃ pibet |
 yaduktam kharaṇādena taddvādaśapalaṃ bhavet | |
 paittike paṭhyate gulme sarpiṣaśca catuṣpalam |
 pibet saṃmūrchitam tena gulmaḥ sāmyati paittikaḥ | |
 catuṣpalaṃ ghṛtasyedaṃ mātṛāpyāṣṭapalaṃ bhavet |
 svarṇakṣīryādike yoge gomūtrāñjalirīṣyate | |
 añjalerdviguṇatvāddhi mātṛā sāṣṭapalā bhavet |
 gaulmike trāyamāṇādye ghṛte ca paripaṭhyate | |
 rasasyāmalakekṣūṇāṃ kṣīrasya ca ghṛtasya ca |
 palāni pṛthagaṣṭāṣṭau kṛtvā samyagvipācayet | |
 aṣṭau pratyekametāni syuḥ ṣoḍaśa palāni tu |
 tasmādevaṃ prakāreṣu nirdeśeṣu virudhyate | |
 dravāṇāṃ dviguṇaṃ mānaṃ tatkāryaṃ kuḍavādiṣu |
 ārdreṣvapi na sarveṣu sadyasteṣūdgṛheṣu ca | |
 dviguṇaṃ mānamicchanti viśeṣo 'tra ca kalpyate |
 śuṣkāṇi viniyujyante daśamūlādikāni hi | |
 teṣveva dviguṇaṃ mānaṃ na sarveṣūdgṛheṣu hi |
 ādrāṇāmeva yeṣāṃ tu prasiddhimupakalpayet | |

vāsāghṛte vṛṣagṛte taile sāhacare tathā |
 ādrāṇām dviguṇam mānamevamādiṣu neṣyate ||
 ādrāṇāmeva teṣām hi prayogaḥ śasyate yataḥ |
 śatāvarīmūlatulāścatasro yāḥ prakīrtitāḥ ||
 nai tatra dviguṇam mānam bhiṣagbhiḥ kaiścidāśritam |
 vadyabuddhivikāsārthamidamanyat prakāśyate ||
 kvāthyānāmauśadhānām hi pramāṇam yatra noditam |
 caturguṇam ca nir-diṣṭamanyat kṣīrādikaṁ dravam ||
 kaṣāyo 'pyauśadhānām hi tatra kāryaścaturguṇaḥ |
 udāharaṇamatreṣṭam mahākalyāṇakaṁ ghṛtam ||
 evamevauśadhānām hi pramāṇam yatra noditam |
 dviguṇam cāpi nir-diṣṭamanyat kṣīrādikaṁ dravam ||
 kaṣāyo 'pyauśadhānām hi dviguṇastatra yujyate |
 vāsādikam jvare proktamatrodāharaṇam smṛtam ||
 nir-diṣṭam kṣīramanyadvā dravam yatra caturguṇam |
 kvāthauśadhānām mānam ca proktaṁ noktaṁ jalasya tu ||
 tatrośadhivaśādeva saṅkhyā kvāthasya gamyate |
 caturguṇodakā tatra paribhāṣā yadiṣyate ||
 tato dravyasamastatra kaṣāyaḥ parikalpyate |
 yadā tu paribhāṣeṣṭā yā ṣoḍaśaguṇodakā ||
 caturthaśeṣaḥ kvāthaḥ syāttato dravyāccaturguṇaḥ |
 atra sāhacaram tailamudāharaṇāmiṣyate ||
 yatrauśadham kaṣāyo 'pi dravam kṣīrādikaṁ trayam |
 pramāṇam tu tathā noktaṁ snehasyoktaṁ na vā bhavet ||
 tulyam kvāthena dātavyam tatra kṣīrādikaṁ dravam |
 kartavyam ca tathā tat syādyathā snehāccaturguṇam ||
 gaulmiko miśrakasneha udāharaṇamatra hi |
 evam vai dviguṇe snehāt triguṇe ca prakīrtite ||
 kṣīrādike drave kāryam kaṣāyagrahaṇam tathā |
 yathā kaṣāyasahitam dravam syāttaccaturguṇam ||
 atrodāharaṇam tat syādyathāsnehāccaturguṇaḥ |
 kaṣāyaḥ paṭhyate yatra pramāṇam cāsyā noditam ||
 caturguṇam vāpyadhikam proktaṁ kṣīrādikaṁ dravam |
 tatrāpi ca prayoktavyam snehāt kvātham caturguṇam ||
 pañcamūlakaṣāyeṇa piṇyākaṁ bahuvārṣikam |
 paṭhyate vātaroge tadudāharaṇamatra hi ||
 bahūni yatra paṭhyante kvacit snehe dravāṇi hi |
 bahūnāmapi teṣām ca parimāṇam na paṭhyate ||
 sarveṣām samudāyaḥ syāttatra snehāccaturguṇaḥ |
 snehapākavidhiṁ kecidevam samanucakṣate ||
 bahuṣvekaikamicchanti kecittatra samam dravam |
 ityevam matabhedāttu yathā kvāthavidhau tathā ||
 caturguṇodakaḥ pakṣo yadā tatra samāśritaḥ |
 bahudravyam kila sneho vīryavāñchatapākavat ||
 anayaivopapatyā tu samudāyam caturguṇam |
 necchanti kecit pratyekamāhuḥ snehasamam dravam ||
 grahaṇīraugike snehe pañcamūlābhayādike |
 śuktena mātuluṅgasya svarasenaivamāditaḥ ||
 udāharaṇamatrāsti yo vāpyanyo bahudravaḥ |
 ślokaireṣoṇutailasya kathyate pākasaṁvidhiḥ ||
 yasya sādhayitum tailam yāvanmātramabhīpsitam |

tatrauṣadhāni tāvanti datvā toyam caturguṇam | |
 kaṣāyārthaṃ vipacyante yaḥ kaṣāyaścaturguṇaḥ |
 yāvanmātrasya tailasya dadyāt pādāvaśeṣitam | |
 yāvanmātramasau tailāt kaṣāyo nāvatāryate |
 caturguṇo 'tra kiṃ tarhi pākyāddaśaguṇaḥ kṛtaḥ | |
 caturguṇena toyena prāptāni paribhāṣayā |
 kvāthyāni yāni tānyatra pākyāḥ śataguṇe jale | |
 kvāthyante paribhāṣā tu śāstravākyena bādhitā |
 ityevamaṇutailasya kartavyam samprasādhanaṃ | |
 gadyokto yaḥ punaḥ ślokairarthaḥ samanugīyate |
 tadvyaktivyavasāyārthaṃ dviruktiḥ sā na garhyate |
 prāgukto 'pi mayārtho yaḥ ślokaistasmāt prakāśitaḥ | |
 |
 | |
 iti aṣṭamo 'dhyāyaḥ | |

6 uttarasthāna

atha prathamo 'dhyāyaḥ |

athāto bālopacaraṇīyam nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 atha khalu jātamātrameva bālamulbāt saindhavasarpīṣā mārjayet | |
 tato 'syātiprabalamohajvaraparītasarvagātrasya kroṣitumapi rujānurūpamasamarthasyānavasthitāśeṣadeh-
 mbhāvyaauvanādyavasthasya krakacasparśamiva karavasanaśayanasaṃsargaṃ manyamā-
 nasyāvikalpitamaṅgāni vikṣipataḥ punariva maraṇamanubhavato līyamānasaṃjñasyātisam-
 bādhayonipuṭāvapīḍitaprāṇapratyānayanāya balātailena pariṣekaṃ kuryāt |
 karṇamūle cāśmanoḥ saṅghaṭṭanaṃ | |
 yadi vāceṣṭa eva syāttataḥ kṛṣṇakapālikayā sūrpeṇa cainamabhiniṣpunīyāt |
 dakṣiṇakarṇamūle ca mantrasyoccārayet | |
 aṅgādaṅgāt sambhavaṣi hṛdayādabhijāyase |
 ātmā vai putranāmāsi sa jīva śaradāṃ śatam | |
 śatāyuh śatavarṣo 'si dīrghamāyuravāpnuhi |
 nakṣatrāṇi diśo rātrirahaśca tvābhirakṣatu | |
 pratyāgataprāṇasya ca prakṛtibhūtasya nābhinālaṃ nālābhibandhanāccaturaṅgulasyord-
 hvaṃ kṣaumasūtreṇa badhvā tīkṣṇena śāstreṇa vardhayet |
 grīvāyāṃ cainamāsajjet |
 nābhiṃ ca kuṣṭhatailena secayet | |
 tataḥ kṣīravṛkṣakaṣāyeṇa sarvagandhodakena vā taptatapanīyarajatanirvāpaṇakavoṣṇena
 kapitthapatrakaṣāyeṇa vā tadvidhena snāpayet | |
 tato 'sya suparilikhitanakhayā suprakṣālitopavānayā kārpāsapicvavaguṇṭhitayā
 dakṣiṇapradeśinyā jihvauşṭhakaṇṭhamanusukhaṃ pramṛjyāt |
 tālu connāmya snehpicunopariṣṭādavaguṇṭhayet | |
 tataścaindrībrāhmīsaṅkhapuṣpīvacākalkaṃ madhughṛtopetaṃ hareṇumātraṃ kuśāgrāb-
 himantritaṃ sauvarṇenāśvatthapatreṇa medhāyurbalajananaṃ prāśayet |
 tadvat brāhmībalānantāśatāvaryanyatamacūrṇaṃ vā | |
 tataḥ saindhavopahitena sarpiṣā gabhādakāni vāmayet |
 tathāsyoraḥkaṇṭhaviśudhyā lāghavamabhilāṣaśca jāyate | |
 athāśya jātakarma prajāpatyena vidhinā kuryāt |
 api ca | |
 sirāṇāṃ hṛdayasthānāṃ vivṛtatvāt prasūtitaḥ |
 tṛṭīye 'hni caturthe vā strīṇāṃ stanyaṃ pravartate | |
 tasmāt prathame 'hnyanantāmiśrite madhusarpiṣī mantrapūte trikālaṃ prāśayet |

dvitīye lakṣmaṇāsiddham sarpistṛtīye ca ||
 tataḥ prāṇnivāritastanyasya svapāṇitalasammitaṁ sarpirdvikālaṁ dāpayedanantaraṁ ca
 stanyamiṣṭataḥ ||
 aharaḥścāsyā śrotraśṛṅgāṭakaṁ snehāplutena plotena pracchādayet ||
 prākśīrasaṁ cainaṁ kṣaumanicaye saṁveśayeducchīrṣake cāsyābhimantritamudakumb-
 haṁ sthāpayet dvārapakṣayośca ||
 ādārīvidārībadarīkhadiranimbapīluparūṣakaśākhābhirenaṁ vijayet |
 tābhiśca samantataḥ sūttikāgāraṁ parivārayet |
 sarśapātasīkaṇakaṇikāścāntarbahīḥ prakīret |
 sāyaṁ prātaśca balim ||
 vraṇoktaiśca guggulvādibhirdhūpaṁ kurvīta |
 tathā brāhmaṇoṭharvavedaviddaśāhaṁ śāntikarma kuryāt |
 mājūrīm mahāmājūrīmāryāratnaketudhāriṇīm cobhayakālaṁ vācayet ||
 hiṅguvacāturuṣkarakṣoghnaīḥ poṭalikāmuttaradehalyāmāsajjet |
 kumārasya ca saha mātṛā kaṇṭhe ucchīrṣake ca |
 tadvadāryāparṇaśabarīmāryāparājitaṁ ca gorocanābhilikhitāṁ ||
 dvāre ca dehalīmanutiryaṇmusalaṁ nidhāpayet |
 kaṇakaṇḍakatindukendhanāgniṁ naktāṁ divaṁ ca jāgryāt |
 tathānuraktāḥ striyaḥ suhrdaśca |
 prahrṣṭajanasampūrṇaṁ ca tadveśma kāryam ||
 athāsyā samānavarṇā madhyamavayāḥ śuciralolupā nibhṛtānāturā jīvadvatsā
 vatsalā dakṣiṇā brahmacāriṇyavyaṅgā bahukṣīrā śuklāmbārācarā dīrghadrasvādide-
 hadoṣāṣṭakarahitā alambordhvacucūkātīpīnahanistanadoṣamuktā yuktacūcukā dhātṛī
 syāttasyā eva stanyaṁ pibet ||
 taccodakapātre duhyamānamekatāṁ yadudakena saha gacchati vakṣyamāṇadoṣarahitaṁ
 ca tacchuddhamārogyabalajananaṁ ||
 atha dhātṛī snātānuliptā nityamahatavāsāḥ sumanāḥ prajāsthāpanauśadhīḥ śīrasā
 bibhrāṇā prāṇmukhī stanaṁ prāgdakṣiṇaṁ dhautamīṣatparisrutaṁ pāyayet ||
 nānāstanyasya hyasātmyatvānnānāvidhā vyāpado bhavanti |
 aparisrute cātistanyapūrṇastanapānenotsnehanāt kāsaśvāsajvaracchardīṣāṁ sambhavaḥ
 ||
 rukṣāṇnapānakarśanakrodhaśokakāmādibhiḥ stanyanāśaḥ |
 stanyajananāni tu madyāni śīdhuvarjyānyānūpamāṁsāni dravāḥ svādvam-
 lalavaṇapṛāyāścāhārāḥ kṣīriṇyaścauśadhayaḥ kṣīrapānāmanāyāśaḥ saumanasyaṁ ca ||
 na tu kṣudhitaśokārtaśrāntakruddhapraduṣṭadhātumgarbhiṇīviruddhāhārabhuktānāṁ
 stanyaṁ pāyayennājīrṇauśadhaṁ ca bālamīti |
 bhavati cātra ||
 ṣaṣṭīm nīśāṁ viśeṣeṇa kṛtarakṣābalikriyāḥ |
 jāgryurbāndhavāstasya dadhataḥ paramāṁ mudam ||
 daśame dvādaśe vāhni gotrācāraiḥ śubhaiḥ śubhe |
 sūtā snānotsavaṁ kuryāt pitāpatyasya nāma ca ||
 dine śatatame vākhyāṁ pūrṇe saṁvatsare 'thavā |
 bibhrato 'ṅgairmanohvālarocanāgarucandanam ||
 pūjyaṁ tripuruṣānūkamādaḥ ghoṣavadakṣaram |
 avrddhaṁ kṛtamūṣmāntamanarātipratiṣṭhitam ||
 nakṣatradēvatāyuktaṁ tadeva tu na kevalam |
 maṅgalyamantarantasthaṁ na duṣṭaṁ na ca taddhitam ||
 puṁso visarjanīyāntaṁ samavarṇaṁ striyāḥ punaḥ |
 viṣamākṣaramakrūrāṁ viṣpaṣṭārthaṁ manoramam |
 sukhodyaṁ dīrghavarṇāntamāśīrvādābhīdhānavat ||
 tataḥ prakṛtibhedoktarūpairāyuhparīkṣaṇam |

prāgudakśirasahkuryāt bālasyajñānavānbhiṣak | |
 praśastavāstuśaraṇaṃ sajjopakaraṇaṃ śuci |
 nirvātaṃ ca pravātaṃ ca vṛddhastrīvaidyasevitam | |
 nirmatkuṇākhumaśakamatamaskaṃ ca śasyate |
 śucidhautopavānāni nirvalīni mṛdūni ca | |
 śayyāstarānavāsāṃsi rakṣoghnairdhūpitāni ca |
 kāko 'viśastaḥ śastaśca dhūpane trivṛtānvitaḥ |
 vacāyakuṣṭhaśrīveṣṭasarṣapairdhūpayet sadā | |
 bodhayet sahasā suptaṃ no na cainaṃ samutkṣipet |
 tathāhyasya samutrāso vegarodhaśca jāyate | |
 mākṣikāmalakavyoṣabṛhatīmūlasaindhavaiḥ |
 lālāpanodarucyartham mukhamantaḥ parāmṛset | |
 jīvatkhaḍgādiśrṅgeṣu samāsaktāñchubhān mañin |
 dhārayeddaśa caindryādīñjīvakarṣabhakāvapi | |
 hastābhyāṃ grīvayā mūrdhnā viśeṣāt satataṃ vacām |
 āyurmedhāsmṛtisvāsthyakarīm rakṣobhirakṣaṇīm | |
 stanyadoṣāt gadāstasya yathoktaṃ tat pibedyataḥ |
 pīno 'tikandharāstambhaṃ kuryādūrdhvākṣamūrdhvaḥ | |
 ucchvāsarodhāt laṃbo 'tistano jīvitasamśayam |
 na garbhinyāḥ pibet stanyaṃ pārigarbhikakṛddhi tat | |
 stanyābhāve payāschāgaṃ gavyaṃ vā tadguṇaṃ pibet |
 mūlaiḥsiddhaṃ br̥hatyādyaiḥ sthirābhyāṃ vā sitāyutam | |
 caturthe sūtikāgārādagniskandapurogamān |
 māse niṣkrāmayeddevān namaskartuṃ svalaṅkṛtam | |
 pañcame māsi puṇye 'hni dharāṇyāmupaveśayet |
 dvikiṣkumātraṃ liptāyāṃ baliṃ datvā caturdiśam | |
 dharāṇyaśeṣabhūtānāṃ mātā tvamasi kāmādhuk |
 ajarā cāprameyā ca sarvabhūtanamaskṛtā | |
 carācarāṇāṃ lokānāṃ pratiṣṭhāsyavyayāsi ca |
 kumāraṃ pāhi māteva brahmā tadanumanyatām | |
 svāheti mantreṇānena pratyahaṃ ca tataḥ param |
 sāśrayaṃ sāvalambaṃ ca kaṭyādīn mardayedanu | |
 ṣaṣṭhe 'nnaprāśanaṃ māsi kramāttacca prayojayet |
 cirānniṣevamāṇo 'nnaṃ bālo nāturayamaśnute | |
 bhajedyathā yathācānnaṃ stanyaṃ tyājyaṃ tathā tathā |
 ṣaṭsaptaṣṭamamāseṣu nīrujasya śubhe 'hani |
 karṇau himāgame vighyeddhātṛyaṅkasthasya sāntvayan | |
 prāgdakṣiṇaṃ kumārasya bhiṣagvāmaṃ tu yoṣitaḥ |
 dakṣiṇena dadhat sūcīm pālīmanyena pāṇinā | |
 madhyataḥ karṇapīṭhasya kiñcit gaṇḍāśayaṃ prati |
 jarāyumātrapracchanne raviraśmyavabhāsite | |
 dhṛtasya niścalaṃ samyagalaktakarasāṅkīte |
 vidhyeddaivakṛte chidre sakṛdevarju lāghavāt | |
 nordhvaṃ na pārśvato nādhaḥ sirāstatra hi saṃśritāḥ | |
 kālīkāmarmarīraktāstadvyadhādrāgarugjvarāḥ |
 saśophadāhasaṃrambhamanyāstambhāpatānakāḥ |
 teṣāṃ yathāmayam kuryādvibhajyāśu cikitsitam | |
 sthānavyadhānna rudhiraṃ na rugrāgādisambhavaḥ |
 snehāktaṃ sūcyanusyūtaṃ sūtra cānu nidhāpayet |
 āmatailena siñcecca bahalāṃ tadvadārayā | |
 vidhyet pālīm hitabhujāḥ sañcāryātha sthavīyasī |

varti stryahāttato rūḍhaṃ vardhayeta śanaiḥ śanaiḥ |
 sveditodvartimtaṃ karṇamabhyaktaṃ bṛmhaṇaiḥ punaḥ | |
 nājīṇa na malodreke na cātyuṣṇe 'pi vardhayet |
 sadā ca yuñjyādabhyaṅgāṅkarṇapālīgadoditān | |
 puṣṭinīruktvajanānāniti saṃvardhite dṛḍhe |
 kaladhautāvabaddhāni karṇe ratnāni nikṣipet | |
 bhindyādavṛddhau strīṇāntu pālīmantarapāṅgataḥ |
 naiva cāpāṅgayorbāhyāṃ vyāpadaḥ syustato dhruvāḥ | |
 jihmasūcīvyadhādvartigāḍhatvādathavā malaiḥ |
 jāte mahati saṃrambhe vartimāśvapanīya tat | |
 yavairāṇḍajaṭyāṣṭīmañjiṣṭhajyāiḥ pralepayet |
 surūḍhaṃ ca punarvidhyat tvarayā tu vivardhanāt | |
 chidyeta pālī śuddhasya śuddhāsrām sandadhīta tām |
 karṇāmayanīsedhoktasandhānavidhinā bhiṣak | |
 varṣaṃ svavasaterbāhyaṃ kumārasya na darśayet |
 dīpamātapamagniṃ ca rūpamanyacca bhāsuram | |
 athainaṃ jātadaśanaṃ kramaśo 'panayet stanāt |
 pūrvoktaṃ yojayet kṣīramannaṃ ca laghu bṛmhaṇam | |
 kuryādapastanaṃ snehasaṅkrāntyā stanalepanaiḥ |
 bibhatsairyāvākāsekakṛtrimakṣatadarśanaiḥ | |
 priyālamajjamadhukamadhulājasitopalaiḥ |
 apastanyasya saṃyojyaḥ prīṇano modakaḥ śiśoḥ | |
 dīpano bālabilvailāśarkarālājasaktubhiḥ |
 saṅgrāhī dhātakīpuṣpaśarkarālājatarpanaiḥ | |
 bubhukṣā cet prabalatāmapastanyasya gacchati |
 atyagnijiddhitam tasya vidhānaṃ pārigarbhikam | |
 abhiyuktaḥ sadācāro nātisthūlo na lolupaḥ |
 kumāradhāraḥ katavyastatrādyo bālacittavit | |
 aghārmikaṃ durācāraḥ sthūlo vikaṭagāminam |
 karoti lolupo bālaṃ ghasmaratvena rogiṇam | |
 rogāṃścāsyā jayet saumyairbheṣajairaviṣādakaiḥ |
 anyatrātyayikādvādhyādhervirekaṃ sutarāṃ tyajet | |
 trāsayennāvidheyaṃ ca trastaṃ gṛhvanti hi grahāḥ |
 vastrapātāt parasparśāt pālayellaṅghanācca tam | |
 kṛḍābhūmiḥ samā kāryā niśśastropalaśarkarā |
 velloṣaṇakaṇāmbhobhiḥ siktā nimbodakena vā | |
 jātuṣaṃ ghoṣavaccitramatrāsaṃ ramaṇaṃ bṛhat |
 atīkṣṇāgraṃ gavāśvādimaṅgalyamatha vā phalam | |
 śaktimantaṃ yathāvarṇaṃ vidyāmadhyāpayettataḥ |
 anuśiṣyāt sadā cainaṃ dharmāya vinayāya ca | |
 yathā nendriyaduṣṭāśvairdriyate yauvanāgame |
 abhyaṅgodvartanaṃ snānaṃ pratyahaṃ ca samācāret |
 sahadēvāsthirākauntikumudotpalacandanaiḥ | |
 bṛhatīphalatarkārīsarṣapākuṣṭhasaindhavaiḥ |
 aśvagandhābalairāṇḍatilāpāmārgataṇḍulaiḥ | |
 sātmaguptāphalaistailaṃ sājakṣīraṃ vipācitam |
 rakṣoghaṇaḥ puṣṭido 'bhyaṅgastadvadudvartanaṃ ca taiḥ | |
 dadhimākṣikaṣaṃyuktaistriguṇīkṛtacikkasaiḥ |
 mūrvāmūladvirajanīyavaiścodvartanaṃ hitam | |
 kulatthacūrṇamekaṃ vā vājigandhārajo 'pi vā |
 snāne sarvaṣadhīkalko jīvanīyāmbu ceṣyate | |

āragvadhādiniryūhe śṛtaṃ śītavasantayoh |
 vatsakādipratīvāpaṃ kumāraṃ prāśayet ghṛtaṃ | |
 grīṣme vātātapasvedairbālaḥ klāmyatyato himam |
 prātareva pibeddugdhaṃ jīvanīyagaṇaiḥ śṛtaṃ | |
 sitāghṛtādhyān saktūṃśca lihyānnatveva pītakaṃ |
 nātyambupāyī lihyādvā ghṛtasātmyo ghṛtaṃ śṛtaṃ | |
 kākolīśarkarāmedātugāyaṣṭyāhvajīvakaiḥ |
 kaṭunnaṭena mūrdhānaṃ limpedanyaiśca śītalaiḥ | |
 rāsnāsaralavarśābhūhiṅgusaindhavadārubhiḥ |
 sarpirvidāryādijale sādhitam lehayecchiśum | |
 prapaunḍarīkaṃ madhukaṃ sūpyaparnyau durālabhā |
 priyālamajjākākolīvidārīkaṭphalāmṛtāḥ | |
 drākṣāśṛṅgī dugdhikā kṣīraśuklā hayāhvayā |
 śṛṅgīmadhūkakusumamedarśabhakajīvakam | |
 ebhiḥ kṣīraghṛtaṃ siddham lihyāt bālo ghanātyaye |
 brāhmīsiddhārthakavacāsārīvākuṣṭhasaindhavaiḥ | |
 sakaṇaiḥ sādhitam pītam vāṇmedhāsmṛtikṛt ghṛtaṃ |
 āyuṣyaṃ pāpmarakṣoghnaṃ bhūtonmādanibarhaṇam | |
 triphalā lakṣmaṇānantā samaṅgā sārīvā vacā |
 brāhmī pāṭhā dvibr̥hatī dvisthirā dvipunarnavam | |
 sahadēvā ravervallī payasyā girikarṇikā |
 toyakumbhe pachedat palāṃśaṃ pādaśeṣitam | |
 tena kauntīvacākuṣṭhakṛṣṇāsarpaśasaindhavaiḥ |
 nīruksarūpavatsāyāḥ saṃyuktaṃ payasā ca goḥ | |
 puṣyayoge ghṛtaprasthaṃ sahemaśakalaṃ śṛtaṃ |
 pānābhyañjanato medhāsmṛtyāyuhpuṣṭibuddhidam | |
 rakṣoghnaṃ ca viṣaghnaṃ ca sārasvatamidaṃ ghṛtaṃ |
 līḍhaṃ vā saghṛtakṣaudraṃ vacāhemarajo 'lpaśaḥ |
 saṃvatsaraṃ paraṃ medhyaṃ rakṣoghnaṃ vāgvivardhanam | |
 vayasthā pippalī kuṣṭhaṃ haridrā sārīvā vacā |
 māmśī kaīḍaryamityetaccūrṇaṃ brāhmīrajaḥsamam | |
 līḍhvājyena śīsurvarṣaṃ bhavatyapalito 'vyathaḥ |
 balavān śrutasampannaḥ śatāyuh sthirayauvanaḥ |
 prātaḥ prātarimaṃ lehaṃ dhātrīm cāsyāvalehayet | |
 brāhmīvadyojayeddūrvām mūrvām brahmasuvarcalām |
 lakṣmaṇāṃ śvetatarkārīmavyaṇḍāṃ gaurasarṣapām | |
 sahasravīryāṃ phalinīm pakvaṃ ca br̥mhatīphalam |
 rohiṣaṃ cetyamīprāśāḥ pṛthagdvādaśa kīrtitāḥ | |
 mahatāpyupayoktavyā nareṇa niyatātmanā |
 nityaṃ mṛdbhakṣaṇādrakṣettayā syurniyataṃ gadāḥ | |
 pāṇḍutvaśvayathuśvāsakāsātīsārajantavaḥ |
 chardim̐murchāgnisadanastanyadveṣāṅgarugbhramāḥ | |
 bhakṣayeddantapavanaṃ nāsthiraḍvijabbandhanaḥ |
 tasya tatghaṭṭanāt kruddhaḥ kuryāddantāmayānmarut | |
 sūrairāyudhibhīrguptamadhṛṣyaṃ nagaraṃ paraiḥ |
 yathā śīśorvapustadvadyathoktairvidhibhīrgrahaiḥ | |
 | |
 iti prathamo 'dhyāyaḥ | |
 atha dvitīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto bālāmayapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

trividho hi bālah prāguktastatra kṣīrapasya kṣīramaduṣṭam prayuñjita |
 annādasya hitamannam |
 ubhayavṛtterubhayam | |
 kṣīram hi yathoktairdoṣakopanairāhāravihārairdhātryā vyāpannam vividhāmayodayāya
 bālasya prakalpate | |
 tatra śyāvāruṇavarṇam tiktakaṣāyānurasam viśadam rūkṣamalakṣyagandham phenil-
 amatṛptikaramādhmānamūtravarcovibandhakṛt karśanamapsu visarpati vicchinnaṃ ca
 plavate vātaduṣṭam | |
 kṛṣṇanīlatāmrābhaṣam tiktāmlakaṭukānurasam kuṇaparudhiragandhi bhṛśoṣṇamapsu
 pītarājimadvidāhakaram ca pittaduṣṭam | |
 atyarthaśuklamadhuram lavaṇānurasam ghṛtatailavasāmajjagandhi picchilam bahalam
 tantumat guru salile 'vasīdati nidrābahulam ca śleṣmaduṣṭam | |
 tadupayujyamānam yathāsvaliṅgān vyādhinabhinirvartayati | |
 sa yaṃ pradeśamabhīkṣṇam spṛśati sparśam ca na kṣamate tatra rujamupalakṣayet | |
 nimīlitākṣatayā mūrdhni rujam |
 jihvausṭhadamśaśvāsamuṣṭivandhordhvekṣaṇairhrdaye |
 viṇmūtracchardyaḍhmānāntrakūjanastanadamśaveṣṭanaprṣṭhavinamanajaṭharonnamanairjaṭhare
 |
 mūtrasaṅgaṭṛṇmūrcchotrāsadigvīkṣaṇakhallīhastapādastambhakubjībhavanakeśaluñcanairbastau
 guhye ca sarvatra ca svabhā vātiriktarodanena mukhavikūṇanena ca | |
 atha yathāmayam yathādoṣam ca dhātryāḥ śamanaśodhanāni prayuñjita | |
 tatra vātadūṣite stanye devadārusaralakaṭurohiṇīvacākuṣṭhapāṭhābhārṅgīmāgadhikāvṛś-
 cikālīcitrakājamodaśuṇṭhīmarīcānām kvātham daśamūlakvātham vā trirātram pāyayitvā vā-
 tavyādhivihitānām sarpiśāmanyatamam nigadamadirānupānam dadyādvātaharadravyasid-
 dham vā |
 tataḥ snigdham mṛdu virecya bastikarmaṇopacaret |
 vātaghnaiścābhyaṅgasvedopadehonmardanaiḥ |
 saralarāśnājamodādevadārucūrṇam sarpiśā bālamavalehayet |
 evaṃvidhaireva ca vipakvaṃ saśarkaram sarpiḥ | |
 api ca |
 tiktānurasam stanyam mudgamāśapalāśābhyām kākolīyugalena ca śodhayet |
 priyaṅgudhātakīpuṣpapadmakadevadārukṣaudrairvā |
 kaṣāyānurasam hiṅgusaindhavavatā ghṛtena |
 phenilam vicchinnaṃ plavamānam ca bilvāgnimanthaśṛtena payasā haviṣā ca |
 sūpyaparnī kākolībhṛhatyavalgujaphalairvā | |
 pitte 'mṛtāpaṭolapatrasārivāśatāvarīnimbacandanakvātham dhātrī bālaśca pibet |
 triphalābhūnimbakaṭukāmustakvātham vā |
 jīvakaṣābhakadvikākolīmadhukakaṭphalakarkaṭaśṛṅgīkvātham vā |
 sakṣaudram paṭolādiṃ padmakādiṃ vā |
 sārivādiṃ nyagrodhādiṃ vā |
 ebhireva ca dravyaiḥ sarpiśi pittaghnāni ca virecanāni śītāṃścābhyaṅgapradehasekān
 kuryāt | |
 api ca |
 tāmrābhaṣam payo hrdayamudveṣṭayati |
 tatpriyaṅgumustāśābaraloddhraiḥ śodhayet |
 amlānurasamamlapittakaram |
 tat drākṣāmadhukapayasyāśrīparṇībhiḥ |
 kaṭukānurasam chardyatīsārakāśaśvāsakaram |
 tat kākolīvidārībhyām madhuparṇyā ca |
 bhṛśoṣṇamanāmadāhajvarakaram virecanam ca taccandanotpalakamalaiḥ | |
 kaphe tu saindhavapippalīyuktaṃ sarpirbālam pāyayet |

saindhavamadhukasamsrṣṭam vā madanapuṣpakalkena ca sakṣaudreṇa stanam bālasya
 coṣṭhamālimpet |
 tena sukham vāmati |
 dhātrīm tu tikṣṇairvāmayet |
 tataḥ kṛtasamsarjanām pañcamūlaghanavacātiviṣākvātham pāyayet |
 tagarasuradārusurendrayavapṛthvikāvṛścikālikvātham vā |
 āragvadhādim mustādim vā |
 rūkṣoṣṇāmśca nasyadhūmagandhūsapradehapariṣekān śīlayet |
 aviruddham cānnapānam yojayet | |
 api ca |
 lavaṇānurasam visarpakoṭhakaṇḍūkaram |
 tat picumandapaṭolīkṣīrīvṛkṣaiḥ śodhayet |
 tantumaddaurbalyaśvāsakāsakaram |
 tat pippalīnāgaracūrṇena samadhughṛtena |
 guru sadanātmakam pratiśyāyasinghānakakṣīrālasakakaram |
 tat pāṭhāvyoṣakalkena pañcakolacūrṇena vā kṣaudraghṛtāplutena |
 doṣopakramaṇīyam cekṣeta | |
 yadā punardhātrī sannipātaprakopanānyāseveta tadasyāstrayo malā yugapadvakṣo
 'bhiprapannāḥ kṣīravahā rasāyanīḥ samanusr̥tya saṅgīrṇalīṅgam stanyamāvahanti |
 tacedavijñānāt satatamapratyavekṣaṇāt pramādādvā mātuh kumārah pibati tataḥ sa tena
 salilopamamaccham vicchinnamāmaḥ durgandhi nānāvārṇavedanam phenilamatisāryate |
 pītaśvetamūtratāviṣṭambhatṛṣṇājvaracchardivijṛmbhikāśuṣkodgārārucibhramā-
 ṅgabhaṅgavikṣepakūjanaghrāṇākṣimukhapākadr̥ṣṭyupaplavasvarasādādayaścāsyā prā-
 durbhavanti |
 tam kṣīrālasakamatyayam cācakṣate | |
 tatra dhātrīm bālam ca pūrvamevāśu vāmayet |
 vihitasamsargayośca mustāpāṭhātiviṣākuṣṭhakaṭukānām kvātham pānāya dadyāt |
 rāsnājamodāprianṅubhadradārūṇām vā |
 pāṭhātejovatīpunarnavavṛścikālīnām vā |
 bhūnimbāmṛtākūṭajaphalasārivāṇām vā |
 vacāharidrādigaṇayorvā |
 pāṭhādimahākaśāyasya vā |
 jambvāmratindukakapitthapatrāṇām vā |
 bilvabhaṅgasya vā |
 anubandhe ca yathāvyādhi pratikurvīta | |
 dantodbhedaśca sarvarogāyatanam |
 viśeṣeṇa tu tanmūlā jvaraśirobhitāpatṛṣṇābhramābhiṣyandakukūṇakapothakīva-
 mathukāśaśvāsātīsāravisarpāḥ | |
 sa dīrghāyūṣo 'ṣṭamānmāsāt parato vā pravartate |
 itareṣām tu caturthāt |
 tehyatibālye dantotpādavedanayātipīḍitā na samyak sampūrṇadhātubalā bhavanti | |
 tatrāsthimajjānau dantotpattihetū |
 tadā ca tayorasampūrṇavīryatvāt punaḥ kālāntareṇa dantānām patanamāpūryamāṇadhā-
 tutvācca punarutthānamata eva ca vṛddhānām na punardantotpattīḥ | |
 balānnipatitānām tu sahasā tadadhiṣṭhānagatadhātubījabhramśāt santativyucchedāc-
 choṇitātīpravṛtyābhigātācca nissāritatvāt |
 sirāṇām punaranutpādaḥ etena rogacyutā api prāyaśo vyākhyātāḥ | |
 tau tu dhātū kālakrameṇa pacyamānau yadā dantāśayamanuprapadyete tadāsyā kiñ-
 cidutsedhenordhvādhodantamāmsasaṅghaṭṭanādaṅgaharṣo jāyate |
 tadgatena ca śleṣmaṇā kaṇḍūstayā cūcukam daśyate |
 yadyadālabhate tattadāsyamānayati |

mārutaścāsyā dantamūleṣu mūrchatī |
 tataḥ sa kaphānuviddho 'sthimajjasthitāḥ sarvato visaran saha pittena dhātūn malāṃśca
 dūṣayan vividhānyathoditānupadravānabhinirvartayati | |
 yadā punardantamāṃsāśrayī kevalo vikṛtaḥ prabalo 'nilaḥ sapitto vāsthimajjānau śoṣayati
 tadā dvijānāmasambhava eveti |
 bhavanti cātra | |
 prṣṭhabhaṅge biḍālānāṃ barhiṇāṃ ca śikhodgame |
 dantodbhede ca bālānāṃ na hi kiñcinna dūyate | |
 yathādoṣaṃ yathārogaṃ yathodrekaṃ yathābalaṃ |
 vibhajya deśakālādīṃstatra yojyaṃ bhiṣagjitam | |
 ta eva doṣā dūṣyāśca jvarādyā vyādhayaśca yat |
 atastadeva bhaiṣajyaṃ mātṛā tvasya kanīyaśī |
 saukumāryālpakāyatvāt sarvānnānupasevanāt | |
 snigdha eva sadā bālā ghr̥takṣīraniṣevanāt |
 sadyastān vamaṇaṃ tasmāt pāyayenmatimānmr̥du | |
 bastiṃ sādhye virekeṇa marśena pratimarśanam |
 yuñjyādvirecanādīṃstu dhātryā eva yathocitān | |
 mūrvāvyoṣavarākolaḥ jambūtvagdārusarṣapāḥ |
 sapāṭhā madhunā līḍhāḥ stanyadoṣaharāḥ param | |
 ikṣumūlakaśervākhyayaṣṭyāhvaiṣṭanu śudhyati |
 sāndraṃ tu kṣaudrakāśmaryaguḍūcītaṇḍulāmbubhiḥ | |
 śṛṭairvā surasaśvetasarṣapābṛhatīdvayaiḥ |
 grathitaṃ padmakośīraphalinīśvetacandanaiḥ | |
 dantapālīṃ samadhunā cūrṇena pratisārayet |
 pippalyā dhātakīpuṣpadhātṛīphalakṛtena vā | |
 vādhṛīṇasakapotottharajastadvacca yojitam |
 lāvātittirivallūrarajaḥ puṣparasadrutam | |
 drutam karoti bālānāṃ dantakesaravanmukham |
 vacādvibr̥hatīpāṭhākāṭukātiviśāghanaiḥ |
 madhuraiśca ghr̥taṃ siddhaṃ siddhaṃ daśanajanmani | |
 bhadradāru ghaṇaṃ yaṣṭī samaṅgā sasitopalā |
 vātajvaraparītāṅgaḥ pibedantarapānakam | |
 surāhvaghaṇayaṣṭyāhvapayasyāṃśumatīdvayam |
 nāgaram maricaṃ bhārṅgī vṛścikālī śatāvarī | |
 ghr̥taṃ tatkvāthadugdhābhyāṃ siddhaṃ hantyanilajvaram |
 bālasya pānābhyāṅgābhyāmebhiśconmardanaṃ hitam | |
 haridrākuṣṭhaśaṅgranthāśatapūṣpāhareṇubhiḥ |
 bhārṅgyelāsuṣavīrāsnāvarśābhūnatasarṣapaiḥ | |
 akṣāṃśaiḥ sām̐busauvīrairmastupiṣṭairmarujjvare |
 tailapraṣthaṃ surāmaṇḍatulyamabhyāñjanaṃ pacet | |
 lājanīlotpalakaṇāmādhukāñjanaśarkaram |
 pittajvaramatīsāraṃ madhulīḍhaṃ nivartayet | |
 lājadvipippalīkvāthaḥ śarkarāmadhusaṃyutaḥ |
 pīto jvaramatīsāraṃ tṛṣṇāṃ chardiṃ ca nāśayet | |
 āmatīsāre rakte ca kalkitāṃ gajapippalīm |
 pāyayecchakaropetāṃ cūrṇaṃ vā devadārujam | |
 śīrobhitāpe saghr̥taiḥ śīraḥ śītaiḥ pralepayet |
 patraiḥ kapitthacāṅgerībadaṛikākamācijaiḥ | |
 śīrorukcchardyatīsāranāśanaṃ mūrdhalepanam |
 gavādanīm dāḍimaṃ ca tṛḍvān koṣṇāmbhasā pibet | |
 kuryāt kukūṇapothakyoryathoktaṃ svam svamauśadham |

manaśśilāśaṅkhanābhiḥ pippalyo madhuyaṣṭikā | |
 kṣaudreṇa ghrṣṭā gulikā śiśoḥ sarvākṣirogajit |
 pippalītaṇḍulairmudgaiḥ sumanaḥkorakairyavaiḥ |
 nīlotpalasya patraiśca śreṣṭhā vartih ṣatonmitaiḥ | |
 priyaṅgvañjanamustānām cūrṇastaṇḍulavāriṇā |
 tṛṣṇātisāravamathūn hanti pītaḥ samākṣikaḥ | |
 paṭolanimbakuṭajasaptaparnam sadīpyakam |
 devadāruviḍaṅgāni saralo mākṣikam ghr̥tam | |
 līḍham jvaramatisāram kāsam pāṇḍvāmayaṁ vamim |
 hanyācca mātṛkādoṣān rogānanyāṁśca tadvidhān | |
 madhukavyoṣaṣaḍgranthāgranthikāsprṣṭarodikāḥ |
 kṣīriṇām ca pravālāni pāṭhā ca vipacet ghr̥tam |
 tat pītam samadhu śleṣmajvaraghnām dīpanam param | |
 rāsnailānatatarkārīmadhuśigrusurāhvayaiḥ |
 sabilvakuṣṭhavarāṇareṇukāmisibhiḥ kṛtaḥ | |
 śleṣmajvaraharo lepastailamabhyañjanam ca taiḥ |
 maṇḍalāni tu sājyena gajamūtreṇa lepayet | |
 rajanī dāru saralaśreyasī bṛhatīdvayam |
 pṛśniparnī śatāhvā ca līḍham mākṣikasarpīṣā |
 grahaṇīdīpanam śreṣṭham mārutasyānulomanam | |
 atisārajvaraśvāsakāmalāpāṇḍukāsajit |
 bālasya sarvarogeṣu pūjitam balavarṇadam | |
 bilvapeśīgajakaṇādhātakīlodhravālakam |
 hanti līḍhamatisāram śiśoḥ kṣaudradrutam drutam | |
 triphalādhātakīpuṣpapadmabilvaśalātubhiḥ |
 sakṭvaṅgairghṛtam siddhamudarāmayanāśanam | |
 pathyāsauvarcalakṣāravellavyoṣāgnihiṅgubhiḥ |
 tiktayā ca ghr̥tam siddham samakṣīram vyapohati |
 śūlānāhagudabhraṁśaśvāsakāsavilambikāḥ | |
 samaṅgādhātakīlodhrakuṭannaṭabalādvayaiḥ |
 mahāśahākṣudrasahāmudgabilvaśalātubhiḥ | |
 sakārpāsīphalaistoye sādhitaiḥ sādhitam ghr̥tam |
 kṣāramastuyutam hanti śīghram dantodbhavodbhavān |
 vividhānāmāyānetadvṛddhakāśyapanirmitam | |
 dantodbhedottharogeṣu na bālamatiyantrayet |
 svayamāpyupaśāmyanti jātadantasya yat gadāḥ | |
 yāvanmāsasya yo jātastāvadvarṣasya sa dvijaḥ |
 patati prāyaśo 'ṣṭānām teṣām pūrveṣu sambhavaḥ | |
 atyahahṣvapnaśītāmbuślaiṣmikastanyasevinaḥ |
 śiśoḥ kaphena ruddheṣu srotassu rasavāhiṣu | |
 arocakaḥ pratiśyāyo jvaraḥ kāśaśca jāyate |
 kumāraḥ śuśyati tataḥ snigdhaśuklamukheḥkṣaṇaḥ | |
 saindhavavyoṣaśārngeṣṭAapāṭhāgirikadambakān |
 śuśyato madhusarpirbhyāmarucyādiṣu yojayet | |
 aśokarohiṇīyuktam pañcakolaṁ ca cūrṇitam |
 badarīdhātakīdhātrīcūrṇam vā sarpiṣā drutam | |
 aśvaliṇḍarasakṣaudrayuktam vā madhuyaṣṭikām |
 dvivārtākīphalarasaṁ kevalam vāśvaviḍrasam | |
 madhunā vā ghanavyoṣapāṭhā mūrvā śatāvarī |
 sapayasyā pṛthakparṇī ghr̥tam vā mākṣikānvitam |
 sthīrāmarataruvyoṣadvipunarnavasādhitam | |

sthirāvacādvibṛhatīkākolīpippalīnataiḥ |
 niculotpalavarṣābhūbhārṅgīmustaīśca kārṣikaiḥ ||
 siddham prasthārdhamājyasya srotasām śodhanam param |
 simhyaśvagandhāsurasakaṇāgarbham ca tadguṇam ||
 yaṣṭyāhvapippalīlodhrapadmakotpalacandanaiḥ |
 tālīśasārīvābhyaṃ ca sādhitam śoṣajit ghṛtam ||
 rāsnāmadhūlikābhārṅgīpippalīdevadārubhiḥ |
 aśvagandhādvikākoli śṛṅgyarṣabhakajīvaikaḥ ||
 sūpyaparnīviḍaṅgaiśca kalkitaiḥ sādhitam ghṛtam |
 śāśottamāṅganiryūhe śuṣyataḥ puṣṭikṛt param ||
 vacāvayasthātagarakāyasthācorakaiḥ śṛtam |
 bastamūtrasurābhyaṃ ca tailamabhyañjane hitam ||
 dve bale tumburucchallī vacā girikadambakaḥ |
 surāpiṣṭaḥ pradehaḥ syādadhaḥkāye viśuṣyatām ||
 simhaskāṇḍīsimhavalīkaramardītrikaṇṭakaiḥ |
 bhaṅgaiḥ kvāthaḥ kumārāṇām śuṣyatām pariṣecanam ||
 sāsokaroḥiṇīm kṛṣṇām madhvājyena lihanjayet |
 śīśuḥ śoṣam śārīrasya sasiacchāgadugdhabhuk ||
 śuṣkakāse kumārasya dhātryāḥ stanyaviśodhanaḥ |
 māṣayūṣaḥ prayoktavyaḥ sakṛṣṇo ghṛtabharjitaiḥ ||
 madhunātivīṣāśṛṅgīpippalīrlehayecchīsum |
 ekāmṇātivīṣam kāsajvaracchardirupadrutam ||
 kāsatrīcchardyatīsārairarditam lājatarpaṇam |
 lājatālīsapatram vā bījāni kamalasya vā ||
 lodhrapriyaṅgukalkam vā pāyayettaṇḍulāmbhasā |
 śarkarāmadhusaṃyuktam lājakustumbarīrajaḥ ||
 br̥hatīphalamūlatvakpippalīgranthikaiḥ kṛtaḥ |
 tavakṣīrīyutaiḥ kvātho madhunā hanti śīlitaiḥ ||
 chardimūrchājvaraśvāsakāsātīsārapīnasān |
 pañcakoladvivārtākīmūlabhārṅgītugāhvayāḥ ||
 kṣaudrājyalīḍhāḥ śvasanakāsapīnasarukcchidaḥ |
 śyāmātimuktātarkārīkusumakvāthasādhitam |
 yaṣṭigarbham ghṛtam tṛṣṇāhidhmāśvāsārapittanut ||
 pītam pītam vamaṭi yaḥ stanyam taṃ madhusarpiṣā |
 dvivārtākīphalarasam pañcakolaṃ ca lehayet ||
 pippalīpañcalavaṇam kṛmijit pāribhadrakam |
 tadvallīhyāttathā vyoṣam maṣīm vā romacarmanām |
 lābhataḥśalyakaśvāviḍgodharsyaśikhijanmanām ||
 khadirārjunatālīśakuṣṭhacandanaje rase |
 sakṣīram sādhitam sarpirvamathum vīniyacchati ||
 kṣīrīpravālamadhukadarbhamūlabisotpalaiḥ |
 tṛṣṇādāhajvaraharaḥ kaṣāyaḥ sasiāmādhuh ||
 śarkarādāḍimakaṇānāgakesarajīvakam |
 lihan kumārāḥ kṣaudreṇa tṛcchardibhyaṃ vimucyāte ||
 lājaiḥ sacandanośīrayaṣṭīmādhukapadmakaiḥ |
 lipto dhautaiḥ stanaiḥ pīto bhramatrīḍāhamohahā ||
 asnehalavaṇam pītvā saṃskṛtam lāvajaṃ rasam |
 saśarkaram vijayate bālo laṅghanajān gadān ||
 visarpastu śīsoḥ prāṇanāśano bastīśīrṣajaḥ |
 padmavarṇo mahāpadmanāmā doṣatrayodbhavaḥ ||
 śākhābhyaṃ hṛdayam yāti hṛdayādvā gudaṃ vrajet |

sadanto jāyate yastu dantāḥ prāgyasya cottarāḥ | |
 kurvīta tasminnutpāte śāntiṃ taṃ ca dvijataye |
 dadyāt sadakṣiṇaṃ bālaṃ naigameṣaṃ ca pūjayet | |
 vatsasya madhulājānāmāpūryaprāṇmukho mukham |
 cumbetkumārastrīn vārān prāyaścittamidaṃ param | |
 nāvamārohayet bālaṃ snātaṃ skandhaṃ gajasya vā |
 bhojayet brāhmaṇāṃścātra pāyasaṃ madhusarpiṣā | |
 mātuh kumāro garbhīṇyāḥ stanyaṃ prāyo 'pibannapi |
 kāsāgnisādavamathutandrākārśyārucibhramaiḥ | |
 yuyjate koṣṭhavṛdhyā ca tamāhuḥ pārigarbhikam |
 rogaṃ paribhavākhyam ca yuñjyāttatrāgnidīpanam | |
 pippalīpippalīmūlakaṭukādevadārubhiḥ |
 kṣāradvayabidājājībilvamadhyāgnidīpyakaiḥ | |
 dadhisauvīrakasurāmaṇḍaiśca vipacet ghṛtam |
 hanti prayuktaṃ tat kāle rogān paribhavāśrayān | |
 annenopahitaṃ stanyaṃ pibato vihitāt param |
 imāneva gadān kuryāt kuryātteṣvetadeva ca | |
 pītaṃ pītaṃ ca yaḥ stanyaṃ savātamatisaryate |
 tasyāpyetat paraṃ pathyaṃ dīpanaṃ balavarṇakṛt | |
 atyudriktakṣudhaṃ bālaṃ paribhūtaṃ tu lehayet |
 vidārīyavagodhūmakaṇācūrṇaṃ ghṛtāplutam | |
 pāyayedanu ca kṣīraṃ śṛtaṃ samadhuśarkaram |
 akṣamajjādvikākoliyaṣṭimadhukamoraṭaiḥ | |
 śrapayet kṣīramājyaṃ vā bījairikṣurakasya ca |
 tat prayojyaṃ guru snigdhaṃ yaccātyagnau pureritam | |
 śvavāyasabidālānāmucchiṣṭena jalena ca |
 snāpayettaṃ nacedevaṃ kṣuttasya praśamaṃ varajet | |
 kṣīripādapamūlasthaṃ vidhinā snāpitaṃ tataḥ |
 vastraratnādyalaṅkāraiḥ kumāraṃ bhūṣayet sitaiḥ | |
 vṛkṣaṃ cānu tataḥ kuryāt bhūṣaṇavyatyayaṃ tayoh |
 etadāyuhpradaṃ dhanyaṃ snapanam sarvarogajit | |
 jātibhūtakacākṣyādīpakṣmāṇamatīlulupam |
 gomūtragandhiṃ snapayetīrthe gavyaśakṛdrasaiḥ | |
 vacāpuṣpaśilākuṣṭhavayasthāhiṅgukaṭphalaiḥ |
 sabastamūtramadiraistailamabhyañjanaṃ pacet | |
 balāvidārītrikaṭukakuṣṭhośīrakucandanaḥ |
 siddhaṃ pītaṃ havīrhanti taṃ vikāramaśeṣataḥ | |
 śīraḥ pṛṣṭhaṃ tato muṣkau tataḥ pādaḥ ca yo rujet |
 hastābhyāmutthito vāyuh saparvānuplavaḥ smṛtaḥ | |
 gaurīvacāsādāpuṣpīhayagandhākaṭutrayaiḥ |
 sakṭphaladvivārtākīvayasthāhiṅgurohiṣaiḥ | |
 bastamūtrasurāyuktaiḥ sādhitam tasya yojayet |
 tailamabhyañjane śeṣaṃ vātavyādhivadācaret | |
 tālumāmse kaphaḥ kruddhaḥ kurute tālukaṇṭakam |
 tena tālupradeśasya nimnatā mūrdhni jāyate | |
 tālpātaḥ stanadveṣaḥ kṛcchrāt pānaṃ śakṛddravam |
 tṛḍāsyaḥkaṇḍvakṣīrujā grīvādurdharatā vamiḥ | |
 tatrotkṣipyā yavakṣāraḥkṣaudrābhyāṃ pratisārayet |
 tālu tadvat kṛṇāśuṇṭhīgośakṛdrasasaindhavaiḥ | |
 śṛṅgiveraniśakuṣṭhaṃ kalkitaṃ vaṭapallavaiḥ |
 badhvā gośakṛtā līptaṃ kukūle svedayettataḥ | |

rasena limpettālvāsyam netre ca pariṣecayet |
 haritakivacākuṣṭhakalkam māksikasamyutam |
 pītvā kumāraḥ stanyena mucyate tālukaṇṭakāt | |
 mastuluṅgaḥsayādyasya vāyustālvasthi nāmayet |
 tasya tṛḍdāinyayuktasya sarpirmadhurakaiḥ śṛtam |
 pānābhyañjanayoryojyamudvegaścahimāmbunā | |
 malopalepāt svedādvā gude raktakaphodbhavaḥ |
 tāmro vraṇo 'ntaḥ kaṇḍūmān jāyate bhūryupadravaḥ | |
 kecittam mātṛkādoṣam vadantyaney tu pautanam |
 pṛṣṭhārgudakuṭṭam ca kecicca tamanāmakam | |
 tatra dhātryāḥ payaḥ śodhyam pittaśleṣmaharauṣadhaiḥ |
 sitaśītam ca śītāmbuyuktamantarapānakam | |
 sakṣaudratārksyaśailena vraṇam tena ca lepayet |
 triphalābadaṛīplakṣatvakvāthapariṣecitam | |
 kāśisarocanātutthamanohvālarasāñjanaiḥ |
 lepayedamlapiṣṭairvā cūrṇitairvāvacūrṇayet | |
 suślakṣṇairasthavā yaṣṭīśaṅkhasauvīrakāñjanaiḥ |
 sārivāśaṅkhanābhibhyāmasanasya tvacātha vā | |
 rāgaḥkaṇḍūtkāṭe kuryādraktasrāvaḥ jalaukasā |
 sarvaḥ ca pittavraṇajicchasyate gudakuṭṭake | |
 anāmasthaulyapittāsrakaṇḍūgaṇḍagalāmaye |
 udarātyunnatau ceṣṭam tārksyamantarapānakam | |
 gṛhṇāti sūtikāgāre na stanam cet sprṣettataḥ |
 pathyādhātṛīphalakaṇairjihvām saghṛtamāksikaiḥ | |
 pippalītriphalācūrṇam ghṛtakṣaudrapariplutam |
 rudate trasate vāpi leham dadyāt sukhāvaham | |
 pradīptāṅgārarajasā praśāntenāvacūrṇayet |
 pañcame 'hnyapātannālam lepayedvā guḍāmbhasā | |
 sāndreṇa bhūmau ghṛṣṭena nālapāte 'pi connatām |
 nābhiḥ chāgena śakṛtā dagdhenāntarvicūrṇayet | |
 aśvagandhāñjanāñjāvividyaṣṭimadhukādibhiḥ |
 ropayeccūrṇitairnābhiḥ snehayuktairanunnatām | |
 yaṣṭīlodhraniśāśyāmākalkapakvena secayet |
 nābhiḥ pāke tu tailena taccūrṇeścāvacūrṇayet | |
 vātenādhmāpitām nābhiḥ sarujām tuṇḍisaṃjñitām |
 mārutaghnaiḥ praśamyet snehasvedopanāhanaiḥ | |
 asamyakkalpanānnābheḥ syādvinaṃ vijṛmbhikā |
 vātapittaharam karma tatrāntarabahirācaret | |
 garbhāmbhasāmavamanāśleṣmaṇaḥ kaṇṭhagasya vā |
 samparkāddhṛdaye duṣṭo mārgānāvṛṇute rasaḥ | |
 baddhamuṣṭistato muhyānrogairbālo 'bhibhūyate |
 hṛdrogākṣepakaśvāsakāśacchardijvarādibhiḥ |
 ulbakaḥ sahaḥ vyādhimambupūrṇam ca tam vadet | |
 srotoviśodhanam prāstasminnantarapānakam |
 vidadhyācchāgalam mūtram snānābhyaṅgau ca varjayet | |
 bilvādīmūlabṛhatīpañcakolaḥ palāṃśakam |
 dhanvamāṃsapalānyaṣṭau śaśamūrdhnaḥ palāṣṭakam | |
 sādhyet śoḍaśaguṇe salile 'ṣṭāṃśaśeṣitam |
 tena kvāthena karṣāṃśairghṛtaprastham vipācayet | |
 chagalīmūtramadirādadhikṣīrasamāṃśakam |
 viḍaṅgasaindhavājāñjavikādevadārubhiḥ | |

sahiṃsrāhiṅgulaśunaiḥ savyoṣaiḥ ślakṣṇakalkitaiḥ |
 tat pānāddhanti saha jagulmahidhmānilāmayān |
 pāṇḍurogaṃ ca vātotthaṃ svasthavr̥tte ca puṣṭidam | |
 paridagdhacchaviṃ bālaṃ dihyāddūrvātilotpalaiḥ |
 śamīpatraśirīṣatvaksārivāmadhukābhayaiḥ | |
 mūrvādhātrīṇīśācūrṇaṃ mūtreṇa madhumat pibet |
 pāṇḍurogī śṛtaṃ sarpirvarābhṛṅgarasena vā | |
 pāṭhāvelladvirajanīmustābhārṅgīpunarnavaiḥ |
 sabilvatryūṣaṇaiḥ sarpirvṛścikāliyutaiḥ śṛtaṃ |
 lihāno mātrayā rogairmucyate mṛttikodbhavaḥ | |
 vyādheryadyasya bhaiṣajyaṃ stastena pralepitaḥ |
 sthito muhūrtaṃ dhauto 'nu pītastaṃ taṃ jayet gadam | |
 grahairapi hi jāyante pracchannairvyādhayaḥ śīṣoḥ |
 karma śastamatasteṣu daivayuktyāśrayaṃ sadā | |
 | |
 iti dvitīyo 'dhyāyaḥ | |
 atha tṛtīyo 'dhyāyaḥ |
 athāto bālagrahavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 purā guhasya rakṣārthaṃ nirmītaḥ śūlapāṇinā |
 manuṣyavigrahaḥ pañca sapta strīvigrahaḥ grahaḥ | |
 skando viśakho meṣāsyāḥ śvagrahaḥ pīṭṣaṃjñitāḥ |
 śakuniḥ pūtanā śītapūtanādr̥ṣṭipūtanā |
 mukhamaṇḍitikā tadvadrevatī śuṣkarevatī | |
 te kāmārūpiṇaḥ skandamupaceruḥ samāhitāḥ |
 skandasya bāladhāratvāttesāṃ skando 'graṇīrabhūt | |
 skande 'tha yauvanaṃ prāpte senāpatyaṃ ca tān grahān |
 raudrān rudro 'nujagrāha prahvān vṛtṭyabhilāṣiṇaḥ | |
 na tithiṣvapyatithayo devatāḥ pitaro 'pi vā |
 yeṣu veśmasu pūjyante nivṛttācāravartmasu | |
 utsannabalihomeṣu bhinnakāṃsyopabhojiṣu |
 haradhvaṃ teṣu bālānāmārogyaṃ dhāri śarma ca | |
 śūlineti niyuktāste balipūjābhikāṅkṣiṇaḥ |
 kruddhān bhītān vimanasaḥ śūnyasthānaikacārīṇaḥ | |
 paropabhuktakusumavastrābharaṇadhārīṇaḥ |
 bālānkaśmaladhātrīkānsandhyāsu rudato 'śucīn | |
 ṛkṣolūkabiḍālādirūpairanyaistathādbhutaiḥ |
 santrāsayaṇtaḥśayitānkadācījjāgrato 'pi vā |
 prāyaḥ parvasu gr̥hṇanti grahāśchidraprahārīṇaḥ | |
 āviśantaśca lakṣyante kevalaṃ śāstracakṣuṣā |
 śuddhena dehaṃ bālānāṃ gandharvā iva yoṣitām | |
 teṣāṃ grahiṣyatām rūpaṃ pratataṃ rodanaṃ jvaraḥ | |
 sāmānyaṃ rūpamutrāsajṛmbhābhṛkṣepadīnatāḥ |
 phenasrāvordhavadṣṭyoṣṭhadantadaṃśaprajāgarāḥ | |
 rodanaṃ kūjanaṃ stanyaavidveṣaḥ svaravaikṛtaṃ |
 nakhairakasmāt paritaḥ svadhātryaṅgavilekhanam | |
 tatraikanayanasrāvī śīro vikṣipate muhuḥ |
 hataikapakṣaḥ stabdhāṅgaḥ sasvedo natakandharaḥ | |
 dantakhādī stanadveṣī trasyanroditi visvaram |
 vakravaktro vamanlālāṃ bhṛśamūrdhvaṃ nirīkṣate | |
 vasāśragandhirudvigro baddhamuṣṭīśakṛcchiṣuḥ |

calitaikāksigaṇḍabhrūḥ saṃraktobhayalocanaḥ |
 skandārtastena vaikalyaṃ maraṇaṃ vā bhaveddhruvam | |
 saṃjñānāśo muhuḥ keśaluñcanaṃ kandharānatih |
 vinamya jṛmbhamāṇasya śakṛnmūtrapravartanam | |
 phenodvamanamūrdhveksā hastabhrūpādanartanam |
 stanasvajihvāsandaṃśasaṃrambhajvarajāgarāḥ |
 pūyaṣaṇitagandhaśca skandāpasmāralakṣaṇam | |
 ādhmānaṃ pāṇipādasya spandana phenanirvamiḥ |
 tṛṇmuṣṭibandhātisārasvaradainyavivarṇatāḥ | |
 kūjanaṃ stananaṃ chardiḥ kāsahidhmāprajāgarāḥ |
 auṣṭhadamśāṃsasaṅkocastambhabastābhagandhatāḥ | |
 ūrdhvaṃ nirīkṣya hasanaṃ madhye vinamanaṃ jvaraḥ |
 mūrchaikanetraśophaśca naigameśagrahākṛtiḥ | |
 kampo hr̥ṣitaromatvaṃ svedaścakṣurnimīlanam |
 bahirāyāmanaṃ jihvādaṃśo 'ntaḥkaṇṭhakūjanaṃ |
 dhāvanaṃ viṭsagandhatvaṃ krośanaṃ ca śvavacchuni | |
 romaharṣo muhuṣṭrāsaḥ sahasā rodanaṃ jvaraḥ |
 kāsātisāravamathujṛmbhātṛtchavagandhitāḥ | |
 aṅgeṣvākṣepavikṣepaśoṣastambhavivarṇatāḥ |
 muṣṭibandhaḥ srutiścākṣṇorbālasya syuḥ pitṛgrahe | |
 srastāggatvamatisāro jihvātālugaḥ vranāḥ |
 sphoṭāḥsadāharukpākāḥsandhiṣu syuḥ punaḥpunaḥ | |
 niśyahni pravilīyante pāko vaktre gude 'pivā |
 bhayaṃ śakunigandhatvaṃ jvaraśca śakunigrahe | |
 pūtanāyāṃ vamiḥ kampastandrā rātrau prajāgarāḥ |
 hidhmādhmānaṃ śakṛdbhedāḥ pipāsā mūtranigrahaḥ |
 srastahr̥ṣṭāṅgaromatvaṃ kākavat pūtigandhitā | |
 śītapūtanayā kampo rodanaṃ tiryagīkṣaṇam |
 tṛṣṇāntrakūjo 'tisāro vasāvadvisragandhitā |
 pārśvasyaikasya śītatvamuṣṇatvamaparasya ca | |
 andhapūtanayā cchardirjvaraḥ kāso 'lpanidratā |
 varcaso bhedavaivarṇyadaurgandhyānyaṅgaśoṣaṇam | |
 dr̥ṣṭisādo 'kṣirukkaṇḍūḥ pothakījanma sūnatā |
 hidhmodvegāḥ stanadveṣavaivarṇyasvaratikṣṇatāḥ |
 vepathurmatsyagandhitvamathavā sāmḷagandhitā | |
 mukhamaṇḍitayā pāṇipādāsyaramaṇīyatā |
 sirābhiraśitābhābhiraśitodarātā jvaraḥ |
 arocako 'ṅagḷapanam gomūtrasamagandhitā | |
 revatyāṃ śyāvanīlatvaṃ karṇanāsākṣimardanam |
 kāsahidhmākṣivikṣepavaktravakratvaraktatāḥ | |
 bastagandho jvaraḥ śoṣaḥ purīṣaṃ haritaṃ dravam |
 jāyate śuṣkarevatyāṃ kramāt sarvāṅgasāṅkṣayaḥ | |
 keśāśāto 'nnavidveṣaḥ svaradainyaṃ vivarṇatā |
 nānāvārṇapurīṣatvamudare granthayaḥ sirāḥ |
 rodanaṃ grddhragandhitvaṃ dīrghakālānuvartanam | |
 udare granthayo vṛttā yasya nānāvidhaṃ śakṛt |
 jihvāyā nimnatāmadye śyāvaṃ tālu ca taṃ tyajet | |
 bhuñjāno 'nnaṃ bahuvidhaṃ yo bālāḥ parihīyate |
 tṛṣṇāgrhītāḥ kṣāmākṣo hanti taṃ śuṣkarevatī | |
 hiṃsāratyarcanaḥkāṅkṣā grahagrahaṇakāraṇam | |
 tatra hiṃsātmake bālo mahān vā srutanāsikaḥ |

kṣatajihvaḥ kvaṇaṇ bādhamasukhī sāsralocanaḥ ||
 durvarṇo hīnavacanaḥ pūtigandhiśca jāyate |
 kṣāmo mūtrapurīṣaṃ svam mṛdnāti na jugupsate ||
 hastau codyamya samrabdho hantyaātmānaṃ tathāparam |
 tadvacca śastrakāṣṭhādyairagniṃ vā dīptamāviśet ||
 apsu majjet patet kūpe kuryādanyacca tadvidham |
 tṛṭṭdāhamohān pūyasya chardanaṃ ca pravartayet |
 rakaṃ ca sarvamārgebhya 'riṣṭotpattiṃ ca taṃ tyajet ||
 rahaḥstrīratisaṃllāpagandhasragbhūṣaṇapriyaḥ |
 hr̥ṣṭaḥ śāntaśca duḥśādho ratikāmena pīḍitaḥ ||
 dīnaḥ parimṛśaṇ vaktraṃ śuṣkaṣṭhagalatālukaḥ |
 śaṅkitaṃ vīkṣate rauti dhyāyatyāyāti bhītātām ||
 annamannābhilāṣe 'pi dattaṃ nāti bubhukṣate |
 gr̥hītaṃ balikāmena taṃ vidyāt sukhasādhanam ||
 hantukāmaṃ jayeddhomaiḥ siddhamantrapravartitaiḥ |
 itarau tu yathākāmaṃ ratibalyādidānataḥ ||
 ||
 iti tṛtīyo 'dhyāyaḥ ||
 atha caturtho 'dhyāyaḥ |
 athāto bālagrahapraṭiśedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 graheṣu sādhyeṣu śīṣuṃ vivikte śaraṇe sthitam |
 trirahnā mṛṣṭasaṃsikte sadā sannihitānale ||
 vikīrṇabhūtikusumabījapatrānnasarṣape |
 rakṣoghnatailajvalitapradīpahatapāpmani ||
 vyavāyamadyapiśitanivṛttaparicārake |
 purāṇasarpiṣābhyaktaṃ pariṣiktaṃ sukhāmbunā ||
 sādhitena balānimbavaijayantīrṇpadrumaiḥ |
 pāribhadrakakaṭvaṅgajambūvaraṇakattṛṇaiḥ ||
 kapotavaṅkāpāmārgapāṭalīmadhuśigrubhiḥ |
 kākajaṅghāmahāśvetākapiṭthakṣīripādapaiḥ ||
 sakadambakaraṅjaiśca dhūpaṃ snātasya cācaret |
 dvīpivyāghrāhisimharkṣacarmabhirghṛtamiśritaiḥ ||
 pūṭidaśāṅgasiddhārthavacābhallātadīpyakaiḥ |
 sakuṣṭhaiḥ saghṛtairdhūpaḥ sarvagrahavimokṣaṇaḥ ||
 sarṣapā nimbapatrāṇi mūlamaśvakhurādvacā |
 bhūrjapatraṃ ghṛtaṃ dhūpaḥ sarvagrahanibarhaṇaḥ ||
 anantāmṛāsthitagaram maricaṃ madhuro gaṇaḥ |
 śṛgālavinnā mustā ca kalkitaistairghṛtaṃ pacet |
 daśamūlarasakṣīrayuktaṃ tad grahajit param ||
 rāsnādvyaṃśumatīvaḍhrapañcamūlabalāghanāt |
 kvāthe sarpiḥ pacet piṣṭaiḥ sārivāvyoṣacitrakaiḥ ||
 pāṭhāviḍaṅgamadhukapayasyāhiṅgudārubhiḥ |
 sagranthikaiḥ sendrayavaiḥ śīṣostat satataṃ hitam |
 sarvarogagrahaharam dīpanaṃ balavarṇadam ||
 sārivāsurabhibrahmaśīrṅkhinīkuṣṭhasarṣapaiḥ |
 vacāśvagandhāsurasāyuktaiḥ sarpirvipācayet ||
 tannāśayed grahān sarvān pānenābhyañjanena ca |
 yojayed bhūtavidyāyāṃ yānyuktāni ghṛtāni ca ||
 hastamātraṃ śucau deśe gomayenopalepayet |
 tatrākṣatānāṃ cokṣāṇāṃ sthāpyaṃ pātraṃ sadakṣiṇam ||

nirdhūmaścānalastoyam gugguluḥ sarpirāhutiḥ |
 śuklaṃ puṣpaṃ balirdhūpo dūrvā śvetāśca sarśapāḥ | |
 prāṇmukho 'tha śucirvaidyastrivarnāmathavā sitām |
 upaviṣṭaḥ pratisarāṃ grhītvā veṣṭayettayā | |
 bhūrje rocanayā vidyāṃ likhitāmaparājītām |
 vidhinā sādhitāṃ bhūtaiḥ sarvairapyaparājītām | |
 lakṣmaṇādiparīvārāṃ nityānusmṛtisevitām |
 lakṣmaṇā sahadevākhyā nāgadantī kaṭambharā | |
 markatī karkatī lambā brhatī kaṇṭakārikā |
 kharanāsā mṛgorvārurmahāśvetā śatāvarī | |
 udaṇmukhasya bālasya badhnīyāttām tato gale |
 tadabhāve dṛḍhaṃ kṣaumasūtraṃ mantramidaṃ japan | |
 badhnāmyaham pratisarāṃ namaskṛtvā svayambhuve |
 bālānām rakṣaṇārthāya śivām pūrvarṣinirmitām | |
 indro 'numanyatām tubhyaṃ ye ca tasyānucāriṇaḥ |
 vajrāśanidharā bhūtā meghavṛndānusāriṇaḥ | |
 airāvataskandhagataṃ ye 'nuyānti purandaram |
 yamo vaivasvato rājā ye ca tasyānucāriṇaḥ | |
 meṣasūkarasiṃhoṣṭrakharavājisamānanāḥ |
 kālā kālāyasaiḥpāsaiḥstabdhākṣā bhrukuṭīmukhāḥ | |
 śaktimudgarahastāśca khaḍgapāśadharāśca ye |
 pāśabhr̥dvaruṇo rājā toyabhūḥ sāgarālayaḥ | |
 śāradābhraghaṇākārā ye ca tasyānucāriṇaḥ |
 mahormimantaṃ vegena kṣobhayanti saritpatim | |
 dhanādhipo vaiśravaṇaḥ sarvayakṣādhipo vibhuḥ |
 nānākārāśca ye bhūtāstasyaivānucarāḥ sadā | |
 ādityā vasavo rudrā marutaścāśvināvapi |
 ete sarve 'numanyantāmimāṃ pratisarakriyām | |
 dīrghamāyurarogaṃ ca tava dāsyanti svasti te |
 svasti te bhagavān brāhmā svasti nāradaparvatau | |
 svasti vedāśca yajñāśca agnīsomau ca svasti te |
 svasti te śrīrdhṛtiḥkīrtirlakṣmīrmedhā kṣamā dyutiḥ | |
 svasti tuṣṭiśca puṣṭiśca vapurdr̥rbuddhireva ca |
 svasti rudro viśākhaśca skandaḥ śaktidharaśca te | |
 svasti dhātā vidhātā ca suparṇaśca mahābalaḥ |
 svasti devāśca yakṣāśca mā ca te pāpamāgamat | |
 durvyādṛtāni dusvapnaṃ manasā cintitāni ca |
 duṣṭādīnāṃ bhayakṛto vācaḥ pratihatā mayā | |
 rakṣā pratisarā tubhyaṃ baddheyam pāpaghātini |
 nirvṛtastvaṃ nirudvego jīva varṣaśataṃ sukhī | |
 apūpapūpasamnyāvasvastikālopikādayaḥ |
 pāyaso miśraḥ siddho guḍapūro haridrakaḥ | |
 kṛsaro yāvakaḥ kṣaudraṃ palalaṃ lavaṇaṃ haviḥ |
 dadhikulmāṣaṇiṣpāvo rakto bhūtaudanaḥ payaḥ | |
 pakvāmamāṃsarudhiramatsyasaktu surāsavāḥ |
 gandhaṃ mālyam phalaṃ hema dhūpaḥ sapurakunduruḥ | |
 surasārjakanirguṇḍikusumaṃ ca sapallavam |
 baliḥ suśastairdeyaḥ syād bhavanasya caturdiśam | |
 catuṣkacaitripathadevāyatanagopure |
 rekhāvṛkṣodapāne ca sandhyayordīpavān niśi | |
 athāpatitagovarcaḥ pralipte darbhasaṃstr̥te |

vṛtte vā caturasre vā maṇḍale kusumojvale ||
 nānāgrahaparīvāraṃ bhiṣagbhūtapatiṃ likhet |
 taṃ prati prāṇmukho vidyāṃ paṭhannupaharet balim ||
 namovimāarakasya |
 namaḥ kumāraṅgāya |
 namaḥ saptānāṃ mātṛṇām |
 namaḥ skandāya |
 eṣa parigrahamantraḥ |
 mātṛṇāmāvāhanaṃ ca |
 hilihiliniṃpāṭalini svāhā |
 anena saptakṛtvāḥ parijapitena pānīyacalukēnātmābhyukṣayitavyaḥ |
 evamātmarakṣā kṛtā bhavati ||
 grahānāṃ sannidhānāya baleśca pratipattaye |
 satyasādhanasamyuktamimaṃ mantraṃ paṭhedanu ||
 prajāpatau ca yat satyaṃ yat satyamamareśvare |
 dharmarāje ca yat satyaṃ yacca satyaṃ tapasviṣu ||
 dhanādHITE ca yat satyaṃ yacca satyaṃ jalādHITE |
 yat satyamagnihotreṣu satyaṃ yacchrotriyeṣu ca ||
 pativratāsu yatsatyamiśvare ca mahātmani |
 etaistu satyasamayairguhyakāḥ satyavādināḥ ||
 darśayadhvaṃ svarūpāṇi satyaṃ rakṣata sarvataḥ |
 āmantritā mayā saumyāḥ saumyarūpāḥ pratiçchatā ||
 balim copahṛtaṃ sarvaṃ sarve kaumārakā grahāḥ |
 darśayadhvaṃ svarūpāṇi baliśca pratigrhyatām ||
 tataścānu paṭhedenāṃ kulavidyāṃ samāhitāḥ |
 aulā nīlā khalā kālā nakulā grahakārikā ||
 senā susenā mātā ca mahāsenā yaśasvinī |
 kṛtamālākṣataśirā etāstu grahamātarāḥ ||
 kumāravacanācchīghraṃ pramuñcantu śisuntvimam |
 kālakalpā jvalacchaktiḥ kiṅkiṇījālabhūṣitā ||
 kumāravacanāddūtī samprāptā mucyatām śīsuḥ |
 patākā kukkuṭaḥ chatraṃ ghaṇṭābarhadharaḥ śikhī ||
 śarastambhaśca te mudrā mucyatām mātaraḥ śīsuḥ |
 gandhaṃ dhūpaṃ ca mālyam ca kumāraste prayacchati ||
 na sthātavyam tadāghrāya svām gatiṃ gaccha mā ciram |
 dhātṛyaḥ sarvāḥ kumārasya saṅgatā gandhamādane ||
 raktadhvajapatākasya raktāmśukanivāsinaḥ |
 kumārasyālayam tatra yāta bālam vimuñcata ||
 śammukho dvādaśākṣo vai tasmin kāle vṛto varam |
 vīraḥ kumārādhipatistava putro 'bhiṣicyatām ||
 brāhmaṇo brāhmaṇānāntu sarvavedavidāṃ varaḥ |
 yakṣarākṣasanāgānāṃ gandharvāsuraḥ |
 piśācabhūtasāṅghānāṃ vyādhīnāṃ ca sa īśvaraḥ |
 ājñāpayati vaḥ skando gamyatām gandhamādanam ||
 graho yaḥ kopayedājñāṃ kumārasya yaśasvinaḥ |
 sthānāt cyutaḥ sa vai kṣipraṃ bāhyaḥ pariṣado bhavet ||
 baleranantaram kuryāddhomamabhyarcya pāvakaṃ |
 puṣpairbhakṣyaiśca vividhaiścaruṇā lohitaistathā ||
 gandhairgugguludhūpaiśca samidhaḥ khadirādatha |
 śatamaṣṭottaram havyamathavā candanadrumāt ||
 agnidaṇḍam pravakṣyāmi sarvagrahavimokṣaṇam |

brahmaṇyantvanalaṃ devaṃ havyakavyapratīcchakam ||
 devānāṃ prāṇmukhaṃ svastisvāhāpaharatidrutam |
 sahasraavidyo dahanāḥ pāvakaḥ sarvabhakṣaṇaḥ ||
 tvaṃ hi yajñaśca yūpaśca tvaṃ hi dharmavatāṃ gatiḥ |
 hiraṇyaretā devastvaṃ tvaṃ hi vedavidāṃ gatiḥ ||
 durvṛttānāṃ vināśāya tvaṃ samutpāditāḥ suraiḥ |
 dahasaṅgrahadevatvamidaṃ duṣṭasya nigraham ||
 agnaye svāhā |
 mahāgnaye svāhā |
 tvaṃ hi śāntikaro vahnistvaṃ mārutaharodanaḥ |
 haripradhānagatirāsīdimāṃ nigṛhya guhyakamutsādaya tejasā tvaṃ mama vaśyaṃ ca taṃ
 kuru duṣṭagrahanivāraṇaṃ sarvopadraveṣu ca ||
 tvayā kṛtena homena śīghraṃ śāntiḥ prajāyate |
 āyāhi vahne devānāṃ tvaṃ hi vaktraṃ purātanaṃ |
 tena satyena deveśa imaṃ sādahaya me graham ||
 namo 'stute havyavāhana daṇḍaṃ pradārśaya daha daha darśa darśa teja teja moṭaya
 moṭaya apasmāramudghāṭaya kumāra piśācarevatīrodanatrāsana vitrāsana kampana utkam-
 pana vijṛmbhaṇa devayakṣagandharvabhūtanāgarākṣasasantajana daṇḍanāvidhūsārayabha-
 gavannagnidaṇḍa agnivīrya namastejasāsvenatyaktamutsādaya svāhā |
 bhūrbhuvassvaḥ svāhā |
 dīptatejase svāhā |
 havyavāhanāya svāhā |
 yamāya svāhā |
 naśyantyanena homena samastā bālakagrahāḥ ||
 tatrāgnāvaruṇe tāmre taptahemasamārciṣi |
 tāṛvaidūryasadr̥ṣe śaśividyutsamaprabhe ||
 ghṛtamaṇḍābhavarṇe vā gandhena ca ghṛtopame |
 ketakotpaladadhyābhe druvamārogyamādiśet |
 anārogyaṃ tu nīle 'gnau kapile bhasmaniṣprabhe ||
 kṛṣṇe kapote durgandhe matsyapūyāśragandhike |
 vacālaśunagandhābhe visre kardamagandhike ||
 ||
 iti caturtho 'dhyāyaḥ ||
 atha pañcamo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ snapanādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 saritsaṅgamagotīrthagajendraskandhagokule |
 catuṣpathe ca snapayed bālaṃ sastanyamātaram |
 śmaśāne dīrgharogārtāṃ mṛtāpatyāṃ ca yoṣitam ||
 dūrvākṣīridrumavatiḥ prāgudakpravaṇā mahī |
 snigdhanīrujapuṣpādhyapādapā snapane śubhā ||
 revatīśravaṇasvātīprajāpatyottaraindave |
 puṣye mūle ca bālasya snānaṃ parvadineṣu ca ||
 caturhastāṣṭahastaṃ vā dvātriṃśaddhastameva vā |
 nalvamātrapramāṇaṃ vā trivaṇaṃ maṇḍalaṃ likhet ||
 gocarmacāpeṣumitastrividho nalva ucyate |
 caturasraṃ caturdvāraṃ patākābhiraṅkṛtaṃ |
 ākīrṇaṃ parito dūrvāsiddhārthakayavāṅkuraiḥ ||
 kramāt prācyādiṣu likhet gajārūḍhaṃ purandaram |
 dharmarājaṃ mahiṣagaṃ cakrāhvasthamapāṃ patim ||
 dhanadaṃ ca gadāpāṇiṃ yamasthānamatītya ca |

mātrsthānaṃ likhettasmin savṛṣaṃ nandikeśvaram |
 savadhvanucaraṃ cādaṃ mṛṇmayam ca vināyakam ||
 atītya varuṇāvāsaṃ sahasrāraṃ niveśayet |
 viṣṇupraharaṇaṃ cakram sarvavighnanivāraṇam ||
 surayakṣeśayormadhye padmahastālayāṃ śriyam |
 nandyāvartāṅkuśādarśamatsyasvastikatorāṇam ||
 śaṅkhaṃ ca dakṣiṇāvartam śrīvatsaṃ mālyadāma ca |
 indrādīnāṃ parivāramaiśānyādi vidikṣuca ||
 lambodari lambabhujā lambakarṇī ca rākṣasī |
 indradvāre niveśyāḥ syuryamadvāre pralambinī |
 lambakeśyappatidvāre kaubere lambanāsikā ||
 ṣaṭkīlānāyasānkuryātsapta trailohikān bhiṣak |
 dvau cātra khādirau śaṅkū candanāmbusamukṣitau ||
 aṣṭau ghaṭāḥ ṣoḍaśa vā dvātriṃśadviguṇā api |
 svastikāṅkāḥ pravālābhā raṅgairāśleṣakaiḥ kṛtāḥ ||
 yathārhaṣadhasaṃyuktaśucitoyaprapūritāḥ |
 kṣīrivṛkṣapalāśābjagandhamālyopaśobhitāḥ |
 maṇḍalasya caturdvāre kartavyāḥ suniveśitāḥ ||
 pūrveṣu prakṣipeddhema tataśca maṇimauktikam |
 apareṣvauṣadhībījānudakṣvakṣatasarṣapān ||
 mṛdaḥ pavitrā rakṣoghnīrāhareta surālayāt |
 hastiśālāśvaśālābhyāṃ śṛṅgāṭakacatuṣpathāt ||
 valmikāgrānnadītīrādveśyākośaṇṛpālayāt |
 guptidvārāt samudrācca samiddham cāgnimāharet ||
 samidhaḥ kṣīrivṛkṣāṇāṃ gandhamālyam ghr̥taṃ madhu |
 akṣatāṃstaṇḍulānalājānpaṇcavarṇaudanaṃtilān ||
 tato madhyasthite padme saha dhātryopaveśayet |
 bālamaudumbare pīṭhe pālāśe vāpyudaṇmukham |
 āstr̥te haritairdarbhairna tu prācyādidiṇmukham ||
 udāhariṣyate mantro yaḥ skandabalikarmaṇi |
 juhuyāttena tatrāgnimudīcyāṃ sthāpitaṃ diśi ||
 trirātropoṣito vaidyaḥ śuklavāsā jitendriyaḥ |
 sarṣapākṣatayuktābhirmṛdbhīrgātrāṇi mārjayan ||
 yathoditābhiḥsnapayetghaṭaiḥprācyādidiksthitaiḥ |
 kramāt pradakṣiṇotkṣiptaiḥ tatra mantraṃ prayojayet ||
 amṛtāt pūrvamutpannamimaṃ te kalaśaṃ śubham |
 dadātu bhagavānindro vijayaṃ nāma nāmataḥ ||
 rakṣapītāmbaradharairbhūtairbahubhīranvitaḥ |
 rākṣasoragagandharvapīśācaiścānusevitaḥ ||
 vajraghaṇṭāśanidharairmeghaiśca vividhasvanaiḥ |
 devasaṅghaiḥ parivṛto gajendraskandhasaṃśritaḥ ||
 ebhiḥ sārdham mahānindraḥ snapanaṃ tenumanyatām |
 pūrvadvāre sthitaṃ divyaṃ vajramindrājñayā śubham ||
 tava sarvāṇi pāpāni nihantā cāparājitaḥ |
 indrāya namaḥ svāhā |
 indrānyai namaḥ svāhā |
 aparājītāya svāhā |
 meghādhipataye svāhā |
 devādhipataye svāhā |
 śatakratave svāhā ||
 dvitīyaṃ kalaśaṃ puṇyamādityasadṛṣaprabham |

yamo dadātu bhagavān vaijayantaṃ tu nāmataḥ | |
 kṛṣṇāñjananibhirghoraiḥ kṛṣṇāmbaradharaistathā |
 vṛtaḥ karālairvikṛtai rākṣasairugravikramaiḥ | |
 śmaśānāraṇyanilayairmṛtavastrāntrabhūṣaṇaiḥ |
 tvagasthimajjamāṃsādaiḥ pretairbahubhirāvṛtaḥ | |
 dharmarājo yamaḥ śrīmān satyasandho mahātapāḥ |
 divyaṃ mahiṣamāruhya snapanaṃ tenumanyatām | |
 dakṣiṇadvārasaṃsthaste yamaṇḍaḥ pratāpavān |
 duḥsvapnaṃ duṣkṛtaṃ pāpaṃ sarvamadya haniṣyati | |
 yamāya namaḥ svāhā |
 yamaṇḍāya namaḥ svāhā |
 mahiṣavāhanāya svāhā |
 pretādhipataye svāhā |
 dharmādhipataye svāhā |
 vaijayantāya svāhā | |
 jayantaṃ jayavṛdhyardhaṃ tṛtīyaṃ kalaśaṃ śubham |
 dadātu madhurājaste bhagavān varuṇaḥ svayam | |
 śvetamālyāmbaradharaiḥ śvetagandhānulepanaiḥ |
 gandharvaiḥ pannagendraiśca bhagavānanuśobhitaḥ | |
 tīrthakūpanadīvrkṣaṇiṣkuṭodyānavāsibhiḥ |
 prabalaiḥ kāpilairmuṇḍairvikaṭairvāmanaistathā | |
 vṛtaḥ pariṣadairbhūtaiḥ pāśamudgarapāṇibhiḥ |
 ebhiḥ sahādyā bhagavān varuṇastvābhiṣiñcatu | |
 varuṇasya mahāpāśopyaparadvāramāśritaḥ |
 tava pāpaṃ nihantvāśu sarvaviḡhnanivāraṇaḥ | |
 varuṇāya namaḥ svāhā |
 śvetāmbaradharāya svāhā |
 makaravāhanāya svāhā |
 jayantāya svāhā | |
 caturthaṃ kalaśaṃ puṇyaṃ pradhānamaparājitam |
 dhaneśvaro mahābāhuḥ prayacchatvalakādhipaḥ | |
 citramālyāmbaradharauścitrageṇḍhānulepanaiḥ |
 citramadyamadonmattairyaḥśaiḥ samupasevitaḥ | |
 muditodgītagandhairvaiḥ sevitaścāpsarogaṇaiḥ |
 sa te vaiśravaṇaḥ śrīmān snapanantvanumanyatām | |
 sarvavyādhiharā dīptā dvāramuttaramāśritā |
 gadā te nāśayatvadya sarvapāpaṃ diśo daśa | |
 dhanādhipataye svāhā |
 gadāpāṇaye svāhā |
 aparājitāya svāhā |
 citrāmbaradharāya svāhā | |
 āpaḥ pavitraṃ lokeśminnāpo vai paramaṃ śuciḥ |
 āpo vai devatāḥ sarvā āpastvāmabhiṣicyatām |
 brahmābrahmaṛṣibhiḥ sārddhaṃ bhagavāṃstvābhiṣiñca tu | |
 svāhā |
 sāṅgopāṅgāstathā vedāḥ kīrtirlakṣmīḥ sarasvatī |
 bālā dākṣāyaṇī sītā sāvitrī saramā dyutiḥ |
 ākāśagaṅgā gaṅgādyā mahānadyo mahodadhiḥ | |
 nadīnāṃ saṅgamāstīrthā nirjharāḥ sāgarāstathā |
 merurmahendro himavān jagacca sthāvaratrayam | |
 skandādayo grahāścaiva toṣitā balikarmaṇā |

adya tvāmabhiṣiñcantu nīrujo bhava dāraka | |
 namo bhagavate pitāmahāya |
 om maṃ om maṃ lmi lmi libhuk libhuk lipibhavanebhyaḥ svāhā | |
 namo bhagavate rudrāya hilimili
 melli
 melli
 velli velli
 mmilimmili svāhā | |
 rākṣasāca palāyantu bhūtāśca trastamānasāḥ |
 mṛtāśanā mahājihvāstathā vighnavināyakāḥ | |
 namo bhagavate kumārāya pili
 pili
 khilli
 khilli
 khiṇi
 khiṇi
 svāhā | |
 puṣkaraṃ puṣkarāraṇyaṃ naimiṣaṃ ca tathā gayā |
 prabhāsaṃ pravaraṃ tīrthaṃ tathā piṇḍārakāhvayam |
 tīrthānyetāni sarvāṇi abhiṣiñcantu svasti te | |
 namo bhagavatībhyo mahāyogīsvarībhyo |
 niminimi menumenu turuturu svāhā | |
 yāśca jātāpahāriṇyo rākṣasyo vikṛtānanāḥ |
 api tā nihataḥ sarvā yāścānyāḥ pāpacintakāḥ | |
 satināṃ kapilānāṃ ca siddhānāṃ caiva tejasā |
 tejasā carṣiviprāṇāṃ mayādyā snapito bhavān | |
 prabhurmṛtyuralakṣmīśca kālārātriśca sārathiḥ |
 lambā ca lohaśaṅkuśca pūtanā kūṭapūtanā |
 aśubhaṃ yacca te kiñcit sarvaṃ pratihataṃ mayā | |
 ādityā vasavo rudrā aśvināvausadhigāṇāḥ |
 gāvontariḥṣaṃ sandhye ca nakṣatragrahavatsarāḥ | |
 viśvāvasuśca hāhā ca nāradaṣṭumburustathā |
 dhanvantariragastyaśca susnātaṃ pradiśantu te | |
 snāto dvijabhiṣagbhṛtyānyathā vibhavamarcayet |
 māṃsavyavāyāhaḥsvapnān pañcarātraṃ vivarjayet | |
 snapanam pāpmajit puṇyaṃ nīrujāmapi puṣṭikṛt |
 rogiṇāṃ sarvarogaghaṇaṃ vandhyānāmapi putradam | |
 vidhinā vidhihīnantu savaidyaṃ hanti bālakam |
 naitadaśraddadhānāya yojyaṃ nānupasīdate | |
 pūṭikarāñjatvakpatraṃ kṣīribhyo barbarādapi |
 tumbīviśālārālukaśamībilvakapitthataḥ | |
 sthālyāmutkvāthya tattoyaṃ bālānāṃ snapanam śivam |
 rātrau prasuptalokāyāṃ puṣṭidaṃ sarvarogajit | |
 | |
 iti pañcamo 'dhyāyaḥ | |
 atha ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pratyekagrahapraṭiṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyaḍayo maharṣayaḥ | |
 skandagrahe guggulvelavāluka manaśśilāharitālamanāñjiṣṭhośīrarāśnāgarudevadāruśrīveṣṭakahareṇūgirika
 ślakṣṇapiṣṭaiḥ pradeho vāta haravṛkṣapatrakvāthena kavoṣṇena pariṣekasteṣāmeva ca
 mūlakvāthe sarvagandhasurāmaṇḍakaīḍaryāvāpavattailaṃ vipakvamabhyaṅgaḥ | |

bṛmhatīdvayadvipurnanavareṇukopakulyāmustakhadiravacāśaṅkhanābhisaralasarpasu-
 gandhāsuraḥvakalkavipakvaṃvā ||
 kṣīrivṛkṣakaśāyeṇa kṣīreṇa ca siddhamardhapalikaiśca piṣṭaiḥ sārīvādvikākolīd-
 vibalāṃśumatīdvayahastikaṇaparnairghṛtaprasthaṃ pānam ||
 rāsnādevadāranyatarakalkena vā sakṣīraṃ sādhitam sarpiḥ ||
 vacākākādanīsarpaḥcukasarṣapairuṣṭrājāvyaśvagoromabhiśca saghṛtairdhūpaiḥ |
 siddhārthakasārjarasakuṣṭhahiṅgugugulubhirvā ||
 somavallīndravallīśamībilvavṛndākamṛgādinīmūlāni sūtreṇa grathitāni kaṇṭhena śīrasā vā
 dhārayet ||
 raktamālyānulepanavastrapatākāmaṇibījairvividhaiśca bhakṣyaiḥ sadadhighṛtamadhulā-
 jakulmāśamāṃsamatsyasurāsavaṃ samayūrakukkuṭam saghaṇṭākam saśūrpavyajanam ca
 kumāragrahe raktaudanena balimupoṣito nivedayet ||
 tatra ca rātrāvagniṃ jvālayitvā mantramimam paṭhan madhusarpiṣā juhuyāt ||
 agnaye kṛttikābhyaśca svāhā svāheti cāntataḥ |
 namaḥ skandāya devāya grahādhipataye namaḥ ||
 śīrasā tvābhivandeham pratigṛhṇīṣva me balim |
 nīrujo nirvikāraśca śīśurbhavatu sarvadā ||
 sarveṣveva graheṣu trikālamagniṃ pūjayettarpayecca |
 viśeṣataḥ skandagrahe trirātram ca rātrau rātrau gāyatryabhimantritodakena catvare
 dhātrīkumārayoḥ snapanamācāret ||
 trikālam ca mantreṇānena bālamapamārjayet pratisarām ca badhnīyāt ||
 tapasām tejasām caiva yaśasām vapuṣām tathā |
 vidhātā yo 'vyayo devaḥ sa te skandaḥ prasīdatu ||
 grahasenāpatirdevo devasenāpatirvibhuḥ |
 devasenāripuharaḥ pātu tvā bhagavān guhaḥ ||
 devadevasya mahataḥ pāvakasya ca yaḥ sutaḥ |
 gaṅgomākṛttikānām ca sa te śarma prayacchutu ||
 raktamālyāmbaraḥ śrīmān raktacandanabhūṣitaḥ |
 raktādityavapurdevaḥ pātu tvā krauñcasūdana iti ||
 viśākhe skandagrahokto vacākuṣṭhānvitaḥ pradeho golomībilvaśīrīśamustasur-
 asādīkvāthena pariṣekaḥ |
 sarpasugandhādevadārukuṣṭhamustākalkena sagomūtrabastamūtreṇa siddham tailamab-
 hyaṅgaḥ ||
 kṣīrivṛkṣakaśāyeṇa jīvanīyagarbham sapayaskam sarpiḥ siddham pānam |
 jīvakaṛṣabhakṣīrīṇibṛhatīharidrāṃśumatīdvayamadhukairvā vidārīdvayatavakṣīrīmṛd-
 vīkāmādhukarāsnānīlotpalakandavacāvyoṣairvā ||
 gṛddhrolūkapurīṣavṛṣabharomakeśahastinakhairghṛtāktairdhūpaḥ |
 anantākukkuṭimarkaṭībimbīsamaṅgāśvetagirikarṇīkāḥ pūrvoktāni ca pūrvavaddhārayet
 ||
 pakvāmamāṃsarudhiradadhivāruṇīyukto vaṭavṛkṣe baliścatuṣpathe snānam |
 mantraśca ||
 skandāspasmārasamjño yaḥ skandasya dayitaḥ sakhā |
 viśākhasamjñaḥ sa śīsoḥ śivostu vikṛtānanaḥ ||
 naigameṣe viśākhoktaḥ pradehognimanthavarūṇanalarohiṣapūṭikapāribhadrakaiḥ
 pariṣeko dhānyāmlena sabījēna guggulvaśvagandhāsarṣapośīraśvetākuṣṭhaśatāhvāvīpakvaṃ
 tailamabhyāngaḥ ||
 daśamūlakvāthe madhuraskandhagarbham sakṣīraṃ sarpiḥ pānam |
 sarpagandhābastanakharomabhirdhūpaḥ |
 sarpagandhābastagandhātumbīmṛgorvāruśatāvārīśahadevāpunarnavabījāni dhārayet ||
 vicitramālyaphalaśuklavilepanaudanadadhighṛtaguḍakṣīrairmahāpathe kṣīridrume vā
 baliḥ |

nadīṭire snānam mantraśca ||
 ajānanaścalākṣibhrūḥ kāmārūpī mahāyaśāḥ |
 bālaṃ bālahito devo naigameṣo 'bhirakṣatu ||
 svāhā |
 śvagrahe gavākṣībrahmadattābṛhatīdvayasārivāddriverakuṣṭhabhūmikadambasu-
 rasamañjarīkaravīrapuṣpaiḥ pradehaḥ |
 mayūro lūkāśvamahiṣīpurīṣaromabhiśca |
 bilvairāṇḍanakamālārālukapatrakvāthaḥ pariṣekaḥ ||
 vayasthāśatavarīsārīvāpayasyairāṇḍasahadevātrikaṭukakalkakṣīrasiddhaṃ tailamab-
 hyaṅgaḥ |
 tathaiva ca gṛtaṃ pānam |
 gobastamūtrabhāvitaśuṣkamatsyacūrṇo niśīthe dhūpaḥ ||
 vacāvayasthābrāhmījaṭilāgolomīlambāpūtanākeśīgirikadambakekaiṣīkāśahadevīrdhārayet
 ||
 sagṛtasurāmāṃsasadhirudhirapalalaścatvare baliḥ |
 saṅkarakūṭe snānam |
 mantraśca ||
 rakṣārthaṃ kārṭikeyasya kṛttikomāgniśūlibhiḥ |
 yosau śvavīgrahaḥ sṛṣṭaḥ sa devastvābhirakṣatu ||
 svāhā |
 pitṛgrahe pūrvoktaḥ pradeho vacāvayasthājīvantīdhātakīpriyaṅguguggulurāsnāmanaśśilālairvā
 |
 vacādibhireva siddhaṃ tailamabhyaṅgaḥ ||
 bilvakapitthakarañjatarkārīsurasapāṭalīvarāṇapāribhadrakapārijātamātulūṅgapatrakvāthena
 rātrau pariṣeko bilvādibhireva ca tailaṃ surābastamūtrayuktaṃ sādhitamabhyaṅgaḥ ||
 triphalāṃśumatīdvayapayasyāmadhukakalkena daśamūlaniryūhe sakṣīraṃ sarpiḥ pak-
 vaṃ pānam |
 devadārubbhārṅgīviḍaṅga candanakākākolīdvayajīvakarṣabhakairvā sakṣārīḥ ||
 lakṣmīpurakuṣṭhagolomījaṭilogragandhābhiḥ siddhaṃ tailaṃ nāvanam |
 ebhireva ca surāpiṣṭairlepaḥ ||
 gṛddhrolūkavānararomāṇi sagṛtāni tatpurīṣaṃ vā suptajane dhūpo vacādibhīrvā prade-
 hoktaiḥ pūrvokto vā |
 pūrvoktā eva ca dhārayet ||
 surāsavaguḍāpūpapiṣṭatīlakṛtabhakṣo vṛkṣamūle savṛṣabhaḥ kāñcanākṣiyugayuktaḥ
 svayaṃ pitṛā kumārasya nirvāpaṇīyo baliḥ |
 kṣīrivṛkṣasamīpe snānam |
 mantraśva ||
 yaḥ pitā sarvabālānāṃ grahāṇāṃ pūjito varaḥ |
 vṛkṣamūle kṛtāvāsaḥ sa tvāṃ pātu pitā sadā ||
 svāhā ||
 śakunyāṃ madhukadrīberośīrasārīvāpadmakotpalamañjiṣṭhāloddhrapriyaṅgugairikaiḥ
 pradehaḥ |
 surāmūtrapiṣṭairvā lodhrayaṣṭimadhukamañjiṣṭhāharītakīdevadārubbhīrvāṇoktāśca
 pradehāḥ |
 vetasāmlakapitthaiḥ sapañcamūlairvā |
 śukṭiśaṅkhaśambūkabhasmamañjiṣṭhābhayāmadhukaistailaṃ pakvaṃ vraṇaropaṇam ||
 kṣīritarubhiḥ pariṣeko mārkaṇḍamūlakāmālakītvakpatrapriyaṅgumanaśśilāilādvayayaṣṭīkramukalodhra-
 pataṅgasamaṅgādviharidrāmāṃsīmañjiṣṭhācandanapadmakasuvārṇagaurikaistailaṃ
 sapayaskaṃ pakvamabhyaṅgo grahaḥ vraṇaropaṇaśca ||
 arjunaphalalodhramadhukodumbaravacācūrṇaṃ kṣaudrayukto mukhapāke
 mukhodgharṣaḥ |

viśākhoktaṃ sāpaḥ pānam |
 skandokto dhūpaḥ |
 kākāpicchena vā gobālogragandhārakṣoghnaḥṛtamayūracandrakairvā ||
 kaṭambharākukkuṭimarkaṭilambāsahadevīrṭberośīrāṇi dhārayet |
 nāgadantī lakṣmaṇābr̥hatīdvayamṛgorvāruśatāvarīśahadevyo vā ||
 tilataṇḍulamatsyamanaśīśalāharitālasampr̥ktastilapiṣṭakṛtaśakunikaiḥ karañje
 balirniṣkūṭe snānam |
 mantraśca ||
 antarikṣacarā devī sarvālaṅkārabhūṣitā |
 ayomukhī tīkṣṇatuṇḍā śakunī te prasīdatu ||
 durdarśanā mahākāyā piṅgākṣī bhairavasvarā |
 lambodarī śaṅkukarṇī śakunī te prasīdatu ||
 pūtanāyāṃ hiṅguvacāgirikadambakuṣṭhailādvayasurāhvaiḥ pradehaḥ |
 kapitthaśirīṣanyagrodhabilvairāṇḍabakuladhava vaṃśāgnimanthapatrakvāthaḥ
 sarvagandhodakayuktaḥ pariṣeko varaṇakaṭvaṅgāsphotakapotavaṅkāpāribhadradairvā
 ||
 kuṣṭhasarjarasavacāgolomīvayasthāmanaśīlālaistailaṃ sādhitamabhyaṅgaḥ |
 madhuraūśadhaiḥ sādhitam sarpīḥ pānam |
 elādvayakuṣṭhavadācāhiṅgudevadārugirikadambakairdhūpaḥ |
 bimbīguṇjākākādanīnadravāruṇīcitrapalā dhārayet ||
 vicitramālyamatsyodanakṣarasapalalavān baliḥ saṅkarakūṭe |
 tadvaccharāvasamputasthaḥ śūnyagrahe caturdiśaṃ prakṣepyaḥ |
 tatra cocchiṣṭena srapanam |
 mantraśca ||
 malināambarasaṃvītā malinā rūkṣamūrdhajā |
 śūnyāgārāśrayā devī dārakaṃ pātu pūtanā ||
 durdarśanā mahākāyā karālā meghakālikā |
 bhinnāgārāśrayā devī dārakaṃ pātu pūtanā ||
 śītapūtanāyāṃ pūtanoktaḥ pradeho dhāraṇīyāni ca |
 varaṇakapitthatulasīpāsīkāvaṃśībilvapāṭalinandībhallātakapatraniryūheṇa pariṣekaḥ ||
 mustāmaradārukuṣṭhasarpagandhairgobastamūtrayuktaṃ tailaṃ vipakvamabhyaṅgaḥ |
 kāśmaryapṛṣṇiparnīlodhramadhukairmadhuravargeṇa ca samakṣīraṃ sarpīḥ śṛtaṃ
 prāśyamānaṃ śītapūtanāṃ chardihidhmākāśaśvāsāṃśca śamayati ||
 sātīsārāyāṃ tu khadirapalāśasarjārjunaroḥiṇītvakkvāthena tulyapayaḥ sarpīḥ |
 gṛdhrolūkaviḍbastagandhāhinirmokanimbapatrairdhūpaḥ |
 jīrṇagocarmasarpabhikṣusaṅghāṭīśarpakañcukairvā ||
 mudgaudanaprāyo jalāśayasamīpe balistatraiva ca snānam |
 mantraśca ||
 mudgaudanāśanā devī surāṣaṇītapāyinī |
 jalāśayālayaratā pātu tvā śītapūtanā ||
 andhapūtanāyāṃ sarvagandhaiḥ saśirovaktrasya pradehaḥ |
 varuṇāspotapāribhadrakavṛkṣādanīnāgabālāgairikaśatāvarībhiḥ pariṣekaḥ |
 haritālamanaśīlakuṣṭhasarjarasasurāsaṃvīrakasaṃskṛtaṃ tailamabhyaṅgaḥ ||
 syandanasyonākakāśmaryakhadirakuṣṭhairmadhuravargeṇa ca kṣīrivṛkṣakaṣāye
 sakṣīraṃ śṛtaṃ gṛhtaṃ madhuyuktaṃ cakṣuḥkāṃmopasṛṣṭānāṃ prāśaḥ |
 chardikāsātīsāravatāṃ tu tadeva pippalīpippalīmūlasālaparnībṛhatīkalkopetaṃ ||
 rakṣoghraruṣkarasarjarasamadhuhirdhūpaḥ |
 jīrṇābhikṣusaṅghāṭīkr̥kavākupurīṣāhitvakkeśacarmabhirvā ||
 anantā kukkuṭī markaṭī bimbīrdhārayet |
 tumbī citraphalāmṛgorvārujālinīkādanīrvā ||
 pakvāmamāṃsaṣaṇītaiścatuṣpathe balirgr̥he snānam |

mantraśca ||
 karālā piṅgalā muṇḍā kaṣāyāmbaravāsini |
 devī bālamimaṃ prītā pālayatvandhapūtā ||
 mukhamaṇḍitikāyāṃ vāruṇyā ślakṣṇapiṣṭaiḥ sarvagandhairlepāḥ |
 bilvairāṇḍakapitthāgnimanthavaṃśīkuberākṣīpatrakvāthena pariṣekasteṣāmeva ca
 svarasena madhukavājigandhāgarbhamaikadhyam tailam vasā ca pakvamabhyaṅgaḥ ||
 hrasvapañcamūlamadhuravargasiddham ghr̥tam samadhuśarkaram prāśaḥ |
 pāṭhāketakasūcinimbaphalapippalīviḍaṅgharītakībhasmavacācorakacūrṇo vā mad-
 husarpirbhyām |
 ṛkṣaromamaṣīpāṭhāmaricapippalīcūrṇo vā devadārubhasmayukto mūrvāvyoṣamustarās-
 nāgirikadambakāśvagandhācūrṇo vāśokaroḥiṇīcūrṇo vā |
 ebhireva ca vipakvamājam ghr̥tam payo vā pibet ||
 ebhireva ca yogairdhūpopadehābhyaṅganasyatailākṣīpūraṇapariṣekān kuryāt |
 yavakuṣṭhasarjarasairdhūpaḥ |
 sarpacāśakīrarallakajihvā dhārayet |
 mātusṅcāsyā śleṣmaharamauśadham pāne stanodvartane ca yuñjyāt ||
 vividhagandhadhūpamālyāñjanapāradamanaśśilāyukto goṣṭhamadhye balirgavām mad-
 hye snānam |
 mantraśca ||
 alaṅkṛtā rūpavatī subhagā kāmarūpiṇī |
 goṣṭhamadhyālayaratā pātu tvā mukhamaṇḍitā ||
 revatyām sarvagandhaiḥ kulatthamāśacūrṇena ca pradehaḥ |
 aśvagandhājaśṛṅgīsārīvādvipunarnavadvisahāvidārībhiḥ pariṣekaḥ ||
 kuṣṭhasarjarasasāṃdhitaṃ tailamabhyaṅgaḥ |
 dhavāśvakarṇadhātakīkakubhatindukairjīvanīyaisca piṣṭairghr̥tam śr̥tam prāśaḥ |
 yavayavaphalolūkagṛdhraśakṛdbhiḥ saghr̥tairdhūpaḥ |
 varaṇārīṣṭasindukānvitaścāvikamūtreṇa kaṇḍako lepaḥ ||
 śuklamālyavilepanalājaudanapāyasaigotīrthe baliḥ |
 nadīsaṅgame kṣīrivṛkṣasamīpe vā snapanam |
 mantraśca ||
 nānāvastradharādevī citramālyānulepanā |
 calatkuṇḍalini śyāmā revatī te prasīdatu ||
 śuṣkarevatyām dhūpavarjyaḥ skandagrahokto vidhiḥ |
 vacāśvagandhāhiṅgulājasiddhārthakairudvartanam |
 sarṣapatailam vacāsiddham netrapūraṇam ||
 kākagṛdhragardabhaśakṛdbhirlepāḥ |
 kulīrakapālaśalyakaśuktimeśaśṛṅghayakharajāhakahastinakhanakularomabhirdhūpaḥ
 sarvagrahagnaḥ ||
 kulmāṣairmadyena śuṣkamāṃsena ca śuṣkavṛkṣe baliḥ |
 tatraiva ca snānam |
 mantraśca ||
 upāsate yā satataṃ devyo vividhabhūṣaṇāḥ |
 lambā karālā vinatā tathaiva bahuputrikā |
 revatī śuṣkanāmā ca sā te devī prasīdatu iti ||
 bhavati cātra |
 anubandhānyathākṛcchram grahāpāyepyupadravān |
 bālāmayaniṣedhoktabheṣajaiḥ samupācaret ||
 ||
 iti ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ ||
 dvitīyam kaumāraṇtram sampūrṇam |
 atha saptamo 'dhyāyaḥ |

athāto bhūtavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 aṣṭādaśa bhūtādhipatayaḥ |
 tadyathā |
 surāsuragandharvoragayakṣabrahmarākṣasarākṣasapiśācapretakūṣmāṇḍakākḥordamaukiraṇavetālapita
 ṛṣiguruvṛddhasiddhāśca |
 te punaḥ pṛthak koṭiparivārāḥ |
 teṣāmapī cāparisaṅkhyeyaḥ parivāra ityananto bhūtalokaḥ | |
 sarvo 'pi ca prāyeṇāhārakāmā nīśārdhavicāriṇo bhayānakā māṃsāsṛgvasāsīnaḥ | |
 api ca |
 surāsurādisaṃvāsasaṃsargāttacchīlācārakarmatayā ca tatsaṃjñāṃ labhante | |
 teṣāṃ punaranupraveśe kāraṇaṃ sadyaḥ pūrvakṛto vā viśeṣeṇa prajñāparādhaḥ | |
 tena hi kāmakrodhalobhamohādijanitena praluptadhamabhinnavratācāraśauco
 malīmasaḥ pūjyānatikrāmannātmānamupahanti | |
 tatastamātmahanamavatāragaveṣiṇo devādigrahā apyanughnanti |
 tadvadunmādāpasmāropaplutacittaṃ tathā jvarādyāmayopahatamapi |
 viśeṣataśca vraṇiṇaḥ pūyāsṛksnehagandhena | |
 evaṃvidhāṃstu puruṣāneṣvāghātakāleṣvabhigacchanti | |
 tadyathā |
 pāpasya karmaṇaḥ samārambhe |
 pūrvakṛtasya vā pariṇāmakāle |
 ekasya vā śūnyagṛhanivāse |
 catuṣpathādhiṣṭhāne vā |
 sandhyāvelāyāmaprayatabhāve vā pakṣasandhiṣu vā mithunībhāve |
 rajasvalābhigamane vā |
 viguṇe vādhyāpanahomabalimaṅgalaprayoge |
 niyamabrahmacaryavratābhaṅge vā |
 mahāhave vā |
 deśapurakulavināśe vā |
 mahāgrahopagamane vā |
 striyā vā prajānanakāle |
 vividhabhūtāsucisaṃsparśe vā |
 vamanavirecanarudhirasrāve vā |
 āsūceraprayatasya vā caityadevāyatanābhigamane vā |
 māṃsamadhuguḍatilamadyocchiṣṭe vā |
 digvāsasi vā |
 nīśi nagaracatuṣpathopavanaśmaśānābhigamane vā |
 dvijagurusurayatipūjyavyatikrame vā | |
 tatrāvalokayanto janayanti manovikāraṃ surāsuragrahāḥ |
 spṛśanto gandharvāḥ |
 samāviśanto bhujagāḥ |
 yakṣāścātmagandhamāghrāpayantaḥ |
 rākṣasā vāhayantodhiruhya |
 tathaiva piśācādyāḥ |
 darśayantaḥ pitarobhiśapanta ṛṣiguruvṛddhasiddhāḥ | |
 tatra śīlavantaṃ cokṣācāraṃ śuklāmbaradharaṃ tapaḥsvādhyāyaparaṃ prāyaḥ
 śuklapratipaditrayodaśyāṃ caturdaśyāṃ paurṇamāsyāṃ vā devā gṛhṇanti |
 krodhanaṃ kadaryamātmasambhāvinaṃ kularūpagarvitaṃ kṛṣṇadvādaśyāṃ kṛṣṇatrayo-
 daśyāṃ sandhyayoścāsurāḥ |
 priyanṛtagītavāditragandhamālyāmbaram parādārarataṃ cokṣācāraṃ prāyaścaturthyā-
 maṣṭabhyāṃ dvādaśyāṃ caturdaśyāṃ ca gandharvāḥ |

svapnaśīlam capalamanimitrakrodhanamarthasiddham brāhmaṇam prāyaḥ pañcabhyām
sandhyayormadhyāhne ca nāgāḥ |

satvabalarūpagandharvadhanaśauryayuktaṁ mālānulepanahāsyapriyamativyākaraṇam
prāyaḥ śuklasaptamyāmekādaśyām ca yakṣāḥ | |

svādhyāyatapovratacaryādevayatigurupūjāratam bhrasṭasaucaṁ vā brāhmaṇam-
abrāhmaṇam vā brahmavādinam śūram māninam devāgārasalilakrīḍanapriyam ca
skhalitabrahmacaryam prāyaḥ śuklapañcamyāmaṣṭamyām pūrṇacandradarśane sandhyāsu
ca |

brahmarākṣasāḥ | |

hīnasatvam piśunam stenam lubdham śaṭham prāyo dvitīyātrītyāṣṭamīsu rākṣasapiśācā-
dayaḥ |

kalipānapriyamasūyāvantaṁ paruṣabhāṣiṇam bahvāśiṇam ca kṛṣṇanavamīdvādaśyorniśi
ca rākṣasāḥ | |

ātmaślāghinam kūṭasākṣyapradam paropatāpinam ca caturdaśyām piśācādayaḥ | |

mātāpitṛguruvṛddhasiddhācāryopasevinam prāyo daśamyāmamāvāsyām ca pitarāḥ |

tadvidhameva ca prāyaḥ śaṣṭhyām navamyām ca guruvṛddhasiddhāḥ |

tathaiva ca snānaśuciviviktasevinam dharmasāstraśrutikāvyakuśalamṛṣayaḥ | |

teṣāṁ tu grahīṣyatām pūrvarūpāṇi bhavanti |

tadyathā |

devagobrāhmaṇatapasvinam hiṁsārucitvam nṛśasābhiprāyatā kopanatvamaratirojo-
varṇacchāyābalavapuṣāṁ copataptiḥ svapne devādibhirbhatsanam pravartanam ca | |

tatra saumyadrṣṭiṁ gambhīramapradhr̥ṣyamakopanam śucimanidraṁ bhojanān-
abhilāṣīnamalpasvedamūtrapuriṣavācam saṁskṛtavādinam devadvijagurbhaktam
śuklamālyāmbarasarīpulināśailoccabhavanadadhikṣīrasurabhipriyam cirādaḥkṣiṇī nimīlayan-
taṁ varapradātāram śubhagandham varcasvinam phullapadmopamamukham devagraheṇa
gr̥hītam vidyāt | |

tatrāpi govṛṣamiva nadantaṁ dīptamukhanayanamādīptena svareṇa sarvamāb-
hāṣamāṇamīsvareṇa |

medhastanitavidyudvṛṣṭīrvācā visṛjantamindreṇa |

dhanāni vācā prayacchantamācchindantaṁ ca dhanadena |

surāśavasamagandham kāṣṭhatṛṇarajjvādi sarvam pāśamabhimanyamānam varuṇena | |

jihmadrṣṭiṁ duṣṭātmānam krodhanamatṛptaṁ sasvedagātram devabrāhmaṇagurud-
veṣiṇam nirbhayamabhimāninam śūram vyavasāyinaṁ rudro 'hamindrohamupendro 'haṁ
skando 'haṁ viśākho 'hamityādi bhāṣamāṇam vikṛtavācamasakṛddhasantaṁ surāmiṣaruciṁ
dantairnakhaiśca parān hiṁsantamasureṇa | |

svācāram hr̥ṣṭātmānam śubhagandhamalpavyavahāram nṛtyantaṁ gāyan-
taṁ mukhavādyāni kurvantaṁ priyodyānapulinaraktavastrasnānamālyānule-
panadhūpānnapānahāsalilāśṛṅgārakathāgāndharvam gandharveṇa |

tatrāpi śiro dhunānam kalaham kurvantaṁ saṁrambheṇa jāgarūkam paṭhantaṁ hasantaṁ
hasanena | |

krodhanamaniśam viśvasantaṁ bhramantaṁmātapatrāt trasantaṁ raktākṣam stabd-
hadrṣṭiṁ jihvām lolayantaṁ sṛkviṇyau lihānamadhomukhaśāyinaṁ calam vakragāminam
bilamavalokya sarpavadūrdhvam prasarantaṁ jalaughaghanadundubhisvanairhr̥ṣyantaṁ
kṣīraghr̥tagudamadhusnānamālyapriyam gātrāṇi kampayantaṁ dantaiḥ khādantaṁ jale
'vatīṇamuttaraṇamanicchantamurageṇa | |

asakṛt svapnarodanahāsanṛtyagītapāṭhakathānnapānasnānamālyadhūpagandharaktavastraratim
raktatrastaviplutākṣam drutaṁ sagarvam mattamiva gacchantam vastrāntamutkarṣayantaṁ
calitāgrahastaṁ bahubhāṣiṇam strīlolupaṁ madyāmiṣapriyam sannahya śāstraṁ mṛ-
gayamāṇamatibalamavyatham hr̥ṣṭam tuṣṭamalparoṣam kiṁ kasmai dadāmīti vādinam
śubhagandham varcasvinam dvijātivaidyaparibhāvinam rahasyabhāṣiṇam yakṣeṇa | |

tatrāpi hr̥ṣitaromāṇamūrdhvekṣaṇaṁ prahr̥ṣṭanayanaṁ caṇḍaṁ paruṣaṁ mahāninādaṁ
maṇivareṇa |

rahoḥasitanṛtyagītānyācarantamākīrṇe maunamāsevamānaṁ vikaṭena ||

hāsanṛttapriyamākrośinaṁ pradhāvināṁ devadvijabhiṣagdvēṣinaṁ mantravedaśāstrāb-
hidhāyinaṁ kāṣṭhaśāstrādibhiścātmānamāghnantaṁ chidraprahāriṇaṁ vaidyarandhrān-
veṣinaṁ bhoḥśabdavādināṁ paruṣaṁ raudraceṣṭaṁ śīghragāminaṁ brahmarākṣasena |

tatrāpi vikṛtasvaraṁ bhāṣayantamutrāsayantaṁ brahmavādināṁ saṁskṛtabhāṣinaṁ
bahuśastoyaṁ yācantaṁ yajñasenena ||

sakrodhadṛṣṭiṁ bhrukuṭimudvahantaṁ bhairavāsyāṁ tvaritamabhidhāvantaṁ ruvantaṁ
sasambhramaṁ praharantaṁ naṣṭanidraṁ niśāvicāriṇamannadvēṣinamanāhāramapyatibali-
namannakāle hasantaṁ nirlajjaṁ śūraṁ roṣaṇamapriyavādinamaśuciṁ sṛimadyamāṁsarak-
tamālyapriyaṁ raktamāmiṣaṁ vā dṛṣṭvoṣṭhau parilihantaṁ dīnaṁ śaṅkitaṁ dhāvantaṁmakas-
mādrudantaṁ hasantaṁ gāyantaṁ nṛtyantaṁ nirarthakaṁ paribhāṣamānaṁ rākṣasena |

tatrāpi paruṣacchaviṁ bhūmiṁ tāḍayantamakasmādrudantaṁ viśākhena |

bhinnagadgadakaṇṭhamaṅgāni bhañjayantaṁ jihvāṁ parilihānamakṣamālayā japamānaṁ
śaucamabhīkṣaṇaṁ kurvāṇaṁ saṅgamenā |

meghavidyududayāyāsate krudhyantaṁ jalavṛṣṭiṁ samantānmanyamānaṁ
śakaṭaniṣpīḍinaṁ vidyunmālīnā |

āmamāṁsapalalamūlakāpūpaparamānnayācinaṁ rūkṣacchaviṁ virūpākṣeṇa ||

asvasthacittaṁ naikatra tiṣṭhantaṁ paridhāvināṁ dayitanṛtyagītahāsocchiṣṭa-
madyamāṁsaśūnyanivāsaratiṁ purastādabhighnantaṁ nirbhatsanāddīnaśaṅkitavadanaṁ
nakhairātmavapuṣi likhantaṁ naṣṭasmṛtiṁ baddhābaddhabhāṣinaṁmakasmādrudantaṁ
duḥkhānyāvedayamānamudhvastarūkṣadehasvaraṁ durgandhamaśuciṁ nagnaṁ malinaṁ
rathyācailatṛṇābharaṇaṁ saṅkarakūṭakāṣṭhāśvārohiṇaṁ lolaṁ bahvāśinaṁ piśācena |

tatrāpi bhojanaṁ dṛṣṭvā hasantaṁ visvaraṁ krośantaṁ nityabhītaṁ kāśmalena |

sarvagātrāṇi spandayantaṁ muhurmuḥurdhāvantaṁ bhīṣayamānaṁ kuśena |

vaidyaṁ dṛṣṭvā kupyantaṁ bhramadbhojinaṁ bahvāśinaṁ bhasmaguṇṭhanaśayanaṁ
striyo mārge rundhānaṁ mūtrapuriṣavimardinaṁ nistejasā |

pretākṛticeṣṭāgandhaṁ tṛṇacchedinaṁ bhītamāhāradvēṣinaṁ pretena ||

bahupralāpamugravākyaṁ vilambitagatiṁ kṛṣṇavadanaṁ śūnapralambavṛṣaṇaṁ
kūṣmāṇḍena ||

nagnaṁ dhāvantaṁmakasmādaśmakāṣṭhādi gr̥hītvā bhramantaṁ tṛṇacīramālyani-
vasanamutrastadr̥ṣṭiṁ paruṣābhidhāyinaṁ śmaśānaśūnyaikavṛkṣarathyāniṣevinaṁ
tilānnamadyāmiṣasaktadr̥ṣṭiṁ kākhardena ||

ugravādināṁ raktatrastanetramannābhilāṣinaṁmudakaṁ prārthayamānaṁ maukiranena
||

satyavādināṁ parivepinaṁ dhūpagandhamālyaratimatinidrālūṁ vetālena ||

aprasannadr̥ṣṭiṁ calannetrapakṣmāṇaṁ śaṅkitekṣaṇaṁ dīnavadanaṁ saṁśuṣkatālūṁ
nidrālūṁ pratihatavacāmapasavyavastramalpāgnimarocakinaṁ tilaguḍapāyasaṁmāsaruciṁ
ca pitṛgrāheṇa ||

r̥ṣiguruṽddhasiddhānāmābhīśāpānudhyānānurūpavihāravyāhārāhāraṁ tadgrāheṇa
gr̥hītaṁ vidyāditi |

bhavati cātra ||

lakṣayet jñānavijñānavākceṣṭābalapauruṣaṁ |

puruṣe 'pauruṣaṁ yatra tatra bhūtagrahaṁ vadet ||

kumāravṛndānugataṁ nagnamuddhatamūrdhajaṁ |

asvasthamanasāṁ dairghyakālikaṁ sagrahaṁ tyajet ||

||

iti saptamo 'dhyāyaḥ ||

atha aṣṭamo 'dhyāyaḥ |

athāto bhūtapraṭiṣedhaṁ nāmādhyāyaṁ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayah | |
 bhūtaṃ jayedahimsecchum japahomabalivrataiḥ |
 tapaśśīlasamādhānājñānadānadayādibhiḥ | |
 hiṅguvyoṣālanaipālīlaśunārkaṣaṭaṣṭaḥ |
 ajalomīsagolomī bhūtakeśī vacā latā | |
 kukkuṭisarpagandhākhyātilāḥ kāṇavikāṇike |
 vajraproktā vayasthā ca śṛṅgī mohanavalyapi | |
 srotojāñjanarakṣoghaṇaṃ rakṣoghaṇaṃ cānyadauśadham |
 kharāśvāśvāviḍuṣṭrarksṣagodhānakulaśālyakāt | |
 dvīpimārjāragosiṃhavyāghrasāmudrasatvataḥ |
 carmapittadvijanakhā varge 'smin sādhayet ghṛtam | |
 purāṇamathavā tailaṃ navam tatpānanasyayoh |
 abhyaṅge ca prayoktavyameśam cūrṇam ca dhūpane | |
 ebhiśca gulikāṃ yuñjyādañjane sāvapīḍane |
 pralepe kalkameteśam kvāthaṃ ca pariṣecane |
 prayogo 'yam grahonmādān sāpasmārān śamaṃ nayet | |
 gājāhvāpippalīmūlavyoṣāmalakasarsapān |
 godhānakulamārjāraśāśapittaprapreṣitān |
 nāvanābhyaṅgasekeṣu vidadhīta grahāpahān | |
 aśvāśvāśvatarolūkakaṇkagr̥dhnaśṛṅgālajā |
 viṭkharoṣṭravarāhācca tayā tailaṃ vipācitam |
 piṣṭayā bastamūtreṇa nāvanādiṣu pūjitam | |
 śīriṣapuṣpaṃ laṣunaṃ śuñṭhīm siddhārthakaṃ vacām |
 māñjiṣṭhāṃ dve niśe kṛṣṇāṃ bastamūtreṇa peṣayet |
 chāyāśuṣkā kṛtā vartiḥ matsyapittadrutāñjanam | |
 naktamālaphalaṃ vyoṣam bilvasyonākayorjaṭa |
 haridre ca kṛtā vartiḥ pūrvavannayanāñjanam |
 vayasthā hiṅgu kaṭukā ṣaḍgranthā saindhavaṃ tathā | |
 siddhārthakavacāhiṅgupriyaṅgurajanīdvayam |
 māñjiṣṭhāśvetakaṭabhīvarāśvetādrikarṇikāḥ | |
 nimbasya patraṃ bajim tu naktamālaśīriṣayoh |
 surāhvaṃ tryūṣaṇaṃ sarpirgomūtre taiścaturguṇe | |
 siddhaṃ siddhārthakaṃ nāma pāne nasye ca yojitam |
 grahān sarvān nihantyaśu viśeṣādāsuraṇ grahān | |
 kṛtyālakṣmīviṣonmādaḥ varāpasmārāpāpmajit |
 ebhireva uśadhairbastavārīṇā kalpito 'gadaḥ | |
 pānanasyāñjanālepaśnānodgharṣaṇayojitaḥ |
 guṇaiḥ pūrvavaduddiṣṭo rājadvāre ca siddhikṛt | |
 siddhārthakavyoṣavacāśvagandhā niśādvayaṃ hiṅgupalāṇḍukandam |
 bījaṃ karañjāt kusumaṃ śīriṣāt phalaṃ ca valkaṃ ca kapitthavṛkṣāt | |
 samāñimanthaṃ sanataṃ sakuṣṭhaṃ syonākamūlaṃ kiñihī sitā ca |
 bastasya mūtreṇa subhāvitam tat pittena gavyena guḍān vidadhyāt | |
 duṣṭagrahonmādatamoniśāndhānubandhakān vārinimagradehān |
 digdhāhatān darpitasarpadaṣṭāṃ steśādhayantyañjananasyalepaiḥ | |
 kārpaśāsthimayūrapatrabṛhatīnirmālyapiṇḍītaka |
 tvagvāmśībr̥ṣadaṃśaviṭ tuṣavacākeśāhinirmocanaiḥ |
 nāgendradvijaśṛṅgahiṅgumaricaistulyaiḥ kṛtaṃ dhūpanam |
 skandonmādapīśācarākṣasasurāveśagrahaghnaṃ param | |
 trikaṭukadalakuṃkumagranghikakṣārasimhī niśādārusiddhārthayugmāmbuśakrāh-
 vayaiḥ |
 sitalaśunaphalatrayośīratiktāvacā tutthayaṣṭībalālohitailāśilāpadmakaiḥ | |

viṣṭārkṣyaśailaiḥ sacavyāmayaiḥ kalkitaiḥ |
 gṛhṭamanavamaśeṣamūtrāṁśāsiddham matam bhūtarāvāhvayaṁ pānatastadgrahaghaṇam
 param | |
 natamadhukakarañjalākṣāpaṭolisamaṅgāvacā |
 pāṭalīhiṅgusiddhārthasimhīniśāyuglatārohiṇaiḥ | |
 badarakaṭuphalatrikākaṇḍadārukrimighnājagandhāmarā |
 ṅkolakośātakīśigrunimbāmbudendrāhvayaiḥ | |
 gadaśukatrupuṣpabījograyaṣṭyadrikarṇīnikumbhāgni |
 bilvaiḥsabhaiḥkalkitairmūtravargeṇa siddham gṛhṭam | |
 vidhivinirhitamāśu sarvaiḥkramairyojitaṁ hantisarvagrahonmādakuṣṭhajvarāṁstan-
 mahābhūtarāvaṁ smṛtam | |
 grahā gṛhṇanti ye yeṣu teṣāṁ teṣu viśeṣataḥ |
 dineṣu balihomādīn prayuñjīta cikitsakaḥ | |
 snānavastravasāmāṁsamadyakṣīraguḍādi ca |
 rocate yadyadā yebhyastatteṣāmāharettadā | |
 ratnāni gandhamālyāni bījāni madhusarpiṣī |
 bhakṣyāśca sarve sarveṣāṁ sāmānyo vidhiritayam | |
 suraṣirguruvṛddhebhyah siddhebhyasṭa surālaye |
 diśyuttarasyāṁ tatrāpi devāyopaharet balin | |
 paścimāyāṁ yathākālāṁ daityabhūtāya catvare |
 gandharvāya gavāṁ mārge savastrābharaṇam balim | |
 pitṛnāgragrahe nadyāṁ nāgebhyah pūrvadakṣiṇe |
 yakṣāya yakṣāyatane saritorvā samāgame | |
 catuṣpathe rākṣasayorbhīmeṣu gahaneṣu vā |
 rakṣasāṁ dakṣiṇasyāṁ tu pūrvasyāṁ brahmarakṣasāṁ | |
 śūnyālaye piśācāya paścimāṁ diśamāsthite | |
 śuciśuklāni mālyāni gandhāḥ kṣaireyamodanam |
 dadhicchatraṁ ca dhavalam devānāṁ balirīṣyate | |
 hiṅgusarṣapaṣaḍgranthāvyoṣairardhapalonmitaiḥ |
 caturguṇe gavāṁ mūtre gṛhṭapraṣṭham vipācayet |
 tatpānanāvanābhyaṅgairdevagrahavimokṣaṇam | |
 nasyāñjanaṁ vacāhiṅgulaśunaṁ bastavāriṇā | |
 daitye balirbahuphalāḥ sośīrakamalotpalaḥ | |
 nāgānāṁsumanolājaguḍāpūpaguḍaudanaiḥ |
 paramānnamadhukṣīrakṣṇamṛnnāgakesaraiḥ |
 vacāpadmapuroṣīraraktotpaladalairbaliḥ | |
 śvetapatraṁ ca lodhraṁ ca tagaraṁ nāgasarṣapāḥ |
 śītena vāriṇā piṣṭam nāvanāñjanayorhitam | |
 yakṣāṇāṁ kṣīradadhyājyamiśrakaudanaguggulu |
 devadārūtpalaṁ padmamuśīraṁ vastrakāñcanam | |
 hiraṇyaṁ ca baliryojyo mūtrājyakṣīramekataḥ |
 siddham samonmitam pānanāvanābhyañjane hitam | |
 haritakī haridre dve laśuno maricaṁ vacā |
 nimbapatraṁ ca bastāmbukalkitaṁ nāvanāñjanam | |
 brahmarakṣobaliḥ siddham yavānāṁ pūrṇamāḍhakam |
 toyasya kumbhaḥ palalaṁ chatraṁ vastraṁ vilepanam | |
 gāyatrīvimśatipalakvāthe 'rdhapalikaiḥ pacet |
 tryūṣaṇatriphalāhiṅguṣaḍgranthāmisarṣapaiḥ | |
 sanimbapatralaśunaiḥ kuḍavān sapta sarpiṣaḥ |
 gomūtre triguṇe pānanasyābhyaṅgeṣu taddhitam | |
 rakṣasāṁ palalaṁ śuklaṁ kusumaṁ miśrakaudanam |

baliḥ pakvāmamāṃsāni niṣpāvā rudhirokṣitāḥ | |
 naktamālaśirīṣatvañmūlapuṣpaphalāni ca |
 tadvacca kṛṣṇapāṭalyā bilvamūlaṃ kaṭutrikam | |
 hiṅgvindrayavasiddhārthalaśunāmālakīphalam |
 nāvanāñjanayoryojyo bastamūtradruto 'gadaḥ | |
 ebhireva ghr̥taṃ siddham gavāṃ mūtre caturguṇe |
 rakṣograhān vārayate pānābhyañjananāvanaiḥ | |
 piśācānāṃ baliḥ sīdhuḥ piṇyākaḥ palalaṃ dadhi |
 mūlakaṃ lavaṇaṃ sarpiḥ sabhūtaudanayāvakaṃ | |
 haridrādāvayamañjiṣṭhāmisisaindhavanāgaram |
 hiṅgupriyaṅgutrikaṭurasonatriphalāvacāḥ | |
 pāṭalīśvetakaṭabhiśirīṣakusumairghṛtaṃ |
 gomūtrapādikaṃ siddham pānābhyañjanayorhitam | |
 bastāmbuṣiṣṭaistaireva yojyamañjananāvanam | |
 devarṣipitr̥gandharve tīkṣṇaṃ nasyādi varjayet |
 sarpiṣpānādi mṛdvasmin bhaiṣajyamavacārayet | |
 ṛte piśācāt sarveṣu pratikūlaṃ ca nācaret |
 savaidyamāturaṃ ghnanti kruddhāste hi mahaujaśaḥ | |
 īśvaraṃ dvādaśabhujam nāthamāryāvalokitam |
 sarvavyādhicikitsāṃ ca japansarvagrahānjayet |
 tathonmādānapasmārānanyaṃ vā cittaviplavam | |
 mahāvidyāṃ ca mājyūrīm śucistaṃ śrāvayet sadā | |
 bhūteṣaṃ pūjayet sthāṇuṃ pramathākhyāṃśca tadgaṇān |
 japan siddhāṃśca tanmantrān grahān sarvānapohati | |
 yaccānantarayoh kiñcidvakṣyate 'dhyāyayorhitam |
 yaccoktamiha tat sarvaṃ prayuñjīta parasparam | |
 | |
 iti aṣṭamo 'dhyāyaḥ | |
 atha navamo 'dhyāyaḥ |
 athāta unmādapratiṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyamaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 ṣaḍunmādā bhavanti vātapittakaphasannipātādhiviṣanimittāḥ |
 tatronmādo nāma ya unmārgagaiḥ śārīramānasairdoṣairmanaso madaḥ | |
 teṣaṃ punarunmārgagatve hetuḥ śamalaṃ vikṛtopahitamahitamanucitamannapānavidhinira-
 pekṣamāhārajātamatyupakṣiṇadehānāṃ vyavāyavyādhivegasamudgame viṣa-
 maśārīraceṣṭopasevā devadvijagurūllaṅghanaṃ vā rāgadveṣajanitābhirādhibhirmanovighāto
 viṣopaviṣagaropayogo vā | |
 ebhirhīnasatvasya manasyupahate buddhau pracalitāyāmatyudīrṇatvāddoṣāḥ prakupitā
 hṛdayamupasṛtya manovahāni srotāṃsyāvṛtya janayantyunmādam | |
 tatra śīrasaḥ śūnyatā cakṣuṣorasvasthatvaṃ svanaḥ kaṇayorucchvāsādhikyamāsyasaṃs-
 ravaṇamannānabhilāṣo 'rocako 'vipāko hṛdayagraho 'sthāne dhyānāyāśasammohodvegāḥ
 satataṃ romaharṣo jvaro 'bhīkṣṇamunmattacittatvamudarditvamarditākṛtikaraṇaṃ
 vyādheḥ svapne ca darśanamabhīkṣṇaṃ bhrāntacittacalitānavasthitānāmapraśastānāṃ
 rūpānāṃ tilapīḍakavaccakrādhirohaṇaṃ vātakuṇḍalikābhirunmathanaṃ nimajjanaṃ
 kaluṣāṇāmambhasāmāvarteṣu cakṣuṣoścāpasarpaṇāmiti doṣanimittānāmunmādānāṃ
 pūrvārūpāni |
 tato 'nantaramunmādābhinirvṛttireva | |
 sāmānyaliṅgaṃ manobuddhismṛtyādisampramoṣaḥ | |
 tataśca deho hatasārathiriva ratho 'kaṇadhāra iva cāpsu plavaḥ sukhaduḥkhācārādhara-
 mādharmaṃpralupto 'kasmād bhramati | |

tatravātādashānasmitahasitanṛtagītavāditravāgaṅgavikṣepavāgbhedabhrū vikṣepar-
odanakrośanāspḥoṭanāni paryaṭanamajasramāsyāt phenāgamo yānamayānairalaṅkaraṇa-
manalaṅkārikairdravyairlobho 'bhyavahāryeṣu labdheṣu cāvamānastīvraṃ mātṣaryam
kāṛśyam pāruṣyamutpiṇḍitāruṅākṣatā jirṇe 'nne cātibalavatvam | |

pittāt krodhaḥ santarjanamakasmānmuṣṭiloṣṭakāṣṭhaśastrairabhidravaṇam nagnatā
pracchāyaśīśirābhirātirudakābhilāṣaḥ santāpaḥ pītāvasraṃsanamanimittamanalaj-
valanopaśaṅkāhni tāṛakādarśanam tāmraharitahāridrasaṃrabdhākṣatvam ca | |

kaphādalpavākceṣṭāhāratvamarocako vamaṭhuruṣṇasevā lālāsiṅghaṇakasravaṇam
rahaḥ kāmātā strīpriyatvam nidrābībhatsatvam śaucadveṣaḥ śvayathurāsyē śuklastimita-
malāvilākṣatā bhukte rātrau ca balavatvamiti |

bhavati cātra | |

sarvāyatanasaṃsthānasannipāte tadātmakam |

unmādam dāruṇam vidyāttam bhiṣak parivarjayet | |

dhanakāntādināśena duḥsahenābhiṣaṅgavān |

pāṇḍurdīno muhurmuhyān hāheti paridevate | |

rodityakasmāt smayate tadguṇān bahumanyate |

śokakliṣṭamanā dhyāyan jāgarūko viceṣṭate | |

viṣeṇa śyāvavadano naṣṭacchāyo 'balendriyaḥ |

vegāntare 'pi sambhrānto raktākṣastam vivarjayet | |

athānilaja unmāde snehapānam prayojayet |

pūrvamāvṛtamārge tu sasneham mṛduśodhanam | |

kaphapittodbhave 'pyādaḥ vamanam savirecanam |

snigdhasvinnasya bastīmśca śirasaśca virecanam |

tathāsyā śuddhadehasya prasādam labhate manaḥ | |

snehakāle ca vātotthe tailam śarīṣamiṣyate |

mahākalyāṇakam paitte pañcagavyam kaphodbhave | |

ithamapyanuvṛttau tu tīkṣṇam nāvanamañjanam |

harṣaṇāśvāsanotrāsabhayaṭāḍanatarjanam | |

abhyāṅgodvartanālepadhūpān pānam ca sarpiṣaḥ |

yuñjyāttamni hi śuddhasya nayanti prakṛtiṃ manaḥ | |

hiṅgusauvarcalavyoṣairdvipalāṃśairghṛtāḍhakam |

siddham samūtramunmādabhūtāpasmāranut param | |

dvau prasthau svarasāṭbrahmyā ghṛtaprastham ca sādhitam |

vyoṣāśyāmātrivṛdbimbīśaṅkhapuṣpīṇṛpadrumaiḥ | |

sasaptalākṛmiharaiḥ kalkitairakṣasammitaiḥ |

palavṛdhyā prayuñjīta param mātṛacatuṣpalam | |

unmādakuṣṭhāpasmāraharam vandhyāsutapradam |

vāksvarasmṛtimedhākṛddhanyam brāhmīghṛtam smṛtam | |

varāviśālāvaḍhrailādevadārvelavālukaiḥ |

dvisārivādvirajanīdvisthirāphalinīnataiḥ | |

brhatīkuṣṭhamañjiṣṭhānāgakesaradāḍimaiḥ |

vellatālīsapatrailāmālatīmukulotpalaiḥ | |

sadantīpadmakahimaiḥ karṣāṃśaiḥ sarpiṣaḥ pacet |

prastham bhūtagrahonmādakāsāpasmārasūdanam | |

pāṇḍukaṇḍūviṣe śoṣe mehe mohe jvare gare |

aretasyalparajasi daivopahataacetasi | |

amedhasi skhaladvāci smṛtikāme 'lpapāvake |

balyam maṅgalyamāyusyam kāntisaubhāgyapuṣṭidam |

kalyāṇakāmidam sarpiḥ śreṣṭham puṃsavanaṣe ca | |

ebhyo dvisārivādīni jale paktvaikaviṃśatim |

jale tasmin pacet sarpirgrṣṭīkṣīracaturguṇam | |

vīrādvimedākākolīkapikacchūviṣāṇibhiḥ |
 sūpyaparnīyutairetanmahākalyāṇakaṃ param |
 br̥mhaṇaṃ sannipātaghnaṃ pūrvasmādhikam guṇaiḥ | |
 jaṭilā pūtanā keśī cāraṭī markaṭī vacā |
 trāyamāṇā jayā vīrā corakaḥ kaṭurohiṇī | |
 kāyasthā sūkarī chatrā sāticchatrā palaṅkaṣā |
 mahāpuruṣadantā ca vayasthā nākulīdvayam | |
 kaṭambharā vṛścikālī śālīparṇī ca tairghṛtam |
 siddhaṃ cāturthikonmādagrahāpasmāranāśanam | |
 mahāpaiśācakaṃ nāma ghṛtametadyathāmṛtam |
 buddhime dhāsmṛtikaram bālānāṃ cāṅgavardhanam | |
 laśunānāṃ śataṃ triṃśadabhayātryūṣaṇāt palam |
 gavyacarmamaṣīprastho dvyādhakaṃ kṣīramūtrayoḥ | |
 purāṇasarpīṣaḥprasthamebhiḥ siddhaṃ prayojayet |
 hiṅgucūrṇapalaṃ śīte datvā ca madhumānikām | |
 taddoṣagantusambhūtānunmādān viṣamajvarān |
 apasmārāmśca hantyaśu pānābhyañjananāvanaiḥ | |
 kevalaṃ siddhamebhirvā ghṛtamuttamamātrayā |
 purāṇaṃ pāyayitvainam śvabhre rundhyāt gr̥he 'thavā | |
 etānausadhavargānvā vidheyatvamagacchati |
 añjanodvartanālepanāvanādiṣu yojayet | |
 aśvagandhājagandhogragandhālaśunasarṣapaiḥ |
 rāsnākāyasthagolomīyuktaistailaṃ vipācitam | |
 gomūtrasadṛśaṃ pānanasyābhyaṅgānuvāsainaiḥ |
 sarvonmādagrahālakṣmīpāpmāpasmāranāśanam | |
 śīrīṣo madhukaṃ hiṅgu laśunastagaraṃ vacā |
 kuṣṭhaṃ ca bastamūtreṇa piṣṭaṃ syānnāvanāñjanam | |
 tadvadvyoṣaṃ haridre dve mañjiṣṭhāhiṅgusarṣapāḥ |
 śīrīṣabījāṃ conmādagrahāpasmāranāśanam | |
 brāhmīmāindrīm viḍaṅgāni vyoṣaṃ hiṅgujaṭām muram |
 rāsnāṃ viṣaghnāṃ laśunaṃ viśalyāṃ surasaṃ vacām | |
 jyotiṣmatīṃ nāgavinnāmanantām saharītakīm |
 kāmliṃ ca hastimūtreṇa piṣṭvā chāyāviśoṣitā |
 vartinasyāñjanālepadhūpairunmādasūdanī | |
 piṣṭvā phalānyapāmārgāddhiṅgulaṃ hiṅgupatrikām |
 vartirgokroṣṭupittena maricārdhāmśakāñjanam |
 unmādabhūtāpasmāre nṛṣu goṣu ca gocare | |
 avapīḍāśca vividhāḥ sarṣapasnehasaṃyutāḥ |
 kaṭutailena cābhyaṅgo dhmāpayeccāsyā tadrajaḥ | |
 sahiṅgutīkṣṇadhūmaśca sūtrasthānodito hitaḥ |
 śṛgālaśalyakolūkajatukāvṛkabastajaiḥ | |
 mūtrapittaśakṛllomanakhacarmabhirācaret |
 dhūpadhūmāñjanābhyaṅgapradehapariṣecanam | |
 dhūpayet satataṃ cainaṃ śvagomatsyaiḥ supūtibhiḥ |
 vātaśleṣmātmake prāyaḥ paittike tu praśasyate | |
 tiktakaṃ jīvanīyaṃ ca sarpiḥ snehaśca miśrakaḥ | |
 śītāni cānnapānāni madhurāṇi laghūni ca |
 vidhyet sirām yathoktām vā tr̥ptaṃ medyāmiśasya vā |
 nivāte śāyayedevaṃ mucyate mativibhramāt | |
 prakṣipyāsalile kūpe śoṣayedvā bubhukṣayā |
 āśvāsayet suhṛttaṃ vā vākyaairdharmārthasaṃhitaiḥ | |

brūyādiṣṭavināśaṃ vā darśayedadbhutāni vā |
 baddhaṃ sarṣapatailāktaṃ nyastaṃ cottānamātape | |
 kapikacchvāthavā taptairlohatailajalaiḥ spr̥śet |
 kaśābhistādayitvā vā badhvā śvabhre vinikṣipet | |
 athavā vītaśastrāśmajane santamase gr̥he |
 sarpeṇodghṛtadaṃṣṭreṇa dāntaiḥ siṃhairgajaiśca tam |
 trāsayecchastrahastairvā kirātārātitaśkaraiḥ | |
 athavā rājapuruṣā bahirnītvā susaṃyatam |
 bhīṣayeyurvadhenainaṃ tarjayanto nṛpājñayā | |
 dehaduḥkhabhayebhyo hi paraṃ prāṇabhayaṃ matam |
 tena yāti śamaṃ tasya sarvato viplutaṃ manaḥ |
 siddhā kriyā prayojyeyaṃ deśakālādyapekṣayā | |
 iṣṭadravyavināśāttu mano yasyopahanyate |
 tasya tatsadṛśaprāptisāntvāśvāsaiḥ prasādayet | |
 kāmāśokabhayakrodhaharṣeṣyālobhasambhavān |
 parasparapratidvandvairbhireva śamaṃ nayet | |
 bhūtānubandhamīkṣeta proktaliṅgādhikākṛtim |
 yadyunmāde tataḥ kuryāt bhūtanirdiṣṭamauśadham | |
 baliṃ ca dadyāt palalaṃ yāvakaṃ saktupiṇḍikāṃ |
 snigdhaṃ madhuraṃ mādhaṃ taṇḍulān rudhirokṣitān | |
 pakvāmākānimāṃsāni surāṃ maireyamāsavam |
 atimuktasya puṣpāṇi jātyāḥ sahacarasya ca |
 catuṣpathe gavāṃ tīrthe nadīnāṃ saṅgameṣu ca | |
 nirvṛttāmiśamadyo yo hitāśi prayataḥ śuciḥ |
 nijāgantubhirunmādaḥ satvavān na sa yujyate | |
 prasādaścendriyārthānāṃ budhyātmamanasāṃ tathā |
 dhātūnāṃ prakṛtiśtathavaṃ vigatonmādalakṣaṇam | |
 | |
 iti navamo 'dhyāyaḥ | |
 atha daśamo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'pasmārapraṭiśedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 smṛtyapāyo hyapasmāraḥ sa dhīśattvābhisamplavāt |
 jāyate 'bhīhate citte cintāśokabhayādibhiḥ | |
 unmādat prakupitaiścittadehagatairmalaiḥ |
 hate sattve hṛdi vyāpte saṃjñānvāhiṣu kṣeṣu ca | |
 tamo viśan mūḍhamatirbībhatsāḥ kurute kriyāḥ |
 dantānkhādanvamanphenam hastau pāḍau ca vikṣipan | |
 paśyannasanti rūpāṇi praskhalan patati kṣitau |
 vijihmākṣibhruvo doṣavege 'tīte vibudhyate | |
 kālāntareṇa sa punaścaivameva viceṣṭate |
 apasmāraścaturbhedo vātādyairnicayena ca | |
 rūpamutpatsyamāne 'smin hṛtkampaḥ śūnyatā bhramaḥ |
 tamaso darśanaṃ dhyānaṃ bhrūvyudāso 'kṣivaikṛtam | |
 aśabdaśravaṇaṃ svedo lālāsiṅghāṇakasrutīḥ |
 avipāko 'rucirmūrchā kukṣyātōpo balakṣayaḥ | |
 nidrānāśo 'ṅgamardastṛṭṭ swapne gāṇaṃ sanartanam |
 pāṇaṃ tailasya madyasya tayoreva ca mehanam | |
 tatra vātāt sphuratsakthiḥ pratataṃ ca muhurmuḥuḥ |
 apasmarati saṃjñāṃ ca labhate visvaraṃ rudan | |
 utpiṇḍitākṣaḥ śvasiti phenam vamaṃ kampate |

āvidhyati śīro dantān daśatyādhmātakandharah ||
 parito vikṣipatyaṅgaṃ viśamaṃ vinatāṅgulih |
 rūkṣaśyāvāruṇākṣitvaṇnakhāsyah kṛṣṇamīkṣate |
 capalaṃ paruṣaṃ rūpaṃ virūpaṃ vikṛtānanam ||
 apasmarati pittena muhuḥ saṃjñāṃ ca vindati |
 pītaphenākṣivaktratvagāsphālayati medinīm |
 bhairavādīptaruṣitarūpadarśī tṛṣṇānvitah ||
 kaphāccireṇa grahaṇaṃ cireṇaiva vibodhanam |
 śuklābharūpadarśitvaṃ sarvaliṅgaṃ tu varjayet ||
 athāvṛtānāṃ dhīcittahṛdkhānāṃ prākprabodhanam |
 tīkṣṇaiḥ kuryādapasmāre karmabhirvamanādibhiḥ ||
 vātikaṃ bastibhūyiṣṭhaiḥ paittam prāyo virecanaiḥ |
 ślaiśmikaṃ vamanaprāyairapasmāramupācaret ||
 vamaṇaṃ madanaṃ lambā viśālāriṣṭakautajam |
 reko mūtratrivṛcchyāmā dravantī saptalā snuhī ||
 daśamūlabalārāsnāsasaralāmaradārubhiḥ |
 yavakolakulatthaiśca samūtrakṣārasaindhavaiḥ |
 āsthāpanaṃ prayuñjīta hiṅgusnehasamanvitaiḥ ||
 ebhiranyaiśca vātaghnaiḥ kaṭutailaṃ prasādhitam |
 vātāpasmāraśamanaṃ nasyābhyaṅgānuvāsanaḥ ||
 sarvataḥ suviśuddhasya samyagāśvāsitasya ca |
 apasmāravimokṣārthaṃ yogān saṃśamanān śṛṇu ||
 gomayasvarasakṣīradadhimūtraiḥ śṛtaṃ haviḥ |
 apasmārajvaronmādakāmalāntakaraṃ pibet ||
 dvipaṇcamūlatriphalādvinīśākuṭajavacaḥ |
 saptaparnaṃ apāmārgaṃ nīlinīm kaṭurohiṇīm ||
 śamyākapuṣkarajaṭāphalgumūladurālabhāḥ |
 dvipalāḥsaliladrone paktvā pādāvaśeṣite ||
 bhārṅgīpāṭhādhakīkumbhanīkumbhavyoṣaroḥiṣaiḥ |
 mūrvābhūtīkābhūnimbaśreyasīsārivādvayaiḥ ||
 madayantyagniniculairakṣāṃśaiḥ sarpiṣaḥ pacet |
 prasthaṃ tadvaddravaiḥ pūrvaiḥ pañcagavyamidam mahat ||
 jvarāpasmārajaṭharabhagandaraharaṃ param |
 śophārśaḥ kāmalāpāṇḍugulmakāsagrahāpaham ||
 śīrīṣapuṣpapatratvaksāramūlatulādvayam |
 varaṇairāṇḍaśamyākadaśamūlātarūṣakam |
 śatāvarībalārāsnāsuṣavīpāribhadrakam |
 muruṅgīm vañculaṃ dantīm kakubhaṃ sapunarnavam ||
 rohiṣasya jaṭam puṣpaṃ karaghāṭamayūrakam |
 śatārdhāṃśam pṛthagdrākṣālākṣāmisivarāyavān ||
 sakolān sakulatthāṃśca pṛthagardhādhakonmitān |
 dvīṣataṃ piśītāt gavyāt chāgādvā tatpācedapām ||
 droṇairdvātriṃśatāṣṭāṃśaśeṣeṇa ca vipācayet |
 tailadroṇaṃ dadhivahe ślakṣṇapiṣṭaiśca pālikaiḥ ||
 pāthāsamaṅgāsuṣavīdviniśācandanadvayaiḥ |
 elājaloṭpalabalāśvadamṣṭrāsārivāghanaḥ ||
 mañjiṣṭhākuṣṭhamadhukalodhrarāsnākuṭannatāḥ |
 śaṭhīśīrīṣakusumanatanāgāmarāhvayaiḥ ||
 varāṅgajōṅgapattāṅgaviḍaṅgaiḥ sapriyaṅgubhiḥ |
 muruḍgīpatranaladasevyakundanakhadvayaiḥ ||
 tilaparnyā ca tatpānabastyabhyañjananāvanaḥ |

apasmāragrahonmādān saśoṣaviṣamajvarān | |
 yonīśukrāmāyān gulmaṃ pramehaṃ pāṇḍutāṃ madam |
 vātaśonītavīsarpapakṣāghātārditādikān | |
 sarvān mārutajānrogānviśeṣādviṣavātajān |
 nihanti kārmaṇaṃ kṛtyāṃ mūladaṃṣṭrāviṣaṃ garam |
 rasāyanānāṃ pravaraṃ medhyaṃ vājīkaraṃ param | |
 brāhmīrasavacākuṣṭhaśaṅkhapuṣpīśṛtaṃ ghṛtaṃ |
 purāṇaṃ medhyamunmādālakṣmyapasmārapāpmajit | |
 tailapraṣthaṃ ghṛtapraṣthaṃ jīvanīyaiḥ palonmitaiḥ |
 kṣīradroṇe pacet siddhamapasmāravimokṣaṇaṃ | |
 kaṃse kṣīrekṣurasayoḥ kāśmarye 'ṣṭagaṇe rase |
 kārṣikairjīvanīyaiśca sarpiḥpraṣthaṃ vipācayet |
 vātapittodbhavaṃ kṣipramapasmāraṃ nihanti tat | |
 tadvat kāsāvidārīkṣukuśakvāthaśṛtaṃ payaḥ | |
 madhukadvipale kalke droṇe cāmalaśīrasāt |
 siddhaṃ siddho ghṛtapraṣthaḥ pittāpasmārabheṣajam | |
 kūṣmāṇḍasvarase sarpiraṣṭādaśagaṇe śṛtaṃ |
 yaṣṭīkalkamapasmāraharaṃ dhīvāksvarapradam | |
 kapilānāṃ gavāṃ pittam nāvanaṃ paramaṃ hitam |
 śvaśṛgālaviḍālānāṃ siṃhādīnāṃ ca pūjitam | |
 godhānakulanāgānāṃ pṛṣatarkṣagavāmapi |
 pitteṣu sādhitam tailaṃ nasye 'bhyaṅge ca śasyate | |
 triphalāvyoṣapītadruyavakṣārāphañijakaiḥ |
 śrīyāhvāpāmārgakārañjabījaistailaṃ prasādhitam |
 bastamūtre hitaṃ nasyaṃ cūrṇaṃ vādhmāpayet bhiṣak | |
 vṛścikālībalākuṣṭhabhāñrjīlavanāpāñcakam |
 kāyasthāṃ śāradāṃ mudgamuśīraṃ jaladaṃ yavān | |
 vyoṣaṃ ca bastamūtreṇa piṣṭvā vartīm prakalpayet |
 apasmāragaronmādasarpadaṣṭaviśāṣite | |
 mustāvayasthātriphalākāyasthāhiṅguśādvalaiḥ |
 vyoṣamāśayavairmūtraibastameṣarṣabhodbhavaḥ | |
 hanti vartirapasmāraśīlāsaviṣamajvarān |
 puṣyodghṛtaṃ śunaḥ pittamapasmāraghnamañjanaṃ |
 tadeva sarpiṣā yuktaṃ dhūpanaṃ paramaṃ hitam | |
 kaṭabhīnimbakaṭvaṅgamadhuśīgrutvacāṃ rase |
 siddhaṃ mūtrasamaṃ tailamabhyaṅgārthaṃ praśasyate | |
 palaṅkaśāvacāpathyāvṛścikālyarkasarṣapaiḥ |
 jaṭilāpūtānākeśīnākulīhiṅgucorakaiḥ | |
 laśunātirasācchatrākuṣṭhairviḍbhiśca pakṣiṇām |
 māṃsāśīnāṃ yathālābhaṃ bastamūtre vipācitam |
 tailamabhyañjanaṃ kāryaṃ taiśca dhūpanalepanam | |
 nakulolūkamārjāragṛdhṛakīṭāhikākajaiḥ |
 tuṇḍaiḥ pakṣaiḥ purīṣaiśca dhūpamasya prayojayet | |
 kākolīśīgrulavanāhiṅguśivātīkāḥ |
 kaiḍaryaṃ candanaṃ kṛṣṇāṃ kākānāsāṃ sasarṣapām | |
 śunaḥ skandhākṣīnakharān parśukāṃśceti peṣayet |
 bastamūtreṇa puṣyarkṣe tairdihyāddhūpayecca taiḥ | |
 gopucchalomabhirdagdhairathavā bastaromabhiḥ |
 kharāsthībhīrḥastinakhaistadvadvā mūtrakalkitaiḥ |
 udvartanaṃ sadā kuryācchṛtaiśca pariṣecanam | |
 ābhiḥ kriyābhiḥ siddhābhīrḥṛdayaṃ samprabhucyate |

srotāṃsi cāsyā śudhyanti smṛtiṃ saṃjñāṃ ca vindati ||
 bhūtānubandhepasmāre doṣaliṅgādhikākṛtau |
 yuñjyādyathāsvaṃ bhūtoktāṃ kriyāṃ daivavyapāśrayāṃ ||
 śīlayettaillalaśunaṃ payasā vā śatāvarīm |
 brāhmīrasaṃ kuṣṭharasaṃ vacāṃ vā madhusaṃyutām ||
 samaṃ kruddhairapasmāro doṣaiḥ śārīramānasaiḥ |
 yajjāyate yataścaiṣa mahāmarmasamāśrayaḥ ||
 tasmādrasāyanairenaṃ duścikitsyamupācaret |
 tadārtaṃ cāgnitoyāderviṣamāt pālayet sadā ||
 muktaṃ manovikāreṇa tvamitthaṃ kṛtavāniti |
 na brūyādviṣayairiṣṭaiḥ kliṣṭaṃ ceto 'sya brṃhayet ||
 grahopaśliṣṭadehānāṃ vibhrāntasmṛticetasām |
 mahāsnehaṃ praśaṃsanti pānābhyañjanabastiṣu ||
 ||
 iti daśamo 'dhyāyaḥ ||
 (trītiyaṃ bhūtatantraṃ sampūrṇam)
 atha ekādaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vartmarogavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 sarvaroganidānoktairahitaiḥ kupitā malāḥ |
 acakṣuṣyairviśeṣeṇa prāyaḥ pittānusārīṇaḥ ||
 sirābhīrūrdhvaṃ prasṛtā netrāvayavamāśritāḥ |
 vartmasandhiṃ sitaṃ kṛṣṇaṃ dṛṣṭiṃ vā sarvamaḥsi vā ||
 rogān kuryuḥ calastatra prāpya vartmāśrayāḥ sirāḥ |
 suptotthitasya kurute vartmastambhaṃ savedanam ||
 pāṃsupūṇābhanetratvaṃ kṛcchronmīlanamaśru ca |
 vimardanāt syacca śamaḥ kṛcchronmīlaṃ vadanti tamū ||
 cālayanvartmanī vāyurnimeṣonmeṣaṇaṃ muhuḥ |
 karotyaruṇnimeṣo 'sau vartma yattu nimīlyate ||
 vimuktasandhi niśceṣṭaṃ hīnaṃ vātahataṃ hi tat ||
 kṛṣṇāḥ pittena bahvyontarvartma kumbhīkabijavat |
 ādhmāyante punarbhinnāḥ piṭakāḥ kumbhisamjñikāḥ ||
 sadāhakledanistodaṃ raktābhaṃ sparśanākṣamaṃ |
 pittena jāyate vartma pittotkliṣṭamuśanti tat ||
 karoti kaṇḍūṃ dāhaṃ ca pittaṃ pakṣmāntamāśritam |
 pakṣmaṇāṃ śatanaṃ cānu pakṣmaśātaṃ vadanti tam ||
 pothakyaḥ piṭakāḥ śvetāḥ sarṣapābhā ghanāḥ kkaphāt |
 śophopadeharukkaṇḍūpicchilāsrasamanvitāḥ ||
 kaphotkliṣṭaṃ bhavedvartma stambhakledopadehavat ||
 granthiḥ pāṇḍurarukpākaḥ kaṇḍūmāṅkaṭhinaḥkaphāt |
 kolamātraḥ sa lagaṇaḥ kiñcidalpatasto 'thavā ||
 raktā raktena piṭakā tattulyapiṭakācitā |
 utsaṅgākhyā tathotkliṣṭaṃ rājimat sparśanākṣamaṃ ||
 arśo 'dhimāṃsaṃ vartmāntaḥ stabdhaṃ snigdhaṃ sadāharuk |
 raktaṃ raktena tatsrāvi cchinnaṃ cchinnaṃ ca vardhate ||
 madhye vā vartmano 'nte vā kaṇḍūśārugvatī sthirā |
 mudgamātrāsṛjā tāmṛā piṭAkāñjananāmikā ||
 doṣairvartma bahiḥ sūnaṃ yadantaḥ sūkṣmakhācitam |
 sasrāvamantarudakaṃ bisābhaṃ bisavartma tat ||
 yadvartmotkliṣṭamutkliṣṭamakasmānmlānatāmiyāt |
 raktadoṣatrayotkleśāt bhavatyutkliṣṭavartma tat ||

śyāvavartma malaiḥ sāsraiḥ śyāvaṃ rukkleḍaśophavat | |
 śliṣṭākhyam vartmanī śliṣṭe kaṇḍūśvayathurāgiṇī | |
 vartmāntaḥ piṭakā rūkṣāḥ karkaśāḥ sikatopamāḥ | |
 sikatāvartmakṛṣṇam tu kardamam kardamopamam | |
 bahalam bahalairmāṃsaiḥ savarṇaiścīyate samaiḥ | |
 kukūṇakaḥ śiśoreva dantotpattinimittajaḥ |
 syāttena śiśurucchūnatāmrākṣo vīkṣaṇākṣamaḥ |
 savartmaśūlapaicchilyakarṇanāsākṣimardanaḥ | |
 pakṣmoparodhe saṅkoco vartmanorjāyate tataḥ |
 kharatāntarmukhatvam ca romṇāmanyāni vā punaḥ | |
 kaṇṭakairiva tīkṣṇāgrairghṛṣṭam tairakṣi śūyate |
 ūṣyate cānilādidvidalpāham śāntiruddhṛtaiḥ | |
 kanīnake bahirvartma kaṭhino granthirunnataḥ |
 tāmraḥ pakvosrapūyasrudalajyādhmāyate muhuḥ | |
 vartmāntarmāṃsapinḍābhaḥ śvayathurgrathito 'rujaḥ |
 sāsraiḥ syādarbudo doṣairviśamo bāhyataścalaḥ | |
 caturviṃśatirityete vyādhayo vartmasaṃśrayāḥ | |
 ādyo 'trabheṣajaiḥ sādhyo dvau tatorśaśca varjayet |
 pakṣmoparodho yāpyaḥ syāccheṣāṇchastrauṣadhairjayet | |
 kuṭṭayet pakṣmāśatanaṃ chindyāttesvapi cārbudam |
 bhindyāllagaṇakumbhīkābisotsaṅgāñjanālajīḥ | |
 pothakīśyavasikatāśliṣṭotkliṣṭacatuṣṭayam |
 sakardamaṃ sabahalam vilikhet sukukūṇakam | |
 | |
 iti ekādaśo 'dhyāyāḥ | |
 atha dvādaśo 'dhyāyāḥ |
 athāto vartmarogapratīṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 kṛchrabodhe purāṇam ghṛtaṃ drākṣākalkakvāthasiddham śarkarāvacūrṇitaṃ rātrau
 pāyayet |
 snigdhāmśca nasyadhūmāñjanatarpaṇapuṭapākān prayojayet |
 vātaḥradravyakalpitāmśca bastīn kṣīrasvinnaireraṇḍapallavaiḥ svedaṃ ca vartmanām | |
 evamaśāntau mudgamātrāntaraiḥ padairagninā tvagdāham bindubhirācāret | |
 1AS.Utt.12.4 kumbhīkāpiṭakāsu vartma likhitvā saindhavenānupratīṣārya paṭolāmalaka-
 madhukakvāthena secayet ghṛtena ca | |
 pittarakṭokliṣṭayormadhuraṣadhasiddhena sarpiṣā snigdhasya sirāṃ vidhyet |
 virecayecainam trivṛtkvāthavatā triphalākalkena |
 triphalākvāthayuktena vā brāhmīcūrṇena |
 candanośīramadhukamṛdvīkāpunarnavabr̥hatīmūlasiddham tailam nāvayet |
 likhite ca vartmani srutarakte yaṣṭyāhvāniryūheṇa prakṣālanam |
 candanaśṛtaṃ payaḥ pariṣekaḥ |
 śītasnigdhāśca śīrovaktralepāḥ | |
 pakṣmaśāte romakūpān sūcyagreṇa kuṭṭAyejjalaukobhirvā grāhayet |
 payasekṣurasena vā vamanam |
 svāduśītaskandhasādhitaṃ sarpirnāvanam |
 kākajaṅghā rohita matsyamāṃsam ca kākaśoṇitabhāvitamantardhūmaṃ dagdham
 cūrṇāñjanaṃ kuryāt | |
 sañcūrṇya puṣpakāsīsam bhāvayet surasārasaiḥ |
 tāmre daśāham paramam pakṣmaśāte tadañjanaṃ | |
 pothakīrvilikhya śuṇṭhisaindhavamāgadhiakācūrṇaiḥ pratīṣārya prakṣālya coṣṇāmbhasā
 khadirasārāḍhakīśigrupatrakaśāyeṇa secayet |

tataścāmrajambūpravālakvāthenāścyotanam |
 triphalākhadirasārodakena vā madhusaṃyuktena |
 viḍaṅgalākṣādārvītvaḡgairikālanohvācūrṇaḥ kṣaudrānvito 'ñjanam ||
 evamāpyanupaśame jalaukaso yojayet |
 punaḥ punarvā lekhayet |
 pariṣekaṃ ca triphalāmadhukadviharidrākaśāyeṇa madhuyuktena kuryāt |
 mustaśarkarākapitthapatrāmbunā vā ||
 kaphotkliṣṭaṃ vartma likhitvā saindhavakāsīsapippalīmanaśśilārasāñjanacūrṇairmadhu-
 madbhiḥ pratisārayet |
 kaphaghnāni ca vamanadhūmanāvanāñjanānyāhāraavidhiśca |
 vartmāpaklede kāsīsalavaṇasumanomukularasāñjanairvartirañjanam | |
 lagaṇaṃ kaphotkliṣṭavat sādhayet |
 aśāmyatyagninā dāho vamaṇaṃ virecanaṃ ca |
 pippalīmadhukanimbajyotiṣmatīdevadāruviḍaṅgapriyaṅgutriphalākuṣṭhaśatāhvāsaidhavaḥ
 siddhaṃ tailaṃ nāvayet |
 tīkṣṇāvapiḍāñjanakavalāṃśca vidadhyāduṣṇopacāraṃ ca ||
 utsaṅgapitākāmañjananāmikāṃ ca bhityā niṣpīḍya collikhitāṃ tagarailāsaindha-
 vanepālīcūrṇena sakṣaudreṇa pratisārayet |
 haridrāmadhukapaṭolalodhraḥ samākṣikaḥ pariṣekaḥ | |
 bisavartmādiṣu bahalavartmānteṣu saidhavaṃ pratisāraṇam |
 bisaṣṭiṣṭavartmanostathānupaśame 'gninā kṣāreṇa vā dahanam ||
 kukūṇake nimbapatratriphalākhadiramūlakalkavipakvaṃ sarṇīrdhātrīm pāyayitvā saind-
 havasarṣapopakulyāyaṣṭyāhvavatoṣṇāmbhasā vāmayet |
 pippalīdrākṣābhayāniryūheṇa virecayet |
 stanau cāsyā māgadhikāmustādvirajānaḥkalkenālipyodvartayet |
 dhūpayecca saghṛtaiḥ siddhārthakaḥ |
 pāyayeccaināṃ paṭolamustamṛdvīkaguḍūcītriphalākaśāyam ||
 bālasya vartmanī likhitvā madhusaindhavarasāñjanaiḥ pratisāryāmalakyaśmantakajam-
 būpallavakvāthena prakṣālayet |
 jalaukobhīrvā grāhayet |
 vedanāyāṃ tu kuṣṭhaguḍūcīkalkodakena saguḍakṣaudreṇa pariṣeko mūrdhānaṃ
 cāsyakaṭutailenābhyajya pāṭhākalkena pralipyārjunabilvanirguṇḍīmārkavatarkārī-
 sairyakakārpāsīmālatīpatraniryūheṇa secayet | |
 maricaviḍaṅgharidrākalkasiddhaṃ tailaṃ pratimarśaḥ |
 mūrvātāmrarajasī stanyapiṣṭe piṇḍāñjanam |
 śaṅkhamanaśśilāsaindhavarasāñjanakṣaudrairvā rasakriyā |
 lohaśivāṭīkāmṛdaḥ kapāle 'nekaśaḥ prataptāḥ stanyenanirvāpitāḥ ślakṣṇacūrṇamañjanam
 |
 lākṣāvellamanaśśilālagairikadārvītvaḡbhīrvā |
 punaḥ punaśca dhātrīm vamanavirecanairupapādayet ||
 pakṣmoparodhe samupacitaṃ vartma lekhanenotkliṣṭaṃ raktaṃ visrāvaṇena saśophaṃ
 śīrovirekakavalavamanairyāpayet | |
 pravṛddheṣu tu romasu viśuddhadehasya sahiṣṇorbhruvodhastāddvau bhāgau pakṣmān-
 tāt bhāgamekaṃ samutsṛjya yavamātraṃ tadākṛti tiryak chedayedārdravāsasā ca raktaṃ
 grhṇīyāt | |
 tatstanubhūte rakte kṣaumasūtreṇa bālena vā dhanurvakrayā sūcyā mudgamātrāntaraiḥ
 padaiḥ sīvyet |
 tato 'sya lalāṭe paṭṭaṃ badhvā tatsīvanasūtraṃ tatra sūcīpadairnātigāḍhaślathamāsajjet |
 śatadhautaghr̥tena cāsyā sakṣaudreṇa kavalikāṃ dadyāt | |
 na caitat badhnīyāt |

vraṇavedanāyāṃ vastrabaddhena yaṣṭimadhukacūrṇena saṃskṛtaṃ sarpiḥ pariṣeko
vaṭādikvaṣāyāśca sakṣīrāḥ |

pañcame ṣaṣṭhe vāhani sthirībhūteṣu śastrapadeṣu sīvanasūtramavalambakācchitvā-
panayet |

vraṇaṃ ca svarṇagairikarajasāvacūrṇayet |

tīkṣṇanasyāñjanāni cāvacārayet | |

atyutkṣipte tu sūtre śvayathuḥ syāt |

tatra mṛduḥ svedaḥ snaihikaṃ ca nasyam | |

nirbhujya vā vartmadoṣopahatāṃ valīm vilikhya tumburuvakrakuśābhayābījānyata-
makalkena pratisārayet kṣāreṇa vā dahettaprayā vā śalākayā | |

upapakṣmāṇi tu lākṣārasena lakṣayitvā sandaṃśenoddhṛtya tanusūcyagreṇāgnivarṇena
romakūpān dahet |

tataśca pūrvavat pariṣeko nāvanam ca | |

bāhyālajerbhinnālikhitasya kṣāreṇāgninā vā dāho vraṇavaccopacāraḥ |

arbudasya ca svinnasyāmūlacchinnaṃ likhitapratīsāritasya ceti |

bhavanti cātra | |

nivāte 'dhiṣṭhitasyāptaiḥ śuddhasyottānaśāyinaḥ |

bahiḥ koṣṇāmbutaptaṇa sveditaṃ vartma vāsasā | |

nirbhujya vastrāntaritaṃ vāmāṅguṣṭhāṅgulīdhṛtam |

na sraṃsate calati vā vartmaivaṃ sarvatastataḥ | |

maṇḍalāgreṇa tattiryak kṛtvā śastrapadāṅkitam |

likhettenaiva patraivā śākaśephālīkādjaiḥ |

phenena toyarāśervā picunā pramṛjannasṛk | |

sthitte rakte sulikhitaṃ sakṣaudraiḥ pratisārayet |

yathāsvamuktairanu ca prakṣālyoṣṇena vāriṇā | |

ghṛteṇa siktamabhyaktaṃ badhniyānmadhusarpiṣā |

ūrdhvādhaḥkarnayordatvā piṇḍīm ca yavasaktubhiḥ | |

tṛtīye 'hani muktasya pariṣekaṃ yathāyatham |

kuryāccaturthe nasyādīn muñcedevāhni pañcame | |

samaṃ nakhanibhaṃ śophakaṇḍūgharṣādyapīḍitam |

vidyāt sulikhitaṃ vartma likhedbhūyo viparyaye | |

rukpakṣmavartmaśatanasraṃsanānyatilekhanāt |

snehasvedādīkastasminniṣṭho vātaharaḥ kramaḥ | |

abhyajya navanītena śvetalodhraṃ pralepayet |

eraṇḍamūlakalkena puṭapākaṃ pacettataḥ | |

svinnaṃ prakṣālitaṃ śuṣkaṃ cūrṇitaṃ poṭṭalīkṛtam |

striyāḥ kṣīre chagalyā vā mṛditaṃ netrasecanam | |

śālitaṇḍulakalkena liptaṃ tadvat pariṣkṛtam |

kuryānnetre 'tilikhite mṛditaṃ dadhimastunā |

kevalenāpi vā sekaṃ mastunā jāṅgalāśinaḥ | |

medyāmstu vrīhivaktreṇa vibhidya kaṭhinonnatān |

niṣpīḍayedanu vidhiḥ śeṣaḥ syātatra pūrvavat | |

| |

iti dvādaśo 'dhyāyaḥ | |

atha trayodaśo 'dhyāyaḥ |

athātaḥ sandhisitārogaṇijñānīyaṃ nāmā dhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |

vāyuḥ kruddhaḥ sirāḥ prāpya jalābhaṃ jalavāhinīḥ |

aśru srāvayate vartmaśuklasandheḥ kanīnakāt |

tena netramarugrāgaśophaṃ syāt sa jalāsraḥ | |

kaphāt kaphāsrave śvetaṃ picchilaṃ bahalaṃ sravet | |

kaphena śophastikṣṇāgrah kṣārabudbudakopamaḥ |
 pṛthumūlaścalaḥ snigdhaḥ savarṇo mṛdupicchilaḥ |
 mahānapākaḥ kaṇḍūmānupanāhaḥ sa nīrujaḥ | |
 raktādraktāsrave tāmraṃ bahūṣṇaṃ cāśru saṃsra vet | |
 vartmasandhyāśrayā śukle piṭakā dāhaśūlinī |
 tāmra mudgopamā bhinnā raktaṃ sravati parvaṇī | |
 pūyāsrāve malāḥ sāsrā vartmasandheḥ kanīnakāt |
 srāvayanti muhuḥ pūyaṃ sāsrk tvaṇmāṃsapākataḥ | |
 pūyālasa vṛṇaḥ sūkṣmaḥ śophasaṃrambhapūrvakaḥ |
 kanīnasandhāvādhmāyī pūyāsrāvī savedanaḥ | |
 kanīnasyāntaralajī śopho ruktodadāhavān | |
 apāṅge vā kanīne vā kaṇḍūśāpakṣmapoṭavān |
 pūyāsrāvī kṛmigranthiḥ granthiḥ kṛmiyuto 'rtimān | |
 upanāhakṛmigranthipūyālasakaparvaṇiḥ |
 śastreṇa sādhyet pañca sālaḥ nāsravāṃstyajet | |
 pittaṃ kuryāt site bindūnasitaśyāvapītakān |
 malāktādarśatulyaṃ vā sarvaṃ śuklamadāharuk |
 rogo 'yaṃ śuktikāsaṃjñāḥ saśakṛdbhedatṛḍjvaraḥ | |
 kaphācchukle samaṃ śvetaṃ ciravṛdhyadhimāṃsakam | |
 śuklārmaśophastvarujaḥ savarṇo bahalo mṛduḥ |
 guruḥ snigdhabubindvābho balāśagrathitaḥ smṛtaḥ | |
 bindubhiḥ piṣṭadhavalairutsannaiḥ piṣṭakaṃ vadet | |
 raktarājītataṃ śuklamūṣyate yat savedanam |
 saśophāśrūpadehaṃ ca sirotpātaḥ sa śoṇitāt | |
 upekṣitaḥ sirotpāto rājīstā eva vardhayan |
 kuryāt sāśraṃ sirāharṣaṃ tenākṣyudvīkṣaṇākṣamam | |
 sirājālaṃ sirājālaṃ bṛhadraktaṃ ghanonnatam | |
 śoṇitārma samaṃ ślakṣṇaṃ padmābhamādhimāṃsakam | |
 nīrukślakṣṇorjuno binduḥ śāśalohitalohitaḥ | |
 mṛdvāśuvṛdhyaruṇmāṃsaṃ prastāri śyāvalohitam | |
 prastāryarma malaiḥ sāśraiḥ snāvarma snāvasannibham | |
 śuṣkāśrṅkpiṇḍavacchyāvāṃ yaṇmāṃsaṃ bahalaṃ pṛthu | |
 adhimāṃsārma tat dāhagharsavatyāḥ sirāvṛtāḥ |
 kṛṣṇāsannāḥ sirāsaṃjñāḥ piṭakāḥ sarśapopamāḥ | |
 śuktiharṣasirotpātapiṣṭakagrathitārjunam |
 sādhyedauśadhaiḥ ṣaṭkaṃ śeṣaṃ śastreṇa saptakam | |
 navotthaṃ tadapi dravyairarmoktaṃ yattu pañcadhā |
 tacchedyamasi taprāptaṃ māṃsasnāvasirāvṛtam |
 carmoddālavaducchrāyi dṛṣṭiprāptaṃ tu varjayet | |
 pittaṃ kṛṣṇe 'thavā dṛṣṭau śuklaṃ todāśrurāgavat |
 chitvā tvacaṃ janayati tena syātkṛṣṇamaṇḍalam | |
 pakvajambūnibham kiñcinnimnaṃ ca kṣataśukrakam |
 tat kṛcchrasādhyam yāpyam tu dvitīyapaṭalavyadhāt | |
 tatra todādibāhulyaṃ sūcīviddhābhakṛṣṇatā |
 tṛtīyapaṭalacchedādasādhyam nicitaṃ vṛṇaiḥ | |
 śāṅkhaśuklaṃ kaphātsādhyam nātiruk śuddhaśukrakam | |
 ātāmrpicchilāśrasrudātāśrapītakātiruk |
 ajāviṭṣadsrāśocchrāyakārṣṇyā varjyāśrājākā | |
 sirāśukraṃ malaiḥ sāśraistajjuṣṭaṃ kṛṣṇamaṇḍalam |
 satodadāhatāmṛbhiḥ sirābhiravatanyate | |
 animittoṣṇaśītācchaghanāśrasrucca tattyajet | |

doṣaiḥ sāsraiḥ sadṛkkṛṣṇaṃ nīyate śuklarūpatām |
 dhavalāśropalīptābhaṃ niṣpāvārdhadalākṛti ||
 atitīvrarujārāgadāhaśvayathupīḍitam |
 pākātyayena tacchukraṃ varjayettīvravedanam ||
 yasya vā liṅganāśo 'ntaḥśyāvaṃ yadvā salohitam |
 atyutsedhāvagāḍhaṃ vā sāsranāḍīvraṇāvṛtam ||
 purāṇaṃ viṣamaṃ madhye vicchinnaṃ yacca śukrakam |
 pañcetyuktā gadāḥ kṛṣṇe sādhyāsādhyavibhāgataḥ ||
 ||
 iti trayodaśo 'dhyāyaḥ ||
 atha caturdaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sandhisitāsitārogapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 upanāhaṃ bhiṣak svinnaṃ vrīhimukhena bhitvā maṇḍalāgreṇa samantāllekhayet |
 tataḥ saidhāvapippalīcūrṇena sakṣaudreṇa pratīṣārayet |
 pūrvavacca badhniyāt |
 paṭolapatrāmālakakvāthenāścyotayet ||
 parvaṇāmuttarasandhitribhāge baḍīśenāvalambya vṛddhipatreṇārdhamātre chindiyāt |
 anyathāśrunāḍī syāt |
 madhusaindhavapratīṣāritāṃ cārmavaccikitset ||
 pūyālase sirāṃ vidhyettatastamupanāhayedakṣipākokaṃ cakṣeta |
 saindhavārdrakakāsīsāyastāmraiḥ susūkṣmaiḥ sakṣaudrairañjanam ||
 kṛmigranthiṃ karīṣeṇa svinnaṃ bhitvā vilikhya ca kāsīsasaindhavatriphalāmākṣikair
 pratīṣārayet ||
 śuktikāṃ pittābhiṣyandavat sādhyet ||
 balāsagrathitaṃ piṣṭakaṃ ca sirāvyadhavarjaṃ kaphābhiṣyandavat ||
 viśeṣatastilanālān yavanālān vā haritaśalākānārdhamāsamajākṣīreṇa bhāvayitvā śoṣayitvā
 ca dāhayet |
 tatastadbhasma kṣārakalpena parisrāvyādarvīpralepādvipacet |
 rasakriyeyaṃ balāsagrathitaśophopadehaharā |
 ayameva ca kalpaḥ phaṇijjāraḥ kāsīphoṭabīlavakapitthanirguṇḍyeraṇḍakumudotpala-
 jātīkusumeṣu pṛthak kāryaḥ ||
 saindhavālaricakatṭhalaśaṅkhasamudraphenairvartīḥ piṣṭake 'ñjanam |
 śuṇṭhīśigruphalapippalīsaindhavacūrṇo bijapūrakarasaṅpluto 'ñjanam piṣṭakamapaharati |
 tadvattrikatukakatṭhalaścūrṇo balāsagrathitaṃ ca ||
 br̥hatīphalaṃ pippalītaṇḍulapūritaṃ puṭapākena pacet |
 taistaṇḍulaiścūrṇāñjanam balāsagrathitapiṣṭakaghaṇam |
 atyarthāśophe haritālasaindhavaśuṇṭhīdevadārupunarnavairbidālakaḥ ||
 sirotpātaharṣajālārjuneṣu raktābhiṣyandavat pratikuryāt |
 viśeṣeṇa sirāharṣe svarṇagairiko madhuyukto 'ñjanam |
 stanyānvitaṃ vā kāsīsaṃ kṣaudradrutaṃ vā kāsīsasaindhavamārjune mātuluṅgarasena
 saśarkareṇāścyotanaṃ mastunā vā ||
 śaṅkhanābhirmākṣikeṇa yuktā sitayā vā samudraphenakoñjanam |
 sphatikakuṅkumaśaṅkhanābhimadhuyaṣṭikā vā kṣaudrārdrāstadvadvā rasāñjanam
 kāsīsaṃ vā ||
 arma tu pañcavidhamapi yattanuraktaṃ dhūmāvilam dadhinibhaṃ vā tacchukravat
 kāyaśirovirekalekhanāñjanairupācayet ||
 athetarasmin snigdhasyāturasya peyāvilepijāṅgalarasānyatamāśītasya kṛtasvastyayanasya
 sukhaśayanagatasyottānadehasya kiñcidavākśīrasaḥ sukhoṣṇāmbuplutatāntavasvin-
 nanayanasya saindhavena sabijapūrakarasenāñjayitvāṅguṣṭhakena nimīlitamakṣi
 vimṛdgīyādābalāsagrathitarūpotpatteḥ |

ittham ca saṃroṣitākṣasya pracalite 'rmādhimāṃsake niścalaṃ paricārakaḥ śirodhārayet
 ||
 anyaśca vāmadakṣiṇānyatarapārśve 'nukūlaṃ sthito dṛḍhavastragarbhābhyāmaṅguṣṭhāb-
 hyāṃ vartmanī nikṣipet |
 atha vaidyaḥ kanīnakāt pravṛddhe 'rmaṇyapāṅgamakṣimāṇasya yatra yatra valī jāyate
 tatra tatrārma baḍiśena mucuṭyā vā nātyāyataṃ gṛhītvā kiñcidunnamya kṛṣṇaśuklamaṇḍalāb-
 hyāṃ sarvataḥ sūcyagreṇa mokṣayitvā kiñcidāñchet |
 atha tīkṣṇena maṇḍalāgreṇa vṛddhipatreṇa vā vilikhya kanīnakam copānīya kanī-
 nakasamameva caturbhāgaśeṣaṃ chindyāt |
 varjayecca kanīnakam sirāścāśruvahāḥ |
 tathā hi nākṣi vyāpadyate ||
 yattu jālavadarma vyāpi tadeṣiṇyā yāvatkanīnakamanusarannunmocyonnamayya pūrva-
 vat chindyāt |
 tadvadapāṅgāt pravṛddhe kanīnakamīkṣamāṇasya yāvadapāṅgam copanīyāpāṅ-
 gasamameva tathā yāvadvarjayedapāṅgam sirāścetyādi |
 tataḥ plotena raktaṃ viśodhya samyak chinnamavekṣya saindhavacūrṇena punaḥ punaḥ
 pratisārayedyavanālabhasmanā vā plotaśuddhaṃ ca punarmadhunā |
 tataḥ śītāmbu pariṣiktaṃ sarpiṣā sukhoṣṇena pariṣicya madhughṛtāktaṃ pūrvavat
 badhnīyāt |
 mūrdhni pādayoścāsmāi śatadhautaghṛtaṃ śītāṃśca pradehān dadyāt ||
 snehoktaṃ cācāramādiśet |
 dvitīye cāhni sāyaṃ prātarmadhukasarpīṣā koṣṇena śirastathāvabaddhameva cākṣi siñcet
 |
 pañcāhaṃ coṣṇodakānupānaṃ sarpiḥ pītvā jīrṇe pathyamaśnīyāt ||
 tṛtīye divase vimucya karañjabījasiddhena kṣīreṇākṣi svedayet |
 lodhramadhukakimśukapaṭoladviharidrākorāṇḍamukulakvāthena madhumiśreṇāścy-
 otayet saptame 'hani sarvathā muñcet ātapākāśadarśanaṃ ca pariharet ||
 saśophe tu netre dhūmaḥ śirovirecanaṃ ca |
 anupaśāntarāge sirāvisrāvaṇam |
 sāsrāve nasyam ||
 tilān sulikhitān madhukakākolīsuniṣaṇṇakapañcamūlaśarkarāśrutaśīte payasi saptāhaṃ
 bhāvitaṃstenaiva payasā pīdayet |
 madhukaśatāhvāsārivānantāgarukākoliḥhareṇukailāvālukacūrṇam ca pīḍyamāneṣu
 ṣoḍaśabhāgena prakṣipet |
 tattailamebhirevausadhaiḥ payasā cāṣṭaguṇena siddhaṃ nāvanādaśrurāgaghaṇam
 dṛṣṭiprasādanaṃ ca kṛṣṇagate tu vraṇe vraṇaśukravat kriyā |
 armaśeṣe ca lekhanāñjanāni ||
 tatra samyakchinne varṇaviśuddhiḥ |
 svasthatā ca |
 hīnacchedāt punarvṛddhī rāgāśrupātaprakāśadarśanākṣamatvādi ca |
 aticchedādakṣipākastambhasphuraṇāsrasrutitimirasamrambhavibaddhavartmāni |
 teṣu yathāsvaṃ doṣodrekāt pratikuryāt |
 nāgaramanaśśilāilāsaindhavaśarkarābhīrardhakarṣaṃśābhīryuktaṃ rasāñjanārdha-
 palaṃ kṣaudradrutamañjanādarmaśeṣaśleṣmatimirapillāmayaghram ||
 sirājāle sirā yāstu sthūlāḥ kaṭhināścātā baḍiśena gṛhītvā maṇḍalāgreṇollikhet ||
 sirāpīṭakāḥ sūcyagreṇāvalambitāḥ kṛṣṇamanupaghaṇan chindyāt |
 sūkṣmāstvavalikhet |
 armavaccaitayoḥ śeṣamācāret ||
 śukrakeṣu yathāsvadoṣānusāreṇa triphalāghṛtapānaraktamokṣavirecanāścyotana-
 mukhālepanasyatarpaṇapuṭa |
 pākān prayuñjīta ||

tatra vraṇaśukre trivṛnniryūheṇa trirvipakvaṃ sarpiḥ pāyayet |
 sirāṃ ca vidhyet |
 duṣṭaśeṣaṃ ca piṇḍitamakṣigamasrk jalaukobhirapaharet |
 madhukakākolimṛdvikotpalavidārīkvāthena mañjiṣṭhākṣīrakākolīmadhukakvathitā-
 jakṣīreṇa vā saṣarkareṇāścyotayet śītaiścāsyā śīrovaktraṃ dihyāt siñcecca |
 evamapyanubaddhavedanaṃ śatāhvāyaṣṭyāhvavatā ghr̥tamaṇḍenānuvāsayet ||
 aśrurāgarujāśāntiṃ yadā yasyopalakṣayet |
 tadātadāñjanaiḥ śukraṃ lekhanīyairupācaret ||
 vaiḍūryasphaṭikaśaṅkhamuktāvidrumarūpyāyastraputtāmrasīsālamanaśśilākukkuṭāṇḍatvaksamudraphe
 ḥpiṣṭairvartayaśchyāyāśuṣkāḥ kṣaudraghr̥ṣṭāḥ prātaḥ sāyaṃ ca prayuktā vraṇaśukranudaḥ
 |
 karivarāhagogardabhāśvājoṣṭradaśanāḥśaṅkhamuktāsamudraphenāśca marica
 caturthāmśayutā jalapiṣṭā vartayaḥ kṣataśukraharāḥ |
 lākṣāsuvargaairikacandanajātīmukulairvartirasrkūpittaprasādanī vraṇaśukraharā ca ||
 nimnaṃ ca śukraṃ sarujamunnamayet snehapānanasyajāṅgalarasaiḥ |
 nīrujaṃ tarpaṇapuṭapākābhyām ||
 tatra tarpaṇaṃ mṛgaviṣkirapiṣitaṃ kāśmaryasuniṣaṇṇotpalamṛṇālaśṛṅgāṭakaśeru-
 drākṣākṣīravīdārījīvanīyāmśca kṣīreṇa pācayet tasmānnavanītamuddhṛtya candanamad-
 huśarkarānantānīlotpalakalkairāṣṭagaṇeṇa ca payasā vipakvaṃ pūrvavadyojayet ||
 puṭapākaṃ ca kukkuṭamuddhṛtāntraṃ veśavārīkr̥tya candanasārivāmadhukaśarkarānan-
 tānīlotpalaprapauṇḍarīka jīvanīyakalkaiḥ samadhughṛtaiḥ saṃsṛjya prāgiva kalpayet |
 dvitvakchinnamevaṃ yāpayet ||
 śuddhaśukre haridrāmadhukasārivālodhraniryūheṇāścyotanam |
 lodhracūrṇeṇa vā tāntavabaddhenosṇāmbumṛditeṇa |
 śuddhakoṣṭhasya ca dantīyotiṣmatīkalko 'vapīḍakaḥ |
 śīrovirecanadravyavipakvaṃ vā tailaṃ marśaḥ pratimarśo vā ||
 śuṇṭhīsaindhavamadhuyaṣṭikābṛhatīmūlatāmrrarajobhirāmālakarasapiṣṭaistāmrapātraṃ
 pralepayet |
 tacca saghr̥tairyavairāmālakapatraiśca bahuśo dhūpayet |
 vartireṣā mahānīlā madhutoyaghr̥ṣṭā śuddhaśukraṃ nāśayati |
 pūrvoktā ca dantavartīḥ |
 aśāmyati tu śukre sarvatra punaḥ punaryathoktameva paryāyeṇa yojayet |
 antarāntarā ca raktaṃ visrāvayet |
 abhiṣyandapraṭiṣedhaṃ cekṣeta ||
 athotsādanārthaṃ śuddhaśukre sampraharṣaṇāni dadyāt |
 triphalārasena tryahaṃ bhāvitena saindhavenāñjayet |
 tadvat pippalībhīrvā |
 maricapippalīśīrīṣabījabalāsagrathitoktakṣārāñjanairvā ||
 sampraharṣaṇādrāgāśruvedanāsu sandhāvāñjanāni yuñjyāt |
 śaṅkhaṃ tāmre stanyena ghr̥ṣṭaṃ saghr̥tairyavaiḥ śamīpatraiśca dhūpayet anena sand-
 hāvāñjanenāñjayet |
 tadvat suvarṇaṃ rūpyamayo va ghr̥ṣṭaṃ saghr̥tairbadarīpatrairdhūpitamañjanam |
 śaṅkho nistuṣāśca haritamudgāḥ piṣṭā vartīśrūrṇo vā madhuyukto 'ñjanaṃ
 śukragharṣaṇam |
 madhūkasāraśca madhunā bibhītakāsthimajjā vā ||
 masūrā nistuṣāḥ stanyapiṣṭāstaruṇadarbhāṅkurā ghr̥tamājaṃ gokṣīraṃ śaraścāyase tām-
 reṇa ghr̥ṣṭaṃ pratyañjanaṃ vedanāghnam |
 yavagodhūmajīvanīyamāṃsīcūrṇeṇa saghr̥taśarkarotkārīkā svedopanāhe praṇītā
 vedanāmapanayati śukraṃ cotsādayati |
 tadvadānūpamāṃsaveśavāro vasāpayāḥ sarpīrvimiśraḥ siddhaḥ ||
 athaivamupanāhapracalitasyāñjanam |

gokharāśvoṣṭradantāḥ samudraphenaḥ śaṅkhaścārjunakaṣāyapiṣṭā vartirlekhanī |
 samudraphenaśaṅkhakharparaśukāsthikharanāgāśvagobālāstindukakaṣāyapiṣṭā vā | |
 pratyañjanam ca taruṇabadarakhadiratindukāsthnāmantardhūmadagdhānām cūrṇam |
 utsannam vā saśalyam vā śukram bālādibhirlikhet puṭapākena vā |
 balāsagrathitoktakṣārarakriyayā vā | |
 sirāśukre tvadṛṣṭighne taruṇe vraṇaśukravat kuryāt | |
 añjanam cāsyā prapaunḍarīkamadhukaharidrāloharajoñjanabṛhatikṣīrakākolīrajāpayahpiṣṭā
 yavairghṛtayuktairāmalakīpatraiśca paryāyeṇa dhūpitā vartih | |
 aprasāntameva marmavat sādhyet |
 samākṣikam tu rasāñjanam pratisāraṇam |
 saptame divase kukkuṭāṇḍakapālasphaṭikacandanamanaśśilālairāśvavarāhadaśanaīśca
 vartim kṛtvāñjayet |
 udadhikaphaśaṅkhacandanairajāpayahpiṣṭairvartirmadhughṛṣṭā pratyamjanam
 sirāśukrajit |
 anupaśame paśyati cāture kiñcididamevāsakṛt kurvīta | |
 ajakāmadṛṣṭyupaghātinīm kṛṣṇāntajāmasravīsrāvaṇairmadhuravirecanaiḥ kṣīrabastib-
 hiṇca sādhyet |
 sirāśukravacca śastrakarmādividhineti |
 bhavati cātra | |
 ajakāyāmasādhyāyām śukre 'nyatra ca tadvidhe |
 vedanopaśamam snehapānāśṛksrāvaṇādibhiḥ |
 kuryāt bibhatsatām jetum śukratvotsedhasādhanam | |
 nārikelāsthibhallātātālavamśakarīrajam |
 bhasmādbhiḥ srāvayettābhirbhāvayet karabhāsthijam | |
 cūrṇam śukreśvāsādhyeṣu tadvaivarṇyaghramañjanam |
 sādhyeṣu sādhanāyālamidameva ca śīlitam | |
 ajakām pārśvato vidhvā sūcyā visrāvya codakam |
 samam prapīḍyāṅguṣṭhena vasārdreṇānu pūrayet | |
 vraṇam gomāṃsacūrṇena baddham baddham vimucya ca |
 saptarātrādvraṇe rūḍhe kṛṣṇabhāṃge same sthite | |
 snehāñjanam ca kartavyam nasyam ca kṣīrasarpiṣā |
 tathāpi punarādhmāte bhedacchedādikām kriyām |
 yuktyā kuryādyathā nāticchedena syānnimajjanam | |
 nityam ca śukreṣu śṛtam yathāśvam pāne ca marśe ca ghṛtam vidadhyāt |
 na hīyate labdhabalā tathāntastikṣṇāñjanairdṛk pratatam prayuktaiḥ | |
 | |
 iti caturdaśo 'dhyāyah | |
 atha pañcadaśo 'dhyāyah |
 athāto drṣṭiṛogavijñānīyam nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayah | |
 sirānusāriṇi male prathamam paṭalam śrite |
 avyaktamīkṣate rūpam vyaktamapyanimittataḥ | |
 prāpte dvitīyam paṭalamabhūtamapi paśyati |
 bhūtam tu yatnādāsannam dūre sūkṣmaṇca nekṣate | |
 dūrāntikastham rūpaṇca viparyāsenā manyate |
 doṣe maṇḍalasamsthāne maṇḍalānīva paśyati | |
 dvidhaikam drṣṭimadhyasthe bahudhā bahudhā sthite |
 drṣṭerabhyantaragate drasvavaḍhraviparyayam | |
 nāntikasthamadhassamsthe dūragam noparisthite |
 pārśve paśyenna pārśvasthe timirākhyoyamāmayah | |
 prāptoti kācatām doṣe tṛtīyapaṭalāśrite |

tenordhvamīkṣate nādhastanucailāvṛtopamam |
 yathāvarṇaṇca rajyeta dṛṣṭirhiyeta ca kramāt ||
 tathāpyupekṣamāṇasya caturthaṃ paṭalaṃ gataḥ |
 liṅganāsaṃ malaḥ kurvan chādayeddṛṣṭimaṇḍalam ||
 tatra vātena timire vyāviddhamiva paśyati |
 calāvilāruṇābhāsaṃ prasannañcekṣate muhuḥ ||
 jālāni keśān maśakānnaśmīmṣcopokṣitetra ca |
 kācībhūte dṛgaruṇā paśyatyāsyamanāsikam ||
 candradīpādyanekatvaṃ vakramṛjvapi manyate |
 vṛddhaḥ kāco dṛśaṃ kuryādrajo dhūmāvṛtāmiva ||
 spaṣṭāruṇābhāṃ vistīrṇāṃ sūkṣmāṃ vā hatadarśanām |
 salīṅganāśo vāte tu saṅkocayati dṛksirāḥ |
 dṛṇmaṇḍalaṃ viśatyantargambhīrā dṛgasau smṛtā ||
 pittaje timire vidyutkhadyotodyotadīpitam |
 śikhītittiripatrābhaṃ prāyo nīlaṇca paśyati ||
 kāce dṛkkāṃsyānīlābhā tādrgeva ca paśyati |
 arkendupariveśāgnimarīcīndradhanūṃṣi ca ||
 bhṛṅganīlā nirālokā dṛksnigdhā liṅganāśataḥ |
 dṛṣṭiḥ pittena drasvākhyā sā drasvā drasvadarśinī |
 bhavet pittavidagdhākhyā pītā pītābhadarśanā ||
 kaphena timire prāyaḥ snigdhaṃ śvetaṇca paśyati |
 śaṅkhendukundakusumaiḥ kumudairiva cācitam ||
 kāce tu niṣprabhendvarkapradīpādyairivācitam |
 sitābhāsā ca dṛṣṭissyāllīṅganāśe tu dṛśyate ||
 mūrtaḥ kapho dṛṣṭigataḥ snigdho darśananāśanaḥ |
 bindurjalasyeva calaḥ padminīpuṭasaṃśritaḥ ||
 uṣṇe saṅkocamāyāti cchāyāyāṃ parisarpati |
 śaṅkhakundekumudasphaṭikopamaśuklimā ||
 raktena timire raktaṃ tamobhūtaṇca paśyati |
 kācena raktā kṛṣṇā vā dṛṣṭistādṛk ca paśyati |
 liṅganāśepi dṛk tādrīniṣprabhā hatadarśanā ||
 saṃsargasannipāteṣu vidyāt saṅkīrṇalakṣaṇān |
 timirādīnakasmācca taiḥ syādvaktākulekṣaṇaḥ |
 timire śeṣayordṛṣṭau citro rāgaḥ prajāyate ||
 dyotate nakulasyeva yasya dṛṇnicitā malaiḥ |
 nakulāndhaḥsa tatrāhni citraṃ paśyati no niśi ||
 arke 'stamastakanyastagabhastau stambhamāgatāḥ |
 sthagayanti dṛśaṃ doṣā doṣāndhaḥ sa gadoparaḥ ||
 divākarakarasprṣṭā bhraṣṭā dṛṣṭipathānmalāḥ |
 vilīnalīnā yacchanti vyaktamatrāhni darśanam ||
 uṣṇataptasya sahasā śītavārinimajjanāt |
 tridoṣaraktasamprkto yātyūṣmordhvaṃ tatokṣiṇī |
 dāhoṣe malinaṃ śukramahanyāviladarśanam ||
 rātrāvāndhyaṃ ca jāyeta vidagdhoṣṇena sā smṛtā ||
 bhṛṣamamlāśanāddoṣaissaśairyā dṛṣṭirācitā |
 sakledakaṇḍūḥ kaluṣā vidagdhāmlena sā smṛtā ||
 śokajvaraśirorogasantaptasyānilādayaḥ |
 dhūmāvilāṃ dhūmadṛśaṃ dṛśaṃ kuryuḥ sa dhūmaraḥ ||
 sahasaivālpasatvasya paśyato rūpamadbhutam |
 bhāsvaram bhāskarādīṃ vā vātādyā nayanāśritāḥ ||
 kurvanti tejaḥ saṃśoṣya dṛṣṭiṃ muṣitadarśanām |

vaiḍūryavarṇāṃ stimitāṃ prakṛtisthāmivāvyathām |
 aupasargika ityeṣa liṅganāśaḥ atra varjayet ||
 vinā kaphālliṅganāśān gambhīrām drasvajāmapi ||
 ṣaṭkācā nakulāndhaśca yāpyāśśeṣāṃstu sādhayet |
 dvādaśeti gadā dṛṣṭau nirdiṣṭāḥ saptaviṃśatiḥ ||
 ||
 iti pañcadaśo 'dhyāyāḥ ||
 atha ṣoḍaśo 'dhyāyāḥ |
 athāstimirapṛatiṣedham nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 timiraṃ kācatāṃ yāti kāco 'pyāndhyamupekṣayā |
 netrarogeṣvato ghoram timiraṃ sādhayet drutam ||
 tulāṃ paceta jīvantiyā droṇe 'pām pādaśeṣite |
 tatkvāthe dviguṇakṣīraṃ ghṛtaprastham vipācayet ||
 prapaunḍarikākākolipippalīlodhrasaindhavaiḥ |
 śatāhvāmadrakṣā sitādāruphalatrayaiḥ |
 kārṣikairniśi tatpītaṃ timirāpaharam param ||
 drākṣācandanamañjiṣṭhākākolīdvayajīvakaiḥ |
 sitāśatāvarīmedāpuṇḍrāhvamadrakṣotpalaiḥ ||
 pacejjīrṇaghṛtapastham samakṣīraṃ picūnmitaiḥ |
 hanti tacchrutatimiraktarājīśirorujāḥ ||
 paṭolanimbakaṭukādārvīsevyavarāvṛṣam |
 sadhanvayāsatrāyantiḥparpaṭam pālikam pṛthak ||
 prasthamāmālakānām ca kvāthayedarmaṇe 'mbhasaḥ |
 tadādhakerdhapalikaiḥ piṣṭaiḥ prastham ghṛtāt pacet ||
 mustabhūnimbayaṣṭyāhvakuṭayodīcyacandanaiḥ |
 savyoṣacavyaistatsarpighrāṇakarnākṣirogajit ||
 vidradhijvaraduṣṭārurvisarpāpacikuṣṭhanut |
 viśeṣācchrutatimiranaktāndhyoṣṇāmladāhahṛt ||
 triphalāṣṭapalam kvāthyam pādaśeṣam jalādḥake |
 tena tulyapayaskena triphalāpalakalkavān ||
 ardhaprastho ghṛtātsiddhaḥ sitayā mākṣikeṇa vā |
 yuktaṃ pibettattimirī tadyuktaṃ vā varārasam ||
 yaṣṭimadrakṣākolīvyāghrīkrṣṇāmṛtotpalaiḥ |
 pālikaiḥ sasitādrākṣairghṛtaprastham pacet samaiḥ ||
 ajākṣīravarāvāsāmārkavasvarasaiḥ pṛthak |
 mahātraiphalamityetat param dṛṣṭivikārajit ||
 traiphalenātha haviṣā lihānastriphalām niśi |
 yaṣṭimadrakṣasamyuktaṃ madhunā ca paripltām ||
 māsamekaṃ hitāhāraḥ pibannāmālakodakam |
 sauparṇam labhate cakṣurityāha bhagavān nimīḥ ||
 gavyam ghṛtam loharajo bhājane bādare sthitam |
 triphalācūrṇasahitam pītaṃ timiranāśanam ||
 purāṇam ca sitābhīruyaṣṭimadrakṣacūrṇavat |
 niṣiktamagnivarṇairvā jīrṇam sarpirayoguḍaiḥ ||
 hemarūpyāyasaiścūrṇairyuktaṃ vā triphalām pṛthak |
 ghṛtakṣaudrānvitāmadyāt kevalām vā vicūrṇitām ||
 tāpyāyastriphalācūrṇam madhujīrṇaghṛtadrutam |
 lohapātre sthitam māsam māśarāśau ca bhakṣayet ||
 saktūn vādyātsasarpīṣkāmstriphalācūrṇasamyutān |
 bhuñjīta vā susiddhena sūpenāmālakaiḥ saha ||

prātarbhaktasya vā pūrvamadyāt pathyām prthak prthak |
 mṛdvīkāśarkarākṣaudraiḥ satataṁ timirāturaḥ | |
 kvāthosanāt bhṛṅgarasastailaṁ kāltilodbhavam |
 lohapātre tadekatra sādhitam nāvanam hitam | |
 srotojaṁsāmścatuṣṣaṣṭim hemāyorūpyatāmrakaiḥ |
 yuktān pratyekamekāṁśairandhamūṣodarasthitān | |
 dhmāpayitvā samāvṛttam tatastacca niṣecayet |
 rasaskandhakaṣāyeṇa saptakṛtvāḥ prthak prthak | |
 vaiḍūryamuktāśāṅkhānām tribhirbhāgairiyutam tataḥ |
 cūrṇāñjanam prayuñjīta tatsarvatimirāpaham | |
 nirdagdham badarāṅgāraistuttham cettham niṣecitam |
 kramādajāpayāḥ sarpiḥ kṣaudraistasmāt paladvayam | |
 kārṣikaistāpyamaricasrotojakatukānataiḥ |
 paṭulodhraśilāpathyākañailāñjanaphenakaiḥ | |
 yuktaṁ palena yaṣṭyāśca mūṣāntardhmātacūrṇitam |
 hanti kācārmanaktāndhyarakṛtāñjīḥ suśīlitaḥ |
 cūrṇo viśeṣāttimiram bhāskaro bhāskaro yathā | |
 manohvāsaindhavavyoṣaśāṅkhanābhīrasāñjanam |
 katakam candanam pheno viḍaṅgāni sitopalā | |
 kukkuṭāṇḍakapālam ca jalapiṣṭā sukhāvatī |
 hantyeṣā madhunā ghrṣṭā kācataimīryaśuklakān | |
 triphalākukkuṭāṇḍatvakkāsīsamayasō rajah |
 nīlotpalam viḍaṅgāni phenam ca saritām pateḥ | |
 ājena payasā piṣṭvā lepayettāmrabhājanam |
 saptarātre gate bhūyaḥ piṣṭam kṣīreṇa vartayet |
 eṣā drṣṭipradā vartirapi syādbhinnacakṣuṣaḥ | |
 āñjanam kṛṣṇasarpāsye nihitam kuśaveṣṭite |
 tatastataḥ samudvṛtya māsāt sañcūrṇayet saha | |
 sumanaḥkṣāraikāḥ śuṣkairardhāmśaiḥ saindhavena ca |
 prayojayedrāgavati timire tadvarāñjanam | |
 payasā trayametacca cūrṇayitvā subhāvitam | |
 sāmānyam sādhanam tvetatpratidoṣamataḥ śṛṇu | |
 vātaje timire tatra daśamūlāmbhasā ghr̥tam |
 kṣīre caturguṇe śreṣṭhākalkapakvam pibettataḥ | |
 triphalāpañcamūlānām kaṣāyam kṣīrasaṁyutam |
 eraṇḍatailasaṁyuktaṁ yojayeta virecanam | |
 śāṅkhinītilvakaśyāmādanīrniṣkāthya vā jale |
 trivṛtkalkapratiṅvāpam tena pakvam ghr̥tam pibet | |
 prapaūḍarīkabṛhatībalānaladasaindhavaiḥ |
 dārubilvāḍakīkṛṣṇā hariddrāmadhuyaṣṭibhiḥ |
 siddham caturguṇakṣīram tailam nasto niṣecayet | |
 sitairaṇḍajāṭāsīmhiḥphaladārūṇiśānataiḥ |
 śatāhvābilvamūlaiśca tailam pakvam payo 'nvitam |
 nasyam sarvordhvajatrūthavātaśleṣmāmayārtiṣu | |
 vasāñjane ca vaiyāghrī vārāhī vā praśasyate |
 gṛdhrāhikukkuṭotthā vā madhukenānvitā prthak | |
 pratyāñjanam ca srotojam rasakṣīraghr̥taiḥ kramāt |
 niṣiktaṁ pūrvavadyojyam timiraghnamanuttamam | |
 nacedevam śamam yāti tatastarpaṇamācaret | |
 śatāhvākuṣṭhanaladakākolīdvayayaṣṭibhiḥ |
 prapaūḍarīkasaralapippalīdevadārubhiḥ |

sarpiraṣṭagaṇakṣīraṃ pakvaṃ tarpaṇamuttamam ||
 prasādanam snehanam ca puṭapākaṃ prayojayet ||
 vāṭapīnasavaccātra nirūhaṃ sānuvāsanam ||
 pittaje timire sarpirjīvanīyaphalatrayaḥ |
 vipācitaṃ pāyayitvā snigdhasya vyadhayetsirām |
 śarkarailātrivṛccūrṇairmadhuyuktairvirecayet ||
 mañjiṣṭhālodhramadhukasārivācandanaiḥ śṛtam |
 jalaṃ saśarkarāstanyaṃ netraseke praśasyate ||
 stanyaṃ vā padmakōśīrakṣīrivṛkṣāṅkuraiḥ śṛtam |
 taptairnirvāpitaṃ sarpirasakṛllohapīṇḍakaiḥ ||
 vimarditasitādrākṣaṃ himaṃ taccākṣisecanam |
 śītānālepasekādin mukhe mūrdhni ca śīlayet ||
 sārīvāpadmakōśīramustāsābaracandanaiḥ |
 vartīḥ śastāñjane cūrṇastathā padmotpalāñjanaiḥ |
 sanāgapuṣpakarpūrayaṣṭyāhvasvarṇagaurikaiḥ ||
 lodhramūrvāprapuṇḍrāhvamāmsīyaṣṭyāhvacandanaiḥ |
 sośīraiḥ sādhitam sarpiḥ sakṣīraṃ tarpaṇam hitam ||
 ebhirevaṣadhaiśchāge pakve yakṛti tadrise |
 pūrvavat puṭapākaśca kāryastimiranāśanaḥ ||
 śleṣmodbhava 'mṛtākvāthavarākanaśṛtam ghṛtam |
 vidhyet sirām pītavato dadyāccānu virecanam |
 kvāthaṃ pūgābhayaśuṇṭhīkṛṣṇākumbhanikumbhajam ||
 karañjakatphalavacātriphalāpañcakolakaiḥ |
 sadārvīkaiḥ payo yuktaṃ siddham tailaṃ ca nāvanam ||
 śāṅkhapriyaṅgunaipālīkaṭutrikaphatrikaiḥ |
 dr̥gvaimalyāya vimalā vartīḥ syāt kokilā punaḥ ||
 kṛṣṇaloharajovyoṣasaindhavatriphalāñjanaiḥ |
 pītākhyā dviniśākuṣṭhanatapatrakāṇoṣaṇaiḥ ||
 patrapītāvarāvyoṣasīlālanatasaindhavaiḥ |
 manohvāśāṅkhasindhūtthamaricaistimiraṃ jayet |
 vartīḥ pragāḍhamapyāśu śukrapillāmayārma ca ||
 tālisapāṭhākiṇihīvellamāmsīniśābhayaiḥ |
 piṣṭaiḥ kṣīridrumakvāthe ghṛtam siddham ca tarpaṇam ||
 puṭapākaṃ ca piṣitairjāṅgalaiḥ saindhavānvitaiḥ |
 sapippalīmadhughṛtaiḥ kalkitaiḥ prāgivaścaret ||
 śīgrupatirairjalasvinnaiḥ kāryaḥ svedaśca mātrayā ||
 raktaje pittavat kāryaṃ sannipāte yatholbaṇam |
 vyāghrarṣyagośikhivasā yavakvāthapayoyutā |
 dūrvāmadhukakalkena vipakvā tarpaṇe hitā ||
 yaṣṭyanantādvibr̥hatīpippalīlavanādvayaiḥ |
 salohacandanaiḥ pakvaṃ yakṛtā śalyakasya ca |
 mṛgagodhāśāsānām ca puṭapākaṃ prakalpayet ||
 dadyāduśīraniryūhe cūrṇitaṃ kaṇasaindhavam |
 tatsrutam saghṛtam bhūyaḥ pacet kṣaudraṃ kṣīpeddhane |
 śīte cāsmiṇ hitamidaṃ sarvaje timire 'ñjanam ||
 kuṣṭhaṃ vā śarkaropetamāntarikṣeṇa vāriṇā |
 niṣkāthyaṃ sarpiḥkṣaudrābhyām samśṛṣṭam prāgivañjanam ||
 sroto 'ñjanaṃ sasauvīraṃ veṣṭayitvājamedasā |
 vaṭapatrairanu tathā darbhaiḥ kṛṣṇamṛdānu ca |
 gomayānalapakvaṃ tat praśastaṃ cūrṇamañjanam ||
 urabhraśalyakaśvāviṇmārjāśikhijanmamaiḥ |

vasābhirvidhinānena yogā yojyāḥ pṛthak pṛthak ||
 vaṭaprarohamadhukadūrvālodhratilotpalaḥ |
 vayombuṣṭaiḥ saghṛtaiḥ śiro vaktraṃ ca lepayet ||
 kuryācchiraḥ pariṣekamebhireva payaḥśṛtaiḥ ||
 sannipāte yaduditaṃ doṣodrekaṃ vibhajya tat |
 saṃsarge 'pi prayuñjīta kāce timiravat kriyā ||
 na tu tatra sirāṃ vidhyet dṛksthita yantrapīḍanāt |
 kuryurāndhyaṃ malā dadyāt sravye tvasre jalaukaśaḥ ||
 dhūmarākhyāmlapittoṣṇavidāhe jīrṇasarpīṣā |
 snigdhaṃ virecayecchītaiśśītairdihyā ca sarvataḥ ||
 gośakṛdrasadugdhājyairvipakvaṃ śasyate 'ñjanam |
 svarṇagaurikatālīsacūrṇāvāpā rasakriyā ||
 purāṇaguḍakāsīsapippalikāṭphalādṛajaḥ |
 bhāvitam triphalāmbhobhiḥ śuṣkaṃ goviḍrasāplutam |
 niśāndhvatimire sadyo guṭikā hanti tatkr̥tā ||
 dadhnā vighṛṣṭam maricaṃ rātryandhāṃjanamuttamam |
 bhr̥ṣṭam ghṛtam kumbhayoneḥ patraiḥ pāne ca pūjitam ||
 kārañjikotpalasvarṇagaurikāmbhøjakesaraiḥ |
 goviḍrasena piṣṭeyaṃ vartirnaktāndhyanāśinī ||
 kṣaudrajātīrasābhyāṃ vā dviharidrārasāñjanaiḥ |
 ajāmūtreṇa vā kauntīkṛṣṇāstrotōjasaindhavaiḥ ||
 gośakṛdrasapiṣṭairvā dviniśāpippaliyutaiḥ |
 kālānusārītālīsapatrayaṣṭyāhvānāgaraiḥ ||
 kaṇā vā kāpile pitte māsārdhaṃ paribhāvitā |
 yakṛtpitteṣu vā godhāśaśarṣyarurubarhiṇām ||
 khādecca plīhayakṛtī māhiṣe tailasarpīṣā |
 ghṛte siddhāni jīvantiyāḥ pallavāni ca bhakṣayet |
 tathātimuktakairāṇḍasohalābhīrujāni ca ||
 vraṇavaccākṣirogeṣu bhojyābhojyāni nirdiśet ||
 avidhāritavegasya bhajato 'ñjananāvanam |
 tyajataḥ krodhaśokau ca timiraṃ nāśnute 'ntaram ||
 triphalāmaśnato rātrau saṃskṛtaṃ pibato ghṛtam |
 bhuktvā cāpibatastoyaṃ timiraṃ laghu śāmyati ||
 suśabhavyaṃ sukanyāṃ ca skandaṃ cyavanamaśvinau |
 paḍetān yaḥ smarennityaṃ tasya cakṣurna hīyate ||
 cintābhighātabhīśokaraukṣyāmotkuṭikāsanāt |
 virekanasyavamanapuṭapākādivibhramāt ||
 vidagdḥāhāravamanāt kṣuttrṣṇādividhāraṇāt |
 akṣirogāvasānācca paśyettimirarogivat ||
 sūryoparāgānalavidyudādivilokanenopahatekṣaṇasya |
 santarpaṇaṃ snigdhaḥimādi yojyaṃ tathāñjanaṃ hema ghṛtena ghṛṣṭam ||
 cakṣūrakṣāyāṃ sarvakālaṃ manuṣyairyatnaḥ kartavyo jīvite yāvadicchā |
 vyārtho loko 'yaṃ tulyarātrindivānāṃ puṃsāmandhānāṃ vidyāmāne 'pi vitte ||
 triphalārudhirasrutirviśuddhirmanaso nirvṛtirañjanaṃ sanasyam |
 śakunāśanātā sapādapūjā ghṛtapānaṃ ca sadaiva netrarakṣā ||
 ahitādaśanāt sadā nivṛttirbhr̥śabhāsvaccalasūkṣmavīkṣaṇācca |
 muninā niminopadiṣṭametāt paramaṃ rakṣaṇamīkṣaṇasya puṃsām ||
 tamālatṛṭikuṃkumānyasitamutpalam pippalī sitāñjanamayorajo maricakākamācītvacaḥ |
 sayaṣṭimadhukāñjanānyudadhiphenamakṣyāmayeṣvanuttamamato 'ñjanaṃ vimalamāśu
 taimiryahr̥t ||
 ||

iti ṣoḍaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha saptadaśo 'dhyāyaḥ |
 athāto liṅganāśapratīṣedham nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayomaharṣayaḥ | |
 liṅganāśe nīlikā paṭalamāndhyamiti paryāyaḥ |
 saḥ ślaiṣmika eva prāk sādhyo 'bhihitaḥ |
 tasya punaḥ ṣaḍupadravāḥ |
 āvartakī
 śarkarā
 rājīmatī
 chinnāṃśukā
 candrakī
 chatrakī ceti | |
 tatra śvetāruṇāvartavadanavasthitā dṛṣṭirāvartakī |
 arkakṣīraleśeneva kūrcikāpiṇḍeneva cācitā śarkarā |
 śālīśukābhārājyāvṛtā rājīmatī |
 chinnaviṣamadagdhābhā saruk chinnāṃśukā |
 kāmasyasamacchāyā candrakasaṃsthānā candrakī |
 naikavarṇā chatranibhā chatrakī |
 tā na vidhyet |
 api ca | |
 na vidhyedasirārhanām na tṛṭpīnasakāsinām |
 nājīrṇabhīruvamitaśīraḥkarnākṣīśūlinām |
 nātyuṣṇaśītavātābhre nāsampūrṇā ca nīlikām | |
 asaṅjātā hi viṣamā dadhimastutanuśca sā |
 śālākayāvaghrṣṭāpi punarūrdhvaṃ prapadyate |
 karoti vedanām tivrām dṛṣṭim ca sthagayet punaḥ | |
 sā ca sampūryate śīghraṃ śleṣmalarvātapittalaiḥ |
 cirātsopadravā ca syānniṣprekṣyātvarhati vyadham | |
 atha snigdhasya viriktasya ghr̥taiḥ sambhojitasya niśi rasena prīṇitottamāṅgasyābhuk-
 tavataḥ sajjopakaraṇasya vimale 'hani sādhave ca kṛtasvastyaṇasya vihitādityavide-
 hādhipatipraṇāmasya pūrvāhṇe nivātaprakāśadeśasthasya pratyādityamāstaraṇena
 labdhamārdavāyāṃ bhāmau prasāritacaraṇayugmamupaviṣṭasya kṣititalagatasamatalob-
 hayapāṇeḥ prṣṭhataḥ sukhopaviṣṭena paricārakeṇa hastābhyāṃ niścalamavalambitaśīrasaḥ
 kiściduttānāsyasya svām nāsāmitaracceṣṇaṃmīkṣamāṇasyāturasya jaṅghayorupar-
 iṣṭānnātyucchritāsanāniviṣṭo bhiṣag dakṣiṇahastānulomamakṣi mukhabāṣpasvinnaṃ
 nimīlitamīśadaṅguṣṭhodaravimṛditatārakatayā pariplutadoṣaṃ savyāṅguṣṭhapradeśinī-
 hyāmunmīlya dakṣiṇamādhyamāpradeśiṇaṅguṣṭhairniṣkampam gr̥hītayā śālākayā kṛṣṇab-
 hāgādbhāgadavayasyāpāṅgādekabhāgasya ca saṅgame dṛṣṭerārjavam nātyūrdhvamadho vā
 netrasahajanmani sandhau vidhyet | |
 evameva dakṣiṇam dakṣiṇāṅguṣṭhapradeśinyunmīlitamitareṇa kareṇaiva cāturasya
 dakṣiṇapārśve sthitvā | |
 atha śabdavadavedanam sambubindusruti ca samyagviddham vidyāt |
 praviṣṭamātrām ca śālākām dhārayet |
 rāgāśruvedanānutpādanārtham ca stanyena secayet |
 tataḥ punarāturaṃśvāsya bhramayan śālākāmā dṛṣṭimadhyāt praveśayet | |
 adhaścāsyāvalikayato liṅganāśamadrutamavilambitamanusukhamadhomukhama-
 panayeducchin̄khaḥyecainam |
 tathā hi dr̥k srastakaphasya viśudhyati |
 viśuddhadṛṣṭeścāṅgulim tantūn jñātīn santatīmśca darśayet |
 prekṣamāṇasya cānimīlitānnetrācchannaiḥ śanaiḥ bhramayanneva śālākāmapakarṣet |

atha vyapagatadoṣasya yathāvat paśyataḥ sukhoṣṇaghṛtāplutaṃ picumīkṣaṇasyopari
datvā badhnīyāt |

tato nivātamāgāramanupraveśya saṃveśya ca sopadhāne mṛduśayane śayānaṃ dakṣiṇe
'kṣiṇi viddhe vāmena pārśvena vāme dakṣiṇenobhayasminnuttāmananukūlābhīḥ kathāb-
hirupācāret |

yathāśakti cainamupavāsayet |

udgārakṣavathukāsaniṣṭhīvanotkṣepaṇāni tryaḥaṃ pariharet |

snānāmbupānadantadhāvanādhomukhāvasthānānisaptāham ||

snehavidhiṃ cekṣeta |

mūrdhni pādayośca ghṛtābhyaṅgamācāret |

ṛtīye cāhni muktvākṣi pariṣecayederaṇḍapallavaśṛtena dugdhoṣṇena dugdhena |

jīvanīyairvā siddhena payasā haviṣā vā |

tadvallaghunā pañcamūlena |

tataḥ pūrvavad badhnīyāt ||

tataḥ prabhṛtyevameva pratyahamāsaptāham |

saptame tu divase sarvathā mokṣayet |

daśame vā |

bhojayeccainam vyoṣāmalakayuktaṃ dravamīṣatsnehalavaṇaṃ vāṭyamuṣṇodakad-
vitīyaṃ vilepīṃ vā |

evamācarato rujārāgādayo nānuvartante ||

tadanuvṛttau tu yaṣṭimadhukalodhramṛdvīkāsaindhavaiḥ siddhena sasitenājapayasā
nayanamāścyotayet |

madhukakuṣṭhotpaladrākṣālākṣāśarkarābhirvā |

prśniparṇimustamadhukaśatāvarīpaṃdmakasaindhavairvā ||

śirovaktralepaṃ ca sārivāgairikayavadūrvāghṛtaiḥ kuryāt |

mātuluṅgarasāplutairvā mṛdubhṛṣṭaistilaiḥ sasarṣapaiḥ |

ajākṣīradrutairvā mṛdubhṛṣṭaistilaiḥ sasarṣapaiḥ |

ajākṣīradrutairvā payasyāsārivāpatramañjiṣṭhāyaṣṭyāhvairhimaḥ sukhoṣṇo vā lepaḥ |

tadvaddevadārunāgaramadmakairvā ||

jāṅgalarasena ca jīvanīyakvāthavatā bhojayet |

vātaharavargasiddhena ca payasā |

padmakādigarbhasiddhaṃ sarpiḥ pānanāvanasekeṣu vidadhyāt |

tathānupaśame sirāṃ vidhyet |

adhimanthasādhanaṃ cekṣeta ||

yathoktācārātikramāttu vyadhaḥ pākamupayāti |

abhiṣyandādhimanthādayaḥ syurvyadhadoṣacca |

tānyathāsvamupatrameta ||

vyadhadoṣāḥ punaradha ūrdhvaṃ kṛṣṇāsannamapāṅgāsannaṃ sirāvyadhaśca ||

tatrādhovyadhādatyarthasūlāsrasrutirāgāḥ śālākāyāmścopalepo bahalapicchilaḥ kṛṣṇaṃ
valibhirupacīyate nayanam sravati tadvarjayet ||

ūrdhvavyadhādatimātraruk |

tatrātyuṣṇaghṛtapariṣeko vātaharaṃ ca karma ||

kṛṣṇāsannavyadhānnasukhamapanīyate paṭalam |

kṛṣṇe ca rujā |

drṣṭirapi ca raktāvacchādītā kṛṣṇamaṇḍalābhā bhavati |

tatra sarpiṣsekavirekaraktamokṣaiḥ siddhiḥ ||

apāṅgāsannavyadhācchophaśūlatodabhedāḥ sāsrāḥ srutayaḥ |

tatra ghṛtasekopavāsau bhruvorantare ca dāhaḥ ||

sirāvyadhādraktāgamo vividhāśca vedanāḥ |

tatra stanyamadhukavipakvena sarpiṣā pariṣeko 'pāṅge vā dāhaḥ ||

sirājālavati tu netre prāk sirājālamapanayet |

tato labdhabalaṃ snigdhaṃ ca vidhyet | |
 atha śalākābhramaṇadoṣāḥ |
 kṣobhaṇamūrdhvamadho 'tyarthadr̥ṣṭighaṭṭanamatidr̥ṣṭipreraṇaṃ ca |
 śalākākṣobhaṇāddhispanadanatodabhedaparimanthāḥ |
 tasmīnyasṭimadhukapoṭṭalyā ghr̥tamṛditayā seko jalaukasaśca |
 ūrdhvapraṇayanādrāgo 'tivedanā ca |
 tatropavāso ghr̥tasekaśca sparśasukhaḥ |
 adhonayanācchūlaṃ raktāgamaśca |
 tatra kṣobhaṇavat siddhiḥ |
 atyarthadr̥ṣṭighaṭṭanāddr̥ṣṭyākulatā |
 tatra sarpirmaṇḍonuvāsanam nāvanam ca |
 atītya dr̥ṣṭim śalākāyāḥ preraṇādraktasravaṇam raktābharūpadarśanam ca |
 tatra sarpiṣsekopavāsajalaukasaḥ | |
 liṅganāśadoṣāstu sphuṭanamavagalanam vistaraṇamutplavanam līnatā ca |
 tatra śalākayā spr̥ṣṭo liṅganāśo yaḥ sphuṭati tameraṇḍapatrasvinnaṃ khaṇḍaśaḥ śodhayet
 |
 tataḥ kṛṣṇāsaindhavamadhubhiravapīḍanam |
 avagalati tu śalākāmapanīya stanyasekaṃ dadyādavapīḍanam ca śuṇṭhīguḍam
 jalaukasaśca |
 vistīryamāṇe sukhoṣṇāmbuplutena vāsasā svedo ghr̥tamaṇḍaśca pratimarśaḥ |
 tadvadutplavamāṇe vitrāsanam śītāmbhasā pratataṃ cocchīnkhanam ca | |
 sthire cale ca doṣe patrabhaṅgasvedaḥ |
 tathāpyanapagacchati śalākāpagamane vā punarutplavane snehapānanasyādibhirupa-
 pādya punarvidhyet |
 evamapi punarutplavane bhruvorantare dāhaḥ | |
 yastvapakṛṣyamāṇo dr̥ṣṭimaṇḍale līyate tatra kṣīreṇa nāḍisvedaṃ dadyāt |
 śatāhvāmādhukacūrṇasamsr̥ṣṭam ca ghr̥tam pratimarśa iti |
 bhavati cātra | |
 svedadāhapratimarśān sadyoviddhe tu secanam | |
 avapīḍam tṛtīye 'hni yuñjyāttadvajjalaukasaḥ |
 saptāhānte sirāmokṣam virekaṃ bastikarma ca | |
 yantraṇāmanurudhyeta dr̥ṣṭerā sthairyalābhataḥ |
 rūpāṇi sūkṣmadīptāni sahasā nāvalokayet | |
 kuryācchlakāsthūlāgrā viśālvraṇatām tanuḥ |
 paṭalotplavanam tīkṣṇā kṣatamantaḥ kharārujaḥ |
 kaṇṭhā ca viṣamāśrūṇi drasvā dīrghā ca durgrahā | |
 āḍhakīmūlamaricaharītālarasāñjanaiḥ |
 viddhe 'kṣṇi saguḍā vartīryoḃyā divyāmbupeṣitā | |
 jātīśirīṣadhavameṣaviśāṇaśuṣpavaidūryamauktikaphalaṃ payasā supīṣṭam |
 ājena tāmramamunā pratanupradigdhaṃ saptāhataḥ punaridaṃ payasaiva piṣṭam | |
 piṇḍāñjanam hitamanātapaśuṣkamakṣṇi viddhe prasādajananaṃ balakṛcca dr̥ṣṭeḥ |
 srotojavidrūmaśilāppatiphenatīkṣṇairasyaiva tulyamuditam guṇakalpanābhiḥ | |
 | |
 iti saptadaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha aṣṭadaśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sarvagākṣirogavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vātena netre 'bhiṣyaṇṇe nāsānāho 'lpaśophaṭā |
 śaṅkhākṣibhrūlālāṭāsyatodasphuraṇabhedanam | |
 śuṣkālpaḥ dūṣikā śītamalpaṃ cāśru calā rujaḥ |
 nimeṣonmeṣaṇam kṛcchrājantūnāmiva sarpaṇam | |

akṣyādhmātamivābhāti sūkṣmaīśśalyairivācitam |
 snigdhoṣṇaiścopaśamanam sobhiṣyanda upekṣitaḥ | |
 adhimantho bhavettatra karṇayornadanam bhramah |
 aranyeva ca mathyante lalāṭākṣibhruvādayaḥ | |
 hatādhimanthah sopi syāt pramādātena vedanāḥ |
 anekarūpā jāyante vraṇo dṛṣṭau ca dṛṣṭihā | |
 manyākṣiśaṅkhato vāyuranyato vā pravartayet |
 vyathām tivrāmapaicchilyarāgaśophaṁ vilocanam |
 saṅgocayati paryaśru sonyatovātasamjñitaḥ | |
 tadvajjihmaṁ bhavennetramūnam vā vātaparyaye | |
 dāho dhūmayanam śophaḥ śyāvatā vartmanorbahiḥ |
 antaḥkledo 'śru pītoṣṇam rāgaḥ pītābhadarśanam |
 kṣāroḥkṣitakṣatākṣitvam pītābhīṣyandalakṣaṇam | |
 jvaladaṅgārakīrṇābhaṁ yakṛtṭpīṇḍasamaprabham |
 adhimantho bhavennetram syande tu kaphasambhave | |
 adhimantho bhavennetram syande tu kaphasambhave |
 jāḍyam śopho mahān kaṇḍūrnidrānnānabhinandanam |
 sāndrasnigdhahabahuśvetapicchāvaddūṣikāśrutā | |
 adhimantho nataṁ kṛṣṇamunnataṁ śuklamaṇḍalam |
 praseko nāsikādhmānam pāṁsupūrṇamivekṣaṇam | |
 raktāśrurājīdūṣikā raktamaṇḍaladarśanam |
 raktasyandena nayanam sapittasyandalakṣaṇam | |
 manthe 'kṣitāmraparyantamutpāṭanasamānaruk |
 rāgeṇa bandhūkanibhaṁ tāmyati śparśanākṣamam |
 aśrīnimagnārīṣṭābhaṁ kṛṣṇamagnyābhadarśanam | |
 adhimanthā yathāsvam ca sarve syandādhikavyathāḥ |
 śaṅkhadantakapholeṣu kapāle cātirukkarāḥ | |
 vātapittāturam gharṣatodabhedopadehavat |
 rūkṣadāruṇavartmākṣikṛcchronmīlanimīlanam | |
 vikūṇanaviśuṣkatvaśītecchāśūlapākavat |
 uktaḥ śuṣkāḥpāko 'yam saśophaḥ syāttribhirmalaiḥ | |
 saraktaistatra śopho 'tirugdāhaṣṭhīvanādīmān | |
 aśrūṣṇaśītavīśadapicchilācchaghanam muhuḥ | |
 alpaśopho 'lpaśophastu pāko 'nyairlakṣaṇaistathā | |
 akṣipākātyaye śophaḥ saṁrambhaḥ kaluṣāśrutā |
 kaphopadigdhamasitam sitam prakledarāgavat |
 dāho darśanasamrodho vedanāścānavasthitāḥ | |
 annasāro 'mlatām nītaḥ pittaraktolbaṇairmalaiḥ |
 sirābhirnetramārūḍhaḥ karoti śyāvalohitam | |
 saśophadāhapākāśru bhr̥ṣaṁ cāviladarśanam |
 amloṣito 'yamityuktā gadāḥ ṣoḍaśa sarvagāḥ | |
 hatādhimanthameteṣu sākṣipākātyayam tyajet | |
 vātodbhūtaḥ pañcarātreṇa dṛṣṭim saptāhena śleṣmajāto 'dhimanthah |
 raktotpanno hanti tadvatirātrānmithyācārāt paittikaḥ sadya eva | |
 | |
 iti aṣṭādaśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekonaviṁśo 'dhyāyaḥ |
 athāto 'bhiṣyandapraṭiṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayomaharṣayaḥ | |
 atha khalu sarvagākṣirogāṇaṁ pūrvarūpa eva śirovirekakavaladhūmopavāsānāsevetāny-
 atra mārutodrekāt | |

sarvatra tu candanamaricapatrailāsvarṇagairikatagararasāñjanalavaṇayaṣṭyāhvairbiḍālakam
 kuryāt | |
 tathā dārvītutthaharītakībhirvātapitte |
 kaphe tu harītakīnāgararasāñjanasvarṇagairikaiḥ | |
 api ca |
 kuṣṭhāmisippalīcandanotpalairbiḍālako vedanāghnaḥ |
 mustāgarucandanaiḥ kṣaudrayutaiḥ śuladāharāgaghnaḥ |
 sandhavāgarutrijātakatrikaṭukasvarṇagairikakuṣṭhatagaraśaileyakaiḥ śūlaśvay-
 athudāharāganut | |
 śigruḥphalamanohvāsābaralodhraiḥ kramāccaturguṇapravṛddhaiḥ ślakṣṇarajobhiḥ sūkṣ-
 matāntavasthainayanamavacūrṇayet | |
 śvetalodhratvacam bahirvilikhitaṁ nimbapatrakalkena pradigdhāṁ puṭapāke vipakvā-
 mardhapalonmitāṁ maricacatuṣṭayayuktāṁ ślakṣṇarajīkṛtāṁ vastrabaddhāmakṣṇyavakiret |
 etadavaguṇṭhanam śuladāhāśruśvayathukaṇḍūśāpākakledopadehaharam |
 tayaiva ca poṭṭalikayāścyotanakāle 'vantisomāplutayāścyotayet | |
 pūrvavadvā lodhravalkalakamupaskṛtāṁ tanmātrameva maricadvayena manaśśilāpā-
 denāṣṭāṁśakaiśca yaṣṭimadhukaśatapuspāñjanairyuktāṁ prakalpayet |
 api ca | |
 āraṇyāśchagaṇarase paṭāvabaddhāḥ susvinnā nakhavituṣīkṛtāḥ kulatthāḥ |
 taccūrṇam sakṛcūdavarṇanānniśīthe netrāṇāṁ vidhamati sadya eva kopam | |
 atha dāruharidrāpalamudakārdhaprasthenāṣṭāṁśaśeṣam kvathitaṁ mākṣikayuktamāścy-
 otanam kurvīta | |
 evam cānupaśame vātābhiṣyandināmādāveva jāṅgalarasairbhejayitvā daśamūlarāsnāt-
 rīphalākvāthena jīvanīyakalkena ca payoyutaṁ siddhamitaradvā purāṇasarpīḥ pāyayet | |
 āścyotanam cāsyairāṇḍamūlapallavaiḥ śṛtamajākṣīram kuryāt |
 sālāparṇīpṛśniparṇīdvibṛhatīmadhukorupūgairvā |
 tadvattagaradrīberaśārṇgeṣṭhodumbaramadhukapippalībṛhatīdvayairāṇḍamūlairvā | |
 aṁśumatīdvayabṛhatikaṇṭakārikābhīrvā tāntavāvabaddhābhiḥ surāmadyadhānyāmlāny-
 atamāplutābhirānūpamāṁśāmlakvāthena vā | |
 taireva ca māṁsairveśavārīkṛtasvinnairmahāsnehavadbhīryavacūrṇalavaṇapragādhāmutkārikāṁ
 kṛtvā lalāṭagaṇḍādīn svedayet | |
 athavā rāsnābhīrudaśamūlabalākolakulatthayavānāmajākṣīrasvinnānām bāṣpeṇa |
 rāsnādibhireva siddham tailam sarpīrvā nāvanam |
 evamvidhaireva nāḍīsvedaṁ kuryāt | |
 saralāsuraabhiḥganadevadāruhimśrākarañjaphalabilvasarṣapaiśca sabhr̥ṣṭatilaiḥ payasā
 piṣṭaiḥ sukhoṣṇairmukhālepo 'kṣivedanāstambhapraśamanāḥ | |
 evamasyānupaśāntarujaḥ sirāṁ mokṣayet |
 snehasvedaviṣyandam hi vātaduṣṭamasṛṇnīrdriyamāṇam nānilaparakopāya |
 punaśca snigdhāya tilvakena saṁyuktaṁ vā tilvakakaṣāyānupānam sarpīrvirecanam
 dadyāt |
 śuddham ca vātapraṭiśyāyavadāsthāpayedanuvāsayecca | |
 atha tilān nīṣṭuṣān bilvaphalakvāthena bhāvayenniśi divā śoṣayedevaṁ pañcāham |
 tebhyaṣṭailam gr̥hītvā varāhamedoyuktaṁ bilvamūlamadhuyaṣṭikākalkena payasā ca
 pacet |
 tena nasyam śīrobastiṁ ca kuryāt |
 sarvagandhaniryūheṇa vā madhukagarbham sakṣīram tailam |
 snaihikaṁ ca dhūmaṁ pibet | |
 upaśāntarujo 'sya ca tarpaṇam |
 kāśmaryamadhukaḥ kumudotpalorupūgakuṣṭhabṛhatītamālamāṁśīsārīvāpra-
 paunḍarīkadarbhamūlakaśerukābhiḥ payaḥ sādhyet tattarpaṇanasyābhyāngeṣu vidadhyāt
 | |

kṛṣṇasarpaśiro vā kṣīre kvāthayet |
 tataḥ snehamuddhṛtya candanośīraśarkarotpalakalkena kṣīravatā pakvaṃ tarpaṇam |
 athavā pañcamūlajīvanīyakukkuṭamāmsaiḥpayo vipacet
 tato navanītaṃ ghanānantāsārivośīracandanaiḥ sapayaskaiḥ sādhayet | |
 puṭapākaṃ ca chāgorabhavarāhānāmanyatamasya yakṛt pippalīsaindhavamadhugṛ-
 topetam kuryāt |
 añjanaṃ cāsya dṛkprasādanārtham | |
 kṛṣṇatilān nistuṣān kṛtvā stanyena saptāhaṃ bhāvayecchoṣayecca |
 taccūrṇaṃ sitopalāsamaṃ kṛtvā madhukārdhabhāgena saindhavāṃśena kṛṣṇasarpaśi-
 rasaścāntardhūmadagdhasya bhāgena saṃsṛṣṭaṃ divyodakapiṣṭhaṃ guṭikāṃ kārayet | |
 godhāsarpavasāyāmājamedasi ca saindhavapippalīcūrṇaṃ rasāñjanaṃ cāvapet |
 eṣā māsam sthitā rasakriyā dṛṣṭiprasādanī rujāharā ca | |
 uddhṛtasareṇa gavyena dadhnāmlena rājataṃ bhājanamālimpet |
 nīlībhūtaṃ ca tadviśuṣkaṃ mastunā vartayaḥ kṛtāḥ chāyāviśoṣitā vātākṣirogaṃ jayanti |
 māgadhiḥkāṇṭakārikādvayamūlatvaṃmadhukasitāsaindhavatāmrrarajāṃsyajākṣīreṇa
 piṣṭvā tāmrapātramālepayet |
 saptāhāt saptāhādapanīya punastathaiva piṣṭvā lepayet |
 saptabhiḥ saptarātraiguṭikā kṛtāḥ paraṃ vātākṣirogavedanārāgaśophatimirakācanaktāndhya-
 tāpādhimanthābhigāhātaharāḥ | |
 pratyañjanaṃ cātra sphatikaśaṅkhanābhimadhukagairikairikṣurasapiṣṭairvarttiḥ | |
 ayameva ca sarvo vidhiradhimandhādiṣvapi prayojyaḥ | |
 viśeṣatastvdhimanthe saḥacaraspḥūrjātakakatakabijabīlavavṛkṣādanīniryūheṇa sa-
 payaskaṃ sarpiḥ siddhaṃ pibet | |
 sarpiṣānupaśame tailaṃ vasāṃ majjānaṃ pūrvoktavidhivadvyatyāśena kuryāt |
 sarvathānupaśāntāvuparibhruvoryathokto dāhaḥ | |
 pittābhiṣyandādhimanthayoh śarkarāvaccūrṇitaṃ sarpiḥ pānam |
 tiktakānāmanyatamaṃ vā | |
 prapaunḍarikāmalakadvibṛhatīdarbhadaśamūlaśatāvarītālīsapatramañjiṣṭhānīlotpalakvāthaḥ
 sitāstanyenāścyotanam |
 madhukakāṭaṅkaṭerīniryūho vā |
 sakṣaudraścandanamadhukalodhramañjiṣṭhāśvarṇagairikakvāthastīvraśūladāhaharāḥ | |
 lodhradārvīmadhukaprapaunḍarikānyāpoṭhya nantakena badhnīyāt |
 tena kṣaudrasalilāplutena seko vedanāghnaḥ |
 tenaiva ca saśarkarastrīstanye cchāgadugdhe vā dāharāgaghnaḥ | |
 śvetalodhraṃ madhukaṃ ca samaṃ ghṛtena bharjayitvā cūrṇayet |
 tataḥ poṭṭalikāvabaddhaṃ stanyena toyena vā mṛditamāśu śūladāharāgaśophānapohati |
 candananalinakumudanadalādādhirvā kṣīrasaṃskṛtaiḥ |
 taiśca śirovaktrapralepapariṣekāḥ | |
 evamasiddhau sirāvyadhaḥ punaḥ snigdhasya ca triphalākāśmaryakvāthaśarkarātrivṛc-
 cūrṇaurvirekaḥ | |
 śaṅkhamadhukasaindhavabṛhatīmūlatvacāḥ payasājena piṣṭvā tāmrapātraṃ paralepayet
 |
 punaḥ saptāhādevaṃ saptabhiḥ saptarātraiguṭikāḥ kuryāt |
 tāḥ stanyagṛṣṭāḥ pittāmayeṣvāñjanādrujamapaharanti | |
 suvarṇagairikaṃ niśāṃ devyembhāsi sthitamahāḥ śoṣayet saptāha mevameva ca suśītena
 madhuravargakaśāyeṇa bhāvayedetaccūrṇāñjanaṃ dāharāgaghnam | |
 pañcāśaddārvīpalāni palikāni ca sārivāmadhukakākolīdviniśāṃmṛdvīkāśmarya-
 suniṣaṇṇakamañjiṣṭhālodhrośīracandāni jaladroṇeṣṭabhāgāvaśeṣaṃ pacet |
 parisrutaṃ ca punarādarvīlepādavatārya ca sitopalāsamāṃśaṃ madhugṛtadvipalaṃ
 prakṣipet |
 rasakriyeyaṃ madhurā sarvākṣirogeṣu hitā | |

kāśmaryasvarasapiṣṭaḥ sārīvāśarkarākalko nasyamikṣurasapiṣṭaḥ vā yaṣṭyāhvam |
 kṣataśukrotaḥ cātra tarpaṇaḥ puṭapākaśca ||
 śleṣmābhiṣyandedhimanthe ca tryahamupavāsastīkṣṇāni dhūmakavalanāvanāni |
 śārṅgeṣṭhākuṣṭhatagaramuruṅgīvyoṣailādārubhirbiḍālakaḥ ||
 tilvakabr̥hatīnidigdhikālodhrāragvadhamūlatvagbhirgomūtrakvathitairāścyotanaḥ
 śophopadehakaṇḍūghnam ||
 nimbapatrakalkadigdham vā lodhramaṅgārasveditaḥ cūrṇitaḥ tāntavāvabad-
 dhamuṣṇāmbumṛditaḥ |
 tadvadevābhayāmalakopakulyāpāṭalīcūrṇāni |
 śīgrupallavaraso vā madhumiśraḥ |
 madhuśīgrupāṭalībilvamūlaśuṅṭhīkvātho vā ||
 nimbapaṭolajātipatralodhradvayamahauśadhaiḥ khaṇḍaśaḥ kalpitairvastrabaddhaiḥ
 sakṣaudrairgauḍe sīdhau vā paripltaiḥ sekaḥ paraṁ śleṣmaśūladhraḥ ||
 rohiṣapūṭīkakarañjakapitthāsphotaṭīlubilvapatraśīgrusurasārkanimbapatrairgomūtrakvathitaiḥ
 svedaḥ ||
 tathāpi śophagharṣānubandhe yavamadanabhūrjaśamīpatraiḥ saghr̥tairghṛtenaiva vā
 nāḍyākṣi dhūpayet |
 laghvaśitaḥ ca dvitīyehni prātarvyoṣavipakvaḥ yavakṣārāvacūrṇitaḥ sarpiḥ pāyayet |
 tataḥ sirāvyadho virekaśca ||
 br̥hatītvakṣuṅṭhītāmtrakāmsyarajāmsi dadhimastunā piṣṭvā tāsrapātre pralepayet |
 tathaiva ca saptāhe |
 saptasaptāhe ca gate vartayaḥ kāryāḥ maricaharidrābhayāñjanairvā jalapiṣṭā vartiḥ |
 trikaṭukatriphalāviḍaṅgasāraharidrābhīrvā ||
 harītakī tutthaḥ ca samabhāgaḥ tutthādaṣṭāṁśena maricameṣā vartiḥ kumārī
 sarvaśleṣmākṣirogaghñī ||
 viḍaṅgacūrṇo vā vāruṇyā bhāvitaḥ śāṅkho bījapūrarasena madhukaḥ triphalārasena
 pṛthagaikadhyam vā cūrṇāñjanaḥ vā piṇḍo vā pothakībahalakaphotkleśābhiṣyandānapa-
 harati ||
 svarṇagairikasaindhavamanaśśilālākṣānatakarañjikāsurasāśāṅkhavyoṣatālīsakuṣṭhakaliṅgakadevadārūna-
 ladañjātīmukularasāñjanaiḥ surāmaṇḍapiṣṭairvarttiḥ sarvaśleṣmākṣirogavikāraharā ||
 puṣpakāsīsacūrṇam tāmrasamudge surasapatrasvarasena saptāham bhāvayet |
 taccūrṇāñjanaḥ vartmopacayapakṣmaśātaghnam ||
 saindhavavyoṣavarāviḍaṅgalodhraprapauṇḍarīkamadhukatutthakatārksyaśailatāmracūrṇaiḥ
 chāgapayaḥpiṣṭairmārkavasvarasaparipīṭairvarttiḥ kāṇḍacitrākhyā sarvākṣirogān jayati ||
 kaṇḍvām manaśśilāsaindhavaśvetamaricairmātuluṅgarasapiṣṭairvarttiḥ |
 saśophāyām nāgaradevadārusaindhavajātīkṣārakaiḥ surāmaṇḍapiṣṭaiḥ ||
 naktamālalaśunaśīgruśīgrukabījairvā rasakriyā |
 tarpaṇaḥ ca ||
 yakṛdājamaḥgarupriyaṅgunaladadevadārūyutaḥ payasi kvāthayettasmin śīte khajamathite
 yannavanītaḥ tadebhirevaūśadhairvipakvaḥ |
 puṭapākaśca kuṣṭhatagaradārvīsarvagandhairājena yakṛtā saha piṣṭairmadhughṛtayutaiḥ
 ||
 raktajaḥ punarabhiṣyandamadhimanthaḥ ca pittavadupatramet |
 stanyekṣurasāśkarodakānyatamena vāścyotayet |
 punaḥpunaścāsyā rudhiramavasecayet sirāvyadhena jalaukobhiśca |
 tīvravedanāyām mahatīm ghṛtamātrām pāyayet ||
 āḍhakīkuryaṭapāṭalīśrīparṇīvidulārjunabr̥haticampakamālatīmūlāni kharjūrarasapiṣṭāni
 guṭīkāñjanaḥ ||
 keśairjalārdraiḥ kāmśyamudgharṣayet tām kāmśyamaladigdhānantardhūmaḥ dagdhvā tat
 bhasma triphalākvāthe surasāsvarase kṣīre ca chāge pañcāham bhāvayet |
 etaccūrṇam srotojatulyam pratyāñjanaḥ ||

kr̥ṣṇasarpam payasi kvāthayettataḥ pūtaśītamathitāt snehamupoṣitāya kṛkavākave dadyāt
 |
 tasya yat purīṣam tat snehāñjanam | |
 kr̥ṣṇasarpamukhamañjanasarpīṣoḥ pūrṇam darbhaveṣṭitam mṛdavaliptamadhomukham
 gomayenāgninādagdhvā tatoñjanamādāya patranaladanīlotpalatulyam cūrṇikṛtam param
 dṛkprasādajanamañjanam | |
 ghr̥tamaṇḍaśca śarkarāmadhukanīlotpalairmānuṣīdugdhayuktaiḥ siddho nasyamiti |
 bhavati cātra | |
 sarvekṣirogā yat prāyo jāyante syandapūrvakāḥ |
 yataśca raktaṁ sandūṣya tānatastvarayā jayet | |
 sarvordhvajatrugasrotasyandanāt syanda ucyate |
 tatsthānām tadvadaṅgānāmādhimantho 'timanthanāt | |
 vāte 'kṣisekassairāṇḍabṛhatīmadhuśīgruṇā |
 siddhena pañcamūlena sasitaiḥ pittarakṭayoh | |
 dārṇilākṣotpaladrākṣāmañjiṣṭhāmādhukadvayaiḥ |
 śleṣmaṇi triphalāśuṇṭhīnimbalodhrātarūṣakaiḥ |
 samastaisannipātottthe kuryāt syande 'kṣisecanam | |
 tutthavyoṣābhayālodhrayaṣṭyāhvaistāmrasamsthitaḥ |
 dhānyāmlapiṣṭaiḥ sekoyam sarvābhiṣyandarukpraṇut | |
 tadvatutthābhayālodhrayaṣṭīmādhurasāñjanaiḥ |
 śatāhvārddhāmśasamyuktaiḥ sekaḥ sarvākṣīśūlajit | |
 puṣpāñjanasitākṣaudraistāmrasamsthaistilāmbhasā |
 secanam hanti rugrāgadāhaśvayathugharsaṇam | |
 dviniśātriphalāmūstaiḥ pramadādugdhakalkitaiḥ |
 sekaḥ saśarkarākṣaudrairabhighātarujāpahaḥ | |
 niṣikṭam tutthakam vārān gorjale pañcaviṁśatim |
 stanye vā chāgadugdhe vā sadyaḥkope tadañjanam | |
 badarīdalayaṣṭyāhvātutthadhātrīphalaiḥ samaiḥ |
 puṭAantarbādarāgnīddhairdṛgutkopaghnamañjanam | |
 bṛhatyairāṇḍamūlatvakśīgrumūlaiḥ sasaindhavaiḥ |
 varttirāpayahpiṣṭaisarvavātākṣirogajit | |
 sumanaḥkṣārakāḥ śaṅkhastrīphalā madhukam balā |
 pittarakṭāpahā varttiḥ piṣṭā divyena vāriṇā | |
 saindhavam triphalā vyoṣam śaṅkhanābhissamudrajah |
 phenah śaileyakam sarjo varttiḥ śleṣmākṣirogajit | |
 śaṅkhavidrumavaidūryalohitākṣaplavāsthībhiḥ |
 srotojaśvetamaricairvarttiḥ sarvākṣirogajit | |
 pippalyah kiṁśukaraso vasā sarpasya saidhavam |
 ghr̥tam ca jīṛnam sarvākṣivikāraghnī rasakriyā | |
 kr̥ṣṇasarpavasā kṣaudram raso dhātryā rasakriyā |
 śastā sarvākṣirogeṣu kaccāmapaṭaleṣu ca | |
 rasāñjanam śṛṅgaveramābhayā tutthakam śubham |
 yathottaram dviguṇītaistairvarttiraparājitā | |
 ṛte vātādabhiṣyandāttimirāṇi kukūṇakam |
 pothakīpītakāḥ pillānarmāṇi ca niyacchati | |
 tāmre mastusamudghṛṣṭam tutthakam śyāvātām gatam |
 sarvābhiṣyandaśuklārmasirājāljidañjanam | |
 maricavaralavaṇabhāgo bhāgau dvau kaṇasamudraphenābhyām |
 sauṇīrabhāganavakam citrāyām cūrṇitam kaphāmāyajit | |
 maricāmalakajalodbhavatutthāñjanatāpyadhātubhiḥ kramavṛddhaiḥ |
 ṣaṇmākṣika iti yogastimirārmakledakācakaṇḍūghrah | |

pippalīm satagarotpalapatrā varṭtayet samadhukām saharidrām |
 etayā satatamañjayitavyam yaḥ suparṇasamamicchati cakṣuḥ | |
 | |
 iti ekonaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha viṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ akṣipākapiḥṇapratīṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 śuṣkākṣipāke vātābhiṣyandavihitam sarpiḥ pibet |
 kulīrarasakṣīrasiddham vā | |
 dārvīprapaundarikayoḥ kvātha āścyotanamakṣipākagṇam |
 mañjiṣṭhāmadhukakālānusārīsārīvālodhralākṣāprapaundarikāṇāmakṣipākarakṭarājīgṇam
 |
 mṛdvīkācandanakalkastaṇḍulāmbuparisruto madhumānaśrudāhaharaḥ |
 lodhrakoraṇḍakapuṣpakvātho vedanāharaḥ | |
 aṇutailam nasyam |
 sārīvāvidārībalāmadhukotpaladrākṣātarūṣakajīvakaṇḍanairjāṅgalarasakṣīropetaṁ
 tailam sādhitam nāvanāt sarvordhvajatrūṇāṁ gadān vātapittottarān nihanti | |
 snigdhaścātra tarpaṇapuṭapākāḥ |
 vātapittānyatarodrekataśca yathāsvamabhiṣyandavidhiḥ | |
 ādarśamaṇḍale ghṛtāktakeśān ghṛṣṭvāntardhūmam dahet sā maṣī ghṛtapiṣṭāyasabhā-
 janasthitākṣipākamañjanā dapaharati | |
 mañjiṣṭhāphalatrikakaṭaṇkaṭerīniṣkvāthe lohasrotoñjanacūrṇamāpiṇḍībhāvāt pacet |
 etacūrṇāñjanamabhayaṁ dāhoṣārāgāśruharam | |
 tāmraṇḍajassairyakapuṣpapuṇḍrāhvamadhukakālānusārīsārīvāḥ chāgena payasā piṣṭāḥ
 piṇḍāñjanam | |
 ānūṣavasā śuṇṭhīsaindhavacūrṇānvitā snehāñjanam |
 evamapyasāntau madhukasiddhaḥ śatāhvācūrṇayukto ghṛtamaṇḍastathā payo vā bastiḥ
 | |
 śaśophālpaśophayostu snigdhasvinnasyānu sirāvidhyet | |
 drākṣābhayākvāthastrivṛtkalkavān saghṛto virekaḥ |
 viriktasya yathādoṣodayamāsthāpanam | |
 tataḥ piṇḍasvinnaśīrasaḥ sarṣapatailena saindhavayutena vā sarpiṣā phaṇijjakayuktena vā
 aṇutailena śiṃrovirekaḥ |
 viriktaśīraso 'nuvāsanaṁ kṣīrasarpiṣā dhūmapānaṁ ca | |
 śīronetraṁ cāśya suniṣaṇṇakapattūrairaṇḍapatraiḥ kṣīrāmbusvinnaiḥ saṁsvedayet | |
 ghṛtabhrṣṭam lodhracūrṇam sūkṣmavāsasthamuṣṇodakavimṛditamāścyotanam |
 śuṣkākṣipākokaṁ ca vedanāgṇam | |
 evamaśāntavedanaṁ sandhāvairupakramet | |
 śaśaśīraḥkapālam saindhavaṁ kāmśye stanyaghrṣṭam sandhāvo vedanāgṇaḥ |
 tadvattāmraṁ ca lohe gomūtraghrṣṭam ghṛtadhūpitam | |
 śīgrupallavarasaśca tāmraghrṣṭo ghṛtadhūpitaḥ |
 śāṅkham tāmre stanyena ghṛṣṭam ghṛtābhyaktayavaśamīpatradhūpitam gharṣavedanāgṇ-
 nam | |
 udumbaraphalam lohe stanyaghrṣṭam ghṛtābhyaktaśamīpatradhūpitam
 śūlarāgāśrugharṣagṇam |
 dadhisaraḥ pippalīśaindhavayuktastāmre ghṛṣṭaśśophagharṣāśruvedanāgṇaḥ | |
 mṛṭkapālam kāmśye tilodakaghrṣṭam ghṛtāktanimbapatradhūpitam śophakaṇḍūgharṣāśruśūlarā-
 gagṇam | |
 sandhāvāñjitaṁ cākṣi stanyenānusiñcet |
 triḥparaṁ ca tairnāñjayet |
 athāñjanāni | |

madhukabḥatītvaktāmrrarajāmsyajāksīrapīṣṭāni śamyāmalakapatrairghṛtāplutairanekaśo
dhūpitāni piṇḍāñjanam śophavedanāghnam | |

tālīsapatrapippalīloharrajoñjanakāsīsatarajātīmukulasaindhavairgomūtrapīṣṭaistāmramāliptaṃ
saptarātram sthāpayitvā punastadvadevapiṣṭairguṭikāḥ kāryāstāḥ stanyaghrṣṭāḥ stambhaś-
vayathuharṣagharṣāśrukaṇḍūghnyaḥ | |

abaddhāsthisahakāramāmsam vigatatvacam samatāmracūrṇamīṣat saindhavopetaṃ
gavyena dadhnā piṣṭvā tāmramālepayet |

śuṣkam śuṣkam tathaiva ca piṣṭvā punarlepayet |

etat saptabhiḥ saptāhaiḥ piṇḍāñjanam kṛtaṃ sarvākṣipākāśrugharṣasopharāgavart-
mopacayagham |

aśmantakāmlavetasaparūṣakakoladāḍimaiḥ kṛtā rasakriyā saśophālpaśophapūyālasān
nāśayati |

itthamapi śophānuvṛttau punarasrāvasekaḥ śirovirekaśca | |

amloṣitaṃ pittābhiṣyandavadupācaret |

pillasāadhanam cekṣeta | |

pittakapharaktanicayotkliṣṭavartmapothakībisākhyakukūṇakapakṣmoparodhapūyālasāsu-
ṣkāksipākālpasophāmloṣitā vātavarjyāścasyandādhimanthā ityaṣṭādaśadīrghakālānuband-
hino rogāḥ pillasamjñāḥ | |

eṣāṃ kriyā yathāsvamupadiṣṭaiva |

punaśca pillībhūtānāṃ sāmānyenopadiśyate | |

atha pillākṣirogiṇam snehayitvā vāmayet |

kṛtakramasya sirāvyadhastato virekaḥ |

kṛtavirekasya vartmanī likhet |

sakṛllekhanādaśuddhau punarlekhayet jalaukobhiśca grāhayet | |

priyaṅgulodhrapadmakesaracandanamadhukakalkena samākṣikeṇa biḍālakaḥ |

tuvarikāphalatrikarocanākvāthena madhumatā sāyam prātaḥ sadā prakṣālanamañjanānte
ca kaṣāyavṛkṣapallavakaṣāyeṇa | |

taireva ca patrairūṣṇāpriyatāyāmantarāntarā svedaḥ | |

tutthakapalam viṃśatiśca śvetamaricāni dhānyāmla piṣṭāni tatpalaistriṃśatā tāmrapātre
samāloḍitāni bahuvarṇāmapi pillānāṃ paramamāścyotanam | |

añjanam cāsyāmradhātakīpuṣpatilaparnīkalkena ca varttiḥ harītakyaḍhakīścāṣṭaguṇem-
bhāsyasṭabhāgāvaśeṣam kvāthayet punaśca parisrāvyādarvīpralepādrasakriyeyam
pillākṣiropanī |

palāśāsākhāsvarase kvāthyamāne bṛhatyuśīrarajodadyāt tatghanībhūtaṃ śītamañjanam |

surasārasapiṣṭairvā vacaladevadārubhiḥ |

gopittapiṣṭābhyām vā vyoṣarasāñjanābhyām | |

haritālasauvīrakāñjanasamāmsam vā tāmracūrṇamañjanam |

paripelavakāsīsaharidrādvayasarpapriyaṅgutagarapippalīkalkena tāmrahājanaman-
tarlepayitvā sauvirākakumbhedhomukham saptāham vāsayet tato guṭikāścūrṇam vā kuryāt
| |

tutthagairikacūrṇam chagalīpayahpiṣṭam guṭikā pratyañjanam |

cūrṇa eva vā divyodakabhāvitaḥ |

sa eva vā tadāpluto netrāścyotanamiti |

bhavati cātra | |

vartmāvalekham bahuśastadvacchoṇitamokṣaṇam |

punaḥ punarvirekam ca pillarogāturo bhajet | |

pūyālasatvaśāntente dāhaḥ sūkṣmaśalākayā | |

caturnavatirityakṣṇorhetulakṣaṇasāadhanaiḥ |

parasparamasaṅkīrṇāḥkārtsnyena gaditā gadāḥ | |

sarvadā ca niṣeveta svasthopi nayanapriyaḥ |

purāṇayavagodhūmaśāliṣaṣṭikakodravān | |

mudgādīnkaphapittaghnān bhūrisarpiḥpariplutān |
 śākaṃ caivaṃvidhaṃ māṃsaṃ jāṅgalaṃ dāḍimaṃ sitāṃ | |
 saindhavaṃ triphalāṃ drākṣāṃ vāri pāne ca nābhasam |
 ātapatram padatrāṇaṃ vidhivaddoṣaśodhanam | |
 varjayedvegasaṃrodhamajīrṇādhyāśanāni ca |
 krodhaśokadivāsvapnarātrijāgaraṇātapān |
 vidāhaviṣṭambhakaraṃ yaccehāhārabheṣajam | |
 dve pādamaḍhye pṛthusanniveśe sire gate te bahudhā ca netre |
 tāmraṅkaṣaṇodvartanalepanādīn pādaprayuktān nayanam nayanāni | |
 maloṣṇasaṅghaṭṭanapīdanādyaistā dūṣyante nayanāni duṣṭāḥ |
 bhajet sadā drṣṭihitāni tasmādupānadabhyañjanadhāvanāni | |
 | |
 iti viṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kaṇṇarogavijñāniyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 pratiśyāyajakrīḍākaraṇakaṇḍūyanairmarut |
 mithyāyogena śabdasya kupitonyaiśca kopanaiḥ | |
 prāpya śrotrasirāḥ kuryācchūlaṃ srotasi vegavat |
 ardhāvabhedakaṃ stambhaṃ śīśīrānabhinandanam | |
 cirācca pākāḥ pakvaṃ tu lasikāmalpaśaḥ sravet |
 śrotraṃ sūnyamakasmācca syāt sañcāravicaṇavat | |
 śūlaṃ pittāt sadāhoṣā śītecchāśvathathujvaram |
 āśupākāṃ prapakvaṃ ca sapītalasikāsruti |
 sā lasikāsprṣṭodyadyattatpākamupaiti ca | |
 kaphācchirohanugrīvāgauravaṃ mandatā rujāḥ |
 kaṇḍūḥśvayathuruṣṇecchā pākācchvetaghanasrutih | |
 karoti śravaṇe śūlamabhighātādidūṣitam |
 raktaṃ pittasamānārti kiñcidvādhikalakṣaṇam | |
 śūlaṃ samuditairdoṣaiḥ saśophajvaratīvraruk |
 paryāyādūṣṇaśīteccham jāyate śrutijāḍyavat |
 pakvaṃ sitāsitaraktaḥ ghanapūyappravāhi ca | |
 śabdavāhisirāsaṃsthe śṛṇoti pavane muhuḥ |
 nādānakasmādvividhān kaṇṇanādaṃ vadanti tam | |
 śleṣmaṇānugato vāyurnādo vā samupekṣitaḥ |
 uccaiḥ kṛcchrācchrutiṃ kuryāt badhiraṭvaṃ krameṇa ca | |
 votana śoṣitaḥ śleṣmā sroto limpettato bhavet |
 rug gauravaṃ pidhānaṃ ca sa pratīnāhasamjñitaḥ | |
 kaṇḍūśophau kaphācchrut্রে sthiraṭvaṃ tatsamjñayā smṛtau | |
 kapho vidagdhaḥ pittena sarujaṃ nīrujaṃ tathā |
 ghanapūtibahukledaṃ kurute pūtikarṇakaṃ | |
 vātādidūṣitaṃ śrotraṃ māṃsāsṛkledajā rujam |
 khādanto jantavaḥ kuryustīvrāṃ sa kṛmīkarṇakaḥ | |
 śrotrakaṇḍūyanājjāte kṣate syāt pūrvalakṣaṇaḥ |
 vidradhiḥ pūrvavaccānyaḥ śophorśorbudamīritam | |
 teṣu rukpūtikarṇatvaṃ badhiraṭvaṃ krameṇa ca | |
 garbhe 'nilāt saṅkucitā śaṅkulī kūcīkarṇakaḥ | |
 eko nīruganeko vā garbhe māṃsāṅkuraḥ sthiraḥ |
 pippalīpippalīmānaḥ sannipātādvīdārikā | |
 sarvaṇaḥ sarujaḥ stabdhaḥ śvayaghuḥ sa upekṣitaḥ | |
 kaṭutailanibhaṃ pakvaḥ sravet kṛcchreṇa rohati |

saṅkocayati rūḍhā ca sā dhruvaṃ kaṇṇaśaṣkulīm | |
 sirāsthaḥ kurute vāyuh pālīśoṣaṃ tadāhvayam | |
 kṛśā dṛḍhā ca tantrīvat pālī vātena tantrikā | |
 sukumāre cirotsargāt sahasaiva pravardhite |
 kaṇṇe śophaḥ sarukpālyāmaruṇaḥ paripoṭavān | |
 paripoṭaścapavanāt utpātaḥ pittaśonitāt | |
 gurvābharaṇabhārādyaiḥ śyāvo rugdāhapākavān |
 śvayathuḥ sphoṭapiṭakārāgoṣākledasamyutaḥ | |
 pālyāṃ śophonilakaphāt sarvato nirvyathaḥ sthiraḥ |
 stabdhaḥ savarṇaḥ kaṇḍūmānunmantho galliraśca saḥ | |
 durviddhe vardhite kaṇṇe sakaṇḍūdāhapākaruk |
 śvayathuḥ sannipātottthaḥ sa nāmṛā duḥkhavardhanaḥ | |
 kaphāśrkkrmijāḥ sūkṣmāḥ sakaṇḍūkledavedanāḥ |
 lihyākhyāḥ piṭakāstā hi lihyuḥ pālīmupekṣitāḥ | |
 pippalī sarvajam śūlaṃ vidārī kūcikaṇṇakaḥ |
 eṣāmasādhyā yāpyaikā tantrikānyāmstu sādhyet | |
 pañcaviṃśatirityuktāḥ kaṇṇarogā vibhāgataḥ | |
 | |
 ekaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 dvāviṃśo 'dhyāyaḥ |
 kaṇṇarogapratīṣedhaḥ
 athātaḥ kaṇṇarogapratīṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti hasmāhurātreyādayomaharṣayaḥ | |
 vātaje kaṇṇaśūle rātrau rātrau rasabhojanottaram vātaharadravyasiddham sarpiḥ pibonni-
 ranno vā payonupānam | |
 tato daśamūlasiddhe chāge payasi goṣṭrṇganihite 'gnivarnān pāśānān sandamśena gṛhītvā-
 vapet |
 tenoṣmaṇā nāḍīsvedena ca svabhyaktaṃ svedayet |
 bilvayavakolakulatthamāśārkaśigrupatrairvā sānūpamāṃsaiḥ kvathitaiḥ | |
 svinnaṃ ca pūrayet kuṣṭharāśnāmadhukavamaśāvalekhaśuṇṭhīśikhicandrakamāṣasarala-
 payovipakvena tailena |
 jīvaka madhukakuṣṭhamaṇḍūkīdevadārumahauśadhakalkāśtaguṇakṣīrisiddhena vā | |
 mayūranālakulatthāgarumāśadevadārukalkakṣāraśuktāmlasādhitābhyām vā tailavasāb-
 hyām |
 madhukakṣīrakākolīmāśaśatāvarīkalkasarvagandhodakakṣīravipakvayā vā varāhavasayā
 | |
 rāśnāmadhukakākolīdevadārukalkapayovipācitayā vā śiṃśumāravasayā |
 māṃsikuṣṭhamedāsaralasarabhimaḥmadhukakṣīravipakvayā vā godhāvasayā | |
 jīvakaśatāhvām madhukamāṃsīkṣīrasiddhām kukkuṭamayūravasāṃ kaṇṇapūraṇanasyāb-
 hyaṅgeṣu vidadhyāt |
 madhukakṣīrakākolīkalkena caturguṇaśigruhrasvapañcamūlakairāṇḍapa-
 trarasamaśtaguṇakṣīrasādhitaṃ tailaṃ vā | |
 gṛhītatailavasābhyaktāni taruṇānyaśvatthapatrāṇi puṭapākṣvinnāni prapīḍya tadrasena
 kaṇṇaṃ pūrayet | |
 tadvacca tailalavaṇābhyaktānyarkorupūgamūlakāralukabilvamahāvṛkṣānyatamapatrāṇi
 | |
 mahāpañcamūlasaralāgarudevadārvyanyatamakāśṭhamaśṭādaśāṅgulaṃ tribhāge
 kṣaumeṇāveṣṭya tailena siktavāgre pradīpayet |
 tato dahyamānādyāḥ snehaḥ patati sa sadyaḥ kaṇṇarujamapaharati | |

madhūcchiṣṭakaidāryamadhuśigruphalavacāyavanaladailāguggulubhiḥ ślakṣṇapiṣṭaiḥ
kṣaumavastraṃ dhūmavarttipramāṇapariṇāhaṃ lepayettataḥ sūtreṇāveṣṭya ḍuṇḍukanālena
dhūmaṃ pātuṃ dadyāt | |

ḍuṇḍukanāramevavānena kalkenābhyajya viśoṣayitvā dhūmaṃ vidadhyāt | |
śreyasīdevadārūkākōlikuṣṭhaniculabijaiḥ kṣīrapīṣṭaistilayutaiḥ karṇaṃ bahirlepayet |
sarvadhānyasnehagokṣīrasiddhāmutkārikāmeraṇḍapatrāvachchādite karṇe svedārthaṃ
praṇayet |

punaḥ punaśca nāḍisvedān piṇḍasvedāṃśca |
vātavyādhipratiśyāyārditāvidhānaṃ ca sanirūhānuvāsaṇaṃ kuryāt | |
parihāryāṇi ca pariharedviśeṣataḥ pravātaṃ śītāmbupānaṃ śiraḥsnānaṃ ca | |
pittaje tu śūle prātaḥ śarkarāyutaṃ sarpiḥ pāyayet |
tataḥ snigdhaṃ virecayet |
drākṣāmadhukasiddhaṃ stanyaṃ karṇapūraṇaṃ prayuñjīta |
mākṣikaṃ vā |

madhukapadmakakalkastanysiddhaṃ vā sarpiḥ |
sitāmadhukakharjūraṃdvikābhīrvā sakṣīrekṣurasāṃ priyālakatailaṃ pācitamabhyāṇ-
ganasyakarṇapūraṇaiḥ śūladāhaghaṇaṃ | |

madhukakuḍavaṃ ṣoḍaśaguṇenāmbhasāṣṭāvaśeṣaṃ sādhayitvā tena tailārddhakuḍava-
maṣṭaguṇakṣīraṃ yaṣṭisadhukośīrasārīvākākōlijīvakānantāmṛṇālamañjiṣṭhālodhra-
candanabisagarbhaṃ pacet |

tacca pūrvavat praṇayet | |
eṣāmeva ca kalkena saghr̥tena karṇa parito lepayet |
svedayecca |
tathā kṣīrasarpirnasyaṃ śīrobhyaṅgaśca |
evamāpyanupaśame tu punarvirekaḥ | |
kaphaje pippalīvipakvaṃ ghr̥tamathavā sakṣaudraṃ pāyayitvā taṃ vāmayet |
tatastīkṣṇaṃ dhūmaṃ pāyayet | |
karṇaṃ cāśya pūrayet saraladevadāruhimśrāpaṭolapatrasurasiddhena tailena |
devadārupippalīmālatīpatrakvāthaharidrākuṣṭhatriphalailākvāthakalkasiddhena vā |
rasāñjanamārkaḥvavaijayantīśīgrulaśunārdrakamūlakadalīnāṃ vā pṛthak samastānāṃ vā
rasena madhunā vā rakṣoghnatailena vā |

tathā śūlaśophagauravāṇi praśāmyanti | |
dhānyāmlakvathitadaśamūlabāṣpeṇa nāḍisvedamācāret |
svinnaṃ kuśāmratrivṛṇnaladaśuṇṭhīmustasādhitena tailena pūrayet |
kaphaghnaṃśca gaṇḍūśān dhārayet | |
raktaje paittikavat siddhiḥ sirāvyadhaśca | |
pakveṣu karṇaśūleṣu pūyapravāhiṣu yathāśvaṃ dhūmanasyagaṇḍūṣavamanānyācāret | |
upadigdhaṃ ca srotaḥ sāyaṃprātaḥ picuvartibhiḥ pramṛjya yavāgarumadanaiḥ saghr̥tair-
guggulunā vā dhūpayitvā madhunā pūrayet | |

palāśadhavatiniśakakubhasarjatvakkvātha rasakriyayā svabhyaktāṃ picuvartim srotasi
dadyāt |

badarīśallakījambūdhātakīvaṭaplakṣoḍumbarakvāthenaivameva ca rasakriyayā |
haridrādhātakītriphalājambūśallakīkiṃśukakvāthena ca |
tathā saurāṣṭrikāpadmakadhātakīsamaṅgāśvatthadhavalodhrarasāñjanakvāthena | |
ebhīrevauśadhaiḥ sūkṣmacūṛṇīkṛtaiḥ srotaso 'vakiraṇamevaṃ kledaśūlagauravāṇi
śāmyanti |

eṣāmeva ca kaṣāyeṇa sakṣaudreṇa kapitthasvarasena vā prakṣālanam |
tathā surasādivargaḥ prakṣālanāvacūrṇanayoḥ prayojyaḥ | |
nāḍabādhīrayorvātaśūlokaḥ sarvo vidhiḥ |
śleṣmānubandhe tu prākśleṣmāṇamapaharedvamananāvanābhyāṃ tīkṣṇadhūmaiśca | |
bādhīryaṃ ca bālavṛddhakṣīnakāśaśoṣiṇāṃ ciroththitaṃ ca varjayet | |

itarattu snehasvedanasyaśirobastibastikarmaprabhṛtibhirdoṣānubandhamavekṣya
 sādhayet | |
 tatra prāgeva purāṇasarpiṣā vā vātaḥaratailena vā snigdhaṃ snehenaiva virecayet |
 kṛtasamśarjanasya punaḥ snigdhasya śoṇitamapaharet |
 karṇāsannaṃ jalaukobhistato bastikarmamūrdhatailanasyadhūmān karṇapūraṇaṃ ca
 śīlayet | |
 taruṇabilvaphalāni gomūtreṇa kvāthayetena kvāthēna sitāmadhukabījākabījakalkena ca
 payoyuktaṃ tailaṃ pācayet |
 tattailamuṣṇaṃ śīte bilvakvāthe prakṣipyā manthayet yāvat piṇḍībhūtamuddhṛtya caitat-
 punaranyatra bilvodake manthayet |
 tataścodhṛtyāṣṭaguṇe payasi madhukagandhacandanagarbhaṃ sādhitamāśu
 karṇapūraṇāt bādhiryaṃ nāśayati | |
 tilān navapralūnān vastrabaddhān vahantīṣvapsu rātrimuṣitān divā śoṣayet pañcarātram
 |
 evaṃ gate pañcarātre madhuyaṣṭikākṣīrākākolīmahāpañcamūladevadāruśatāhvājīvakakvathite
 payasi pañcāhamevaṃ vāsayecchoṣayecca |
 tatōnaiva kṣīreṇaiśāmeva ca dravyāṇāṃ cūrṇamātrayā yuktān prapīḍayet |
 tattailaṃ nīlotpalānantācandanāgarumadhukajīvakakākolīsuniṣaṇṇakamūlakalkairāṣṭaguṇena
 payasā pacet |
 etannasye karṇapūraṇe śīrasi cābhyañjane praṇītamāśu śūlanādabādhiryāṇi sarvavā-
 tavikārāṃśca pittānubandhānapohati bhagnāsthisandhānajananaṃ ca | |
 śuṣkamūlakabhasmakṣāradvayahiṅguśuṇṭhīmīśivacākuṣṭhamaradārusaubhā-
 ṇjanabhūrjagranthimustālavaṇatrayaiḥ sodbhidaistailaṃ śuktakadalībījapūrakarasasamyuk-
 taṃ siddhaṃ śūlanādabādhiryakaṇḍūśophakledopadehakṛmipūtīkarṇeṣu | |
 atha karṇau suptāviva bhavatastatsamīpe yathoktāṃ sirāṃ mokṣayet |
 saśvayathupariśrāve mandaśrutervamanamācāret | |
 pratīnāhe snehasvedaklinnaṃ karṇaṃ karṇaśodhanena viśodhya tailasya pūrayenmātu-
 luṅgarasasya vā saśuktakṣaudrasaindhavasya | |
 śodhyamāne vedanā raktāgamo vā yadi bhavettato ghṛtamaṇḍena pūrayennasyaṃ ca
 śīlayet |
 malapūrṇepyeṣa eva vidhiḥ | |
 kaṇḍvāṃ tīkṣṇanasyadhūmādīn kaphaghnānvitaret |
 rūkṣatiktakaṭuścāhāraḥ |
 śophepyevameva vidhiḥ |
 kaṭutīkṣṇoṣṇāśca pradehapariṣekāḥ | |
 pūtīkarṇe karṇasrāvokto vidhiḥ kṛmīkarṇe ca |
 viśeṣataścātra kṛmighnaḥ |
 tathā sarṣapatailena pūraṇaṃ |
 haritālacūrṇavatā gomūtreṇa vā |
 vārtākabījēna dhūpanaṃ | |
 karṇavidradhiṃ vamanapūrvam vidradhivadāmaṃ pakvaṃ ca cikitset |
 kṣatavidradhiṃ pittakarṇaśūlavadarśāṃsi nāsārśovadarbudāni ca | |
 vidārīkāmāmāṃ karṇavidradhivadyathādoṣodayaṃ ca sādhayet | |
 pālīśoṣe vātaśūlavannasyamālepaṃ svedaṃca kuryāt |
 svinnamudvarttayettīlapriyālabījāmadhukayavāśvagandhhākalkena | |
 udvartitaṃ ca madhukapayasyāśatapūṣpāśvagandhhākalkāṣṭaguṇavājigand-
 hābrhatyabhīrukvāthakṣīrasādhitena tailenābhyajyāt |
 śatāvaryaśvagandhairaṇḍāpayasyājīvakakṣīrasiddhena vā | |
 godhāpratudaviṣkīrānūpaudakamāṃsavaśamājānaṃ sarpiṣsarṣapatailam ca yathālāb-
 haṃ saṅgrhyārkalarkabalātibalānantāvidārīgandhājalaśūkamadhuravargapratīvāpaṃ
 vipacedayaṃ abhyāṅgaḥ pālyāḥ paraṃ māmśajananaḥ | |

evamapi tu yā kṣīyate pālī tasyā yadduṣṭaṃ tacchitvā vidhivat sandhāya yathoktena
 krameṇopacaret | |
 tantrikāmapī caivameva nasyābhyaṅgādibhīrāpayet | |
 paripoṭakepyayameva vidhiḥ |
 tathā madhukakharamañjarīsaindhavāśvagandhādevadārumūlakāvalgu-
 japhalamūlamadhūcchiṣṭaiḥ sakṣīraimahāsnehaḥ siddhobhyaṅgaḥ |
 tilamadhukaprapauṇḍarikasiddhārthakaghr̥takṣīrakṛtayotkārīkayopanāhaḥ | |
 utpāte jalaukobhirapanītarakte śītaiḥ pradehaḥ |
 tilamadhukasārivoṭpalalodhrakadambabalāmrajambūpallavaissadhānyāmlaṃ tailaṃ sād-
 hitamabhyaṅgaḥ |
 tathā kṣīrasarpīrvisarpoktāni ca ghr̥tāni | |
 unmanthe tīkṣṇaiḥ śīrovīrekaḥ |
 tilasarṣapalodhrahārīdrādvayairudvartitāyāḥ karṇapālyāstālīsataṃ mālailākaṭphalarasāñ-
 janairlepaḥ tālapatryaśvagandhārkasaindhavāvalgujabījasurasalāṅgalikābhīrgodhākulīravasāyuktaṃ
 tailaṃ vipakvamabhyañjanam |
 tailameva vā paṭolakaṭurohiṇīrasāñjanīśarīṣaiḥ | |
 duḥkhavarddhane jambvāmraśmantakapatrakvāthapariśiktāṃ karṇapālīm tailenābhyajya
 yaṣṭimadhukahārīdrāprapauṇḍarikamañjiṣṭhācūrṇenāvacūrṇayet |
 lākṣāviḍaṅgapakvena tailenābhyañjayet | |
 lehiḥkāpiṭakāsu karṇapālīm bahuśo gāmayāpaṇḍasvinnāmurabhrīmūtrapīṣṭaiḥ kṛmigh-
 nairālimpet |
 kuṭajakarañjeṅgudabījāragvadhatvagbhīrvā |
 ebhireva ca sarvaissamaricanimbapatramadhūcchiṣṭaissarṣapatailaṃ siddham
 lehiḥkāvraṇagho 'bhyaṅgaḥ paridahane jalajābhīrasṛk srāvayet |
 śītaiśca pradihyāt | |
 sarveṣu ca pālīrogeṣu snehasvedaśodhanābhyaṅgapradehanasyāsravīsravaṇāni
 yathārhaṃ prayuñjīta |
 prakopakāraṇāni ca pariharet | |
 utpacyamānāyāṃ tu pālyāṃ sarjaraśāpāmārgapaṭolanimbāniculatvagbhīrālepaḥ |
 utpuṭantyāṃ śīgruśamyākāpūtīkagovarāhapittagodhāvasāsapīrbhīḥ |
 śyāvāyāṃ gaurīsugandhāśyāmānantātāṇḍulīyakamūlaiḥ |
 kaṇḍūmatyāṃ pāṭhānantātārksyaśaileyamākṣikaiḥ |
 dahyamānāyāṃ kṣīrīvr̥kṣajīvanīyakalkamadhughr̥taiḥ |
 vranītāyāṃ kṣaudrajjīvanīyaiḥ |
 kṛśāyāṃ godhāvarāhavasābhīḥ |
 grathītāyāṃ granthīm pāṭayitvā vilikhya ca kṛṣṇāsaindhavamadhūbhīḥ pratisārayet |
 snāvavatyāṃ madhumadhukamadhūkamadhuparṇībhīrlepaḥ |
 ebhireva ca yathāsvaṃ snehānabhyaṅgārthaṃ prakalpayet | |
 atha rogato balādvā vicchinnaṃ karṇamanusandadhyāt | |
 samāsatastu pañcadaśa karṇasandhayaḥ prāyo nāmānugatasamsthānasthānaviśeṣatayā
 sambhavanti | |
 tadyathā |
 pṛthulāyatasamobhayapālīścakraṇebhīḥ | |
 vṛttāyatasamobhayapālīrutpalabhedakaḥ | |
 abhyantaradīrghapālīḥ kavāṭaḥ | |
 viparītorddhakavāṭaḥ | |
 hrasvavṛttasamobhayapālīrvallūraḥ | |
 aṇusthūlasamaviṣamapālīrvyāyojimaḥ | |
 bāhyapālīrṇāṇḍadhāraḥ | |
 atoviparītaśtvāsaṅgimaḥ | |
 apālīrāhāryaḥ |

sa eva māṃsalapīṭho nirvedhimah | |
 śuśkaśaṣkūlirutsannapāliḥ | |
 itarālpapāliḥ saṅkṣiptaḥ | |
 anadhiṣṭhānapāliḥ paryantayośca kṣīṇamāṃso hīnaḥ | |
 tanuviṣamapālavāllaḥ | |
 grathitanirmāṃsastabdhasirāvṛtasūkṣmapāliryaṣṭi | |
 nirmāṃsasaṅkṣiptāgrāṣṇitapāliḥ kākauṣṭha iti | |
 eṣāmādyā daśa sidhyanti |
 na tvitare | |
 tatra bāhyāyām pālyām dīrghāyāmābhyantaraḥ sandhiḥ |
 tathetarāyām bāhyaḥ |
 samaḥ samayośca | |
 aṇvādiviṣamayostu parasparaviparyayau | |
 yā tvekaiva pālī sthūlā pṛthvī sthīrā ca syāt tām dvidhā pāṭayitvopari chitvā sandadhyāt
 | |
 gaṇḍotkr̥ttena vā saṣṇitena sānubandhena māṃsena pālīm kalpayet |
 yasya pālīdvayamapi nāsti tasyāpyeṣa eva vidhiḥ |
 athavā samānavayodoṣādeḥ saṅcārya karṇapīṭhaṃ samam madhya niveśya varddhayet
 | |
 sandhānavidhiḥ punarāture grathitakeśānte bandhanamupaghārite chedyab-
 hedyalekhyairupapannairupapādyā karṇam ṣṇitamavekṣeta duṣṭamaduṣṭam veti | |
 tato vātaduṣṭe dhānyāmlaṣṇodakābhyām pittaduṣṭe kṣīraṣītodakābhyām śleṣmaduṣṭe
 vāruṇīsalilābhyām prakṣālyā punaścāvalikhyānunnatamahīnaviṣamam sandhiṃ niveśya tato
 madhughr̥tābhyāmabhyajya picuplotayoranyatarenāvagunṭhya sūtreṇa nātigāḍhamasīthilaṃ
 ca badhvā sirāvyathoktena kapālasya vā cūrṇenāvākīryācārikamupadiśet | |
 sandhimaśliṣyantam kṣaumasūtreṇa sīvyet |
 atikṣīṇapālikam vā ṣṇitāktena picunā veṣṭayet |
 vraṇavaccainamupācāret |
 tryahāccaturahādvā salilena pariṣicya picuṃ sūtram cāpanayet |
 na cāsuddharaktamatipravṛttaraktaṃ kṣīṇaraktaṃ vā karṇam sandadhyāt | |
 tasya hi svayamapi sandhirviśliṣyate ādhmāyate śyāvātāmupaiti pacyate śuśyati cirādro-
 hati rūḍhopyābharāṇam na kṣamate |
 saśophakaṇḍūsantāpo granthimāṃśca bhavati |
 tatra ca yathāsvam pratikurvīta |
 duṣṭarakte ca raktamavasecayet |
 kṣīṇaraktaṃ snehapānanasyamāṃsarasāśanābhyāṅgairbṛṃhayet | |
 sarvatra caivamapi sopadravasandhau sandhiṃ vimucya pūrvāpacāropasthāpitasmṛtiḥ
 samyaksandadhīti |
 bhavati cātra | |
 na karṇe śopharāgādiyukte sandhānamācāret |
 na ghasmarasya nātyuṣṇe nāvisuddhatanorapi | |
 surūḍham jātāromāṇam śliṣṭasandhiṃ samam sthīram |
 suvarṣmāṇamarogaṃ ca śanaiḥ karṇam vivarddhayet | |
 anyathā dāharuktodaśophāḥ syustatra kārayet |
 śītānpradehasekādin śuddhiṃ ca kledanāśinīm | |
 snehāvānūpajau tailaṃ sarpirākṣārasam samam |
 sādhayenmadhuraskandhahayagandhāmāyūrakaiḥ | |
 piṣṭairdaśaguṇakṣīre tatparam karṇavarddhanam |
 kaṭhināḥ sarujaḥ kṣāmāḥ pālyāḥ sveditamardditāḥ |
 abhyaktāstena jāyante mṛdavo nīrujaḥ sthīrāḥ | |
 bṛhatyau kacchurāṃ vāriśūkamarakajātāṃ ghṛtam |

mākṣikaṃ śaṅkhinīm tailaṃ saptāhaṃ tāmraabhājane |
 thāpayet tatparam kaṇṇamālepāt poṣayet kṛśam ||
 carmacatikā jalauko hayabandhā śabarakandakaṃ tulyam |
 māhiṣanavanīṭayutaṃ kapittthagam kaṇṇavardhanaṃ sāksāt |
 kuryāccābhyañjanālepān palīsoṣe prakīrtitān ||
 atha kuryādvayasthasya cchinnām śuddhasya nāsikām |
 chindyānnāsāsamaṃ patraṃ tattulyaṃ ca kapolataḥ ||
 tvaṇmāmsaṃ nāsikāsanne rakṣastattanutaṃ nayet |
 sīvyet gaṇḍaṃ tataḥ sūcyā sīvanyā picuyuktayā ||
 nāsāchedetha likhite parivartyopari tvacam |
 kapolavadhram sandadhyāt sīvyennāsām ca yatnataḥ ||
 nādībhyāmutkṣipedantaḥ sukhocchvāsapravṛttaye |
 āmatailena siktvaṇu pataṅgamadhukāñjanaiḥ ||
 śonitasthāpanaiścānyaiḥ suślakṣṇairavacūrṇayet |
 tato madhughṛtābhyaktaṃ badhvācārikamādiśet ||
 jñātvāvasthāntaraṃ kuryāt sadyovraṇavidhiṃ tataḥ |
 chindyādrūḍhedhikaṃ māmsaṃ nāsopāntācca carma tat |
 sīvyettataśca suślakṣṇaṃ hīnaṃ saṃvardhayet punaḥ ||
 niveśite yathānyāsaṃ sadyaḥcchinnepyayaṃ vidhiḥ ||
 nāḍīyogādvinauṣṭhasya nāsāsandhānavadvidhiḥ ||
 iti dvāviṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atha trayaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto nāsārogavijñāniyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 avasīyānilarajobhāṣyātisvapnājāgaraiḥ |
 nīcātyuccopadhānena pītenānyena vāriṇā ||
 atyambupānaramaṇacchardibāṣpagrahādibhiḥ |
 kruddhā vātolbaṇā doṣā nāsāyāṃ styānatāṃ gatāḥ |
 janayanti pratiśyāyaṃ vardhamānaṃ kṣayapradam ||
 tatra vātāt pratiśyāye mukhaśoṣo bhṛśaṃ kṣavaḥ |
 ghrāṇoparodhanistodadantaśaṅkhaśirovyathāḥ ||
 kīṭakā iva sarpanti manyate parito bhruvau |
 svarasādaścirāt pākaḥ śīśirācchakaphasrutiḥ ||
 pittāttrṣṇājvaraghrāṇāpiṭakāsambhavabhramāḥ |
 nāsāgrapāko rūkṣoṣṇatāmrapītakaphasrutiḥ ||
 kaphāt kāsoruciḥ śvāso vamaṭhurgātragaauravam |
 mādhyamaṃ vadane kaṇḍūḥ snigdhaśuklakaphasrutiḥ ||
 sarvajo lakṣaṇaiḥ sarvairakasmādvṛddhiśāntimān |
 duṣṭaṃ nāsāsirāḥ prāpya pratiśyāyaṃ karotyasṛk |
 urasaḥ suptatā tāmranetratvaṃ śvāsapūtītā |
 kaṇḍūḥ śrotrākṣināsāsu pittoktaṃ cātra lakṣaṇam ||
 sarva eva pratiśyāyā duṣṭatā yāntyupekṣitāḥ |
 yathoktopadravādhikyāt sa sarvendriyatāpanaḥ ||
 sāgnisādajvaraśvāsakāśoraḥpārśvavedanaḥ |
 kupyatyakasmād bahuśo mukhadaurgandhyaśoṣakṛt ||
 nāsikākledasamaśośaśuddhirodhakaro muhuḥ |
 pūyopamāsītāraktagrathitaśleṣmasaṃsrutiḥ |
 mūrccanti cātra kṛmayo dīrghasnidghasitāṇavaḥ ||
 pakvaliṅgāni teṣvaṅgalāghavaṃ kṣavathoḥ śamaḥ |
 śleṣmā sucikkaṇaḥ pīto jñānaṃ ca rasagandhayoḥ ||
 tīkṣṇāgrāṇopayogārkaśmisūtratṛṇādibhiḥ |

vātakopibhiranyairvā nāsikātaruṇāsthani | |
 vighaṭṭite 'nilaḥ kruddho ruddhaḥ śṛṅgātakam vrajam |
 nivṛttaḥ kurute 'tyartham kṣavatham sa bhṛśakṣavaḥ | |
 śoṣayan nāsikāśrotaḥ kapham ca kurute 'nilaḥ |
 śūkapūṛṇābhanāsātvaṁ kṛcchrāducchvasanam tataḥ |
 smṛto 'sau nāsikāśoṣaḥ nāsānāhe tu jāyate | |
 naddhatvamiva nāsāyāḥ śleṣmaruddhena vāyunā |
 niśvāsocchvāsasamrodhāt srotasī samvṛte iva | |
 pacennāsāpuṭe pittaṁ tvaṁmāmsam dāhaśūlavat |
 sa ghrāṇapākaḥ srāvastu tatsamjñāḥ śleṣmasambhavaḥ | |
 accho jalopamo 'jasram viśeṣānniśi jāyate | |
 kaphaḥ pravṛddho nāsāyāṁ rudhvā srotāṁsyavīnasam |
 kuryāt saghurghuraśvāsam pīnasādhikavedanam | |
 averiva sravatyasya praklinnā tena nāsikā |
 ajasram picchilaṁ śītaṁ pakvaṁ siṅghāṇakam ghanam | |
 raktena nāsā dagdheva bāhyāntaḥ sparśanāsahā |
 bhaveddhūmopamocchvāsā sā dīrptidahatīva ca | |
 tālumūle malairduṣṭe māruto mukhanāsikāt |
 śleṣmā ca pūṭirnirgacchet pūṭināsam vadanti | |
 nicayādabhighātādvā pūyāsrīnāsikā sravet |
 tatpūyaraktaṁ mākhyaṭam śīrodāharujākaram | |
 pittaśleṣmāvaruddhontarnāsāyāṁ śoṣayenmarut |
 kapham sa śuṣkaḥ puṭatāṁ prāpnoti puṭakam tu tat | |
 arśorbudāni vibhajeddoṣalingairyathāyatham | |
 sarveṣu kṛcchrocchvasanam pīnasam pratataṁ kṣutam |
 sānūnāsikavāditvaṁ pūṭināsaḥ śīrovyathā |
 aṣṭādaśānāmityeṣāṁ yāpayedduṣṭapīnasam | |
 iti trayaviṁśo 'dhyāyaḥ | |
 atha caturviṁśo 'dhyāyaḥ | |
 athāto nāsārogaḥ pratisēdham nāmādhyāyaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarveṣvātau pīnaseṣu snehasvedavamanadhūmagaṇḍūṣasnigdhoṣṇabhojananivā-
 taśayanāsanāni seveta | |
 pācanārtham ca guḍādrakakṣīratrikaṭukājamāmsamadyāmlabhojanāni | |
 rohiṣājāḥ jīvācācorakopakuñcikātarkāricāturjātakarajo vastrāvabaddham muhurmuhurupa-
 jighnet |
 ghṛtāktasaktūn mallakasampuṭe kṛtvā dhūmam ca pibet | |
 pakve tu śīrovirecanamavapīḍam ca yuñjyāt | |
 nidānoktāni ca varjayet |
 viśeṣeṇa śītāmbusnānapānātyuccopadhānānupadhānakrodhaśokān | |
 atha vātapraṭiśyāye pūrvameva vātaḥ haradravyavipakvaṁ sasaindhavaṁ prātaḥ sarpiḥ
 pibenmahāṣaṭpalaṁ vā | |
 daśamūlakulatthakolayavaśuṣkamūlakavyoṣalavaṇapañcakaiḥ sadadhi dhānyāmlaṁ
 sarpiḥ siddhamāhāre pāne ca praṇītaṁ praṭiśyāyayakṣmākāśvāsagrahaṇīgulmaviband-
 hagnam | |
 jīṛṇasnehaṁ jāṅgalarasena vyoṣadāḍimasaindhavavatā bālamūlakaḥ sarva-
 dhānyayūṣeṇa vā bhojayet |
 nāgaram vā payasā pibet | |
 kṛṣṇādaśamūlaśuṇṭhīyavairāṇḍamūlakkāthāsiddhena payasottamāṅgaṁ svedayet |
 tadeva ca pānabhojanayorvidadhyāt |
 arditoktāṁśca svedāt |

evamaparipacyamāne punaḥ punarnāḍisvedaṃ vātaharaṃ cāsthāpanamanuvāsanam
śirobastiṃ ca | |

pakve tu tailaṃ kṣavakacūrṇayuktaṃ sasaindhavaṃ sarpirvā śirovirecanam | |

pittapratīśyāye padmakośīrapaṭolasārivāvidārīsatāvarīkṣīridrumaśuṅgaśaṭhīkarkaṭākhyādurā-
labhānāmarddhadhakamaṣṭaguṇembhāsi vipācyā pādāvaśeṣe madhukamṛdvīkācan-
danaśrīṅgāṭakakaśerukaśvetapākānyakṣamātrāṇi datvā ghṛtaprasthaṃ payasā saha sādhayet
|

tat prātaḥ pānāya yuñjyāt |

jīrṇe sukhoṣṇatoyapariṣiktaṃ sasaindhavena rasena bhojayet |

susnigdhaṃ virecayet drākṣāpaṭolaśrīparṇīmūrvātrivṛtkvāthena trivṛtpathyāpūgapha-
lacūrṇānvitena | |

viriktabhuktasya śītaiḥ śirovaktralepapariṣekakavalagrahān vitaret | |

vyajanapavanavidhūyamānaśca nīlāśāḍvalopavanaśīśīrakarakiraṇadhārāgrhāṇi seveta | |

tatra ca pakve doṣe śirovirekaṃ purāṇaghṛtena sasaindhavena ghṛtamaṇḍena vā
kaṭṭhalānvitena kuryāt |

viśuddhasrotasaśca jāṅgalarasena kṣīreṇa vā śītena bhojanam | |

kaphaje tu yavakṣārāvacūrṇitamūṣṇodakānupānam ghṛtaṃ pāyayet |

jīrṇe ca tilamāṣapalalavatīṃ yavāgūm |

tato vāmanīyauṣadhakvāthasiddhayā sasarpīṣkayā saindhavamāśacūrṇapragāḍhayā
peyayoṣṇāmbhasā ca vāmayet | |

tatastīkṣṇadhūmakavalayavānnacāṇakaprāyāhāranāḍīsvaderupācaret |

arucigauravayostu viśodhayet | |

pakve kṣavakaviḍaṅgasaindhavādībhīrnasyam |

tailāpluto nāgaracūrṇānuviddho mudga āhāro yathāsātmyam ca rūkṣatīkṣṇoṣṇam | |

śuddhaghṛṇāpathasya devadārusaralakākolījīvakamadhukapippalyanantākṣīravīpakvaṃ
tailaṃ nasyam | |

sānnipātike doṣabalataḥ pratikuryāt |

rasāñjanātīviśāmustabhadradārusādhitam cātra tailaṃ nāvanam | |

raktaje paittiko raktapittoktaśca vidhiḥ | |

duṣṭapratīśyāye vyoṣacitrakayavakṣārābījakaviḍaṅgapūtīkarañjatvaglavaṇatrayairmāṃsarasapratīvāpavi-
saksaudraṃ sarpiḥ pāyayet |

jīrṇe ghṛte jāṅgalarasena talopasekaṃ bhojayet |

snigdhaṃ ca kaphapratīśyāyavadupācaret | |

pakve 'vapiḍam vyoṣendrayavaviḍaṅgasārājīrakasaindhavairbastamūtrapīṣṭairdadyāt |

viśuddhaghṛṇasrotasaṃ ca punarupasnehya virecayet |

bhr̥ṣṭānyavān bhūṣṭr̥ṇakāmṛatakajīrakatrivṛtāyuktān gomūtreṇa kvāthayet |

taṃ kvāthamabhayānāgaramaricakramukasaindhavayāvaśūkacūrṇayuktaṃ sabī-
japūrakarasam pāyayet |

koṣṇodakaṃ cānukaṇṭhayet | |

viriktaṃ ca kāle mustaharidrānāgarayavakṣārāpūtīkarañjareṇukābhīrajāvigo-
tradadhibhīśca siddhaṃ sarpirupayojayet |

tīkṣṇāni ca nirūhānuvāsanāni |

ariṣṭāṃśca pānārtham | |

evamapyāśāntau hiṅguṣārāmaradāruvipakvaṃ ghṛtaṃ māṃsarasānupānam pibet | |

kośāmrāpallavamūrvā tarkārīṅgudīphalaphañijakamahāpañcamūlakaṇṭakārīkāśārivorupūgahīmsrānimb-
pūtīkarañjapippalīvārtākabījāhimārakamūlatvakpatrapuṣpaphalairajāmūtrapīṣṭairajāśvaśakṛdrasayuktairdha-
kr̥tvā ghṛtābhyaktāṃ pātum prayacchet | |

pippalīvardhamānam copayuñjīta |

kṛmighnaiśca yogairyāpayet | |

bhr̥śakṣavathau puṭake ca nimbakaṭṭhalakuṣṭhamaricacūrṇaiḥ kledanāya pradhamanam
|

pippalīkuṣṭhaśuṇṭhīviḍaṅgamṛdvīkākaśāyākalkavipakvaṃ tailaṃ gṛtaṃ vā nāvanam ||
 nāsāsoṣe balātailaṃ pāne śīrobastau ca |
 snigdhasya svedaḥ |
 kṣīrasarpirnasyaṃ madhuravargasādhitaṃ vā tailaṃ |
 snehiko dhūmaḥ |
 tathā nāsānāhe 'pi |
 evamanupaśame śīrovirekaḥ ||
 nāsāpāke dīptaṃ ca jālaukobhiraśravisrāvaṇam |
 śītaīrūrdhvādhovirekalepasekāḥ |
 nāsāsrāve tīkṣṇaṃ nasyaṃ dhūmaśca ||
 avīnase pūtināse ca guḍamaricahiṅguśivātīkāviḍaṅgairajāmūtrapīṣṭairnasyam |
 kaphapratīśyāyavacca snehasvedavamanāni ||
 vāmītavato nirguṇḍīśīgrutarkārīphaṇījjakakṣavakasurasārjakapatrasvarasena sārṣapaṃ
 pīlujaṃ vā tailaṃ vipācyā nasyaṃ vidadhyāt ||
 lākṣāviḍaṅgapippalīlavanākṣavakaniśākuṣṭhavadākaraṇījjakakalkairvā tilatailaṃ |
 śīgrubr̥hatīdantīmūlabilvavyoṣasurasasaindhavairvā ||
 utpannamātraṃ pūyaraktaṃ raktaḥpratiśyāyavaccikitset |
 pravṛddhaṃ nāḍīvraṇavat |
 kṛtavamanasya cāsyā nasyadhūmau prayojayet ||
 arśāṃsi vidhivat kṣāreṇāgninā vā dahet |
 sthūlāni tu śastreṇa spr̥ṣtvā dāhānantaram śītāṃ kriyāṃ yojayet ||
 vartitaṃ ca nāsāyāṃ kumbhanikumbhāgnikasaindhavapippalīmanaśśīlākalkamadhugṛtapradigdhāṃ
 ||
 tuvarikābibhītakaharidrālodhrapriyaṅgukaraṇījjakakalkaguḍodakavipakvaṃ tailaṃ
 nāvanam |
 karaṇījjakalodhrotpalamadhukatiṇḍukāsthitriphalākhadirasāravipakvaṃ ||
 yathādoṣaṃ ca snehavamanavirekāḍīn prañidadyāt ||
 arbudaṃ baḍīśena gṛhītvā maṇḍalāgreṇa mūle samam chindyāt |
 chinnaṃ cocchīṅkhayet |
 calapramṛṣṭaṃ ca vraṇaṃ śālākayā dahettailena vā |
 agnidagdhaṃ mraṅkṣayettataḥ śīśīraiḥ pradehaiḥ ||
 uparūḍhavraṇasya lodhrāvāpaṃ tīkṣṇoṣṇalavanadravyagomūtrayuktaṃ sārṣapaṃ kārāṇ-
 jaṃ vā tailaṃ nāvanam |
 pittaje raktaje vārbude godantasaindhavālakāsīsakāṃsyānīlairambupīṣṭairālepaḥ |
 tataśca śītāḥ pradehasekāḥ |
 śītaireva ca sādhitāni gṛhṭānyabhyāṅganasyapānāni ||
 māmśamedāḥ sannipātārśorbudāni caivaṃ sādhyedīti |
 bhavati cātra ||
 upasaṃharati |
 hīnacchedāt punarbr̥ddhiraticchedāt svarakṣayaḥ |
 gandhājñānaṃ ca vīsarpo mūrccā chindyādataḥ samam ||
 iti caturviṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atha pañcaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto mukharogavijñāniyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 mātśyamahiṣavārāhapiśītāmakamūlakam |
 māśasūpadadhikṣīraśuktekṣurasaphāṇitaṃ ||
 avākśāyāṃ ca bhajato dviṣato dantadhāvanam |
 dhūmacchardanagaṇḍūśānucitaṃ ca sirāvyadham |
 kruddhāḥ śleṣmolbaṇā doṣāḥ kurvantyantarmukhaṃ gadān ||
 tatra khaṇḍauṣṭha ityukto vātenauṣṭho dvidhākṛtaḥ ||

oṣṭhakoṇe tu pavanāt stabdhāvoṣṭhau mahārujau |
 dālyete paripāṭyete paruṣāsitaḥkaṣau | |
 pittāṭṭikṣṇāsahau pītau sarṣapākṛtibhīcitau |
 piṭakābhīrbahukledāvāsupākau #
 kaphāt punaḥ |
 śītāsahau gurū śūnau savarṇapiṭakācitau | |
 sannipātādanekābhau durgandhāsrāvapicchilau |
 akasmānmlānasaṃśūnarujau viṣamapākinau | |
 raktopasrṣṭau rudhiraṃ sravataḥ śoṇitaprabhau |
 kharjūrasadṛṣaṃ cātra kṣīṇe rakterbudam bhavet | |
 māṃsapinḍopamau māṃsāt syātām mūrchatkṛmī kramāt | |
 tailābhaśvayathukledau sakaṇḍvau medasā mṛdū | |
 kṣatajāvavadīryete pāṭyete cāsakṛt punaḥ |
 grathitau ca punaḥ syātām kaṇḍūlau daśanacchadau | |
 jalabudbudavadvātakaphādoṣṭhe jalārbudam | |
 gaṇḍālajī sthiraḥ śopho gaṇḍe dāharujānvitaḥ | |
 vātāduṣṇāsahādantāḥ śītasparsādihikavyathāḥ |
 dālyanta iva śūlena śītākhyo dālanaśca saḥ | |
 dantaharṣe pravātāmlaśītabhakṣākṣamā dvijāḥ |
 bhavantyāmlāśanenaiva sarujaścalitā iva | |
 dantabhede dvijāstodabhedaruksphuṭanānvitāḥ |
 cālaśvaladbhirdaśanairbhakṣaṇādadhikavyathaiḥ | |
 karālastu karālānām daśanānām samudbhavaḥ | |
 dantodhikodhidantākhyāḥ sa cokatāḥ khalavarddhanāḥ |
 jāyamāne 'tirugdante jāte tatra tu sāmyati | |
 adhāvanānmalo dante kapho vā vātaśoṣitaḥ |
 pūṭigandhiḥ sthīrībhūtaḥ śarkarā #
 sāpyupekṣitā |
 śātayatyāṇuśo dantakapālāni kapālikā | |
 śyāvaḥ śyāvatvamāyāto raktapittānilairdvijāḥ |
 samūlaṃ dantamāśritya doṣairulbaṇamārutaiḥ |
 śoṣite majjīni suṣire dantennamalapūrite | |
 pūṭitvāt kṛmayāḥ sūkṣmā jāyante jāyate tataḥ |
 ahetutīvrārtīsamāḥ sasamrambhosiṭaścalaḥ |
 pralūnaḥ pūyarakṣasrut sa cokatāḥ kṛmidantakāḥ | |
 śleṣmarakṣaṇa pūṭīni vahantyasramahetukam |
 śīryante dantamāṃsāni mṛduklinnāsītāni ca |
 śītādosau #
 upakuśaḥ pākāḥ pittāsrṅgudbhavaḥ |
 dantamāṃsāni dahyante raktānyutsedhavantyataḥ | |
 kaṇḍūmanti sravantyasramādhmāyantesrjīsthite |
 calā mandarūjo dantāḥ pūṭivaktraṃ ca jāyate | |
 dantayostriṣu vā śopho badarasthinibho ghanāḥ |
 kaphāsrāṭṭīvraruk śīghraṃ pacyate dantapuppuṭāḥ | |
 dantamāṃse malaiḥ sāsrairbāhyāntaḥ śvayathurguruḥ |
 sarugdāhaḥ sravet bhinnāḥ pūyāsraṃ dantavidradhiḥ | |
 śvayathurdantamūleṣu rujāvānraktapittajāḥ |
 lālāsrāvī sa suṣīro dantamāṃsaprasātanaḥ | |
 sa sannipātajvaravān sapūyarudhīrasrutīḥ |
 mahāsuṣīra ityukto viśīrṇadvijabandhanāḥ | |
 dantānte kilavacchopho hanukarṇarujākaraḥ |

pratihantyabhyavahr̥tiṃ śleṣmaṇā sodhimāṃsakah | |
 ghr̥ṣṭeṣu dantamāṃseṣu saṃrambho jāyate mahān |
 yasmiṃscalanti dantāśca sa vidarbhbobhighātajaḥ | |
 dantamāṃsāsritānrogān yaḥ sādhyānapyapekṣate |
 antastasyāsravan doṣaḥ sūkṣmāṃ sañjanayedgatim |
 pūyaṃ muhuḥ sā sravati tvaṇmāṃsāsthiprabhedinī | |
 tāḥ punaḥ pañca vijñeyā lakṣaṇaiḥ svairyathoditaiḥ | |
 śākapatrakharāsrastā sphuṭitā vātadūṣitā |
 jihvā pittāt sadāhoṣā raktairmāṃsāṅkuraiścītā |
 śālmalikaṇṭakābhaistu kaphena bahalā guruḥ | |
 kaphapittādadhah śopho jihvāstambhakṛdunnataḥ |
 matsyagandhirbhavet pakvaḥ solaso māṃsaśātanah | |
 prabandhane 'dho jihvāyāḥ śopho jihvāgrasannibhaḥ |
 sāṅkuraḥ kaphapittāsrailāloṣāstambhavān kharah |
 adhijihvaḥ sarukkaṇḍūvākyāhāravighātakṛt | |
 tādr̥gevopajihvastu jihvāyā upari sthitaḥ | |
 tālumāṃsenilādduṣṭe piṭakāḥ sarujāḥ kharāḥ |
 bahvyo ghanāsrāvayutāstāstālupiṭakāḥ smṛtāḥ | |
 tālumūle kaphātsāsrānmatsyabastinibho mṛduḥ |
 pralambaḥ picchilaḥ śopho nāsayāhāramīrayan |
 kaṇṭhoparodhatṛṭkāsavamikṛt galaśuṇḍikā | |
 tālumadhye niruṇmāṃsaṃ saṃhataṃ tālusam̐hatih | |
 padmākṛtistālumadhye raktācchvayathurarbudam | |
 kacchapaḥ kacchapākāraściravṛddhiḥ kaphādaruk | |
 kolābhaḥ śleṣmamedobhyāṃ puppuṭo nīrujaḥ sthiraḥ | |
 pittena pākāḥ pākākhyāḥ pūyāsrāvī mahārujaḥ | |
 vātapittajvarāyāsaistāluśoṣastadāhvayaḥ | |
 jihvāprabandhajāḥ kaṇṭhe dāruṇā mārgarodhinaḥ |
 māṃsāṅkurāḥ śīghracayā rohinī śīghrakāriṇī | |
 kaṇṭhāśyaśoṣakṛdvātāt sā hanuśrotrarukkarī |
 pittājvarōṣātr̥ṇmohakaṇṭhadhūmayānānvitā | |
 kṣiprajā kṣiprapākātirāgiṇī sparśanāsahā |
 kaphena picchilā pāṇḍurasṛjā sphoṭakācitā | |
 tap̐tāṅgāranibhā karṇarukvarī pittajākṛtiḥ |
 gambhīrapākā nicayāt sarvaliṅgasamanvitā | |
 doṣaiḥ kapholbaṇaiḥ śophaḥ kolavat grathiton nataḥ |
 śūkakaṇṭakavat kaṇṭhe śālūko mārgarodhanaḥ | |
 vṛṇdo vṛttonnato dāhajvarakṛt galapārśvagaḥ | |
 hanusandhyāśritāḥ kaṇṭhe kār̐pāsīphalasannibhaḥ |
 picchilo mandarukśophaḥ kaṭhinastuṇḍikerikā | |
 bāhyāntaḥśvavathurghoro galamārgārgalopamaḥ |
 galaugho mūrddhagurutātandrālālājvarapradaḥ | |
 valayaṃ nātirukśophastadvadevāyatonnataḥ | |
 māṃsakīlo gale doṣairekonekoṭhavālp̐paruk |
 kr̐cchrochvāsobhyavahr̥tiḥ pṛthumūlo gilāyukaḥ | |
 bhūrimāṃsakuṇravṛtā tivr̐atr̐ṇjvaramūrddharuk |
 śataghñī nicitā vartiḥ śataghñivātirukkarī | |
 vyāptasarvagalaḥ śīghrajanmapāko mahārujaḥ |
 pūtipūyanibhāsnāvī śvayathurgalavidradhiḥ | |
 jihvāvasāne kaṇṭhādāvapākāṃ śvayathum malāḥ |
 janayanti sthiraṃ raktaṃ nīrujaṃ tadgalārbudam | |

pavanaśleṣmamedobhirmalagaṇḍo bhavet bahiḥ |
 varddhamāṇaḥ sa kālena muṣkavallambate niruk | |
 kṛṣṇāruṇo vā todāḍhyaḥ sa vātāt kṛṣṇarājimān |
 vṛddhastālugaḷe śoṣaṃ kuryācca virasāsyatām | |
 sthiraḥ savarnaḥ kaṇḍūmān śītasparśo guruḥ kaphāt |
 vṛddhastālugaḷe lepaṃ kuryācca madhurāsyatām | |
 medasā śleṣmavaddhānivṛdhyoḥ sonuvidhīyate |
 dehaṃ vṛddhasya kurute gale śabdaṃ svare 'lpatā | |
 śleṣmaruddhānilagatiḥ śuṣkakaṇṭho hataṣvaraḥ |
 tāmyan prasaktaṃ śvasiti yena sa svarahānilāt | |
 karoti vadanasyāntarvraṇān sarvasaro 'nilaḥ |
 sañcāriṇo 'ruṇānrūḡṣāno ṣṭhau tāmrau calatvacau | |
 jihvā śītāsahā gurvī sphuṭitā kaṇṭakācitā |
 vivṛṇoti ca kṛcchreṇa mukhaṃ pāko mukhasya saḥ | |
 adhaḥ pratihato vāyurarśogulmakaphādibhiḥ |
 yātyūrdhvaṃ vaktradaurgandhyaṃ kurvannūrdhvagudastu saḥ | |
 mukhasya pittaje pāke dāhoṣe tiktavaktratā |
 kṣāroḡṣitakṣatasamā vraṇāstadvacca raktaje | |
 kvaphaje madhurāsyatvaṃ kaṇḍūmatpicchilā vraṇāḥ | |
 antaḥ kapolamāśritya śyāvapāṇḍu kaphorbudam |
 kuryāttat ghaṭṭitaṃ chinnaṃ mṛditaṃ ca vivardhate | |
 mukhapāko bhavet sāsraiḥ sarvaiḥ sarvākṛtirmalaiḥ | |
 pūtyāsyatā ca taireva dantakāṣṭhādividviṣaḥ | |
 auṣṭhe gaṇḍe dvije mūle jihvāyām tāluke gale |
 vaktre sarvatra cetyuktā pañcasaptatirāmayāḥ | |
 ekādaśaiko daśa ca trayodaśa tathā ca ṣaṭ |
 aṣṭavaṣṭadaśaṣṭau ca kramāt teṣvanupakramāḥ | |
 karālo māṃsaraktoṣṭhāvarbudāni jalādvinaḥ |
 kacchapastālupiṭakā galaughaḥ suṣiro mahān | |
 svaraghnordhvagudaśyāvaśataghnīvalayālasāḥ |
 nāḍyoṣṭhakopau nicayādraktāt sarvaiśca rohiṇī | |
 daśane svarabhraṃśī kṛcchrocchavāso 'tivatsaraḥ |
 yāpyastu harṣo bhedaśca śeṣān śaṣṭraṣṭhairjayet | |
 iti pañcaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 atha ṣaṭviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto mukharogapṛatiṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 snigdhasvinnasya khaṇḍauṣṭhasyaauṣṭhāntau vilikhya suśliṣṭau kṣaumasūtreṇa sīvyet |
 śatadhautaghr̥tābhyaktāṃ cāsmāi kabalikāṃ vraṇasyopari dadyāt |
 praklinnaṃ ca vraṇaṃ vraṇacikitsayā sādhayet | |
 jyotiṣmatīlodhramadhukapaṭolotpalakākamācīśrāvaṇīsārivābhistaṭilaṃ vipakvamabhyañ-
 janācchodhanaropaṇam |
 tathā vātaharamadhuraṣadhasiddhaṃ tailaṃ nasyam | |
 vātaja auṣṭhakope devadāruguggulusarjarasamadhūcchiṣṭasiddhena mahāsnehenābhyañ-
 gaḥ |
 tenaiva samadhukacūrṇena pratisāraṇām |
 tadabhyaktena picunā pracchādanam |
 eraṇḍapallavaiḥ kṣīrakvathitairnāḍisvedaḥ khaṇḍauṣṭhoktaṃ nāvanaṃ śīro 'bhyāṅgaśca
 | |
 pittotthe 'bhighātaje ca jālaukobhirvisrāvaṇam |
 pattaṅgayaṣṭichinnaruhāvīpakvaṃ sarpirabhyaṅgaḥ |

madhumadhukalodhrasarjarasaiḥ pratisāraṇam |
 pittavidradhivacca cikitsā ||
 raktajepyacirothite paittikavat pratikuryāt |
 kaphaje jalaukobhiḥ śākādipatrairvā raktaṃ visrāvya vyoṣapāṭhāyavakṣārasvarjikākṣāraiḥ
 sakṣaudraiḥ pratisārayet |
 kuṣṭhatagaradantīśyāmābiḍaharītālaviḍaṅgairvā |
 svedanasyadhūmakavalāṃśca kaphaghnānavacārayet ||
 medoje dantacchadaṃ svedayitvā vṛddhipatreṇa vipāṭya śuddhamedasamagninānu-
 pacaret |
 kaphajoktaiśca pratisāraṇam |
 jalārbudoktaṃ tailaṃ ropāṇam ||
 jalārbudaṃ bhitvā viśodhya trikaṭukaṭukātejovatīyavakṣārasvarjikāsaindhavakāsīsacūrṇaiḥ
 sakṣaudraiḥ pratisārayet |
 avagāḍhamativṛddhaṃ vā kṣāreṇāgninā vā dahet haridrālodhramadhukamālātīhareṇuta-
 garairvipakvaṃ tailaṃ ropāṇam ||
 gaṇḍālajīmapakvāṃ śophavadvidagdhāmupanāhya pakvāṃ vidārya vraṇavat sādhayet
 ||
 śītagantasyoṣṇāmubusvinnasya vrīhimukhena pālīm likhitvā picutailena dahet |
 pratisārayecca priyaṅgujambvasthidāḍimatvaktriphalārasāñjanasaindhavaśuṇṭhīmustacūrṇaiḥ
 samadhughṛtaiḥ |
 kṣīrivṛkṣakaśāyo gaṇḍūśaḥ |
 aṇutailaṃ nasyam ||
 dantaharṣe bhede ca vātaharasiddhaṃ tailamelākuṣṭhapāṭalīsvagvipakvo majjā vā
 gaṇḍūśaḥ |
 snigdhaśca nasyādayaḥ ||
 dantacāle daśamūlakvāthena tailasarpirvasākṣaudraiśca kavalaḥ |
 pippalīsaindhavatutthalodhrapataṅgasrotojamustātriphalāḥ pratisāraṇam |
 niyataṃ ca snaihikadhūmapāyī snigdhamaḍhurāhāro visrāvaṇaparaḥ syāt |
 candanapadmakamadhukavidārīkaśerukanīlotpalamṛdvikājīvakarṣabhakaśarkarāṇāṃ
 pratyekaṃ palena kṣīreṇa ca māṃsarasadviguṇena tailaprasthaṃ vipācayet |
 etannasyagaṇḍūśaprayogāt paraṃ daśananayanaśravaṇabalakaram ||
 adhidantakaṃ kṣāreṇālipyā jarjaraṃ vijñāya kṛmidantakavidhinotpāḍya tadvade-
 vopacaret |
 anavasthitaśoṇitaṃ ca dagdhvā vraṇavadupakrameta ||
 dantaśarkarāṃ dantamūlānyapīḍayan dantalekhanena vilikhya kṣāratailenāvasacayet |
 mūśākūrpapāṭalītvakcūrṇena pratisāraṇam |
 sadā ca dantadhāvanādīn seveta |
 dantaharṣoktaṃ ca kuryāt ||
 kapālīkāyāmetadeva viśeṣataḥ śīlayet ||
 kṛmidantake suṣīraṃ guḍena madhūcchiṣṭena sarpiṣa vāpūrayitvā taptayā kubjaśalākayā
 dahet |
 saptacchardākakṣīraṃ vā pūraṇam |
 sarṣapakarañjatailaṃ ||
 hiṅguviḍaṅgasvarjikākāṭphalakāsīsakuṣṭhacūrṇastāntavabaddho dantasyopari tiṣṭhan ru-
 jamapaharati |
 kunduruṣkacūrṇo vā |
 ebhireva ca siddhaṃ tailaṃ gaṇḍūśaḥ |
 dṛḍhagaḍḍhamūlamāṃse saruje visrāvaṇam |
 bhagnasphuṭitavivarnaṣuptacalasya sarujasya ca ||
 evamanupaśame sandaṃśayantreṇa dantamāyataṃ gṛhītvā vicālyā śasreṇa pārśvebhyo
 mokṣayitvoddharet |

dantanirghātanenotpīḍya mudgareṇāśmanā vā nirghātayet |
 na tūttaraṃ dantaṃ | |
 tasyoddharaṇācchoṇitātyayastataścendriyabhraṃśo vāta vyādhirvā | |
 prakṣālitamukhaśca samadhukacūrṇaṃ tailaṃ madhu vā gaṇḍūṣaṃ dhārayet | |
 vidārīmadhukaśṛṅgāṭakakaśerukābhistaṭailaṃ daśaguṇe payasi siddhaṃ nasyam | |
 uttaradantoddharaṇepyaṃyameva pratikāraḥ |
 śītopacāraśca sutarāṃ | |
 śītāde śoṇitaṃ visrāvya rasāñjanamustatriphalārjunatvakpriyaṅgumahaṣadhakaṣāyaṃ
 gaṇḍūṣaṃ dhārayet |
 ebhireva ca sakṣaudraiḥ pratisāraṇaṃ |
 madhuravargasiddhaṃ tailaṃ nasyam |
 tejovatīvyoṣaḥaridrādvayakuṣṭhapāṭhākāṭurohiṇīlodhrasamaṅgāmustaṭiḥ pratisāraṇaṃ
 sarvadantaṃmāṃsāmāyeṣu kaṇḍūsvayathuvedanāraktasrutiharam |
 tathā vyāṣayavakṣāramanaśśilāsaindhavadārvītvagbhiḥ ebhirevāśairdhaguṭikā sarva-
 mukharogaharā | |
 upakuṣe sukhoṣṇāmbusvinnānyutsannāni dantaṃmāṃsānyavalikhenmaṇḍalāgreṇa śākādi-
 patrairvā |
 tataḥ sukhoṣṇo ghṛtamaṇḍastailaṃ vā gaṇḍūṣaḥ |
 marīkaṣṭhamadhukapriyaṅgulākṣāpataṅgagairikarasāñjanāśuṇṭhīsaindhavairmadhughṛtamaṇḍayukta
 pratisāraṇaṃ |
 pṛthakparṇīvidāṅgavidārīmadhukapayasyāsuradāruvipakvaṃ tailaṃ gaṇḍūṣo nasyam ca
 |
 madhuravargasiddhameva vā sarpiḥ punaḥ punaśca rudhirāvasekaḥ | |
 dantapuppuṭake svinnachinnabhinnavilikhite svarjikāmadhukaśuṇṭhīsaindhavaiḥ
 pratisāraṇaṃ | |
 dantavidradhau tiktakaṭukaśāyoṣṇaiḥ samūtraiḥ kabalo lepaśca |
 vṛścikālīkuṣṭhakaṭukāyavakṣāraiḥ pratisāraṇaṃ |
 taṃ ca pākato rūkṣaśītaṛantarbahīḥ prayuktairvārayet |
 pakve tu pāṭanamavagāḍhe dāhaḥ |
 triphalāsumanoriṣṭhakvātho gaṇḍūṣaḥ |
 yaṣṭīmadhukasiddhaḥ sarpirmaṇḍo nasyam | |
 suṣire chinnalikhite lodhramustatriphalākīṃśukapataṅgatārṇkṣyaśailaśata-
 puṣpākāṭphalairavagharṣaḥ |
 teṣāmeva kvātho gaṇḍūṣaḥ |
 kṣīrivṛkṣakīṃśukāmalakānāṃ vā |
 gairikotpalamadhūkasārīvācandanaprapauṇḍakaśarkarānantālodhrāgarusiddhaṃ tailaṃ
 nāvanam | |
 adhimāṃsakamaciroṭthitaṃ srāvayet |
 vivṛddhantu baḍīśena macuṭyā vā ghṛhītvā maṇḍalāgreṇa chitvā tīkṣṇaiḥ pratisārayet |
 kaṭutīkṣṇaiḥ kavalastailaṃ vā yavakṣārāvācūrṇitaṃ | |
 vidarbhe dantaṃmūlāni śastreṇa viśodhya kṣāraṃ prayujya ghṛtamaṇḍaṃ gaṇḍūṣe dadyāt
 |
 lodhrapataṅgamañjiṣṭhāmadhukacūrṇaḥ pratisāraṇaṃ |
 kākolīyaṣṭīmadhuśarkarāvīpakvaṃ tailaṃ nāvanam | |
 dantaṇḍīmeṣayitvā samvṛtāṃ śastreṇa vivṛtayitvā tadāśritaṃ dantamaśeṣamuddhṛtya
 śalākayā dahet |
 kubjānavagāḍhāmanekagatiṃ vā guḍamadhukṛthānyatamapūrṇam |
 tataḥ kṣīrivṛkṣakaṣāyeṇa gaṇḍūṣaṃ dhārayet |
 tatsiddhena vā tailena | |
 dantīkḥadirasāramadanāsvādukaṇṭakakvāthe lodhravālakośīradevadāruma-
 ñjiṣṭhāmadhukakalkavīpakvaṃ tailaṃ sarṣapataṭailaṃ vā nāḍīśodhanaroṇaṃ | |

prapaunḍarīkaharidrādvayamadhukamadhūcchiṣṭalodhrakaṭukīśarkarāpadmakaca-
 ndanamūrvopodakāvastukataṇḍulīyakamañjiṣṭhāmlikākapiṭthapatrairvā ||
 nasyam ca viḍaṅgamadhukamustanirguṇḍīkhadiramañjiṣṭhośirasuratarusiddham tailam
 |
 dhūmāsṛksrāvaṇanāvanāni śīlayet |
 nāḍīsādhanam cekṣeta ||
 vātaješū jihvākaṇṭakeṣū vātauṣṭhakopokto vidhiḥ |
 pittajeṣū vighrṣṭasrutarudhireṣū svādubhirdravayairavagharṣaṇagaṇḍūṣanāvanāni kuryāt
 |
 tadvat kaphajeṣū tīkṣṇaiḥ ||
 jihvālase navotthite tīkṣṇāḥ pratisāraṇādayaḥ |
 na cātra śastramavacārayet |
 sirām tu vidhyet ||
 adhijihvāmunnāmya baḍīṣena gr̥hītvā maṇḍalāgreṇa chidyāt |
 tīkṣṇāśca nasyādayaḥ |
 upajihvām śākapatreṇāṅgulīśastreṇa vā visrāvya yavakṣāreṇa pratisārayet ||
 galaṣuṇḍikām kaphaghṇairupācaret |
 vṛddhāyām tūrvārubiṇānibhamasirātataṃmagramuparijihvāyāniviṣṭam baḍīṣena mucuṭyā
 vā vastraveṣṭitābhyām vāmāṅguṣṭhapradeśinībhyām gr̥hītvā maṇḍalāgreṇa nātyagre nā-
 timūle chidyāt |
 agracchedādanupaśamaḥ śopho lālādivṛddhirvā |
 aticchedācchoṇitakṣayeṇa maraṇam |
 samyakcchinnāyām pūrvavat pratisāraṇādayaḥ ||
 tālusaṅghāte puppuṭe kacchape ca nave vidhirayam |
 śastrakarmani tu viśeṣaḥ |
 atra hi vilekhanam ||
 tālupāke tvapakvasya śvaythoḥ kāsīsarasañjanakṣaudraiḥ pratisāraṇam |
 madhurakaṣāyaiḥ śītairgaṇḍūṣaḥ |
 pakvasya maṇḍalāgreṇāṣṭāpadavat bhedanam tīkṣṇairavagharṣaṇam |
 paṭolāriṣṭajātīkaravīraguḍūcīvr̥ṣakaṭukāharidrādvayavetrāgrakaṇṭakārikākvāthaḥ kavalo
 madhu tailam ca ||
 tāluśoṣe madhukapippalīnāgarasiddham sarpiruttaram bhaktikam satṛṣṇaḥ pibet |
 amlaiścāsyā gaṇḍūṣaḥ |
 payasyāmadhūkamadhūlikāvipakvam kṣīrasarpirnasyam |
 snigdho dhūmaḥ |
 tṛṣṇāghnamannapānam ||
 kaṇṭharogeṣū tu jvarādyanupadruteṣū kaṭunīkṣṇairnasyāvavagharṣaṇagaṇḍūṣādayaḥ
 sirāvyadho rasāñjanendrayavadārvinimbakvāthaḥ pānam |
 vyōṣayavakṣāradārvinīrasāñjanatejovatīpāṭhānimbatvaktriphalācitrakaiḥ śuktagomūtrak-
 vathitaiḥ kavalo guṭikā vā pratisāraṇam |
 tālisapatragṛhadhūmapaṇcākolakailāmaricapalāśamuṣkakakṣārayavakṣāairyavakvāthena
 guṭikāḥ kṛtāḥ sarvakaṇṭharogeṣvamar̥topamāḥ ||
 atha vātarohiṇīkāmantarbahiḥ svinnāmaṅgulīśastrakeṇa madhulavaṇagarbheṇa vā
 nakhena visrāvya tīkṣṇaiḥ pratisārayet |
 mahāpaṇcamūlakvātho gaṇḍūṣaḥ |
 elāpunarnavasimhīkapitthakalkapayovipakvam tailam gaṇḍūṣo nāvanam ca ||
 pittajāmapyevam visrāvya pataṅgaśarkarālodhrapriyaṅgubhiḥ pratisārayet |
 eṣāmeva kaṣāyo gaṇḍūṣaḥ |
 drākṣāparūṣakośīramadhukacandanakvātho vā |
 triphalātilvakaśyāmāśrīparṇītvaṇmadhuyaṣṭikābhirdaśaguṇe payasi siddham sarpir-
 nasyakavalabhōjaneṣu ||

raktajāmapyevaṃ pratyākhyāyopakramet ||
 ślaiṣmikīm svedayitvā vilikhya kaṭukavargenāgāradhūmatrīphalāsaindhavayuktena
 pratisārayet |
 tadvidhāśca gaṇḍūṣāḥ |
 nimbajātyapāmārgaviḍaṅgavipakvaṃ tailaṃ nasyam ||
 śālūkavṛndatuṇḍikerīgīlāyūṣvapyeṣa eva vidhiḥ ||
 galavidradhau visrāvitāyāṃ lodhravarārasāñjanapataṅgagairikarocanāpippalīsaindhavacūrṇairavagharṣa-
 |
 ebhireva kvathitairgaṇḍūṣāḥ |
 kirātatikṭakalodhradrvī śatapūṣpānimbapatrakuṣṭhailāguḍūcitrakatagaramustākvātha
 kalkavipakvaṃ tailaṃ nāvanam ||
 galaṇḍamanilajaṃ svedayitvā visrāvayet rūḍhavraṇa ca tilapriyālalaṭvāmūlakaśaṇā-
 tasībījairupanāhayet |
 tilvakāgnimanthapunarnavakālāmṛtāsubhāñjanaka gajapippalyekaiṣikārkamūlakaraghāṭaka-
 puṣpaiḥ surāmlapiṣṭaiḥ punaḥ punarlepayet |
 nimbaguḍūcīkuṭajahaṃsapādīkrṣṇābalādvayadevadārusiddhaṃ ca tailaṃ pāyayet ||
 ślaiṣmikepyayameva vidhiḥ tikṣṇatarāśca svedapralepādayaḥ |
 viśalyātivīṣāviśāṇikāśukanāsājagandhāguṇījāphalakaṭukālābubhiḥ |
 palāśakṣārambupīṣṭaiḥ sukhoṣṇo lepaḥ |
 vatsakādinā pañcalavaṇayuktena siddhaṃ tailaṃ pānam |
 tikṣṇāṃśca vamanādīn śīlayet |
 paryāyataśca svedaṃ śoṇitāvasecanaṃ ca |
 tathānupaśame pācayitvā vraṇavadubhāvapyupācaret |
 yavānnamudgādiyūṣāṃca vyoṣotkaṭān pānabhojanayorvidadhyāt ||
 medāja svinnasya sirāṃ vidhyet |
 pūrvoktāḥ pralepāḥ prātaḥ prātaścāsanādisārarojo gomūtreṇa pibet |
 evamapyasāntau śastreṇa vidārya medo viśodhya sīvyet |
 dāhayogyāṃ vā vasāghṛtakṣaudrānyatamena yathāvaddahet |
 rocanākāsīsatutthakacūrṇitaṃ tailaṃ vraṇaśodhanaropaṇam |
 asanādisāragopurīṣabhasmayuktaṃ vā ||
 mukhapākeṣu sāmānyatastrīphalākvātho madhumānanye ca tiktakaṭukakaṣāyā mukhad-
 hāvanāḥ |
 mṛdvīkāpāṭhājātīmātuluṅgārjunapatrajīvakaṇṭhāpallavānāmanabhyavaharatā carvaṇam ||
 dāruharidrārdhatulāṃ viṃśatiguṇe 'mbhasi śrapayitvā taṃ kvāthaṃ sagairikamā-
 darvīpralepāt sādhitāṃ kṣaudrayuktaṃ ghṛtabhājane nidadhyāt |
 etanniṣṭhīvanam sarvamukhāmāyanādīghnam |
 ayameva ca pṛthakkalpo yaṣṭimadhukapaṭolīnimbātarūṣakajātīlodhrārīmeda-
 trīphalājambūkhadiratvacām ||
 yavakṣārabhāgāḥ sapta suvarṇagairikāt bhāgadavayaṃ mūrvākaṭukātivīṣāmalakānāmeko
 bhāgastat sarvaṃ kutalakṣārodakapiṣṭaṃ guṭikāḥ kṛtvā khādenṇiṣṭhīvecca ||
 khadirasāratulāmarīmedatulādvayaṃ ca toyavahe 'ṣṭabhāgāvaśeṣaṃ kvāthayedavatāri-
 taṃ parisrutaṃ ca punarāghaṇībhāvāt |
 ghaṇībhūte śīte ca kārṣikāṇi ślakṣṇīkṛtāni prakṣiṇeṣu candanapadmakośīravālakama-
 ṇīṣṭhādhatūkimustaprapauṇḍarīkamadhukatrīphalācātūrjātakalākṣānaladatārṣyaśailalodhradvirajanīsamā-
 pataṅgāgarugairikāñjanāni |
 pālikāṃśca jātīphalalavaṅgakaṅkolakebukān |
 karppūrārdhakuḍavaṃ ca |
 tā guṭikā vadanasthāḥ sarvān mukharogān jayanti |
 saurabhaṃ saumanasyaṃ ruciṃ ca janayanti ||
 eṣāmeva ca kalkakaṣāyaistailaṃ sādhitāṃ kavale niyuñjyāt ||

tatra vātaḥ mukhapāke daśamūlakākākolīrāsnāmadhukasārivākvāthena kuṣṭhakalkena ca
 siddham tailam nasyam gaṇḍūśaśca |
 snaihiko dhūmaḥ |
 pippalyelālavaṇottamaiḥ pratisārayet | |
 paittike kṣīreḥśurasadrākṣāśarkarodakairgaṇḍūśaḥ |
 madhuradravyasiddham payaḥ pānam kavalo nasyam ca |
 padmakasamaṅgāmañjiṣṭhālodhradhātakīvipakvaḥ sarpirmaṇḍo nāvanam |
 madayantikāpatairniṣṭhīvanam ca | |
 kaphaḥ kaṭukakṣāralavaṇaiḥ pratisāraṇam |
 sthīrāsu tu pītakāsu prākṣākādīpatreṇa lekhanam |
 muṣkakapalāśāmalakīkṣāragomūtrairgaṇḍūśaḥ |
 tadvipakvam ca tailam |
 nirguṇḍīphañijakārjakasurasapatrairniṣṭhīvanam |
 devadārupāthātiviśādanīndrayavakaṭukāgomūtreṇa kalkatāḥ kvathitā vā pītāḥ
 sarvakaphāmayān nighnanti | |
 raktaje pittavat siddhiḥ |
 sarvaje yathādoṣodayam |
 rocanākāśīsasaurāṣṭrikārasāñjanāni mocaraso madhu caikato vipakvam lohabhājanastham
 kalkam viśuṣkam curṇīkṛtam madhunā vranālepaḥ kuryāt | |
 atha sarvasamarbudamacirotthitamavṛddham maṇḍalāgreṇa chitvā muṣkakabhasmanā
 madhumīreṇa pratisārayet svarjikāśuṇṭhīcūrṇena vā |
 madhutilam nimbaguḍūcīkvāthaśca gaṇḍūśaḥ |
 yavānnabhojī tikṣṇāni kavalābhyaṅganasyānyācāret | |
 pūtimukham snigdhasvinnaḥ vāmayitvā śīrovirekairupācāret |
 tataḥ svarjikāhiṅguḥgradhūmamanaśśīlailāśuṇṭhīvidāṅgatejovātībhirguṭikāḥ kṛtvā mad-
 hudrutā mukhapariśodhanārtham dadyāt |
 samaṅgādhātakīpadmalodhrapriyaṅgucūrṇaiḥ salilamavacūrṇitam mukhadhāvanam |
 śītādoṣakuśoktam ca kuryāt nasyadhūmakavalāmaśca śīlayet |
 bhavati cātra | |
 mukhadantamūlagalajāḥ prāyo rogāḥ kaphāsrabhūyiṣṭhāḥ |
 tasmāttesāmasakṛdrudhiraḥ visrāvayeduṣṭam | |
 kāyaśīrasorvireko vamanam kavalagrahāḥ kaṭukatiktāḥ |
 prāyaḥ śastam teṣāṃ kapharaktaharam tathā karma | |
 yavatṛṇadhānyam bhaktam vidalaiḥkṣāroṣitairapasnehāḥ |
 yūṣā bhakṣyāśca hitā yaccānyacchleṣmanāśāya | |
 prāṇānilapathasamsthāḥ śvasitamapi nirundhate pramādavataḥ |
 kaṇṭhāmayāścikitsitamato drutam teṣu kurvīta | |
 | |
 iti ṣaḍviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha saptaṭviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śīrorogavijñānīyam nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 dhūmātapatuṣārāmbukrīḍātisvapnājāgaraiḥ |
 utsvedādhipurovātabāspanigraharodanaiḥ | |
 atyambumadyapānena kṛmibhirvegadhāraṇaiḥ |
 upadhānamṛjābhyaṅgadveśadhāḥ pratatekṣaṇaiḥ | |
 asātmyagandhaduṣṭāmabhāṣyādyaiśca śīrogatāḥ |
 janayantyāmayān doṣāḥ #
 tatra mārutakopataḥ | |
 nistudyete bhr̥ṣaṃ śāṅkhau ghātā sambhidiate tathā |
 bhruvormadhyam lalāṭam ca patatīvātivedanam | |

bādhyete svanataḥ śrotre niṣkṛṣyeta ivākṣiṇī |
 ghūrṇatīva śiraḥ sarvaṃ sandhibhya iva mucyate ||
 sphuratyati sirājālaṃ kandharāhanusaṅgrahaḥ |
 prakāśāsahatā ghrāṇasrāvo 'kasmādvayathāsamau ||
 mārdaṃ mardanasnehasvedabandhaiśca jāyate |
 śirastāpo 'yam #
 ardhe tu mūrdhnaḥ so 'rdhāvabhedakaḥ |
 pakṣāt kupyati māsādvā svayamevopaśāmyati |
 ativrddhastu nayaṇaṃ śravaṇaṃ vā vināśayet ||
 śirobhitāpe pittotthe śirodhūmāyanaṃ jvaraḥ |
 svedo 'kṣidhanaṃ mūrccā niśi śitaiśca mārdaṃ ||
 aruciḥ kaphaje mūrdhno gurustimitaśītātā |
 sirāṇiṣpandatālasyaṃ ruṇmandāhnyadhikā niśi |
 tandrā śūnākṣikūṭatvaṃ kaṇkaṇḍūyanaṃ vamiḥ ||
 raktātpittādhikarujaḥ sarvaiḥ syāt sarvalakṣaṇaḥ |
 saṅkīrṇairbhojanairmūrdhni kledite rudhirāmiṣe |
 kopite sannipāte ca jāyante mūrdhni jantavaḥ ||
 śirasaste pibanto 'sraṃ ghorāḥ kurvanti vedanāḥ |
 cittavibhramśajananīrjvaraḥ kāso balakṣayaḥ ||
 raukṣyaśophavyathacchedadāhasphuraṇapūtītāḥ |
 kapāle tāluśirasoh kaṇḍūḥ śophaḥ pramīlakaḥ |
 tāmrācchasiṅghāṇakatā kaṇṇanādaśca jantuje ||
 vātolbaṇāḥ śiraḥkampaṃ tatsamjñāṃ kurvate malāḥ ||
 pittapradhānairvātādyaiḥ śaṅkhe śophaḥ saśoṇitaiḥ |
 tivrādāharujārāgapralāpajvaratrībhamāḥ ||
 tiktāsyaḥ pītavadanaḥ kṣiprakārī sa śaṅkhakaḥ |
 trirātrājīvitam hanti sidhyatyapyāśu sādhitāḥ ||
 pittānubandhaḥ śaṅkhākṣibhrūlalāṭeṣu mārutaḥ |
 rujāṃ saspandanāṃ kuryādānusūryodayodayām ||
 āmādhyaṇaṃ vivarddhiṣṇuḥ kṣudvataḥ sā viśeṣataḥ |
 avyavasthitaśītoṣṇasukhā śāmyatyataḥ prama |
 sūryāvartāḥ saḥ #
 ityuktā daśa rogāḥ śirogatāḥ ||
 śirasyeva ca vakṣyante kapāle vyādhayo nava ||
 kapāle pavane duṣṭe garbhasthāyāpi jāyate |
 savarṇo nīrujaḥ śophaṣṭam vidyādūpaśīrṣakam ||
 yathādoṣodayaṃ brūyāt pīṭakārbudavidradhīn ||
 kapāle kledabahulāḥ pittāśrīkṣeṣmajantubhiḥ |
 kaṇḍūkeśacyutisvāparaukṣyakṛt sphuṭanaṃ tvacaḥ |
 susūkṣmaṃ kaphavātābhyāṃ vidyāddāraṇakaṃ tu tat ||
 romaḥkūpānugaṃ pittaṃ vātena saha mūrccitam |
 pracyāvayati romāṇi tataḥ śleṣmā saśoṇitāḥ ||
 romaḥkūpān ruṇadhyasya tenānyeṣāmasambhavaḥ |
 tadindraluptaṃ rujā ca prāhuścāceti cāpare ||
 khalaterapi janmaivaṃ śātanaṃ tatra tu kramāt ||
 sā vātādnidagdhābhā pittātsvedasirāvr̥tā |
 kaphāt ghanatvagvarṇāṃśca yathāsvaṃ nirdiśettvaci ||
 doṣaiḥ sarvākṛtiḥ sarvairasādhyā sā nakhaprabhā |
 dagdhāgnineva nirlomā sadāhā yā ca jāyate ||
 śokaśramakrodhakṛtaḥ śarīroṣmā śirogataḥ |

keśān sadoṣaḥ pacati pālitaṃ sambhavatyataḥ | |
 tadvātāt sphuṭitaṃ śyāvaṃ kharaṃ rūkṣaṃ jvalatprabham |
 pittāt sadāhaṃ pītābhaṃ kaphātsnigdhaṃ vivṛddhimat | |
 sthūlaṃ suśuklaṃ sarvestu vidyādvyaṃśralakṣaṇam |
 śīrorujodbhavaṃ cānyadvivarnaṃ sparśanāsaham | |
 asādhyā sannipātena khalatiḥ palitāni ca |
 śārīrapariṇāmotthānyapekṣante rasāyanam | |
 | |
 iti saptaviṃśo 'dhyāyaḥ | |
 aṣṭaviṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ śīrorogapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vātaje śīrobhitāpe vātavyādhivihitaṃ kuryāt |
 nivāstathaṃ ca naktamabhyaktaśīrasaṃ sarpiḥ payonupānaṃ tailaṃ vā pāyayet |
 māśān vā sasarpīṣkānuṣṇapayonupānān bhakṣayet |
 tadvadvā mudgān | |
 ānūpapiśitaveśāvāreṇa yavatilamudgamāśakulatthakuṣṭhadāruharidrātasīsaindhavarvā
 mahāśnehavatīmutkārīkām datvā śīro veṣṭayet |
 tataḥ pratyūṣe daśamūlasiddhena payasā kavosṇena pariṣekaṃ kuryāt |
 tatsiddhaiśca pāyasaiḥ piṇḍasvedaṃ lepaṃ vā | |
 kūrma mahiṣavarāhakukkuṭaśallakīnāṃ vasā sasaindhavā nasyaṃ śīraḥkarnapūraṇaṃ ca
 |
 tathaiva ca pañcamūlabalāsārīvādvayakvāthe madhukajīvakarṣabhakapunarnavagarb-
 haṃ sapayaḥ sarpistailaṃ caikato vipakvam | |
 kārṇpāsamajjatvaṃ mustāsumanaḥkorakāṇyuṣṇāmbupīṣṭhāni nāvanaṃ sarvaśīrorujāghnam
 |
 tadvat tvakpatraśarkarāśīgrukarañjabījāni |
 tathā candanotpalatagarakuṣṭhaiḥ saghṛtairlepaḥ |
 devadārukuṣṭhacorakayaṣṭimadhukakamalanīlotpalailāprapaunḍarikaiśca | |
 kuṅkumaśarkarāsaṃskṛtamājyaṃ raktapittānubandhe marśaḥ |
 na cātra raktamavasecayedvātodrekabhayāt |
 snaiḥhikaṃ dhūmaṃ pibet |
 śīrobastiṃ ca śīlayet |
 bastikarma cācaret | |
 evamasiddhau vātaje śleṣmaje ca yathokto dāhaḥ | |
 ardhāvabhedakepyayameva vidhiḥ |
 nirguṇḍīpatrarasaśca saghṛtamaṇḍasaindhavo nasyam |
 śīrīṣamūlaphalāni vā |
 sārivotpalakuṣṭhavadhūmadhukapippalībhiḥ satailāmla lepaḥ |
 aśāmyati doṣānubandhamavekṣya pratikurvīta | |
 sūryāvartetvayameva vidhiḥ viśeṣatastu sirāmokṣaḥ | |
 pittaje raktaje ca śīrobhitāpe snigdhasya sirāṃ vidhyet |
 kāyaṃ ca virecayet |
 suśītaiḥ śatadhautaghṛtānvitaiḥ śīro vaktraṃ siñcet pradihyācca | |
 candanasārīvāmadhukadūrvotpalaprapaunḍarikamañjiṣṭhāvidārībhiḥ sakṣīraṃ
 sarpirvipācitaṃ nāvanaṃ śīrobastiśca |
 jīvanīyavipakvāt payaso navaṇītamuddhṛtya jīvanīyakvāthakalkābhyāṃ pācitaṃ pāna-
 bhojananasyābhyāṅgabastiṣu praṇītaṃ pittaraktajān sarvānvikārān sādhayati |
 jīvanīyagarbhaṃ ṣoḍaśaguṇe payasi siddhamājyaṃ vā | |
 kṣīrekṣujāṅgalarasakharjūradrākṣākaśerukamṛṇālasiddhaḥ sarpirmaṇḍo 'nuvāsanam |
 añjanādivargaśṛtaṃ kṣīramāsthāpanam | |

śaṅkhakaṃ pratyākhyāyaivamevopacaret |
 visarpavacca |
 viśeṣatastu kṛṣṇatilaśatāvārīṇīlotpalamūrvāpunarnavairlepaḥ | |
 kaphaje śirobhitāpe laṅghayet |
 purāṇasarpisnigdhaṃ vā vāmayet |
 svedaḥ piṇḍena rūkṣeṇa |
 śigrunimbairāṇḍakvāthena vā nāḍīsvedaḥ | |
 devakāṣṭhakauṣṭhaśārṅgeṣṭāsaralarohiṣaiḥ salavaṇaiḥ sukhoṣṇairālepaḥ |
 yavacūrṇamadhukacandanaharidrākuṣṭhapriyaṅguśatapušpāsuraḍārubhistailājakṣīrayuktaiḥ
 sasaindhavairupanāhaḥ | |
 viḍaṅgatailaṃ nasyaṃ sārṣapaṃ vā tadeva vā vyoṣasiddham madhūkasāraḥ kalko vā mad-
 huyutastvagvā meṣaśrṅgyā ṅgudasya vā |
 ebhireva ca dhūmavartīḥ | |
 śirovirecanadravyairvā sūtrasthānauktaiḥ pradhamaṇam |
 taireva ca pakvaṃ tailaṃ marśaḥ pratimarśo vā | |
 śirovirecanānte karṇanādoktaṃ snehanasyaṃ |
 tīkṣṇāḥ kavalāḥ manaśśīlānaladatutthakāsīsacūrṇaḥ sasarpīṣko dhūmaḥ |
 naladacūrṇasya ca muhurmuḥurāghrāṇaṇam | |
 sannipāte vyāmiśro vidhiḥ | |
 kṛmije durālabhāsuraḍārurohiṣapūtīkatrīphalākāṭphalavacātrīkaṭukairajāmūtryuktaṃ
 sarpiḥ pakvaṃ pāṇam |
 upasnigdhasvinnasya devaḍārūpūtīkakaṭabhīsarṣapaviḍaṅgatilakaṇṭakavipakvena
 tailena śīraḥ karṇau cābhyajya svedayet | |
 tataḥ kṛmimūrccanārthamasrīnastovasecayet |
 tato rudhiragandhamadena prāvisrṭāḥ saptacchadasya tvagrasena puṣparasena vāna-
 taraniṣikṭena kṛmayāḥ patanti | |
 saraladevaḍārūkaṭphalasarṣapāpāmārgakṣavakakaṭukālābusurasabījapippalītaṇḍulacūrṇaṃstatpakvaṃ
 vā tailaṃ sadyaḥ kṛmīn nirasyati |
 viḍaṅgataṇḍulā vājimūtrapiṣṭāḥ śīrīṣabījāni vā chāgamūtrapiṣṭāni |
 puṣkaramadhyabījāni vā | |
 gomāṃsena chāgamāṃsena vā vasāpiṣṭena yavāgūṃ kṛtvā śīro vilepayet |
 tato nimbārkavaṃśasurasakuṭajakarañjakaravīrapatrakvāthena secayet |
 ajāmūtreṇa vā kavosṇeṇa |
 pūtimatsyayutāśca dhūmāḥ | |
 evaṃ kṛmiṣvapagateṣu tejovatīpūtīkabimbīsurasanaktamālaviḍaṅgaharītakīsarṣapārkkakaravīramūlamāla-
 tīdevaḍārūkṣavakamustaphaṇījjakapippalīśatapušpāmādhūkaśaṇanimbasāraḥ kalkairajāmūtrayutaiḥ
 sārṣapaṃ tailamaiṅgudaṃ pailukaṃ vā vipakvaṃ yuktyā nāvanam | |
 na tu jāturudhiramavasecayet |
 jantubhiḥ pītaśoṇite hi śīraṣi punarasrāvasekāḍakāṇḍe mṛtyuḥ syāt |
 kṛmicikitsitaṃ cekṣet | |
 śīraḥ kampamakṣīṇasyānyavyādhyānupadrutasya dāhavarjyaṃ mārutavidhā-
 nenopakrameta | |
 upaśīrṣake janmottarakālajāte navotthite vātavyādhivihitān snehān pāṇanāvanābhyañ-
 janeṣu yojayet |
 abhyaktaṃ ca svedayitvopanāhayediyathā vidāho na bhavati |
 vidāhe vidradhivat karma | |
 piṭakārbudavidradhiṣu yathāsvamācāret |
 vraṇībhūtāsu piṭakāsu nimbaniśāmadhukadhātrīphalairvipakvaṃ tailaṃ śodha-
 naropaṇam | |
 mūrvācandanasārivādhātākikāntālodhramadhukasamaṅgāpadmakesaraśataparvakaṃmūlairvidradhiṣu
 |

ebhireva ca siddham sarpirnasyam |
 rūḍham tu vidradhau yadi tvak supteva bhavati tato vāmayet |
 upasnigdham ca virecayet | |
 arūṁṣikāsu jalaukopahrtaṣaṇitam śiraḥ kṣurāmrṣtam vā nimbodakena pariṣicyāśvaśakr-
 drasena lavaṇapragādhena lepayet |
 kiñcit kālām sthitam coṣṇodakāmlakāñjikānyataradhautam viḍaṅgavyoṣalākṣāgāradhūmamanohvālavacā-
 ṇjanaharidrādvayairālimpet |
 tilamaṣyā vā snuhīkṣīrayuktayā |
 madhukotpalatilairāṇḍamārkavapatirivā |
 śigrumūlakasarṣapabījairivā gomūtrapīṣṭaiḥ |
 vālakāmalakanāgaramūlakasarṣapabījairivā kṣīrapīṣṭaiḥ |
 śīrīṣatvagyāṣṭimadhukābhyām vā |
 purāṇapiṇyākakukkuṭapurīṣābhyām vā | |
 kapālabhrṣṭakuṣṭhacūrṇam tailayuktaṁ kaṇḍūkledadāhasvedavedanāghnam |
 tathā cācoktaṁ citrakāditaḥkāmabhyāñjanam |
 dantīpāṭhākośātakīcitrakātiviśāmahālāṅgalakīsiddham tailam vranābhyaṅgaḥ | |
 manaśśilailāharitālapippalīkuṣṭhakāsīsaḥaridrākarañjamustātagaraviḍaṅgaṁcitrasiddhārthakakaravīra-
 tailamādityapākam vranaropanam |
 evamanupaśame vamanadhūmakāyāśirovirekān kuryāt | |
 dāraṇake lalāṭe sirām vidhyet |
 abhyaṅgasnānanāvanāni ca śīlayet priyālabījamadhukakuṣṭhamāśasarṣapaiḥ sakṣaudrair-
 lepaḥ |
 kodravatrṇakṣārāmbhaḥ prakṣālanam | |
 indralupte yathāśannaṁ sirām vidhvā tutthakāsīsamanaśśilāmaricairlepayet |
 bhadradārūkuṭannaṭābhyām vā citrakakaravīranaktamālamālatīsiddhena vā tailenābhya-
 jyāt | |
 avagāḍhapadaṁ vā sūcīkūrcakena pracchāya bhūyobhūyaḥ pradihyāt kapota-
 pañkāmūlena lāṅgīlakāmūlena vā mahīṣīkṣīrapīṣṭena | |
 ghrṣṭalīptameraṇḍapatrāvachchāditaṁ rātrimuṣitaṁ māhiṣanavanītena limpet |
 mārkaḥapatrasahacarapuṣpapakvaṁ vā |
 vārtākaphalaistailam pakvaṁ kṣaudrāñjanayuktamālepaḥ |
 sakṣaudro vā kṣudravārtākaraṣaḥ |
 jalaśūlo vā palāśakṣārasāndraḥ | |
 gośakṛtā vā ghrṣṭamindraluptamaruṣkararaseṇāvalipyāntardhūmadagdhakūrmamaṣyāvacūrṇayet
 |
 kūrmakapālabhasmanā vā surasārasāktena pradihyāt |
 hastidantamaṣyā vā tailānvitayā |
 pūtīkarañjapratrāṇi vā sasaindhavāni lepaḥ |
 pippalyañjanarasāñjanabākucikāphalaloharajāṁsi vā gomūtrapīṣṭāni |
 khalativihitāni cācāret |
 salilasekamāromodgamāt pariharet | |
 khalatāvindraluptoktaḥ kramo yathādoṣaṁ ca saṁśuddhiḥ | |
 triphalārjunasairyakatvakpuṣpakṣṇapiṇḍītakaphalamūlanīlotpalalohacūrṇakāsīsamvūmārkaḥvamañjiṣṭ-
 sakardamamarditoktāñutailayuktamasana sārasmudgake nyastaṁ kardame māsaṁ
 nikhātaṁ sthitamuddhṛtaṁ sūcīkūrcapracchitāyāḥ khalaterlepaḥ param romasañjananaḥ
 | |
 raktāgnimanthapuṣpakimśukanaladamūlamadhukahastidantabhasmānyavikṣīrapīṣṭāni
 lepaḥ | |
 jambūdvayatvakpatramadhukabhṛṅgarajāstriphalāśleṣmātakamañjiṣṭhāphañijakabalādrākṣājaśṛṅgīcapal-
 kṣīrivṛkṣakkāthena ca tilatailamakṣatāilam caikadhyaṁ sādhyet tannasye 'bhyaṅge ca
 niyuñjyāt |

evameva madhuravargakalkena ||
 khalatipalitayośca prayogān parasparam vidadhyāt |
 akālapaliteṣu vātādīnavekṣya snehasvedasaṃśo dhanāsravistrāvaṇāni kuryāt |
 tatosyārditaproktamaṇutailaṃ nasyamabhyañjanaṃ ca ||
 madhukāmalakamākṣikaiḥ keśamūlāni limpet |
 tilāmalakakṣaudratailairvā |
 tutthakāmrajambvasthikāsīsakittāśarkarābhirvā |
 sairyakapuṣpaṇilīnītriphalābhṛṅgarajobhirvā kṛṣṇājamūtrapīṣṭaiḥ ||
 asanapuṣpapatramaye pātre bahirāmalakīkalkapradigdhe nihitamakṣatailam ṣaṇmāsaṃ
 vrīhipalle sthitamabhyaṅgānnāvanācca palitaṃ jayati |
 ayameva kalpaḥ sairīyakepi ||
 kapikacchūphalamūlagarbhamakṣatailam siddhamayaḥpātre pūrvavat sthitaṃ samānaṃ
 pūrveṇa ||
 rāmatarāṇīmūlapaladvayaṃ yaṣṭimadhukapalaṃ sārivārdhapalamekatrajarjarīkṛ-
 tamakṣatailapalairdaśabhirāplutaṃ lohahājane daśāhaṃ divasakarakaraprataptaṃ nāvanāt
 palitaghnaṃ sarvendriyadārḍhyāvahaṃ ca ||
 kṛṣṇātilatilaparṇītriphalāmadhukakāsīsapadmakakardamamāṃsīmārkavamasanapatrasvarasapiṣṭam
 trirātramayaḥ pātre sthāpayet |
 tataḥ pūrvoktarasadrutena padminīkardamapraliptaptadhautān keśān kapālaṃ ca lepayet
 |
 tataḥ padminīkardamaiḥ pracchādy kauśeyena veṣṭayet |
 tṛtīye cāhni prakṣālyaivameva kuryāt |
 evamalikulanīlāḥ keśāḥ śīro vibhūṣayanti |
 bhavati cātra ||
 khalatau palite valyāṃ harillomni ca śodhitam |
 nasyavaktraśirobhyaṅgapradehaiḥ samupācāret ||
 siddham taile br̥hatyādyairjīvanīyaisca nāvanam ||
 kṣīrātsāhacarāt bhṛṅgarajasah saurasādrasāt |
 prasthastailasya kuḍavo yaṣṭimadhupalānvitaḥ ||
 siddhaśśailāsane bhāṇḍe śṛṅge meṣasya vā sthitaḥ |
 nasyaṃ syāt #
 kṣīrapīṣṭau vā dugdhikākaravīrakau |
 utpāṭya palitaṃ deyāvāśaye palitāpahau ||
 ādityavalyā mūlāni kṛṣṇasaireyakasya ca |
 phalaṃ kṛṣṇasaṇātpatraṃ surasādyāṣṭimārkavam ||
 surāhvaṃ kākamācī ca pṛthagdaśapalāṃśikam |
 prapaundarikamañjiṣṭhālodhrakṛṣṇāgarūtpalam ||
 āmrāsthikardamaḥkṛṣṇo mṛṇālī raktacandanam |
 nīlībhallātakāsthīni kāsasiṃ madayantikā ||
 somarājyasaṇam śāstraṃ kṛṣṇaṃ piṇḍītacitrakau |
 puṣpānyarjunakāśmaryā āmajambūphalājjanam ||
 pratyekaṃ pañcapalikaṃ piṣṭam satriphalākaṇam |
 akṣatailādḍhakaṃ tena paceddhātrīrasārmaṇe ||
 kuryādādityapākaṃ vā yāvacchuṣko bhavedrasaḥ |
 lohapātre tataḥ pūtaṃ mahānīlaṃ prayojitam ||
 tatpāne nāvane 'bhyaṅge śuddhasya niyatātmanaḥ |
 sarvajatrūrdhvarogaghnaṃ palitaghnaṃ viśeṣataḥ |
 ebhireva ca bhaiṣajyaiḥ śīro vaktraṃ ca lepayet ||
 kṣīraṃ priyālaṃ yaṣṭyāhvaṃ jīvanīyo gaṇastilāḥ |
 kṛṣṇāḥ pralepo vaktrasya harillomavalīhitaḥ ||
 tilāḥ sāmalaḥ padmakiñjilko madhukaṃ madhu |

bṛṃhayedrañjayeccaitat keśān mūrdhnaḥ pralepanāt | |
 pacet saindhavaśuktāmlairayaścūrṇaṃ satanḍulam |
 tenāliptaṃ śīraḥ śuddhamasniḡdhamuṣitaṃ niśām |
 tatprātastriphalaudhātāṃ syātkṛṣṇasniḡdhamūrdhaham | |
 ayaścūrṇo 'mlapiṣṭaśca rāgaḥ satriphalo varaḥ | |
 kanyāyāstilanimbavījamadhukaśreṣṭhāvacāmārkavāt |
 cūrṇachāgalagavyamāhiṣapalasnehena samplāvitam |
 pātre sthāpitamāyase kṣititale māsaṃ nidhāyoddhṛtaṃ |
 pālityaṃ khalatiṃ ca darpaṇanibhāṃ hantyetadabhyañjanāt | |
 bījaiḥśleṣmātakasya vyapagamitatuṣaiḥkāñjikaślakṣṇapiṣṭairyalīptāllohadaṇḍāddi-
 nakarakiraṇaistāpitāt pracyaveta |

tattailaṃ keśakārṣṇyaṃ janayati paramaṃ nāvanābhyañjanābhyāṃ mūrdhaghṛṇākṣi-
 dantaśravaṇagalarujaṃ hanti niśśeṣataśca | |

balāmadhūkamadhukavidārīcandanotpalaiḥ |
 jīvakaṣabhaḥkadrākṣāśarkarābhiśca sādhitāḥ | |
 prasthastailasya sakṣīro jāṅgalārdhatulārase |
 nasyaṃ sarvordhvajatrūtthavātapittāmayāpaham | |
 mayūraṃ pakṣapittāntṛapādaviṭtuṇḍavarjitam |
 daśamūlabalārāsnāmadhukaistriphalairyutam | |
 jale paktvā ghṛtaprasthaṃ tasmin kṣīrasamaṃ pacet |
 kalkitairmadhuradravyaiḥ sarvajatrūrdhvaroganit |
 tadabhyaśīkṛtaṃ pānabastyabhyañjananāvanaiḥ | |
 etenaivakaṣāyeṇa ghṛtaprasthaṃ vipācayet |
 caturguṇenapayasā kalkairebhiśca kārṣikaiḥ | |
 jīvantītriphalāmedāmṛdvīkarddhiparūpakaiḥ |
 samaṅgācavikābhārṅgīkāśmarīkarkaṭāhvayaiḥ | |
 ātmaguptāmahāmedātālakhajūramastakaiḥ |
 mṛṇālabisakharjūrayaṣṭīmadhukajīvakaiḥ | |
 śatāvarīvidārīkṣubṛhatīśarībāyugaiḥ |
 mūrvāśvadaṃṣṭraṣabhaḥkāśṛṅgātakakaśerukaiḥ | |
 rāsnāsthīrātāmalakīsūkṣmailāśāthipauṣkaraiḥ |
 punarnavātavakṣīrīkākolīdhanvayāsakaiḥ | |
 madhukākṣoḍavātāmamuñjātābhiṣukairapi |
 mahāmādhūramityetanmāyūrādadhikaṃ guṇaiḥ | |
 dhātvindriyasvarabhṛaṃśāśvāsakāsārditāpaham |
 yonyasṛkṣukradoṣeṣu śastaṃ vandhyāsutapradam | |
 ākhubhiḥ kukkuṭairhaṃsaiḥ śāśaiśceti prakalpayet | |
 jatrūrdhvajānāṃ vyādhīnāmekatrimṣacchataadvayam |
 parasparamasaṅkīrṇaṃ vistareṇa prakāśitam | |
 ūrdhvamūlamadhaḥśākhamṛṣayaḥ puruṣaṃ viduḥ |
 mūlaprahāriṇastasmādrogān śīghrataraṃ jayet | |
 sarvendriyāṇi yenāsmīn prāṇā yena ca saṃśritāḥ |
 tena tasyottamāggasya rakṣāyāmādrto bhavet | |
 | |

iti aṣṭaviṃśo 'dhyāyaḥ | |

atha ekonatrimṣo 'dhyāyaḥ |

athāto vṛaṇavibhaktiparijñānīyaṃ nāmādhyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurāttreyādayo maharṣayaḥ | |

yāvadāyurvṛṇīte vivṛṇoti vā śarīramitivraṇaḥ | |

sa ca dvividho nija āgantuśca |

tatra nijo doṣasamutthaḥ |

āgantuh śaṣtrānuśastropalalaguḍanakhadaśanaviṣṇaviṣāruṣkarādinimittah |
 so 'pi punarvātādibhiradhiṣṭhito nijatām labhate ||
 punaśca dvedhā vraṇo duṣṭah śuddhaśca |
 tatradoṣadūṣito duṣṭah ||
 tasya sāmānyaliṅgamatisaṁvṛtavivṛtatvatimatimṛdukaṭhinaṭātyutsādāvasādāvatiśītoṣṇabhāvotiraktakṛṣṇa
 pūṭimāṁsasirāsnāyupratichannatvaṁ putīpūyāsrāvaḥ sotsaṅgitā dāhapākakaṇḍūśvay-
 athuvedanāsaṁrambhapiṭakopadravopadrutatvaṁ dīrghakālānubandhaśca ||
 viśeṣatastu pañcadaśadhā bhidyate ||
 tatra śyāvo 'ruṇaḥ kṛṣṇo bhaṣmāsthikapotaḥgalānyatamavarṇo vā dadhimastukṣārām-
 bumāṁsadhāvanapulākodakanibhālpasrāvo rūkṣaścaṭaṭaṭāyāmānaśīlo 'kasmādvividhaśūlas-
 phuraṇāyāmatodabhedasvāpabahuḥlo nirmāṁsaśca vātāt ||
 kṣiprajaḥ pīṭanīlaharitaṣṇakapilapiṅgalo gomūtrabhasmaśaṅkhakimśukodakamārd-
 vīkatalābhoṣṇabhūrikledo dāhoṣajavararāgapākāvadarānadhūmayānānvitaḥ kṣāroksi-
 takṣatopamavedanaḥ piṭakājuṣṭaśca pittāt ||
 snigdhaḥ sthūlauṣṭhāḥ pāṇḍuścaṇḍakaṇḍūrnavanīṭavasāmajjapiṣṭatilanārikelāmbusadr-
 śaśvetaśītabahalapicchilakledaḥ svāpastambhastaimityagauravopadehayuktaḥ sirāsnāyujālā-
 vatato mandavedanaḥ kaṭhinaśca kaphāt ||
 pravālaraktaḥ kṛṣṇasphoṭapiṭakājālopacito vājisthānagāndhiḥ |
 saraktapūyāsrāvī pittaliṅgaśca raktāt ||
 yathāśvaliṅgasaṅkare dvābhyām tribhiḥ sarvaiśca duṣṭam vidyāt |
 api ca |
 ghr̥tamaṇḍābho matsyadhāvanagandhirmudurviṁsarpī kṛṣṇapūyaśca pittaraktābhyām
 ||
 vātādibhireva ca vraṇasyānadhiṣṭhānam śuddhiḥ |
 tatra yathoktaduṣṭaliṅgābhāvāt saṁrambharahitatvaṁ jihvāvarṇatā ślakṣṇatvaṁ nīrujat-
 vaṁ nirāsrāvātā śyāvaparyantatvaṁ samauṣṭhamadhyatā kiñcidunnatamadhyatā vā ||
 tvaṇmāṁsasirāsnāyusandhyasthikoṣṭhamarmānyaṣṭau vraṇāśayāḥ |
 āśayaviśeṣāccāsrāvaviśeṣaḥ ||
 tatra ghr̥ṣṭāsu vā tvakṣu sphoṭeṣu vā bhinneṣu salilaprakāśo bhavatyāsrāvaḥ |
 kiñcidvisraḥ pītāvabhāsaśca ||
 māṁsagataḥ sarpiḥprakāśo bahalaḥ picchilaśca ||
 sirāgatastu sadyaśchinnāsu sirāsu raktātipravṛttiḥ |
 pakvāsu ca toyanāḍibhirivāmbhasaḥ pūyasyāgamanam |
 sa ca tanurvicchinnaḥ picchilo 'valambī śyāvaśca ||
 snāvagataḥ snighdo ghaṇaḥ siṅghāṇakapratimaḥ saraktaśca ||
 sandhigataḥ samantāt prapīḍyamāno na pravartate tathākuñcanaprasāraṇonnamanana-
 manapravāhaṇeṣu sravati picchilo 'valambī sa phenarudhironmiśraśca ||
 asthi tvabhihataṁ sphuṭitaṁ bhinnam doṣāvadāritaṁ vā doṣabhakṣitatvānnissāram bha-
 vati |
 āsrāvaścātra majjamiśraḥ sarudhiraḥ snigdhaśca ||
 koṣṭhaśritastu vraṇo mūtrpurīṣarudhirapūyodakāni sravati ||
 marmagatastu nocyste tvagādiṣvevāvaruddhatvāt ||
 teṣu yathāpūrvam sukhasādhyatvam |
 tathāyataścaturasro vṛttastriputākaśca vraṇaḥ |
 śoṣāstu vikṛtākṛtayo durupacārāḥ |
 te ca prāyaśo bhavantiyāgantavaḥ |
 svayam vidīrṇāśca doṣajā na tu vaidyakṛtāḥ ||
 vayasthānām dṛḍhānām prāṇavatām satvavatāmātmavatām dīptāgnīnām ca vraṇāḥ sucik-
 itsyāḥ ||
 tatra vayasthānām pratyagradhātutvādāśuvraṇasaṁroho bhavati |
 dṛḍhānām sthirabahumāṁsatvācchastramavacāryamānam sirāsnāyvādīn na prāpnoti |

prāṇavatām vedanāhāravihārayantraṇādibhirna glāniḥ |
 satvavatām dāruṇairapi kriyāviśeṣairna vyathā bhavati |
 ātmavatām suniyamitāhāravihārādibhirupadeśairnānyathā bhavati dīptāgnīnām praklin-
 nadehatvāt |
 prakṛtitaścāprakledīsarīrāṇām tadvadhayośca deśakālayorāsrāvadairgandhyābhāvādāśu
 viśuddhena māṁsenānupadravamāpūraṇam | |
 eta eva guṇā vṛddhakṛśālpaprāṇabhīrumandāgniprakledidehadeśakāleṣu viparītāḥ śiṣy-
 opanayanīyaṁ cekṣeta | |
 tathā sphikpāyuprajananalalāṭagaṇḍauṣṭhapṛṣṭhakarnaphalakośodaraja-
 trumukhābhyantarasthāḥ sukaropānīyāḥ |
 viparītāsttvakṣidantanāsāpāṅgaśrotranābhijaṭharasevanīnitambapārśvakukṣivakṣa-
 ḥkakṣāstanasandhibhāgataḥ |
 saphenapūyarakṭānilavāhinontaḥśalyāścādhobhāgāccordhvabhāganirvamanā romān-
 topanakhamarmajaṅghāsthighrāṇāśritāśca |
 bhagndaraścāntarmukhaḥ sevanīkaṭyasthisamśritaḥ |
 api ca | |
 kuṣṭhinām viśajuṣṭhānām śoṣinām madhumehinām |
 vraṇāḥ kṛcchreṇa sidhyanti yeṣāṁ ca syurvraṇe vraṇāḥ | |
 yāpyāstvavapāṭikā niruddhamaniruddhagudavraṇagranthiprabhṛtayaḥ sarvāsthikṣataṁ
 ca | |
 asādhyāḥ punarmāṁsapiṇḍavadudgatāḥ prasekinontaḥpūyā vedanāvantaśca pāyu-
 vadudvṛttauṣṭhāḥ kaṭhinā gośṛṅgavadunnatamāṁsaprarohā duṣṭaśonitāsrāviṇastanupic-
 chilāsrāvasrāviṇo vā madhyonnatāḥ samavasannasusīraparyantāḥ śaṇatūlavatsnāyujāla-
 vanto durdarśanā medomajjavasāmastuluṅgasrāviṇaśca doṣasamutthāḥ pītāsītāmūtra-
 purīṣavātavāhinaśca koṣṭhasthāḥ raktaśayajāśca kṣārodakasamāsrāvāḥ pakvāśayajāśca
 pulākodakamiva sravantaḥ kṣīṇamāṁsānām ca sarvatogatayastvaṇumukhamāṁsabud-
 budavantaḥ saśabdavātavāhinaśca śīraḥkaṭhasthā visarpajvarapipāsārocakāvipākakā-
 saśvāsātīsāraccardiyuktāḥ bhinnno ca śīraḥkapāle yatra mastuluṅgadarśanaṁ tridoṣaliṅ-
 gaprādubhāvo vā syāditi |
 bhavati cātra | |
 snāyukledāt sirācchedāt gāmbhīryāt kṛmibhakṣaṇāt |
 asthibhedāt saśalyatvāt saviṣatvādatarkimṭāt | |
 mithyābandhādatisnehādraukṣyādromādighaṭṭanāt |
 kṣobhādaśuddhakoṣṭhatvāt sauhityādatikarśanāt | |
 madyapānāddivāsvapnādvīyāyāmādrātrijāgarāt |
 vraṇo mithyopacārācca naiva sādhyopi sidhyati | |
 kapotavarṇapratimā yasyāntāḥ kledavarjitāḥ |
 sthirāśca piṭakāvanto rohatīti tamādīśet | |
 | |
 iti ekonatrimśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trimśo 'dhyāyaḥ |
 athāto vraṇapraṭiṣedhaṁ nāmādhyāyaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 vraṇasya śophāvasthāyāṁ śastrakarmavidhau śvayathucikitsite ca sādhanamuddiṣṭam |
 tatrāpatarpaṇamevādauprādhanatamam |
 api ca | |
 doṣocchrāyopaśāntyarthamupadiṣṭam yathāyatham |
 avekṣya dehaprāṇādīn kartavyamapatarpaṇam | |
 rāgasamrambharahitāḥ parimlānā hṛtāśrayāḥ |
 sadyaḥ śāmyanti śuddhānām vraṇāḥ śophāśca dehinām | |
 lepābhyaṅgaparīṣekān yathoktāṁśca prayojayet |

yathāmbubhiḥ sicyamāṇaḥ śāntimagnirniyacchati |
 doṣāgnirevaṃ sahasā pralepādyaiḥ prayojitaiḥ | |
 pratilomameva cānulipennānulomam |
 tathāhyauśadhaṃ samyagavatiṣṭhate |
 anupraviśati ca romakūpān |
 na tu śuśyadupekṣitavyamanyatrapīdayitavyāt |
 śuṣkaṃ hi dāhoṣārāgaśyāvātvaśūlāni vardhayati | |
 yastu śītaśtanurmuhurmuhuśca prayujyate sa pradeho raktapittatvacāṃ prasādakṛt |
 pralepastūṣṇaḥ śīto vā bahalaśca tathā vātaśleṣmapraśamanastasyopayogaḥ kṣatākṣateṣu
 |
 yastu kṣateṣūpayujyate sa bhūyaḥ kalka iti saṃjñāṃ labhate | |
 daśavidhaśca samāsādālepaḥ |
 tadyathā |
 snaihiko nirvāpaṇaḥ prasādanaḥ stambhanaḥ vilāyanaḥ pācanaḥ pīḍanaḥ śodhanaḥ ropaṇaḥ
 savarṇīkaraṇaśca | |
 tatra vāte snigdhadravaiḥ snehāḍhyaiḥ snehenaiva vā snaihikaḥ |
 pitte pittaprāye ca śophe viśāgnikṣārādagdhe ca śītaīr nirvāpaṇaḥ |
 sa eva cāntarduṣṭe rakte prasādanaḥ |
 sa eva ca punarasrātipravṛttau stambhanasamjñāḥ |
 śleṣmamedobhūyiṣṭhe śītaiścāvidagdhe piṣṭalabdhe grathite vā rūkṣairvilāyanaḥ |
 taireva ca vidagdhe pācanaḥ |
 sūkṣmāsyē vraṇe rūkṣaiḥ picchilaiśca pīḍanaḥ |
 āsuddhe yathāsvamupadiṣṭaiḥ śodhanaḥ |
 śuddhe ropaṇaḥ |
 rūḍhe ca savarṇīkaraṇaḥ |
 nāmabhirevacaiṣāṃ svarūpamākhyātam | |
 na ca pradehaṃ rātrau prayuñjīta |
 mābhūcchaityapihitasyoṣmaṇo bahiranissaraṇādvikāraparivṛddhiḥ | |
 puṣkalāvatastu paṭhati | |
 tamaśa pihito hyūṣmā romakūpairanāvṛtaiḥ |
 lepāṃdvinaiva niryāti rātrau nālepayedataḥ | |
 na ca paryuṣitaṃ lepaṃ dadyāt bhūyastameva vā |
 vyamlaḥ paryuṣito hi syāt bhraṣṭavīryastathetaraḥ | |
 śophe vraṇe ca kaṭhine vivarṇe vedanānvite |
 saviṣe ca viṣeṣeṇa jalajādyairharedasṛk |
 vedanāyāḥpraśāntyartham pākasyāprāptayepi ca | |
 nirvāpaṇān punaścātra nyagrodhādyaiḥ suśītalān |
 kuryāt pradehasekādīn saghṛtakṣīraśarkarān | |
 nyagrodhodumbarāśvatthaplakṣavetasavalkalaiḥ |
 pradeho bhūrisarpirbhiḥ śophanirvāpaṇaḥ param |
 pradehaḥ sasitastadvat saktavo madhukaṃ ghṛtam | |
 vātolbaṇānāṃ stabdhānāṃ kaṭhinānāṃ mahārujām |
 srutāsṛjām ca śophānāṃ vraṇānāmapi cedṛśām | |
 grāmyānūpaudakāmiṣaveśavārakṣarāpāyasotkārīkābhiḥ svedo yojyaḥ | |
 sadāhaśūlāṃstu tilānatasīśca bhr̥ṣṭvā payasi nirvāpya tenaiva kṣīreṇa piṣṭvā pralepayet | |
 balāmadhukapr̥ṣniparṇīcchinnaruḥabhīrujīvantīśarkarāmadanakṣīramahāsnehasiddhotkārīkā
 kavoṣṇā śūladāhaharā | |
 tadvanmadhukayavacūrṇatailasarpirbhiḥ koṣṇa ālepaḥ |
 tathā satilo mudgapāyasamupanāhaḥ | |
 daśamūlasiddhena sukhoṣṇenāmbhasā payasā vā ghṛtatailābhyām vā pariṣekaḥ śophe
 vraṇe vā dāhaśūlaghnaḥ | |

sthirāṇām mandavedanānām śophānām vimlāpanam kāryam ||
 abhyaiya svedayitvā ca veṇunāḍyā tataḥ śanaiḥ |
 vimlāpanārtham mṛdgīyāttalenāṅguṣṭhakena vā ||
 tathāspṛṣṭapātramasūrakalkenālepah |
 susiddhapiṣṭaiḥ saghṛṭairmudgayavagodhūmairvā ||
 vilīyate sa cennaivam tatastamupanāhayet |
 āvadagdhastathā śāntim vidagdhaḥ pākamaśnute ||
 śigruśaṇaphalacitrakakiṇvanīṣpāvasarṣapatilātasīaktukolaḡṛhadhūmairamlapiṣṭaiḥ
 sukhoṣṇaiḥ snigdhaiḥ salavaṇairutkārīkām kṛtvā tathā pralipyairāṇḍapatrenāvac-
 chādyabadhnīyāt ||
 pākābhīmukhe ca śophe yatheṣṭamāturam bhojayet pācanārtham pākavedanāśastrakar-
 masahanārtham ca ||
 pakve tu yathoktena vidhinā śastramavacārayet |
 supakve piṇḍite śophe pīḍanairupapīḍite |
 dāraṇam dāraṇārhasya doṣapākoddhate hitam ||
 citrakacirabilvadantīkaravīramūlakapotapaṅkagṛdhrapurīṣairguggulvatasīsnuhīkṣīrapalāśakṣārasuvarṇa-
 kṣārauṣadhairvā kṣāreṇa vā ||
 pūyagarbhāṇudvārān sotsaṅgān marmagānapi |
 niḥsrehaiḥ pīḍanadravyaiḥ samantātpratipīḍayet ||
 śuśyantam samupekṣeta pralepam pīḍanam prati |
 na mukhe cainamālimpettathā doṣaḥ prasicyate ||
 kalāyayavagodhūmamudgamāśahareṇavaḥ |
 dravyāṇām picchilānām ca tvaṇmūlāni prapīḍane ||
 vivarṇān picchilān pūṭigandhīn kledarujāvataḥ |
 vraṇānaśuddhān vijñāya śodhanairobhirācaret ||
 śāṅkhinyāṅkolasumanahkaravīrasuvarcalāḥ |
 triphalā khadiro dārvī kolapatram palaṅkaśā |
 prakṣālane kaṣāyāṇi vargaścāragvadhādikaḥ ||
 paṭolītilayaṣṭyāhvatrivṛddantīśādvayam |
 nimbapatrāṇi cālepaḥ sapāṭurvraṇaśodhanaḥ ||
 ajagandhājaśṛṅgī ca gavākṣī lāṅgalī nīśā |
 pūṭikaścitrakaḥ pāṭhā paṭolīvellareṇukāḥ ||
 kaṭutrayam yavakṣāro lavaṇāni surāṣṭrajā |
 nikumbhakumbhakāsīsaḥarītālamanaśśilāḥ |
 kalkājyatailarasajācūrṇavartīṣu bheṣajam ||
 tatra gambhīreṣu pittātmakeṣu dāhapākavatsu vraṇeṣvatīkṣṇoṣṇairebhiḥ kārpaśīphala-
 mīśram kalkam ghṛtam ca sādhayitvā yojayet ||
 utsannamāṁseṣvalpasrāveṣu rūkṣeṣu tilāpāmārgabṛhatīdvayayuktaiḥ pūrvoktaiḥ
 pūṭikādibhiḥ sarṣapam tailam ca ||
 pracalapradeśajeṣu kledabahuleṣūtsannasthīramāṁseṣu tailena cāsidhyatsu rasakriyām
 kuryāt |
 yathoktānām saṁśodhanauṣadhānām kaṣāye punaḥ parisrāvyādhiṣṭe manaśśīlātu-
 varikāsīsaḥcūrṇapratīvāpasiddhām ca mātuluṅgarasopetam sakṣaudrām yuñjīta ||
 medoyukteṣu gambhīreṣu klediṣu kalkaiścāsidhyassu ||
 vacāyam saindhava kiṇve kāsīse rajanīdvaye |
 śodhanāgryeṣu cānyeṣu cūrṇam kurvīta śodhanam ||
 antaḥśalyāṇaṇudvārān gambhīrān māmśasaṁśritān |
 sandhimarmaniviṣṭāmśca śodhayedvartibhirvraṇān ||
 vātābhibhūtān sāsṛāvān dhūpayedugravedanān |
 śrīveṣṭakasārjarasasāladevavāruṣiṁśapākḥadirāsanakaiḍaryasārayavamadhūcchiṣṭabhū-
 rjapatrapakṣaumasarpīrbhiḥ ||

nirvāpayet bhr̥ṣaṃ śītaiḥ pittaraktaviṣolbaṇān | |
 śuṣkālpamāṃse gambhīre vraṇa utsādanam hitam | |
 aśvagandhāpāmārgatālapatrīsuvarcalātibalānantādhātakīkusumasamaṅgābhiḥ
 padmakādivargeṇa nyagrodhādina ca kalkastathā sarpīm̐syabhyañjanārthe | |
 adyānmāṃsādamāṃsāni vidhinopahitāni ca |
 māṃsaṃ māṃsādamāṃsena vardhate śuddhacetasaḥ | |
 utsannamṛdumāṃsānām vraṇānāmavasādanam | |
 manthadantīśirīṣakarañjaphalabhūrjagranthikukkuṭāṇḍatvakkapotakalavīṅkapurīṣanepālīharitālacūrṇān
 sakṣaudrāṇi | |
 saruje kaṭhine stabdhe rūkṣe śuṣyati ca vraṇe | |
 mārḍavajanānārthaṃ vraṇāvirodhi vātaghnasiddhasya sarpiṣaḥ pānam |
 tadvidhaireva ca siddham tailamabhyāṅgaḥ |
 pūrvoktāśca svedāḥ |
 tathā sarpirmajjavasābhirdhūpāḥ susnigdhasaktusaindhavakiṇvatilapiṣṭakṛsarapāyasānū-
 paveśavārāḥkiñciduṣṇā bahuśaḥ pralepāḥ | |
 pittavidradhivīsarpaśophakuṣṭhaghṛtāni ca |
 sarvavraṇeṣu yojyāni pānasekapralepane | |
 atimṛdumāṃseṣu vraṇeṣu dāruṇīkarañārthaṃ triphalālodhrāmrasarjajambūpriyaṅ-
 vaśokavalkalāni |
 saurāṣṭrīkāśīsarocanāvacūrṇanam |
 sārairgandhaiśca dhūpaḥ | |
 utsannamāṃsān kaṭhinān kaṇḍūyuktāmścirotthitān |
 vraṇān suduḥkhaśodhyāṃśca śodhayet kṣārakarmaṇā | |
 sravanto 'śmarijā mūtram cānye raktavāhinaḥ |
 chinnāśca sandhaya yeṣāṃ yathoktairye ca sādhanaiḥ |
 sādhyamānā na sidhyanti śodhyāḥsyuste 'gnikarmaṇā | |
 vraṇānāmatha śuddhānām ropāṇāni prayojayet |
 asanādinyagrodhādivargadhavasallakīkuṭajativaco mañjiṣṭhāsamaṅgāmṛtāśvagandhārag-
 vadhadhātakīpuṣpāṇi padmakādiśca prakṣālanādiṣu saptasu prayojyā iti |
 bhavanti cātra | |
 utsannaduṣṭapīṣite saṅkliṣṭadhyāmaṣṇite |
 vraṇe pracchardanam śastaṃ kaphaduṣṭe viśeṣataḥ | |
 virecanam pittaduṣṭe dīrghakālānubandhini |
 rūkṣe savedane bastiradhaḥkāye viśeṣataḥ | |
 jatrūrdhvaje ca śvayathau kaṇḍvāḍhye tīkṣṇanāvanam |
 taja evānilāḍhye tu śvayathau snehanāvanam | |
 tathā saśopharukrāve dhūmo vātakapholbaṇe |
 rujādimati vaktrasthe yathāsvam kavalo hitaḥ | |
 dvāvādyau pañcamūlākhyau gaṇo yaścānilāpahaḥ |
 te vraṇe vātike yojyāḥ kaṣāyādiṣu sapptasu | |
 nyagrodhapadmakādyau tu paitte vargaśca pittajit |
 āragvadhādīḥ śleṣmaghraḥ kaphe miśrāstu miśraje | |
 piṣṭomlāirvātike lepastailasarpīrvasāyutaḥ |
 ghaṇaḥ koṣṇaśca paitte tu payaḥpiṣṭo ghṛtānvitaḥ | |
 tanuvastrāntaraḥ śaśvaduṣṇo gomūtrapeṣitaḥ |
 rūkṣastailena vā snigdho bahalaḥ kaphaje hitaḥ | |
 apetaḥpūtimāṃsānām māṃsasthānāmarohatām |
 kalkaṃ saṃrohaṇam kuryāttīlānām madhukānvitam |
 snigdhoṣṇatiktamadhurakaṣāyatvaiḥ sa sarvajit | |
 sa kṣaudranimbapatrābhyām yuktaḥ saṃśodhanaḥ param |
 pūrvābhyām sarpiṣā cāsau yuktaḥ syādāsu ropāṇaḥ |

tilavadyavakalkaṃ tu kecidicchanti tadvidāḥ | |
 sāsrappittaviśāgantugambhīrān soṣmaṇo vranān |
 kṣīraropanaḥhaiṣajyaśrtenājyena ropayet |
 ropanaḥsadhasiddhena tailena kaphavātājān | |
 abadhyānāṃ calasthānāṃ śuddhānāṃ vā pradūṣyatām |
 yathāsvaṃ ropanaiḥ kuryādrasajāṃ sanisādvayaiḥ | |
 samānāṃ sthīramāṃsānāṃ tvaksthānāṃ cūrṇa iṣyate |
 nīrujāmavagāḍhānāṃ śuddhānāṃ vartayo hitāḥ | |
 samaṅgāmocasaralasomavalkāḥ sacandanāḥ |
 padmakādiśca kalkoyaṃ paramaṃ ropāṇo 'thavā |
 puṇḍrāhvatilajīvantīgojihvādhātākābalāḥ | |
 praprauṇḍarīkamadhukakākākolīdvayacandanaḥ |
 sādhitāṃ tailamājyaṃ vā tadvat kampillakena vā |
 dūrvārasena vā dārvyāstvacā vā vranaropāṇam | |
 paṭolanimbapatrāṇi lodhramustāpripriyaṅgaḥ |
 sūkṣmailādhātākīsarjjakhadirāgarucandanam | |
 kampillakaṃ viḍaṅgāni vatsakaṃ triphalā balā |
 kalkairebhirghṛtaṃ siddhaṃ tailaṃ vā ropāṇam param | |
 padmakaṃ padmakiṅjalkaṃ dārvī mūrvā tilotpalam |
 medā samaṅgā yaṣṭyāhvaṃ pralepo varṇasādhanaḥ | |
 kakubhodumbarāśvatthajambūkaṭphalalodhrajaiḥ |
 tvacamāśu nigṛhṇanti tvakcūrṇaiścūrṇitā vranāḥ | |
 lākṣāmanohvāmañjiṣṭhāharitālaniśādvayaiḥ |
 pralepaḥ saghṛtakṣaudrastvagviśuddhikaraḥ param | |
 dhyāmakaśvatthanīculamūlaṃ lākṣālagairikaṃ |
 sahemaścāmṛtāsaṅgaḥkāsīsaṃ ceti varṇakṛt | |
 kāleyakalatāmṛsthihemakālārasottamaiḥ |
 lepaḥ sagomayarasah savarṇakaraṇaḥ param | |
 ayorajaḥsakāsīsaṃ triphalākusumāni ca |
 pralepaḥ kurute kārṣṇyaṃ sadya eva navatvaci | |
 dagdhayānūpasatvānāṃ ślakṣṇacūrṇitayā tvacā |
 bhallātatailaplutayā śuklamālepayedvranam | |
 saptarātristhataṃ kṣīre chāgale rohiṇīphalam |
 taineva piṣṭvā suślakṣṇaṃ kṣṇamālepayedvranam | |
 navaṃ kapālikāmūlaṃ vaidulaṃ sasthirāhvayaṃ |
 kāsīsaṃ madhukaṃ lepo vranē kṣṇe madhudrutaḥ | |
 kapitthānmāṃsamudhṛtya mūtrasyājyasya pūraṇam |
 kṣīpeccātra manohvālavaṃśanirlekharocanāḥ | |
 kāsīsaṃ prapunāṭaṅga māsāṃ nyastaṃ tato bhuvī |
 adho 'rjunasya tacchuklavraṇālepaḥ savarṇakṛt | |
 dagdho vāraṇadanto 'ntardhūmaṃ tailaṃ rasāñjanam |
 romasañjanano lepastadvattailapariplutā |
 catuṣpānnakharomāsthītvakśṛṅgakhurajā maṣī | |
 jīrṇaśālyodanaṃ snigdhamalpamuṣṇodakottaram |
 bhuñjāno jāṅgalairmāṃsaiḥ śīghraṃ vranamapohati | |
 | |
 iti triṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ekatriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sadyovraṇapratiśedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 āgantovraṇasya prāgupadiṣṭaḥ sambhavaḥ |

tatra tatra yathāyatham pratikāraśca |
 vividhābhīghātajanitaistu subahvākṛtibhirapi sadyovraṇairadhiṣṭhitamaṅgaṃ samāsāt
 trividhaṃ bhavati chinnaṃ viddhaṃ piccitaṃ ca |
 trividhamapi caitattvagādikṣaṇanāt kṣatamityucyate | |
 tatra chinnaṃ pañcadhā bhidyate |
 tadyathā tvakchede ghr̥ṣṭam |
 kiñcinmāmsasyāpyavakṛttam |
 tasyaivāvagādhasya viśeṣeṇa viśālamāyatam ca vicchinnaṃ |
 kiñciccheṣvasthisnāyvādiṣu vilambitam |
 aśeṣāṅgachede pātitaṃ | |
 viddhaṃ tvaṣṭavidhaṃ |
 tatra māmsamanuprāpte śalye 'nuviddham |
 dvitīye pārśve tvacamunnāmyottuṇḍitam |
 kiñcinnissṛte 'tividdham |
 sarvathā nissṛte nirviddham |
 etadeva caturvidhaṃ koṣṭhe pṛthumukhairvā praharaṇaiḥ kuntādibhirviddhamanubhin-
 naṃ bhinnottuṇḍitamabhinnaṃ nirbhinnamiti ca samjñāṃ labhate | |
 yat punaḥ prahāreṇa pīḍanena vā gātramasthiyuktamasṛṇmajjaplutaṃ pṛthutāmāpadyate
 tat piccitaṃ |
 tat dvividhaṃ |
 savraṇamavraṇam ca |
 tatra savraṇamuktam |
 avraṇam punarbhaṅgeṣūpadekṣyate |
 bhavati cātra | |
 sadyaḥ sadyovraṇam siñcedyaṣṭimadhukasarpīṣā |
 tīvrayatham kavosṇena balātailena vā punaḥ | |
 kṣatoṣmāṇo nigrāhārthaṃ tatkalāvisṛtasya ca |
 kaṣāyaśītamadhurasnigdhaḥ lepādayo hitāḥ | |
 sadyovraṇeṣvāyateṣu sandhānārthaṃ viśeṣataḥ |
 madhusarpiḥprayuñjīta pittaghñīśca himāḥ kriyāḥ | |
 sasamrambheṣu kartavyamūrdhvaṃ cādhaśca śodhanam |
 upavāso hitaṃ bhaktaṃ pratataṃ raktamokṣaṇam | |
 ghr̥ṣṭapiccitayoreṣa sutarāmiṣyate vidhiḥ |
 tayorhyalpaṃ sravatyasraṃ pākastenāśu jāyate | |
 atyarthamasraṃ sravati prāyaśo 'nyatra vikṣate |
 tato raktakṣayādgavāyau kupite 'tirujākare | |
 snehapānapariṣekasvedalepopanāhanam |
 snehabastiṃ ca kurvīta vātaghnauśadhasādhitam | |
 iti saptāhikāḥ proktaḥ sadyovraṇahito vidhiḥ |
 saptāhāt gatavege tu pūrvoktaṃ vidhimācṛet | |
 kṣālanābhyaṅgalepeṣu tasmin duṣṭe prayojayet |
 āragdvadhādikaṃ vargaṃ surasādiṃ ca śodhanam | |
 kalkastrivṛttilairāṇḍapatrairyojyaḥ sasaindhavaiḥ |
 vālike paittike kumbhayaṣṭyāhvarajanītilaiḥ |
 ślaiṣmike tilatejohvānikumbhasvarjikāgnikaiḥ | |
 eṣa duṣṭavraṇavidhiḥ kuṣṭhamehavraṇeṣvapi | |
 prāyaḥ sāmānyakarmedaṃ vakṣyate tu pṛthak pṛthak | |
 ghr̥ṣṭe rujaṃ nigr̥hyāśu varṇe cūrṇāni nikṣipet |
 kalkādīnyavakṛtte tu vicchinnaḥ pravilambinoḥ |
 sīvanaṃ vidhinoktena bandhanaṃ cānupīḍanam | |
 asādhyam sphuṭitaṃ netramudīrṇam lambate tu yat |

sanniveśya yathāsthānamavyāviddhasiram bhiṣak ||
 pīdayet pāninā padmapatravyavahitena tat |
 tato 'sya secane nasye tarpaṇe ca hitaṃ haviḥ ||
 vipakvamājaṃ yaśtyāhvajīvakarṣabhakotpalaiḥ |
 sapayaskaiḥ paraṃ taddhi sarvanetrābhīghātajit ||
 galapīḍāvasannekṣṇi vamaṇo 'tkāsanakṣavāḥ |
 prāṇāyāmo 'thavā kāryaḥ kriyā ca kṣatanetravat ||
 karṇe sthānātucyute syūte srotastailena pūrayet ||
 kṛkāṭikāyāṃ chinnāyāṃ nirgacchatyapi mārute |
 samaṃ niveśya badhnīyāt syūtva śīghraṃ nirantaram ||
 ājena sarpiṣā cātra pariṣekaḥ praśasyate |
 uttānonnāni bhuñjīta śayīta ca suyantritah ||
 ghātaṃ śākhāsu tiryaksthaṃ gātre samyānniveśite |
 syūtva vellitabandhena badhnīyāt ghanavāsasā |
 carmaṇā goṣphaṇābandhaḥ kāryaścāsaṅgate vraṇe ||
 pāḍau vilambimuṣkasya prokṣya netre ca vāriṇā |
 praveśya vṛṣaṇau sīvyet sīvanyā tunnaśamjñayā ||
 kāryaśca goṣphaṇābandhaḥ kaṭyāmāveśya paṭṭakam |
 snehasekaṃ na kurvīta tena klidyati hi vraṇaḥ ||
 kālānusāryagurvelājātīcandanaparpatāiḥ |
 śilādārvyamṛtātutthaiḥ siddhaṃ tailaṃ ca ropāṇam ||
 chinnāṃ niśśeṣataḥ śākhāṃ dagdhvā teilena yuktitaḥ |
 badhnīyāt kośabandhena tato vraṇavadācaret ||
 kāryaḥ śalyāhṛte viddhe kramo bhaṅgāttu piccīte ||
 śirasas 'pahrte śalye bālavartim praveśayet |
 mastuluṅgasruteḥ kruddho hanyādenaṃ calo 'nyathā |
 vraṇe rohati caikeikaṃ śanairapanayet kacam ||
 mastuluṅgastrutau khādenmastiṣkānanyajīvajān |
 śalye hṛteṅgādanyasmāt snehavartim nidhāpayet ||
 dūrāvagāḍhāḥ sūkṣmāsyā ye vraṇāḥ srutaśoṇitāḥ |
 secayeccakratailena sūkṣmanetrārpitena tān ||
 bhinne koṣṭhe 'srjā pūrṇe mūrccā hṛtpārśvavedanāḥ |
 jvaro dāhastrḍādhmānaṃ bhaktasyānabhinandanam ||
 saṅgo viṇmūtramarutāṃ śvāsaḥ svedokṣiraktatā |
 lohagandhitvamāsyē 'sya syāt gātre ca vigandhitā ||
 āmāśayasthe rudhire rudhiraṃ chardayatapi |
 ādhmānenātimātreṇa sūlena ca viśasyate ||
 pakvāśayasthe rudhire saśūlaṃ gauravaṃ bhavet |
 nābheradhaśtācchītatvaṃ khebhyo raktasya cāgamaḥ ||
 abhinnopyāśayaḥ sūkṣmaiḥ srotobhirabhipūryate |
 asṛjā syandamānena pārśvairmūtreṇa bastivat ||
 tatṛāntarlohitaṃ śītapādocchvāsakarāṇanam |
 raktākṣaṃ paṇḍuvadanamānaddhaṃ ca vivarjayet ||
 āmāśayasthe vamaṇaṃ hitaṃ pakvāśayāśrite |
 virecanaṃ nirūhaśca niḥsnehoṣṇairviśodhanaiḥ ||
 yavakolakulatthānāṃ rasaiḥ snehavivarjitaiḥ |
 bhuñjītāṇaṃyavāgūṃ vā pibet saindhavaśamutām ||
 atinissṛtaraktastu bhinnakoṣṭhaḥ pibedaśṛk ||
 kliṣṭacchinnāntrabhedena koṣṭhabhedo dvidhā smṛtaḥ |
 mūrccādayo 'lpāḥ prathame dvitīyetvatibādhakāḥ |
 kliṣṭāntraḥ saṃśaye dehī chinnāntro naiva jīvati ||

yathāsvaṃ mārgamāpannā yasya viṇmūtramārutāḥ |
 vyupadravaḥ sabhinne 'pi koṣṭhe jīvatyasaṃśayam | |
 abhinnamāntram niṣkrāntaṃ praveśyaṃ natvatonyathā |
 uluṅgilaśirograstaṃ tadapyeke vadanti tu | |
 prakṣālya payasā digdhaṃ tṛṇa śoṇita pāṃsubhiḥ |
 praveśayet klṛptanakho ghr̥tenāḥkṛtaṃ śanaiḥ śanaiḥ |
 kṣīreṇārdrikṛtaṃ śuṣkaṃ bhūrisarpiḥ pariplutaṃ | |
 aṅgulyā pramṛset kaṇṭhaṃ jalenodvejayecca tam |
 tathāntrāṇi viśantyantastatkālaṃ pīḍayeta ca | |
 vṛṇasaukṣmyāt bahutvādvā koṣṭhamāntramanāviśat |
 tatpramāṇena jaṭharaṃ pāṭayitvā praveśayet |
 yathāsthānasthite samyagāntre sīvyedanu vṛṇam |
 sthānādapetaṃ mādatte jīvaṃ gupitaṃ ca tat | |
 veṣṭayitvānupaṭṭena ghr̥tena pariṣecayet |
 pāyayeta tataḥ koṣṇaṃ citrātailayutaṃ payaḥ |
 mṛdukriyārthaṃ śakṛto vāyoścādhāḥ pravṛttaye | |
 tvagaśvakarṇakakubhabadarīśallakīdhavāt |
 tatkalasādhitaṃ tailaṃ pradhānaṃ vṛṇaropaṇam | |
 anuvarteta varṣaṃ ca yathoktāṃ vṛṇayantraṇām | |
 udarānmedaso vartim nirgatāṃ bhasmanā mṛdā |
 avakīrya kaṣāyairvā ślakṣṇairmūle tataḥ samam | |
 dṛḍhaṃ ca badhvā sūtreṇa varddhayet kuśalo bhiṣak |
 tīkṣṇenāgniprataptena śastreṇa sakṛdeva tu | |
 syādatyathā rugātopo mṛtyurvā chidyamānayā | |
 sakṣaudre ca vṛṇe baddhe sujīrṇenne ghr̥taṃ pibet |
 kṣīraṃ vā śarkarācitrālākṣāgokṣurakaiḥ śṛtaṃ |
 rugdāhajit sayasṭyāhvaiḥ paraṃ pūrvodito vidhiḥ | |
 medogranthyuditaṃ cātra tailamabhyañjane hitam | |
 tālīsaṃ padmakam māṃsī hareṇvagarucandanam |
 haridre padmabījāni sośīraṃ madhukaṃ ca taiḥ |
 pakvaṃ sadyovṛṇeṣūktaṃ tailaṃ ropāṇamuttamam | |
 mūḍhaprahārābhigate patite viśamoccakaiḥ |
 kāryaṃ vātāśrajitr̥ptimardanābhyaṅgasecanam | |
 viśliṣṭadehaṃ mathitaṃ kṣīṇaṃ marmahataṃ hatam |
 vāsayettailapūrnāyāṃ droṇyāṃ māṃsarasāśīnam | |
 prahartryatnāyudhaghātagātraiḥ sadyovṛṇāḥ kāmamanantarūpāḥ |
 tathāpi na tritvatamatikramante cayādibhedairiva mārutādyāḥ | |
 iti ekatrimśo 'dhyāyaḥ | |
 atha dvātrimśo 'dhyāyaḥ |
 athāto bhaṅgapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 patanapīḍanaprahārākṣepaṇavyāladaṃśanaprabhṛtibhirabhighātaviśeṣairaneka-
 vidhamasthibhaṅgamupadiśanti | |
 tattubhaṅgajātaṃ dvyadhiṣṭhānaṃ sandhāvasandhau ca |
 tatra sandhimuktaṃ ṣaḍvidhamutpiṣṭaṃ viśliṣṭamavakṣiptamatikṣiptaṃ tiryakkṣiptaṃ vi-
 vartitamiti | |
 tasya sāmānyalakṣaṇaṃ prasāraṇākuñcana vivartanākṣepaṇāśaktirugrarujatā
 sparśāsahiṣṇutvaṃ ca | |
 athotpiṣṭe svasthāna eva sandhāvubhayataḥ śopho vedanā viśeṣataśca rātrau bhavati |
 viśliṣṭelpaśopho vedanāsātatyam sandhivikriyā ca |
 avakṣipte sandhiviśleṣastīvrā ca ruk |

atikṣipte dvayorapi sandhyasthonoratīkrāntatā vedanā ca |
 tiryak kṣiptetvekasyāsthnaḥ pārśvato gamanamatyartham vedanā ca |
 vivartite sandhipārśvagamanādviṣamāṅgatā vedanā ca ||
 asandhibhagnaṁ punardvādaśavidham |
 tadyathā |

karkaṭakam vakram sthuṭitam vellitamasthicchallikāśvakarṇam piccitam dāritam cūrṇita-
 matipātitaṁ śeṣitaṁ majjānugatamiti ||

śvayathubāhulyaṁ spandanam vivartanam sparśāsahiṣṇutā ca pīḍyamāne śabdaḥ srastān-
 gatā vedanātipravṛttiḥ sarvāsu cāvasthāsu śarma na labhata iti sādharmaṇamasandhibhagnarū-
 pam ||

vaiśeṣikam tu samvayūḍhamubhayatosthimadhyabhagnaṁ granthirivonnataṁ
 karkaṭakānukāri karkaṭakam ||

ābhugnamavimuktamasthi vakram |
 śūkapūrṇamivādhmātaṁ vipulaikadāri sphuṭitam ||
 dvidhābhūtaṁ vellate prakampamānaṁ vellitakam ||
 pārśvato 'sthi hīnamudgatamasthicchallikā ||
 aśvakarṇavadudgatamaśvakarṇam |
 pṛthutām gatamanalpaśophaṁ piccitam ||
 aṇubahuvidāri vedanāvacca dāritam ||
 sprṣyamānaṁ śabdavaccūrṇitam ||
 asthyavayavosthimadhyamanupraviśannatipātitaṁ ||
 anyatarapārśvāśiṣṭaṁ śeṣitaṁ ||
 kṣataṁ bhagnamunnāmyamānaṁ majñi majjati majjānugataṁ ||

eṣāmantyaṇi pañca kṛcchrasādhyāni kṛṣṭibālavrddhāsahānāmātyāśināṁ vātātmaṇāṁ
 kuṣṭhināmupadravavatāṁ ca ||

asādhyam tu bhinnam kaṭikapālaṁ sandhimuktaṁ vā jaghanamutpiṣṭaṁ kūrparo vivar-
 titastathā lalāṭaṁ cūrṇitamasamśliṣṭakapālaṁ ca śiraḥ śamkhaḥprṣṭhastanāntarabhaṅgaṁ ceti
 |

bhavanti cātra ||
 athāvanatamunnāmyamunnataṁ cāvapīḍayet |
 āñchedadhikṣiptamadhogataṁ copari vartayet |
 āñchanotpaḍinonnāmacarmasaṅkṣepabandhanaiḥ ||
 sandhīn śarīragān sarvāṁścalānapyacalānapi |
 ityetaiḥ sthāpanopāyaiḥ samyaksaṁsthāpya niścalam |
 paṭṭaiḥ prabhūtasarpirbhirveṣṭayitvā sukhaistataḥ ||
 kadambodumbarāśvathasarjārjunapalāśajaiḥ |
 vaṁśodbhavaivā pṛthubhistanubhiḥ suniveśitaiḥ ||
 suślakṣṇaiḥ sapraṭiṣṭambhairvalkalaiḥ śakalairapi |
 kuśāhvayaiḥ samaṁ bandhaṁ paṭṭasyopari yojayet ||
 śīthilena hi hi bandhena sandhisthairyaṁ na jāyate |
 gāḍhenātirujādāhapākaśvayathusambhavaḥ ||
 tryahāttryahādṛtau gharṇe saptāhanmokṣayeddhime |
 sādharmaṇe tu pañcāhāt bhaṅgadoṣavaśena vā ||
 nyagrodhādikaśāyeṇa tataḥ śītena secayet |
 taṁ pañcamūlapakvena payasā tu savedanam ||
 sukhoṣṇam cāvacāryaṁ syāccakrataiḥ vijānataḥ |
 vibhajya deśaṁ kālāṁ ca vātaghnausadhasaṁyutam ||
 pratataṁ lepasekāmśca vidadhyāt bhṛśāśītalān |
 grṣṭikṣīraṁ sasarpiṣkaṁ madhurausadhasādhitam |
 prātaḥ prātaḥ pibet bhagnaḥ śītalāṁ lākṣayāyutam ||
 savraṇasya tu bhagnasya vraṇo madhughṛtōttaraiḥ |

kaṣāyāiḥ pratisāryo 'tha śeṣo bhaṅgoditaḥ kramah | |
 lambāni vraṇamāṃsāni pralipya madhusarpiṣā |
 sandadhīta vraṇān vaidyo bandhanaiścopapādayet | |
 tānsamānsusthitānjñātvā phalinīlodhrakṣaphalaiḥ |
 samaṅgādhātakīyuktaiscūrṇitairavacūrṇayet | |
 pañcavalkalacūrṇairvā madhusuktasamanvitaiḥ |
 dhātakīlodhracūrṇairvā rohantyāśu tathā vraṇāḥ | |
 viśliṣṭotpiṣṭayoh sandhimevamevāvighaṭṭayan |
 upācaredyathāsvaṃ ca visarpādīnupadravān | |
 iti bhaṅga upakrāntaḥ sthiradhātorṛtau hime |
 māṃsalasyālpadoṣasya susādho dāruṇo 'nyathā | |
 pūrvamadhyāntavayasāmekadvitriguṇaiḥ kramāt |
 māsaiḥ sthairyam bhavet sandheryathoktaṃ bhajatām vidhim | |
 sāmānyam sādhanamidam viśeṣo vakṣyatetvataḥ | |
 nakhasandhim samutpiṣṭam raktānugatamārayā |
 avamathya srute rakte śālīpiṣṭena lepayet | |
 bhagnān sandhivimuktāmśca kṛtvā pūrvavadaṅgulīn |
 tanunāveṣṭya paṭṭena ghṛtasekam pradāpayet | |
 cakrayogena matimānāñchedūrvāsthi nirgatam | |
 āñchedūrdhvamadhastācca kaṭibhagnam cikitsakaḥ | |
 musalenotkṣipet kakṣamaṃsasandhau visaṅgate |
 sthānasthitam ca badhnīyāt svastikena samāhitaḥ | |
 kaurparam tu bhiṣaksadhimaṃguṣṭhenānumārjayet |
 anumṛjya tataḥ sandhim pīdayet kūrparāccyutam |
 prasāryākuñcayeccainam snehasakam ca kārayet | |
 maṇibandhe ca jānau ca gulphe caiṣaḥ kriyākramah | |
 ubhe tale same kṛtvā talabhagnasya dohinaḥ |
 badhnīyādāmatailena pariṣekam ca kārayet | |
 prāggomayamayam piṇḍam dhārayenmṛnmayam tataḥ |
 haste jātabale kāryam kramāt pāṣāṇadhāraṇam | |
 sannamunnāmayet svinnamakṣakam musalena tu |
 tathonnatam pīdayeta badhnīyānnibiḍam tataḥ | |
 ūruvacca vidhātavyam bāhubhaṅge prasādhanam | |
 grīvāyām tu vivṛttāyām praviṣṭāyāmadhopi vā |
 avatāvatha hanvośca pragṛhyonnamayecchiraḥ |
 samam kuśābhirbadhnīyāduttānam śāyayecca tam | |
 hanvasthinī samānīya hanusandhau visaṅgate |
 svedayitvā sthitesamyak pañcāṅgībandhamācaret |
 ghṛtam vātaghnamadhuraiḥ siddham nasyam ca pūjitam | |
 dantānabhagnāmścalitān saraktānavapīdayet |
 vayasthasyāmbubhiḥ śītaiḥ pariṣicya pralepayet | |
 bahirnirvāpaṇairantaḥ sandhānīyairupācaret |
 lādvayaśṛte kṣīre padmakādiśṛtam ghṛtam | |
 nasyagaṇḍūṣayoryojyam caladvijahitāni ca |
 kalkitaistaddhitaścāsyā dantamāṃsāni lepayet |
 trīnmāsānmṛdu bhuñjīta rasānnaṃ kaṭhināmstyajet | |
 nāsām vivṛttam sannaṃ vā ṛjūkrtya śalākayā |
 pratyekam nastato nāḍīm dvimukhīm sampraveśayet |
 tataḥ paṭṭena saṃveṣṭya ghṛtasekam pradāpayet | |
 bhagnam karṇam ghṛtābhyaktaṃ nyasya bandhena yojayet |
 sadyahkṣatavidhānam ca tataḥ paścāt samācaret | |

kaṭṭijaṅghorubhagnānām kavāṭaśayanam hitam |
 yantraṇārthaṃ tataḥ kīlāḥ pañca kāryā nibandhanāḥ |
 jaṅgo rupārśvayordvau dvau tala ekaśca kīlakaḥ | |
 śroṇyām vā prṣṭvaṃśe vā vakṣasyakṣakayostathā |
 vimokṣe bhagnasandhīnām vidhimenam samācaret | |
 sandhīmścīravimuktāmstu snigdhasvinnān mṛdūkr̥tān |
 ūktairvidhānairbudhyā ca yathāsvam sthānamānayet | |
 asandhibhagne rūḍhe tu viṣamolbaṇasādhite |
 āpoṭhya bhagnam yamayettatto bhagnavadācaret | |
 bhaṅgo naiti yathā pākam prayateta tathā bhiṣak |
 pakvamāṃsasirāsnāyuh sandhiḥ śleṣam na gacchati | |
 vātavyādhivinirdiṣṭān snehān bhagnasya yojayet |
 catusprayogān balyāṃśca bastikarma ca śīlayet | |
 śālikṣīrarasājyādyaiḥ pauṣṭikairavidāhibhiḥ |
 mātrayopacaret bhagnam sandhisamśleṣakāribhiḥ | |
 glānirna śasyate tasya sandhiviśleṣakṛddhi sā | |
 lavaṇam kaṭukam kṣāramamlam maithunamātapam |
 vyāyāmam ca na seveta bhagno rūkṣam ca bheṣajam | |
 samyagyamitamapyasthi durnyāsāddurnibandhanāt |
 saṅkṣobhādapi yat gacchedvikriyām tadvivarjayet |
 ādito yacca durjātamasthi sandhirathāpi vā | |
 taruṇāsthīni bhujyante bhajyante nalakāni tu |
 kapālāni vibhidyante sphuṭantanyāni bhūyasā | |
 anulbaṇamanāviddham svasthāne paryavasthitam |
 avedanam ca ceṣṭāyām bhagnam vidyāt susādhitam | |
 kṛṣṇāstilānvirajaso dṛḍhavastrabaddhān saptakṣapā bahati vāriṇi vāsayet |
 samśoṣayedanudinam pratisārya cainān kṣīre tathaiva madhukakvathite ca toye | |
 punarapi pītapayaskāmstān pūrvavadeva śoṣitān bādham |
 vigatatuṣānarajaskān samcūrṇya vicūrṇitairyuñjyāt | |
 naladavālakalohitayaṣṭikā nakhamisiplavakuṣṭhabalātrayaiḥ |
 agarukuṅkumacandanasārivā saralasarjarasāmaradārubhiḥ | |
 padmakādigaṇopetaistilapiṣṭam tataśca tat |
 samastagandhabhaiṣajyasiddhadugdhenā pīḍayet | |
 śaileyarāsnāsumatikaśerukālānusārīnatapatralodhraiḥ |
 sakṣīraśuklaiḥ sapayaḥ sadūrvaistailam pacettannaladādibiśca | |
 gandhatailamidamuttamamasthisthairyakṛjjayati cāśu vikārān |
 vātapittajanitānativīryam vyāpino 'pivividhairupayogaiḥ | |
 | |
 iti dvātriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha trayastriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto bhagandarapraṭiṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 hastyāśvapṛṣṭhagamanakaṭhinoṭkaṭakāsanaiḥ |
 arṣonidānābhihitairaparaiśca niṣevitaiḥ | |
 aniṣṭadiṣṭapākena sadyo vā sādhuḡarhaṇaiḥ |
 prāyeṇa pītakāpūrvō yoṅgule dvyaṅgulepi | |
 pāyorvraṇo 'ntarbāhyo vā duṣṭāsr̥ṇmāṃsago bhavet |
 bastimūtrāśayābhyāśagatatvāt syandanātmakaḥ | |
 bhagabastigudānteṣu dīryamāṇeṣu bhūribhiḥ |
 vātaṃ mūtram śakṛcchukram khaiḥ sūkṣmairvahati kramāt | |
 doṣaiḥ prthagyutaiḥ sarvairāgantuh so 'ṣṭamaḥ smṛtaḥ | |

apakvaṃ piṭakāmāhuḥ pākaprāptaṃ bhagandaram | |
 gūḍhamūlāṃ sasaṃrambhāṃ rūdāḍhyāṃ rūdhakopinīm |
 bhagandarakarīm vidyāt piṭakāṃ natvatonyathā | |
 tatra śyāvāruṇā todabhedasphuraṇarukvarī |
 piṭakā mārutāt #
 pittāduṣṭragrīvāvaducchritā |
 rāgiṇī tanurūṣmāḍhyā jvaradhūmayānānvitā | |
 sthirā snigdḥā mahāmūlā pāṇḍuḥkaṇḍumatī kaphāt | |
 śyāvātāmrā sadāhoṣā ghorarugvātapittajā | |
 pāṇḍurā kiñcidāśyāvā kṛcchrapākā kaphānilāt | |
 pādānguṣṭhasamā sarvairdoṣairnānāvidhavyathā |
 śūlārocakatṛṇḍāhajvaracchādirupadrutā | |
 vṛaṇatām yānti tāḥ pakvāḥ pramādāt tatra vātajā |
 cīyate 'numukhaiśchidraiḥ śataponakavat kramāt |
 acchaṃ sravadbhirāsrāvamajasraṃ phenasaṃyutam | |
 śataponakasamjño 'yaṃ uṣṭragrīvastu pittajāḥ | |
 bahupicchāparisrāvī parisrāvī kaphodbhavaḥ | |
 vātāpittāt parikṣepī parikṣipya gudam gatīḥ |
 jāyate paritastatra prākāraṃ parikheva ca | |
 ṛjurvātakaphādṛjvyā gudo gatyāvadīryate | |
 kaphapitte tu pūrvottham durnāmāśritya kupyataḥ |
 arśomūle tataḥ śophaḥ kaṇḍūdāhādīmān bhavet | |
 sa śīghraṃ pakvabhinnosya kledayan mūlamarśasaḥ |
 sravatyajasraṃ gatibhirayamarśobhagandaraḥ | |
 sarvajāḥ śambukāvartaḥ śambukāvartasannibhaḥ |
 gatayo dārayantyasmīn rugvegairdāruṇairgudam | |
 asthileśo 'bhyavahrto māṃsagr̥dhyā yadā gudam |
 kṣiṇoti tiryāṇnirgacchannunmārgaṃ ca tato gatīḥ | |
 syāttadā pūyadīrṇāyāṃ māṃsakothena tatra ca |
 jāyante kṛmayaste 'sya khādantaḥ parito gudam |
 vidārayanti na cirādunmārgī kṣatajaśca saḥ | |
 teṣu rugdāhakaṇḍvādīn vidyādvraṇavibhaktitaḥ | |
 ṣaṭ kṛcchrasādhanaśteṣāṃ nicayakṣatajau tyajet |
 pravāhiṇīm balīm prāptaṃ sevanīm vā samāśritam | |
 atha bhagandāriṇāmapakvapiṭakam pākaparihārāthamapatarpaṇena vṛaṇapraṭiṣedhavi-
 hitena śīghramupācaret | |
 pakvapiṭakam punarupasnigdhamarkādīkvāthaśuddham svabhyaktamavagāhasvinnaṃ
 bhuktavantam śayanasthamarśasamiva yantrayitvā parācīnamarvācīnam bahirmukhamantar-
 mukham vā bhagandaram samyagīkṣeta | |
 tato 'ntarmukhe yantram prāṇidhāya pravāhaṇapraviṣṭam bhagandaramabhisamīkṣya
 samyageṣitvā śastreṇa pāṭayet |
 bahirmukhetveṣāṇīm prāṇidhāya śāsayamuddharecchastreṇānantaram co
 'bhayamapyagninā kṣāreṇa copatrameta uṣṭhagrīvaṃ tu kṣāreṇaiva | |
 tato nirvāpaṇaśodhanaropaṇairyaṭhākālāṃ sādhayoditi sāmānyo vidhiḥ | |
 atha śataponake nāḍīrekāntaritaḥ pāṭayitvā ropayet |
 rūdhāsu cetaścikitset |
 anyathā tu vivṛttaṃ vṛaṇam gudasrotovidāraṇādvātaviṇmūtrāṇyanuprapadyante |
 tataśconmārgago vāyurādhmānāṭopapāyusūlādīnupajanayati |
 tatra snehābhyakta gudasya snigdhaṃ piṇḍanāḍīkumbhīśvedān prayuñjītāvagāhaṃ vā |
 svinnaṃ ca vaca himḡukuṣṭhavyoṣalavaṇapañcakājamodān sarpirmadyākāñjikaku-
 latthayūṣānyatamena pāyayet |

vṛaṇaṃ cāśya madhukatailenosṇena siñcet |
 gudaṃ ca balātailādibhirvātaghnaiḥ |
 anena vidhinā vāyvādayaḥ svamārgamāpatanti |
 tatkr̥tāśca vikārā nivartante | |
 evameva ca parikṣepiṇyāmapī kramāt gatiṃ nāḍivihitena kṣārasūtreṇa dviśastriśovā-
 vadārayet |
 sakṛdevahyavadaraṇādasādhyatā yāpyatā vā syāt | |
 arśobhagandare pūrvamarśāṃsi cchindyāt tato gatyānusāreṇa bhagandaram | |
 unmārgiṇaṃ tu pratyākhyāyopācaret |
 anissṛtaṃ ca śalyamāharet |
 tathā kṛmighnaṃ kramamālepābhyavahārayoḥ kurvīta |
 vedanāyāṃ tu pūrvoktāḥ svedāḥ |
 vacāḍipācanaṃ ca |
 sālvalapradigdhaṃ vā vṛaṇaṃ kadalīmṛgalopākājinakauśeyāvīkairupanāhayediti |
 bhavati cātra | |
 bhagandare bahucchidre chedānālocya yojayet |
 gotīrthaṃ sarvatomadramardhalāṅgalāṅgalau | |
 pārśvāgatenaśastreṇa chedo gotīrthako mataḥ |
 sarvataḥ sarvatoḥbhadraḥ pārśvacchedordhalāṅgalāḥ | |
 pārśvadvaye lāṅgalakaḥ samastāṃścāgninā dahet |
 āsrāvamārgān niśśeṣaṃ naivaṃ vikurute punaḥ | |
 yatet koṣṭhaśudhyai ca bhiṣak tasyāntarāntarā | |
 ādrakasya rase siddhaṃ kalke vā pāyayet ghṛtaṃ |
 bhagandare mārutaje pakvāpakve virecayet | |
 jyotiṣmatilāṅgalikāśyāmādanītrivṛtilāḥ |
 kuṣṭhaṃ śatahvā golomī tilvako girikarṇikā |
 hemakṣīrī ca vargoyaṃ lepādyairvraṇaśodhanaḥ | |
 tilakumbhavarādanī tutthasindhūthamākṣikam |
 sakṛṣṇarocanākuṣṭhaṃ śodhanaṃ māmśakṛt punaḥ | |
 māñjiṣṭhāsaindhavakṣaudranāgadantītrivṛtilāḥ |
 rasāñjanadvirajanītejohvānimbapallavāḥ | |
 nikumbhakumbharaktāhvakalko nāḍivraṇāpahāḥ | |
 sudhāśelutrivṛtpāṭhāmalayūhayamārakaiḥ |
 jyotiṣmatilāṅgalikā svarjikārkavacāgnikaiḥ |
 viṣyandanākhyāṃ vipacettailaṃ śodhanaropaṇam | |
 trivṛddantīharidrārkamūllohāśvamārakaiḥ |
 vīḍaṅgasāratrīphalāśnugarkakṣīramākṣikaiḥ |
 tailaṃ samadanaḥ siddhaṃ bhagandaranirvahaṇam | |
 saindhavārkatrivṛtpāṭhāsamaṅgapūtikāgnikaiḥ |
 samātuluṅgacchadanaistailaṃśodhanaropaṇam | |
 madhutailayutā vīḍaṅgasāratrīphalāmāgadhikoṣaṇāśca līḍhā kṛmikuṣṭhabhagandara-
 pramehākṣatanāḍivraṇaropaṇābhavanti | |
 amṛtātruṭivellavatsakaṃ kalipathyāmalakā nigugguluḥ |
 kramavṛddhamidaṃ madhuplutaṃ piṭakāsthauḍyabhagandarān jayet | |
 guggulupañcapalaṃ palikāṃśā māgadhikā triphalā ca pṛthak syāt |
 tvaktruṭikarṣayutaṃ madhulīḍhaṃ kuṣṭhabhagandaragulmagatighnaṃ | |
 śṛṅgaverarajoyuktaṃ tadeva ca subhāvitam |
 kvāthena daśamūlasya viśeṣādvātarogajit | |
 uttamā khadirasārajaṃ rajaḥ śīlayannasanavāribhāvitam |
 hanti tulyamahīṣākṣamākṣikaṃ kuṣṭhamehapīṭakābhagandarān | |
 bhagandaresveṣa viśeṣa uktaḥ śeṣāṇi tu vyañjanasādhanāni |

vranādhikārāt pariśīlanācca samyagviditvaupayikaṃ vidadhyāt | |
 aśvapṛṣṭhagamanam calarodham madyamaithunamajīṇamasātmyam |
 sāhasāni vividhāni ca ruḍhe vatsaram pariharedadhikam vā | |
 | |
 iti trayastriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha caturtriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto granthyarbudāślīpadāpacīnāḍivijñānīyam nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 kaphapradhānāḥ kurvanti medomāṃsāśragāmalāḥ |
 vṛttonnatam yaṃ śvayatham sa granthirgrathanāt smṛtaḥ | |
 doṣāsrñmāṃsamedosthisirāvraṇabhavā nava |
 tatvātādāyāmatodabhedānvito 'sitaḥ | |
 sthānāt sthānāntaragatirakasmāddhānivṛddhimān |
 mṛdurbastirivānaddho vibhinnoccham sravatyasṛk | |
 pittāt sadāhapītābho rakto vā pacyate drutam |
 bhinnō 'sramuṣṇam sravati śleṣmaṇā nīrujo ghaṇaḥ |
 śītaḥ savarnaḥ kaṇḍūmān pakvaḥ pūyam sravet ghaṇam | |
 doṣairduṣṭeṣṇi granthirbhavenmūrcchatsu jantuṣu |
 sirāmāṃsam ca saṃśritya sasvāpaḥ paittalakṣaṇaḥ | |
 māṃsalairdūṣitam māṃsamāhāirgranthimāvaḥ |
 snigdham mahāntam kaṭhinaṃ sirānaddham kaphākṛtim | |
 pravṛddham sedurairmedo nītam māṃse 'tha vā tvaci |
 vāyunā kurute granthim bhr̥ṣam snigdham mṛdum calam | |
 śleṣmatulyākṛtim dehaḥsayavṛddhiḥsayodayam |
 sa vibhinno ghaṇam medastāmrāsitasitam sravet | |
 āsthibhaṅgābhīghātābhyāmunnatāvanatam tu yat |
 sosthigranthiḥ padātestu sahasāmbhovahānāt | |
 vyāyāmādvā pratāntasya sirājālam sāṇitām |
 vāyuh sampīḍya saṅkocya vakrīkṛtya viśoṣya ca |
 nisphuram nīrujam granthim kurute sa sirāhvayaḥ | |
 arūḍhe rūḍhamātre vā vraṇe sarvarasāśīnaḥ |
 sārdre vā bandharahite gātre 'smābhihate 'tha vā | |
 vāto 'sramasrutam duṣṭam saṃśoṣya grathitam vraṇam |
 kuryāt sadāhaḥ kaṇḍūmān vraṇagranthirayam smṛtaḥ | |
 sādhyā doṣāsramedojā na tu sthūlakharāścalāḥ |
 marmakaṇṭhodarasthāśca mahattugranthitorbudam | |
 tallakṣaṇam ca medontaiḥ ṣoḍhā doṣādibhistu tat |
 prāyo medaḥkaphāḍhyatvāt sthīratvācca na pacyate | |
 sirāstham ṣaṇitām doṣaḥ saṅkocyanuprapīḍya ca |
 pācayecca tadānaddham sāsrāvam māṃsapiṇḍitam | |
 māṃsāṅkkuraiscitam yāti vṛddhim cāsu sravettataḥ |
 aśram duṣṭarudhiraṃ bhūri tacchoṇitarbudam | |
 teṣvasrñmāṃsaje varjye catvāryanyāni sādhayet | |
 prasthitā vaṅkṣaṇorvādimadhaḥkāyam kapholbaṇāḥ |
 doṣā māṃsāśragāḥ pādau kālenāśritya kurvate |
 śanaiḥ śanairghaṇam śophaṃ ślīpadaṃ tam pracakṣate | |
 paripoṭayutam kṛṣṇamanimittarujaṃ kharam |
 rūkṣam ca vātāt pittāt pītam dāhajvarānvitam | |
 kaphāt gurusnigdhamarukcitam māṃsāṅkurairbr̥hat | |
 tattyaje dvatsarātītam sumahatsaparisruti | |
 pāṇināsausthakarṇeṣu vadantyanī tu pādavat |

ślīpadaṃ jāyate tacca deṣe 'nūpe bhṛśaṃ bhramāt | |
 medasthāḥ kaṇṭhamanyākṣakakṣavaṅkṣaṇagā malāḥ |
 savarṇān kaṭhinān snigdhān vārtākāmalakākṛtīn | |
 avagāḍhān bahūn gaṇḍāṃściraṇākāṃśca kurvate |
 pacyantelparujastēnye sravyantanyetikāṇḍurāḥ |
 naśyantyanye bhavyantyanye dīrghakālānubandhināḥ | |
 gaṇḍamālāpacī ceyam dūrveva kṣayavṛddhibhāk |
 tām tyajet sajvaracchardipārśvarukkāsapīnasām | |
 abhedāt pakvaśophasya vraṇe cāpathyasevināḥ |
 anupraviśya māṃsādīn dūram pūyobhidhāvati | |
 gatiḥ sā dūragamanānnāḍī nāḍīva saṃsruteḥ |
 nāḍyekānṛjuranyeṣāṃ saivānekagatirgatiḥ | |
 sā doṣaiḥprthagekasthaiḥ śalyahetuśca pañcamī | |
 vātāt saruksūkṣmamukhī vivarṇā phenilodvamā |
 sravyatyabhyadhikam rātrau pittātṭṛṇjvaradāhakṛt |
 pītoṣṇapūtipūyasrugdivā cāti niṣīṇcati | |
 ghanapicchilasamśrāvā kaṇḍūlā kaṭhinā kaphāt |
 niśī cābhyadhikakledā sarvaiḥ sarvākṛtiṃ tyajet | |
 antaḥsthitam śalyamanāhṛtam tu karoti nāḍīm vahate ca sāsya |
 phenānuviddham tanumalpamuṣṇam sāsra ca pūyam sarujam ca nityam | |
 | |
 iti caturtriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha pañcatriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto granthyādipratīṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarveṣveva pūrvam granthiṣu bṛhatīdvayapippalīcitrakasādhitena purāṇasapiṃṣā
 snigdham vāmayet |
 virecayecca |
 kṛtasamśarjanasyacottamāṅgagateṣu granthiṣu lākṣādvirajanīviḍaṅgaśuṇṭhīpūtīdārubhiḥ
 śīro virecayet dhūmakavalagaṇḍūṣāṃśca sa seveta | |
 aṅkolamadhukamātuluṅgaḥṣrāpūtīdārubilvamūlasaralakuṣṭhavadāvaruṇatvakkālātiviṣājagandhābhīr
 |
 śyāmāsuraḍāru samaṅgākośātākīpunarnavasaraṣapairvā | |
 saśopharukstambhe copanāho yavasaktumadhukakuṣṭhaśatapūṣṇapodavadārubhirghṛ-
 tayuktaiḥ |
 gojāvikharoṣṭrāśvahaṣṭimūṣīkamāṃsairvā veśavārikṛtairvasātailavadbhiḥ | |
 palāśavṛntāgnimanthatvakkalkena māṃsapiṇḍairvā |
 bahuśaḥ svinnamaṅguṣṭhena veṇuparvaṇā vā śanaiśśanaiḥ punaḥ punarvimardayet |
 yathāyatham ca śophavat kriyāṃ prayuñjīta | |
 atha vātaje granthau daśamūlasiddham mahāsneham pibet |
 amṛtānimbabījabhārṇḡṣyonākabāṇatālapatrīkṛṣṇagandhāgarubhiḥ kṣīrapīṣṭhaiḥ
 sukhoṣṇairlepaiḥ |
 vividhāśca vātavyādhivihitāḥ snehasvedopanāhāḥ |
 tathānupaśame sirāvyadhaḥ | |
 pakvam tu vidārya nirastapūyam kṛtvārkādivargāmbhasā prakṣālya tilakalkena sacitraka-
 saindhavenālepayet |
 tailam ca ropam rāsnāsaralośīraviḍaṅgamadhukakṣīrasamskṛtam kuryāt | |
 pittaje raktaje ca jalaukaso nyagrodhādīḥ pradehapariṣekayoḥ padmakādīḥ pāne ca
 drākṣekṣurasayuktā harītakī virekaḥ |
 pakve pāṭite ca pittavraṇokto vidhiḥ | |

kaphajamantaśśuddhasya bhr̥ṣaṃ svedayedvimlāpayecca kākādanīvikaṅkatakākanandikāragvadheṅguda
 labhārṅgīkaraṅjairlepayet |
 nāgaraviḍaṅgailāvālukacavyapalāśavṛntacitrakairvā |
 bhallātasaindhavājagandhāsarṣaśairvā | |
 evamapyapacyamānamamarmasthaṃ vidārya sthitaraktaṃ niśśeṣamagninā dahet |
 saśeṣo hi punarāpūryate |
 tato nirvāpitaṃ kṣāraḥsaudraguḍottarairālepaissaṃśuddhaṃ ropayet | |
 māṃsavraṇagranthīmścaivameva yāpayet |
 medojepyayameva vidhiḥ api ca medogranthim tilakalkadigdhaṃ dviguṇapaṭāntaritaṃ
 taptena phālena darvyā vā jatuliptayā bahuśaḥ pramṛjyāt |
 śastraṃ cāvacārya pūrvavanmedo dahet |
 supakvaṃ vā vipātya mūtraprakṣālitaṃ kṣaudrasaindhavasuvarcikākā-
 ṇcanakṣīriharitālamiśraiḥ kṣīrabakapragāḍhaistilairālepayet | |
 guṇjādvikaraṅjātāpasavṛkṣavaṃśāvalekhamūtrasiddhaṃ tailamabhyaṅgaḥ |
 samyakśuddhaṃ cainaṃ ropayet | |
 sirāgranthau tvabhinave tailaṃ sāhacaraṃ pibet upanāhaṅca vātaharairbastikarma ca
 kuryāt |
 sirāvyadhaṅca | |
 vātārbudamairāṇḍapriyālanārikelamajjorvārukārkorubījotkārīkayopanāhayet |
 ānūpāmiṣaveśavāirvā |
 nāḍīsvedaṅca kuryāt bahuśaścātraśṛṅgeṇa rudhiramavasecayet |
 vātaharavargakkāthapayomlasiddhaṃ trivṛtaṃ pibet | |
 pittotthe mṛdūn svedopanāhān kāyavirecanaṅca prayojayet |
 śākakākodumbarikāpatraghr̥ṣṭe ca priyaṅgupataṅgasarjarasārjunalodhramadhumadhukairlepaḥ
 |
 śyāmāgrikarṇikāṅjanaklītanakanakhadrākṣāsaptalānyatamarasasādhitaṃ sarpiḥ pītaṃ
 pittārbudaślīpadodaraghaṇaṃ | |
 śleṣmaje tūrdhvamadhaśca hṛtadoṣasya srutaraktasya ca vamanavirecanadravyaiḥ
 pralepaḥ |
 kākādanīśukabarhāgnijihvāmūladakṣakapotagr̥dhrapurīṣakāśamūlairvā palāśakṣīrapīṣṭaiḥ
 |
 piṇyākakulatthanīspāvairmāṃsapragāḍhairdadhipīṣṭairlepayet |
 lepāsvādalobhena ca nilīyamānā makṣikāḥ sa mupekṣeta |
 tadvimuktaiḥ kṛmibhiritairvā bhakṣyamāṇaṅca |
 tataḥ kṛmibhakṣitāvaśeṣaṃ śākādipatirvilikhyāgnināpratisārayat |
 alpamūlaṃ vā traputāsrāyaḥsīsapatṭakaveṣṭitam |
 punaḥ punaśca kṣārān kālāpekṣayā yojayet |
 jātyāspṛhotakaravīrapallavāṃśca vṛṇaśodhanāya kalkādaḥ |
 tailaṅcātra pāṭhāviḍaṅgabhārṅgī triphalākaśāyasiddhamabhyaṅjanam | |
 medorbudaṃ svinnabhinnaṃ suśodhitamedaskamupaśāntaraktasrāvam sadyaḥssīvyet |
 tato gr̥hadhūmalodhramanaśśilāharidrāpataṅgacūrṇairmadhumādbhiḥ pratisārayet |
 karaṅjaitailaṅcābhyaṅjanārthe niyuñjīta |
 sarvārbudāni ca yadṛcchayā paryāgatāni suparīśodhitāni ropayet |
 api ca | |
 saśeṣadoṣāṇi tu yorbudāni karoti tasyāśu punarbhavanti |
 tasmādaśeṣoddharaṇaṃ praśastaṃ kṣāreṇa śastreṇa tathāgninā vā | |
 ślīpade tu vātātmake snehasvedopanāhān prayujya gulphasyopariṣṭādvyaṅgule sirāṃ vid-
 hyet |
 eraṇḍatailaṅca gomūtreṇa māsaṃ pibet |
 jīrṇe nāgarakvathitena payasā purāṇadhānyānyaśnīyāt |
 trivṛtaṅca pāyayet |

bastiśca prayuñjīta |
 evamapyāśāmyatyāgninā dahet ||
 paittike mṛdurupanāho gulphasyādhaḥ sirāmokṣaḥ pittārbudoktāḥ snehavirekāḥ pittagha-
 nāśca lepāḥ ||
 ślaiśmike tvaṅguṣṭhe sirāṃ muñcet |
 sakṣaudrāmśca kaphaghnān kaṣāyānabhikṣṇaṃ pāyayet |
 yathābalaṃ vā harītakī vardhamānāḥ ||
 ślaiśmike tvaṅguṣṭhe sirāṃ muñcet |
 sakṣaudrāmśca kaphaghnān kaṣāyānabhikṣṇaṃ pāyayet |
 yathābalaṃ vā harītakī vardhamānāḥ ||
 ādārīkākaṃghākākādānīśukanāsākadambapuṣpabṛhatīdvayamantardhūmaṃ dagdhvā
 gomūtreṇa bahuśaḥ parisrāvayet tatastat kṣārodakaṃ kṣārakalpena vipacet |
 dadyāccātra paratīvāpaṃ phalguśukākhyā madanaphalarasaṃ eṣa kṣāro mad-
 hurāhāreṇābhyastaḥ ślīpadāpacīgrahaṇīdoṣārocakān sarvaviśāṇi ca niyacchati ||
 tailaṃ vā pībedviḍaṅgārkamaricacitrakaśuñṭhīdevadārvelāvālukaḥlavaṇapañ-
 cakaissiddham |
 ālepayecca nāgarāmṛtāviḍaṅgakaṭukābhadrādārubhirmūtrapīṣṭairūrustambhoktaiśca
 bheṣajairyavānnaṃ ca śīlayet ||
 maṇḍamālāyāṃ kumbhanikumbhadravantiṣṭīmūtakakoṣṭakīphalavipakvaṃ ghr̥tamub-
 hayānulomanam pibet |
 śārṅgeṣṭāmūlaṃ vā takrapīṣṭam |
 vamanārthaṃ sukhodakena vā jātībarhiṣṭhanirguṇḍījīmūtakottuṇḍakīmūlatvakcūrṇam |
 sirā cāśya vidhyet ||
 saśeśadoṣaṃ tu kauṣṭhikaṃ navakaṃ pāyayet |
 rasāñjanaṃ gomūtrataṇḍulodakānyatareṇa |
 tadeva ca nāvayet |
 madhūkasāraṃ vā śigruphalāni vā nimbakarañjakaravīrasiddham vā tailaṃ vaire-
 canikañca dhūmaṃ pibet ||
 apakvāmśca gaṇḍānnākulīsaindhavanāgarairlepayet |
 guñjākaravīrkaśyāmāsiddhārthakairajāmūtrayuktairdaśakṛtvā vipakvaṃ tailaṃ lavaṇa-
 pañcakapippalīmaricacūrṇo petamabhyaṅgātsarvāvasthānapacyarśorbudanāḍīduṣṭavraṇaḥvalmīkānapohati
 ||
 sauvarcalasaindhavaudbhidadantībhallātakacitrakakalkena siddham tailamabhyaṅgo 'pa-
 cyām |
 taṇḍūliyakasvarasena vā sanirguṇḍīrasaṃ vā tailaṃ sādhitamabhyaṅgapānanāvanair-
 gaṇḍamālānāḍīvraṇakuṣṭhānilārtiharam ||
 kākādanīnalikāgnijihvāvandhyākarkoṭakīviśālāpāṭhottuṇḍakījīmūtakoṣṭakībījairarddhapalāṃśaurviṣaka-
 karañjaitailapraṣṭhaṃ vipacettatpūrvavadevapravyuktaṃ paramapacīghnam ||
 amarmajāmśca gaṇḍānapakvānevodbhṛtyāgninā kṣāreṇa vā prasādhayet |
 sarṣapavṛkṣādanī kvāthairvraṇakṣālanam |
 tilakuntalakṣAarapiṣṭastilakalkaḥ sukhoṣṇo lepāḥ |
 kākakṛkalāsagodhāhinirmokakūrmāṇāmanyatamasyāntardhūmadagdhasya maṣīṅgu-
 datailaplutābhyāṅgaḥ |
 māmśisarjarasakārpāsīphalasaindhavaiḥ stanyapiṣṭaistailaṃ vipakvamabhyaṅgo
 vraṇakāthinyaghnāḥ sarpājagaravase tailaṃ ca samaṃ trayametadapacīghnam |
 ślīpadoktāni ca tailāni prayojayet ||
 evamanupaśame vāmapārśvajāyāṃ dakṣiṇajāṅghāprṣṭhamadhyādinḍrabasteradhaḥ ūrd-
 hvaṃ vā śastrenākṣimātraṃ vraṇaṃ kṛtvā matsyāṇḍajālanibhaṃ medopaniyāgninā dahet |
 anenetarapārśvajāvyākhyātā |
 evamubhayapārśvajāyāmubbhayataḥ |
 yavamudgaprāyaṃ ca gaṇḍamālāsu bhojanam ||

nāḍīmanilajāmupanāhya pūyagatimasyā niśśeśamoṣitvāvadārayecchastreṇa |
 tatastilāpāmārgaphalakalkena sasaindhavena pūrayitvā badhnīyāt | |
 pittajām saghṛtakṣīrayā padmakādikṛtayo 'lkārikayo 'panāhitām |
 vidāritām ca tilanāḡadantīmañjīsthākalkena pūrayet śyāmātribhaṇḍītriphalātilvaka-
 haridrādṛvayakalkakṣīrasaṃskṛtaṃ sarpirabhyaṅgaḥ |
 paraṃ nāḍīnibarhaṇam | |
 śleṣmajām saktukulatthakiṇvasarṣapairupanāhya vidārya ca nimbatilasaind-
 havasaurāṣṭrīnikumbhairlepayet |
 dantīcitrakasvarjikāsaindhavatālīsanaladapūtikāpāmārgaphalaistailaṃ samūtraṃ pācita-
 mabhyaṅgaḥ | |
 śalyahetukīṃ pāṭayitvā sarvaśaḥ śalyaṃ viśodhya madhughṛtatilakalkapraticchannām
 badhnīyāt |
 bilvakapitthakumbhīkharjūravanaspatisālātukvāthe priyaṅgumustorupūgaśakunasugandhikālodhra-
 mocarasadhātakīpuṣpagarbhaṃ tailaṃ prasādhitaṃ sādḥayatyāśu śalyajām gatim | |
 āśastrakṛtyām nāḍyām bhedinyaiṣiṇyānte samudbhidyā kṣārāktaṃ sūtraṃ praveśayet |
 tadasannidhānetvitarayaiṣiṇyā ca tenānavadīrṇāyām tadanusyūtamanyadanyat kṣārasū-
 traṃ sañcārayedā gatibhedādayamanapāyo 'bhyupāyaḥ |
 sūkṣmānekagatiṣu bhagandareṣu mūleṣu ca chidriteṣu granthyarbudeṣviti |
 bhavati cātra | |
 vraṇeṣu duṣṭasūkṣmāsyagambhīrādiṣu sādhanam |
 yā vartyo yāni tailāni tannāḍīṣvapi kalpayet | |
 vibhītakāmṛasthivaṭapṛavāla hareṇukāśālmalibījayuktā |
 varāhaviṣṭhā ca maṣī sudagdhā tailaplutā sarvagatīrniḥanti | |
 dhattūrakaṃ madanakodravajañca bījaṃ koṣātakī śukanasā mṛgabhojanī ca |
 aṅkolañca kusumaṃ parikalpya cūrṇaṃ lākṣodakāpahṛtadoṣagatau prayojyam | |
 miśritaṃ tena tailaṇca paramaṃ gatiropāṇam |
 sauvaheṣu ca kandeṣu kṛtaṃ vajrāhvayeṣu ca | |
 bhallātakārkkamaricairlavaṇottamena siddhaṃ viḍaṅgarajanīdvayacitrakaiśca |
 tailaṃ samārkavarasairviniḥanti kṛcchrām nāḍīm kaphānilakṛtāmapacīvraṇāmśca | |
 | |
 iti pañcātraśo 'dhyāyaḥ | |
 atha ṣaṭtriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kṣudrarogavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 snigdhāḥ savarṇā grathitā nīrujā mudgasannibhāḥ |
 piṭakāḥ kaphavātābhyām bālānāmajagallikā | |
 yavaprakhyā yavaprakhyā tābhyām māmsāśritā ghanā |
 avaktrā tvalajī vṛttāḥ stokapūyā ghanonnatāḥ |
 granthayaḥ pañca vā ṣaḍvā kacchapī kacchaponnatāḥ | |
 karṇasyordhvaṃ samantādvā piṭakā kaṭhinograruk |
 śālūkābhā panasikā śophastvalparujāḥ sthiraḥ |
 hanusandhisamudbhūtastābhyām pāṣāṇagardabhaḥ | |
 śālmalīkaṇṭakākārāḥ piṭakāḥ sarujo ghanāḥ |
 medogarbhā mukhe śūnām tābhyām ca mukhadūṣikā | |
 te padmaṇṭakā jñeyā yaiḥ padmamiva kaṇṭakaiḥ |
 cīyate nīrujaiḥ śvetaiḥ śarīraṃ kaphavātajaiḥ | |
 pittena piṭakā vṛttā pakvodumbarasannibhā |
 mahādāhajvarakarī vivṛtā vivṛtānanā | |
 gātreṣvantaśca vaktrasya dāhajvararujānvitāḥ |
 masūramātrāstadvarṇāstatsamjñāḥ piṭakā ghanāḥ | |
 tataḥ kaṣṭatarāḥ sphoṭā visphoṭākhyā mahārujāḥ | |

yā padmakarṇikākārā piṭakā piṭakācitā |
 sā viddhā vātapittābhyāṃ tābhyāmeva ca gardabhī | |
 maṇḍalā vipulotsannā sarāgapīṭakācitā | |
 kakṣyeti kakṣāsanneṣu prāyo deṣeṣu sānilāt |
 pittāt bhavanti piṭakāḥ sūkṣmā lājopamā ghanāḥ |
 tādr̥śī mahatīṭvekā gandhanāmeti kīrtitā | |
 gharṃmasvedaparīteṅge piṭakāḥ sarujo ghanāḥ |
 rājikāvarṇasamsthānapramāṇā rājikāhvayāḥ | |
 doṣaiḥ pittolbaṇairmandairvisarpati visarpavat |
 śopho 'pākastanustāmro jvarakṛjḡlagardabhaḥ | |
 malaiḥ pittolbaṇaiḥ sphoṭā jvariṇo māmśadāraṇāḥ |
 kakṣyābhāgeṣu jāyante yegnyābhāḥ sāgnihoṇiḥ |
 pañcāhāt saptarātrādvā pakṣādvā hanti jīvitam | |
 trilingā piṭakā vṛttā jatrūrdhvamirivellikā | |
 vidārīkandakaṭhinā vidārī kakṣavaṅkṣaṇe | |
 medonilakaphairgranthiḥ snāyumāmsasirāśrayaiḥ |
 bhinnō vasājyamadhvābham sṛavettatrolvaṇonilaḥ | |
 māmṣam viśoṣya granthitām śarkarāmupapādayet |
 durgandhiṃ rudhiram klinnam nānāvarṇam tato malāḥ |
 tām srāvayanti nicitām vidyāttaccharkarārbudam | |
 pāṇipādāle sandhau jatrūrdhvaṃvopacīyate |
 valmīkavacchanairgranthistadvatbahvaṇubhirmukhaiḥ |
 rugdāhakaṇḍūkledāḍhyairvalmīkosau samastajāḥ | |
 śarkaronmathite pāde kṣate vā kaṇṭakādibhiḥ |
 granthiḥkilavadutsanno jāyate kadaram tu tat | |
 vegasandhāraṇādvāyurapāno 'pānasamśrayam |
 aṇūkaroti bāhyāntarmārgamasya tataḥ śakṛt |
 kṛcchrānnirgacchati vyādhirayam ruddhagudo mataḥ | |
 kuryāt pittānilam pākam nakhamāmse sarugjvaram |
 cippamakṣatarogaṃ ca vidyādūpanakham ca tam | |
 kṛṣṇobhigātadrūkṣaśca kharaśca kunakho nakhaḥ |
 duṣṭakardamasamsparsāt kaṇḍūkledānvitāntarāḥ |
 aṅgulyo 'lasamityāhuḥ tilāmāmstilakālakān | |
 kṛṣṇānavedanāmstvaksthān maśāmstāneva connatān |
 maṣebhyastūnnatatarān carmakilān sitāsītān |
 tathāvidho jatumaṇiḥ sarujo lohitaṣṭu saḥ | |
 kṛṣṇam sitam vā sahajam maṇḍalam lāñchanam samam | |
 śokakrodhādikupitādvātapittānmukhe tanu |
 śyāmalam maṇḍalam vyaṅgam vaktrādanyatra nīlikā | |
 paruṣam paruṣasparśam vyaṅgam śyāvam ca mārutāt |
 pittāttāmrāntamānilam śvetāntam kaṇḍumatkaphāt |
 raktādraktāntamātāmram seṣam cemicimāyate | |
 vāyunodīritāḥ śleṣmā tvacam prāpya viśuṣyati |
 tatastvagjāyate pāṇḍuḥ krameṇa ca vicetanā |
 alpakaṇḍūravikledā sā prasuptiḥ prasuptitaḥ | |
 asamyagvamanodīrṇapittaśleṣmānānigrahaiḥ |
 maṇḍalānyatikaṇḍūni rāgavanti bahūni ca |
 utkoṭhaḥ sonubandhastu koṭha ityabhidhīyate | |
 proktāḥ ṣaḍtrimśadityete kṣudrarogā vibhāgaśaḥ |
 yān vijñāya na sammuhyeccikitsāyām cikitsakaḥ | |
 iti ṣaṭtrimśo 'dhyāyaḥ | |

atha saptatrimśo 'dhyāyah |
 athātaḥ kṣudrarogapratishedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 ajagallikāmapakvāṃ jalaukobhirgrāhayet |
 yavakṣārasuktisaurāṣṭrikalkaiśca lepayet | |
 yavaprakhyādīn pāṣāṇagardabhāntān svedayitvā suradārukṣṭhamanaśśilāirlepayet | |
 pakvāṃstu sahājagallikayā vraṇavadupācāret |
 mukhadūṣikāṃ lodhratuvarikābhyāṃ vā pradihyāt |
 vaṭapatranārikelaśuktibhyāṃ vā saindhavavacākṣibheṣajasiddhārthakairvā |
 evamaśāntau chardayet |
 lalāṭe ca sirāṃ vidhyet | |
 padmakaṇṭakeṣu nimbāmbuvāntaṃ nimbodakasiddhaṃ sarpiḥ sakṣaudraṃ pāyayet |
 nimbāragvadhakaṣāyeṇa codvartanam | |
 vivṛtādīn jālagardabhāntanirivellikāṃ ca pittavisarpavaccikitset | |
 viśeṣato rājikāmapākaśarkarāmūrvākaṇṭakaśarkarābhiḥ kṣīrapiṣṭābhirlepayet |
 abhikṣṇaṃ ca mṛjāśīlanam |
 jālagardabhe dhātṛīphalānyupayujjīta | |
 agnirohiṇīmapi pratyākhyāya pittavisarpadupācāret pakvāṃ tu madhuravargasiddhena
 sarpiṣāṃ ropayet | |
 vidārikāṃ jalavāsiniḥbirgrāhayitvā bilvamūlanagavṛttikavarṣābhvajakarnāpalāśakalkena
 pralimpet |
 anupaśāmyantīm tvabhyajya svedayitvā vimlāpayet |
 pakvāṃ śāstreṇa vidārya nimbatilapaṭolakalkena pracchādya badhnīyāt |
 kṣīrivṛkṣakadarakhadirakaṣāyo vraṇaprakṣālanam |
 śuddhāṃ madhurakaṣāyasamṣkr̥tena tailena ropayet | |
 śarkarārbudaṃ medorbudavadupācāret | |
 balmikāṃ hastasya pādasya copariṣṭānmarmaṇi vā jātaṃ pravṛddhamatibahucchidrāvṛ-
 taṃ saśophaṃ ca varjayet | |
 atonyathā tu prāk kṛtaśuddheḥ śoṇitamapaharet |
 saktupalalavanaḡuḍūcyārevataśyāmādanṭikulatthikāmūrlelaipayet | |
 pakve tu sarvāṃ gatiṃ duṣṭamāṃsāni ca śāstreṇa samyakśodhayitvāgninā kṣāreṇa vā
 dahet | |
 suśuddhe tu vraṇe bhallātakamanaśśilāilākālānusāryagarucandanairnimbatailaṃ
 ropāṇārthaṃ śrapayet | |
 kadaraṃ śāstreṇotkr̥tya snehena dahet | |
 ruddhagude niruddhamaṇivaccikitsā | |
 cippaṃ śoṇitāvasekasamśodhanairupācāret |
 vyapagatoṣmāṇañcainamuṣṇāmbunā pariṣicya yathāyogaṃ śāstreṇa parikartyāpanayet
 | |
 tato rasāñjanarocanānepālītejohvākalkairamlapiṣṭaiḥ śodhayitvā kāleyakā-
 garuharidrārasāñjanasiddhenatailena ropayet |
 madhurakaṣāyasiddhena vā |
 alpāvaśiṣṭaṃ ca sarjarasacūrṇena pūrayet | |
 kunakhamapi pradūṣṭamevamevopakramet | |
 alasetvamlakāñjikāvasiktau caraṇau nimbatilapaṭolīkāśisarocanākalkenākalkenālepayet |
 nidigdhikārasasiddhena sarṣapatailenābhyajya rocanākāsīsamanaśśilācūrṇaiḥ pratisārayet
 | |
 tilakālakāṇ maśāṃśca sūryakāntenāgninā vā dahet kṣāreṇa vā |
 carmakaliṃ jatumaṇiṃ ca tadvacchāstreṇotkr̥tya | |
 lāñcchanavyaṅganīlikāsu yathāśannāṃ sirāṃ vidhyet |
 kṣīrivṛkṣavalkakalkaiśca kṣīrapiṣṭairlepayet |

balātibalāmadhukaharidrābhirvā |
 madhukāgarupayasyākālīyakairvā |
 taruṇakapitthatindukarajanībhirvā |
 amlikāmūlena vā |
 sūkaradaṁṣṭrayā vā madhughṛtayuktayā | |
 viśeṣeṇa vyaṅgeṣvasṛksrāvapūrvamarjunaparipoṭairlepaḥ |
 kṣaudreṇa vā piṣṭā mañjiṣṭhā |
 ajākṣīreṇavādradāḍimatvak |
 tenaiva vā bālāmalakaṁ gomūtreṇa saptāhaṁ sthitam |
 dadhimaṇḍena vā kāleyakalodhrotpalakiñjalkam |
 navaṇītena vā śvetāśvakhurajamaṣī | |
 tatṛāpi vātajesu devadārurālābhābṛhatīmañjiṣṭhāmūrvāpāmārgatrāyantītrāyamāṇāsukanasābalāvidārīy
 laśatāvārīdarbhamūlakvāthe śṛṅgīviḍaṅgagarbhaṁ ghṛtaṁ vipakvamadhobhaktam
 pānamabhyaṅgaṁ nāvanaṁ ca sāyaṁ yojayet | |
 pralepaṁ ca nyagrodhadēvadāruharītakīpūtīkarañjamadanaphalacūrṇairghṛtayuktaiḥ |
 badaramajjākodravalājacūrṇena vā saghṛtena |
 śvetacamarāsthītālāpatrīstanyamadhughṛtairvā | |
 paitteṣu balāmadhukamāgadhikākṣīrakākolīsvaguptāphalakākamācītugāhvābhiḥ
 sapayaḥ sarpiḥ siddhaṁ pūrvavat prayojayet | |
 mṛdvīkāśvetapākīkharjūrāparūṣakasauvīrabadaradvimēdāpunarnavakaśerukāpravālavidrumamṛṇālairv
 sakṣīraiḥ | |
 upasnigdhaṁ cainamikṣurasenobhayato virecayet | |
 kṛtarudhirāvasēcanānetāmśca vyaṅgān madhukasārivābalācandalodhrotpalairghṛ-
 tayuktairālepayet |
 prapaūḍarīkamadhukapadmakanīlotpalasārivākadalīmūlapravālasuvarṇagairikairvā |
 śītamadhuramannapānaṁ pravātamahaḥsvapnaṁ saumanasyaṁ ca seveta | |
 kaphajesu daśamūladevadāruharītakīśvadaṁṣṭrāmālakīkvāthe mustakuṣṭhaharidrā-
 maratarukalkaistadvat sādhitam sarpistadvadevopayujīta | |
 tuttharocanālodhrāpriyaṅgukāleyakaiḥ samadhughṛtairlepaḥ |
 devadārusaralabalāśīgrumūlairvā |
 manaśśīlātuttharasāñjanairvā |
 mṛdunā vā kṣāreṇa daśamātrāḥ pralepaḥ | |
 raktajesu kṣīrasarpiḥsnigdhasya sirāṁ visrāvayet |
 vamanavirecane ca pittavat kuryāt |
 ālepaścāsyā candanamadhukakalkena ghṛtavatā |
 sarjarasanīlotpalaśaṅkhavetasakadalīmūlamūrvāmādhukakalkena vā | |
 prasuptau vātakūṣṭhoktakramo 'nte cāgninā dāhaḥ | |
 utkoṭhe pittaśleṣmaharo vidhiḥ sakṣārālavaṇaṁ ca tailamabhyaṅgaḥ |
 koṭhe kuṣṭhacikitsitamīkṣeta | |
 | |
 iti saptatṛiṁśo 'dhyāyaḥ | |
 atha aṣṭatṛiṁśo 'dhyāyaḥ |
 athāto guhyarogavijñānīyaṁ nāmādhyāyaṁ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 strīvyavāyanivṛttasya sahasā bhajatothavā |
 doṣādhyuṣītasāṅkīrṇamalinānurajaḥpathām | |
 anyayonimanicchantīmagamyāṁ navasūtikām |
 tṛṣitam sprṣatastoyam ratānteṣvapi naiva vā | |
 vivardhayaṣayā tīkṣṇān pralepādīn prayacchataḥ |
 muṣṭīdantanakhotpīḍāviṣavacchūkapātanaḥ | |
 veganigrahadīrghātīkharāśaṣpavighaṭṭanaḥ |

doṣā duṣṭā gatā guhyam trayaviṃśatimāmayān | |
 janayantyupadaṃśādīn upadaṃśo 'tra pañcadhā |
 prthagdoṣaiḥ sarudhiraiḥ samastaiśca atra mārutāt |
 medhṛaśopho rujaścitrāḥ stambhastvakparipoṭanam | |
 pakvodumbarasaṅkāśam pittena śvayathurjvaraḥ | |
 śleṣmaṇā kaṭhinaḥ snigdhaḥ kaṇḍumāñchītalō guruḥ | |
 śonitenāsitasphoṭasambhavirusrasrutirjvaraḥ | |
 tivrārugaśupacanam daraṇam kṛmisambhavaḥ | |
 yāpyo raktodbhavasteṣām mṛtyave sannipātajāḥ | |
 jāyante kupitairdoṣairguhyāsrkpiśitāśrayaiḥ |
 antarbahirvā medhṛasya kaṇḍūlā māṃsakīlakāḥ | |
 picchilāsrasravā yonau tadvacca chatrasannibhāḥ |
 terśāṃsyupekṣayā ghnanti medhṛapuṃstvabhagātarvam | |
 guhyasya bahirantarvā piṭakāḥ kapharaktajāḥ |
 sarṣapāmānasamsthānā ghanāḥ sarṣapikāḥ smṛtāḥ | |
 piṭakā bahavo dīrghā dīryante madhyataśca yāḥ |
 so 'vamanthaḥ kaphāsrghbyām vedanāromaharṣavān | |
 kumbhikā raktapittotthā jāmbavāsthinibhāśujā | |
 alajīm mehavadvīdyāt uttamām raktapittajām |
 piṭakām māśamudgābhām piṭakā piṭakācitā |
 karṇikā puṣkarasyeva jñeyā puṣkariketi sā | |
 pāṇibhyām bhṛśasaṃvyūḍhe saṃvyūḍhapiṭakā bhavet | |
 mṛditaṃ mṛditaṃ vastu saṃrabdham vātakopataḥ | |
 viśamā kaṭhinā bhugnā vāyunāśṭhīlikā smṛtā | |
 vimardanādiduṣṭena vāyunā carma medhṛajam |
 nivartate sarugdāham kvacit pākam ca gacchati | |
 piṇḍitaṃ kuthitaṃ carma tatpralambamadhomaṇeḥ |
 nivṛttasaṃjñam sakapham kaṇḍūkāṭhinyavattu tat | |
 durūḍham sphuṭitaṃ carma nirdiṣṭamavapāṭikā | |
 vātena dūṣitaṃ carma maṇau saktaṃ ruṇaddhi cet |
 sroto mūtram tatobhyeti mandadhāramevadanam |
 maṇervikāsarodhaśca sa niruddhamāṇirgadaḥ | |
 līṅgam śūkairivākīrṇam grathitākhyam kaphodbhavam | |
 śūkadūṣitaraktotthā sparśahānistadāhvayā | |
 chidrairaṇumukhairyattu mehanam sarvataścitam |
 vātaśonitakopena tam vidyācchataponakam | |
 pittāsrghbyām tvacaḥ pākastvakpāko jvaradāhavān | |
 māṃspākāḥ sarvajāḥ sarvavedano māṃsaśātanaḥ | |
 sarāgairasitaiḥ sphoṭairvedanābhiśca piḍitam |
 mehanam vedanā cogrā tam vidyādasṛgarbudam | |
 māṃsārbudam prāguditaṃ vidradhiśca tridoṣajāḥ | |
 kṛṣṇāni bhūtvā māṃsāni viśīryante samantataḥ |
 pakvāni sannipātena tām vidyātilakālakān | |
 māṃsotthamarbudam pākam vidradhiṃ tilakālakān |
 caturo varjayedoṣām śeṣān śīghramupācaret | |
 viṃsatirvyāpado yonerjāyante duṣṭabhojanāt |
 viśamasthāṅgaśayanabhṛśamaithunasevanaiḥ |
 duṣṭārtavādapadravyairbījadoṣeṇa daivataḥ | |
 yonau kruddho 'nilaḥ kuryādruktodāyāmasuptatāḥ |
 pipīlikāsrptimiva stambham karkaśatām svanam | |
 phenilāruṇakṛṣṇālpatanurūkṣārtavasrutim |

bhramśaṃ vaṅkṣaṇapārśvādaḥ vyathāṃ gulmaṃ krameṇa ca |
 tāṃstāṃśca svān gadān vyāpadvātikī nāma sā smṛtā ||
 saivāticarāṇā śophasaṃyuktātivyavāyataḥ ||
 maithunādātibālāyāḥ prṣṭhajaṅghoruvāṅkṣaṇam |
 rujan sandūṣayedyonim vāyuh prakaraṇeti saḥ ||
 vegodāvartanādyonim prapīdayati mārutaḥ |
 sā phenilaṃ rajaḥ kṛcchrādudāvṛttaṃ vimuñcati ||
 iyaṃ vyāpadudāvṛttā jātaghnī tu yadānilaḥ |
 jātaṃ jātaṃ sutam hanti raukṣyādduṣṭārtavodbhavam ||
 atyāśītāyā viṣamaṃ sthitāyāḥ surate marut |
 annenotpīḍito yoneḥ sthitaḥ srotasi vakrayet |
 sāsṭhimāṃsaṃ mukhaṃ tivrarujaṃ mantarmukhīti sā ||
 vātālāhārāsevinyāṃ jananyāṃ kupitonilaḥ |
 striyā yonimaṇudvārāṃ kuryāt sūcimukhīti sā ||
 vegarodhādṛtau vāyurduṣṭo viṇmūtrasaṅgraham |
 karoti yonisoṣaṃ ca śuṣkākhyā sātivedanā ||
 ṣaḍahāt saptarātrādvā śukraṃ garbhāśayānmarut |
 vamet saruṇnīrujo vā yasyāṃ sā vāminī matā ||
 yonau vātopataptāyāṃ strīgarbhe bijadoṣataḥ |
 nṛdveṣiṇyastanī ca syāt ṣaṇḍasaṃjñānupatramā ||
 duṣṭo viṣṭabhya yonyāsyāṃ garbhakoṣṭhaṃ ca mārutaḥ |
 kurute vivṛtaṃ sraṣṭāṃ vātikīmiva duḥkhitāṃ |
 utsannamāṃsāṃ tāmahurmahāyonim mahārujam ||
 yathāsvairdūṣaṇairduṣṭaṃ pittaṃ yonisamāśritam |
 karoti dāhapākoṣāpūtīgandhajvarān vitām |
 bhṛṣoṣṇabhūrikūṇapanīlapītāsītārtavām ||
 sā vyāpat paittikī raktayonyākhyāsr̥gatisruteḥ ||
 kaphobhiṣyandibhiḥ kruddhaḥ kuryādyonimavedanām |
 śatīlāṃ kaṇḍulāṃ pāṇḍu picchilāṃ tadvidhasrutim |
 sā vyāpacchlaishmikī #
 vātapittābhyāṃ kṣīyate rajaḥ |
 sadāhakarśyavaivarṇyaṃ yasyāṃ sā lohitaḥ śayā ||
 pittalāyā nṛsaṃvāse kṣavathūdgāradhāraṇāt |
 pittayuktena marutā yonirbhavati dūṣitā ||
 śūnā sparśāsahā sarpiṇīlapītāsraṇāhinī |
 bastikukṣigurutvātisārārocakakāriṇī |
 śreṇivaṅkṣaṇaruktodajvarakṛtsā pariplutā ||
 vātaśleṣmāmayavyāptā śvetapicchilavāhinī ||
 upaplutā smṛtā yonih viplatākhyā tvadhāvanāt |
 sañjātajanuḥ kaṇḍulā kaṇḍvā cātiratipriyā ||
 akālāvāhanādvāyuh śleṣmaraktavimūrcchitaḥ |
 karṇikāṃ janayedyonau rajomārganirodhinīm ||
 sā karṇinī tribhirdoṣairyonigarbhāśayāśritaiḥ |
 yathāsvopadravakarairvyāpat sā sānnipātikī ||
 iti yonigadā nārī yaiḥ śukraṃ na pratīcchati |
 tato garbhaṃ na nr̥hṇanāti rogāṃścāpnoti dāruṇān |
 aṣṭgdarārśogulmādinābādhamāścānilādibhiḥ ||
 ||
 iti aṣṭatrimśo 'dhyāyāḥ ||
 aṭha ekonacatvāriṃśo 'dhyāyāḥ |
 athāto guhyarogapratiṣedhaṃ nāmādhyāyāṃ vyākhyāsyāmaḥ |

iti ha smāhurātreyādayo maharṣayah ||
 upadaṃśeṣūtpannamātreṣu pākāparihārthaṃ meḍhramadhye sirāṃ vidhyet |
 ubhayataścāsyā vidhivaddoṣānapaharedviśeṣato virecanena |
 tadayogyasya tvatyucchritānāsthāpanena ||
 yathādoṣaṃ cālepasekādīnavirataṃ vidadhyāt |
 evaṃ sadya eva ruktodaśophaṛāgasamrambhā nivartante ||
 pakveṣu tu tu śāstramavacārayet |
 saghṛtakṣaudraśarkareṇa tilakalkenālepayet |
 api ca ||
 jambvāmrasumanonīpaśvetakāmbojikāṅkurān |
 sallakībadarībilvapalāśatiniśodbhavāḥ ||
 tvacaḥ kṣīridrumāṇāṃ ca triphalāṃ ca pacejjale |
 sa kvāthaḥ kṣālanaṃ tena pakvaṃ tailaṃ ca ropaṇam |
 gojīviḍaṅgamadhukasavagandhaiśca peṣitaiḥ ||
 tutthagaurikalodhrailāmanohvālarasāñjanaiḥ |
 hareṇupuṣpakāsīsasaurāṣṭrīlavanottamaiḥ |
 lepaḥ kṣaudradrutaiḥ sūkṣmairupadaṃśavaraṇāpahāḥ ||
 dārvītvakśāṅkhatārksyotthalākṣāgokṣīravidrasaiḥ |
 sakṣaudratailasarpirbhirlepaḥ śreṣṭho vraṇe 'thavā |
 lākṣādrākṣātasikṣaudraiḥ kṣaudraśaileyatārksyajaiḥ ||
 kapāle triphalādagdhā saghṛtā ropaṇī param |
 sāmānyaṃ sādhanamidam vātikaṃ tu pralepayet |
 apakvaṃ kuṣṭhayaṣṭyāhvasuradārupunarnavaiḥ ||
 snigdhoṣṇairlohasaralarāśnāpuṇḍrāhvasaṃyutaiḥ |
 athavā niculairāṇḍabījagodhūmacikkasaiḥ ||
 gairikāñjanamañjiṣṭhāmādhukośīrapadmakaiḥ |
 sacandanotpalaiḥ śītairghṛtādhyaiḥ pittasambhavam ||
 padmotpalamṛṇālairvā sasārjārjunavetasaiḥ |
 secayecca ghṛtakṣīraśarkarekṣumadhūdakaiḥ ||
 dhavasālāśvakarṇājakarṇatvagbhiḥ kaphoththitam |
 surāpiṣṭābhirusṇābhiḥ satailābhiḥ pralepayet ||
 rajanyativiśāmustasaralāmaradārubhiḥ |
 sapatrapāṭhāpattūrairathavā śleṣmasambhavam ||
 na ca yāti yathā pākaṃ prayateta tathā bhṛśam |
 pakvaiḥ snāyusirāmāṃsaiḥ prāyo naśyati hi dhvajah ||
 upadaṃśadvaye śiṣṭe pratyākhyāyācāret kriyām |
 arśāṃsi yathāyogaṃ śuddhadehasya śastrakṣārāgnibhiḥ sādhayet |
 upadaṃśoktā cātra rasakriyā lepaḥ ||
 sarṣapikāṃ vilikhya kaṣāyairavacūrṇayet |
 taireva ca tailaṃ vraṇaropaṇam kuryāt ||
 avamanthe jalaukaso yojayet |
 pakvabhinnam dhavatindukasallakīpataṅgasarjakṛtena tailena ropayet ||
 tadvat kumbhīkāmupacaret |
 lodhratindukatriphalākṛtastu lepastailaṃ ca ropaṇam ||
 alajīm srutaraktām kaṣāyairavacūrṇayet |
 teṣveva ca tailaṃ vraṇaropaṇārthaṃ kurvīta ||
 uttamāṃ piṭakāṃ śastreṇa cchitvā kaṣāyacūrṇapradehairmadhumādbhirupācaret ||
 puṣkarikāsaṃvyūdhāsparśahānitvakpākeṣu pittavisarpokto vidhiḥ ||
 mṛditam koṣṇena balātailena pariṣecayet |
 madhuradravyakalkaiśca sukhoṣṇairghṛtasnigdhairupanāhayet ||
 aṣṭhīlikāṃ jalaukobhirgrāhayet |

tathānupaśame śleṣmagranthimiva śastreṇoddharet | |
 nivṛttaṃ sarpiśābhyajya svedayet |
 svinnamupanāhayettrirātraṃ pañcarātraṃ vā sālvalena |
 tato bhūyāḥ svedayitvā ghr̥tenābhyajya śanaiḥ śanaiścarma samānayan maṇimavapīdayet
 |
 pīdayitvā ca punarupanāhayet |
 snigdhoṣṇaṃ cānnapānam | |
 avapātikāyāmapyayaṃ vidhiḥ | |
 niruddhamāṇau suvarṇādikṛtāṃ dārujāṃ vā jatusṛtāṃ nāḍīmubhayatodvārāṃ snehāb-
 hyaktāṃ srotasi praṇidhāya sūkaraśiṃśumārāyorvasayāmajjñā vā pariśecayet |
 cakratailena vā |
 vātaahasiddhena vā trivṛtena |
 tṛtīye tṛtīye cāhani nāḍīm pīnatarāṃ vidadhyāt |
 evamasya srotodvārāṃ vivardhayet snigdhaṃ cāhāraṃ bhojayet |
 evamanupaśāntau śastreṇa sevānīm parihṛtya dārayitvā sadyaḥkṣatavadupācaret | |
 grathitaṃ nāḍīsvedena svedayitvā snigdhoṣṇairupanāhayet |
 śataponakaṃ likhitvā kaṣāyacūrṇaiḥ sakṣaudrairlepayet |
 vidāryādisiddhena ca tailena ropayet śarkarārbude raktavidradhivat sādhanam | |
 sarveṣu ca yathāsvamantaḥśuddhiṃ kaṣāyalepaghṛtatailarasakriyācūrṇaśodhanaropāṇāṃ
 vidadhyāt | |
 yonivyāpadi tu vātikyāṃ lavaṇatailāktāṃ yoniṃ piṇḍanāḍīkumbhīprabhṛtprabhṛtibhiḥ
 svedayet |
 tataḥ sukhoṣṇāmbupariśiktasarvagātrāṃ jāṅgalarasairbhojayet | |
 balādroṇadvayaniryūhe payasyāsālaparṇīmāgadrikāśatāvarīkākanāsāsārvāṇīśarkarājī-
 vanīyagarbhaṃ kṣīracaturguṇaṃ ghr̥tatailāḍhakaṃ sādhayet tatpānāt sarvāṃ vātapittavikārā-
 napohati garbhajananaṃ ca | |
 śatāvarītriphalaguḍūcikāśmaryamṛdvīkāśamardakaparūṣakaharidrādvayasahacaraśukanāsāpunarnava
 kārṣikairghṛtaprasthaḥ siddhaḥ pīto vātajān yonirogānapohati garbhajananaśca | |
 saindhavavacopakuṇcikāpippalīvr̥ṣakayavakṣārājamodājājisitopalācitrakacūrṇo
 madirālulitaḥ sarpiśā saṃyāvīkṛtya bhakṣīto yonipārśvabāstivedanārśogulmahṛdrogaharaḥ
 | |
 śūle vr̥ṣakarāśnāgokṣurakaśṛtaṃ payaḥ pibet |
 vr̥ṣakamātuluṅgamūlamadayantikāśaindhavapippalīkr̥ṣṇajīrakakalkaṃ vā madyena |
 tenaivacārjakamūlaṃ bilvayuktaṃ vā pippalī yuktaṃ vā |
 sauvarcalopakuṇcikāpippalīrvā madyenāvantisomena vā | |
 dantūtriphalaguḍūcikvāthaḥ sukhoṣṇo yoneḥ pariśekaḥ | |
 kuṣṭhatagaradevadāruvārtākinīśaindhavaiḥ sādhitāṃ tailaṃ picunā dhārayet | |
 rāśnāmālaticchinnaruhāmādhukabalāvyāghrīdevadārucitrakayūthikāmūlaiḥ karṣāṃśais-
 tailaprasthaḥ samūtro dviguṇapayasā vipakvaḥ picunā praṇīto 'nilārtiharaḥ | |
 bastikarma cābhīṣṇaṃ svedaṃ ca prayojayedviśeṣato vātaharaiḥ sukumārabalā-
 tailaśīrīṣatailaiḥ śatapākasaḥasra pākaiścānuvāsanamuttarabastiṃ ca |
 eṣa kramo viśeṣeṇa yonervedanākārkaśyastambhasraṃsasparśāhānighnaśca | |
 aticaranādiṣu sarvāsvanilajāsveyameva kramaḥ | |
 dhārayeccāticaranāya yavagodhūmakiṇvakūṣṭhaśatapuspāśrīyāhvīprayaḍgubalākhukarṇīkalkakṛtāmukā
 | |
 prākcaranāśuṣkāviplutākarnīniṣutailamuttarabastiṃ dadyāt | |
 dhārayecca viplutāyāṃ gomatsyānyatarapittenaikaviṃśatikṛtvo bhāvitān kṣaumanak-
 takān kiṇvaṃ vā mākṣikayuktamevamasyāḥ srotāṃsi viśudhyanti kaṇḍūkleśāphāśca
 nivartante | |
 karṇīnyāṃ tu kuṣṭhārkapallavapippalīśaindhavairbastamūtrapīṣṭairvartim kṛtvā dhārayet
 |

śleṣmaharaṃ ca sarvaṃ kuryāt ||
 udāvṛttāyāmānūpamāmsarasāḥ kṣīraṃ svedo daśamūlatrivṛtākvāthakalkāsiddhaśca sne-
 haḥ pānānuvāsanottarabastiṣu |
 yonisraṃse ca mahāyoniprabhṛtiṣveṣa eva vidhiḥ ||
 jātaghnīraktayoniraktakṣayāsu kuṭAjakāśmaryakvāthasiddhaṃ sarpiruttarabastau dadyāt
 |
 athavā mṛgājāvivarāharudhirāmladadhimadhughṛtānīti |
 bhavati cātra ||
 snehana svedabastyādi vātalāsvanilāpaham |
 kārayedraktapittaghaṇaṃ śītaṃ pittakṛtāsu ca ||
 śleṣmalāsu ca rūkṣoṣṇaṃ karma kuryādyathāyatham |
 sannipāte vimiśraṃ tu saṃsṛṣṭāsu ca kārayet ||
 snigdhasvinnāṃ tathā yoniṃ duḥsthitāṃ sthāpayet samām |
 pāṇinā namayet jihmāṃ saṃvṛtāṃ prathayet punaḥ ||
 praveśayennissṛtāṃ ca vivṛtāṃ parivartayet |
 sthānāpavṛttā yonirhi śalyabhūtā striyā matā ||
 sarvāṃ vyāpannayoniṃ ca karmabhirvamanādibhiḥ |
 mṛdubhiḥ pañcabhīrnārīṃ snigdhasvinnāmupācāret ||
 sarvataḥ suviśuddhāyāḥ śeṣaṃ karma vidhīyate |
 bastyabhyāṅgapariṣekapralepapicudhāraṇam ||
 hiṃsrākalkaṃ samīrārtau koṣṇamabhyajya dhārayet |
 pañcavalkasya pittārtau śyāmādīnāṃ kaphātūrā ||
 vāminyāplutayoścaiva svedayitvā prayojayet |
 tarpaṇaṃ snehapicubhirbhojanaṃ cānilāpaham ||
 sallakījīṅgiṇījambūdhavatvakpañcavalkalaiḥ |
 kaṣāyaiḥ sādhitāt snehāt paryupaplutayoḥ picum ||
 kulīrasūkaravasā sarpirbhirmadhuraiḥ śṛtaiḥ |
 pūrayitvā mahāyonim badhnīyāt kṣaumanaktakaiḥ ||
 prastastāṃ sarpiśābhyajya kṣīrasvinnāṃ praveśayet |
 badhnīyādveśavārasya piṇḍenāmūtrakālataḥ ||
 yacca vātavikārāṇāṃ karmoktaṃ tacca kārayet |
 sarvavyāpatsu matimān mahāyonyāṃ viśeṣataḥ ||
 nahi vātādr̥te yonirvanitānāṃ pradūṣyati |
 ato jitvā tamanyasya kuryāddoṣasya bheṣajam ||
 pittalānāṃ tu yonīnāṃ sekābhyāṅgapicukriyāḥ |
 śītāḥ pittajitāḥ kāryāḥ snehanārthaṃ ghṛtāni ca ||
 śatāvarīmūlatulācatuṣkāt kṣuṇṇapīḍitāt |
 rasena kṣīratulyena pācayeta ghṛtādḥakam ||
 jīvanīyaiḥ śatāvayā mṛdvīkābhiḥ parūṣakaiḥ |
 piṣṭaiḥ priyālaiścākṣāṃśairmadhukārddhapālānvitaiḥ ||
 siddhaśīte tu madhunaḥ pippalyāśca palāṣṭakam |
 śarkarāyā daśapalaṃ kṣipellihiyāt picum tataḥ ||
 yonyasṛkśukradoṣaghaṇaṃ vṛṣyaṃ puṃsavanaṃ param |
 kṣataṃ kṣayamasṛkpittaṃ kāsaṃ śvāsaṃ halīmakam ||
 kāmīlāṃ vātarudhiraṃ visarpaṃ hṛcchirograham |
 apasmārārditāyāmamadonmādāmśca nāśayet ||
 evameva payassarpirjīvanīyopasādhitam |
 garbhadaṃ pittajānāṃ ca rogāṇāṃ paramaṃ hitam ||
 raktayonyāmasṛgvarṇairanubandhamavekṣya ca |
 yathādoṣodayaṃ yuñjyādraktasthāpanamauśadham ||
 tilacūrṇaṃ dadhi ghṛtaṃ phāṇitaṃ saukarī vasā |

kṣaudrayuktaṃ jayet pītaṃ vātottaramasṛgdaram | |
 varāhasya raso medhyaḥ sakaulatthaśca tadguṇaḥ |
 patrakalko ghr̥te bhr̥ṣṭo rājādanakapitthayoḥ |
 śarkarākṣaudrayaṣṭyāhvānāgaraiśca yutaṃ dadhi | |
 payasyotpalasālūkabisakāliyavārijam |
 sapayaśśarkarākṣaudraṃ rakte pittottare pibet | |
 taṇḍulīyakamūlaṃ vā sakṣaudraṃ taṇḍulāmbhasā |
 satārksyaśailaṃ lākṣāṃ vā chāgena payasā pibet |
 vāsāghṛtaṃ mahātiktaṃ raktapittahitaṇca yat | |
 madhukaṃ triphalāṃ lodhraṃ mustaṃ saurāṣṭrikāṃ madhu |
 madyairnimaguḍūcyau ca kaphaje 'sṛgdare pibet | |
 pāṭhāṃ jambvāmrayorasthi śilodbhedaṃ rasāñjanam |
 ambaṣṭhāṃ śālmalīpicchāṃ samaṅgāṃ vatsakatvacam | |
 bālhūkabilvātiviṣālodhratoyadagairikam |
 śuṇṭhīmadhūkamācīkaraktacandanakaṭphalam | |
 kaṭvaṅgavatsakānantādhātakīmadhukārjunam |
 puṣye gṛhītvā sañcūrṇya sakṣaudraṃ taṇḍulāmbunā | |
 pibedarśasvatīsāre raktaṃ yaccopaveśyate |
 doṣā jantukṛtā ye ca bālānāṃ tāmśca nāśayet | |
 yonidoṣaṃ rajodoṣaṃ śyāvaśvetāruṇāsitam |
 cūrṇaṃ puṣyānugaṃ nāma hitamātreypūjitam | |
 sarveṣu garbhasrāvoktaṃ pradareṣu praśasyate | |
 raktaṣyāyāṃ kṣīraṃ ca jīvanīyaśṛtaṃ pibet | |
 yonyāṃ balāsaduṣṭāyāṃ vartih saṃśodhane hitā |
 vārāhe bahuśaḥ pitte bhāvitairnaktakaiḥ kṛtā | |
 bhāvitaṃ payasārkaśya māśacūrṇaṃ sasaindhavam |
 vartih kṛtā kṣaṇaṃ dhāryā sektavyānusukhāmbunā | |
 pippalīmāśamaricaśatāhvākuṣṭhasaindhavaiḥ |
 pradeśīnyaṅgulītulyā vartiryonivīsodhanī | |
 udumbaraśalāṭṭūnāṃ droṇaṃ droṇembhasaḥ pacet |
 sapañcavalkatilakamālatīnimbapallave | |
 niśāsthite jale tasmimstailaprasthaṃ vipācayet |
 palāśaśālmalīlākṣādhavanīryāsavalkaiḥ | |
 piṣṭairyuktaṃ tataḥsnehapicuṃ yonau nidhāpayet |
 saśakraraiḥ kaṣāyaiśca śītaiḥ kurvīta secanam | |
 picchilā vivṛtā yonīściraḍuṣṭā tu dāruṇā |
 saptāhācchudhyati kṣipramapatyaṃ ca samaśnute | |
 udumbarasya dugdhena ṣaṭkṛtvo bhāvitāttilāt |
 tailaṃ kvāthena tasyaiva kāryaṃ dhāryaṃ ca pūrvavat | |
 dhātakyāmalakīpatrasrotojamadhukotpalaiḥ |
 jambvāmrasārakāsīsalodhrakaṭphalatindukaiḥ | |
 saurāṣṭrikādāḍīmatvagudumbaraśalāṭṭubhiḥ |
 akṣamātrairajāmūtre kṣīre ca dviguṇe pacet | |
 tailaprasthaṃ tadabhyaṅgapicubastiṣu yojayet |
 śūnottānonnatā stabdhā picchilā srāviṇī tathā |
 viplutopaplutā yoniḥ sidhyet sasphoṭaśūlinī | |
 arkanimbāmraśāmrabilvabūkadhavodbavaiḥ |
 karīrajiṅgiṇīnambūkarañjārjunāśigrujaiḥ | |
 palāśasidhrakotthaiśca kaṣāyairdhāvanaṃ param |
 śuktasīdhumadhūnmiśrairyoneḥ srāvanivāraṇam | |
 kuryāt satakragomūtraśuktairvā triphalārasaiḥ | |

yavānnamabhayāriṣṭam sīdhu tailam ca śīlayet |
 pippalyayorajaḥpathyāprayogāṃścasamākṣikān ||
 rohitakajaṭākalkam pāṇḍure 'sṛgdare pibet |
 dhātrīmajjñothavā kalkam sitāmākṣikasamyutam ||
 madhunāmalakīcūrṇam rasam vā prāśayet site |
 salodhravalkena vaṭatvakkaṣāyeṇa dhāvayet ||
 āsrāve kṣaumapattān vā bhāvitāmstena dhārayet |
 plakṣatvakcūrṇapiṇḍam vā dhārayenmadhunā kṛtam ||
 yonyā snehāktayā lodhrapriyaṅgumadhukasya vā |
 dhāryā madhukṛtā vartih kaṣāyāṇām ca bhūriśaḥ ||
 srāvachedārthamabhyaktām dhūpayedvā dhṛtāplutaiḥ |
 saralāgugguluyavaiḥ satailaiḥ kaṭumatsyakaiḥ ||
 kāsīsam triphalā kāṅkṣī sāmrajambvasthi ghātakī |
 paicchilye kṣaudrasamyuktaścūrṇo vaiśadyakārakaḥ ||
 palāśadhātakijambūsamaṅgāmosasarjajaḥ |
 durgandhe picchile klede stambhanaścūrṇa iṣyate |
 āragvadhādivargasya kaṣāyaḥ pariṣecanam ||
 stabdhānām karkaśānām ca kāryam mādarvakārakam |
 dhāraṇam veśavārasya kṛsarā pāyasasya vā ||
 durgandhānām kaṣāyaḥ syāttailam vā kalka eva vā |
 cūrṇo vā sarvagandhānām pūtigandhāpakarṣaṇaḥ ||
 śleṣmalānām kaṭuprāyāḥ samūtrā bastayo hitāḥ |
 pitte samadhukakṣīrā vāte tailāmlasamyutāḥ |
 sannipātasamutthāyāḥ karma sādharmaṇam hitam ||
 evam yoniṣu śuddhāsu garbham vindanti yoṣitāḥ |
 aduṣṭe prākṛte bīje bījopakramaṇe sati ||
 pañcakarmaviśuddhasya puruṣasyāpi cendriyam |
 parikṣya varṇairdoṣānām duṣṭam tadghnairupācaret ||
 mañjiṣṭhākuṣṭhatagaratriphalāśarkarāvacaḥ |
 dve niśe madhukam medā dīpyakaḥ kaṭurohiṇī ||
 payasyā hiṅgukākolī vājigandhā śatāvarī |
 piṣṭvākṣāṃśam ghṛtaprastham pacet kṣīracaturguṇam ||
 yonīśukrapradoṣeṣu tatsarveṣu praśasyate |
 āyusyam pauṣṭikam medhyam dhanyam puṃsavanam param ||
 phalasarpiriti khyātam puṣpe pītam phalāya yat |
 mriyamāṇaprajānām ca garbhīṇānām ca pūjitam |
 etatparam ca bālānām grahaghnam dehavaraddhanam ||
 ekonacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 ||
 iti śalyatantram nāma pañcamamaṅgam samāptam ||
 atha catvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto viṣapratīṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 purā khalvamṛtārtham surāsuraiḥ salilanidhervimathyamānāt krodha iva rūpavān
 satvam samudvabhūva kṛṣṇamanalanayanamūrdhvaḥpradīptakeṣam daṃṣṭrākaraḥ
 bhairavārāvarūpam |
 taddarśanādeva yato devadānavāśca viṣaṇṇāstasmāttadviṣasamjñāmavāpa ||
 tat sahasaiva sarvabhūtāni nirdagdhukāmamupayogaviśeṣairviṣamamṛtatām vinayamāno
 brahmānūnyauśadhiṣu nyastavān ||
 tatastat sthāvarāsu mūrtiṣvadhivasanāt sthāvaramityucyate ||
 jaṅgamaṇ punaḥ pṛthivyā bhārāvātārthamuragādirūpeṇa viṣṇurnirmame ||

tayoh sthāvaram mūlapatrapuṣpaphalatvaksāraniryāsakṣīradhātukandabhedāddaśādhiṣṭhānam
 ||
 tatra mūlaviṣāṇi klītanakāśvamārakaguñjāsugandhakagargakakarkarakaraghātakādīni |
 patraviṣam kālapatrikā lambā varadakarambhārkādīnām |
 puṣpaviṣam vallīreṇukakarambha mahākarambhādīnām |
 phalam kumudvatīreṇukākarambhamahākarambhamadanakatuvarakādīnām |
 tvaksāraniryāsāḥ karakakaraghātakakarambhamahākarambhanārācakādīnām |
 kṣīram kumudvatī dantī snuhyarkajālīnī vyālādīnām |
 dhātavo haritālaphenāśmabhasmaraktaprabhṛtayaḥ |
 kandajāni tu hālāhalakālakūṭavatsanābhaśṛṅgīsārpajālakakardamakavairāṭakamustakamuṣkakasāktuka-
 n̄kocakalāṅgalakatailapeya kuśapuṣpake tu puṣpakarohiṣāñjanābhakādīni ||
 tatra mūlaviṣairupayuktairudveṣṭanapralāpamohāḥ prajāyante |
 patraviṣairjṛmbhodveṣṭanaśvāsāḥ |
 puṣpaviṣaiśchardyaḍhmānamohāḥ |
 phalaviṣairdāhamuṣkaśophau |
 tvaksāraniryāsaviṣaiḥ prasekāsyadaurgandhyapāruṣyaśirovedanāḥ |
 kṣīraviṣairjihvāguravam śakṛtbhedaśca |
 dhātuviṣaistāludāhamūrchāḥṛdayapīḍāḥ |
 sarvameva ca sthāvaram jvarahidhmānantaharṣahanustambhagalagrahaphe-
 navamanārūciśvāsamūrchāḥ karoti viśeṣeṇa kandajam |
 taddhyatitīkṣṇatvādāsūkāritaram |
 itarattu prāyaḥ kālāntaraprāṇaharam ||
 sarvamapi caitanmaulamityucyate mūlāśrayatvāt patrādīnām ||
 jaṅgamasya tvāśrayāḥ ṣodaśa |
 dr̥ṣṭiṇiśvāsasparśadamṣṭrāmukhanakhāsthimūtrapurīṣaśukrārtavalālāsūkapiṭṭaṣoṇitaśavāni
 |
 tāni punaḥ sarpakīṭakaṇabhādyāśritāni |
 tatkr̥tānyathāśvamāmāyān sādhanam cottaratra vakṣyati ||
 sarvam ca prāyaśo jaṅgamam nidrātandrāklamadāharomaharṣaśophapākātisārān karoti
 ||
 dvividhamapicaitadviṣam tīkṣṇoṣṇarūkṣaviśadasūkṣmavyavāyyāśukārivikāśīlaghva-
 vyaktarasatvairdaśabhirguṇairyuktamapāki ca ||
 tatra taikṣṇyauṣṇyāt pittam raktaṁ ca prakopayati |
 raukṣyādvāyum |
 vaiśadyādasaktavegam prasarati |
 saukṣmyādvayavāyitvācca doṣadhātumalādīn samastān śarīrāvayavānanupraviśati |
 āśukāritvādāśu vyāpādayati |
 vikāśitvānmarmacchedena matiṁ vyāmohayati |
 lāghavāddurnirharamavyaktarasatvācchleṣmaprakopaṇamannarasāmśca sarvānanuvar-
 tate |
 ata eva ca prayatnenānnāni viṣato rakṣedityuktam |
 apākitvājjarām no yāti |
 tenābhyavahṛtamavaśyam mārayati |
 mantrauśadhabalena copaśamitamapi pratyayamāsādyā punaḥ prakṛpyatīti |
 bhavati cātra ||
 sthāvaram jaṅgamam ceti viṣam proktamakṛtrimam ||
 kṛtrimam garasamjñam tu kriyate vividhauśadhaiḥ |
 hanti yogavaśenāśu cirācciratarācca tat |
 śophapāṇḍūdaromādādurnāmādīnkaroti vā ||
 api caitadviṣam sarvam tīkṣṇādyairanvitam guṇaiḥ |
 vātapittottaram nṛṇām sadyo harati jīvitam ||

viṣaṃ hi dehaṃ samprāpya prāgdūṣayati śoṇitam |
 kaphapittānilāṃścānu samadoṣaṃ sahāśayān |
 tato hr̥dayamāsthāya dehocchedāya kalpate ||
 śarīraṃ dūṣite rakte sarvaṃ cimicimāyate |
 koṭhaḥ samaṇḍalaḥ svedo romaharṣaśca jāyate ||
 kṣudrakīṭā ivāṅgeṣu visarpantīti manyate |
 vināmayati gātrāṇi jṛmbhate śīśirapriyaḥ ||
 vyāpinastasya duṣṭasya drutasya viṣatejasā |
 vātādayo vaśaṃ yānti balinopyabalā iva ||
 viṣaṃ yaddoṣabhūyiṣṭhaṃ taṃ doṣaṃ prāk prapadyate |
 āśaye yasya yasyaiva tatastadavatiṣṭhate |
 tajjān vikārān kurute yān sarveṣūpadekṣyati ||
 vātāśayasthaṃ kurute tathā śleṣmāmayānapi |
 pittaśleṣmāśayagataṃ tadvat pittakaphodbhavān ||
 tatrāpi cottamāṅgasthe sakoṭhaṃ śūyate śiraḥ |
 viśeṣādakṣikūṭauṣṭhanāsāsyam hr̥ṣṭadantatā |
 tālśoṣo rujā mūrdhni vaktre cimicimāyanam ||
 artheṣu cakṣurādīnāmapravṛttirhanugrahaḥ |
 ityanyāpi ca viṣaṃ sthitamaṅge 'bhilakṣayet ||
 vyāpyaivaṃ sakalaṃ dehamuparudhya ca vāhinīḥ |
 viṣaṃ viṣamiva kṣipraṃ prāṇānasya nirasyati ||
 pītaṃ mṛtasya hr̥daye jagdhadigdhābhividdhayoḥ |
 daṃśe tiṣṭhati bhūyiṣṭhaṃ sarvataḥ piṇḍitaṃ viṣam |
 nādyādato viśeṣeṇa teṣāṃ māṃsaṃ tadāśrayam ||
 yathāsvaṃ bhakṣite pīḍā yathāsvaṃ ca kriyākramaḥ ||
 sapta vegān viṣasyāhuraṣṭāvitipunarvasuḥ ||
 (cṛ.ṣṣ 5.4.39
 Cṣ 6.23.7)

duṣyati prathame vege rasaścharddiprasekakṛt |
 dvitīyesraṃ cimicimājṛmbhāvepathukāri tat ||
 tṛtīye piṣitaṃ kaṇḍūkoṭhamaṇḍalaśophadam |
 doṣāścāscaturthe teṣu syuryathāyathamupadravāḥ ||
 pañcame darśanabhrāntiḥ ṣaṣṭhe hidhmāsamudbhavaḥ |
 saptame skandhabhaṅgosya jāyate mṛtyuraṣṭame ||
 duṣyati prathame raktaṃ dvitīye śvayathūdbhavaḥ |
 tṛtīyeṅge cimicimā caturthe jvaramūrcchanā ||
 pañcame pāṇḍujihvāsyā śoṣaḥ ṣaṣṭhe hr̥di vyathā |
 saptame maraṇaṃ vega iti gagnaḥ jito matam ||
 mūrcchā hr̥di paraṃ pīḍā śīrorugapatantrakaḥ |
 hidhmā ca dāruṇo marmacchedo jīvitasamśayaḥ |
 sapteti vegā mūrcchādyā videhapatinā smṛtāḥ ||
 raktamāṃsavasāsāsnāyu tathāsthyādyāstrayaḥ kramāt |
 āśrayāḥ sapta saptānāmityālambāyano 'bravīt ||
 vegān dhanvantaristadvat sarpadaṣṭasya manyate |
 snāvavarjaṃ tu tatsthāne doṣānicchati koṣṭhagān ||
 dhātvantareṣu yāḥ sapta kalāḥ pūrvaṃ prakīrtitāḥ |
 atītya tāsāmekaikāṃ vegaṃ prakurute viṣam ||
 tatkalakalpaṃ kālena kalāmabhyeti yāvatā |
 ūhyamānaṃ samīreṇa tāvadvegāntaraṃ smṛtam ||
 muninā yena yattūktaṃ tatsarvamiha darśitam ||
 jīrṇaṃ viṣaghnauṣadhibhirhataṃ vā davāgnivātāpaśoṣitaṃ vā |

svabhāvato vā na guṇaiḥ suyuktaṃ dūṣiṣākhyāṃ viṣamabhyupaiti ||
 vīryālpabhāvādavibhāvyametat |
 kaphāvr̥taṃ varṣagaṇānubandhi ||
 tenādirto bhinnapurīṣavarnō duṣṭāsrarogī tṛḍarocakārtah |
 mūrccchan vaman gadgadavāgvimuhyān bhavacca dūṣyodaralingajuṣṭah ||
 āmāśayasthe kaphavātarogī pittāśasthe 'nilapittarogī |
 bhavennaro dhvasthīsaroruhāṅgo vilūnapakṣah sa yathā vihaṅgaḥ |
 sthitaṃ rasādiṣvathavā vicitrān |
 karoti dhātuprabhavānvikārān ||
 prāgvātājīrṇaśītābhradivāsvapnāhitāśanaiḥ |
 duṣṭaṃ dūṣayate dhātūnato dūṣiṣaṃ smṛtaṃ ||
 sthāvarasyopayuktasya pūrve vege 'tha jāyate |
 jihvāyāḥ śyāvataḥ stambho mūrccchā trāsaḥ klamo vamiḥ ||
 dvitīye vepathuḥ svedo kaṇṭhe ca vedanāḥ |
 viṣaṃ cāmāśayaṃ prāptaṃ kurute hr̥di vedanām ||
 tāluśoṣastr̥tīye tu śūlaṃ cāmāśaye bhr̥śam |
 durbale harite śūne jāyete cāsyā locane ||
 pakvāśayagate todahidhmākāsāntrakūjanam |
 caturthe jāyate vege śīrasaścātigauravam ||
 kaphapraseko vaivarṇyaṃ parvabhedaśca pañcame |
 sarvadoṣaprakopaśca pakvādhāne ca vedanā ||
 ṣaṣṭhe saṃjñāpraṇāśaśca subhr̥śam cātisāryate |
 skandhapr̥ṣṭhakaṭībhaṅgo bhavenmr̥tyuśca saptame ||
 prathame viṣavegetha vāntaṃ śītāmbusecitam |
 sarpirmadhubhyāṃ saṃyuktamagadaṃ pāyayeddrutam ||
 dvitīye pūrvavadvāntaṃ viriktaṃ cānu pāyayet |
 tṛtīye 'gadapānaṃ ca hitaṃ nasyaṃ tathāñjanam ||
 caturthe snehasaṃyuktamagadaṃ pratibhojayet |
 pañcame madhukakvāthamākṣikābhyāṃ yutaṃ hitam ||
 ṣaṣṭhe 'tisāravat siddhiravapīḍastu saptame |
 mūrdhni kākapaḍaṃ kṛtvā sāsrgvā piśitaṃ kṣipet ||
 kośātakyagnikaḥ pāṭhā sūryavalyamṛtābhayāḥ |
 śeluḥ śīriṣaḥ kiṇihī haridre kṣudrasāhvayā |
 punarnave trikaṭukaṃ bṛhatyau sārive bale ||
 eṣāṃ yavāgūṃ niryūhe śītāṃ saghṛtaṃākṣikām |
 yuñjyādvēgāntare sarvaviṣaghnīm kṛtakarmaṇaḥ ||
 tadvanmadhūkamadhukapadmakesaracandanaiḥ ||
 agadān vakṣyate cātaḥ siddhān pūrvarṣinirmitān |
 sarveṣu sarvāvastheṣu ye viṣeṣu paraṃ hitāḥ ||
 candanaṃ kuṅkumaṃ kuṣṭhaṃ kāṅkṣī lākṣā priyaṅgavaḥ |
 mustasthaṇṇeyaśaileyarocanāmadanaplavam ||
 śroveṣṭakīvaḍaiṅgalāviśālālamanaśśilāḥ |
 surasaprasavaspr̥kkārajanīdvayavālakam ||
 hiṅgusiddhārthakāḥ padmacāriṇī padmakesaram |
 jātyāḥpuṣpaṃ pravālaśca puṣpamarkaśīriṣayoḥ ||
 dvirodhrabṛhatī kauntī madhukaṃ gandanākulī |
 mudgaparṇīkaṇāśyāmā dhyāmakam naladaṃ natam ||
 sinduvārakaśamyākadevadārūmayūrakam |
 puṣye samāhṛtaiḥ piṣṭairyojyastairagadottamaḥ ||
 sañjīvanahprāgamṛtādvihito 'yaṃ svayambhuvā |
 pānanasyāñjanāghrāṇadhūmālepanadhāraṇaiḥ ||

jīvano viṣasuptānām rājadvāre jayāvahaḥ |
 dhanyo dhānyadhanāyuhśrīkṣemapuṣṭisukhapradaḥ ||
 gr̥he sthito viṣālakṣmīmantrajvaragaragrahān |
 kṛtyākārmanākākhordavyālaajantusarīsr̥pān ||
 svapnopathāduḥsvapnatoyāgniriputaskarān |
 nihantyakālamaraṇamarakāśanivigrahān ||
 candanaṃ vālakam mustaṃ dhyāmakaṃ kaṭukā natam |
 dāḍimaṃ kuṅkumaṃ śuṇṭhī kapitthaṃ vatsakātphalam ||
 karañjabijam maricamutpalam kamalam dalam |
 nalamūlamapāmārgam karavīrakamañjanam ||
 lākṣāmālatyahicchatranāgapuṣpāmlavetasam |
 viśālārocanāśyāmā śaṅkhapuṣpīpriyaṅgukā ||
 ajājī sārivākuṣṭhamajamojaḥ kuraṇḍakaḥ |
 vayasthā sinduvārailā kāyasthā cāraṭī vacā ||
 karkaṭī pūtanā keśī śvetā ca girikarṇikā |
 golomī siṃhalomī ca varṣābhūrgajapippalī |
 agado yāpanākhyoyam pūrveṇa sadṛśo guṇaiḥ ||
 śrīveṣṭakaṃ haridre dve kovidāram manahśilām |
 pippalīm pāṭalīm padmām śvetām ca girikarṇikām |
 mañjiṣṭhām br̥hatīm vakram yaṣṭī maricakesaram ||
 phalinīm kiṇihīm ceti gavām pittena bhāvayet |
 sūryodayo hanti viṣam tamaḥ sūryodayo yathā ||
 nimbapatram gr̥hāddhūmam phāṇitam br̥hatīphalam |
 gopittayuktamagadaḥ paramam mṛtajīvanam ||
 gopittakuṣṭhasurasam madhukadviniśam tathā |
 viśālārajanīkuṣṭhaśvapittavyoṣatumburu ||
 vacāśirīṣapañcāṅgī mṛtasañjīvano gadaḥ |
 pañcāṅgāni śirīṣasya śvapittam ca varo 'gadaḥ ||
 priyaṅgu tagaram lākṣā mañjiṣṭhā madhukam madhu |
 haridrācetyayam śreṣṭhaḥ kauṭilyadayito 'gadaḥ ||
 viṣamjñānām viṣairghoraiḥ prahārairnaṣṭacetasām |
 udbandhānām jalaughe ca mṛtānām cetanāvahaḥ ||
 śirīṣaphalakākāṇḍasurasāgrapunarnavaiḥ |
 kakṣyāvāyasisamyuktairagadaḥ pūrvavat guṇaiḥ ||
 kaṭukālābumūlāni gavām pittena kalkayet |
 brāhmo dhāryoyamagadaḥ sarvakarmasu pūjitaḥ ||
 agāraddhūmasrivṛtā gopittam tryūṣaṇam vacā |
 prājāpatyoyamagadaḥ sarvarakṣoviśāpahaḥ ||
 śvetāpuṣkaratulyāṃśairjīvantiāḥ kusumaiḥ kṛtaḥ |
 rukmaṇiṣṭo maṇirdhāryaścānakyeṣṭo viṣāpahaḥ ||
 māṃsītvakpatrasurasamanohvāśitakuṅkumam |
 niśāvyāghrannakham śuṇṭhī daśāṅgo 'yam viṣāpahaḥ |
 utpātagaṇḍapīṭakādigdhaiddhaviṣāpahaḥ ||
 udumbaratvagjambvasthimadhukotpalagairikaiḥ |
 candanośīranalada nāgakesarapadmakaiḥ |
 viśeṣādvīṣavisphoṭavisarpajvaradāhahā ||
 śirīṣodumbaraplakṣanyagrodhāśvatthavalkalaiḥ |
 saghr̥to dāhatṛṣṇāsraṇiṣavīsarapittahā ||
 gajapippalikāsīsakṣārayaṣṭimayūrakam |
 raktā natam vacā dantī śivaḥ śivakṛto 'gadaḥ ||
 surālā pāvakī somā bhogavatyamṛtā natam |

āḍhakī kiṇihī somarājī cauśanaso 'gadah | |
 śleṣmātakārkakusumaṃ taṇḍulīyo mayūraḥ |
 surasā mañjarī kākamācī pāne 'gado varaḥ | |
 dadhyājyākṣaudralavaṇaṃ pītaṃ mūlaviśāpaham |
 haridrāsaindhavakṣaudragṛtaṃ saṃsṛjya pāyayet |
 ārtān mūlaviśairghorairdigdhavidhān viśeṣataḥ | |
 haridrāntarbahihśastā viśadoṣāture param | |
 niśāśvamārasurasakaraññavyoṣadārubhiḥ |
 añjanaṃ bastamūtreṇa piṣṭairnetroparodhajit | |
 karṇākṣināsikākāṇṭhājihvārogeṣu nāvanam |
 bījapūrāryabrhatīphalajyotiṣmatīkṛtam | |
 śvetā vacā hīṅgvamṛtā sugandhā kuṣṭhasaindhavam |
 śīrīṣapuṣpadviniśāvyoṣaṭuṇṭukasaraṣapāḥ | |
 kapitthamadyaṃ laśunaṃ karañjo vaṃśalekhanam |
 piṣṭvā gobastamūtreṇa tatpittenaiva bhāvayet | |
 dīnāni sapta vyatyāsādvinihanti tatoñjanāt |
 viṣaṃ śīrasthaṃ mūrddhārtijvarajīrṇaviśūcikāḥ | |
 apasmāgrahonmādapāṇḍumehamadātyayān |
 śuṣkanetrāmayaśīrorogapaillagalārbudān | |
 kācāndhakārapaṭalakaṇḍūdaurbalyayakṣmaṇaḥ |
 lepāt pītākṣatālīḍhadāṣṭadigdhaviṣaṃ jayet | |
 śvitraṃ kṛcchrāṇi kuṣṭhāni duṣṭanāḍī mahāvraṇān |
 ānāhārśo gude lepāllalāṭe duṣṭapīnasam | |
 yonilepena nārīṇāṃ mūḍhagarbhānulomanāḥ |
 unmūlayatyeṣa viṣaṃ gandhahastiva kānanam | |
 viḍaṅgapāthā triphalājāmodā hīṅgvagnivakraṃ lavaṇasyavargaḥ |
 vyoṣānvitaṃ sthāvarajaṅgamānāṃ jetā viśāṇāmagado 'jitākhyāḥ | |
 manohvā rocanā caṇḍā tvagelāsitasaraṣapaiḥ |
 sprṅkāhiṅgulakāśmīrakāntābhiḥkalkito 'gadah |
 viśagṇo bālasūryoyaṃ śrīrakṣāvijayarddhidaḥ | |
 ajagandhā sagomūtrā gṛhadhūmaḥ sugugguluḥ |
 eṣa māheśvaro yogo na kvacit pratihanyate | |
 viśadigdhena viddhastu pratāmyati muhurmuḥuḥ |
 vivarṇabhāvaṃ bhajate viśādaṃ cāśu gacchati | |
 kīṭairivāvṛtaṃ cāśya gātraṃ cīmicimāyate |
 śronipṛṣṭhaśīraḥskandhasandhayaḥ syuḥ savedanāḥ | |
 kṛṣṇaduṣṭāsravīṣrāvī tṛṇmūrcchājvaradāhavān |
 drṣṭīkāluṣyavamathuśvāsakāsakaraḥ kṣaṇāt | |
 śūyate pacyate sadyo gatvā māṃsaṃ ca kṛṣṇatām |
 praklinnaṃ śīryate 'bhīkṣaṃ sapicchilaparīsravam | |
 kuryādamarmaviddhasya hṛdayāvaraṇaṃ drutam |
 śālyamākṛṣya taptena lohenānu dahedvraṇam | |
 athavā muṣkakaśvetāsomatvaktāmrvallitaḥ |
 śīrīṣāt gṛdhranakhyaśca kṣāreṇa pratisārayet |
 śukanāsāprativīśāvyāghrīmūlāśca lepayet | |
 pītadaṣṭacikitsāṃ ca kuryāttasya yathārhatāḥ |
 vṛṇe tu pūtipīṣite kriyā pittavisarpavat | |
 saubhāgyārthaṃ striyo bhartre rājñe vārāticoditāḥ |
 garamāhārasamprkṛtaṃ yacchāntyaśannavartinaḥ | |
 nānāprāṇyaṅgaśamalaviruddhauṣadhibhasmanām |
 viśāṇāṃ cālpavīryāṇāṃ yogo gara iti smṛtaḥ | |

tena pāṇḍuḥ kṛśolpāgniḥ kāsaśvāsajvarārditaḥ |
 vāyunā pratilomena svapnacintāparāyaṇaḥ ||
 mahodarayakṛtṭpīho dīnavāgdurbalo 'lasaḥ |
 śophavān satatādhmātaḥ śuṣkapādakaraḥ kṣayī ||
 svapne gomāyumārjāranakulavyālavānarān |
 prāyaḥ paśyati śuṣkāṁśca vanaspatijalāśayān ||
 manyate kṛṣṇamātmānaṁ gauro gauram ca kālakaḥ |
 vikarṇanāsānayanam paśyettadvihatendriyaḥ ||
 etairanyaīśca bahubhiḥ kliṣṭo ghorairudravaiḥ |
 garārto nāśamāpnoti kaścitsadyo 'cikitsitaḥ ||
 garārto vāntavān bhuktvā tatpathyam pānabhojanam |
 śuddhahṛcchīlayeddHEMA sūtrasthānavidheḥ smaran ||
 śarkarākṣaudrasaṁyuktaścūrṇastāpyasuvarṇayoḥ |
 lehaḥ praśamayatyugraṁ sarvaṁ yogakṛtaṁ viṣam ||
 mūrvāmṛtānatakanāpaṭolicavyacitrakān |
 vacāmustaviḍaṅgāni takrakoṣṇāmbumastubhiḥ |
 pibedrasena cāmlena garopahatapāvakaḥ ||
 pārāvātāmiśaśaṭhīpuṣkarāhvāśṛtaṁ himam |
 garatrṣṇārujākāsaśvāsahidhmājvarāpaham ||
 vāyaśī śvāsakāsaghñi bhṛṣṭājyatriphalārase |
 bhārṇḡnāgaraniryūhaḥ śīśiraśca samākṣikaḥ ||
 hareṇucandanaśyāmānaladaṁ ślakṣṇapeṣitam |
 vilepanam prayoktavyam gareṇopahatatvacāḥ ||
 mañjiṣṭhā kiṇihīnimbarajanyaśvatthacandanaiḥ |
 pragharṣaṇam kṛśānām tu gareṇa kṣapitaujasām ||
 pathyam paramamuddiṣṭam śīlanam kṣīrasarpiṣoḥ ||
 vṛṣanimbapaṭolīnām kvāthen vipacet ghṛtam |
 abhayaḡārbhiṇam śreṣṭham tat garasya nibarhaṇam ||
 haridrām nākulīm jātim pṛthakpiṣṭvā vipācayet |
 ghṛtatrayam viṣārtānāmetadārogyadaṁ param ||
 taṇḍulīyakamūlena gṛhadhūmena caikataḥ |
 kṣīreṇa ca ghṛtam siddham samastaviṣarogajit |
 nāgadantī trivṛddantī dravantī snukpayāḥ palaiḥ |
 sādhitam māhiṣam sarpiḥ sagomūtrāḡhakam hitam |
 sarpakīṭaviṣārtānām garārtānām ca śāntaye ||
 madhukam tagaram kuṣṭhabhadradāruhareṇavaḥ |
 mañjiṣṭhailailavālūni nāgapuṣpotpalam plavam ||
 viḍaṅgam candanam patram priyaṅgurdhyāmakam balā |
 aṁśumatyau haridre dve bṛhatyau sārivādvayam ||
 eṣām kalkairghṛtam siddhamajeyam nāma viśrutam |
 viṣāṇi hanti sarvāṇi śīghrameva prayojitam ||
 śvete kapote bījāni pratyakpuṣīśirīṣayoḥ |
 gomūtrapīṣṭaistaiḥ sarpiḥ siddham biṣaharam param |
 amṛtam nāma vikhyātamapi sañjīvayenmṛtam ||
 śirīṣatvak trikaṭukam vidārī candanotpalam |
 dve bale sārivāspḡtabṛhatīnimbapallavāḥ ||
 bandhujīvāḡhakīmūrvāvāsāsurasavatsakāḥ |
 pāṭhāṅkolāśvagandhārkamūlayaṣṭyāhvapadmakam ||
 viśālā bṛhatī lākṣā kovidāraśatāvarīḥ |
 kaṭabhīdantyaṭpāmārga pṛṣṇiparnī rasāñjanam ||
 śvetau bāṇāśvakhurakau kuṣṭhadārupriyaṅgukāḥ |

sāraṃ madhūkātriphalāṃ karañjasyaphalaṃ vacāṃ | |
 rajanyau lodhramakṣāṃśaṃ piṣṭvā sādhyāṃ ghr̥tāḍhakam |
 tulyāmbuchāgagomūtratryāḍhake tadviśāpaham | |
 apasmārakṣayonmādabhūtagrahagarodarān |
 pāṇḍurogakṛmipīhagulmorustambhakārmalāḥ | |
 hanustambhagrahādīṃśca pānābhyañjananāvanaiḥ |
 hanti sañjīvayati ca viṣodbandhamṛtān narān | |
 bhakṣite haritāle tu hṛdi dāhorasāgrahaḥ |
 ānāhomlasya vamaṇaṃ pītahāridraviṣrutiḥ |
 tathā maṇḍalisarpoktā vikārāstacca bheṣajam | |
 vibhajya yojayet ūrdhvamadhaḥ saṃśodhitam ca tam |
 aṅkolajālīnibījaśukanāsāpriyaṅgukāḥ |
 lodhradhyāmakatālisanatayaṣṭyāhvagugguluḥ | |
 hīberaṃ bhadrakāṣṭham ca lehayenmadhusarpiṣā |
 dadyānnakulagopittayuktam nasyeñjane ca tat | |
 dhurdhūrakopayogena sarvaṃ paśyati pītakam |
 kampalālāmadacchardismṛtibhramśabhramānviṭaḥ |
 tam vāmayeta madhuraiḥ pāyayedvā sitāpayah | |
 koradūṣairmadanakaiḥ prāyo dhurdhūravat gadāḥ |
 unmādokṣivinaśāśca tatrāpi vamaṇaṃ hitam |
 kūṣmāṇḍakam ca saguḍam bahuśastatra bhakṣayet | |
 nānāprakāraiḥ saṃyogaiḥ kodravā madahetavaḥ |
 tānvibhajya yathādoṣaṃ cikitsedavirodhibhiḥ | |
 dūṣṣīviṣārtam susvinnamūrdhvam cādhaśca śodhitam |
 dūṣīviṣārimagadam lehayenmadhunāplutam | |
 pippalyodhyāmakam māṃsī lodhramelā suvarcikā |
 kuṭannaṭam nataṃ kuṣṭham yaṣṭī candanagairikam |
 dūṣīviṣārināmnyāyam nacānyatrāpi vāryate | |
 haritakī salavaṇā māgadhi maricāni ca |
 etaddūṣīviṣārtānām kāśyapoktam virecanam | |
 yuñjyādvā viśarogeṣu reke vyoṣādikam bhiṣak | |
 taruṇasya palāśasya srutam kṣārodakam pacet |
 kvāthe tatra pratīvāpaṃ prakṣipeccchralakṣṇacūrṇitam | |
 vyoṣam śīriṣakusumaṃ madhukam sārive misim |
 kuṣṭham vellaniśe lākṣam śuklām surasamañjarīm | |
 sindhūttham raktamṛnmāṃsīm reṇukām hiṅgubālhikam |
 darvīpralepi tajjātam goviśāne nidhāpayet | |
 kṣayagulmodarārsāṃsi mehaṃ mandāgnitām jvaram |
 tvagdoṣakāsāpasmāragrahonmādabhagandarān | |
 pāṇḍum kañṭhasvaragadān plīhānam śvayatham kṛmīm |
 kolamātramataḥ khādan jayet sarvaviṣāni ca | |
 viṣam tejomayaṃ mantraiḥ satyabrahmatapomayaiḥ |
 yathā nivāryate śīghram prayuktairna tathauṣadhaiḥ | |
 na tu sarvamanuṣyāṇām santi bheṣajasampadaḥ |
 ajñātarogasadbhāve yogyatā cātidurlabhā | |
 prakupyati viṣam bhūyah kevalaiścauṣadhairjitam |
 avāptau siddhamantrāṇām yatetātaścikitsakaḥ | |
 te 'pi ca vratahīnasya hīnā vā svaravarṇataḥ |
 yasmānna siddhimāyānti tasmādyojyo 'gadakramaḥ | |
 viṣaprakṛtikālānnadoṣadūṣyādīsaṅgame |
 viṣasaṅkaṭamuddiṣṭam śatasyaikotra jīvati | |

kṣuttrṣṇāgharmmadaurbalyakrodhaśokabhayaśramaiḥ |
 aṅīrṇavaracodravatā pittamārutavṛddhibhiḥ | |
 tilapuṣpaphalādhṛāṇabhūbāṣpaghanagarjitaiḥ |
 hastimūṣikavāditranisvanairviṣasaṅkaṭaiḥ |
 purovātōtpalāmodamadanaibardhate viṣam | |
 varṣāsu cāmbuyonitvāt saṅkledaṃ guḍavadgatam |
 visarpati ghanāpāye tadagastyo hināsti ca |
 prayāti mandavīryatvaṃ viṣam tasmāt ghanātyaye | |
 iti prakṛtisātmyartusthānavegabālābalaṃ |
 ālocya nipuṇaṃ budhyā karmānantaramācāret | |
 ślaiṣmikaṃ vamanairuṣṇarūkṣatikṣṇaiḥ pralepanaiḥ |
 kaṣāyakaṭutiktaiśca bhojanaiḥ śamayedviṣam | |
 paittikaṃ sraṃsanaiḥ sekapradehairbhṛṣāśītalaiḥ |
 kaṣāyatiktamadhuraighṛtayuktaiśca bhojanaiḥ | |
 vātātmakaṃjayetsvādusnigdhamlālavanānvitaiḥ |
 saghṛtairbhojanālepaistathaiva piśitāśanaiḥ | |
 nāghṛtaṃ sraṃsanaṃ śastaṃ pralepo bhojyamauśadham |
 sarveṣu sarvāvasthāsu viṣeṣu na ghṛtopamaṃ |
 vidyate bheṣajaṃ kiñcidviṣeṣāt prabalānile | |
 raktage srāvedraktaṃ pittavacca kriyākramaḥ |
 dūṣīviṣe punastatsthe pañcakarmāṇi cācāret | |
 gaṇḍūṣaiḥ kavalaiḥ prāśaistikṣṇaiḥ pradhamaññajanaiḥ |
 śirogataṃ praśamayedviṣasaṅkramaṇaistathā | |
 viṣaduṣṭakaphasrotoruddhavāyurmṛtopamaḥ |
 yaḥsyādasādhyaliṅgaiśca rahitastasya yojayet | |
 mūrdhniṃ kākapaḍaṃ kṛtvā kalkaṃ carmakasodbhavam |
 dhmāpanaṃ cāśya kaṭabhījālinī kaṭukairhitam | |
 āśaye yasya doṣasya viṣam tiṣṭhati taṃ punaḥ |
 āśrayāśrayiṇorvidvānavirodhena sādhayet | |
 kṣārāgadaḥ kaphasthānasthite svedaḥ sirāvyadhaḥ |
 pitte kṣaudrapayomlājyapānasekāvagāhanam |
 svedo vātāśaye dadhnā pānaṃ ca natakuṣṭhayoḥ | |
 kṣīreṇāgadagarmaṇa madanasya phalena ca |
 āsthāpanaṃ prayuñjīta vātāśayagate viṣe | |
 pacedyaṣṭimadhukvāthe tailaṃ kṣīracaturguṇam |
 triphalā sarpavetālī śatapuṣpendurājibhiḥ | |
 anantayā ca tatpānanāvanābhyaṅgabastiṣu |
 bhojane ca praṇihitaṃ hanti vātāśayādviṣam | |
 valayā somarājyā vā pacet pāṭalayāthavā |
 ghṛtamaṇḍasaṃ tailamānuvāsanikaṃ param | |
 viṣopadravapathyaṃ ca vikṣya yuñjyādyathāmayam | |
 ayatnācchleṣmagam sādhyam yatnātpittāśayāśritaṃ |
 sudussādhamaśādhyam vā vātāśayagataṃ viṣam | |
 iti catvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 atha ekacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sarpaviṣavijñānīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 divyabhaumavibhāgena dvividhāḥ pannagāḥ smṛtāḥ |
 vāsukistakṣakonantaḥ sagaraḥ sāgarālayaḥ | |
 tathā nandopanandādyāḥ samiddhāgnisamaprabhāḥ |
 divyā garjanti varṣanti dyotante dyotayanti te | |

dhārayanti jagatkṛtsnam kuryuḥkruddhāśca bhasmasāt |
 dṛṇiśvāsairnamastebhyo nateṣvasti cikitsitam | |
 darvīkarā maṇḍalino rājīmantaśca pannagāḥ |
 tridhā samāsato bhaumā bhidyante tetvanekadhā |
 vyāsato yonibhedena nocyante 'nupayogataḥ | |
 viśeṣādrūksakaṭukamamloṣṇam svādu śītaḥ |
 viṣam darvīkarādīnām kramādvātādikopanam | |
 tāruṇyamadhyavṛddhatve vṛṣṭiśītātapeṣu ca |
 viṣolbaṇā bhavantyete vyantarā ṛtusandhiṣu | |
 rathāṅgalāṅgalacchatrasvastikāṅkuśadhāriṇaḥ |
 phaṇinaḥ śīghragatayaḥ sarpā darvīkarāḥ smṛtāḥ | |
 jñeyā maṇḍalino 'bhogā maṇḍalairvividhaiścitāḥ |
 prāṁśavo mandagamanāḥ rājīmantastu rājibhiḥ |
 snigdhā vicitravarṇābhastiryagūrdhvaṃ ca citritāḥ | |
 godhāsutastu gaudhero viṣe darvīkaraiḥ samaḥ | |
 catuṣpāt vyantarān vidyodateṣāmeva saṅkarāt |
 vyāmiśralakṣaṇāste hi sannipātaprakopaṇāḥ | |
 divyakojagaraḥ sarpāḥ patāko vṛkṣaśāyikāḥ |
 śakalī puṣpakāḥ kṣīrī lāsīnī sārasāhikāḥ | |
 varṣāhiko jyotirathaḥ śukavaktro balāhakaḥ |
 gajabhakṣaḥplavodvāhī nirviṣāḥ ṣoḍaśāhayaḥ | |
 prāyeṇartumatī māsaṃ jyeṣṭhaṃ tiṣṭhati pannagī |
 āśāḍhe sarpasaṃyogādaṇḍānām māsi kārṭike | |
 dveṣate viṃśatī dve ca sā sūte tatra jāyate |
 karketasavarṇe 'ṇḍe samudbhinne bhujaṅgamaḥ | |
 dīrghalohitarājibhiścitre yoṣinnapuṃsakam |
 śīrīṣapuṣpasadrśe daṃṣṭrāḥ sarpasya saptame |
 catasraḥ sambhavantyahni viṣam tāsu caturdaśe | |
 vāmādhārāsītā pītā tadūrdhvā dakṣiṇātvadhaḥ |
 raktā śyāvottaraikadvitricaturviṣabindukāḥ | |
 tāḥ kramānmudgamātrotrabinduḥ eṣa hi bhoginām |
 viṣe vikalpo nānyeṣāṃ vidyāṃddaṣṭrāstathāparāḥ |
 catvāriṃśad bhujaṅgasya virviṣāścaturuttarāḥ | |
 āyurvarṣaśatam viṃśam pañcavarṣaśatāyusaḥ |
 gonaś gharṃmataptānām gavām nāsāsamudbhavāḥ | |
 tatordhvadṛṇmahākāyanetrajihvāśīraḥsvaraḥ |
 vyaktabhogāḥ punāndhīraḥ strī syāttasmādviparyaye | |
 āyatā capalā klībāḥ sukumāro jaḍākṛtiḥ |
 mandavegasvanakrodhaḥ sitābhastiryaśīrṣakaḥ | |
 dinatriyāmāsandhyāsu prabalāste yathākramam |
 tadaiva cāparādhyanti sarvadaiva tu pannagī | |
 brāhmaṇāḥ krodhanā nīlakapilāḥ śvetalohitāḥ |
 raktāsyāḥ piṅganayanā medhyadeśavicāriṇaḥ | |
 bhoge yajñopavitādidvijacihnopacihnitāḥ |
 bilvapuşpahimośīrapadmaguggulugandhayaḥ | |
 kṣatriyā mānino dhīrā raktākṣā bhr̥śakopanāḥ |
 pakvajāmbavakharjūradrākṣābhinnāñjanaprabhāḥ | |
 bhogerddha candraśrīvatsaśaṅkhacakrahalāṅkitāḥ |
 jātīcampakapunnāgapatrajoṅgakagandhayaḥ | |
 vaiśyāḥ pārāvatābhāsā vajragomedakaprabhāḥ |
 bindumaṇḍalacitrāṅgā dhūmrapāṭalalohitāḥ |

bastakuṣṭhaviṅkaṣṭrasarpiṣāṃ gandhataḥ samāḥ | |
 śūdrāḥ savarṇā godhūmamahiṣadvipakardamaiḥ |
 bindurekhācitā rūkṣāḥ surāṣoṇitagandhayaḥ | |
 pūrvamadhyāparāhṇeṣu caranti brāhmaṇādayaḥ |
 astaṃgate ravau śūdrāḥ daśanti brāhmaṇāḥ puraḥ |
 saṃsthitā dakṣiṇe pārśve kṣatriyā vāmato viśaḥ | |
 śūdrāstu prṣṭhato viprāstrīnapyanilapūrvakān |
 kopayanti kramāddoṣāṃstrīmstrayaḥ kṣatriyādayaḥ | |
 daṃśagandhoṅgagandhena jñeyasteṣāṃ yathāyatham | |
 vāyumūṣikamaṇḍūkasarvabhakṣāḥ krameṇa te | |
 āhārārtham bhayāt pādasparśādativiṣāt krudhaḥ |
 pāpavṛttatayā vairāddevaṣṭiyamacodanāt |
 daśanti sarpāsteṣūktam viśādhikyam yathottaram | |
 āviṣṭāt kāraṇam jñātvā pratikuryādyathāyatham | |
 vyantaraḥ pāpaśīlatvānmārgamāvṛtya tiṣṭhati | |
 yatra lālāparikledamātram gātre pradṛśyate |
 na tu daṃṣṭrākṛtam daṃśam tattunḍāhatamādiṣet | |
 ekaṃ daṃṣṭrāpadaṃ dve vā vyālīdhākhyamaṣoṇitam |
 daṃṣṭrāpade sarakte dve vyāluṣṭam trīṇi tāni tu | |
 māṃsacchedādvicchinnaṣṭakavāhīni daṣṭakam |
 daṃṣṭrāpadāni catvāri tadvaddaṣṭanipīḍitam | |
 nirviṣam dvayamatrādyamasādhyaṃ paścimam vadet | |
 viṣam nāheyamaṇḍapya raktaṃ dūṣayate vapuḥ |
 raktamaṇḍapya tu prāptaṃ vardhate tailabinduvat | |
 bhīroḥ sarpāṅgasamsparsād bhayena kupitonilaḥ |
 kadācit kurute śopham sarpāṅgābhihataṃ tu tat | |
 durgāndhakāre viddhasya kenacidḍaṣṭaśaṅkayā |
 viṣodvego jvaraścharddirmūrcchā dāhopi vā bhavet |
 glānirmohotisāro vā tacchaṅkāviṣamucyate | |
 daṃāstu saviṣaḥ sarvaḥ saśopho vedanānvitaḥ |
 tudyate grathitaḥ kiñcit kaṇḍumān dahyate bhr̥ṣam |
 nirviṣo viparītosmāt # | |
 tatra daṃśaḥ phaṇāvātām |
 kūrmaprṣṭhonnato rūkṣaḥ sūkṣmadamṣṭrāpadānvitaḥ | |
 vikārāḥ śyāvātā vaktranakhamūtrākṣivīṭtvacām |
 śītajvaraḥ sandhirujā nidrānāśo vijṛmbhikā | |
 manyāstabhbhaḥsirādhmānam prṣṭhakaṭyasthivāggrahāḥ |
 śirogurutvamaruciḥ kāśaśvāsau hanugrahaḥ | |
 śūlamudveṣṭanam koṣṭhe śoṣarodhau malāśrayau |
 sandigdhaṇḍakṭvaṃ naiśceṣṭyam mṛtasyeva viṣamjñatā | |
 phenalālodgamau hidhmā kaṇṭhe ghurughurāyaṇam |
 śuṣkodgāro muhuste te vātajāścāpare gadāḥ | |
 daṃśo maṇḍalinām soṣmā saśoṣaḥ pītalohitaḥ |
 pr̥thurvisarpadāhoṣākledakothairviśīryate | |
 vikārā vaktradantādipītātā tṛṣṭramo bhramaḥ |
 dāho mūrcchā jvarastiktavaktratvaṃ pītadarśanam | |
 raktāgamanamūrdhvādhaḥśītecchā dhūmako madaḥ |
 āśusarvāṅgavisṛtīrgadāste te ca pittajāḥ | |
 daṃśo rājīmatām snigdhaḥsthirapicchilaśophakṛt |
 sāndrāsraḥśīśiraḥ pāṇḍustadvikārāśīrovyathā | |
 aruciśchardirālasyaṃ hṛllāso madhurāsyatā |

kaṇṭhe ghurughuraḥ pāko kaṇḍūrakṣṇorhimo jvaraḥ ||
 kṛcchrāducchravasanaṃ nidrā kāsaḥ śvetanakhādītā |
 stambho gurutvaṃ cāṅgānāṃ nāsikākṣimukhasrutīḥ |
 romaharṣastamaśvāso rogāścānye kaphodbhavāḥ ||
 vyantare miśraliṅgatvaṃ daṣṭaḥ puṃsordhvamīkṣate |
 prakṣipeddakṣiṇaṃ pādaṃ pūrvakāyasamudyataḥ ||
 dhīrolpavegaḥ śarvaryāṃ viparītaṣṭu yoṣitā |
 hīnasvarotisārārtaḥ kampate trasyate jvarī ||
 napuṃsakena tiryagdr̥gadhīraḥ priyamaithunaḥ |
 bahuvādī ca vṛddhena cirānmandāśca vedanāḥ ||
 bālena śīghraṃ tikṣṇāśca kumāreṇākṣṇi dakṣiṇe |
 rogī kumāryā vāme tu garbhīṇyā kṛṣṇajihvadr̥k ||
 jṛmbhā krodhopajihvārtaḥ sa śūnoṣṭhaḥ sitānanaḥ |
 gurūdarāḥ śīrorogī sūtādaṣṭaṣṭu mehati |
 śoṇitaṃ kṛcchraśūlārtaḥ sūcibhiriva bhidyate ||
 vegānāṃ raktamāmsādyāḥ saptoktāḥ pūrvamāśrayāḥ ||
 darvikṛtātha daṣṭasya duṣṭaṃ śyāvībhavatyasṛk |
 śyāvātā tena vaktrādaḥ sarpaṇṭiva ca kīṭakāḥ ||
 dvitīye granthayo vege tṛtīye mūrddhagauravam |
 dr̥grodho daṃśavikledaścaturthe ṣṭhīvanam vamiḥ ||
 sandhiviśleṣaṇaṃ tandrā pañcame parvabhedanam |
 dāho hidhmā ca ṣaṣṭhe tu hr̥tpīḍā gātragauravam ||
 mūrccāvipāko 'tisāraḥ prāpya śukrantu saptame |
 skandhapṛṣṭhakaṭibhaṅgaḥ sarvaceṣṭānivartanam ||
 atha maṇḍalidaṣṭasya duṣṭaṃ pītibhavatyasṛk |
 tena pītāṅgatā dāho dvitīye śvayathūdbhavaḥ ||
 tṛtīye daṃśavikledaḥ svedastr̥ṣṇā ca jāyete |
 caturthe jvaryate dāhaḥ pañcame sarvagātragah ||
 daṣṭasya rājilairduṣṭaṃ paṇḍutāṃ yāti śoṇitam |
 paṇḍutā tena gātrānāṃ dvitīye gurutātī ca ||
 tṛtīye daṃśavikledanāsikākṣimukhasravāḥ |
 caturthe garimā mūrddhno manyāstambhaśca pañcame |
 vākyaśaṅgo jvaraḥ śītaḥ śeṣayoḥ pūrvavadvadet ||
 kuryāt pañcasu vegeṣu cikitsāṃ na tataḥ param ||
 jalaplutā ratikṣiṇā bhītā nakulanirjitāḥ |
 śītavātātapavyādhikṣuttṛṣṇāśramapīḍitāḥ ||
 tūrṇaṃ deśāntarāyātāṃ vimuktaviṣakañcukāḥ |
 kuśauśadhīkaṇṭhakavadye caranti ca kānanam |
 deśaṃ ca vidyādhyuṣitaṃ sarpāstelpaviṣā matāḥ ||
 śmaśānacaityavalmīkayajñāśrayasurālaye |
 catuṣpathe jalasthāne jīrṇodyāneṣu koṭare ||
 kṣīridrume nimbatarau nirjhare girigahvare |
 cakravajragadākuntatrisūlāñkajaṭādharaḥ ||
 raktāśyanayanā ye ca te syurāśīviṣopamāḥ |
 na teṣāṃ kālaniyamo na ca vegeṣvanukramaḥ ||
 mantratantrabalānnāpi prasahya vinivartanam |
 upahāranamaskārajapaśāntiparāyaṇaḥ |
 kaścijīvati tairdaṣṭo virūpo vikalo 'pi vā ||
 śmaśānaciticaityādaḥ pañcamīpakṣasandhiṣu |
 aṣṭamīnavamīsandhyāmadhyarātridīneṣu ca ||
 yāmyāgneyamaghāśleṣāviśākhāpūrvanairṛte |

nairṛtākhye muhūrte ca daṣṭaṃ marmasu ca tyajet ||
 daṣṭamātre sitāsyākṣaḥ śīryamāṇasīroruhaḥ |
 stabdhajihvo muhurmūrcchan śītochvāso na jīvati ||
 hidhmā śvāso vamiḥ kāso daṣṭamātrasya dehinaḥ |
 jāyate yugapadyasya sa hr̥cchūlī na jīvati ||
 vepathurvedanāstīvrā grīvābhaṅgokṣiraktatā |
 mūrcchā galagrahaśchardiḥ pretarājasyakiṅkarāḥ ||
 jāmbavapratimo daṁśaḥ kūrmapr̥ṣṭhavadunnataḥ |
 raktaṃ khebhyaḥ samastebhyo vartate na tu daṁśataḥ ||
 romṇāṃ na śītalairharṣaḥ śvayathurlohitāsitaḥ |
 hr̥ṣṭamehanatā vakravaktratvaṃ yasya taṃ tyajet ||
 phenam vamatī nissamjñāḥ śyāvapādakarāṇanaḥ |
 nāsāvāsādo bhaṅgoṅge vidbhedaḥ ślathasandhitā ||
 viṣapītasya daṣṭasya digdhenābhihatasya ca |
 bhavantyetāni rūpāṇi samprāpte jīvitakṣaye ||
 na nasyaiścetanā tīkṣṇairna kṣatāt kṣatajāgamaḥ |
 daṇḍāhatasya no rājīḥ prayātasya yamāntikam ||
 atonyathā tu tvarayā pradīptāgāravad bhiṣak |
 rakṣaṇ kaṇṭhagatān prāṇān viṣamāśu śamaṃ nayet ||
 | iti ekacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 dvicacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ sarpaviṣapraṭiṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayomaharṣayaḥ ||
 mātṛāśataṃ viṣaṃ sthitvā daṁśe daṣṭasya dehinaḥ |
 dehaṃ prakramate dhātūn rudhirādīn pradūṣayat ||
 etasminnantare karma daṁśasyotkartanādikam |
 kuryācchīghraṃ yathā dehe viṣavallī na rohati ||
 daṣṭamātro daśedāśu tameva pavanāśinam |
 loṣṭaṃ mahīm vā daśanaiśchitvā vānu sasambhramam ||
 niṣṭhīvena samālimpeddaṁśaṃ karṇamalena vā |
 daṁśasyopari badhnīyādariṣṭāṃ caturaṅgule |
 kṣaumādibhirvenikayā siddhairmantraisca mantravit ||
 bandho deśānusāreṇa nātigādhaślatho hitaḥ |
 daṁśapūtitvaśophādīn kurute hyatipīḍitaḥ |
 aśaktaḥ śithilo rodhdum viṣaṃ deśāntaraṃ vrajat ||
 ambuvat setubandhena bandhena stabhyate viṣam |
 na vahanti sirāścāsyā viṣaṃ bandhābhipīḍitāḥ ||
 niṣpīḍya coddhareddaṁśaṃ marmasandhyagataṃ tathā |
 na jāyate viṣāvego bījanāśādivāṅkuraḥ |
 marmage prāpnuyānmṛtyuṃ sandhisthe vikalāṅgatām ||
 daṁśaṃ maṇḍalināṃ muktvā pittalatvādathāparam |
 prataptairhemalohādyairdahedāsūlmukena vā |
 karoti bhasmasāt sadyo vahniḥ ki nāma na kṣaṇāt ||
 ācūset pūrṇavaktro vā mṛdbhasmāgadagomayaiḥ |
 pracchāyāntarariṣṭāyāṃ māmsalaṃ tu viśeṣataḥ ||
 aṅgaṃ sahaiva daṁśena lepayedagadairmuhuh |
 candanośīrayuktena salilena ca secayet ||
 viṣe pravīṣṭe vidhyet sirāṃ sā paramā kriyā ||
 rakte nirddriyamāṇe hi kṛtsnaṃ nirddriyate viṣam |
 duṣṭe hi vyāpnuyādaṅgaṃ dhruvaṃ mṛtyurbhavatyataḥ ||
 sirāvyadhoditairasramapravṛttaṃ pravartayet |

stambhayedativṛttam ca taireva prāṇarakṣayā ||
 durgandham saviṣam raktamagnau caṭacaṭāyate |
 yathādoṣam viśuddham ca pūrvavallakṣayedasṛk ||
 sirāsvadrśyamānāsu yojyāḥ śṛṅgajalaukaṣaḥ ||
 śoṇitam srutaśeṣam ca pravilīnam viṣoṣmaṇā |
 lepasekaiḥ subahuśaḥ stambhayed bhṛśaśītalaiḥ ||
 askanne viṣavegāddhi mūrccāyamadahṛddravāḥ |
 bhavanti tān jayecchītaivījeccāromaharṣataḥ ||
 viṣam karṣati tikṣṇatvāddhṛdayam tasya guptaye |
 pibed ghṛtam ghṛtakṣaudramagadam vā ghṛtāplutam ||
 majjānam gomayarasaḥ bhasmāmbhaḥ kṛṣṇamṛjjalam |
 aikadhyaṃ pañcagavyam vā dadhi gairikavāri vā ||
 khādedvā kovidārkaśirīṣakaṭabhīcchadān |
 chāgameṣavarāhāsṛkśīstusthavirayoṣitaḥ ||
 pibeyurgarbhīṇī śītamadhurān payasā gadān |
 tathā mūrccādayo na syurviṣam cāśvetinānilam ||
 hṛdayāvarāṇeṇāsyā śleṣmā hṛdyupacīyate |
 pravṛttagauravotkleśaḥ llāsam vāmayettataḥ ||
 dravaiḥ kāñjikakaulatthatailamadyādivarjitaiḥ |
 vamanairviṣahṛdbhiṣca naivam vyāpnoti tadvapuḥ ||
 bhujāṅgadoṣaprakṛtisthānavegaviśeṣataḥ |
 susūkṣmam samyagālocya viśiṣṭam cācaretkriyām ||
 sinduvārakamūlāni rasena svena peṣayet |
 madhuyuktoyamagadaḥ pānam darvīkṛtām viṣe ||
 sinduvārakamūlāni śvetā ca girikarṇikā |
 pānam darvīkarairdaṣṭe nasyam madhu sapākalam ||
 kṛṣṇasarpeṇa daṣṭasya limpeddamśam hrte 'sṛji |
 cāraṭīnākulībhyām vā tikṣṇamūlavīṣeṇa vā ||
 pānam ca kṣaudramañjiṣṭhāgrhadhūmayutam ghṛtam ||
 taṇḍulīyakakāśmaryakiṇihīgirikarṇikāḥ |
 mātuluṅgī sitā śeluḥ pānanasyāñjane hitaḥ |
 agadaḥ phaṇinām ghore viṣe rājīmatāmapī ||
 samāḥ sugandhāmṛdvīkāśvetākhyāgajakarṇikāḥ |
 arddhāmśam saurasam patram kapittham bilvadāḍimam |
 sakṣaudro maṇḍaliviṣe viśeṣādagado hitaḥ ||
 pañcavalkavarāyaṣṭī nāgapuṣpailavālukam |
 jīvakaṣabhakau śītam sitā padmakamutpalam ||
 sakṣaudro himavān nāma hanti maṇḍalinām viṣam |
 lepācchvayathuvīsarpaṣphoṭajvaradāhahā ||
 kāśmaryam vaṭaśṛṅgāṇi jīvakaṣabhakau sitām |
 mañjiṣṭhām madhukam ceti daṣṭo maṇḍalinā pibet ||
 vaṃśatvagbījakaṭukā pāṭalībījanāgaram |
 śirīṣabījativīṣe mūlam gāvedhukam vacām |
 piṣṭo govāriṇāṣṭāṅgo hanti gonasajam viṣam ||
 kaṭukativīṣākuṣṭhagrhadhūmahareṇukāḥ |
 sakṣaudravyoṣAtagarā ghnanti rājamitām viṣam ||
 nikhanetkāṇḍacitrāyā damśam yāmadvayam bhuvi |
 uddhṛtya pracchitam sarpirdhānyamṛdbhyām pralepayet ||
 pibet purāṇam ca ghṛtam varācūrṇāvacūrṇitam |
 jīrṇe virikto bhuñjīta yavāṇnam sūpasamskṛtam ||
 karavīrārkakusumamūlalāṅgalikā kaṇāḥ |

kalkayedāranālena pāṭhāmaricasaṃyutāḥ |
 eṣa vyantaradaṣṭānāmagadaḥ sārvaśārmikāḥ ||
 śīrīṣapuṣpasvarase saptāhaṃ maricaṃ sitaṃ |
 bhāvitāṃ sarpadaṣṭānāṃ pānanasyāñjane hitaṃ ||
 dvīpalaṃ vakrakuṣṭhābhyāṃ ghṛtakṣaudraṃ catuṣpalaṃ |
 api takṣakadaṣṭānāṃ pānametat sukhapradam ||
 gr̥hadhūmaṃ haridre dve samūlaṃ taṇḍulīyakam |
 api vāsukinā daṣṭaḥ pibenmadhughṛtāplutaṃ ||
 raktaṃ māṃsaṃ ca godhāyāḥ śuṣkaṃ cūrṇīkṛtaṃ hitaṃ |
 viṣe rasagate pānaṃ kapittharasasaṃyutaṃ ||
 śelumūlatvagagrāṇi bādarodumbarāṇi ca |
 kaṭabhyāśca pibedraktagate māṃsagate punaḥ ||
 sakṣaudraṃ khādirāriṣṭakauṭajaṃ mūlamambhasā |
 sarveṣvapi balāyugmaṃ madhukaṃ madanaṃ natam ||
 śirogate viṣe mūlaṃ nasyakarmaṇi yojayet |
 bandhujīvasya bhāṇrgyāśca surasasyāsitasya ca ||
 athavā pippalīhiṅguvṛścikālīmanaśśilāḥ |
 śīrīṣabījāpāmārgalavaṇaṃ cetanākaram |
 kalkaśrūrṇothavā kṛṣṇākṣavakātivīṣoṣaṇāt ||
 pippalī maricakṣāravacāsaindhavaśīgrukāḥ |
 piṣṭā rohitapittena ghnantyakṣigatamañjanāt ||
 candanaṃ madhukaṃ māṃsī pippalīmaricotpalam |
 saindhavaṃ cāñjanaṃ śreṣṭhaṃ gavāṃ pittena kalkitaṃ ||
 naktamālaphalaṃ vyoṣaṃ bilbamūlaṃ niśādvayam |
 puṣpaṃ ca saurāsaṃ piṣṭamañjanaṃ bastavāriṇā |
 bhojavaitaraṇoddiṣṭaṃ viṣasuptaprabodhanam ||
 vāriguñjāphalośīraṃ netrayorviṣaduṣṭayoḥ |
 añjanaṃ vāriṇā piṣṭaṃ gāruḍaṃ garuḍopamam ||
 samudraphenaṃ maricaṃ kaṇṭhsauvīrakāñjam |
 cūrṇāñjanaṃ sasindhūtthaṃ viṣopahatacakṣuṣām ||
 kapitthamāṃsaṃ sasitākṣaudraṃ kaṇṭhagate viṣe |
 lihyādāmāśayagate tābhyāṃ cūrṇapalaṃ natāt ||
 viṣe pakvāśayagate mañjiṣṭhārajanīdvayam |
 pippalīm ca samaṃ piṣṭvā gavyapittena pāyayet ||
 pippalīnāgarakṣāraṃ navanītena mūrccitaṃ |
 pravṛddhe kaṇṭhage dadyācchleṣmaṇi pratisāraṇam ||
 jayet saṅkrāmaṇairāśu viṣaṃ śīrasi saṃśritaṃ |
 dadyādadhastādaṣṭasya mūrdhni kākāpade kṛte ||
 kākadaḥkṣaśīkchicchāgagavyamāhiṣakaukkuṭam |
 bilvapramāṇaṃ māṃsāśnamūrdhvaḥdaṣṭasya pādayoḥ |
 viṣaṃ saṅkramate tatra nihanyācchīghramanyathā ||
 tikṣṇanasyāñjanānte ca bhūrimātraṃ pibet ghṛtaṃ |
 viṣaṃ hi netraṃ rūkṣasya tikṣṇairhanti samīritaṃ ||
 vāmayeta tataścainaṃ viṣaśeṣopāśāntaye |
 śleṣmalaṃ śleṣmalairdaṣṭaṃ nābherūrdhvaṃ viṣeṣataḥ ||
 dhāmārgavaḥ śakrayavāḥ sarṣapā madanaṃ madhu |
 saindhavaṃ vamaṇaṃ koṣṇaṃ viṣe śleṣmāśrayaśrite ||
 surasaṃ sarpavetālīmīśvarāṃ gaurasarṣapam |
 paṭolanimbapatraṃ ca pibet sakṣaudrasaindhavam ||
 śukāhvājālinīdanīmādanekṣvākukauṭajaṃ |
 kālā lāṅgalikā tiktā vamaṇaṃ taṇḍulāmbunā ||

paittikaṃ paittikairdaṣṭamadho nābherviṣeṣataḥ |
 viṣe pittāśayagate pāyayeta virecanam ||
 sanīlīphaladāṃ dantīm payasā mastunāthavā |
 ślakṣṇacūrṇīkṛtaṃ kumbhaṃ kvāthena traiphalena vā |
 kṣīreṇa vā trivṛcchyāmāsurasānīlinīrajaḥ ||
 piṇḍitakaphalaṃ vyoṣaṃ trivṛdvellaṃ harītakī |
 virecanam kaphaprāye lavaṇam mūtrasamplutam ||
 ghṛtāplutaṃ salavaṇam mārute nīlinīphalam ||
 śayānaḥ śayane chidre virecyo viṣapīḍitaḥ |
 muhuruttiṣṭhato hyasya viṣaṃ dūṣayatenilam |
 pibedvānto virikto vā yavāgūṃ viṣanāśinīm ||
 viṣe vātāśayagate sarpiṣaḥ pānamīṣyate |
 ādyapaścimayoryacca proktaṃ viṣaniṣedhayoḥ ||
 atha darvīkṛtāṃ vege pūrve visrāvya śoṇitam |
 agadaṃ madhusarpirbhyāṃ saṃyuktaṃ tvaritaṃ pibet ||
 dvitīye vamaṇam kṛtvā tadvadevāgadaṃ pibet |
 viṣāpahe prayuñjīta tṛtīyeñjananāvane ||
 pibeccaturthe pūrvoktāṃ yavāgūṃ vamaṇe kṛte |
 ṣaṣṭhapañcamayoḥ śītairdigdhasiktamabhīkṣṇaśaḥ ||
 pāyayedvamaṇam tīkṣṇam yagāgūṃ yathoditām |
 agadaṃ saptame tīkṣṇam yuñjyādāñjananasyayoḥ ||
 kṛtvāvagāḍhaṃ śastreṇa mūrdhni kākapadaṃ tataḥ |
 māṃsaṃ sarudhiraṃ tasya carma vā tatra nikṣipet ||
 tṛtīye vāmitaḥ peyāṃ vege maṇḍalinām pibet |
 atīkṣṇamagadaṃ ṣaṣṭhe gaṇam vā padmakādikam ||
 ādyevagāḍhaṃ pracchāya vege daṣṭasya rājilaiḥ |
 alābunā haredraktaṃ pūrvavaccāgadaṃ pibet ||
 ṣaṣṭhe vegeñjanaṃ tīkṣṇamavapīḍaṃ ca yojayet |
 anukteṣu ca vegeṣu kriyāṃ darvīkaroditām ||
 garbhīṇībālavrddheṣu mṛdu vidhyet sirāñca na ||
 tvañmanohvā niṣe vakraṃ rasaḥ śārdūlajo nakhaḥ |
 tamālaḥ kesaraṃ śītaṃ pītaṃ taṇḍulavāriṇā |
 hanti sarvaviṣāṇyetadvajraṃ vajramivāsuraṇ ||
 prapaunḍarīkaṃ kaṭukā devadārusuvarcikā |
 kālānusārī sthauneyaśaileyaghanapadmakam ||
 kuṭanneṭalāpunnāganatakuṣṭhīprayaṅgukam |
 lodhraguggulutālīsapippalīsvarṇagairikam ||
 sinduvāraḥ sitaḥ śuṇṭhī dhyāmakam lavaṇottamam |
 ślakṣṇacūrṇīkṛtaṃ śṛṅge nidadhyānmākṣikadrutam ||
 tārkṣyastārkṣyopamaḥ pānanāvanābhyañjanāñjanaiḥ |
 agadastakṣakasyāpi viṣavegaṃ nivartayet ||
 lodhraṃ śīrīṣaśuṣpāṇi samaṅgā hiṅgu reṇukāḥ |
 kaṇoṣaṇailānepālī vacā yaṣṭī madhūtpalam ||
 sinduvārakamandāramūlam bījaṃ karañjajam |
 jyotiṣmatī nataṃ kuṣṭhaṃ śvetā ca girikarṇikā ||
 cūrṇitaḥ kanyayā kṣaudragopittābhyāṃ ca vartitaḥ |
 agado hanti sarpākhukaṇabhaṃ ca sṛgālajam ||
 biḍālakāṇḍacitrotthaṃ viṣaṃ bhūtagrahaṃ jvaram |
 apasmāragrahonmādagulmājīrṇam viṣūcikām ||
 bilvasya mūlam surasasya puṣpaṃ phalaṃ karañjasya nataṃ surāhvam |
 phalatrayaṃ vyoṣanīśādvayaṃ ca bastasya mūtreṇa susūkṣmapīṣṭam ||

bhujaṅgalūtonduruvṛścikādyairviṣucikājīrṇagājvaraiśca |
 ārttān narān bhūtaavidharsitāṃśca svasthīkarotyāñjanapānanasyaiḥ | |
 trivṛdviśalyā madhukaṃ niṣe lavaṇapañcakam |
 maṃjiṣṭhā tryūṣaṇaṃ tadvat kalkayet sa mahāgadaḥ | |
 māmśihareṇutripalā muruṅgī madhuyaṣṭikā |
 maṃjiṣṭhā padmakāśokakuṣṭhatālīsacandanam | |
 sugandhikailā kiṇihī tvakpaṭolī mṛgādinī |
 bhārṅgī vidāṅgaṃ pālindī pāṭhā kroṣṭukamekhalā | |
 puṣpamāruṣkaraṃ patraṃ saurasam kramukaṃ puram |
 pittaṃ nakulamārjāragodhāśalyakasūkarāt | |
 pṛṣatāccitrapatrācca goṣṛṅge pūrvavat sthitaḥ |
 yatra gehe na tatrāhikīṭādibhyo bhayodbhavaḥ | |
 etena bherīpaṭahāḥ patākāśca pralepitāḥ |
 āṛṣabheṇa viṣaṃ ghnanti sparśaśravaṇadarśanaiḥ | |
 pralepādyaiśca niśśeṣaṃ daṃśādapyuddharedviṣam |
 bhūyo vegāya jāyeta śeṣaṃ dūṣīviśāya vā | |
 viśāpāyenilaṃ kruddhaṃ snehādibhirupācaret |
 tailamadyakulatthāmlavarjyaiḥ pavananāśanaiḥ | |
 pittaṃ pittajvaraharaiḥ kaṣāyasnehabastibhiḥ | |
 samākṣikeṇa vargeṇa kaphamāragvadhādinā | |
 sitā vaigandhiko drākṣā payasyā madhukaṃ madhu |
 pānaṃ samantrapūtāmbuprokṣaṇaṃ sāntvahaṛṣaṇam |
 sarpāṅgābhihate yuñjyāttathā śaṅkāviśārdite | |
 pūtanopratakūṣmāṇḍapiśācādyā naradviṣaḥ |
 hanyurauṣadhavīryāṇi rakṣākarmaṇyavāritāḥ |
 tasmādrakṣāṃ prayuñjīta rakṣogaṇanivāriṇīm | |
 gomayena susammṛṣṭe dhūpāgarusudhūpite |
 gandhamālyopahārādyairgr̥he pūjitadaivate | |
 sūtrakārān samabhyarcya śaṅkarāstikakāśyapān |
 santarpya havyakavyābhyāṃ samiddhānanaladvijān | |
 prāṇmukhāyopaviṣṭāya viśārtāya cikitsakaḥ |
 uttarābhimukho yuñjyādvidyāṃ mantrāṇi bheṣajam | |
 samapramāṇairharitairdarbhaiḥ prāgabhimantritaiḥ |
 acchinnāgraiḥ samūlaiśca kuryāttasyāpamārjanam | |
 brāhmādyai ragadairenaṃ nityamevānulepayet |
 sañjīvanādīn pānādaḥ daṃśālepe ca yojayet | |
 pūrṇakumbhaṃ sakusumaṃ sarṣapān chāgalaṃ payaḥ |
 śāstraṃ dūrvāṃ madhu ghṛtaṃ kuryāddaṣṭasya mūrddhataḥ |
 evaṃ śāmyati saptāhādviṣamātmavataḥ sataḥ | |
 karketanaṃ marakataṃ vajraṃ vāraṇamauktikam |
 vaidūryaṃ gardabhamaṇiṃ picukāṃ viṣamuṣṭikāṃ | |
 himavadgirisambhūtāṃ somarājīm punarnavām |
 tathā droṇaṃ mahādroṇaṃ mānasīm sarpajaṃ maṇim |
 viśāṇi viśāśāntyartham vīryavanti ca dhārayet | |
 chatrī jharjharapāṇiśca caredrātrau viśeṣataḥ |
 tacchāyāśabdavitrastāḥ praṇaśyantibhujaṅgamāḥ | |
 | iti dvicatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 atha tricvatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ kīṭaviṣapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 sarpāṇāmeva viṇmūtraśukrāṇḍaśavakothajāḥ |

doṣairvyastaiḥ samastaiśca yuktāḥ kīṭāścaturvidhāḥ | |
 kumbhīnasastuṇḍikerī śṛṅgī śatakulīrakaḥ |
 uccīṭiṅgognināmā ca ciccīṭāṅgo mayūrakaḥ |
 ahijorabhṛakābartasārikāmukhavaidalāḥ | |
 śarāvakurdau paruṣaścitraśīrṣo hi jārakaḥ |
 aṣṭādaśeti vāyavyāḥ kīṭā vātaprakopanāḥ | |
 kaṇḍīnyakaḥ kaṇabhako varaṭī patravṛścikaḥ |
 vināsikā brāhmaṇikā vindulo bhramarastathā | |
 bāhyakī piccīṭaḥ kumbhī varcaḥkīṭorimedakaḥ |
 dundubhiḥ padmakīṭaśca makaraḥ śatapādakaḥ | |
 pañcālāḥ pākamatsyaśca sūkṣmatuṇḍoṭha gardabhiḥ |
 klītaḥ kṛmīsarārī ca yaścāpyutkleśakaḥ smṛtaḥ |
 caturviṃśatirāgreyāḥ kīṭāḥ pittavikāradāḥ | |
 viśvambharaḥ pañcaśuṣkaḥ pañcakṛṣṇoṭha kokilaḥ |
 sthairyakaḥ pracalākaśca vaṭabhaḥ kīṭibho jaṭī | |
 sūcīmukhaḥ kṛṣṇagodhā dabhraḥ kāśāyavāsikaḥ |
 trayodaśaite nirdiṣṭāḥ saumyāḥ śleṣmaprakopanāḥ | |
 tuṅganāśaścīpilakastālako vāhakastathā |
 koṣṭhāgārī kṛmīkaro yaśca maṇḍalapucchakaḥ | |
 tuṇḍanābhaḥ sarṣapako madguliḥ śambukastathā |
 agnikīṭaśca saṅkīrṇā dvādaśa prāṇanāśanāḥ | |
 daṣṭasyakīṭairvāyavyairdaṁśastodarujolbaṇaḥ |
 āgneyairalpasamśrāvo dāharāgavisarpavān |
 pakkapīluphalaprakhyāḥ kharjūrasadṛśoṭha vā | |
 kaphādhikairmandarujāḥ pakkodumbarasannibhaḥ |
 srāvādhyaḥsarvaliṅgastudaṁśaḥ syātsānnipātikaḥ | |
 vegāśca sarpavacchopho varddhiṣṇurvisraraktatā |
 śīrokṣīgauravaṃ mūrccā bhramaḥ śvāsotivedanā | |
 sarveṣāṃ karṇikā śopho jvaraḥ kaṇḍūrarocakaḥ | |
 vātikaḥ pakṣavātena sparśāddaśati paittikaḥ |
 mukhena ślaiṣmikaḥ kīṭaḥ sarvathā sānnipātikaḥ | |
 daṣṭasya kaṇabhaiḥ śopho visarpo vamathurjvaraḥ |
 daṁśaśca karṇikākāraḥ śyāvarakto viśīryate | |
 trikaṇṭakaistu daṣṭasya nānāvarṇoṭha vā sitaḥ |
 daṁśo bhavecchvayathumān moho bhedaśca varcasāḥ | |
 kṛkalāserddhacandrābhaḥ srāvavāt bhr̥śalohitaḥ |
 daṁśo raktaīścītaḥ sphoṭaiḥ saśūlaidambhavodbhavaḥ | |
 ekadaṁṣṭrār̥pitaḥ pītaḥ kaṇḍūmān dārduraḥ saruk |
 daṁśo daṣṭaḥ satṛṇnidro mūrccāhvān haritaṃ vamet | |
 mātso daṁśaḥ sarugdāhaḥ prāgevakto jalaukasām |
 viśvambharaḥkṛto daṁśaḥ śophakaṇḍūrujānvitaḥ |
 kaphodvamamatīsāraṃ kurute koṭhajanma ca | |
 pītaḥ śatapadīdaṁśaḥ svedarugrāgaśophavān |
 atasīpuṣpavarṇo vā pīṭakāvān bhramagradāḥ | |
 gr̥hagodhikayā sgheadatodaśvayathudāhavān |
 kledī ca daṁśo daṣṭasya hr̥spīḍā granthisambhavaḥ | |
 kaṇḍūmān maśakairīṣacchvayathurmandavedanaḥ |
 asādhyakīṭasadṛśamasādhyamaśakakṣatam | |
 prāyeṇa makṣikā netre daśanti śvayathūlvanaḥ |
 taddaṁśo dāhakaṇḍūmāṃstāsām tu sthālikām tyajet |
 tadṛṣṭe pīṭakā śyāvā srāviṇī bhūryupadravā | |

rugvān pipīlikādaṃśo vahnineva ca dahyate ||
 jalabindunibhaiḥ sphoṭairdāhakaṇḍūrujānvitaiḥ |
 yat gātramācitam soṣma tadvidyādavamūtritam ||
 vṛścikasya viṣam tīkṣṇamāḍau dahati vahnivat |
 ūrdhvamārohati kṣipram daṃśe paścāttu tiṣṭhati |
 daṃśaḥ sadyotiruk śyāvastudyate sphuṭatīva ca ||
 te gavādiśakṛtkothaddigdhadaṣṭādikothataḥ |
 sarpakothācca sambhūtā mandamadhyamahāviṣāḥ ||
 mandāḥ pītāḥ sitāḥ śyāvā rukṣāḥ karburamecakāḥ |
 romaśā bahuparvāṇo lohitaḥ pāṇḍurodarāḥ ||
 dhūmrodarāstriparvāṇo madhyāstu kapilāruṇāḥ ||
 piśaṅgāḥ śabalāścitrāḥ śoṇitābhā mahāviṣāḥ ||
 agnyābhā dvye kaparyāṇo raktāsitasitodarāḥ ||
 tairdaṣṭaḥ śūnarasanaḥ stabdhagātro rujārditaḥ |
 kharvaman śoṇitam kṛṣṇamindriyārthanasaṃvidan ||
 svidyan mūrccchan viśuṣkāsyo viḥṇalo vedanāturaḥ |
 viśīryamānamāmsaśca prāyaśo vijahātyasūn ||
 uccitīṅgastu vaktreṇa daṣatyabhyadhikavyathaḥ ||
 sādhyato vṛścikāt stambham śephaso hr̥ṣṭaromatām |
 karoti sekamaṅgānām daṃśaḥ śītāmbuneva ca ||
 uṣṭravarnatayā proktaḥ sa eva hyuṣṭradhūmakāḥ |
 rātriko rātricārācca pṛthak tu kaṇabhādiṣu |
 vikārasādhanābhedāt bhedaḥ santopi noditāḥ ||
 vātapittottarāḥ kīṭā ślāiśmikāḥ kaṇabhondurāḥ |
 prāyo vātolbaṇaviṣā vaścikāḥ soṣṭradhūmakāḥ ||
 yatra yasyaiva doṣasya liṅgādhikyam pratarkayet |
 tatra tasyauṣadhaiḥ kuryādviparītaguṇaiḥ kriyām ||
 hr̥tpīḍordhvānilaḥ stambhāḥ sirāyāmosthi parvaruk |
 ghūrṇanodveṣṭanam gātraśyāvātā vātike viṣe ||
 saṃjñānāśoṣṇaniśvāsau hṛdāhaḥ kaṭukāsyatā |
 māmśavadaraṇam śopho raktapittam ca paittike ||
 chardyarocakahṛllāsaprasedhikāśapīnasaiḥ |
 saśaityamukhamādhuryairvidyācchraṣmādhikamviṣam ||
 piṇyākena vranālepastailābhyaṅgaśca vātike |
 svedo nāḍīpulākādyairbr̥mhaṇaśca vidhirhitaḥ ||
 paittikam stambhayet sekaiḥ pradehaiścātīśīṭalaiḥ ||
 lekhanacchedanasvedavamanaiḥ ślāiśmikam jayet ||
 kīṭānām triprakārāṇām traividhyena kriyā hitā ||
 ssvedālepanasekāmstu koṣṇān prāyovacārayet |
 anyatra mūrccchitāddamśapākataḥ kothatopi vā ||
 nṛkeśaḥ sarṣapāḥ pītā guḍo jīrṇaśca dhūpanam |
 viṣadamśasya sarvasya kāśyapaḥ paramabravīt ||
 viṣagṇam ca vidhiṃ sarvam kuryāt saṃśodhanāni ca ||
 sādhyet sarpavaddaṣṭān viṣograiḥ kīṭavṛścikaiḥ ||
 taṇḍulīyakatulyāṃśām trivṛtām sarpiṣā piben |
 yāti kīṭaviṣaiḥ kampam na kailāsa ivānilaiḥ ||
 kṣīrivṛkṣatvagālepaḥ śuddhe kīṭaviṣāpahaḥ |
 muktālepo varaḥ śophaṭodadāhajvarapraṇut ||
 vacā hiṅguviḍaṅgāni saindhavam gajapippalī |
 pāṭhāprataviṣāvyoṣam kāśyayena vinirmitam |
 daśāṅgamagadam pītvā sarvakīṭaviṣam jayet ||

aikadhyaṃ kīṭaviṣajinmahāsnehaṃ payo madhu |
 śikhikukkuṭajaiḥ picchaiḥ satailalavaṇottamaiḥ |
 dhūpo hanti kṛtaḥ śīghraṃ kīṭavṛścikajaṃ viṣam | |
 viṣe kaṇabhaje kuryādundoṣtamupakramam |
 śīrīṣabījaṃ maṇḍūke lepaḥ snukksīrakalkitam |
 madhu trikaṭukaṃ śvetapiṇḍāmūlaṃ ca matsyaje | |
 vacāṃ vaṃśatvacam pāṭhāṃ nataṃ surasamañjarīm |
 dve bale nākulīm kuṣṭhaṃ śīrīṣaṃ rajanīdvayam | |
 guhāmatiguhāṃ śvetāmajagandhāṃ śilājatu |
 kattrṇaṃ kaṭabhīkṣāraṃ gr̥hadhūmaṃ bhanaśśilām | |
 rohīṭakaṃ ca pittena kalkayet sa varo 'gadaḥ |
 viśvambharādiṣvālepanāvanāñjanapānataḥ | |
 svarjikājaśakṛtsāraḥ surasaḥ sākṣipīḍakaḥ |
 madirāmaṇḍasaṃyukto hitaḥ śatapadīviṣe | |
 kapitthamakṣipīḍorkabījaṃ trikaṭukānvitam |
 karañjo dve haridre ca gr̥hagodhīviṣāpahaḥ | |
 kākāṇḍayuktaḥ sarveśaṃ viṣāṇāṃ taṇḍulīyakaḥ |
 praśasto barhiṇoṇḍena tadvadvyāsapīlukaḥ | |
 tagaraṃ nāgaraṃ nāgakesaraṃ maricāni ca |
 prayuktaṃ pānalepābhyāṃ makṣikāviṣanāśanam | |
 sitāsīte ca lavaṇe maricaṃ ca sanāgaram |
 phaṇijjakarasopetaṃ varaṭīnāṃ viṣāpaham | |
 sadyo vṛścikajaṃ daṃśaṃ cakratailena secayet |
 vidārigandhāsiddhena kavosṇenetareṇa vā | |
 lavaṇottamayuktena sarpiṣā vā punaḥ punaḥ |
 siñcetkoṣṇāranālena saksīralavaṇena vā |
 upanāho ghr̥te bhr̥ṣṭaḥ kalkojāyāḥ sasaindhavaḥ | |
 ādaṃśaṃ sveditaṃ cūrṇaiḥ pracchāya pratisārayet |
 rajanīsaindhavavyoṣaśīrīṣaphalapuṣpajaiḥ | |
 mātuluṅgāmlagomūtrapīṣṭaṃ ca surasāgrajam |
 lepaḥ sukhoṣṇaśca hitaḥ piṇyāko gomayopi vā | |
 pāne sarpirmadhuyutaṃ kṣīraṃ vā bhūriśarkaram |
 guḍodakaṃ vā suhimaṃ cāturjātakavāsitam | |
 palāśabījaṃ śūlaghno leporkakṣīrabhāvitam |
 pārāvataśakutpathyā tagaraṃ viśvabheṣajam |
 bīja pūrārasonmiśraṃ varo 'yaṃ vṛścikāgadaḥ | |
 manohnā saindhavaṃ hiṅgu mālatīpallavāni ca |
 gośakṛdrasapiṣṭeyaṃ guṭikā vṛścikārdite | |
 laśuno maricaṃ hiṅgu surasaṃ viśvabheṣajam |
 arkakṣīreṇa guṭikā vṛścikārditaśaṅkarī | |
 saśaivaloṣṭradamṣṭrā ca hanti vṛścikajaṃ viṣam | |
 hiṅgunā haritālena mātuluṅgarasena ca |
 lepāñjanābhyāṃ guṭikā paramaṃ vṛścikāpahā | |
 karañjārjunaśelūnāṃ kaṭabhyāḥ kuṭajasya ca |
 śīrīṣasya ca puṣpāni mastunā daṃśalepanam | |
 pippalīm maricaṃ yaṣṭīm śvetām surasamañjarīm |
 sahadevāmapāmārgaṃ taṇḍulīyaṃ ca kalkayet |
 kutalakṣāratoyena lepo 'liviṣanāśanaḥ | |
 yo muhyati praśvasiti pralapatyugravedanaḥ |
 tasya pathyāniśākṣṇāmañjiṣṭhātiviṣoṣaṇam |
 sālābuvṛntaṃ vārtākarasapiṣṭaṃ pralepanam | |

ādaṃśe yasya kaṇḍūḥsyāt kothaḥ koṭhaṃ ca dāruṇam |
 tasya lepastrikaṭukam yavakṣāroksipīḍakaḥ | |
 pārāvataśakṛtkāntāsvarjjikāgni hareṇavaḥ |
 rasena mātuluṅgasya kṣīreṇārkasyavā drutāḥ | |
 hṛdayam pīḍyate yasya mūrccā cīmicimāyanam |
 dantauṣṭhadamśo romṇām ca harṣastasya nivartate |
 vego viṣasya pañcāhannaiva vā kriyayā vinā | |
 tatra kurvīta damśasya lepanam mastukalkitaiḥ |
 śvetapāṭalyativiṣāharidrāhariṇīnataiḥ |
 bilvamūlayavakṣārasūkṣmamāgadhikāyutaiḥ | |
 utkrīyate ivādamśaḥ sūnaḥ klinno hatacchaviḥ |
 jambūphalanibham raktam kūjan vāmati veṣṭate | |
 indriyārtham na jānāti prasvidyati ca yo muhuḥ |
 svarjikākuṣṭhatagaranākulīpīlupippalīḥ |
 br̥hatīm cācchasurayā tasya piṣṭvā vilepanam | |
 sarvatra cogrāliviṣe pāyayenmadhusarpiṣī |
 vidhyet sirām vidadhyācca vamanāñjananāvanam |
 uṣṇasniḡdhāmlamadhuram bhojanam cānilāpaham | |
 nāgaram ḡṛhakatapurīṣam bijapūrakaraso haritālam |
 saindhavam ca vinihantyaḡgado 'yam lepato 'likulajam viṣamāśu | |
 ante vṛścikadaṣṭānām samudīrṇe bhṛśam viṣe |
 viṣeṇālepayeddamśam sthāvareṇa yathocitam | |
 kriyeyamucciṭiṅgepi pratilomam ca pāṃsubhiḥ |
 udvartanam sukhāmlaṣṇaistathā pracchādanam ghanaiḥ | |
 kuṭajasya phalam kuṣṭham mālātī phalinī natam |
 tikteṣvākuśca piṣṭāni pānapnadhdmanādibhiḥ | |
 vṛścikondurulūtānām sarpāṇām ca viṣāpaham |
 samānamamṛtenedam garaśeṣam ca nāśayet | |
 arkasya dugdhena śīrīṣabijam trirbhāvitam pippalīcūrṇamīśram |
 eṣo 'gado hanti viṣāni kīṭabhujāṅgalūtonduruvṛścikānām | |
 | iti tricātvarīmśo 'dhyāyaḥ |
 atha catuṣcatvārīmśo 'dhyāyaḥ |
 athāto lūtāpratiṣedham nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 viśvāmitrāya ruṣṭasya vasiṣṭhasya lalāṭajāḥ |
 svedaleśāḥ smṛtā lūtā lūne ye patitāstrṇe | |
 khāṇḍave dahyamānānāmasurāṇām śārīrataḥ |
 ye sphuliṅgā viniścēruste lūtā iti kecana | |
 anye vadanti bhuktasya duṣṭasyānnasya mūrccanāt |
 sambhavanti viṣasphoṭā ye lūtāḥ kīṭalakṣaṇam |
 yathāsvam dhārayantaste lūtāḥ kīṭāśca samjñitāḥ | |
 tatra ghoratamā lūtā bhidyante tā api tridhā |
 takṣṇimadhyāvaratvena ghnanti vāśvacikitsitāḥ |
 saptāhena daśāhena pakṣeṇa ca param kramāt | |
 kapilāgnimukhī pītā padmā mūtrā sitāsītā |
 āgneyyāḥ svedajāḥ sapta lūtāḥ pittavikāradāḥ | |
 pāṇḍurā raktapadikā bhr̥ṅgā piṅgā trimāṇḍalā |
 pūtīrvīraṇḍajāḥsapta saumyāḥ śleṣmavikāradāḥ | |
 kumudālaviṣā raktā ścitṛā santā nimecakā |
 kasanā codbhidāḥ sapta vāyavyā vāyurogadāḥ | |
 kākāṇḍyēṇapadī lājā vaidehī jālinī tathā |

mālāguṇā suvarṇā ca miśrāḥ saptopapādikāḥ | |
 vyāpnuvantyāśu gātrāṇi jvalatpāvakasannibhāḥ |
 sannipātakṛto 'sādhyāḥ sādhyāḥ kṛcchreṇacetarāḥ | |
 tā daśanti site pakṣe 'site sandhau sadaiva ca | |
 daṁśaḥ sāmānyatastāsāṃ dadrumaṇḍalasannibhaḥ |
 sito 'sito 'ruṇaḥpītaḥśyāvo vā mṛdurunnataḥ | |
 madhye kṛṣṇo 'thavā śyāvaḥ paryante jālakāvṛtaḥ |
 visarpavāñchophayutastapyate bahuvedanaḥ | |
 jvarāśupākavikledakothāvadaraṇānvitaḥ |
 kledena yatsprṣatyāṅgaṃ tatrāpi kurute vraṇam | |
 śvāsadaṁṣṭrāśakṛnmūtraśukralālānakhārtavaiḥ |
 aṣṭābhirudvamantyetā viṣaṃ vaktrādvīṣeṣataḥ | |
 śvāsena daṁśaḥ sahasā śūyate jvaradāhavān |
 daṁṣṭrākṛtastūgrataro vivarṇaḥ kaṭhitaḥ sthiraḥ | |
 gambhīraśophavastodavedanādāhasaṃyutaḥ |
 durgandhī śakṛtā dāhakaṇḍūcimicimānvitaḥ | |
 pacyate cāśu pakvaśca pāṇḍuḥ pīluphalopamaḥ |
 mūtreṇa raktaparyanto madhye kṛṣṇo viśīryate | |
 āvartasadrśaḥ śūnaḥ pūtiḥ sarpati dahyate |
 śukreṇa granthisaṃsthānaḥ kaṭhinastīvravedanaḥ | |
 alpamūlparukvoṭho lālayā kaṇḍuro mṛduḥ |
 nakhena coṣapītakākaṇḍūdhūmāyanānvitaḥ |
 kiṃśukodaravarṇastu rajasā cañcumālavān | |
 lūtā nābherdaśantyūrdhvamūrdhvaṃ cādhaśca kīṭakāḥ |
 taddūṣitaṃ ca vastrādi dehe pṛktaṃ vikārakṛt | |
 dinārdhaṃ lakṣyate naiva daṁśo lūtāviṣodbhavaḥ | |
 sūcīvyadhavadābhāti tatosau prathame 'hani |
 avyaktavarṇaḥ pracalaḥ kiñcit kaṇḍūrujānvitaḥ | |
 dvitīye 'tyunnatonteṣu pītakairiva cācitaḥ |
 vyaktavarṇo nato madhye kaṇḍūmān granthisannibhaḥ | |
 tṛtīye sajvaro romaharṣakṛdraktamaṇḍalaḥ |
 śarāvarūpastodādhyo romakūpeṣu sāsravaḥ | |
 mahāṃscaturthe śvayathustāpaśvāsabhramapradaḥ | |
 vikārān kurute tāṃstān pañcame viṣakopajān |
 ṣaṣṭhe vyāpnoti marmāṇi saptame hanti jīvita | |
 viṣamityatitīkṣṇānāmitare vibhajedataḥ | |
 viṣaṃ sāmyati sarvāsāmekaviṃśatirātrataḥ | |
 daṁśaḥ pittātmako dāhatṛṣphoṭajvaradāhavān |
 saśophāḥ kaṭhinaḥ pāṇḍuḥ kaṇḍūmān ślaiṣmikoḽparuk |
 vātikaḥ paruṣaḥ śyāvaḥ parvabhedādirukkarāḥ | |
 sarpajñānoditairliṅgairddoṣodrekaṃ ca lakṣayet | |
 tridoṣāḥ prāyaśaḥ sarvā lūtāḥ pittakaphādhikāḥ | |
 prāṇāntikīṣu hṛnmohaśvāsahidhmāśirograhāḥ |
 śvetāsītāḥ pītaraktāḥ pītakāḥ śvayathūdbhavaḥ | |
 veputhurvamathurdāhastrḍāndhyaṃ vakranāsatā |
 śyāvoṣṭhavaktradantatvaṃ pṛṣṭhagrīvāvabhañjanam |
 pakvajambūsavarṇaṃ ca daṁśāt sravati śoṇitam | |
 athāśu lūtādaṣṭasya śastrenādaṁśamuddharet |
 dahet jāmbavoṣṭhādyairna tu pittottaraṃ dahet | |
 karkaśaṃ bhinnaromāṇaṃ marmasandhyādisāṃśritam |
 prasṛtaṃ sarvato daṁśaṃ na chindīta dahet vā | |

lepayeddagdhamagadairmadhusaindhavasamyutaiḥ |
 suṣṭitaiḥ secayeccānu kaṣāyaiḥ kṣīrivṛkṣajaiḥ | |
 sarvatopaharedraktaṃ śṛṅgādyaiḥ sirayāpi vā |
 srute rakte pariṣeko ghṛtakṣīrādibhirhitaḥ | |
 prapaundarikaddrīberasārivośīrajīvakāḥ |
 lodhracandanajīvantīmañjiṣṭhāsarjavañjulāḥ | |
 mṛṇālabisaśaivālakumudotpalagairikāḥ |
 nyagrodhodumbarāśvatthaniculaplakṣavetasāḥ | |
 samaṅgāpāṭalīgundrākākolīśataparvikāḥ |
 śīrīśadhātākīmūrvāvidārīpadmakimśukāḥ | |
 śṛṅgāṭakaṃ kośavatīvāyasīsomarājayaḥ |
 madhukāmśumatīmūrvā yathālābhaṃ samāhṛtāḥ |
 śastaḥ paryuṣito lepaḥ saghṛtaḥ paittike varṇe | |
 śyāmādvayaniśāmustānakharāsnāmahāsahāḥ |
 vāsāpattaṅgasuvahānākulīgirikarṇikāḥ | |
 sarpagandhāyavaphalānirguṇḍyaśmantakasthirāḥ |
 śukākhyā mahiṣakrāntā kuṣṭhendrayavakuṅkumam | |
 karavīrāgarunataṃ sugandhā sinduvārakam |
 āsphoṭagundrā ca hitā pralepaḥ ślaiṣmike viṣe | |
 bimbīvidulabandhūkakovidārapalāśakāḥ |
 suvahāriṣṭakabrāhmīguḍūcīviśvasairyakāḥ | |
 siddhārthakā devadāru viḍaṅgānīndravāruṇī |
 śatāvarilāṅgalikīrājāvṛkṣapunarnavāḥ | |
 jīvanī vāyasī bhārṅgī katakendrayavārjunāḥ |
 misivyāghrapadīsimhapucchīmaṇḍalaparnīkāḥ | |
 śvadamṣṭrā kolabr̥hatī revatī śvetapuṣpikā |
 prapunnāṭaḥ kuravakaḥ pralepo vātike viṣe | |
 sarvatraiva ca śasyante bodhiśleṣmātakākṣakāḥ | |
 udīrṇadoṣān balino viṣe mahati vābhayen |
 kākaṇḍakikośavati lodhrendrayavasaindhavaiḥ | |
 paṭolapatramaricakaraghāṭapriyaṅgubhiḥ |
 kṛṣṇāśukanasānīpanimbāsaptāhvayaṣṭibhiḥ | |
 virecayecca triphalātrivṛttikaṭusaindhavaiḥ |
 sadantīpūgamṛdvīkā viḍaṅgairathavā pacet |
 ebhiḥ palārdhikaiḥ prasthaṃ samabrāhmīrasaṃ ghṛtāt | |
 pañcamūlaśṛtaṃ kṣīraṃ toyaṃ vā śodhanauṣadhaiḥ |
 yathāsvaṃ kalkitairyuktaṃ pṛthagdadyādvirecanam | |
 pippalīpippalīmūlaśuṇṭhīndrayavasaindhavaiḥ |
 pāṭhājamodāyaṣṭyāhvamustāsarṣapadārubhiḥ | |
 laghunā pañcamūlena saralena ca sādhitā |
 peyā saṃsarjane yojyā saghṛtā viṣanāśinī | |
 ādhmānahidhmāśvāseṣu pṛṣṭhagrīvāvabhañjane |
 saṅkocastambhakampeṣu śūleṣvardhāvabhedake | |
 vātarogeṣu cānyeṣu parvabhedārditādiṣu |
 eraṇḍavilvasaralacirivilvārkapāṭaliḥ | |
 śīgrupāṭhā kuśavṛṣaṃ vidulaṃ ca jale pacet |
 kanīyaḥ pañcamūlaṃ ca tasmin maṇḍaṃ pacet ghṛtāt | |
 dviguṇe tulyagokṣīre piṣṭairyāṣṭīniśānataiḥ |
 surāhvavellasaralaśatāhvālodhragairikaiḥ | |
 payasyākuṣṭhāgāṅgeyīkṛṣṇāmadanāsaindhavaiḥ |
 bastau pratyāgateśnīyāt pañcamūlānvitaiḥ rasaiḥ | |

nāvanam gaurave śophe lālāsrāve hanugrahe |
 girikarṇī phalasaro bandhūkaṃ kiṇihī sitā ||
 ṣaḍgranthālaśunavyoṣabr̥hatīvellasaindhavam |
 apāmārgaphalam bhārṅgī nākulī sarpagandhikā ||
 śyāmā yavaphalā bījaṃ phaṇijjakaśirīṣayoḥ |
 vārtākarasapiṣṭāni nasyaṃ viśaharaṃ param ||
 viriktaśirasaścāsyā sarpirmaṇḍonu nāvanam ||
 netroparodhaśvayathukaṇḍūnidrāsamāgame |
 vacāmanohvātrikaṭutripthalālodhragairikāḥ ||
 śāṅkho nīlotpalam tāmraṃ hema pravālakam |
 jīvantī laśunaṃ kuṣṭhaṃ katakaṃ mārkaṇḍam natam ||
 prapainḍarīkaṃ madhukaṃ karañjaphalasaindhavam |
 niśe phaṇijjakaṃ tutthaṃ srotoñjanarasāñjane |
 meṣaśrṅgayāśca kusumaṃ piṣṭaṃ govāriṇāñjanam ||
 surasaprasavavyoṣavilvamūlasurāhvayam |
 haridrā chāgalīmūtraṃ lūtākīṭaghnamañjanam ||
 śirīṣapadmakośīrapāṭalīsinduvārakam |
 kṣīrīśuṅganatodīcyasārivākuṣṭhacandanam ||
 śelusvarasapiṣṭoyamagado nāvaneñjane |
 pāne pralepe seke ca lūtāsu paramaṃ hitaḥ ||
 payasyā madhumṛdvīkāśvadamṣṭrākṣīramoraṭāḥ |
 gojīvidārīyaṣṭyāhvamadhukāni ca tadguṇaḥ ||
 tathā śirīṣakusumaṃ candralekhodbhavaṃ phalam |
 surālā kaṭabhī jātiḥ śvetā ca girikarṇikā ||
 tadvacca yuñjyāttagarakuṣṭhanāgabalābalāḥ ||
 haridrāyugalaṃ nāgadantī lodhraṃ ca śābaram |
 śirīṣapuṣpaṃ tagaraṃ sahadevā śatāvarī ||
 punarnavā nāgabalā sarpagandhā kuṭannaṭam |
 gavādanī dantaśaṭhasomavalkendurājayaḥ |
 viṣeṣu sarveṣvagadaḥ sakṣaudraḥ sarvakarmakṛt ||
 sarpākṣī candanaṃ vakraṃ mṛgākṣī gandhanākulī |
 elā mahāsugandhā ca bastamūtreṇa kalkitaḥ |
 lepe pāne ca lūtāsu nānena sadṛśogadaḥ ||
 kaṭabhīmūlatagarasamaṇḍodavadārubhiḥ |
 br̥hatīdvayagāṇgeyīrocanācandanaighṛtam ||
 siddhaṃ caturguṇakṣīraṃ pānābhyañjanayorhitam |
 lūtākaṇabhakīṭānām viṣe paramadāruṇe ||
 nivṛtte dāhaśophādu karṇikāṃ pātayedvraṇāt ||
 kusumbhapuṣpaṃ godantaḥ svarṇakṣīrī kapotaviṭ |
 trivṛtā saindhavaṃ dantī karṇikāpātanaṃ tathā ||
 haridrā gugguluḥ kiṇvaṃ vaṃśalekhaḥ kapotaviḍ |
 tadvacca saindhavaṃ kuṣṭhaṃ dantīkaṭukadaugdhikam |
 rājakrośātakīmūlaṃ kiṇvo vā mathitodbhavaḥ ||
 karṇikāpātasamaye br̥mḥayeta viśāpahaiḥ ||
 ṛtukāle ca lūtānām yāvantaḥ śukravindavaḥ |
 dehe patanti tāvatyo jāyante karṇikāḥ samam ||
 godantadantī trivṛtā haridre saindhavaṃ tilāḥ |
 madhukaṃ nimbapatrāṇi ghṛtaṃ ca vraṇaśodhanam ||
 kāntāviḍaṅgakhadiranimbakampillakāmbudaiḥ |
 sarjailādhātākīlohaiḥ siddhaṃ sarpirvraṇāpaham ||
 śirīṣakaṭabhīśelukuṣīrivṛkṣārjunatvacāḥ |

kalkacūrṇapariṣekaiḥ kīṭalūtāvraṇāpahāḥ | |
 śatāhvālodrakāsīsadārvījambvasthirocanaḥ |
 haritakī pūgaphalaṃ cūrṇoyaṃ vraṇaropaṇaḥ | |
 lākṣā rajanyau mañjiṣṭhā haritālaṃ manaśśilā |
 sarpirmadhu ca lepoyaṃ tvagviśuddhikaraḥ param | |
 romasañjananaṃ kuryādyaduktaṃ vraṇasādhane | |
 snehakāryamaśeṣaṃ ca sarpiṣaiva samācaret |
 viśasya vṛddhaye tailamagneriva tṛṇolapam | |
 | |
 iti catuṣcatvāriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha pañcatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athātaḥ pratyekalūtāpratiśedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 ādaṃṣe piṭakā tāmṛā bhavet kapilayā sthirā |
 lasikā romakūpeṣu dāho 'kṣṇo mūrdhni gauravam | |
 pānanasyāñjanālepasekeṣvatra prayojayet |
 niśāpadmakakuṣṭhailākarañjakakubhatvacāḥ | |
 sthirārkaparṇyapāmārgabrāhmījvalananākulīḥ |
 athavā kuṣṭhapattaṅganakhajoṅgakakuṅkumam | |
 agnimukhyātirukṣphoṭaḥ sambhavatyagnidagdhavat |
 agnījvālāsamānena prasvidyati viśoṣmaṇā | |
 tṛḍḍāhakampamūrcchāvān pittāsrāmatisāryate |
 yojayet pūrvavattatra pratyākhyāya tvarānvitaḥ | |
 kuṣṭhālāmajjakośīramadhūkaṃ madhukaṃ madhu |
 lābhataḥ śītavīryāṇi tāliṣaṃ gopakanyakām | |
 pītayā pītaviṇmūtradaṃśakledākṣidarśanam |
 mūrcchācchardimśiroduḥkhajvarārocakaśūlavān | |
 tatresthāḥ kaṭabhośīramuñjāvañjulapadmakāḥ |
 vaṃśakāśārjunakuśāḥ śirīṣakiṇihītvacāḥ |
 athavā vanyabālīkakauṣṭhakesarajoṅgapham | |
 padmābhaḥ padmayā sphoṭo bhinnō 'bhinnāḥ punarbhavet |
 klidyatyāśu sravatyuṣṇaṃ kledaṃ sparśe 'tirukkarāḥ | |
 tatra padmotpalānnālo himavetasavañjulāḥ |
 samṛṇālāḥ sakumudāḥ sakṣaudraghṛtaśarkarāḥ | |
 pūtirmūtraviśādaṃśo visarpī kṛṣṇaśonitaḥ |
 śvāsakāśajvaracchardimūrchādāhabhramānvitaḥ | |
 manaśśilālamadhukamadhūkotpalaṇḍanam |
 kuṣṭhālāmajjakośīrapadmakam tatra bheṣajam | |
 ādaṃṣe śvetayā śvetā piṭakā bhṛśakaṇḍulā |
 dāhamūrchājvararujāvisarpakledakāriṇī | |
 tatresthāḥ śītārāsnailāhareṇunalavañjulāḥ |
 kuṣṭhamāṃsīnatośīrakāntādhyāmakapadmakāḥ | |
 ādaṃśaḥ kṛṣṇayā kṛṣṇo viṅgandhiḥ kledaśophavān |
 utthāpyate kṛṣṇamasrgduṣṭam tatra ca bheṣajam |
 mahāsugandhā sarpakṣī vakrailā gandhanākulī | |
 śūnaḥ pāṇḍūrayā daṃśaḥ śopho vaktrasya gauravam |
 jvaro vighṛṇanaṃ jṛmbhā śīroruk tatra bheṣajam |
 mūlaṃ vāruṇapūṣpāyā rocanā gośakṛdrasaḥ | |
 āpāṇḍupīṭako daṃśaḥ śophavān raktapādayā |
 asrasrut tatra naladasevyodīcyahimaṃ madhu | |
 bhṛṅgābho bhṛṅgayā daṃśaḥ piṭakā dāharukkarī |

koṭhaiśca cīyate gātram tatra śastam bhiṣagjitam |
 aṅkolasāraḥ phalinī gavām pittaṁ misirgadaḥ | |
 piṅgayā vahnidagdhābho daṁśaḥ sphoṭo bahusrutiḥ |
 tībraśophajvararujāhrtpīḍādāhatrṇyutaḥ | |
 tatrāgadaḥ sitā gundrā mallikā madhukotpalam |
 jīvaṁkaḥ kṣīrīṇām śuṅgā dvihimaṁ nāgakesaram | |
 trimāṇḍalāyā bahalo daṁśaḥ kṣṇaṁ sravatyasṛk |
 arucirnetrayordāhaḥ kaluṣasrutidṛṣṭitā | |
 vividhairmaṇḍalaiścāsyā śarīramupacīyate |
 tatrārkamūladviniśāsuralāpṛśniparṇikāḥ |
 dadhitthanākulibrāhmījyotiṣmatyo hito 'gadaḥ | |
 ādaṁśaḥ pūtigandhāyā visarpakledadāhavān |
 alājisannibho rugvān vibaddhapiṭakācītaḥ | |
 bhārṅgīnidigdhikānimbapāṭalīsinduvārakam |
 dūrvā haridre vāsā ca pūtigandhāviśāpaham | |
 citramaṇḍalavān daṁśaḥ piṭakājālakāvṛtaḥ |
 vīrāyā mūrdharuk śītajvarānnadveṣasaṁyutaḥ | |
 haridre naladaṁ kuṣṭhamelā surasamañjarī |
 tagaraṁ ca śvapittena piṣṭaṁ vīrāviśāpaham | |
 daṁśaḥ kumudayā dāhasphoṭasphuraṇatodavān |
 picchilakledavisrāvī saśvāsassagalagrahaḥ |
 pratyākhyāyātra kurvīta sāmānyoktaṁ kriyākramam | |
 bhavantyalaviśādaṁśe pītalohitamaṇḍalāḥ |
 piṭakāḥ sarṣapaprakhyāstāluśoṣo rujā jvaraḥ | |
 chardirdāhaḥ śīraḥkampastatra sevyāḥ samākṣikāḥ |
 sakāsīsakahṛīberaḥ sapippalivaṭāṅkuraḥ | |
 raktānto raktayā daṁśaḥ sapāṇḍupiṭakājvaraḥ |
 śvetotīsāraḥ śvasanaṁ dāhaḥ kledaḥ saśoṇitaḥ |
 śastam śelvarjunāmṛtātvaṁmūlaṁ sinduvārataḥ | |
 ādaṁśe citrayā raktā piṭakā visṛtā sthirā |
 parvabhedaśirastāpajvaraśophā visarpiṇī | |
 bhinnā kṣṇatvamabhyeti pītāsṛvā mahāvraṇā |
 tatresthāḥ kuṣṭhanaladaśīrīṣanalareṇukāḥ | |
 daṁśe ca santānikayā śūlamākulatāśruṇaḥ |
 pradarākṣepakau tatra kesaraṁ kṣīrīṇām tvacaḥ |
 āmrasya sinduvārasya mūlamaśmantakasya ca | |
 piṭakā mecakā daṁśamadhye jatukaṇopamā |
 jvaraḥ śophotra vāruṇyāṁ rocanā rajanīdvayam | |
 rājīmān kasanādaṁśaḥ śīroruk śvāsakāsavān |
 śītapicchilaraktasrudraktokaṁ tatra meṣajam | |
 pāṇḍurakto 'tirugdaṁśaḥ kākāṇḍyāḥ smṛtimoṣakṛt |
 hidhmā śvasanaṭṛṇmūrcchā nidrākṣepakahṛdgadāḥ | |
 raktāntarstveṇapādāyā daṁśaḥ kṣṇatilākṛtiḥ |
 dāhamohāgnivīsarpatṛṇvamiśvāsakāsavān | |
 pūtiḥ śyāvotiruk sāsṛgādaṁśo lājavarṇayā |
 śītajvarasamutthāno dāhamūrchātisāravān | |
 agnidagdhanibho daṁśo vaidehyā bhṛśavedanaḥ |
 gambhīraḥ sajvarastīkṣṇamoho hṛdayapīḍanam | |
 ūrdhvarājīcito daṁśo jālinyāstīvraśopharuk |
 udīrṇatṛṇbhramaśvāsastambhamohavidīryate | |
 rakto mālāguṇādaṁśo dhūmagandhiḥ sapīvraṇaruk |

dīryate pārśvatastaiḥ saṃrabdhairmaṇḍalairyutaḥ ||
 antardāho bahiḥ śaityamādhmānaṃ mūtrakṛcchratā |
 mūrccāpralāpātisārajvarāḥ prāṇāntakāriṇaḥ ||
 dhmātaḥ sauvarṇikādaṃśaḥ syandate matsyagandhikaḥ |
 śīroḥkṣirugjvarāḥ kāsastṛṇā śopho vāmīrbhramaḥ ||
 āsādhyānāmapi hitaṃ pratyākhyāyāsu yojayet |
 doṣocchrāyaviśeṣeṇa chedadāhādivarjitam ||
 kapilā tatra nāsāyāmagṇirdaśati jatrūṇi |
 pītā tu gaṇḍayoḥ padmā dakṣiṇāmsetha kakṣayoḥ ||
 lūtā mūtraviṣā śvetā cibuke kālīkākṣiṇi |
 pāṇḍurā dakṣiṇaskandhe karayo raktapādikā ||
 vāmapārśve daśet bhṛṅgā vāmāmse piṅgalā daśet |
 trimaṇḍalodare pūtiḥ pṛṣṭhe vīrā tu dakṣiṇe ||
 bāhau nābhyāṃ kumudikā vāmaskandhe 'lasaṃjñitā |
 kaṇṭhe raktā lalāṭe tu citrā santānikauṣṭhayoḥ ||
 mecakā mūrdhni kasanāddhastayoḥ kakṣamūlayoḥ |
 kākāṇḍyenī tu hṛdaye lājavarnā stanāntare ||
 bāhusandhiṣu vaidehī lūtāpāṅge tu jālinī |
 mālāguṇākhyā grīvāyāṃ sauvarṇī karṇamūlayoḥ ||
 iti kṣetrāṇi niyatānyatyudīrṇaviśāḥ punaḥ |
 parakṣetrepi vartante rājānotibalā iva ||
 ||
 iti pañcatvāriṃśo 'dhyāyaḥ ||
 atha ṣaṭcatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto mūṣikāḥkapraṭiśedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ ||
 lālanaścapalaḥ putro hasiraścikiro 'jinaḥ |
 kaṣāyadantaḥ kulakaḥ kokilaḥ kapilo 'sitaḥ ||
 aruṇaḥ śabalāḥ śvetaḥ kapotaḥ palitonduruḥ |
 cucchundāro rasālākhyo daśāṣṭau ceti mūṣikāḥ ||
 yasminnaṅge patatyēśāṃ śukramaṅgaiḥ sprśanti vā |
 yacchukradigdhastatrāsre dūṣite pāṇḍutāṃ gate ||
 granthayaḥ śvayathuḥ koṭho maṇḍalāni bhramoruciḥ |
 śītajvararotiruksādo vepathuḥ parvabhedanam ||
 romaharṣaḥ snutirmūrccā dīrghakālānubandhanam |
 śleṣmānuviddhabahvākhupotakachardanaṃ sakṛt ||
 vyavāyyākhuviṣaṃ kṛcchraṃ bhūyo bhūyaśca kupyati ||
 mūrcchāṅgaśophavaivarnyakledaśabdāśrutijvarāḥ |
 śīrogurutvaṃ lālāśṛkchardīścāsādhyalakṣaṇam ||
 śūnabastiṃ vivarṇauṣṭhamākḥvābhairgranthibhiścitam |
 cucchundurugasandhaṃ ca varjayedākhudūṣitam ||
 śunaḥ śleṣmolbaṇā doṣāḥ saṃjñāṃ saṃjñāvahāśritāḥ |
 muṣṇantaḥ kurvate kṣobhaṃ dhātūnāmatidāruṇam ||
 lālāvanandhabadhiraḥ sarvataḥ sobhidhāvati |
 srastapucchahanuskandhaḥ śīroduḥkhī natānanaḥ ||
 daṃśastena vidaṣṭasya suptaḥ kṛṣṇaṃ kṣaratyasṛk |
 hṛcchirorugjvarastambhatṛṣṇāmūrchodbhavo 'nu ca ||
 anenānyepi boddhavyā vyālā daṃṣṭrāprahāriṇaḥ |
 sṛgālāśvatarāśvarkṣadvīpivyāghravṛkādayaḥ ||
 kaṇḍūnistodavaivarnyasuptikledajvarabhramāḥ |
 vidāharāgarukpākaśophagranthi vikuñcanam ||

daṁśāvadaraṇaṁ sphoṭāḥ kaṇṇikā maṇḍalāni ca |
 sarvatra saviṣe liṅgaṁ viparītaṁ tu nirviṣe | |
 daṣṭo yena tu tacceṣṭārutaṁ kurvan vinaśyati |
 paśyamstameva cāksmādādarśasalilādiṣu | |
 jaladarśanasamsparśaśabdebhyo yaśca santraset |
 adaṣṭamapi taṁ jahyājjalasantrāsarogiṇaṁ | |
 ākhunā daṣṭamātrasya daṁśaṁ kāṇḍena dāhayet |
 darpaṇenāthavā tivraruḥ syāt kaṇṇikānyathā | |
 dagdhaṁ visrāveddamśaṁ pracchitaṁ ca pralepayet |
 śirīṣarajanīvakrakuṇṇakumāmṛtavallibhiḥ | |
 agāradhūmamañjiṣṭhā rajanī lavaṇottamaiḥ |
 lepo jayatyākhuviṣaṁ kaṇṇikāyāśca pātanaḥ | |
 tatomlaiḥ kṣālayitvā tu toyairanu ca lepayet |
 pālindī śvetakaṭabhiḥ bilvamūlaguḍūcibhiḥ |
 anyaiśca viśaśophaghnaḥ sirāṁ vā mokṣayet drutam | |
 chardanaṁ jālinikāthaiḥ śukākhyāṇḁkolayorapi |
 kośavatyāḥ śukākhyāyāḥ phalaṁ jīmūtakasya ca |
 madanasya ca sañcūrṇya dadhnā pītva viṣaṁ vamet | |
 vacāmadana jīmūtakuṣṭhaṁ vā mūtrapeṣitaṁ |
 pūrvakalpena pātavyaṁ sarvonduruviśāpahaṁ | |
 niṣpāvāḥ kadalīmūlaṁ bandhujīvaphalāni ca |
 suvarcalārāmaṭhakaṁ svarjikātivīśadvayam |
 śyāmādrīkaṇṇikāmūlamūrdhacaṁvamanatrayam | |
 vāntasya śuddhe hṛdaye śūlaṁ hidhmārucirvamiḥ |
 uṣṇodgārānubandho vā syācettatraitadauśadham | |
 jīrakaṁ tryūṣaṇaṁ kuṣṭhaṁ tuṅgākhyāṁ nāgakesaram |
 rajanyau saindhavaṁ sevyam yaṣṭimadhusuvarcalām | |
 madhuraṁ ca gaṇaṁ piṣṭvā bījapūrakaṭṭhayoḥ |
 rasena śāḍavaṁ kuryānmadhumatsyaṇḁdikānvitam |
 gandhavarṇarasopetaḥ sa pīto viśadoṣajit | |
 dvipippalīdvyaṁśumatīkvāthe peyā ca tadguṇā | |
 virecane trivṛnnīlītriphalākalka iṣyate |
 śīrovirecane sārāḥ śirīṣasya phalāni ca | |
 añjane gomayaraso vyoṣasūkṣmarajonvitaḥ |
 kaṭṭhitagomayaraso madhumānavalehane | |
 taṇḍulīyakamūlena siddhaṁ pāne hitaṁ ghṛtaṁ |
 dviniśā kaṭabhiḥ raktā yaṣṭyāhvairvāmṛtānvitaiḥ |
 āsphoṭamūlasiddhaṁ vā pañcakāṭṭhitameva vā | |
 adhobhāge viśuddhasya śūlaṁ nābhyaṁ bhavedyadi |
 purīṣaṁ vā vibadhyeta gude syādvā vikartikā | |
 tatra peyāṁ pibecchītāṁ śarkarāmadhusaṁyutām |
 pippalī pippalīmūlasārīvā kaṭukāhvayaiḥ |
 śṛṭaiḥ siddhāṁ saha balāsamaṅgāviśvabheṣajaiḥ | |
 naladadhyāmakavyoṣalodhracitrakadīpyakam |
 kutalakṣāratoyena piṣṭaṁ mākṣikasarpīṣā | |
 dadhnā vā prāśayet kṣaudraṁ yavakṣārapayodadhi |
 phaṇitaṁ tailamājyaṁ ca viśaghnaṁ pītamekataḥ | |
 sinduvāraṁ nataṁ śigru bilvamūlaṁ punarnavam |
 vacā śvadaṁṣṭrā jīmūtameśāṁ kvāthaṁ samākṣikam |
 pibecchālyodanaṁ dadhnā bhuñjāno mūṣikārditaḥ | |
 takreṇa śarapuṇkhāyā bījaṁ sañcūrṇya vā pibet |

aṅkolamūlavalko vā bastamūtreṇa kalkitaḥ |
 pānalepanayoryuktaḥ sarvonduruviśāpahaḥ | |
 payaḥ payasyayā yuktaṁ sitayā madhukena ca | |
 kirātatikṭamamṛtāṁ samaṅgāṁ kakubhatvacam |
 bāṇaṁ palāśaṁ kāśmaryaṁ payasyāṁ taṇḍulīyakam | |
 ākhuvinnāṁ mahānimbaṁ saptapaṇṇaṁ madhūlikāṁ |
 kapitthaṁ rājavṛkṣaṁ vā pibedanyatamaṁ jvarī | |
 sthirāṁ mandarujaṁ pracchet karṇikāṁ pātayeta vā |
 śyāmā lāṅgalikā dantī kiṇihī girikarṇikā | |
 ākhuvṛkṣo mahāvṛkṣastrivṛdañjanakī snuhī |
 karṇikāpātanaṁ kalkamekaikaṁ tilakalkavat | |
 kṣīrīpravālamañjiṣṭhābalādārvīhayāhvayāḥ |
 ropanyaḥ kalkitāstailaṁ ghṛtaṁ vā sādhitāṁ tathā |
 dviniśā tilayaṣṭyāhvatagarośīrapadmakaiḥ | |
 sāmānyeneti nirdiṣṭā kriyākhūnāṁ viśeṣataḥ | |
 lālanena vāmirmūrcchā lālāsṛavāśca jāyate |
 lihyāt samākṣikaṁ tatra cūrṇitaṁ taṇḍulīyakam | |
 capalena vāmirmūrcchā tṛḍvā tatrāvalehayet |
 sadārumustāṁ triphalāṁ putrakena tu pāṇḍutā | |
 sādoṅge sarvataścākhusadṛśagranthisambhavaḥ |
 śīrīṣabījaṁ kuṣṭhaṁ ca madhunā tatra lehayet | |
 hasireṇānnavidveṣo jṛmbhaṇaṁ romaharṣaṇam |
 āragvadhadiniryūhaṁ suvāntaṁ tatra pāyayet | |
 cikireṇa śīroduḥkhaṁ śopho hidhmā vāmīrbhramaḥ |
 vāntotra jālinīkvāthaiḥ sāmamaṅkolajaṁ pibet | |
 ajinenāṅgakṛṣṇatvaṁ mūrcchā chardiśca hṛdgṛahaḥ |
 madhunā tatra mañjiṣṭhāṁ lihyāt snukṣīrakalkitāṁ | |
 nidrā kaṣāyadantena hṛcchoṣaḥ kṛṣatāti ca |
 śīrīṣasāratvagbījaṁ tatra kṣaudreṇa lehayet | |
 kulakena rujāsṛavau rājayo daṁśamaṇḍale |
 sa sinduvārakau tatra sahau lihyānmadhuplatau | |
 granthayaḥ kokilenogrā jvaro dāhaśca dāruṇaḥ |
 nīlīpunarnavākvāthe siddhaṁ tatra pibet ghṛtaṁ | |
 kapilena vṛaṇe kotho jvaro granthīrbhramaḥ satṛṭ |
 lehayenmadhunā śvetāṁ śvetāṁ cātra punarnavām | |
 raktaṁ kṛṣṇena vamaṭi viśeṣād durdine pibet |
 tatra kiṁśukabhasmāmbu śīrīṣaphalavālakaṁ | |
 aruṇādyāḥ pṛthagdoṣasannipātāsrasambhavān |
 janayanti kramādrogān sarve ca granthīkarṇikāḥ | |
 karañjāragvadhavyoṣabrhatyaṁśumatīdvayāt |
 kvāthe dadhipayaḥ sarpiḥ pṛthakprasthonaṁ pacet | |
 kapitthadāḍimavarī viśālātrisugandhikāḥ |
 trivṛtāmṛttikā vakraguḍūcīścātrakalkitāḥ | |
 kṣīpettadaruṇādīnāṁ pañcānāṁ viśanāśanam |
 kākādanī kākamācī svarasena śṛtaṁ ghṛtaṁ | |
 klamaścucchundareṇogro grīvāstambho viśūcīkā |
 yavanālarṣabhakṣāraṁ brhatyau vātra pāyayet | |
 grīvāstambho rasālena vedanā daṁśamaṇḍale |
 lihyānmaḥgadamaṁ tatra ghṛtamākṣikaṁmyutam | |
 saśeṣaṁ mūṣikaviṣaṁ prakupyatyabhradarśane |
 yathāyathaṁ vā lākeṣu doṣānāṁ vṛddhihetuṣu | |

tatra sarve yathāvasthaṃ prayojyāḥ syurupakramāḥ |
 yathāsvaṃ ye ca nirdiṣṭāstathā dūṣiṣāpahāḥ | |
 daṃśatvalarkadaṣṭasya dagdhamuṣṇena sarpiṣā |
 pradihyādagadaistaistaiḥ purāṇaṃ ca ghr̥taṃ pibet |
 vranasyopari niṣpīdyāḥ pratyakpuṣpīrasothavā | |
 tilagugguludūrvāṇāṃ dāḍimasya guḍasya ca |
 kalko muhurmuhrlepaḥ śvadaṃśaviṣajitparam | |
 nalamūlaṃ jale piṣṭaṃ pānalepanayorhitam |
 mātuluṅgacchadairdaṃśaṃ badhnīyāddantacarvitaiḥ | |
 arkakṣīrayutaṃ cāśya yojyamāśu virecanam | |
 pibet punarnavāṃ śvetāṃ dhurdhūrakaphalānvitām | |
 phalaṃ dhurdhūrakānmūlaṃ kākodumbarikodbhavam |
 śīdhunā śvaviṣaṃ hanti pītaṃ vā taṇḍulāmbunā | |
 aikadhyam palalaṃ tailaṃ rūpikāyāḥ payo guḍaḥ |
 bhinatti viṣamālarkaṃ ghanavṛndamivānilaḥ | |
 laśunoṣaṇavaidehī varā gopittakalkitāḥ |
 pānanasyāñjanālepaiḥ śvadaṣṭasyauṣadhaṃ param | |
 jalavetasapatratvaṇmūlaṃ kṣuṇṇaṃ pacejjale |
 sa kvāthaḥ śītaḥ pītaḥ param śvaviṣabheṣajam | |
 tatsiddhaṃ ca ghr̥taṃ pānanasyābhyañjanalepanam |
 jalatrāse samaste ca viṣe tat garuḍopamam | |
 yavamāśakulatthānāṃ pañcamūlasya cāmbhasi |
 kṣīradvigūṇite sarpiḥ sādhañyechlakṣṇakalkitaiḥ | |
 aśvagandhāsahākuṣṭhabṛhatīrajanīdvayaiḥ |
 vidārīnatakaṭvaṅga payasyāsinduvārakaiḥ | |
 sarpagandhānakhābhīruśarkarāraktacandanaiḥ |
 śvasaṃṣtropadravān sarvān pānābhyaṅgairnihantitat | |
 hr̥dvidāhe praseke ca virekavamane bhṛśam |
 viṣadoṣahare yojye śuddhe saṃsarjanakramaḥ | |
 dadyāt saṃśodhanaṃ tikṣṇamavaśyaṃ viṣanāśanam |
 aśuddhasya nirūḍhepi vranē kupyati tadviṣam | |
 saratrabījauṣadhibhiḥ kumbhaiḥ śītāmbupūritaiḥ |
 aṣṭottaraśataṃ vārān siddhamantrābhimantritaiḥ | |
 aṣṭottaraśatonmānaiḥ puṣpamālāvaguṇṭhitaiḥ |
 gocarmamātrake lipte jvalitāgnau kuśāstr̥te |
 sthaṇḍile saritastīre snānaṃ vāśya catuṣpathe | |
 alarkādhipate yakṣa sārāmeyagaṇādhipa |
 alarkajuṣṭametaṃ me nirviṣaṃ kuru mā cirāt |
 svāhetimantrolarkārtte sarvakarmasu śasyate | |
 catuṣpādbhidvipādbhīrvā nakhadantaparikṣatam |
 śūyate pacyate rāgajvarasrāvarujānvitam | |
 somavalkośvakarṇaśca gojihvā haṃsapādikā |
 rajanyau gairikaṃ lepo nakhadantaviṣāpahāḥ | |
 | |
 iti ṣaṭcatvāriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha saptacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ
 athāto viṣopadravapratīṣedhaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ | |
 jvarakāśavamiśvāsahidhmā tṛṣṇātimūrcchanam |
 viśobhedo 'tikāṭhinyamānāho bastimūrdharuk | |
 śvayathuḥ pūtidamśatvaṃ raktaśrāvo viṣānilaḥ |

iti ṣoḍaśa nirdiṣṭā viṣārtānāmupadravāḥ |
 gacchantyupokṣitā nāśaṃ yairjuṣṭā viṣarogīṇaḥ | |
 rājavarṣkṣaphalośīrakāśmaryaghanapadmakāt |
 kvāthaḥ saśarkarākṣaudro viṣajvaraharaḥ param | |
 pītā taṇḍulatoyena kaṭukā sasiṭopalā |
 viṣajvaraharājājī jīvakaṛṣabhakotpalam | |
 kolamajjasitādhānyabhārṅgīyaṣṭyāhvakesaram |
 viṣajvaravamiśvāsakāsatṛṣṇānibarhaṇam | |
 triphalāragvadhavyāghrīkvātho jvaravibandhajit |
 bālabilvavacāmūstā kaṣāyaḥ sapunarnavaḥ |
 jvarāgnisādaśvayathūnnihanti viṣasambhavān | |
 vaidehikārāmaṭhakaṃ kapittharasasaindhavam |
 sasiṭāmākṣikaṃ liḍhaṃ śvāsakāśajvarāpaham | |
 sadrākṣānāgarāṃ kṛṣṇāmāthavā savarāghanām |
 liḍhvājyamadhunā kāsānmucyate viṣasambhavāt | |
 sapāṭhāñjanamañjiṣṭhādviniśāmadhukāṃ tathā |
 yaṣṭyāhvamambhasā pītvā maricairavacūrṇitam | |
 viṣavamyāṃ pibet kvāthaṃ vilbamūlādrajo 'thavā |
 dhātṛiṣārūpakadrākṣā madhukaṃ payasā drutam | |
 vellāgryāñjanasośīrayaṣṭyailākaṇakesaram |
 lihyānmaricakumbhīm vā ghṛtapuṣparasadrutām | |
 kṣīrivṛkṣāṅkurakṣaudrasitāstrīdvamathucchidaḥ | |
 jīrṇaśālyodanaṃ kṣaudraṃ kṣīraṃ candanasādhitam |
 śītānbhonupibet bhuktvā viṣacchardimāpohati | |
 tailagovīdrasakṣaudrailiḥyāt kṛṣṇāpriyaṅguke | |
 śvāsī kṣaudreṇa vā drākṣāśṛṅgīmāgadhikāsītāḥ |
 guḍanāgaravaidehīvijayāmalakāni vā | |
 hidhmāyāṃ śāṅkhakanakakaṭukāsvarṇagairikam |
 vellaśuṇṭhīkaṇośīrarajanīdvitayāni vā | |
 lihyādvā vyoṣamṛdvīkām bījapūrarasena vā |
 sakṣaudraṃ vālakarajaḥ kvāthaṃ vā saguḍaṃ pibet | |
 viśvabheṣajagāyatrīharidrāmaradārujam |
 dantīndravāruṇīdvīpīkalkaṃ sauvīrakeṇa vā | |
 tṛṇmūrcchayoraśīraso lepasekā himā hitāḥ |
 ambhojanālakusumacandanośarīmāuktikaiḥ |
 vaihāyasasitātoyakṣīrājyekṣurasāplutaiḥ | |
 vījanaṃ tālavṛntena śīte sikatile sthitiḥ | |
 kamalotpalakiñjalkapaṭalāvṛtavāriṣu |
 viṣatrīddāhamūrcchāghnaṃ sarasīśvavagāhanam | |
 viṣavegasamutthāyāṃ tṛṣṇāyāṃ lājatarpaṇam |
 śarkarādāḍimākṣaudrasalilāplāvitam pibet |
 vaṭavetasajambvāmrasevyatoyaṃ ca śītaḥ | |
 bhūnimbamustakaṭukātrāyāntīndrayavān samān |
 dvau bhāgau citrakādaṣṭau kuṭajādvārīṇā pibet |
 viṣātisārodāvartakāśaśvāsajvarāpaham | |
 lodhramocarāsāmbaṣṭhādhātakīstaṇḍulāmbunā |
 samākṣikāḥ pibettadvannāgarātiviṣābhayāḥ | |
 sadhātakīḥ sakuṭajāḥ sāñjanāḥ ślakṣṇacūrṇitāḥ |
 pāṭhānāgaracūrṇam vā dadhnā yuktaṃ samākṣikam | |
 bastirugvartanāheṣu phalavartim prayojayet |
 sārāgvadhām satrivṛtām sopakulyām harītākīm |

pibet ghr̥tena sakṣaudrāṃ bastiśūlādināśinīm | |
 gṛhadhūmanataśyāmā nīlinī taṇḍulīyakaiḥ |
 siddham vājyam tathāsiddham varā kvāthatrivr̥dyutam | |
 kākoli kṣīrivṛkṣatvagdrākṣāyaśtyāhvaśarkarāḥ |
 nasyam viśaśīrorughnam saṃyojyam śītavāriṇā | |
 śvayathau śuddhakoṣṭhasya payaḥ pāne hitam śṛtam |
 viśvabheṣajavaidehikaṭukādevadārubhiḥ |
 surasāmlakalkairvā chāgam vā pippaliśṛtam | |
 triphalāyāḥ kaśāyeṇa trivr̥tā bhāvitā tryaham |
 āloḍya sarpiśā pītā viśaśvayathunāśinī | |
 madhuvellavarāvyoṣasurāhvośīrapadmakaiḥ |
 viśaśvayathujillepastathā svādukaśāyakaiḥ | |
 śīrīṣapūṣpāhiśironatakuṣṭhairghṛtānvitaiḥ |
 dhūpo 'gadaḥ śvayathujit samastaviśanāśanaḥ | |
 alpenāpyapacāreṇa daṃśaḥ pūtitvamaśnute |
 prāyo na saḥate tikṣṇamuṣṇam vā bheṣajam viṣam | |
 madhurasnigdhaśītāni yuñyāttasmādvīṣavraṇe |
 sekālepāṃśca sakṣīraiḥ kaśāyaiḥ kṣīrivṛkṣajaiḥ | |
 nyagrodhaśuṅgamadhukatilasarṣapasaindhavam |
 sābhayā nimbapatrājyam daṃśapūtitvanāśanam |
 karṇikāpātanaṃ śreṣṭham viśavraṇavināśanam | |
 rakte sravatyatibhr̥ṣam ghr̥tam samaricam pibet |
 taṇḍulīyakamūlena sitayā vā samanvitam | |
 daṃśam pralepayeccāsyā dārvyā suślakṣṇapiṣṭayā |
 sitopalākṣaudraghr̥tacchāgadugdhāni nāvanam | |
 śamīkalkam pibecchlakṣṇamaṅgam limpodviśālayā |
 nāvane hemaṃ śuklā ca tataḥ śāmyati śonitam | |
 kdśasyātisrute rakte rūkṣairatyarthasevitaiḥ |
 viśasya ca svabhāvena mātariśvā prakupyati | |
 unmādākṣepakamanobhramśāpasmṛtayastataḥ |
 tatreṣṭam snehanam bastinasyapradhamānāñjanam | |
 nāgadantyaḥkṣayākuṣṭhapippalīvr̥ṣakaṭphalam |
 bhallātakāsthikaṭukābilvaprativiśāgnikāḥ |
 sakṣīram tairghṛtam siddham viśavātavikārajit | |
 pibederandaṭailam vā chāgamāmsarasānvitam |
 aikadhyaṃ ghr̥tatailam vā medhyamāmsarasāśanaḥ | |
 kārṣāsamūlam maricam haridre naladam nalam |
 pippalīm svarjikām kuṣṭham jalenāloḍya pāyayet |
 unmattam viśavātena tathāpasmāriṇam naram | |
 vacāhamṣapadīvyoṣadadhitham hastipippalīm |
 devadārubaḥkṣayākuṣṭhākr̥mijit kuṣṭhaṭuṇṭukam | |
 lodhrākṣhukarṇyativīṣāḥ kṣīram sarpiśca pāyayet |
 nihanti pānābhyaṅgābhyām ghr̥tam sarvaviśāni tat | |
 pratikuryādyathāsvam ca rogeṣvevam pareṣu ca |
 doṣānubandhamālocya viśatantrāvirodhataḥ | |
 dr̥śyaśabdāgadairasya viśaśeṣam nivartayet |
 alpamapyavaśiṣṭam hi vyādhaye maraṇāya vā | |
 dhavāśvakarṇatiniśakaraghāṭakapītanān |
 palāśāmr̥takakubhapāribhadrakatilvakān | |
 kapitthakuṭajāṅkolapragrahāmalakībhujaṅ |
 śamīśleṣmātakāśmantagojīyamalakāṇṭakān | |

cirivilvārkakaṭvaṅgasamaṅgāmadhuśigrukān |
 gopaghonṭāhimārau ca bhasmīkṛtyāmbhasā gavām | |
 kṣārakalpenavisrāvya pacet kṣiptvāvacūrṇitān |
 pippalīdvayakośāsrasaptaparnailavālukān | |
 varāṅgacocamañjiṣṭhākuṣṭhavañjulaṭuṇṭukān |
 viḍaṅgātivīṣānantāsarṣapataṇḍulīyakān | |
 surāhvasaralaplakṣagrhadhūmakarañjakān |
 nāgadantī sutaśreṇī niculam varuṇam vacām | |
 varddhamānamayo bilvam kṣāravatpākamāgatam |
 tat lohakumbhe nihitam kāryam sannihitam sadā | |
 tena dundubhimālimbet patākāstaraṇāni ca |
 darśanaśravaṇasparśairnirviṣam tāni kurvate | |
 pānāt kṣārāgadaścaīṣa viṣam sthāvarajaṅgamam |
 śūlagulmodarājarnīśvāsakāsāśmaśarkarāḥ | |
 śophārśograhaṇīdoṣānaruciṃ ca niyacchati |
 api takṣakatulyānām sarpāṇām darpanāśanaḥ | |
 śrīveṣṭakamanohvālam sasarjarasavālakam |
 karṣāmśam nāgapuṣṭasya prakuñcam truṭivimśakam | |
 hareṇavaścatuḥṣaṣṭiḥ kuṭannaṭacatuṣṭayam |
 śatāhvām ṣoḍaśaitāni puṣye sambhṛtya peṣayet | |
 āśleṣāsu gavām madhye śastramantrābhirakṣitam |
 kumāryā snātayā tatra mantroyam viṣṇunirmitaḥ | |
 mātā me vijayānāma jayo nāma pitā mama |
 ajayyasya ca putrosau vijaye ca jayāmi vaḥ | |
 sugandhākhyoyamagado nityam dehavilepanāt |
 abhaṅgakarāṇo yuddhe vivāde ca jayāvahaḥ | |
 amunā lepitāśchatradundubhidhvajatorāṇaḥ |
 dr̥ṣṭaspr̥ṣṭasrūtā ghnanti viṣam sthāvarajaṅgamam |
 bhūtabālagrahonmādān gehasthopi nivārayet | |
 prapaunḍarīkasaraladevadārūkuṭannaṭam |
 jaṭāśatāhvātiviṣātilaparnīśugandhikā | |
 nīlīyivaphalābhārṅgīmadhuyaṣṭyailavālukam |
 toyatoyadakālīyatagaradhyāmakatvacāḥ | |
 nakhapadmakapunnāgapatrakālānusārīvāḥ |
 tālīsapatram maricam joṅgacam candanadvayam | |
 dvyelādvisēvyadvitā dviniśā naladadvayam |
 lākṣāśītaśivavyoṣaphalinīdhānyagairikam | |
 śaileyakaśilāpuṣṭpagranthilā corakābhayāḥ |
 arkasthauṇeyapṛthvīkā kaṭukā candrarājayaḥ | |
 kaliṅgakaḥ sarjarasaḥ kuṣṭham lavaṇapañcakam |
 śrīparṇikāśmarīśeluśimśapā sinduvārajaḥ | |
 campakāśokasurasumanastilvakodbhavāḥ |
 pāṭalyāstr̥ṇaśūlyāśca prasavāḥ kumudotpalam | |
 tinīśārjunaśamyākadhavapuṣṭam sapañkajam |
 pañcāśīteridaṃ cūrṇam samūtraghr̥tamākṣikam | |
 nidhāpayet gavām śr̥ṅge manuṣyam punarāharet | (manuṣyam tena jīvayet)
 bhagnaskandham vivṛttākṣam mṛtyordamṣṭrāntaram gatam | |
 mahāsugandho nāmnāyamativīryotitejasā |
 vārayatyatidurvāram viśāgnim vāsukerapi | |
 nr̥ponenānuliptāṅgo bhavet sarvajanapriyaḥ |
 tejasvitām ca labhate rājakasyāpi madhyagaḥ | |

śīrameva ca kurvīta vidhānaṃ viśarogiṇāṃ |
 muktvā kiṭaviṣaṃ taddhi śītenātiprabarddhate | |
 śālayaḥ ṣaṣṭikā jīrṇaḥ koradūṣaḥ priyaṅgavaḥ |
 mudgo hareṇustuvarī paṭolaṃ vetrapallavāḥ | |
 taṇḍulīyakajīvantī vārtakam suniṣaṇṇakaḥ |
 jāṅgalaṃ dāḍimaṃ dhātrī kapitthaṃ saindhavaṃ sitā | |
 avidāhiyadanyacca vijñāyānnasvarūpataḥ |
 tattaddadyādviśārtebhyaḥ kāryā vyañjanasaṃskṛtiḥ |
 kaṣāyairviśahantrīṇāṃ ghrṇaiḥ kalyāṇakādibhiḥ | |
 divyasārasakūpotthamanyadvā śrtaśītalam |
 madhvāmalakayuktaṃ vā viśārttaḥ salilaṃ pibet |
 nadītaṭākajaṃ tyājyaṃ viśeṣeṇa ghanāgame | |
 śuklavastrodarāyātaiḥ sukṛtāḥ saktavo yavaiḥ |
 takreṇa saghr̥tāḥ pītāḥ paramaṃ viśanāśanāḥ | |
 tilamadyakulatthakṣutkrudbhayāyāsamaithunam |
 varjayedviśamuktopi divāsvapnaṃ viśeṣataḥ | |
 praśāntadoṣaṃ prakṛtisthādhatu māhārakāmam samamūtraviṭkam |
 prasannavarṇendriyacittaceṣṭaṃ vaidyovagacchedaviṣaṃ manuṣyam | |
 | |
 iti saptacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ | |
 atha aṣṭacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 athāto viśopayogīyaṃ nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ iti ha smāhurātreyādayo
 maharṣayaḥ |
 viśe prativīṣaṃ yojyaṃ mantratantrairasidhyati |
 atīte pañcame vege saptamasyānatikrame |
 prabhonirvadye prayato naiva vākhyāya kasyacit | |
 siddhamantradharaḥ kṛtvā dharaṇībandhamāditāḥ |
 nahi mantrasahāyasya viṣaṃ yātyavidheyatām | |
 śleṣmatulyaguṇaṃ prāyaḥ sthīramūrdhvagamaṃ viṣaṃ |
 prāyaḥ pittaguṇairyuktamadhogāmi ca jāṅgamam | |
 guṇairiti viparyastairnihataste parasparam |
 yuñjyānmūlaviṣaṃ tasmāddaṣṭānāṃ pānalepayoḥ | |
 viṣapītaṃ ca kuśalo daṃśayet pavanāśibhiḥ |
 na viṣapratimaṃ kiñcinnirviṣikaraṇaṃ viśe | |
 caturbhiḥ ṣaḍbhiraṣṭābhīrḥhīnamadhyottamāṃ yavaiḥ |
 mātṛāṃ viśasya maulasya prayuñjīta yathāyatham | |
 daṣṭasya dvau yavau kiṭaistilamātraṃ tu vṛścikaiḥ |
 naiva svasṛkṣthe pāne tu lūtādaṣṭasya neṣyate | |
 saviṣe yuktamamṛtaṃ viśamevāviṣe viṣaṃ |
 abale cātibalavadvyāpannaṃ ca prayogataḥ | |
 saviṣāviśaśaṅkāyāmagadānupayojayet |
 aviruddhān prayukto hi nirviṣasyāgado gadaḥ | |
 tadvacca saviṣatyāpi kriyākālātīpātataḥ |
 jānīyādviśasadbhāvaṃ bhiṣaktasmāt prayatnataḥ | |
 sāktukaṃ mustakaṃ śṛṅgī vālakaṃ sarṣapāhvayam |
 vatssnābhaṃ ca karmaṇyaṃ viṣaṃ snigdhaṃ ghaṇaṃ guru |
 najātvanyat prayoktavyaṃ kālakūṭaṃ viśeṣataḥ | |
 viśe 'vacārite tīkṣṇe peyaṃ ghr̥tamanantaram |
 sabhāṛṅgīdadhidhūmotthasārīvātāṇḍulīyakam | |
 agāradhūmamañjiṣṭhāyaṣṭyāhvairvā samanvitam |
 lihyādvā madhusarpirbhyāṃ cūrṇitāmarjunatvacam | |

kṣīrakṣaudraghṛtairyuktaṃ pītaṃ hanti viṣaṃ viṣaṃ |
 sasinduvāratagaraṃ mṛtasañjīvanaṃ viṣaṃ | |
 śīrīśakusumaṃ vakraṃ viṣamākhaviṣāpaham | |
 devadārunatamāmśī drāmilībākucīviṣaṃ |
 kuṣṭhaṃ ca pānalepābhyāṃ samastaviṣaśāśanam | |
 manaśśilājjanālailā sinduvārāmarāhvayam |
 saraktākumkumaviṣaṃ dhmānaṃ nissamjñabodhanam | |
 dāhe viṣodbhave lepaḥ saktukṣīraghṛtairhitaḥ | |
 yastu saṃroṣito bhogī dhūmaṃ vaktrādvimuñjati |
 daṇḍāgre piṣitaṃ badhvā bahuśastena daṇḍāyet | |
 aśakyamagadairanyairviṣapītaṃ cikitsakaḥ |
 pāyayenmāmsacūrṇaṃ taṃ jñātvā viṣabalābalaṃ | |
 anyeṣvapi ca rogeṣu śeṣopāyaparikṣaye |
 viṣaṃ yuñjīta nityaṃ ca rasāyanagaveśinaḥ | |
 ghṛtopaskṛtadehasya viśuddhasya hitāśinaḥ |
 sātvikasyodite bhānau yojyaṃ śītavasantayoh | |
 grīṣmepyātyayike vyādhau na ca varṣāsu durdine | |
 na krodhane na pittārte na klībe rājani dvije |
 kṣuttrṣṇāśramagharmādhvavyādhyanātanipīḍite |
 garbhīṇībālavrddheṣu na rūkṣeṣu na marmasu | |
 abhyastepi viṣe yatnādvārjanīyān vivarjayet |
 kaṭvamlatailalavaṇadivāsvapnātapānalān |
 rūkṣamannaṃ viśeṣeṇa bhayaṃ vājīrṇataḥ sadā | |
 dr̥gvibhramaṃ karṇarujāmanyāmścānilajān gadān |
 viṣaṃ rūkṣāśinaḥ kuryānmṛtyumeva tvajīrṇataḥ | |
 alaṃ gomūtrasaṃyuktamātape śoṣayet tryaham |
 viṣaṃ br̥mhaṇametaddhi viṣasyādaḥ praśasyate | |
 tat pibenmastunā vātajvare kṣīreṇa paittike |
 yuktaṃ mūtreṇa kaphaje sarvaje triphalāmbhasā | |
 lodhracandanaśaḍgranthāśarkarāghṛtamākṣikaiḥ |
 kṣīreṇa ca viṣaṃ yuktaṃ jīrṇajvaraharaṃ param | |
 nikumbhakumbhatriphalāsarpirmadhuviṣaiḥkṛtaḥ |
 nihanti modako jīrṇajvaramehatvagāmayān |
 śikhikarkirasopetaṃ viṣamajvarajidviṣaṃ | |
 viṣaṃ yaṣṭyāhvayaṃ rāsnāsevyamutpalakandakam |
 taṇḍulodakapītāni raktapittasya bheṣajam | |
 viṣaṃ rasāñjanaṃ bhārṅgī vṛścikālī mahāsahā |
 savedane sapāke ca vraṇe duṣṭe pralepanam | |
 sitāviṣakṣīratarupravālā madhunā drutāḥ |
 śvāsahidhmāpahā līḍhāśchardidhnyastu viṣānvitāḥ |
 kṣaudrośīramadhukṣārarajanīkuṭajavacaḥ | |
 vijayāpippalīmūlapippalīdvayacitrakaiḥ |
 puṣkarāhvaśaṭhīdrākṣāyavānīkṣāradīpyakaiḥ | |
 sitāyaṣṭīdvibr̥hatīśāindhavaiḥ pālikaiḥ pacet |
 saviṣārdhapaḥalaiḥ prasthaṃ ghṛtātājīrṇabhukpibet | |
 durnāma meha gulmārmatimirakrimipāṇḍutāḥ |
 galagrahagrahonmāda kuṣṭhāni ca niyacchati | |
 kṛcchraghnā viṣapathyāgnidantīdrākṣānīśāviṣāḥ |
 śilājatu viṣaṃ mūtramudāvartāśmarīharam | |
 gomūtrakṣārasindhūtthaṃ viṣaṃ pāṣāṇabhedakam |
 vajravaddārayatyetadekataḥ pītamaśmarīm | |

samūlā pippalī mūtram viṣaṃ śūlaharam tathā |
 viṣadravantimadhukadrākṣārāsnāsaṭhī kaṇāḥ | |
 eraṇḍatailaṃ triphalā gomūtram citrako viṣaṃ |
 sarpiṣā sahitaṃ pītaṃ vātāṇḍatvamapohati | |
 triphalā svarjikākṣāro viṣaṃ gulmaprabhedanam |
 viṣavellamisikṣīraṃ gulmaplīhanibarhaṇam | |
 plīhodaraghaṇam payasā śatāhvā krimijidviṣaṃ | |
 vāyasīmūlaniṣkkāthapītaṃ kuṣṭhaharam viṣaṃ | |
 vāyasyārājavarṣatvaktrāyantiḥbākucīphalāt |
 plīhaghnebhakaṇābhyāṃ ca viṣaṃ kvāthena kuṣṭhajit | |
 avalgujaidagajayorbījaṃ kṣāradvayaṃ viṣaṃ |
 lepaḥ sasaindhavaḥ piṣṭo vāriṇā kuṣṭhanāśanaḥ | |
 citrakārkajaṭāhastipippalībākucīviṣaiḥ |
 gomūtrapīṣṭairanyonyomanohvāsnuḥpayoviṣaiḥ | |
 sacandralekhaidagajakarañjaphalasaindhavaiḥ |
 savyoṣasvarjikākṣārayavakṣārāniśādvayaiḥ |
 agāradhūmasahitairbastamūtreṇa kalkitaiḥ |
 bhallātakāgniśamyākaviṣairgomūtrapeṣitaiḥ |
 lepo vicarcikādaduśatāruḥkiṭībhāpahaḥ |
 śamyākapatratvaṇmūlaṃ viṣaṃ takraṃ ca tadguṇam | |
 viṣabhallātakadvīpiguñjānimbaphalairjayet |
 lepomlapiṣṭaiḥ śvitrāṇi puṇḍarīkaṃ ca dāruṇam | |
 vakrakuṣṭharasadvīpiṣṭprkkāpatrailavālukaṃ |
 piṣṭaṃ khadiratoyena trirātramūṣitaṃ pibet | |
 śvitrī viṣeṇa saṃsrṣṭaṃ tataḥ sphoṭān kilāśajān |
 kaṇṭakena vibhidyānu lepairlimpeta kauṣṭhikaiḥ | |
 athavā karavīrārkamūlabākucikāviṣaiḥ |
 batāmbupīṣṭaiḥ sadvīpidvipapippalyaruṣkaraiḥ | |
 lākṣāsurāhvāmañjiṣṭhākuṣṭhapadmakasārivāḥ |
 guñjāphalaṃ kurabako lāṅgalī vajrakandakaḥ | |
 vārāhīkandakāsphoṭā saptaḥvagirikarṇikāḥ |
 arkāśvamārayormūlaṃ nāgapuṣpaṃ nataṃ niṣe | |
 dantī viṣaṃ sātiviṣaṃ pippalī maricāni ca |
 taistailaṃ kaṭutailaṃ vā śvitrasyābhyañjanaṃ pacet |
 savarṇīkaraṇaṃ śreṣṭhamāstikasya vaco yathā | |
 vīrā lāṅgalikī dantī viṣapāṣāṇabhedakaiḥ |
 prayojyo mūḍhagarbhāṇāṃ pralepo garbhamocanaḥ | |
 svarasaṃ bījapūrasya vacāṃ brāhmīrasaṃ ghr̥taṃ |
 bandhyā pibantī saviṣaṃ suputraiḥ parivāryate | |
 naṣṭaśukraḥ payo drākṣākapiḥvacchu vacā viṣaṃ | |
 viṣaṃ sarpiḥ sitā kṣaudraṃ timirāpahamañjanaṃ |
 viṣaṃ caikamajākṣīrakalkitaṃ ghr̥tadhūpitaṃ | |
 viṣaṃ dhātrīphalarasairasakṛt paribhāvitam |
 añjanaṃ śaṅkhasahitaṃ pragāḍhatimirapraṇut | |
 viṣamindrāyudhaṃ stanye ghr̥ṣṭaṃ kācājidañjanaṃ |
 bījapūrarase ghr̥ṣṭaṃ viṣaṃ tadvatsitāyutam |
 viṣaṃ māgadhiḥ dve ca niṣe kācaghramañjanaṃ | |
 śuklārmajidviṣaṃ kṣṇāyuktaṃ gomūtrabhāvitam | |
 samudraphenasphaṭīkakuruvindasudhāñjanaṃ |
 kūrmapṛṣṭhaṃ ca tulyāni tebhyarddhāṃsā manaśśilā | |
 arddhahīnāni maricasaindhavāyorajāṃsi ca |

ato yathottaram dadyādayasā ca samam viṣam |
 rasakriyeyam madhunā śuklapillārmakācahṛt | |
 abhikṣṇam śītatoyena siñjennetre viṣāñjite | |
 rasonakandamaricaviṣasarṣapasaindhavaiḥ |
 pillekṣi likhitam pūrvam surasārasapeṣitaiḥ | |
 pūrayet sarpiṣā cānu sarpireva ca pāyayet |
 madhūkasāramadhukaviṣakṣīrajalairghṛtam |
 pakvam santarpanam śreṣṭham rātryandhatve cirotthite | |
 nasyam śīrorukśamanam pratyakpuṣpī sitā viṣam |
 athavā ghṛtayaṣṭyāhvaśarkarā viṣasamyutāḥ | |
 śunṭhī pathyā viṣam pāṭhā dravantī pūtināsajit | |
 kaṭutailam viṣam nasyam palitārūṃṣikāpaham | |
 svarjikākṣārasindhūtthaśuktayuktam viṣam param |
 karṇayoh pūraṇam tivrakarṇaśūlanibarhaṇam | |
 prapaunḍarikamañjiṣṭhāviṣasindhusamudbhavaiḥ |
 nihanti sādhitam tailam gaṇḍūṣeṇa mukhāmayān | |
 devadāru viṣam sarpirgomūtram kaṇṭakārikā |
 vācaḥskhalanatām hanti pītamityāha kāśyapaḥ | |
 śatruprayuktādviṣato garādvā |
 lūtābhujāṅgākhugaṇājjarāyāḥ |
 akālamṛtyorgrahaṇāpāmato vā |
 viṣāśino nāsti bhayam narasya | |
 | iti aṣṭacatvāriṃśo 'dhyāyaḥ |
 | |
 iti viṣatantram nāma ṣaṣṭhamaṅgam sampūrṇam | |
 atha ekonapañcāśo 'dhyāyaḥ |
 athāto rasāyanavidhiṃ nāmādhyāyam vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhurātreyādayo maharṣayaḥ |
 dīrghamāyuh smṛtiṃ medhāmārogyṃ taruṇam vayah |
 prabhā varṇasvaraudāryam dehendriyabalodayam | |
 vāksiddhiṃ vṛṣatām kāntimavāpnoti rasāyanāt |
 lābhopāyo hi śasyānām rasādīnām rasāyanam | |
 pūrve vayasi madhye vā tatprayojyam jītātmanaḥ |
 snigdhasya srutaraktasya viśuddhasya ca sarvathā | |
 aviśuddhe śarīre hi yukto rāsāyano vidhiḥ |
 na bhāti malasamṣṛṣṭe vastre rāga ivārpitaḥ | |
 yuktaṃ saṃskārahīnasya samyagapyapramādināḥ |
 yathaiva pauraṣam tadvannasidhyati rasāyanam | |
 sarve ca doṣā bhavanti grāmyādāhārādamlalavaṇakaṭukakṣāravirudvāsātmyarūṃṣābhiṣyandiklinnagurup
 ṣitanavadhānyaśuṣkaśākāmamāṃsatilakulatthadadhiśuktakāñjikapiṣṭānnavirūḍhakaniṣevīnām
 divāsvapnastrīmadyanityānām viṣamātimātravyāyāmāyāmasaṅkṣobhitavapuṣām krodhalob-
 habhayaśokāyāsabahulānā pāpakarmaṇāmasamañjasāhāravihāranirhāraniratānām | |
 ato nimittam hyaviśuddhaḥ sañjāyate raso vidahyate raktaṃ śīthilībhavanti māṃsāni
 viṣyandate medo dūṣyante doṣā vimucyante sandhayo na sandhīyantesthiṣu majjāno nāpyāy-
 ate śukram naujo na balaṃ na vīryam | |
 tataḥ sa evāmbhūto glāyati sīdati nidrātandrālasyasamanvitaḥ khidyate nirvidyate
 nirutsāho 'samarthaḥ śārīramānasānām viśiṣṭānām ceṣṭānām bhraṣṭacchāyo naṣṭasmṛtiral-
 pabuddhirasampādyamānābhilaṣitārtho 'harniśamaniśamaniśam niśvasannadhiṣṭhānabhūto
 rogānām nopāttamapi sarvamāyuravāpnoti | |
 tasmāt buddhimānapāsyā yathoktānāhārādidoṣān nirvāhya ca pūrvopacitān rasāyanam
 vidhivihitamupaseveta | |

tattu dvividhaṃ kuṭīprāveśikaṃ vātātapikaṃ ca |
 tatra vīryaprabhāvaprayogaparihāragurutvāt kuṭīprāveśikaṃ mahāphalatarāṃ ||
 tasya vidhiḥ kṣemasubhikṣadhārmikaśāddadhānananṛpavaidyavipre sulabhama-
 hauśadhighṛtakṣīrapathyabhojanopakaraṇe grame nagare vā pūrvottarasāyāṃdiśi
 prāgudakpravaṇe suvibhaktavilhāroddeśe deśe dṛḍhaghanasumṛṣṭabhittimutsedhav-
 istārasampannāṃ sūkṣmalocanāṃ trigarbhāmṛtusukhāṃ nirvātāṃ pravātaikadeśāṃ
 prāgdvārāmudagdvārāṃ vā śamīvilvakṣīrivṛkṣaparigṛhītāmaniṣṭhendriyārthavātāta-
 parajodhūmasvedakledadamśamaśakasārīṣpavyālabālastrīdāsāntāvasāyināmagamyāṃ
 sannihitasadvaidyapariśākaropakarāṇāṃ kuṭīm kārayet ||

tasyāṃ rasāyanārthī śaradi vasante vā śuklapakṣe praśaste ahani pūjayitvā yathārhaṃ
 devaguruviprāṇ prāṇamya brahmadakṣāśviprabhṛtīṇ parimṛśya suvarṇaghṛtamadhusid-
 dhārthakapriyaṅgurocanāḥ pradakṣiṇīkṛtya gobrahmaṇānanu praviśet ||

tatra saṃśodhanaiḥ śuddhaḥ sukhi jātabalaḥ punaḥ |
 brahmacārī dhṛtiyutaḥ śraddadhāno jitendriyaḥ ||
 dānaśīladayāsatyavratadharmaparāyaṇaḥ |
 devatānusmṛtau yukto yuktasvapnaprajāgaraḥ |
 priyausadhaḥ peśalabāgārabheta rasāyanam ||
 harītakīmāmalakaṃ saindhavaṃ nāgaraṃ vacām |
 haridrāṃ pippalīm vellam guḍam coṣṇāmbunā pibet |
 snigdhasvinno naraḥ pūrvam tena sādhu viricyate ||
 tataḥ śuddhaśarīrāya kṛtasamsarjanāya ca |
 trirātraṃ pañcarātraṃ vā saptāhaṃ vā ghṛtānvitam |
 dadyādyaśākaśāśuddheḥ purāṇaśakṛto 'thavā ||
 itthaṃ saṃskṛtakoṣṭhasya rasāyanamupāharet |
 yasya yadyaugikaṃ paśyet sarvamālocya sātmyavit ||
 haraṇāt sarvarogāṇāṃ yāsāvuktā harītakī |
 pathyatvāt sarvadhātūnāṃ pathyā śivatayā śivā ||
 yasmādvijayate vyādhīn samagrānvijayā tataḥ |
 abhayaṃ sarvarogebhyo bhavatyāyuśca śāśvatam |
 yataḥ śīlayatāmenāṃ teneyamabhayā smṛtā ||
 navā vṛttā ghanā snigdha gurvī majjati cāpsu yā |
 bālasya sā prayoktavyā navaṇītasamanvitā ||
 vāte sasarpirlavaṇā pitte saguḍaśarkarā |

kaphe sapippalīkṣaudrā sarvadā sā praśasyate ||
 atha harītakīnāṃ himavacchailasambhavanāṃ kālajātānāmāpūrṇarasavīryāṇāmanā-
 mayānāṃ dviśāstrīṣo vā śakalitānāmanasthānāmāḍhakaṃ caturguṇena payasā saṃsvedya
 mṛdubhūtamavatārya śītaṃ sarpirmadhvāḍhakābhyāṃ saṃsṛjya suguptaṃ sthāpayet |

tatastrirātrādūrdhvamāhārānuparodhinīm mātṛāṃ pratyahamupayojayet jīṇe
 śāliṣaṣṭikaṃ payasā bhuñjīta |

prayogānte ca tāvantameva kālam |
 asya prayogādvarṣaśatamajaro nirvalīkhalatipalitāmayaḥ śrutismṛtisampannaḥ samid-
 dhānalaśca puruṣo bhavati ||

bṛhaccharīraṃ girisārasāraṃ svaro ghanaughastanītānukārī |
 bhavatyapatyaṃ vipulaṃ sthiraṃ ca samaśnato yogamimaṃ prayatnāt ||
 pathyāśaḥstraṃ triguṇadhātṛphalāsamanvitam |
 pañcānāṃ pañcamūlānāṃ sārddhaṃ palaśatadvayam ||
 jale daśaguṇe paktvā daśabhāgasthite rase |
 āpoṭhya kṛtvā vyasthīni vijayāmalakānyathā ||
 vinīya tasmin niryūhe yojayet kuḍavāṃśakam |
 tvagelāmustarajanīpippalyagarucandanam ||
 maṇḍūkaparṇīkanakaśaṅkhapuṣpīvacāplavam |

yaṣṭyāhvayaṃ viḍaṅgaṃ ca cūrṇitaṃ tulayādhikam ||
 sitopalārddhabhāraṃ ca prātrāṇi trīṇi sarpiṣaḥ |
 dve ca tailāt pacet sarvaṃ tadagnau lehatāṃ gataṃ ||
 avatīrṇaṃ himaṃ yuñjyādvimśaiḥ kṣaudraśataistribhiḥ |
 tataḥ khajena mathitaṃ nidadhyāt ghṛtabhājane ||
 etadrasāyanaṃ brāhmaṇaṃ samaṃ pūrveṇa sarvathā |
 vaikāṇasā bālakhilyāḥ prāśya prāptā navaṃ vayaḥ |
 ārogyamamitaṃcāyurvītatandrāśramaklamāḥ ||
 abhayāmalakavibhītakapañcātmakapañcamūlaniryūhe |
 vallīpalāśakarase dviguṇe kṣīreṣṭaguṇe ca vipacet ||
 ghṛtasyakumbhaṃ madhukaṃ madhūkaṃ kākoliyugmaṃ ca balāṃ svaguptāṃ |
 sakṣīraśuklāmṛṣabhaṃ sajīvaṃ sukhāmbupastaccapibet guṇāḍhyam ||
 āmalakasahastraṃ piṣṭasvedanavidhānena kṣīroṣmaṇā susvinnamanātapaśuṣkamanasthi
 cūrṇayet |

tadāmalakasahasrasvarasaparipītaṃ sthirājīvantīpunarnavānāgabalāmaṇḍūkaparṇībrahmasuvarcalābhīr
 tāgarucandanamadhukamadhūkapuṣpapadmotpalanavamālikāyuvatiyūthikācūrṇāṣṭabhāgasampṛktaṃ
 punarnāgabalāpalasahasrasvarasaparipītaṃ chāyopaśoṣitaṃ dviguṇitasarpiṣā kṣau-
 dreṇa kṣudraguḍākṛti kṛtvā ghṛtabhājanasthaṃ bhasmarāśeradhaḥ sthāpayedantar-
 bhūmeḥ pakṣamatharvavedavitkṛtarakṣaṃ pakṣātyaye coddhṛtya kanakarajatātā-
 rapravālakālāyaścūrṇāṣṭabhāgasamyuktamarddhakarṣābhivṛddhyā yathāgni prātaḥ
 prayojayediti samānaṃ pūrveṇa ||

āmalakasahasramārdrapalāśadroṇyāṃ sāpidhānāyāṃ bāṣpamanudvamantyāmāraṇyago-
 mayāgnibhirupasvedayet |

tāni susvinnaśītānyuddhṛtya niṣkulīkṛtānyāpothya pippalī viḍaṅgataṇḍulānāṃ
 pṛthagāḍhakenādhyarddhena śarkarāyāḥ ṣaḍbhirmadhughṛtatailānāṃ saṃyojya ghṛ-
 takumbhe sthāpayedvimśatirātraṃ paraṃ copayojayediti samānaṃ pūrveṇa ||

abhayāmalakasahasraṃ pippalīsahasrayuktaṃ taruṇapalāśakṣārodakenāplāvya śucau
 bhāṇḍe sthāpayet |

tatonugataksāramanātapaśuṣkamāsthiraḥ hitaṃ cūrṇayitvā sitopalāpādena caturguṇāb-
 hyāṃ ca madhughṛtābhyāṃ saṃyojya ghṛtabhājane ṣaṇmāsānantarbhūmeḥ sthāpayitvā
 parato yathāgnibalamupayūñjītetī samānaṃ pūrveṇa ||

āmalakacūrṇāḍhakamekavimśatirātraṃāmalakasvarasabhāvitāṃ madhughṛtāḍhakāb-
 hyāṃ pippalīcūrṇāṣṭabhāgena śarkarācaturbhāgena ca saṃsṛṣṭaṃ ghṛtabhājanasthaṃ prāvṛṣi
 bhasmarāśau nidadhyāt |

taccharadi copayojayediti samānaṃ pūrveṇa ||

viḍaṅgataṇḍulānāmāḍhakamāḍhakaṃ pippalītaṇḍulānamadhyarddhaṃ sitopalānāṃ
 madhughṛtatailāḍhakaiḥ ṣaḍbhīrēkīkṛtaṃ ghṛtabhājanasthaṃ prāvṛṣi bhasmarāśāvītisamā-
 naṃ pūrveṇa ||

abhayāmalakabibhītakānāṃ dviśastriśo vā saṃyojitānāṃ palāśatvagavanaddhānāṃ
 mṛdāvaliptānāṃ kukūlasvinnānāṃ nirasthīkṛtānāṃ palasahastramulūkhale saṅksūdyā
 dadhibhadhughṛtatailapalāśarkarāsamprktaṃ bhakṣayedanannabhugyathoktena vidhinā
 prayogānte tato dviguṇaṃ kālāṃ yavāgūyūṣakṣīraghṛtaṣaṣṭikānnamāhārobhyañjanaṃ
 sarpirudvartanaṃ yavacūrṇamiti samānaṃ pūrveṇābhyadhikaphalaṃ vā ||

daśamūlabalāmustajīvakarṣabhakotpalam |

parṇinyau pippalī śṛṅgī medā tāmalaḥ kī trūṭiḥ ||

jīvantī joṅgakaṃ drākṣā pauṣkaraṃ candanaṃ śaṭhī |

punarnavadvikākolī kākanāsāmṛtadvayam ||

vidārī vṛṣamūlaṃ ca tadaikadhyāṃ palenmitam |

jaladroṇe pacet pañca dhātṛphalaśatāni ca ||

pādaśeṣaṃ rasaṃ tasmādvasthīnyāmalakāni ca |

ghṛhitvā bharjayettailagṛtādvādaśabhiḥpalaiḥ ||

matsyaṇḍikātulārdhena yuktaṃ tallehavat pacet |
 snehārdham madhunaḥ śīte tugākṣīryāscatuṣpalam ||
 pippalyā dve pale dadyācaturjātaṃ kaṇārdhikam |
 atovalehayenmātrāṃ kuṭisthaṃ pathyabhojinam ||
 ityeṣa cyavanaprāso yaṃ prāśya cayvano muniḥ |
 jarājararitopyāsinnārīnayanānandanāḥ ||
 kāsaṃ śvāsaṃ jvaraṃ śoṣaṃ hṛdrogaṃ vātaśoṇitam |
 mūtraśukrāśrayāntoṣān vaisvaryaṃ ca vyapohati |
 bālavṛddhakṣataksīṇakṛśnāmaṅgavarddhanāḥ ||
 medhāṃ smṛtiṃ kāntimanāmayatvamāyuhprakarṣaṃ pavanānulomyam |
 strīṣu praharpaṃ balamindriyāṇāmaṅgeśca kuryādvidhinopayuktaḥ ||
 madhukena tavaḥkṣīryā pipalyā sindhujanmanā |
 pṛthaglohaiḥ suvarṇena vacayā madhusarpiṣā ||
 sitayā vā samāyuktā samāyuktā rasāyanam |
 triphalā sarvarogaghñī medhāyuhsmṛtibuddhidā ||
 traiphalenāyasīm pātrīm kalkenālepayennavām |
 tamahorātrikam lepaṃ pibet kṣaudrodakāplutam ||
 prabhūtasnehaśamanam jirṇe tatra praśasyate |
 jīvatyarugjarastasya samābhyāsātsamāḥ śatam ||
 varṣaṃ khādet prāṇadām prātarekāmaśnannannāt pūrvamakṣadvayaṃ ca |
 sājyakṣaudraṃ bhojanānte catuṣkaṃ dhātrikānām tadvayaḥsthāpane 'lam ||
 athāyasāni caturaṅguladīrghavistrīṭāni tilotsedhāni patrāṇi kārayet |
 tannyaḡnivarṇāni kṛtvāmalakasvarase nirvāpayedekaviṃśatikṛtvāḥ |
 teṣāṃ tādṛśānām palaśatamāyasyāṃ sthālyāṃ prakṣipyāmalakasvarasottaram kṛtvā supi-
 hitam bhasmahitam bhasmarāśau nikhanet |
 māsi māsi coddṛtyāyasena daṇḍena ghaṭṭayet |
 śuṣyatyāmalakasvarasaṃ pūrvavadāvapet |
 evaṃ tāni lohapatrāṇi saṃvatsarāt dravībhavanti |
 tataścottarakālam kṛtvā vamanavirecanam snigdhatanureva kevalam samantatoṅguṣṭha-
 parvamātramukhenāyasena sruveṇāyasa eva bhājane tasmāt kalkīkṛtāt sruvamekam gṛhītvā
 madhudhṛtābhyāṃ pṛthak sruveṇa saṃyojya prāśnīyāt |
 jirṇe kṣīrarasayūṣāṇāmanyatamena sarpirmiśram navam ṣaṣṭikaudanamaśnīyāt |
 anena vidhinā varṣamupayujya varṣameva cānyadapyuddiṣṭāhāro yantritātmā kuṭim
 samadhivaset |
 tataḥ sarvopatāpān jītvā vyādhijarāmarāṇaśastrāḡnitoyaviṣāṇāmagamyāḥ sarvabhāveṣ-
 vatīndiryo varṣasahasradvayaṃ jīvati ||
 vājivego gajaprāṇo bhavacca smṛtibuddhimān |
 vāgmī vṛṣaḥ śrutadharo mahābhogo mahādhanaḥ ||
 tāmrarūpyasuvarṇānāmayameva pṛthagvidhiḥ |
 dviguṇam tadguṇotkarṣam jānīyāduttarottaram ||
 hemadhātrīphalakṣaudraṃ gāyatrīparimantritam |
 lihannanupiban kṣīram dṛpṭariṣṭopi jīvati ||
 suvarṇam padmabījāni madhu lājāḥ priyaṅgavaḥ |
 kṣīreṇa pītam paramamalakṣmīvinivāraṇam ||
 sapadmabījāmalakābhayākṣam sarpirmadhubhyāṃ kanakam lihantaḥ |
 dīrghāyuso mandajaropatāpāḥ sarīsrpāṇām ca bhavantyagamyāḥ ||
 madhumāḡadhikāviḍaṅgasāratriphalā hema ghṛtaṃ sitāṃ ca khādan |
 jarasānavālīḍhadehakāntiḥ samadhātuśca samāḥ śatam ca jīvet ||
 hemabilvavacārsīparaikadhyamupayojitam |
 medhyamāyūṣyamārogyakāntisaubhāgyapuṣṭidam ||
 śatāvarighṛtaṃ līḍham sasuvārṇam samākṣikam |

karoti cirajīvitvaṃ rājānaṃ ca vaśānugam ||
 āyuskāmaḥ śaṅkhapuṣpyāsametaṃ medhākāmaḥ kāñcanaṃ sogragandham |
 lakṣmīkāmaḥ padmakiñjalkayuktaṃ yuktaṃ khādet kāmakāmo vidāryā ||
 maṇḍūkaparṇyāḥ svarasaṃ yathāgni kṣīreṇa yaṣṭimadhukasyacūrṇam |
 rasaṃ guḍūcyāḥ sahamūlapuṣpyāḥ kalkaṃ prayuñjīta ca śaṅkhapuṣpyāḥ ||
 āyuhpradānyāmayanāśanāni balāgnivarnasvaravaraddhanāni |
 medhyāni caitāni rasāyanāni medhyā viśeṣeṇa tu śaṅkhapuṣpī ||
 naladaṃ kaṭurohiṇī payasyā madhukaṃ candanasārivogragandhāḥ |
 triphalā kaṭukatrayaṃ haridre sapaṭolaṃ lavaṇaṃ ca taiḥ supiṣṭaiḥ ||
 triguṇena rasena śaṅkhapuṣpyāḥ sapayaskaṃ ghṛtanalvaṇaṃ vipakvaṃ |
 upayujya bhavējaḍopi vāgmī śrutadhārī pratibhānavānarogaḥ ||
 peṣyairmṛṇālavisesarapatrabījaiḥ siddhaṃ sahemaśakalaṃ payasā ca sarpiḥ |
 pañcāravindamiti tatprathitaṃ pṛthivyāṃ prabhraṣṭapauruṣabalapratibhairniṣevyam ||
 yannālakandadalakesaravadvipakaṃ nīlotpalasyatadapi prathitaṃ pṛthivyāṃ |
 sarpiścātuṣkuvalayaṃ sahirāṇyapatraṃ medhyaṃ gavāmapī bhavet kimumānuṣāṇām ||
 brāhmīvacāsaindhavaśaṅkhapuṣpī matsyākṣakabrahmasuvarcalaindrayaḥ |
 vaidehikā ca triyavāḥ pṛthaksyuryavau suvarṇasya tilo viśasya ||
 sarpiśaśca palamekata eta dyojayet pariṇate ca ghṛtāḍhyāṃ |
 bhojanaṃ samadhu vatsaramevaṃ śīlayannadhikadhīsmṛtimedhāḥ ||
 atikrāntajarāvyādhitandrālasyaśramaklamaḥ |
 jīvatyabdaśataṃ pūrṇaṃ śrītejaḥkāntidīptimān ||
 viśeṣataḥ kuṣṭhakilāsagulma viśajvaronmādagarodarāṇi |
 atharvamantrādikṛtāśca kṛtyāḥ śāmyantyanenātibalāśca vātāḥ ||
 yathoktaguṇāyāṃ bhūmau jātāmabālāmajīrṇāṃ śīrṇapurāṇaparṇāmasaṅjātānyaparṇāṃ
 tape tapasye vā māse yathoktena vidhinā puṣyayukte candramasi sumuhurte nāgabalaṃ
 samūlāmuddharet |
 tasyā mūlānāṃ tvakpiṇḍamāmramātramakṣamātraṃ vā ślakṣṇapiṣṭamavacūrṇitaṃ vā
 payasā pibenmadhughṛtābhyāṃ vā lihyāt |
 jīrṇe kṣīravṛttireva syāt |
 kṣīreṇaiva vā sasarsīṣkaṃ śāliṣaṣṭikamaśnīyāt |
 evaṃ samvatsaraprayogādvarṣaśatamajara ityādi samānaṃ pūrveṇa ||
 balātibalācandanāgarudhavatiniśakhadirakadaraśākaśiṃśapāsanasurasāpunarnavānantāśca
 vayaḥsthāpanoktā daśauśadhayaḥ savidārīśvadamṣṭrāśvagandhāvārāhīśatāvāryo nāgabalayā
 vyākhyātāḥ ||
 tatra sāravrṣkṣāṇāṃ sarveṣāṃ svarasārthī kuṣṭhacikitsite khadirakalpamīkṣeta |
 ārdravṛkṣāsambhave tu sārāśakalānidvyaṅgulatryaṅgulāni tanūni caturguṇembhṣyā
 plāvyaṭape trirātraṃ sthāpayet |
 tatastānyuddhṛtyānyāni tatra kṣipet |
 trirātrācca punaranyānyevaṃ navarātreṇa triḥprakṣepaṇoddhāreṇa ca svarasaḥ
 parikalpito bhavati ||
 phalānāṃ punarvīrudauśadhīnāṃ ca yantreṇolūkhalena vā saṅkṣudya niṣpīḍya svarasaṃ
 gṛhṇīyāt ||
 pariśuṣkāṇāṃ tu cūrṇikṛtānāmāḍhakamāḍhakamudakasyāhorātrasthitaṃ vimṛditapūtaṃ
 svarasavat prayojyam |
 tuvarakabhallātakādīnāṃ punaḥ pṛthagevopadeśaḥ ||
 vṛkṣāstuvarakā nāma paścimārṇavatīrajāḥ |
 vīcītaraṅgavikṣobhamārutoddhūtapallavāḥ ||
 tebhyaḥ phalānyādādīta supakvānyambudāgame |
 majñāḥ phalemyaścādāya śoṣayitvāvacūrṇyaṃ ca ||
 tilavatpīḍayedroṇyāṃ kvāthayedvā kusumbhavat |
 tattailaṃ sambhṛtaṃ bhūyaḥ pacedāsalilakṣayāt ||

avatārya karīṣe ca pakṣamātram nidhāpayet |
 snigdhasvainno hṛtamalaḥ pakṣāduddhṛtya yatnavān | |
 caturthabhaktāntaritaḥ prātaḥ pāñitalaṁ pibet |
 mantreṇānena etasya tailasya divase śubhe | |
 majjasāra mahāvīrya sarvān dhātūn viśodhaya |
 śaṅkhacakraḡadāpāṇistvāmājñāpayate 'cyutaḥ | |
 tenāsyordhvamadhasatācca doṣā yāntyasakṛttataḥ |
 sāyamasnehalavaṇaṁ yavāgūṁ śītalāṁ pibet | |
 pañcāhāni pibetailamitthaṁ varjyāni varjayet |
 pakṣaṁ mudgarasānnāśī sarvakuṣṭhairvimucyate | |
 tadevakhadirakvāthe triguṇe sādhu sādhitam |
 nihitaṁ pūrvavat pakṣaṁ pibenmāsaṁ suyantritaḥ | |
 tenābhyaktaśarīraśca kurvannāhāramīritam |
 bhinnasvaraṁ raktanetraṁ śīrṇāṅgaṁ kṛmibhakṣitam |
 anenāśu prayogeṇa sādhayet kuṣṭhinaṁ naram | |
 sarpirmadhuyutaṁ pītaṁ tadeva khadirādvina |
 pakṣaṁ māṁsarasāhāraṁ karoti dvīśatāyusaṁ | |
 tadeva nasye pañcāśaddivasānupayojitam |
 valīpalitanirmuktasthirasmṛtikacadvijam | |
 vapuṣmantam śrutadharaṁ karoti triśatāyusaṁ |
 antrdhūmaṁ tasya majjā sudagdhaḥ kṣiptastatile saindhavaṁ cāgnivaraṁ |
 tulyaṁ hanyādarmanaktāndhyakācān nīlīrogaṁ taimiraṁ cāñjana | |
 ekāntaraṁ tauvarakañca tailaṁ pibeddhītāśī niyameṇa māsaṁ |
 prabhinnakoṣṭho galitāṅgadeśastvacaṁ tyajet sarpaivāśu jīraṁ | |
 sādhayet ṣoḍaśaguṇe salile tuvarāḍhakam |
 aṣṭāṁśaśe viśrāvya saṅkṣudyolūkhale tataḥ | |
 śuṣkāragvadhavalkapādarajasā vyāmiśrita kalkitaṁ |
 tasya kvāthajalairudumbarasamān chāyāviśuṣkān guḍān | |
 kuryādekatamaṁ ca sārddhamathavā govāriṇāloḍitaṁ |
 kuṣṭhī taddivasāsthito niraśanaḥ sūrye gate 'staṁ pibet | |
 tāvadeva ca tathaiva ca bhūyaḥ pāyayettamaruṇodayakāle |
 apyājīraṁavicintya vamiṁ vā bheṣajaṁ puruṣadoṣabalajñaḥ | |
 madhyāhne 'dyāt bhūriṇiṣpāvatailaṁ kaṅgūkūraṁ śīgrukandopadaṁśam |
 dadhnāyuktaṁ svalpasindhūthacūrṇaṁ gavyenānu stokatakrāmbupāyī | |
 tailāktagātro divasāntaraṁ ca kaṅgviṣṭikācūrṇakṛtapragharṣaḥ |
 snāyāt sukhāmbhobhīramadyamāṁsa strīsaṅgatiḥ syāttriguṇaṁ ca yogāt | |
 upayujya yogamakhilaṁ pratidinameva dvikālamabhiyuktaḥ |
 kuṣṭhī kuṣṭhamapohati viśīrṇakārṇauṣṭhanāsamapi | |
 atha bhallātakānyanupahatānyanāmāyānyāpūrṇarasapramāṇavīryāni pakrajām-
 bavaprakāśāni śucau śukre vā māse saṅgrhya yavapalle māṣapalle vā nidhāpayet |
 tāni caturmāsasthitāni sahe sahasye vā māse prayoktumārabheta |
 śītasnigdhamadhuropaskṛtaśarīraḥ pūrvam daśabhallātakānyāpothyāṣṭaguṇenāmbhasā
 sādhu sādhayet |
 teṣāṁ rasamaṣṭabhāgāvaśiṣṭamanuṣṇaṁ sapayaskaṁ sarpirgaṇḍūśābhyaktoṣṭhatālujih-
 vaḥ prātaḥ pibet |
 evametāni daśabhallātakānyekaikotkarṣāpakarṣeṇa triṁśatprayojyāni |
 vidhinānena sahasraprayogastriguṇaśca kālo ghṛtakṣīrābhyāṁ śāliṣaṣṭikamaśanamevaṁ
 viśeṣādvigatakuṣṭhadurnāmakṛmipramehamedodoṣo varṣaśatamajara ityādi samānaṁ
 pūrveṇa | |
 pūrvamekaikabhallātakakvāthaṁ sapayaskaṁ pibedekaikaṁ ca bhallātakamabhivard-
 dhayedyaḥvat pañca |

tataḥ pañca pañcavardhayediyāvat saptatiḥ |
 prāpya ca saptatimapakarṣayet bhūyaḥ pañca pañca yāvat pañca |
 pañcabhyaścaikaikaṁ yāvadekam |
 vidhinānenasahasraṁ prayoga ityādi samānaṁ pūrveṇa | |
 saptativacca śatamupayunḥita |
 tathā ca sahasradvayan |
 prayoga ityādi samānaṁ pūrveṇa |
 dviguṇastvāyusaḥ kālaḥ | |
 bhallātakānāṁ jarjarikṛtānāṁ piṣṭasvedanaṁ pūrayitvā bhūmāvākāṇṭhanikhātasya
 snehabhāvitasya dṛḍhasyoparikumbhasyāropyodupenāpidhāyākṛṣṇabhṛdāvaliptaṁ
 gomayāgninopasvedayet |
 teṣāṁ yaḥ svarasaḥ kumbhaṁ prapadyate tamaṣṭabhāgamadhusaṁyuktaṁ dviguṇitaghr-
 tamadyāt |
 triguṇaśca kālo ghrtakṣīrābhyāmityādi samānaṁ pūrveṇa | |
 anenaiva vidhinā bhallātakasya rasaṁ gṛhītvā kevalameva māsamekaṁ prayunḥita |
 triguṇaśca kāla ityādi samānaṁ pūrveṇa |
 māsi māsi varṣaśatamāyusobhivṛddhiḥ |
 evaṁ daśamāsānupayujya varṣasahasramāyurbhavati | |
 bhallātakatailapātraṁ sapayaskaṁ madhukākṣamātreṇa śatapākamupayunḥita |
 triguṇaścakāla ityādi samānaṁ pūrveṇa | |
 bhallātakatailaṁ kṛṣṇatilitailaṁ sarpirāmalakaraso 'sanādisārakaṣāya ityeṣāṁ droṇaṁ
 droṇaṁ triphalātrikaṭukaviḍaṅgasāracitrakaharidrādvayatrivṛddantīndrayavayaṣṭimadhukaviṣātiviṣārasāñja
 pālikābhāgāstadaikadhyaṁ snehapākavidhinā vipācyāvatārya paripūyacānuguptaṁ
 nidadhyāt |
 tata upaskṛtaśarīraḥ prātaḥ prātaḥ pāṇiśuktimātraṁ kṣaudreṇa pratisaṁsṛjyopayunḥita |
 jīrṇe mudvāmalakayūṣeṇālavanaṇena sarpiṣmatā khadirodakasiddhaṁ mṛdumodana-
 maśnīyāt |
 khadirodakenodakakāryāṇītyevamato droṇamupayujya vigatakuṣṭhadurnāmetyādi
 samānaṁ pūrveṇa | |
 puṣṭāni pākenaparityutāni bhallātakānyāḍhakasammitāni |
 ghrṣṭveṣṭikācūrṇakāṇairjalena prakṣālya saṁśoṣya ca mārutena | |
 jarjarāṇi vipacejjalakumbhe pādaśeṣadhṛtagālitaśītaṁ |
 tadrasaṁ punarapi śrapayeta kṣīrakumbhasahitaṁ caraṇasthe | |
 sarpiḥ pakvaṁ tena tulyapramāṇaṁ yunḥyāt svecchaṁ śarkarāyā rajobhiḥ |
 ekibhūtaṁ tatkhajakṣobhaṇena sthāpyaṁ dhānye saptarātraṁ suguptaṁ | |
 tamamṛtarasapākam yaḥ prage prāśamaśnannanu pibati yatheṣṭaṁ vāri dugdhaṁ rasaṁ
 vā |
 smṛtimatibalamedhāsatvasārairupetaḥ kanakanikaṣagaurāḥ sośnute dīrghamāyuh | |
 droṇe 'mbhaso vṛṇakṛtāṁ triśatādvipakvāt kvāthāḍhake palasamaistilapātraṁ |
 tiktāviṣādvayavarā giriḥjanmatārksyaḥ siddhaṁ paraṁ nikhilakuṣṭhaniṣūdanāya | |
 sahāmalakaśuktibhirdadhisareṇa tailena vā |
 guḍena payasā ghr̥tena yavasaktubhīrvā saha |
 tilena saha mākṣikeṇa palalena sūpena vā |
 vapuṣkaramaruṣkaraṁ paramamedhyamāyuskaṁ | |
 bhallātakāni tikṣṇāni pākīnyagnisamāni ca |
 bhavanytamṛtakalpāni prayuktāni yathāvidhi | |
 kaphajo na sa rogāsti na vibandhostikaścana |
 yaṁ na bhallātakam hanyācchīghramagnibalapradam | |
 vātātapavidhānēpi viśeṣeṇa vivarjayet |
 kulatthadadhiśuktāni tailābhyaṅgāgnisevanam | |
 pañcāṣṭau sapta daśa vā pippalīrmadhusarpiṣā |

rasāyanaguṇānveṣī samāmekāṃ prayojayet | |
 tistrastistrastu pūrvāhne bhuktvāgre bhojanasya ca |
 pippalyaḥ kiṃśukakṣārabhāvitā ghṛtabharjitāḥ |
 prayojyā madhusammiśrā rasāyanaguṇauṣiṇā | |
 kramavṛdhyā daśāhāni daśapaippalikāṃ dinam |
 vardhayet payasā sārddham tathaivāpanayet punaḥ | |
 jīrṇauśadhaśca bhuñjīta ṣaṣṭikāṃ kṣīrasarpiṣā |
 pippalīnāṃ sahasrasya prayogoyam rasāyanam | |
 piṣṭāstā balibhiḥ peyāḥ śrīta madhyabalairnaraiḥ |
 śītikṛtā drasvabalairyojyā doṣāmayān prati | |
 tadvaca chāgadugdhena dve sahasre prayojayet | |
 ebhiḥ prayogaiḥ pippalyaḥ kāsaśvāsagagrahān |
 yakṣmamehagrahaṇyārśaḥ pāṇḍutvaviṣamajvarān |
 ghnanti śopham vamiṃ hidhmām plihānam vātaśonitam | |
 viḍaṅgacūrṇam yaṣṭimadhukacūrṇayuktaṃ śītatoyena samāsamupayauñjīta |
 jīrṇe mudgayūṣeṇālavanena saghṛtamodanamaśnīyāt |
 tena viśeṣādvigatakr̥midurnāmakuṣṭhapramehamedodoṣo varṣaśatamajara ityādi samā-
 nam pūrveṇa |
 viḍaṅgacūrṇam kṣaudrabhallātakakvāthābhyām madhvāmala karasābhyām
 guḍūcīkvāthena ca etāṃscaturo yogān māsamupayauñjītetī samānam pūrveṇa |
 sarveṣu ca māsīmāsi varṣaśatamāyūṣo 'bhivṛddhiḥ | |
 alambuṣāṃ svena rasena bhāvitāṃ pṛthagghṛtakṣīramadhūṣṇavāribhiḥ |
 pibettathā kāñjikatakramastubhirbhagandarorugrahagulmakāsavān | |
 uṣṇā vipāke kaṭukā kaṣāyamadhurā rase |
 atyantadīpanī medhyā vātaśleṣmaharā ca sā | |
 varṣopayogāt kurute naram varṣaśatāyūṣam |
 dṛḍhendriyānalabalam nirvalīpalitāmāyam | |
 śvetāvalgujaphalānyātapasuṣkānī cūrṇayitvā tattulyaguḍena saṅkṣudya ghṛtakumbhe
 dhānyarāśau saptparātram nidadhyāt |
 tato 'nudite bhāsvati yathābalaṃ mātṛam sukhodakānupānāmupayojayet |
 jīrṇe sukhāmbupariṣitaḥ śālīṣaṣṭikaudanam saṣarkareṇa payasāśnīyāt |
 tasya māsaprayogādviśeṣeṇa vigatakuṣṭho grahaṇadhāraṇavān varṣaśatamajara ityādi
 samānam pūrveṇa |
 prayogataścordhvaṃ dviguṇam parihāraḥ | |
 vākucikākarṣacūrṇam sukhāmbunā pibet |
 pītvā cātape nirvātoṣṇe vā garbhagr̥he tiṣṭhedaparāhṇe tadvadeva srānamaśanam ca |
 yūṣarasābhyām vā |
 tasya trisaptarātraprayogādvigatakuṣṭha ityādi samānam pūrveṇa | |
 tvagromakeśadaśanān nakhāṃscamuktā punarnavān labhate |
 svaravarṇabalotsāham navam vayo naṣṭapalitāṃ ca | |
 palāni daśa bākucyā daśaiva ca phalatrāyāt |
 sapta krimighnādayasastrīni dve girisambhavāt | |
 purapuṣkaramūlābhyāmāhareta palam palam |
 sūkṣmailārdhapalam vyōṣaghanakesarakuṅkumam | |
 lodhratvakpatrayaṣṭyāhvacitrakam kārṣikam pṛthak |
 śatambhallātākānām ca sarvaṃ khaṇḍasamāṃsakam | |
 cūrṇayedatha tanmātṛam bhakṣayet pālikīm parām |
 yatheṣṭaceṣṭo labhate varṣādrāsāyanān guṇān | |
 sarvarogān vijayate tvagvikārān viśeṣataḥ |
 arśobhagandaraśvāsakāsapāṇḍvāmāyakrimīn | |
 gulmaplīhāśmarīvardhamaprimehārucipīnasān |

mandānalatvaṃ kṛśatāṃ śophagranthyarbudānapi | |
 vākucikāphalāni gomūtre saptarātraṃ vāsayet |
 tato nistuṣīkṛtya chāyāyāṃ viśoṣayitvā susūkṣmaṃ ca sañcūrṇya tryahaṃ tryahaṃ
 kramaśo bhāvayettriphalākvaṭhena kāravallivāsābrāhmīguḍūcibhrṅgarājasvarasaiḥ
 pṛthakpṛthak khadirāsanarājavarṅkṣapicumandakvāthaiḥ | |
 tasya pītaḥ pratidinaṃ dhātṛīphalarasāplutaḥ |
 karṣaḥ sarvāmayān hanti tvagvikārānviśeṣataḥ | |
 asanakhadirayūṣairbhāvitāṃ somarājīm |
 madhughṛtaśikhpathyālohacūrṇairupetām |
 śaradamavalihānaḥ pāriṇāmān vikārām |
 styajati mitahitāśī tadvadāhārajātān | |
 tīvreṇa kuṣṭhena parītamūrttiryaḥsomarājīm niyamena khādet |
 saṃvatsaraṃ kṛṣṇatiladvitīyāṃ sasomarājīm vapuṣātīṣete | |
 ye somarājyā vituṣīkṛtāyāścūrṇairupetāt payasaḥ sujātāt |
 uddhṛtya sāraṃ madhunā lihanti takraṃ tadevānu pibanti cānte | |
 te kuṣṭhinaḥ pakṣmadaridranetrā |
 viśīrṇakarṇāṅgulināsikā vā |
 vihāyavairūpyamapāsyā rūpaṃ |
 punaḥ prarūḍhā iva bhānti vṛkṣāḥ | |
 khadirāmbhasā pibedvā ravisevī tām tayā yavāgūṃ vā |
 gāyatrījalasiddhāṃ kuṣṭhī tattoyakāryakaraḥ | |
 gajaliṇḍakṣārayutā tatksārapāyino vilepibhujāḥ |
 śvitrāṇi somarājī prasahya hanyāt pralepācca | |
 gomūtre saptarātraṃ śaśīśakalaphalaṃ vāsitaṃ lolayitvā |
 kuryācchāyāviśuṣkaṃ pṛthagiti ca phalaṃ prāpunātaṃ ca śuṣkaṃ | |
 aṃśastābhyāṃ tathāṃśaḥ kṛmiripudahana sphoṭakṛdbhyaḥ sa cūrṇo gomūtreṇopayuktaḥ
 pramitahitabhujāḥ ścitramāśveva hanti | |
 ikṣuragokṣurasimhī vyāghrī pañcāṃgulāmbunā pītā |
 upalamaghanam ghanam vā rasāśināṃ hanti bākucikā | |
 uṣṇodakena piṣṭā pītā ca ghṛtānvitā jayet gulmam laghupañcamūlasiddhāṃ peyāmupay-
 ojayejjīrṇe | |
 kaṭvaṅgakuṭajayūṣairarśīmśi bhagandaram ca nāśayati |
 mehān madyairnigadairniṣovitā bākucī prabalān | |
 viṣkirasena pītā daśamūlarasena vā guḍūcyā vā |
 apatantrakaṃ nihanyādāyāmaṃ vā rasānnabhujāḥ | |
 jaṭharaṣu pibenmūtrairjalodare traivṛtena yūṣeṇa |
 śophe pāṇḍuvyādhāvavalgujaṃ śīghvariṣṭābhyām | |
 ikṣurakādikvāthairvardhmani mūtreṇa vā gavām śastaḥ |
 dhāroṣṇena tu payasā yuktaḥ śophajvarau hanti | |
 uṣṇāmbunā prayojyo lūtākīṭākhusarpadaṣṭeṣu |
 kṛmiharacaturaṅgulayoḥ kvāthaḥ koṣṇaḥ kṛmīṇakoṣheṣu | |
 lekḥāmindoh saghṛtāṃ sukhāmbunā putriṇī bhavati pītvā puṣṇodayeśvagandhāśṛtena
 payasā ca bhuñjānā | |
 vandhyāpi saptāhamimamprayogaṃ karoti yā harṣayati sugandhiḥ |
 priyamvadā sadvrataśaucayuktā sūte sutān sā niyamāt guṇādhyān | |
 snigdhairuṣṇairmadhurairharati gadānvātajān yutā paittān |
 tiktakamadhurakaṣāyāiḥ kaphajāmstriphalārasamadhubhyām ca | |
 iti śamanī dhanyeyam viṣagarabhūtopasargapāpmagnī |
 gehe sthitāpi rekhā cāndramasī kimuta koṣṭhasthā | |
 manuṣyamapyāgatamṛtyuśāsanam praṇaṣṭabuddhīndriyamalpacetasam |
 avalgujo mokṣayate mahābhayācchriyam ca medhām ca dadāti pupkalām | |

haimavatyā vacāyāḥ piṇḍamāmalakamātraṃ payasāloḍya pibejjirṇe payassarpirodana
ityāhāraḥ |

evaṃ saptarātreṇa medhāvī bhavati |

saptabhiḥ saptarātraih śrutadharo varṣaśatamajara ityādi samānaṃ pūrveṇa | |

itarasyā api vacāyā dvipalakvāthaṃ pibet jirṇe payaḥ sarpirityādi samānaṃ pūrveṇa |

taccūrṇaṃ vā kṣaudrasarpibhyāṃ yathābalamavalihiyāt |

jirṇe payaḥ sarpirityādi samānaṃ pūrveṇa | |

vacākalkaśatapākam ghṛtadroṇamupayujya viśeṣāt grahonmādāpasmāragalagaṇḍa-
gaṇḍamālāślīpadasvarabhedavimuktaḥ sarvārtheṣu siddhimān varṣaśatāyurbhavati | |

śītavātahimadagdhatanūnāṃ stabdhabhagrakuṭilavyadhitāsthnam |

bheṣajasya pavanopahatānāṃ vakṣyate vidhirato laśunasya | |

rāhoramṛtacuryena lūnādye patitā galāt |

amṛtasya kaṇā bhūmau te rasonatvamāgatāḥ | |

dvijānāśnanti tamato daityadehasumudbhavam |

sākṣādamṛtasambhūtergrāmaṇīḥ sa rasāyanam | |

śīlayellaśunaṃ śīte vasante ca kapholbaṇaḥ |

ghanodayepi vātārttaḥ sadā vā grīṣmalīlayā |

raktapittabhavārogā jāyante raktapittinaḥ | |

māsaḥ parosya rasakalkaniṣevanāya svacchandamapyupadiśanti vimardakaistu |

ṣaṇmāsamanyavidhinā na tu śastamāhuḥ pakṣaprayogamapi hīnataraṃ rasone | |

srigdhaśuddhatanu śītamadhuropaskṛtāśayaḥ |

taduttaṃsāvataṃsābhyāṃ carcitānucarājiraḥ | |

tasya kandān vasantānte himavacchakadeśajān |

apanītatvaco rātrau nimayenmadirādibhiḥ | |

tatkalkasvarasaṃ prātaḥ śucitāntavapīditam |

madirāyāḥ surūḍhāyāstribhāgena samanvitam | |

madyasyānyasya takrasya mastunaḥ kañjikasya vā |

tatkāla eva vā yuktaṃ yuktamālocya mātrayā | |

tailasarpirvasāmajjakṣīramāsarasaīḥ pṛthak |

kvāthena vā yathāvyādhi rasaṃ kevalameva vā | |

pibet gaṇḍūṣamātra prākkaṇṭhanāḍīviśuddhaye |

pratataṃ svedanaṃcānu vedanāyāṃ praśasyate | |

śītāmbusekaḥ sahasā vamimūrcchāyayormukhe |

śeṣaṃ pibet klamāpāye sthīratāṃ gata ojasi | |

vidāhparihārāya paraṃ śītānulepanaḥ |

dhārayetsāmbukaṇikā muktākarpūramālikāḥ | |

sahimasalilagarbhāścandraśubhrāmṛnālīḥ kuvalayadalamālā hārayaṣṭīśca lolāḥ |

stanatāṭaviniviṣṭāścārugātryo dadhānāstanusarasavilitā gāḍhamenaṃ svajeraṇ | |

naliniḍalatālavṛntavātaiḥ pragaladvārilavairjalārdayā ca |

dayitākaraṇapallavaiśca śītair śūnasvedakṛtaṃ klamaṃ hareyuh | |

kuḍavosyaparā mātṛā tadarddhaṃ kevalasya tu |

palaṃ piṣṭasya tanmajjñāḥ sabhaktam prākca śīlayet | |

rasognikalpo mṛdunaujasā hi |

saṃyujyamānaḥ sahasaiva tasya |

dāhātisārāratīcittanāśān |

kuryādatastaṃ tvarito na yuñjyāt | |

jirṇaśālyoddanaṃ jirṇe śaṅkhakṛndendupāṇḍuram |

bhuñjīta yūṣaiḥ payasā rasairvā dhanvacāriṇām | |

dīptāgnirmaṇḍakān khādet sarpiprmaṇḍopasecanān |

akhaṇḍamaṇḍalendvābhāniṇḍarīkhaṇḍamaṇḍitān | |

rājikāśuktasamparkavinivartitagauravaiḥ |

piṣṭakācūrṇadhavalairvadhraiḥ saukarakairyutān | |
 madyamekaṃ pibettattu tṛṭṭprabandhe jalānvitam |
 gandhamattakvaṇadali priyāvaktrendubodhitam | |
 amadyapo yastu phalāmbutukramavantisomaṃ ca sugandhi śītam |
 sauvīrakaṃ jāṅgalajaṃ rasaṃ vā tuṣodakvaṃ vā parisikthikāṃ vā | |
 tatalkaṃ vā samaghr̥taṃ ghr̥tapātre khajāhatam |
 sthitam daśāhādaśnīyāttadvadvā vasayā samam | |
 sadyaḥ piṣṭam sarpiṣā saṃyutam vā niryāseṇa svena yuktaṃ ca kāmam |
 yuñjītainaṃ pūrvakaireva pānaiḥ koṣṇāmbhobhirvaiṣa kalpotivīryaḥ | |
 rasonakalkaḥ sadṛśājasarpiḥ ṣaṇmāsamurvyāmuṣito nihanti |
 abhyāṅgapānāñjananasyayukto manovikārān viṣamajvaraṃ ca | |
 samatailaṃ saśuktaṃ vā yavarāśau samāsthitam |
 vātarogān jayet khādan ghr̥tamāṃsottarāśanaḥ | |
 tailasarpigūḍasitāḥ pṛthakkuryāttulānmitāḥ |
 dve tule laśunācchruddhāt tryūṣaṇāt kuḍayatrayam | |
 palaṃ tvacaśca tacślakṣṇaṃ nihitaṃ ghr̥tabhājane |
 dve same yavamadhyasthaṃ pūrvasmādadhikaṃ guṇaiḥ | |
 kṣuṇṇāṃ kṣipet kandatulāṃ takrasya palaviṃśatau |
 gate ca saptarātre tu tulārddhamasitāttilāt | |
 dhautakṣuṇṇāt pṛthakkṣaudraghr̥taśuṇṭhīcatuṣpalam |
 ajājicavyadhānyāgnidvikṛṣṇāgranthidīpyakān | |
 palonmitāṃscaturjātāt palamekaṃ sucūrṇitam |
 pṛthakpalāṣṭakaṃ tailātghr̥tātḥkṣuṇṇāccasarsapāt | |
 paṭūni pañca kṣārau dvau dadyāttatrākṣamānataḥ |
 ekādaśāham taddhānye sthitamaśnan prage prage |
 guṇānrāsāyanānsarvān sa prāpnoti nirāmayaḥ | |
 dvipaścamūlaniṣkvāthe nalvaṇe laśunāḍhakam |
 piṣṭam paryuṣitaṃ varṣam hanti vātakaphāmayān | |
 tatkindakalkasvarase ghr̥tatailaṃ pṛthakpacet |
 śīlayecca yathāsātmyaṃ dāruṇānalapīḍitaḥ | |
 navañītasamāṃśam vā khodattatalkamarditī | |
 vikañcukaprājyaronagarbhān saśūlyamāṃsān vividhopadaṃśān |
 nimardakān vā ghr̥taśuktayuktān prakāmamadyāllaghutucchamaśnan | |
 kustumbarī jīrakabhṛṣṭamudgasauvarcalaślakṣṇarajovakīrṇaiḥ |
 rasonakandāñkurapatracitraiḥ savyañjanairnaikarasānuyātaiḥ | |
 tatkindasiddhān kramaśo yūṣakṣīrarasān pibet |
 kaphapittānilāśāñkī yathāsvauśadhasaṃskṛtān | |
 kṛśośvagandhodbhavadcūrṇakīrṇaṃ sannasvaro yaṣṭimadhūpadhānam |
 tailena gulmī khadireṇa kuṣṭhī khādet kṛmighnaiḥ kṛmimān rasonam | |
 māṃsādamāṃsairyakṣmāṇamarśāṃsi kuṭajavacā |
 hanti sa śreṣṭhaya mehakāśaśvāsavilambikāḥ | |
 annasvarūpavijñānāt svarūpamupalabhya ca |
 yathāyathaṃ prayogasya kāryastaṃ taṃ gadaṃ prati | |
 laśunasvarasāt prasthāndvātriṃśattilatailataḥ |
 dvāvapetamalāt kiṇvādaṣṭaupiṣṭāccaṣṭyavāt | |
 meṣaśṛṅgibhavāt kvāthādroṇaṃ pūṭacca śītalāt |
 snehapātre tadaikadhyaṃ nidadhyacca śucau dṛḍhe | |
 kramāttatra punardadyāt piṣṭam prasthacatuṣṭayam |
 pakṣātparamiyaṃ peyā surā vātavikāribhiḥ | |
 trirātramūṣitāṃ dhenuṃ laśunaṃ khādayettataḥ |
 kṣīradadhyājyamathitaṃ brāhmaṇasyāpi śasyate | |

pittaraktavinirmuktasamastāvaraṇāvṛte |
 śuddhe vā vidyate vāyau na dravyaṃ laśunātparam | |
 sukhātmanāṃ viśeṣeṇa prayojyo laśunāsavaḥ |
 nāradenoddhavyaiṣa vātabhagnasya kalpitaḥ | |
 āmāmbupānekṣuvikāramatsyayānādhvavātātapabhāṣyacintāḥ |
 svapnaṃ divā jāgaraṇaṃ niśāsu piṣṭaṃ vyavāyaṃ dadhi cātra necchet | |
 snehakalpavidhānena snehayuktaṃ prayojayet |
 laśunaṃ snehasaṃyogāt garīyān jāyate hi saḥ | |
 pittakopabhayādante yuñjyānmṛduviecanam |
 rasāyanaguṇānevaṃ paripūrṇān samaśnute | |
 priyāmbuguḍadugdhasya māṃsamadyāmlavidviṣaḥ |
 atitikṣorajirṇaṃ ca rasono vyāpade dhruvam | |
 pāṇḍūdarorakṣataśophaṭṭṣṇāpānātyayacchardiviṣavraṇeṣu |
 paitte vikāreṣigadetisāre kṣāme śarīre ca sa varjanīyaḥ | |
 śīlita eṣa karoti durāpaṃ vahniśarīrabalaṃ samameva |
 vaṇmatirūpaguṇādhyaśuteṣoḥ strīpuruṣasya ca bījaviśuddhim | |
 amṛtakaṇasamutthaṃ yo rasonaṃ rasonaṃ vidhiyutamitikhādecchītakāle sadaiva |
 sa nayati śatajīvī strīsaḥāyo jarāntaṃ kanakaruciravarṇo nīrujastuṣṭijūṣṭaḥ | |
 rasonānantaraṃ vāyoḥ palāṇḍuḥ paramauśadham |
 sāḁśādivasthitaṃ yatra śakādhīpatijīvitam | |
 yasyopayogena śakāṅganānāṃ lāvaṇyasārādivinirmitānāṃ |
 kapolakāntyā vijitaḥ śaśāṅko rasātalaṃ gacchati nirvideva | |
 snigdhaṅgatvaṃ gauratā kāntimattā vanerdīptirvarṣmapuṣṭirvṛṣatvaṃ |
 samprāpyante yantraṇodvegamuktaiḥ ryaśyābhyāsāddhārī dīrghaṃ sukhaṃ ca | |
 apyāhāre ślīto dīrghārātraṃ balyaścakṣuṣyastarpaṇaḥ sthairyakārī |
 taistairyogairyojitoyaṃ palāṇḍustaṃstānātāṅkān mehināmucchinatti | |
 rasaṃ rasonavattasya pītvāśnīyāttathaiva ca |
 sabījapūrasvarasamadirāmadhuśīdhupaḥ | |
 marakatamaṇinīlaṃ nālamasyātibālaṃ pariṇataśaśigauram yacca bījaṃ supīṣṭam |
 sasurasasumukhābhyāṃ prājyamāṃsaṃ saśuktaṃ mṛdudhavalasuvṛttairmaṇḍakairāt-
 tamūrtim | |
 vahuśaḥśobhitaṃ śubhraiḥ śaśāṅkaśakalopamaiḥ |
 ghārikenḍarikāvallaiḥ kṣīrodāvayavairiva | |
 yavamudgamāśagodhūma bahuvīdha vikārakalpitaṃ bhakṣyān |
 kāmbalikarāgaśāḍavasattakakhalakān saphalasārān | |
 paṭusurabhimadhuragandhān dhavalākṣakadhavalabahularasān |
 kharjūradāḍimasitādrākṣāpānānupobhyasyet | |
 labhate balavarṇaujovīryasvarasaumanasyatejāṃsi |
 kṣīṇaśakṛdrudhiropi ca rasonavattadrasaṃ pītvā | |
 surāsuraiḥkṣīrasamudramanthe gatāstaṭān ye 'mṛtavipruṣaḥ purā |
 babūva tebhyaḥ kila kukkuṭī yayā vrajanti devatvamivādyā mānuṣāḥ | |
 kukkuṭāṇḍanibhaiḥ kandaḥ kiñcit kaṭukapicchilaiḥ |
 snigdhairmarakatacchāyaiḥ kharjūrasadṛśaicchadaiḥ | |
 nisvilarogaharāpi viśeṣato jayati dāruṇamapyanilāmayam |
 gudajagulmatamoviṣanāśinī janayati sthīratāṃ vapuṣaḥ parām | |
 kuṭīm praviśyatatkaṇḍān bhakṣayetghṛtabharjitān |
 payonupānaṃ dhāroṣṇaṃ tatrestāmasanāmbu vā | |
 tanmātravṛttistubhaveddaśāhaṃ viṃśatyahaṃ svādubhugapramādī |
 jatrūrdhvakoṣṭhatrikasandhivātapāṇḍavāmayārśastimirāṇi jītvā | |
 valīpalitanirmuktaḥ sthīrakeśadvijaśrutīḥ |
 medhāmatismrītyuto jīvedvarṣaśatadvayam | |

āpūryamānacandrapratipadamārabhyavardhayetkandam |
 ekaikaṃ ghr̥tabhṛṣṭaṃ prāgbhaktam pathyabhukkhādet | |
 bhuñjītālpataṃ dinārditamṛṣiḥ pakṣakṣaye bhakṣayan kṣīraṃ bījakavāri takramathavā
 pītvā sthitim kalpayet |
 māmśaṃ prāśya tathā nakhadvijakacaḥ śīrnotthitaiḥ kāntimān jīvatyabdaśatatrayaṃ dhr̥-
 timatismṛtyādibhirbhūṣitaḥ | |
 kṣīreṇa kandacūrṇaṃ pibanyavāgūṃ ca parinate māsam |
 lavaṇasnehavināṃ dṛḍhadrgjīveccharaddviśatam | |
 timiraṃ kṣaudraghr̥tābhyāṃ pathyabhujastadrajo jayenmāsāt |
 kandatrayaṃ ca bhṛṣṭaṃ ghr̥teśnato bhakṣitaṃ vātān | |
 tatkandasūkṣmarajasā tribhāgagodhūmacūrṇamiśreṇa |
 payasā paktvā khādet ghr̥tapūrānāntravṛddhiharān | |
 trīn kandakāmśca niśi bhakṣayatājyabhṛṣṭān dhātṛphalāmbu sasitaṃ caḥgalīpayo vā |
 peyaṃ dṛgāmayaḥ jayāya niṣevitavyā kāmāṃ ca rogaśamamātraphalārthibhiḥ sā | |
 kṣīrānvitā mūlakatulyakandā saptāṣṭapatrāsitaraktakāṇḍā |
 vibharti yā pallavamabdaśabdāt sā kañcukī śvetavapurvareṇyā | |
 āśāḍhe kārtike vāttaṃ tatkaṇḍam sītalaṃ sthitam |
 aṅguṣṭhaparvadvayaṃ piṣṭaṃ kṣīrapalāṣṭake | |
 kuṭīpraveśastaṃ pītvā kṣīrameva pibedanu |
 kṣīrameva ca jīrṇepi peyāṃ vā snehabharjitām | |
 kiñciduṣṇāmalavaṇāṃ spṛśeduṣṇāmbu no himam |
 ekena saptarātreṇa kuṣṭhānyevaṃ niyacchati | |
 sarvavyādhīn dvitīyena tṛtīyena tu sarpavat |
 tyaktvā tvacaṃ tato jīrṇāṃ keśadantanakhānapi |
 dhīmedhārūpavān jīvet pañcavarṣaśatāni ca | |
 kañcukīkandacūrṇaṃ vā svena kṣīreṇa bhāvitam |
 gokṣīrakuḍave nyataṃ karṣaṃ khaṇḍapalānvitam |
 pītaṃ sarvābhayaṃ hanti nakhakeśasthitānapi | |
 pītataṣṭavarasaṃ cūrṇaṃ tasyā madhughr̥tānvitam |
 khādanhitāśī saptāhaṃ tvagdoṣāṃstimiraṃ jayet | |
 viḍaṅgatāpyatriphalālohakañcukijaṃ rajaḥ |
 saptarātratrayaṃ lihyānmadhunā samyatendriyaḥ | |
 kṣīreṇa bhojanaṃ jīrṇe śālerlābarasena vā |
 tathāśya kācatyimire sukṛcchrāḥ śirasogadāḥ | |
 medhāvināḥ praṇaśyanti gātraṃ suptaṃ ca budhyate |
 eṣa saptāmṛtaścūrṇaḥ sarvavyādhīṣu pūjitaḥ | |
 palaṃ cūrṇasya kañcukyāḥ kṣīraprasthe samāvapet |
 snehaṃ dadhnastato lihyājītatmā sasiṭamaduḥ | |
 śālerannaṃ payaḥ pānaṃ māsamevaṃ prayojayet |
 caturguṇaḥ parihāraḥ śoṣaśābdasamadyutiḥ |
 śatāni pañca varṣāṇāṃ jīveddeva ivorjitaḥ | |
 pacet palāni droṇepāṃ kañcukyāḥ pañcaviṃśatiḥ |
 aṣṭāṃśaśiṣṭe tu ghr̥tāt prasthaṃ kṣīrasamaṃ pacet | |
 śāṅkhapuṣpīvacākuṣṭhatrivṛtāmaradārubhiḥ |
 varāyaṣṭīsītadrākṣāmahiṣākṣaiḥ palāṃśikaiḥ | |
 yuktaiḥ kamalakiñjalkatripalena hime 'tra ca |
 kṣaudrāccatuṣpalaṃ dadyādetanmartyāmṛtāhvayaṃ |
 cakṣuṣyaṃ bṛmhaṇaṃ medhyaṃ varṇyaṃ varṣaśatapradam | |
 pacetpalāni kañcukyāstrīṇi lohātsucūrṇitāt |
 palāśabījaccatvāri daśa dve ca phalatrayāt | |
 aṣṭadaśa śatāvaryā bījakasyaikāvīṃśatiḥ |

jīvantyāḥ ṣoḍaśaikadhyam paurnamāsyām vipācayet ||
 vahe 'pām pādaśeṣe ca pṛthagarddhāḍhakena ca |
 pacet kāñjikamastubhyām ghr̥taprastham picūnmitaiḥ ||
 śatāhvāruṣkaravacākuṣṭhailābidaḥṅgubhiḥ |
 sauvarcalānvitaiḥ padmakesarācca tribhiḥ palaiḥ ||
 pañcabhiḥ padmabījānām padmadvādaśakena ca |
 etat somāmṛtaṁ pītvā yassomo 'dyāpi rājate ||
 idamupayujya sarpirativīryamudāraguṇam bhavati suvāksudhīḥ sudṛḍhasubalaḥ subha-
 gaḥ |
 grahamarakopasargaviṣabhītibhiradhṛṣyavapurvijitajarājvaro nayati varṣaśatadvitayam
 ||
 dānavendra vijitān purā surān bhraṣṭakāntidhṛtidharyatejasah |
 vikṣya viṣṇuramṛtaṁ kilāsr̥jat gugguḷum balavapurjayapradam ||
 adyāpyataḥ suragaṇāḥ kila dhūpamukhyān hitvā varāgaruturuṣkahimendudarpān |
 nirdahyamānavapuṣṣo 'pi śikhām pibanto gandhena yasya muditā dadhati prasādam ||
 sa yogavāhī sa śivaḥ sa sārvaḥ sarvartusevyaḥ sukhaśīlanīyaḥ |
 hantā jarāpāpmamalāmayānām kartāgnimedhāsmṛtipāṭavānām ||
 gandhotkataḥ sa dāhe snigdhadravapicchilo vigataśalyaḥ |
 mahiṣākṣaḥ puṣparāga sphaṭikāsitanīradacchāyaḥ ||
 yaḥ padmarāgarāgo yaḥ kanakacchedapāṭalo yo vā |
 jayatīndranīlamamalaṁ bhagnopyantikāntimatvena ||
 ātreyamunigītaśca mantroyam karmasiddhikṛt |
 bhagavān puṇḍarīkākṣo devāśca sapurandarāḥ ||
 jarāmaraṇaduḥkhebhya yathā tegyutthitāḥ surāḥ |
 upayoktustathaivāsyā bhava tvam hi mahābala ||
 pañcamūlasya mahataḥ kvāthena hitabhojinā |
 gugguḷuḥ śīlito hanti sarvān vātakaphāmayān ||
 laghīyasopi tadvacca sukhoṣṇena jalena vā |
 mastudhānyāmlamadyairvā vacādeḥ salilena vā ||
 varaṇādestu bādhiryadantakarṇaśīrorujaḥ |
 svarabhedodaraśvāsavardhmāntargulmavidradhīn ||
 vātapittāsrarogeṣu br̥mhaṇārthini ceṣyate |
 kvāthena vājigandhāyā jīvanīyagaṇasya vā ||
 kvāthenotpalamṛdvikāraktacandanajanmanā |
 vātapittaṁ nihantyeṣa padmakādigaṇasya vā ||
 cavyakuṣṭhaviḍaṅgānām yānyā nāgarasya vā |
 prasārinyāśca toyena gugguḷuḥ kaphavātajit ||
 tryūṣaṇāgnighanavellavarābhīrbhākṣayan samaghr̥taṁ mahiṣākṣam |
 āśu hanti kaphamārutamedodoṣajān balavatopi vikārān ||
 paṭolanimbatriphalāguḍūcī gāyatrīrātridvayabījakānām |
 kvāthaiḥ pṛthakpathyaparasya hanti māsenā ghorān kaphapittarogān ||
 viśeṣācchophavīsarpaduṣṭavraṇabhagandarān |
 śukrārtavamanodoṣapramehaśvitrapāṇḍutāḥ ||
 paṭolāriṣṭīmayūhapiṣṭastulyarasāñjanaḥ |
 galagogāpacīvyāṅgagranthisthauḷyakṛmipraṇut ||
 śīlājatusamaḥpītaḥ payasā vātaśoṇitam |
 nivartayatyatibalaṁ kṣīramāmsaghr̥tāśinaḥ ||
 rasena payasā mūtrairvātapittakaphāpahaḥ |
 brāhmīmaṇḍūkaśaṅkhānām pṛthaṅmedhādikṛdrasaiḥ ||
 māgadhiḥkāgnikaliṅgabiḍagairbilvadhṛtaiḥ savarāpalaśaṭkaiḥ |
 guggulunā sadṛśena sametaiḥ kṣaudrayutaiḥ sakalāmayanāśaḥ ||

pibet palaśataṃ yosya vidhinā niyato yatih |
 nākālamṛtyorna vyādherna tasya jaraso bhayam ||
 kalpayedaśadhāiḥ svai svairvyādhiṣu vyādhināśanaiḥ ||
 śilājatuvidhānaṃ ca gugguloḥ sarvamiśyate ||
 guṇanidhirapikuryāt sotimātropayuktastimiravadanaśośaklabitākārśyamohān |
 śamalaśithilabhāvaṃ deharaukṣyaṃ ca tasmādrajanicaraniṣevīsyānna rogeṣvamīṣu ||
 grīṣmerkataptā girayo jatutulyaṃ vamenti yat |
 hemādiṣaṭdhāturaṣaṃ procyate tacchilājatu ||
 sarvadoṣapraśamanaṃ sarvarogavināśanam |
 śilābhyo yasya yajjātaṃ dhātostattadguṇaṃ vadet ||
 sarvaṃ ca tiktakaṭukaṃ nātyuṣṇaṃ kaṭu pākataḥ |
 chedanāṃ ca viśeṣeṇa lauhaṃ tatra praśasyate ||
 gomūtragandhi kṛṣṇaṃ guggulvābhaṃ viśarkaraṃ mṛtsnam |
 snigdhamanamlakaśāyaṃ mṛdu guru ca śilājatu śreṣṭham ||
 rāśnādaśamūlabalā punarnavairāṇḍaśuṇṭhimadhukānām |
 kvāthena bhāviṭaṃ tadviśeṣato vātarogaghnam ||
 drākṣābhīrupaṭolatrāyantiḡuḡūcijīvanīyānām |
 niryūheṇa subhinnaṃ śastaṃ pittāmaye sutarām ||
 krimijidvacāphalatrāya karañjaghanamukhyapañcamūlānām |
 sahapañcakolakānām kvāthena kaphāmaye bhāvyam ||
 laghupañcamūlaśuṇṭhī drākṣākāśmaryavājigandhānām |
 saguḡūciśarabalānām rasena pittānilagadeṣu ||
 ghanakuṣṭhacātriphalā suradāruviḡaṇḡapañcakolakānām |
 rajanīmaricātiviśā yuktānām vātakaphajeṣu ||
 pāṭhāpaṭolanimbatriphalāghanakuṭajasaptaparnānām |
 trāyantyamṛtātivīśāsahitānām pittakaphajeṣu ||
 nicaye 'pidoṣabalato yogānetān vikalpya yujjīta |
 vividhagaṇasaṇḡrahokṭaistaistaīśca gaṇairgiressāram ||
 vyādhivyādhitasātmyaṃ samanuseran bhāvayedayāḥ pātre |
 prākkevalajaladhautāṃ śuṣkaṃ kvāthaistato bhāvyam ||
 samagirijamaṣṭagaṇite niṣkkāthyaṃ bhāvanauśadhaṃ toyē |
 tanniryūhe 'ṣṭāṃśe pūtoṣṇe prakṣipet girijam ||
 tat samarasatāṃ yātaṃ saṃśuṣkaṃ prakṣipedrase bhūyaḥ |
 svaisvairevaṃ kvāthairbhāvyāṃ vārān bhavet sapta ||
 atha snigdhasya śuddhasya ghṛtaṃ tiktakasādhitam |
 tryahaṃ yuñjīta girijamekaikena tathā tryahaṃ ||
 phalatrāyasya yūṣeṇa paṭolyā madhukasya ca |
 yogayogyāṃ tatastasya kālāpekṣaṃ prayojayet ||
 śilājamevaṃ dehasya bhavatyatyupakārakam |
 guṇān samagrān kurute sahasā vyāpadaśca na ||
 ekatrisaptasaptāhaṃ karṣamarddhapalaṃ palam |
 hīnamadhyottamo yogaḥ śilājasya kramānmataḥ ||
 saṃskṛtaṃ saṃskṛte dehe prayuktaṃ girijāhvayam |
 yuktaṃ vyastaiḥ samastairvā tāmrāyorūpyahemabhiḥ ||
 kṣīreṇāloḡitaṃ kuryācchīghraṃ rāsāyanaṃ phalam |
 hanyādrogānaśeṣāṃśca jīrṇe hitamitāśinaḥ ||
 vyāyāmātapamārutacetāḥsantāpaguruvidāhyādi |
 upayogādapi parato dviguṇaṃ parivarjayet kālam ||
 kulatthān kākamācīm ca kapotāṃśca sadā tyajet |
 pibenmāhendramudakaṃ kaupam prāsravaṇāmbu vā ||
 jvarī jvaraghnāmbudaparpaṭādeḥ kvāthena rakṭi madhuyaṣṭikāyāḥ |

śoṣī saraiḥ kravyabhugāmiṣoṭthairmāyuramāṃsaiḥ payasā ca kārśye | |
 madhvambunā medasi sampravṛddhe kṣīreṇa payākulabuddhisatvaḥ |
 pāṇḍvāmāyārttāvudare saśophe pibecchilājaṃ mahiṣījalena | |
 aśma vīratarādyena kuṣṭhaṃ khadiravārīṇā |
 viṣaṃ viṣaghnaṇiragadairhantyevaṃ tadyathāmayam | |
 śailajatrikaṭukṣaudrakṣaudradhātūn niṣevate |
 kṣīraudanāśī yo jīrṇe yakṣmaṇā na sa bādhyate | |
 subhāvitātsāragāṇaistulāṃ pītvā śilodbhavāt |
 sārāṃbunaiva bhuñjānaḥ śālīṃ jāṅgalajai rasaiḥ | |
 vyapohya madhumehākhyamantakaṃ rogasaṅkaram |
 vapurvarṇabalopetaḥ śataṃ jīvatanāmayaḥ | |
 śilāhvāt ṣoḍaśapalaṃ tristirekatra bhāvayet |
 varāyā daśamūlasya guḍūcyāḥ karkaśasya ca | |
 balāyā madhuyaṣṭyāśca rase gavye ca vārīṇi |
 kṣīre sakṛtkrameṇaivaṃ saptakṛtvastathā punaḥ | |
 kākoliyugmaghanapuṣkaravahnirāsnā medāyugarddhicavikāgajapippalīnām |
 pāṭhādviṣvakanikumbhavidāriyugma vīravarīmādhuphalāṃśumatīdvayānām | |
 palikānāmabdrone siddhānām pādaśeṣite kvāthe |
 bhāvitamitthaṃ giriṇā dvipalaiścūṇīkṛtairyuñjyāt | |
 karkaṭaśrṅgīdhātrīvyoṣaistālīsapatrakuḍabena |
 cūṇṇapalena vidāryāstvakṣīryāḥ karṣayugmena | |
 dvipalena caturjātāttaila ghṛtakṣaudraśarkarābhiśca |
 dvipalāddvigūṇābhiḥ kār्या guṭīkāstatokṣasamāḥ | |
 tāḥ śuṣkā navakumbhe jātipuṣpādhivāsite sthāpyāḥ |
 tāsāmekāṃ khādet pratidinamanupānamatreṣṭhaṃ | |
 kṣīrarasadāḍimāmbho mārdivikasurāsavānyatamam |
 jīrṇennaṃ laghu bhojyaṃ yūṣapayaḥpiṣitaniryūhaiḥ | |
 saptāhamātramevaṃ sarvānnīnaḥ kramāt bhavet parataḥ |
 bhaktasyānte prāgvā guṭīkā na virudhyate saiṣā | |
 nirapāyā bhūriphalā parihārasukhopayojitā jayati |
 prabalamapi vātaśoṇitamūrustambhaṃ jvaraṃ dīrgham | |
 bhagamūtraśukradoṣapliḥayakṛdraktapāṇḍuhrdrogān |
 vardhmavamigulmapīnasahidhmākāsāruciśvāsān | |
 vidradhimudaraṃ kuṣṭhaṃ śvitraṃ jāḍyaṃ kṣayaṃ madam mūrccāṃ |
 unmādamapasmāraṃ mukhanetraśirogadāṃstāmtān | |
 ānāhamatīsāraṃ halīmakaṃ kāmālāgrahaṇirogān |
 granthiarbudān sapiṭakān bhagandaraṃ gaṇḍamālāṃ ca | |
 atikārśyamatiṣṭhaulyaṃ svedamathaślīpadaṃ gude kīlān |
 daṃṣṭrāviṣaṃ samūlaṃ garaprayogān sughorāṃśca | |
 abhicāramarātīkṛtaṃ duḥsvapnaṃ bhautikīṃ tathā bādhām |
 pāpmālakṣmīm ceyaṃ guṭīkā śamayecchivā nāmnā | |
 vṛṣyāyusyā dhanyā kāntiyaśaḥśrīvibodhinī medhyā |
 kurute nṛpavallabhatāṃ jayaṃ vivāde ca vaktrasthā | |
 jītakhalativalīpalitā jīvayati sukhaṃ śatadvayaṃ śaradām |
 varṣadvayaprayogādvārṣaśatatuṣṭayaṃ jīvet | |
 na sostirogo bhuvi sādhyarūpo jatvaśmajam yaṃ na jayet prasahya |
 tatkalāyogairvidhivatprayuktaiḥ svasthasya corjāṃ vipulāṃ dadhāti | |
 amaramandiramandarasambhavācchatapalaṃ giriṇādupayojaya |
 yadi jarāmayaḍuḥkhavivarjitāṃ suciramicchasi jīvitasantatim | |
 daśaguṇamupayukte yaḥ śataṃ śailajātāllaghuhitamitabhojī varjayan varjanīyān |

satatasamanuṣaktān varjitān vaidyavṛndairvidhamati sagadaughān nekṣate cāyuṣontam

| |

samudvabhūvāmṛtamanthanotthaḥ svedaḥ śilābhyo 'mṛtavān gireḥ prāk |
 yo mandarasyātmabhuvā hitāya nyastāḥ sa śaileṣu śilājarūpī | |
 suvarṇaśailaprabhavo viṣṇunā kāñcano rasaḥ |
 tāpī kirātacīneṣu yavaneṣu ca nirmitaḥ | |
 tāpyām sūryāmśusantapto mādhave māsi dṛśyate |
 madhuraḥ kāñcanābhāsaḥ sāmlo rajatasannibhaḥ | |
 kiṃcit kaśāya ubhayaḥ śītaḥ pāke kaṭurlaghuḥ |
 śilāniryāsavaccātra kulatthādīn parityajet | |
 na tanniṣevī jarasābhibhṛyate na pannagairnāpi garairna vṛścikair |
 na pāṇḍumehajvaraśophayaśmabhirna kaṇṭhanetraśravaṇatvagāmayair | |
 sodaśvitko mākṣikadhātuḥ saghr̥to vā sakṣaudro vā kṣaudraghr̥tābhyām sahito vā |
 sāmhasko vā tailayuto vā vinihantā tvagdoṣāṇām sarvaviṣāṇām sagarāṇām | |
 akṣadrākṣāyomalamustāmalakānām savyoṣāṇām parvataniryāsayutānām |
 datvā tulyam mākṣikadhātum madhumiśraṁ lihyātpāṇḍuvyādhyabhibhūtaḥ śivamicchan

| |

aṁśaḥ śuṇṭhyā lohamalāṁśo badarāṁśaḥ pippalyaṁśo mākṣikadhāturdviguṇāṁśaḥ |
 kṣaudraṁ kāmam kṛṣṇatīlānāmapi cāmśaḥ śreṣṭhā piṇḍī pāṇḍuvikāraśvayathughnī | |
 sāyaścūrṇam mākṣikadhātum madhumiśraṁ vyoṣopetaṁ parvataniryāsasametam |
 kṣīrāhāro yo 'valihānaḥ prayatātmā kṛtyudvāram śoṣamapohatyacireṇa | |
 loham sarpirmākṣikadhāturmadhumātrā dhātrīcūrṇam ke saramambuprabhavānām |
 yogaḥ kuryādeṣa sitābhāgavimiśraścaksurghr̥ṇaśrotrarasajñānavibodham | |
 kṛtyaikastham mākṣikadhātum triphalām ca bhrāṣṭre paktvā ye saha viṣkam vilihanti |
 pathyādāstān vārdhakadoṣā na bhajante māturdoṣāḥ stanyanivṛttāniva vālān | |
 samaśnato mākṣikadhātucūrṇam sarpirmadhubhyām triphalārajaśca |
 śanair | śanairyāti jarā vināśam pratyantavāsādiva lokayātrā | |
 trikoṇakāṇḍā subahupratānā phaleṣu pītā kusumeṣu raktā |
 patraiḥsadugdhairmṛduromavadbhistāmbūlatulyairghanakandamūlā | |
 pavanavivasadamśuvanitādiśukāmacarā vividhamanaḥśarīragadavṛndanivṛttikarī |
 bhuvi paramauṣadhirmahiṣavallarīti prathitā kvacidapi vṛddhadāraka iyatvapi vellarikā

| |

vasante saṅgrhītānām śoṣitānāmanātape |
 vṛddhadārakamūlānām tulām saṁcūrṇyam sarpiṣā | |
 āplāvya ghr̥tapātrasthām dhānye pakṣamupekṣitām |
 lihyādanu pivetkṣīram jīrṇe kṣīraghr̥tāśanaḥ | |
 tatprayogājjarājīnā vṛddhā dāraśatāmiyāt |
 bhagnāsthirgadgaḥ paṅguḥ kṛśo hrasvonyarūpatām | |
 nirastāśeṣadoṣotthanakhabhedādyupadravaḥ |
 apasmāragrahonmādapāpmālakṣmīvivarjitaḥ |
 dīptāgnirbalavān vāgmī jīvedvarṣaśatāni ṣaṭ | |
 cūrṇitairāśvagandhāyāḥ saṁyutam triṁśatā palair |
 tattulyam dārakam prāśya payasā sarpiṣāthavā | |
 jīrṇo pūrvavadaśnīyādyo jīvet sa samāḥ śatam |
 vājivego gajaprāṇaḥ surūpo bhāskaradyutiḥ | |
 aśvagandhena saṁyojyau varīgokṣurakau pṛthak | |
 yo lihyāt sarpiṣā cūrṇam vṛddhadārakamūlajam |
 saptāham yūṣabhaktāśī syāt sa kinnaratulyavāk | |
 svarasena śatāvayā saptāham bhāvitam ca tat |
 lihānaḥ pūrvavanmāsam śatam jīvenmahāmatih | |
 lihyādvā madhusarpirbhyām dhātrīsvarasabhāvitam |

kṣīreṇa vā pibanmāsaṃ śataṃ jīvedaruksudhīḥ | |
 vṛddhadārakamūlānāṃ rasaṃ kṣīreṇa yaḥ pibet |
 tatkalkasiddhaṃ sarpīrvā sajīvennīrujaḥ śataṃ | |
 pītaṃ vellarikāmūlaṃ gomūtreṇa sahoṣitaṃ |
 kuṣṭhagulmodaragaraślīpadārśopacīrjayet | |
 pippalī triphalā dārvī mahauśadhāpunarnavāḥ |
 prthagdaśapalāḥ sarvaistulyāṃśo vṛddhadārakaḥ | |
 dhānyāmlapītastaccūrṇo jīrṇe svacchandabhojanaḥ |
 ślīpadāmamarudvardhmagulmodaragarān haret | |
 śauṇḍī viśvavarādvīpivellamustāḥ samāṃśakāḥ |
 tulyavellarikāmūlāḥ sājyakṣaudrāstathāguṇāḥ | |
 tatphalāt svarasaṃ karṣaṃ lihaṃstulyājyamākṣikaṃ |
 gavyaṃ pibedanu payo māhiṣaṃ vā yatheṣṭabhuk | |
 pañcāhena jayet kāsān saptāhena tvagāmayān |
 mahākuṣṭhāni māseṇa bhavenmāsadvayena tu |
 pañcavarṣaśatāyusko dhīmedhābalarūpavān | |
 vellarīphalamūlānāṃ pippalyāśca samaṃ rajaḥ |
 vellarīphalamūlotthasvarasenaiva bhāvayet | |
 amṛtāyā rasenānu tataḥ śuṣkaṃ ghṛtāplutam |
 nikhanet ghṛtakumbhasthaṃ karīṣe bahusañcaye | |
 māsāduddhṛtya taṃ lehaṃ yo varṣamupayojayet |
 sahasrāyuh sa jarasā sahasā nābhibhūyate | |
 kuṣṭhacūrṇatūlāṃ kṣaudraghṛtasya dvitulānvitāṃ |
 dhānyarāśau dinaśataṃ nihitāmupayojayet | |
 sugandhikāyo drkśrotrasvaravarṇeṣvatīndriyaḥ |
 gatavyādhijaro jīvet saptavarṣaśatāni nā | |
 kuṭīpraveśaḥ kṣaṇināṃ paricchadavatāṃ hitaḥ |
 atonyathā tu ye teṣāṃ sauryamārutiko vidhiḥ | |
 vātātāpasahā yogā vakṣyante 'to viśeṣataḥ |
 sukhopacārā bhraṃśe 'pi ye na dehasya bādhakāḥ | |
 śītodakaṃ payaḥ kṣaudraṃ ghṛtamekaikaśo dviśaḥ |
 triśaḥ samastamathavā prākpītaṃ sthāpayedvayaḥ | |
 harītakīmāgadhiakāṣadhātrīścūrṇīkṛtā loharajovimiśrāḥ |
 sarpirmadhubhyāmadataḥ śarīraṃ kālāgradūti na jarā dunoti | |
 harītakīmāgadhiakāṣaśānkalekhāmālakacchavīnām |
 sitopalautapaghṛtānvitānāṃ rogā na leḍhāramabhidravanti | |
 triphalāmasanodakena piṣṭāṃ rajanīm paryuṣitāmayaḥ kapāle |
 madhunā madhurāṃ lihaṃ hinasti sthāvimānaṃ jarasaṃ gadāṃśca sarvān | |
 khadirāsanayūṣabhāvitāyāstriphalāyā ghṛtamākṣikaplutāyāḥ |
 niyāmena narā niṣevitāro yadi jīvantyajarāḥ kimatra citraṃ | |
 asanasvarasena bhāvitānāmabhayānāṃ saviḍaṅgataṇḍulānām |
 madhuloharajoghṛtāplutānāṃ na hi leḍhāramabhidravanti rogāḥ | |
 bījakamya rasamaṅguliḥāryaṃ śarkarāmadhughṛtaṃ triphalāṃ ca |
 śīlayatsu puruṣeṣu jarattāsvāgatāpi vinivarttata eva | |
 darvīpralepāstriphalākaśāyāḥ sitopalā tailamadhupragāḍhaḥ |
 sapippalīnāgaralohareṇustanoḥ sapatnīm jarasaṃ nihanti | |
 phalatrayatryūṣaṇacūrṇayuktāṃ drākṣāṃ sasarpirmadhuśarkarāṃ ca |
 kṣīrānupānaṃ puruṣā lihanto jīvanti nirdhūtarāvīkārāḥ | |
 harītakīm sarpiṣi sampratāpya samaśnatastat pibato ghṛtaṃ ca |
 bhaveccirasthāyi balaṃ śarīre sakḍtkṛtaṃ sādhu yathā kṛtajñe | |
 ārācitānāṃ kalaśaṃ purāṇaṃ dhātrīphalānāṃ madhunaśca pūrṇaṃ |

saṃvatsarārdham nihitam yaveṣu niṣevamāṇo jarasaṃ nihanti ||
 dhātrīkṛmighnāsanaśārācūrṇaṃ satailasarpirmadhulohareṇu |
 niṣevamāṇasya bhavennarasya tāruṇyalāvaṇyamapi praṇaṣṭam ||
 navāmalakaśuktayo madhu ghr̥tam rajaścāyasaṃ catuṣṭayamayoghaṭasthamiti cūrṇitam
 vatsaram ||

krameṇa lihataḥ payonupibataśca pathyāśinaściraṃ bhavati jīvitaṃ kṣayamupaiti pr̥thavī-
 jarā ||

cūrṇaṃ śvadamṣṭrāmalakāmṛtānāṃ lihan sasarpirmadhubhāgayuktam |
 vṛṣasthiraśśāntavikāraduḥkhaḥ samāḥ śataṃ jīvati kṛṣṇakeśaḥ ||
 viḍaṅgasāraṃ madhukaṃ ca piṣṭaṃ bhallātakakvāthamadhupragāḍham |
 arśāṃsi jantūṃśca jayatyudīrṇān vahnim ca sandhukṣayati kṣaṇena ||
 viḍaṅgabhallātakacitrakāṇāṃ guḍottarāṇāmabhayānvitānāṃ |
 tailena cūrṇāni niṣevamāṇān śārīriṇo nopatapanti rogāḥ ||
 viḍaṅgabhallātakanāgarāṇi ye 'śnanti sarpirmadhusaṃyutāni |
 jarānadīm rogataraṅgiṇīm te lāvaṇyayuktāḥ puruṣāstaranti ||
 viḍaṅgakalkaṃ svarasena dhātryāḥ kṣaudreṇa yuktaṃ ca pibennaro yaḥ |
 drākṣārasakṣaudrapariplutaṃ vā vijitya rogān sa bhavecchatāyuh ||
 cūrṇaṃ samaṃ māgadhiakākaṇānāṃ viḍaṅgacūrṇena sacitrakeṇa |
 niṣevamāṇo madhutailamiśraṃ vayaḥpariṇāmajale na majjet ||
 punarnavasyārdhdhapaḥ palam vā piṣṭaṃ pibedyāḥ payasārdhdhāmāsam |
 māsadvayaṃ tattriguṇaṃ samām vā jirṇopi bhūyaḥ sapunarnavaḥ syāt ||
 mūrvābr̥hatyaṃśumatībalānāmuśīrapāthāsanaśarivāṇāṃ |
 kālānusāryāgarucandanānāṃ vadanti paunarnavameva kalpam ||
 śatavarīkalkakaśāyasiddham ye sarpiraśnanti sitādvitīyam |
 tān jīvītādhvānamabhiprapannān na vipralumpanti vikāracorāḥ ||
 pītāśvagandhā payasārdhdhamāsaṃ ghr̥tena tailena sukhāmbunā vā |
 kṛśasya puṣṭim vapuṣo vidhatte bālasya sasyasya yathā suvṛṣṭiḥ ||
 dine dine kṛṣṇatilaprakuñcam samaśnataḥ śītajalānupānam |
 poṣaḥ śārīrasya bhavatyānalpo dṛḍhībhavantyāmarāṇācca dantāḥ ||
 śīlājatukṣaudraviḍaṅgasarpirlohābhayāpārādatāpyabhakṣaḥ |
 āpūryate durbaladehadhātustripaṇcarātreṇa yathā śāśāṅkaḥ ||
 madhu madhurasā lājā bhārṅgī madhūkaśatāvarī |
 kamalakusumatvakṣīrībhiḥ samaṃ jatu pārvataṃ |
 pracurahaviṣā lehaṃ liḍhvā samṛddhasitopalaṃ |
 śīthilajaraso mandātakā bhavanti cirāyusaḥ ||

gāyatrīśikhiśiṃśapāsanaśivā vellākṣakāruṣkarān piṣṭvāṣṭau daśaṣaṭguṇembhasi dṛtān
 khaṇḍaiḥ sahāyomayaiḥ |

pātre lohakṛte tryahaṃ ravikarairāloḍayan pācayedagnau cānu mṛdau salohaśakalaṃ pā-
 dasthitam tat pacet ||

pūtasyāṃśaḥ kṣīratomśastathāṃśau bhārṅgānniryāsāt pibaryāstrayomśāḥ |
 aṃśāscatvārastatra hayyaṅgavīnādekīkṛtyaitat sādhyet kṛṣṇalauhe ||
 vimalayā sitayā madhunāthavā yutamayuktamidam yadi vā ghr̥tam |
 svarucibhojanapānaviceṣṭito bhavati nā palaśaḥ pariśīlayan ||
 śrīmān nirdhūtapāpmā vanamahīṣabalo vājivegaḥ sthirāṅgo keśairbhṛṅgāṅganīlaimad-
 husurabhimukho naikayoṣinniṣevī |

vānmedhādhisamṛddhaḥ supaṭuhutavaho māsamātropayogāddhattesau nārasimhaṃ va-
 puranalaśikhātapacāmīkarābham ||

haviridamatiprabhāvaṃ svamiva vapurnirmitam nṛsimhena |
 naśyanti yato bhītā vyādhyādhijarāsura dūrāt ||
 bhṛṅgapravālānamunaivabhṛṣṭān ghr̥tena yaḥ khādati yantritātmā |
 viśuddhakoṣṭho 'sanasārāsiddhadugdhānupastatkr̥tabhojanārthaḥ ||

māsopayogāt sa sukhī jīvatyabdaśata trayam |
 gr̥hṇāti sakṛdapyuktamaviluptasmṛtindiryaḥ | |
 anenaiva ca kalpena yastailamupayojayet |
 tānevāpnoti sa guṇān kṛṣṇakeśaśca jāyate | |
 kāśmaryānām tulām māsam sthitām madhughṛtokṣitām |
 upayujya payonnāśī ciraṃ jīvati kāntimān | |
 uktāni śakyāni phalānvitāni yugānurūpāni rasāyanāni |
 mahānuśamsānyapi cāparāni prāptyādikaṣṭāni na kīrttitāni | |
 amānuśāṇāmativismayānām satkarmanām yadyapi tāni hetuḥ |
 samūlakāṣaṃ tu kaṣanti dehaṃ bhraṃśādvidhestena vivarjitāni | |
 yugasvabhāvādyadi cauṣadhīnām kriyāsu śaktiḥ parikalpyate 'lpā |
 āyurbalādiṣvapi sā tatheti yatnānniṣevyāni rasāyanāni | |
 na cauṣadhīnāmapi sarvathaiva prabhāvahāniḥ parikalpanīyā |
 phalaṃ prayātyūrdhvamadhastrivṛttu pratyakṣataḥ kasya na siddhametat | |
 adeśakālo pahitānyasātmyānyatyusṇatikṣṇāni yathauṣadhāni |
 nāśaṃ nayante sahasaiva dehaṃ samyakprayuktāni tathaiva vṛddhim | |
 jītvā tasmā dīndriyādīn suduṣṭān kālopetāḥ śvaddadhāno yathāvat |
 āyuhprajñātejasam yadvivṛdhyai vīryopetaṃ śīlayedaṣadhaṃ tat | |
 utsāhavīrairapi sarvakālam narairagamyāni tapodaridraiḥ |
 mahārṇavānāmiva dustarānām pārāṇyapārāni rasāyanānām | |
 rasāyanānāmupayogasampadā kṛtaprasādairmaladoṣadhātubhiḥ |
 sthiraṃ śarīraṃ kriyate śarīrīnām kulam yathā satpuruṣairadhiṣṭhitam | |
 dāntendriyeṇa śāstrārthaṃ yathā vadanutiṣṭhātā |
 kiya dvā dīrghadarśitvaṃ nendratvamapi durlabham | |
 rasāyanavidhibhramśājāyeraṇ vyādhayo yadi |
 yathāsvamaṣadhaṃ teṣāṃ kāryaṃ muktva rasāyanam | |
 adhyākrāntā ye 'mlapaṭukṣārakaṭuṣnairdravyaistīkṣṇaiḥ sannihitā teṣu jarattā |
 sandhukṣyognistairupajāte ca vivarjyā yogāstegnau dhātusamṛddheḥ sa hi mūlam | |
 āyuryogāḥ sādhvapi yuktā mṛduvahnaṇu nairarthakyaṃ yānti kṛtaghne 'pyupakārāḥ |
 dīpte vahnaṇu te tu guṇaughairapi tucchā vistīryante pātranisṛṣṭā iva bhogāḥ | |
 satyavādinamakrodhamadhyātmapravaṇendriyam |
 śāntaṃ sadvṛttanirataṃ vidyānityarasāyanam | |
 guṇairobhiḥ samuditaḥ sevate yo rasāyanam |
 sanirvṛtātmā dīrghāyuh paratreha ca modate | |
 śāstrānusārīṇi caryā cittajñāḥ pārśvavarttināḥ |
 buddhiraskhalitārtheṣu paripūrṇaṃ rasāyanam | |
 gavāmṛjutvena kṛtānukārairanyavāgāśayadehaceṣṭaiḥ |
 sthīrendriyāyurjvalanaiḥ suśīlaiḥ suvṛddha gopaiḥ samadhiṣṭhiteṣu | |
 prājyājyadugdhaṣadhipādapeṣu humbhāravairvalgitavatsakeṣu |
 maṭhapraveśena vināpi siddhim vrajanti goṣṭheṣu rasāyanāni | |
 | |
 iti ekonapaccāśodhyāyaḥ | |
 | |
 iti saptamaṃ rasāyanākhyamaṅgaṃ sampūrṇam | |
 | |
 atha pañcaśo 'dhyāyaḥ | |
 athāto vājīkaraṇavidhim nāmādhyāyaṃ vyākhyāsyāmaḥ |
 iti ha smāhu rātreyaḥ dayo maharṣayaḥ | |
 vājīkaraṇamanvicchet satataṃ viṣayī pumān |
 tuṣṭiḥ puṣṭirapatyaṃ ca guṇavattatra saṃśritam |
 apatyasatānakaraṃ yatsadyaḥ sampraharṣaṇam | |

vājivātibalo yena yātyapratihato 'ṅganāḥ |
 bhavatyatipriyaḥ strīṇāṃ yena yenopacīyate |
 tadvājikaraṇaṃ taddhi dehasyaujaskaraṃ param ||
 sāro hi jīvalokasya strī strīguṇasamanvitā |
 striyaḥ sādhdhyaḥ prasuvate narān guṇamayāniva ||
 gotravṛddhikarāhyetā gr̥hiṇyo gr̥hadevatāḥ |
 gr̥haṃ hi jīnametābhirna śrīmadapi śobhate ||
 na tu tā api śobhante jarasānugatā iva |
 puṇyogena vinā strīṇāṃ sa hi saṃvananaṃ param ||
 vājikaraṇanityasya kāmāṃ kāmāṃ siṣeviṣoḥ |
 na śarīramavāpnoti na vā ratiratiḥ kṣayam ||
 acchāyaḥ pūtikusumaḥ phalena rahito drumāḥ |
 yathaikaścaikaśākhaśca nirapatyastathā naraḥ ||
 adṛṣṭaputrapautrasya kulatantvantavarttinaḥ |
 saṃsārasukhabāhyasya kīdṛśaṃ nāma jīvitam ||
 asambandhohyaputrasya nityameva paraḥ paraḥ |
 sīdatyasyāvasāne ca gr̥haṃ susthepyanāyakam |
 ato vājikarā yogā niṣevyāḥ śukravarddhanāḥ ||
 kalyasyodagravayaso vājikaraṇasevinaḥ |
 sarveṣvṛtuṣvaharavyavāyo na nivāryate ||
 cintājarābhyāṃ śukraṃ tu vyādhibhiḥ karmakarśanāt |
 kṣayaṃ gacchatyanaśanāt strīṇāṃ cātinīṣevanāt ||
 śukrakṣayāt bhayācchokādavisrambhādasevanāt |
 atiharśādatisthaulyānmalopacayataḥ śramāt ||
 strīṇāmakaṇḍalāddoṣadarśanādabhicārataḥ |
 meḍhrāmayāt sumahataḥ krodhato 'dharmakīrttanāt |
 tṛptasyāpi striyo gantum na śaktirupajāyate ||
 nahi jātabalāḥ sarve narāścāpatyabhāginaḥ |
 br̥haccharīrā balinaḥ kecinnārīṣu durbalāḥ ||
 santi cālpāśrayāḥ strīṣu balavanto bahuprajāḥ |
 narāścaṭakavatkecidvrajanti bahuśaḥ striyaḥ ||
 gajavaccaprasīncanti kecinna bahugāminaḥ |
 kecitprayatnairvāhyante vṛṣāḥ kecitvabhāvataḥ ||
 tasmātpṛayogān vakṣyāmi durbalānāṃ balapradān |
 sukhopabhogān balināṃ bhūyaśca balavarddhanān ||
 atha snigdhaveśuddhānāṃ nirūhān sānuvāsanān |
 ghṛtatailarasakṣīraśarkarākṣaudrasaṃyutān ||
 yogavidyojayet pūrvam kṣīramāṃsarasāśinām |
 tato vājikarānyogān śukrāpatyabalapradān ||
 śarekṣukuśakāśānāṃ vidāryā vīraṇasya ca |
 mūlāni kaṇṭakāryāśca jīvakarṣabhakau balām ||
 mede dve dve ca kākolyau sūpyaparnyau śatāvarīm |
 aśvagandhāmatibalāmātmaguptām punarnavām ||
 vīrām payasyām jīvantīmṛddhiṃ rāśnām trikaṇṭakam |
 madhukam śālīparṇīm ca bhāgāmstripalikān pṛthak ||
 māśānāmāḍhakaṃ caitat dvidroṇe sādhyedapām |
 rasenāḍhakaśeṣeṇa pacettena ghṛtāḍhakaṃ ||
 datvā vidārīdhātrīkṣurasānāmāḍhakāḍhakaṃ |
 ghṛtāccaturguṇam kṣīram peṣyānīmāni cāvapet ||
 vīrām svaguptām kākolyau yaṣṭīm phalgu dvipippalīm |
 drākṣām vidārīm kharjūram madhukāni śatāvarīm ||

tatsiddhapūtaṃ cūrṇasya pṛthakprasthena yojayet |
 śarkarāyāstugāyāśca pippalyāḥ kuḍavena ca ||
 maricasya prakuñcena pṛthagarddhapalonmitaiḥ |
 tvagelākesaraiḥ ślakṣṇaiḥ kṣaudradvikūḍavena ca ||
 palamātraṃ tataḥ khādet pratyahaṃ rasadugdhamuk |
 tenārohati vājīva kuliṅgaiva hr̥ṣyati ||
 māśātmaguptābījānāmādhakam prasṛtonmitam |
 medāsvagandharddhivarī vīrā yaṣṭi dvijīvakam ||
 śūrpe 'pāṃ vipacettena pādaśeṣeṇa pācayet |
 vidārīkṣurasaprasthadvayena sadṛśeṇa ca ||
 sarvaiḥ kṣīreṇa haviṣo navāt prasthaṃ śṛte 'tra ca |
 sitākṣaudrasitākhyānām pṛthagdadyāccatuspalam ||
 palam kaṇāt purobhaktaṃ lihaṃstatpalapūrvakam |
 taruṇīśvavatrptāsu prasabhaṃ rāsabhāyate ||
 medādibhiśca karṣāṃśaiḥ śṛtaṃ bāṣkayaṇaṃ payaḥ |
 saśarkarākṣaudraghṛtaṃ śukravṛddhikaraṃ param ||
 payasā pāyasastena māśakaṇḍūkarīphalaiḥ |
 vṛṣyo vegakaraḥ siddhaḥ saghṛtakṣaudraśarkaraḥ ||
 śvadamṣṭrāyā vidāryāśca rase kṣīracaturguṇe |
 ghṛtādhyāḥ sādrito vṛṣyo māśaṣaṣṭikapāyasah ||
 madhūlikā māśaparnī sitā śṛṅgāṭakam yavāḥ |
 svaguptāmūlayaṣṭyāhvavidārīkṣurakāḥ samāḥ ||
 sapriyālāḥ kṛtaṃ cūrṇaṃ pṛthāṇmadhvājyaṣaḍguṇam |
 pādābhyāmaspr̥śanbhūmiṃ lihankālyamataḥ picum |
 labhate valamutsāhaṃ strīśca yāti kuliṅgavat ||
 svaguptā kṣīrakākolī vidārī jīvakadvayam |
 tilāḥ saluñcitā bhṛṣṭāḥ śarkarājyamadhuplutaḥ |
 taccūrṇaṃ prasṛtaṃ līdhvā gacchati pramadāśatam ||
 prasṛtaṃ māśacūrṇasya dhātṛisvarasabhāvitam |
 vidārīrajaso vāpi lihan madhughṛtadrutaḥ |
 kṣīrānupaścaṭakavaddaśakṛtvo vrajet striyaḥ ||
 cūrṇa vidāryā bahuśaḥ svarasenaiva bhāvitam |
 kṣaudrasarpiryutaṃ līdhvā pramadā daśa gacchati ||
 kṛṣṇā dhātṛīphalarajaḥ svarasenaivabhāvitam |
 śarkarāmadhusarpirbhirlīdhvā yo 'nu payaḥ pibet |
 sa naro 'śītivarṣopī yuveva parihṛṣyati ||
 karṣaṃ madhukacūrṇasya ghṛtakṣaudrasamanvitam |
 payonupānaṃ yo lihyānnityavegaḥ sa nā bhavet ||
 kulīraśṛṅgyā yaḥ kalkamāloḍya payasā pibet |
 sitāghṛtapayonnāśī sa nārīṣu vṛṣāyate ||
 dhānyamāśarasaḥ kṣīraṃ kṣaudramikṣuraso ghṛtaḥ |
 dvimedājīvakayugakvāthaścaikaṭra yojitaḥ |
 pītaḥ karoti puruṣaṃ pramadāśatagāminam ||
 bhallātakaiścaturbhistu dugdhasyārdhādhakam pacet |
 pītaṃ karoti vṛṣatāṃ sujīrṇasyāpi dehinaḥ ||
 svayaṅguptekṣurakayorbījacūrṇaṃ saśarkaram |
 dhāroṣṇena naraḥ pītvā payasā rāsabhāyate |
 uccaṭacūrṇamapyevaṃ śatāvaryāśca yojayet ||
 sūpyaparnī dvikākolī jīvakarṣabhakaiḥ śṛtaḥ |
 laghunā pañcamūlena dvikākolīyutena vā |
 payo 'tivr̥ṣyamabhyasya vṛddho 'pi taruṇāyate ||

kṣīrīṇī ca śvadamṣṭrā ca phāṇitaṃ śarkarā madhu |
 gr̥ṣṭikṣīraṃ navam sarpiretat puṃsavanam param | |
 aśvatthaphalamūlatvakśr̥ṅgasiddham payo narah |
 pītvā saśarkaram śītam kuḷiṅga iva hr̥ṣyati | |
 payah payasyayā siddham śukrakṛtsājyamākṣikam | |
 śatāvarikatkarase payo daśaguṇam ghr̥tam |
 śṛtam sapippalikṣaudraśarkaram vṛṣyamuttamam | |
 śatāvarīrasaprastham kṣīraprasthacatuṣṭayam |
 prastham ghr̥tasya śuktyamśam drākṣāmāṃsīparūṣakam | |
 jīvakarṣabhayaṣṭyāhvabalāmedākaśerukam |
 priyālabijam kākolīyugmam caikatra pācayet | |
 pakvapūte kṣipeccāsmiṇ kuḍavāmśam sitopalām |
 gr̥ṣṭikṣīrānupaḥ prāśya tannārīṣu vṛṣyate |
 vijayeta ca vātāśram pittaśrorahkṣatakṣayān | |
 jīvakakṣīrakākolīsthīrāhamsapadīghanah |
 śathīkṣugaṇḍikāyaṣṭīmṇālaiḥ karṣikāiḥ pacet | |
 ghr̥taprastham daśaguṇe kṣīre tat balapuṣṭikṛt |
 vandhyānām putrajananam śukravarddhanaśodhanam | |
 jalāḍhake svayamguptāmūlāt pañcapalam pacet |
 pādaśeṣe ca samcūrṇya kuḍavāmśāḥ pṛthak kṣipet | |
 svaguptāmūlagodhūmamāṣekṣurakapippalīḥ |
 sapriyālahalakṣaudrāḥ prasthārdham navasarpīṣaḥ | |
 sitopalātulāpādam kuryāttān modakāmstataḥ |
 modakam bhakṣayitvaikam ṣaṣṭim vrajati yoṣitām | |
 palāmśān br̥hativyaḡhr̥pṛṣṇiparnūtrikaṇṭakān |
 dvyaḍhakenāmbhasā paktvā pādaśeṣe rase sthite | |
 palāni kṣīrakākolyāḥ pañca māgadhikāpalam |
 svaguptāphalamūlānām māśāṇāmikṣurasya ca | |
 vidāryā madhunaścātra kuḍavam kuḍavam kṣipet |
 pṛthak dvau mudgaṭilayorghṛte śaṣkulikāstataḥ |
 pacedekam tataḥ prāśya śatam vrajati yoṣitām | |
 svaguptāmūlacūrṇena drutena payasā kṛtāḥ |
 ghr̥te saśarkarākṣaudrā bhakṣyā vegaśatapradāḥ | |
 māśātmaguptāgodhūmaśāliṣaṣṭikapaiṣṭikān |
 śarkarāyā vidāryāśca cūrṇānīkṣurakasya ca | |
 samyojya kṣīrasarpirbhyām ghr̥te pūpalikāḥ pacet |
 payonupānāstāḥ śīghram kurvanti vṛṣatām param | |
 cūrṇam māśāṭtilācchālervidāryāśca sasaindhavam |
 rasena puṇḍrakasyekṣoḥ plutam vārāhamedasi |
 paktvā śaṣkulikrāḥ khādannārohet ṣaṣṭimaṅganāḥ | |
 mukhapriyānām snigdhānām phalānām madhurātmanām |
 phalānāmātmaguptāyāḥ śālermāśāṭtilāt ghr̥tāt | |
 mudgāt godhūmataścāpi kuḍavam kuḍavam pṛthak |
 cūrṇitairnistuṣaistaistu kṣīreṇāloḍya marditaiḥ |
 pakvām pūpalikām khādan strīṣu hr̥ṣyati vājivat | |
 śarkarāmāśagodhūmatugākṣīrīpayoghr̥taiḥ |
 pakvāmutkārikām khādet kṛkavākurasānupaḥ | |
 māyuram taittiram hāṃsamevameva rasam pibet |
 anenāśva ivodīrṇo balī liṅgam samarpayet | |
 piṣṭvā varāhamāṃsāni datvā maricasaindhave |
 kolavadguṭikāḥ kṛtvā tapte sarpiṣi varttayet | |

varttanastambhitāstāśca prakṣepyaḥ kaukkuṭe rase |
 ghr̥tāḍhye gandhapīśune dadhidāḍimasārike ||
 yathā na bhindyādguṭikāstathā taṃ sādhayedrasam |
 taṃ pibanbhakṣayamstāśca balī bāleyavadvrajat |
 māṃsāni balayuktāni tathānyānyapi kalpayet ||
 māśānamkuritānsuddhān nistuṣānsājahāphalān |
 ghr̥tāḍhye māhiṣarase dadhidāḍimasārike ||
 prakṣipyā sādhayedyuktyā dhānyajīrakanāgaraiḥ |
 pīto bhuktaśca sa rasaḥ kurute śukramakṣayam ||
 haṃsabarhiṇadakṣāṇḍān bhr̥ṣṭāṃstaptena sarpiṣā |
 surānupānān yaḥ khādet sa tṛptastarppayetstriyaḥ ||
 ādrāṇi matsyamāṃsāniśapharīrvā subharjitāḥ |
 tapte sarpiṣi yaḥ khādet sa gacchet strīṣu na kṣayam ||
 ghr̥tabhr̥ṣṭān rase chāge rohitān phalasārike |
 anupītarasān siddhānapatyārthī prayojayet ||
 ghr̥taṃ māśān sabastāṇḍān phalāṃle māhiṣe rase |
 svādau vā sādhayet pūtaṃ tadrasaṃ bharjayet ghr̥te ||
 īśallavaṇitaṃ yuktaṃ dhānyajīrakanāgaraiḥ |
 pītaḥ sa vṛṣyo balyaśca bṛmhaṇaśca paraṃ rasaḥ ||
 caṭakāṃstaittire tadvattittirīn kaukkuṭe rase |
 kalpayecchikhino hāṃse haṃsān vā śikhije rase ||
 tṛptiṃ caṭakamāṃsānāṃ gatvā yonu payaḥ pibet |
 prabhūtakālasaṃruddhāḥ santarpayati yoṣitaḥ ||
 ghr̥tāḍhyaṃ kukvuṭaṃ sūlyaṃ śītaṃ khādet samākṣikam |
 pibeccānantaraṃ kṣīraṃ ya icchecchukramakṣayam ||
 pippalīlavanairiyuktau bastāṇḍau kṣīrasarpiṣā |
 sādhitau bhakṣayeddyastu sa gacchet pramadāśatam ||
 bastāṇḍasiddhe godugdhe bhāvitānasakṛttilān |
 yaḥ khādetsasitān gacchet sa strāśatamapūvavat ||
 bhuktvā yo māśasūpena ghr̥tāḍhyaṃ ṣaṣṭikaudanam |
 payaḥ pibati jāgarti kṛtsnāṃ rātriṃ sa vegavān ||
 ātmaguptāphalaṃ māśān kharjūrāṇi śatāvarīm |
 śṛṅgāṭakāni mṛdvīkā pacettat prasṛtonmitam ||
 kṣīraprasthaṃ jalaprasthametat kṣīrāvaśeṣitam |
 śucinā vāsasā pūtaṃ yojayet prasṛtaistribhiḥ ||
 śarkarāyāstugākṣīryāḥ sarpiṣo 'bhinavasya ca |
 tatpibet kṣaudrasaṃyuktaṃ bhuñjānaḥ ṣaṣṭikaudanam |
 tathā jarāparītopi putraiḥ sa parivāryate ||
 drākṣākharjārakharjūrīmastakānyajahāphalam |
 payasyābhīrumāśāṃśca madhukāni ca sādhayet ||
 toyāḍhake palāṃśāni pādaśeṣeṇa tena ca |
 kṣīraprasthaṃ pacet kṣīraśeṣeṇādyāt ghr̥tānvitam |
 ṣaṣṭikāṇnaṃ sitājyena yogo 'yaṃ śukrakṛt param ||
 jīvakaṣabhakau medā jīvanti śrāvaṇīdvayam |
 kharjūraṃ madhukaṃ drākṣāṃ vidārīm viśvabheṣajam ||
 śṛṅgāṭakāni capalā navam sarpiḥpayo jalam |
 ghr̥tāvaśeṣitaṃ siddhaṃ śarkarāmākṣikānvitam ||
 ṣaṣṭikaudanasaṃyuktamupayojyaṃ yathābalam |
 tadvṛṣyaṃ balakṛdvarṇyaṃ kaṇṭhyaṃ dehasya bṛmhaṇam ||
 gr̥ṣṭirbaṣkayaṇī nīrugūrdhvaśṛṅgī catuḥstanī |
 sāndrasvādubahuksīrā rūpaśīlasamanvitā ||

iksubhirmāṣapaṇena yā supuṣṭārjunena vā |
 tatksīraṃ sasitākṣaudraghṛtaṃ putryaṃ ratipradam ||
 śukralairjīvanīyākhyairbr̥mhañairbalavarddhanaiḥ |
 vayasaḥ sthāpanaiścetataḥ payaḥ siddhaṃ pr̥thakpr̥thak ||
 yuktaṃ godhūmacūrṇena saghṛtakṣaudraśarkaram |
 paryāyenopayoktavyamicchatā śukramakṣayam ||
 medāṃ payasyāṃ jīvantīm vidārīm kaṇṭakārikām |
 māśān śvadamṣṭrām kṣīrīkām godhūmān śālīṣaṣṭikān ||
 tatksīrerddhodake siddhān kārṣikānāḍhakonmite |
 visarjayetpayaśśeṣaṃ tatpūtaṃ kṣaudrasarpiṣā |
 sitayā ca yutaṃ pītvā vṛddhopi taruṇāyate ||
 maṇḍalairjātarūpasya sutaptaistatpayaḥ śṛtam |
 siddhaṃ puṃsavanaṃ vṛṣyaṃ sasitāghṛtamākṣikam |
 rūpyāyastāmnasīsānāmameva pr̥thagvidhiḥ ||
 cūrṇitāḥ pippalīstrimśat prakuñce tailasarpīṣoḥ |
 bhr̥ṣṭāḥ saśarkarākṣaudrāḥ kṣīreṇāloḍitāḥ pibet |
 aśnaṃśca ṣaṣṭikaṃ kṣīrasarpirbhyāṃ vājivadbhavet ||
 candrāmśuśubhram payasā ghṛtāḍhyaṃ ṣaṣṭikaudanam |
 śarkarāmadhusaṃyuktaṃ bhuñjāno nā vṛṣāyate ||
 dadhnaḥ sareṇa saghṛto bhakṣitaḥ ṣaṣṭikaudanaḥ |
 sailātugoṣaṇakṣaudraḥ śarkarāḍhyena śukrakṛt ||
 adhyaṇḍāmārṣabhīmcaiva svayaḍguptāphalāni ca |
 pādalepaṃ naraḥ kṛtvā niśi vegairna hīyate ||
 varṣābhūmūlamṛdvīkāsvayaṅguptāphalāni ca |
 siddhaścaraṇalepoyaṃ bhuvam padbhyāṃ tu na spr̥śet ||
 ghṛtakṣīrāśano nityaṃ nirvyādhirnityago yuvā |
 saṅkalpapravaṇo ityaṃ naraḥ strīṣu vṛṣāyate ||
 ātmaguptāphalaṃ māśā godhūmaḥ śālīṣaṣṭikam |
 iksurīksurakaḥ kṣīraṃ kṣaudraṃ drākṣā sitopalā ||
 uccaṭā śaramūlāni vidārī saśatāvarī |
 jīvanīyāni svarjūraṃ mocacocaphalāni ca ||
 ebhirbhakṣyāṇi peyāni lehyāni ca ghṛtāni ca |
 nityamāsevamānasya strīṣu harṣo vivarddhate ||
 jīvanīyaghṛtakṣīramadhutailasitārasaiḥ |
 rasakṣīrāśinaḥ kṣīpraṃ vṛṣaṃ kurvanti bastayaḥ ||
 siddhabastivikalpaktān balaśukrasutapradān |
 yuñjīta bastīn putrārthī putrakāmoditaṃ ca yat ||
 yatkiñcinmadhuraṃ snigdhaṃ br̥mhaṇaṃ balavarddhanam |
 manaso harṣaṇaṃ yacca tatsava vṛṣyamucyate ||
 dravyairevaṃvidhaistasmāt bhāvitāḥ pramadāṃ vrajet |
 ātmavegena codīrṇaḥ srīguṇaiśca praharṣitaḥ ||
 iṣṭāhyekaikaśopyarthā harṣapṛitīkarāḥ param |
 kiṃ punaḥ strīśarīre ye saṅghaghātena pratiṣṭhitāḥ ||
 rucibhedena lokasya daivayogañca yoṣitām |
 taṃ taṃ prāpya vivarddhante naraṃ rūpādayo guṇāḥ ||
 tasmādyā yasya hṛdayaṃ viśatīva varāṅganā |
 tulyasvabhāvā yā hārimṛjārūpaguṇānvitā ||
 pāśabhūtairvahantyaṅgairlāvaṇyamiva mūrtimat |
 ālapantyamṛteneva yā gātrāṇi niśiñcati ||
 pibantīva ca paśyantī spr̥śantī limpatīva yā |
 nityamutsavabhūtā yā yā samānamanaḥśayā ||

nayatyutsukatām ceto nityam sannihitāpi yā |
 yayā viyukto niḥstriḥkamaratirmanyate jagat | |
 pragalbhā rītasāṅgrāme svasthā lajjāmayī ca yā |
 bahuśopi ca yām gatvā tatpūrvamiva gacchati | |
 caritairnirvikārā yā vikāiriva nirmītā |
 kāntānuvṛttiparamā sā strī vṛṣṭyatamā matā | |
 abhyañjanodvartanasekagandhasrakcitravastrābharaṇaprakārāḥ |
 sugandhipuṣpotkarareṇukīrṇā mṛdurmanojñā vipulā ca śayyā | |
 prājñāḥ kalāññā vaśagā vinītāḥ priyaṃvadāḥ prītikarā vayasyāḥ |
 visrambhasatvapraṁkṛtikriyāikyāccharīramātreṇa pṛthaktvabhūtāḥ | |
 kāntā vanāntāḥ parapuṣṭaghuṣṭā ramyāḥ sravantyaḥ satatam sravantyaḥ |
 madyaṃ madāmodakaraṃ viśeṣādhdṛdyā prasannā surabhiḥ prasannā | |
 śakāṅganāgaṇḍatalābhipāṇḍutāmbulapatraṃ parivāraśobhi |
 prasādhanaṃ strīmukhapaṅkajānāṃ yadāyudhaṃ mūrtamivātmajasya | |
 himācaloddhūnitadugdhasindhusamudbhavatphenacayāvadātāḥ |
 saudhaṃ sudhāsubhratarāḥ karāśca candrasya kurvanti param vṛṣatvam | |
 bandhena pūrvopahitena puṃsaḥ khinnasya vṛttiḥ karaṇāntareṇa |
 saṃvāhanaṃ sparśasukhaiḥ karaiśca karotyapūrvāmiva manmathecchām | |
 prāyogikādhikaraṇoditācitraceṣṭāsaṃśīlanodbhavadanalparasārdracittāḥ |
 vṛṣyopayogaparibṛmhitadehadhātunārīmanāṃsi vaśamānayaṭi prasahya | |
 tasmānnityam strīṣu vāñchan priyatvaṃ vṛṣyairyogairjātakāmo 'pi kāmī |
 satvma sātmyam deśakālau ca budhvā cātuṣṣaṣṭe ceṣṭite vyāpriyeta | |
 valayasvanasaṅkulamuṣṭiravadviguṇīkṛtamekhalikāninadaḥ |
 calanūpuraśabdayuto 'pi muhuḥ śamamāvahate na ratātīśayaḥ | |
 sarvārthasiddhiḥ prathamonurāgaḥ śṛṅgāragāndharvakathāviśeṣāḥ |
 sītākāgarbhaṃ hasitaṃ sahāvaṃ chinnākṣaraṃ vibhramavacca gītaḥ | |
 savyājasandirśatacārugaṭraṃ vṛttaṃ priyāṇāmavalokitaṃ ca |
 cūtāṅkuraṃ puṣpaphalaṃ yathartu vidyutvadudyotitagarjitāni | |
 vihaṅgabhrṅgastanitānuyātaṃ strīkūjitaṃ bhūṣaṇaśīṇjitāni |
 kāle yathāsvaṃ vapuṣaśca śuddhiḥ saṅkalpayonerdhuramudvahanti | |
 srotassu śudveṣvamaḥ śārīre vṛṣyaṃ yadādyaṃ mitamatti kāle |
 vṛṣāyate tena param manuṣyastadbr̥mhaṇaṃ dehabalapadaṃ ca | |
 tasmāt purā śodhanameva kāryaṃ balānurūpaṃ na ca vṛṣayogāḥ |
 sidhyanti dehe kaluṣe prayuktāḥ kliṣṭe yathā vāsasi rāgayogāḥ | |
 upadiṣṭe vicitre 'smin vaktavyārthānurodhataḥ |
 kartavyamevakartavyaṃ prāṇābādhe 'pi netarat | |
 etat svarūpaṃ śāstrasya yadvyāpitvena varṇyate |
 spr̥ṣati nyūnatādoṣo mahānavyāpini dhruvam | |
 vīryahīnairasampūrṇaiḥ prayogairapi bhūṣitaḥ |
 arthānatantrayattantraṃ tantratāmāpnuyāt katham | |
 haṃsabarhiṇadakṣāṇḍā yadyapyatyarthasūkralāḥ |
 munayaḥ sadayā brūyustānyogeṣvanyathā katham | |
 katham vā sarvaevaite yogā rāgāgnidīpanāḥ |
 kliṣṭasaṅkalpajananāḥ proktāḥ saṃsāravarddhanāḥ | |
 trikālādarśibhirdivyaiḥ satvadoṣaṣivarjitaiḥ |
 pūrvācāryaiḥ kṛtaṃ vartma ko laṅghayitumarhati | |
 prakrānte sarvathā sarvamuktaḥ bhavati sūditam |
 nāhi leśābhidhānena labhyaḥ sarvārthasaṅgrahaḥ | |
 tathā ca gardabhīkṣīraṃ māṃsamasāsvasya hastinām |
 maddāsāgaratoyaṃ ca proktaṃ nirupayogyapi | |
 adyatve 'pi viśeṣeṇa bhūritantrārthasaṅgrahāt |

saṅgrahādyannabudhyeta tajiñānamatidurlabham ||
 yathā pratijñātamiti krameṇa vedoyamaṣṭāṅganidhernibaddhaḥ |
 abhyasyato mārgamivāryasatyam sañjāyate svārthaparārthasiddhiḥ ||
 pitāmahamukhodgīrṇamityāyurvedavānmayam |
 jīvitārogyadharmārthasukhagauravakīrttikṛt ||
 alaṅkṛtaṃ yuktipadaiḥ sadratnairiva kāñcanam |
 ṣaṭtrimṣatārthadurgeṣu bhiṣajāṃ saṅkramairiva ||
 tatrādhikaraṇam yogo hetvarthorthaḥ padasya ca |
 pradeśoddeśanirdeśavākyaśeṣaḥ prayojanam ||
 upadeśāpadeśātideśārthāpattinirṇayāḥ |
 prasaṅgaikāntanaikāntāḥ sāpavargo viparyayaḥ ||
 pūrvapakṣavidhānānumatavyākhyānaśāyāḥ |
 atītānāgatāpekṣā svasaṃjñohya samuccayāḥ ||
 nidarśanam nirvacanam niyogo 'tha vikalpanam |
 pratyutsārastathoddhāraḥ sambhavastantrayuktayaḥ ||
 sarasaḥ suptapadmasya ravidīdhitayo yathā |
 yathā gr̥hasya dīpābhāstathā tantrasya yuktayaḥ ||
 adhīyāno 'pi tantrāṇi tantrayuktyavicakṣaṇaḥ |
 nādhigacchati tantrārthamārtham bhāgyakṣaye yathā ||
 vāk्यārthayojanodatā yuktayastviṣṭasiddhidāḥ |
 asadvādiprayuktānām vāk्यānām pratiśedhakāḥ ||
 līnavyatyāsaleśoktigaditānām prakāśakāḥ |
 vāk्यanyāyodadheḥ sāraṃ gr̥hītvaivam vyavasthitāḥ ||
 etadāgamasiddhatvāt pratyakṣaphaladarśanāt |
 prayojyam mantravattantram tantrajñānaviśāradaḥ ||
 pittāmahena lokasya smṛtvā tadidamavyayam |
 akālamṛtyurakṣārthamalauham varma nirmitam ||
 sujñātametadamṛtaṃ svasthāsvasthasukhāspadam |
 yathepsitaphalāśeṣapuruṣārthaprasādhanam ||
 idaṃ śāstramadṛṣṭīnāmevamālokaśāyāpi |
 maṇḍalam bhāskarasyeva na prakāśāya jāyate ||
 dhruvam vaidyeṣu kalyāṇamāyurvedānusāriṣu |
 itareṣvitaracchatraviṣajvalanakarmasu ||
 kuryāt prayuktaṃ śāstrādi saśeṣamapi rogiṇam |
 na tvevam bheṣajam mohādanālocitayojitam ||
 sadā doṣauśadhādīni vīkṣya dvādaśa tatvataḥ |
 kuryāccikitsitaṃ prājño na yogaireva kevalaiḥ ||
 mātrādi samyagajñātvā yadṛcchāpratipāditaḥ |
 hinasti vyādhitaṃ yogo ghṛtamākṣikayoriva ||
 dṛṣṭvā viśeṣyamṛtatām ghṛtādaḥ mārāṇātmatām |
 śāstratatvam na vijñāya sa durātmā cikitsati ||
 sugītaścaiṣa kasyāpi mahāśloko mahātmanaḥ |
 vaidyāścāsrutaśāstrārthā mūrkhāśca prabhāviṣṇavaḥ |
 akālamṛtyavo hyete vicaranti mahītale ||
 lobhayantyāturaṃ mūḍhā ye citraiḥ karmakauśalaiḥ |
 tebhya rakṣetsadātmānamātmā yasmāt sudurlabhaḥ ||
 te dhruvākṣaravatkañciduttārya niyatāyusam |
 ghnanti vaidyābhīmānena śatānyaniyatāyusām ||
 rogārtasya viṣaṇṇasya yatnalabhyasukhāyusam |
 avaidyo nirghṛṇaḥkrūro yaḥ karoti bhiṣajitam ||
 pāpasya mṛtyudūtasya durmatestyaktadharmaṇaḥ |

naro narakapātī syāttasya sambhāṣaṇādapi | |
 atantrīkṛtatatrārthaḥ śāstramātropajīvinaḥ |
 rājñam pramādādrāṣṭrāṇi caranti vyādhavṛttayaḥ | |
 tān kālāpāśasadrśān varjyecchāstradūṣakān |
 seveta śamavijñānajñānapūrṇān bhiṣaktamān | |
 annapānāni pathyāni vyādhinirghātamauśadham |
 rasāyanāni vṛṣyāni prāpyante vaidyaśaṁśrayāt | |
 arājakā yathā deśa bhartṛhīnā yathā grhāḥ |
 āturādyāstathā pādāḥ śocyā vaidyānadhiṣṭhitāḥ | |
 prāṇācāryaṁ budhastasmāddayālum vijitendriyam |
 aśvināviva devendraḥ pūjayedādṛtaḥ sadā | |
 yajñasya hi śiraśchinnamaśvibhyāṁ sandhitam punaḥ |
 pātītā daśanāḥ pūṣṇo bhagasya ca vilocane | |
 rājayaḥkṣmārditaścandraṣṭābhyāmeva cikitsitaḥ |
 somānnipatito vajrī bhujaṣṭambhe ca dāruṇe | |
 bhārgavaścavanaḥ kāmī vṛddhaḥ san vikṛtiṁ gataḥ |
 vīryavarṇabalopetaḥ kṛtastābhyāṁ punaryuvā | |
 ebhiścānyaiśca bahubhiḥ karmābhīrbhiṣaguttamau |
 babhūvaturbhṛṣaṁ pūjyāvindrādīnāṁ mahātmanām | |
 aśvibhyāṁ sahitaḥ somaṁ prātaḥ pibati vāsavaḥ |
 sautrāmaṇyāṁ ca bhagavānaśvibhyāṁ saha modate | |
 aśvinoḥ kalpyate bhāgo yajñeṣu brāhmaṇairapi |
 aśvināvagnirindraśca vedeṣu sutarāṁ stutāḥ | |
 vaidyavityaśvinau tasmāt pūjyete vibudhairapi |
 ajarairamarairnityaṁ sukhitairevamādr̥taiḥ | |
 vyādhimṛtyujarāgrastairduḥkhaḥprāyairiḥ sukhārthibhiḥ |
 kiṁ punarbhiṣajo martyairiḥ pūjyāḥ syurnātisaktitāḥ | |
 śīlavān matimān yukto dvijātirvedapāragāḥ |
 prāṇibhiḥ pitṛvatpūjyāḥ prāṇācāryāḥ sa hi smṛtaḥ | |
 vidyāsamāptau bhiṣajāṁ dvitīyā jātirucyate |
 na vaidyo vaidyaśabdaṁ hi labhate pūrvajanmanā | |
 vidyāsamāptāvāṣa vā brahmaṁ vā bhiṣajam dhruvam |
 tasvamāviśati jñānātena vaidyo dvijaḥ smṛtaḥ | |
 nāvadhyāyenna cākrośedahitam na samācaret |
 prāṇācāryaṁ budhaḥ kacchidicchannāyuranaśvaram | |
 bhiṣagapyāturān sarvān svasutāniva yatnavān |
 ābādhebhya 'bhiṣamrakṣet jñānaṁ dharmanusmaran | |
 kurvate ye tu vṛtyartham cikitsāpaṇyavikrayam |
 te hitvā kāñcanaṁ rāṣiṁ pāṁsurāṣimupāsate | |
 rogākhyāndāruṇānpāśānantakāntikakarṣiṇāḥ |
 yaśchitvā yacchati prāṇāndātā nāstyeva tatsamaḥ | |
 na jīvitapradānāddhi dānamanyadvīṣiṣyate |
 tasmādupācaret svena svena niḥsvatapasvinaḥ | |
 satvārthamīhamānasya vaidyasyaivam mahāmateḥ |
 vartante sannidhānena niyataṁ siddhidevatāḥ | |
 kvaciddharmaḥ kvacinmitraṁ kvacidarthaḥ kvacidyaśaḥ |
 karmābhyāsaḥ kvacicceti cikitsā nāsti niṣphalā | |
 nityamādaravān vaidyastasmāddārtānupācaret |
 prāṇānsahātmanaḥ kīrtiyā nihantyeṣāmanādarāta | |
 sarvatra maitrī karuṇātureṣu nirāmadeheṣu nṛṣu pramodaḥ |
 manasyupekṣāpakṛtiṁ vrajatsu vaidyasya sadvṛttamalam tanoti | |

sāmiṣeṇāpi cittena jīvitocchedakāriṇaḥ |
 yo nihantyāmayān vaidyaḥ sopi kenopamīyatām | |
 kimuta nirāmiṣeṇa manasā karuṇāmṛdunā kṛpaṇaviśiṣṭayoḥ sadṛśamādaramudvahatā |
 atiguru bodhisatvacaritaṃ satataṃ vidadhacchamayati rogajālamapi yotivirodhi mithaḥ
 | |
 dāhaḥ sūlaṃ tṛḍādhmānaṃ kṣutkṣāmatvamarocakam |
 kaḥ prākṛto jayedrogān nityamanyonyarodhinaḥ | |
 mārutāmagrahonbhādamadān susadṛśākṛtīn |
 ko jānīyāccikitsedvādūrabhitnakriyākramān | |
 prāṇācārthaṃ vedapāraṃ prayātaṃ budhyā yuktaṃ pūjayennityamasmāt |
 yasminyasya prāṇayātrā nibaddhā tasmai yacchan ko dhanānāṃ dhanāyet | |
 āyurvedaṃ ślokalakṣeṇa pūva brahmāmnāsīdagniveśādayastu |
 kṛtsnajñeyaprāptasārāḥ svatantrāstasyaikaikaṃ naikadhāṅgaṃ vitenuḥ | |
 bhiṣagvaro vāgbhaṭa ityabhūnme pitāmaho nāmadharo 'smi yasya |
 sutobhavattasya ca siṃhaguptastasyāpyahaṃ sindhuṣu labdhajanmā | |
 samadhigamya guroravalokitāt gurutarācca pituḥ pratibhā mayā |
 subahubheṣajāsāstravilocanāt suvihito 'ṅgavibhāgavinirṇayaḥ | |
 pūrvoktameva vadatā kimivoditaṃ syācchraddhālutuṣṭijananaṃ na bhavatyapūrvam |
 saṅkṣiptasamśayitavistrāviprakīrṇaḥ kṛtsnortharāśiriti sādhu sa eva drṣṭaḥ | |
 āyurvedodadheḥ pāramapārasya prayāti kaḥ |
 viśvavyādhyauśadhijñānasārastveṣa samuccitaḥ | |
 smṛtvedamuditaṃ pūrvam śrutvedānīm dvayoḥ punaḥ |
 smarttuḥ śrotuśca sutarāṃ śraddhātum kasya yujyate | |
 athavā śrutamapyetat smartureva kramāgatam |
 abhidhātṛviśeṣeṇa kiṃ tathāpi prayojanam | |
 ūrdhvameti madanaṃ trivṛtādho vastumātraka iti pratipādye |
 madvidho yadi vadedathavātriḥ kathyatām ka iva karmaṇi bhedaḥ | |
 sādhasādhviti vivekaviyukto lokapañktikṛtabhaktivīṣeṣaḥ |
 bālīśo bhavati no khalu vidvān sūkta eva ramate matirasya | |
 iti munivacanānāṃ jīvitopāśrayāṇāmabhilaṣitasamṛddhau kalpavṛkṣopamānām |
 yaduditamiha puṇyam kurvato menuvādaṃ bhavatu vigatarogo nirvṛtastena lokaḥ | |
 | |
 iti pañcaśo 'dhyāyaḥ samāptaḥ | |
 | |
 iti śrīsiṃhaguptasūnuśrīmadvāgbhaṭācāryaviracitāṣṭāṅgasāṅgrāhe ṣaṣṭhamuttarasthānaṃ
 sampūrṇam | |